

«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЗАМАНАУИ
БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН САПАСЫН
АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ»
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТАМЫЗ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ

ЖИНАҒЫ

СБОРНИК

МЕЖДУНАРОДНОЙ АВГУСТОВСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
"РАБОТА С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ КАК ФАКТОР
ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ И КАЧЕСТВА
СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ"

COLLECTION

OF THE INTERNATIONAL AUGUST CONFERENCE
"WORKING WITH GIFTED CHILDREN AS A FACTOR
IN INCREASING THE EFFICIENCY AND QUALITY
OF MODERN EDUCATION"

Баспаға «Ақтөбе-Дарын» өңірлік ғылыми-тәжірибелік қосымша білім беру орталығының Ғылыми-әдістемелік кеңесі ұсынған.
Хаттама № 1, 01.01.2024 жыл

Редакциялық алқа құрамы:

Төрағасы: Ж.Есенжолова - «Ақтөбе-Дарын» өңірлік ғылыми-тәжірибелік қосымша білім беру орталығының директоры

Редакциялық алқа мүшелері: Б.Қарағұлова, Н.Тойбазарова, А.Қабден, А.Сақып, Ж.Уразымбетова, Г.Сеилова, Қ.Дәрібаев, Р.Сақауова, Р.Жуманова

Үйлестірушісі: Г.Бекенбаева, Қ.Садуақасова

Білім берудің тиімділігі мен сапасын арттырудың негізгі шарты- дарынды, талантты жеке тұлға қалыптастыру, олардың шығармашылық мүмкіндіктерін ашу, оқыту әдістемесі мен жаңа технологияларды жетілдіру, тәжірибе алмасу. Бұл жинақ шығармашыл, ізденімпаз, белсенді, қабілетті педагогтердің озық тәжірибелерін насихаттау мақсатында жарық көрді.

Ақтөбе, 2024 жыл

ДАРЫНДЫЛЫҚТЫ АРТТЫРУДА ЖАҢАШЫЛ ӘДІСТЕР МЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Сеилова Гулимай Мукашевна

Ақтөбе қаласы

«Ақтөбе-Дарын» өңірлік ғылыми-тәжірибелік қосымша білім беру орталығының
«Инновациялық-педагогикалық қызмет көрсету» бөлімінің меңгерушісі

*«Өзінің шәкірттеріне еңбектен қуаныш табу қабілетін
дарыта алатын мұғалім зор данққа бөленуге тиіс»
Элберт Хаббард*

«Елді түзетуді бала оқыту ісін түзетуден бастау керек» - деп ұлы ұстаз Ахмет Байтұрсынұлы айтқандай, қазіргі таңда бәсекеге қабілетті кезде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру деңгейіне жетуге ат салысуда. Қазіргі мемлекет алдындағы басты міндет – білім беру жүйесін жаңарту болып отыр. Әр кезде кез келген қоғамда жеке тұлғаның қалыптасуы ұстаздан басталады. Ұлы ойшыл Әл-Фараби «Ұстаз тарапынан барынша ынталық пен табандылық қажет. Өйткені бұлар, жұрт айтқандай, тамшысымен тас тесетін бейне бір су тәрізді» деген.

Дарындылық - адамның өз бейімділігі арқылы, шығармашылықпен жұмыс істеу арқылы қалыптасатын қасиет. Шынайы дарын - біреудің ғана маңдайына жазылатын тәңірдің сыйы. Бұл қасиет - адамның өз бейімділігі арқылы, шығармашылықпен жұмыс істеу арқылы қалыптасса, халқының, ата – тегінің қанымен суарылып, еңбекпен шыңдалып барып кемелденеді. Осыған орай, «бұлақ көрсең, көзің аш», - дегендей дарынды баланы танып, оны жан-жақты ашу, талантты немесе қабілетті үнемі айқындай отырып, талантты және дарынды, қабілетті балаларды іздеу, оларды оқыту мен тәрбиелеу қоғам үшін бүгінгі күні өте қажет. Біздің мақсатымыз жан- жақты білімді, іскер, өздік ойлау жүйесі дамыған, адамгершілігі жоғары, қабілетті тұлға қалыптастыру, балалармен жүргізілетін жұмысты дұрыс ұйымдастыру болып табылады. Дарынды және талантты балаларға тапсырмалар дайындаған кезде көп ойлануды, талқылауды және мұқият жоспарлауды талап етеді. «Ісмер ағаштан қандайда бір затты қырнап-мінеп жасап шығудан бұрын оны балтамен шауып, жоңғылап алады; ұста темірді шыңдаудан бұрын оны жұмсартады...» демекші бүгінгі таңда ұстаздар дарынды баланы дамыту үшін ісмердей балтамен шауып, ұстадай жұмсартуды мақсат етуіміз керек. Бірақ осылайша мұғалімнің оқушыға өзінің тәлімдерін үйретуден бұрын алдымен оның бойында білім алуға деген талпынысты оятып алуға қажет.

Қазіргі таңда білім саласындағы түбегейлі өзгерістер ұстаздан үлкен жауапкершілік, өз ісіне деген шеберлікті талап етеді. Жаңашылдыққа сын көзбен қарайтын, өздігінен білім алатын, жан жақты ізденетін, заман талабына сай ақпараттық технологияны еркін меңгеретін, алдағы өмір жолын өзі ізденіп, болжай алатын тұлғаны тәрбиелеу - бүгінгі таңда ұлы ұстаздардың қолында.

Жаңашыл педагогтердің инновациялық тәжірибесі тұлғаны дамытуда ізгілік және шығармашылық көзқарасқа негізделген әдістер мен жүйесін құрайды. Мұғалімнің дарынды оқушылармен жұмыс жасау бейімділігін диагностикалау, яғни «субъект-субъект» парадигмасының орындалуы, оқушы мен мұғалім арасындағы синергетикалық педагогиканың басшылыққа алынуы, оқушы дарындылығының моделін және қазіргі заманға сай оқытудың жаңа технологияларын білуі қажет.

Егемен еліміздің тірегі, мәртебелі мектебіміздің жүрегі – мұғалім. Сондай-ақ еліміздің жұпар аңқыған гүлдердей көркеюі мен тамырын терең жайған ағаштай өсуі тікелей мұғалім маман иелеріне байланысты. Себебі еліміздің жаһандану сатысына көтерілуі мен дамуына айқын үлесін қосатын жас ұрпақты тәрбиелеуші, қалыптастырушы маман иесі де – мұғалім.

Білім берудің әртүрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылым мен тәжірибеге негізделген жаңа идеялар мен инновациялық технологияларды зерттеп, оны өз іс-тәжірибемізде қолдану арқылы оқу-тәрбие процесінде шығармашыл білімді тұлғаның дамуына мүмкіндік беріледі. Сонымен қатар қазіргі бәсекелестік орын алған заманда жаңа форматтағы мұғалімнің тұлғасы, мәдениеті мен білімі, қабілеті мен дарыны, танымы мен санасы жоғары ұлы тұлға ретінде суреттелуі тиіс. Осы жолда өз міндеттерін жауапкершілікпен алып жүрген ұстаздар да аз емес. Бірақ та әлі де болса елімізде ұстаздарымыздың бойында жетекшілік қабілеттерін дамыту мен біліктілігін арттыру жетіспейді. Сондықтан әлем ойлап тауып жатқан технологиялардан хабардар болып, өз жұмысына шығармашылық жолмен қарауды басты назарға алу керек. Мұғалім информатор, бақылаушы, тексеруші, жазалаушы қызметін тастап, керісінше, ізденуші, зерттеуші, технолог, өнертапқыш, шығармашылықпен жұмыс істейтін жаңашыл болуы керек.

Білім басқармасының «Ақтөбе-Дарын» өңірлік ғылыми-тәжірибелік қосымша білім беру орталықтың «Педагогикалық шеберлік және психологиялық қызмет» бөлімі облыстың дарынды балалармен жұмыс жасайтын педагогтердің кәсіби шеберлігін арттырып, олардың инновациялық, үздік тәжірибелерін таратуда мақсатты түрде жұмыс жасап келеді. Дарынды балаларды тану, дамыту - мұғалімнің кәсіби даярлығына, оның іс – тәжірибесінің қалыптасуына байланысты. Сондықтан облыс мұғалімдері жыл сайын «Педагогикалық идеялар фестивалі», «Үздік авторлық бағдарлама», «Дарынды балаларға –талантты ұстаз», «Алтын тұғыр», «Үздік жыл психологі», «Математикалық регата» атты республикалық педагогикалық кәсіби байқауларға қатысып, кәсіби шеберліктерін ұштауда және семинар, конференция, шебер-кластарда өз біліктіліктерін жетілдіруде.

Ы.Алтынсарин «Маған жақсы мұғалім бәрінен қымбат, өйткені мұғалім –мектептің жүрегі» деген. Демек, қазіргі мектеп алдындағы басты міндеттерді шешуде мұғалімнің кәсіптік білімі, мәдениеті жоғары болуы шарт, заман талабына сай жаңа жобаларды еңгізі қажет.

TED форматында педагогтердің сөйлеу дағдыларын қалыптастыру мақсатында "AQTOBE DARYN TALKS" атты жаңа жоба енгізілді. Бұл жобада дарынды балалардың дарындылығын ашу мен әрі қарай дамытуда педагогтер TED форматында бірегей идеяларымен бөліседі. Баяндау тақырыптары әртүрлі: ғылым, өнер, дизайн, саясат, мәдениет, бизнес, жаһандық мәселелер, технология және ойын-сауық. Жаңашыл педагогтердің таратуға лайықты идеялары «Ақтөбе-Дарын» орталығының YouTube каналында, инстаграмм парақшасында, сайтта орналасқан.

Дарынды балалармен жұмыс жасайтын педагогтерге әдістемелік, практикалық көмек көрсету мақсатында «ОЛИМП ШЫҢЫНА ЖЕТЕЛЕУШІ» атты Ақтөбе облысының педагог-тәлімгерлерлерінің Ассоциациялары жобасы жүзеге асты. Бұл Ассоциацияларға облыстық, республикалық, халықаралық пәндік олимпиада, ғылыми жарыстар, түрлі шығармашылық байқауларға оқушыларын қатыстырып, жүлдегер атанып жүрген жалпы білім беретін мектептер мен дарынды балаларға арналған мамандандырылған білім ұйымдарының жоғары санатты тәжірибелі педагогтері және қосымша білім беру ұйымдарының мамандары енді. Ассоциация жұмысы облыс бойынша дарынды балалармен жүргізілетін жұмысты жүйелеуге әрі жандандыруға өз үлесін қосады деп сенемін.

Бұл аталған түрлі игі бастамалардың басты мақсаты ұстаз атаулының қоғамдағы беделін көтеріп, білім культін одан ары жетілдіру болып табылады. Дегенмен, педагогтер тарапына беріліп жатқан үлкен мүмкіндіктердің де өз қайтарымы болуы шарт. Сол үшін білім беруде қалыптасқан дәстүрлі формадан тыс жаңашылдыққа бас бұруымыз қажет деп санаймын. ХХІ ғасыр ғылым мен білімнің қарыштап дамыған ғасыры деп аталатыны мәлім. Сондықтан біз ұстаздар, шәкірттерге ғылым негіздерінен мәліметтер беріп қана қоймай, оларды дүниежүзілік білім, ақпараттармен суарып отыруға тиіспіз. Бұл істе нәтижеге қол жеткізу үшін, әрбір ұстаз қоғамда болып жатқан тез өзгеріп тұратын

әлеуметтік-экономикалық, педагогикалық өзгерістерге төселгіш, жаңаша ойлау жүйесін меңгерген, жан-жақты білімді, тұтас дүниетаным бар рухани бай адам болуы қажет. Өз пәнінің шеңберінде қалып қойған мұғалім балаға білім беруде, тәрбиелеуде биік мақсаттарға жете алмайтыны анық. Еліміздің ертегі жас ұрпақтың қолында екендігін ескерсек, ал оларды терең білімді, жан-жақты дамыған, интеллектуалдық деңгейі жоғары етіп қалыптастырудың бірден-бір жолы – оқушыларға білім берудің тиімді әдістері мен тәсілдерін іздестіру, шығармашылығын дамыту. Бұл да шебер, білікті мұғалімнің еншісіндегі дүние. Әлемнің бірнеше елінен сынақтан өткізілген жаңаша оқытудағы модульдік, дамыта оқыту, деңгейлі саралап оқыту, сын тұрғысынан ойлау секілді технологияларды мұғалім өз ізденісі арқылы оқушының қабілетіне, деңгейіне сай іріктеп қолдануы тиіс. Сонымен қатар, әрбір жаңашылдыққа ұмтылған ұстаз кәсіби шеберлігін жетілдіруде өзінің стратегиясын құра білуі қажет.

РАСКРЫТИЕ И РЕАЛИЗАЦИЯ СПОСОБНОСТЕЙ И ТАЛАНТОВ ОДАРЁННЫХ ДЕТЕЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Кенжегалиева Д.К

Магистр, методист регионального научно-практического центра дополнительного образования «Ақтобе-Дарын», г. Ақтобе

Аннотация

Раскрытие и реализация способностей и талантов одарённых детей важны не только для одарённого ребёнка как для отдельной личности, но и для общества в целом. Одарённые, талантливые дети – это потенциал любой страны, позволяющий ей эффективно развиваться и конструктивно решать современные экономические и социальные задачи.

Обеспечение высокого качества образования во все времена оставалось ключевой проблемой, решением которой занимались на всех образовательных уровнях. От качества образования сейчас напрямую зависит не только востребованность, но и эффективность работы образовательной организации. Совершенно очевидно, что качеством образования в школе занимались всегда. Однако образование меняется, и поэтому появляется необходимость постоянного переосмысления ценностей и целей в новом контексте.

Качество образования - это степень удовлетворенности ожиданий различных участников образовательного процесса: учащихся и их семей, администрации школы, остальных членов педагогического коллектива, внешних организаций, с которыми сотрудничает школа для достижения результата. Качество образования - это востребованность полученных знаний в конкретных условиях и местах их применения для достижения конкретной цели и повышения качества жизни выпускника.

Как же повысить качество образования? Что для повышения качества знаний может сделать педагогический коллектив? В идеале - каждый учащийся движется по своему образовательному маршруту. Повышение качества образования учащихся зависит и от качества преподавания. Каждый педагог должен понимать ту роль, которую он может сыграть в формировании личности учащегося.

Выявление одарённых детей, организация системной работы – одна из главных задач современной школы и образовательной практики. Перед учителем стоит основная задача - способствовать развитию каждой личности. Поэтому важно установить уровень

способностей и их разнообразие у наших детей, но не менее важно уметь правильно осуществлять их развитие.

Потребность в исследовательской и поисковой активности – это одно из условий, которое позволяет учащимся погрузиться в творческий процесс обучения и воспитывает в нём жажду знаний, стремление к открытиям, активному умственному труду, самопознанию. В учебном процессе развитие одарённого ребёнка следует рассматривать, как развитие его внутреннего деятельностного потенциала, способности быть автором, творцом активным созидателем своей жизни, уметь ставить цель, искать способы её достижения, быть способным к свободному выбору и ответственности за него, максимально использовать свои способности. При подготовке одаренных детей нужно психологически настроить участника на успех, подобрать индивидуальный план подготовки и использовать различные приемы и методы обучения. Главной задачей учителя при этом является содействие интеллектуальному, эмоциональному и нравственному росту личности, создание условий для самореализации учащихся. Вот почему методы, стратегии и формы работы учителя русского языка и литературы должны способствовать решению обозначенной задачи.

Работа с одарёнными учащимися начинается с диагностики одарённости. Наблюдение за школьниками проводится во время урочной и внеурочной деятельности. Оно позволяет выявить наклонности, способности и интересы учащихся. Следует отметить, что важным в работе с одаренными детьми является не только своевременная диагностика и отбор, но и обеспечение их дальнейшего развития. От того, как организована работа с данной категорией учащихся, во многом зависит успешность работы с ними.

На этом этапе работа строится таким образом, чтобы ребёнок мог проявить свои возможности в самых разных сферах деятельности, и направлена на развитие творческих и познавательных способностей учащихся. Основная задача учителя - так построить весь учебно-воспитательный процесс и его психологическое обеспечение, чтобы учесть любые индивидуальные особенности учащихся, поддержать ученика и развить его способности, подготовить почву для того, чтобы эти способности были реализованы.

При воспитании одаренного ребенка необходимо, чтобы любопытство вовремя переросло в любовь к знаниям - «любопытность», а последняя - в устойчивую «познавательную потребность». Способность видеть проблему там, где другие не видят никаких сложностей, где всё представляется, как будто ясным, - одно из важнейших качеств, отличающих истинного творца от посредственного человека. Одно из ведущих качеств, свойственных одаренному ребенку, - сверхчувствительность к проблемам.

Учитывая психологические особенности одаренных детей, очень важно создавать на уроках русского языка и литературы ситуацию познавательного затруднения, при которой школьники поставлены перед необходимостью самостоятельно воспользоваться для изучения новой темы одной или несколькими мыслительными операциями: анализом, синтезом, сравнением, аналогией, обобщением. Это позволяет организовать активную самостоятельную деятельность учащихся, в результате чего происходит творческое овладение знаниями, умениями, навыками и развитие мыслительных способностей.

Активизация и интенсификация деятельности учащихся дает целенаправленное и систематическое развитие интеллекта. Умелое использование проблемно-поисковых методов на уроке русского языка и литературы позволяет создать систему работы, направленную на воспитание у школьников познавательного интереса к изучаемому материалу, активизацию их мыслительных способностей, на поиск и нахождение ответов на вопросы, возникающие в ходе усвоения новых языковых закономерностей, важных для овладения устной и письменной русской речью, и анализа художественных произведений.

Сущность проблемно-поискового подхода заключается в создании проблемных ситуаций, в результате которых возникают и формируются учебные проблемы, в решении проблем учащимися путем самостоятельного поиска знаний и способов их приобретения,

в осознании и принятии этих проблем учащимися, в овладении обобщенными знаниями и принципами решения проблемных задач и проблемных вопросов. В рамках этого подхода ученик должен сам открыть явление, закон, закономерность, свойства, способ решения задачи, найти ответ на неизвестный ему вопрос. Процесс учения, учебная деятельность уподобляется научному поиску и отражается в понятиях: проблема, проблемная ситуация, гипотеза, средства решения, эксперимент, результаты поиска.

Для организации образовательного процесса в рамках проблемно-поискового подхода существуют следующие технологические приемы:

- создание в пространстве деятельности ученика значимой для него познавательной проблемной ситуации;
- вычленение противоречий в исследуемом объекте и доведение их до сознания ученика для осознания проблемы;
- формулирование задачи творческого типа, вытекающей из этой проблемы.

Современная жизнь и развитие системы образования предъявляют к учителям широкий круг требований. Ученик, выйдя из стен школы должен уметь адаптироваться к новым условиям жизни, уметь анализировать ситуацию и адекватно изменять свою деятельность. Выходом из создавшейся проблемной ситуации может стать организация исследовательской и проектной деятельности учащихся. Важно понимать, что в современном мире умения и навыки исследовательского поиска необходимы не только тем, чья жизнь связана с научной работой, это требуется каждому человеку. Творческий, исследовательский подход становится неотъемлемой частью любой профессии. Поэтому изменились взгляды и на учебный процесс, появилась необходимость искать новые подходы.

Исследовательский подход в обучении – это путь знакомства учащихся с методами научного познания, важное средство формирования у них научного мировоззрения, развития мышления и познавательной самостоятельности. Особое внимание уделяется развитию у школьников механизма самообразования, самореализации и создания устойчивой мотивации к учению. Большую роль в решении этих проблем играет организация учебно-исследовательской работы. Исследовательская деятельность учащихся способствует расширению их кругозора, умению работать самостоятельно, развитию грамотной речи; учит отстаивать свою точку зрения и в результате всего этого помогает школьникам лучше адаптироваться в обществе, стать более уверенными в себе.

Таким образом, работа с одаренными детьми трудна, но богата развивающими идеями - не только для обучающихся, но и для педагога и родителей. Грамотно организованная и систематически осуществляемая деятельность по развитию одарённости развивает у обучающихся стремление к интеллектуальному самосовершенствованию и саморазвитию, развивает творческие способности, навыки исследовательской деятельности. Важно, чтобы работа с одарёнными детьми оживляла и поддерживала чувство самостоятельности, смелость в отступлении от общепринятого шаблона, поиск нового способа решения.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА ЛИЧНОСТИ

Атыбарова Лаззат Умирзаковна

Методист регионального научно-практического центра дополнительного образования «Актобе-Дарын», г. Актобе

Понятие личности является основным в психологии, поскольку эта наука изучает человека в качестве субъекта социума. Психология подразумевает, что каждый человек индивидуален относительно психологического и физиологического аспекта. Индивидуальность дает возможность считать любую личность уникальной и неповторимой. Но сама эта характеристика вступает в силу только тогда, когда индивид начинает взаимодействовать с окружающими людьми. Личность – это сложное понятие, которое описывает уникальные качества и характеристики индивида. В психологии личность рассматривается как совокупность психологических процессов и свойств, которые определяют поведение и мотивацию человека. Психологическая структура личности включает в себя различные компоненты, такие как характер, темперамент, мотивы, ценности, убеждения и т.д.

Характер – это набор индивидуальных особенностей, которые определяют поведение и реакции человека на различные ситуации. Характер формируется под влиянием наследственности, воспитания, образования и других факторов. Характер может быть различным у разных людей: открытым или закрытым, эмоциональным или спокойным, доброжелательным или агрессивным.

Темперамент – это биологический компонент личности, который определяет индивидуальные особенности реакции на различные стимулы. Темперамент может быть различным у разных людей: сангвинический, холерический, флегматический или меланхолический. Каждый тип темперамента имеет свои особенности поведения и реакции на различные ситуации.

Мотивы – это психологические потребности, которые определяют поведение человека. Мотивы могут быть различными у разных людей: материальные, социальные, эстетические, интеллектуальные и т.д. Мотивы могут быть внутренними (самореализация, самопознание) и внешними (материальное благополучие, социальный статус).

Ценности – это система убеждений и представлений, которые определяют взгляды и поведение человека. Ценности могут быть различными у разных людей: семья, здоровье, карьера, духовность и т.д. Ценности могут быть внутренними (самореализация, гармония) и внешними (материальное благополучие, социальный статус).

Убеждения – это система представлений и суждений, которые определяют взгляды и поведение человека. Убеждения могут быть различными у разных людей: религиозные, политические, моральные и т.д. Убеждения могут быть внутренними (самопознание, саморазвитие) и внешними (влияние социальной среды, общественное мнение).

Психологическая структура личности также включает в себя сознание, бессознательное и личностные свойства. Сознание – это сфера психических процессов, которые осознаются человеком. Бессознательное – это сфера психических процессов, которые не осознаются человеком, но оказывают влияние на его поведение и мотивацию. Личностные свойства – это индивидуальные характеристики личности, которые определяют ее уникальность и индивидуальность.

Развитие личности происходит на протяжении всей жизни человека. Развитие личности зависит от многих факторов, таких как наследственность, воспитание, образование, социальная среда и другие. Для развития личности необходимо учитывать ее индивидуальные особенности и использовать различные методы и стратегии, такие как обучение, самообразование, тренировка, стимуляция и учет индивидуальных особенностей.

Личность относится к исключительно социальному существу, которое может контактировать с прочими людьми. При этом личностная характеристика каждого способна меняться в зависимости от определенной ситуации, но структура остается неделимой. Основной предмет исследований в психиатрии и психологии — это именно индивид, в сравнении с прочими медицинскими науками, где все труды направлены на изучение физиологии людей.

В составе психологической структуры находятся определенные качества, каждый ее компонент максимально характеризует конкретного индивида. Комбинация параметров и характеристик дает полноценный психологический портрет личности. На данный момент существует большое количество теорий, которые пытаются максимально охватить личностную структуру, и постоянно образуются новые. Одни сразу становятся неинтересными, а многие так и продолжают дополняться и совершенствоваться. В психологии используется базовая схема, содержание которой основывается на стартовых характеристиках, позволяющих определить личность:

- Особенности темперамента. Врожденное качество, основывающееся на том, какой именно процесс преобладает в нервной системе – возбуждение или торможение.
- Самосознание. Данный элемент личностной структуры выражается в возможности осознания человеком своего «Я» и его отличительных черт. Самосознание подтверждает, что индивид стабилен и един.
- Направленность. Под этим определением имеется в виду наличие определенных первоочередных, важных задач и целей для индивида. Также составляющими данного компонента является то, как личность относится к себе, окружающим, родным, вкусам, ароматам, профессии и прочее.
- Черты характера. Частично этот компонент может являться наследственным, но зачастую это приобретенная черта личности, определяющая свойства поведения или реакцию в определенной ситуации.
- Способности. Под данным понятием подразумевается направленность человека для выполнения определенной деятельности, предрасположенность к профессии.
- Психический процесс и состояния индивида. В данной группе находятся когнитивные функции: чувства, восприятие, выводы и прочее.
- Наличие психологического опыта. Индивид может приспосабливаться и меняться под перемены своего окружения, а также в результате воздействия опыта. С годами меняются ориентиры, а порой и вкусы.

Еще один важный момент в формировании личности – это интеллектуальные возможности мозга. Их развитие благоприятно воздействует на человека в целом.

Заключение

Личность – это сложное понятие, которое описывает уникальные качества и характеристики индивида. Психологическая структура личности включает в себя различные компоненты, такие как характер, темперамент, мотивы, ценности, убеждения и т.д. Развитие личности происходит на протяжении всей жизни человека и зависит от многих факторов. Для развития личности необходимо учитывать ее индивидуальные особенности и использовать различные методы и стратегии. Понимание психологической структуры личности помогает повышать эффективность работы и достигать успеха в профессиональной деятельности.

ФОРМИРОВАНИЕ НЕОБХОДИМОГО УРОВНЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ У ОДАРЁННЫХ ДЕТЕЙ

Михайлова Татьяна Васильевна
Учитель начальных классов, магистр
Средняя школа-гимназия №9, г.Актобе

Функциональная грамотность сегодня стала важнейшим фактором общественного благополучия, а функциональная грамотность школьников – важным показателем качества образования. С каждым годом информации становится всё больше, поэтому главная задача школы – научить детей ориентироваться в этой информации, уметь отделять нужное от не нужного. Если раньше одним из главных показателей успешности учащегося начальных классов была скорость чтения, то сейчас учителя руководствуются такими параметрами, как качество чтения, его осмысленность.

На наш взгляд читательская грамотность – это ключ к другим видам функциональной грамотности, без которого невозможно понимание учебных материалов, умение извлекать информацию из текста и использовать ее при решении различных задач.

Термин «функциональная грамотность» (от греч. *grammata* – чтение и письмо) был предложен и введен в научный и практический оборот ЮНЕСКО в 1957 году и предполагал совокупность умений читать и писать для использования в повседневной жизни и решения житейских проблем. Долгое время основное назначение функциональной грамотности ограничивалось идеей формирования элементарных знаний и умений, ценных в основном для человека, для его адаптации к окружающему миру. По мере усиления потребностей человека участвовать в экономической, политической, культурной сферах жизни общества функциональная грамотность гражданина становится ценной не только для человека, но и для общества. Современный уровень развития человека должен соответствовать требованиям, предъявляемым ему со стороны государства, социальных институтов и быстро изменяющейся информационной среды.

Функциональная грамотность – это набор умений и навыков, обеспечивающих человеку полноценное участие в жизни общества.

Функционально грамотный человек способен свободно использовать навыки чтения и письма в целях получения информации из текста, в целях передачи такой информации в реальном общении, общении при помощи текстов и других сообщений.

Функциональное чтение – это чтение с целью поиска информации для решения конкретной задачи или выполнения определенного задания.

При функциональном чтении применяются приемы просмотрового чтения (сканирования) и аналитического чтения (выделение ключевых слов, подбор цитат, составление схем, графиков, таблиц).

Основы функциональной грамотности закладываются в начальных классах, где идёт интенсивное обучение различным видам речевой деятельности – чтению и письму, говорению и слушанию. Базовым навыком является читательская грамотность. Грамотное чтение подразумевает под собой следующие умения:

- умение понимать тексты
- размышлять над содержанием
- излагать мысли о прочитанном
- умение понимать различные формы представления информации
- применять информацию из текста в изменённой ситуации;
- критически оценивать степень достоверности, содержащейся в тексте информации.

Навык смыслового чтения должен формироваться при обучении всем школьным предметам.

Какие методические приёмы мы можем отметить в деятельности учителя?

Это - самостоятельная работа по приобретению знаний, «обучение в сотрудничестве», значимость практических знаний

Каждый учитель должен понимать, что:

- самые прочные знания, это те, которые добыты самостоятельным трудом;
- «обучение в сотрудничестве» даёт также положительные результаты, это интерактивный метод;
- умение применять знания в жизни, это самое главное, чему мы должны учить детей.

На основе требований ГОСО и анализа результатов международных мониторинговых исследований качества школьного образования разработана обновленная характеристика функциональной грамотности младшего школьника.

Выпускник начальной школы должен обладать:

- готовностью успешно взаимодействовать с изменяющимся окружающим миром;
- возможностью решать различные (в том числе нестандартные) учебные и жизненные задачи, обладать умениями строить алгоритмы основных видов деятельности;
- способностью строить социальные отношения в соответствии с нравственно-этическими ценностями социума, правилами партнерства и сотрудничества;
- совокупностью рефлексивных умений, обеспечивающих оценку своей грамотности, стремление к дальнейшему образованию, самообразованию и духовному развитию.

Содержание функциональной грамотности младшего школьника, безусловно, составляют метапредметные универсальные учебные действия – познавательные, коммуникативные, регулятивные.

Функциональная грамотность рассматривается как совокупность двух групп компонентов: интегративных и предметных. Предметные (языковая, литературная, математическая, естественнонаучная) соответствуют предметам учебного плана начальной школы. К интегративным относятся коммуникативная, читательская, информационная, социальная грамотность, формирующиеся на любом предметном содержании.

Каково состояние решение проблемы формирования функциональной грамотности у младших школьников на сегодняшний день? Анализ результатов в 4 классах и результатов участия казахстанских школьников в международных исследованиях выявил основные недостатки в достижении младших школьников:

- недостаточно владеют смысловым чтением
- не справляются с задачами на интерпретацию информации
- затрудняются в решении задач, требующих анализа и обобщения
- не умеют высказывать предположения, строить доказательства.

Главная причина такого положения кроется в том, что задания на уроке по-прежнему в основном носят репродуктивный характер. Недостаточное внимание педагоги уделяют построению поисково-исследовательской деятельности учащихся на уроке, формированию у них навыков самостоятельной организации своей деятельности.

В эпоху цифровых технологий функциональная грамотность развивается параллельно с компьютерной грамотностью, следовательно, для успешного развития функциональной грамотности школьников и достижения ключевых и предметных компетенций необходимо соблюдать следующие условия:

- обучение на уроках должно носить деятельностный характер;
- образовательная деятельность ориентирована на развитие самостоятельности и ответственности ученика за результаты своей деятельности;
- предоставляется возможность для приобретения опыта достижения цели;
- правила аттестации отличаются чёткостью и понятны всем участникам учебной деятельности;
- используются продуктивные формы групповой работы;
- обеспечить переход от фронтальных форм обучения классного коллектива к реализации индивидуальной образовательной траектории каждого учащегося, в том числе

с использованием интерактивных инновационных, проектно-исследовательских технологий, цифровой инфраструктуры.

Таким образом, в современной школе сущностью функциональной грамотности становятся не сами знания, а четыре главные способности обучающегося: добывать новые знания; применять полученные знания на практике; оценивать свое знание-незнание; стремиться к саморазвитию.

Литература:

1. Алексеева, Е. Е. Методика формирования функциональной грамотности учащихся в обучении математике / Е. Е. Алексеева // Проблемы современного педагогического образования. – 2020. – № 66–2. – С. 10–15
2. Варавина, О. С. Формирование функциональной грамотности детей младшего школьного возраста на уроках изобразительного искусства // Педагогический поиск. – 2020. – № 3. – С. 13–16.
3. . Е. Камзеева (начальник отдела МЦКО): «Функциональная грамотность школьников – важный показатель качества образования» <https://mcko.ru/articles/2264>
4. Кузнецова, Н. М. Внеурочная деятельность как компонент образовательного процесса, обеспечивающий формирование функциональной грамотности учащихся / Н. М. Кузнецова, А. А. Денисова // Региональное образование: современные тенденции. – 2020. – № 1 (40). – С. 123–126.
5. Кудрявцева, Т. Ю. Формирование функциональной грамотности на уроках истории / Т. Ю. Кудрявцева // Наука и образование: новое время : научно-методический журнал. – 2020. – № 2 (20). – С. 28–31.
6. Лысова, О. В. Особенности формирования рефлексии российских школьников в свете функциональной грамотности и стандартов XXI века / О. В. Лысова, А. Ш. Абдуллина, Л. К. Нурихаметова // International Journal of Medicine and Psychology. – 2020. – Т. 3. – № 2. – С. 22–27.
7. Ушакова, М. А. Развитие функциональной грамотности школьников посредством повышения качества математического образования / М. А. Ушакова // Научно-методическое обеспечение оценки качества образования. – 2020. – № 1 (9). – С. 56–59.
8. Гречишкина, О. И. Задания по функциональной грамотности по биологии для 8 класса на тему «Ткани, органы и системы органов» / О. И. Гречишкина // Информобразование. – 2020. – № 1. – С. 96–99.
9. Стулова, О. К. Формирование функциональной читательской грамотности у младших школьников с помощью конструктора приемов / О. К. Стулова // Социальные и педагогические вопросы образования: сборник материалов Международной научно-практической конференции. – 2020. – С. 124–127.
10. Формирование и оценка функциональной грамотности учащихся: Учебно-методическое пособие / И. Ю. Алексашина, О. А. Абдулаева, Ю. П. Киселев; науч. ред. И. Ю. Алексашина. —СПб. : КАРО, 2019. —160 с. — (Петербургский вектор введения ФГОС ООО).

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ АЙҚЫНДАУ ЖӘНЕ ДАМУДАҒЫ ЖҰМЫС ІСТЕУДІҢ ЖОЛДАРЫ

Қарағұлова Ләззат Итемгенқызы

Ақтөбе қаласы

Қызылжар орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі

*Әр сәби – өзінше тамаша және қайталанбайды, психологтар, әрқайсысының
дарындылығына сенеді.*

Т. Галковская

Ұлт зиялысы, ұлт зияткерлігі деген сөздер айтылғанда, көз алдымызға бірден Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов бастаған алаштың ардақтылары тізіліп тұра қалады. Ұлтқа қызмет етудің үлгісін көрсетіп кеткен, өмірін ұлтына арнаған азаматтар. Олардан арғыны қозғамай, бері зымыраған уақытпен жылжығанда да талай-талай қазақтың сөзін сөйлеген, намысын ту ғып ұстаған зиялы қауым толқыны бірінен кейін бірі қалыптасып келеді.

Дегенмен... ХХІ ғасырдың жөні бөлек. ХХІ ғасыр – жаһандану дәуірі. Алып, алпауыт мемлекеттердің жұмырына жұтылып кетпей, қазақ халқы мемлекеттігін де, ұлттық құндылығын да сақтап келешек замандарға жетуі тиіс. Бұл – алыс арман, әрі жарқын болашақ. «Өткен күннен алыс жоқ, келер күннен жақын жоқ», - деген Құнанбай қажы сөзін ескерсек, келелі келешек, ел болашағы болар бала бүгін біздің алдымызда отыр. Осы орайда ұстазға жүктелер міндет жүгі ауыр. Ұстаз – ұлт зиялысын қалыптастырушы, ұлттың зияткерлік әлеуетін дамытушы. Бұл әрі мемлекетіміздің білім беру саласындағы басты міндеттерінің бірі.

Педагогикалық үдерісте балалардың дарындарын ашуда жаңағы айтылған қалыпты орта жасаудың әсері ерекше. Оқушы мүмкіншіліктерін дамыту оны зерттеу жұмысына қызықтыру аясында өтеді. Зерттеу қызметі білім жүйелігінің барынша жоғары деңгейін қамтамасыз етеді. «Жалпы мектептік саясатта» бастауыш буын оқушыларының жасы ғылыми-зерттеу қызметіне енгізудің бастапқы кезеңі болып табылады. Дәл осы мектеп жасында бірқатар құнды көзқарастар, тұлғалық қасиеттер мен қарым-қатынастар қалыптасады. Бастапқыда – бұл қоршаған орта, еңбекке баулу сабақтарында, сабақтан тыс уақыттарда ұжымдық шығармашылық формасында өткізілетін шығармашылық тапсырмалар түрін қамтиды. 3-4 сыныптарда әр оқушының жобалық зерттеушілік нәтижелерінен ұжымдық ғылыми зерттеу құралады. Бір пәндік жобадан пәнаралық жобаларға, жеке жұмыстан топтық, жалпы сыныптық жұмысқа көшу - ғылыми зерттеу және жобалау қызметі қызметін қалыптастырады. Жобалау жұмысына ата-ана тарапынан қызығушылық таныту - оқушылардың жобалау қызметінде дербестігін, өз-өзіне сенімділігін қалыптастырады.

Жобалау қызметінің алгоритмі.

- Жоба тақырыбын ұсыну (оқу пәнінің мазмұнынан не жақын сала);
- Мәселені таңдау (нені білемін, нені білгім келетінін талқылау) тақырыпты тұжырымдау;
- Жұмысты жоспарлау (ақпарат іздеу жолдары);
- Жобаны орындау (өзіндік ізденіс, ойлау, шешім).

Дарынды балаларды дамыту жолдары:

- Дарынды және талантты балалармен жұмыс жасау жоспарын құру, бағдарламалар әзірлеу, түзету, жетілдіру;
- Жаңа педагогикалық технологияларлы күнделікті сабаққа енгізу;
- Сабақтары ұйымдастыру және өткізу;
- Сабақ нәтижелігін талдау;
- Жеке жұмысты ұйымдастыру;

- Психологиялық-педагогикалық мониторинг жасау;
- Бала қызметінің өнімін эксперттік бағалау;
- Оқушы жетістіктерін талдау мониторингі.

Білім беру мазмұнындағы сапалы өзгерістерге сүйенетін дарынды балалармен жұмыс жасау барысында екі мәселені басшылыққа алдым

- оқытуды дербестендіру - өзіндік тұлғалық қызметтерін толыққанды ашу, дамытуға жағдай жасау;
- ойлауға баулу - баланың зияткерлік-шығармашылық қабілеттерін мақсатты дамыту бойынша жұмыс жасау
- қосымша білім беру - дарынды баланы анықтау, дамыту, қолдау

Бір қуанарлығы жаңа оқыту жүйесі арқылы дарынды және талантты балаларды анықтау, қолдау, дамыту жаппай қарқынға ие болды. Жоғарыда біз тоқталған жұмыстарға әр мектеп мұғалімі үлес қосуда.

Басқасын айтпағанда, соңғы 3-4 жылда Абдижаппарова Райяна деген оқушымыз «Қамшы» тақырыбындағы ғылыми жобаға қатысты. Ал үнемі «5 жұлдыз» балалар байқауына қатысып Серікқали Бибарыс 3 орынға иеленді. Сонымен бірге мектеп қабырғасынан бастап қазақ күресі секциясынан түрлі жарыстарға қатысқан оқушымыз Әжібаев Нұрислам Абай облысы, Жамбыл ауданы, Қалбатау ауылында грек-рим күресінен 1 орын иеленді. Жаңаөзен қаласынан грек-рим күресінен 2 орын иеленді. Бөрлі ауданынан грек-рим күресінен бас жүлде иеленді. Мұндай талабын титтейінен шындап, қанатын қияға қатайтып ұшқан шәкірт бойындағы дарыны мен талантын танығаны үшін ұстаз алдында мәңгілік шәкірт ретінде басын иіп өтеді. Міне, еңбектің өтеуі деген осы. Біз айтып жүрген көшбасшы ең әуелі сол дарыны мен талантын танытқан, оны ұштай білген балалардан шығады

Дарындылық – даналық кілті екенін біз естен шығарып жатамыз. Дарындылықты тек оқушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамытуға жекелей жақындап келу ұстанымында қарастырамыз. Сондықтан дарынды оқушының теориялық үлгісінің жоқтығын және осы сәтте дарындылықтың нақты анықтамасының болмауын айта кету керек.

Еліміз тәуелсіз дамуы, қоғамда болып жатқан құбылыстар білім беру мазмұнына елеулі өзгерістер әкелді. Білім беру саласындағы күрделі міндеттердің бірі – қабілеті жоғары, дарынды оқушыларды анықтап, оларға қолдау жасау арқылы Қазақстан Республикасының интеллектуалды потенциалын қалыптастыруға үлес қосу. Бұл – қоғам мүддесінен туындап отырған әлеуметтік сұраныс. Бұл сұраныс педагогикалық және психологиялық үрдістер арқылы жүзеге асады. «Әр оқушыны жан-жақты жетілдіру үшін оны жан-жақты зерттеу керек». Бұл – ұлы педагог К.Д.Ушинскийдің тұжырымды ойы. Зерттеу арқылы әр тұлғаның бойындағы ерекше психологиялық қасиеттері айқындалады.

Дарынды балалармен жұмыс істеу дарындылықты айқындаудан басталады. Ол үшін алдымен бала бойындағы қабілеттілікті, бейімділікті тани білуіміз қажет. Ғылыми зерттеулерде аланың әр кезіндегі қабілеті, белгілі бір іс-әрекетке бейімділігі жас кезінен белгілі бола бастайтыны дәлелденген. Бейімділік – бұл адамның белгілі бір іс-әрекетпен айналысуға бет бұрысы, оянып келе жатқан қабілетінің алғашқы белгісі. Ал қабілет – іс-әрекеттің белгілі бір түрін ойдағыдай нәтижелі етіп орындауда көрінетін адамның жеке қасиеті. Қабілет-дәреже әр адамда әр түрлі деңгейде болады. Іс-әрекетті шығармашылықпен орындау мүмкіншілігін қамтамасыз ететін қабілеттің түрін дарындылық деп атайды. Оқушылардың субъект ретінде дамуы және қалыптасуы үшін оның зерттеу-ізденушілік жұмыстарға үйренуі танымдық іс-әрекетінде маңызды орын алады. Адам өмірі үшін зерттеу-ізденушілік дағдылар тек ғалымдарға ғана емес, адамға кез келген сферада жұмыс жасағанда керек. Жеке тұлға бойындағы негізгі дағды ретінде ізденушілік қасиеттің қалыптасуы қазіргі заман адамының стилі болуы қажет. Оқушыны зерттеу іс-әрекетіне үйрете отырып, оның субъектілігін қалыптастыратын қасиеттерін дамыту.

Дарындылық – табиғаттан берілетін ерекше қабілет. Өмір сүретін орта, берілетін білім мен тәрбие осы ерекше қабілеттің одан әрі дамуына көмектеседі немесе оны мүлде өшіреді. Дарындылық – көпқырлы. Ағылшын ғалымы Ж.Рензуллидің анықтамасы бойынша: «Дарындылық – бала бойындағы интеллектуалдық қабілеттің, шығармашылық қабілеттің және табандылықтың болуы». Дарындылықты анықтау – өте күрделі процесс. Ол психологиялық-педагогикалық шаралар арқылы жеке тұлғаның болашақтағы табыстарын үздіксіз бақылау мақсатында жүргізіледі. Дарынды оқушыларды анықтау үшін өзара тәуелді үш көрсеткішке назар аударылады: дарынды оқушының ішкі сезімі жағынан ерекшелігі, дене бітімдік тұрғыдан ерекшелігі және әлеуметтік тұрғыдан ерекшелігі

Дарынды оқушының ішкі сезімі жағынан өзгешелігі: дарынды оқушы толыққанды, аңғарлы болады; өзінің қабылдау мүмкіндігімен ерекшеленіп, өзін қоршаған ортаға өте сезімтал келеді. Ол бірнеше үрдісті қатар бақылап, қабылдауға бейім тұрады және оны белсенді түрде зерттеуге әуес болады; құбылыстар мен заттар арасындағы байланысты қабылдап, оған лайықты қорытынды жасай алады және оған өз қиялы арқылы балама жүйе жасауға қабілетті келеді; есте сақтау қабілеті жоғары болады; сөздік қоры мол, бұл оның не нәрсені еркін де нақты баяндауына мүмкіндік береді; логикалық ойлау қабілеті жоғары; табандылық басым; қиялы кең болады.

Дене бітімдік тұрғыдан ерекшелігі:

- дамудағы шапшаңдылық;
- дарынды оқушының бойында энергиясы мол болады, ол мөлшерден аз ұйықтайды;
- психомоторикасы танымдық қабілетіне қарағанда баяу болады.

Әлеуметтік тұрғыдан ерекшелігі:

- дарынды бала әділетсіздікке төзімсіз болады, жоғары моральдық қасиеттерге ие;
- алдына қойған мақсатқа ұмтылу белсенділігі жоғары болады;
- өзіне өзгелердің және қоршаған әлеуметтік ортаның назар аударуын қалайды;
- жағдайларға байланысты іскерлік қатынасы мен өз басы қажеттілігі, үлкендерден қалыспау, әлдебір нәрсені бірдей атқаруға деген құштарлығы басым келеді.

Дарындылықты анықтаудың 2 кезеңі бар. Оның 1-ші кезеңі – анимистикалық кезең. Бұл ата-ана мен мұғалім анықтаған, оқушының қандай да бір іс-әрекетке қабілеттілігі. Ол тесттер алу арқылы айқындалады. Дарынды оқушыны анықтау баланың даму динамикасымен байланысты екенін практикалық зерттеу кезеңінде ескерген жөн. Сауалнама беттерін толтырудағы ата-аналардың өз балаларының қабілеттерін асыра бағалауы негізгі фактор емес, ол нақты жауапқа нұқсан келтірмейді.

Психология ғылымы қабілеттілікті жалпы, арнаулы, практикалық деп үшке бөледі. Қабілеттің бұл түрлері бірін-бірі жоймайды, қайта бір-біріне байланысты дамиды. Жалпы қабілеттілік – жеке тұлғаның өз ойын жаңа мақсат, міндеттерді орындауға саналы түрде бағыттауы. Арнаулы қабілеттілік – белгілі бір бағытта ерекше дағды таныта білуі. Практикалық қабілеттілік – өмірден алған білімін шығармашылықпен пайдаланып, бір деңгейден екінші деңгейге көшірілу. Баланың бойындағы осы қабілеттерді ең әуелі ата-анасы байқайды.

Ерекше қабілеттер жиынтығы – дарындылықты анықтаудың 2-кезеңі: Диагностикалық кезең. Бұл – педагогикалық және психологиялық тесттер мен түрлі әдістемелер арқылы жүргізіледі. Ол баланың психологиялық ерекшеліктері мен шығармашылық мүмкіншілігін бағалаумен сипатталады.

Дарындылық үш бағытта анықталады: интеллектуалды дарындылық, шығармашылық дарындылық, лидерлік дарындылық. Интеллектуалды дарындылық баланың ойының ұшқырлығымен ерекше есте сақтау қабілетімен, байқағыштығымен айқындалады. Интеллектуалды дарындылығы бар бала қиналмай-ақ және талаптанып оқиды, өз ойын жүйелі жеткізе алады. Ол әр істе өз біліміне сенімді болады. Оны қиын тапсырмалар қызықтырады. Шығармашылық дарындылық баланың өз қызығушылығы, өмірлік позициясымен айқындалады. Ол көбіне тәуелсіз, өзі әрекет жасайды және ісінің нәтижесін

көре алады. Нақты жағдайлардың шешімін таба біледі, көркем өнер оқулары мен ойындарға бейім келеді. Лидерлік дарындылыққа жаңа жағдайларға жылдам қалыптасу, өзге балалардың оны тандауы, ойындар мен шараларды басқара алуы, үлкендермен және құрбыларымен қарым-қатынасқа оңай түсуі, жауапкершілік сезімнің басымдығы тән.

Көрнекті психолог Л.С.Выготский «баланың кешегі күнгі дамуына емес, ертеңгі күнгі дамуына қарау керек деп ескертеді». Бала дамуының дербестік, шығармашылық таным әрекеті, логикалық ойлау дәрежесі сияқты негізгі белгілерін біліп, жеке дара жұмыстар жүргізу арқылы белгілі бір нәтижелерге қол жеткізуге болады. Баланың оқуы мен психикалық дамуының бастапқы негіздері бастауыш сыныптарда қалыптасатындықтан, әр тұлғаның бойындағы қабілет, дарынды ашу арқылы оның мүмкіндігін дамыту керек.

Балалардың қабілетін ашып, оның талантқа айналуына көмектесу оңай емес. Әлеуметтік өмірдің құбылысы ретінде дарындылықтың да проблемалары кездеседі:

- Дарынды болуына болжам жасауға негіз береді. Дарынды баланы оқытуда кез-келген мұғалімнің шамасы жетеді. Егер ол мұғалімде қажетті пәндік деңгейі болса. Дарынды балаларға көмектеспеуге болады. Егер таланты болса өзінен-өзі шығады. Шынында да олай емес: біреуі шығады, ал біреуі сөніп қалады.

- Егер оқушы өзінің дарындылығын көрсетсе, ол «өмір бойы» сондай болады. Шынында да, үнемі олай емес. Жасқа, басқа байланысты дарындылық та болады. Мысалы, оқушы өзінің сыныптастарынан интеллектуалды дамуы бойынша озып, ерекшеленіп тұрса, ал оныншы сыныпта бұл озуы жоғалып кетеді.

- Егер бала үлгермейтін болса, оның дарындылығы жайлы айтып та қажеті жоқ. Бірақ, шынында ол үнемі емес, бірақ мүмкін. Америка психологы

Э. Торенстің айтуынша, мектепте үлгермегендіктен шығарылған балалардың 30% дарынды балалар болған.

- Егер оқушы анық дарынды болса, онда оған оқу материалдарын көбірек әрі күрделірек беру керек және оның оқу және даму проблемасы шешіліп тұр. Бірақ өз бетімен оқу және оқуда жеке басында кездесетін кедергілерді жеңе алмайтын болады.

- Оқушының дарындылығын анықтау үшін оның қабілетінің даму деңгейін тестердің көмегімен өлшеу жеткілікті. Шынында да, олай емес. Ешбір тест дарынды балаға кепілдік бере алмайды. Олар дарындылықтың белгілерін бағалауға көмектеседі және баланың балалар мен кез-келген мұғалім, тіпті кез-келген психологта жұмыс істей алмайды.

Дарындылықты анықтаудағы проблемамен айналысатын мамандардың бірі – Эпстами дәл айтқан: Жас ақылдыларды ешқайда қабылдамайды, ал неге екенін айта алмайды. Ал спорттағы көркемөнері бар таланттарды жағымды қабылдайды. Адамдарды интеллектуалдар тітіркендіреді. Мүмкін сондықтан мамандардарынды балаларға арналған бағдарлама ашуға асықпайды. Мектеп жасындағы дарынды балалар 3 және 5% құрайды.

Дарынды балалармен жүргізілетін жұмыс түрін жүйелі, орынды ұйымдастыру әр ұстаздың бала жанын дұрыс түсініп, үлкен педагогтік шеберлік көрсеткенінде ғана нәтиже береді. Сабақта, сабақтан тыс жұмыстарда оқушының белсенділігіне, тапқырлығына, түсіндірілген тапсырманы мұқият орындауы мен жауапкершілігіне, жанындағы жолдастарымен тез тіл табыса білуіне, сөйлеу шеберлігіне, сөздік қорының мөлшеріне баса назар аудару қажеттілігі туындайды.

«Намысы бар ұлың айбынды келеді, айдынды келеді, жоғалғаныңды табады, ұмтылғанын алады, өркениет төріне жол салады» деген тарихшы М.Қозыбаевтың сөзін басшылыққа алуымыз керек.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жексембаева У.Б., Диагностика одаренности детей Алматы, 2006 ж;
2. Яковлева Е.Л., Психология развития творческого потенциала личности М.: 1997 г 155 с;
3. Венгер Л.А., Педагогика способностей.-М., 1975ж;

4. Аманжолова С. Х. Дарындылық ұғымының психо-педагогикалық негіздері;
5. Қазақстан Республикасындағы «Бала құқығы туралы» Заңы 2002 ж;
6. ҚР «Білім туралы» Заңы (2007 ж. және 24.10.2011ж.13.01.2015ж;
7. Дэниел Гоулман «Эмоциялық зият» 1995 ж;
8. «Балапан» бағдарламасы 2010-2020жж. 28.05.2010ж. (20.12.2013ж) №1377;
9. Қазақстан Республикасы мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты, 2012 ж. №1080;
2. Л.И.Божович Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности, 1995ж.

ТАЛАНТТЫ ЖӘНЕ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУ

Несипбаева Ляззат Аскаровна

Ақтөбе қаласы

Қызылжар орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі

«Бұлақты көрсең көзін аш!»

Әрбір баланың бойында қандайда бір қабілет немесе дарындылығы, не болмаса икемділігі болады. Бірақ барлығы бірдей оны байқай білмейді. Қандайда бір іске бейім жандар өз болашағын, яғни мамандығын соған байланысты ұштастырып жатады. Бірақ өзі неге икемі келетінін өзі де білмейтін жағдайлар өте көп. Оны көбнесе бірінші жан-жағындағы туыстары, дос-жарандары байқайды. Ал мектеп табалдырығын аттағаннан кейін, әрине сөзсіз ұстаздың көзіне түсетіні рас. Ерекше қабілетімен көзге түскен оқушыны байқаса оны әрі қарай ынталандырып, оған қолдау көрсетуі керек. Бұлақ көрсең көзін аш деп халқымыз бекер айтпаған, біреудің жұлдызын жағуға көмек беру ол әрбір ұстаздың және жанашыр адамның міндеті.

Талантты, дарынды және жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру бағытында білім беру педагогикалық үдеріс барысында жүзеге асады. «Барлық мұғалімдер балаларға білім беруде барынша жоғары жетістіктерге жету үшін қалыпты орта жасауға тырысады. Дарынды және талантты балаларға қатысты бұл – ойлауды, талқылауды және мұқият жоспарлауды талап ететін едәуір күрделі мәселе.

Белгілі психолог Н.Ожегов өз еңбегінде дарындылық «табиғаттан» берілетін ерекше қабілет деп атаған. Педагогикалық энциклопедияда бұған келесі түсінік беріледі: Дарындылық – бұл адамның белгілі іс-әрекет аумағында ерекше табыстарға жетуге көмектесетін, қабілет дамуының жоғары деңгейі. «Дарындылық» пен «қабілет» түсінігі өте жақын. Дарын дегеніміз адам бойында негізінен ана сүтімен, ана тегімен даритын құбылыс екенін өмір тәжірибелері дәлелдеп отыр. Өзімнің педагогикалық тәжірибемнен де осы құбылыс өз нәтижесін көрсетті.

Талантты, дарынды балаларды тәрбиелеуде тапқырлықпен, шығармашылықпен жігерлі түрде еңбек етуге мүмкіндік жасау – бүгінгі өмір талабы. Жалпы қабілеттілікті дамыту үшін көп жағдайлар керек:

- Туа біткен қасиетін дамыту;
- Отбасының жағдайы, ата-анасының қолдауы;
- Оқушы мен ұстаз арасындағы қарым-қатынас;
- Ұстаз біліктілігі;
- Мектептегі оқыту мен тәрбиелеу деңгейі.

Міне, осы айтылғандар ұштасқан кезде ғана қабілетті, дарынды, талантты оқушылар жетіле түседі, күш-қуатын толық жұмсап, тынымсыз еңбек етеді. Ең бастысы, табиғаттың

адамзатқа берген тамаша сыйын әрі қарай дамытып, ерекше қабілетті оқушыны дарынға айналдыра білуіміз қажет.

Талант (гр. talanton — бастапқыда салмақ, өлшем, кейіннен ауыспалы мағынада - қабілеттер деңгейі) - қабілеттердің ең алдымен, арнайы қабілеттердің дамуының биік деңгейі. Таланттың болуы туралы адам қарекетінің принципті жаңалығымен, бірегейлігімен ерекшеленуге тиіс нәтижелеріне қарап айтуға болады. Адамның таланты айқын қажетсінушілік пен шығармашылыққа бағытталған.

ер кезінде анықтап, оны одан әрі дамыта білу қажет. Жалпы адам баласы табиғатында қабілетсіз болмайды. Біреулердің қабілеті жоғары, екінші біреулердің қабілеті орташа, төмен болады. Сонымен дарын деген не? Дарынды балалар қандай? Дарынды балалар әр түрлі, бір-біріне ұқсамайды. Дарынды баланы байқамау мүмкін емес, көпшіліктің ортасында ол өзінің іс-әрекетімен, бейімділігімен, қабілеттілігімен бірден көзге түседі. Дарынды балаларды қалай тануға болады? Белгілі зерттеуші Н. С. Лейтес қабілетті балалардың 3 категориясын анықтап берді.

Бірінші категория - ой-өріс қабілеті ерте жастан байқалған оқушылар.

Екінші категория - жеке бір іс-әрекет түрі мен белгілі бір мектептегі ғылым түріне қабілеттілігімен көзге түскен оқушылар.

Үшінші категория - дарындылық күш-қажырымен ерекшеленетін оқушылар.

Дарындылар мен талантты оқушылар біртекті топ болып табылмайды, олардың әрқайсысы ерекше қасиетке ие екенін есте ұстау керек. Дегенмен топ жағдайында дарынды және талантты оқушылар санатын қарастыру кезінде бірқатар ортақ сипаттамаларды көруге болады. Кейбір оқушылар бірқатар салада осындай қасиеттерінің бар екендігін көрсете біледі, ал дәл осы кезде басқалары – тек бір ғана салада көрсете алады. Дарынды оқушылардың көпшілігінде осындай мінез неғұрлым көрініп тұрады әрі қарқынды болуы мүмкін. Дарынды және талантты оқушыларды әрқашанда мінез-құлқы бойынша бірден табу мүмкін емес, өйткені кейде олардың айрықша қабілеттілігі көрініп те тұрмайды. Кейбір оқушылардың дарындылығы объективтік себептердің әсерінен көрінбеуі де мүмкін, болмаса оларда әлі өз қабілеттерін көрсету мүмкіндігі болған жоқ шығар.

Ал қалғандары әртүрлі себептер бойынша үлгере алмайтындардың санатына жатуы немесе өз дарындылығын әдейі жасырып жүруі де мүмкін. Енді кейбір дарынды және талантты оқушылар оқуда қиыншылықтармен кездесуі мүмкін, бұл олардың шынайы қабілеттерінің көрінуіне кедергі болады.

Дарынды және талантты балаларды дамыту және оқыту үшін оңтайлы жағдай жасау бағыттары:

- үйлестірушілік бағыт – нормативтік құқықтық базамен қызметті бақылау мен талдауды қамтамасыз ету, ұйымдастыру жұмыстары, жарыстарға қатыстыру;
- ақпараттық бағыт – дарынды баламен жұмыс мәселелерін зерттеу, білім беру бағдарламасымен әдістемелік материалдар базасын құру. Дарынды оқушылар, педагогтар туралы жинақтар
- диагностикалық бағыт – дарынды балалар диагностикасын өткізу. ЖОО-мен байланыс орнату, оқу сабақтастығын құрастыру. Педагогтардың біліктілігін арттыру, ақпараттық әдістемелік көмек.

Назар аударуға тұрарлық тақырыпқа қатысты тағы бір мәселе – дарындылық пен таланттылық деген қасиеттің өзінен туындайды. Дарынды және талантты оқушылар кең өрісті қабілетке ие. Дарындылық пен таланттылық тұжырымдамасына қатысты қағидаттар жүйесіне кең ауқымды жалпы зияткерлік, академиялық қабілеттерді, шығармашылық, көшбасшылық қабілеттерді, жеке мүмкіндіктері мен өнердегі визуалдық және орындаушылық қабілеттерді жатқызуға болады. Жаңағы біз айтқан оқыту формалары арқылы балалардың қабілеттіліктерін, біліктілігін, әлеуетті мүмкіндіктерін көрсету үшін оларға қолайлы орта жасай жоғары деңгейі, ал талант бір салаға жоғары деңгей. Осы орайда «зият» ұғымын тереңдете зерделеген Дэниел Гоулман 1995 жылы жарық көрген

«Эмоциялық зият» атты кітабында бұл терминді алғаш рет қолданып, бизнеске енгізген.. Эмоциялық зият – көшбасшылықтың қажетті атрибуты. Онсыз адамның әлемдегі ең үздік білімі, көріпкел, сараптамалық миы, сансыз таңғажайып идеясы болуы мүмкін, алайда ол үздік көшбасшы бола алмайды.

Эмоциялық зияттың әр бөлшегі – өзіндік саналылық, өзін – өзі реттеу, уәж, эмпатия және әлеуметтік дағдылар.

Бала бойындағы қабілет үш санатты:

1. Таза техникалық дағды;
2. Танымдық қабілет;
3. Қарым – қатынаста қатысты әрекеттестік дағды.

Эмоциялық зиятты көрсететін құзіреттіліктер

1. Өзіндік саналылық - өзінді-өзі тану, терең түсіну, өз мақсатын, құндылығын түсінуі, өзін бағалауы.
2. Өзін-өзі реттеу – тұрақты ішкі диалог, өз сезімін реттеу, рефлексия жасау.
4. Уәж - жетістікке қол жеткізуге ынталану, энтузиазм, шығармашылық тапсырмаларды орындаудағы мақтаныш сезімі нәтижелілік деңгейін үнемі көтеріп отырады.
5. Эмпатия - басқа адамдардың эмоциялық жағдайын түсіну қабілеті
6. Әлеуметтік дағды - өзара қарым- қатынас жасау және байланысты дамыту.

Оқушының зияткерлік қабілетін дамыту арқылы, байқасаңыздар, Абай атамыз айтқан «толық адам» жасаймыз.

Үш-ақ нәрсе адамның қасиеті:

Ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек

Сонда толық боласың елден ерек,-демеп пе еді данышпан Абай?!

Ойымды қорытындылай келе дарынды, талантты балалар кішкентай ғана дүниеден бастап, ұлылыққа қол жеткізеді. Мұғалім оқушыға қолынан не келетінін, неге ебі бар екенін жақсылап өкшелеп алып, өзі сүйіп айналысатын істі таңдауға ықпал ету қажет деп ойлаймын. Адамның адамшылығы – ақыл, ғылым, ата-ана, жақсы ұстаздан болады. Ыбырай Алтынсарин : «Маған жақсы мұғалім бәрінен де қымбат, өйткені мұғалім мектептің жүрегі» деген екен. Олай болса талантты, дарынды оқушыны шыңдаудан ешқашан жалықпайық.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жексембаева У.Б., Диагностика одаренности детей Алматы, 2006 ж.
2. Яковлева Е.Л., Психология развития творческого потенциала личности М.: 1997 г 155 с.
3. Венгер Л.А., Педагогика способностей.-М., 1975ж
4. Аманжолова, С. Х. Дарындылық ұғымының психо-педагогикалық негіздері .
 1. Қазақстан Республикасындағы «Бала құқығы туралы» Заңы 2002 ж.
 2. ҚР «Білім туралы» Заңы (2007 ж. және 24.10.2011ж.13.01.2015ж.
 3. Дэниел Гоулман «Эмоциялық зият» 1995 ж
 4. «Балапан» бағдарламасы 2010 - 2020жж. 28.05.2010ж. (20.12.2013ж) №1377
 5. Қазақстан Республикасы мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты, 2012 ж. №1080
 6. Л.И.Божович Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности, 1995ж

ДАРЫНДЫ БАЛА - ЕЛ БОЛАШАҒЫ

**Нурпеисова Алуа Қуанғалиқызы,
Ақтөбе қаласы
Қызылжар орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі**

*«Дарынды тұлға – халқымыздың ең қымбат байлығы»
Н.Ә.Назарбаев*

Дарынды балалар және таланты жастар - әрбір мемлекеттің мақтанышы. Дарынды балаларды қолдап, олардың табиғи талантын барынша дамытуға қамқорлық жасау - Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы мемлекеттік саясатының басты бағыттарының бірі.

Жас жеткіншектердің бойындағы табиғат берген ерекше қабілетті, дарындылықты тани білу, оның одан әрі дамуыны бағыт бағдар беру. Алайда, әр баланың жеке қабілетін анықтап, оны сол бағытта жетелеу - ұстаздың парызы. Баланы уақыт талабына қарай икемдеп, санасына өз заманының озық өнегесін сіңіре білу, шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту - бүгінгі күннің басты талабы.

Дарындылық деген не? Балалар дарындылығы аумағындағы белгілі ғалым Н.С.Лейтестің анықтауы бойынша педагогика тәжірибесінде дарындылықты 3 топқа бөлген:

1. Жоғары балалар;
1. Белгілі бір бағытта жоғары нәтижеге жеткен балалар;
2. Креативтілігі жоғары балалар.

Қазіргі кезеңде дарындылық ұғымы өте кең көлемде қамтылған, соның ішінде ең жаңашылконцепция американ ғалым Д.Рензулидің концепциясы бойынша дарындылық негізгі үш бағыттан тұрады:

- интеллектуалдық қабілеті жоғары;
- креативтілік;
- табындылық.

Дарындылық - адамның өз бейімділігі арқылы, шығармашылықпен жұмыс істеу арқылы қалыптасатын қасиет. Басқа сөзбен айтқанда, дарындылық - ол жоғары потенциялы бар, шығармашыл тұлға, өзінің алдына ғылыми-техникалық мәселелерді қойып және оны өздігінен шеше білетін тұлға.

Дарындылықтың басты ерекшеліктері:

- Ерекше зейінділік;
- Жинақтылық;
- Күрделі ақыл ой жұмысына әрқашан дайын тұру;
- Еңбекке жұмылушылдығы;
- Таным аясы өте кең болуы;
- Ойлау белсенділігі аса тұрақты; дарынды балалардың адамгершілік дамуы қабылдауы өзіндік таным өте нәзік;
- Қиялдары кең;
- Көтеріңкі көңіл күйдіжағымды психологиялық ахуалды жақсы көруі;
- Кішкене кезден шыдамсыз болуы;
- Әділетсіздікті көтермейді,өзіне және қоршаған адамдарға талап қоя біледі.

Дарындылықты анықтау бірнеше бағыттар арқылы жүзеге асады:

1. Диагностикалық талдау;
2. Әдістемелік бағыт;
3. Ұйымдастырушылық бағыт;

Диагностикалық талдау барысында ерте жастан дарындылықты анықтау, мұнда ерекше қабілеттердің дамуына, өзгеруіне бақылау жасау, дарынды баланың жеке тұлға ретінде қалыптасуына қолдау көрсету қажет.

Ол үшін оқушыға тестілеу, шығармашылық тапсырмалар орындату, ата-анамен сауалнама, әңгіме жүргізіп, бала әрекетіне бақылау, психологиялық-диагностикалық тренинг жүргізу, ата-анаға ұстаздарға психолог кенесін беру, баланың сыныптастарымен қарым-қатынасына бақылау жасау, жетекшісімен әңгімелесу керек. Диагностика нәтижелеріне сандық, сапалық талдау, мониторинг, рефлексия жүргізу керек.

Әдістемелік бағытқа келер болсақ, дарынды балалармен жұмыстың барлық түрлерін жаңа технологиялар негізінде құру қажет.

Ұйымдастырушылық бағыт - сыныпта және сыныптан тыс қызығушылық клубтары, зерттеу жұмыстарын жазу, жарыстарға, олимпиадаларға, байқауларға қатысу, шығармашылық кештер өткізу арқылы оқушы әрекетін ұйымдастыру.

Дарынды оқушымен жұмыстың негізгі мақсаты - олардың шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру. Ал мақсатқа жету - оқу бағдарламасын тереңдетіп оқыту және оқушылардың танымдық белсенділігін дамыту арқылы жүзеге асады.

Дарынды оқушылармен нәтижелі жұмыс жасайтын мұғалімнің кәсіби «бейнесі» мынадай қасиеттерден тұрады: жоғары кәсіби біліктілік, даралық, білімпаздық, ойлап табуға және ғылыми зерттеу жұмысына қабілеттілік, кәсіби қызметін өздігінен жетілдіруге ұмтылушылық. Дарынды оқушымен жұмыс мұғалімнің өзіне, қызметіне және кәсіби біліктілігіне жаңа, жоғары талаптар қояды.

Осыған байланысты оқушының дарындылығын анықтап, дамыту үшін әр пәнмұғалімі өзінің алдына мынандай мақсаттар мен міндеттерді қоюы керек:

1. Дарынды оқушының ақыл-ойының эмоционалдық және әлеуметтік дамуы мен ерекшеліктерінің өзіндік ашылу деңгейі мен өлшемін ескеру;
2. Жан-жақты ақпараттандыру;
3. Коммуникативті бейімдеу;
4. Дарынды оқушының шығармашылық бағытының ашылуына, дамуына, қоршаған ортаға өзін-өзі жарнамалуына көмек көрсету.

Осы мақсаттар мен міндеттерді орындауға мектеп мұғалімдері мынадай жұмыс түрлерін қолдану керек:

1. Икемді оқу жоспарын құру;
2. Дарынды оқушының шығармашылық бағытының ашылуына, дамуына, қоршаған ортаға, өзін-өзі жарнамалауына көмек көрсету;
3. Дарынды оқушының қызығушылығына байланысты оқу жоспарын құру;
4. Сабақтан ақпараттық технология құралдарын, электронды оқулықтарды, интернет желісін пайдалану;
5. Оқушылардың білім деңгейлерін арттыру (мұражайға бару, белгілі адамдармен кездесу);
6. Шеберлер байқауын (ақындар айтысын, шешендер сайысы, би үйірмесі, шебер қолдар үйірмесі) ұйымдастыру.

Сабақтан тыс мезгілде жүргізілетін жұмыстарға - пәндік олимпиада, сайыстар, дебат, жобалар байқаулары, ғылыми-практикалық конференцияларға (ізденімпаздық жұмыс, зерттеу жұмысы, рефераттар қорғау, жоба қорғау), интеллектуалдық турнирлер, ойындар мен шығармашылық байқауларға дайындық жұмыстарын жыл бойы жоспарлы жүргізуге.

Сол сияқты дарынды оқушылармен жұмыс нәтижелі болу үшін, балалардың татналармен де бірқатар жұмыстар жүргізу керек. Олар ата-аналардың мектеп өміріне араласып көмектесуі, ата-аналар күндерін ұйымдастыру, мектеп психологы тарапынан ата-аналарға кеңес беру. Дарынды балалардың жеке тұлғасын анықтап, олардың бойындағы қабілеті мен икемділіктерінәрі қарай жетілдіріп дарынды оқушылардың дамуына үлкен үлесін тигізеді.

Осындай жұмыс түрлерін ұйымдастыру арқылы мен де география пәні бойынша дарынды оқушыларды анықтап олармен жұмыс жүргізудемін.

Алдыма қойған мақсатым:

1. Оқушының қызығушылығы мен бейімділігін анықтау.
2. Жеке тұлғаның жан-жақты дамытудың алғы шарты ретінде дарынды оқушыларды сараптап оқыту арқылы шығармашылыққа білетін дамыту.
3. Оқушы бойындағы талант көзін ашуға, тілін байытуға, қиялын ұштауға және өз бетінше іздене білуге жол ашып, жеке тұлғалық дамуын қамтамасыз ету.

Міндетім:

1. Оқушының іс-әрекетін бақылауға алу;
2. Қызығушылығы мен бейімділігі бағытында сыныптан тыс іс-шараларға қатыстыру;
3. Әңгімелесу, талдау, бақылау, сараптау, жүйелеу арқылы баланың жеке қабілетін анықтап, нақты іс-әрекеті арқылы шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы Жалпы орта білім берудің мемлекеттік Жалпыға міндетті стандарты;
2. Білімдегі жаңалықтар №4-2016;
3. Мектеп директоры журналы №4-2015;
4. География биология және экология №4-2016.

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Алиманова Гүлфара Ермекбаевна

Ақтөбе облысы, Мұғалжар ауданы

**№4 Қандыағаш қалалық жалпы білім беретін орта мектебінің
бастауыш сынып мұғалімі**

Қазіргі кезеңдегі білім беру ісінің негізгі нысаны — жас ұрпақтың біліктілігін қалыптастырып қана қоймай, олардың бойында ақпаратты өздері іздеп табатын және талдай алатын, сондай-ақ ұтымды пайдалана білетін, жылдам өзгеріп жатқан бүгінгі дүниеде лайықты өмір сүріп, қызмет жасауға қабілетті тұлғалық қасиеттерді қалыптастыру болып отыр.

Дарындылық мәселесін зерттеушілердің еңбектері көп болғанымен, дарындылықтың мән-мағынасы жөнінде олар ортақ бір пікірге келе қойған жоқ. Сондықтан да, біз баланың дарындылығы деп оны өз құрдастарымен салыстырғанда бірдей жағдайда білім игеру деңгейінің шоғырлығы мен аса ерекше байқалатын шығармашылық қабілетінің байқалуы деп түсінеміз.

Дарындылыққа педагогикалық энциклопедияда төмендегідей анықтама берілген: «Дарындылық — белгілі бір әрекет саласында ерекше жетістікке жеткізетін адам қабілеті дамуының жоғары деңгейі». Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі бойынша «Дарындылық» — асқан қабілеттілік, зеректік, алғырлық.

Қалай болғанда да, дарынды табу үшін ең алдымен психологпен бірігіп кешенді тексерулер арқылы оқушының бейімділігін анықтау қажет.

Дарынды балаларды анықтау — баланың дамуын таңдаумен байланысты ұзақ процесс. Жас жеткіншектің бойындағы табиғат берген ерекше қабілетті, дарындылықты тани білу, оның одан әрі дамуына бағыт-бағдар бере білу ерекше қиын іс. Демек, оқушылардың ғылыми зерттеу жұмыстарына қызығуын қалыптастыру, шығармашылық қабілетін дамыту, қазіргі техниканы пайдалану мәдениетіне тәрбиелеу — ұстаздардың басты міндеттіміз.

Бұл бағыттағы жұмыстың мынадай ұстанымдары тұжырымдалған:

Баланың қызығушылығы мен бейімділігіне барынша сәйкес келетін қызмет аясында баланың іс-әрекетіне талдау жүргізу, яғни, жан-жақты зерттейміз.

Дамытушылық ықпал ете отырып, баланың психологиялық кедергілерін жоюға мүмкіндік беретін тренингтік әдістерді пайдаланамыз.

Баланың дарындылық белгісін оның психикалық дамуының нақты деңгейінде ғана емес, сондай-ақ оның болашақтағы даму мүмкіндігін де есепке ала отырып бағалаймыз.

Жұмыс нәтижесін талдау, бақылау, әңгімелеу, мұғалімдер мен ата-аналардың сипаттамалық бағалары, баланың отбасы жағдайын зерттеу – мүмкіндік бар ма, кедергі болып тұрған жоқ па.

Интеллектуалдық сайыстарға қатыстыру – ойлау, сөйлеу қабілеттерін байқау.

Үйірмелер жұмысы кезінде зерттеу – өнерге, шеберлікке бейімділігін анықтау.

Шығармалар – логикасы, ойын жеткізуі, ақындығы, жазушылығы анықталады.

Сауалнамалар, психодиагностикалық тренингтерді өткізу – белгісіз қырлары анықталады.

Пәндік олимпиадаларға қатыстыру – білімділігі, бар білімін жинақтап, қолдану қабілеті байқалады.

Ғылыми жоба жарыстары – материал жинау, іріктеу, дәлелдеу, жеткізу.

Пікірсайыс ойындарына – сөздік қоры, сөйлеуі, өз пікірін қорғауы, жылдам ойлауы байқалады. Осындай жұмыстар нәтижесінде баланың дарындылық бағыты анықталады.

Бүгінгі уақыт талабы мәдени деңгейі мен шығармашылық қабілеті жоғары шәкірт әзірлеуіміз керек. Сондықтан да шәкірттеріміздің ішкі сырын жасырын ұстайтынын ескерсек, олардың іскерлік дағдыларын және білім құмарлық талап –жігерлерін жетілдіруіміз қажет.

Оқушылардың теориялық білімдерін іс жүзінде тиімді қолдану, дағдылар қалыптастыру жұмыстарын үнемі жүргізу оларды шығармашылыққа баулуға, шәкірт бойындағы талант көзін ашып, тілін байыту, қиялын ұштау мен өз бетінше ізденуге әсерін тигізеді.

Ұстаз алдында отырған оқушыларды ерекше қабілетті, орташа деңгейдегі оқушы, үлгерімі нашар оқушы деп үш топқа бөлуге болады. Бұл қабілеттің әр түрлілігінен туындаған мәселе. Осы тұста «Ерекше қабілетті оқушы деген кім?» деген сұраққа жауап беретін болсақ... Алдымен ол өз ойын еркін жеткізе алатын, талдай білетін, дәлелдеу мен қорғау шеберлігі жоғары дамыған оқушы. Дарындылық — адамның өз бейімділігі арқылы, шығармашылықпен жұмыс істеу арқылы қалыптасатын қасиет. Көбінесе “дарынды оқушы – бұл жақсы оқитын оқушы” деген пікір қалыптасқан.

Белгілі ағылшын психологі Торранстың зерттеулері бұл пікірдің мұғалімдер арасында жиі кездесетінін анықтады. Оларға оқуда қиыншылық туғызбайтын, тәртіпті, ұйымшыл, білімді, тұрақты, ұғымтал, өз ойын нақты және түсінікті жеткізе алатын оқушылар көбірек ұнайды. Ал қисынсыз сұрақ қоятын, өз жұмысымен ғана айналысатын, тәуелсіз, көбіне түсініспеушілік туғызатын, қияли, әр нәрсеге көзқарасы бөлек оқушылар ұнамайды. Торранстың зерттеулері нақ осы қасиеттер оқушының шығармашылық дарындылығын көрсететін және оның нашар оқитын оқушылардың арасында да аз емес екендігін айқындаған. Сондықтан мұғалімдер осы зерттеулердің нәтижесін есте ұстағаны жөн.

Ендеше баланы заманына қарай икемдеп, өз заманының озық өнегесін оның санасына сіңіре білу, оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту – бүгінгі күннің басты талабы екенін әр ұстаз естен шығармағаны абзал.

Үйреншікті дайын әдіс — тәсілдер баланы қызықтырмайды. Сондықтан кайткенде де баланың ойына, сезіміне серпіліс енгізуді мақсат етіп қою керек. Сан алуан әрекет арқылы ақыл-ойды ұштау, жетілдіру, жеке тұлғаның өзіндік идеясын, көзқарасын, сезімділігін, жауапкершілігін біртіндеп дамыту жолдарын іздестіру қажет.

Сабақ — ұстаздың көп ізденуінен, көп еңбектенуінен туатын педагогикалық шығарма. Ал осы «шығарманы» алдында отырған оқушыларға игерту де оңай емес. Ол үшін мұғалімнің біліктілігі, көптеген әдіс-тәсілдерді қолдана білуі, айтқанын оқушы жүрегіне жеткізе алатындай шешендігі, шебер ой-өрнегі болу керек.

Баланың жалпы психикалық дамуын қалыптастыру үшін мұғалім оқушының белсенді іс-әрекетін арттыратын шарттары: ал ең бастысы — ерекше қабілетті оқушы мұғалімнің көмекшісі. Олардың миы қабылдаған мәліметтерді қорытуға қабілетті. Демек, ерекше қабілеттілік бала бойында тәрбие мен алған біліміне байланысты қалыптасатын қасиет. Дегенмен, балалардың да ынталылығы, іскерлігі қоғам негізінде игерілетінін естен шығармаған жөн.

Дарынды балалардың ерекшеліктері:

Басқалардан өзгеше әрі шапшаң ойлайды, соның арқасында білімді еркін әрі молынан меңгереді, сөздік қоры мол, есте сақтау қабілеттері жоғары, зерттеуші, өзіне сенімді, қиыншылықтан қорықпайды, түсінігі мен танымы жоғары, тым сезімтал, әділетті, әзілқой;

Дарындылық – даналық кілті екенін біз естен шығарып жатамыз. Дарындылықты тек оқушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамытуға жекелей жақындап келу ұстанымында қарастырамыз. Сондықтан дарынды оқушының теориялық үлгісінің жоқтығын және осы сәтте дарындылықтың нақты анықтамасының болмауын айта кету керек.

Соған сәйкес, С.В.Кузнецова төмендегідей анықтама береді: оқушы дарындылығы — осы білімді кез-келген жағдайға қолдана алатын, білімнің кеңдігі, жас ерекшелігіне сәйкес жоғары белсенділігі, психикалық процестерінің дамуының жоғары деңгейлігі, дұрыс ой-түйіндерге сүйене отырып, жұмысты жемісті орындауды қамтамасыз ететін осы білімді кез-келген жағдайға қолдана алатын, білімнің кеңдігі, жас ерекшелігіне сәйкес жоғары белсенділігі, психикалық процестерінің дамуының жоғары деңгейлігі, дұрыс ой-түйіндерге сүйене отырып, жұмысты жемісті орындауды қамтамасыз ететін психикалық қасиеттерінің жиынтығы.

Белгілі психолог Н.Ожегов өз еңбегінде дарындылық «табиғаттан» берілетін ерекше қабілет деп атаған. Педагогикалық энциклопедияда бұған келесі түсінік беріледі: Дарындылық — бұл адамның белгілі іс-әрекет аумағында ерекше табыстарға жетуге көмектесетін, қабілет дамуының жоғары деңгейі. «Дарындылық» пен «қабілет» түсінігі өте жақын. Дарын дегеніміз адам бойында негізінен ана сүтімен, ана тегімен даритын құбылыс екенін өмір тәжірибелері дәлелдеп отыр.

Ғылымда қоғам, орта, мектепте тәрбие нәтижесінде дарынды анықтауға, оны дамытуға мүмкіндік бар. Осыны дер кезінде анықтап, оны одан әрі дамыта білу қажет.

Жалпы адам баласы табиғатында қабілетсіз бала болмайды. Біреулердің қабілеті жоғары, екінші біреулердің қабілеті орташа, төмен болады. Өз қабілетіне сай маман иелері өмірде көздеген мақсаттарына қол жеткізе алады. Сонымен дарын деген не? Дарынды балалар қандай?

Дарынды балалар әр түрлі, бір-біріне ұқсамайды. Дарынды баланы байқамау мүмкін емес, көпшіліктің ортасында ол өзінің іс-әрекетімен, бейімділігімен, қабілеттілігімен бірден көзге түседі. Дарынды бала — оқушы бойында бұл қасиеттердің бірде-бірі, әсіресе, дүниетанымдық көзқарасы қалыптасып үлгермейді. Сондықтан оқушының дарындылық қасиеті барынша орнықсыз қасиет. Оның басқа түрге енуі немесе сөніп қалуы көзқарастың өзгеруіне байланысты кез келген сәтте орын алуы мүмкін.

Белгілі ағылшын психологы Элис Пол Торренстің зерттеулері бұл пікірдің мұғалімдер арасында да жиі кездесетінін анықтады. Оларға оқуда қиыншылық туғызбайтын, тәртіпті, ұйымшыл, білімді, тұрақты, ұғымтал, өз ойын нақты және түсінікті жеткізе алатын оқушылар көбірек ұнайды. Ал қисынсыз сұрақтар қоятын, өз жұмысымен ғана айналысатын, тәуелсіз, көбіне, түсініспеушілік туғызатын, қияли, әр нәрсеге көзқарасы бөлек оқушылар ұнамайды. Осы зерттеу нәтижесінде оқушының жеке

дарындылығы және ондай оқушының нашар оқитын оқушылар арасында да кездесетіні айқындалған. Сондықтан мұғалімдер осы зерттеудің нәтижесін есте ұстағандары жөн.

Дарынды балаларды қалай тануға болады?

Белгілі зерттеуші Н.С.Лейтес қабілетті балалардың төмендегідей үш категориясын анықтап берді:

- Ой-өріс қабілеті ерте жастан байқалған оқушылар;
- Өздерінің ой-өріс қабілетімен ерте жастан көзге түсуімен қатар, олар белсенділік пен оқу кезіндегі қарқындылық қасиеттерімен ерекшеленеді. Кейбіреулерінің ақыл-ойы табанды түрде дамып, өз қатарластарын басып озады. Олардың ақыл-ойының кемеңгерлігі сонша, оларды байқамау мүмкін емес.

Дарынды балалардың белгілері:

- көпшілікпен салыстырғанда өте жоғары білімді ерекше, оқуға құштар, шығармашылық мүмкіндігі мен көзге түсуі байқалады;
- өте басым боп келетін белсенді де саналы талап көрінеді;
- білімді терең игергеннен, ой еңбегінен қуаныш сезінеді.

Дарынды оқушымен жұмыс жүйесіндегі мұғалім маңызды орын алады. Мұғалім оқушыны дамыту үшін баланың дамуы педагогикалық тұрғыдан дұрыс басқара білуі керек. Дарынды баланы таңдай келе дарындылардың өзге оқушылардан ерекшелігін бірден байқауға болады.

Бұл оқушыларды таңдау барысында мына ерекшеліктерге баса назар аудару қажет:

- 1.Дарынды бала өзгеше ойлайды және шапшаң ойлайды. Яғни, көп көлемде білімді меңгереді және оларды ұмытпайды. Түсінік танымы өте жоғары.
- 2.Дарынды оқушының ішкі сезімі жағынан өзекшелігі: сезімтал, толыққанды.Ал ықылас қойған нәрсесін әр жерде негізгі мәселе етіп қояды.
- 3.Дарынды оқушының физикалық тұрғыдан ерекшелігі: дамудағы шапшаңдылық, жиі-жиі ойға берілу,қиял күшінің басымдылығы.
- 4.Әлеуметтік тұрғыдан ерекшелігі: адамгершілік сезімдерінің ерте дамып, жоғары моральдық қасиеттерге ие болуы, достық сезімінің басым түсуі.
- 5.Дарынды оқушыларды тәрбиелеудің бір түрі – сыныптан тыс жұмыстар.
- 6.Дарынды балалардың білімдерін тереңдету барысында істелінетін жұмыстардың бірі – үйірме.

Дарынды оқушымен жұмыстың негізгі мақсаты – олардың шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру. Дарынды балаларды тани білу, олармен жүргізілетін жұмыс түрін жүйелі, орынды ұйымдастыру әр ұстаздың бала жанын дұрыс түсініп, үлкен педагогикалық шеберлік көрсеткенінде ғана нәтиже бермек. Осы орайда бақылау жүргізіп отырған оқушының белсенділігіне, тапқырлығына, түсіндірілген материалды тез қабылдай алуына, берілген тапсырманы мұқият орындауы мен жауыпкершілігіне, жанындағы жолдастарымен тез тіл табыса білуіне, сөйлеу шеберлігіне тағы да басқа ерекшеліктеріне баса назар аударылған жөн.

Дарындылықты анықтаудың ұстанымдары:

- 1.Түрлі ақпарат алу көздерін пайдаланып бала қабілеттерін кең көлемде қамтуға мүмкіндік беретін мінез-құлқы мен іс-әрекетін жан-жақты бағалау;
- 2.Баланы танып-білу және зерттеу (баланың түрлі жағдайдағы іс-әрекетін кең көлемінде бақылау);
- 3.Баланың қызығушылығы мен бейімділігіне барынша сәйкес келетін қызмет аясында баланың іс-әрекетіне талдау жүргізу;
- 4.Жұмыс нәтижесін талдау, бақылау, әңгімелесу, мұғалімдер мен ата-аналардың сараптамалық бағалары, баланың эксперимент жағдайындағы нақты іс-әрекетін бағалауымен байланысты психодиагностиканы эксперименттік маңызды әдістеріне сүйену; Бала бойындағы қандайда бірі дарынды анықтауға пайдаланатын әдістердің бір ретінде сауалнамалар қолданылады.

Дарындылықты анықтаудың бір жолы олимпиадалар, оқушылардың ғылыми жұмыстары, конференциялар, байқаулар өткізу.

Дарынды балаларды тәрбиелеуде тапқырлықпен, шығармашылықпен жігерлі түрде еңбек етуге мүмкіндік жасау – бүгінгі өмір талабы.

Жалпы қабілеттілікті дамыту үшін көп жағдайлар керек:

- Туа біткен қасиетін дамыту;
- Отбасының жағдайы, ата-анасының қолдауы;
- Оқушы мен ұстаз арасындағы қарым-қатынас;
- Ұстаз біліктілігі;
- Мектептегі оқыту мен тәрбиелеу деңгейі.

Міне, осы айтылғандар ұштасқан кезде ғана қабілетті, дарынды, талантты оқушылар жетіле түседі, күш – қуатын толық жұмсап, тынымсыз еңбек етеміз. Ең бастысы, табиғаттың адамзатқа берген тамаша сыйын әрі қарай дамытып, ерекше қабілетті оқушыны дарынға айналдыра білу мұғалімдердің ерекше борышымыз.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН САПАСЫН АРТТЫРУ ФАКТОРЫ

Жанесенова Айнур Аманжоловна

Ақтөбе облысы, Мұғалжар ауданы

**№4 Қандыағаш қалалық жалпы білім беретін орта мектебінің
бастауыш сынып мұғалімі**

Дарындылық - адамның ой-өрісінің деңгейі мен өзіндік іс-әрекетінің ерекше өрістеуіне себепкер болатын, адамның жан-жақты дамуының қайнар көзі, жеке дара қабілеттердің шарықтап дамуының нәтижесі.

Олай болса, тәуелсіз еліміз Қазақстанда дарынды баланы дамыту мен анықтаудың қажеттігі туындап отыр. Қазіргі кезде қоғамдағы қарқынды өзгерістер жыл сайын жаңа өмір салтын құруда. Осыған орай, қоғамның жаңа талап-тілектері мен әлеуметтік сұранысын қамтамасыз ету мақсатында шығармашылық тұрғыда ойлаушы, тәуелсіз жеке адамды дербес шешім қабылдауға бейім ұрпақты тәрбиелеу – бүгінгі күнде аса маңызды мәселе болып отыр. Жалпы білім беретін мектептердің дамуында жағымды өзгерістер және оқыту мен тәрбиелеу ісінің ұтымды жақтары ашылып жатқанымен, оқушылардың жеке басының қабілеттілік жақтарына мән беру талабы жатыр.

Дарындылық табиғаты шексіз. Сондықтан, бала бойындағы бұл қасиетті ары қарай ұмтылдырып дамыту мектептің алдындағы басты мәселе. “Дарынды бала дегеніміз - айрықша жетістіктермен ерекшеленетін және іс-әрекет барысында осындай жетістіктерге ұмтылатын баланы айтады”,-деп “Дарындылық тұжырымдамалары ” атты психологтар дайындаған құжатта анық айтылған. Көбінесе мұғалімдер арасында “Дарынды оқушы – бұл жақсы оқитын оқушы” деген пікір жиі кездеседі. Белгілі ағылшын психологы П.Торранстың зерттеулері бойынша қисынсыз сұрақтар қоятын, өз жұмысымен ғана айналысатын, тәуелсіз, көбінесе түсініспеушілік туғызатын әр нәрсеге көзқарасы бөлек, нашар оқитын оқушылар арасында да шығармашыл дарын кездесетіні анықталған.

Өз тәжірибемде дарынды оқушыны тани білу және дарынын аша білу жолында оқушыны жан-жақты дамыту, ғылымға көзқарасын, дүниетанымын, айналаны білуге деген қызығушылығын тудыру - басты міндетім деп білдім. Балалардың дарынын ашуда оқушы мен мұғалімнің ынтымақтастығы қажет.

Биік танымдық қабілет тұрмыс-тіршіліктің сырын ұғуға талпыныс, баланың ерте жасынын туындайды. Сондықтан дарынды бала бастауыш сыныптан таныла бастайтынын үнемі есте ұстауымыз керек.

“Бұлақ көрсең – көзін аш” деп дана халқымыз айтқандай баланың бойындағы дарындылықты дамыту, толықтыру оларға бағыт беру. Дарынды баланың бойындағы дарындылықты дамыту, толықтыру оларға бағыт беру дарынды баланың бойындағы құмарлығын, қызығушылығын жойып алмай, үнемі алға жылжуына жол сілтеу мұғалімнің міндеті.

Оқушының бойындағы дарындылық негізі анықталған соң мұғалім белгілі бір талап және бағыт-бағдар бойынша жұмыс жүргізеді.

Білім беру саласындағы әлемдік білім кеңістігіне ұмтылуға байланысты жасалынып жатқан талпыныстар мектеп оқушыларының дербестігін, ізденімпаздығын, белсенділігі мен шығармашылық мүмкіндіктерін дамытуды талап етеді. Сондықтан оқушылардың мектеп оқып жүрген кезінде олардың ойлау белсенділігін дамытып, білімі мен біліктіліктерін өмірдің жаңа жағдайында пайдалана білуге қажеттілігі туындайды. Бұл міндеттердің жүзеге асуы оқушылардың шығармашылық іс-әрекеттерін оңтайлы ұйымдастыруға тікелей байланысты.

Бүгінгі таңда дарынды балалардың жас және дербес ерекшеліктерін есепке алып, уақытында дарындылығын айқындау, олардың қарым-қатынастарын, ойлау және логикалық қабілеттерін зерттеуге, практикалық әдістемеліктер жетіспейді. Осы кезде қазіргі заманның талабына сай, дарынды балалардың жете зерттелмегені, практикалық қажеттілікке сай ғылымның әлі де болса жетіспегені байқалады. Сондықтан, біздің қоғамда дарынды балаларды айқындау мәселесінде қарама-қайшылықтар пайда болуда. Осыған орай дарынды балаларды ерте жастан айқындап, дамытуға, тәрбиелеуге қажеттілік туып отыр. Әрбір қоғамның әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі, сол қоғамдағы жеке адамның шығармашылық потенциалына байланысты. Олай болса, егеменді еліміз Қазақстанда дарынды баланы дамыту мен анықтаудың қажеттігі туындап отыр. Осыған байланысты оқушы бойындағы дарындылықты анықтауда және жетілдіруде мұғалім іскерлігіне қойылатын талаптар мына төмендегідей болу қажет:

- Оқушымен жақсы қарым-қатынаста болу;
- Дарынды оқушымен жұмысқа қызығушылық таныту;
- Түрлі әдістерді іздеу;
- Дарынды оқушылардың ата-анасымен байланыс жасау;
- Дарынды оқушыларды зерттеу үшін психо-диагностикалық күнделік жүргізу;
- Дарынды оқушыларға арналған тереңдетілген бағдарламалар құрастыру;
- Дарынды оқушылардың ерекшелігін ескере отырып, оларға шығармашылықпен жұмыс жасайтын тапсырмалар дайындау;
- Оқушының ғылыми ізденіс жұмысына жетекшілік ету.

Дарынды баламен жеке жұмысты жүргізген кезде мұғалімдер ұстанатын белгілі бір бағыттар болу шарт. Себебі, оқушы дарындылығын, қабілеттігін қалай анықтау керегі туралы сұрақ қоя отырып, оған талмай жауап іздеген мұғалім ғана дарынды баламен жұмыс істей алады. Мұғалім әр оқушының жеке тұлға ретінде қамтамасыз ету қажет болғандықтан баланың қабілетін дамыта тиянақтау үшін оқушыны зерттеуге дайындау керек. Оқушылардың ізденушілік қабілеттерін айқындау кезінде ғылыми әдебиеттерде түрлі терминдер кездеседі: ғылыми зерттеу жұмысы, зерттеу жүргізу, зерттей оқу т.б. Сондықтан мұғалім дарынды баламен жұмыс кезінде түрлі әдістерді, яғни зерттеу әдісін, шығармашылық ізденісті ояту әдістерін кеңінен қолданады. Шығармашылықпен жұмыс жасап ізденген адам ғана биікке қол жеткізе алады.

Зерттеушілік пен ізденушілік – дарынды баланың табиғатына тән құбылыс.

Оқыту мен тәрбиелеу процесінде оқушының шығармашылық қабілеттерін дамыту қажеттілігі қоғам талабынан туындайды. Қазіргі кезде мамандық атаулының барлығы бейімділікті, ептілікті, шапшандықты ерекше ой қызметін, мол шығармашылық мүмкіндікті қажет етеді. Сол сияқты өзін қоршаған түрлі жағдайларға тез икемделіп қана қоймай, оларды керекті бағытына бұра біу қабілеттілігіне де ие болады.

Шығармашылық тура мағынасында жаңалық ашу дегенді білдіреді. Шығармашылық тәртібінің маңызды сипаттамасы – зерттеу. Зерттеу – дарынды балалардың оқытудың негізі. Зерттеусіз баланың потенциалды қабілетін ашу, дамыту мүмкін емес. Сондықтан да мұғалім әр сабақ барысында оқушыларға мынадай талаптар қойып жұмыс жасау қажет:

- қоршаған ортамен тығыз байланыста болу;
- ойлау, қабылдау қабілеттерін арттыру;
- алдына мақсат қоя білу және жетуге ұмтылу;
- өзіне-өзі сараптама жүргізіп, өзін-өзі бағалай білуді меңгеру;
- басқа адамдармен қарым-қатынас жасай білу, осы заманға сай технологияларды пайдалана білу (интернет, электронды пошта).

Дарынды оқушымен жұмыс істеудің негізгі мақсаты - олардың шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру. Бұл жерде мұғалім қазіргі заманға сай оқытудың жаңа технологияларын білу керек. С.Л.Рубенштейн, Е.Н.Кабанова-Миллер және басқалар өз зерттеулерінде оқыту дамудың негізгі алғышарты екенін дәлелдеді.

Бұл - үлкен жауапкершілік артатын күрделі мақсат. Оны шешу үшін ең алдымен оқыту мазмұны жаңартылып, әдіс-тәсілдің озығы өмірге келуі, олар әрбір азаматтың жеке басының қасиеттерін, қабілеттерін дамытып, шығармашылығын талантын ұштайтындай болып ұйымдастырылуы қажет. Сонда ғана мектептер өз өміріне өзгеріс енгізе алатын, өз бетінше өмір сүру жолдарын таңдай алатын азаматтар тәрбиелеп шығарады.

Оқушылардың қабілетін ашу - мұғалімге үлкен міндет болып табылады. «Зерде» ғылыми қоғамының мақсаты: оқушыларда ғылымды ізденушілікке деген қызығушылықтарын қалыптастыру, шығармашылық қабілеттерін ашу, дамыту, ғылыми зерттеу әдістерін үйрету, шығармалық тұлға қалыптастыру. Міндеті: оқушыларды өз бетінше білім алуға баулу. 1.2. Мұғалімнің міндеті оқушылар шығармашылықпен жұмыс жасай білуге үйрету, өз бетінше жұмыс істеуге жетелеу, логикалық ойлау қабілеттерін арттыруға мүмкіндік туғызу. Өтілетін жұмыстар мен тапсырмалар оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеріп, білімдерін жетілдіріп, дамытуға арналған. Бүгінгі білім беру үрдісінің жалпы орта білім беру мазмұны әрбір оқушының жеке ерекшеліктері ескерілген білім беру нәтижелері түріндегі құзыреттіліктер жиынтығын игеруге бағдарланған. Өзінің және қоғамның мүддесінде өзін-өзі белсенді етуге дайын, өзгермелі даму үстіндегі ортада өмір сүруге бейім, бәсекеге қабілетті және құзіретті, шығармашыл, білімді тұлғаны дамыту және қалыптастыру. Өзіндік көзқарасты қалыптастыруда дарынды оқушыларды ғылымға бейімдеу. Зерттеу - адамгершілік қарекеттері формаларының бірі.

Осы нәтижелерді ескере отырып дарынды балалармен жұмыс істейтін мұғалімдер Г.Г.Лидерс еңбегінде көрсетілген “Astor” бағдарламасын пайдалануы керек.

- Дарынды балалардың қызығушылығы мен қажеттілігін танып және олардың психикалық ерекшеліктерін білу;
- Интеллектуалдық деңгейдің жоғары болуы;
- Қызығушылығы мен шеберлігі кең көлемде болуы;
- Педагогикалық білімнен басқа да жоғары білімі болуы керек;
- Әр түрлі міндеттерді атқаруға дайын болу керек;
- Мінезінде әр түрлі нәрсеге белсенділік басым болу керек;
- Қалжыңдық қасиеті болу керек;
- Өзінің көзқарасын қайта қарауға және өзін жетілдіруге дайын болу керек;
- Шығармашылық мүмкіндігінде дәстүрлі емес жеке дүниеге көзқарасы болу керек;
- Жоғары оқу орнынан кейін дарынды балалармен жұмыс істеуге бағытталған дайындық курсынан өту керек;
- Мықты денсаулық және өмірлік іс-әрекетті меңгеру керек.

Бұл арада мұғалімнің психология, физиология және гигиена саласындағы біліктілігін арттыруының да маңызы бар. Белгілі бір топтағы шәкірттердің түсіну, ұғу, ойлау қабілетінің психологиялық ерекшеліктерін, мүмкіндіктерін білу, оларды жалықтырмай, шаршап-

шалдығудан сақтандыру, сабақ кезінде балалар арасында шығармашылық ахуал туғызу оқытушы жұмысының тиімді болуының қажетті шарты.

Білім беру саласындағы әлемдік білім кеңістігіне ұмтылуға байланысты жасалынып жатқан талпыныстар мектеп оқушыларының дербестігін, ізденімпаздығын, белсенділігі мен шығармашылық мүмкіндіктерін дамытуды талап етеді. Сондықтан оқушылардың мектеп оқып жүрген кезінде олардың ойлау белсенділігін дамытып, білімі мен біліктіліктерін өмірдің жаңа жағдайында пайдалана білуге қажеттілігі туындайды. Бұл міндеттердің жүзеге асуы оқушылардың шығармашылық іс-әрекеттерін оңтайлы ұйымдастыруға тікелей байланысты.

Бүгінгі таңда дарынды балалардың жас және дербес ерекшеліктерін есепке алып, уақытында дарындылығын айқындау, олардың қарым-қатынастарын, ойлау және логикалық қабілеттерін зерттеуге, практикалық әдістемеліктер жетіспейді. Осы кезде қазіргі заманның талабына сай, дарынды балалардың жете зерттелмегені, практикалық қажеттілікке сай ғылымның әлі де болса жетіспегені байқалады. Сондықтан, біздің қоғамда дарынды балаларды айқындау мәселесінде қарама-қайшылықтар пайда болуда. Осыған орай дарынды балаларды ерте жастан айқындап, дамытуға, тәрбиелеуге қажеттілік туып отыр.

Балалардың дарынын ашуда оқушы мен мұғалімнің ынтымақтастығы қажет. Биік танымдық қабілет тұрмыс-тіршіліктің сырын ұғуға талпыныс, білсем деген қызығушылық баланың ерте жасынын туындайды. Сондықтан дарынды бала бастауыш сыныптан таныла бастайтынын үнемі есте ұстауымыз керек.

Еліміздің дамуындағы стратегиялық міндеттерді шешуде білім беру саласына тың жаңалықтар, ұтымды шешімдер енгізу қажеттілігі – заман талабы болып тұр. Себебі, ХХІ ғасыр - ғылым мен техника ғасыры екендігі баршамазға мәлім. Осындай ауқымды мәселені шешудің негізгі тетіктерінің бірі – балалардың дарындылығын дамыту. Қазақстан әлем аренасына шығып, халықаралық деңгейде экономикалық және мәдени байланыстарды дамыту үшін дамыған мемлекеттермен терезесі тең болып қарым-қатынас жасау үшін интеллектуалды элитаны қалыптастыру ісін қолға алуда.

Дарындылық - адам қоғамында және бір құндылық ретінде қаралатындықтан дарынды балалармен жұмыс істеу адам ресурсын барынша жақсы пайдалану болып табылатыны сөзсіз. Осыншалық маңызды істе жалпы білім беру мекемелерінің алар орны орасан зор, себебі онда барша бала білім алады да оның ішінде дарынды балаларда отырады. Оны байқамау, оның патенциялын дамытуға мүмкіндік бермеу қылмыспен тең әрекет. Ал соншама баланың ішінде табиғи дарынын қалай байқауға, дамытуға болады.

Бұл сұраққа жауап беру үшін негізгі екі аспектіні назарда ұстау қажет: Дарынды баланы анықтау және онымен жұмыс істеуді ұйымдастыру. Дарынды балалардың бір-бірінен айырмашылығы болғанымен, кейбір ортақ ерекшеліктерінде бар. Дегенмен ғылымда бала дарындылығын анықтайтын кей бір әдістер бар.

Жаз Холлингуо дарынды балалардың алдында тұрған бейімделу мәселелерін түсінуге үлкен үлес қосты. Атап айтсақ:

1. Мектепке немқұрайды. Мұндай қарым-қатынас оқу бағдарламасының дарынды балаларға қызықпайтындығы және қызықпайтындығы жиі пайда болады. Мінез-құлқындағы бұзушылықтар пайда болуы мүмкін, себебі оқу жоспары олардың қабілеттеріне сәйкес келмейді.
2. Ойын мүдделері. Дарынды балаларға қиын ойындар ұнайды және құрдастары қызықты емес. Соның салдарынан дарынды бала оқшауланып, өзіне кетеді.
3. Конформация. Дарынды балалар стандартты талаптарды жоққа шығара отырып, конформизмге бейім емес, әсіресе, егер бұл стандарттар олардың мүдделеріне қайшы келсе.
4. Философиялық мәселелерге ену. Дарынды балаларға өлім, мазасыз өмір, Діни сенім және философиялық мәселелер сияқты құбылыстарды ойлануға тән.
5. Физикалық, зияткерлік және әлеуметтік даму арасындағы сәйкессіздік. Дарынды балалар үлкен жастағы балалармен жиі сөйлесуді қалайды. Бұл үшін кейде көшбасшы болу қиын.

6. Кемелдікке ұмтылу. Дарынды балаларға ішкі жетілу қажеттілігі тән. Демек, қанағаттанбаушылық, өзіндік тепе-теңдік және төмен өзін-өзі бағалау сезімі.

7. Ересектерге назар аудару қажеттілігі. Дарынды балалар танымға ұмтылуына байланысты мұғалімдердің, ата-аналардың және басқа да ересектердің назарын жиі монополиялайды. Бұл басқа балалармен қарым-қатынаста үйкеліс тудырады. Дарынды балалар зияткерлік дамудан төмен тұрған балаларға жиі төзімсіз.

Зерттеушілер дарынды балалардың жаңа жағдайларға аса жоғары сезімталдығын көрсетеді, бұл ерекше қиындықтарға әкеледі. Сондықтан дарынды балалармен жұмыс істейтін мұғалім келесі қасиеттерге ие болуы керек.

Дарынды балалармен жұмыс істеу үшін мұғалімге қажетті сапа.

("Astor" американдық бағдарламасының критерийлері")

Мұғалімге қажет:

1. мүмкін адамгершіл және сезімтал;
2. дарынды балалар психологиясының ерекшеліктерін түсіну, олардың қажеттіліктері мен мүдделерін сезіну;
3. интеллектуалдық дамудың жоғары деңгейі болуы;
4. қызығушылық пен шеберліктің кең шеңбері болуы;
5. педагогикалықтан басқа қандай да бір білім алу;
6. дарынды балаларды оқытумен байланысты әр түрлі міндеттерді орындауға дайын болу;
7. тірі және белсенді сипатқа ие болу;
8. әзіл сезіміне ие болу (бірақ сарказмға бейімсіз);
9. икемділік таныту, өз көзқарастарын қайта қарауға және үнемі өзін-өзі жетілдіруге дайын болу;
10. шығармашылық, мүмкін, дәстүрлі емес жеке дүниетаным болуы мүмкін;
11. жақсы денсаулық пен өмірге төзімді болу;
12. дарынды балалармен жұмыс бойынша жоғары оқу орнынан кейінгі арнайы дайындықтан өту және одан әрі арнайы білім алуға дайын болу.

Таланттың көпжақты тұжырымдамасына сәйкес барлық таланттар бір адамға тән болуы мүмкін. Әртүрлі дәрежеге байланысты олар оның қайталанбас профилін құрайды. Сонымен қатар әрбір талант жеке мүмкіндіктерді жүзеге асырудың маңызды ерекшелігі мен негізгі арнасы болуы мүмкін.

Еліміздің экономикалық әлеуметтік дамуы үшін интеллектуалы жоғары тұлғалар керек, сондықтан, мұғалімдердің дарынды балалармен жұмыс істеуі үшін арнайы дайындықтан өтуі, өз бетімен білімдерін көтеру керектігі заман талабы. Дарынды балалармен жұмыс істейтін мұғалімдерге қандай педагогикалық-психологиялық талаптар қойылады? Дарынды балалармен жұмыс істеуге дайын мұғалім қасиеттері деп төмендегі мына белгілерді анықтауға болады:

1. Мұғалімнің кәсіптік бағдары.
 - Дарынды балалармен жұмыс істеу заман талабы екенін түсінуі;
 - Балаға деген сүйіспеншілік, ерекше қабілетті балаға деген жағымды қарым-қатынасы;
 - Дарынды балалармен жұмыс ұйымдастырудың нәтижелі жолдарын іздестіруді қызығуы, қажетсінуі;
 - Дарынды балалармен жұмыста жоғары көрсеткішке ұмтылуы;
2. Дарындылық, педагогикалық процесс туралы білім.
 - Өз пәнін мемлекеттік стандарт көлемінен артық білуі;
 - Тұтас педагогикалық процесс туралы білімінің болуы;
 - Дарынды бала ұғымының білінуі;
 - Жеке тұлға туралы, оның шығармашылығы, оны дамыту жолдары туралы теориялық білімнің болуы;
 - Дарындылықты анықтау әдістері туралы білімнің болуы;
3. Жаңа педагогикалық технологияларды меңгеруі.
 - Класстағы педагогикалық процесті диагностикалау әдістерін білуі;

- Дарынды балаларды анықтау әдістерін білуі;
- Дарынды балаларға арналған қосымша бағдарламалар жасақтай білуі (топтық, жеке);
- Ерекше қабілетті оқушыларға шығармашылық ізденіске және зерттеуге есептер мен тапсырмалар таңдай білуі;
- Жаңа оқу технологияларын қолдана білуі;
- Оқушылармен қарым-қатынасты психологиялық түрде сауатты құра білуі;
- Дарынды баланы оқытудың нәтижесін бағалай білуі, қорытындылауы.

Ұлтымыздың алтын кені болатын дарынды балаларды тәрбиелеудің негізгі орталығы - білім ордасы. Дарынды оқушыларды іріктеу оңай жұмыс емес. Табиғи дарынды, талантты балалардың қасиеттерін біліп, оның дамуына қамқорлық жасайтын: ата-ана, ұстаз, психолог. Дарынды баланың бойынан табылатын асыл қасиеттердің, өмірге құштарлықтың, биік ізгіліктің, бәрінің кілті – мыңды жығатын білімде. Ендеше, осындай білімді, дарынды шәкірттерді тәрбиелеу - ерекше жетістікке жету. Дарынды және шығармашылық қабілеті жоғары балалармен жұмыс істейтін мұғалімнің рөлі білімді таратушы жай мұғалімнің рөлінен ерекшелігі байқалады. Олардың міндеті білімді беру ғана емес, оқушының өзіндік мүмкіншілігін ашуында. Мұғалім - елдің болашағын көркейтіп, рухани биікке көтеретін, жас ұрпақты тәрбиелейтін жауапкершілігі мол киелі мамандық. Ондай мамандық иесі әрқашанда өресі биік болып, сөйлеген сөзінен, ойлайтын ойынан ілтипаттылығы мен парасаттылығы, біліктілікке ұштасқан ізденімпаз, елжанды, адамгершілігі жоғары жайсаң адам болу керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Педагогика және педагогикалық технологиялар. - Ақтөбе, 2001;
2. Ахметулы Қ., «Сынып жетекшінің шығармашылық үлгісі мен оқушы жастар ұйымының өзін-өзі басқару міндеттері». - Алматы, 2009ж;
3. Мусырманов Т., «Тәрбие жумысының модульдік технологиясының моделі». - Алматы, 2009;
4. Иманбекова Б.И., Тәрбиеге жетекші. - Алматы, 2004;
5. Жағырапова Г.С., Оқушылардың дарындылығы мен шығармашылық қабілеттерін арттыру жолдары, 2006;
6. Сейсенбаева Ж.А. Орманбекова Л.Ж., Дарынды балалармен жұмыс. 2011;
7. Әбдірахманова Ж., Дарынды оқушыларды ғылымға бейімдеу. Қазақ және әлем әдебиеті, 2010. №1-2, 26-28б;
8. Қадірова Б.Н., Оқушылардың шығармашылық әрекеттеріне бағытталған өзіндік жұмысты ұйымдастырудың дидактикалық шарттары;
9. Мұқанбетова Ш.Т., Тұлғалық-бағдарлы білім беру негізінде оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары;
10. Абиш А., Дарынды балалармен жұмыс. - Шымкент: Мектеп, 2006. №8, 29-31б;
11. Мүрсәлімова Н., Қазақстан мектебі, 2004. №6, 34-36б;
12. Базарбаева Н.А., Педагогикалық кеңес, 2009. №1, 13- 14б;
13. Сейсенбаева Ж.А., Ұлттық тәрбие аясында тіл және әдебиетті оқытудың кейбір жайттары. - Хабаршы-Вестник КазНУ №3(28), 2015 - 8 б;
14. Жайтапова А.А., Рудик Г.А., Белошниченко Е.В., Сатывалдиева А.С.;
15. 21 ғасыр педагогикасы мектеп табалдырығында. - Алматы, 2009.

ДАРЫНДЫ БАЛА – ҰЛТ БОЛАШАҒЫ

Мералиева Толкын Сериковна

Ақтөбе қаласы

Қызылжар орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі

Адамның дарындылығы - жерден әрең шыққан, өзіне үлкен көңіл бөлуді қажет ететін кішкентай өскін. Оның өсіп, мол жеміс беруі үшін оған қамқорлық жасау, қамқорлық жасау, қажеттінің бәрін жасау қажет.

В.А. Сухомлинский

Біз өзіміздің болашағымызды және балаларымыздың болашағын қандай күйде көргіміз келеді, осыны айқындап алатын уақыт жетті. Осы тұрғыда үкіметіміз білім беру мекемелеріне тәуелсіз мемлекетіміздің өркениетке жету жолындағы талабына тұғыр боларлықтай ұрпақ оқыту, тәрбиелеу ісін жаңа сапалық өзгерістер деңгейіне көтеруді талап етіп отыр. Мектеп құрылымында болып жатқан өзгерістер, білім беру мақсаттарының алмасуы, оның дамытушылық сипаттарының бекітімді, жаңа форматты оқытуға көшу сияқты мәселелері мұғалімдерден шығармашылықты, жұмыстың жоғары сапасын және кәсібилікті «Халықты халықпен, адамды адаммен теңестіретін - білім» деп М.Әуезов айтқандай егемен елдің келешегі кемел білім мен ұлағатты тәрбиеге байланысты. Баланың бойындағы табиғат берген ерекше қабілетті, дарындылықты тани білу, оның әрі қарай дамуына бағыт бағдар беру қажеттілігін әр мұғалім осыдан-ақ түсінуі керек. Ол үшін дарынды оқушымен жұмыстың әлеуметтік қажеттілігін сезінуі, нәтижелі әдіс-тәсілдерді талмай ізденуі, жоғары нәтижелерге дарынды оқушымен жұмыстың әлеуметтік қажеттілігін сезіну, ата-анасымен тығыз байланыс орнатуы, оқушымен жиі қарым-қатынаста болуы сияқты талаптарды орындайды. Ж. Руссо баланың өз бетінше білім-танымдық шығармашылық әрекет идеясына үлкен мән берді.

Руссо дидактикасында оқыту үрдісінде ең бірінші орынға танымдық қабілеттілікті, белсенділік пен өзбеттілік ұстанымдарының маңыздылығына көңіл бөлді. Міржақып Дулатов білімге, өнерге зерек, дарынды балаларды оқытып тәрбиелеудің мәні жайында сөз ете келіп, дарындылықтың кейбір психологиялық астарына үңіледі. Ол «Туысында қанша зеректік болса да – ғылымсыз, тәрбиесіз кемеліне жетпейді. Кімде кім өзінің табиғатында не нәрсеге шеберлік барын сезіп, өз жолына түссе ғана, көзге айнытпай сала білсе, жақсы жазушы да адамның ішкі сырын, мінезін, әдетін бұлжытпай көрсете біледі, оқығанда көріп тұрғандай боласың...» деп дарынды балаларды анықтау үшін бастауыш сыныптан бастап зерттеу жұмыстары жүйелі жүруі керек. Мектеп табалдырығын алғаш аттаған оқушылардың оқуға деген құштарлығы қазіргі таңда өте жоғары. Оған ата-анасының мән бере жасаған дайындығы, үлкендердің қуанышты көзқарасы, мектептің беделі, жаңа киімдер мен әдемі оқулықтар баланың қызығуын арттырып, білім алуға жетелейтіні сөзсіз.

Осы орайда бастауыш сынып мұғалімдері шеберлігімен жаңа әдіс-тәсілді сабақтарымен, ұшқыр ойлы ойындармен оқушы зейінін жаулап алып, білуге деген құштарлықтарын шыңдай түсуі қажет. Бірінші сынып оқушыларының барлығы дерлік мектепалды даярлықтан өтіп келгендіктен, оқу қиынға соға қоймайды. Әріптерді тез танып, әдемі жазып кетеді.

Білікті ұстаз оқушының жас ерекшелігіне сай оқу жүгін анықтап, шығармашылық жұмыстармен толықтырып отырады. Ізденіспен жасалған әр сабақта оқушы мұғалім әрекетіне ілесіп, нәтижелі жетістікке жетіп отыратынын байқамай да қалады. Мұғалімнің атқарған еңбегінің жемісі осында. Қазіргі заманға сай оқытудың жаңа технологияларын оқып-үйреніп, күнделікті сабақтарда үйреніп, шығармашылықпен пайдаланып отырса, нәтижесін берері сөзсіз. Білім сапасы мен деңгейін анықтап,

салыстырмалы мониторингтер жасап отыру оқушы қабілетін зерттеуге көп көмегін тигізеді. Қабілет – іс-әрекеттің белгілі бір түрін ойдағыдай нәтижелі етіп орындауда көрінетін адамның жеке қасиеті. Дегенмен, табиғат оны бәріне бірдей етіп бөлмей, біреуге көптеу, біреуге аздау, ал үшіншілеріне мүлдем жарытпай тарататыны да анық. Қазірге дейін ғылым мен тәжірибеде дарындылық туралы екі түрлі көзқарас бар. Біреулері кез-келген баладарынды, тек уақытында нақты қабілетін анықтап, дамыту керек дейді. Ал қарсы көзқарастағылардың айтуынша, дарындылық – өте сирек құбылыс, жалпы адамдардың өте аз тобына ғана тән. Сондықтан дарынды балаларды іздеу алтын түйірін іздегенмен бірдей. Біз дарынды деп белгілі бір қабілеті көпшіліктің орташа қабілетінен ерекшеленетінін айтып жүрміз.

Өмір сүретін орта, берілетін тәрбие осы ерекшеліктің одан әрі дамуына көмектеседі. Қолайлы ақуал, тамаша кәсіби ұстаздық ерекше қабілетті оқушыны дарынға айналдыра алады. Бастауыш сыныпта жазуының әдемі, сауатты, оқығанын, көргенін жүйелі түрде баяндауы, өлеңдерді жатқа айтуы, табиғат көріністері мен жыл мезгілдеріне шағын әңгіме жаза білуімен оқушы дарындылығын анықтау жеткіліксіз. Осы орайда мектеп психологінің көмегі қажет. Ресей психологтері дарындылық жайлы төменгідей анықтама береді: «Дарындылық – психиканың жүйелі, өмір бойы дамитын қасиеті. Ол басқа адамдармен салыстырғанда іс-әрекеттің бір немесе бірнеше түрінде адамдарың ең жоғары нәтижеге жету мүмкіндігін анықтайды». Мектеп психологі оқушының жеке бас даму картасын толтырып, психодиагностикалық зерттеу жүргізеді. Нәтижесінде дарынды оқушыны анықтап, оқушының қабілеті қай бағытта, қосымша жұмыс түрлері және дамыту әдіс-тәсілдерін айқындауға болады. Тереңдетілген қосымша бағдарлама жасалынады. Білікті ұстаз дарынды оқушының өздігімен жұмыс істеуіне, шығармашылық ізденістеріне қажетті кеңестер береді. Дарындылықты дамытуда оқытудың әртүрлі жаңа технологияларын тиімді пайдалануы керек. Оқу үрдісінде дарынды оқушының қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру мақсатында мына жұмыстар сүбелі орын алары сөзсіз.

- Шығармашылық жұмыстар.
- Сайыстарға қатысу.
- Мектепішілік олимпиадада ұту.
- Тест тапсырмаларын орындау.
- «Дарын» орталығы ұйымдастырған конкурстарға қатысу

Ата-анасымен тұрақты байланыс жасап, педагогикалық-психологиялық кеңестер беріліп отырады. Бастауыш сыныпты аяқтаған соң орта буын мұғалімдері қатыстырылып қабілетті, дарынды оқушымен жұмыс нәтижелері, болашақтағы бағыт-бағдар туралы нұсқаулар жасалады. Орта буынға барған соң педагогикалық кеңесте пәндік үйлесімділік тақырыбы қорытылады, сонда дарынды балалармен жұмыс нәтижесі де тыңдалады. Оқушы орта және жоғары буынға барғанда дарынды оқушымен жұмыс өз жалғасын табады. Мектептің педагогикалық-психологиялық зертханасы оқушы тұлғасын қалыптастыру және дамыту барысындағы жұмысын жетілдіріп, оқушы-мұғалім-ата-ана арасындағы қарым-қатынас сарапталады, оқушының білім сапасы мен тәрбиелілігінің мониторингілері салыстырылады, сабақтардың рейтингісі анықталады. Мұғалімдердің тиімді педагогикалық технологияларды игеру диагностикасы жасалады.

Оқушының өз бетімен жұмыс істеу дағдысы – жүйелі жұмыстардың қорытындысы, жеке тұлғаның қалыптасуының бастауы. Ал оқушының шығармашылық қабілеттерін арттыра отырып, оқу материалдарын өздері игере алуға мүмкіндік туғызудың шешуші факторы - оқытудың жаңа әдістемелік жүйелерін құру болып табылады. Жас өркеннің бойындағы табиғат берер ерекше қабілетті, дарындылықты тани білу, оның ары қарай дамуына бағыт-бағдар бере білуі ерекше қиын да қызықты іс. Алайда, әр баланың жеке қабілетін анықтап, оны сол бағытта жетелеу ұстаз парызы. Баланы заман талабына қарай көрегендікпен икемдеп, өз заманының озық өнегесін санасына сіңіре білу, оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту – бүгінгі күннің басты талабы.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан. Астана. Ана тілі, 2007. 28 ақпан.
2. С. Қалиұлы. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. Алматы. 2003
3. Ж. Әбикеев. Педагогика тарихы. Алматы. 2006 ж

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫҢ БЕЛСЕНДІЛІГІН ТЕАТР ӨНЕРІ АРҚЫЛЫ ДАМУЫ

Жақыпова Аршат Арзамасқызы

Ақтөбе қаласы

№69 жалпы білім беретін орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация

Дарынды балаларды қолдаған сайын олардың шығармашылығы мен білімі арта түсетіні айдан анық. Бұған дәлел, жуырда еліміздегі бірқатар дарынды балалар шығармашылықтарын ұштап, халықаралық жарыстардан бас жүлделерді иеленіп келді. «Дарынды балалар - жарқын болашақтың бастауы» деп бекер айтылмаған. Балаларымызды қызығушылығына қарай қолдап, бағыт беруіміз керек. Соның ең керемет түрі театр өнері арқылы балаларды дамыту.

Театр өнерінің мақсаты – балалардың шығармашылыққа деген қызығушылығын арттыра отырып, дарынды балаларға қолдау көрсету болып табылады. Сонымен қатар балалар мен жасөспірімдердің шығармашылығы мен мәдениетін дамытуға ықпал етіп, жас ұрпақтың ой-өрісін дамытуға, театр өнеріне қадам басқысы келетін жас буынға жол ашу болып саналады.

Театр - тірі организм болғандықтан, жақсы көрініс және ұтымды, жасына сәйкес ертегілер болғандықтан оқушылардың құлшынысын арттырады.

Театр - әр балаға қуаныш ұмтылмас әсер сыйлайды, оның көркемдік талғамын, еліктеуі мен қиялын дамытады. Бала әр нәрсеге құмар, қызыққыш, ол өзінің айналасында болып жатқан өзгерісті, тамаша құбылыстарды сезінуге тырысады. Оның жан-жақты дамып, жеке тұлға болып тәрбиеленуіне, тілінің дамуын театр өнері арқылы жетілдіруге болады.

Ал, балалар өздеріне берілген рөлдерді қызықтап ойнайды. Театр өнерінде рөлдік ойындардың тек желісі ғана емес, сондай-ақ ойнау іс-әрекетінің сипатымен ерекшеленетіні айқындалған. Балаларға арналған көркемдік шығармаларды сахналық қойылымдарға айналдырып, оларды кейіпкер ретінде қатыстырудың маңызы зор. Баланы сахнада кейіпкер ретінде ойната отырып, оның жеке тұлғасын жан-жақты дамыту. Оның бойында әдебиетке, мәдениетке, өнерге деген құштарлықты ояту. Бүлдіршіндер сахнада шағын рөлдерде ойнау арқылы байланыстыра сөйлеуге, әдемі киініп, жинақы жүруге, аудиторида өзін ұстауға, үлкендермен және өзге де балалармен тіл табыса білуге үйренеді. Жетілген диалог балалардың өз пікірін жеткізе білуге жетелейді. Рөлді ойнау арқылы өз кейіпкерін алдына елестетіп қана қоймай, бала оның әрекеттерін, сезімдерін сезінеді. Осындай эмоциялық күйлер баланы бұрын байқамаған өмір көріністеріне таң қалдырып, өз сезімін мимика, ым-ишара, тағы басқа көріністер арқылы біреуге үйретеді.

Баланың тілін дамытуда, өмірге деген көркемдік көзқарастарын қалыптастыруда театрландырған қойылымдар ерекше рөл атқарады.

Қазақ халқының әйгілі өнер жұлдызы Ш.Айманов «Театр - адамдарды туыстыратын шығармашылық отбасы, сахна өнері – тіл жетпес құдіретті өмір шындығын білу, яғни адамның сахнаны сүймеуі мүмкін емес» -деген ұлы сөз айтқан болатын. Театр әр балаға

куаныш, шат көңіл, қызық, ұмытылмас әсер сыйлайды. Балалардың эстетикалық талғамын, қиялын, ойлау жүйесін, елестету қабілетін дамытады.

Балалар кейіпкерлерді ойнай отырып, олардың іс-әрекеттері мен мінез құлықтарын береді және ойын арқылы тілдерін дамыта отырып, адамгершілік жақсы қасиеттері қалыптасады. Сондықтанда, театр қойылымдары балабақша тәрбиеленушілері үшін маңызы зор. Театрландырылған ойындар мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеу үрдісінде оларды рухани дамытуға, әдеби және фольклорлық шығармаларды түсінуге және ұжымдық сипаты бар ойындарға қатысуға, бәсекелестік сезімін дамытуға арналған жайлы жағдайларды тудыруға, сонымен қатар оның тәсілдерін игеруге деген тиімді құрал болып табылады. Ойын барысында балалар жағымды, жағымсыз кейіпкерлерді айыра білуге, олардың мінез-құлқына баға бере білуге талпынады. Қуану, жан ашу, қамқорлық жасау сияқты асыл қасиеттерді бойына дарытады. Рөлдерді ойнау барысында ситуацияға бейімделу, алғашында жекелеген элементтерді, кейіннен рөлді толығымен ойнау арқылы баланың ой-өрісі, қиялы дамиды, өзіне деген сенімділігі артады. Өз кейіпкерін көз алдына елестетіп қана қоймай, оның әрекеттерін жасап, көңіл-күйін сезінеді. Мұның бәрі сөйлеу қабілетінің дамуына, диалог түрінде сөйлеуге өз алған әсерін монолог түрінде жеткізуге септігін тигізеді. Театр ойындары мен жаттығулары сөйлеу логикасын дұрыс меңгере білуге, сөйлем құрылымын еркін айтуға, тыныс алуын дамытуға бағытталған. Сол арқылы баланың шығармашылық фантазиясы дамып, шағын әңгіме және ертегі құрастыра білуге дағдыланады. Көбіне кіші топтарда баланың жас ерекшелігіне сай мәтіні жеңіл, тілі түсінікті, айтар ойы айқын шағын ертегілер таңдалады. Жоғарғы топтарға қойылар талап балалардың жас ерекшелігіне қарай күрделене түседі. Балалардың жас ерекшелігіне байланысты материалды жинақталады. Қойылымдарға қажетті театр түрлері іріктелінеді және қойылымдарға керекті көрнекіліктер мен құрал-жабдықтар (ширма, атрибуттар, костюмдар т.б.) жинақталады.

Театр өнерімен мектеп қабырғасында оқып жүргеннен таныс болатынымын. Менің дикциямның дұрыстығын, мәнерлеп оқуыма, көпшіліктің алдында өзімді ұстауыма көп көмегін тигізген осы театр өнері және сүйікті ұстазым Мира Тыштыковна болатын. Неге мен оқушыларыммен театр өнерінің конкурстарына қатыса бастадым? Себебі, мен оқушыларымның қабілетін ашқым келді. Менің ұстанымым да баланы тек біліммен ғана емес, әр түрлі жарыстар арқылы баланың қабілетін ашқым келді. Алғашында қиындық туғызды, ал қазіргі таңда оң нәтиже беріп жатқанын байқадым. Тіпті, оқуға деген құштарлықтары оянды. Класымдағы барлық оқушының қабілетін ашу үшін, өздеріне сенімділігін ұялату үшін бірінде қалдырмай қатыстырып көрдім. Нәтиже жаман емес.

Бұл оқушыларымыздың қалалық, облыстық жарыстарға барған кездегі суреттері.

Қоғам қазіргі театрдың мүмкіндігін мектеп оқушыларының көркемдік тәрбиесінің нақты құралы ретінде қарастырады. Театр барлық уақытта дарынды көрермен мектебі болған. Театр – тәрбие құралы. Ол мектеп оқушыларын өнер түрі ретінде таныстырудан, отандық және шетелдік театр тарихын зерттеуден, актерлік элементтерді игеруден және қойылымнан тұрады. Мектептегі театр білімі мен тәрбиесі көрермендер мәдениетінің негіздерін тәрбиелеуге, театр және орындаушылық дағдыларды дамытуға, студенттердің театр өнері туралы білімін жинақтауға бағытталған. Театрда эмоция бар. Сахнадағы көріністен біз ләззат алып, ішкі жан дүниемізбен сезініп, керемет көңіл күймен шығамыз.

Адамзат үшін театр – дәстүрлі өнер түрі. Ұстаз театр сабағында, репетицияда балалардың жас ерекшелігіне сәйкес театр туралы білімін кеңейтіп жүйелейді. Театрда балаларды сабаққа ғана үйретпейді, бұл жерде адам өз сана сезімімен күресіп, өмір сүруге ынтасын арттырады.

Сахналық өнерге баулыған балалар жаттаған сөзінің мағынасына сәйкес, күйінікті-сүйінікті сезімдеріне сәйкес тебірене мәнерлеп айта білуге үйренеді. Соның нәтижесінде олардың шығармашылық қабілеттері оянып, бейнелеу, көркем әдебиет, тіл дамыту сабақтарын байланыстырып өткізгенде, әр сабақтың соңы әрқашанда дерлік ертегі сюжетімен байланысты қойылымдармен аяқталып отырды. Сонымен қатар, балалардың сөздік қоры толықтырылды, сөйтіп олардың белсенділігі артады, сабақтар мен сауық кештері еркін де қызықты түрде өтетін болады. Балалар өздерін еркін де бос ұстап, сабаққа ынталана, құштарланып қатысып отыруға мүмкіндіктер туады. Осындай жұмыстар атқарылған топтардағы балалардың басқа топқа қарағанда ерекшелігі өз беттерімен ойнаған дербес іс-әрекетінде де театр ойындарының түрлерін жиірек қолданатын болды. Драмалық жанрға бейімделген ойындар өздігінен туындап тәрбие жұмыстарының барысында ертегілер, сюжетті көріністер де жиі қолданылып, тіпті кейде ертегінің кейбір бөліктері өзгертіліп отырылды. Топ ішінде емін-еркін жүріп, өздеріне сабақ уақытында керекті ойын құралдарын өздері таңдап алып отырды. Балалардың шығармашылығы тек рөлдерді орындаған кезде ғана емес, сонымен қатар қуыршақтар, декорациялар дайындағанда да көрінді. Қуыршақтардың түр-түрін, шымылдықтар, декорация жасау кезеңдегі ұжымдық жұмыстар балалардың ұйымшылдығы мен белсенділігін арттырды. Балалардың шығармашылық қабілеттерін, сөйлеу мәдениеті мен ой-өрісін, дүниетанымын жетілдіруде театр ойындар түрі тиімді нәтиже береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға ұлттық іс-қимыл жоспары.
2. «Жас алаш» республикалық қоғамдық- саяси газеті.
3. <http://www.akorda.kz/>
4. М.Әуезов атындағы Мемлекеттік академиялық қазақ драма театры мен Ғ.Мүсірепов атындағы Мемлекеттік академиялық балалар мен жастар театрлардың Әдебиет бөлімі әзірлеген жылнамасынан алынды.

5. <http://auezov-teatr.kz/>, <http://teatr-musrepov.kz> театрлар сайтынан
6. «Қазақ әдебиеті» 22.09.2005 ж
7. <http://www.ayb.org.tr/index.php/30-haberler/366-dogumunun-100-yilinda-haldun-taner-tiyatro-eseri-yarismasi-sonuclari-belli-oldu>
8. «Алтын тобылғы» әдебиет сыйлығының алғашқы жеңімпаздары. // Алматы ақшамы. 07.12.2015 ж.
9. Алаш тарихының ақиқаты. // Қазақ әдебиеті. № 23 (3501) 13.11.2015ж.
10. Қыдырбек Б. Қазақтың классикалық музыкасы: бары мен жоғы. // Егемен Қазақстан» 16.11.2016ж.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС: ТАЛАНТТАРДЫ АШУ ЖӘНЕ ДАМУЫ

Конарова Гульмира Сагитжановна
Ақтөбе қаласы
Д.Қонаев атындағы жалпы білім беретін орта
мектеп-гимназиясының бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация

Өзектілігі мен мақсаты: "Дарынды бала - бұл ғылымның белгілі бір саласында ерекше психикалық дарындылығы бар және белгілі бір іс-әрекетте айқын, кейде байқалатын жетістіктері бар немесе осындай жетістіктердің ішкі алғышарттары бар бала. Бүгінгі таңда Қазақстан үшін дарынды балаларды анықтау, дамыту және қолдау өте маңызды. Өз қабілеттері мен таланттарын дамыту және жүзеге асыру дарынды бала үшін жеке тұлға ретінде ғана емес, жалпы қоғам үшін де маңызды.

Түйінді сөздер: дарындылық, дарынды балалар, дарындылықты дамыту.

Балалық шақта балалардың психикасының қалыптасуы аса тез жүреді, сондықтан барлық балалар дарынды болады. Біз үш жасар баланың еркін оқитынын, әдемі сурет салатынын, керемет ән айтатынын, шет тілдерінде сөйлейтінін жиі естіміз. Әрбір ата-ана баласының бойында дарындылық пен қабілеттілікті көреді [1, б.89].

"Білім туралы" Қазақстан Республикасының Заңында "Әр баланың жеке қабілеттеріне сәйкес зияткерлік дамуы, дарындылықты, дарындылық пен жеке тұлғаның қабілеттерін дамыту" сияқты өзекті тақырыптар қамтылған. Себебі ғылым мен техниканы, әлемдік ауқымдағы өндірісті дамыту үшін елге шығармашылықпен жұмыс істейтін, жоғары білікті мамандар қажет.

Сондықтан қазіргі кезеңде мектептің негізгі жұмысы баланың жан-жақты дамуы мен дамуымен, оның белсенділігін, жауапкершілігін арттырумен, мұғалімдердің жұмысын ұйымдастырумен, озық тәжірибе мен ғылыми білімнің жинақталуымен үйлесуі керек.

Тұтастай алғанда, бұл мәселенің айналасында ғасырлар бойы жинақталған көптеген зерттеулер бар. Алайда, бұл мәселе өз шешімін тапты және қазір оның нақты әдістері мен тәсілдері бар деп айта алмаймыз. Өйткені талант - кең ауқымды іргелі зерттеулерге қарамастан дамып, үнемі өзгеріп отыратын категория. Дарындылық адамның туа біткен қасиеті деп саналады. 1975 жылы дарынды, дарынды балаларға арналған Дүниежүзілік кеңес құрылды. Көптеген елдерде дарынды балаларды әлеуметтік және психологиялық қолдаудың арнайы бағдарламалары әзірленді. Бұл мәселені зерттеуге бола ма, жоқ па, білмеймін, деді ол. Бұл қосымша ғылымдардың нәтижелері қазіргі білім беру, оқыту және тәрбиелеу процестерінде байқалады деп айтуға болады.

Ересек балалар мектепке келген кезде, дәл осы жерде мектепте оқушылардың қабілеттері мен бейімділігі байқала бастайды. Балалық шақтың әр кезеңінің рухани өсуге бейімділігі бар, қажетті жағдайлар тұрғысынан балалар ересектерге қарағанда дарынды, бірақ олардың қабілеттерін түсіну және дамыту үшін уақытты жіберіп алмау өте маңызды. Бастауыш сынып мұғалімі ретінде мұғалімдердің осы пәнге қызығушылық танытуы және дарынды баланың жеке басын одан әрі қалыптастыру үшін қабілетті, креативті балаларды анықтауға деген қызығушылығын арттыру маңызды.

Біз алдымызға келесі мақсаттарды қойдық:

1. Оқушылардың одан әрі жетілдіру мен дамуға қабілеттері мен бейімділігін анықтау;
2. Адам өмірінің барлық салаларында білімге өте құмар балалармен жұмыс істеу жүйесін құру;
3. Дарынды балалардың дерекқорын жасау;
4. Жеке білім беру курсын құру (жеке даму жоспары);
5. Балалар портфолиосын қалыптастыру;
6. Ата-аналармен және сынып жетекшісімен жұмысты жүйелеу;
7. Балалардың әртүрлі конкурстарға, олимпиадаларға, көрмелерге, ғылыми оқуларға қатысуы;
8. Шығармашылық белсенділіктің даму деңгейіне диагностика жүргізу [2, б. 25].

Балалармен жұмысты жоспарлау кезінде біз келесі бағыттарға назар аударамыз: жеделдету, байыту, жүйелеу және саралау.

Бірінші кезең - баланың жеке басын зерттеу. Балаларды және олардың ата-аналарын бақылау, диагностикалау, тексеру баланың психологиялық келбетін, оның психикалық денсаулығын, шығармашылығын, сәттілікке деген ынтасын және баланың үйлесімді дамуына кедергі келтіретін жеке қасиеттерін анықтауға көмектеседі. Біз келесі диагностикалық материалды қолданамыз:

- Сап сауалнамасы "Денсаулық, белсенділік, көңіл-күй";
- "Сіздің шығармашылығыңыз неде" сауалнамасы;
- Лиззуллидің шығармашылық сауалнамасында;
- Марқұм Уильямстың шығармашылық сынағы;
- Дивергентті (шығармашылық) ойлау тесті;
- Дембо-Рубинштейннің өзін-өзі бағалау сынағы;
- Дарынды оқушының өзін-өзі бағалауын анықтауға арналған Тест-сауалнама;
- "Қызметтерге қажеттілікті бағалау шкаласы" тесті;
- "Зейіннің тұрақтылығын бағалау" тесті;
- Торенстің шығармашылық ойлау тесті;
- А. И. Савенковтың "Дарындылық картасы" әдістемесі [3, 49б, 4, 89б].

Осы жұмыстардың негізінде психологпен бірге сынып және әр оқушы туралы аналитикалық есеп жасалады. Осы зерттеулерді алған кезде сіз олардың қабілеттері мен бейімділігін қалыптастыру үшін балалармен жұмысты ұйымдастыру керек.

Жасырын түрдегі талантты анықтау әлдеқайда қиын. Мұндай балалар жоғары белсенділік танытпайды, тіпті пәндер бойынша қанағаттанарлықсыз баға алуы мүмкін. Бірақ интеллект сынақтарын немесе шығармашылық жұмыстарды жазу кезінде сіз өте жақсы нәтижелерге қол жеткізе аласыз. Дарындылық белгілері бар балалар әділеттілік, шындыққа деген сүйіспеншілік және тәуелсіздік сияқты қасиеттерге бейім екенін атап өтуге болады, өйткені тұлғаның сапасы баланың дамуына айтарлықтай әсер етеді.

Екінші кезең - балаларды қабілеттерге, хоббиге және бейімділікке бөлу. Осы жұмыстың нәтижесінде барлық балалар өздерінің қабілеттеріне сәйкес топтарға бөлінеді. Әдеби, шығармашылық, техникалық, спорттық, көркем, музыкалық, басқарушылық, академиялық. Әр топ үшін баланың жеке басын қалыптастырудың, оның шығармашылық белсенділігінің, түрлі конкурстар мен олимпиадаларға қатысуының негізгі көрсеткіштері мен ерекшеліктерін көрсететін Оқу бағыты әзірленеді. Әр баланың өз жұмыс картасы болады, онда баланың іс-әрекетінің бағыты көрсетіледі.

Үшінші кезең - ата-аналармен жұмыс. Бұл кезең бастауыш мектепте өте маңызды, өйткені кіші оқушы өзі ойлап тапқан нәрсені өз бетінше жүзеге асыра алмайды. Мұғалімнің, баланың, жетекшінің және ата-ананың бірлескен жұмысы ғана қажетті нәтижеге әкеледі. Ол үшін келесі әдістерді қолдануға болады:

- ата-аналармен жеке кеңес;
- Веб-конференциялар;
- сұхбат, дөңгелек үстелдер.
- мұғаліммен бірге сынып, жеке оқушылар үшін жұмыс жоспарын құру [5].

Төртінші кезең – баланың интеллектуалды, шығармашылық дамуына барынша қолайлы білім беру жолын әзірлеу. Сыныпта "Лингвист", "ғалым", "зерттеушілер академиясы", "жас өнертапқыш" секцияларын құруға болады. Бұл жұмыста мұғалімге басқа пәндер мұғалімдерінің көмегі қажет екенін атап өткен жөн. Сондықтан мұғалім өз жұмысын әкімшілікпен, оқытушы мамандармен, психологтармен, тәрбиешілермен, үйірмелер мен секциялардың басшыларымен, кітапхана қызметкерлерімен бірге құрады. Әр түрлі ақпарат көздері бар балалардың өзіндік жұмысына көп көңіл бөлінеді. Мұғалім балаларға жаңа білім алу үшін білім беру платформаларын игеруге көмектеседі.

Осыған байланысты мұғалім өз жұмысында сараланған оқыту әдісін қолдана алады. Дарынды балалармен жұмыс істеу ерекшелігі бізден жеке пәндер бойынша материалдың арнайыланғанын берілуін анықтайтын жағдайларды талап етеді. Бала өзінің қабілеттері мен қабілеттерін көрсете алатын білім саласына терең бойлайды.

Балалардың жыл аралық топтарын құру (2-4 сынып) балалардың қарқынды дамуына ықпал етеді. Жұмыстың бұл түрі дарынды балалардың жағдайының негізгі күрделілігін жояды, олар құрдастарының ортасында қалып, жанашырлықпен алға жылжи алады. Параллельдерді қайта топтастыру жүйесі жақсы нәтижеге әкеледі.

Қатарлас оқушылар әр пәнді оқытуға бейімділігі, қызығушылықтары, қабілеттері мен бейімділіктерін ескере отырып топтарға бөлінеді.

Мысалы, бала "*Полима*" математикалық зертханасымен және басқа гуманитарлық пәндермен айналыса алады, олардың жүктемесін қызығушылықтары мен бейімділіктеріне сәйкес бөледі.

Дарынды оқушылар тобын параллельден ажырату дегеніміз - сегіз-он адамнан тұратын топқа қосылу. Егер олар қосымша сабақтар режимінде оқыса, дарынды балаларды оқыту сараланған тәсілмен қатар жүргізіледі. Оқу процесінің даралануы мен саралануы мен икемділігінің арқасында әр бала үшін даму стратегиясын тандауға болады.

Өйтпесе, дарынды балаларды оқыту дәстүрлі бағдарламадан тек осындай балалардың дамуы үшін жеткіліксіз қарқынмен ерекшеленеді.

Дарынды оқушылар үшін оңтайландыру біртекті топтарда оқыту мен жеке оқыту арасындағы тепе-теңдікті табу болып табылады.

Білім берудің жеке және белсенді сипаты қосымша білім берудің негізгі міндеттерінің бірі - қабілетті балаларды анықтау, дамыту және қолдау мәселелерін шешуге мүмкіндік береді.

Дарынды балаларды оқыту әдістері мен әдістері [6, 78-бет]:

1. өзіндік жұмыстың үлкен үлесі (проблемаларды шешу, шығармашылық міндеттер);
2. оқытуды күшейту;
3. жеке жұмысты күшейту;
4. әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істеу;
5. сараланған оқыту;
6. проблемалық оқыту;
7. шағын топтарда (зертханаларда) оқыту;
8. зерттеу және жобалау қызметі.

Сыныптағы әрбір оқушының жеке тұлғаның өмірлік тәжірибесін (қажеттілігін) өзектендіруге негізделген, баланың үлгерімінің, шығармашылық белсенділігінің және

жеке қасиеттерінің негізгі көрсеткіштерін көрсететін жеке білім беру жолы болуы керек.

Оқушылардың үлгерімінің көрсеткіштері бағдарламаның табысты дамуы, орындалатын жұмысқа дәлелді көзқарас, түрлі конкурстарға, фестивальдерге, көрмелерге қатысу және жеке, топтық және ұжымдық қызметтегі жеке тәжірибені байыту болуы мүмкін.

Әрине, кез-келген жұмысты ынталандыру керек. Сертификаттар, грамоталар, алғыс хаттар әр оқушының еңбегін көрсетеді. Портфолиоңызды мұқият жобалау.

Сондықтан, балаларды бақылау да шағын эксперимент болып табылады, бұл балалардың қабілеті мен бейімділігін тек сабақта ғана емес, сонымен қатар сабақтан тыс уақытта да (үзіліс, серуендеу, экскурсия). Ең көзге түспейтін оқушының бойында дарындылықтың әлі ашылмаған қасиеттері жасырынып қалуы мүмкін.

Әр оқу жылының соңында жұмыс қорытындысы бойынша дөңгелек үстел өткізіледі. Әр оқушының жетістіктері мен шығармашылық өсуінің кестесі толығымен, сонымен қатар, мұндай жұмыстың басты мақсаты — барлық сынып оқушыларының өз өнерлерін көрсетуге деген құштарлығын қалыптастыру, бойында сол ұшқынды жандыру деп білеміз. Әрбір оқушы, мүмкін, оның болашаққа деген сенімділігін арттыруға көмектеседі, балалардың даралығын ашуға көмектеседі. Білім, жаңа ашулар, қызығушылықтар мен хоббиер әлеміне бастауыш сынып мұғалімдерінің оқушыларды қызықтыра білулері, сол үдеріске оларды белсенді қатыстыруы өзінің жемісін береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Байдилянова Б. Дарындылықты дамытудағы мұғалімнің рөлі// Бастауыш мектеп, 2010. №10. – Б. 11-13;
2. Адешова К. И. Дарынды балалармен жұмыс // Бастауыш мектеп, 2012. №10. – Б. 57;
3. Қыдырова Н. Б. Дарынды балалармен жұмыс // Бастауыш мектеп, 2012. №10.– Б. 66;
4. Иманғалиева А. Дарынды дамыту – ұстаз парызы // Қазақстан мектебі, 2001. № 2.– Б. 59-61;
5. Жұмашев Қ. Дарынды тану және оқыту мәселелері // Қазақстан мектебі, 2002. -№1, 2. – Б. 23-27;
6. Губаева М. Қабілетті оқушыны дарындағы жеткізейік // Қазақстан мектебі, 2003. №1. Б. 48- 49;
7. Сәдуақасқызы К. Дарынды балалармен жұмыстың басты бағыты – ғылыми-зерттеу жұмыстары» // Қорқыт Ата атындағы ҚМУ Хабаршысы. - 2011. - №2. - 312 б. 2;
8. Тапаева А.П. Дарынды шәкірттер – ұлт мерейі // Сыр мектебі. - 2014. - №1;
9. Қазақстан Республикасындағы «Бала құқығы туралы» Заңы 2002 ж.
10. ҚР «Білім туралы» Заңы (2007 ж. және 24.10.2011ж.13.01.2015ж. өзгертулерімен және қосымшаларымен);

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ ТӘЖІРИБЕМНЕН

Макуова Нуршат Аманкосовна

Ақтөбе қаласы,

**Б.Момышұлы атындағы №62 жалпы білім беретін орта мектебінің
бастауыш сынып мұғалімі, педагогика ғылымдарының магистрі**

Бастауыш мектептің маңызы мен қызметі оның үздіксіз білім беру жүйесіндегі басқа буындармен тек сабақтас болуымен ғана емес, ең алдымен, оқушы тұлғасы ұйтқысының қалыптасуы мен дамуы жүретін ерекше құнды, қайталанбайтын буын екендігімен анықталып негізделеді.

Бастауыш сатыда оқушыны бұрынғыша пәндік білім біліктердің белгілі бір жиынтығымен қаруландыру емес, оқу әрекетін қалыптастыру негізінде жеке бас тұлғасын тәрбиелеу мақсаты қойылған.

Білім берудің басты міндеттерінің бірі - оқушы білімін әрі қарай жалғастыруға дайындығын сипаттайтын белгілі бір деңгейде болуын қамтамасыз ету. Сондықтан да бастауыш білім - үздіксіз білім берудің алғашқы сатысы. Осыған сәйкес оқушыға белгілі бір көлемдегі білік-дағдыларды меңгертумен табиғат, қоршаған орта туралы түсініктерін кеңейте отырып, оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту - бүгінгі күннің басты талабы болып отыр. Бұл орайда іс-тәжірибеде, ғылымда көптеген көзқарастар мен нұсқаулар, тұжырымдар, ойлар, еңбектер баршылық. Қазірде педагогика ғылымында оқушы шығармашылығына бағыт-бағдар беру мәселесі кеңінен көтерілуде. Алайда ол дарынды, талантты балалардың қабілеттерін дамытуды жүзеге асыру деген қорытындыдан әрі аса алмауда. Оның үстіне психология мен педагогика ғылымында әрбір баланың дарындылығы қандай дәрежеде екенін анықтайтын дәл өлшем әлі табылған да жоқ.

Оқыту мен тәрбиелеу процесінде оқушы шығармашылығын дамытудың тағы бір қажеттілігі қоғам талабынан туындайды. Қоғам қашан да дарынды, қабілетті адамдарға мұқтаж болып келген. Қоғам барған сайын күрделеніп, даму үстінде. Түр сипаты мүлдем бөлек жаңа дәуір туып келеді. Сол дәуірге сай өзгеше қабілет-қасиетке ие жаңа адам пайда болады. Қазіргі кезде мамандық атаулының барлығы бейімділікті, ептілікті, шапшаңдықты, ерекше ой қызметін, мол шығармашылық мүмкіндікті, өзін қоршаған түрлі жағдайларға тез икемделіп қана қоймай, оларды керекті бағытына шығармашылықпен бұра білу қабілеттілігін қажет етеді.

Мектепте оқу-тәрбие жұмысындағы әдіс-тәсілдердің қай-қайсысы болсын, негізінде, оқушылардың сана-сезімін, ақыл-ойын дамытуды мақсат ететін болғандықтан, олардың дара ерекшеліктерін жете біліп, санасып отырудың айрықша маңызы бар. Себебі мұғалім оқу-тәрбие саласында қандай жұмыс жүргізсе де, сыныптағы оқушылардың өзіндік ерекшеліктерін, айталық, мінез-құлықтарын жете білмесе, онда оның атқарған ісі сәтсіздікке ұшырап, алға қойған мақсатына жете алмауы ықтимал. Бұл тек сабақ және одан тыс мезгілде сан алуан әдістерді баланың дара ерекшеліктеріне сай қолданғанда ғана іс жүзіне асады. Осыған орай қазір әрбір жұмыстың (сабақ, сабақтан тыс, т. б.) сапасын оның мазмұн тереңдігімен бағаланып қоймай, алдымен одан оқушылардың өздеріне алатын үлгілерімен бағалануы тиіс. Белгілі педагог К. Д. Ушинский егер мұғалім әрбір баланың жан-жүйе ерекшеліктерін жақсы білсе «онда осының өзі тәрбиелеу үшін құрал табудың көзі болмақ және осыған негізделіп табылған құрал орасан күшті болмақ» деп айтқан. Ендеше, балалардың дара ерекшеліктерімен санасу - ұстаз парызы.

Бір баланың екінші баладан дене қуаты жағынан ерекше болуы заңды. Бірақ біз бұл жерде «дарынды» деп, баланың психологиялық қасиеттерін, яғни темпераментінің, мінезінің, сана-сезімінің, т.б. ерекшеліктерін айтамыз. Оқушылардың дара ерекшеліктерін сыртқы жағдаймен, айталық, қоғамдық ортамен байланыстыра қарастырғанда ғана оны дұрыс түсінуге болады. Бала бір-біріне ұқсас болып дүниеге келгенімен, кейін олардың

қандай қасиетке ие болатынын тек тәрбие шешеді. Ал тәрбиенің өзі әрбір қоғам дәуіріндегі өндіріс қатынастарына байланысты. Сондықтан баланы әлі кішкентай деп, оған тек біржақты табиғи жаратылыс даму жағынан қарауға болмайды. Балалар психикалық ерекшелігі жағынан алып қарағанда, өне бойы бірдей болып кездесе бермейді, әрбіреуінің өзінше азды-көпті өзгешелігі болып отырады. Біздің мақсатымыз әр баланың өзіндік дара ерекшелігі бірдей болсын деу емес, керісінше, оның өзіндік ерекшелігін ілгері қарай дамытуға жағдай туғызып, оны өсіріп өркендету болып табылады.

Сонымен бірге мұғалімдер мен ата-аналар оқушыларға жас мөлшерінің әр түрлі кезінде дербес әдіс қолданып, олардың жас ерекшеліктеріне сай қарым қатынас жасап отыру керек. Әр баланың түрлі қасиеттерін жете біліп, соған сәйкес тиісті әдіс қолдану үшін оқушыны түрлі жағдайларда, оқуда, еңбек сабақтары үстінде және одан тыс мезгілде әдейі тапсырмалар беріп, белгілі бір мерзім ішінде бақылап білуге болады.

Осы айтылған негізгі ғылыми принциптерге сүйене отырып қана оқушылардың өздеріне тән қасиеттерін дұрыс түсінуге болады. Білім беру ісі әрқашанда бастауыш білім сатысынан басталатыны бәрімізге белгілі. Білім берудің негізі бастауышта, яғни бастауыш -үздіксіз білім берудің алғашқы басқышы. Осыған сәйкес: оқушыларға дүние туралы мағлұмат беру; дүниені танып-білудің әдіс-тәсілдері туралы білім, білік дағдыларды меңгертумен бірге оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту бүгінгі күннің басты талабы. Яғни, бастауыш кезеңі оқушылардың танымдық, шығармашылық қабілетінің дамуына ең тиімді де, қолайлы кезең бола отырып, осы кезеңде олардың танымдық іс-әрекеттерінің психологиялық негізі қалыптасатын және елестету, армандау мен ойлау армандары: талдау сияқты көзқарастың жоғары дәрежеде дамуына жағдай жасалуы қажет. Осыған орай оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың тиімді жолдарының бірі - өзіндік жұмыс пен өздігінен білім алу жұмысын ұйымдастыру педагогикалық және әдістемелік тәсілдерін жетілдіру керек.

Қазіргі кезде сабақты дұрыс жүргізуге қойылатын негізгі талап - оқушылардың белсенді іс-әрекеттік сезімін оята отырып, оларды басқара білу. Ол тек дайын ақпаратты фактілер, заңдар, ережелер күйінде ғана беріліп қоймай, оқушыларды өз бетінше іздендіретін, одан жаңа ақпарат алатындай оқу материалын берудің құрылымын қайта құруды талап етеді. Яғни, мұғалім оқушылардың өзі белсенді жасампаз күш болатын, оқытудың ұйымдастырушысы және басқарушысы болуы қажет. Ол оқытудың әр кезеңінде: үй жұмысын тексерген кезде, жаңа білімді меңгеруге дайындық, жаңа білімді енгізу, оны тұжырымдаған және сүйенген, алынған білімді қорытар, бір жүйеге келтірген кезде де көрініп отыруы керек. Мұндай күрделі ой-өрісінің жүйелі қалыптасуына тікелей басшылық ететін, оқушы әрекетінің даму мен қалыптасуына жетекшілік жасайтын, оқушылардың білімді шығармашылықпен игеруіне жетелейтін, оның амал-тәсілдерін үйрететін мектептегі басты тұлға мұғалім әрекеті өз шәкірттерінің әрекеті тарапынан қолдау тапқанда ғана өзінің нәтижелі жемісін бермек.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы Заңына» мемлекеттік саясат негізінде әр баланың жеке қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы жеке адамның дарындылығын дамыту сияқты өзекті мәселелер енгізілген.

Мұғалім өзінің теориялық білімі арқылы оқушы бойына өзін қоршаған ортаға деген көзқарасын қалыптастырады. Ғылыми педагогикалық әдебиеттерді талдау, мектеп тәжірибесін зерделеу – дарындылықты дамытуғы септігін тигізетін функционалды мүмкіндіктердің бірі болып табылады.

«Дарындылық тұжырымдамалары» атты психологтар дайындаған құжатта «Дарынды бала дегеніміз – айрықша жетістіктермен ерекшеленетін және іс-әрекет барысында сондай жетістіктерге ұмтылатын баланы айтамыз» делінген.

Сонымен, дарынды деп психология ғылымында атап көрсетілгендей, адамның бір іске айрықша қабілеттілігі, өмірдің қандай да бір саласында өзін ерекше қырынан көрсетуін айтамыз.

Дарындылықты ашудың қажетті шарттары туралы А.Владимиров «Бізге туғаннан берілген дарын өнделмеген алмазға ұқсайды. Жаңа ғана «Сібір кенінен» алынған мөлдір, қатты тас тәріздес (бірақ алмаз қаншалықты тамаша болса да, маржан тас екеуінің айырмашылығы жер мен көктің айырмашылығындай). Маржан тас деп ерен еңбекті қажет ететін тегістелген алмазды айтамыз» деп жазды. Дарынды балаларға арналған бағдарламалар мен тапсырмалар – нағыз зертхана.

Баланың бойында күш қуаты жеткілікті, шын дарынды екеніне сендіру – ұстаз бойындағы құдіретті күш, өйткені сенім үлкен жеңіске жетелейді. Дарындылық, данышпандық, қабілеттілік дегеніміз не? Оқушы дарындылығын, қабілетін қалай анықтауға болады? Неліктен кейбір адамдардың (Паскаль, Моцарт, Гете, Архимед) қабілеті ерте жасында байқалады? Ал кейбір адамдардың (Ньютон, Дарвин, Менделеев) ересек жасында пайда болады? Осы сұрақты талмай іздеп таба білген ұстаз ғана дарынды оқушымен нәтижелі жұмыс жүргізе алады. Дарынды баланың одан әрі жетіле түсуіне ұстаз тарапынан мейірім мен кішіпейілділік, бала жанын жазбай танушылық қасиет қажет-ақ.

Дарынды баланың психологиялық ерекшеліктерін әрдайым оқу-тәрбие жұмысында басты назарда ұстау керек.

Жалпы, адам психологиясының өте күрделі екені аян. Ал дарынды баланың ой-пікірімізге тиек етіп отырған психологиялық ерекшелігі өте айқын көрінеді, оны оңай түсінуге болады деп үстірт қарауға тағы болмайды. Мұны әрдайым есте ұстау керек. Себебі, өмірде осы сияқты жасөспірімдердің ерекшеліктерін үлкендердің дұрыс түсіне алмауы жиі ұшырасады. Нәтижесінде, қабілетті шәкірттің дарындылығына тән қасиеттер дер кезінде жетілмей қалуы мүмкін.

Бала бойындағы дарындылық, ғылымилық қабілетін ашу, жақсы танымдық қасиеттерін зерттеу, айқындау – заман талабы. Ал оқытудың түпкілікті нәтижесі – өз ойын дәлелдей алатын, жан-жақты білімді, білімін жүзеге асыра алатын, қалыптасқан өзіндік азаматтық көзқарасы бар іскер, ақылды, адамгершілігі мол тұлғаны тәрбиелеп қалыптастыру. Ол үшін белгілі бір жоба болуы шарт. Яғни, оқушының дарындылығын айқындау, шығармашылық дарындылығын зерттеу, анықтау, белгілі бір бағыт – бағдарлама бойынша жұмыс жүргізу қажет.

Дарынды балаларды оқыту бағдарламасы олардың мүмкіндіктері мен талаптарына және осы деңгейдегі оқушыларды оқыту мақсатына сәйкес келуі керек. Оқыту мазмұнының басты талаптары мыналар:

- Оқу пәндерінің сандық және сапалық ерекшеліктері;
- Оқыту мазмұны мен әрбір оқу пәнінің мазмұны және зерттеушілік сипатта болып келуі;
- Әр тарау көлемі мәліметтер қорына байланысты түрлі мөлшерде берілуі.

Бұл тәсіл оқытудың негізгі бағыттарына, яғни білім, білік, дағдыны шығармашылық тұрғыда меңгерулеріне жақсы әсер етеді. Мұндай әдіс оқытудың жаңа бағыттарын шешуде, яғни балалардың қабілеті мен шығармашылық ойлауын кеңейтіп, оны одан әрі дамытуға мүмкіндіктер беретінімен маңызды. Дарындылықты дамытуда оқушыға талап қоя білу қажет. Дұрыс ұйымдастырылған жұмыс оқушының шығармашылығын шыңдап, жақсы нәтижеге қол жеткізуіне мүмкіндік береді. Ерекше қабілетті оқушыларды анықтаудың жолдары мынадай:

- Жеке тұлғаны (дарынды) жалпы сынып оқушылары арасынан табу, іздеу;
- Іс жүзінде оны сынып оқушыларының білім деңгейінен күрделірек әртүрлі тапсырмалар беру арқылы білім деңгейін, қабілетін бақылап, сынақтан өткізу;
- Осы жұмыстардың нәтижесінен кейін қабілетті оқушымен белгілі бір бағыт-бағдар бойынша жұмыс жүргізу.

Ол бағдарламаның негізі Қазақстан Республикасының “Білім туралы” заңын жүзеге асыру мақсатында жеке тұлғаның білім алу қажеттілігін, дағдысын қалыптастыруға бағытталуы керек.

Дарынды оқушылармен жүргізілетін жұмыстардың мақсаты:

- Жан-жақты дамыған, білімді, білікті жеке тұлғаны қалыптастыру
- Оқу-тәрбие жұмысының негізгі өзегі ретінде тұлғалық бағдарлы, гуманды-тұлғалық педагогика идеясы ұстанымдарын қолдану.

Міндеттері:

- Өзін-өзі дамытуға құштар, икемді, ақпараттық, интеллектуалдық ресурстарды қолдануға қабілетті жеке тұлға қалыптастыру;
- Оқушының жеке тұлғасын дамытуға бағытталған оқу - тәрбие үрдісінде жаңа педагогикалық технологияларды кеңінен қолдану;
- Оқушының өмірін ізгілендіру мен демократияландыру арқылы жеке тұлғасының дамуына қолдайлы жағдай туғызу;
- Ауызша, жазбаша тілдік қорларын арттыру. Шығарма , ой толғау жаза біліуге дағдыландыру;
- Оқушылардың ғылыми жоба жарыстарына пәндік олимпиадаларға, түрлі танымдық байқауларға қатысуын қамтамасыз ете отырып, дарынды тұлғаны дамыту.

Дарынды балаларды бір орталыққа іріктеу, айқындау- белгілі бір баланың дамуына талдау жасау ұзақ процесс. Дарындылықты жеке бір әдіске сүйене отырып, мысалы тест арқылы анықтай қою мүмкін емес. Дарынды балаларды іздеу – арнайы бағдарламалар бойынша кезеңді түрде жүргізілуі қажет.

Әрбір талантты бала еңбекке бейім, шығармашылық тапқырлықпен еңбек етеді. «Дарынды ұстаздан дарынды шәкірт шығады» демекші, дарынды оқушылардың көп болуы шығармашылықпен жұмыс жасайтын ұстаздарға байланысты. Шығармашылықпен жұмыс істейтін ұстаз – теориялық жағынан білімді, әлемдік педагогиканың озық үлгілерін жаңашылдықпен дамытып жүрген үнемі кәсіби шеберлікке ұмтылатын, тәлім-тәрбие ісінде жалықпайтын, баланы өзіне тарта алатын, шығармашылық ізденістегі адам. Дарындылықты данышпандылыққа айналдыру үшін қажымай-талмай еңбектену қажет. Әр ұстаз алдында отырған шәкіртінің табиғи дарынын танып, оны одан әрі дамытуға күш жұмсауы керек.

Осы мақсаттар мен міндеттерді орындауды мынандай жұмыс түрлерін қолдандық:

1. Дарынды оқушылардың қызығушылығын анықтау;
2. Дарынды оқушылардың қызығушылығына байланысты оқу жоспарын құру;
3. Дарынды оқушының өзінің жұмысын өзі жоспарлап, шешім қабылдауына ықпал ету;
4. Шығармашылық сипаттағы тапсырмаларды іріктеу;
5. Дарынды оқушылардың білім деңгейі мен олардың өз мүмкіндіктерін пайдалану көрсеткішін арнайы әдістемелер бойынша жүйелі түрде тексеріп отыру;
6. Сабақтан тыс мезгілде жүргізілген жұмыстарға – пәндік олимпиада, ғылыми конференцияға, интеллектуалдық турнирлер мен шығармашылық байқауларға дайындық жұмыстарын жыл бойы жоспарлы түрде жүргізу.

«Бұлақ көрсең көзін аш» деген ұлағатты сөзге сүйеніп, бар мүмкіндікті пайдаланып, баланың қабілетін ашу – мұғалім міндеті.

Қорыта келгенде, Егеменді еліміздің дүние жүзі елдерімен терезесі тең болуы үшін оның негізгі тұтқасын ұстайтын дүние әлемін шарлайтын біздің дарынды да қабілетті ұландарымыз. Халқымыз «Басында бұлағы бар өзен ұзақ ағады» деп бекер айтпаған.

Мен өзімнің жетекшілік ететін сыныбымда дарынды 10 оқушы бар. Бұл оқушылардың дара ерекшеліктері зерттеу, бақылау нәтижесінде анықталды. Бұл мақсатқа жету үшін оқушыларға білім негіздері мен дағдыларын дұрыс берудің маңызы зор екенін ескеріп, 1-ші сыныптағы оқудың әсерлілігін арттыру, білімінің терең де тиянақты болу жағын қарастырдым.

Болашағынан зор үміт күтіп отырған дарынды оқушымен жұмыс жасау үшін, баспасөздерде жарияланып жүрген педагогикалық озат тәжірибелерді үнемі оқып, зерделеп, күнделікті сабақтарда пайдаланып отырдым. Оқушылардың қандай пәндерді қызығып оқитынын, қандай өнерге бейім екендігі (ән айту, билеу, сурет салу),

шеберліктерін аңғардым. Өзім оқушылармен жылы сөйлесіп, сенімділіктерін, батылдықтарын арттыруға көңіл бөлдім.

Оқушылар әр түрлі шараларға қатынасып, пәндік сайыстардың жеңімпазы атағын иеленуге тырысты. Балалармен қоян-қолтық жұмыс жасай отырып, Ана тілінен өлең құрастыруға ынталы екі оқушы, Математика пәнінен есептер құрастыруға шебер бір оқушы, көлөнермен айналысатын бір оқушыны анықтадым. Әрбір аптаның бесінші күні оқушылармен кездесіп, олардың жаңалықтарын тыңдап, жаңа тапсырмалар беріп отырдым. Дарынды оқушылармен кездесу кештерін, ата-аналармен бірге ұйымдастырылған сайыстар, сынып сағаттарын уақытымен өткізуге тырыстым. Сонымен қатар әр түрлі интеллектуалдық марафондар, ойындар ұйымдастырылып, сол шараларға қатынасып, оқушыларым көптеген жетістіктерге жетіп жүр. Мектепішілік «Білімді мыңды жығар» атты интеллектуалды ойынында Елеусін Бексұлтан 40000 ұпайға ие болса, Ес Зухра 80000 ұпайды иеленді.

Сыныпта өткізілген «5-тік кімге бұйырады?» ойынында Жұбандық Әсемгүл білімділігімен көзге түсіп, ойынның жеңімпазы атанды. 2021-2022 оқу жылындағы Республикалық «Ақ бота» интеллектуалдық марафонына қатынасқан Ес Зухра, Елеусін Бексұлтан, Сағынғали Амангүл 2-орын алғандары үшін дипломмен марапатталды. Сонымен қатар 3-ші сыныптар арасында өткен пәндік олимпиадада Ес Зухра Ана тілі пәнінен 1-ші орынды, Сағынғали Амангүл Математика пәнінен 1-ші орынды, Елеусін Бексұлтан Дүниетану пәнінен 1-ші орынды, Жұбандық Әсемгүл Қазақ тілі пәнінен 1-ші орынды жеңіп алды. Мен осындай оқушыларымның барына мақтанамын. Осындай жұмыстардың арқасында сыныбымдағы **дарынды оқушылар мынадай дәрежеге жетті:**

- Оқушының оқуға деген құштарлығы артты.
- Оқушылардың танымдық қабілеттері танылды.
- Өз бетімен бімегенін үйренуді мақсат етеді.
- Кітапханамен, сынып жетекшісімен тығыз байланыста болды.
- Ойларын ашық, еркін жеткізуге үйренді.
- Жаны таза, мейірімді, тәрбиелі оқушы атанды.
- Білімге деген қажеттілікті ұғынды.
- Өнер-білімге құштарланды.
- Аңғарғыш, көрген, төзімді, қанағатшыл болуға үйренді.

Дарынды оқушыларымның болашағынан көп үміт күтемін және олардың осы шығармашылық қабілеттері одан әрі шыңдалатынына сенемін. Келешекте біздің еліміз басқа тәуелсіз елдермен терезесі тең болып өмір сүру үшін қазақ балаларын ешкімнен кем қылмай, мектеп қабырғасынан жан-жақты білімді, тәрбиелі етіп шығу жолдарындағы басты тұлға – мұғалім.

Бүгінгі таңда білім берудің ұлттық жүйесі өте маңызды, қарқынды өзгерістердің үстінде тұр. Қазіргі кезде қоғам дарынды, қабілетті адамдарды қажет етеді. Сондықтан да мамандық атаулының барлығынан дерлік бейімділікті, ептілікті, ерекше ой қызметін, үлкен жауапкершілікті талап етеді.

«Адам баласының жаман құлқы жаратылысынан емес, өскен орта, көрген үлгі, өнеге білдіретіндігінен... Көпшілікті адамшылыққа тәрбиелеу үшін жас буынды жақсылап тәрбиелеу қажет», - деп Мұхтар Әуезов айтпақшы жас ұрпаққа сапалы білім мен саналы тәрбие беру жауапты сала екені баршамызға мәлім.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Белова Е.С. "Баланың дарындылығы: ашу, түсіну, қолдау" - М; 2003.
2. Богоявленская Д.Б., Брушлинский А.В., Бабаева және т.б. "Дарындылықтың жұмыс тұжырымдамасы" редакторы В.Д. Шадрикова, М., 2002.
3. Савенков А.И. "Балалардың дарындылығы: өнер құралдары арқылы дамыту" - М; 2000 ж.

- 4.Терасье Ж.К. "Дарынды балалар", М., 2000.
- 5.Хуторской А.В. "Оқушылардың дарындылығын дамыту: нәтижелі оқыту әдістемесі" - М; 2000 ж
- 6.Дайрабаев.Е. Мектепте шығарма жаздыру методикасының кейбір мәселелері. Алматы, 1973
- 7.Ерматов.С.,Әбішева.Т. Пәнге қызығудың қалыптасу динамикасы. «Қазақстан мектебі» №2, 2007
- 8.Игенбаева.Б.Қ. Мен – Адаммын. Алматы, Дәуір, 2000
- 9.Иманбекова.Б., Әбдіреймова.К., Мазаржанова.Қ. Оқытудың негізгі формасы – сабақ. Алматы, 2003
10. Қараев.Ж.А. «Деңгейлік саралау технологиясы»

РАБОТА С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Мендигалиева Арайлым Амангельдиевна
Учитель начальных классов,
Средняя школа № 19, г.Актобе

Аннотация

В данной статье автор указывает важность работы с одаренными детьми в начальной школе, рассматривает виды одаренности. Работа с одарёнными детьми является одним из приоритетных направлений в моей деятельности. В школе же складывается система работы с одарёнными детьми, состоящая как из урочной, так и из внеклассной деятельности.

Выявление одарённых детей, организация системной работы – одна из главных задач современной школы и образовательной практики в условиях модернизации российской системы образования. Поэтому выявление одарённых детей необходимо проводить уже в начальной школе на основе наблюдений, изучения психологических особенностей, речи, памяти, логического мышления и общения с родителями.

Одаренный и талантливый ребенок - это высокий потенциал любой страны, который позволяет ей интенсивно и эффективно идти в будущее, стремительно развиваться и решать на высоком уровне социальные и экономические задачи. В связи с этим работу с одаренными детьми необходимо проводить с самых ранних лет обучения ребенка. Каждый человек рождается с определенными способностями, но не все они развиваются, порой оставаясь незамеченными. Нераскрытые способности со временем угасают в следствии невостребованности. Процент одаренных детей (по подсчетам психологов) с годами снижается, поэтому учителя начальных классов должны создавать творческую, развивающую образовательную среду, способствующую раскрытию природных способностей. Младший школьный возраст –это период впитывания, усвоения и накопления знаний, важной задачей учителя начальной школы способствовать развитию каждой личности, каждый день находить радость общения с детьми, нести ответственность за их будущее, дать почувствовать каждому ребенку радость от маленьких открытий.

В настоящее время существуют две точки зрения: «все дети являются одаренными» — «одаренные дети встречаются крайне редко». Сторонники одной из них полагают, что до уровня одаренного можно развить практически любого здорового ребенка при условии создания благоприятных условий. Для других одаренность — уникальное явление, в этом случае основное внимание уделяется поиску одаренных детей. Какими же должны быть

основания, чтобы ребенок считался одаренным? Одарённость — это системное, развивающееся в течение жизни качество психики, которое определяет возможность достижения человеком более высоких, незаурядных результатов в одном или нескольких видах деятельности по сравнению с другими людьми. Одаренные дети – это дети, которые признаны образовательной системой превосходящими уровень интеллектуального развития детей своего возраста.

Существуют следующие виды одаренности:

- Одаренность в практической деятельности;
- Одаренность в познавательной деятельности;
- Одаренность в художественно-эстетической деятельности;
- Одаренность в коммуникативной деятельности;
- Одаренность в духовно-ценностной деятельности.

В начальную школу приходят дети, которых можно отнести к категории одаренных. Они имеют более высокие, по сравнению с большинством, интеллектуальные способности, творческие возможности и проявления, доминирующую активную ненасыщенную познавательную потребность испытывают радость от умственного труда. Отличаются умением чётко излагать свои мысли, демонстрируют способности к практическому применению знаний. Для них характерна острота восприятия окружающей среды, способность сосредоточиться сразу на нескольких видах деятельности, высокий порог восприятия, продолжительный период концентрации внимания.

Исходя из этого, выявление одарённых детей, развитие степени их одарённости должно начинаться уже в начальный период обучения.

Работа с одарёнными детьми является одним из приоритетных направлений в моей деятельности. В школе же складывается система работы с одарёнными детьми, состоящая как из урочной, так и из внеклассной деятельности.

Выявление одарённых детей, организация системной работы – одна из главных задач современной школы и образовательной практики в условиях модернизации системы образования. Поэтому выявление одарённых детей необходимо проводить уже в начальной школе на основе наблюдений, изучения психологических особенностей, речи, памяти, логического мышления и общения с родителями.

Младший школьный возраст - период впитывания, накопления и усвоения знаний, а значит, важнейшей проблемой нашего общества является сохранение и развитие одарённости. Перед учителем начальных классов стоит основная задача - способствовать развитию каждой личности. Поэтому важно установить уровень способностей и их разнообразие у наших детей, но не менее важно уметь правильно осуществлять их развитие.

У одарённых детей чётко проявляется потребность в исследовательской и поисковой активности – это одно из условий, которое позволяет учащимся погрузиться в творческий процесс обучения и воспитывает в нём жажду знаний, стремление к открытиям, активному умственному труду, самопознанию. В учебном процессе развитие одарённого ребёнка следует рассматривать, как развитие его внутреннего деятельностного потенциала, способности быть автором, творцом активным созидателем своей жизни, уметь ставить цель, искать способы её достижения, быть способным к свободному выбору и ответственности за него, максимально использовать свои способности. Вот почему методы и формы работы учителя должны способствовать решению обозначенной задачи. Для этой категории детей предпочтительны методы работы.

Формы работы:

- классноурочная (работа в парах, в малых группах), разноуровневые задания, творческие задания;
- консультирование по возникшей проблеме;
- дискуссия;

- игры.

Очень важны:

- предметные олимпиады;
- интеллектуальные марафоны;
- различные конкурсы и викторины;
- словесные игры и забавы;
- проекты по различной тематике;
- ролевые игры;
- индивидуальные творческие задания.

Система работы с одаренными детьми включает в себя следующие компоненты:

- выявление одаренных детей;
- развитие творческих способностей на уроках;
- развитие способностей во внеурочной деятельности (олимпиады, конкурсы, индивидуальная работа);
- создание условий для всестороннего развития одаренных детей.
- работа с родителями одаренных детей.

Работу с одарёнными учащимися можно начать с диагностики одарённости. Наблюдение за школьниками проводится во время урочной и внеурочной деятельности. Оно позволяет выявить наклонности, способности и интересы учащихся. Следует отметить, что важным в работе с одаренными детьми является не только своевременная диагностика и отбор, но и обеспечение их дальнейшего развития. От того, как организована работа с данной категорией учащихся, во многом зависит успешность работы с ними. Для создания мотивации можно применить следующие приемы:

- рейтинг учащихся;
- «почётное место» в классе, в классном уголке;
- классные часы по самоопределению;
- создание портфолио с последующей презентацией.

На этом этапе урочная и внеурочная работа строится таким образом, чтобы ребёнок мог проявить свои возможности в самых разных сферах деятельности, и направлена на развитие творческих и познавательных способностей учащихся. Основная моя учителя – так построить весь учебно-воспитательный процесс и его психологическое обеспечение, чтобы учесть любые индивидуальные особенности детей, поддержать ребенка и развить его способности, подготовить почву для того, чтобы эти способности были реализованы.

«Каждое дитя до известной степени гений», - писал Шопенгауэр. Нет одинаковых детей: у каждого есть что-то свое, что-то, что выделяет его из общей массы и делает уникальным. У одного это способность быстро и без ошибок решать математические задачи, у другого - способность к искусству, у третьего – золотые руки, у четвертого предрасположенность к спортивным успехам, у пятого – организаторские способности. Одним словом, наше внимание к одаренным детям должно органически вписываться в образ мира любого ребенка и быть для него совершенно естественным.

При воспитании одаренного ребенка необходимо, чтобы любопытство вовремя переросло в любовь к знаниям - «любопытность», а последняя - в устойчивую «познавательную потребность». Способность видеть проблему там, где другие не видят никаких сложностей, где всё представляется, как будто ясным, - одно из важнейших качеств, отличающих истинного творца от посредственного человека. Одно из ведущих качеств, свойственных одаренному ребенку, сверхчувствительность к проблемам.

Учитывая психологические особенности одаренных детей, очень важно создавать на уроках ситуацию познавательного затруднения, при которой младшие школьники поставлены перед необходимостью самостоятельно воспользоваться для изучения новой темы одной или несколькими мыслительными операциями: анализом, синтезом,

сравнением, аналогией, обобщением. Данная технология позволяет организовать активную самостоятельную деятельность учащихся, в результате чего происходит творческое овладение знаниями, умениями, навыками и развитие мыслительных способностей.

Одна из форм работы с одарёнными детьми – научно-исследовательская деятельность учащихся, которая способствует развитию и индивидуализации личности, а также формированию мотивации к получению новых знаний.

Уроки помогают максимально реализовать дифференциацию обучения, индивидуальный подход, применяя разные методы работы: - наблюдение, эксперимент, исследование, работа с научной литературой. Большое внимание уделяется обсуждению различных ситуаций, групповым дискуссиям, творческому самовыражению, самопроверке и групповому тестированию. Уроки-исследования позволяют решать серьёзные проблемные вопросы, исследовательские задачи, а детская тяга «к тайнам» превращает его в «исследователя». Успех выполнения таких задач формирует «интеллектуальную радость, положительные эмоции. Эффективным будет использование на уроках в начальной школе следующих приемов работы:

Прием «Пресс-конференция» основан на умении детей задавать вопросы содержательного характера.

Прием «Привлекательная цель» или «Удивляй» основан на повышении мотивации детей в начале урока, когда учитель находит такой угол зрения, при котором обыденное становится удивительным.

Прием «Диалог с текстом» используется для организации индивидуальной работы, когда ученик самостоятельно работает с текстом, выполняя задание. Например, заполнение таблицы при чтении сказки.

Игра «Да - нет», которую легко организовать на уроке и во внеклассной работе. Цель игры: связать разрозненные факты в единую картину, систематизировать информацию, уметь слушать других учеников и учителя.

Применение дидактических игр предоставляет возможность развивать у детей произвольность таких психических процессов, как внимание и память, развивает смекалку, находчивость, сообразительность. В целях поддержки интереса к предмету и развития природных задатков учащихся используются творческие задания, занимательные опыты, материалы и задачи по математике, познанию мира, русскому языку, литературе. Проводятся конкурсы, викторины, интеллектуальные игры, соревнования, «мозговые штурмы», используются логически-поисковые задания, нестандартные задачи, где каждый может проявить свои способности.

Одной из новых форм работы с одарёнными детьми в школе является проектирование. Проектный метод представляет такой способ обучения, который, по словам Дж. Дьюи, можно охарактеризовать как «обучение через делание», когда учащийся самым непосредственным образом включён в активный познавательный процесс, самостоятельно формулирует учебную проблему, осуществляет сбор необходимой информации, планирует возможные варианты решения проблемы, делает выводы, анализирует свою деятельность, формируя «по кирпичикам» новые знания и приобретая новый учебный жизненный опыт. Этот метод находит применение на различных этапах обучения в работе с учащимися и при работе с материалом различной сложности. Метод адаптируется к особенностям практически каждого учебного предмета и в данном аспекте несёт в себе черты универсальности.

Одна из форм работы с одарёнными детьми – их участие в викторинах, предметных олимпиадах. Конкурсы и конференции различного уровня для учащихся называют «стартом в науку, в жизнь», и подготовку к этому самому старту нужно начинать именно в начальной школе.

Принципиально значимым в организации учебно-воспитательного процесса с одарёнными учащимися является использование информационно-коммуникативных технологий на всех этапах процесса обучения: при изучении нового материала, закреплении, повторении, контроле. Эти технологии получили распространение в начальных классах, успешно используются на все учебных предметах.

Все вышесказанное – это всего лишь краткое описание методов и приемов работы с одаренными детьми. Безусловно, работа с одаренными детьми трудна, но богата развивающими идеями — не только для обучающихся, но и для педагога и родителей. Грамотно организованная и систематически осуществляемая деятельность по развитию одарённости развивает у обучающихся стремление к интеллектуальному самосовершенствованию и саморазвитию, развивает творческие способности, навыки проектно – исследовательской деятельности. Важно, чтобы работа с одарёнными детьми оживляла и поддерживала чувство самостоятельности, смелость в отступлении от общепринятого шаблона, поиск нового способа решения.

Список литературы:

1. Суходимцева, А. А. Одаренные дети: практика педагогического проектирования Издательство Просвещение, 2011г.
2. Зеленина, Е. Б. (кандидат педагогических наук; зам. директора; Одаренный ребенок: как его воспитывать и обучать?
3. Мурашов, А. А. (профессор; доктор филологических наук). Одаренные дети на фоне духовной нищеты Народное образование. – 2010. – № 5.
4. Суходимцева, А. П. Сетевая мастерская и педагогическое проектирование как условия развития одаренности школьников / Анна Петровна Суходимцева // Народное образование. – 2010. – № 6. – С. 177–181. – (Технология и практика обучения).
5. Духанина, Л. Н. Инфраструктура одаренности, или доживем ли до понедельника Народное образование. – 2020.
6. Л. Н. Духанина // Психологическая наука и образование. – 2009. – № 4. – С. 31–40. – ISSN 1814-2052.
7. . Юркевич, В. С. Одаренные дети и интеллектуально-творческий потенциал общества / В. С. Юркевич // Психологическая наука и образование. – 2009. – № 4. – С. 74–86. – ISSN 1814-2052.
8. Паутова, Л. А. Одаренность: феномен сквозь прицел социологических опросов /2011г.
9. Образование одаренных – государственная проблема / В. В. Рубцов [и др.] // Психологическая наука и образование. – 2009. – № 4.
10. Климонтова, Т. А. Открытость внутреннего мира учащихся с явной и скрытой формой интеллектуальной одаренности Психологическая наука и образование. – 2010. – № 2.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ПСИХОЛОГИЯ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ: ТӘРБИЕ, БАСТАМАЛАР, ҚОЛДАУ

Нижанова Шара Жумақызы

Ақтөбе қаласы

**№10 жалпы білім беретін орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі,
педагог-зерттеуші**

Аннотация: Мақалада психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастырудың және білім беру ұйымдары жағдайында дарынды балаларға ерте көмек көрсетудің заманауи тәсілдері қарастырылады. Авторлар қарастырған сұрақтар дарынды және дарынды балаларды анықтау, қолдау және дамыту, бейімделу мен кәсіби өзін-өзі анықтауда психологиялық-педагогикалық көмек көрсету, психологиялық және физикалық

денсаулықты сақтау, үйлесімді даму үшін оңтайлы жағдай жасау туралы зерттеушілердің көзқарастары мен ұстанымдарын көрсетеді. Мақалада білім беру ұйымдарындағы дарынды балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың ерекшеліктері көрсетілген, бұл балалардың дарындылығын дамытудың ерекшелігі мен бағытын ескеруге мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу, дарынды балалар, өзекті және әлеуетті дарындылық, мамандардың кәсіби құзыреттілігі, білім беру ұйымдары.

Annotation: the article considers modern approaches to the organization of psychological and pedagogical support and early assistance to gifted children in the conditions of educational organizations. The questions considered by the authors reflect the views and positions of researchers on the identification, support and development of gifted and gifted children, the provision of psychological and pedagogical assistance in adaptation and professional self-determination, the preservation of psychological and physical health, the creation of optimal conditions for harmonious development. The article presents the features of psychological and pedagogical support for gifted children in educational organizations, which makes it possible to take into account the specifics and direction of developing children's giftedness.

Key words: psychological and pedagogical support, Gifted Children, current and potential giftedness, professional competence of specialists, educational organizations.

Бүгінгі таңда білім беру ұйымдарында дарынды балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау мәселесі ерекше өзекті және маңызды болды. Бұл дарынды балалармен жұмыс елдің шығармашылық, мәдени және зияткерлік әлеуетін дамытудың кең проблемасының ажырамас бөлігі болып табылатындығына байланысты. Дәл осы білім беру ұйымдары баланың толыққанды және үйлесімді дамуына, оның қабілеттері мен әлеуетіне, адамдарға, қоғам мен мәдениеттің құндылықтарына деген көзқарасына жағдай жасауы керек. Зерттеудің көп бөлігі дарындылықты жеке тұлғаның зияткерлік, шығармашылық немесе танымдық функцияларына сәйкес келмейтін Интеграл ретінде зерттеуге бағытталған. Бұл тәсіл дарындылық феноменін өмір бойы дамып келе жатқан және көп өлшемді және өзіндік ерекшелігімен сипатталатын психиканың жүйелік сапасы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Біздің ойымызша, дарындылықты тереңірек түсіну үшін антропологиялық тәсіл де өзекті болып табылады, өйткені психологиялық антропологияның маңызды ұстанымдарының бірі адамдардың өзін-өзі дамытуына, өздігінен білім алуына жағдай жасау, оларға таңдау кеңістігін, еркін және шығармашылық іс-әрекеттің мүмкіндіктерін қамтамасыз ету болып табылады [2]. Бұл ұстаным ерекше мәнге ие, өйткені дарынды балалармен жұмыс жеке тұлғаның даралыққа құқығын нақты іске асырудың нұсқаларының бірі болып табылады. Дарынды балаларды психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру кезінде балалардың өздері мен олардың ата-аналарын таңдау құқығын ескеру қажет. Бұл болашақта тұлғаның толық және үйлесімді дамуы үшін тамаша мүмкіндік болады. Антропологиялық білімге сүйене отырып, сүйемелдеу адамның қалыптасуына, оның мәдени маңызды қасиеттерге ие болуына, қабілеттері мен мүмкіндіктерін дамытуға ықпал ететін әлеуметтік-мәдени жағдайлар жасайды. Соңғы жылдардағы зерттеулерді талдау білім беру кеңістігіндегі дарынды балаларды диагностикалау, дамыту және әлеуметтендіру мәселелерін зерттеуге жалпы назар аударуға мүмкіндік береді; дарынды балаларды психологиялық қолдаудың тетіктерін, бағыттарын, түрлерін, әдістері мен жағдайларын анықтау. Бұл аспектілерді қарастыру қажеттілігі білім беру тәжірибесімен және мұғалімдер, психологтар мен ата-аналардың алдында тұрған проблемалармен байланысты. Дарынды балалармен жұмыс кезінде психологиялық және педагогикалық қиындықтар туындауы мүмкін. Бұл дарындылық феноменіне теориялық көзқарастардың айырмашылығына, мотивациялық бағыттың жеткіліксіздігіне, заманауи білім берудің креативтілігі мен икемділігіне, оқу бағдарламаларының психологиялық даму қарқынына және дарынды балалардың қабілеттерінің көріну ауқымына сәйкес келмеуіне және дарынды балалармен жұмыс

істеуге арнайы дайындалған мамандардың аз санына байланысты. Дарынды балалардың жеке сұраныстары мен мүдделерін, олардың өзін-өзі дамыту, өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі анықтау шарттары мен ерекшеліктерін, балалардың дарындылығын дамытудың сабақтастығын ескеретін арнайы бағдарламалар құру және іске асыру қажеттілігі туындады. Тиімді сүйемелдеуді ұйымдастыру үшін қазіргі және әлеуетті дарынды балаларды уақтылы анықтау, оларды қолдау, қолдау және психологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша арнайы жұмыс жүргізу, мұғалімдердің, психологтардың, тар мамандар мен ата-аналардың күш-жігерін біріктіру қажет. Сонымен қатар, дарынды балалармен жұмысты тандау кеңістігін қамтамасыз ету, даралыққа құқықты жүзеге асыру, еркін және шығармашылық қызмет пен қарым-қатынас жасау үшін құру қажет.

Дарындылық балалардың өмірлік белсенділігіне сәйкес келуі мүмкін және көптеген әлеуметтік-психологиялық және жеке тұлғалық қайшылықтар мен проблемаларды тудыруы мүмкін. Дарындылық баланың мінез-құлық стиліне, оның жеке басының қалыптасуына және басқалармен қарым-қатынасына айтарлықтай әсер етеді. Мұндай балаларда өздері туралы құндылық идеяларын, "мен" бейнесін, таланты мен мүмкіндіктерін қалыптастыру және дамыту маңызды. Тәжірибе көрсеткендей, дарынды балалар көбінесе әлеуметтік оқшаулануда немесе құрдастары мен айналасындағылардан бас тартады, қоғамдағы өмірге қабілетсіз сезінеді. Білім беру ұйымдарында дарынды балаларды тиімді ұйымдастырылған психологиялық-педагогикалық қолдау практикалық психологтар мен педагогтарға балаларды қолдауда және олардың сәтті әлеуметтенуінде жаңа мүмкіндіктер ашуға мүмкіндік береді. Дарынды балаларды ерте жастан бастап анықтау және тиімді психологиялық-педагогикалық қолдау мәселесі өзекті болып табылады[3].

Психологиялық-педагогикалық қолдау балалардың сәтті дамуы мен әлеуметтенуі үшін әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдай жасауға бағытталған. Оның мазмұны дарынды балалардың даму сипаттамалары мен сипаттамаларына сәйкес келуі керек, олардың қалыптасуы мен толық дамуы осы жас кезеңінде өте қажет және маңызды[6, 12-33 беттер]. Қазіргі уақытта ғылыми әдебиеттерде дарынды балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың ерекшеліктері туралы авторлардың көзқарастарын атап өтуге мүмкіндік беретін маңызды теориялық және практикалық материалдар жинақталған[7].

Сондай-ақ, психологтардың ерекшелігі - әртүрлі салалардағы дарындылықтың көрінуінің белгілі бір жас реттілігі. Көбінесе өнерге деген дарындылық ғылымдарға қарағанда ертерек кездеседі, жалпы интеллектуалдық дарындылық интеллектуалды дамудың ерекше жоғары деңгейімен және ақыл-ой әрекетінің сапалы өзіндік ерекшелігімен көрінуі мүмкін. Осы ерекшелікті ескере отырып, білім беру ұйымының дамушы, әлеуметтік-мәдени және психологиялық қауіпсіз ортасын модельдеу балалардың дарындылығын дамыту үшін оңтайлы жағдай жасайды. Дарынды балалардың дамуын әлеуметтік ортадан тыс қарастыруға болмайды. Мұнда дарынды балалардың әлеуеті мен мүмкіндіктерін дамытуға жағдай жасайтын білім беру ұйымдары ерекше рөл атқарады. Дарынды балаларды қолдау процесін бірқатар жеке және кәсіби қасиеттері, балалардың дарындылығы саласындағы құзыреттілігі бар мамандар басқаруы керек екені анық. Ұсынылған ерекшеліктер дарынды балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың олардың дамуына білікті қолдау көрсетуде өзіндік ерекшелігі бар екенін көрсетеді. Қолдау стратегиясы баланың дамуындағы проблемалардың қаупін ескеруі керек, атаулы психологиялық көмек көрсетуі керек, жас ерекшеліктерін шешуі керек және дарынды және дарынды балаларды сәтті оқыту мен дамыту үшін қолайлы жағдай жасауы керек. Балалардың дарындылығы мәселесін зерттеу білім беру ұйымдарының теориялық ережелері мен тәжірибесін жаңа түсінуге ықпал етеді. Дарындылық феноменінің көп өлшемділігі мен интегралдылығы шығармашылық немесе интеллектуалды дамуды анықтауға ғана емес, сонымен қатар балалардың жеке, мотивациялық ерекшеліктерін, эмоционалды және коммуникативті мәселелерді диагностикалауға бағытталған бірқатар

әдістерді қолдануды анықтайды. Дарынды балаларды бір уақытта іріктеу балалардың қабілеттерінің кең спектрін қамтуға және балалардың дарындылығының көріністерінің толық көрінісін көруге мүмкіндік бермейді. Күш-жігерді оларды жүйелі және кезең-кезеңімен анықтауға, оқыту процесінде жүйелі мониторингті жүзеге асыруға бағыттау қажет. Дарынды балаларды диагностикалау оқыту, тәрбиелеу және әлеуметтендіру процестерімен, сондай-ақ осындай балаларға психологиялық көмек пен қолдау көрсетумен тығыз байланысты болуы керек. Жоғарыда талданған ережелер психологиялық-педагогикалық қолдау технологиясы аясында балалардың дарындылығын қалыптастыру динамикасының ерекшелігі мен ерекшелігін ескере отырып, дарынды балалардың жеке-жеке әлеуетін дамытудың әртүрлі бағыттарын анықтауға мүмкіндік беретінін атап өтуге мүмкіндік береді. Әлеуметтік ортаны сүйемелдеу процесіне тарту әр баланың бейімділігі мен қалауын ескере отырып, оны сараланған және икемді етеді. Зерттеулерді талдау дарынды балаларды психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру мәселесі ғылыми және практикалық іздеу сатысында екенін және оны зерттеу өзекті және уақтылы екенін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Антропология антропология, этногенез мәселелеріне арналған. Адам дамуының психологиясы: субъективті онтогенездегі шындық. Мәскеу: Мектеп Баспасөзі, 2000;
2. Балалардың дарындылық психологиясы. Мәскеу, 2010;
3. Дарындылық тұжырымдамасы Эпифания Д.Б., Шадриков В. Д. дарындылықтың жұмыс тұжырымдамасы. 2-ші басылым., расш. және перераб;
4. Емельянова И. Е. мектеп жасына дейінгі балалардың дарындылығын дамыту диалектикасы. Дарынды және перспективалы білім алушыларды қолдау мен қолдаудың аймақтық модельдері: Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. Челябин. Институты перепод. және пов. квал. Челябинск білім беру қызметкерлері, 2011.

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ӘДІСТЕРІ

Салыкбаева Кенжегуль Сагадидиновна

Ақтөбе қаласы

**№10 жалпы білім беретін орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі,
педагог-зерттеуші**

*Ұстаз тарапынан барынша ынталылық пен табандылық қажет.
Өйткені бұлар, жұрт айтқандай, тамшысымен тас тесетін бейнебір су тәрізді.
Әл-Фараби*

Дарынды балалар - біздің байлығымыз. Қабілетті балаларды анықтау және олармен жұмыс істеу қазіргі білім берудің өзекті мәселесі болып табылады. Өмір мектептен өзгермелі жағдайларға бейімделе алатын, коммуникативті және бәсекеге қабілетті тұлғекті дайындауды талап етеді.

"Дарынды балалар" ұғымының өзі нақты анықтаманы қажет етеді. Ю. З. Гилбург дарынды балалардың маңызды ерекшеліктеріне жоғары танымдық белсенділік пен қызығушылықтың ерекше ерте көрінісі, ақыл-ой операцияларының жылдамдығы мен дәлдігі, логикалық ойлау дағдыларының қалыптасуы, белсенді сөздіктің байлығы, тапсырмаларды шығармашылық орындауға айқын көзқарас, шығармашылық ойлау мен қиялдың дамуы жатады. Л. А. Венгр моделі бойынша дарындылық ұғымы қабілет ұғымы арқылы ашылады. Дарындылық дегеніміз - баланың өмірінің ұзақ кезеңінде жоғары

танымдық мотивациямен бірге тұрақты түрде көрінетін қабілеттерінің дамуының жоғары деңгейі.

Дарынды бала - бұл белгілі бір қызмет түріндегі жарқын, айқын, кейде ерекше жетістіктерімен ерекшеленетін (немесе осындай жетістіктерге ішкі алғышарттары бар) бала.

Екі экстремалды көзқарас бар: "барлық балалар дарынды" - "дарынды балалар өте сирек кездеседі". Олардың біреуінің жақтаушылары қолайлы жағдай жасалған жағдайда кез-келген сау баланы дарынды деңгейге дейін дамытуға болады деп санайды. Басқалар үшін дарындылық - бұл ерекше құбылыс, бұл жағдайда дарынды балаларды табуға баса назар аударылады.

Балалардың дарындылығының көріністерін көбінесе осы баланың өмір сүруінің қолайлы жағдайларының нәтижесі болып табылатын оқудан (немесе әлеуметтену дәрежесінен) ажырату қиын. Әлеуметтік-экономикалық мәртебесі жоғары отбасынан шыққан бала (отбасы оны дамытуға күш салатын жағдайларда) тең қабілеттермен ұқсас жағдайлар жасалмаған баламен салыстырғанда белгілі бір іс-шараларда жоғары жетістіктерді көрсететіні анық.

Балалармен практикалық жұмыста "дарынды бала" ұғымының орнына "баланың дарындылық белгілері" (немесе "дарындылық белгілері бар бала") ұғымын қолдану керек.

Дарындылық түрлері:

1) практикалық қызметте, атап айтқанда, қолөнердегі, спорттық және ұйымдастырушылық дарындылықты бөліп көрсетуге болады;

2) танымдық қызметте - қызметтің пәндік мазмұнына байланысты әртүрлі түрдегі зияткерлік дарындылық (жаратылыстану және гуманитарлық ғылымдар, зияткерлік ойындар және т.б. саласындағы дарындылық);

3) көркемдік-эстетикалық қызметте - хореографиялық, сахналық, әдеби-поэтикалық, бейнелеу және музыкалық дарындылық;

4) коммуникативтік қызметте - көшбасшылық және аттрактивтік дарындылық;

5) рухани-құндылық қызметінде - жаңа рухани құндылықтар құруда және адамдарға қызмет етуде көрінетін дарындылық.

"Көрініс формасы" критерийі бойынша мыналар туралы айтуға болады:

Айқын дарындылық баланың іс-әрекетінде, оның ішінде қолайсыз жағдайларда да айқын және айқын көрінеді ("өзі" сияқты). Баланың жетістіктері соншалықты айқын, оның дарындылығы күмән тудырмайды.

Жасырын дарындылық жасырын түрде көрінеді, оны басқалар байқамайды. Нәтижесінде мұндай баланың дарындылығының жоқтығы туралы қате тұжырымдардың қаупі артады.

Әр бала талантты, бірақ өзінше талантты. Барлығына, оның ішкі әлеміне, оны жарықтандыруға, бірінші сыныпта болып жатқан оқиғаларға шынайы қызығушылық тудыруға және бұл қызығушылықты бастауыш мектепті бітіргенге дейін қалай табуға болады? Шешім өздігінен келді-балаларды шығармашылық процеске тарту керек, сонда олар тек тыңдаушылар, орындаушылар ғана емес, сонымен қатар жасаушылар да болады.

Көптеген ұстаздар дарынды балалармен жұмыс істеу оңай деп санайды. Олар дарынды балалар тағдырдың сыйы деп санайды, олардан қалағаныңызды мүсіндеңіз. Бірақ бұл қате түсінік! Мәселенің барлық ауырлығын елестете алмаған кезде оңай, содан кейін қиынырақ, сонымен бірге бұл мәселеге толық жауапкершілікпен және берілген миссияның маңыздылығы туралы санамен қараған кезде қызықты болады. "Зиян келтірме" ережесі іске қосылады.

Оқыту мен тәрбиелеудің формалары, әдістері туралы ойлана отырып, өздерінің педагогикалық тәжірибелеріне сүйене отырып, нәтиже біздің әрбір оқушының жеке басы бірінші орында тұрған жерде ғана болады деген сенімге келді.

Тағдырдың ирониясы - әр адам ең бай шығармашылықпен туады. Барлық кішкентай балалар - табиғи құрылысшылар, ғалымдар, музыканттар мен ақындар. Бірақ алғашқы

жылдары біз шығармашылық импульстарымызды тоқтата бастаймыз. Бұл әдетте бастауыш мектепте болады, онда дәстүрлі білім беру ордасы шығармашылыққа енеді.

"Біздің жаңа мектебіміз" президенттік бастамасының бағыттарының бірі дарынды балаларды іздеу мен қолдаудың, оларды жеке тұлғаның қалыптасуының барлық кезеңінде сүйемелдеудің кең жүйесін қалыптастыру болып табылады.

Ұйымдастырушылық деңгейдегі заманауи білім беру жүйесіндегі дарындылық мәселесі оқу және факультативтік сабақтарда, әртүрлі бағыттар бойынша арнайы дамыту курстарында, қосымша білім беру жүйесінде пәндік білімді тереңдету арқылы шешіледі.

Дарынды оқушылармен жұмыс істеудің сәттілігі көбінесе бастауыш мектепте оқушылардың осы санатымен қандай жұмыс жүргізілетініне байланысты.

Педагог өзіне мақсат қояды: балалардың оңтайлы дамуы үшін жағдай жасау, әр оқушының шығармашылық өзін-өзі көрсетуін, өзін-өзі растауын және өзін-өзі жүзеге асыруын ынталандыру бойынша мектеп жұмысының жүйесін жетілдіру.

Мақсатқа келесі міндеттер шешілген кезде қол жеткізуге болады:

- әр түрлі диагноздарды қолдана отырып, дарынды балаларды анықтау қажет;
- ойлау дербестігін, бастамашылықты және ғылыми-зерттеу дағдыларын, сабақтан тыс және сабақтан тыс жұмыстарда шығармашылықты дамытуға ықпал ететін оқытудың оңтайлы құралдарын табу;
- педагогтердің біліктілігін арттыру және оларды дарынды балалармен жұмыс істеуге дайындау;
- дарынды балалардың даму үдерісіне ғылыми, әдістемелік және ақпараттық сүйемелдеуді қамтамасыз ету;
- дарынды балаларды ынталандыру және қолдау;
- дарынды балалардың мүдделері мен қажеттіліктерін қанағаттандыратын білім беру қызметтерінің спектрін дамыту;
- әр түрлі қызмет түрлерінде тұлғаның шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндіктері үшін қолайлы жағдайларды қамтамасыз ету.

"Дарындылықты диагностикалау іріктеу мақсаттарына емес, дарынды баланы тиімді оқыту мен дамытудың құралы болуы керек"

Диагностикалық әдістер мұғалімдер мен ата-аналардың балалардың ақыл-ой және шығармашылық қабілеттері туралы өзіндік идеяларын жүйелеуге көмектесуге бағытталуы керек. Бағалау жүргізілетін параметрлер негізгі ойлау операцияларын және олардың баламен өзара әрекеттесу кезінде байқалатын ойлау сипаттамаларын анықтайды. Диагностикалық әдіс классикалық психодиагностикалық әдістерді қолдану мүмкіндігін жоққа шығармайды, керісінше, психологпен ортақ әдістер жиынтығының құрамдас бөліктерінің бірі ретінде қарастырылуы керек. Диагностика кезеңінде біз ф. Татл, Л. Беккердің тест-сауалнамасын қолданамыз; педагогтар ғана емес, ата-аналар да сәтті қолдана алатын "Дарындылық картасы" әдістемесі. Байқау, ата-аналармен қарым-қатынас, олимпиадалар, конкурстар, фестивальдар, жарыстар дарынды балаларды осы балаға тән жайлы атмосферада анықтауға мүмкіндік береді. Диагностика дарынды баламен одан әрі қандай бағытта жұмыс істеу керектігі туралы нақты түсінік береді.

Бастауыш сынып балаларымен жұмыс істеу үшін келесі жұмыс түрлері таңдалды:

- мектеп ғылыми қоғамы, факультативтер, арнайы курстар, конкурстар, конференциялар, олимпиадалар (зияткерлік дарындылық);
 - үйірме жұмысы, көрмелер, конкурстар (шығармашылық дарындылық);
 - жарыстар, спартакиадалар, олимпиадалар (спорттық дарындылық);
 - музыкалық студия, концерттер, байқаулар (музыкалық дарындылық).
- Дарынды балалардың даму үдерісіне ғылыми, әдістемелік және ақпараттық сүйемелдеуді қамтамасыз етуге ұсынылған өзара іс-қимыл құрылымы мүмкіндік береді:

Сабақтарында біз бастауыш сынып оқушыларын оқытуға жеке бағдарланған және сараланған тәсілді жүзеге асырудың көптеген мүмкіндіктерін қарастырамыз. Балаларға арнайы ұйымдастырылған тәжірибелер мен сөйлеу бақылауларының нәтижесінде өз

бетінше "ашылулар" жасауға мүмкіндік берілді. Табыстың құпиясы - сабақта біз "оқушы - оқушы" қарым-қатынас түрін қолданамыз, бұл балаларға өз құрдастарын "үйрету" арқылы өзін-өзі бағалауды арттыруға көмектеседі. Мұндай жұмысты ұйымдастыруда оқытудың коммуникативті және белсенді бағыты көрінеді.

Математика сабақтарында балаларда математикалық мазмұнды игеру процесінде ақыл-ой әрекетінің әдістерін қалыптастыру бойынша мақсатты және жүйелі жұмыс жүргізіледі. Бұл бағыт бастауыш сынып оқушысының интеллектуалды қызметін оның жеке басының басқа аспектілерімен, ең алдымен мотивация мен қызығушылықпен әртүрлі қатынастарға қосуға мүмкіндік береді.

Тұлғаға бағытталған сабаққа дидактикалық материалды таңдау осы материалмен жұмыс жасауда әр оқушының жеке қалауын білуге негізделген болуы керек. Заманауи оқу-әдістемелік кешендер бізге оқушыға бағдарламалық талаптарда көзделген бірдей мазмұнмен жұмыс істеуге, бірақ оны сөзбен, символдық-шартты кескінмен, суретпен, схемамен, тақырыптық кескінмен және т. б. беруге мүмкіндік беретін баспа дәптерлерінің, дидактикалық карточкалардың жиынтығын ұсынады. Әрине, материалдың түрі мен формасы, оқушының оларды ұсыну мүмкіндігі көбінесе материалдың мазмұнымен, оны игеруге қойылатын талаптармен анықталады, бірақ бұл талаптарда біркелкілік жоқ. Оқушыға оқу материалымен жұмыс жасауда жеке селективтілік таныту мүмкіндігі берілді.

Әр түрлі сабақтарда біз үш түрлі қиындық деңгейіндегі сараланған тапсырмаларды қолданамыз. Сонымен қатар, біз оқушыларға тиісті деңгейді таңдауды ұсынамыз, осылайша жұмысқа оң көзқарас қалыптастырамыз, оны сәтті орындаймыз.

Осындай сараланған тапсырмалар бойынша жұмыс әртүрлі психофизиологиялық топтардағы оқушылардың оқу материалын қабылдау, түсіну және есте сақтау ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді және бағдарламаны жақсы меңгеруге, балалардың дамуына, талдау, салыстыру, қорытынды жасау қабілетін қалыптастыруға, оқу қабілетіне ықпал етеді.

Дарынды балалармен жұмыс істеудің қажетті шарттарының бірі - оқушылардың қызығушылықтары мен бейімділіктерінің ерекшеліктерін ескеретін қағида. Ол қосымша білім беру аясында баланың өз таңдауы бойынша сабақтар арқылы жүзеге асырылады.

Оқушыларға ұсынылатын тапсырмалар зерттелетін мәселе бойынша зерттеулерді, талдауды, дәлелдемелерді және қорытындыларды қамтитын шығармашылық болуы керек; практикалық жұмыстар, сөздіктермен, анықтамалық әдебиеттермен жұмыс қажет.

Дарынды балалардың психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, мен өз сабақтарымда келесі жұмыс әдістері мен әдістерін қолданамын: проблемалық диалог, баспасөз конференциясы және т.б. сонымен, 4- сыныптағы математика сабағында "Пайыздар бойынша есептер" тақырыбында мен балалардың күнделікті бейнесі мен ғылыми фактілердің қақтығысына негізделген проблемалық диалогты қолданамын.

"Баспасөз конференциясын" қабылдау балалардың мазмұнды сұрақтар қою қабілетіне негізделген. Сонымен қатар, сұрақтар репродуктивті (білімді қайталау кезінде), кеңейтетін (тақырып туралы жаңа нәрсе білу) және дамытатын (зерттеу бастауы бар) болуы мүмкін

Мысалы, "Жер пішіні" тақырыбы бойынша қоршаған әлем сабағы жер шар тәрізді екені белгілі. Бұл фактінің көптеген ғылыми дәлелдері бар. (Балалардың сұрақтары: жердің сфералық болуының қандай дәлелі бар? Ғарыштан қандай дәлелдер алынды? Магеллан жердің сферасын қалай дәлелдеді?)

"Тартымды мақсат" немесе "Таң қалдыру" әдісі мұғалім әдеттегідей таңқаларлық болатын көзқарасты тапқан кезде сабақтың басында балалардың мотивациясын арттыруға негізделген.

Мысалы, "Оригами" тақырыбындағы технология сабағы.

- Мен қолымда қарапайым қағазды ұстаймын. Сіз одан не істеуге болады деп ойлайсыз? Одан бақыт жасауға бола ма?

"Мәтінмен диалог" әдісі оқушы тапсырманы орындау кезінде мәтінмен өз бетінше жұмыс істеген кезде жеке жұмысты ұйымдастыру үшін қолданылады. Мысалы, "Балта ботқасы" ертегісін оқығанда кластерді толтыру.

Екі қарама-қарсы пікірдің қақтығысына негізделген "Сыни ойлаудың екі шляпасы" әдісі.

Сабақта және сыныптан тыс жұмыста оңай ұйымдастырылатын "Иә-Жоқ" ойыны. Ойынның мақсаты: әртүрлі фактілерді бір суретке байланыстыру, ақпаратты жүйелеу, басқа оқушылар мен мұғалімдерді тыңдай білу.

Дарынды балалардың ата-аналарымен жұмыс

Дарынды баланың дамуы екі жақты процесс: "үй – мектеп, мектеп – үй". Табиғи факторлардың рөлі мен салмағын немесе мақсатты тәрбие мен оқытудың баланың жеке басы мен дарындылығының дамуына әсерін қарастырсақ та, отбасының маңызы шешуші болып табылады. Тіпті қолайсыз болып көрінетін жағдайлар да қабілеттердің дамуына немқұрайлы қарайды. Дарынды баланың жеке басын қалыптастыру үшін, ең алдымен, ата-аналардың назарын арттыру өте маңызды. Әдетте, дарынды балалардың отбасыларында білім берудің жоғары құндылығы байқалады, ал ата-аналардың өздері де өте білімді. Бұл жағдай қолайлы фактор болып табылады, көбінесе баланың жоғары қабілеттерінің дамуын анықтайды. Дарынды балалардың ата-аналары баласына оқулықтарды немесе қосымша әдебиеттерді тандап, оларды қалай жақсы оқу керектігі туралы мұғаліммен кеңесу арқылы мектепте оқуға ерекше назар аударады.

Мұғалімнің дарынды баламен қарым-қатынасы қабілеттерді оңтайлы дамытуға, көмек, қолдау сипатына ие болуға, Директивті емес болуға бағытталуы керек:

- Дарынды баланың ата-анасын психологиялық сүйемелдеу;
- Дарынды бала мен ата-ананың бірлескен практикалық қызметі;
- Муниципалитет деңгейінде дарынды балалардың ата-аналарын қолдау және ынталандыру.

Дарынды балаларды оқытудың негізінен 2 стратегиясы бар: жеделдету және байыту.

Мен өзім үшін байыту стратегиясын таңдадым, онда дарынды бала тезірек алға жылжымайды, бірақ дәстүрлі бағдарламаларға қосымша материал алады, ойлауды, шығармашылықты дамытудың үлкен мүмкіндіктері, өз бетінше жұмыс істей білу. Байыту стратегиясы бірнеше бағыттарды қамтиды: ой-өрісті кеңейту, қоршаған әлем туралы білім және өзін-өзі тану, осы білімді тереңдету және білім алу құралдарын дамыту.

Мектепте 20 жылдан астам жұмыс істей отырып, мен тәрбиеші ретінде сыныпта отырған барлық балалар туралы және әр бала туралы бөлек ойлауым керек екенін түсінемін. Сыныптарда балалардың даму деңгейі, оқу қабілеті, мотивациясы жағынан өте ерекшеленетінін түсініп, сараланған оқыту жүйесін қолдану қажет деген қорытындыға келді.

Дарынды балалармен жұмыс істеу кезінде мен келесі принциптерді басшылыққа аламын:

- өз жұмысында көптеген шығармашылық тапсырмаларды қолдану;
- оқу балаға рахат әкелуі керек;
- ақпаратты өз бетінше алу қажет;
- баланың өз бетінше жұмыс істеуге деген ұмтылысын құрметтеу;
- табандылықты, белсенділікті ынталандыру;
- оқушының өзін-өзі бағалауын төмендетпеңіз.

Дарынды оқушыларға шығармашылық бағыттарын жүзеге асыруға көмектесу:

- оқушыға жеке оқыту және тәрбиелеу арқылы сәттілік пен сенімділік жағдайын жасау;

- мектептің оқу жоспарына мектеп бағдарламасының пәндерін тереңдетіп оқыту бойынша факультативтік курстарды енгізу;

- қосымша білім беру желісін қалыптастыру және дамыту;
- ғылыми-зерттеу қызметін ұйымдастыру;

-зияткерлік ойындарды, шығармашылық конкурстарды, пәндік олимпиадаларды, ғылыми-практикалық конференцияларды ұйымдастыру және қатысу.

Дарынды оқушылардың танымдық іс-әрекетінің дамуын бақылау:

- оқу қызметі шеңберіндегі білімді тақырыптық бақылау;

- дарынды және талантты балалардың әртүрлі деңгейдегі байқауларға міндетті түрде қатысуын бақылау.

Дарынды балаларды ынталандыру:

- БАҚ-та жариялау;

- "Мектептің үздік оқушылары" стенді;

-Муниципалитет деңгейіндегі дарынды және дарынды балаларды қолдау жүйесі.

Қорытындылайық.

Сонымен, біріншіден: дарынды балалармен жұмыс жасамас бұрын олардың психологиялық ерекшеліктерін ескеру керек, мұндай балаларды анықтай білу керек, олармен жұмыс істеу әдістерін меңгеру керек.

Екінші: оқыту жүйесіне қарамастан (Занковская жүйесі немесе Давыдова, Эльконина, дәстүрлі) мұғалімнің балаларының дамуында, әсіресе төменгі сыныптарда үлкен рөл атқарады.

Үшіншісі: мұғалімнің оқыту стилі де маңызды. Мұғалімдердің екі түрі бар деп саналады: "білім беру" және "оқыту". "Дамытушы" мұғалім өз жұмысында, ең алдымен, психикалық процестерді дамытуға баса назар аударады (ойлау, есте сақтау, зейін, қиял және т.б.). Шығармашылық жұмыстың сапасына қарағанда орындалған тапсырмалар саны азырақ. "Оқыту" мұғалімдері оқытудың көрнекі жағына көбірек көңіл бөледі: оқу іс-әрекетінің жоғары нәтижелері (оқу техникасы, бақылау бөлімдері); шығармашылықты дамытуға аз жұмыс жүргізіледі.

Дарынды балалармен жұмыс істейтін мұғалімнің қызығушылықтары, білімдері мен дағдылары, шығармашылық, дәстүрлі емес, жеке дүниетанымы ғана емес, сонымен қатар сенімділігі, ішкі сенімділігі мен табандылығы өте маңызды.

Өкінішке орай, тіпті ең толық және тиімді әдістер – бұл мұғалімнің қолындағы құрал. Тәжірибе көрсеткендей, оларды шебер қолдана отырып, сіз жоғары нәтижелерге қол жеткізе аласыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Аксенова Э.А. шетелде дарынды балаларды оқытудың инновациялық тәсілдері. "ЭЙДОС" ИНТЕРНЕТ-журналы
URL:<http://www.eidos.ru/journal/2007/0115-9.htm>;
2. Ахтаева Н.С., Әбдіғапбарова А., Бекбаев. Басқару психологиясы. Алматы. «Қазақ университеті» баспасы. 2008 ж;
3. Бабаева Ю. Д. дарындылықты зерттеудегі заманауи тенденциялар // Мәскеу университетінің хабаршысы. Серия 14. Психология. - 2008. - №2; 154-168 Б. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/sovremennye-tendentsii-v-issledovanii-odarennosti>;
4. Білім беру ортасы: модельдеуден жобалауға дейін / Ясвин Витольд Альбертович ; В. А. Ясвин; Моск. тау. психол.- пед. ин-т, Шк. "Жаңа білім". - 2-ші басылым., испр. және қосымша. - М.: мағынасы, 2001. - 366 б;
5. В.М. Лизинский. «Диагностико – аналитические процедуры и активно – игровые формы в управлении школой» Москва, 1996 г.

ФОРМИРОВАНИЕ ОРФОГРАФИЧЕСКОЙ ЗОРКОСТИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

**Мамышева Марьяш Нуртасовна,
Учитель начальных классов, педагог-модератор,
Общеобразовательная средняя школа-гимназия №11, г. Актобе**

Аннотация

Данная работа посвящена орфографической зоркости и путям её развития. Современный мир нельзя представить без грамотной письменной речи, правильно и безошибочно заполненных бумаг, а самое главное – научить этому навыку детей. Орфографическая зоркость – это умение писать безошибочно, видеть ошибки и грамотно писать. В начальных классах формирование этой способности имеет первостепенное значение, так как именно в этот период дети начинают активно осваивать правила орфографии и подготовку к более сложным языковым конструкциям.

В данной статье рассматриваются ключевые аспекты и методы, способствующие развитию орфографической зоркости у младших школьников. Автор акцентирует внимание на важности системного подхода к обучению, который включает обучение основным орфографическим правилам, чтение и анализ текстов, а также использование игровых методов и интерактивных технологий. Упоминание о практике самоконтроля поможет учащимся развить критическое мышление и ответственность за собственные ошибки.

Статья выделяет ряд методов, например:

- Введение правил орфографии через игровые формы обучения, что делает процесс менее формальным и более увлекательным.
- Чтение и анализ текстов на выявление орфографических ошибок, что способствует развитию внимательности и критического мышления.
- Письменные задания и диктанты как средства закрепления знаний и выявления проблемных областей.
- Интерактивные методы обучения, такие как цифровые ресурсы и онлайн-тесты, которые делают процесс обучения более динамичным и интересным.

В современном мире грамотность играет ключевую роль в образовании и социальной жизни. Орфографическая зоркость, как важный аспект орфографической грамотности, становится все более значимой, особенно среди учащихся начальной школы. Это умение позволяет не только правильно писать и читать, но и формирует уважение к языковым нормам и культуре общения. Завоевание навыков орфографической зоркости способствует развитию аналитического мышления и критического восприятия информации, что крайне важно в условиях информационного наплыва. Подобная зоркость становится необходимым инструментом для успешного общения и обучения, оставаясь важной составляющей общей грамотности и культурного уровня личности. В данной статье мы рассмотрим значение орфографической зоркости и ее влияние на формирование языковых навыков у детей.

Орфографическая зоркость — это способность видеть и исправлять орфографические ошибки, а также осознавать правила написания слов. Вся важность правильности написания заключена в следующих словах:

Михаил Ломоносов: "Умение писать без ошибок — это основа культурного языка; грамотность напрямую связано с уважением к слову."

Владимир Даль: "Орфография — это один из столпов, на которых держится грамотная речь, и зоркость в этом вопросе необходима каждому."

Юрий Непомнящий: "Орфографическая зоркость — это не только вопрос грамотности, но и искусства выражения своих мыслей, где каждое слово играет свою значимую роль".

Под орфографической зоркостью понимается способность учащихся распознавать и исправлять орфографические ошибки, применять правила написания слов и развивать внимание к деталям. Занятия над орфографической зоркостью следует проводить, как только ученик начал посещать первый класс. Основная работа заключается на данном этапе в том, что ученику нужно дать понять «что такое орфографическая зоркость?», «как работать со словом». Убеждение о необходимости раннего обучения орфографической зоркости выдвигали различные авторы в области педагогики и методики преподавания русского языка. Одним из таких авторов является Леонид Александрович Рубакин, который в своих трудах подчеркивает значимость формирования языковых навыков с раннего возраста.[1]

Кроме того, работы Нины Алексеевны Гвоздевой также содержат информацию о важности орфографической зоркости и внимательности к написанию на начальном этапе обучения. [2]

Понятие "орфографическая зоркость" впервые было введено в научный оборот российским педагогом и психологом Львом Семёновичем Выготским. Он акцентировал внимание на важности орфографической зоркости в процессе обучения детей письму. И по сей день орфографическая зоркостью занимает одни из главных позиций в обучении.[3]

Для того чтобы младший школьник мог безошибочно узнавать орфограммы, необходимо два условия:

- 1) усвоить само понятие «орфограмма»,
- 2) разобраться в общих признаках орфограмм.

Говоря о психологической природе орфографической зоркости, Т.Я. Фролова делает акцент на способностям младших школьников на начальном этапе обучения в опознавательном процессе выделить и квалифицировать орфограммы в результате выявления их признаков на основе последовательной фиксации отдельных признаков [4]

Для овладения любым умением, как и орфографической зоркостью, каждому человеку необходима тренировка. В данном случае – это упражнения для развития орфографической зоркости. Орфографическая зоркость развивается постепенно, в процессе разнообразных занятий: языкового анализа и синтеза – выделения звуков и букв, морфем (корня, приставки, суффиксов, окончаний), при чтении, при написании диктантов, при списывании, осложненном соответствующими заданиями. Для успешного развития зоркости очень важна установка самих учащихся на ее выработку.[5]

Особого внимания (по причине довольно частого использования и высокого обучающего эффекта) заслуживают два упражнения: письмо под диктовку и списывание, проводимые по особой технологии.

Младшие школьники, в период обучения грамоте, начинают осваивать письмо под диктовку, схемой записывать предложения, в которых выделяют «опасные места» начало и конец.

На начальном этапе обучения в работе с предложениями, ученики слушают на слух предложения и записывают предложения черточкой, показывая его границы и подчеркивая «опасные места». После, идет следующий этап – в котором ученики на слух фиксируют предложение более детально, а именно по словам. Вот здесь важно размер слова и количество слов, что дается сразу не всем. После идет разделение на слоги. На данном этапе ученики определяют слоги в словах и выделяют их слоговыми дугами.

После знакомства с ударением отрабатывается умение обозначать в схеме ударные слоги и показывать безударные гласные звуки. Затем, научившись писать буквы гласных, первоклассники начинают «записывать» предложения под диктовку, обозначая ударные гласные буквами.

К концу периода обучения грамоте письмо под диктовку осуществляется по следующему плану:

- 1) Педагог читает предложение, а учащиеся слушают, чтобы понять его и запомнить.
 - 2) Ученики, диктуя про себя, записывают предложение схематически (чёрточками), подчёркивают «опасные места», требующие применения известных правил (о раздельном написании слов, о большой букве).
 - 3) Снова читают себе предложение и записывают каждое слово слоговыми дугами (если встречаются предлоги в, с, к, которые не составляют слога, оставляют чёрточку без дуги).
 - 4) Ещё раз озвучивают по схеме каждое слово, чтобы знаком ударения выделить ударные слоги.
 - 5) Точками или чёрточками (если известны правила, например, о написании ударных сочетаний жи–ши) указывают под дугами все «опасные места» среди гласных и согласных.
 - 6) Учитель читает предложение ещё раз с элементами орфографического проговаривания в тех местах, где написание и произношение расходятся. Ученики в этих местах над сигналами «опасности» вписывают в дугу нужную букву.
 - 7) Под орфографическую самодиктовку школьники записывают предложение и отмечают «опасные места».
- При этом они помнят, что там, где учитель читал орфоэпически, они пишут буквы в соответствии со звуками, в других же случаях у них уже есть буква-подсказка.
- 8) Под диктовку учителя (частично орфографическую), ведя карандашом по слогам, ученики проверяют свою запись.

Со временем описанный алгоритм действия упрощается: нет необходимости в составлении модели, так как предложение можно сразу записать дугами, а выявление и указание орфограмм происходит еще в схеме.[6]

Списывание, проводимое по технологии, описанной

П.С. Жедек, сочетает два традиционных вида упражнения: списывание и письмо по памяти. Систематическое использование данного упражнения направлено на успешное становление не только орфографической зоркости, но и орфографической памяти, а также на формирование умения проверять написанное [7]

Начальная стадия обучению орфографической зоркости начинается в 1 классе и, в большем случае, от этого периода зависит как ребенок в дальнейшем будет проявлять интерес к нахождению ошибок и правильному написанию слов и предложений.

Далее, начиная со 2 класса, ученик более подробно знакомится со словом и его написанием, изучает правила и начинает работу над ошибками. На данном этапе, наша задача как учителей, помочь ученикам развивать орфографическую зоркость. Сделать это можно разными способами. Чтобы её тренировать, необходимо работать напрямую со словом и его расположением в предложении.[8]

1. Чтение и анализ текстов

Чтение простых текстов с целью поиска орфографических ошибок помогает учащимся развивать внимательность и критическое мышление. Учитель может предложить детям исправить ошибки в предложениях, тем самым укрепляя усвоенные правила.

2. Игровые формы обучения

Игры и викторины, направленные на отработку орфографических навыков, делают процесс обучения увлекательным. Конкурсы на написание слов и их корректировку могут мотивировать детей и побуждать к активному участию.

3. Работа с тетрадями и письменными заданиями

Регулярные диктанты и письменные задания помогут учащимся закрепить орфографические навыки. Учитель может проводить периодические тестирования, чтобы выявлять и исправлять ошибки, тем самым формируя у детей привычку внимательного отношения к написанию.

4. Развитие самоконтроля

Обучение принципам самопроверки позволит детям сами находить и исправлять свои ошибки. Создание карточек с заданиями для самостоятельной практики будет полезным инструментом, который поможет им развить самостоятельность и уверенность в своих силах.

5. Интерактивные методы

Так как на дворе 21 век и активно используется в работе ИКТ, работа над орфографической зоркостью может использоваться не только на уроках, но и дома, при этом в реальном времени получать обратную связь на выполненные задания. Современные цифровые образовательные ресурсы и приложения могут значительно ускорить обучение. Использование видеоуроков и онлайн-тестов сделает процесс более динамичным и увлекательным.[9]

Интерес к предмету, развитие орфографической зоркости невозможны без работы со словарём. По большому счету весь урок русского языка – это работа со словом. Через слово ученики узнают и осознают законы языка, убеждаются в его точности, красоте и выразительности. И поэтому очень важно, чтобы урок был подчинен главной цели: знакомству со словом и осознанию всех его составляющих. «Словари – это вся вселенная в алфавитном порядке», – утверждал Анатолий Франс. [10]

Заключение

Развитие орфографической зоркости у учащихся 2 класса является важной составляющей общего образовательного процесса, способствующей формированию грамотной письменной речи и уверенности в своих языковых навыках. В этом возрасте дети находятся на этапе активного усвоения правил орфографии, что требует от педагогов применения разнообразных методов обучения, учитывающих индивидуальные особенности и уровень подготовки каждого ученика. Чтение и анализ текстов — еще один важный аспект, который позволяет развивать критическое мышление и внимательность учащихся. Учащиеся, исправляющие орфографические ошибки в предложениях, не только отрабатывают правила, но и учатся самостоятельно находить и исправлять недостатки в своей письменной речи. Таким образом, они становятся более внимательными и восприимчивыми к написанию слов, что в дальнейшем положительно сказывается на их успехах в учебе.

Также не менее значимой является работа над развитием самоконтроля у детей. Обучение их принципам самопроверки создает у них привычку внимательно относиться к написанию и выявлять ошибки, что со временем будет способствовать формированию устойчивых навыков грамотного письма.

Важно помнить, что каждый ребенок уникален, и подходы к его обучению должны адаптироваться в зависимости от его потребностей и особенностей. Педагогам и родителям следует активно сотрудничать, чтобы обеспечивать поддержку в обучении и развивать интерес к языку с раннего возраста.

Развитие орфографической зоркости — это долгосрочный процесс, требующий терпения и последовательности. Однако правильный подход и разнообразие методов помогут детям не только стать более грамотными, но и сформируют у них любовь к языку, что в дальнейшем откроет двери к новым знаниям и достижениям в учебе и жизни.

Литература:

1. Рубакин, Л.А. "Методика преподавания русского языка";
2. Гвоздева, Н.А. "Обучение детей грамоте";
3. Выготский, Л.С. "Психология и педагогика";
4. Фролова, Т.Я. Интенсивное освоение норм право писания / Т.Я. Фролова // РЯШ. – 2002. – № 4. – С. 3–8.;
5. Богомазов Г.М. Современный русский литературный язык: Фонетика. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 352 с.;

6. 6. Гальперин П.Я., Запорожец А.В., Эльконин Д.Б. Проблемы формирования знаний и умений у школьников и новые методы обучения в школе //Вопросы психологии. – 2000. – № 5.;
7. Жедек, П.С. Методика обучения орфографии (теоретические основы обучения русскому языку в начальных классах) / П.С. Жедек. - М.: Просвещение, 1992;
8. Ецкова Э.М. Пособие по орфографии и пунктуации. – Ленинград:Просвещение, Ленингр. Отделение, 1991;
9. Каверина В.В. Орфографическое нормирование: рекомендации грамматики практика письма // Русская словесность. – 2006. – № 4;
10. Кайдалова А.И., Калинина И.К. Современная русская орфография. – М.: Эксмо Пресс, 1998.

ОДАРЕННЫЕ ДЕТИ - НАЦИОНАЛЬНОЕ ДОСТОЯНИЕ СТРАНЫ

**Назаренко Галина Александровна,
Журина Анастасия Алексеевна
Учителя начальных классов
Общеобразовательной школы № 55, г.Алматы**

Аннотация

В данной статье рассматривается вопрос одаренности и необходимости ведения работы с одаренными детьми

В Стратегии «Казахстан-2050» говорится, что наша главная цель – к 2050 году войти в число 30-и самых развитых стран мира. «Чтобы стать развитым, конкурентоспособным государством, мы должны стать высокообразованной нацией. В современном мире простой поголовной грамотности уже явно недостаточно. Наши граждане должны быть готовы к тому, чтобы постоянно овладевать навыками работы на самом передовом оборудовании и самом современном производстве. Необходимо также уделять большое внимание функциональной грамотности наших детей, в целом всего подрастающего поколения. Важно, чтобы наши дети были адаптированы к современной жизни» [1].

«Перед казахстанским образованием стоим масштабная, неотложная задача - не просто поспевать за новыми веяниями, а быть на шаг впереди, генерировать тренды» [2].

Необходимо, начиная с начальной школы, приобщать учащихся к активным методам развивающего обучения (умение учиться на отлично), развивающим методикам учебного исследования (научное понятие), рефлексивным технологиям обучения (самообразование), информационно-учебной деятельности (медиаобразование), «воспитывать высокообразованную личность с активной жизненной позицией, способной конкурировать не только в Казахстане, но и за его пределами» [2].

Таким образом, на рубеже веков в нашем обществе возникает глобальный интерес к одаренным детям. Ведь одаренные, талантливые дети – это стратегический потенциал любой страны, позволяющий ей на высоком уровне решать как культурно-экономические, так и социально-политические задачи.

Активизация психолого-педагогической практики работы с одаренными детьми во всем мире началась с середины XX века. Повышенный интерес к этой проблеме выразился в создании в 1975 году Всемирного Совета по одаренным и талантливым детям и Европейской ассоциации по одаренным и талантливым детям. Эти организации курируют проекты по изучению природы одаренности, подготовке специалистов по обучению одаренных детей, проводят различные конференции и встречи ученых и

исследователей со всего мира, что дает им возможность обмениваться идеями и обсуждать различные проблемы [3].

В Казахстане, с момента обретения суверенитета, поддержка одаренной творческой молодежи стала рассматриваться в качестве приоритетного направления и его практическая реализация осуществляется под эгидой республиканского научно-практического центра «Дарын» (1996г.)

Одаренные дети являют собой бесценное национальное достояние, из которого формируется интеллектуальная элита общества: личности творческие, яркие, мыслящие и действующие нестандартно. Они задают направление, определяют темп и масштабы прогресса человечества. Чтобы это потенциальное национальное богатство сберечь, приумножить и рационально использовать, нужно бережно поддерживать их развитие, своевременно выявлять, правильно обучать и оценивать [4].

В истории научного исследования к проблеме одаренности сформировалось множество подходов, выделяющих различные стороны этого психического явления. Одни ученые объясняли существование выдающихся способностей у отдельных людей «неземным», божественным происхождением, другие указывали на решающую роль воспитания в формировании человека, возводя воспитательное воздействие в степень высшей силы, способной формировать из людей что угодно. В конце XIX века талантливый английский ученый Ф.Гальтон пытался доказать, что выдающиеся способности – результат действия наследственных факторов.

Вплоть до середины XX века одаренность определялась исключительно по тестам интеллекта (IQ). Это вызывало много споров, так как данный показатель мало что говорил о возможностях достижения личностью успехов в дальнейшей жизни и, особенно, в творческой деятельности.

В начале 50-х годов понятие «интеллект» было вытеснено понятием «креативность», понимая под ним чувствительность к проблемам, способность к обостренному восприятию дефицита и пробелов в знаниях, вызывающих у человека чувство напряженности. Е.П.Торренс сформулировал теорию «интеллектуального порога», согласно которой между уровнем интеллекта и уровнем креативности имеется взаимозависимость.

К началу 70-х годов XX века исследования перемещаются в область образования. В 1972 году по заданию Департамента образования США учеными было сформулировано определение одаренности: одаренными детьми считаются те, у кого выявлен потенциал к высоким достижениям и выдающиеся способности в следующих областях деятельности:

- интеллектуальной (математике, физике, языкознании и других науках);
- академической (способность к обучению);
- творческой (художественной или исполнительской);
- сфере общения (лидерство);
- психомоторике (спорт).

Таким образом, западной психологической школой разработаны популярные ныне тесты диагностики одаренности Дж.Гилфорда, Е.Торренса и др).

Архисовременные направления исследований проблемы одаренности складывались в российской психологии в первые послереволюционные годы и были связаны со становлением новой советской школы (П.П.Блонский, Л.С.Выготский и др.) [5]. Однако, в последующие десятилетия изучение одаренности по идеологическим причинам было прервано.

И только во второй половине XX века происходит возрождение российской теории одаренности. Концепция творческой одаренности (А.М.Матюшкина, Н.Б.Шумакова) позволяет раскрыть одаренность как общую предпосылку творчества в любой профессии, в науке и искусстве, как предпосылку становления и развития творческой личности. При этом внутренняя мотивация рассматривается как основное условие, необходимое для проявления творческих способностей.

В конце 80-х годов XX века в российской психологии стал развиваться подход к одаренности как интегральному, не сводимому к интеллекту, свойству психики, которое изначально не задано геномом и не зависит фатально от условий среды. Открывается новый этап в исследовании проблемы одаренности. Характерным для него является целостный подход к пониманию одаренности и ее развитию, представленный в рабочей концепции одаренности, разработанной коллективом российских ученых (В.Д.Шадриков, Д.Б.Богоявленская, Ю.Д.Бабаева и др.,1998г.), которые дали следующее определение понятию одаренности: «Одаренность – это системное, развивающееся в течение жизни качество психики, которое определяет возможность достижения человеком более высоких (необычных, незаурядных) результатов в одном или нескольких видах деятельности по сравнению с другими людьми».

Проблему развития способностей, психики и личности в целом затрагивали в своих работах и казахские ученые-просветители (Ч.Валиханов, И.Алтынсарин, А.Кунанбаев), а также передовые казахские общественные деятели и ученые XX века (Ж.Аймаутов, А.Байтурсынов, М.Дулатов, М.Жумабаев).

Таким образом, в истории научного исследования одаренности сформировалось множество подходов, выделяющих различные стороны этого явления. Поэтому выявление детей, обладающих незаурядными способностями, представляет собой сложную и многоаспектную проблему.

Так что же такое одаренность?

Прагматический подход теории развивающего обучения Л.С.Выготского.

Под одаренностью понимается качественное своеобразие (сочетание или потенциал зоны ближайшего развития –ЗБР), творческих задатков (способностей или склонностей – «Талант»), заложенных природой (Вселенной), культурно-историческим и социально-экономическим развитием общества, научно-технологическим и диалектико-логическим развитием мысли страны, диалектическим развитием природы, общества и мышления (Гражданин мира). Она проявляется в школьном возрасте в процессе психического развития личности ребенка: замещение психических функций – изменение натуральных функций – возникновение системных функций: изменение межфункциональных связей и отношений (Одаренность) изменение функционального строения сознания, формирование (созревание) системы высших психических функций (Идеальный умственный возраст, Эмоциональный интеллект) [6].

Психолог Д.Големан доказал, что 80% успеха в жизни обеспечивает как раз эмоциональный интеллект, а не академическая успешность, высокий IQ, или креативность. Под ним понимается способность к самомотивации и контролю над собственными эмоциональными вспышками, устойчивость к удовольствиям и разочарованиям и регулирование настроения (инсайт): умение настраиваться и заставлять себя, не давать переживаниям заглушить способность думать, сопереживать, надеяться [7].

Растущий уровень агрессивности и депрессии в учебных заведениях США побудил Д.Големана провести исследование, результаты которого представлены в его книге «Эмоциональный интеллект» (1995г.) Он пришел к выводу, что такие человеческие свойства, как самосознание, самодисциплина, настойчивость и эмпатия в жизни гораздо важнее коэффициента интеллекта. Големан заявил, что пренебрежение эмоциональными способностями таит в себе опасность и что наши дети могут и должны обучаться этим навыкам в школе.

Таким образом, Эмоциональный интеллект включает в себя способности воспринимать собственные эмоции (самосознание – осознание своих желаний и эмоций), умение обходиться с ними и подчинять их своей цели (самоконтроль – управление эмоциями), мотивировать себя самого (самомотивация – умение использовать взаимосвязи и мотивацию других для достижения жизненных целей), а также способность сочувствовать другим людям (эмпатия – умение поставить себя на место другого) и

компетентно выстраивать отношения (коммуникативность), взаимоотношения – способность (умение) строить взаимоотношения, сотрудничать, общаться, поддерживать хорошие отношения с окружающими.

Главной особенностью культурно-исторического сознания казахстанского общества в глобальном мире выступает (остается) диалектико-материалистическое понимание развития природы, общества и мышления.

Сегодня проблема развития одаренных школьников связана, в первую очередь, с новыми условиями и требованиями быстро меняющегося общества.

Литература:

1. Послание Президента РК «Казахстанский путь 2050: единая цель, единые интересы, единое будущее», 17.01.2014г.
2. Послание Главы Государства К.К.Токаева народу Казахстана: «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество», 01.09.2022г.
3. Бим Бад Б.М. «Педагогический энциклопедический словарь», М. Большая Российская энциклопедия, 2009г.
4. Национальный план развития РК до 2025 года. Стратегический план развития в редакции Указа Президента РК от 26.02.2021г. N 521
5. Выготский Л.С. «Психология развития человека», М.ЭКСМО, 2004г.
6. Выготский Л.С. «Воображение и творчество в дошкольном возрасте», СПб. «Союз», 1997г.
7. Големан Д. «Эмоциональный интеллект», М.1995г.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ АНЫҚТАУ ЖӘНЕ ДАМУ

**Жұбанышева Айнұр Тыныштықызы
Ақтөбе қаласы
№19 орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі**

Аннотация

Бұл мақалада бастауыш сыныпта дарынды балаларды анықтау және дамыту мәселелері қарастырылады. Дарынды балаларды ерте кезеңнен анықтау олардың қабілеттерін барынша ашуға мүмкіндік береді, бұл білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Мақалада дарынды балаларды анықтаудың әртүрлі әдістері, дарынды балаларды дамыту жолдары туралы сөз етілген.

Бастауыш сыныпта дарынды балаларды анықтау және дамыту – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі. Дарынды балаларды ерте кезеңнен анықтап, оларға арнайы қолдау көрсету, олардың қабілеттерін барынша ашуға мүмкіндік береді.

Дарынды балаларды анықтау үшін бірнеше әдіс-тәсілдер қолданылады. Олардың ішінде ең тиімділері:

1. Психологиялық тесттер. IQ тесттері, креативтілік тесттері және басқа да когнитивтік қабілеттерді анықтауға арналған тесттер.
2. Мұғалімнің бақылауы. Мұғалімдер дарынды балаларды олардың сабақтардағы белсенділігі мен қызығушылықтары арқылы анықтай алады. Бастауыш сыныпта мұғалімдер дарынды балаларды олардың сабақтардағы белсенділігі мен қызығушылықтары арқылы анықтай алады.

Дарынды балалар көбінесе төмендегі сипаттамалармен ерекшеленеді:

- **Жоғары белсенділік.** Мұндай оқушылар сабақта үнемі қол көтеріп, сұрақтарға жауап беруге, өз пікірін білдіруге талпынады.
- **Ерекше қызығушылық.** Олар пәндерге ерекше қызығушылық танытып, әр түрлі тақырыптарда қосымша ақпарат іздейді және өз бетімен оқиды.
- **Тапқырлық пен шығармашылық.** Дарынды балалар өз идеяларын ерекше және шығармашылық түрде жеткізе алады, мәселелерді стандартты емес жолдармен шешеді.
- **Терең түсінік.** Олардың оқу материалын тез әрі терең түсіну қабілеті бар. Олар күрделі ұғымдарды оңай меңгереді және оларды қолдана алады.
- **Өз бетінше оқу.** Дарынды оқушылар көп жағдайда мұғалімнің көмегінсіз-ақ оқу материалдарын меңгеріп, жаңа нәрселерді үйренуге ұмтылады.
- **Жоғары мотивация.** Олардың ішкі мотивациясы жоғары, яғни оқуға деген ынтасы және талабы басым.

Дарынды балаларды анықтау – бұл оқыту мен тәрбие үдерісіндегі маңызды кезеңдердің бірі. Дарынды балаларды анықтау әдістері.

Сабақтағы бақылау. Мұғалімдер оқушылардың сабақтағы белсенділігі мен қызығушылығын қадағалап, оларды үнемі бақылап отыруы керек.

Жеке әңгімелесу. Оқушылармен жеке сөйлесіп, олардың қызығушылықтары мен қабілеттері туралы көбірек ақпарат алу.

Жұмыстарын талдау. Оқушылардың жазбаша және ауызша жұмыстарын талдау арқылы олардың ойлау деңгейі мен шығармашылық қабілеттерін анықтау. Балалардың шығармашылық жұмыстары, жобалары мен шығармалары арқылы олардың дарындылығы анықталуы мүмкін.

Ата-аналармен әңгімелесу. Ата-аналардан балалардың үйдегі мінез-құлқы мен қызығушылықтары туралы ақпарат алу. Ата-аналар балаларының үйдегі мінез-құлқын, қызығушылықтары мен хоббилерін мұғалімдермен бөліседі.

Қосымша тапсырмалар беру. Дарынды балаларды анықтау үшін оларға күрделі және шығармашылық тапсырмалар беру керек. Дарынды балаларды дер кезінде танып, оларды қолдау үшін күрделі және шығармашылық тапсырмалар беру өте тиімді әдіс болып табылады. Күрделі тапсырмалар балалардың аналитикалық ойлау қабілетін, логикалық ойлау деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Математикалық есептер, ғылым мен техниканың түрлі салаларына қатысты сұрақтар олардың интеллектуалды деңгейін бағалауға көмектеседі. Шығармашылық тапсырмалар балалардың қиялын, креативтілігін және инновациялық ойлау қабілетін дамытуға бағытталған. Әдеби шығарма жазу, сурет салу, музыка композицияларын жасау сияқты тапсырмалар арқылы балалардың шығармашылық әлеуеті анықталады. Күрделі проблемаларды шешуге арналған тапсырмалар балалардың қиындықтарды еңсере алу қабілетін, тапқырлығын және шыдамдылығын тексереді. Шахмат ойыны, ғылыми эксперименттер жасау сияқты тапсырмалар олардың сындарлы ойлау қабілетін дамытады. Балалардың әр түрлі салалардағы қабілеттерін анықтау үшін күрделі және шығармашылық тапсырмалар тиімді құрал болып табылады. Мысалы, спорттық жарыстар, дебаттар, өнертапқыштық тапсырмалар арқылы балалардың көпқырлы дарындылығын байқауға болады.

Күрделі және шығармашылық тапсырмалардың мысалдары: математикалық ребустар мен логикалық есептерді шешу; ғылыми эксперименттерді жоспарлау және өткізу; жергілікті экологиялық мәселелерді зерттеп, оларды шешу жолдарын ұсыну; әңгіме, өлең немесе эссе жазу; белгілі бір тақырыпқа сурет салу немесе мүсін жасау; музыкалық шығарма жазу немесе спектакль қою; робот жасау немесе техникалық модельдерді құрастыру; бағдарламалау тілдерін үйрену және қолдану. Дарынды балаларды анықтау үшін күрделі және шығармашылық тапсырмалар беру олардың қабілеттерін жан-жақты бағалауға мүмкіндік береді. Бұл әдіс балалардың интеллектуалды, шығармашылық және проблемаларды шешу қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Мұндай тапсырмалар арқылы мұғалімдер мен ата-аналар балалардың дарындылығын ерте кезеңде анықтап, оларды қолдау және дамыту үшін тиімді бағдарламаларды ұйымдастыра алады.

Мұғалімдердің дарынды балаларды анықтау қабілеті олардың педагогикалық тәжірибесі мен байқағыштығына байланысты. Оларды қолдау және дамыту үшін арнайы бағдарламалар мен жеке оқу жоспарлары жасалуы тиіс. Мұндай тәсіл дарынды оқушылардың мүмкіндіктерін толық ашуға көмектеседі.

Дарынды балаларды дамыту үшін арнайы бағдарламалар мен әдістемелер қажет. Негізгі әдістемелерге тоқталайын. Сараланған оқыту – оқушылардың қабілеттеріне қарай жеке оқу жоспарларын құрастыру. Сараланған оқыту – бұл әр түрлі қабілет деңгейіндегі оқушылардың қажеттіліктерін ескере отырып, олардың білім алу үдерісін тиімді ұйымдастыруға бағытталған оқыту әдісі. Бұл тәсіл білім беру үдерісін жеке қажеттіліктер мен қабілеттерге бейімдеуге мүмкіндік береді, осылайша әрбір оқушы өз деңгейіне сәйкес білім алады және дамиды.

Сараланған оқытудың артықшылықтары:

- Жеке қажеттіліктерді ескеру. Оқушылардың әрқайсысының оқу стилі, қабілеті мен қызығушылықтары әртүрлі. Сараланған оқыту осы ерекшеліктерді ескеріп, әр оқушыға жеке көзқараспен қарауға мүмкіндік береді.
- Оқыту мотивациясын арттыру. Оқушылардың өз деңгейінде және қызығушылықтарымен байланысты білім алуы олардың оқуға деген ынтасын арттырады.
- Оқушылардың әлеуетін толық ашу. Жеке оқу жоспарлары оқушылардың өз мүмкіндіктерін толық ашуға көмектеседі, оларды шығармашылықпен және сыни тұрғыдан ойлауға ынталандырады.
- Жеке оқу жоспарларын құрастыру кезеңдері:
 - оқушылардың деңгейін анықтау, диагностикалық тесттер мен бағалау жұмыстарын өткізу арқылы оқушылардың білім деңгейін анықтау.
 - оқушылардың оқу стилдері мен қажеттіліктерін білу үшін сауалнамалар мен сұхбаттар жүргізу;
 - мақсаттарды белгілеу, әр оқушы үшін жеке оқу мақсаттары мен міндеттерін анықтау, қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді мақсаттарды қою;
 - жеке оқу жоспарларын құрастыру, әр оқушы үшін оқу жоспарын жасау, оның ішінде жеке тапсырмалар, жобалар және бағалау критерийлерін енгізу, оқу жоспарының икемді болуын қамтамасыз ету, қажет болған жағдайда оны түзету;
 - оқыту әдістерін таңдау, оқушылардың қажеттіліктеріне сәйкес әр түрлі оқыту әдістерін пайдалану, мысалы, жобалық оқыту, топтық жұмыс, өзіндік зерттеулер;
 - технологияларды, соның ішінде цифрлық құралдар мен платформаларды қолдану;
 - қадағалау және кері байланыс, оқушылардың оқу жетістіктерін үнемі бақылап отыру және олардың оқу жоспарына сәйкес жетістіктерін бағалау, оқушыларға үнемі кері байланыс беру және қажет болған жағдайда оқу жоспарын түзету.

Сараланған оқыту математика сабағында: оқушыларды қабілеттеріне қарай топтарға бөліп, әр топқа жеке деңгейдегі тапсырмалар беруге болады; математикалық ойындар мен қосымшалар арқылы оқушылардың қызығушылығын арттыру өте маңызды. Тіл сабақтарында: жеке оқу, оқушылардың деңгейіне сәйкес келетін мәтіндерді оқыту, пікір-сайыстар мен рөлдік ойындар, оқушылардың сөйлеу дағдыларын дамыту үшін топтық пікір-сайыстар ұйымдастыру тиімді. Жаратылыстану пәндерінде: жобалық оқыту, яғни оқушылардың қызығушылықтары мен қабілеттеріне сәйкес жобалар беру, зертханалық жұмыстар, оқушылардың деңгейіне сәйкес келетін зертханалық тәжірибелер жүргізуге болады.

Сараланған оқыту оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, олардың білім алу үдерісін тиімді ұйымдастыруға бағытталған. Жеке оқу жоспарларын құрастыру арқылы мұғалімдер әр оқушының қажеттіліктерін қанағаттандырып, олардың оқуға деген қызығушылығын арттырады. Бұл әдіс білім беру үдерісін сапалы және тиімді етудің маңызды құралы болып табылады.

Шығармашылық жобалар. Балалардың қызығушылықтарын ескеріп, оларды әртүрлі жобаларға қатыстыру да балалардың қабілеттерін анықтауға мүмкіндік береді. Дарынды

балалардың қызығушылықтарын ескере отырып, оларды әртүрлі жобаларға қатыстыру – олардың шығармашылық әлеуетін ашуға және дамуына ықпал ететін маңызды әдіс. Бұл үдерісте балалардың қызығушылық салаларын анықтап, олардың қабілеттерін қолдайтын және жетілдіретін жобаларды таңдау қажет. Мысалы, ғылыми зерттеулерге қызығатын оқушыларды мектептің ғылыми клубтарына немесе халықаралық ғылыми байқауларға қатыстыру, өнерге бейім балаларды көркемсурет, музыка немесе театр студияларына тарту арқылы олардың таланттарын дамытуға болады. Сонымен қатар, дарынды балаларға арналған арнайы бағдарламалар мен тренингтер ұйымдастыру арқылы оларды қоғамға пайдалы, белсенді және шығармашылық тұлға ретінде қалыптастыруға мүмкіндік жасау керек.

Дарынды балаларды түрлі пәндер бойынша олимпиадаларға, ғылыми жобалар конкурстарына қатыстыру қажет. Дарынды балаларды түрлі пәндер бойынша олимпиадаларға және ғылыми жобалар конкурстарына қатыстыру олардың интеллектуалдық және шығармашылық әлеуетін дамытуға ықпал етеді. Бұл шаралар балаларға білімдерін тереңдетуге, зерттеу дағдыларын жетілдіруге және сыни ойлау қабілеттерін нығайтуға мүмкіндік береді. Олимпиадалар мен конкурстар балалардың өздерін сынап, жаңа білім мен тәжірибе алуға ынталандырады. Сонымен қатар, оларды басқа дарынды балалармен және беделді мамандармен таныстырып, өзара байланыс орнатуға көмектеседі. Жеңістер мен жетістіктер балалардың өзін-өзі бағалауын арттырып, болашақта ғылыми және кәсіби жетістіктерге жетуге деген сенімдерін нығайтады. Дарынды балалардың осындай іс-шараларға қатысуы олардың жан-жақты дамуына, көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыруға және елдің ғылыми-техникалық әлеуетін арттыруға септігін тигізеді. Осылайша, олимпиадалар мен ғылыми жобалар конкурстары дарынды балалардың қабілеттерін ашуға және оларды болашақта табысты тұлға ретінде қалыптастыруға зор үлес қосады.

Қосымша сабақтар мен үйірмелер. Арнайы курстар мен үйірмелер арқылы балалардың білімін тереңдеткеннің де оқушыларға ықпалы зор. Арнайы курстар мен үйірмелер арқылы балалардың білімін тереңдету білім беру процесінде маңызды рөл атқарады. Бұл бағдарламалар оқушылардың қызығушылығын оятып, олардың білімдерін кеңейтуге және тереңдетуге мүмкіндік береді. Әртүрлі пәндер бойынша ұсынылатын курстар мен үйірмелер, мысалы, математика, ғылым, өнер немесе тілдер, балалардың танымдық қабілеттерін дамытып, олардың шығармашылық және сыни ойлау дағдыларын нығайтады. Сонымен қатар, арнайы курстар балаларға өздерінің күшті жақтарын анықтауға көмектеседі. Үйірмелердегі топтық жұмыс әлеуметтік дағдыларды жетілдіруге, өзара сыйластық пен ынтымақтастыққа баулуға ықпал етеді. Мұндай бағдарламалар ата-аналардың қолдауымен жүзеге асырылғанда, оқушылардың оқу процесіне деген ынтасы мен қызығушылығы артып, олар мектепте алған білімдерін нақты өмірде қолдана білуге машықтанады.

Менторлық жүйе. Дарынды балаларға менторлар тағайындап, олардың дамуын қадағалау және қолдау көрсету тіпті жақсы. Дарынды балаларға менторлар тағайындап, олардың дамуын қадағалау мен қолдау көрсету білім беру жүйесіндегі маңызды аспектілердің бірі болып табылады. Менторлар балалардың ерекше қабілеттері мен қызығушылықтарын ескере отырып, жеке оқу жоспарларын құруға көмектеседі, олардың шығармашылық әлеуетін ашуға ықпал етеді және бағыт-бағдар береді. Менторлар балалармен тұрақты түрде кездесіп, олардың жетістіктерін бағалап, кездескен қиындықтарды шешуге көмектеседі. Сонымен қатар, олар дарынды балалардың өздері таңдаған бағыттарда тәжірибе жинақтауға, мақсат қоюға және жетістіктерге жетуге мотивация береді. Менторлардың қолдауы арқасында, дарынды балалардың академиялық және жеке дамуы барынша тиімді және нәтижелі болады.

Дарынды балаларды анықтап, дамыту – білім беру жүйесінің маңызды бөлігі. Ерте кезеңде олардың қабілеттерін анықтап, арнайы қолдау көрсету, олардың болашақта үлкен жетістіктерге жетуіне мүмкіндік береді. Сондықтан бұл мәселе мұғалімдер, ата-аналар

және білім беру ұйымдары тарапынан ерекше назар аударуды талап етеді. Дарынды балаларға ерекше назар аударып, олардың қабілеттерін дамыту – қоғамның болашақтағы дамуының маңызды факторы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Құрманова Ж. «Дарынды балаларды дамыту: теория мен практика». Алматы: Қазақ университеті баспасы, 2019;
2. Сабыржанова Н. «Дарынды балалармен жұмыс істейтін мұғалімдерге арналған әдістемелік нұсқаулық». Астана: Елордалық баспа, 2020;
3. Туребаева А. «Дарынды оқушыларды оқытуда жаңа әдістер мен технологиялар». Шымкент: Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті баспасы, 2021;
4. Иманбаева Г. «Қазақстанда дарынды балалармен жұмыс істеудің тәжірибесі». Алматы: Қазақстандық педагогикалық академия баспасы, 2018;
5. Нұғыманова, С. «Дарынды балалардың білім алу ерекшеліктері мен психологиялық қажеттіліктері». Павлодар: Павлодар мемлекеттік университеті баспасы, 2019;
6. Әбдіразақова М. «Дарынды балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту әдістемесі». Қарағанды: Қарағанды мемлекеттік университеті баспасы, 2020;
7. Досжанова, Б. «Оқушылардың дарындылығын дамытуда қолданылатын инновациялық әдістер». Тараз: Жамбыл облыстық баспа, 2019;
8. Мұратова, З. «Қазақ мектебіндегі дарынды балалармен жұмыс істеудің психологиялық аспектілері». Алматы: «Әлем» баспасы, 2021;
9. Сейтжанов, А. «Дарынды балаларды қолдау және дамыту стратегиялары». Ақтау: Ақтау мемлекеттік педагогикалық университеті баспасы, 2018;
10. Шарипова, Қ. «Дарынды балаларды оқыту мен тәрбиелеудің тиімді жолдары». Астана: «Білім» баспасы, 2022.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУ

Кузембаева Мейрамгуль Уналбековна

Ақтөбе қаласы

№33 қазақ орта жалпы білім беру мектебі

Балам дейтін жұрты болмаса, жұртым дейтін бала қайдан шығады?

А.Байтұрсынов

XXI ғасыр – білімділер ғасыры. Ғасыр талабына сай зерделі, ой-өрісі жоғары азаматты қалыптастыру – мемлекетіміздің стратегиясы болып отыр. Талантты және дарынды, қабілетті балаларды іздеу, оларды оқыту мен тәрбиелеу қоғам үшін бүгінгі күні өте қажет, себебі дарынды және талантты, қабілетті адам қоғамға көбірек пайда әкеледі. Әрбір талантты адам еңбекке бейім, ол шығармашылық тапқырлықпен еңбек етеді. Біздің мақсатымыз жан-жақты білімді, іскер, өздік ойлау жүйесі дамыған, адамгершілігі жоғары, қабілетті тұлға қалыптастыру, балалармен жүргізілетін жұмысты дұрыс ұйымдастыру болып табылады. Мұғалімдер балаларға білім беруде барынша жоғары жетістіктерге қол жеткізу үшін қолайлы орта жасауға тырысады. Дарынды және талантты балаларға қатысты бұл едәуір күрделі деп ойлаймын. Себебі, дарынды және талантты балаларға тапсырмалар дайындаған кезде көп ойлануды, талқылауды және мұқият жоспарлауды талап етеді.

Талантты немесе қабілетті үнемі айқындай отырып мектептердің мұғалімдері өздерін «дарынды бақылаушылар» ретінде көрсетуге тиіс (Eyre and Lowe, 2002). Бұл

ұғымның мазмұндық жағы әртүрлі болуы мүмкін. Балалар өздері бір ғана пәнге ғана емес, бірнеше пәннен немесе басқа да салада өзін көрсете алуы мүмкін. Мысалы: әртістік, спорттық, музыкалық және де басқа таланттармен танылуы ықтимал. Сонымен қатар олар бір салада дарынды болса басқа салаларда қиындықтар туындауы мүмкін. Олар дамудың бір кезеңінде өте қабілетті болса, келесі кезеңдерде қабілеттерін танытпауы да мүмкін. Бұл дарындылық пен қабілеттіліктерді мұғалімдер, ата-анасы, балалардың өздері айқындай алады. Балалардың қабілеттілігін дамытуға мектепте жағдай туғызу қажет. Біздің мектепте осындай балаларға жағдай жасалған деп ойлаймын. Себебі мектепте спорттың бірнеше үйірмелері бар, пәндік факультативтер, би топтары бес жастан ұйымдастырылған және де хорға көп оқушылар қатысады. Дарынды оқушыны дамытудағы басты мақсат жеке адамның дарыны мен қабілетін жоғары деңгейге көтеру деп ойлаймын.

Дарынды дегеніміз - барлық салада қабілеттілігі жоғары балалар деп санаймын. Дарынды балалармен жұмыс кезек күттірмейтін өзекті мәселелердің бірі.

Дарындылықты дамытудағы басты мақсат еліміздің зияткерлік қорын құру үшін азаматтың ең талантты тұлғаның дарыны мен қабілетін жоғары деңгейге көтеру. Дарынды балаларды дамытудағы міндеттерім - оқушыларымның ақыл ой қабілетін жетілдіру, шығармашылық жеке дарындылығын дамыту, тәрбиелеуде жан-жақты дамуын, еңбекке шығармашылық қатынасын, өмірлік, азаматтық белсенділігін қалыптастыру, жоғары адамгершілік сапалары мен рухани құндылықтарының дамуына ықпал ету. Мектептің мақсаты жан-жақты білімді, іскер, өздік ойлау жүйесі дамыған, адамгершілігі жоғары қабілетті тұлға қалыптастыру, балалармен жүйелі жұмыс ұйымдастыру. Дарынды және талантты балаларды оқыту, тәрбиелеуді ұйымдастыру үшін педагогикалық психологиялық жағдайларды жақсарту керек. Мен өз тәжірибемде дарынды баланы анықтауда жұмыс жасау барысында дарындылықты анықтау психологиялық жағынан аңғарылатынын байқадым. Сонымен қатар дарынды және талантты бала деп баланың, ата-ананың, мектептің үздіксіз еңбегінің жемісін айтуға болады. Баланың дарындылығы белгілі бір жастан дамиды деп айта алмаймын. Мектепте дарынды және талантты оқушылар жұмыс жоспарына сәйкес ұйымдастырылған іс-шаралар кезінде байқалады. Дарынды, талантты балаларды анықтау үшін мынадай талаптар қойылады, анықтау бағдарламасын жасау, жаңа педагогикалық технологияны қолдану, оқушыға берілген тапсырманы дұрыс сапалы орындағанын қадағалау, іс шараларға белсенді қатыстыру, ата-аналарымен қарым-қатынаста болу керек. Барлық мұғалімдер балаларға білім беруде барынша жоғары жетістіктерге қол жеткізу үшін қолайлы орта жасауға тырысады. Дарынды және талантты балаларға қатысты бұл едәуір күрделі мәселе ойлауды, талқылауды және мұқият жоспарлауды талап етеді. Орта мектептің оқушысы бір нақты пән бойынша айрықша дарындылық көрсетіп, басқа пәндер бойынша көзге түспеуі мүмкін. Арнайы пәндер бойынша бірқатар көрнекті қабілеттері аса кең болуы мүмкін. Сондай ақ сенімді қарым-қатынас орната білу қасиеттері. Сыныптарда шығармашылықпен жұмыс істеуге үйренген оқушы жоғары сыныптарда шығармашылық жұмыстың қай түріне болсын бейім болады. Олар жаңа идеяға проблемаларды өздігінен шешуге тырысады. Соның нәтижесінде қоғамның дарынды адамдарға деген қажеттік қанағаттандыру талабы оқыту, білім беру жүйесінің алдына баланың жеке қабілеті мен әлеументтік белсенділігінің дамуына жол ашу, шығармашылық тұлға қалыптастыру міндетін қойып отыр. Дарынды балаларды анықтағанда және олармен жұмыс істегенде сол бала жанындағы ортаның педагогикалық, психологиялық, әлеуметтік жағдайына баса назар аударуымыз керек. Балаға әсер ететін орталар: ата-анасы, мұғалім, мектеп, жұртшылық жолдастары. Жұмыс істеу барысында баланың осы орталармен байланысын жете бақылып отыруымыз керек. Ол үшін арнайы сауалнамалар жасалады. Дарынды балалармен жұмыс істеу нәтижелері оқушының білімді өз еркімен, өзі игере алатын дәрежеге жетуі. Дарынды және талантты балалармен жұмысты мынадай кезеңдерге бөлуге болады. Бала бойындағы қабілеттіліктерді бақылау, жалпы дарындылықты

анықтау, дамыту аса шеберлікті қажет етеді. Бақылауда асығыстық жасауға болмайды. Яғни, мұғалім үшін бала жанын түсіну үлкен өнер. Фриман (1998) ең үздік оқушыларды анықтайтын сенімді өлшемдерді көрсеткен.

- есте сақтау және білім: олардың есте сақтау қабілеттері өте жоғары, олар ақпаратты біліп қана қоймай, оны пайдалана алады;
- өз білімін жетілдіру: олар білім беру үрдісінің қалай жүретінін басқалардан жақсы біліп, өздерінің оқуын реттей алады;
- ойлау қабілетінің жылдамдығы: олар жоспарлауға көп уақыт жұмсауы мүмкін, бірақ жоспардың жүзеге асуына тез жетеді;
- мәселені шешу: олар ақпаратты толықтырады;
- икемділік: басқаларға қарағанда олардың ойлау қабілеттері жақсы ұйымдастырылған, оқуда және проблемаларды шешудегі шешімдерді тауып, қабылдай алады;
- күрделілікке деген сүйіспеншілік: қызығушылығын арттыру үшін олар күрделі ойын мен тапсырмаларға ұмтылады;
- ерте символдық белсенділік: олар ерте жасынан сөйлей, оқи және жаза бастайды. Өзінің білім алуында осы қасиеттерді пайдаланатын балалар қатарластарының тапсырмаларынан өзгеше тапсырмаларды қажет етеді. Бұл «ынталандыратын» немесе «күрделі» тапсырмалардың болуын көздейді.

Баланың дарындылығын қалай анықтауға болады?

Менің ойымша, балалардың бойындағы дарындылықты сыныптан тыс іс-шараларда, сабақ кезінде анықталады деп ойлаймын. Оқушы бір нақты пән бойынша айрықша дарындылық көрсетіп, басқа пәндер бойынша көзге түспеуі мүмкін. Анықталмаған балалармен мектеп психологі түрлі тренингтер өткізеді, тиісті сауалнама сұрақтарын беріп, анықтамасын айқындайды. Мен ойлаймын дарынды балалармен жұмыс жоспарын былайша ұйымдастыруға болады: дарынды балаларды анықтау, дарынды балаларды шығармашылық өзіндік жетілдіруге көмектесу, дарынды оқушылардың танымдық іс-әрекеттерінің дамуына бақылау жүргізу, дарынды балаларды марапаттау, дарынды балалардың ата-аналарымен жұмыс, мұғалімдермен жұмыс істеу. Дарындылықты дамытуда қолайлы жағдай жасау мақсатында мектептің басқа социумдарымен өзара байланысу.

Әйр мұғалімдердің дарынды балаларға сапалы тапсырма беру мақсатымен өз жоспарларын өзгертуге болатындығына бастауыш буында жүргізілген шағын зерттеулерден дәлелдер келтіреді. Осы әдісті іс-тәжірибеде қолданып жүрген мұғалімдер қосымша көмек беру арқылы балалар тобының аясын кеңйте отырып, бұдан да күрделі тапсырмаларды орындатуға болады деген қорытынды жасайды. Бұл стратегияның сыныптағы талантты да, дарынды оқушыларды анықтауда туындайтын кейбір мәселелерді шешуде көмегі зор екендігін айтады.

Дарынды оқушыны олимпиадаға, дебат сайыстарына қатыстыру, ғылыми жоба жазуға дайындау

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында мемлекеттік саясат негізінде ең алғашқы рет «Әр баланың қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы, жеке адамның дарындылығын дамыту» сияқты өзекті мәселелер енгізіп отырғаны белгілі. Өйткені ғылымды қазіргідей әлемдік деңгейде дамыту үшін елімізге шығармашылықпен жұмыс жасайтын білімді, жоғары дайындығы бар білікті мамандар қажет. Ал ондай мамандар дарынды балалардың ішінен шығады. Дарынды балаларды қолдау, оларды оқыту мен тәрбиелеу қоғам үшін бүгінгі күні өте қажет. Озық ойлы білімдар адамдар заманның дамуына өз үлесін қосады. Ойлау, іздену - табиғаттың адамзатқа берген тамаша сыйы. Бұл қабілет барлық адам бойынан табылары да сөзсіз. Қабілет іс-әрекеттің белгілі бір түрін ойдағыдай нәтижелі етіп орындауда көрінетін адамның жеке қасиеті. Дегенмен табиғат оны бәріне бірдей етіп бөлмей, біреуге көптеу, біреуге аз да, ал үшіншілеріне мүлдем жарытпай тарататыны да анық. Қазірге дейін ғылым мен тәжірибеде дарындылық туралы екі түрлі көзқарас бар. Біреулері кез-келген бала дарынды, тек уақытында нақты қабілетін

анықтап, дамыту керек десе, ал қарсы көзқарастағылар дарындылық өте сирек құбылыс, жалпы адамдардың өте аз тобына ғана тән дейді.

Осы мақсатты жүзеге асыру барысында, оқушыларға берілетін тәлім-тәрбие үрдісін жетілдіру, жұмыс мәдениетін, адамдар арасындағы адамгершілік қарым-қатынастарды жаңарту, еңбек біліктілігін қалыптастыру арқылы еңбекке өнімділігін арттыруға ынталандыру міндеттерін мұғалімге жіктейді. Дарынды, жас талапты жастар – бүгінгі егеменді еліміздің жарқын болашағы.

Сонымен, дарынды дегеніміз - адамзат баласының басқаларға қарағанда ерекше ойлау, талдау, еске сақтау қабілеті бар шығармашылық пен табысты жұмыс істейтін еңбекқор адамдарда /оқушыларда/ кездесетін қасиетті айтамыз.

Мен өз тәжірибемде дарынды оқушылардың тіл байлығын молайтуға көп көңіл бөлемін. Мен оларға қосымша тапсырмалар беремін. Әрқашан сыныптан тыс іс-шараларға қатыстырамын. Ақындардың өлеңдерін мәнерлеп оқуға баулимын. Әрбір ұстаз осындай дарынды балаларды жетілдіріп, дамыта алса, ондай балалар біздің Қазақстанымыздың гүлденуіне зор үлес қосады деген сенімдемін.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы;
2. Қазақстан Республикасының «Бала құқықтары туралы» заңы;
3. «Дарындылықты дамытудағы мұғалімнің ролі», «Бастауыш мектеп», №5 2009 ж. Авторы:М.Жантурина;
4. «Қарапайым мектепте де дарынды оқушы көп» мақаласы, Атырау Авторы:К.Х.Мұңайтбасова;
5. «Педагогика және педагогикалық технологиялар» Ақтөбе 2001ж.;
6. Қазақстан Республикасының Конституциясы;
7. «Дарындылықты дамытудағы мұғалімнің ролі» мақаласы, «Бастауыш мектеп» Авторы:Б.Байдильданова;
8. «Одаренный ребенок в массовой школе» М.2001г.А.И.Савенков;
9. «Оқушылардың дарындылығы мен шығармашылық қабілеттерін арттыру жолдары» Г.С.Жағырапова 2006ж.;
10. «Сынып жетекшінің шығармашылық үлгісі мен оқушы жастар ұйымының өзін-өзі басқару міндеттері» Алматы 2009ж.

ФОРМИРОВАНИЕ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Тургумбаева Ильмира Миргалиевна

Учитель начальных классов,

Общеобразовательная средняя школа №64 имени У.Кулымбетова, г.Актобе

«Функционально грамотный человек - это человек, который способен использовать все постоянно приобретаемые в течение жизни знания, умения и навыки для решения максимально широкого диапазона жизненных задач в различных сферах человеческой деятельности, общения и социальных отношений.

Леонтьев А.А.

Одной из сторон функциональной грамотности является математическая грамотность. «Математическая грамотность – это способность ученика проводить математические рассуждения и формулировать, применять, интерпретировать математику для решения проблем в разнообразных контекстах реального мира. Я решила изучить

уровень математической грамотности своих воспитанников и поставила перед собой следующие задачи

Задачи:

- изучить материалы по данной теме;
- разработать структуру учебных заданий и ситуаций компонентов математической грамотности младших школьников;
- адаптировать имеющиеся и разработать новые практико-ориентированные задания и проблемные ситуации в своем классе;
- проверить на практике эффективность их применения, учитывая индивидуальные возможности каждого ребенка;
- проанализировать результаты и наметить дальнейшую работу с учетом выявленных результатов.

Для теоретического обоснования я изучила основные понятия: функциональная грамотность, математическая грамотность, практико-ориентированные задания и ситуации. Математическая грамотность младшего школьника как компонент функциональной грамотности я рассматриваю как:

- а) Понимание необходимости математических знаний для учения и повседневной жизни;
- б) Для чего, где может пригодиться, где воспользуемся полученными знаниями) потребность и умение применять математику в повседневных (житейских) ситуациях: (находить, анализировать математическую информацию об объектах окружающей действительности, рассчитывать стоимость (протяженность, массу);

Приведу несколько примеров по разным направлениям. Задания на измерения единицы массы. Масса пяти учащихся нашего класса 2 центнера 5 кг. Какова может быть масса каждого? Приведи варианты. Задания измерения единицы длины, периметра и площади. Самостоятельно измерь размер своей комнаты и начерти её план-схему. Масштаб выбери самостоятельно.

На уроке физкультуры вы сдавали нормативы. Составьте диаграмму результатов прыжка в длину для девочек и для мальчиков. Задания измерения единицы объема. Какой объем ваших комнат в квартире. Произвести измерения и вычислить. Сравнить. Задания на измерения единиц времени. Урок длится 40 минут, а перемена 10 минут. Какую часть составляет перемена от урока? Занятия в 1 классе начинаются в 8.30 и заканчиваются в 12.30. Какую часть суток занимает учебный процесс? У Кристины наступили долгожданные каникулы. В июне и июле он отдыхал у бабушки в деревне. В августе был в лагере 2 смены по 12 дней каждая. Одну неделю отдыхал дома. Сколько дней у Саши длились каникулы? Какую часть суток вы спите? Задания на нахождение цены, количества, стоимости. 18 человек нашего класса идут в цирк. Какую сумму денег классный руководитель должна собрать, если билет стоит 120 рублей, а на проезд необходимо 30 рублей? Одно мороженое стоит 25 рублей. Сколько мороженого можно купить на 100 рублей? Задачи на нахождение скорости, времени, расстояния. Ваня шёл в школу 10 минут. Какое расстояние от школы до дома Вани, если его скорость 85 м/мин? Задачи с жизненно – практическим содержанием. В нашей школе 40 мальчиков и 73 девочки. Кого в школе больше и на сколько? Сколько тетрадей исписал один ученик за 4 года обучения? Если каждую четверть он исписывал 2 тетради по русскому языку и 2 по математике, по 1 тетради (для контрольных работ) по этим предметам за год. В первом классе учитываем только 3, 4 четверти. Какие данные ещё необходимы?

Сколько раз за учебный год ученик слышит звонок? Выясни у учителя недостающие данные для этой задачи.

Представить информацию о своей семье в виде диаграмм разного вида: вес, рост, возраст членов моей семьи.

В старом альбоме перепутались фотографии родословной. Восстановите, зная имена и отчества родственников.

Какое время года нравится ребятам из вашего класса больше: зима, весна, лето или осень? Данные представь в виде таблицы или диаграммы.

До маминого Дня рождения осталось 2 недели. Очень хочется подарить ей цветы. Букет стоит 500 рублей. Каждый день родители дают тебе на проезд до школы 50 рублей. Сможешь ли ты отказаться от проезда и ходить пешком 2 остановки до школы и обратно? Хватит ли тебе денег, чтобы порадовать маму?

Такие задачи в жизни ребята, наверняка не решали, ведь подобные задачи в жизни решают родители, но ребята приобретают практический опыт, которым реально могут воспользоваться.

- Аналогичные задания должны носить непрерывный характер и присутствовать на любом уроке математики и при изучении любой темы.
- Решение ситуаций, близких к реальности, с использованием математики, важно для понимания обучающимися ее роли в повседневной жизни.
- Педагогу необходимо развивать познавательные потребности школьников, организовать поиск новых заданий, направленных на практико-ориентированное обучение.

Чтобы добиться положительных результатов опыта, опираюсь на индивидуальные возможности каждого обучающегося. «Функциональная математическая грамотность включает в себя математические компетентности, которые можно формировать через специально разработанную систему задач:

1. Работы с символическим текстом, преобразование информации, работа с диаграммами, таблицами, чертежами.
2. Игровых технологии (ребусы, кроссворды, ролевые игры)
3. Использование проблемных заданий на уроках, позволяет развивать такие качества личности как: находчивость, сообразительность, способность к нестандартным решениям, возможность находить применение уже имеющимся знаниям и умениям.

На уроках математики используемые приёмы:

1. Задания занимательного характера на развитие логического, алгоритмического, пространственного мышления, внимания. (в виде математических ребусов, головоломок, волшебных и магических квадратов, математических загадок, стихов, игр, помогает активизировать мыслительные процессы, развивает познавательную активность, наблюдательность, внимание, память, поддерживает интерес к изучаемому).
2. Моделирование заданий – представление ситуаций задачи и ее моделирование с помощью рисунка, отрезка, чертежа.
3. Работа с задачами (приёмы)

Накопленный банк практико-ориентированных заданий и разработанные дидактические материалы способствуют формированию математической грамотности младших школьников, тем самым повышается качество обучения, возможность готовности детей к жизни.

Используемая литература:

1. «Функциональная грамотность младшего школьника» Е.Э.Кочурова
2. «Формирование математической грамотности в начальной школе с использованием математических моделей и их анимационной иллюстрации» Князева Н.К, Носков М.В.
3. «Математическая грамотность.» Практикум для школьников. Буряк М.В / Шейкина С.А.

ӘДЕБИЕТТІК ОҚУДЫ ОҚЫТУДАҒЫ БЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕР

Аркабаева Анар Амангалиевна

Ақтөбе қаласы

Ұ.Құлымбетов атындағы №64 жалпы білім беретін орта мектебінің
бастауыш сынып мұғалімі

*"Егер біз бүгін осылай оқытатын болсақ,
кеше үйреткеніміздей, ертең балаларды ұрлап аламыз".*

Джон Дьюи.

Аннотация

Әлемде болып жатқан өзгерістер оқыту мен тәрбиелеу жүйесінде жаңа тәсілдерді әзірлеуді, екінші буынның мемлекеттік стандарттарын енгізуді қажет етті. Мұғалімнің алдына жаңа мақсаттар қойылды: жалпыға бірдей тәрбиелік іс-әрекеттерді қалыптастыру және оқуға ынталандыру. Білім беру мазмұны көп өзгермейді, мұғалімнің рөлі айтарлықтай өзгереді, ол оқу үдерісін тек білім, білік, дағдыларды меңгеру жүйесі ретінде ғана емес, сонымен бірге тұлғаны дамыту үдерісі ретінде де қалыптастыру қажет. Мұғалім нені және қалай оқыту керектігін түсініп қана қоймай, сонымен қатар процесті балалар "Мен нені үйренуім керек?", "Мен мұны қалай үйренуім керек?" сұрақтарын қоятындай етіп ұйымдастыру қажет. Оқыту әрбір оқушының белгілі бір білімді "ашу" процесі ретінде құрылуы керек. Оқушы пассивті тыңдаушыдан тәуелсіз, сыни тұрғыдан ойлайтын тұлғаға айналуы керек. Бүгінгі таңда баланың жалпы мәдени, тұлғалық және танымдық дамуын қамтамасыз ету маңызды. Білім беру мазмұны білім беру бағдарламаларын дараландыруға баса назар аудара отырып, жаңа процессуалдық дағдылармен, қабілеттерді дамытумен, ақпаратпен жұмыс істеумен, ғылым мен нарықтық тәжірибе мәселелерін шығармашылықпен шешумен байытылады.

Әрбір мұғалімнің басты міндеті – оқушыларға белгілі бір көлемде білім беріп қана қоймай, олардың оқуға деген қызығушылығын дамыту, оқуға үйрету. Жақсы ойластырылған оқыту әдістерінсіз бағдарламалық материалды меңгеруді ұйымдастыру қиынға соғады. Мұғалімге барлығын айтып, қол жетімді етіп көрсету ғана емес, сонымен қатар оқушыны ойлауға үйрету, практикалық іс-әрекет дағдыларын қалыптастыру қажет. Менің ойымша, бұған оқытудың белсенді формалары мен әдістері ықпал ете алады.

Оқытудың белсенді әдістеріне деген қызығушылық заманауи дидактикалық жүйені жетілдірудің және оны ең аз тәуекелмен, яғни мектеп оқушыларының шамадан тыс жүктелуіне емес, мұғалімнің шеберлігіне байланысты жүзеге асырудың шұғыл қажеттілігінен туындайды. Педагогикалық қарым-қатынас үдерісіндегі оқытудың белсенді әдістері сыныптарға мұғалім мен оқушы арасындағы дәстүрлі емес бұқаралық мектеп тепе-теңдігін, білім берудің жаңа философиясы мен құндылықтарын әкеледі. Білім беру өз рөлін жеке тұлғаның ішкі мүдделеріне, қоғамдық болмыстың терең қырларына қол жеткізген кезде ғана орындай алады, ол үшін тепе-теңдік (тең) қарым-қатынас қажет.

Оқытудың белсенді әдістері - бұл оқу материалын меңгеру барысында оқушыларды белсенді ойлау және практикалық іс-әрекетке ынталандыратын әдістер. **Белсенді оқыту** ол негізінен мұғалімнің дайын білімін жеткізуге, оларды есте сақтауға және жаңғыртуға емес, белсенді ойлау және практикалық іс-әрекет процесінде оқушылардың білім мен дағдыларды өз бетінше меңгеруіне бағытталған әдістер жүйесін қолдануды көздейді. .

Оқытудың белсенді әдістерінің ерекшеліктері олардың практикалық және ақыл-ой әрекетіне деген ынтасына негізделгендігінде, онсыз білімді меңгеруде алға жылжу болмайды.

Танымдық белсенділік таным үдерісіне интеллектуалдық және эмоционалдық жауап беруді, оқушының оқуға деген құштарлығын, жеке және жалпы тапсырмаларды орындауын, мұғалімнің және басқа оқушылардың іс-әрекетіне қызығушылығын білдіреді.

Танымдық дербестік деп әдетте өз бетінше ойлауға деген құштарлық пен қабілет, жаңа жағдайда бағдарлай білу, мәселені шешуге өзіндік көзқарас таба білу, меңгерілген оқу ақпаратын түсінуге деген ұмтылыс, сонымен қатар білім алу жолдары түсініледі; басқалардың пайымдауларына сыни тұрғыдан қарау, өз пайымдауларының тәуелсіздігі.

Танымдық белсенділік пен танымдық дербестік - оқушының оқуға деген интеллектуалдық қабілетін сипаттайтын қасиеттер. Басқа қабілеттер сияқты, олар іс-әрекетте көрінеді және дамиды.

Бастауыш сынып оқушыларын әдебиеттік оқу сабақтарында оқытудың ең тиімді белсенді әдістері:

1. **Сабақтың дәстүрлі емес басталуы** – сабаққа эмоционалды көңіл-күй (эпиграф, костюмді көрініс, бейнефрагмент, увертюра, ребус, жұмбақ, анаграмма), мақсаттарды, үміттерді, алаңдаушылықтарды нақтылау.

2. **Проблемалық мәселелерді қою және шешу, проблемалық жағдаяттарды құру.** Сабақта қолданылатын проблемалық жағдаяттардың түрлері: тосын жағдай; қақтығыс жағдайы; сәйкессіздік жағдайы; белгісіздік жағдайы; болжам жағдайы; таңдау жағдайы.

3. **Релаксацияны ұйымдастыру және қорытындылау.**

4. **Оқу материалының презентациялары** - ақпараттық технологияларды, электронды оқу құралдарын, интерактивті тақтаны және т.б. қолдану.

5. **Индуктивті және дедуктивті логикалық тізбектерді қолдану.**

6. **Интерактивті оқыту деп аталатын формаларды немесе олардың элементтерін пайдалану:** "жоба әдістері", "миға шабуыл", "пікірсайыс".

7. **Элементтер — "ерекшеліктер"** (тәрбиелік анекдот, интеллектуалдық жаттығулар, мультфильмдер, эпиграммалар).

8. **Жеке тұлғаны жүзеге асыру бағдарланған және жеке — сараланған** оқушыларға көзқарас, **оқушылардың топтық іс-әрекетін ұйымдастыру** (жұпта, тұрақты құрамдағы топтарда, ауысымдық құрам топтарында жұмыс істеу) және **балалардың өзіндік жұмысы.**

9. **Сабақтың дәстүрлі емес түрлері:** лекциялар, экскурсиялар, ертегі сабақтары, конференция сабақтары, зерттеу сабақтары, жобалық іс-шаралар және т.б.

10. **Ойындар, ойын сәттері** (рөлдік, имитациялық, дидактикалық).

Әдебиеттік оқу сабақтарында қолдана отырып, олардың кейбіріне толығырақ тоқталайын.

Келесі әдістер сабақты динамикалық түрде бастауға көмектеседі **"Қол шапалақтау", "Бір-бірімізге күлейік", "Шынтағыңмен сәлем айт".** Тапсырманы орындаған балалар мүмкіндігінше көп сыныптастарының атын түртіп, күліп, атын айтуы керек. Мұндай қызықты ойындар сабақты көңілді бастауға, маңыздырақ жаттығулар алдында жылынуға мүмкіндік береді және бірнеше секунд ішінде оқушылар арасында байланыс орнатуға ықпал етеді.

Мұғалім үшін сабаққа мақсаттарды, күтулерді, алаңдаушылықтарды анықтаудың белсенді әдістерін енгізу өте маңызды. Мынадай әдістер **"Күту ағашы", "Түрлі-түсті парактар", "Бақша", "Идеялар кілемі"** мұғалімге сыныпты және әрбір оқушыны жақсырақ түсінуге және алынған материалдарды болашақта оқушыларға тұлғалық-бағдарлы көзқарасты жүзеге асыру үшін пайдалануға мүмкіндік береді. Әдістер төмендегідей. Оқушыларға қағаздан алдын ала қиылған алмалар, лимондар, түрлі-түсті жаймалар таратылады және оларды бүгінгі сабақтан, жалпы оқудан не күтетінін (алғысы келетінін) және неден қорқатынын нақтырақ анықтауға тырысуға шақырады. белгілі бір алқапқа, ағашқа, т.б. Орындалғаннан кейін тұжырымдалған мақсаттар, тілектер, алаңдаушылықтар жүйеленіп, қорытындылар шығарылады.

Жаңа тақырып бойынша өзіндік жұмысты ұйымдастыру кезінде оқушылардың жаңа материалды меңгеруге қызығушылық танытуы маңызды. Мұны қалай жасауға болады?! Әрине, белсенді әдістердің көмегімен! Сабақ тақырыбымен жұмыс істеу үшін ауыспалы немесе тұрақты құрамдағы топтар үшін әдістер қолданылады **"Ара ұялары"** - топтарда талқылау.

Пікірталас жүргізу және шешім қабылдау үшін – әдістер **"Бағдаршам"** (пікірталас барысында бағдаршамның түстеріне сәйкес келісім-шарт емес карточкалар көтеріледі). Бірақ бала өз пікірін ауызша сөйлеуде міндетті түрде дәлелдеуі керек. Міне, осы кезеңде біз барлық балалардың пікірлерін тыңдаймыз, даулар мен келіспеушіліктер жиі туындайды. Міне, мұғалім көмекке келеді. Ол біреудің жауабы дұрыс емес деп ешкімді сөкпей, балаларды дұрыс қорытындыға жеткізуге көмектеседі. Балалардың өзіндік жұмыстарының материалдарын ұсыну үшін келесі әдістер өте қызықты **"Инфо-карусель"**, **"Автобус аялдамасы"**, **"Шығармашылық шеберхана"**.

Әдіс **"Шығармашылық шеберхана"** мен әдебиеттік оқуды жалпылау сабақтарында үлкен табыспен қолданамын. Сабаққа балалар берілген тақырып бойынша суреттер, иллюстрациялар дайындайды, эссе, өлең, әңгіме жазады, мақал-мәтелдер таңдайды, дәптер, әдеттен тыс пішіндегі кітаптар жасайды. Тапсырма топтарға бөліну, берілген тақырып бойынша топтық жобаны құру және таныстыру арқылы беріледі. Алдымен сабаққа әкелінген материалды орналастыру, титулдық бетті рәсімдеу жоспарын құру қажет. Жұмысқа 20-25 минут бөлінеді. Осы уақыттан кейін әрбір топ немесе оның өкілі өз жобасын таныстыруы керек. Оқушылардың практикалық іс-әрекеті барысында оқу кабинеті нағыз шығармашылық шеберханаға айналады. Сабақ соңында керемет туындылар пайда болады. Әрбір шешім бірегей, мәнерлі. Топта бірлесіп жұмыс істеуге, жолдастарының пікірін тыңдауға, жинақталған материалдардан ұжымдық түрде тамаша туындылар (картиналар, газеттер, кітаптар) жасауға үйрету - бұл сабақтың басты мақсаты.

Сабақта релаксацияның қалпына келтіретін күші туралы ұмытпаңыз. Өйткені, кейде көңіл көтеру, көңіл көтеру және белсенді демалу, энергияны қалпына келтіру үшін бірнеше минут жеткілікті. Белсенді әдістер - **"дене шынықтыру минуттары"** мұны сыныптан шықпай-ақ жасауға мүмкіндік береді.

Бұл жаттығуға мұғалімнің өзі қатысса, өзіне пайдасын тигізумен қатар, өзіне сенімсіз, ұялшақ оқушыларға да жаттығуға белсендірек қатысуға көмектеседі.

Әдебиет сабағын келесі әдістерді қолдану арқылы аяқтауға болады **"Түймедақ"**, **"Дана кеңес"**, **"Қорытынды үйірме"**.

"Түймедақ" - 1. Балалар ромашка жапырақтарын жұлып алады, түрлі-түсті парақтарды шеңбер бойымен береді және т.б. және артқы жағында жазылған сабақ тақырыбына қатысты негізгі сұрақтарға жауап береді. Жауаптар ұжымдық түрде талқыланады.

"Дана кеңес" - Топ сабақ соңында келесі балаларға "кеңес" жазады

сабақтың тақырыбын әлі толық түсінген жоқпыз. Ал балалар жауап беруі керек басты сұрақ: жазушы балаларға осы немесе басқа шығарманы не үшін жазды, оны оқығаннан кейін балаларға не айтқысы немесе кеңес бергісі келді.

"Қорытынды шеңбер" - Мұғалім бір минут береді! Топтың дайындалған өкілдері шеңберге тұрып, басқа топтардың балаларына оқығандарының мазмұны бойынша сұрақтар қояды, олар өз кезегінде жауап береді (шеңбер бойымен жұмыс істейді).

Бұл әдістер сабақты тиімді, сауатты және қызықты қорытындылауға көмектеседі. Мұғалім үшін бұл кезең өте маңызды, өйткені ол балалардың нені жақсы меңгергенін және келесі сабақта неге назар аудару керектігін анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқушылардың кері байланысы сабақты болашаққа бейімдеуге мүмкіндік береді. Сабақты өткізудің көптеген дәстүрлі емес түрлері бар. Көбінесе мен өз жұмысымда әдебиеттік оқу сабақтарында **"Іскерлік сабақ"**, **"Жарыс сабағы"**,

"Театрландырылған сабақ", "Компьютерлік сабақ", "Сабақ-ойын", "Сабақ-концерт", "Сабақ-экскурсия", "Сабақ-диалог" т.б.

Оқытудың белсенді әдістері көмектеседі оқушының оқуға деген ынтасын және жақсы жақтарын дамыту, оқушыларды өз бетінше білім алуға үйрету, пәнге деген қызығушылығын арттыру, оқушылардың коммуникативтік дағдыларын, оқу-ақпараттық және оқу-ұйымдастырушылық қабілеттерін дамыту үдерісін белсендіруге мүмкіндік береді.

Оқытудың белсенді әдістерін қолданатын сабақтар оқушылар үшін ғана емес, мұғалімдер үшін де қызықты. **Бастауыш сынып оқушыларының өзіндік ерекшеліктері бар, сондықтан** олар өз эмоцияларына төтеп бере алмайды, сондықтан проблемаларды талқылау кезінде сабақтарда әбден қолайлы жұмыс шуы пайда болады; әдістерді оқушыларға пікірталас пен ынтымақтастық мәдениетін қалыптастыра отырып, біртіндеп енгізген дұрыс; бұл әдістерді әр сабақта немесе бір сабақта қолдану міндетті емес.

Осылайша, оқытудың белсенді әдістерін қолдану оқу үдерісін тиімді ұйымдастыруды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді, сонымен қатар кез келген әдістеменің өзіндік ерекшеліктері бар. Ал оны қолдану керек пе, жоқ па, бұл мұғалімнің және оның шығармашылығының мәселесі. Бірақ мұғалім оқушының білімі мен болашағы соған байланысты екенін қашанда есте ұстауы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Рауан, 1994.
2. Мырзахан А. Ел болудың жолы – ұлттық тәрбие // «Ана тілі», 20 қазан, 2011.
3. Пірәлиев С. Ұлттық тәрбие және жаһандану // «Егемен Қазақстан».
4. Құрманалина Ш., Мұқанова Б. Ғалымова Ә., Р.Ильясова. Педагогика — 2010
5. Жұмабаев М. Педагогика. –Алматы: Рауан, 1995.
6. Бабаев С. Б., Қожагелдиева С. Педагогика (көрнекі материалдар) 2011.
7. Ушинский К. Д. Сборник сочинений. -М.: Академ. Пед. Наук, 1948.
8. Тлеуова Ж. К. Отбасы мен мектептің тәрбие күшін біріктіру. Педагогическая наука и практика журн.- 2020.- № 2.
9. Павлов В. И. Формирование духовно-нравственной культуры учащейся молодежи / В. И. Павлов // Образование и саморазвитие: Науч.-теоретич. журн. — 2010. — № 1.
10. Бітібаева Қ. Әдебиетті оқыту әдістемесі. –А.: 1997.
11. Коменский Я. А. Педагогика. Избр.пед. соч.–М.: 1974.
12. Алтынсарин Ы. Таңдамалы педагогикалық мұралар. — Алматы: Рауан, 1991.
13. Рахметова С. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. –Алматы: «Өлке», 2005.
14. Сухомлинский В. А. Балаға жүрек жылуы. –Алматы: Мектеп, 1978.

ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУДАҒЫ МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

Шыңкулова Раушан Алтыбаевна

Ақтөбе қаласы

**Ұ.Құлымбетов атындағы №64 жалпы білім беретін орта мектебінің
бастауыш сынып мұғалімі**

«Оқу сауаттылығы» термині кең мағынада қарапайым оқу біліктілігін емес, мәліметтерді айқындай білу қабілеттілігімен анықталады. Мектеп жасындағы балалардың тек оқу техникасын меңгеруі қазіргі таңда қабілеттілік болып есептелмейді. Оқу сауаттылығы туралы түсінік білім алушылардың әртүрлі форматтарда берілген мәтіндерді түсіне білуі, олардың мәні мен мазмұнын түсініп тұжырымдауы және білім алушылардың мектептен тыс уақыттарда, әртүрлі өмірлік жағдаяттарды шешуде оқығанын қолдана білу ісәрекеттеріндегі қызметтерін бағалауға негізделген. Жалпы функциональдық -

сауаттылық деген ұғымды таратып айтар болсақ, адамдардың (жеке тұлғаның) әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы және өмір бойы білім алуына ықпал ететін базалық факторы. Яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына қарай ілесіп отыруы. Сонымен, функциональдық сауаттылық адамның мамандығына, жасына қарамастан үнемі білімін жетілдіріп отыруы. Мұндағы басшылыққа алынатын функ-циональдық сапалар: белсенділік, шығармашылық тұрғыда ойлау, шешім қабылдай алу, өз кәсібін дұрыс таңдай алуға қабілеттілік, т.б. Яғни, жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан республикасының зияткерлік, дене және рухани тұрғысынан дамыған азаматын қалыптастыру, оның физикалық құбылмалы әлемде әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз ететін білім алудағы қажеттіліктерін қанағаттандыру болып табылады. Білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту – бүгінгі заманның басты талабы. Болашақ азамат өз ұлтының асыл мұрасынан сусындау арқылы туған халқының тарихымен, мәдениетімен жете танысып, білімін кеңейтеді. Туған тілінің бай қазынасын игеріп, грамматикасын терең меңгерген білім алушы қоғамның кез келген саласында қиналмай қызмет етіп, өзінің функционалды сауаттылығын көрсете алады. Себебі білім алушылардың берілген білімді игеруі мен іске асыру қабілеті, ойының дәлдігі, өмірге көзқарасының қалыптасуы, өз бетінше білім алуға дайындығы, басқа ғылым негіздерін меңгеру нәтиже-лері сауаттылық деңгейіне байланысты болғандықтан бүгінгі күннің мәні мен маңызы зор өзекті мәселелерінің бірі – оқытудың түрлі әдіс-тәсілдері арқылы білім алушының функционалдық сауаттылығын дамыту. Ал ол оқу сауаттылығына келіп соғары анық. Біздің еліміз осы кезге дейін PISA халықаралық зерттеуінің 4 цикліне (2009, 2012, 2015, 2018 жылдар) қатысып келеді. Халықаралық зерттеудің негізгі үш бағыты олар: математикалық сауаттылық, жаратылыстану-ғылыми сауаттылық және оқу сауаттылығы. Сөзімізді нақтылай түссек, оқу сауаттылығы – жазба мәтіндерді түсіну, өз мақсатына жету үшін оның мазмұнын қолдану, қоғам өміріне белсенді қатысу үшін білімі мен мүмкіншіліктерін дамыту қабілеті. 15 жастағы білім алушылардың оқу сауаттылығын бағалау құрылымы үш басты аспекті қамтиды. Бұл оқиғаны, яғни мәтінді түсіну, жалпы мәнмәтіннен қажетті ақпаратты табу мен алу, оны пайдалану және ойлау мен өз жауабын негіздеп дәлелдеу қабілеті. Қазақ тілі сабағында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға қалыптастыру мәселесі өзекті болып отыр. Мұғалімнің басты мақсаты - Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене және рухани тұрғысынан дамыған азаматын қалыптастыру, оның әлемде әлеуметтік бейімделуі болып табылады. Ең бастысы - оқушылардың мектепте алған білімдерін өмірде тиімді қолдануына үйрету. Оқушылардың функционалдық оқу сауаттылығын дамытуда мәтінмен жұмыстың маңызы зор. "Сауатты оқу – бұл мақсатқа қол жеткізу, білім мен әлеуетті дамыту, қоғамға қатысу үшін жазбаша мәтінді түсіну, пайдалану, көрсету және жұмыс жасау".(PISA, 2013) [1, б 7]. Күнделікті сабақ үстінде оқушының жүйелі жұмыс істеуіне мүмкіндік туғызу, сабақта қолданып жүрген мәтінмен жұмыстың түрлерін тиімді пайдалану, шығармашылық қабілетін, қызығушылық талғамын дамытуда мұғалімді жаңаша жұмыс істеуге, көп еңбектенуге, қызықты тапсырмаларды құрастыруға жетелейді.[2, б 11]. Оқушы тілін дамытуда мәтіндердің атқаратын қызметі зор. Мәтін оқушыға білім береді, мәтін - оқушыны оқуға үйретудің құралы, ол ойын, тілін дамытады, тәрбиелейді, қазақша сөйлеуге үйрете-ді. [3, б 75] Мәтін осы қызметтерді толық атқару үшін, оған талаптар қойылады. 1. Мәтін оқушының жас ерекшеліктеріне, түсінігіне, білім деңгейіне, дүние-танымына сәйкес болуы қажет. 2. Мәтіннің мазмұны оқушыны қызықтыратындай болуы қажет. Оқушыны қызықтыратын мәтіндерді оқушы жақсы меңгереді. 3. Мәтіндердің тәрбиелік мәні болуға тиісті. 4. Мәтіндер оқушыларды қазақ халқының мәдениетімен, әдет-ғұрыптарымен, жетістіктерімен таныстыру қызметін атқаруға тиісті. Мұғалім мәтінмен жұмысты жүйелі жүргізгенде және оқушының сауатты оқу дағдысын қалыптастыра білгенде ғана нақты нәтижеге қол жеткізе алады. Мәтінмен жұмыс істеу түрлері көп, оны сабақтарда жүргізу, жұмыс атқару мұғалімнің шеберлігіне байланысты[4, б 1]. Сабақта берілген мәтінмен жұмысты топтық жұмыс түрінде

ұйымдастырғанда, оқушыларға мәтінді бірлесіп зерттеу жасауға және өз идеяларымен бөлісуге мүмкіндік беріледі. Оқушылардың талдау, синтез, бағалау секілді дағдыларын пайдалануына, дамытуына ықпал етеді. Оқушыларды ақпаратты іздеуге және күрделі мәселелерді өз бетінше түсінуге ынталандырады. Жалпы алғанда оқу сауаттылығының аспект құрамдауышының «ақпарат іздеу», «кеңінен түсінуді қалыптастыру», «интерпретациялауды дамыту», «мәтін мазмұнын көрсету және бағалау», «мәтін нысанын көрсету және бағалау» жұмыстары жүргізіледі [5, б 3]. Бұл жұмыстар мұғалімді ойландырып, интерактивті әдіс-тәсілдерді, жаңашыл технологияларды, ойындарды пайдалануға жетелейді. Сондай технологиялардың бірі – оқу және жазу арқылы оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын дамыту технологиясы. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясының негізгі ұстанымдары топтық жұмысқа, еркін ойлауға, жазбаша, ауызша ой алмасуға, мәтін мәнін ашуға, автор іріктеген сөздер мен сөз тіркестерінде жатқан ұғымдарды түсінуге, әрекеттестікке негізделеді. Оқу сауаттылығы түсініп оқудан басталып, сөздер мағынасына, грамматика және тілдік, мәтіндік құрылымдарға талдау жасауды қамтиды.

Мәтінді оқуға үйрету технологиясы немесе оқыта үйрету ойындары:

1. «Тірек белгілер» оқыта үйрету ойыны. Мәтіннің мазмұнын тірек сызбалар арқылы белгілейді. Сөздер мен сөйлемдер болмауы тиіс, тек суреттермен, шартты белгілермен беріледі. Сызба, сурет бойынша мәтіннің мазмұнын түсіндіреді.
2. «Мәтінді жалғастыр» ойыны. Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытады. Мәтіннің бір бөлігі оқылады, жалғасын оқушылар ойлап шығарады.
3. «Аукцион» оқыта үйрету ойыны. Жүргізуші өтілген тақырып бойынша сынып оқушыларына арнап сұрақтар дайындайды. Ойынды жүргізуші үшін гонг қажет. Жүргізуші аукцион өткізеді, сұрақтар қояды, жауаптарға түсініктеме беріп, бағалайды, жеңімпазды анықтайды. Дұрыс жауаптары үшін неғұрлым көп фишка жинаған оқушы жеңімпаз болады.
4. «Өз ойынымыз» оқыта үйрету ойыны. Әр топқа мәтін бойынша 3-4 жауап беріледі. Қарама-қарсы топқа астарлы мағынада сұрақтар қойылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. PISA халықаралық зерттеуі, әдістемелік құрал. Астана: ҰББСБО, 2013.
2. М.А.Аманбаева. «Қазақ тілі сабағында жаңа технологияларды пайдалану».
3. «Қазақ тілі мен әдебиеті журналы», 2009ж №7
4. А.Оралбаева. «Орыс мектептерінде қазақ тілін оқыту әдістемесі». 1992
5. Л.К.Сыдыкова. «Қазақ тілі сабағында ойналатын ойындар жинағы». 2015

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ

Туребаева Мулдир Ергенбаева

Ақтөбе қаласы

**Ұ.Құлымбетов атындағы №64 жалпы білім беретін орта мектебінің
бастауыш сынып мұғалімі**

Аннотация

«Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, білім, ар, мінез деген қасиеттерімен озады» деген Абай. Ұлы ақын сөзі еш уақытта өз мәнін жойған емес. Озық ойлы білімдар адамдар заманның дамуына өз үлесін қосады.

Дарынды, жас талапты жастар – бүгінгі егеменді еліміздің жарқын болашағы. Нарық қол-аяғымызды қалай қыспасын мемлекет өзінің талантты ұлдары мен қыздарын, тарланбоз жүйріктерін қолдауға, қорғауға міндетті», - деп еліміздің болашағы жастарға үлкен мән берген.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы Заңына» мемлекеттік саясат негізінде әр баланың жеке қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы жеке адамның дарындылығын дамыту сияқты өзекті мәселелер енгізілген.

Мұғалім өзінің теориялық білімі арқылы оқушы бойына өзін қоршаған ортаға деген көзқарасын қалыптастырады. Ғылыми педагогикалық әдебиеттерді талдау, мектеп тәжірибесін зерделеу – дарындылықты дамытуғы септігін тигізетін функционалды мүмкіндіктердің бірі болып табылады.

«Дарындылық тұжырымдамалары» атты психологтар дайындаған құжатта «Дарынды бала дегеніміз – айрықша жетістіктермен ерекшеленетін және іс-әрекет барысында сондай жетістіктерге ұмтылатын баланы айтамыз» делінген.

Сонымен, дарынды деп психология ғылымында атап көрсетілгендей, адамның бір іске айрықша қабілеттілігі, өмірдің қандай да бір саласында өзін ерекше қырынан көрсетуін айтамыз.

Дарындылықты ашудың қажетті шарттары туралы А.Владимиров «Бізге туғаннан берілген дарын өңделмеген алмазға ұқсайды. Жаңа ғана «Сібір кенінен» алынған мөлдір, қатты тас тәріздес (бірақ алмаз қаншалықты тамаша болса да, маржан тас екеуінің айырмашылығы жер мен көктің айырмашылығындай). Маржан тас деп-ерен еңбекті қажет ететін тегістелген алмазды айтамыз» деп жазды. Дарынды балаларға арналған бағдарламалар мен тапсырмалар – нағыз зертхана.

Баланың бойында күш қуаты жеткілікті, шын дарынды екеніне сендіру – ұстаз бойындағы күдіретті күш, өйткені сенім үлкен жеңіске жетелейді. Дарындылық, данышпандық, қабілеттілік дегеніміз не? Оқушы дарындылығын, қабілетін қалай анықтауға болады? Неліктен кейбір адамдардың (Паскаль, Моцарт, Гете, Архимед) қабілеті ерте жасында байқалады? Ал кейбір адамдардың (Ньютон, Дарвин, Менделеев) ересек жасында пайда болады? Осы сұрақты талмай іздеп таба білген ұстаз ғана дарынды оқушымен нәтижелі жұмыс жүргізе алады. Дарынды баланың одан әрі жетіле түсуіне ұстаз тарапынан мейірім мен кішіпейілділік, бала жанын жазбай танушылық қасиет қажет-ақ.

Дарынды баланың психологиялық ерекшеліктерін әрдайым оқу-тәрбие жұмысында басты назарда ұстау керек.

Жалпы, адам психологиясының өте күрделі екені аян. Ал дарынды баланың ой-пікірімізге тиек етіп отырған психологиялық ерекшелігі өте айқын көрінеді, оны оңай түсінуге болады деп үстірт қарауға тағы болмайды. Мұны әрдайым есте ұстау керек. Себебі, өмірде осы сияқты жасөспірімдердің ерекшеліктерін үлкендердің дұрыс түсіне алмауы жиі ұшырасады. Нәтижесінде, қабілетті шәкірттің дарындылығына тән қасиеттер дер кезінде жетілмей қалуы мүмкін.

Бала бойындағы дарындылық, ғылымилық қабілетін ашу, жақсы танымдық қасиеттерін зерттеу, айқындау – заман талабы. Ал оқытудың түпкілікті нәтижесі – өз ойын дәлелдей алатын, жан-жақты білімді, білімін жүзеге асыра алатын, қалыптасқан өзіндік азаматтық көзқарасы бар іскер, ақылды, адамгершілігі мол тұлғаны тәрбиелеп қалыптастыру. Ол үшін белгілі бір жоба болуы шарт. Яғни, оқушының дарындылығын айқындау, шығармашылық дарындылығын зерттеу, анықтау, белгілі бір бағыт – бағдарлама бойынша жұмыс жүргізу қажет.

Дарынды балаларды оқыту бағдарламасы олардың мүмкіндіктері мен талаптарына және осы деңгейдегі оқушыларды оқыту мақсатына сәйкес келуі керек. Оқыту мазмұнының басты талаптары мыналар:

- Оқу пәндерінің сандық және сапалық ерекшеліктері;
- Оқыту мазмұны мен әрбір оқу пәнінің мазмұны және зерттеушілік сипатта болып келуі;
- Әр тарау көлемі мәліметтер қорына байланысты түрлі мөлшерде берілуі.

Бұл тәсіл оқытудың негізгі бағыттарына, яғни білім, білік, дағдыны шығармашылық тұрғыда меңгерулеріне жақсы әсер етеді. Мұндай әдіс оқытудың жаңа бағыттарын

шешуде, яғни балалардың қабілеті мен шығармашылық ойлауын кеңейтіп, оны одан әрі дамытуға мүмкіндіктер беретінімен маңызды. Дарындылықты дамытуда оқушыға талап қоя білу қажет. Дұрыс ұйымдастырылған жұмыс оқушының шығармашылығын шындап, жақсы нәтижеге қол жеткізуіне мүмкіндік береді. Ерекше қабілетті оқушыларды анықтаудың жолдары мынадай:

Жеке тұлғаны (дарынды) жалпы сынып оқушылары арасынан табу, іздеу.

Іс жүзінде оны сынып оқушыларының білім деңгейінен күрделірек әртүрлі тапсырмалар беру арқылы білім деңгейін, қабілетін бақылап, сынақтан өткізу.

Осы жұмыстардың нәтижесінен кейін қабілетті оқушымен белгілі бір бағыт-бағдар бойынша жұмыс жүргізу.

Ол бағдарламаның негізі Қазақстан Республикасының “Білім туралы” заңын жүзеге асыру мақсатында жеке тұлғаның білім алу қажеттілігін, дағдысын қалыптастыруға бағытталуы керек.

Дарынды оқушылармен жүргізілетін жұмыстардың мақсаты:

- Жан-жақты дамыған, білімді, білікті жеке тұлғаны қалыптастыру
- Оқу - тәрбие жұмысының негізгі өзегі ретінде тұлғалық бағдарлы, гуманды-тұлғалық педагогика идеясы ұстанымдарын қолдану.
- Міндеттері:
- Өзін-өзі дамытуға құштар, икемді, ақпараттық, интеллектуалдық ресурстарды қолдануға қабілетті жеке тұлға қалыптастыру;
- Оқушының жеке тұлғасын дамытуға бағытталған оқу-тәрбие үрдісінде жаңа педагогикалық технологияларды кеңінен қолдану;
- Оқушының өмірін ізгілендіру мен демократияландыру арқылы жеке тұлғасының дамуына қолдайлы жағдай туғызу;
- Аузша, жазбаша тілдік қорларын арттыру. Шығарма, ойтолғау жаза біліуге дағдыландыру;
- Оқушылардың ғылыми жоба жарыстарына пәндік олимпиадаларға, түрлі танымдық байқауларға қатысуын қамтамасыз ете отырып, дарынды тұлғаны дамыту.

Дарынды балаларды бір орталыққа іріктеу, айқындау - белгілі бір баланың дамуына талдау жасау ұзақ процесс. Дарындылықты жеке бір әдіске сүйене отырып, мысалы тест арқылы анықтай қою мүмкін емес. Дарынды балаларды іздеу – арнайы бағдарламалар бойынша кезеңді түрде жүргізілуі қажет.

Әрбір талантты бала еңбекке бейім, шығармашылық тапқырлықпен еңбек етеді. «Дарынды ұстаздан дарынды шәкірт шығады» демекші, дарынды оқушылардың көп болуы шығармашылықпен жұмыс жасайтын ұстаздарға байланысты. Шығармашылықпен жұмыс істейтін ұстаз – теориялық жағынан білімді, әлемдік педагогиканың озық үлгілерін жаңашылдықпен дамытып жүрген үнемі кәсіби шеберлікке ұмтылатын, тәлім-тәрбие ісінде жалықпайтын, баланы өзіне тарта алатын, шығармашылық ізденістегі адам. Дарындылықты данышпандылыққа айналдыру үшін қажымай-талмай еңбектену қажет. Әр ұстаз алдында отырған шәкіртінің табиғи дарынын танып, оны одан әрі дамытуға күш жұмсауы керек.

Осы мақсаттар мен міндеттерді орындауды мынандай жұмыс түрлерін қолдандық:

1. Дарынды оқушылардың қызығушылығын анықтау;
2. Дарынды оқушылардың қызығушылығына байланысты оқу жоспарын құру;
3. Дарынды оқушының өзінің жұмысын өзі жоспарлап, шешім қабылдауына ықпал ету;
4. Шығармашылық сипаттағы тапсырмаларды іріктеу;
5. Дарынды оқушылардың білім деңгейі мен олардың өз мүмкіндіктерін пайдалану көрсеткішін арнайы әдістемелер бойынша жүйелі түрде тексеріп отыру;
6. Сабақтан тыс мезгілде жүргізілген жұмыстарға – пәндік олимпиада, ғылыми конференцияға, интеллектуалдық турнирлер мен шығармашылық байқауларға дайындық жұмыстарын жыл бойы жоспарлы түрде жүргізу.

«Бұлақ көрсең көзін аш» деген ұлағатты сөзге сүйеніп, бар мүмкіндікті пайдаланып, баланың қабілетін ашу – мұғалім міндеті.

Қорыта келгенде, Егеменді еліміздің дүние жүзі елдерімен терезесі тең болуы үшін оның негізгі тұтқасын ұстайтын дүние әлемін шарлайтын біздің дарынды да қабілетті ұландарымыз. Халқымыз «Басында бұлағы бар өзен ұзақ ағады» деп бекер айтпаған.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Дайрабаев.Е. Мектепте шығарма жаздыру методикасының кейбір мәселелері. Алматы, 1973
2. Ерматов.С.,Әбішева.Т. Пәнге қызығудың қалыптасу динамикасы. «Қазақстан мектебі» №2, 2007
3. Игенбаева.Б.Қ. Мен – Адаммын. Алматы, Дәуір, 2000
4. Иманбекова.Б., Әбдіреймова.К., Мазаржанова.Қ. Оқытудың негізгі формасы – сабақ. Алматы, 2003
5. Қараев.Ж.А. «Деңгейлік саралау технологиясы»
6. Сәдуақасқызы К. Дарынды балалармен жұмыстың басты бағыты – ғылыми-зерттеу жұмыстары» // Қорқыт Ата атындағы ҚМУ Хабаршысы. - 2011. - №2.
7. Тапаева А.П. Дарынды шәкірттер – ұлт мерейі // Сыр мектебі. - 2014. - №17
8. ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы
9. 12 жылдық білім журналы. - 2006. - №5-9. «ҚР мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты» Астана 2007.
10. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Интеллектуалды ұлт-2020» ұлттық жобасы
11. Н.Кударова «Дарынды балалармен жұмыс істеудегі оқу-тәрбие үрдісінің рөлі» Бастауыш мектеп журналы №7 2007 жыл
12. К.Бекбаева «Ауыл мектебіндегі дарынды балалармен жұмыс » Дарын журналы №7 2007 жыл

ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ САБАҒЫНДАҒЫ МӘТІНДІ ТАЛДАУ АРҚЫЛЫ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ

Нурғалиева Асыл Жанибековна

Ақтөбе қаласы

**Ұ.Құлымбетов атындағы №64 жалпы білім беретін орта мектебінің
бастауыш сынып мұғалімі**

Аннотация

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын бағалайтын үш бағыттың бірі оқу сауаттылығын арттыру үшін мәтінмен жұмыстың тиімді жолдары қарастырылған. Сауатты оқуды қалыптастырудағы әртүрлі тәсілдер, мәтінмен жұмыстың тиімді жолдары көрсетілген.

Бүгінгі таңда қазақстандық білім беру жүйесінің алдында білім сапасының бәсекелестігін арттыру, шынайы өмірлік кезеңдерге бейімделендіру мәселелері - адам қоғамда түрлі өмірлік мәселелерге байланысты дұрыс шешімдер қабылдау үшін жоғары кәсіптілік пен интеллектуалдық әрекеттерді қажет ететін жағдайларда заман талабына сай өмір сүріп, қызмет ету керектігін көрсетеді.

«Сауатты оқу – бұл мақсатқа қол жеткізу, білім мен әлеуетті дамыту, қоғамға қатысу үшін жазбаша мәтінді түсіну, пайдалану, көрсету және жұмыс жасау».

Мәтін – тілдерді оқыту барысында үлкен орын алатын оқыту нысаны. Біріншіден, тілден білім беретін материал оқыту мәтіндері түрінде болса, екіншіден, жаттығулардың тұтас мәтін түрінде берілуі де мәтінмен орындалатын жұмыстардың сараланып жүйеленуін қажет етеді. Мәтіннің қызметін таныту – оқушыға тіл бірліктерін функционалдық тұрғыдан танып-білуіне, сол арқылы логикалық ойлауы бірізді қалыптасуына мүмкіндік береді. Осыған байланысты мұғалім мәтінмен жұмысты жүйелі жүргізгенде және оқушының сауатты оқу дағдысын қалыптастыра білгенде ғана нақты нәтижеге қол жеткізе алады.

Қазіргі мектептерде оқушылардың бойындағы функционалдық сауаттылық пен өмірге қажетті құзырлықтар жиынтығын дамытуға басты назар аударыла бастады. Сондықтан әрбір ұстаз жаңа кезең талаптарына сай болу үшін педагогикалық үрдістің бірізділігін және оқу мен тәрбиенің біртұтастығын сақтай отырып, оқушының рухани өсуіне жағдай туғыза алатын, жаңалықтарды қабылдауға ынталы, өз әрекетіне өзгеріс енгізе алатын, өзгермелі өмірге оқушыны да, өзін де даярлай білетін шығармашыл тұлға болуы тиіс.

Оқу сауаттылығы әр түрлі мәтіндерден ақпарат табу және алу, көркем, ғылыми-танымал, ресми мәтіндермен жұмыс істей білу, мәтіннен ақпаратты түсіну және барабар бағалай білу қабілеттерін қамтиды. Бұл мұқият оқу және мәтінді талдау арқылы мағынаға ену. Адам шын мәнінде ойланып оқыған кезде, оның қиялдары міндетті түрде жұмыс істейді, ол өзінің ішкі суреттерімен белсенді әрекеттесуі мүмкін. Бала мәтінмен жұмысты меңгерген кезде, ауызша сөйлеуі дамиды және дамудың келесі маңызды сатысы ретінде жазбаша сөйлеуі дамиды.

Оқу сауаттылығы - бұл адамның жазбаша мәтіндерді ұғынуға және оларға рефлексия жасауға, өз мақсаттарына жету үшін олардың мазмұнын пайдалануға, мәтін типтерін білуді дамытуға қабілеті.

«Мәтін» түсінігін кеңінен түсіндіру керек. Ол тек сөздерді ғана емес, диаграммалар, суреттер, карталар, кестелер, графиктер түріндегі визуалды бейнелерді де қамтуы мүмкін.

Мәтіндерді тұтас (визуалды бейнесіз) және тегіс емес (визуалды бейнелермен) деп бөлуге болады. Тұтас мәтіндердің түрлері:

- сипаттама (көркем және техникалық);
- әңгіме (әңгіме, есеп, репортаж);
- түсіндіру (ойлау, түсіндіру);
- аргументация (ғылыми пікір, негіздеме);
- Нұсқаулық (жұмысты орындауға нұсқау, ережелер және т.б.)

Толық емес мәтінге мыналарды жатқызуға болады:

- формалар (сауалнама және басқалар);
- ақпараттық парақ (кестелер және т.б.);
- кестелер мен графиктер, диаграммалар;
- карталар.

Сауатты оқуды қалыптастырудың әртүрлі тәсілдері бар. Біріншіден, бұл мәтіннің қарапайым бірліктеріне: сөзге, ұсынысқа, абзацқа назар аудару; екіншіден, мәтін құрылымын және оның логикалық байланыстарын талдаусыз мәтінді түсіну мен түсіндіру мүмкін емес. Оқушы оларды бекіте отырып, жоспар, тезистер, конспекттер, сызбалар мен кестелерді құрастыруды үйренеді; үшіншіден, мәтінді түсіну-бұл көптеген мәселені шешу деуге болады. Оқушыға сұрақтар қоя отырып, мәтінмен (автормен) диалог жүргізуді үйренеді.

Мәтінмен жұмыс үш кезеңді қамтиды. Олар:

I кезең. Оқуға дейінгі мәтінмен жұмыс. Антиципация (алдын алу, алдағы оқуды болжау). Мәтіннің мағыналық, тақырыптық, эмоциялық бағыттылығын анықтау, оның кейіпкерлерін шығарманың атауы, автордың аты, негізгі сөздер, оқырман тәжірибесіне сүйенген иллюстрацияның алдыңғы мәтіні бойынша бөлу. Оқушылардың жұмысқа дайындығын ескере отырып, сабақтың мақсатын қою.

II кезең. Оқу кезінде мәтінмен жұмыс.

- Мәтінді бастапқы оқу. Сыныпта өз бетінше оқу немесе оқу-тыңдау, немесе мәтіннің ерекшеліктеріне, оқушылардың жас және жеке мүмкіндіктеріне сәйкес аралас оқу (мұғалімнің таңдауы бойынша). Алғашқы қабылдауды анықтау. Оқушылардың бастапқы болжамдарының оқылған мәтіннің мазмұнымен, эмоционалды бояуымен сәйкестігін анықтау.
- Мәтінді қайта оқу. Баяу «ойланып» қайта оқу (барлық мәтін немесе оның жекелеген фрагменттері).
- Мәтінді талдау (тәсілдер: мәтін арқылы автормен диалог, түсініктеме оқу, оқылған әңгімелесу, негізгі сөздерді, сөйлемдерді, абзацтарды, мағыналық бөліктерді және т.б. бөлу). Әрбір мағыналық бөлімге нақтылау мәселесін қою.
- Мәтін мазмұны бойынша әңгіме. Оқылғандарды жалпылау. Жалпылама сұрақтарды мәтінге қою. Мәтіннің жекелеген фрагменттеріне жүгіну (қажет болған жағдайда).
- Мәнерлеп оқу.

III кезең. Оқылғаннан кейін мәтінмен жұмыс

1. Мәтін бойынша тұжырымдамалық (мағыналық) әңгіме. Оқылған тақырыпты ұжымдық талқылау, пікірталас. Шығарманың авторлық ұстанымымен оқырман интерпретациясының (түсіндірмелердің, бағалардың) арақатынасы. Мәтіннің негізгі идеясын немесе оның басты мәндерінің жиынтығын анықтау және тұжырымдау.
2. Жазушымен танысу. Жазушы туралы әңгіме. Жазушының жеке басы туралы әңгіме. Оқулық материалдарымен, қосымша көздермен жұмыс.
3. Тақырып, иллюстрациялармен жұмыс. Тақырып мағынасын талқылау. Оқушылардың дайын иллюстрацияларға үндеуі. Суретшінің көзқарасының оқырман көрінісімен арақатынасы. Оқушылардың оқырман іс-әрекетінің қандай да бір саласына сүйенетін шығармашылық тапсырмалар (эмоциялар, қиял, мазмұнды ұғыну, көркем форма).

Қазіргі өмір ағымының техниканың қарқынды дамыған тұсында адамзат әлемі функционалды сауатты болса, өмір сүруге бейім, алған білімін өзіне тиімді қолдана алатын тұлға қалыптасары сөзсіз. Сондықтан уақыт талабына сай оқушының күнделікті тапсырмасына мәтінді таңдауда қажеттілігі мен қолжетімділігіне қарай сұрақ құрастыруда ойлау процесіне әсерін де ескеру қажет. Сонда ғана функционалдық сауатты тұлға болып толық қалыптасады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. PISA халықаралық зерттеулер: Қазақстандағы PISA-2009 халықаралық зерттеулер қорытындысы бойынша ұлттық есеп.
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, Астана, 2015ж.
3. Қазақстан Республикасында орта білім мазмұнын жаңарту шеңберінде бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім беру аясында «Қазақ тілі мен әдебиеті» пәні бойынша педагогика кадрларының арттыру курсының бағдарламасы. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016 ж.
4. “Білімдегі жаңалықтар”, 2021 №1
5. “Педагогика мәселелері”-ғылыми-теориялық журнал 2008
6. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары. Астана. 2012 жылғы 25 маусым.
7. ҚР Білім және ғылым министрі Б.Жұмағұловтың «Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспарының орындалу барысы туралы» мәселе бойынша ҚР Үкіметі отырысында сөйлеген сөзі. Астана. 2012 жылғы 11 қыркүйек.

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Есеева Тамара Нармыбековна

Ақтөбе қаласы

Қ.Сәтпаев атындағы орта мектеп-лицейінің бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация

Дарынды балалармен жұмыс істеу дарындылықты айқындаудан басталады. Ол үшін алдымен бала бойындағы қабілеттікті, бейімділікті тани білуіміз қажет. Ғылыми зерттеулерде баланың әр кезіндегі қабілеті, белгілі бір іс-әрекетке бейімділігі жас кезінен белгілі бола бастайтынын дәлелдеген.

Дарынды оқушыларды таба біліп, әрқайсысына жеке тұлға ретінде қарап, олардың өздеріне деген сенімін арттырып, ата-ана, мектеп, оқушы, ұстаз байланысын жоғары ұстап, шығармашылықпен жұмыс істеп оқушының білімге ынтасын арттыру керек. Балаларды оқытуда зерттеу әдісін қолдану қажеттілігі олардың табиғи қызығушылығының жоғарлығымен, қоршаған ортасына деген құштарлығының басымдылығымен түсіндіріледі. Дарынды баланың өз қабілеттерін көпшілік алдында қысылмай көрсетуі үшін, оның бойында көшбасшылық қасиеттерді дамыту қажет.

Дарынды балалар – бақытты ғасыр кепілі. Дарындылық – белгілі бір әрекет саласында ерекше жетістікке жеткізетін адам қабілеті дамуының жоғары деңгейі. Дарындылықты анықтаудың дайын үлгісі, әдіс-тәсілдері жоқ. Дарындылық, жеке қабілеттілікті дамыту, интеллектуалдық, шығармашылық мәселесіне педагогтар, психологтар, әдіскерлердің көптеген еңбектері арналған. Бүгінгі таңда дарынды балалар мәселесін зерттеуге қатысты философиялық, психологиялық, педагогикалық, әдістемелік әдебиеттерде маңызды ой-пікірлер жинақталған. Бұл мәселенің түп тамыры ғасырлар тереңінде жатыр. Адамның психологиялық ерекшеліктері жөніндегі идеялар, оның ішінде қабілеттілік туралы ойлар сонау ертедегі грек философтарының еңбектерінде, қайта өрлеу дәуірі ғалымдарының және алдыңғы қатарлы әр елдің озық ойлы педагогтерінің еңбектерінде кездеседі. Қабілеттілік пен дарындылық мәселесі - Орта Азия мен Қазақстан ойшылдарын да толғандырған мәселе. Мысалы, Әл-Фараби «Бақытқа жету трактаты» еңбегінде этикалық мәселелермен қатар, адам қабілеттілігіне білім беруде түрлі озық әдіс-тәсілдерді қолдану жолдарына көңіл бөледі. Абай «жетінші қара сөзінде» баланың ақыл-ойы, қабілеттілігі туралы мынадай пікір айтады: «Жас бала анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады. Біреуі-ішсем, жесем, ұйықтасам деп туады. Бұлар - тәннің құмары, бұлар болмаса, тән жанға қонақ үй бола алмайды, һәм өзі өспейді, таппайды. Біреуі білсем екен деп, не көрсе соған талпынып, жалт-жұлт еткен болса, оған қызығып, аузына салып дәмін татып қарап, тамағына, бетіне басып қарап, сырнай-керней болса, дауысына ұмтылып, онан ержетіңкірегенде ит үрсе де, мал шуласа да тұра жүгіріп, «ол немене?» «бұл не?» деп, «ол неге үйтеді?», «бұл неге бүйтеді?» деп, көз көрген, құлағы естігеннің бәрін сұрап, тыныштық көрмейді. Мұның бәрі жан құмары, білсем екен, көрсем екен, үйренсем екен дегені». Баланың білсем екен, үйренсем деген талабын ұштайтын, жеке ерекшелік қасиет, қабілеттерін ескере отырып оларды біліммен, іскерлік, дағдымен қаруландыратын, танымдық ой-өрісін және шығармашылық әлеуетін дамытатын мұғалім-ұстаздың ерекше мақсатты қызметінің қажеттілігі жоғары. Шәкәрім Құдайбердиев те «Насихат» атты өлеңінде өмірдің тұтқасы өнер мен білімде, өнерлі озады, білімді ғаламды билейді, ғылым таусылмас кен, оны жас күнінде үйрен деп насихаттайды. Сондықтан қай уақытта да дарынды тұлғаны дамыту өзекті мәселе болып келеді. Тума және жүре қалыптасатын дарындардың қабілетін ашу. Лидерлік, тұлғалық, даралық қабілеті бар оқушылардың шығармашылық потенциалының кең ашылуына жағдай жасау. «Бұлақтың дер кезінде көзін ашу». Дарынды оқушылармен жұмысты жүйелі ұйымдастыруды жолға қою мақсатында негіздемелер жасау.

Дарынды тәрбиелеу дегеніміз – оқытудың өзіндік ерекше тәсілі, онда жалпылама оқыту үдерістерімен қатар, ерекше оқыту тәсілі қолданылады. Бір жағынан оқыту принциптері мен әдісі қолданылса, енді бір жағынан ерекше талаптар да қойылады. Яғни, дарындыларды тәрбиелеу ақыл-ойы артып туған балаларды әдеттен тыс тәрбиелеу. Қытайда мұны – «Киелі бала» тәрбиесі делінсе, Еуропада мұны – «Дарындыларды тәрбиелеу» деп атайды. Қытай мемлекеттік дарындыларды зерттеу қоғамы ерен дарындылар кәсіптік комитетінің төрағасы, профессоры Хы Шуман – ақыл-ойы орта дәрежеден жоғары балаларды айрықша тәрбиелеуге болады, айрықша тәрбиелеу баланың әр кезеңдегі дамуына сай, оның қоғамдық қабілетін жетілдіріп, оның ерекшеліктері мен қабілетін ашып, сапалы тәрбие жүргізу деп қарайды

Ғалымдардың зерттеуінше: дарынды бала деген ұғымның кең және тар екі түрлі мәні бар. Кең мағынасы – ақыл-ойы, қабілеті және ақыл-ой қабілетіне жатпайтын жеке қасиеті әдеттегі балалардан артық ерекшеліктері бар балалар. Мәселен, кейбір бала әсем-өнер және музыканы қабылдау қасиеті ерекше болады. Мұндай балалардың салыстырмалы саны шамамен 10%-15%-ды қамтиды. Тар мағынасы балалардың ақыл-ой өрісімен дараланады. Яғни, ақыл-ойы әдеттегі балалардан жоғары, математикасы, ойлау қабілеті, тіл қабілеті жақсы балалар. Мұндай дарынды балалар әдетте 3%-ды құрайды. Соңғы кездерде ғалымдардың зерттеулері бұл ұғымға жаңа кең көлемді толықтыруларды енгізді. Олар күшті жасампаздық қабілеті, басшылық ету қабілеті, ұйымдастыру, басқару қабілеті болып табылады.

Мұнда дарынды оқушылармен жұмысқа зерттеулер жасалып, іс жүзінде шаралар атқарылып, атқарылған жұмыстар жеткен жетістіктерімен берілді. Экспериментті жүргізу жолдары іс жүзінде тақырыпқа орай тәжірибеде айтылды. Тәрбие мазмұнын жаңарту мақсатында оқушыларға дүниежүзілік дамыған педагогикалық-инновациялық жетістіктер мен ұлттық құндылықтар негізінде тәрбие беру аса маңызды. Бұл мәселені жүзеге асыру үшін негізгі мақсаттардың бірі: тәрбие үрдісіне жаңаша мазмұн беру арқылы салауатты өмір салтын сақтайтын, ұлтжанды, қоғам талабына сай, шығармашылық қабілеті мол жеке тұлғаны тәрбиелеу болып табылады. Жылдан жылға тәрбие нәтижелерін көріп отырған тәрбие сапасын бағалай білетін ата-аналар өз балаларын тәрбиелік дәстүрлері мол қалыптасқан мектептерге беруге асығады. «Білікті педагог - білім мен тәрбие кепілі». Тек білікті педагог қана дарынды оқушылардың шығармашылығын дамыта алады. Мектеп жасындағы балалардың негізгі әрекеті – тәрбие мен білім алу. Тәрбие арқылы балаға қоғам өзінің ғасырлар бойы жинаған асыл мұрасын, дағды тәжірибесін береді. Әсіресе дарындылық қабілеті жоғары оқушылар мұны көбірек қажетсініп, үнемі жаңғырып, ізденіп отырады. Тума дарындар, қабілеттілігі жоғары оқушылар үнемі өз ойын шығармашылығында көрсеткісі келеді. Сондықтан орта білім беру орындарында оқушы дарыны мен шығармашылығын арттыратын үйірмелердің, оқушылар бірлестіктері мен ұйымдарының, клубтарының мол болғаны дұрыс. Оқушыларға сапалы да саналы ұйымдастырылған сыныптан тыс шаралар мен мәдени және көпшілік шаралар игі әсер етеді. Дарынды оқушылармен жұмыста оқушылардың қоғамдық ұйымдарының жұмысын жандандыру көп нәтиже береді. Дарынды оқушымен жұмыстың қисындары. Фриман (1998) тексеру парақтары мұғалімдерді шатастырып, дарынды, талантты балаларды анықтау барысында қате бағыт беретіні жайында зерттеулерден мысал келтіреді. Бірақ тексеру парағында зерттеулерге негізделген және ең үздік оқушыларды анықтайтын сенімді өлшемдерді тиімді қолдануға болады, олар төменде көрсетілген (Montgomery, 1996; Freeman, 1991):

- **есте сақтау және білім:** олардың есте сақтау қабілеттері өте жоғары; олар ақпаратты біліп қана қоймай, оны пайдалана алады;
- **өз білімін жетілдіру:** олар оқыту үдерісінің қалай жүретінін басқалардан гөрі жақсы біліп, өздерінің оқуын реттей алады;
- **ойлау қабілетінің жылдамдығы:** олар жоспарлауға көп уақыт жұмсауы мүмкін, бірақ жоспардың жүзеге асуына тез жетеді;

- **мәселені шешу:** олар ақпаратты толықтырып, олардың қайшылықтарын анықтап, мәніне тезірек жетеді;
- **икемділік:** басқаларға қарағанда олардың ойлау қабілеттері жақсы ұйымдастырылған, дегенмен олар оқуда және проблемаларды шешуде балама шешімдерді көріп, қабылдай алады;
- **күрделілікке деген сүйіспеншілік:** қызығушылығын арттыру үшін олар күрделі ойын мен тапсырмаларға ұмтылады;
- **шоғырлану:** ерте жасынан бастап ерекше қабілеттерін ұзақ уақытқа шоғырлау қабілеттері бар;
- **ерте символдық белсенділік:** олар ерте жасынан сөйлей, оқи және жаза бастайды (Freeman, 1998).

Осы белгілерді анықтау оқу үдерісінің барысында оқушыларды мұқият бақылауға алуды талап етеді және олар жоғарыда айтылған зерттеулердің мысалдарымен тығыз байланысты.

Дарындылықтың интеллектуалдық, шығармашылық, лидерлік түрлері мектептерде анықталуы тиіс. Әр оқушыны жеке зерттемей бұл бағытта жұмыс жасау қиын. Сондықтан әр оқушымен жеке жұмыс жасау оның жан-жақты дамуының кепілі. Белгілі психолог Н.С.Лейтес дарынды баланың негізгі қасиеттерін көрсетеді.

Дарынды балалармен жұмыс жасайтын мұғалімдерге төмендегідей талаптар қойылады:

- кең пейілді, нақты болу;
- интеллектуалды дамуының жоғары болуы;
- іскерлігімен, қызықтыратын тақырып ауқымы кең болуы;
- белсенді, тынымсыз, мінез-құлық икемі;
- әзілдесе білуі;
- өзін-өзі жетілдіру барысында көзқарасын өзгертуге әзір болуы;
- өзіндік дүниетанымдық көзқарасы болуы;

Дарындылық – қабілеттердің жиынтығы, қызметтің бірнеше түрінен көрнекті нәтижеге жеткен, қоғамға пайдалы ісімен көзге түскен жеке адам.

Дарындылықты дамыту білім саласына қатысты заңнамаларда жақсы көрініс тапқан. Мысалы, 1989 жылы 20 қарашада БҰҰ-ның Бас Ассамблеясы қабылдаған «Бала құқықтары туралы» конвенцияның 29, 31 баптарында қатысушы мемлекеттер баланың «... жеке тұлға ретінде дамуына, баланың бойындағы дарынын және ақыл-есін, дене бітімдік қабілеттерін барынша толық дамытуға, ...келіседі», «...Білім алу тұлғалық, дарындық, саналық және шымырлық қабілеттің барынша дамуына бағытталуы керек» делінген. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 17 шілдедегі қабылданған «Білім туралы» заңында «жеке адамның шығармашылық, рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, даралықты дамыту үшін жағдай жасау арқылы ой- өрісін байыту»[8. ҚР«Білім туралы» Заңы 11 бап] білім беру жүйесінің міндеттері деп көрсетілген.

Тәжірибе көрсетіп отырғандай, балалардың дарындылық қасиеттерін дамытуға төмендегідей әр түрлі тәрбиелеу жолдарын кешенді түрде қолдану негіз болады, олар: бала бейіміне қарай тәрбиелеу, шығармашылығын шыңына жеткізетіндей мүмкіндік жасау, нәтижеге бағытталған нақты шара ұйымдастыру, оқушының шығармашылық ізденісін толық жүзеге асыру, интеллектуалдық өрісін арттыру, іскерлік, тұлғалық қасиеттерін дамыту. Баланың дарындылығымен жұмыс оның даму деңгейіне бағытталғаны жөн. Баланың зейіні мен жады, зерделеуі, пайымдауы, анализ және синтездеуге деген қабілеттілігі, өз тұжырымы мен ойын айта, көрсете, іске асыра білуі аса маңызды.

Қазақстандағы қазіргі білім беру реформалары балалардың дарындылығын қалыптастыруды дамыту мәселесін шешуге бағытталған білім беру мекемелерін көбейтуге үлкен көңіл бөліп отыр. Бірақ барлық баланы бірдей дарынды балалармен жұмыс жасауға

бағдарланған мектептерде (лицейлер, гимназияларда) оқыту мүмкін емес. Сондықтан барлық орта мектептерде дарынды оқушымен жұмыс жүйелі жолға қойылуы тиіс. Ол үшін төмендегідей шараларды атқаруды ұсынамын:

1. Білім беруде (сабақ процесінде) дарындылықты дамытатын әдіс-тәсілдер кеңінен қолданылуы тиіс;
2. Тәрбиелеуде (тәрбие процесінде) дарындылықты дамытатын кешенді, жүйелі шаралар қолданылуы керек;
3. Оқушылардың өз мүмкіндіктерін көрсете алатындай сыныпта, сыныптан тыс шаралар ұйымдастыру;
4. Қоғамдық ұйымдармен, үйірмелермен, оқушылардың шығармашылық бірлестіктерімен, клубтармен жұмысты дарынды оқушылармен жұмысқа кіріктіре ұйымдастыру;
5. Оқушының дамуына қажетті шараларды жоғары деңгейде ұйымдастыру үшін материалдық-техникалық базаны нығайту және жаңарту;
6. Дарынды оқушылармен жеке шығармашылық жұмыс атқару.

Дарындылар сыныбының оқушылары төрт жылдық тәрбие арқылы физиологиялық және дене қабілетінің орташа көрсеткішінің жалпы салыстырмасы Бейжің қаласындағы ұқсас жастағы балалардың орташа көрсеткішінен жоғары болған. сегіз түрлі көрсеткіштің ішінде бойының биіктігі, кеудесінің кеңдігі, 50 метрге жүгіру және турникке тартылу сияқты төрт түрлі көрсеткіші Жапониядағы ұқсас жастағы балалардан жоғары болды. Сегіз түрлі көрсеткіш дегеніміз бойдың биіктігі, дене салмағы, кеудесінің кеңдігі, тыныс алу қуаты, 50 метрге және 1000 метрге жүгіру, орнында тұрып алысқа секіру, турникке тартылу сияқтылар. Дарындылар сыныбының оқушылары қалыпты өсіп, дене қуатының күштілігі, бейімделу қуатының жақсылығы – сараптаудың дәлдігі, оқу-ағарту идеясының дұрыстығы, оқыту тәсілінің үйлесімділігі, зейін қабілеті басқалардан артық балаларға жеделдетіп үйрену міндетін жүктеу ешқандай ауыр тимейтіндігін, қайта олардың спортпен шұғылданатын уақыты көп болып, денесінің ақаусыз шымыр болып өсетіндігін түсіндірді.

Қорытып айтқанда, зейін қабілеті түрлі дәрежеде дамыған дарынды оқушыларды қабілетіне қарай тәрбиелеу қажет. Сондықтан, әлемдегі озық тәжірибелерден пайдалысын алып, бастауыш мектептегі дарынды балаларды тәрбиелеу, орта мектептегі дарынды балаларды тәрбиелеу және университеттегі дарынды студенттерді тәрбиелеудің кемелді жүйесін біртіндеп қалыптастырып, түрлі жастағы дарынды балаларды қабілетіне қарай тәрбиелеп, олардың жан-жақты дамуына шарт-жағдай жасауымыз керек. Қытай елінің 30 жылға жуық уақыттағы дарындылар сыныбының тәжірибе етуі түрлі жастағы дарынды балалардың бар екендігін, оларды ғылыми тәсілмен талдап алып, тәрбиелеуге болатындығын дәлелдеді. Сонымен, тәжірибе арқылы дарынды балаларды бөлек тәрбиелеп, олардың әлеуетін, даму мүмкіндігін шындыққа айналдыруға болатынына көз жетті.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Бала құқығы туралы конвенция». БҰҰ Бас Ассамблеясы 20.11.1989 жылы қабылдаған;
2. Шин Хоууен, 1991. Дарындыларды тәрбиелеу педагогикасы. Бейжің халық оқу-ағарту баспасы. -69, -160 беттер.
3. «Білім туралы» ҚР Заңы. 27.07.2007 жылы қабылданған;
4. Лейтес Н.С. Психология одаренности детей и подростков. – М: Издательский центр «Академия», 1996
5. «Бала құқықтары туралы» ҚР Заңы. 8.08.2002 жыл;
6. «Кіші жастағы оқушылардың шығармашылық қабілетінанықтау». Алматы. 1999ж. Б.Ш.Тұрғынбаева.
7. Қазақстан Республикасы Конституциясы. 2005ж.

8. Жақыпов С.М. Жалпы психология негіздері. Оқулық- Алматы: Қазақ университеті, 2014 - 203б.
9. Аманжолова С.Х. Дарындылық ұғымының психо-педагогикалық негіздері. – Молодой учёный. № 7.1 (87.1).Апрель, 2015 г.
10. Чжао Дахэн, Гун Чжэньсин. Дарынды балалардың өсіп өнген жері. - Бейжің: Сюэюань баспаханасы, 2007. - Б.6-73.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН САПАСЫН АРТТЫРУ

Сейлханова Шынар Амангосовна

Ақтөбе қаласы

Заречный тұрғын алабы мектеп-балабақша кешенінің директоры

*«Әр сәби – өзінше тамаша және қайталанбайды,
психологтар, әрқайсысының дарындылығына сенеді»*

Т. Галковская

Қазақстан Республикасында ең көкейтесті мәселенің бірі - білім беру формасын жақсарту мақсатында дарынды балаларды дамыту үшін жеке тұлғаның ішіне үңілу.

Қазақстан Республикасы ғылымының, мәдениетінің және әлеуметтік өмірінің болашақ дамуына деген қамқорлық - бұл дарынды балаларға қамқорлық.

Баланың жас ерекшелігіне сай дарындылығын дамыту үшін мұқият ойластырылып, шынайы дараланып жүзеге асырылуы керек.

Дарындылықты дамытудың қолайлы кезеңі мектепке дейінгі балалық шақтан басталады. Бақылап отырсаң балалар арасында айтарлықтай айырмашылықтар болады.

Мысалы: өзара байланысын таба білетін, жіктей білетін, шығармашылық қабілеттерімен, неғұрлым дамыған балалар айырықша көзге түседі. Олар үнемі өздерін қызықтыратын мәселелер бойынша ізденіп, зеректік, дербестік, белсенділік танытады.

Дарындылықты тұңғыш рет ағылшын антропологи Френсис Гальтон зерттеген. Френсис Гальтон дарындылық психологиясы тарихында үлкен еңбек сіңірген.

Ф. Гальтон алғаш рет дарындылық – тұқым қуалайтын факторлардың нәтижесі екендігін дәлелдеуге тырысқан. Дарынды балалардың психологиясын зерттеуде француз ғалымы Альфред Бин тұлғаның танымдық әрекетіне сынақ жүргізіп, өте ұзақ зерттеу жүргізген.

«Дарындылар» санатына жататын балаларды анықтайтын бірыңғай диагностикалау тетігі осы уақытқа дейін әзірленген жоқ, сол себепті дарынды баланы табу оңай емес. «Дарындылық» ұғымы – бұл жүйелі, бір немесе бірнеше әрекет түрі бойынша адамның басқа адамдармен салыстырғанда жоғары нәтижеге жету мүмкіндігін анықтайтын, өмір бойы дамитын психикасының сапасы. «Дарынды бала» – белгілі бір іс-әрекет кезінде жетістіктерімен жарқырап көрінетін, ерекше қасиеті бар бала. Дарындылықтың ерекшеліктері өте ерте байқалады. Оның дамуының өте қарқынды кезеңі 2 жастан бастап 5 жасқа дейін. Осы уақыт арасында тұлғалық негізі қалыптасады және ол өзін көрсете бастайды.

Дарындылықтың өзі бірнеше кезеңдерден тұрады:

1-кезең(2-3 жас) - бұл кезеңде бала алғашқы сенсорлық әсер алады.

2-кезең(3-4 жас) - әрекеттерге еніп кетеді, табиғи материалдардың бастапқы белгілері туралы түсінігі болады, өте белсенді.

3-кезең(4-5 жас) - баланың шығармашылық ізденіс кезеңі, қосымша әрекеттер үшін қабілетті балаларды біріктіруге болады.

4-кезең(5-6 жас) - бала жақсы нәтижелерге жетуге ұмтылады.

5- кезең(6-7 жас) - дарындылық өздігінен таныла бастайды.

6- кезең (11-14 жас) - мәселелерді болжайды, зерттеушілік сипат алады.

7-кезең(15-20 жас) - дарындылықты танудың қорытынды кезеңі

Дарындылықтың белгілері төмендегі белгілермен сипатталуы мүмкін:

- заттық белгілі бір тұсын немесе өз белсенділігінің белгілі бір түрін таңдайтын сезімталдық, яғни қанағаттанған сезімде болады;

- Еңбексүйгіштік мен табандылық көрсету арқылы белгілі бір қызмет түріне аса икемі бар;

- барлығын білуге құштарлығы, сондай-ақ өзінің бастамасының қажетті шеңберден шығып кететін дайындығы бар болуы ;

- стандартты, кәдімгі тапсырмаларды және дайын жауаптарды қабылдамайды;

- өз еңбегінің нәтижесіне сынмен қарайды, аса күрделі мақсаттар қоюға бейім, соған жетуге талпынады.

Дарындылықтың типтері: зияткерлік, академиялық (жоғары зайырлылық), көркемдік, креативтілік, көшбасшылық, спорттық болуы мүмкін. Қандайда бір әрекет түрлерінде жетістікке жеткен балалар - жоғары креативті балалар. Әсіресе,

- жалпы ғылымға деген дарындылықтан гөрі өнерге деген дарындылық ерте байқалады;

- музыкаға, суретке деген дарындылықты ерте байқауға болады;

- ал ғылымда математикаға деген дарындылық ерте байқалады.

Көбінесе дарынды балаларды ерекше келбетінен де айыруға болады. Дарынды балалар ойлау мен сөйлеуді жақсы жадының арқасында өте ерте игереді. Көптеген дарынды балалар қызығушылықпен энциклопедиялар мен сөздіктерді оқиды, олардың ойы бойынша өздерінің түсініктері мен оқиганы елестету арқылы сана сезім қабілетінің белсенділігін танытады.

Дарындылық – «даралықты қажет етеді» және әр балаға жеке-жеке қарым-қатынас жасайтын ерекше тәсіл табу екенін есте сақтаған жөн. Қазіргі кезеңде дарынды балалар үшін ерекше білім беру бағдарламаларын құру мәселелеріне көптеген психологтар мен педагогтар назар аударып отыр. Сондықтан, арнайы жүргізілген зерттеу мәліметтеріне сүйене отырып, дарындылықты диагностикалау және дарынды балалармен жұмыс жүргізілу керек. Баланың дарындылығы белгілі бір шамадағы шартты сипаттама. Балалық шақта айқындалған дарындылық белгілерінің біртіндеп дамуы да немесе шапшаң жоғалуы да мүмкін екендігін естен шығармаған жөн.

Дарынды балалармен жұмысты ұйымдастыру жолдары:

1. Дарынды балаларды анықтау: Ол үшін ғылыми тесттерді қолдану, баланың табыстары мен жетістіктеріне талдау, әлеуеттік мүмкіндіктерін диагностикалау, бақылау, сараптамалық бағалау әдістерін қолдану;

2. Дарынды балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау: баланы дербес дамыту жоспарын құру;

3. Дарынды балалардың ата-аналарымен жұмыс: дарынды баламен, ата-анамен және педагогтермен бірлескен практикалық әрекеттер;

4. Педагогикалық ұжыммен жұмыс: дарынды балалармен жұмыс бойынша педагогтардың кәсіби және тұлғалық жетілуіне ықпал ету;

5. Дарынды балаларды шығармашылық өзіндік қабілеттерін жетілдіруге көмектесу;

6. Дарынды оқушылардың танымдық іс-әрекеттерінің дамуына бақылау жүргізу;

7. Дарынды балаларды марапаттау;

8. Дарындылықты дамытуда қолайлы жағдай жасау мақсатында мектептің басқа социумдарымен өзара байланысу.

Дарынды балалармен жұмыс жүргізудің мақсаты:

- баланың өз бетінше ізденісін, шығармашылық қабілетін дамыту;
- пәнге деген қызығушылығын арттыру;
- білім-білік дағдыларын дамыта оқыту;
- білімнің бағасын арттыру;
- ғылыми білімді практикамен ұштастыра отырып, теориялық негізде жүзеге асыру.

Дарынды балалармен жұмыс - кезек күттірмейтін өзекті мәселелердің бірі. Балалар өздері бір ғана пәнге ғана емес, бірнеше пәннен немесе басқа да салада өзін көрсете алуы мүмкін. Мысалы: әртістік, спорттық, музыкалық және де басқа таланттармен танылуы мүмкін. Дарынды балалар дамудың бір кезеңінде өте қабілетті болса, келесі кезеңдерде қабілеттерін танытпауы да мүмкін. Мектептің негізгі мақсаты: жан-жақты білімді, өздік ойлау жүйесі дамыған, адамгершілігі жоғары қабілетті тұлға қалыптастыру үшін балалармен жүйелі жұмыс ұйымдастыру. Балалардың қабілеттілігін дамытуға мектепте мүмкіндігінше жағдай жасалуы қажет. Біздің мектепте осындай балаларға жағдай жасалған деп ойлаймын. Себебі «Әрбір бала - бір жұлдыз, жарқырауға жәрдем ет...» демекші барлық баланың бойында бір ерекше қасиет бар. Сол себепті мектеп психологі, сынып жетекшілер, пән мұғалімдері біріге отырып, балалардың қабілетін анықтап, соған орай дарынды баламен жұмыс жоспары құрылды. Бала қабілетіне қарай мектебімізде әр пәннен бөлек «Вокал» үйірмесі, «Шахмат-шашка» үйірмесі, «Би» үйірмесі, «Көркем сөз» үйірмесі ашылып, әр бала қабілетіне қарай қатысып, жетістіктер көрсетіп келеді.

Бастауыш сыныптарда шығармашылықпен жұмыс істеуге үйренген оқушы жоғары сыныптарда шығармашылық жұмыстың қай түріне болсын бейім болады. Олар жаңа пайда болған проблемаларды өздігінен шешуге тырысады. Соның нәтижесінде қоғамның дарынды адамдарға деген қажеттік қанағаттандыру талабы оқыту, білім беру жүйесінің алдына баланың жеке қабілеті мен әлеуметтік белсенділігінің дамуына жол ашу, шығармашылық тұлға қалыптастыру міндетін қойып отыр. Дарынды балаларды анықтағанда және олармен жұмыс істегенде сол бала жанындағы ортаның педагогикалық, психологиялық, әлеуметтік жағдайына баса назар аударған жөн. Жұмыс істеу барысында балаға әсер ететін орталар: ата-ана, мұғалім, мектеп, жұртшылық, жолдастары екенін ескеріп, баланың осы орталармен байланысын жете бақылып отыруымыз керек.

Баланың дарындылығын қалай анықтауға болады?

Менің ойымша, балалардың бойындағы дарындылық сыныптан тыс іс- шараларда, сабақ кезінде анықталады.

Ал кейбір оқушы бір нақты пән бойынша айрықша дарындылық көрсетіп, басқа пәндер бойынша көзге түспеуі мүмкін.

Анықталмаған балалармен мектеп психологі түрлі тренингтер өткізеді, тиісті сауалнама сұрақтарын беріп, анықтамасын айқындайды.

Тәжірибе барысында байқағаным, бастауыш сынып оқушыларының бойында пәнге деген қызығушылық, шығармашылыққа ұмтылыс жоғарғы сыныптарға қарағанда басым болады. Бастауыш маманы болғандықтан дарынды оқушыларды іріктеп, өз сабағымда дарынды балалармен мынадай мақсатта жұмыс ұйымдастырам:

- Күрделі тақырыптағы суреттерге әңгіме құрату;
- Әр түрлі тақырыптарда шығарма, эсселер жазу.
- Шығармашылық бағытта жұмыс түрлерін ұйымдастыру.
- Өлең шығаруға икемі бар оқушылармен жұмыс;
- Әдеби шығармалар, көркем әдебиет, газет-журналдар оқуға баулу;
- Оқыған шығармаларын ауызша баяндауға, жазбаша түсіруге баулу.

Осы жұмыстардың жүргізілуіне жүйелі жоспар құрып, жоспарға сай жұмыстанып, оның нәтижесін көруге тырысамын. Осындай жұмыстардың нәтижесінде балалардың өздері таңдаған пәндері бойынша қызықты сұрақтарға жобалар жасауға кіріседі. Әр сыныптағы дарынды оқушылар жанындағы оқушыға үлгі болады.

Оқушылардың шығармашылық қабілеттері арта отырып, білім сапасы да жоғарлайды. Сондықтан бастауыштан бастап оқушыларды қолға алып, жан-жақты ашылуына мүмкіндік беруіміз қажет.

Қабілетсіз адам болмайды. Ол біреуде күшті, біреуде шамалы болып келуі мүмкін. Ал оқушы бойындағы осындай қабілетті анықтау әр мұғалім бойындағы шеберлікті қажет етеді.

Ұстаз ретінде оқытып жүрген оқушыларымның өзіндік ерекшеліктерін зерттеп, біліп алған соң ғана оларды дамыту деңгейіне орай әдіс-тәсілдерді іріктеп, талдап қолдануға, жетілдіруге ерекше назар аударып келемін.

Бастауыш сынып мұғалімдері шеберлігімен, ұшқыр ойлы ойындарымен, жаңа әдіс-тәсілді сабақтарымен, оқушы зейінін жаулап алып, білуге деген құштарлықтарын шыңдай түсуі қажет. Бірінші сынып оқушыларының барлығы дерлік мектепалды даярлықтан өтіп келгендіктен, оқу қиынға соға қоймайды. Әріптерді тез танып, әдемі жазып кетеді. Сондықтан әрбір білікті ұстаз оқушының жас ерекшелігіне сай шығармашылық жұмыстармен толықтырып отырады. Ізденіспен жасалған әр сабақта оқушы мұғалім әрекетіне ілесіп, нәтижелі жетістікке жетіп отыратынын байқамай да қалады. Қазіргі заманға сай оқытудың жаңа технологияларын оқып-үйреніп, күнделікті сабақтарда шығармашылықпен пайдаланып отырса, нәтижесін берері сөзсіз.

Дарынды балалармен жұмыс жасау үшін мұғалімдерге қажетті қасиеттер.

Мұғалім міндетті:

1. жақсы тілектес және сезгіш болуға;
2. дарынды балалардың психологиялық ерекшеліктерін жете білуге, олардың талабы мен қызығушылығын сезуге;
3. қызығушылық пен икемділіктің кең көлемін игеруге;
4. дарынды балаларды оқытумен байланысты әртүрлі міндеттерді орындауға дайын болуға;
5. пысық және белсенді мінезді болып келуге;
6. әзіл-оспақты сезіне білуге (мысқылдан аулақ болуы керек);
7. икемділік танытуға, өз көзқарастарын қайта қарауға және үнемі өзі қол жеткізуге дайын болуға;
8. шығармашылық жеке дүниетанымы болуға;
9. дарынды балалармен жұмыс жасауда жоғары оқу орнынан кейінгі арнайы дайындығы болуға және алдағы уақытта арнайы білімді игеруге дайын болуға.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, 7.12.2010;
2. Қазақстан Республикасы мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты, 2012 ж. №1080;
3. Д.Б.Богоявленская «Рабочая концепция одаренности» Педагогика, 1998. - 257б;
4. Л.С.Выготский «Воображение и творчество в детском возрасте» СОЮЗ, 1997. -96 с;
5. А.И.Доровской «Сто советов по развитию одаренности детей» Родителям, воспитателям, учителям/ 1997. - 312 б;
6. Қазақстан Республикасында Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жалпы білім беретін типтік бағдарламасы

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ РАБОТЫ С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Марченко Оксана Станиславна
Актюбинская область, Мартукский район
Учитель начальных классов педагог-исследователь
Вознесеновская общеобразовательная средняя школа

Аннотация

Проблема одаренности в настоящее время становится все более актуальной. Это, прежде всего, связано с потребностью общества в неординарной творческой личности. Неопределенность современной окружающей среды требует не только высокую активность человека, но и его умения, способности нестандартного поведения. Раннее выявление, обучение и воспитание одаренных и талантливых детей составляет одну из главных проблем совершенствования системы образования. Бытует мнение, что одаренные дети не нуждаются в помощи взрослых, в особом внимании и руководстве. Однако в силу личностных особенностей такие дети наиболее чувствительны к оценке их деятельности, поведения и мышления, они более восприимчивы к сенсорным стимулам и лучше понимают отношения и связи.

Сегодня в современном образовании чрезвычайно актуальна проблема выявления, развития и поддержки одарённых детей. Одарённые, талантливые дети – это потенциал любой страны, позволяющий ей эффективно развиваться и конструктивно решать современные экономические и социальные задачи. В этой связи выявление одарённых детей, организация системной работы – одна из главных задач современной школы и образовательной практики, которую начинаем проводить уже в начальной школе на основе наблюдений, изучении психологических особенностей, речи, памяти, логического мышления детей и общения с родителями.

Следовательно, проблема работы с талантливыми и одаренными детьми чрезвычайно актуальна для современного общества. Актуальность работы с одаренными детьми определяется несколькими обстоятельствами: ускорением динамики жизни, увеличением информационной и эмоциональной нагрузок на человека, множеством проблем, решение которых требует огромных интеллектуальных усилий;

Принятые и введенные в действие государственные образовательные стандарты начального общего образования наряду с детьми, имеющими ограниченные возможности здоровья, выделяет и одарённых детей. Причём, стандарт призван обеспечить не только эффективную реализацию и освоение основной образовательной программы, но также и обеспечить условия для индивидуального развития тех, кто в наибольшей степени нуждается в специальных условиях обучения - детей одарённых.

Обращает на себя внимание интерес к этой теме великого учёного Я.А. Коменского [5,с.105-106], который предложил своеобразную классификацию школьников по наличию у них соответствующих способностей. Выдающийся педагог, считая одарённость, скорее, отклонением от нормы, призывает в русле общего «среднего» образования обращать на таких детей больше внимания для того, чтобы больше загружать их. Он подчёркивал разумность совместного обучения детей с разными способностями и видел необходимость в разделении только после её окончания

Анализируя природу ребёнка, Я.Коменский замечает, что человек от природы наделён естественными данными: ум с суждением и памятью, воля, способность двигаться, язык. По мнению Коменского одарённость является отклонением от нормального развития. Педагог выделил шесть групп детей: . Ученики с острым умом и сильным желанием учиться. . Ученики с острым умом, но более медлительные, хотя и послушные. . Ученики с острым умом, мотивацией к учёбе, но непослушные и упрямые. .

Дети послушные и любознательные, но медлительные и вялые. . Ученики, не отличающиеся особыми умственными способностями, безразличные к результатам, и к получению новых знаний, но с возможностью исправиться. . Самая сложная группа детей. Они не только слабы в плане интеллектуальном, но и обладают злобной натурой. В своей книге «Великая дидактика» Коменский [8, с. 164-392] посвящает целую главу, где демонстрирует непоследовательность своих взглядов.

Основы системного понимания одарённости были сформулированы Л.С.Выготским. Он же разделил историю изучения проблему, выделил основные вехи в развитии понятия «общая одарённость», где определил этап отождествления одарённости с некой психической функцией; затем - этап признания возможности проявления одарённости в любой или целом ряде психических функций; после этого начался этап разделения в любой деятельности двух основных факторов (специфический и общий); и, наконец, признание одарённости как множества качественно разнородных типов. Следует отметить и оригинальность подхода к обозначенной проблеме российского психолога А.И.Савенкова [27], который блестяще развил идеи Л.С.Выготского. Его исследования опираются на серьёзную нейропсихологическую основу (в частности, на учение И.П.Павлова о высшей нервной деятельности - «рефлекс цепи»). Основой теории Савенкова служит динамический подход к проблеме одарённости, идея развития, продвижения. По мнению автора, одарённость не константа. Нечто раз и навсегда данное ребёнку, а творческий потенциал, постоянно развивающийся во времени и по качественным характеристикам. Именно этот подход лишает одарённость, талантливость присущей ей до этого времени элитарности и объясняет случаи творческого и личностного распада людей, подававших большие надежды. Здесь же открываются перспективы для педагогической деятельности, т.к. динамика развития позволяет активно поддерживать, питать способности ребёнка, а не пассивно наблюдать за ходом его предопределённого развития.

А вот А.М. Матюшкин обращает внимание на необходимость мотивации («внутренних условий») [19, с. 94]. Заслуживает внимания позиция Н.С. Лейтес, который акцентирует внимание на важности педагогической составляющей [15,с.11]. Кроме этого, отмечаются индивидуально-психологические особенности [17,с.76-78]. Отмечается несоответствие развития среднему уровню в сторону опережения. Исследователь внёс вклад в разведение сходных, параллельных понятий, в частности, «склонность» и «способность». Лейтес Н.С. в ходе изучения определил наличие особых черт, которые выделяют их из среды сверстников. Это, прежде всего, чрезвычайно высокая познавательная активность, пылливость, любознательность.

В современной науке представлено множество концепции одарённости, которые ценны для организации эффективной и своевременной психолого-педагогической или социальной помощи. Одарённость является многоплановым, разносторонним явлением. Одарённость может быть определена несколькими общими параметрами, к которым относится опережающее интеллектуальное развитие, особым психофизическим развитием. Для более точного и полного выявления талантливых, одарённых детей необходимо как можно более раннее выявление способностей с использованием всех видов диагностики, охватывающих широкие массы. . Тонкая структура психической сферы одарённых детей требует к ним пристального внимания и бережного отношения, однако, с учётом индивидуальных особенностей каждого ребёнка. 2. Особенности работы с одарёнными детьми .1 Проблемы воспитания и обучения одарённых детей На первый взгляд, появление в семье или в образовательном учреждении одарённого ребёнка - благо. Отмечается высокая успеваемость, развитая речь, скорость и чёткость выполнения заданий. Однако, по мнению Я.А. Коменского [8, с. 48] эти дети чрезвычайно трудны для педагогического воздействия и обучения. Этот тезис, изложенный великим педагогом ещё в XVII в., подтверждается и израильским психологом Э. Ландау в «Одарённость требует мужества...» [12, с. 97]. Эти трудности выражаются в чрезвычайно высокий уровень

активности и физической, и психической. В частности, Я.А.Коменский предупреждал о том, что учитель с одарённым ребёнком, мотивированным к обучению, требует от педагога постоянных усилий, направленных на загрузку интеллектуальных запросов ученика.

Как упоминалось выше, дети требуют постоянного внимания взрослых, привлекают их к участию в собственных занятиях, задают бесконечные вопросы познавательного характера. Если же родители или педагоги отказывают ребёнку в удовлетворении его запросов, то у детей может наступить торможение интеллектуального подъёма. Именно поэтому для поддержания активности одарённого ребёнка необходимо умело поддерживать. Взаимодействие с ребёнком, имеющим некие способности, требуют от окружающих терпения и выдержки, а также заинтересованности в самореализации необычного ребёнка. Ещё одна трудность состоит в том, что программы образовательных учреждений рассчитаны на среднего учащегося, уровень развития которого давно преодолен одарённым ребёнком. Это может спровоцировать скуку от учебных занятий, т.к. их одноклассники осваивают умения, которыми они давно имеют. В методических указаниях Е.И. Щербанова отмечается, что для данной категории учеников подойдут усложнения к стандартным заданиям. Однако в условиях нынешней нагрузки на педагога трудно ожидать индивидуального подхода к каждому ученику. Учителей, по утверждению Е.И. Щербанова [36, с. 85], они часто раздражают своей активностью, демонстрацией своих познаний. Велика опасность и формирования неправильных поведенческих моделей: не замечать, игнорировать готовность ребёнка к ответу, упрекать за привлечение к себе внимания, послабление в правилах поведения. Рано или поздно, но одарённый ребёнок в классе порождает вопросы со стороны родителей других детей, «обделённых» учительским вниманием, со стороны других учеников, уровень которых объективно ниже даже при должной подготовке. Невероятно трудно найти тот стиль взаимодействия и с обычными, и с неординарными детьми в рамках одного класса. И если учителя, отягощённые административными рамками, стараются подготовить задания для тех школьников, которые лучше усвоили программный материал. Но вот для детей, возможности которых многократно превышают «средний» уровень учеников, подобрать адекватные задания и в достаточном количестве, учителю довольно проблематично. Об этом в своей статье «Одарённость: дар или испытание» говорит доктор психологических наук, профессор Психологического Института РАО В.Э. Чудновский [39, с. 35]. К сожалению, зачастую проблема занятости и взаимодействия с одарёнными детьми упирается в формальные нарушения поведения с заурядными записями в дневнике. Кроме этого, к таким ученикам предъявляют и повышенные требования. Учителя не прощают им зачастую досадных ошибок, небрежности, нестандартных решений. Такой подход вызывает инстинктивное отторжение и активизируют протест, формируют негативное отношение к учителю, одноклассникам, школе... Этому способствуют и специфические коммуникативные трудности со сверстниками, которые выражаются в искусственной изоляции из-за разницы в интересах даже в рамках одной деятельности. В то время, как большинство школьников 8-12 лет предпочитает (хотя, сейчас, пожалуй, можно говорить об этом уже в прошедшем времени) подвижные игры на воздухе, юные интеллектуалы совершенствуются в шахматах, словесных или интеллектуальных играх, разгадывании головоломок, работе с конструкторами, причем, как правило, превосходят замыслы создателей и т.д. Можно выделить возможность проявления по отношению к нестандартному однокласснику различных видов агрессии, как вербальной в виде обидных прозвищ, так и физической, особенно если нарушаются какие-то социальные установки группы. Естественно, что противоречия обостряются в подростковом возрасте. Следует отметить, что неординарные дети пытаются приспособиться к требованиям сверстников, т.к. испытывают потребность в общении со сверстниками: они скрывают свои способности, демонстрируют пренебрежение к учебным и интеллектуальным занятиям, показывают другие возможности взаимодействия в рамках класса или группы.

Дети прекрасно понимают, что среди сверстников ценятся физические способности, ловкость, сила, которыми они, как правило, похвастаться не могут. А на фоне их превосходящих интеллектуальных возможностей, несостоятельность на физкультуре, в командных играх особенно бросается в глаза и вызывает адекватную реакцию одноклассников. Адаптация одарённых детей в детском коллективе происходит, в конечном счёте, за счёт потери, ослабления или угнетения своих особенностей. Наиболее обидно в данной ситуации, что они учатся тормозить свою любознательность, творческие порывы или направлять их на потребу подростковому запросу сверстников. Ситуация усугубляется и непростыми взаимоотношениями в семье, где их либо опекают, культивируя взрослые ценности, отрицая коммуникативные потребности ребёнка, формируя неверные потребительские модели поведения. Другим семейным перегибом является, напротив, позиция полной поддержки учителя и призывы «не выделяться», «вести себя хорошо», а порой и попытки принизить, подавить. Дети, как правило, и в семье резко выделяются: их интеллектуальные запросы значительно выше, чем общесемейные, они редко разделяют интересы своей семьи. Внутри семьи может быть принята позиция отрицания каких-либо сверхспособностей. Родители из самых разных побуждений стараются сделать своих детей средними, обыкновенными. Как уже указывалось выше, нестандартный ребёнок - вне зависимости от модальности способностей - серьёзное испытание для родителей, для семьи. В некоторых семьях отмечают дотошность своих одарённых детей, особенно в требовании доказательств каких-либо утверждений взрослых. Они ничего не принимают на веру и необходимость доказывать очевидные с точки зрения взрослого вещи довольно утомительна. По утверждению А. Миллера [19, с. 38] можно отметить ещё целый ряд внутрисемейных проблем. Это и потребность в самостоятельности, которая касается, в первую очередь, предмета увлечения детей. Кроме этого, учитывая высокий уровень речевого развития и воображения, а также их активность, дети легко могут прослыть фантазёрами и даже лжецами, охотно донося до слушателей плоды своего воображения. Понятно, что эта особенность тоже порождает вполне определённые трудности и в семье, и в образовательных учреждениях. Здесь можно указать и на некую односторонность суждений, исходящую из недостатка жизненного опыта, когда ребёнок высказывает свои суждения исходя из некогда прочитанного. У педагогов это действительно часто вызывает раздражение, которое вызвано бессилием или досадой. Многократно отмечено, что одарённые дети (не только дети) легко манипулируют новыми знаниями, не будучи отягощёнными никакими формальными запретами, в то время как взрослые или наставники оказываются недостаточно подготовленными к такой свободе суждений. Особенностью некоторых одарённых детей, как мы указывали в предыдущей главе, является стойкий интерес к мыслительным (или иным) занятиям. Отмечается, что ребёнок способен заниматься лишь тем, что ему интересно. Даже посещая внеклассные кружки и студии, ребёнок остаётся в них только до тех пор, пока не исчерпали запас получения новых знаний. После насыщения, интерес неизбежно падает, и у ребёнка начинаются те же проблемы с поведением, взаимоотношениями с преподавателем и сверстниками, что и раньше в других местах.

Однако Э.Ландау выделяет ещё несколько принципов. Он добавляет очевидный принцип насыщенности содержания обучения, который провоцируется самим детьми за счёт их познавательной или творческой активности. Но в своей книге «Одарённость требует мужества: психологическое сопровождение одарённого ребёнка» [12, с. 108] вводится принцип проблемного характера обучения одарённого ребёнка.

Литература:

1. Блинова В.Л., Блинова Л.Ф. Детская одарённость: теория и практика: учебно-методическое пособие // Казань: ТГГПУ, 2010

2. Выготский Л.С. Воображение и творчества в детском возрасте. Психологический очерк. // М.: «Просвещение», 1991 .
3. Гильбух Ю.З. Внимание: одарённые дети / Ю.З. Гильбух - М.: «Просвещение», 1991 - с. 215-218 .Гильбух Ю.З. Феномен умственной одарённости (детей) // Ю.З. Гильбух - Вопросы психологии. - 1990 - №4 - с. 147 - 155 .
4. Грабовский А.И. К вопросу о классификации видов детской одарённости / А.И. Грабовский // Педагогика. - 2003. - №8 - с. 13-18 .
5. Зайцева Н.В. Перспективные направления поддержки одарённых детей / Н.В. Зайцева // Народное образование. - 2010. - №3 - с. 26-29
6. Коменский Я.А. Великая дидактика // Избранные педагогические сочинения. - М.: «Просвещение» 1955, с. 164 -392 .
7. Коменский Я.А. О культуре природных дарований // Избранные педагогические сочинения. - М.: «Просвещение» 1955, с. 449 -479 .
8. Коноплева Н. Легко ли быть вундеркиндом? // Директор школы. - 2004. - №3 - с. 54-
9. Кулемзина А. Учителю об одарённых детях / А. Кулемзина // Народное образование. - 2009. - №2 - С. 236 -246 .
10. Ландау Э. Одарённость требует мужества: психологическое сопровождение одарённого ребёнка / Пер. с нем. А.П. Голубева; Науч. ред. рус. текста Н.М. Назарова. М.: Изд.центр «Академия», 2002 .Лебедева В.П., Лейтес Н.С., Матюшкин А.М. и др. Учителю об одарённых детях (пособие для учителя) / Под ред. В.П. Лебедевой, В.И. Панова. - М.: Молодая гвардия, 1997 .
7. Леви К. Нестандартный ребёнок - Киев, 1991, .
8. Лейтес Н.С. Возрастная одарённость школьников / Н.С. Лейтес. - М.: Изд. Центр «Академия», 2001 .
9. Чудновский В.Э. Одарённость: дар или испытание / В.Э. Чудновский. - М.: Знание, 1990 .
- 10.Юркевич В.С. Одарённый ребёнок: иллюзии и реальность // М.: «Просвещение», 1996

БАЛАНЫҢ ЕРЕКШЕ ҚАБІЛЕТІ ҮШІН МАҚТАУ КЕРЕК ПЕ?

Кенжебекова Айгүл Арыстанқызы
Ақтөбе облысы, Темір ауданы
№3 Шұбарқұдық жалпы орта білім беретін мектебінің
бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация

Әр адам - қайталанбас дара болмыс иесі. Сондықтан баланы өзгенің баласымен, аға-әпкесімен тіпті өзінің сыңарымен де салыстыруға болмайды. Өйткені әр адам - қайталанбас жеке дара болмыс. Баланы бағалауда да осы нәрсені ескеру қажет. Адамды жеткен жетістігіне қарай емес, мақсатқа жету үшін қаншалықты күш салғанына қарай бағалау керек. Адамның бағындырған жетістігі емес, соған жетуге ұмтылысы, талпынысы құрметке лайық. Бұл жарияланым баланың болмысы мен оның тәрбиесімен тікелей жұмыс жасайтын мұғалімдер мен мектеп психологтарына, сынып жетекшілерге, ата-аналарға жалпы ұрпақ тәрбиесіне бейжай қарамайтын жұртшылыққа арналады.

Баланы ерекше қабілеті, артық қасиеті үшін мақтау керек пе? Немесе осал тұсын көргенде қабық шытып, сөгу қажет пе? Жоқ. Баланы бұлай тәрбиелеуге болмайды. Адамды жеткен жетістігіне қарай емес, мақсатқа жету үшін қаншалықты күш салғанына қарай бағалайды. Яғни мұнда адамның бағындырған жетістігі емес, соған жетуге

ұмтылысы, талпынысы құрметке лайық. Баланы бағалауда да осы нәрсені ескеру қажет. Мысалы бір оқушының шет тілін игеру қабілеті нашар делік. Есесіне ол математикаға жүйрік. Әлсіз жағын дамыту үшін көп еңбектеніп, ағылшыннан әрең дегенде үш алды. Бұл мақтауға тұрарлық. Бірақ математикаға көңіл бөлмей төрт алып қалды. Тапсырма орындауға ерінбесе, оп-оңай бес алар еді. Ал ата-анасы оған ағылшыннан үш алғанына ұрысты. Математикадан төрт алғанына көңіл аудармады. Ата-ананың осындай қате әрекетінің кесірінен бала мынадай кесел көзқарасқа ұрынуы мүмкін. Енді ол жеңіл сабаққа дұрыс көңіл бөлмейді. Оған қоса өзіне қиын пәнді де меңгеруге тырыспайды. Сондықтан баланың жақсы жақтарын көтермелеп, одан сайын көбірек талаптануға жағдай жасаймыз. Ал әлсіз тұстарына қолдау көрсетіп, болмашы жетістігіне шын қуанамыз. Осылайша бала өзінің мықты қарым-қабілетіне қуанып, әлсіз қырларына қатты қайғырмауды үйренеді.

Сол сияқты, мұғалім оқушыны қарым-қабілеті мен дарынына қарай емес, талпынысына қарай бағалануы қажет. Себебі мұғалім барлық оқушыны бір ғана өлшеммен таразылауға міндетті. Бұдан шығатын қорытынды: балаға мектеп жауап бере алмайтын міндеттер ата-ананың мойнына жүктеледі. Ата-ана баланың бағасына емес, даму потенциалына баса назар аударуы керек. Даму потенциалы баланың интеллектуалдық қарым-қабілетін ғана емес, рухани, адамгершілік және эмоциалық қырларын да қамтиды. Әр адам - қайталанбас дара болмыс иесі. Сондықтан баланы өзгенің баласымен, аға-әпкесімен тіпті өзінің сыңарымен де салыстыруға болмайды. Өйткені әр адам - қайталанбас жеке дара болмыс.

Баланың өзіне деген сенімін арттырып, өмірді жақсы көріп өсуіне жағдай жасау керек әрине. Бірақ әрбір ата-ана болсын, мұғалім болсын баланы қалай мақтау керектігін білген жөн. Артық қыламыз деп, тыртық қылдырып алмау үшін не істеу керек? Баланы мақтаған дұрыс. Бірақ оның да өз реті мен тәртібі бар. Баланы нақты ісі үшін ғана мақтаңыз. Мақтаған кезде бала нені жақсы істегенін және не үшін ол жақсы іс болып саналатынын түсінетіндей болуы керек. Мысалы, егер оның жақсы суреті үшін мақтасаңыз «Мына күннің суретін қандай әдемі салғаның!», «Мына торғайың қандай әдемі шыққан» деп нақты не үшін мақтап отырғаныңызды білдірген жөн. «Жарайсың! Сен нағыз суретшісің» деген жалпылама сөздерден аулақ болыңыз. Мақтаумен бірге балаға жылы жүз танытып, күлген, құшақтаған, сүйген дұрыс. Балаңыз сіздің одан «құтылуы» үшін ғана мақтап тұрмағаныңызды, оның іс-әрекетіне шынайы қуанып тұрғаныңызды сезінуі керек. Психологтар баланы күніне кем дегенде төрт рет құшақтап, сүю керектігін айтады. Баланы даттаған кезде де, мақтаған кезде де «Ананың баласын қарашы» деген салыстырулардан мүлдем аулақ болу керек. Оны біреуден артық көрсетіп мақтау арқылы, сіз оның бойында менмендікті тәрбиелеуіңіз мүмкін. Ұсақ-түйектің бәріне бола мақтаудың қажеті жоқ. Онда мақтауыңыздың құны түсіп кетеді. Кез-келген нәрсеге мақтай берсеңіз, кейін бала әр қимылы мен әр сөзіне мақтау күтетін болады. Олай жасай беру мүмкін емес. Сондықтан мақтамай қалсаңыз, тағы ренжіп, түсінбей қалуы мүмкін. Мақтаған кезде баланың сол іске салған еңбегін мен жұмсаған күшіне назар аударуға тырысыңыз. Оның табиғи дарынынан гөрі күші, икемділігі, біраз күш жұмсағаны жетістіктеріне мән беріп, соларды ерекше атап өтуге тырысыңыз. Егер тырысып беріспей жүрсе де, оны бір мақтап қоюға болады.

Балаға сенен үлкен суретші, биші, әнші, спортсмен шығады деп уәде берудің қажеті жоқ. Болашақта осы сөздеріңіз іске аспай қалса, оның қаншалықты қаймығатынын ойлаңыз. Сондықтан әр сөзге мән беру маңызды. Бірақ бұл дегеніңіз «Сенің қабілетің аз, жетістікке жете алмайсың» деп айту керек деген сөз емес. Егер баладан қандай бір жетістігіне мақтаған болсаңыз, біраз уақыт өткеннен кейін, ол жетістігінің соншалықты үлкен болмағанын, ол оданда үлкенірек жетістіктерге жете алатынын есіне салудың қажеттілігі жоқ.

Мен оқушыны мақтау міндетті түрде болуы керек деп ойлаймын. Неліктен? Себебі оқушыны қолдау, оның өзін-өзі бағалауын арттыру және пәнді оқуға деген

ынтасын арттыру үшін. Мұғалімнің мақұлдауы ғажайыптар жасай алады. Өшіп бара жатырған гүлге су қалай әсер етсе, мұғалімнің сөзі де оның қолдауы мен ілтипатына үнемі зәру балаға жақсы әсер етеді.

Мақтаудың негізгі қызметі – мұғалімнің өз оқушысының мүмкіндіктеріне деген шынайы сенімін жеткізу. Бірақ ерекше қажеттіліктері бар әрбір бала өзінің іс-әрекеті мен жетістіктерін оң бағалап, мақұлдауды қажет етеді. Мұғалімнің міндеті – оқушыларын ауызша мақтау үшін үнемі жақсы себептерді табу.

Еңбекқорлығы үшін мақтау. Оқушыны мінез-құлқы арқылы берілген жақсы қабілеттері үшін емес, тапсырманы немесе тапсырманы орындауға жұмсаған күш-жігері мен талпынысы үшін мадақтау керек. Мысалы орыс тілі сабағында оқушыны диктантты жақсы жазғаны үшін мадақтау үшін сіз «Жарайсыз! Сіз жұмысқа тыңғылықты дайындалғансыз, барлық ережелерді қайталағансыз! Сіз бірде-бір қателік жіберген жоқсыз!» деп айту дұрыс емес. Жеке тұлғаны емес, іс-әрекетті мадақтаңыз! Мадақтауда оқушының іс-әрекеті мен жетістігін мақұлдауды білдіру өте маңызды. Әйтпесе оқушының бойында өзін-өзі бағалаудың біржақты жоғарылауы мен менмендігі қалыптасуы мүмкін.

Нені мақтап жатқаныңызды анық көрсетіңіз! Оқушының нақты не үшін мақтағанын, нені жақсы меңгергенін түсінуі маңызды. Жалпы мақтаудың тиімділігі төмен, оның шынайылығына күмән келтіреді. Орынды болса, оқушы ойдағыдай орындаған тапсырманың қиындығын баса көрсетуге тырысыңыз.

Қалыпты және нақты түрде мадақтаңыз! Мұғалімнің мақтауы басқа оқушылардың қызғанышын тудырмас үшін шынайы, лайықты, қалыпты және негізделген болуы керек. Өлшеусіз мадақтау барлық құндылық пен мағынаны жоғалтады, баланы арзан жетістікке дағдыландырады. Әрбір ұсақ- түйек үшін мақталатын оқушы санадан тыс өзінің әрбір іс-әрекетінің мақұлдауын күтеді, ал оны алмаған кезде шын жүректен абдырап қалады. Сонымен қатар, өлшеусіз мадақтау - менмендіктің, жалқаулықтың және басқа пәндерге немқұрайлылықтың пайда болуының тікелей жолы.

Сүйіктілерді ғана мақтамаңыз! Әрбір сыныпта формальды иерархиясыз аяқталмайды, соның негізінде кейбір оқушылар басқаларға қарағанда көбірек мақтауға лайық деп есептеледі. Сыныптастары арасында танымал емес оқушыларыңызды қалай мақтауға болады? Оларды үнемі мадақтау сыныптың оларға деген көзқарасын нашарлатуы мүмкін. Мұндай оқушыларды саналы түрде қолдау, оқу және сыныптан тыс жұмыстарда көңіл бөлу маңызды.

Жақсылыққа тоқтал! Ауызша мақұлдаудың көмегімен мұғалім қаншалықты оңай жетістікке жетеді оқушының өзін-өзі бағалауын арттыру. Бірақ бір ғана артық сөйлем бәрін құртуы мүмкін. Мысалы егер мұғалім карточкадағы жылдам және дұрыс жұмысы үшін мақтағысы келсе, онда ол дәптердегі қалған тапсырмаларды тіпті қарағысы келмейтінін және олардың барлығы орындалмағанын көрсетпеуі керек. Мұғалімнің мақтауында сөгіс, шарттар мен түсініктемелер болмауы керек, оны жақсы нотада аяқтауы керек.

Бір оқушыны бүкіл сыныппен салыстырмаңыз! Бір оқушыны топ қолмайынша мақтауға болмайды. Мысалы оқушы үй тапсырмасын жалғыз өзі орындаса, сабақта оны мадақтаңыз. Мұны онымен оңаша жасаған дұрыс. Өйткені мақтау лайықты болса да сыныптастарының агрессиясын тудыруы мүмкін.

Салыстырмай мақтаңыз! Мұғалімнің мақтауы сөзсіз және салыстыруларсыз болуы маңызды. Оқушының жетістіктерін, нәтижелерін салыстыруға болмайды.

Мадақтауды күшейтіңіз! Мұғалім өз сөзінде «Мен-хабарды» қолданатын мадақтау тиімдірек. Мысалы әдебиеттік оқу сабағында оқушыны былайша мадақтауға болады. «Мен сенің осы қиын өлеңді мәнерлеп оқып, жатқа айтып бергеніңе өте қуаныштымын». Мұндай мадақтау мұғалім мен оқушының арасында сыйластық, құрмет туындатады.

Қандай мақтаудың кері әсер тудыруы мүмкін?

«Мен мақтағанда неліктен балаларым мақтауымды қабылдамайды?» Мен қызыма оның ақылды екенін айтсам, ол болса «Айнагүл менен де ақылды ғой!»-деп жауап қатады. Мен оның сұлу екендігін айтсам, ол «Мен толықпын»-деп жауап береді. Мен оның мейірімді әпке екендігін және дарынды суретші екендігін айтсам, ол кіші інісіне қол жұмсап, сурет сала білмейтіндігін келтіреді. Кейде қызым менің айтқандарымның барлығын бұрысқа шығарғысы келеді деп көрінеді маған.

Ал ұлым болса, оданда да бетер. Ол допты баскетбол себетіне лақтырып, әйтеуір бір кезде доп тигізді-ау. Мен «Тамаша! Сен – нағыз баскетболшысың!»-деп айғай салдым. Ол допты лақтырып жіберді де, үйге кіріп кетті. Түсінбедім онысын. Балаларымды мақтай бастасам, менің сөздерім қарама-қарсы әсер туғызады.

Бұл мысалдар балалардың бағалауымен байланысты жалпылама мақтау проблемасын жақсы түсіндіреді. «Ақылды», «Сұлу» және «Керемет» деген секілді сөздер балаларды өздерінің кемшіліктеріне шоғырлануға мәжбүрлеп қана қоймай, оларды белсенді әрекеттерін тоқтатуға да итермелейді. «Егер мен керемет болсам, онда несіне әрекеттеніп, тәуекелге барамын. Мүмкін келесі жолы мен ондайды жасай алмайтын шығармын!»-деген шешім шығарады балаларымыз ондай мақтаулардан.

Бұл жәйт балаларды мақтауды тоқтатқан жөн дегенді білдіре ме?

Бұл жәйт мынаны білдіреді егерде біз балаларымызға өзіне деген сенімдерін нығайтып, әрі қарай тырыса беруге көмектескіміз келсе, онда біз бағалаудан бас тарту керекпіз. «Жақсы», «Тамаша!» «Керемет», «Ең озық»-деген сөздерді ұмытқанымыз дұрыс. Қарапайым тілмен сипаттауды үйренейік. Біз не көріп тұрғанымыз немесе әсерлерімізді, не сезінгенімізді сипаттай алуымыз керек.

Не көріп тұрғаныңызды сипаттаңыз!

-«Сен бұл қиындықтың шешімін тапқанша онымен күрестің!»

-«Сен допты тигізе алдың-ау ақырында! Доп себетке дәл түсті!»

-«Өз шаруаларың бола тұра, сен қарындасыңа үй тапсырмаларын орындауға көмектестің!»

Өз әсерлеріңізді, сезімдеріңізді сипаттаңыз!

-«Маған сенің «Күннің батуы» атты суретің ұнайды. Ол бақыт сезімі мен көңіл тыныштығын тудырады».

-«Сенің айтқан әзіліңді есіме түсірген сайын мені күлкі қысады!»

Өз көргеніміз бен әсерлерімізді сипаттау керемет нәтиже береді. Бұнымен біз бала ұмтылыстарының құнды екендігін мойындаумен қатар оған өзіне деген сенімін де күшейтеміз. Осылайша баланы әрі қарай ұмтылуға ынталандырамыз. Мұндай сипаттаудың астарлы мағынасы нақты айқындалған. «Мен проблеманы шешпей, әрекеттенуімізді тоқтатпадым», «Мен неғұрлым көп жаттыққан сайын нәтижелерім де жақсара түсуде», «Мен тіпті қиын-қыстау жағдайда да мейірімді болып қала бере аламын», «Мен әзіл айта білемін», «Мен өте жақсы пейзаж салдым». Бұған еш күмән келтірмеңіз. Сипаттау – өз мүмкіншіліктеріне сенімді және жауапкершілігі жоғары балаларды тәрбиелеудің тамаша құралы.

Пайдалы мақтаудың тағы бір үлгісін келтірейік

Көргеніңіздің нәтижесін сөзбен қорытындылаңыз.

-«Сен соңғы нотаға дейін жаттап алмай, репетиция жасауды тоқтатпадың. Мұны мен табандылық деп атаймын!»

-«Торттың соңғы кесегін қарындасың үшін қалдырғаныңды көріп тұрмын. Жігерің неткен мықты еді!»

-«Сен барлық жапырақтарды жинап, қапқа салдың. Мен сенен сұрамасам да бұны жасадың! Міне, мен бұл әрекетіңді жауапкершіліктің мықты көрінісі деп атаймын!»

Ал егер мақтауға тұрарлық іс жоқ болса ше?

Елестетіп көріңіз: мектепке барар уақыт тақап қалды, ал қызыңыз әлі киінген жоқ. Немесе ұлыңыз мұғалімнің өте көп тапсырма беретіндігін және де оларды жасап үлгеруге

мүмкін еместігін айтып, сізге шағым жасайды делік. Балаларымыз туралы не ойлайтындығымызды олардың бетіне тіке айтқымыз келетінін сәттер жиі кездеседі.

-«Сен неліктен баяу киінесің? Өзіңе қарашы! Сен әлі аяқ киіміңді де киген жоқсың! Сен бұлайша ешқашан да сабаққа үлгеріп бармайсың!»

-«Егерде есерсоқ видео ойындарды ойнамай, мен айтқан кезде үй тапсырмаларын орындауға отырған болсаң, сен оларды орындап үлгерер едің! Сен ылғи да өз жалқаулығыңды мойындамай, ақталасың!». Алайда мұндай сөздерді айтуға жол бермеу керек. Балаға оның жетістіктерін сипаттап беру керек. Тіпті оның жетістігі шамалы болса да.

-«Сен тісінді тазаладың, киіндің, асыңды іштің. Енді саған тек шұлық пен туфлиіңді табу ғана қалды. Соларды кисең – сен мектепке дайын болып шыға келесің!»

-«Ал санап көрейік Бөлшектерді қосу мен азайтуға он есеп беріліпті. Әрине бұл шаршататын тапсырма. Алайда мен алғашқы екі есепті шығарғаныңды байқадым. Демек, сен дұрыс жолдасың!»

Баланың жетістіктерін көрсету арқылы олар тіпті азғантай болса да біз оларға өз мүмкіндіктеріне деген сенім ұялатып, ұмтылыстарын жалғастыруға ынталандырамыз. Алайда баланың бойында мақтайтын қылықтар жоқ делік. Бұған қоса сіздің балаңыз ерекше сезімтал: ол бір нәрсені дұрыс жасамағанын білсе, соған өлердей қапаланып, қатты кейіс білдіреді.

Балаға оның қатесі маңызды жаңалық болғанын түсіндіруге тырысыңыз.

Бір жас ана үш жастағы ұлының әңгімелесіп тұрып, қолындағы шырын құйылған аузы жабық ыдысты сілкігенін айтты. Кенет ыдыстың қақпағы ұшып кетті де, шырын баланың жейдесін былғап, еденге дейін төгілді. Бала айғай салып жылай бастады.

-Сәкен!-деді анасы осы кезде салтанатты дауыспен.

-Сен жаңалық аштың!

Ұлы жылауын дереу тоқтатып, анасына таңдана қарады. Анасы болса әр сөзін ежіктеп, былай деді.

-Сен жаңа ғана егерде жабық ыдысты сілкілесе, оның қақпағы ұшып кетіп, ішіндегі шырынның төгілетіндігін айқындадың! Өз көргеніміз бен әсерлерімізді сипаттау керемет нәтиже береді. Бұнымен біз бала ұмтылыстарының құнды екендігін мойындаумен қатар оған өзіне деген сенімін де күшейтеміз. Осылайша баланы әрі қарай ұмтылуға ынталандырамыз.

Қорыта айтатын болсам, мадақтау – балаларды дұрыс тәрбиелеудегі өте тиімді, маңызды және нәзік педагогикалық құрал. Мұғалім мен ата-ананың парасатты мақтауы бұл баланың табысқа жетуіне мол мүмкіншілік болып табылады. Баланы жеткен жетістігіне қарай емес, мақсатқа жету үшін қаншалықты күш салғанына қарай бағалайды. Баланың нақты ісін ғана мақтау керек, сонымен қатар жетістіктерін назарсыз қалдыруға болмайды. Мақтау әрдайым шартсыз болуы тиіс. Яғни мақтап келе жатып, «бірақ»деп өзіңіздің шартыңызды айтушы болмаңыз. Мақтаған кезде баланың жеке іс-әрекетіне қатысты ғана сөз қозғау керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Балалықтан даналыққа» Сейілбек Мырзабай Алматы -2021ж;
2. «Сердце отдаю детям» В. А. Сухомлинский Издательство «Тион»;
3. «Одаренные дети» Франц Монко, Ирен Ипенбург;
4. «Идеальные родители» Адель Фабер, Элейн Мазлиш;
5. «Бастауыш мектеп» Республикалық ғылыми-әдістемелік журналы 2020ж;
6. «Білім шапағаты» Республикалық газеті 2020 ж;
7. Бастауыш сыныпта оқыту, Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал;
8. Сыныптағы тәрбие, Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал 2010ж, №4
9. «Оқыту-тәрбиелеу технологиясы» Республикалық ғылыми-әдістемелік журналы 2019ж;
10. «Ақтөбе ұстазы» газеті 2020 ж.

РАБОТА С ОДАРЁННЫМИ ДЕТЬМИ В МЛАДШИХ КЛАССАХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Юшко Наталья Владимировна
Учитель начальных классов, педагог-эксперт,
Общеобразовательная средняя школа №76, г.Актобе

Аннотация

В статье рассматривается использование искусственного интеллекта (ИИ) для работы с одарёнными детьми в младших классах, акцентируя внимание на персонализированном обучении и развитии творческих способностей. ИИ предоставляет возможности для создания адаптивных учебных программ, интерактивных образовательных сред и инструментов для проведения исследовательских проектов. Применение ИИ помогает удовлетворить уникальные потребности одарённых учеников, поддерживая их мотивацию и интерес к учебе. Статья также обсуждает практические примеры успешного использования ИИ в образовании, такие как адаптивные платформы и виртуальные наставники, а также затрагивает проблемы, связанные с этическими аспектами, необходимостью подготовки педагогов и финансовыми барьерами. В заключение подчеркивается, что при правильной интеграции ИИ может значительно повысить качество образования и способствовать раскрытию потенциала одарённых детей.

Цель статьи — исследовать и обосновать использование искусственного интеллекта (ИИ) в работе с одарёнными детьми в младших классах, с акцентом на улучшение персонализированного обучения и развитие творческих способностей. Статья направлена на:

1. **«Анализ потребностей одарённых детей»:** определить, какие особенности и потребности имеют одарённые дети в младших классах и как традиционные методы обучения могут не полностью удовлетворять эти потребности.
2. **«Изучение возможностей ИИ»:** рассмотреть, каким образом ИИ может быть применён для создания адаптивных образовательных программ, интерактивных учебных сред и инструментов для исследовательских проектов.
3. **«Выявление успешных примеров применения ИИ»:** привести примеры успешного использования ИИ в образовательных платформах и проектах, которые способствуют раскрытию потенциала одарённых детей.
4. **«Обсуждение проблем и вызовов»:** осветить основные проблемы, связанные с внедрением ИИ в образовательный процесс, включая этические и финансовые вопросы, а также необходимость подготовки педагогов.
5. **«Предложение рекомендаций»:** предоставить рекомендации по эффективной интеграции ИИ в образовательную практику для поддержки и развития одарённых детей.

Введение

В последние годы искусственный интеллект (ИИ) стремительно развивается и находит всё большее применение в самых различных сферах, включая образование. Особенно актуальной становится его роль в работе с одарёнными детьми, поскольку эти дети имеют особые потребности и требуют индивидуального подхода. В младших классах, где закладываются основы образования, внедрение ИИ может значительно улучшить процесс обучения и развить потенциал таких учеников.

Потребности одарённых детей

Одарённые дети обладают высокими когнитивными способностями, что позволяет им усваивать материал быстрее и глубже, чем их сверстники. Они часто требуют более сложных и интересных заданий, которые соответствуют их уровню интеллекта и интересам. Однако традиционные образовательные методы не всегда способны обеспечить необходимую глубину и разнообразие учебного материала. В результате

одарённые дети могут сталкиваться с проблемами скуки и недостатка вызова, что может негативно сказаться на их мотивации и развитии.

Роль ИИ в работе с одарёнными детьми

Персонализированное обучение

Искусственный интеллект может адаптировать образовательные материалы в зависимости от уровня подготовки каждого ученика. С помощью алгоритмов машинного обучения ИИ способен анализировать ответы учащихся, выявлять их сильные и слабые стороны и на основе этих данных предлагать задания, соответствующие их индивидуальным потребностям. Это позволяет создавать персонализированные учебные планы, которые учитывают уникальные особенности каждого одарённого ребёнка.

Интерактивные учебные среды

Современные технологии ИИ позволяют создавать интерактивные образовательные среды, которые делают процесс обучения более увлекательным и интерактивным. Например, с помощью виртуальных помощников и чат-ботов ученики могут получать мгновенные ответы на вопросы и рекомендации по улучшению своих знаний. Такие технологии помогают поддерживать высокий уровень интереса и вовлеченности одарённых детей.

Разработка творческих и исследовательских проектов

Одарённые дети часто имеют глубокий интерес к определённым темам и стремятся к самостоятельному исследованию. ИИ может помочь им в разработке и реализации исследовательских проектов, предоставляя инструменты для сбора и анализа данных, создания моделей и визуализации результатов. Это способствует развитию критического мышления и навыков решения проблем.

Оценка и диагностика

Искусственный интеллект также может играть ключевую роль в оценке и диагностике уровня знаний и способностей учащихся. Системы на основе ИИ могут проводить регулярные оценки и предоставлять учителям детализированные отчёты о прогрессе каждого ученика. Это позволяет своевременно выявлять и устранять пробелы в знаниях, а также определять области, требующие дополнительного внимания.

Примеры успешного применения ИИ

Платформы для обучения и тестирования

Существуют платформы, использующие ИИ для создания адаптивных тестов и обучающих программ. Например, системы типа DreamBox и Knewton адаптируют содержание уроков в зависимости от уровня знаний ученика и его темпа работы. Эти платформы могут эффективно использоваться в классе для поддержания интереса и мотивации одарённых детей.

Виртуальные наставники

Виртуальные наставники, такие как система Squirrel AI, используют ИИ для обеспечения персонализированного обучения. Эти системы способны взаимодействовать с учащимися, анализировать их ответы и предоставлять рекомендации по улучшению навыков. Они также могут предлагать дополнительные ресурсы и задания, которые соответствуют интересам и уровню подготовки учащегося.

Образовательные игры и симуляторы

Игра, такая как «Genius Square» и другие образовательные игры на базе ИИ, помогает развивать критическое мышление и креативные способности. Такие игры адаптируются под уровень навыков ребёнка, предоставляя задания, которые соответствуют его уровню развития и интересам.

Проблемы и вызовы

Этические и конфиденциальные вопросы

Использование ИИ в образовании ставит перед нами вопросы этики и конфиденциальности. Сбор и анализ данных о прогрессе и способностях учащихся требуют строгого соблюдения норм защиты персональных данных. Необходимо

обеспечить, чтобы данные использовались только в образовательных целях и были защищены от несанкционированного доступа.

Необходимость подготовки педагогов

Внедрение ИИ в образовательный процесс требует подготовки педагогов к использованию новых технологий. Учителям необходимо обучаться тому, как эффективно интегрировать ИИ в учебный процесс и как интерпретировать результаты, предоставляемые системами на базе ИИ.

Технические и финансовые барьеры

Разработка и внедрение технологий ИИ могут потребовать значительных финансовых затрат. Не все образовательные учреждения обладают ресурсами для приобретения и поддержания таких систем. Это может ограничивать доступ к передовым технологиям и создавать разрывы в качестве образования.

Заключение

Искусственный интеллект обладает огромным потенциалом для улучшения образования одарённых детей в младших классах. Он позволяет создавать персонализированные образовательные программы, развивать творческие способности и поддерживать высокий уровень интереса к учебе. Тем не менее, для успешной интеграции ИИ в образовательный процесс необходимо решать проблемы, связанные с этикой, подготовкой педагогов и финансовыми затратами. При надлежащем подходе ИИ может стать мощным инструментом, способствующим раскрытию потенциала одарённых учеников и повышению качества образования в целом.

Список литературы:

1. Алексеева И. В. (2020). «Искусственный интеллект и образование: инновационные подходы и технологии». Вестник Московского государственного университета. Серия 18: Социология и политология, 4, 58-73.
2. Борисова Н. П. (2019). «Персонализированное обучение в условиях цифровизации образования». Проблемы современного образования, 1, 34-46.
3. Гусева В. Н. (2021). «Искусственный интеллект в образовании: возможности и вызовы». Образование и наука, 23(2), 12-27.
4. Давыдов В. В., & Копылов В. И. (2022). «Технологии искусственного интеллекта в учебном процессе: современные тенденции и перспективы». Вопросы психологии и педагогики, 2, 45-59.
5. Кириллова Н. И. (2018). «Адаптивные образовательные технологии: теория и практика. Информационные технологии в образовании», 11, 82-99.
6. Лебедева А. С. (2021). «Роль искусственного интеллекта в поддержке одарённых учащихся». Журнал психологии и педагогики, 5(3), 14-26.
7. Морозова И. В. (2019). «Интеллектуальные системы обучения: использование и перспективы». Современные проблемы науки и образования, 3, 56-68.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДЫҢ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДАРЫНЫН ҮЙІРМЕ ЖҰМЫСТАРЫ АРҚЫЛЫ ДАМУТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Джексенбаева Баян Ниятуллаевна
Жамбыл облысы, Шу ауданы, Төле би ауылы
М.Мақатаев атындағы тірек орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация

Оқушыларға эпос, жыр, жырау, жыршы ұғымдарына толықтай түсінік беру, ұлттың салт-дәстүрін құрметтеуге, үлгі алуға, ұлы адамдар өмірінен өнеге алуға, елжандылыққа, батырлыққа, ержүректілікті ұғындыру.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында «Әр баланың жеке қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы, жеке адамның дарындылығын, талантын, қабілетін дамыту» сияқты өзекті мәселелер енгізіліп отыр. Себебі ғылым мен техниканы, өндірісті әлемдік деңгейде дамыту үшін елімізге шығармашылықпен жұмыс жасайтын білімді, жоғары дайындығы бар білікті мамандар қажет.

Сондықтан, қазіргі кезеңде мектептің негізгі жұмыстарын баланың жан-жақты дамуы мен қалыптасуына, олардың белсенділіктерін, жауапкершіліктерін арттыруға, мұғалімдердің шығармашылық жұмыстарын ұйымдастыруға, озат тәжірибені жинақтауға, ғылыми негізде білімді тәжірибемен ұштастыру қажет.

Өркениетті қоғамда дарынды балаларды бөлектеп оқыту XX ғасырдың 50-60 жылдарында басталып, оқытудың саралап, даралап білім беру принципіне көшкені мәлім. Көптеген шет елдердің білім беру жүйесінде қазір жоғары деңгейде жүргізілуде. Қазақстан Республикасында бұл мәселенің көптеген шешімдерінің бірі ретінде «Дарын» орталықтары ұйымдастырылып жүр. Мұндай орталықтардың жетіп жатқан жетістіктері де ауыз толтырып айтарлықтай нәтиже беріп отыр десек те болады.

Әлемдік тәжірибеге сүйенсек мектеп жасындағы балалардың 20 пайызы осы топқа жатқызылады екен. Біз дарынды деп белгілі бір қабілеті көпшіліктің орташа қабілетінен ерекшеленетіндерді айтып жүрміз. Өмір сүретін орта, берілетін тәрбие осы ерекшеліктің одан әрі дамуына көмектеседі немесе оны мүлдем жоқ қылады. Мәселен, саусағынан бал тамған зергердің кез келген қабілетті оқушыны дарынға айналдыра алады. Әлбетте, дарындылықтың тұқым қуалайтындығы, ұрпақтан ұрпаққа берілетіндігі сөзсіз. Дарындылықты немесе ерекше қабілеттілікті балалық шақта жалпы, универсалдық тұрғыдан қарастырған жөн. Ал уақыт өтісімен, тұлғаның есеюімен бұл қабілет өзінің арнаулы қырларын көрсетеді, пәндік дәрежеге, мазмұнға ие болады.

Дарынды балалар мектеп бағдарламасын жылдам меңгереді. Зеректік, байқағыштық қасиеттері жоғары болады. Олардың көпшілігі өз уақыттарын шығармашылық жұмысқа арнайды. Сурет салады, өлең жазады, өлең оқиды т.б. Дарын өкілдерінің қуат-қабілетінің шарықтайтын шегі болады. Мұндайда олардың санасы барынша өткірленіп, мейлінше айқындалады, байқампаздығы онан сайын арта түседі.

Әрине адам өмірге өзіндік нышанмен, табиғи қасиеттерімен келеді. Ал баланың бойындағы нышан мен туа біткен қасиеттерді дамытатын – ұйымдастырылған оқыту мен тәрбие үрдісі деп ойлаймыз.

«Неғұрлым баланың қабілеті мен талантын дамытуға ертерек көңіл бөлінсе соғұрлым оны толық ашуға мүмкіндік туады. Жалпы білім беретін орта мектептерде оқушыларға білім берудің тиімді жолдарын іздестіру, жаңа технологиясын ойластыру қазіргі заманның көкейкесті мәселесіне айналған.

Баланың шығармашылық, ізденгіштік қабілеттерін дамыту өте ерте кезден бастап қолға алуды қажет етеді. Шығармашылық үшін икемді жас – орта буын. Бұл жастың ерекшелігі ойлау процесінің өзіндік ерекше стилі қалыптасады, түрлі болжамдар, ой, қиял, сезім шапшаңдығы көркем шешім таба алады. Бұл жастағы балалардың жан дүниесі нәзік, қаламы тез төселеді.

Дарынды балалармен жұмыс жүргізудің әлемдік тәжірибелері, ғылыми бағыттары ескеріліп, негізгі төмендегі идеялар басшылыққа алынады:

- дарынды балаларды әлеуметтік және құқықтық қорғаудың ізгілігі мен бұқаралығы;
- дарынды балаларды іріктеу және олармен жұмыс істеуде биологиялық және әлеуметтік факторларды ескеру;
- дарынды балалармен үздіксіз, жүйелі жұмыс жүргізу;
- дарынды балаларды іріктеу үшін диагностикалық әдістердің жиынтығын қолдану;
- инновациялық технологиялар мен әдістерді пайдалану арқылы оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту;
- дарынды балалармен жұмыс істейтін жеке бағдарламалар дайындау.

Дарынды оқушылардың білімге деген талпынысы басқа оқушылардан өзгеше болып келеді. Дарынды оқушылар білім мазмұнын тез әрі терең түсініп, оған талдау жасай біледі. Дарынды оқушылармен жұмыс істеу үшін психолог мұғалімдер, сынып жетекшілері, тәрбиешілер арнайы дайындықтан өтуі қажет.

Көбінде балалық шақта байқалатын табиғи нышандардың ойдағыдай қиысып келуінен туындайтын қабілеттің жоғары түрі дарындылық деп аталады. Дарынды бала (ғылымда бұларды вундеркиндылар) мәселесі жөнінде әлемдік психологияда жазылған еңбектерде жинақталған нақты деректер аз емес. Өкінішке орай, оларды іздестіріп тауып алу, сондайақ, оқытып-тәрбиелеу жағы қазақ жұрты бүгінге дейін жөнді көңіл бөлінбей келе жатқан мәселе. Қазақ мектептерінің жағдайында осы жайттың ойдағыдай жүзеге асуына оралғы болатын факторлар да жеткілікті.

Ерекше қабілетті балаларға қамқорлық жасалып жатқан қазіргі кезеңде республикамыздағы көптеген колледждер мен лицейлер негізінен дарынды балалар үшін ашылған оқу орны әрине, мұндай оқушылар ел болашағы, оның интеллектін (ақыл-ой) қуатының баға жетпес резерві. Дарындылық – адамның ой-өрісінің деңгейі мен өзіндік іс-әрекеттің ерекше өрістеуіне себепкер болатын адамның жанжақты дамуының қайнар көзі, арнаулы қабілеттердің ойдағыдай дамуының нәтижесі.

Ерекше зейінділік, жинақылық, күрделі ақыл-ой жұмысына әрқашан да әзір тұру еңбекке ұмтылудың табандылыққа ұласуы, демалыспен есептеспей, қажымай – талмай еңбектену – дарынды балалардың басты ерекшеліктері. Бойкүйездік пен жалқаулыққа бой алдырмай, қолайсыз жағдайда да жұмыс істей алу, әр істі соңына жеткізбей тынбайтын табандылық, ауыр еңбектен ләззат алу, әр нәрсені талдау мен жинақтай алуға ерекше икемділік, таным аясының кеңдігі, ойлау белсенділігінің аса тұрақтылығы ерекше балалардың өзін-өзі басқара алу қабілетінің басты көрсеткіші болып табылады.

Дарындылық – ең алдымен сана мен жүйкенің сапалық көрінісі. Ол өзіне танымдылық, ерік-жігерлік, жеке дамулық ерекшеліктерді білдіреді. Сондықтан табиғаттың бұл дара құбылысын тани білу тек жүйелілік деңгейде, өзін қоршаған ортамен тығыз байланыста, ерекшеліктерін ерекшеуде жас мөлшері, қабылдау деңгейі көлемінде жүзеге асырылуы керек.

Дарындылық дегеніміз – үш байланыстың үйлесімділігі: жоғары ақыл-ой, креативтілік және нәтижеге жетудегі ынталылық. Осы үш қасиеттің біреуі болмаса адам дарын ретінде қалыптаспайды. Ақыл-ойдың жетіспеуінен адам жақсы нәтижеге жете алмайды. Нәтижеге жетем деген ынтасы болмаса нәтиже де болмайды. Ал креативті қасиеті нашар болса, ондай адам тек орындаушылық қасиетпен шектеледі.

Адам сүйіспеншілікпен, жанымен қалап істеген ісін үнемі дамытып отырады. Бала өз қалауымен бастаған ісін жетілдірсе, дамыта ұйымдастырса, ол – шығармашылық, яғни дарынды баламен жұмыс істеуде алдымен нәтижеге жету ынтасын қалыптастыру, шығармашылықпен жұмыс істеуге үйрету өте маңызды. Дарындылықты анықтау үшін әр түрлі деректерді, бақылау бағалау нәтижелерін, тест, трекинг әдістерін қолдануға болады. Дарынды балаларды анықтау үшін пән мұғалімдері балаларды сабақ үстінде, әр түрлі істермен айналысу барысында бақылау, ата-анасымен әңгімелесу, жолдастарымен әңгімелесу арқылы, тест, тренинг қорытындысына қарай анықтайды. Әр пән мұғалімдері

әрбір оқушыға арналған педагогикалық-психологиялық карта жүргізіп, осы картаны толтыру барысында диагностикалық жұмыстар жүргізіп, әрбір оқушының зейінін, есте сақтау қабілеті, логикалық ойлауы, интеллектуалды, шығармашылық жұмысқа бейімділігі бағаланады. Осы зерттеу жұмыстары қабілетті және дарынды оқушыларды іріктеп топтастыруға ықпалын тигізеді. Сонымен қатар оқушы дарындылығын, ізденімпаздығын тудыруда оқушылардың ғылыми зерттеушілік қабілетін арттырудың маңызы өте зор.

Бақылау немесе байқау әдісі арқылы бала ерекшеліктеріне, жалпы әрекеттеріне бақылау жүргізіледі. Әдіс шарттары:

1. байқау, ұзақ мерзім жүргізіледі;
2. мақсатқа жетуге айқын көрсеткіштер жинақтау, мысалы, мысалы жаттығуды орындауда неге мән береді;
3. бақылау құралдарының жеткілікті болуы және оның дер кезінде қағазға түсуі.

Сонымен қатар бала дарындылығын анықтауда әңгімелесу әдісін қолдануға болады. Мұнда алдын-ала жоспарланған сұрақтарымен қатар жанама сұрақтар рөлі ерекше. Әңгіме желісі кезінде оқушыны үнемі мәселені шешуге әкеп соқтырып отыру керек.

Дарынды балалармен жұмыс жүйесіндегі негізгі тұлға – мұғалім. Мұғалім баланың ата-анасымен бірге оның дарынын алғаш байқаушы, дамытушы. Балаға білімін тереңдетуде, өз бетімен білімін көтеруге ақыл-кеңестерін береді, көмектеседі, көп жағдайда оқушының болашақ кәсіптік тағдыры мұғалімге байланысты деуге болады.

Айта кетсек, Мұқағали Мақатаев атындағы тірек орта мектебінде (РО) «Қазақ балалар әдебиеті» үйірмесінің жетекшісі Б.Н.Джексенбаеваның ұйымдастыруымен 4 және 3 сынып оқушыларының қатысуымен «Туады ерлер ел үшін» атты әдеби-музыкалық қойылым және «Жас Алпамысшылар мен Қобыландышылар» жыр оқу байқауы өтті.

Мақсаты: оқушыларға эпос, жыр, жырау, жыршы ұғымдарына толықтай түсінік беру, жырды жаттау, есте сақтау дағдыларын арттыру арқылы халық шығармаларын, ұлттың салт-дәстүрін құрметтеуге, үлгі алуға, ұлы адамдар өмірінен өнеге алуға, елжандылыққа, батырлыққа, ержүректілікке тәрбиелеу болды. Іс-шараға мектеп әкімшілігі, мұғалімдер, ата-аналар және оқушылар қатысты.

Байқаудың I бөлімде үйірме мүшелерінің «Алпамыс батыр» жырына дайындаған сахналық қойылымы көрсетілді. Қойылымда «Алпамыс батыр» жырын 4 «А» сынып оқушысы Ақылбек Әділ жатқа айтып шықты. Оқиға желісіне байланысты рөлдерді 4 «А,Ә» және 3 «Ә» сынып оқушылары зор ынтамен, үлкен жауапкершілікпен ойнап шықты.

II бөлім «Үздік Алпамысшылар мен Қобыландышылар» жыр байқауымен жалғасты. Ереже бойынша оқушылар 16 беттен тұратын жырды жатқа мүдірмей, жырдың кез келген жерінен тоқтатқанда келесі оқушы іліп әкетіп отырды.

Бұл өтілген іс-шараның келер ұрпаққа ұлтжандылықты дарытып, бабаларымыздың ерлік, даналық қасиеттерін бойына сіңіруіне тигізетін әсері мол деп есептейміз.

Бастауыш мектептерде дарынды балаларды оқыту барысында мұғалімдер заман талабына сай оқушыларды жан-жақты тұлға ретінде дамыта отырып оқыту ісі ерекше орын алуы қажет. Білім берудегі жаңа технологияларды өз тәжірибелерінде пайдалана отырып, білім сапасын жақсы деңгейде көтеру өзекті мәселе. Мектептерде «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлау», «Тәй-тәй», Ж. Қараевтың деңгейлер оқыту, М. Жанпейісованың модульдік оқыту, Ш.А.Амонашвилидің адамгершілік – ізгілік педагогикасы, дамыта оқыту педагогикасы, т.б. технологиялар мен жобаларды кеңінен пайдалану қажет. Оқытудың белсенді әдіс-тәсілдерін қолдану арқылы кіші мектеп оқушыларының білім алуға деген ынтасын, қызығушылығын арттыруға болады.

Егер мұғалімдер дарынды балаларды анықтауда үлкен жауапкершіліктерін сезініп, болашақ елдің қамы үшін талмай, таянбай еңбек етсе, ерекше қабілетке ие балаларға үлкен мән беріп, жүйелі жұмыс атқарса еліміздің ертеңі, шығармашыл, белсенді, креативті тұлға, дарынды, талантты ұрпақ тәрбиелеу ісі өз кезегінде оң шешімін табады деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Байдильданова Б. Дарындылықты дамытудағы мұғалімнің рөлі // Бастауыш мектеп, 2010. №10. – Б. 11-13.
2. Адешова К. И. Дарынды балалармен жұмыс // Бастауыш мектеп, 2012. №10. – Б. 57.
3. Қыдырова Н. Б. Дарынды балалармен жұмыс // Бастауыш мектеп, 2012. №10. – Б. 66.
4. Иманғалиева А. Дарынды дамыту – ұстаз парызы // Қазақстан мектебі, 2001. № 2. – Б. 59-61.
5. Жұмашев Қ. Дарынды тану және оқыту мәселелері // Қазақстан мектебі, 2002. -№1, 2. – Б. 23-27.
6. Губаева М. Қабілетті оқушыны дарындағы жеткізейік // Қазақстан мектебі, 2003. №1. Б. 48-49

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУЫН ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖАТТЫҒУЛАР АРҚЫЛЫ ДАМУЫ

Асылбеков Досбол Сембекович
Түркістан облысы, Шардара ауданы, Көксу ауылы
С.Ерубаев атындағы жалпы білім беретін мектебінің
бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация:

Қазіргі уақыттың негізгі талаптарының бірі – білімді әлемнің бүтіндей бейнесін қабылдай алатын, логикалық ойлауы дамыған жаңаша, тәуелсіз ойлай алатын шығармашыл адамға айналдыру.

Мектептегі оқыту үрдісінің негізгі мақсаттары – баланың білімді игеру кезінде ойлау қабілетін қалыптастыру, сол арқылы таным әрекетін белсендіріп, жан-жақты жеке тұлғаны тәрбиелеу.

Оқытудың мақсаты оқушыларға білім беру ғана емес, сонымен бірге олардың ойлау қабілетін дамыту және белсендіру оқушылардың білімді, дағдыны меңгеру үшін, болашақта танымдық және тәжірибелік іс-әрекетке оқушыларды дайындау қажетті шарт болып табылады. [1]

Балалардың ойлауын дамыту туралы М.Жұмабаевтың сөзімен алсақ: «Ойлау жанның өте бір қиын, терең ісі. Жас балаға ойлау тым ауыр, сондықтан басқыштап іс істеу керек. Оқулықтағы берілген тапсырмалар, суреттер баланың жанына дұрыс әсер ететіндей, оқушының оқуға, білімге деген ынта-ықыласы, құштарлығы болуы керек».

Оқу материалын балалардың ойлау қабілеті жетерліктей жас ерекшеліктерін ескере ұйымдастырса ғана, оның ойлау қабілетінің дамуына мүмкіндік туады. Сондықтан да мұғалім балаларды үнемі ойланып оқуға бағыттауы тиіс, бұған оқу үрдісін жүйелі ұйымдастыру, сабақта бала логикасын дұрыс дамыта алатын мүмкіндіктерді мол пайдалану арқылы жетуге болады. [2]

Дұрыс ойлаудың формалары мен заңдары туралы ғылым логика деп, ал ой қорытындыларының объектив пікірлерге негізделетін процесі логикалық ойлау деп аталады.

Логикалық ойлаудың ерекшелігі – қорытындылардың қисындылығында, олардың шындыққа сай келуінде. Логикаға түскен құбылыс түсіндіріледі, себептері мен салдарлары қатесіз анықталады. Ұғымдар арасындағы байланыстар мен қатынастар логикалық ойлау жолымен ашылады. Бұл байланыстар мен қатынастардың дұрыстығын теріске шығаруға болмайтыны пікірлерде көрсетіледі.

Психолог – ғалымдар: Н.Н. Поспелов, Ю.А. Петров, А.Н. Леонтьев, «логикалық ойлау» ұғымына нақты анықтама берген. Олардың пікірінше «логикалық ойлау» дегеніміз логика заңдылықтарын пайдалана отырып ой-пікірлерді, тұжырымдарды қолдануға негізделген ойлаудың бір түрі. [3]

Оқушылардың логикалық ойлау қабілеттерін дамыту жөнінде А.В. Запорожец, Л.Н. Венгер, И.С. Якиманская еңбектері жарық көрді.

Жоғарыдағы авторлардың пікірлерінше «Логикалық ойлауды дамыту» дегеніміз: барлық логикалық ойлау операцияларын (талдау, жинақтау, салыстыру, жалпылау, саралау) арнайы жүйелі түрде қалыптастыру; ойлау белсенділігін, өзбеттілігін дамыту. [4]

«Логикалық ойлау – логикалық сөйлеудің негізі, ал мұны – логикалық сөйлеуді ұстаз дамытуға тиіс», деп көрсетті К.Д. Ушинский.

Бастауыш сынып баланың логикалық ойлауын дамытудың негізгі кезеңі деп есептеледі. Өйткені логикалық ойлау кейінірек бейнелік ойлаудың негізінде қалыптасады, ауқымы кеңірек мәселелерді шешуге ғылыми білімдерді меңгеруге мүмкіндік береді. Өйтседе бұл баланы қайткенде де, неғұрлым ертерек логикалық «жолға» шығару дегенді

көрсетпейді. Біріншіден, ойлаудың логикалық формаларын игерудің өзі ойлаудың логикалық жетілген бейнені формалары ретінде игерілмейінше, толық құнсыз күйде қалып отырады. Дамыған көрнекі схемалық ойлау баланы логика табалдырығына жеткізеді. Екіншіден, логикалық ойлауды игеріп болғаннан кейін, бейнелік ойлау өзінің мәнін ешбір жоғалтпайды.

Тәжірибе барысында жасөспірімдерде ой тұтастығының сақталмауы байқалады. Мұндай қателерді болдырмау үшін оқушының ой жүйелігінің қажеттігін сезінуіне көз жеткізудің амал – тәсілдерін тауып, орнықты ой түйіндеуге жетелеу қажет. [5]

Ал оқушылардың ойлауын дамытып, дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйрету – математика сабағының міндеті.

Жаңа буын математика оқулығының басты ерекшеліктерінің бірі – оның әрбір сабаққа лайықталған материалы, негізінен алғанда, төрт текті жаттығулардың тобынан тұрады. Солардың бірі – балалардың шығарамашылық іс-әрекетке бейімдеу мақсатын көздейтін, оқулықта жасыл түсті қоршауға алынған шығарамашылық жаттығулар. Бұрынғы оқулықтардың ешқайсысында жаттығулардың осындай тобы қарастырылмағандықтан, қазіргі мектеп тәжірибесінде шығарамашылық жаттығуларды орындаумен байланысты оқушылардың іс-әрекетін ұйымдастыруда үлкен қиындықтар туындап отыр. Оқушылардың шығарамашылық жаттығуларды орындау икемділігін бағдарлама талаптары деңгейінде қалыптастыруда айтарлықтай кемшіліктер мен олқылықтар орын алуда. [6]

Математиканы оқыту процесінде жаттығулардың алатын орны ерекше. Жаттығу дегеніміз не? Жалпы алғанда, ғылым мен тұрмыстың әр алуан салаларында, «жаттығу» термині әр түрлі мәнде қолданылады. Ал, педагогикалық әдебиетте жаттығу ұғымы оқытудың әдісі жөніндегі дәстүрлі түсінікпен іштей байланысты мағынада анықталады. Анықтамалардың көпшілігі, жаттығу дегеніміз білімді бекітудің және білік пен дағдыларды қалыптастырудың, сондай-ақ оқушылардың ойлау қабілетін дамытудың негізгі әдістерінің бірі дегенге әкеп саяды.

Математикалық білімді жаттығулар орындау негізінде игеру мәселесіне ғылым тарихында ұлы жаңалықтар ашқан атақты ғалымдар да жоғары баға берген. Мәселен, ұлы ағылшын ғалымы И.Ньютон жаттығулардың теорияға қарағанда, көп нәрсеге үйрететіндігіне назар аударған.

Жаттығулар алуан түрлі болады және олар, ең алдымен, оқу пәнінің ерекшелігіне байланысты ажыратылады. [7]

Кең мағынада алғанда, математикалық жаттығу деп кез келген математикалық мазмұндағы тапсырмаларды түсінеміз. Басқаша айтқанда, математикалық жаттығуларды құрылысы жағынан мысалдар, есептер, логикалық жаттығулар, есеп құрастырумен байланысты жаттығулар, т.с.с. деп бөлуге болады.

Қазақстан Республикасы бастауыш білімнің мемлекеттік стандартына сәйкес, математикалық білімнің жаңа мазмұны біртекті емес және әр түрлі екі деңгейді қамтиды. Олар міндетті және мүмкін деңгейлер.

«Міндетті деңгейге бастауыш мектеп көлеміндегі берік игерілуі тиісті материалдар жатады. ...

Ал, мүмкін деңгейге, мазмұны тұрғысынан алғанда, негізгі мәселемен үйлесетін, алайда оқушының математикалық ой-өрісін кеңейтуге бағытталатын, үйреншікті емес түрде ұсынылатын және де оны орындау шығармашылық іс-әрекетпен ұштасатын және де оны орындау шығармашылық іс-әрекетпен ұштасатын материалдар жатады. Мұның бәрі міндетті деңгейдің материалымен кеңейте және тереңдете түсуге қызмет етеді, математиканың жүйелі курстарының аса маңызды тарауларын ілгеріде оқытып-үйретудің негізін қалайды. Сондай-ақ балалардың дамуына әсерін тгізеді және негізгі материалды терең меңгеріп алуға көмектеседі». [8]

Жаңа буын оқулықтарында бастауыш математикалық білім мазмұнының мүмкін деңгейін қамтамасыз ету мақсатында ұсынылып отырған жаттығулар ерекше назар

аудартады. Олар бір сарынды іс-әрекеттер орындаудан бас тарта отырып, өзгермелі әр түрлі бағыттағы ізденістер тудыру арқылы оқушыны шығармашылық әрекет жағдайына енгізуге мүмкіндік жасайды. Шығармашылық жаттығулар ұсынылғанда, оқушының алдында мақсатқа өзіне мәлім әрекет тәсілімен жете алмайтын проблемалық жағдаят пайда болып, ол оқушының интеллектуалдық қиналуын туғызуы мүмкін. Осының барысында оқушы жаңа әрекет тәсілін іздестіру бағытындағы шығармашылық сипаттағы іс-әрекеттер орындауға талпынады. Осы тұрғыдан алғанда математикалық жаттығуларды, біздің пікірімізше, шығармашылық жаттығулар деп атаған орынды сияқты.

Шығармашылық жаттығу – бұл нақты мәні берілмеген, есепті шартты математикалық заңдылықтар арқылы орындау.

Шығармашылық тапсырмалар оқушылардың жаңа бір нәрсені ашуы, яғни оқушы өзін белгілі бір жаңалықтардың авторы ретінде сезінеді. Бұл оған белгілі бір пән төңірегіндегі қызығушылығын жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Яғни, оқушыны өзіне тарта, баули түседі.

Оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамытуға бағытталған стандартты емес тапсырмаларды шығармашылық жаттығулар деп атаймыз. Сондықтан шығармашылық жаттығуды ұдайы жүргізе отырып біз оқушылардың тек пәнге деген қызығушылығын ғана емес, логикалық ойлауын да дамыта аламыз.

Мектеп тәжірибесінде шығармашылық жаттығулар үздіксіз орындалмай жатқандығы белгілі. Кейбір мұғалімдер шығармашылық жаттығу міндетті деңгейге жатпайтындықтан оны орындамайды, орындағанымен сабақ соңында асығыс шешуін оқушыларға жалпылама айтқыза салады, яғни талдау жүргізілмейді. Балаларда ой операиялары толық жүргізілмегендіктен логикалық ойлаудың даму деңгейі төмен болады. Ал оқушылардың логикалық ойлауын дамытудың бір жолы – шығармашылық жаттығуды жүйелі орындату.

Сыныптағы оқушылардың білім деңгейі бірдей емес. Олардың ішінде математиканы сүйіп оқитын, оған деген ынтасы зор оқушылар да бар. Оларды жеңіл, бірыңғай жаттығулар орындау жалықтырады. Сондықтан мұғалім оқушыларға міндетті емес тапсырмаларды үнемі орындатып отыруы тиіс.

Оқушылардың логикалық ойлауын дамыту үшін:

- есепті, жаттығуларды талдай білу іскерліктерін қалыптастыру;
- сызба графиктік модель бойынша есеп объектілерінің арасындағы байланыстарды түсіндіру;
- Есептегі нақты заттарды оның моделімен ауыстыру;
- Пәнге деген қызығушылығын, сүйіспеншілігін арттыру;
- Сыныпқа дұрыс психологиялық жағдай орнатуға мүмкіндік туғызу.

Оқу процесіндегі осындай іс-әрекеттердің арқасында қоғам талап етіп отырған шығармашылық қабілеті жоғары, өз ойын жүйелі де ашық айта алатын, қоғамға еркін сіңетін, өндіріске белсене араласатын азамат қалыптасады.

Математиканы оқыту арқылы мәселені талдай білуге, нақтылауға, ұғымдарды анықтауға, ой қорытулар жасауға, дәлелдеуге тағы басқа іс-жүзінде қадам сайын логикалық білім беріледі. Математиканың өмірмен байланысы анық. Миды жаттықтыру үшін адамға математиканы үйрену, есеп шығару, математиканың бүкіл заңдарын басқа ғылымдарды оқығанда пайдаланады. Біздің өміріміздегінің бәрі бір – бірімен тығыз байланысты. Тіршілік құбылыстарын бір – бірінен бөліп зерттеуге болмайды. [9]

«Логикалық ойлау – логикалық сөйлеудің негізі, ал мұны –логикалық сөйлеуді ұстаз дамытуға тиіс», деп көрсетті К.Д.Ушинский.

Математиканың басқа ғылымдармен байланысын анықтайық. Оның химиямен, физикамен, биологиямен, информатикамен тығыз байланыстылығында дау жоқ. Ал тарихпен ше? Тарих толығымен даталардан және оған сәйкес оқиғалардан тұрады. Оларды есте сақтау үшін ойлау қабілеті немесе оқиғалардың логикалық тізбегін қадағалай білу қажет. Географиямен байланысына келсек, қалалардың ара қашықтығын анықтағанда

масштаб, қолда бар карталар есепке алынады, қарапайым математикалық есептеулер арқылы қажетті деректерді алуға болады.

Әдебиетпен байланысы көз алдымызда логикалық ойлау қабілеті жақсы дамыған адамды келтіреді. Егер ол шығарманың авторын жақсы білмесе де, оның туған жылын, дүниеден өткен жылын білу арқылы сол уақыт арасында болған оқиғаларды логикалық түрде ұштастыра алады.

Мұндай логикалық ойлауды логикалық және математикалық есептердің көмегімен жүргізу керек.

Логика дегеніміз - спортшыға да, бишіге де, жазушыға да керек. Өз атыңды, сезімді логикалық тұрғыда жеткізе білу де үлкен өнер.

Ой - әрекетті дамыту үшін оқу материалдарына теориялық талдау жасауға, өз бетінше қорытындыға келуге айрықша мән беріледі. Өз бетімен, кітаппен жұмыс жасау оқу материалдарының қандай түрлерін есте сақтау керектігін білуге, өз бетінше білімді тәжірибеде пайдалану дағдысын арттыруға мүмкіндік береді.

Логикалық тапсырмалар қарапайымнан басталып, біртіндеп қиындап оқушылардың танымдық қызметін жақсартады. Логикалық есептерді шығаруда шығармашылықпен жұмыс істеу әрбір оқушыға тиімді дер едім. Ең бастысы шығармашылықпен жұмыс істеген адамның өзіне және өз ісіне деген сенімі, жауапкершілігі артады, іскерлік дағдысы қалыптасады.

Математиканы оқып-үйрену, есеп шығаруды үйрену үшін ғана емес, кез-келген проблеманы шеше білуге, өз қабілетінді жетілдіру үшін де қажет. Сондықтан, «Мен ақша санаймын, өз кірісім мен шығысымды есептей аламын, одан өзге математиканың маған қажеті шамалы» деуге болмайды. Егер олай десеніз, адам өмірінің мәнін түсінбегеніңізді көрсетесіз, өмір деп отырғаныңыз шын мағынасында өмір емес, жай ғана тіршілік болады. Біз тек сол үшін жаратылған жоқпыз, бізге ақыл-ой сол үшін берілмеген. Біз өз өмірімізді мәнді қылып, барлық жетістіктерге жету үшін табиғаттағы барлық білімді пайдалана білуіміз керек.

Міне, соның ішінде адамды тез ойлай білуге, аңғарымпаздыққа, ой ұшқырлығына жетелейтін логикалық есептердің орны ерекше дер едім.

Логикалық есептерді шешу.

Адамның ерекше қасиеттерінің бірі - есепті дұрыс шеше білу. Менің мақсатым - әр түрлі қиындықтағы есептерді дұрыс шығара білуге үйрену. Біздің заманымыз ғылым мен техниканың қарқынды дамуымен ерекшеленеді. Сондықтан әрбір мектеп оқушысының алдында тұрған міндеті – қазіргі заманғы математикалық логиканың негізін түсіне білу, логикалық есептерді шеше білу. Математикалық логиканы білмейінше, оны ойдағыдай меңгеру қиын. Өйткені бүгінгі күні ғылым мен техниканың қарыштап дамуы ол адамның ойлау қабілетінің ең ірі жетістіктері болып табылуда.

Арнайы формуланы қолдануға келмейтін әрқайсысына өзінше талдау жасауды қажет ететін есептерді логикалық есептер дейміз. [№1, 2007 ж, математика және физика]

Логикалық есептердің саны да, шығару да тәсілдері де алуан түрлі. Математика ғылымында логикалық есептер бірнеше түрге бөлінеді, соларға жеке-жеке тоқталайын.

Логикалық пайымдау арқылы

Есеп. Үш адам сөйесіп тұр: Ақбаев, Қарабаев, Сарыбаев. Олардың қара шаштысы Ақбаевқа айтады. «Біреуіміздің шашымыз ақ, екіншінің шашы қара, үшіншісінің шашы сары, бірақ ешкімнің шашының түсі фамилиясына сәйкес келмейді». Олардың әрқайсысының шаштарының түстері қандай?

Шешуі:

Қара шашты адам Ақбаевпен сөйлескендіктен, Ақбаев қара шашты да болмайды, ақ шашты да болмайды (себебі шашының түсі фамилиясына сәйкес келмеу керек). Олай болса Ақбаев – сары шашты. Онда Қарабаев – ақ шашты, ал Сарыбаев – қара шашты болады. [10]

Логикалық есептердің келесі түрін өлшеумен байланыстырдым.

Есеп: Бөтелкеде, стаканда, құмырада, банкада сүт, лимонад, квас, су бар. Су мен сүт бөтелкеде емес.

Лимонад құйылған ыдыс құмыра мен квас құйылған ыдыстың арасында. Банкаға құйылған лимонад та су да емес. Стакан банка мен сүт құйылған ыдыстың қасында. Қандай сұйық қай ыдысқа құйылған.

Жауабы: Сүт құмыраға, лимонад бөтелкеге, квас банкаға, су стаканға құйылған.

Менің ойымша қазіргі замандағы әр баланың мақсаты - өзінің білім деңгейін көтеру мен іздену болу тиіс. Осы мақсатты іске асыру барысындағы біздің міндетіміз сол тақырыпты игерумен қатар, кең ауқымды есептерді шешуге деген ойлау қабілетін машықтауымыз болу керек.

Бұны іске асырудың бір жолы қызықтыратын тапсырмаларды дұрыс таңдай білу. Ойлау барысында оқушының дербес жұмыс істеу мүмкіндігін, көңіл қоя білу қабілетін дамыту қажет.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕ ТІЗІМІ

1. Оқушылардың ғылыми қоғамдарын ұйымдастыру және республикалық ғылыми жарыстарын өткізуге әдістемелік нұсқаулар. Астана 2007.
2. Елубаев А.О. Дарынды оқушыларды тану ерекшелігі – Дарын, 2009. №5, 112-116б.
3. Ерматов Ш.Р. Дарынды балаларға арналған мектеп оқушыларының шығармашылық белсенділігін дамыту туралы/ Білім-образование, 2009. №5, 3-5б.
4. Акменбетов Қ.Ж. Дарындылықтың теориялық негіздері // Педагогика мәселелері, 2009. №2, 130-134б.
5. Бекжанова М.Б. Дарынды балалармен жұмыс – заман талабы // Қазақстан орта мектебі, 2009. №5/6, 18-25б.
6. Омарқұлова С.А. Дарынды баламен жүргізілетін жұмыстардың әдістері мен түрлерін жетілдіру // Мектептегі технология, 2009. №5, 3-4б.
7. Темірбаева С. Дарынды оқушылармен жүйелі жұмысының маңызы // Қазақ әдебиеті және мемлекеттік тіл, 2009. №7-8, 11-12б.
8. Тоқтарбаева Р. Дарынды оқушыларды ғылыми жұмысқа баулу // Тәрбие туралы, 2010. №6, 7-9б.
9. Шырынбаева Г.К. Оқушы дарындылығын анықтау теориясына негізделген мұғалім қызметі // Қазақ тілі: әдістеме, 2010. №3, 2-4б.
10. Выготский Л.С. Психология. – М., 2000.

БІРЛЕСКЕН ЖҰМЫС АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АЙТЫЛЫМ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аюпова Баян Салихатовна

Атырау облысы, Исатай ауданы, Тұщықұдық ауылы

**Жалпы білім беретін Ж.Мырзағалиев атындағы орта мектебінің
бастауыш сынып мұғалімі**

Аннотация

Оқушылардың ой ұшқырлығы пайда болады, бір-біріне деген сенімі артады

Оқушы өзінің топта орындалып жатқан жұмыстың маңызды екенін, өз үлесін қосып жатқанын сезінеді.

Басқа топтардың жұмыстарын тыңдап олардың мүмкіншіліктерін салыстырады.

Бақылаудың нәтижесінде өте тұйық және көшбасшы оқушылар анықталады.

Бастауыш сынып жасы – бұл айналадағы өзге әлемді баланың өз бойына сіңіре бастау, білім жинақтау, осыларды басымдылықпен игеру кезеңі болып табылады. Осы бір аса маңызды өмірлік функцияны табысты орындау баланың өзіне тән бейімділігінің осы

жаста қалыптасуына қолайлы жағдай жасайды, яғни, ол мынадай бейімділіктер: адамның беделіне зор сеніммен қарауы, кездесетін барлық жағдайларды тез қабылдап, оған тез әсерленгіштігі, аңғал да ойын баласының қарым-қатынасы. Мұғалімдер бірінші сынып оқушыларының айтылым дағдыларын дамытуға ықпал ету үшін, өз іс-әрекеттерін жоспарлауда, оқушыларды қалай оқу керектігіне үйрену дағдыларын дамыту үшін жағдай жасауға үйренеді. Көбінесе, мұғалімдерде тілдік цикл пәндерінде бірінші сынып оқушыларында белсенді тыңдау, оқу дағдыларын дамытуға тапсырма таңдауда қиындықтар кездеседі, әрине. Сол үшін де, оқыту мен оқуда жаңа тәсілдерді қолданады: сабақта топтық жұмыс істеу түрлерін тиімді қолдана бастайды. Мұғалімдер топтық жұмыс үшін тапсырмалар таңдайды, оқушылардың белгілі тапсырманы орындауға көбірек бағыттайды. Сондай-ақ, мұғалімдер 1-сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін есепке ала отырып, топтық жұмыстар ұйымдастырады. Ұштастыра келе, топта оқушылардың ойлау қабілетін, сөйлеу тілін дамыту мақсатында Б.Блумның сұрақ қою өлшемін жиі пайдаландым. Олар жеңілден ауырға, қарапайымнан терең ойлауға жетелейді. Осындай сұрақтар қойылған кезде, көшбасшылыққа бейім, озат оқушылар топтың басқа мүшелерімен ынтымақтастықта қарым-қатынас орнатып, шығармашылықпен жұмыс жасады. Топта оқушылардың сөздік қорын дамыту барысында топ мүшелері сөздіктерді жиі пайдаланады. Сабақта топтық жұмыстарды ұйымдастыру арқылы оқушылардың сабаққа белсенділігі, қызығушылығы артқанын байқадым.

Бірлескен жұмыс арқылы оқушылардың айтылым дағдыларын қалыптастыру

Үшінші мыңжылдық – жаһандану жаңалықтар ғасыры ғана емес, білімнің дәуірлеу ғасыры да, өйткені ол қазіргі кезде мемлекеттің тұрақты дамуы мен қауіпсіздігін қамтамасыз етуде, сондай-ақ әлемдік рыноктағы, әлемдік қауымдастықтағы орнын айқындап, халықтың өмір сүру сапасы мен деңгейін көтеруде айрықша маңызды рөл атқарады.

Бірлескен жұмыстың тиімділігі мен нәтижелігі келесі әрекеттерден артады:

1. Берілген тапсырма топтың барлық мүшелеріне қызықты болуы керек. Тапсырма барлық оқушылардың мүдделеріне сәйкес келіп, оларда бірлескен жұмысқа деген ынта тудыруы керек;
2. Топқа бөлудің қызықты тәсілдерін қолдану керек. Оқушыларды топқа бөлудің қызықты және танымды тәсілі олардың алдағы жұмысқа деген ықыласын арттырады;
3. Топ ішіндегі бірлескен жұмыс ережелерін айқындап, нақты уақыт белгілеу керек;
4. Тапсырма берілгеннен соң, оның түсініктілігін топ ішінде талқылап алу керек;
5. Топтар арасында бәсекені негізгі мақсатқа айналдырып жібермеу керек. Топаралық бәсеке оқушыларды проблема шешу «қайткенде де бірінші болу керек» деген ұстанымға ауытқытып жіберуі мүмкін. Әрбіроқушыбәсекегеөзгелерменемес, өзімен-өзітүсуікерек;

Бірлескен оқудың мәні

Ынтымақтастық оқу – оқыту мен оқуға білім беру тәсілі, бұл проблемаларды шешу, тапсырмаларды орындау немесе әлдебір өнім жасау үшін бірлесіп жұмыс істейтін оқушылар тобы дегенді білдіреді. Ынтымақтастық оқу оқуды табиғи әлеуметтік әрекет ретінде қабылдауға негізделген, оған қатысушылар бір-бірімен әңгімелеседі және осы әңгімелесу арқылы оқуды жүзеге асырады.

Педагогикада ынтымақтастық оқу тәсілдерінің саны жеткілікті, бірақ та бірлескен оқу үдерісінің негізгі сипаттамалары мынадай:

1. Оқу оқушылар ақпаратты игеретін және өздері игерген мәліметті бұған дейін меңгерген білімдерімен байланыстыратын белсенді үдеріс болып табылады.
2. Оқу тапсырмаларды орындау үшін механикалық есте сақтау мен қайталау емес, құрдастардың белсенді қатысып, ақпараттарды өңдеуі және қорытуын талап етеді.
3. Қатысушылар әр адамдардың көзқарасымен танысудан пайда алады.
4. Оқу оқушылардың әңгімелесу кезіндегі әлеуметтік ортасы жағдайында жетіледі. Осы зияткерлік гимнастика кезінде оқушылар ой-пайымдарының негізін құрып, мәнін ұғады.

Айтылым бөліміндегі дағдылар:

- Сөздік қорының алуандылығы;
- Сөз мәнері мен сөйлеу этикеті;
- Орфоэпия нормаларын сақтау;
- Мәтіннің негізгі аспектілерін анықтау және талқылау;
- Сенімді және еркін жауап беру;
- Визуалды материалдар арқылы тіл дамыту;

Айтылым дағдылары:

- Сөздік қорының алуандылығы;
- Сөз мәнері мен сөйлеу этикеті;
- Орфоэпия нормаларын;
- Мәтіннің негізгі аспектілерін анықтау және талқылау;
- Сенімді және еркін жауап беру;
- Визуалды материалдар арқылы тіл дамыту;

Жүзеге асыру жолдары

Оқушылардың тілдік қорын байытуды көздейтін оқу мақсаты.

Топтағы бірлескен жұмыстың нәтижелері

Жақсы ұйымдастырылған топтық жұмыс оқушылар арасында әлеуметтік өзара қарым-қатынасты, тиімді араласу және проблемаларды шешу дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Бұл, өз кезегінде оқушыларды өздерінің оқуларына белсенді қатысуға итермелейді.

Оқушыларды алынған ақпаратты ойластыруға және талқылауға, өзгелердің пікірлерін түсінуге немесе теріске шығаруға ынталандырған жағдайда Топтық жұмыс тиімді болады.

Бірлесе үйренуде әрбір үйренуші танымның (оқу, үйренудің) ортақ мағынасына және қорытынды нәтижесіне өз үлесін қосып, басқалармен өзінің білгенімен, идеяларымен, ойларымен алмасады, тиімді нәтижеге (білімге) қандай бірлескен үйрену әрекеттері арқылы жете алатындығын анықтайды. Мұндай қарым-қатынастағы диалогтық бірлескен әрекеттер бірін-бірі жақтыру, өзара сыйласымдық пен қолдау атмосферасында өтіп, тек қана жаңа білім игеруге жағдай жасап қана қоймай, сонымен бірге таным процесін ынтымақтастық пен бірлесу деңгейлеріне көтереді, яғни қарым-қатынас пен оның негізгі нысаны диалогты танымның басты құндылығына айналдырады [1, 67].

Тәлімгерім Габдешова Жазира Набиқызымен тәжірибелі ұстаздардың бірі Аягөз Марзухқызымен және әріптесім Гүлфара Қалаубайқызымен бірлесіп командалық сабақтар өткіздім..

Дәстүрлі сабақта үйренушілерді жұмысқа жұмылдыру ұстаз тарапынан қатаң талап қою арқылы жүзеге асырылады (мәселен, бұйрық, нұсқау, жарлық, үкім арқылы). Ал топтық жұмыста үйренушілерді белсенділендіру кеңес, сұраныс, ұсыныс арқылы жасалады. Дәстүрлі сабақта ұстаздың өзі үйренушілердің жұмысын бақылауға алса, топтық жұмыста бақылауды топ мүшелерінің өздері жүргізеді.

Сабақ аяғында (кері байланысты ұйымдастыруда) бірлескен жұмыстың нәтижелігі туралы оқушыларға келесі сұрақтарға ауызша немесе жазбаша жауап беруді тапсырған орынды:

- Топ ішінде жұмыс жасау тиімді болды ма?

- Топ қалайша ортақ пікірге келді? Ортақ пікірге келуде қандай қиыншылықтар туындады?
- Сіздің пікірлеріңізді топ қандай дәрежеде ескерді?
- Топтың пікірін жариялаған спикердің көңіл-күйі қандай дәрежеде болды?
- Бірлескен жұмысқа қандай жәйттер кедергі болды?
- Бірлескен жұмысқа қандай жәйттер көмектесті (пайдалы болды)?
- Топ жұмысын басқарған студенттің пікірлері әрқашан да ұтымды болып отырды ма?
- Топтық жұмыста Сіз қандай тәжірибе жинақтадыңыз?
- Топтық жұмысты қалайша жақсартуға болады?

Топтық жұмысты ұйымдастырудың кемшілігі:

- Топ мүшелерінің көп болуы
- Үлгерімі төмен оқушылардың көптің көлеңкесінде қалып қоюы.
- Бір топтың шуылының екінші топқа әсері.
- Берілген уақыт ішінде тапсырманы орындай үлгермеуі
- Шығармашылық жұмыс аяқсыз қалуы
- Бір топ жұмысты қорғап жатса, басқа топ мүшелері өз жұмыстарын аяқтап жатумен шұғылданады.
- Білім деңгейі бірдей оқушылар тобы бір топта жұмыс жасауы
- Жақсы оқитын оқушылардың үлгерімі төмен оқушылардан жоғары тұруы.

Белсенділік – бұл мұғалімнің белгілі мақсатқа ұмтылған әрекеті, мазмұны, көлемі оқу қолданылатын және қызығушылығын тудыратын, белсенділігін арттыратын, шығармашылықты арттыратын, білімді меңгерудегі оқушының өзіндік үйренуі, дағды мен шеберліктің қалыптасуы, оларды тәжірибеде қолдануға бағытталған. Бұл ой еңбегінің құлдырау және тоқтап қалудан сақтайтын, жігерлі, мақсатты бағытталған жүйе. Оқушының белсенділігін арттыру үшін мұғалім сол пәнге жан-жақты жетіктігін аңғарту қажет. Оқушының өзіндік ынта-ықыласы болмаса, ол сол пәнді жан-жақты меңгере алмайды. Оқу еңбегінің қиындығына төзімділік танытқан оқушы ғана өзіндік белсенділігін дамыта алады.

Бастауыш сыныпта оқушыға білім беру белгілі бір білімді беріп қана қоймай, оны жалпы дамытуды, яғни сөйлеу, оқу, талдау жасауға үйретуді және ойын толық, дұрыс жеткізуді қамтиды. Қазіргі білім жүйесінің ерекшелігі – тек біліммен қаруландырып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып, үздіксіз өз бетінше өрлеуіне қажеттілік тудыру болып табылады.

Бастауыш сыныптарда топтық жұмыстардың пайдасы зор. Топтық жұмыстың ерекшеліктері:

- оқушы өтілген сабақ материалын түсінбесе, мұғалімге тура сұрақ бағыттап алмайды. Ал топтық жұмыс әрекеті барысында оқушы түсінбеген тақырып төңірегінде бір-бірімен ақылдасу мүмкіндігіне ие, сондай-ақ, игермеген тақырыбын мұғалімнен сұрайды;
- айналадағы болып жатқан мәселелерді өздігінен анықтайды;
- әрбір топ мүшесі топтың нәтижеге жетуі білім бағдарламасындағы тапсырмалардың орындауынан ғана емес, өздігінен жаңа білім мен дағдыларды керек ететіндігін түсінеді;
- оқушылар өз көзқарастарын тұрақтандырады, ұсынады және дәлелдей алады;
- оқушылар топтық жұмыс әрекетінде жинаған білім, біліктерінің тиімді қолдану мүмкіндігін түсінеді;
- оқушылар өзара және мұғаліммен пікірлесу арқылы қарым-қатынастық дағдыны қалыптастырады;
- оқушылардың серіктестік сезімі мен өзара ынтымақтастық байланысы мен шығармашылық дағдылары дамиды[1].

Топтық жұмыс оқушыларды шығармашыл ойлауға, кез-келген ақпаратты ойластыра отырып талқылауға, өзгелердің пікірлерін түсінуге жетелейді. Топтық жұмысты жасауда ынтымақтастық атмосфера қалыптасады. Топтасу барысында әр оқушы қамтылады. Сынып оқушылары өте жоғары қызығушылықпен кірісіп кетеді, сабақта деген

белсенділігі артады. Сабақ барысында тапсырмаларды өздері талдап, бір шешімге келіп, бір-бірін тыңдап, әрқайсысының пікірі құнды екенін біледі. Сабақта берілген тапсырмаларды топ ішінде талқылау барысында оқушы өз білгенін өзгеге түсіндіре отырып, өзгенің түсінгенін ой иелегінен өткізу арқылы пікір алмасуы, белсенділігі, ойларын толықтыруы, жинақтауы айқын байқалып отырады. Жұппен кішігірім топтармен жұмыс істеуге, ортақ проблемалардың шешімін табуға, талқылауға, жаңа пікірлерге шығармашылықпен қарауға, жаңалықтар ашуға үйренеді.

Оқушылар топпен жұмыс істеу барысында сыйластықты, жауапкершілікті, топтың барлық мүшелерінің кезекпен сөйлеу дағдысын, тікелей сөйлеуде әлеуметтік қарым-қатынас жасауды үйренеді. Мұғалімдердің, оқушылардың топ ішінде сөйлеуін бақылау және қажет кезде кірісіп сөйлеп кету, топта ұтымды жұмыс істеп үйренген оқушылардың білімдері нәтижелі болады, шыңдалады. Оқушылардың бір-біріне деген жолдастық қарым-қатынасы арта түсіп, бір-біріне бар ынта жігерімен көмектесіп, үйретуге, топтық жарыстар кезінде жетекшінің ұйымдастыру қабілетінің арта түсетіндігі, оқушы бағалауының әділ болатындығы және бір үстінде бірнеше оқушыны бағалау мүмкіндігі туады.

Топтық жұмыс барысында оқушылар оқу үдерісіне белсенді қатысқанда тиімділікпен оқиды. Шағын топтарда жұмыс істейтін оқушылар оқытылатын нәрсе туралы көп біледі және білгендерін естерінде ұзақ сақтайды. Топтық жұмыс-кез келген мәселенің шешімін табуға септігін тигізеді. Ол білім беру мен білім алудағы жаңа әдістерді жүзеге асырады және қолдануға мүмкіндік беретін әдіс.[2]

Бірлесіп жұмыс істеу тақырыпқа, мақсатқа, дидактикалық міндетке және оқушылардың жұмысқа деген әзірлігі дәрежесіне, олардың танымдық белсенділігін дамытуға байланысты болады. Кез-келген жағдайда мұғалімнің назары үнемі бірнеше жайтқа: сабақ барысының сабақтың жоспарға немесе конспектіге сәйкес келуіне, топта орындалатын жұмыстың қарқынына, топтық және жеке тапсырмалардың болуына және оларды ойдағыдай орындауға, белсенді оқушыларды жұмыспен қамтамасыз етуге, топ оқушыларды және жекеленген оқушылардың жетістіктерін айтып, мадақтап отыруға аударылады. Жаңа ұғымдардың мәні жеткілікті түрде толық ашылып көрсетілді ме, оны оқушылар меңгере ала ма, олар белсенді түрде жұмыс істеп отыр ма – міне осының бәрі мұғалімнің көбірек қамқорлық жасайтын нәрселері болуы керек.

Оқушының жас ерекшеліктеріне және психикалық даму дәрежесіне қарай белсенділіктің бірнеше түрі қимыл және сөйлеу, ойын және оқу, өзін-өз тәрбиелеу, т.б. белсенділіктері дамиды, яғни сабаққа ынталы, барлық зейінімен қызыға қатысу, іздене білу. Топпен жұмыс кезінде қызықты тапсырмалар беру, ойындар өткізу, жүйелі түрде баға қою, жетістіктерін мадақтау, марапаттау, жеке тапсырма беру оқушының белсенділігін арттыра түседі. Сонымен бірге оқушыларда іскерлікті, дағдыны, ойлауды, бақылағышты, шығармашылықты қалыптастырады. Сабақта оқушылардың белсенділігін дамыту ісі мұғалімнің шығармашылық деңгейіне, шеберлігіне байланысты жүзеге асады.

Қорыта айтатын болсақ тіршіліктің негізі қарым-қатынас пен диалогқа орнығатындығы күмән туғызбайтын ақиқат: басқаның ойымен, пікірімен, көзқарасымен санасу, бөтенді түсіне білу, өзінді оның орнына қоя білу – осы қасиеттердің бәрі де әлеумет ахуалын белгілейтіндігі даусыз тұжырым. Өмірде ең керекті білім (білік, дағды, машық, құзырлылық) – қоғамда қарым-қатынас құра білу, басқа адамдармен тіл табысу. Ал мұндай қасиеттер мен тұжырымдарға өз шәкірттерімізді бірлескен жұмыс арқылы жеткізуіміз ықтимал.

Ал «Көптің түкіргені – көл», «Бірлесе көтерген жүк жеңіл» екендігі баршаға аян, ұжым болып қандай да болмасын тапсырманы орындау қызық та тартымды шаруаға айналады.

Әрбір сабақта бірлескен жұмыс арқылы бірлесе әрекеттенген тиімді екенін түсіндім. Бұл ұстаным – құрастырылған білімнің басты идеяларының бірі. Осы бағытты ұстанған оқу/үйрену жобаларының барлығы да бірлескен әрекеттерді үйренудің негізі деп танымын.

Ж.Пиаже бұл туралы былай жазады: «Адамның ақылы өзін таниды, яғни, психологиялық тілмен айтқанда, басқа заттармен немесе басқа ақылдармен қатынаста ғана болады». Адамның санасы тек басқа адамдармен қарым-қатынаста ғана дамиды, тек қарым-қатынас әрекеттері ғана бізді жаңа түсінікке әкеледі. Ал қарым-қатынас дегеніміз өзімізді басқаларға (олардың пікіріне, идеяларына, көзқарасына, мінезіне) бейімдеу деген сөз. Бірлескен жұмыс арқылы топтық жұмысқа барлық дерлік оқушылар қатысады, өйткені берілген тапсырма бірлескен жұмыс арқылы ғана орындалуы тиіс. Әр оқушы идеяларды келтіру мен оларды талқылау, таңдау және шешім қабылдау ісіне белсенді қатысады: топтық жұмыста әрбір пікір мен көзқарас құнды. Топтық жұмыс оқушыларға сезім бірлескен жұмыстың қызықты әрі тартымды әрекет екендігін көрсетеді, оқушылардың жалпы еңбекке деген ынтасын арттырады.

Сөз соңында Ұлы ағартушы Ыбырай Алтынсаринің нақыл сөзімен аяқтағым келеді. «Маған жақсы мұғалім бәрінен де қымбат, өйткені жақсы мұғалім-мектептің жүрегі»

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Д.С.Ильясова, М.К.Тасбулатова, Т.А.Оспанова. Бірінші сыныпта оқу үдерісін ұйымдастыру туралы әдістемелік ұсыныстар. Назарбаев Зияткерлік мектептері тәжірибесінен.
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық: Екінші(негізгі) деңгей /Бакиров К.А., Намысова Г.А., Аушева И.У., Шаримова А.Г., Ғабдоллақызы Б., Байкенова Б.А -3-басылым.
3. Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығының баспасы, 2014.-292 б. • Мұғалімдерге арналған нұсқаулық
4. Қ.Атыманова Қ.Педагогтардың қарым-қатынас стилі. //Ұлт тағылымы № 2.2008.
5. Аскарбаева А. Ұстаз ізденістері. Алматы 1987
6. Мұғалімге арналған нұсқаулық 105-109 б. www.cpm.kz
7. 8, 9 (Т2) сыныптарына арналған «Кіріктірілген қазақ тілі мен әдебиеті» пәнінен оқу жоспары

ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫ ТАПСЫРМАЛАРЫН САБАҚТА ТИІМДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Ғалым Қуанышбек Ибрагимұлы
Атырау облысы, Атырау қаласы
Әл-Фараби атындағы BINOM SCHOOL мектеп-лицейінің
бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация

Аталмыш мақала қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіне қарқынды түрде еніп, талқыланып жатқан, үлкен назар аударуды қажет етіп отырған мәселе – оқу сауаттылығына арналған. Арнайы зерттеулер көрсеткендей, көп жағдайда оқушылар алған білімдерін іс жүзінде қолданып, өмірмен сабақтастыра алмайды. Білім алушылардың функционалды сауаттылықтарының төмендігі білім беру саласына жаңа өзгерістерді енгізуге негіз болды.

Функционалды сауаттылық негізгі үш құрамдас бөліктен тұрады: оқу сауаттылығы, математикалық және ғылыми-жаратылыстану сауаттылықтары. Бұл мақалада функционалды сауаттылықтың негізі саналатын оқу сауаттылығының маңызы, оны мектепте қалыптастырып дамытудың әдіс-тәсілдері сөз етіледі. Зерттеу барысында саралау, жинақтау, талдау тәсілдері қолданылып, білім алушылардың оқу сауаттылығын арттыруда тиімді болып табылатын тәсілдер келтіріледі.

Түйін сөздер: оқу сауаттылығы, функционалды сауаттылық, оқу әрекеті, мәтін, мәтінмен жұмыс, оқу түрлері

Функционалды сауатты адамдарды қалыптастыру - қазіргі мектептің маңызды міндеттерінің бірі.

Функционалды оқу сауаттылығы негізінен тіл пәндерінде қаланады, онда сөйлеу әрекетінің әртүрлі түрлері — оқу және жазу, сөйлеу және тыңдау дағдылары қарқынды оқытылады.

Функционалдық сауаттылықтың негізгі дағдысы-оқу сауаттылығы. [1]

Оқу сауаттылығы - адамның жазбаша мәтіндерді түсіну және пайдалану, олар туралы ойлау және мақсаттарына жету, білімі мен мүмкіндіктерін кеңейту, әлеуметтік өмірге қатысу үшін оқумен айналысу қабілеті. Қазіргі қоғамда ақпаратпен жұмыс істей білу (ең алдымен оқу) сәттіліктің міндетті шарты болып табылады.

Бүгінде мұғалімдер мен ата-аналар балалардың кітап оқуды ұнатпайтындығына алаңдайды. Оқуды жақсы көру мүмкін емес, сіз тек қызықтыра аласыз, қызығушылық таныта аласыз.

Менің мақаламның мақсаты - әдеби оқу сабақтарында оқу сауаттылығын қалыптастыру бойынша жұмыс жүйесін ұсыну. [2]

Мұғалім қолданатын барлық әдістер танымдық, ақыл-ой белсенділігін дамытуға бағытталуы керек, ол өз кезегінде әр оқушының білімін жетілдіруге, байытуға, оның функционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған.

Пән мұғалімдерінің белсенді оқу іс-әрекетінің оқу сауаттылығын дамытуға бағытталған.

Мәтінмен жұмыс істеудің үш кезеңін қамтиды:

I кезең. Оқуға дейін мәтінмен жұмыс.

- Антиципация (болжау, алдағы оқуды болжау).

Мәтіннің семантикалық, тақырыптық, эмоционалды бағытын анықтау, кейіпкерлерін атау, автордың аты-жөні, түйінді сөздер, оқырман тәжірибесіне сүйене отырып, иллюстрация мәтінінің алдындағы бөлектеу.

- Оқушылардың жұмысқа жалпы (оқу, мотивациялық, эмоционалды, психологиялық) дайындығын ескере отырып, сабақтың мақсаттарын қою. [3]

Бұл кезеңде балаларды автор сипаттаған әлемге енгізу қажет. Дәстүр бойынша, бұл дәуірмен, автормен танысу, сөздік жұмыс. Біз шығарманың тақырыбына қызығушылық тудыратын және оны оқуға деген ұмтылысты тудыратын жұмыстардың түрлерін таңдаймыз: кілт сөздер (балалар оларды қолдана отырып, шығарманың тақырыбы, кейіпкерлер туралы, іс-әрекеттің қалай дамитыны туралы өз болжамдарын нақтылайды); тақырыпқа, идеяға сәйкес келетін мақал-мәтелдерді жинап, жаздырып және оларға иллюстрациялар салуды тапсырыңыз.

II кезең. Оқу кезінде мәтінмен жұмыс.

- Мәтінді бастапқы оқу. Сыныпта өз бетінше оқу немесе оқу-тыңдау немесе мәтіннің ерекшеліктеріне, оқушылардың жас ерекшеліктеріне және жеке мүмкіндіктеріне сәйкес аралас оқу (мұғалімнің таңдауы бойынша).

Бастапқы қабылдауды анықтау (әңгіме, алғашқы әсерлерді бекіту, байланысты өнер түрлері – мұғалімнің таңдауы). Оқушылардың бастапқы болжамдарының оқылған мәтіннің мазмұнымен, эмоционалды түсімен сәйкестігін анықтау.

- Мәтінді қайта оқу. Баяу «ойластырылған» қайта оқу (бүкіл мәтін немесе оның жеке бөліктері). Мәтінді талдау (әдістер: мәтін арқылы автормен диалог, түсініктеме оқу, оқылған әңгіме, кілт сөздерді бөлектеу және т.б.). Әрбір семантикалық бөлікке нақтылау сұрағын қою. [4]

- Мазмұны бойынша әңгіме. Оқуды жалпылау. Мәтінге жалпылама сұрақтар қою.

Мәтіннің жекелеген фрагменттеріне үндеу (қажет болған жағдайда), мәнерлеп оқу.

III кезең. Оқығаннан кейін мәтінмен жұмыс.

- Мәтін бойынша тұжырымдамалық (семантикалық) әңгіме. Оқуды ұжымдық талқылау, пікірталас. Шығарманың оқырмандық интерпретацияларының (интерпретацияларының, бағалауларының) авторлық позициямен байланысы. Мәтіннің негізгі идеясын немесе оның негізгі мағыналарының жиынтығын анықтау және тұжырымдау.

Ахмет Байтұрсынұлы (2-сурет) 1872 жыл, көптеп Қостанай облысы Жамбыл ауданында дүниеге келген. 1917-1928 жылдары Семейдегі педагогикалық училищенің директоры, Семейдегі педагогикалық училищенің директоры, Семейдегі педагогикалық училищенің директоры, Семейдегі педагогикалық училищенің директоры.

Ахмет Байтұрсынұлы (2-сурет) 1872 жыл, көптеп Қостанай облысы Жамбыл ауданында дүниеге келген. 1917-1928 жылдары Семейдегі педагогикалық училищенің директоры, Семейдегі педагогикалық училищенің директоры, Семейдегі педагогикалық училищенің директоры, Семейдегі педагогикалық училищенің директоры.

Ахмет Байтұрсынұлы (2-сурет) 1872 жыл, көптеп Қостанай облысы Жамбыл ауданында дүниеге келген. 1917-1928 жылдары Семейдегі педагогикалық училищенің директоры, Семейдегі педагогикалық училищенің директоры, Семейдегі педагогикалық училищенің директоры, Семейдегі педагогикалық училищенің директоры.

Ахмет Байтұрсынұлы (2-сурет) 1872 жыл, көптеп Қостанай облысы Жамбыл ауданында дүниеге келген. 1917-1928 жылдары Семейдегі педагогикалық училищенің директоры, Семейдегі педагогикалық училищенің директоры, Семейдегі педагогикалық училищенің директоры, Семейдегі педагогикалық училищенің директоры.

қорытынды жасағанын анықтауға септігін тигізеді. Ал оқушылар мәтін бойынша әр түрлі қиындықтағы сұрақтарды өздері дайындап, бір-біріне қойса, мәтінді ұғыну деңгейі анағұрлым артады. Оқушылардың мәтінмен жұмыс жасауы барысында қолданылатын сұрақтарды күрделілігіне қарай бірнеше топқа бөліп қарастыруға болады:

1. «Мәтінді жалпы түсіну» және «Ақпаратты табу» – мәтін ішінен қажетті ақпаратты мақсатты түрде іздеп табу. Мұнда көбіне нақты жауапты қажет ететін «кім?», «не?», «қайда?», «қашан?», «н е істеді?» сияқты сұрақтар (мысалы: «Мәтіндегі басты кейіпкердің аты кім?», «Оқиға қай жерде өтеді?»); мәтіннің негізгі ойын анықтау («Бұл мәтінге қандай ат қоюға болады?»); сондай-ақ мәтіндегі оқиға желісін құру бойынша («Бас кейіпкердің іс-әрекеттерін рет-ретімен орналастырыңыз») сұрақтар қолданылады. [6]

2. «Мәтінді ұғыну және интерпретациялау» – мәтін мазмұнын жинақтау және өзінше түсіну. Мұнда оқушылар мәтіннен берілген ақпаратты («Автор бізді шығарма кейіпкерімен қалай таныстырады?», «Сөйлемді жалғастырыңыз...»), ондағы нақты бір ойды, деректі іздеп табу («Класстер құрастырыңыз», «Сәйкестендіріңіз» т.с.с.); мәтіннің негізгі ойын, ондағы жеке бір детальдің жалпы идеямен байланысын анықтау; автордың айтқысы келген ойын табу; мәтінде берілген ақпараттың негізінде тұжырым жасау («Осы айтылғандардың негізінде қандай тұжырым жасауға болады?») сияқты тапсырмаларды орындайды.

3. «Мәтін бойынша рефлексия» – мәтін мазмұны мен формасын бағалау, ол бойынша ой түю. Мұнда оқушылар мәтін мазмұнын өз ойымен байланыстыра салыстырады («Бас кейіпкер осы уақытта қандай сезімде болды деп ойлайсыз?); мәтіндегі кейіпкерлердің іс-әрекеттеріне баға береді, онда берілген тұжырымдарды өз дүниетанымы негізінде бағалайды; қаһармандардың кейінгі әрекеттерін болжап, олардың себептерін көрсетеді, өзінің сол жағдайға тап болғанда істейтін әрекетін айтады және т.б. [7]

Осы кезеңдердің барлығында мен келесі жұмыс әдістерін қолдануды ұсынамын:

- "Аялдамалармен оқу" әдісі. Оны өткізуге арналған материал-баяндау мәтіні. Сабақтың бастапқы кезеңінде оқушылар мәтіннің атауы бойынша шығармада не талқыланатынын анықтайды. Сабақтың негізгі бөлігінде мәтін бөліктерге бөлінеді. Әр фрагментті оқығаннан кейін оқушылар сюжеттің одан әрі дамуы туралы болжам жасайды. Бұл стратегия оқушылардың басқа адамның көзқарасына Мұқият қарауына және егер ол жеткіліксіз дәлелденсе немесе дәлелдер мүмкін болмаса, өзінен сабырлы түрде бас тартуына ықпал етеді.
- "Синквейнді" әдісі. Бұл жағдайда біз мәтінді түсіну деңгейін анықтау үшін шығармашылық жұмыс туралы айтып отырмыз. Бұл әдіс жеке жұмысты ғана емес, сонымен қатар жұптар мен топтардағы жұмысты да қамтиды.
- "Сұрақтармен жұмыс" әдісі. Оқулықпен өзіндік жұмыс кезеңінде жаңа материалды енгізу кезінде қолданылады. Балаларға мәтінге байланысты бірқатар сұрақтар қойылады, оларға жауап беруі керек. Сонымен қатар, сұрақтар мен жауаптар тек тікелей формада ғана емес, сонымен қатар талдау мен пайымдауды, өз тәжірибесіне сүйенуді қажет ететін жанама түрде де беріледі. Өзін-өзі іздегеннен кейін, табылған жауаптардың дәлдігі мен дұрыстығын фронтальды тексеру, артығын електен өткізу міндетті болып табылады. [8]
- «БББ» (білемін, білмеймін, білгім келеді) әдісі. Ол жаңа материалды түсіндіру кезеңінде де, бекіту кезеңінде де қолданылады. Мысалы, Ахмет Байтұрсынұлының шығармашылығын зерттеу кезінде балалар Байтұрсынов және оның шығармалары туралы не білетіндерін, жаңа нәрселерді білгендерін, оның қандай туындыларын және не білгісі келетіндерін кестеге өз бетінше жазады. Бұл техникамен жұмыс көбінесе бір сабақтың шеңберінен шығады. «Білгім келеді» бағаны жаңа ақпарат іздеуге, қосымша әдебиеттермен жұмыс істеуге негіз береді.
- "Миға шабуыл" әдісі. Сынып оқушыларын белсендіруге, мәселені шешуге көмектесуге, қалыптан тыс ойлауды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл әдіс баланы дұрыс және бұрыс жауаптардың шеңберіне қоймайды. Оқушылар қиын жағдайдан шығудың жолын табуға көмектесетін кез-келген пікір айта алады.
- «Кері пирамида» әдісі. Бұл әдісті әдеби оқу сабақтарында қолдануға болады. Шығарманың кейіпкерлерінің сипаттамасын құрастыру. Сынып екі топқа бөлінеді. Бір топ мәтінді және оның өмірлік тәжірибесін қолдана отырып, кейіпкердің жағымды және жағымсыз қасиеттерінің дәлелдерін дайындайды, екіншісі мәтіннен алынған дәйексөздермен жауабын береді. Бұл әдіс бүкіл шығарманы оқығаннан кейін қолданылады. Сабақтың соңында бірлескен қорытынды жасалады.
- "Шығармашылық жұмыстар" әдісі зерттелген тақырыпты бекіту кезеңінде өзін дәлелдеді. Мысалы, балаларға өздеріне ұнайтын шығарманың жалғасын бөлімнен жазуға немесе ертегі немесе өлең жазуға шақырылады. Бұл жұмысты балалар даму деңгейіне байланысты орындайды.
- "Викторина құру" әдісі. Тақырыпты немесе бірнеше тақырыпты оқығаннан кейін балалар оқу мәтіндерін қолдана отырып, викторинаға сұрақтар дайындайды, содан кейін топтарға бірігіп, жарыс өткізеді. Сіз әр топқа ең жақсысын – "білгірді" таңдауды ұсына аласыз, содан кейін оған сұрақтар қоя аласыз(барлығы қатысады).
- "Логикалық тізбек" әдісі. Мәтінді оқығаннан кейін оқушыларға оқиғаларды логикалық ретпен құру ұсынылады. Бұл стратегия мәтіндерді қайталауға көмектеседі. Бұл техниканы үлкен көлемдегі шығарманы қайталауға дайындық кезінде қолдануға болады.
- "Ашық және жабық сұрақтар". Балалар біржақты жауап беруге болатын сұрақтарды (ашық) және проблемалық (жабық) сұрақтарды ажырата білуге үйренеді.

Оқушылардың оқу сауаттылығын арттыру бойынша білім беру жетістіктері:

- 1) жеке нәтижелер-оқуға құндылық қатынасын қалыптастыру; оқу дағдыларын жетілдіру; эстетикалық талғамды дамыту; оқудың даму шеңберін қалыптастыру;
- 2) Мета-пәндік нәтижелер-әртүрлі дереккөздерді тиімді пайдалана білу; ақпараттың дұрыстығы мен маңыздылығын объективті бағалау; жобалау қызметінің тәжірибесін игеру; [9]

Сабақтарымда мен жоғарыда аталған оқыту әдістерін жиі қолданамын. Мен сабақты оқушылар сабақтың тақырыбын өз бетінше анықтайтындай етіп құруға тырысамын. Мен проблемалық жағдайларды жасап, қорытынды жасауды сұраймын және жетекші сұрақтар қоя отырып, балаларды сабақтың негізгі мақсаттарына бағыттаймын. Оқу жұмысы, кез-келген басқа сияқты, әр түрлі болған кезде де қызықты. Математика, тарих және дүниетану сабақтарында оқыту әдістерін, жаңа технологияларын қолданудың көптеген мысалдарын келтіруге болады. Бірақ мектепте әдеби оқу сабақтарына ерекше назар аудару керек деп санаймын.

Әдеби оқу – мектеп оқушыларының дамуындағы маңызды буын. Әдеби оқу сабақтарының негізгі мақсаты - баланың оқырман болуына көмектесу, оқырман тәжірибесін байыту, оқырман қызығушылығын дамыту, отандық және шетелдік әдебиеттің бай әлемін түсінуге жетелеу.

Мұғалімнің міндеті - мектеп оқушыларында мектептен тыс жағдайларда қолданылатын мәтіндерден ақпаратты іздеу, таңдау, бағалау сияқты оқу дағдыларын дамыту. Бұл оқу дағдылары оқушылардың санасын шыңдап қана қоймайды, барлық мектеп пәндерінде оқу жетістіктерінің негізі болып табылады, сонымен қатар ересек өмірдің көптеген салаларына сәтті қатысудың қажетті шарты болып табылады. [7]

Әрине, мен сабақтың қызықты болғанын қалаймын. Сабақты жарқын, эмоционалды етуге, әр оқушыны өз бетінше іздеу процесіне тартуға, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын, білімге деген құштарлығын оятуға не көмектесе алады? Оқушыны өз бетінше және ұжымда жұмыс істеуге, өз көзқарасын білдіруге және біреуді ескеруге, ойлануға және сұрақтар қоюға қалай үйретуге болады? Сыни тұрғыдан ойлау әдістері осы сұрақтарға жауап алуға және жоғары нәтижелерге қол жеткізуге көмектеседі. "Сыни тұрғыдан ойлау" дегеніміз не? Бұл ойлау белсенді, сындарлы, тәуелсіз және бұл тізімді ұзақ жалғастыруға болады.

Тәжірибе көрсеткендей, оқушылардың оқу сауаттылығын оқытудың тиімділігі сабақта ойластырылған жұмыс алгоритміне байланысты. Оқытудың дәстүрлі емес әдістері, стратегиялары мен принциптері, мысалы: басқарулы оқу, пікірталас және дискуссия, басқарылатын қиял, диалогта оқыту, "мұғалім-оқушы", "оқушы-мұғалім", "оқушы-ақпарат" және т.б. педагогикалық қарым-қатынастың жаңа формалары оқу белсенділігінің дамуына жағымды әсер етеді. Мұғалім бұл жүйені сабақтың тақырыбына, мақсатты көзқарастарына, сыныптың дайындық деңгейіне сәйкес реттеуге құқылы. Оқу сауаттылығының қалыптасуына әр түрлі типтегі, жанрдағы және стильдегі мәтіндерді мәнерлі дауыстап оқу әсер етеді.

Біз әлемнің озық елдеріндегі орта білім берудегі білімнің сапасының жоғары болуына қандай қадамдар арқылы жетті? PISA зерттеуінде алдыңғы қатардағы елдердің (Австралия, Финляндия, Япония, Жаңа Зеландия, Италия, Оңтүстік Корея және т.б.) көрсеткіштері оқушылардың функционалдық сауаттылығына мынадай факторлардың әсер ететінін көрсеткен.

- 1) білім мазмұны (ұлттық стандарттар, оқу бағдарламалары;
- 2) оқытудың түрлері мен әдістемелері;
- 3) білім алушылардың оқу жетістіктерін диагностикалау және бағалау жүйесі;
- 4) мектептен тыс, қосымша білім беру бағдарламалары;
- 5) мектепті басқару моделі (қоғамдық-мемлекеттік нысаны, оқу жоспарын реттеуде мектеп автономиясының жоғары деңгейі);
- 6) барлық қызығушылық танытқандармен әріптестік принциптерге негізделген достық жағдайдағы білім беру ортасының болуы;
- 7) балаларды оқытудағы және тәрбиелеудегі ата-аналардың белсенді ролі. [10]

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕ ТІЗІМІ

1. Пит Дадли, Lesson Study: нұсқаулық 2022 жыл.

2. «PISA халықаралық зерттеуін жүргізу аясында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту» тақырыбы бойынша педагог қызметкерлерінің біліктіліктігін арттыру курсы бойынша типтік оқу бағдарламасы
3. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012 — 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары. Астана. 2012 жылғы 25 маусым.
4. ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. — Астана, 2010.
5. ҚР Білім туралы заңнама. 2007— Алматы қаласы
6. ҚР білім беру жүйесін 2015 жылға дейін дамыту тұжырымдамасы. — Астана, 2004.
7. Чтение детей и подростков как фактор формирования человеческого капитала: Материалы Российской научно-практической конференции /ред.: Т.Г. Браже, Т.И. Полякова, С.М. Бородин. Санкт-Петербург, СПбАППО, 2004
8. Светловская Н.Н. Наука становления личности средствами чтения-общения: Словарь-справочник. — Москва: Экон — Информ, 2011.
9. Асмолов А.Г. Формирование универсальных учебных действий в основной школе: от действий к мысли. Москва, 2010.
10. Логвина И., Рождественская Л. Формирование навыков функционального чтения: книга для учителя. — Нарва

БАЛАЛАР ДАРЫНДЫЛЫҒЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕМЕСІ

Айтжанова Турсынай Жалғасбаевна

Ақтөбе қаласы

№33 қазақ орта жалпы білім беру мектебінің бастауыш сынып мұғалімі

Дарындылықты тұңғыш рет ағылшын антропологи Френсис Гальтон зерттеген болатын. Ол дарындылық психологиясы тарихында үлкен еңбек сіңірді. Ф. Гальтон дарындылық — тұқым қуалайтын факторлардың нәтижесі екендігін алғаш рет дәлелдеуге тырысты. Оның «Таланттың тұқым қуалауы — оның заңдары мен нәтижелері» атты кітабы XX ғасырдың екінші жартысындағы кең таралған психологиялық еңбектердің бірі болды.

Дарынды балалардың психологиясын зерттеуде француз ғалымы Альфред Биннің орны ерекше, ол тұлғаның танымдық әрекетіне сынақ жүргізген. Сонымен қатар, өте ұзақ зерттеу жүргізген АҚШ ғалымы Льюис Тердің еңбектері дарындылық психологиясында үлкен рөл атқарды.

Заманауи психологияда ең кең таралғаны американдық ғалым Джозеф Рензуллидің адамның зияткерлік қабілеті, креативтілікті туралы зерттеуге арналған көптеген сынақтамаларынан тұратын тұжырымдамасы.

Ғалымдардың ерте заманнан бастап жинақталаған дарындылық мәселелері туралы тәжірибелері қазіргі кезеңге дейін қолданылуда.

Дарынды баланы табу оңай емес, осы күнге дейін «дарындылар» санатына жататын балаларды анықтайтын бірыңғай диагностикалау тетігі әзірленген жоқ.

«Дарындылық» ұғымы — бұл жүйелі, бір немесе бірнеше әрекет түрі бойынша адамның басқа адамдармен салыстырғанда жоғары нәтижеге жету мүмкіндігін анықтайтын, өмір бойы дамитын психикасының сапасы.

«Дарынды бала» — белгілі бір әрекет түрлерінде табыстарымен жарқырап көрінетін, өресі биік бала.

Дарындылық — орта деңгейден жоғары зияткерлік қабілеттер, креативтілік және қайсарлық тоғысқан үш мінездеме.

Дарындылықтың жас ерекшеліктері

Баланың дарындылығы өте ерте байқалады. Оның дамуының өте қарқынды кезеңі 2 жастан бастап 5 жасқа дейін. Осы жаста тұлғалық негізі қалыптасады және ол өзін көрсете бастайды. Әртүрлі салалардағы әрекеттерде ырық бермей, алғашқы ықтиярсыз қабілеттері пайда болады.

Мектепке дейінгі жастағы дарындылық бірнеше кезеңдерден тұрады:

Бірінші кезең (2-3 жас) бұл кезеңде бала алғашқы сенсорлық әсер алады.

Екінші кезең (3-4 жас) әрекеттерге еніп кетеді, табиғи материалдардың бастапқы белгілері туралы түсінігі пайда болады, өте белсенді, оған кең ауқымдағы әртүрлі әрекеттерге мүмкіндігі бар. **Үшінші кезең** (4-5 жас) баланың шығармашылық ізденіс кезеңі, қосымша әрекеттер үшін қабілетті балаларды біріктіруге болады.

Төртінші кезең (5-6 жас) бала оң нәтижелерге жетуге ұмтылады.

Бесінші кезең (6-7 жас) дарындылық өздігінен таныла бастайды.

Дарындылық танылудың келесі кезеңі (11-14 жас) мәселелер болжамдық (гипотезалық) құрылымға ие болады, зерттеушілік сипат алады.

Дарындылықты танудың **қорытынды кезеңі** (15-20 жас).

Дарындылықтың белгілері – дарынды балалардың ерекшеліктері оның шынайы әрекеттерінде көрінеді және оның әрекеттер сипатын бақылаған кезде бағалануы мүмкін.

Дарынды балалар тәртібінің уәждемелік аспектілері төмендегі белгілермен сипатталуы мүмкін:

- көтеріңкі, заттық шынайылықтың белгілі бір тұсын немесе өз белсенділігінің белгілі бір түрін таңдайтын сезімталдық, әдетте қанағаттанған сезімде болады;
- белгілі бір әрекетке деген аса қызығушылығы айқын көрінеді, қандай да бір затқа төтенше жоғары ынталылық танытады. Еңбексүйгіштігі мен табандылығын көрсету арқылы белгілі бір қызмет түріне аса икемі бар;
- жоғары танымдық қажеттілік, барлығын білуге құштарлығы, сондай-ақ өзінің бастамасының қажетті шеңберден шығып
- кететін дайындығы бар;
- стандартты, кадімгі тапсырмаларды және дайын жауаптарды қабылдамайды;
- өз еңбегінің нәтижесіне сынмен қарайды, аса күрделі мақсаттар қоюға бейім, соған жетуге талпынды.

«Дарындылықтың қалыптасу дәрежелері» критеріі бойынша дарындылық түрлері.

Дарынды бала ұғымына, ондай балаларды табуға, олармен жұмыстың ерекшеліктеріне, олардың психологиялық мәселелеріне (Л.А. Венгер, Ю.З. Гильбух, Н.С. Лейтес, Г.В. Бурменская) көптеген еңбектер арналды.

Соңғы жылдары балалар арасындағы дарындылық мәселесі «көлеңкеден шықты» және бұл үлкен қызығушылық тудыруда. Бұл мәселелердің күмәнсіз шынайылығы мен маңыздылығынан болып отыр.

Көкейтесті дарындылық – психикалық даму көрсеткіштері бойынша жас ерекшелігі және әлеуметтік нормамен салыстырғанда нақты пәндік сала бойынша ең жоғары деңгейде орындалған қызметтерден байқалатын баланың психологиялық мінездемесі.

Әлеуетті дарындылық – қандай да бір әрекеттерде жоғары жетістіктерге жететін, белгілі бір психикалық мүмкіндіктері (қабілет) болады, бірақ функционалдық жетіспеушіліктерінен өзінің мүмкіндіктерін жүзеге асыруға шамасы келмейтін баланың психологиялық мінездемесі.

«Айқындалу формасы» критеріі бойынша дарындылық түрлері

Айқын дарындылық бала әрекеттерінде анық және нақты көрінеді (өзінен өзі сияқты), оның ішінде қолайсыздық жағдайларда байқалады. Бала жетістігі өте айқын оның дарындылығы күмән келтірмейді.

Жасырын дарындылық бала әрекеттерінде шамалы байқалып, жасырын формада білінеді.

Ғалым педагог Л. В. Поповтың ойынша, өз жасынан жылдам жетілген балаларда, жасының және жеке өзіндік белгілері өте айқын, тіпті драмалық жағдайда байқалады. Жасына сай дамиды ақыл ойының ерекше артуынан үміт етіп, ерте табысқа жетумен келісу оңайға соқпайды. Жас ерекшеліктеріне сай өзіне лайықты назар аударудың ұзақ мерзімді мағынасы болмайды.

«Дарынды балалар» ұғымы кең ауқымда қолданылады. Егер бала өзінің қатарының арасында шығармашылық жаттығулар да ерекше табысты болса оны дарынды бала деп атауға болады. «Дарынды бала – әртүрлі әрекет түрлерінде ішкі бастамалары бар, өзінің жарқын, кейде айырықша жетістіктерімен ерекшеленетін» бала ұғымының анықтамасы болады.

Дарындылықтың типтері: зияткерлік, академиялық (жоғары зайырлылық), көркемдік, креативтілік, көшбасшылық, спорттық.

Балалардың дарындылығы саласындағы арнайы маман Н. Лейтес балаларды үш санатқа бөліп, әртүрлі педагогикалық тәсілдермен жіктейді, олардың ішінде кейбір қабылданған дарындылық атаулары: IQ зор балалар; қандайда бір әрекет түрлерінде жетістікке жеткен балалар; жоғары креативті балалар.

Әртүрлі саладағы дарындылықты тану анықталған жас ерекшелігі арқылы жүзеге асырылады. Әсіресе, музыкаға, содан соң суретке деген дарындылықты ерте байқауға болады; жалпы ғылымға деген дарындылықтан гөрі өнерге деген дарындылық ерте байқалады; ал ғылымда математикаға деген дарындылық ерте байқалады. Жалпылама зияткерлік дарындылық жоғары деңгейдегі зияткерлік даму мен ақыл әрекетінің сапалы ерекшелігінен байқалуы мүмкін.

Кейде дарынды балалардың өз құрбыларынан ешқандай айырмашылығы болмайды. Дегенмен, дарындылықты кең ауқымды жеке-психологиялық қабілеттерінен аңғаруға болады. Көбінесе дарынды балаларды құрбыларынан ерекше келбетінен де айыруға болады.

Әдеттегідей, дарынды балаларда зерттеу белсенділігі мен білуге құмарлығы ерекше байқалады. Психофизиологиялық зерттеу мұндай балалардың миында биохимиялық және электр белсенділігі жоғары болатындығын көрсетті.

Дарынды балалар игерген және өңделген ақпараттардың жетіспеушілігінен күйзеле қабылдауы мүмкін. Сондықтан олардың белсенділігі шектелуі, неврологиялық сипатымен көрінуі ықтимал.

Дарынды балалар өте жақсы жадының арқасында абстрактілі ойлау мен сөйлеуді ерте игереді. Сондай-ақ, дарынды балалар сұрақ қояды, күрделі синтаксистік құрылымды біледі. Көптеген дарынды балалар қызығушылықпен энциклопедиялар мен сөздіктерді оқиды, сөздер шығарады, олардың ойы бойынша өздерінің түсініктері мен оқиғаны елестету арқылы сана сезім қабілетінің белсенділігін талап ететін ойындарын ойнауды жөн санайды.

- ең алдымен, жалпы ақыл-ой қабілеті байқалады және қандай да бір мамандану болмайды;

- қандай да бір арнайы білім саласында жоғары қабілеттілігі көрінеді.

Бұл тип тармақтарының басты айырмашылықтары уақыт еншісіндегі мәселе – басында жоғары қабілеттілік “барлық спектр” бойынша көрінеді, ал уақыт келе қабілеттердің мамандандануы және қызығушылығы айқындалады.

Акселераттар ретінде танылатын дарындылықтың осы ақылдырақ типтерін, тіпті «вундеркинд» деп атау қабылданған.

“Академиялық” деп аталатын типтің дарындылықтың интеллектуалдық типінен біраз айырмашылығы бар. Осы дарындылық типіндегі аса жоғары интеллектіліктің орны ерекше, үйренуге деген айырықша қабілеттілік алдыңғы орынға шығады. Дарындылықтың бұл типіндегі балалар, ең алдымен материалды тамаша игереді, яғни оқиды. Олардың танымдық саласының ерекшеліктері (ойлауы, жады, назары), кейбір ынталарының мынадай ерекшеліктері бар, оларға оқу өте жеңіл, әрі жағымды.

Көркемдік тип – дарындылықтың бұл түрі жоғары табыстарға жеткен көркем өнер қызметтерінде – музыкада, биде, көркем сурет өнерінде, мүсіндеуде, сахналық әрекеттерде айқындалады.

Жоғарыда көрсетілген дарындылықтың үш белгісін педагогтардың өздері салыстыра отырып оңай анықтай алады. Көптеген жағдайларда оларды диагностикалау да психологтардың арнайы көмегін қажет етпейді.

Дарындылығы дау тудырмайтын және дарыны айқын көрініп тұрған дарындылықтың екі түрі бар, алайда баланы педагогтар осал, болашағы жоқ деп санаған кезде бұл түрлерге қатысты жағдай біршама күрделене түседі. Әдетте, көп жағдайда бұл креативтілікпен немесе шығармашылық дарындылықпен байланысты болып жатады.

Креативті тип. Бұл типтің негізгі ерекшелігі өзгеше ойлауынан, өзгелерге ұқсайматын әлемге айырықша көзқарасынан байқалады. Дарындылықтың осы типін практикада анықтау үлкен күшті қажет етеді. Себебі, стандартты бағдарламалар осындай балаларға өзін көрсетуге мүмкіндік бермейді. Негізінен барлық шығармашылық қабілетке ие балалар мінезінде айқын көрінетін кемшіліктер кездейсоқ болып табылмайды. Бұл дәйек олардың өздерін жайсыз сезінуінен, яғни өзге құрбыларымен бірге «аяқ» басуға құлықсыздығынан, тіпті икемсіздігінен, олардың дарындылық тұлғасының негізі, сондай-ақ, әлемді стандартты емес жағдайда басқаша қабылдауынан болатын жағдай. Шығармашылық дарындылықтың көптеген әртүрлі нұсқалары бар: кез келген қызметті, қай істі қолға алса да алапат шығармашылық мүмкіндіктерді көрсететін балалар және бір ғана салада дарындылығымен ерекшеленетін балалар кездеседі. Салыстырмалы түрде жеңіл көруге болатын, алайда нақты дарындылықтың түрі ретінде қабылдауға қиын дарындылықтың бір типі – **көшбасшылық немесе әлеуметтік дарындылық** деп аталады. Мұндай дарындылық өзге адамдарды түсіне білу, олармен конструктивті қарымқатынастарды құру, сол адамдарды басқара білу қабілеттерімен сипатталады. Көшбасшылық дарындылық көптеген зерттеушілердің пікірінше, интеллектінің жоғарғы деңгейін қажет етеді. Бірақ, бұған қоса жақсы дамыған түйсік, өзге адамдардың сезімдерін және қажеттіліктерін түсіне білу, жаңашыр бола алу қабілеттері де керек. Көп жағдайларда бұл қабілеттер шешуші рөл атқарады. Әрекеттедің көшбасшылары болады. Олар көп адамдарға маңызды шешімдерді қабылдай алады, қозғалыстың мақсаттары мен бағыттарын белгілейді, өздерінің соңынан адамдарды ерте алады. Сондай-ақ, дарынды балалар жіті назар 10 салуымен, өздерін қызықтыратын салада нәтижеге жету үшін табандылық танытуымен ерекшеленеді. Алайда, олардың көбіне тән әралуан қызығушылықтар кейде дарындыларды бірнеше істі қатар атқаруға, өте күрделі мәселелерді шешуге талпынуға әкеледі.

Дарынды балалар құрдастарының алдында біршама басымдықтарға ие. Олар өз ерекшелігі бар қиындықтарға да ұрынып жатады. Біріншіден, бұл балаларының дарындылығына деген ата-аналардың көзқарасымен байланысты. Кейбіреулер өз баласының бойынан ерте көрінген дарындылықты байқағанда, тәрбиелеудің мақсат-міндеттерін өз түсініктеріне сәйкестендіріп, барлық күшін сол баланың қабілеттерінің дамуына салады. Осы жерде мынаны айтып өткен жөн: академик А.В. Петровский өз баласын вундеркинд санап, бұл сөздің алғашқы бөліміне ғана назар аударып, баланың әлі де шалалығын ұмытып, баланың ерекшелігіне назар аударады. Егер дарындылық белгілі-бір арнаулы салада көрініс тапса, онда ата-аналар баланың осы саламен дендеп айналысуына мүдделі болып, баланың өзге қабілеттері мен икемділігінің толыққанды дамуына кедергі келтіреді. Көптеген белгілі ғалымдар, музыканттар, суретшілер мен жазушылар өздерінің алапат қабілеттерін ерте жастан көрсеткен. Кішкентай А. Моцарттың, К. Гаусстың, Н. Винердің, Г. Лейбництің, В. Гюгоның, Ф. Шуберттің, И.А. Римский-Корсаковтың, М. Мусоргскийдің жарқын шығармашылық жетістіктері көпшілікке аян. Жоғарыда айтылғандай, дарынды балалар өскенде атақты адамдарға жиі айналатыны жасырын емес. Алайда, үнемі да бұлай бола бермейді.

Бұған керісінше, балалық шағында ешқандай ерекшеленбеген адамдардың ер жеткенде жоғарғы жетістіктерге жету жағдайлары да өмірде аз кездеспейді. Көптеген атақты адамдардың өмірбаяндарына қарасақ, олардың алапат ойлау қабілеті айналадағы кісілердің назарына ілікпеген жағдайларға жиі жолығамыз. Мәселен, Н.Коперник дарынды балалар санатында болмауымен қатар, ресми түрде астроном-ғалымдардың қатарына да енгізілмеген. Дарындылықтың сапалы мінездемелерін талдау, адамның психикалық мүмкіндіктері мен оларда белгілі бір түрде көрінетін дарындылықтың өзіндік сапалы түрлерін айқындауды қарастырады.

Дарындылықтың әрбір түрі барлық деңгейдегі психикалық ұйымдастырулардың нақты берілген әрекет түріне маңыз беретін деңгейдің басымдығымен бір мезгілде іске қосылуын қарастырады. Мысалы, музыкалық дарындылық алдыңғы орынға сенсорлық-моторлық қасиеттер немесе эмоционалдық-экспрессивтік қасиеттер шығатын психикалық ұйымдастырудың барлық түрімен қамтамасыз етіледі.

Дарынды балалардың психологиялық ерекшеліктері

Дарынды балаларға тән оза дамудың мынадай ерекшеліктері бар:

- қабылдауының ауқымдылығымен ерекшеленетін балалар;
- есте сақтауы жоғары деңгейдегі балалар;
- тілі ерте дамыған, бай сөздік қорға ие балалар;
- зейін қоюы жоғары деңгейдегі балалар⁷

Дарынды балалардың мінез-құлқында шыншылдық сезімдері жоғары, жақсы әзілқой сезімдерге ие, сонымен қатар тез өзгеретін, шыдамсыз, үнемі назарда болғанды ұнататын қасиеттерін байқатады, оларға қорқыныш, жоғары сезімталдық тән. Бала тұлғасы мен дарындылығының дамуына ықпал ететін табиғи факторлар мен мақсатқа бағытталған тәрбие және оқытудың ролі мен үлесін қаншама қарастырсақ та, отбасының маңызы, соның ішінде ата-ананың жоғары деңгейде көңіл бөлуі шешуші роль атқарады.

Осындай балалардың дарындылығын дамыту ата-аналардың өзінінде жоғары танымдық қызығушылықтарын тудыруға ықпал етеді.

Ата-аналардың бала тәрбиесінде әрқашанда тұрмыстық мәселелер аясынан тысқары, олардың қарым-қатынасы – ортақ ойындар, компьютердегі бірлескен жұмыстар, күрделі міндеттер мен мәселелерді талқылаулар түріндегі бірлескен танымдық әрекеттер болуы қажет.

Жалпы жасы мен ақылының шапшаң қарқынмен дамуы байқалатын жалпы танымдық қызығушылығы негізінде ата-аналар мен балалар бірігуі тиіс.

Дарынды балалар даралап оқытуды қажет ететін балалар тобының ерекше бөлігін құрайды. Педагогикалық үдерістің субъектісі бала болып табылатын ұжымдық оқытуды ұйымдастыру мектепке дейінгі дарынды балаларға арналған оқытудың неғұрлым тиімді түрі болып табылады. Қатал түрде емес, еркін жүйеде ұйымдастырылған әрекеттер әр балаға өз бетімен ізденуге және бағытты дербес таңдауда жетістікке жетуге мүмкіндік береді.

Шығармашылықты, кәсіби күзіреттілікті меңгерген педагогтың тәрбиелеу мен оқытудағы ролі ерекше. Дарындылық дегеніміз – «даралықты қажет етеді» және әр балаға жеке қарым-қатынас жасайтын дербес тәсіл табу екенін есте сақтау маңызды. Қазіргі кезеңде балалар дарындылығы, оларды анықтау мүмкіндіктері және дарынды балаларға арналған ерекше білім беру бағдарламаларын құру мәселелеріне көптеген психологтар мен педагогтар назар аударып отыр.

Сондықтан, дарындылықты диагностикалау және дарынды балалармен жұмыс – арнайы жүргізілген зерттеу мәліметтеріне сүйенеді. Екіншіден, баланың неғұрлым қолайлы өмір сүру жағдайын айғақтайтын жақсы үйренген балалардан дарынды балаларды ажырату үнемі мүмкін бола бермейді. Қабілеттері бірдей, бірақ жоғары әлеуметтік-экономикалық мәртебедегі отбасы балаларының белгілі бір әрекеттердегі жетістіктері жағдайы жасалмаған балаларға қарағанда салыстырмалы түрде жоғары болатыны айтпаса да түсінікті. Нақты баланың дарындылығы белгілі бір шамадағы

шартты сипаттама. Баланың ең тамаша қабілеттерінің өзі оның болашақта жететін табыстарының тура және жеткілікті көрсеткіштері бола алмайды. Балалық шақта айқындалған дарындылық белгілерінің біртіндеп дамуы да немесе шапшаң жоғалуы да мүмкін екендігін естен шығармау қажет. Осы мүмкіндікті дарынды балалармен практикалық жұмыс барысында ескерген дұрыс.

Дарындылық – өзінің сипатына қарай сан қырлы құбылыс. Тәжірибе үшін – бұл мүмкіндіктер және сонымен қатар нақты бала дарындылығына тән неғұрлым жан-жақты көзқарастардың қажеттілігі болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасындағы «Бала құқығы туралы» Заңы 2002 ж.
2. ҚР «Білім туралы» Заңы (2007 ж. және 24.10.2011ж.13.01.2015ж. өзгертулерімен және қосымшаларымен);
3. ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, 7.12.2010;
4. «Балапан» бағдарламасы 2010 - 2020жж. 28.05.2010ж. (20.12.2013ж) №1377
5. Қазақстан Республикасы мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты, 2012 ж. №1080
6. Е.С.Белова Одаренность малыша : раскрыть, понять, поддержать/ М.: Академия, 1998.- 251 б.
7. Д.Б. Богоявленская Рабочая концепция одаренности/Педагогика,1998.- 257б.
8. Л.И.Божович Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности, 1995.- 212 б.

ЖАҢАРТЫЛҒАН ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ БЕЛСЕНДІЛІКТЕРІН АРТТЫРУ

Узакбаева Гулнур Сериковна

Ақтөбе қаласы

№50 орта мектебінің бастауыш пәні мұғалімі

*«Мұғалімнің айналысатыны – үнемі қозғалып, өзгеріп, өсіп – өркендейтін тірі адам болғандықтан, біркелкі әдістен табан алмай шектеліп қалуға болмайды...
Сабақ беру үйреншікті жай шеберлік емес, ол – үнемі жаңадан жаңа табатын өнер».*

Ж.Аймауытов

Белсенділік деп - адамның іс-әрекеті үстіндегі жағдайын айтады. Тіршілік және іс-әрекеттері барысында адамның қарым-қатынас жасау, таным және өзін-өзі тәрбиелеу белсенділігі дамиды.

Бала белсенділігінің ең алғашқы формасының бірі - қарым-қатынас жасау белсенділігі. Бұл адамның бүкіл өмірінде дамитын белсенділік. Балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес басқа адамдар мен қарым-қатынас жасау белсенділігінің мазмұны өзгеріп отырады. Мектеп жасына дейінгі балалар ересек адамдардың әрекеттеріне үңіле қарап, үйренеді, оларға еліктейді. Балалардың саналы түрде істейтін мұндай әрекеттерін ырықты немесе ерікті белсенділік дейді. Бұл жастағы балалардың үлкендердің әрекеттеріне және олармен өзара қатынас жасауға еліктеу рөлді ойындарды атқару барысында байқалады. Көбінесе балардың ойындарда адамдардың іс-әрекеттері, тұрмысы, өзара қатынасы қамтылып көрсетіледі, ұжымдық өмір дағдылары қалыптаса бастайды. Ойын барысында балалардың құрдастарымен де өзара қатынасы өзгереді. Олар басқа

балалармен ойнауға тілек білдіреді, еңбекке байланысты тапсырмаларды бірігіп, орындауға, өз қылықтарын ережеге бағындыруға, керексіз әдеттерді тежеуге, кедергіні ығыстыруға үйренеді.

Әр түрлі ойын баланың дүниетанымын кеңейтіп, қарым-қатынас жасау белсенділігін дамытады.

Қарым-қатынас белсенділігі әсіресе, мектеп жасындағы балаларда айқын көріне бастайды. Ата-аналармен, мұғалімдермен, құрдастары және достарымен, үлкендермен балалардың қатынас жасауында әр алуан ерекшеліктер болады. 5-6 сынып оқушылары қарым-қатынас жасау үшін ең алдымен өзіне дос және жолдас болатын құрбы-құрдастарын іздестіреді.

Қарым-қатынас жасау белсенділігі жеке адам қасиеттерінің (мархабаттық, қайырымдылық, қамқорлық, өзі үшін және басқа адамдар алдында өзінің қылықтары жайлы жауапкершілік сезімі) қалыптасуына мүмкіндік туғызады.

Баланың даму барысында таным белсенділігі артады. Мектеп жасына дейінгі балалар заттарды түсіне, формасына қарап ажырата бастайды, олардың құрылысын, пайдалану тәсілдерін білгісі келеді. Балалардың бір нәрсені құмартып, білуге талаптануын таным ынтасы дейді. Балалар өте байқағыш, әр нәрсеге үңіле қарайды, кейде терең ойға шомылады.

Мектеп жасындағы балалардың таным ынтасын қалыптастыруда білім беру тәсілдерінің ерекше маңызы бар. Оқу барысында балалар түрлі заттардың, құбылыстардың мәніне, ғылыми ұғымдар мен заңдылықтарға терең түсінуге, алған теориялық білімдерін практикада еркін білуге үйренеді. Оқушылардың таным белсенділігі олардың шығармашылық іздену қабілетіне, мұғалімнің теориялық сауаттылығы мен шеберлігіне байланысты.

Жеке адамның санасының қалыптасу барысында өзін-өзі тәрбиелеу белсенділігі ерекше орын алады. Бала даму барысында өзін-өзі жетілдіру мақсатын көздей талаптанып әр түрлі әрекет жасайды.

Оқушылардың өзі-өзі тәрбиелеу ісін жетілдіру үшін олардың жас және дербес ерекшеліктерін еске алып, оқу-тәрбие жұмысының барысында сана сезімін ояту, өз бетінше жұмыс істей білуге үйрету – мұғалімнің басты міндеті.

Кеңес педагогикасында адамның қоғамдық-саяси белсенділігі күрделі моральдық-еріктік сана ретінде қаралады. Онда қоғамдық жұмысқа деген ынтасы, тапсырманы орындаудағы жауапкершілігі, орындаушылығы мен инициативтілігі, өзіне және жолдастарына талап қойғыштығы, қоғамдық тапсырмаларды орындаған кезде басқаларға көмектесуге әзір тұруы, ұйымдастырушылық іскерлігінің болуы осылардың барлығы бірінен-бірі ажырамастай ұштасып жатады.

Осы көрсеткіштердің әрқайсысы оқушының қоғамдық іс-әрекетке қатынасын және оның белсенділік дәрежесін сипаттайды. Кейбір жеке оқушыларда бұл көрсеткіштердің көрінуі түрліше болуы мүмкін және жас ерекшеліктеріне, сондай-ақ мектеп оқушыларының жеке бас тәжірибелеріне және белсенділік дәрежесіне байланысты. Коллективте қоғамдық жұмысқа деген ынтасы тұрақты дамыған оқушыны әрқашан да кездестіруге болады, олар мұғалімнің айтуынсыз-ақ оған кірісіп кете береді, өйткені олай істемей тұра алмайды. Бірақ мұғалім алдында, жолдастары алдында өздерін мадақтау мақсатында тек өздері үшін ең қызықты нәрселерді ғана жасайтындар да аз кездеспейді.

Тапсырманы орындау үстінде бір оқушы өзі жауапты бола тұрып, тапсырма орындауға басқаларды да мәжбүр етуі мүмкін, екіншісі өзі ұқыпты орындайды, бірақ жолдастары туралы ойламайды, ал үшіншісі өзгелерді бар ынтасымен құмарландырады, бірақ өзі еш нәрсе істемейді. Бұл қоғамдық белсенділіктің түрлі компоненттердің дамуындағы теңсіздіктерді тәрбиелеудің нақтылы процесінде ескеріп отыру, сөйтіп, осы арқылы кейбір оқушыда нашар, немесе мүлдем дамымаған жақтарына ықпал жасау керек.

Сана мен іс-әрекеттің тұтастығы материалистік диалектика мен психологияның ең маңызды заңдылығы болып есептелінеді. К.Маркс адам пассивті жеміс емес, ол қоршаған

ортасын, жағдайларды және өзін белсенді (активті) түрде өзгерте алады деп жазған болатын. Бұл тұжырым тәрбие процесін ұйымдастырудың маңызды жолын ашады. Демократиялық педагогиканың классиктері де (И.Г.Песталоцци, Я.А.Коменский, Ы.Алтынсарин, т.б.) жеке тұлғаның өзінің белсенділігіне, оның шығармашылық қайта құру іс-әрекетіне үлкен мән берген.

Белсенділік - адамның табиғи қасиеттерінің бірі болып табылады. Дьюидің жетекші қағидасының айтуы бойынша оқыту процесінің белсенді қатысушысы болатын оқушы мінездемесін анықтайды. Дьюи бойынша оқушы егер «өзімен өзінің айналасындағы кернеуді табыстыра» алса, белсенді болады (S.M. Fishman, L. McCarty, 1998). Бұған қалай жетуге болады? Бұл айналаны белгілі бір мақсатпен зерттейміз және оның барысында алдағы ізденістерге қажет болатын жаңа жетістіктерге жету жолдарына үйренгенімізде орын алады деп есептейді ол. Оқушыға оқырманның қызығушылығын арттыратын дұрыс проблемаларды, сонымен қатар оқу бағдарламасына енген материалды оқу барысында меңгерілетін және нәтижелерге әкелетін проблемаларды оқуға беру біздің қолымыздағы нәрсе. Онда Дьюидің айтуына сай, оқыту мектептен тыс білім сияқты эмоционалдық күшке ие болады (S.M. Fishman, L. McCarty, 1998).

С.Фишман айтуынша кластағы мүдде мен жігер механизмін Дьюи келесі тұрғыда көрсетіледі:

1. Не үшін? Балалар «не үшін сіз» мектепте үйреніп жатқаны мен өзінің болашағының арасындағы ұзақтықты құрастыра алмайды.
2. Неменеге? Оқушылар оларды мақсатқа жету үшін не көмектесетінін анықтау керек. Егер сен біреудің сенімін өзгерткің келсе, онда сен көрсетілген ақпараттар нақты неге назарын аударуды ұсынатындығыңды көрсету керек. Пән мен материал мақсатқа жетудің қажеттілігі мен мағынасы болуы керек.
3. Не арқылы? Бұл оқушыларды сыныптағы таныс емес элементтерді тануы үшін қолданатын бұрынғы тәжірибесі.

Қазіргі өркениетке ұмтылған қоғам талабына сәйкес, Қазақстан Республикасының дамыған елдерімен иық тіресіп тұру үшін, еліміздің болашағы мен қазіргі кезеңі үшін білімді, зерделі, өз бетімен іс-әрекет ете алатын, қоғамнан өз орнын таба алатын шәкірттерді дайындау ұстаздың міндеті.

Мемлекетімізге білімді, өз бетімен шешім қабылдай алатын, барлық іс-әрекеттерінде шығармашылық бағыт ұстанатын жеке тұлға қажет. Демек, мектептегі оқу үрдісі оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, шығармашылық қабілеттерін дамыту. Тек алған біліммен қаруландырып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып, үздіксіз өз бетінше өрлеуіне қажеттілік тудыратын жаңа технологияларды қолдану қажет.

Бастауыш мектептің бағдарламасы оқушының жеке тұлғасын қалыптастыруға, дамытуға бағытталған. Өздігінен білім алу қабілеттерін дамыту үшін сабақтарда проблемалық сұрақтар қойып, өздік жұмыс түрлерін ұйымдастыру қажет. Өздік жұмыс арқылы оқушыларда төмендегідей қасиеттер қалыптасады.

- өз бетінше ойлану біліктері мен ізденімпаздығы;
- оқуға деген қызығушылығының артуы;
- басқа оқушылардың жауабына сын көзбен қарау;
- өз ойының дербестігі.

Ахмет Байтұрсыновтың пікірі бойынша, бала білімді тәрбие арқылы өздігінен алуы керек. Мұғалімнің қызметі - оның білімнің шеберлігі ұзақ жолды қысқарту және ол жолдан балалар қиналмай өту үшін керек.

Өзіндік жұмысты ұйымдастырудың негізгі шарттары мынандай:

- мұғалімнің нақты тапсырмалар беруі;
 - жұмысты орындаудың уақытын белгілеуі;
 - жұмысты өз еркімен орындауға үйрету.
1. Оқушылардың өзіндік жұмысына мұғалімнің тапсырмасы бойынша өздері жоспар

жасап, істің тәсілін анықтап, оның нәтижесін бағалап отыратындай жұмыстары жатады.

2. Оқушылардың өзіндік жұмысының жоғары түріне олардың өз еркімен жаңа тәсілдерді қолданып жасайтын шығармашылық жұмыстары жатады.

Оқушылардың белсенділігі мен танымдық іс-әрекеттері арқылы шығармашылығын дамыту, қажетті жағдайда шешім қабылдай алатын жеке тұлғаны дайындау. Уақыт талабына сай шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін оқытудың жаңа ақпараттық техникасын пайдаланған жөн.

Оқу-тәрбие үрдісінде даралау оқушыны жеке тұлға ретінде қабылдау, оқушының өзіндік танымдық іс-әрекетіне қалыптастыру.

Білім беруде жеке өз бетінше оқытуды дамыту көзделіп отыр. Осы бағытта оқушыға берілетін жекелей тапсырмалардың үйренушілік алгоритмдік шығармашылық деңгейлер екенін ескере отырып, соңғы шығармашылық деңгеймен оқушы құбылысты өз бетінше талдай келіп, шағын ғылыми шығармашылық тұрғыдан зерттеу жұмысын жүргізуге баулу.

Бұл оқушыға «кішкентай» жаңалық ашқанмен бірдей. Мұғалім сабаққа әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып, оқушылардың пікірлерін еркін айтқызып, ойларын жинақтауға, өздеріне деген сенімін арттыруға мүмкіндік беру. Әдіс-тәсілдер арқылы өткізілген әрбір сабақ оқушылардың ойлануына негізделіп келеді. Баланың тереңде жатқан ойын дамыту арқылы қабілеті әр түрлі баланың ортасынан қабілеті жоғары баланы іздеп, онымен жұмыс жасау, жан-жақты тануды ойлап, оқушылардың деңгейін бақылап отыру әрбір мұғалімнің негізгі міндеті. Выготский «Әр баланы өзінің даму зонасында жетілдіру керек» деген екен.

Білім негізі бастауышта қаланады. Ендеше, бастауыш сыныптардан бастап, өз бетінші жұмыс жасай білуге дағдыландыру қажет. Өз бетінше жұмыстың ерекшелігі - оқушының тапсырманы еш көмексіз өзінің орындауы. Егер тапсырманы орындауда қателер жіберілсе, онда мұғалім сол қателерді оқушылардың өздеріне түзетуге мүмкіндік беріп, оқушының іс-әрекетіне дұрыс жолға бағыттағаны жөн.

Өз бетімен жұмыс жасау қабілеті, тәсілдері адамның санасында ертерек оянып қалыптасса, соғұрлым оның жүйелі шығармашылық еңбек етуіне мол жағдай туады.

Өзіндік жұмыстың мынадай түрлерін жүргізуге болады:

1. Сөзжұмбақ құрау және оны шешу;

2. Бір тақырыпқа пікірталас тудыру. Қыс тақырыбын өткенде сынып оқушыларын топқа бөліп, бір топқа қыс мезгілінің жақсы жақтарын, екінші топқа жаман жақтарын айтқызып пікір-талас тудыруға болады. Олар:

- Шағын әңгіме, мәтін құрау;
- Әңгімелерді бөліктерге бөлу, ат қойғызу;
- Ұнатқан кейіпкерлерге мінездеме беру;
- Саяхаттан алған әсерлері бойынша шығарма жаздыру;
- Газет-журналдарды оқу үрдісінде үнемі пайдалану;
- Ауыз әдебиеті түрлерін кеңінен пайдалану;
- Ертегі құрастыру;
- Тірек сызбалар сыздыру.

Білім берудің даму бағыты мен технологияларын қамтитын көптеген педагогикалық технология қолданып жүргені мәлім.

Ж.Қ.Қараевтың «Деңгейлік саралап оқыту» технологиясы тұжырымының ерекшелігі: мықтылар өздерінің қабілетімен икемділігін одан әрі бекіте түседі, әлсіздер өзін-өзі сынап қарауға мүмкіндік алып, өзіне сенімсіздіктен арылады, күшті топтарда оқуға деген ынтасы артады, білім дәрежесі деңгейлес оқу топтарында оқу жеңілдейді.

«Ойын арқылы оқыту» технологиясының негізгі мақсаты: дидактикалық, тәрбиелік, дамытушылық. Ойындық іс-әрекеттің психологиялық механизмі жеке бастың өзіндік талап талғамдарына сүйенеді.

Д.Б.Эльконин, В.В.Давыдовтың «Дамыта оқыту» технологиясының негізгі мақсаты: балабойына еркіндік, мақсаткерлік, өз бетімен жұмыс жасау т.б. қасиеттерін дамыту.

Бастауыш мектеп - баланы оқуға үйрету мен тәрбиелеу, оның тұлға ретінде өзін-өзі ашуға, дамуының қалыптасуына жағдай жасайтын негізгі саты. Бұл оқушы тұлғасы мен сапасының дамуы. Олай болса, қызықты сабақтар - мұғалімнің әдістемелік ізденісі.

Жаңа білім парадигмасы бірінші орынға баланың білім, білік, дағдысын емес, оның тұлғасын, білім алу арқылы өз бетінше дамуын қойып отыр. Оқушының сабақта алған білім, білік дағдыларын одан әрі дамытып, тереңдету, өздігінен жұмыс жасау қабілетін ашу, оқушының өзін-өзі тануына, өзіндік менін оятуға бағдар береді.

Қорыта келгенде: оқушы мектепте алған білімін өмірде еркін пайдаланып, ер жеткенде ортада өз орнын табатын білімді, тәрбиелі, мамандығын жетік білетін ізгілікті жеке тұлға болуына жас кезінен көңіл бөліп, өз бетінше еркін жұмыс істей білуге үйренген дағдыларын іске асыру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Оқытудың қазіргі технологиялары», Ералиева М;
2. «Бастауыш мектеп» 2017ж № 8;
3. «Төменгі жастағыларды оқыту ерекшеліктері», Абдрахманова К;
4. «Педагогикалық психология», Мұқанов М. Мектеп, 182 бет;
5. «Бастауыш сынып» журналы, 2021ж. № 6-10;
6. «Оқушылардың белсенділін арттырудың тиімді жолдары», Рамазанқызы Ә. Қазақ тілі мен әдебиеті, № 3, 49-52 б;
7. «Оқушының оқу белсенділігін арттыру жолдары», Сабыров Т. Алматы.: Мектеп, 1978;
8. «Психолого-педагогические основы системы ценностного ориентирования личности», Дис. докт. Нургалиева Г.К. – Алматы, 1993г;
9. «Оқушылардың ойлау белсенділігін дамыту», С.Жәнібекова, Бастауыш мектеп. 1999. - № 7. - 13-15 б;
10. «Формирование познавательной деятельности учащихся», М.: Знание, 1983г, Талызина Н.Ф.

ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ САБАҒЫНДАҒЫ МӘТІНДІ ТАЛДАУ АРҚЫЛЫ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ

Нургалиева Асыл Жанибековна

Ақтөбе қаласы

**Ұ.Құлымбетов атындағы №64 жалпы білім беретін орта мектебінің
бастауыш сынып мұғалімі**

Аннотация

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын бағалайтын үш бағыттың бірі оқу сауаттылығын арттыру үшін мәтінмен жұмыстың тиімді жолдары қарастырылған. Сауатты оқуды қалыптастырудағы әртүрлі тәсілдер, мәтінмен жұмыстың тиімді жолдары көрсетілген.

Бүгінгі таңда қазақстандық білім беру жүйесінің алдында білім сапасының бәсекелестігін арттыру, шынайы өмірлік кезеңдерге бейімделендіру мәселелері - адам қоғамда түрлі өмірлік мәселелерге байланысты дұрыс шешімдер қабылдау үшін жоғары кәсіптілік пен интеллектуалдық әрекеттерді қажет ететін жағдайларда заман талабына сай өмір сүріп, қызмет ету керектігін көрсетеді.

«Сауатты оқу – бұл мақсатқа қол жеткізу, білім мен әлеуетті дамыту, қоғамға қатысу үшін жазбаша мәтінді түсіну, пайдалану, көрсету және жұмыс жасау».

Мәтін – тілдерді оқыту барысында үлкен орын алатын оқыту нысаны. Біріншіден, тілден білім беретін материал оқыту мәтіндері түрінде болса, екіншіден, жаттығулардың тұтас мәтін түрінде берілуі де мәтінмен орындалатын жұмыстардың сараланып жүйеленуін қажет етеді. Мәтіннің қызметін таныту – оқушыға тіл бірліктерін функционалдық тұрғыдан танып-білуіне, сол арқылы логикалық ойлауы бірізді қалыптасуына мүмкіндік береді. Осыған байланысты мұғалім мәтінмен жұмысты жүйелі жүргізгенде және оқушының сауатты оқу дағдысын қалыптастыра білгенде ғана нақты нәтижеге қол жеткізе алады.

Қазіргі мектептерде оқушылардың бойындағы функционалдық сауаттылық пен өмірге қажетті құзырлықтар жиынтығын дамытуға басты назар аударыла бастады. Сондықтан әрбір ұстаз жаңа кезең талаптарына сай болу үшін педагогикалық үрдістің бірізділігін және оқу мен тәрбиенің біртұтастығын сақтай отырып, оқушының рухани өсуіне жағдай туғыза алатын, жаңалықтарды қабылдауға ынталы, өз әрекетіне өзгеріс енгізе алатын, өзгермелі өмірге оқушыны да, өзін де даярлай білетін шығармашыл тұлға болуы тиіс.

Оқу сауаттылығы әр түрлі мәтіндерден ақпарат табу және алу, көркем, ғылыми-танымал, ресми мәтіндермен жұмыс істей білу, мәтіннен ақпаратты түсіну және барабар бағалай білу қабілеттерін қамтиды. Бұл мұқият оқу және мәтінді талдау арқылы мағынаға ену. Адам шын мәнінде ойланып оқыған кезде, оның қиялдары міндетті түрде жұмыс істейді, ол өзінің ішкі суреттерімен белсенді әрекеттесуі мүмкін. Бала мәтінмен жұмысты меңгерген кезде, ауызша сөйлеуі дамиды және дамудың келесі маңызды сатысы ретінде жазбаша сөйлеуі дамиды.

Оқу сауаттылығы - бұл адамның жазбаша мәтіндерді ұғынуға және оларға рефлексия жасауға, өз мақсаттарына жету үшін олардың мазмұнын пайдалануға, мәтін типтерін білуді дамытуға қабілеті.

«Мәтін» түсінігін кеңінен түсіндіру керек. Ол тек сөздерді ғана емес, диаграммалар, суреттер, карталар, кестелер, графиктер түріндегі визуалды бейнелерді де қамтуы мүмкін.

Мәтіндерді тұтас (визуалды бейнесіз) және тегіс емес (визуалды бейнелермен) деп бөлуге болады. Тұтас мәтіндердің түрлері:

- сипаттама (көркем және техникалық);
- әңгіме (әңгіме, есеп, репортаж);
- түсіндіру (ойлау, түсіндіру);
- аргументация (ғылыми пікір, негіздеме);
- Нұсқаулық (жұмысты орындауға нұсқау, ережелер және т.б.)

Толық емес мәтінге мыналарды жатқызуға болады:

- формалар (сауалнама және басқалар);
- ақпараттық парақ (кестелер және т.б.);
- кестелер мен графиктер, диаграммалар;
- карталар.

Сауатты оқуды қалыптастырудың әртүрлі тәсілдері бар. Біріншіден, бұл мәтіннің қарапайым бірліктеріне: сөзге, ұсынысқа, абзацқа назар аудару; екіншіден, мәтін құрылымын және оның логикалық байланыстарын талдаусыз мәтінді түсіну мен түсіндіру мүмкін емес. Оқушы оларды бекіте отырып, жоспар, тезистер, конспекттер, сызбалар мен кестелерді құрастыруды үйренеді; үшіншіден, мәтінді түсіну-бұл көптеген мәселені шешу деуге болады. Оқушыға сұрақтар қоя отырып, мәтінмен (автормен) диалог жүргізуді үйренеді.

Мәтінмен жұмыс үш кезеңді қамтиды. Олар:

I кезең. Оқуға дейінгі мәтінмен жұмыс. Антиципация (алдын алу, алдағы оқуды болжау). Мәтіннің мағыналық, тақырыптық, эмоциялық бағыттылығын анықтау, оның кейіпкерлерін шығарманың атауы, автордың аты, негізгі сөздер, оқырман тәжірибесіне сүйенген иллюстрацияның алдыңғы мәтіні бойынша бөлу. Оқушылардың жұмысқа дайындығын ескере отырып, сабақтың мақсатын қою.

II кезең. Оқу кезінде мәтінмен жұмыс.

- Мәтінді бастапқы оқу. Сыныпта өз бетінше оқу немесе оқу-тыңдау, немесе мәтіннің ерекшеліктеріне, оқушылардың жас және жеке мүмкіндіктеріне сәйкес аралас оқу (мұғалімнің таңдауы бойынша). Алғашқы қабылдауды анықтау. Оқушылардың бастапқы болжамдарының оқылған мәтіннің мазмұнымен, эмоционалды бояуымен сәйкестігін анықтау.
- Мәтінді қайта оқу. Баяу «ойланып» қайта оқу (барлық мәтін немесе оның жекелеген фрагменттері).
- Мәтінді талдау (тәсілдер: мәтін арқылы автормен диалог, түсініктеме оқу, оқылған әңгімелесу, негізгі сөздерді, сөйлемдерді, абзацтарды, мағыналық бөліктерді және т.б. бөлу). Әрбір мағыналық бөлімге нақтылау мәселесін қою.
- Мәтін мазмұны бойынша әңгіме. Оқылғандарды жалпылау. Жалпылама сұрақтарды мәтінге қою. Мәтіннің жекелеген фрагменттеріне жүгіну (қажет болған жағдайда).
- Мәнерлеп оқу.

III кезең. Оқылғаннан кейін мәтінмен жұмыс

1. Мәтін бойынша тұжырымдамалық (мағыналық) әңгіме. Оқылған тақырыпты ұжымдық талқылау, пікірталас. Шығарманың авторлық ұстанымымен оқырман интерпретациясының (түсіндірмелердің, бағалардың) арақатынасы. Мәтіннің негізгі идеясын немесе оның басты мәндерінің жиынтығын анықтау және тұжырымдау.
2. Жазушымен танысу. Жазушы туралы әңгіме. Жазушының жеке басы туралы әңгіме. Оқулық материалдарымен, қосымша көздермен жұмыс.
3. Тақырып, иллюстрациялармен жұмыс. Тақырып мағынасын талқылау. Оқушылардың дайын иллюстрацияларға үндеуі. Суретшінің көзқарасының оқырман көрінісімен арақатынасы. Оқушылардың оқырман іс-әрекетінің қандай да бір саласына сүйенетін шығармашылық тапсырмалар (эмоциялар, қиял, мазмұнды ұғыну, көркем форма).

Қазіргі өмір ағымының техниканың қарқынды дамыған тұсында адамзат әлемі функционалды сауатты болса, өмір сүруге бейім, алған білімін өзіне тиімді қолдана алатын тұлға қалыптасары сөзсіз. Сондықтан уақыт талабына сай оқушының күнделікті тапсырмасына мәтінді таңдауда қажеттілігі мен қолжетімділігіне қарай сұрақ құрастыруда ойлау процесіне әсерін де ескеру қажет. Сонда ғана функционалдық сауатты тұлға болып толық қалыптасады.

Пайдаланған әдебиеттер:

8. PISA халықаралық зерттеулер: Қазақстандағы PISA-2009 халықаралық зерттеулер қорытындысы бойынша ұлттық есеп.
9. Мұғалімге арналған нұсқаулық. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, Астана, 2015ж.
10. Қазақстан Республикасында орта білім мазмұнын жаңарту шеңберінде бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім беру аясында «Қазақ тілі мен әдебиеті» пәні бойынша педагогика кадрларының арттыру курсының бағдарламасы. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016 ж.
11. “Білімдегі жаңалықтар”, 2021 №1
12. “Педагогика мәселелері”-ғылыми-теориялық журнал 2008
13. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары. Астана. 2012 жылғы 25 маусым.
14. ҚР Білім және ғылым министрі Б.Жұмағұловтың «Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспарының орындалу барысы туралы» мәселе бойынша ҚР Үкіметі отырысында сөйлеген сөзі. Астана. 2012 жылғы 11 қыркүйек.

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ

Туребаева Мулдир Ергенбаева

Ақтөбе қаласы

**Ұ.Құлымбетов атындағы №64 жалпы білім беретін орта мектебінің
бастауыш сынып мұғалімі**

Аннотация

«Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, білім, ар, мінез деген қасиеттерімен озады» деген Абай. Ұлы ақын сөзі еш уақытта өз мәнін жойған емес. Озық ойлы білімдар адамдар заманның дамуына өз үлесін қосады.

Дарынды, жас талапты жастар – бүгінгі егеменді еліміздің жарқын болашағы. Нарық қол-аяғымызды қалай қыспасын мемлекет өзінің талантты ұлдары мен қыздарын, тарланбоз жүйріктерін қолдауға, қорғауға міндетті», - деп еліміздің болашағы жастарға үлкен мән берген.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы Заңына» мемлекеттік саясат негізінде әр баланың жеке қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы жеке адамның дарындылығын дамыту сияқты өзекті мәселелер енгізілген.

Мұғалім өзінің теориялық білімі арқылы оқушы бойына өзін қоршаған ортаға деген көзқарасын қалыптастырады. Ғылыми педагогикалық әдебиеттерді талдау, мектеп тәжірибесін зерделеу – дарындылықты дамытуғы септігін тигізетін функционалды мүмкіндіктердің бірі болып табылады.

«Дарындылық тұжырымдамалары» атты психологтар дайындаған құжатта «Дарынды бала дегеніміз – айрықша жетістіктермен ерекшеленетін және іс-әрекет барысында сондай жетістіктерге ұмтылатын баланы айтамыз» делінген.

Сонымен, дарынды деп психология ғылымында атап көрсетілгендей, адамның бір іске айрықша қабілеттілігі, өмірдің қандай да бір саласында өзін ерекше қырынан көрсетуін айтамыз.

Дарындылықты ашудың қажетті шарттары туралы А.Владимиров «Бізге туғаннан берілген дарын өңделмеген алмазға ұқсайды. Жаңа ғана «Сібір кенінен» алынған мөлдір, қатты тас тәріздес (бірақ алмаз қаншалықты тамаша болса да, маржан тас екеуінің айырмашылығы жер мен көктің айырмашылығындай). Маржан тас деп-ерен еңбекті қажет ететін тегістелген алмазды айтамыз» деп жазды. Дарынды балаларға арналған бағдарламалар мен тапсырмалар – нағыз зертхана.

Баланың бойында күш қуаты жеткілікті, шын дарынды екеніне сендіру – ұстаз бойындағы құдіретті күш, өйткені сенім үлкен жеңіске жетелейді. Дарындылық, данышпандық, қабілеттілік дегеніміз не? Оқушы дарындылығын, қабілетін қалай анықтауға болады? Неліктен кейбір адамдардың (Паскаль, Моцарт, Гете, Архимед) қабілеті ерте жасында байқалады? Ал кейбір адамдардың (Ньютон, Дарвин, Менделеев) ересек жасында пайда болады? Осы сұрақты талмай іздеп таба білген ұстаз ғана дарынды оқушымен нәтижелі жұмыс жүргізе алады. Дарынды баланың одан әрі жетіле түсуіне ұстаз тарапынан мейірім мен кішіпейілділік, бала жанын жазбай танушылық қасиет қажет-ақ.

Дарынды баланың психологиялық ерекшеліктерін әрдайым оқу-тәрбие жұмысында басты назарда ұстау керек.

Жалпы, адам психологиясының өте күрделі екені аян. Ал дарынды баланың ой-пікірімізге тиек етіп отырған психологиялық ерекшелігі өте айқын көрінеді, оны оңай түсінуге болады деп үстірт қарауға тағы болмайды. Мұны әрдайым есте ұстау керек. Себебі, өмірде осы сияқты жасөспірімдердің ерекшеліктерін үлкендердің дұрыс түсіне алмауы жиі ұшырасады. Нәтижесінде, қабілетті шәкірттің дарындылығына тән қасиеттер дер кезінде жетілмей қалуы мүмкін.

Бала бойындағы дарындылық, ғылымилық қабілетін ашу, жақсы танымдық қасиеттерін зерттеу, айқындау – заман талабы. Ал оқытудың түпкілікті нәтижесі – өз ойын дәлелдей алатын, жан-жақты білімді, білімін жүзеге асыра алатын, қалыптасқан өзіндік азаматтық көзқарасы бар іскер, ақылды, адамгершілігі мол тұлғаны тәрбиелеп қалыптастыру. Ол үшін белгілі бір жоба болуы шарт. Яғни, оқушының дарындылығын айқындау, шығармашылық дарындылығын зерттеу, анықтау, белгілі бір бағыт – бағдарлама бойынша жұмыс жүргізу қажет.

Дарынды балаларды оқыту бағдарламасы олардың мүмкіндіктері мен талаптарына және осы деңгейдегі оқушыларды оқыту мақсатына сәйкес келуі керек. Оқыту мазмұнының басты талаптары мыналар:

- Оқу пәндерінің сандық және сапалық ерекшеліктері;
- Оқыту мазмұны мен әрбір оқу пәнінің мазмұны және зерттеушілік сипатта болып келуі;
- Әр тарау көлемі мәліметтер қорына байланысты түрлі мөлшерде берілуі.

Бұл тәсіл оқытудың негізгі бағыттарына, яғни білім, білік, дағдыны шығармашылық тұрғыда меңгерулеріне жақсы әсер етеді. Мұндай әдіс оқытудың жаңа бағыттарын шешуде, яғни балалардың қабілеті мен шығармашылық ойлауын кеңейтіп, оны одан әрі дамытуға мүмкіндіктер беретінімен маңызды. Дарындылықты дамытуда оқушыға талап қоя білу қажет. Дұрыс ұйымдастырылған жұмыс оқушының шығармашылығын шыңдап, жақсы нәтижеге қол жеткізуіне мүмкіндік береді. Ерекше қабілетті оқушыларды анықтаудың жолдары мынадай:

Жеке тұлғаны (дарынды) жалпы сынып оқушылары арасынан табу, іздеу.

Іс жүзінде оны сынып оқушыларының білім деңгейінен күрделірек әртүрлі тапсырмалар беру арқылы білім деңгейін, қабілетін бақылап, сынақтан өткізу.

Осы жұмыстардың нәтижесінен кейін қабілетті оқушымен белгілі бір бағыт-бағдар бойынша жұмыс жүргізу.

Ол бағдарламаның негізі Қазақстан Республикасының “Білім туралы” заңын жүзеге асыру мақсатында жеке тұлғаның білім алу қажеттілігін, дағдысын қалыптастыруға бағытталуы керек.

Дарынды оқушылармен жүргізілетін жұмыстардың мақсаты:

- Жан-жақты дамыған, білімді, білікті жеке тұлғаны қалыптастыру
- Оқу - тәрбие жұмысының негізгі өзегі ретінде тұлғалық бағдарлы, гуманды-тұлғалық педагогика идеясы ұстанымдарын қолдану.
- Міндеттері:
- Өзін-өзі дамытуға құштар, икемді, ақпараттық, интеллектуалдық ресурстарды қолдануға қабілетті жеке тұлға қалыптастыру;
- Оқушының жеке тұлғасын дамытуға бағытталған оқу-тәрбие үрдісінде жаңа педагогикалық технологияларды кеңінен қолдану;
- Оқушының өмірін ізгілендіру мен демократияландыру арқылы жеке тұлғасының дамуына қолдайлы жағдай туғызу;
- Аузша, жазбаша тілдік қорларын арттыру. Шығарма, ойтолғау жаза біліуге дағдыландыру;
- Оқушылардың ғылыми жоба жарыстарына пәндік олимпиадаларға, түрлі танымдық байқауларға қатысуын қамтамасыз ете отырып, дарынды тұлғаны дамыту.

Дарынды балаларды бір орталыққа іріктеу, айқындау - белгілі бір баланың дамуына талдау жасау ұзақ процесс. Дарындылықты жеке бір әдіске сүйене отырып, мысалы тест арқылы анықтай қою мүмкін емес. Дарынды балаларды іздеу – арнайы бағдарламалар бойынша кезеңді түрде жүргізілуі қажет.

Әрбір талантты бала еңбекке бейім, шығармашылық тапқырлықпен еңбек етеді. «Дарынды ұстаздан дарынды шәкірт шығады» демекші, дарынды оқушылардың көп болуы шығармашылықпен жұмыс жасайтын ұстаздарға байланысты. Шығармашылықпен жұмыс істейтін ұстаз – теориялық жағынан білімді, әлемдік педагогиканың озық үлгілерін жаңашылдықпен дамытып жүрген үнемі кәсіби шеберлікке ұмтылатын, тәлім-тәрбие

ісінде жалықпайтын, баланы өзіне тарта алатын, шығарамшылық ізденістегі адам. Дарындылықты данышпандылыққа айналдыру үшін қажымай-талмай еңбектену қажет. Әр ұстаз алдында отырған шәкіртінің табиғи дарынын танып, оны одан әрі дамытуға күш жұмсауы керек.

Осы мақсаттар мен міндеттерді орындауды мынандай жұмыс түрлерін қолдандық:

1. Дарынды оқушылардың қызығушылығын анықтау;
2. Дарынды оқушылардың қызығушылығына байланысты оқу жоспарын құру;
3. Дарынды оқушының өзінің жұмысын өзі жоспарлап, шешім қабылдауына ықпал ету;
4. Шығармашылық сипаттағы тапсырмаларды іріктеу;
5. Дарынды оқушылардың білім деңгейі мен олардың өз мүмкіндіктерін пайдалану көрсеткішін арнайы әдістемелер бойынша жүйелі түрде тексеріп отыру;
6. Сабақтан тыс мезгілде жүргізілген жұмыстарға – пәндік олимпиада, ғылыми конференцияға, интеллектуалдық турнирлер мен шығармашылық байқауларға дайындық жұмыстарын жыл бойы жоспарлы түрде жүргізу.

«Бұлақ көрсең көзін аш» деген ұлағатты сөзге сүйеніп, бар мүмкіндікті пайдаланып, баланың қабілетін ашу – мұғалім міндеті.

Қорыта келгенде, Егеменді еліміздің дүние жүзі елдерімен терезесі тең болуы үшін оның негізгі тұтқасын ұстайтын дүние әлемін шарлайтын біздің дарынды да қабілетті ұландарымыз. Халқымыз «Басында бұлағы бар өзен ұзақ ағады» деп бекер айтпаған.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Дайрабаев.Е. Мектепте шығарма жаздыру методикасының кейбір мәселелері. Алматы, 1973
2. Ерматов.С.,Әбішева.Т. Пәнге қызығудың қалыптасу динамикасы. «Қазақстан мектебі» №2, 2007
3. Игенбаева.Б.Қ. Мен – Адаммын. Алматы, Дәуір, 2000
4. Иманбекова.Б., Әбдіреймова.К., Мазаржанова.Қ. Оқытудың негізгі формасы – сабақ. Алматы, 2003
5. Қараев.Ж.А. «Деңгейлік саралау технологиясы»
6. Сәдуақасқызы К. Дарынды балалармен жұмыстың басты бағыты – ғылыми-зерттеу жұмыстары» // Қорқыт Ата атындағы ҚМУ Хабаршысы. - 2011. - №2.
7. Тапаева А.П. Дарынды шәкірттер – ұлт мерейі // Сыр мектебі. - 2014. - №17
8. ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы
9. 12 жылдық білім журналы. - 2006. - №5-9. «ҚР мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты» Астана 2007.
10. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Интеллектуалды ұлт-2020» ұлттық жобасы
11. Н.Кударова «Дарынды балалармен жұмыс істеудегі оқу-тәрбие үрдісінің рөлі» Бастауыш мектеп журналы №7 2007 жыл
12. К.Бекбаева «Ауыл мектебіндегі дарынды балалармен жұмыс» Дарын журналы №7 2007 жыл

«ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОДХОДА LESSON STUDY КАК СПОСОБ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАКТИКИ УЧИТЕЛЯ»

Алмагамбетова Мария Владимировна
Учитель начальных классов

Средняя общеобразовательная школа-гимназия «Білім», г.Актобе

Аннотация

В статье излагается практическое использование подхода Lesson study, который широко используется педагогами Японии. Обосновывается эффективность использования подхода, так как исследование направлено на профессиональное развитие педагога. Сейчас данный подход успешно используется учителями казахстанских школ. Lesson study рассматривается как средство, помогающее развивать и совершенствовать преподавание, способствующее выработке умения критически смотреть на проблему. Описанный опыт в статье может быть полезен всем учителям, которые заинтересованы в своем профессиональном развитии.

Lesson Study – педагогический подход, характеризующий особую форму исследования в действии на уроках, направленную на совершенствование знаний в области учительской практики. Подход основан в Японии в 70-х годах 19-го столетия, опередив, примерно на 70 лет, используемый на Западе подход «Исследование в действии». В Lesson Study принимают участие группы учителей, совместно осуществляющие планирование, преподавание, наблюдение, анализ обучения и преподавания, документируя свои выводы. При проведении цикла Lesson Study учителя могут вводить новшества или совершенствовать педагогические подходы, которые затем передаются коллегам посредством проведения открытых Lesson Study либо публикации документа с описанием их работы. (Lesson Study: руководство Пит Дадли)

Главной задачей учителей является поддержание активности, интереса и движения на всех этапах урока.

Именно подход Lesson Study позволяет выявить насколько учащиеся выражают новые идеи и информацию собственными словами. Ученики лучше всего помнят то, что они поняли в собственном контексте, выражая это собственными словами. Также происходит живой обмен идеями между учащимися, что дает им возможность расширить свой кругозор.

Роль учителя состоит в том, что он:

- направляет усилия учеников в определенное русло;
- создаёт условия, побуждающие к принятию самостоятельных решений;
- даёт учащимся возможность самостоятельно делать выводы;
- подготавливает новые познавательные ситуации внутри уже существующих. (Колин Маклафлин «Исследование в действии: формирование знаний для образования»)

В проекте Lesson учителя работают через следующие ступени, которые указаны ниже.

1. **Формирование команды.** Команды состоят из 3-6 инструкторов.
2. **Развитие целей обучения:** члены команды разрабатывают урок для достижения учебных целей.
3. **Планирование изучения:** команда решает, как наблюдать и собирать фактические данные обучения учащегося.
4. **Обучать и наблюдать:** один член команды обучает уроку, в то время как остальные наблюдают и собирают данные по обучению учащегося.
5. **Анализирование и сводка:** команда обсуждает результаты и оценивает прогресс в обучении обучающегося.
6. **Документирование и публикация результатов исследования:** команда документирует результаты Lesson study и делится своей работой с коллегами.

В проекте Lesson study учителя тщательно исследуют как учащиеся обучаются, думают и меняют свое поведение в результате урока. Практика Lesson study помогает лучше понять учителям как их обучающиеся обучаются и думают и как процесс обучения влияет на мышление обучающегося. Lesson study успешно используется в целях совершенствования методики преподавания и повышения уровня знаний учащихся по ключевым предметам в начальной и средней школе, а также, - в целях разработки концептуальных педагогических подходов, таких как оценивание для обучения.

На протяжении цикла проведения Lesson study учителя, работающие в группах (или в парах), будут:

- использовать ежедневно собираемые ими материалы периодического оценивания для согласования приоритетов обучения и развития учащихся;
- совместно определять отвечающий установленным задачам метод преподавания, который будет в дальнейшем разрабатываться или совершенствоваться;
- определять трех «исследуемых учащихся», каждый из которых является типичным представителем определенной группы учащихся в классе, например: высокого, среднего или ниже среднего уровня успеваемости в общем числе обучающихся;
- совместно планировать Lesson study, в ходе которого будут использованы и тщательно изучены результаты методики его проведения в контексте результатов наблюдения за тремя исследуемыми учащимися;
- проводить Lesson study и вести совместное их наблюдение, акцентируя особое внимание на обучении и развитии исследуемых учащихся.

Названные процедуры могут повторяться и совершенствоваться на протяжении нескольких уроков:

- опрашивать исследуемых учащихся, чтобы понять их мнения о Lesson study;
- проводить обсуждение Lesson study;
- с целью анализа реакции исследуемых учащихся на применяемый метод, достигнутого ими прогресса, демонстрируемых ими результатов обучения или испытываемых трудностей в обучении, а также полученного опыта для разработки методик преподавания или обучения в будущем;
- формально представлять результаты использования подхода Lesson study широкой аудитории коллег посредством презентации, демонстрации или коучинга («Lesson study» как способ совершенствования практики обучения Методическое пособие)

Начало исследовательской работы заключается в признании факта, что текущее положение или ситуация в определенной сфере отличаются от желаемого. Так общешкольной проблемой является низкий уровень вовлеченности учащихся в образовательный процесс, что определило методическую тему школы. Решение этой проблемы школа видит в исследовании в действии «эффективность методических приемов учителя, способствующих вовлечению учащихся». Мы, учителя школы осознаем, что требование времени в самообучении, саморазвитии, самовоспитании обучающихся невозможно реализовать без активного вовлечения школьников в учебный процесс, и видим, что старые методики не могут разрешить возникшие противоречия.

Наше исследование подтвердило тот факт, что обучение в начальных классах идет с ориентацией на среднего ученика, используется чаще фронтальная и индивидуальная работа, что не способствует вовлечению всех учащихся в совместную работу и не на должном уровне обеспечивает развитие речевой деятельности.

Мой опыт работы в школе, а также посещение уроков учителей показывает, что при традиционном обучении на уроке взаимодействие учителя и ученика не так уж разнообразно. Происходит оно, в основном, при объяснении нового материала, либо при опросе. Самым распространенным видом учебного диалога, как правило, является учитель-ученик. Причём, ученику отводится пассивная роль объекта, даже при объяснении, когда учитель задаёт вопросы, а ученики отвечают на них. Вследствие такого подхода появляется низкая мотивация учеников, тревожность на уроке.

Увидеть проблему помогают наблюдения учителей, их практический опыт. Так сделан был вывод из своего наблюдения, что ученики начальных классов, часто испытывают трудности в общении на уроке, не умеют слушать и слышать друг друга, стесняются выражать открыто свои мысли, не умеют тактично поправлять, не умеют задавать вопросы, дополнять ответы одноклассников. Поэтому диалогическую речь необходимо развивать на каждом уроке будь то русский язык, математика, познание мира, литературное чтение. Для этого учитель в своей работе должен использовать методы и приемы диалогического обучения.

Из своего наблюдения коллега сделала вывод, что при ведении бесед учащиеся не дают полные ответы на вопросы, используют в качестве ответа одно слово. Причина этого в слабом словарном запасе детей и непонимании ими структуры высказывания.

Этот же факт подтверждается наблюдением еще одного коллеги «Отвечая на свой вопрос- почему у моих детей при пересказах очень скудная речь. Я пришла к мнению, что дети чувствуют «дефицит» в общении, поэтому обратила внимание на высказывание Александера (2004), «Беседа в обучении не является односторонним процессом общения, а, наоборот, - взаимным процессом, в котором идеи проходят в двух направлениях и на этой основе продвигают обучение ученика вперед», тем самым я решу две задачи- обучение и общение

С целью определения проблем активной речевой деятельности учащихся на уроке была разработана анкета с вопросами.

Результаты анкетирования учащихся подтвердили выводы, сделанные учителями.

Так на вопрос:

1. «Как часто вы принимаете участие в устных ответах на уроках»

только 10% - ответили «Часто»,

23 % - ответили «Отвечаю только тогда, когда знаю, что мой ответ правильный»

Остальные 67% ответили «Отвечаю очень редко»

2. На вопрос «Что мешает вам быть активным и говорить больше на уроке?»

85% детей ответили «Боимся допустить ошибку».

10 % - ответили: «Боимся получить плохую отметку»

5% - затруднились ответить на вопрос.

3. «Какие задания на уроке вызывают у вас желания высказаться?»

47 % - ответили «Игровые задания»

13% - ответили : работая в группе одноклассников.

40 % - затруднились ответить на этот вопрос

4. На вопрос «Какая помощь вам нужна, чтобы улучшить устную речь на уроке?»

68 % -ответили, что нужно развивать свою речь, читать книги, заучивать наизусть новые понятия и выражения.

32% - затруднились ответить на вопрос.

5. На следующий вопрос «Какие предметы вам интереснее всего?»

35 % ответили, что им нравится математика

62% ребят указали литературу, русский и английский языки.

3% - все предметы

6. Вопрос: «Каким образом вы готовитесь к урокам?»

71% ответили- «Дома читаю, повторяю иногда заучиваю наизусть»

26% ответили – «Учим вместе со взрослыми»

3% ответили- «Когда как»

7. На вопрос «Как бы вы изменили урок, чтобы вы были активны?»

56% ответили – проводить уроки в форме игры, включать активные приемы и методы.

24% любят составлять презентации к уроку и с ними выступать перед классом

10% - все нравится на уроке.

Исходя из наблюдений педагогов-исследователей группы «LESSON STYDI» и по результатам анкетирования учащихся, позволивших нам услышать «Голос ученика» мы сделали вывод и решили поменять подход в преподавании от традиционного к интерактивному.

Внедрение подхода Lesson Study в практику обучения и преподавания в нашей школе было успешно реализовано. Дети с большим удовольствием приходили на уроки. Цели, направленные на действия учителей и учащихся показали свои результаты на основе анализа и сбора данных исследуемого класса, и содействовали решению проблемной темы.

В заключении хочется сказать, что проведение исследовательских уроков мобилизовало команду учителей, способствовало развитию профессиональных навыков, обмену опытом. У нас сложились доверительные отношения, научились работать в команде, где каждый несет ответственность за результат. Главное – научить детей учиться!

Литература:

1. Lesson Study: руководство Пит Дадли
2. Изтилеуова, Г. А. Использование подхода Lesson Study как способ совершенствования практики учителя
3. Колин Маклафлин. Исследование в действии: формирование знаний для образования.
4. Мельникова Ю. Г. Методические рекомендации по практическому применению исследования урока г.Астана «Назарбаев Интеллектуальные школы» Центр педагогического мастерства, 2017. — 40 с.
5. «Подход LessonStudy- особая форма исследования в действии на уроках». Lesson Study: руководство Пит Дадли. <http://lessonstudy.co.uk/>
6. Кенжебаев А. Е. Classroom management and arrangement ideas in English classroom /методические рекомендации. С43–45
7. Информационно-методический журнал Педагогический журнал №2 (4), 2013.
8. www.uwla.edu 4 Шульман Л. Эффективное преподавание, 2007.
9. Руководство учителя. Третий (базовый) уровень. Курсы повышения квалификации по Программе Кембриджского Университета, Булатбаева К.Н. Новые подходы к планированию учебного процесса

ОДАРЕННЫЕ ДЕТИ: ОСОБЕННОСТИ И СЛОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ

Жаксымбаева Айжан Рахманбердыевна

Учитель начальных классов,

ТОО «KAZGUU SCHOOL», г.Актобе

Аннотация: Данная статья обсуждает важность поддержки одаренных детей в их развитии. Она подчеркивает необходимость создания междисциплинарной среды для стимулирования эмоционального и интеллектуального роста таких детей. Также рассматриваются сложности, с которыми они могут столкнуться, включая социальную изоляцию и чрезмерные ожидания окружающих. В статье предлагаются практические подходы к поддержке одаренных детей, включая развитие их эмоционального интеллекта, баланс между ожиданиями и возможностями.

Одаренными называют детей, чьи способности превосходят средний уровень сверстников в определенной области. Они могут обладать выдающимися способностями в интеллектуальной, творческой или художественной сферах. Многие из них имеют талант в какой-либо области - будь то математика, музыкальное искусство или литература. Хотя одаренность может быть благоприятным фактором, она также может представлять

некоторые сложности для родителей и педагогов. В данной статье мы рассмотрим особенности одаренных детей и потенциальные трудности, с которыми они могут столкнуться в процессе своего развития. [Вераксына И.Г., Шевченко Ю.С. Одаренные дети: проблемы и пути развития. Москва: Просвещение, 2009., 1]

Основные особенности одаренных детей заключаются в высоком интеллекте, быстрой адаптации к новой информации и умении решать сложные задачи на более высоком уровне возраста. Они имеют широкий кругозор и часто проявляют интерес к нестандартным аспектам жизни.[Андрейчук РЗ «Развиваем одаренность»,3]

Взрослым важно обеспечить поддержку и понимание, помогая таким детям развивать свои таланты в безопасной и вдохновляющей обстановке.

Одним из ключевых аспектов поддержки одаренных детей является создание комфортной учебной среды, где их индивидуальные интересы и способности будут учитываться. ["Одаренные дети: особенности и проблемы" - Линда Кресвелл и Джоэн Биммер.12]. Обучение в специализированных школах и профессиональная психологическая помощь могут значительно облегчить их путь. Учебные заведения обязательно должны внедрять дифференцированный подход к одаренным детям, позволяющий им углубляться в предметы, которые их действительно вдохновляют, а также развивать критическое мышление и креативность. Занятия в малых группах или возможность работы над проектами могут стать эффективными способами развития их потенциал. Создание культуры принятия, где ошибки рассматриваются как часть обучения, поможет детям развивать смелость к экспериментированию и исследованию нового, что, в свою очередь, способствует их эмоциональному и интеллектуальному росту. [Борисова Т.И., Кудряшова Н.В., Мазурин В.Н., Степанова Е.А., Федосеев Д.С. Одаренные дети: определение, обучение, развитие – М.: Просвещение, 2009., 2]

Одним из эффективных способов поддержки одаренных детей является создание междисциплинарной среды, где они смогут применять свои знания и навыки в разных областях. Учебные проекты, объединяющие математику, науку и искусство, могут стимулировать креативность и критическое мышление. Это помогает не только углубить знания, но и научить детей работать в команде, что важно для их будущей профессиональной деятельности. [Павленко Наталья "Одинокая звезда" , издательский центр "ЛЮКС", 5]

В то же время у одаренных детей есть свои сложности развития. Одна из них – социальная изоляция. Они могут испытывать затруднения при построении отношений со сверстниками, что может привести к чувству одиночества и непонимания окружающих. Их высокий интеллектуальный потенциал, часто превышающий возрастные нормы, вызывает непонимание со стороны сверстников и взрослых. Очень важно развивать эмоциональный интеллект у одаренных детей, помогая им справляться с чувствами одиночества и непонимания. Не менее важно следить за эмоциональным состоянием одаренных детей. Регулярные беседы о их переживаниях, страхах и успехах создают доверительную атмосферу, способную поддержать их уверенность и желание учиться. Психологическая поддержка, общение с профессионалами и групповые занятия по социальной адаптации могут стать важными инструментами в этом процессе. ["Психология одаренности у детей" - Автор: Смирнова А.И., 12]

Часто одаренность может вызывать чрезмерные ожидания со стороны родителей и учителей, что со временем приводит к стрессу и тревожности ребенка. Многие одаренные дети испытывают давление со стороны родителей и учителей, и поэтому стремятся соответствовать установленным стандартам, что может негативно сказаться на их самооценке. ["Развивающая среда для одаренных детей" - Майкл Питерс. , 7]

Родителям стоит помнить о важности баланса между ожиданиями и реальными возможностями ребенка. Поощрение и поддержка усилий, а не только результатов, могут помочь развить у детей здоровую самооценку и любовь к обучению. [Данилов-Данильян Георгий "Ребёнок с хрусталем в глазах" ,издательство «Феникс+»,6]

Еще одним важным аспектом поддержки одаренных детей является вовлечение их в кружки и секции, которые соответствуют их интересам. Важно обеспечивать одаренным детям возможность для самовыражения и экспериментов. Это можно сделать через специализированные клубы, где они могут изучать свои увлечения без ограничений традиционного учебного процесса. Участие в таких мероприятиях дает возможность детям взаимодействовать с единомышленниками и развивать свои навыки в неформальной обстановке. Это может существенно повысить уровень мотивации и удовлетворения от учебного процесса. ["Одаренные дети: особенности и проблемы" - Линда Кресвелл и Джоэн Биммер., 8]

Кроме того, необходимо активно привлекать родителей к образовательному процессу. Поддержка со стороны семьи играет ключевую роль в формировании уверенности и внутренней силы ребенка. Родители могут участвовать в обсуждениях, встречах и семинарах, чтобы научиться лучше понимать потребности и переживания своих детей, а также разделять их увлечения. Это создает гармоничную атмосферу, где одаренные дети чувствуют поддержку как в школе, так и дома, что значительно ускоряет их развитие и адаптацию в обществе.

Подводя итог, хочу сказать, что одаренные дети представляют особую группу в обществе, и важно понимать, что их развитие требует специального подхода и поддержки со стороны родителей, педагогов и общества в целом. Ведь в конечном итоге, уважение к их внутреннему миру и создание пространства для самовыражения играют важнейшую роль в гармоничном развитии одаренных детей и раскрытии их потенциала. ["Одаренные дети: особенности развития и поддержка" - Автор: Иванова Е.П., 10]

Список литературы:

1. Вераксына И.Г., Шевченко Ю.С. Одаренные дети: проблемы и пути развития. Москва: Просвещение, 2009.
2. Борисова Т.И., Кудряшова Н.В., Мазурин В.Н., Степанова Е.А., Федосеев Д.С. Одаренные дети: определение, обучение, развитие – М.: Просвещение, 2009.
3. Андрейчук Р.З. «Развиваем одаренность»
4. Готлиб Алла "Одарённые дети", издательство "Эксмо", 2017 год
5. Павленко Наталья "Одинокая звезда" , издательский центр "ЛЮКС"
6. Данилов-Данильян Георгий "Ребёнок с хрусталем в глазах" ,издательство «Феникс+»,
7. "Развивающая среда для одаренных детей" - Майкл Питерс.
8. "Одаренные дети: особенности и проблемы" - Линда Кресвелл и Джоэн Биммер.
9. "Поддержка одаренных детей в школьной среде" - Расмус Сёйберг.
10. "Одаренные дети: особенности развития и поддержка" - Автор: Иванова Е.П.
11. "Психология одаренности у детей" - Автор: Смирнова А.И.

ИНДИВИДУАЛЬНЫЙ ПОДХОД К ОДАРЕННЫМ ДЕТЯМ

Мухамбетова Алия Мадиевна

Учитель начальных классов,

Средняя школа-лицей имени К.Сатпаева, г. Актобе

Аннотация

Что такое одаренность и как распознать способности и задатки ребенка, что являются неотъемлемым условием одаренности? Индивидуальный подход, пристальное внимание к работам, к рассуждению, к поведению и разноплановая работа с ними раскрывают потенциал ребенка и повышают качество образования в целом.

Любознательных, творческих, обладающих феноменальными интеллектуальными способностями детей, с высоким уровнем умственного развития называем одаренными. Они активно познают мир и стремятся к саморазвитию. Одаренность ребенка ярко проявляется в каких-либо сферах: в науке, искусстве, дебатах, спорте. Конечно, сами дети одаренными не вырастают. Нельзя ее увидеть в ребенке, не овладевшем каким-либо жизненным опытом, не получившем определенный объем знаний. В процессе овладения проявляются способности и задатки. Следовательно, только в этом случае можно говорить об одаренности. Ее надо развивать, как учишь ребенка делать первые шаги, развиваешь речь у него, чтобы мог формулировать и выражать свою мысль. Работа с одаренными - системная работа как ребенка, так и взрослого. Работа может длиться, пока не сформируется определенно яркий, бесспорный результат в какой-либо деятельности. Далее, ребенок, обретая индивидуальность, развивается самостоятельно, раскрывая новые незаурядные результаты. Как говорит психология, в каждом ребенке заложены задатки, родителям и педагогам нужно увидеть способности, а одаренность – развивать. Гениев единицы, а одаренных много. Однако, одаренность у одних может быть выражена, а у других завуалирована, которую нужно заметить и раскрыть. К сожалению, бывает, что нераскрытый талант затухает без профессионального подхода взрослого. Как работать с детьми, чтобы увидеть в них «жемчужину», чтобы она заиграла красками и показала себя во всей красе, вдохновила... Одно из условий - внутренняя мотивация. Без нее ребенку невозможно достичь цели. Мотивация может исходить как от самого ребенка, так и вызвана педагогами или родителями. Лишь при пристальном наблюдении педагога за психикой, способностями, неординарным видением, суждениями может сделать заключение, нацелиться на работу с одаренным ребенком.

Одаренные дети - это не только гордость родителей и учителей, но и повышенный уровень ответственности. Важно придерживаться золотой середины - не строить завышенных ожиданий и не купать ребенка в славе. Необходимо относиться ровно, помогать в развитии навыков, разговаривать на равных, строить отношения с окружающими людьми. При неудачах не сокрушаться, не травмировать психику, ведь зачастую одаренные дети не терпят поражение.

Как научная проблема одаренность существует более ста лет, но в наших школах она возникла в начале XI века. Так как проблема была новая, учителя, не знавшие этого понятия, бросались в крайности. Все «отличники» автоматически становились одаренными, отсеивались «хорошисты» и «троечники». Такое понятие как наследственность в школах незаслуженно игнорировалось, делался упор на работу педагога, который должен всеприменно развивать таланты у любого ученика. Потенциальная одаренность присуща многим детям, т.к. каждый ребенок талантлив по-своему, считают многие. Талант, генетически передающийся от родителей, работа ребенка над собой, родительское внимание, соучастие, научный подход со стороны педагога реализуют дар в жизни.

Да, «отличник» одарен: он усвоил государственный стандарт, даже по некоторым предметам выше уровня стандарта, быстро выполняет задания, у него долгосрочная память. Он всесторонне развит. Увлечен всеми предметами одновременно. Но, как мы знаем, есть ученики, имеющие невероятные способности по гуманитарным, но слабые в точных науках. Вот тут незнание учителей понятия «одаренность» давали сбой. Такие дети оставались за бортом. Не учитывались способности по узко определенным сферам: в спорте, музыке, танцах, рисовании. Из моей практики, ученица на всех уроках рисовала. Черновик по математике изрисован, что решать не оставалось места. Не запоминала таблицу умножения, забывала алгоритм письменного деления многозначного числа. Одержимость и односторонность интереса вели к дисгармонии, пробелам в знании школьной программы. Беседы, индивидуальная работа с ученицей способствовали осознанию необходимости учиться. Она участвует в конкурсах, рисует одноклассникам, восхищающимся ее таланту. У нее творческая натура, нестандартное мышление, выполненные задания всегда отличаются от других; неординарная и всегда от нее можно услышать необычные высказывания. А будущая ее профессия определена.

С развитием экономики, различных технологий, облегчающих, улучшающих уровень жизни общества, а также развития современного искусства, востребованы креативно настроенные личности. Если склонности и задатки у ребенка - залог развития одаренности, а задатки и способности заложены в каждом из них, то почему не все дети попадают в список одаренных? Значит, играют роль наследственность, социальная среда, что вызывает мотивацию, работа родителей и педагогов. Несмотря на то что психологами разработаны различные опросники и тесты, основными методами диагностики одаренности являются наблюдение и естественный эксперимент. Большой вклад в науку по данной проблеме внес А.Ф. Лазурский. Он предложил наблюдать за ребенком в течение длительного времени (нескольких лет). Такое изучение личности малыша, проявившего определенные способности, может проводиться непрерывно (каждый день), а может - эпизодически. Еще одним способом отслеживания предрасположенности ребенка к каким-либо способностям является биографический метод. Чаще всего на практике он проводится в виде опросника. Таким образом, для того чтобы обнаружить в группе детей одаренную личность, потребуется целый комплекс диагностических мер, в том числе: наблюдение за поведением ребенка в условиях учебного учреждения, дома, на дополнительных занятиях и досуге; профессиональное оценивание результатов деятельности малыша; проведение различных психодиагностических мероприятий (опросов, тестов, экспериментальной работы и других); организация интеллектуальных, физических и творческих соревнований. И большая роль отводится педагогу: наблюдение, выявление и последующее развитие способности, развитие интереса, вовлечение в работу, работа с родителями-поддерживание, оказание психологической и методической помощи. И хочется отметить, задача педагогики - всестороннее и гармоничное развитие личности: умственное, физическое и эстетическое. До применения различных методов исследования, учитель наблюдает как на уроке, так и вне урока. В результате наблюдения отбирает обучающихся для дальнейшего исследования. Одним из простых методов выявления одаренности - это анкетирование (работа психолога). Психологи рекомендуют вместо одномоментного отбора одаренных детей направлять усилия на постепенное, поэтапное их выявление и сопровождение в процессе образования по специальным программам (в системе дополнительного образования) и в процессе развивающего обучения (в условиях общеобразовательной школы). А также тестирование по предметам (работа учителя- предметника). Но, как показала практика, тестирование не выявляет индивидуальность, креативность, а показывают объем полученных знаний, хотя запоминание и воспроизведение большого объема информации - это тоже достижение ребенка. Участие в конкурсах, соревнованиях, интеллектуальных играх и показание высокого уровня в данных действиях - это выявление у одних, и результат кропотливой работы у других одаренности. Ведь могут участвовать как подготовленные, так и без

подготовки учащиеся. Существуют психодиагностические методики, позволяющие выявить те или иные способности и индивидуальные особенности ребенка: опросник для выявления одаренных школьников (по А.А. Лосевой), методика оценки общей одаренности (А.И. Савенков), методика «Карта одаренности» (по А.И. Савенкову) и др. Эти и другие методы и методики позволяют выявлять склонности, способности ребенка, его индивидуальные психологические качества, а также области интересов. Опросник, предложенный А.А. Лосевой, может быть использован для оценки одаренности учащихся педагогами и родителями. Опросник включает характеристики десяти сфер: интеллектуальная сфера, творческая, литературная, артистическая, музыкальная, техническая, двигательная, сфера художественных достижений, социальная, где учащийся может проявить способности: интеллектуальной, академических достижений, творческой, литературной, артистической, музыкальной, технической, двигательной, художественной, социальной. Предлагается оценить по четырехбалльной системе характеристики сфер проявления одаренности. Если какая-то характеристика присуща учащемуся в наивысшей степени, выставляется 5 баллов; 2 балла – самая низкая оценка. Далее вычисляется средняя арифметическая для каждого испытуемого. Методика «Карта одаренности» по А.И.Савенкову рассчитана на выполнение двух основных функций: Первая и основная функция – диагностическая. С помощью данной методики Вы можете количественно оценить степень выраженности у ребёнка различных видов одаренности и определить, какой вид одаренности у него преобладает в настоящее время. Сопоставление всех десяти полученных оценок позволит Вам увидеть индивидуальный, свойственный только Вашему ребёнку, «портрет развития его дарований». Вторая функция – развивающая. Утверждения, по которым вам придётся оценивать ребёнка, можно рассматривать как программу его дальнейшего развития. Сможете обратить внимание на то, чего, может быть, раньше не замечали, усилить внимание к тем сторонам, которые вам представляются наиболее ценными. Желательно подключение к оценке ребенка экспертов: специалистов высшей квалификации в соответствующей предметной области деятельности (математиков, гуманитариев, инженеров и т.д.). Опять же, нельзя с выводами экспертов полностью соглашаться. Они могут однобоко оценить, не учитывая нюансы, возможно, которые и играют важную роль. Выделяются разные типы одаренности. С помощью методики Савенкова выявляются типы одаренности. Вопросы составлены по десяти самостоятельным областям поведения и деятельности ребенка. Лист опроса не рассчитан на сиюминутное заполнение, так как у эксперта, то есть педагога/ родителя могут возникнуть затруднения, сомнения при ответе на какой-либо вопрос, поэтому потребуется определенное время для выяснения, наблюдения за действиями. За каждый вопрос ставится +, - или 0, затем подсчитываются. Полученные суммы баллов характеризуют оценку степени развития у ребёнка следующих видов одаренности: интеллектуальная, творческая, академическая (научная), художественно-изобразительная, музыкальная, литературная, артистическая, техническая, лидерская, спортивная. Оценивание ребенка как одаренного не должно являться самоцелью, а служить лишь стимулом для его дальнейшего развития и продвижения. Выявление одаренных детей необходимо связывать исключительно с задачами их обучения и воспитания, с оказанием им психологической помощи и педагогической поддержки.

Работать с одаренными детьми непросто, так как в целом учитель работает со всем классом, обеспечивая 100% успеваемость, заполняя пробелы у отстающих, работая с ними дополнительно, подбирая приемлемые методы и приемы, контактируя с родителями, анализируя ошибки в суммативных работах по разделу и четверти. Наряду с этим должен выявлять одаренных, создать банк одаренных, выяснить направления и дополнительно заниматься или рекомендовать кружки, секции, включать в конкурсы, олимпиады. Ребенок должен видеть твоё внимание, твою заинтересованность, небезразличие, даже восхищение у неуверенного, стеснительного ученика. Похвала, одобрение, поддержка

являются мотивацией и стимулом для некоторых, как психологическая поддержка. Но нельзя ими злоупотреблять, если ребенок самоуверен- это может расслабить. У одаренных по определенному направлению детей собрать круг единомышленников, с кем можно соперничать, спорить, сравнивать себя. Благодаря чему способности поднимаются на новый уровень. Это приучает работе над собой, самостоятельному поиску. Маленькие победы помогают видеть, что ты на верном пути, и поддерживают мотивацию. В общеобразовательной школе обучаются многим предметам естественно- научного, гуманитарного направления. И ребенок не должен останавливаться на одном, исключая другие. Казахстанская начальная школа обязует знание языка, математики, общества и природы. Поэтому, каждый ребенок обязан изучать каждый из предметов, выполняя государственный стандарт, при желании отдавая предпочтение более глубокому изучению одного или одной из сфер. Составители учебников общеобразовательных школ подбирают разнообразные интересные задания, нескудные иллюстрации, диаграммы, таблицы так, чтобы ученик смотрел на учебник не как на избитый, скучный, заученный материал. Периодически обновляя учебники, стремятся вызвать у детей стойкий интерес, оставив в памяти ребенка яркие впечатления, вызывая стремление учиться, познавать, исследовать, одержать маленькую собственную победу и большие открытия в перспективе. В наше время создаются специализированные научные центры, школы одаренных детей, центры дополнительного образования и творчества и др. Кроме этого, успешно проводятся конкурсы, состязания в различных направлениях: спортивные, творческие, интеллектуальные. Место в конкурсе является для ребенка мотивацией, хотя для одаренного поражение или неудача в одном случае не может погасить интерес, так как творить- это потребность, смысл жизни. Для стойких духом поражение является стимулом для преодоления трудностей. Существуют специализированные программы «Одаренные дети», специализированные школы, возвращающие интеллектуалов. Но, прежде чем отдавать детей в спецшколы, нужно подумать о том, как себя будет чувствовать ребенок среди лидеров и как в дальнейшем это повлияет на обучение. В каждом классе есть одаренные дети и работа с ними задача не только классного руководителя с учителями- предметниками, но и школьного психолога, родителей, экспертов (среди них, возможно, психологи, методисты, преподаватели из ВУЗов). Не обязательно применять общепризнанный метод выявления одаренности, а вывести свой метод, так как каждый ребенок уникален и индивидуальность проявляется по-разному.

Литература:

1. Ляшко Л.Ю. Развитие системы поддержки талантливых детей / Л.Ю. Ляшко, Т.В. Ляшко, Е.О. Федоровская // Одар. ребенок. - 2011. - № 1. - С. 8-15;
2. Савенков А.И. Детская одаренность как теоретическая проблема / А.И. Савенков // Начальная школа. - 2000. - № 1. - С. 94-100;
3. Агаева Н. Я. Одаренные дети: особенности и сложности развития / Журнал педагогических исследований / Том1 №3, 2016 Рубрика Педагогическая психология.

РАБОТА С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ И КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Алгажанова Айнура Маратовна
Учитель начальных классов,

Средняя общеобразовательная школа-гимназия «Білім», г.Актобе

«Талант — как породистый конь, необходимо научиться управлять им, а если дёргать повод во все стороны, конь превратится в клячу» (Горький М.)

Сегодня чрезвычайно актуальна проблема выявления, развития и поддержки одарённых детей. Раскрытие и реализация их способностей и талантов важны не только для одарённого ребёнка как для отдельной личности, но и для общества в целом.

Сегодня чрезвычайно актуальна проблема выявления, развития и поддержки одарённых детей. Раскрытие и реализация их способностей и талантов важны не только для одарённого ребёнка как для отдельной личности, но и для общества в целом. Одарённые, талантливые дети – это потенциал любой страны, позволяющий ей эффективно развиваться и конструктивно решать современные экономические и социальные задачи. В этой связи работа с одарёнными детьми является крайне необходимой.

В настоящее время существуют две точки зрения:

«Все дети являются одарёнными» — *«одарённые дети встречаются крайне редко»*. Сторонники одной из них полагают, что до уровня одарённого можно развить практически любого здорового ребенка при условии создания благоприятных условий. Для других одарённость — уникальное явление, в этом случае основное внимание уделяется поиску одарённых детей.

Какими же должны быть основания, чтобы ребёнок считался одарённым?

Одарённость — это системное, развивающееся в течение жизни качество психики, которое определяет возможность достижения человеком более высоких, незаурядных результатов в одном или нескольких видах деятельности по сравнению с другими людьми.

Одарённые дети - это дети, которые признаны образовательной системой превосходящими уровень интеллектуального развития других детей своего возраста.

Выделяют следующие виды одарённости:

- одарённость в практической деятельности;
- одарённость в познавательной деятельности;
- одарённость в художественно-эстетической деятельности;
- одарённость в коммуникативной деятельности;
- одарённость в духовно-ценностной деятельности.

В начальную школу приходят дети, которых можно отнести к категории одарённых. Они имеют более высокие, по сравнению с большинством, интеллектуальные способности, творческие возможности и проявления; доминирующую активную, ненасыщенную познавательную потребность; испытывают радость от умственного труда. Отличаются умением чётко излагать свои мысли, демонстрируют способности к практическому применению знаний. Для них характерна острота восприятия окружающего мира, способность сосредоточиться сразу на нескольких видах деятельности, высокий порог восприятия, продолжительный период концентрации внимания.

Исходя из этого, выявление одарённых детей, развитие степени их одарённости должно начинаться уже в начальный период обучения.

Работа с одарёнными детьми является одним из приоритетных направлений в моей деятельности. В школе же складывается система работы с одарёнными детьми, состоящая как из урочной, так и из внеклассной деятельности.

Выявление одарённых детей, организация системной работы – одна из главных задач современной школы и образовательной практики в условиях модернизации российской системы образования. Поэтому выявление одарённых детей необходимо проводить уже в начальной школе на основе наблюдений, изучения психологических особенностей, речи, памяти, логического мышления и общения с родителями.

Младший школьный возраст - период впитывания, накопления и усвоения знаний, а значит, важнейшей проблемой нашего общества является сохранение и развитие одарённости. Перед учителем начальных классов стоит основная задача - способствовать развитию каждой личности. Поэтому важно установить уровень способностей и их разнообразие у наших детей, но не менее важно уметь правильно осуществлять их развитие.

У одарённых детей чётко проявляется потребность в исследовательской и поисковой активности – это одно из условий, которое позволяет учащимся погрузиться в творческий процесс обучения и воспитывает в нём жажду знаний, стремление к открытиям, активному умственному труду, самопознанию. В учебном процессе развитие одарённого ребёнка следует рассматривать, как развитие его внутреннего деятельностного потенциала, способности быть автором, творцом активным созидателем своей жизни, уметь ставить цель, искать способы её достижения, быть способным к свободному выбору и ответственности за него, максимально использовать свои способности. Вот почему методы и формы работы учителя должны способствовать решению обозначенной задачи. Для этой категории детей предпочтительны методы работы.

Формы работы:

- классно-урочная (работа в парах, в малых группах), разноуровневые задания, творческие задания;
- консультирование по возникшей проблеме;
- дискуссия;
- игры.

Очень важны:

- предметные олимпиады;
- интеллектуальные марафоны;
- различные конкурсы и викторины;
- словесные игры и забавы;
- проекты по различной тематике;
- ролевые игры;
- индивидуальные творческие задания.

Система работы с одаренными детьми включает в себя следующие компоненты:

- выявление одаренных детей;
- развитие творческих способностей на уроках;
- развитие способностей во внеурочной деятельности (олимпиады, конкурсы, индивидуальная работа);
- создание условий для всестороннего развития одаренных детей.
- работа с родителями одаренных детей.

Работу с одарёнными учащимися я начинаю с диагностики одарённости.

Наблюдение за школьниками проводится во время урочной и внеурочной деятельности. Оно позволяет выявить наклонности, способности и интересы учащихся. Следует отметить, что важным в работе с одаренными детьми является не только своевременная диагностика и отбор, но и обеспечение их дальнейшего развития. От того,

как организована работа с данной категорией учащихся, во многом зависит успешность работы с ними. **Для создания мотивации использую следующие приёмы:**

- рейтинг учащихся;
- «почётное место» в классе, в классном уголке;
- классные часы по самоопределению;
- создание портфолио с последующей презентацией.

На этом этапе урочная и внеурочная работа строится таким образом, чтобы ребёнок мог проявить свои возможности в самых разных сферах деятельности, и направлена на развитие творческих и познавательных способностей учащихся. Основная моя учителя – так построить весь учебно-воспитательный процесс и его психологическое обеспечение, чтобы учесть любые индивидуальные особенности детей, поддержать ребенка и развить его способности, подготовить почву для того, чтобы эти способности были реализованы.

«Каждое дитя до известной степени гений», - писал Шопенгауэр. Нет одинаковых детей: у каждого есть что-то свое, что-то, что выделяет его из общей массы и делает уникальным. У одного это способность быстро и без ошибок решать математические задачи, у другого - способность к рисованию, у третьего – золотые руки, у четвертого предрасположенность к спортивным успехам, у пятого – организаторские способности. Одним словом, наше внимание к одарённым детям должно органически вписываться в образ мира любого ребенка и быть для него совершенно естественным.

При воспитании одаренного ребенка необходимо, чтобы любопытство вовремя переросло в любовь к знаниям - «любопытность», а последняя - в устойчивую «познавательную потребность». Способность видеть проблему там, где другие не видят никаких сложностей, где всё представляется, как будто ясным, - одно из важнейших качеств, отличающих истинного творца от посредственного человека. Одно из ведущих качеств, свойственных одаренному ребенку, - сверхчувствительность к проблемам.

Учитывая психологические особенности одаренных детей, очень важно создавать на уроках ситуацию познавательного затруднения, при которой младшие школьники поставлены перед необходимостью самостоятельно воспользоваться для изучения новой темы одной или несколькими мыслительными операциями: анализом, синтезом, сравнением, аналогией, обобщением. Данная технология позволяет организовать активную самостоятельную деятельность учащихся, в результате чего происходит творческое овладение знаниями, умениями, навыками и развитие мыслительных способностей.

Одна из форм работы с одарёнными детьми – научно-исследовательская деятельность учащихся, которая способствует развитию и индивидуализации личности, а также формированию мотивации к получению новых знаний.

Уроки окружающего мира помогают максимально реализовать дифференциацию обучения, индивидуальный подход, применяя разные методы работы: - наблюдение, эксперимент, исследование, работа с научной литературой. Большое внимание уделяется обсуждению различных ситуаций, групповым дискуссиям, творческому самовыражению, самопроверке и групповому тестированию. Уроки-исследования позволяют решать серьёзные проблемные вопросы, исследовательские задачи, а детская тяга «к тайнам» превращает его в «исследователя». Успех выполнения таких задач формирует «интеллектуальную» радость, положительные эмоции.

Эффективным будет использование на уроках в начальной школе следующих приемов работы:

Прием «Пресс-конференция» основан на умении детей задавать вопросы содержательного характера.

Прием «Привлекательная цель» или «Удивляй» основан на повышении мотивации детей в начале урока, когда учитель находит такой угол зрения, при котором обыденное становится удивительным.

Прием «Диалог с текстом» используется для организации индивидуальной работы, когда ученик самостоятельно работает с текстом, выполняя задание. Например, заполнение таблицы при чтении сказки.

Игра «Да - нет», которую легко организовать на уроке и во внеклассной работе. Цель игры: связать разрозненные факты в единую картину, систематизировать информацию, уметь слушать других учеников и учителя.

Применение дидактических игр предоставляет возможность развивать у детей произвольность таких психических процессов, как внимание и память, развивает смекалку, находчивость, сообразительность. В целях поддержки интереса к предмету и развития природных задатков учащихся используются творческие задания, занимательные опыты, материалы и задачи по математике, окружающему миру, русскому языку, литературе. Проводятся конкурсы, викторины, интеллектуальные игры, соревнования, «мозговые штурмы», используются логически-поисковые задания, нестандартные задачи, где каждый может проявить свои способности.

Одной из новых форм работы с одарёнными детьми в школе является проектирование. Проектный метод представляет такой способ обучения, который, по словам Дж. Дьюи, можно охарактеризовать как «обучение через делание», когда учащийся самым непосредственным образом включён в активный познавательный процесс, самостоятельно формулирует учебную проблему, осуществляет сбор необходимой информации, планирует возможные варианты решения проблемы, делает выводы, анализирует свою деятельность, формируя «по кирпичикам» новые знания и приобретая новый учебный жизненный опыт. Этот метод находит применение на различных этапах обучения в работе с учащимися и при работе с материалом различной сложности. Метод адаптируется к особенностям практически каждого учебного предмета и в данном аспекте несёт в себе черты универсальности.

Одна из форм работы с одарёнными детьми – их участие в викторинах, предметных олимпиадах. Конкурсы и конференции различного уровня для учащихся называют «стартом в науку, в жизнь», и подготовку к этому самому старту нужно начинать именно в начальной школе.

Принципиально значимым в организации учебно-воспитательного процесса с одарёнными учащимися является использование информационно-коммуникативных технологий на всех этапах процесса обучения: при изучении нового материала, закреплении, повторении, контроле. Эти технологии получили распространение в начальных классах, успешно используются на все учебных предметах.

Все вышесказанное – это всего лишь краткое описание методов и приемов работы с одаренными детьми. Безусловно, работа с одаренными детьми трудна, но богата развивающими идеями — не только для обучающихся, но и для педагога и родителей. Грамотно организованная и систематически осуществляемая деятельность по развитию одарённости развивает у обучающихся стремление к интеллектуальному самосовершенствованию и саморазвитию, развивает творческие способности, навыки проектно-исследовательской деятельности. Важно, чтобы работа с одарёнными детьми оживляла и поддерживала чувство самостоятельности, смелость в отступлении от общепринятого шаблона, поиск нового способа решения.

«Человек, обладающий врожденным талантом, испытывает величайшее счастье тогда, когда использует этот талант» (Гёте И.)

Список использованной литературы:

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Основы педагогики творчества. – Казань, 2007.

2. Опыт работы с одаренными детьми в современной России. Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции / Науч. ред. Н.Ю. Синягина, Н.В. Зайцева. – М.: Арманов-центр, 2010.
3. Омарова В.К. Концептуальные подходы к работе с одаренными детьми / В. К. Омарова - 2010. - № 6. - С. 22-28.
4. Сатынская А.К. О проблеме разработки учебных программ для одаренных детей - 2010. - № 6. - С. 29-33.
5. Сергеева Т.Ф. Система работы с одаренными детьми: теория и практика. – М.: Школа развития, 2011. – 288 с.
6. Смирнов, В.И. Общая педагогика / В.И.Смирнов. – Ростов-на-Дону: Ростов, 2002
7. Стребелева, Е. А. Психолого-педагогическая диагностика развития детей / Е. А.Стребелева. – Ростов-на-Дону: Ростов, 2004
8. Теплов, Б. М. Способности и одаренность / Б. М.Теплов. Москва: Аспект-Пресс, 2008
9. Эльконин, Д. Б. Детская психология / Д. Б.Эльконин. – Москва: Академия, 2007. – 113 – 114 с.
10. Якушева, С. Т. Основы педагогического мастерства / С. Т.Якушева. –Москва: Высшее образование, 2004

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Ергалиева Айымгул Узакбаевна

**Ақтөбе облысы, Мұғалжар ауданы, Қандыағаш қаласы
№2 Қандыағаш қалалық жалпы білім беретін орта мектебінің
бастауыш сынып мұғалімі**

Еліміздің тұңғыш президенті Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан -2030» бағдарламасында «Білім беру жүйесінің басты міндеті - тұлғаның ұлттық және жалпы азаматтық, құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде қалыптасуы, дамуы және кәсіптік тұрғыда жетілуі үшін қажетті жағдайлар жасау»- деп көрсетті.[1] Бұл мақсатқа жету үшін біздің оқу үрдісіміз алдына жаңа маңызды талаптар қояды. Жеткіншек ұрпақтың саналы азамат болып қалыптасуы бүгінгі күнде аса зор үміт күттірер жол болып отыр. Білім жүйесін жетілдіру және сапалы деңгейге көтеруді алға тартып отыр. Өз жауапкершілігін сезіне алатын, өздігінен әрекет етуге және қабілетті қайшылықтарды ашуға мейлінше жетілген, оны түрлі өзгерістерге дамытуға қабілетті, шығармашыл, барлық істі сауатты шеше білетін тұлғаны тәрбиелеу - мақсаттың бірі болып отыр.

Қазақстан Республикасының Білім туралы заңына сәйкес «әр баланың жеке бас ерекшелігіне қарай интеллектуалды дамуы жеке тұлғаның дарындылығын, талантын, қабілетін дамыту» сияқты өзекті мәселелер қарастырылып отыр. Әр оқушының болашағы оның қазіргі алған білімінің сапасына, көлеміне, дәрежесіне тікелей байланысты. Сондықтан, мұғалімдер қауымына зор жауапкершілік, үлкен міндет жүктелді.

Мұндай міндеттерді шешу үшін мектептерде :

1. Оқушыға берілетін білім негіздерін олардың болашақ іс-әрекетінің берік негізі әрі тірегі болатындай етіп оқыту.
2. Оқу-тәрбие үрдісін , білім мазмұнын түбірімен жаңарту
3. Оқытудың әдіс-тәсілдері мен әр алуан құралдарын қолданудың тиімділігін арттыру
4. Педагогикалық жаңалықтарды тәжірибеге енгізуді жүзеге асыру қажет[2]

Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі стратегиялық даму бағдарламасында білім беруді инновацияландыруға сай икемдеу үшін білім беру жүйесін ақпараттандыру, жаңа талапқа сай дамыту талабы қойылып отыр.[1] Осы

талапқа сай бүгінгі таңда білім беруде жеке тұлғаны дамыту, дана және дара ойлай алатын дарынды баланы оқыту мен тәрбиелеу жолдарын айқындау қажеттігі айқын.

Қай елдің болмасын өсіп-өркендеуі, өнуі, әлемде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің қалыптасуына, даму бағытына тікелей байланысты. Сондықтан да, мемлекет басшысы болашақта қазақ елінің көсегесін көгертіп, ғылымын көркейтер деген үмітпен жас дарындарға үлкен назар аударуда, қолдау көрсетуде. Осы орайда қандай да болмасын білім беру мекемесі оқушыларға мемлекеттік білім стандартына сай білім берумен шектеліп қалмай, оларды ғылыми-ізденіс жұмыстарға тартып, шығармашылық, дарындылық қабілеттерін дамыту бағытында жұмыс жүргізуі тиіс.

«Жалпы орта білім берудің ұлттық деңгейдегі басты мақсаты – Қазақстан Республикасының әлеуметтік және саяси өміріне белсенді қатысуға дайын, құзіретті тұлғаның қалыптасуына ықпал ету. Жалпы орта білім берудің негізгі міндеттерінің бірі – жеке және қоғам өміріне қажетті әрі қарай кәсіби білім алуы мен жұмысқа орналасуының негізі ретінде сапалы білім алуына оқушыға мүмкіндік беру болып табылады» - деп, көрсетілген Қазақстан Республикасының Мемлекеттік Жалпыға Міндетті Білім Беру стандартында. [3]

Мектеп – білім берудегі бар мүмкіншілікті қамтамасыз ететін білім ошағы. Өз ұлтын, тілін сүйіп, қастерлейтін адам ғана, сонау әлімсақтан мирас болып келе жатқан ата-ананы, үлкенді сыйлау, кішіге қамқорлық, мейірбандық, инабаттылық көрсету сияқты ізгі қасиеттердің иесі бола алады. Қазақ жастары осындай ұлтжандылығымен, өздеріне тән ұлттық болмысымен және рухани тазалығымен ерекшеленуі тиіс. Ар-намысын жоғары ұстаған ел ғана басқа ел алдында әрдайым абыройлы, сыйлы болмақ. Міне осы тұрғыда мектеп мұғалімдерінің алдындағы басты назар аударатын міндеттердің бірі білімді де тәрбиелі тұлға тәрбиелеуге бар күштерін жұмылдыру. [9]

Бүгінгі жаһандану жайлап бара жатқан қоғамның мектепке әлеуметтік сұранысы бүгіндегі білім беру үрдісінің мақсаты мен міндетін түбегейлі өзгертуді қажет етеді. Қоғамдағы адамдар кез-келген жағдайға дайын, өзіндік пікірі қалыптасқан проблемалық әрекеттен жол таба білетін тұлға болуы қажет. Осы тұрғыда білім берудегі негізгі мақсат әрбір оқушыға өзіндік қабілетіне қарай бабын таба оқута білу мен жеке-дара көмек көрсету болып табылады. Жеке қабілеттің дамуы әр оқушының тұлғалық қалыптасуына әсер етеді. Қазіргі білім беру үрдісі бойынша логикалық ойлау қабілетін дамыту жағын ойластыру қажет. Дәстүрлі оқу үрдісі оқушыға негізінен, дайын, өңделген, оқу материалдарын ұсынады. Оның белсенділігі мен шығармашылығының дамуына қолайлы жағдай жасала қоймайды. Ал, жаңа талаптар бойынша оқушы өзінің дербестігінің, соны ойлай білу қызметінің, шығармашылық әрекеттерінің нәтижесінде біліктілікке қол жеткізуі тиіс. Қазіргі таңдағы әлемдік ғылым мен білім беру саласындағы жетістіктерге негізделген жаңа жүйе еліміздің білім беру саласына терең енгізіліп отыр. Бұл өзгерістер өз кезегінде болашақ интеллектуалды ұлтты қалыптастырудың кепілі болмақ. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Интеллектуалды ұлт-2020» ұлттық жобасы идеясына «оның басты мақсаты - жаңа қалыпта қазақстандықтарды тәрбиелеу, сондай-ақ Қазақстанды бәсекеге қабілетті адамдық капиталы бар мемлекетке айналдыру» деп, нақтылаған болатын. Елбасы негізгі үш аспектісін нақтылаған. Олар:

1. Білім беру үрдісіндегі инновациялық даму;
2. Ақпараттық даму;
3. Жастарды рухани тәрбиелеу. [4]

Білім беру саласындағы бүгінгі таңдағы өзгерістер осы ұсынылып отырған үш аспекті негізінде дамуы білім алушылардың өзіндік көзқарасы қалыптасқан тұлға болып қалыптасуына жұмылдырылады. Адами ойлау, іздемпаздық – табиғаттың адамзатқа берген тамаша сыйы. Бұл қабілет барлық адам бойынан табылары сөзсіз. Қабілет іс-әрекеттің белгілі бір түрін ойдағыдай нәтижелі етіп орындауда көрінетін адамның жеке қасиет. Дегенмен табиғат оны бәріне бірдей етіп бөлмей, біреуге көптеу, біреуге аздау, ал үшіншілеріне мүлдем жарытпай тарататыны да анық. Қазірге дейін ғылым мен тәжірибеде

дарындылық туралы екі түрлі көзқарас бар. Біреулері кез-келген бала дарынды, тек уақытында нақты қабілетін анықтап, дамыту керек дейді. Ал қарсы көзқарастағылар дарындылық өте сирек құбылыс, жалпы адамдардың өте аз тобына ғана тән. Сондықтан дарынды балаларды іздеу алтын түйірін іздегенмен бірдей дейді. Бұл көзқарастар тұқым қуалаушылық пен тәрбиенің дарындылықтың дамуындағы рөлін талқылаудағы жауабы.[8] Біз дарынды деп - белгілі бір қабілеті көпшіліктің орташа қабілетінен ерекшеленетінін айтып жүрміз. Өмір сүретін орта, берілетін тәрбие осы ерекшеліктің одан әрі дамуына көмектеседі. Қолайлы ахуал, тамаша кәсіби ұстаздық ерекше қабілетті оқушыны дарынға айналдыра алады. Көптеген ғалымдар дарындылықты генетикалық нәрсе деп қарастырып оны белгілі бір даму сатысының соңғы нәтижесі деп түсіндіреді. Педагогикалық энциклопедияда дарындылық дегеніміз – адамдардың қабілеттіктерінің жете жақсы дамуының жоғарғы сатысы. Осы қабілеттілік арқылы адамдар көптеген жақсы жетістіктерге жете алады. Дарындылық – сапалы қабілеттердің өзіндік бірлесуі; оның арқасында іс-әрекет жақсарады. Көптеген ғалымдардың ойынша дарындылық, қабілеттілік және талант бір ұғымды білдіреді деді. Оларды бірдей негізде сәтті іс-әрекетте топтастыруға әрекет жасады.

- нысандардың іс-әрекеттік негізінде қабілеттілік қалыптасады;
- әдейленген дарындылық - сапалы өзіндік қабілеттердің бірлесуінде іс-әрекет сәттілік құрылады;
- жалпы дарындылық – қабілеттілік кең шеңберіндегі іс-әрекеттер;
- іс-әрекеттер сәттігін белгілейтін жеке адамның басқа адамдардан айыратын ерекшеліктер.[5]

Дарынды балаға тән қасиеттер де болады. Көп жағдайда олар көрсеқызарлық, алған әсері бойынша жаңа ақпарат іздеуі, мақсатына жетуі, ойын айта білуі және т.б. Алайда, кейбір дарынды бала көлеңкеде байқалмай қалып та шығармашылық жұмыспен айналысады, ол оқытушы назарынан тыс қалмауы керек. Қабілетті балаларды оқыту топта немесе жеке жұмыс беру арқылы жүзеге асырылады. Өз қабілетін сабақ уақытында көрсете білген, жақсы көрсеткішке жеткен оқушыларды ғылым мен мәдениетті шығармашылық жолмен тануға дайындау керек. Оларды шығармашылық жолға бағыттап, оны іске асыра білу және ғылыми-білім кеңістігінде қалыптасқан жеке тұлға үшін мына талаптар мен міндеттерді оқытушы ескеруі керек.[10]

Міндеттері:оқу процесін тиімді ұйымдастыру;өзін- өзі бақылау мен өз білімін жетілдіру; жеке тапсырмалар беру арқылы оқыту; жеке тұлғаның қасиеттерін,қабілетін анықтау.

Осы міндеттерді орындау үшін және оқушылардың дарындылығын анықтауға қойылатын талаптар:

1. Шығармашылық: ойлау; қабілет.
2. Мотивация:күрделі тапсырмаларды шешуге ұмтылыс; пәнге қызықтыру.
3. Оқушылардың әлеуметтік үйренуі: сөйлесуде; тәртібінде.[7]

Дарынды оқушыны анықтау мектеп жұмысында бастауыш сыныптан бастау алады. Бұл жұмыстың жүйелі жүргізілуі психологтар мен мұғалімдердің және ата-аналардың біріккен жұмысы негізінде іске асады. Білім алушының дарындылығын анықтауда ең алдымен оқушының отбасы жағдайы зерттелінуі тиіс. Ата-анасымен танысып, отбасы деңгейі анықталған жағдайда баланың табиғатына жақын шығармашылық қабілеті анықталады. Ата-ана - бала тәрбиесіндегі басты тұлға. Сондықтан әке де, шеше де балаларының жан дүниесіне үңіліп, мінез-құлқындағы ерекшеліктерді жете біледі. Осы тұрғыда ата-ананың көмегімен баланың білімін дамытуға жағдай жасауға мүмкіндік жасалынады. Ата-анасымен баланың табиғатындағы ерекше қасиеттері туралы, шығармашылық қабілетінің даму сипатын талқылау оқушыны жете тануға септігін тигізеді. Дарындылықты анықтау мақсатында арнайы сауалнамалар және психодиагностикалық тренингтер жүргізу қажет.[6]

«Бұлақ көрсең, көзін аш» деген ұлағатты сөзге сүйеніп, №2 Қандыағаш қалалық жалпы білім беретін орта мектебінде дарынды балалармен жұмыс жақсы жолға қойылған. Әр бастауыш сынып мұғалімі, орта және жоғарғы буын сынып жетекшілері дарынды балаларды анықтап, жұмыс жоспарын, сонымен қатар дарынды баламен жұмыстың даму жоспарын жасайды. Жоспарға сәйкес жұмыс атқарылады. 2020 жылдан бастап бастауыш сынып бірлестігі мұғалімдері «Логика әлемі» атты авторлық әдістемелік жинақ жазды. Әдістемелік жинақ - бастауыш сынып мұғалімдері мен оқушыларына арналған құрал. Әдістемелік құралда оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, ойлау қабілеттерін жетілдіруге және дамытуға арналған жаттығулар мен қызықты есептер берілген. Жинақта әр сынып бойынша тапсырмалар мен жұмбақ есептер қарастырылған.

Өз іс-тәжірибемде инновациялық технологияларды, ақпараттық технологияның барлық мүмкіндіктерін пайдалана отырып, оқушылардың шығармашылық мүмкіндіктерін дамытуға ұмтыламын. Әр сабақта деңгейлік тапсырмалар, логикалық тапсырмалар орындату арқылы өздігінен ойлау қабілетін дамытып отырамын. Пәндік олимпиадаларға, пікір сайыс ойындарға, сырттай өтетін интеллектуалдық сайыстарға баланы дайындау дарындылықты дамыта түседі. Дарынды оқушымен жұмыс жасау барысында оқыту сипатын мұғалім мен оқушының өзара шығармашылық қарым-қатынасы ретінде қабылдау қажет. Дарынды оқушының алдына нақты бір мақсат қою арқылы оның берілген тапсырмаға деген қызығушылығын оятуға болады. Аталмыш жұмыстар мұғалімді инновациялық тәжірибесін шығармашылық ынтамен дамытумен қатар білім беру үрдісіне жаңа тұрпат ендіруіне көмегін тигізеді. Өзімнің «Зерде»ғылыми жоба жұмысына дайындаған екі шәкіртім 2019 жылы аудандық, облыстық кезеңдерден жүлделі орындарды иеленді. Шәкірттерімнің облыстық, республикалық, халықаралық конкурстарға жиі қатысып, жүлделі орындар иеленіп жүр. 2022-2023 оқу жылында «Кішкентай білгірлер» олимпиадасына дайындаған төрт оқушым командалық сайыстан «Бас жүлде» және төртеуі де жекеley сайыстан I орын иеленіп, топ жарып шықты. 2023-2024 оқу жылында бір шәкіртім облыстық олимпиадаға қатысып, бірінші орынды жеңіп алды.

Ел боламын деген мемлекет ұрпақ тәрбиесін бірінші кезекке қояды. Біз – бала тәрбиесіне аса көңіл бөлген халықпыз. Тілдің дамуы да, ұлттық рухани құндылықтардың баланың бойына сіңірілуі де – тәрбиемен келеді. Ал тәрбиенің өзегі – ананың құрсағынан басталады. А.Байтұрсынов: «Балам деген жұртым болмаса, жұртым дейтін бала қайдан шығады» дейді. «Интеллектуалды ұлт -2020» жобасының басты мақсаты ретінде жастарға рухани тәлім-тәрбие беру аталғаны белгілі. Яғни, әлемді жаулаған жаһандану үрдісіне біз мықты ұлттық, мәдени құндылықтарымызды, ұрпағымыздың имандылығын қарсы қоюға тиіспіз. Демек, терең білім, кәсіби алғырлық, жоғары біліктілік ұлттық мүддеге қызмет етпесе, ел алдындағы парыз ұғымына сүйенбесе, рухани құндылықтарға негізделмесе, жасампаз күшке айнала алмайды екен. Бүгінгі білім беру саласында тәрбие мен білімді әр қырынан дамыта отырып оқыту және білім алушыны интеллектуалды түрде дамыту жолдары негізге алынады. Сол себепті де дарынды оқушылармен жұмыс жасай отырып, танымдық біліктілікті арттыру мен қатар өзіндік ізденімпаздыққа баулиды. Баланың өзіндік көзқарасының қалыптасуына әсер етіп, білімді де тәрбиелі болып шығуына зор әсерін тигізеді. Ізденген ұстаздан ғана шығармашыл, дарынды шәкірттің шығары анық.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы 2008ж
2. «ҚР Білім туралы заңы» 2007
3. «ҚР мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты» Астана 2007.
4. ҚР «Бала құқығы туралы»заңы (2007 ж және 24.10.20211 ж. 13.01.2015 ж. өзгертулер мен қосымшалар)
5. Нұрсұлтан Назарбаев «Интеллектуалды ұлт-2020» ұлттық жобасы

6. Н. Кударова «Дарынды балалармен жұмыс істеудегі оқу-тәрбие үрдісінің рөлі» Бастауыш мектеп журналы №7 2007 жыл
7. К. Бекбаева «Ауыл мектебіндегі дарынды балалармен жұмыс » Дарын журналы №7 2007 жыл
8. ҚР «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жалпы білім беретін типтік бағдарламасы»
9. Д.Б.Богоявленская «Рабочая концепция одаренности» Педагогика 1998
10. Е.С.Белова Одаренность малыша: «Раскрыть, понять, поддержать»/М.Академия, 1998ж

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ БЕЛСЕНДІЛІГІН ДАМУДА ЦИФРЛЫ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

**Займолдина Жанар Газизовна
Ақтөбе облысы, Байғанин ауданы
Қарауылкелді орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі,
педагогика-психология магистрі**

Аннотация: мақалада дарынды оқушылардың сабаққа деген белсенділігін, қызығушылықтарын арттыруда цифрлық технологияның мүмкіндіктерінің жолдары көрсетілген.

Бүгінде жалпы орта білім мазмұнын жаңарту, ұлттық мектептердің үлгісін жасау бағытында оқытудың жаңа технологияларды, инновациялық көзқарастарды енгізу сияқты оң өзгерістер еліміздің мектептерінің қызметін жақсартуда да үлкен өзектілікке ие болып отыр.

Осыған орай, бүгінгі ұстаздардың алдында оқушыға білім, білік, дағдыларын игертіп қана қоймай, қабылдауын, ойлауын, қиялын, дарындылығын, белсенділігін, ерік-жігерлерін, яғни жан-жақты, азат, шығармашыл, өз бетімен жұмыс жасай білетін, бәсекеге қабілетті дарынды жеке тұлғаны дамыту міндеттері тұр.

Талай ғасырдың сын елегінен өткен, әлемді меңгерудің мейлінше бай тәжірибе-тағылымы небір тарихи дәуірлердің рухын жинақтаған, арман-ойларын уақыт сүзгісінен өткізген таным теориясының қазіргі педагогикадағы маңызы зор. Оқыту үрдісі екі жақты үрдіс болғандықтан оқушының өзіндік жұмысы, дербес шығармашылық іс-әрекеті мұғалімнің басшылығымен қатар, олардың ізденімпаздығын, белсенділігін, өз ықыласымен жасайтын әрекетке қызығушылығын қажет етеді.

Дарындылармен жұмыс жасауда цифрлы технологияларды қолданудың артықшылығы неде? Біріншісі - балалар мен жасөспірімдердің құрылғылармен байланысты барлық нәрсеге деген үлкен қызығушылығы; екіншісі - кең мультимедиялық мүмкіндіктер; үшіншісі - әр баланың жеке ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін ескеру мүмкіндігі; төртіншісі - компьютерлік бағдарламалардың интерактивтілігі; бесінші - уақыт ресурстарын үнемдеу.

Цифрлық технологиялардың мүмкіндіктерін мұғалімдердің іс-тәжірибелерін қолдануда оқушыға берер төмендегідей тиімділіктері аңғарылды:

- түрлі ақпараттық, бейнелік, дыбыстық анықтамалар арқылы білімін жан- жақты жетілдіреді, дамытады;
- өз бетінше сарамандық тапсырмаларды орындайды;
- тақырыптан қалып кеткен немесе дұрыс түсінбеген тақырыпты қосымша қайталауға мүмкіндік беріледі;
- пәнге қызығушылығы, үздіксіз ізденісі артады;
- ойлау, есте сақтау, пікірсайыстық қабілеті дамиды;
- өз ойын сызба, сурет, кескіндеме, кесте, графиктік модельдер түрінде жеткізеді;

- түрлі бейнелік, сілтемелік, нұсқаулық тапсырмаларды орындайды;
- түрлі деңгейдегі тест тапсырмаларын орындап өзінің алған білімін тексереді.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияның мұғалім жұмысына ең тиімдісі – оқушылардың білім олқылықтарына үнемі зерттеу жасап, түзету жұмыстарын жүргізуге пайдасы зор.

Компьютер және ақпараттық технологиялар негізінде мектептердегі оқыту процесі оқушының жаңаша ойлау қабілетін қалыптастырып, оларды жүйелік байланыстар мен заңдылықтарды табуға итеріп, нәтижесінде - өздерінің шығармашылық әлеуетінің артуына жол ашады.

Цифрлық технологиялар - зерттелетін құбылыстардың, объектілердің, үдерістердің тек сыртқы сипатын ғана емес, олардың ішкі мәнін, сондай-ақ, табиғаттың және қоғамның жеке құбылыстары арасындағы байланыстарды ашып көрсетуге мүмкіндік береді, білім беру ісінде ақпараттарды даярлап, оны білім алушыға беру процесі. Бұл процесті іске асырудың негізгі құралы компьютер болып табылады, сол себепті қазіргі мектепке шығармашылық ізденіс қабілеті дамыған, жаңа педагогикалық технологияларды жете меңгерген, мамандық шеберлігі қалыптасқан жаңа ақпараттық технологиялардың тілін білетін мұғалім қажет.

Қазіргі таңда цифрлық технологияларды қолдану – мұғалімнің оқушыларға көп материал беру емес, нақты меңгерте отырып, нақты тірек-сигнал есебінде өз білімін одан әрі дамытып, әрбір құбылыстың мәнін, ерекшелігін, сапалық деңгейін анықтауға үйрету.

Ақпараттық білімді игертуде: таным, қабылдау кезінде бейнелерді құру, ең алдымен, бейнелі ес, көрнекі-бейнелі ойлау, шығармашылық ойлау елесі, жан-жақты көріністер қабылдау, сөздік-логикалық ойлау, сөздік- ойлау, ес, сезім қатынастары қамтылады.

Цифрлық технологиялар арқылы оқушыларға ғылыми ұғымдарды түсіндіруді және олардың қабылдауын, түсінуін жеңілдетуге мүмкіндік беріп, мұғалімдерге сабақ беруде көмектесетін маңызды құрал ретінде пайдалану арқылы танымдық қызығушылықты арттырудың мүмкіндігі жоғары деп санаймыз. Сондықтан оқыту барысында осы технологияларды тиімді қолдану маңызды болып саналады.

Осы негізде оқушылар тек біліммен қаруланып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып, үздіксіз өз бетінше оқуға ынталануына қажеттіліктерін тудырады. Осы мәселелердің жүзеге асу жолдарына себепкер ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың әрқайсының өзіндік оқушыға беретін ықпалы жоғары болады. Электрондық есептеуіш техникасымен жұмыс істеу барысында оқушы материалды толық меңгереді, теориялық және эмпирикалық ойлауы біркелкі дамиды, білім және білік дағдысы, қызығушылығы, танымдық қызығушылығы артады, ал мұғалім оқушылардың зейінін өзіне тарту жетістігіне ие болады. Оларды ойландыра, толғандыра отырып зейінін оқу процесіне тарту әрекеттері - мұғалімнің тиімді құралы болып табылады. Бұл оқушылардың танымдық қызығушылығын белсендіру амалы болмақ. Өйткені, адам қоршаған ортада өзіне керекті нәрсені алады, олай болса, білім беруде мәнді де мағыналы нәрсені оқушыларға қызықты түрде ұсынуда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың ықпалы жоғары.

Бүгінгі таңдағы цифрлық қоғамда оқушылардың ойлау қабілетін қалыптастыратын және компьютерлік оқыту ісін дамытатын жалпы заңдылықтардан тарайтын ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың тиімділігі жоғары деп есептеймін.

Әрбір оқушы қалаған тақырыптары бойынша тапсырмалар орындап, тестке жауап беріп, зертханалық жұмыстарды орындауға дағдыланады. Электрондық оқулық арқылы түрлі суреттер, бейнекөріністер көрсетуге, дыбыс және музыка тыңдатуға болады. Бұл әрине, мұғалімнің тақтаға жазып түсіндіргенінен әлдеқайда әсерлі, әрі тиімді. Электрондық оқулық оқушыға оқу материалын меңгеруге, өзін-өзі бағалауға мүмкіндік береді. Электронды орталарды интерактивті тақтаны пайдалану арқылы оқушылардың білімін тексеру үшін әр тарауды аяқтағанда, жаңа сабақты бекіткенде тестілеу әдісін қолдануға болады.

Сабақта электрондық оқулықтарды қолдану барысында оқушылардың пәнге деген танымдық қызығушылығының артқандығы байқалады.

Электронды оқулықпен оқыту, мұғалімнің оқушымен жеке жұмыс жүргізгендей болады. Теориялық материалды графикалық иллюстрация түріндегі әртүрлі суреттер, сұлба тәсілдер арқылы толықтырып отырса, онда теориялық білімді оқып, көзбен көріп, түсініп және оны мида бекіту үрдістері бір уақытта өтіп отырады да материалды қорыту процесі ұтымды болады.

Сабақта электрондық оқулықты пайдаланудың тиімді жағы көп: бастауыш сыныптарда дүниетану, математика пәндерінде, жоғары сыныптардың физикадан, химиядан құралдар жетіспеушілігі сабақты өз деңгейінде білім беруде қиын, ал электрондық оқулықта барлық тәжірибелер, ғалымдар өмірі, анықтама сөздік, материалдардың барлығын пайдалана аласыз. Әр тарауда тест сұрақтары, әр тапсырманың өзіндік есептері бар, бұл оқушылардың танымдық қызығушылығын бақылауда және оқушының танымдық ізденісін туғызады. Электрондық орта арқылы зертханалық жұмыстарды орындап қана қоймайды, оқушыны шығармашылық жұмыс істеуге дағдыландырады, сабақтың сапасын арттырады.

Білім берудің кез-келген саласында «Электрондық оқулықтарды» пайдалану оқушылардың танымдық белсенділіктерін арттырып қана қоймай, логикалық ойлау жүйесін қалыптастыруға, шығармашылықпен жұмыс жасауына жағдай жасайды. Тек мұғалімнің айтқандарын немесе оқулықты пайдалану қазіргі заман талабын қанағаттандырмайды.

Бүгінгі таңдағы ақпараттық қоғам аймағында оқушылардың ойлау қабілетін қалыптастыратын және компьютерлік оқыту ісін дамытатын жалпы заңдылықтардан тарайтын ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың тиімділігі жоғары деп есептейміз.

Қорытындылай келе, цифрлық білім беру - бүгінгі күннің тамаша жетістігі, осы техниканың озық үлгісін мектеп қабырғасынан терең меңгерту болашақ кәсіп мамандарын тәрбиелеуде, бәсекеге қабілетті ел азаматтарын қалыптастыруда орны айырбасталмас нәрсе.

Қолданылған әдебиеттер

- 1.Тұрғынбаева Б.А. Біліктілікті арттыру жүйесінде мұғалімдердің шығармашылығын дамыту //Білім берудегі менеджмент, 2004. -№3
- 6.Глушков В.М. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования.-М., 2003.-185 с
- 7.Кручинина Г.А. Компьютеризация образования в средней общеобразовательной и высшей педагогической школе: проблемы, опыт, экспериментальные исследования. – Новгород, ННГУ, 1995. -291 с.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫСТЫҢ ЗАМАНАУИ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Кемединова Гулнур Избаскановна

Ақтөбе қаласы

№38 қазақ орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі

Ұлт зиялысы, ұлт зияткерлігі деген сөздер айтылғанда, көз алдымызға бірден Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов бастаған алаштың ардақтылары тізіліп тұра қалады. Ұлтқа қызмет етудің үлгісін көрсетіп кеткен, өмірін ұлтына арнаған азаматтар. Олардан арғыны қозғамай, бері зымыраған уақытпен жылжығанда да талай-талай қазақтың сөзін сөйлеген, намысын ту ғып ұстаған зиялы қауым толқыны бірінен кейін бірі қалыптасып келеді.

Дегенмен... ХХІ ғасырдың жөні бөлек. ХХІ ғасыр – жаһандану дәуірі. Алып, алпауыт мемлекеттердің жұмырына жұтылып кетпей, қазақ халқы мемлекеттігін де, ұлттық құндылығын да сақтап келешек замандарға жетуі тиіс. Бұл – алыс арман, әрі жарқын болашақ. «Өткен күннен алыс жоқ, келер күннен жақын жоқ», - деген Құнанбай қажы сөзін ескерсек, келелі келешек, ел болашағы болар бала бүгін біздің алдымызда отыр. Осы орайда ұстазға жүктелер міндет жүгі ауыр. Ұстаз – ұлт зиялысын қалыптастырушы, ұлттың зияткерлік әлеуетін дамытушы. Бұл әрі мемлекетіміздің білім беру саласындағы басты міндеттерінің бірі.

Талантты, дарынды және жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру бағытында білім беру педагогикалық үдеріс барысында жүзеге асады. «Барлық мұғалімдер балаларға білім беруде барынша жоғары жетістіктерге жету үшін қалыпты орта жасауға тырысады. Дарынды және талантты балаларға қатысты бұл – ойлауды, талқылауды және мұқият жоспарлауды талап ететін едәуір күрделі мәселе... Тәжірибеге жасалған талдау оқушылардың қажеттеліктерін қанағаттандыруда мектеп бүкіл оқушылар үшін мектеп стандартын күрделендіре отырып, бастауыш буын деңгейінде «жалпы мектептік саясатты» және орта буын деңгейінде «кеңейтілген» мектеп тәсілін құрған жағдайда анағұрлым жоғары нәтижелерге қол жеткізе алатынын көрсетті.

Педагогикалық үдерісте балалардың дарындарын ашуда жаңағы айтылған қалыпты орта жасаудың әсері ерекше. Оқушы мүмкіншіліктерін дамыту оны зерттеу жұмысына қызықтыру аясында өтеді. Зерттеу қызметі білім жүйелігінің барынша жоғары деңгейін қамтамасыз етеді. «Жалпы мектептік саясатта» бастауыш буын оқушыларының жасы ғылыми-зерттеу қызметіне енгізудің бастапқы кезеңі болып табылады. Дәл осы кіші мектеп жасында бірқатар құнды көзқарастар, тұлғалық қасиеттер мен қарым-қатынастар қалыптасады. Бастапқыда – бұл қоршаған орта, еңбекке баулу сабақтарында, сабақтан тыс уақыттарда ұжымдық шығармашылық формасында өткізілетін шығармашылық тапсырмалар түрін қамтиды. 3-4 сыныптарда әр оқушының жобалық зерттеушілік нәтижелерінен ұжымдық ғылыми зерттеу құралады. Бір пәндік жобадан пәнаралық жобаларға, жеке жұмыстан топтық, жалпы сыныптық жұмысқа көшу - ғылыми зерттеу және жобалау қызметі қызметін қалыптастырады. Жобалау жұмысына ата-ана тарапынан қызығушылық таныту-оқушылардың жобалау қызметінде дербестігін, өз-өзіне сенімділігін қалыптастырады.

Жобалау қызметінің алгоритмі.

Жоба тақырыбын ұсыну (оқу пәнінің мазмұнынан не жақын сала)

Мәселені таңдау (нені білемін, нені білгім келетінін талқылау) Тақыпшыларды тұжырымдау

Жұмысты жоспарлау (ақпарат іздеу жолдары)

Жобаны орындау (өзіндік ізденіс, ойлау, шешім)

«Кеңейтілген» мектеп тәсілі бойынша орта буындағы дарынды және талантты балалармен жұмыс істеу жүйесіне балалардың дамуына жағдай жасау, есею кезінде үнемі

оларға қолдау көрсету, олардың табиғи қабілеттерін барынша сақтауға және дамытуға бағытталған құрамдастар енгізіледі.

Мұғалімдер жүргізетін жұмыс түрлері және оқыту формалары.

1. **Жеке жұмыс:** кітаптар, журналдар оқу, реферат дайындау, түрлі тақырыптық байқауларға қатысу, тақырыптық жобалар бойынша зерттеу жүргізу.
2. **Топтық жұмыс:** жаратылыстану және гуманитарлық бағыттағы пән үйірмелері, қолданбалы, таңдау курстары, пәндік қолданбалы өнер көрмелері, өлкетану, эскурсиялар, лагерьлер, шеберлік сыныптары, шығармашылық зертханалар.
3. **Көпшілік:** олимпиадалар (пәндік, қашықтық) ғылыми-практикалық конференция, көрмелер, семинарлар, фестивальдар.

Мәселелерді шешу жолдары:

- Дарынды және талантты балалармен жұмыс жасау жоспарын құру, бағдарламалар әзірлеу, түзету, жетілдіру;
- Жаңа педагогикалық технологияларлы күнделікті сабаққа енгізу;
- Сабақтары ұйымдастыру және өткізу;
- Сабақ нәтижелігін талдау;
- Жеке жұмысты ұйымдастыру;
- Психологиялық-педагогикалық мониторинг жасау;
- Бала қызметінің өнімін эксперттік бағалау;
- Оқушы жетістіктерін талдау мониторингі.

Жаңа педагогикалық технологиялар бойынша зияткерлік-әлеуетті дамытуды қолдау әдістері:

- «Ми шабуылы»
- «Сократтық сұхбат»
- «Ойлау қызметі»
- «Іскерлік ойын»
- Психологиялық тренинг
- Тапсырмаларды шығармашылық тұрғыдан орындау
- Ойын, қиялмен жұмыс
- Ерікті іс-қимыл жағдайын қалыптастыру
- Шығармашылық ізденісі

Білім беру мазмұнындағы сапалы өзгерістерге сүйенетін дарынды балалармен жұмыс стратегиялары:

- оқытуды дербестендіру- өзіндік тұлғалық қызметтерін толыққанды ашу, дамытуға жағдай жасау;
- ойлауға баулу – баланың зияткерлік-шығармашылық қабілеттерін мақсатты дамыту бойынша жұмыс;
- әлеуметтік біліктілік – мектептердің жоспарларына енгізілетін арнайы біріктірілген бейіндік курстар. Ұжымдағы тұлғааралық қарыс-қатынасты түзету бағыты;
- зерттеушілік оқыту – дайын білімдерінен өзге оны ұйымдасқан шығармашылық түрде іздеу негізін құрайтын шағармашылық қабілеттерді дамыту;
- қосымша білім беру – дарынды баланы анықтау, дамыту, қолдау.

Дарынды және талантты балаларды дамыту және оқыту үшін оңтайлы жағдай жасау бағыттары:

- үйлестірушілік бағыт – нормативтік құқықтық базамен қызметті бақылау мен талдауды қамтамасыз ету, ұйымдастыру жұмыстары, жарыстарға қатыстыру;
- ақпараттық бағыт – дарынды баламен жұмыс мәселелерін зерттеу, білім беру бағдарламасымен әдістемелік материалдар базасын құру. БАҚ-пен жұмыс. Дарынды оқушылар, педагогтар туралы жинақтар шығару, жүлдегерлер, жеңімпаз, танымал тұлғалармен кездесу, әдістемелік жинақтар дайындау;
- Диагностикалық бағыт – дарынды балалар диагностикасын өткізу, деректер банкіні құру;

- кадрлық бағыт - ЖОО-мен байланыс орнату, оқу сабақтастығын қамтамасыз ету үшін мектептермен ЖОО бағдарламасын біріктіру.

Педагогтардың біліктілігін арттыру, ақпараттық әдістемелік көмек.

Назар аударуға тұрарлық тақырыпқа қатысты тағы бір мәселе – дарындылық пен таланттылық деген қасиеттің өзінен туындайды. Дарынды және талантты оқушылар кең өрісті қабілетке ие.

Дарындылық пен талаттылық тұжырымдамасына қатысты қағидаттар жүйесіне кең ауқымды жалпы зияткерлік, академиялық қабілеттерді, шығармашылық, көшбасшылық қабілеттерді, жеке мүмкіндіктері мен өнердегі визуалдық және орындаушылық қабілеттерді жатқызуға болады. Жаңағы біз айтқан оқыту формалары арқылы балалардың қабілеттіліктерін, біліктілігін, әлеуетті мүмкіндіктерін көрсету үшін оларға қолайлы орта жасай жоғары деңгейі, ал талант бір салаға жоғары деңгей. Осы орайда «зият » ұғымын тереңдете зерделеген Дэниел Гоулман 1995 жылы жарық көрген «Эмоциялық зият» атты кітабында бұл терминді алғаш рет қолданып, бизнеске енгізген. Эмоциялық зият пен бизнестегі ауқымды жетістік арасындағы тікелей байланысты анықтаған. Эмоциялық зият – көшбасшылықтың қажетті атрибуты. Онсыз адамның әлемдегі ең үздік білімі, көріпкел, сараптамалық миы, сансыз таңғажайып идеясы болуы мүмкін, алайда ол үздік көшбасшы бола алмайды.

Эмоциялық зияттың әр бөлшегі – өзіндік саналылық , өзін-өзі реттеу, уәж, эмпатия және әлеуметтік дағдылар.

Бала бойындағы қабілет үш санатты:

1. Таза техникалық дағды
2. Танымдық қабілет
3. Қарым – қатынаста қатысты әрекеттестік дағды

Эмоциялық зиятты көрсететін құзіреттіліктер

1. Өзіндік саналылық - өзінді-өзің тану, терең түсіну, өз мақсатын, құндылығын түсінуі, өзін бағалауы.
2. Өзін-өзі реттеу – тұрақты ішкі диалог, өз сезімін реттеу, рефлексия жасау.
3. Уәж - жетістікке қол жеткізуге ынталану, энтузиазм, шығармашылық тапсырмаларды орындаудағы мақтаныш сезімі нәтижелілік деңгейін үнемі көтеріп отырады.
4. Эмпатия - басқа адамдардың эмоциялық жағдайын түсіну қабілеті
5. Әлеуметтік дағды — өзара қарым-қатынас жасау және байланысты дамыту.

Дарынды балалар энергиясы көп болуымен және олар аз ұйықтауымен ерекшеленеді. Мұндай балалардың интеллектуалды және дене-физикалық дамуының арасындағы ерекшелік оларды толғандырып, өз бетімен дамуына әсер етуі мүмкін. Бала қаншалықты дарынды болса да, оны оқыту керек екенін ұмытпау қажет. Оларды тұрақтылыққа, еңбек етуге, өз бетімен шешім қабылдауға үйрету керек. Баланы мектепке дейінгі уақыттан бастап шығармашылық еңбекке қатыстырып, шығармашылыққа қолайлы жағдай туғызу қажет, Таланттарын дамыту үшін дарынды балалар өз уақытын еркін жұмсап, кеңейтілген оқу жоспарымен оқытылу керек. Бала өз мұғалімі жағынан назар аудару мен жеке қолдау көрсетуді сезінуі қажет. Бұл жерде нені емес, қалай оқыту маңызды болып табылады. Дарынды баланың айтылған ойлар мен болжамдарды талдай алу мүмкіндіктері, табиғи аналитикалық және сыншыл ой-тұжырымның дамулы екендігіне сәйкес келеді. Қазіргі жағдайда дарынды балалармен жұмыс олардың шығармашылық қабілеттерін ашуға бағытталуы қажет. Баланың алған білімдерін өз бетінше дамыта білуі, ғылыми жобалармен шұғылданғанда өздігімен іздене білуі, өзіне талап қоя білуі, тапсырылған жұмысты сапалы орындауы мұғалімнің немесе тәлімгердің назарында болуға тиіс.

Біздер, тәрбиешілер, дарынды оқушыларға арналған жылдық жұмыс жоспарын жасаймыз. Сынып кураторларымен және педагог-психологпен кеңесе отырып қабілетті (өте ерекше) оқушылар тізімін анықтаймыз. Жұмыс барысында білім деңгейін игеру қабілеттері мен психологиялық ерекшеліктерін анықтау маңызды. Дарынды балалармен

жүйелі түрде қосымша сабақтар өткізуді қадағалаймыз. Оқушылардың шығармашылық жұмыстарын жүйелеу (рефераттар, суреттер, жобалар, т.б.), дарынды оқушыларды тану және дамыту жұмыстарын дамыту мақсатында сабақтарға қатысу және бақылау жүргізу, мұғалімдерден, оқушылардан және ата-аналарынан сауалнама алу, сұхбаттасу, мектеп психологының көмегін ұйымдастыру, сыныпты зерттеу нысанына алу, топпен бірлескен жұмыс жоспарларын жүзеге асырамыз. Балалардың қызығушылығын ескере отырып, факультативтік сабақтарға, таңдау және элективтік курстарға, түрлі үйірмелер мен секцияларға, пән олимпиадалары мен ғылыми жоба жарыстарына, зияткерлік ойындар мен конкурстарға қатысуына ықпал етеміз. Дарынды балалардың оқу жүктемесі, оқыту және тәрбиелеу нысандары олардың мүмкіндіктеріне сай келуі тиіс. Дарынды балалар туралы қамқорлық қабілеттердің дамытылуы және жалпы білімдік дайындықпен қатар жүруге тиіс.

Дарынды және шығармашылық қабілеті жоғары балалармен жұмыс істейтін мұғалімнің ролі – білімді таратушы жай мұғалімнің қалыпты ролінен ерекшелігі байқалады. Олардың міндеті білімді ғана беру емес, оқушының өзіндік мүмкіндігін ашуы тиіс. Дарынды балалармен жұмыс істеуде оқушының өзіндік дамуына, бағалауына және ойлау дербестігіне көп көңіл бөлінеді. Бұл шығармашылық потенциалының айқандалуына мүмкіндік туғызады.

Заманауи ақпараттардан хабардар болу үшін дарындылық бойынша мамандармен және дарынды балалардың ата-аналарымен жиі хабарласып тұру біздер үшін маңызды. Зияткер дарынды баланың шығармашылығын, икемділігін, дене және көркем қабілеттерін дамытуға бағытталған шаралар өте пайдалы. Балаларға қателесуден қорықпай шешім табуға мүмкіндік беруге тырысамыз. Қателіктен қорытынды шығаруға және ең алдымен өзінің тың ойларын бағалауға көмектескен маңызды. Өз сұрақтарына жауап алу үшін балаға кітаптар немесе басқа да ақпарат көздерін табуға үлкендер, әсіресе ата-аналары көмектесуі керек. Бала үнемі және барлық салада өз дарындылығын таныта бермейді, оны түзетіп отыру қажет.

Бүгінгі білім берудегі тәжірибе оқушылардың әртүрлілігін көрсетіп отыр. Білім берушінің алдындағы басты назар аударатын негізгі міндеттердің бірі – дарынды балаларды анықтап, оларға адамгершілік қасиеттерді дарыту, шығармашылыққа үйрете отырып, терең біліммен қаруландыру. Интеллектілері шығармашылыққа жақын сараптай алатын, байланысын сезе алатын өте жақсы дамыған оқушылар өз қатарларынан өзгешелініп тұрады. Олар өздерін қызықтыратын сұраққа үнемі жауап іздеп, білімқұмарлықтарымен және өзіндік ізденімпаздықтарымен көзге түседі. Дарынды балалар мектепке баруға құлшынады, сабаққа барған кезде осындай дарынды балалармен қиын жағдайға ата-аналарда, оқытушылар да тап болады. Осындай білімқұмар балаларға сынып іші жалықтырып жібереді. Мұғалімдер сынып ішіндегі барлық баламен жұмыс жасауы үшін тырысып бағады, себебі бір сыныпта дарынды баламен қатар, қабылдауы төмен балаларда отырады. Оқу бағдарламасын барлығына дерлік ұғындыру, барлығымен жұмыс жасау мұғалімге қойылатын басты талап. Ендеше, осындай жағдайлар дарынды баланы жалықтырып алмау үшін арнайы жұмыс жасау қажеттігін көрсетіп отыр.

Бүгінгі таңда дарынды бала сөзі жиі қолданылып жүр. Дарындылық — адамның өз бейімділігі арқылы, шығармашылықпен жұмыс істеу арқылы қалыптасатын қасиет. Қазіргі таңда барлық оқушы дарынды оқушы. Бұл қасиетті байқап, оның бар екеніне көзжеткізіп, бойындағы дарынын одан әрі өрбітуге, ұштауға, арман асуларын жұлдыздай жарқырап, тау бұлағындай мөлдіреп, халқының, ата-анасының мақтанышы болуға мүмкіндік жасау мұғалімге артылатын жүк.

Оқушылардың ғылыми зерттеу жұмысын ұйымдастыруы мақсатты әрі жүйелі түрде бағыттау керек. Сондықтан да ғылыми жоба технологиясының тиімділігі күннен күнге артуда. Жобалау технологиясын қолданудағы негізгі мақсат – оқушылардың қызығушылық ынтасын дамыту, өз бетімен жұмыстарын жүргізу арқылы білімдерін жетілдіру, ақпараттық бағдарлау біліктілігін қалыптастыру және сыни тұрғыдан ойлау

қабілетін арттыру арқылы оқушыны болашақта әр түрлі жағдаяттарда, әр түрлі қоғамдық ортада өзін-өзі көрсете білуге бейімдеу. Егер оқушы ғылыми жобасы тақырыбын дұрыс таңдай отырып, жоспарлай білсе, оны дұрыс орындай алса - ол болашаққа дұрыс бейімделген тұлға болып қалыптасады. Әр түрлі жағдаяттарда дұрыс шешім қабылдай отырып, әр түрлі адамдармен тіл табыса отырып, әр ортада дұрыс бағыт-бағдар бере алады.

Сонымен, оқушының ғылыми жұмысының тиімділігі – көзбен көріп, құлақпен естіп, есте сақтай отырып, оқушыны ізденіске, іскерлік пен танымдық ынтаға, шығармашылық қабілетті жетілдіру арқылы түрлі мәселелерді шеше білуге, тапқырлыққа, жаңа ғылыми ізденіске жетелеуде.

Пәндік олимпиадалардың негізгі мақсаттары мен міндеттері педагогтардың ғылыми-әдістемелік деңгейлерін анықтау, кәсіби және ақпараттық құзыреттілік деңгейлерін арттыру мен қатар, дарынды оқушының өзін қызықтыратын пәнде шығармашылық белсенділігін ынталандыру және қызығушылығын дамыту, ғылыми білімді насихаттау болып табылады.

Қазіргі кезде жақсы дамып келе жатқан дебаттардың, пікір – сайыс яғни интеллектуалды ойындардың мақсаты — Қазақстандық қоғамдағы өзекті мәселелерді ғылыми тұрғыдан зерттеп, ашық пікірталас алаңында талқыға салу арқылы оқушылардың шығармашылық және қоғамдық белсенділігін арттыру; жастардың ғылымға қызығушылығын туғызып, мемлекетшілдік сананы дамыту болып табылады.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ

Жумабай Гульмира

Ақтөбе облысы, Қобда ауданы

**И.Тайманов атындағы гимназиясының директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары,
бастауыш сынып мұғалімі**

Аннотация

Баяндамада оқушылардың шығармашылық қабілетінің дамыту негіздері, мұғалімдерге қойылатын талаптар, дарынды балалардың ерекшеліктері туралы түсінік беріледі.

Қазіргі кезде бүкіл әлемде бәсекелестік өте жоғары қарқынмен жүріп жатыр. Сол өркениет көшінен кейінде қалып қоймау үшін біздің еліміз де үлкен талпыныс үстінде. Еліміз өз тәуелсіздігіне қол жеткізгеннен бергі аз уақыт ішінде өзіндік даму бағдарламасын жасап, бірқанша жетістіктерге қол жеткізіп те үлгерді, әлі де алда алар асуларымыз қаншама. Сол асуларды біз оқу, білім арқылы ғана бағындыра аламыз. Оқушылардың Отанға деген сүйіспеншілік сезімдерін арттыра отырып, өзінің туған жерінің, Отанының әлемдегі ең дамыған, бақытты да бай мемлекетке айналуындағы олардың әрбірінің өзіндік орнының бар екендігін түсіндіріп, ұлы Абайдың «Сен де бір кірпіш дүниеге, кетігін тап та бар қалан» деген сияқты ұлағатты сөзін олардың бойларына сіңіру қазіргі заман талабы. Әрбір адам баласы жас кезінде көп нәрсені қиялдайды, армандайды. Бірақ сол арман-қиялдарына бірі ерінбей еңбектеніп жетіп жатса, енді бірі оған қалай жетудің жолын білмей, өмірлерін босқа өткізіп жатады. Соның үшін әрбір ұстаз әрбір оқушыға білім мен тәрбие бере отырып, оларды қиялдай білуге үйретуі, сол қиял арқылы биік мақсат, армандарға тартуы, сол арманға жетудің жолдарын көрсетуі қажет. Себебі сонау тас дәуірінен бастап, бүгінгі ғарыш заманының барлық жетістіктері сол қиялдаудан туындаған, өздерінің қолы жетпейтін нәрселерді қиялдап, соған жету үшін қаншама талпыныстар жасаған. Мәселен, көз көрмес, құлақ естімес алыс жерлерге көзді

ашып- жұмғанша жету, ұшар кілеммен көкте қалықтап ұшу, сиқырлы айнаның көмегімен бүкіл әлемді шарлап шығу, сиқырлы тастың көмегімен қалаған тілегін орындау, сол сияқты піс қазан, сиқырлы таяқша, канатты тұлпар, т.б. Осылардың бәрі ерте замандардағы ата- бабамыздың қиялы. Осы қиялдарын әңгіме қылып, ертегі қылып, жыр қылып ұрпақтарына айтты. Олар соны армандады, сол армандарына жетуге ұмтылды. Сол ұмтылыстардың арқасында қазір сол ата-бабамыздың қиялы шындыққа айналып отыр.

Қиял басқа психикалық процестермен тығыз байланысты. С.Л. Рубенштейннің айтуынша, болмысты бейнелеуге қатысатын ой, сезім, кез келген ерік- тік әрекетте қиялдың элементтері бар... қиялдың тек танымдық және практикалық қызметте емес, сонымен бірге адамның бүкіл рухани өмірі жүйесінде оның объективтік дүниені бейнелендіруінің барлық түрінде ролі орасан зор... адамның өмір жолы жеке басының дамуы, оның даралығы, іс-әрекетінің құрылымы, өмір салты қиялдың қандай дәрежеде орын алатындығына елеулі түрде тәуелді. Ой, қиял, арман, шабыт адам баласының бойындағы шығармашылыққа тартатын ерекше факторлар. Шығармашылық іс-әрекетті, жаңа соны нәрселер ойлап табуда, оны шығаруда ең алдымен көзге түсетіні адамның барлық қабілеттері, қуат-жігері бірдей шарықтап, самғап көтерілетін кездер болады. Бұл әрине, шабыт. Бұл шығармашылық қызметтің ең маңызды, ең шешуші сәті. Бұл сәтте адамның ойы басқа нәрселерден арылып, тек қана өзін толғандырған мәселенің айналасында тұрақталып, шығармашылық ой туып, түйінді идея пайда болады. Бұл, әрине, ес ақылы дұрыс әрбір адамда кездесетін сәт. Бірақ оны дер кезінде пайдаланып, оны іске асырудың әрекетін жасамасаң ол көп ұзамай санадан жоғалып кетеді. Бұны психолог мамандар да дәлелдеп келеді. Сондай-ақ, атақты ғұламалардың, ғалымдардың, жазушы-ақындардың көзқарасын, ынта-ықыласын, жан тебіренісін мұқият қадағалап отырса, оқушының неге қызығушылығының басым екендігін байқау қиынға соқпайды. Кездесу барысында оқушыларды байқаусыз бейнекамераға түсіріп алу оқушының қызығушылығын байқауда үлкен рөл атқарады. Қандай кездесу өткізілсе, көпке жібермей ізінше сол кездесу бойынша оқушылармен әңгіме-сұқбат жүргізу, одан алған әсерлерін тыңдау, оқушының қызығушылығын құптау, мадақтау, оған бағыт көрсету оқушы бойындағы шығармашылық қабілеттің оянуына үлкен әсер етері сөзсіз. Сол арқылы оқушы қиялдайды, арман пайда болады, сол мамандықтың қас шеберлерін пір тұтатын болады. Оқушы бойындағы осындай сәттерді дер кезінде байқап, оның қызығушылығын

одан әрі қалыптастыра түсу, бағыт-бағдар беру, сол бойынша әр түрлі әдебиеттер ұсыну, ізденуге, еңбек етуге баулу мұғалімнен үлкен шеберлікті қажет етеді. Бұл жағынан мұғалім мықты зерттеуші ғалым болуы керек.

Мұғалімдер дарынды баланың оң және теріс жақтары бар екенін есте ұстауы керек. Дарынды балалардың жағымсыз жақтары келесі жеке қасиеттер болып табылады:

1. *Эгоцентризм* және басқа адамның көзқарасына түсе алмау, әсіресе егер ол интеллектуалды тұрғыдан әлсіз болса.
2. Егер оқу бағдарламасы қызықсыз болса, **мектепті** ұнатпау.
3. Құрдастарымен салыстырғанда физикалық дамудың артта қалуы, өйткені дарынды бала интеллектуалды әрекеттерді жақсы көреді. Демек, ұжымдық спорттық ойындарға қатыса алмау.
4. Диалог мәдениетінің болмауы және сұхбаттасушының ой-пікірін аяқтауға деген ұмтылыс, өйткені бұл мәселенің мәнін алғашқы сөздерден түсінеді.

Дарынды баланың бойындағы осы сүйкімді емес қасиеттердің барлығы, оның ізгіліктерінің жалғасы, құрдастарының араздығын тудыруы және оларды өздерінен алшақтатуы мүмкін. Жасыратыны жоқ, қарапайым мектепте болған кезде дарынды оқушы мұғалімдерді жиі **тігіркендіреді**, өйткені ол бәрін біледі немесе мұғалімнің назарын тек өзіне аударады. Нәтижесінде дарынды оқушы сыныптың қалған бөлігінен оқшауланады.

Сондықтан дарынды балалармен жұмыс істейтін мұғалімдер келесі қасиеттерге ие болуы керек:

Дарынды балалардың психологиялық ерекшеліктерін түсіну, олардың қажеттіліктері мен мүдделерін ескеру;

Мейірімді және жанашиыр болу;

Баланы диагностикалық тексеру нәтижелеріне сәйкес оқытуды құра білу;

Жетілген болу, яғни өз мақсаттары мен міндеттерін нақты білу, оқыту әдістері мен стратегияларын қолдану бойынша мол білім мен тәжірибеге ие болу;

Эмоционалды тұрақты болу, яғни сіздің эмоцияларыңыз бен сезімдеріңізді жинау және жақсы меңгеру қажет;

Интеллектуалды дамудың жоғары деңгейіне, қызығушылықтар мен дағдылардың кең ауқымына және үнемі өзін-өзі жетілдіруге ұмтылуға ие болу;

Әзіл сезімі бар;

Дарынды балалармен жұмыс істеуге және арнайы *білім* алуға дайын болу;

Жоғарыда айтылғандардың бәріне сүйене отырып, дарынды балалармен жұмыс істейтін мұғалімдерге келесі ұсыныстарды тұжырымдауға болады:

- Дарынды баланың жеке ерекшеліктерін, мінез-құлық ерекшеліктерін зерттеңіз.
- Білім қорын емес, қабілеттерді дамыту жүйесін жетілдіру.
- Сабақта және сабақтан тыс уақытта оқудың даралығы мен саралануына назар аудару, кестедегі жүктемені азайту және дарынды балалармен үйірмеге және жеке жұмысқа көбірек сағат бөлу. Бұл ретте сабақтан тыс сабақтарды таңдауда еріктілік қағидаты болуы тиіс.

- Сабақтарда және одан тыс уақытта оқушылардың танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып, проблемалық-зерттеу әдісін белсенді қолданыңыз. Белсенді өзіндік ой жұмысы оқушының алдында проблема туындаған кезде басталатыны белгілі. Оқыту *репродуктивті* емес, шығармашылық болуы керек.

- Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін, қиялын, қиялын дамытатын түпнұсқа тапсырмалар жиынтығы түрінде бағдарламаларыңызға қосымшалар жасау қажет.

- Оның кез-келген идеясын құрметтеңіз және талқылаңыз. Маған сеніңіз, бұл балаға кейде сізге түсініксіз болып көрінетін нәрсені түсінуге және жасауға рұқсат етіледі.

- Дарынды балалармен сабаққа дайындалу кезінде дарынды баланың ауыр психикалық жүктемесінің қажеттілігін есте сақтаңыз. Ойлаудың дербестігі, мұғалімге, содан кейін өзіне қойылатын сұрақтар - сабақтың сәттілігінің міндетті құрамдас бөліктері.

- Оқыту әдістемесі туралы ойланыңыз. Дарынды балалар түбегейлі басқа дайындықты қажет етеді.

- Дарынды баламен жұмыс жасаудағы мұғалімнің басты міндеті-байыпты шығармашылық жұмысқа деген талғамды ояту.

- **Әзіл** сезімін дамытыңыз. Бірақ дарынды балалар өте мақтаншақ, осал, сезімталдығы жоғары екенін есте ұстаған жөн - және өте сәтті емес әзіл оларды ұзақ уақыт бойы нокаутқа түсіруі мүмкін.

- Балалармен жұмыс істеудің қолайлы *атмосферасын* құруға тырысыңыз. Мейірімді болыңыз, сынамаңыз. Дарынды балалар ең сезімтал.

- Оқушыны ынталандырыңыз, мадақтаңыз, баллды жоғары қоюдан қорықпаңыз, бірақ **керісінше** емес.

- Сабақта тәжірибе жасаңыз. Күлкілі болудан қорықпаңыз және сонымен бірге сізді қорқудың орнына құрметтеу керек екенін дәлелдеңіз.

- Балаларға өздерін еркін ұстауға және сұрақтар қоюға мүмкіндік беріңіз. Егер бала бір нәрсеге қызығушылық танытса, онда ол ойлайды, ал егер ол ойласа, мұғалім бір нәрсеге қол жеткізді. Оқуды бітіргеннен кейін оқушы бір нәрсеге қол жеткізе алады немесе жай ғана жақсы адам бола алады, сондықтан мұғалім өз міндеттерін орындады.

Сонымен қатар, жақсы нәтижесін алу үшін ата-аналармен үнемі байланыста болу керек, өзара түсіністік, мұғалімге деген сенім қажет.

Мұғалімнің тынымсыз еңбегінің аркасында оқушы жоғары сыныптарға көтерілген сайын, оның бойындағы қабілет айқындалып, бағыт-бағдары нақтылана түседі. Оқушы 10-15 жасқа толғанда өзінің өмір жолын таңдай алатын дәрежеге жетеді. Осы кезеңде

оқушыларға өзі таңдаған сала бойынша көбірек еңбек етіп, оның ынта-ықыласын одан әрі тереңдете түсу әрбір мұғалімнің міндеті. Дұрыс тәлім-тәрбие, бағыт-бағдар алып, өзінің өз елінің ертеңі екенін терең ұғынған оқушының бойында өмірге деген құлшыныс күшейе түседі. Ал осы құлшыныс оны жаңа бастамаларға ұмтылдырады. Осы ұмтылыстан шығармашылық қабілет оянады. Міне осы кезде мұғалім өзінің оқушысының еңбегін бағалай отырып, оны шабыттандыра білуі керек. Шығармашылықтың ең маңызды сәттері шабытка байланысты болып келеді. Дегенмен сол шабыттың өзі ерінбей ұзақ еңбек етудің нәтижесі. Атақты психолог Б.М.Теплов «Шығармашылық өте зор, тұрақты катты жігермен істелетін еңбек» десе, А.А.Богомолец «Шабытты сақтау керек. Ол шығармашылықтың нақты құралы, сүйіспеншіліктің дәнекері, ұзақ өмірдің арқауы» деп шабыт пен шығармашылықтың байланысын сипаттайды. Шығармашылық жұмыстармен айналыса бастаған оқушының кейде өз жұмысынан жалығып, қызығушылығы жоғалып кетуі де мүмкін. Сондықтан да шығармашылықпен айналыса бастаған оқушысының құлшынысын суытып алмаудың алдымен алуы керек. Ол үшін оқушының шығармашылық жұмысты дұрыс ұйымдастыруына, бірсарындылықтан сақтануға, миға шамадан тыс көп салмақ түсірмеуге кеңес беріп отыруы тиіс. Мысалы итальяндық суретші, мүсінші, әрі акын Микеланджело әркашан, әркез өзінің жұмысының түрін жиі өзгертіп, жалғастырып отырған. Дене шынықтырумен айналысқан. Ой еңбегі мен дене еңбегін ұштастыра білген. Бұлай ету біріншіден, адамның жұмыс істеу қабілетін жоғары деңгейде ұстап тұрса, екіншіден, организмнің жетілуіне, қалыптасуына, ондағы зат алмасуының бұзылмауына, денсаулықты күшейтуге әсер етеді.

Шығармашылықпен айналысатын оқушыға мұғалім алдымен неден бастау керек, жұмысты қалай жоспарлау керек, шығармашылық жұмыс істеуге оқушыға қай уақыт қолайлы, солардың бәрін есепке ала отырып, оны дұрыс ұйымдастыруға көмектесіп отырса, оқушының өз ісіне деген ынта-ықыласын, ерік-жігерін сақтап қала алады.

Жұмысқа кіріспес бұрын алдымен неден бастап, қалай аяқтау керектігі жөнінде істелетін істің жоспарын жасап алу керек. Жұмыстың алғашқы кезеңінде жеңілдеулерін тындырып, бірте-бірте оны күрделендіре түсуі, соңынан орташа немесе жеңілдеу істерді тындырғаны жөн. Мысалы ғылыми жұмыспен айналысқанда оның жобасын былайша құруға болады:

1. Тақырып таңдау;
2. Ғылыми істі жүргізудің жұмыс жоспары;
3. Оған қажетті әдебиеттерді анықтау;
4. Оқулықтарға жалпы шолу;
5. Негізгі материалдарды топтау;
6. Негізгі материалдарды қорытындылау;

7. Ғылыми жұмысты жазу немесе бастау. Сонымен бірге осы жобаны жасаған күннен бастап күнделік жүргізіп отырған дұрыс. Күнделікте жұмыстың қандай деңгейде жүріп келе жатқаны, ненің бітіп, ненің қалғаны көрініп отырады. Бұл жұмыстың жүйелі жүруіне септігін тигізеді. Сондай-ақ әрбір ғылыми жұмысты бастамас бұрын алдымен жоспар мен мақсат анықталуы керек. Одан кейін тақырып таңдау, таңдап алған тақырып бойынша атқарылатын барлық зерттеулеріңіздің, жұмыстарыңыздың қорытындысының қоғамға немесе өндіріске, адамға келтіретін пайдасы болатынына көзіңіз жете ме? Ең алдымен соған назар аудару керек. Содан кейін таңдаған тақырып бойынша библиографиялық көрсеткіш жасап, соларды оқу, іздену, әр түрлі ғалымдардың пікірлерін салыстыру, өз пікіріңді білдіру, оны қағазға түсіру, диаграммалар, таблицалар, схемалар жасау, жинаған материалдардың ерекшеліктеріне қарай топтастырып, кейін оларды рет-ретімен орналастырып ғылыми жоспар жасау керек.

Ғылыми жұмысты жоспарлау жобасы мына ретпен жасалады:

1.Кіріспе. Қозғалатын тақырып жайлы жалпы мәселелер. Оның бүгінгі таңдағы маңызы мен алатын орны, бұл мәселенің өсу, өркендеу тарихы т. б.

2.Осы мәселеге байланысты қандай материалдар бар, сондай-ақ зерттеушінің бұл мәселе бойынша практикадан көргендері, оқығандары, байқаған жайлары және осы тақырып бойынша жүргізілген зерттеулері мен анықтағандары.

3.Тәжірибеден жинақталған материалдарды топтап, оларды бір-біріне байланыстыру, қарым- қатынастарына, ұқсастықтарына қарай топтау.

4.Осы мәселелерге байланысты бүгінгі таңдағы тұжырымдар мен көзқарастардың түрлері және олардың ішінде сіздің зерттеулеріңіздің дұрыстығын растайтындары қайсысы? Олардың алатын орны, оларға сіз қалай қарайсыз?

5.Зерттеулерден кейін осы айтылғандардың ішінде сіздің дұрыс деп санайтын ұғымдарыңыз қайсысы?

6. Қорытынды. Бұл жұмыстың келешегі, оның ғылымда алатын орны т.б. жайлы;

7. Пайдаланылған, ұсынылатын оқу құралдарының тізімі.

Бүгінгі таңдағы әлеуметтік-экономикалық жағдайлардың күрделенуі, ақпараттар ағымының қарқындауы, бәсекелестіктің артуы сияқты жағдайлар білім беру ұйымдарының шәкірттеріне елеулі жоғары талаптарды жүктейді. Бұл жағдайда жалпы білім берудің мақсаты бүгінгі таңдағы өзгермелі жағдайларда бағдарлана алуға дайын, шығармашылық іс-әрекет тәжірибелерімен, қажетті компетенциялармен қаруланған адамды дамыту болып табылады. Бұл мақсатқа жету, мектеп оқушыларының шығармашылық қабілетін дамытып, оларды белгілі бір ғылым саласына бейімдеу, жаңа бастамалар ойлап табуға ынталандыру арқылы іске асатыны анық. Сондықтан да әрбір ұстаз өз шәкіртінің бойындағы қабілеттілікті дер кезінде байқап, оны одан әрі дамыта түсу үшін бар ынта-жігерімен кірісуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жарықбаев Қ. Б. Психология. Алматы. Білім. 1993.
2. Бейінді оқыту: Тәжірибе, өзекті мәселелері және оны шешу жолдары. Халықаралық ғылыми- практикалық конференция материалдары. Алматы. 5-6 желтоқсан. 2006 ж.
3. Валиева М. Нәтижеге бағдарланған білім беруде оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастыру жолдары. Әдістемелік нұсқау. Алматы. 2007.
4. Тұрғынбаева Б.А. Ұстаздық шығармашылық. Алматы. 2007.
5. В.В. Чистов. Психология. Алматы. 2001.
6. М.Жұмабаев. Педагогика. Алматы. 1993.
7. А.Құнанбаев. Екі томдық шығармалар жинағы. Алматы. 1988.
8. Концептуальные подходы к работе с одаренными детьми / В. К. Омарова // Одар. ребенок. - 2010. - № 6. - С. 22-28. - Библиогр.: с. 28.
9. Одаренные дети - кто они? / А. В. Редикульцева // Одар. ребенок. - 2011. - № 1. - С. 74-83. - Библиогр.: с. 83.
10. Стратегии обучения одаренных детей / А. А. Дубасенюк // Одар. ребенок. - 2011. - № 2. - С. 85-92. - Библиогр.: с. 92.

ЗАМАНАУИ БІЛІМ - БАЛА БОЛАШАҒЫ

Калиева Зауре Сырбаевна
Алматы облысы, Талғар қаласы
С. Сейфуллин атындағы №2 жалпы орта білім беретін мектебінің
бастауыш сынып мұғалімі

Аңдатпа

Заманауи білім беру жүйесінде дарынды балалармен жұмыс өте маңызды мәселе болып табылады. Дарынды оқушылардың ерекше қабілеттері дамыту жолында арнайы әдістемелер мен тәсілдерді қолдану қажет. Бұл баяндамада оқушылардың интеллектуалды және шығармашылық дамуын қалай қолдау керектігі айтылады. Дарынды балаларға интерактивті және жобалық оқыту әдістері арқылы білім беру үрдісін ұйымдастыру олардың мотивациясын арттыру және оқудағы нәтижелерін жақсартуға ықпал етеді. Заманауи ақпараттық технологиялар мен интернет-ресурстарды қолданып оқыту процесін қызықты өте қызықты, әрі тиімді ету мүмкіндігіміз бар. Заманауи білім беру жүйесінде дарынды оқушылармен жұмыс тиімділігін арттыру болашақтағы табысты тұлға болып қалыптасуына жол ашады.

Дарынды балалармен жұмыс жасау бұл қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бөлігі болып табылады. Дарынды балалар – қабілеттері ерекше оқушылар, оларды қолдап оларды дамыту ерекше жұмысты талап етеді. Балалардың ерекше қабілеттерін анықтап, оларды дамыту және әлеуетін толық ашу үшін білім беру жүйесінің тиімді әдістемелері қолдану қажет. Ол үшін үздіксіз қолдау мен дамытушы орта қажет. Бастауышқа келген әр оқушы өзінше дарынды болып келеді деп айтамын. Себебі, әр оқушымен жұмыс істеу ерекше назарды талап етеді, Әр баланың интеллектуалдық, шығармашылық және әлеуетін анықтау және дамыту өте маңызды. Қазіргі цифрлық технологиялар дамыған заманда туылған баланың дарындылығын анықтау қиынға соқпайды. Баланың дарындылығын қалай анықтаймын, оған қалай көмектесемін десеңіз? Әр сабағыңызды қазыргі ғарыштап дамып жатқан технологияларды пайдаланып өткізсеңіз, сөйлемей отырған оқушының қалай қызығып алдыға ұмтылғанын көресіз. Сонымен қатар алдыңда отырған оқушының қай жағынан дарынды екенін анықтау өте оңай. Бірақ, сол анықталған дарынды баланы әрі қарай дамыту, ол осы біздердің міндетіміз. Осындай балалардың қабілеттерін дамыту үшін арнайы білім беру әдістемелерін қолдану қажет деп санаймын. Дарынды оқушыларды одан әрі дамыту қолдау және оларға лайықты білім беру, оқушының болашақта табысты болуға мүмкіндік береді. [1]

Осы кезде, оқушының заманына қарай заманауи білім берудің тиімділігін іздейсің. Абайдың даналық сөздеріндегі бала туралы айтқан ойлары есіңе түседі:

Ұлы Абай дарынды баланы білімге құштар болуы, ізденімпаз ретінде сипаттайды. Сонымен қатар "Ғылым таппай мақтанба" өлеңін алсақ, балаларға білім мен ғылымның мәнін түсіндіріп, сол арқылы өздерінің бойындағы дарындылықты дамытуға шақырған.

Оқушы бойындағы дарындылықты дамыту қажет, ол үшін заманауи білім беруді тиімділігін анықтау.

Заманауи білім беру тиімділігі көптеген факторларға байланысты. Әсіресе білім беру саласында көп өзгеріс қажет. Сонымен қатар, білім беру процесін жаңартуға бағытталған алға қойған мақсаттар айқын әрі уақытында орындалып жатса, заманауи сабақ беру жақсы дамиды. Өте тиімді болар еді. Бұл тиімділік бірнеше негізгі аспектілер арқылы көрінеді. Соның бірнешеуіне тоқталсақ:

Технологияларды сабақта қолдану:

Цифрлық технологиялар қазіргі білім беру саласында ғана емес, өмірдің барлық салаларына, экономика, денсаулық сақтау, байланыс және өнеркәсіп сияқты негізгі секторларға елеулі әсер етуде. Соның ішінде білім саласына көп өзгеріс әкелуде. Әрі

ғарыштап дамуда. Цифрлық технологиялардың бірі, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (ICT): [2]

Сабақта интернет желісін пайдалану, заманауи білім берудің бір түрі. Ол арқылы әлемдегі ақпараттармен алмасады. Интернет арқылы білім, оқушылар әлеуметтік желілерден өздері ізденіп білімдерін одан әрі дамытады және дарынды оқушыларға өте тиімді деп айтамын. Оқушы көп білуге ұмтылады. Электрондық поштамен бастауыш сынып оқушылары хат алмасу мен жылдам хабарласу құралдары ретінде пайдаланады. Әлеуметтік желілерді сабақ барсында қолдану (Facebook, Instagram, Twitter, LinkedIn) сияқты платформалар оқушылармен байланыс орнатуына, ақпарат алмасуына және ортақ қызығушылықтары бойынша, яғни математика және басқа пәндерге арналған топ құрып, онымен тікелей байланыс жасап жұмыс жасауға мүмкіндік береді. [2]

Мобильді технологияларға келетін болсам, смартфондар мен планшеттер қазіргі оқушылардың сүйікті құралдары деуге болады. Оларды қолдануды кезкелген оқушы біледі. Заманауи білім беруде бастауыш сыныптардың оқушыларымен жиі сабақ өткізуге болады. Себебі, оқушыларды барлығында бар құрал болғандықтан, оны сабақта қолдану өте тиімді. Оқушылар кез келген уақытта және кез келген жерде ақпаратқа қол жеткізіп, байланыс орната алады. Айтып отырған дарынды оқушыларымызды, мобильді технологияларды қолдану барысында жан-жақты дамыта аламыз.

Бұлтты есептеулер (Cloud Computing)ге тоқтала кетсем, Google Диск сияқты қызметтер қолдану арқылы оқушылар өздерінің алған білімдерін, яғни ережелерді, деректерді интернетте сақтауға және өңдеуге болатынын біледі, бұл дегеніміз алған білімдерін кез келген уақытта тиімді қолдана алады деген сөз. Бастауыш сынып оқушылары өте алғыр келеді. Айтылған әр сөзінді жаттап алуға тырысады. [3]

Қазыргі білім беру саласында (ЖИ) қолдану осы соңғы жылдары ерекше дамуда. ЖИ технологияларын оқыту мен оқу процесін тиімді пайдалану көптеп айтылуда. Жасанды интеллект (ЖИ) балаларға әртүрлі жолдармен пайдалы бола алады, әсіресе олардың білім алу, шығармашылықпен дарындылығын дамытуға әсері мол. Оны балаларға қалай қолданылатыны туралы біуіміз керек. Пайдалы жаққа қолдану жағын қарастырған жөн.

ЖИ виртуалды оқытушылар мектеп оқушыларына нақты уақыт режимінде кері байланыс беріп, түсінбеген тақырыптарды түсіндіріп, оқушылардың сұрақтарына жауап береді. Атап айтсам, "Socratic" қосымшасы математика пәніне өте пайдалы және ғылым пәндері бойынша сұрақтарға жауап беруге көмектеседі. [10]

Заманауи білім беруде жобалық оқыту оқушылардың нақты өмірде болатын мәселелерді шешуге бағытталған. Оқушылардың сыни ойлауын, шығармашылық қабілеттерін және зерттеу дағдыларын дамытады. Сабақтан алған теорияны практикамен біріктіреді. Дарынды балалар үшін арнайы оқу бағдарламалары мен оқу жоспарларын жасау олардың қабілеттерін толық ашады. Құрылған жоспар оқушының қарқынына және қызығушылықтарына сай келетіндей етіліп құрылуы қажет. Оқушылардың креативті және сындарлы ойлауды дамытуға көп көңіл бөлген жөн. Дарынды балаларды өз бетімен ізденуіне және оны талдау сияқты жұмыстарға ынталандыру олардың шығармашылық ойлау қабілеттерін дамытады. Содан соң, оқушыларды әр түрлі шығармашылық жобаларға қатыстыру арқылы оқушы шабыт алады. Сондықтан, оқушыларға өз идеяларын жүзеге асыруға мүмкіндік беретін жобалық жұмыстар ұсынып, олардың шығармашылық әлеуетін ашуға көмектесу қажет. [4]

Менторлық және қолдау жүйесіне келетін болсақ, дарынды балаларға бағыт беру арқылы оларды қолдай алатын менторлармен жұмыс істеу олардың білім алуына және жеке дамуына үлкен септігі бар.

Оқушыларды қолдауда, оқу үдерісінде психологиялық көмегі өте қажет. Сонымен қатар, жоғарыда айтып кеткендей заманауи технологияларды дарынды балаларға білім алудың түрлі құралдарын ұсыну. Атап айтсақ, онлайн курстар, интерактивті ойындар және т.б. Бастауыш сынып кішкентай болғанымен ашық білім беру ресурстарына өте

құштар болып келеді. Интернеттегі білім беру платформаларын қолдану арқылы оқушылар өз қабілеттеріне сәйкес деңгейде білім ала алады. Әлемнің ең үздік білім беру ресурстарына қол жеткізуге мүмкіндігін алады.

Дарынды оқушыларды қоғаммен байланыстыруды ұйымдастыру қажет деп санаймын. Яғни, дарынды балаларды өз саласының мамандарымен кездестіріп, олардың тәжірибесінен үйренуге мүмкіндік беру қажет. Себебі, білім алу бір бөлек, тәжірибие алмасу дарынды оқушылар үшін таптырмас әдіс. Дарынды оқушылардың функционалдық сауаттылығын артыру жолдарына келетін болсам, оқушыларды нақты өмірде кездесетін мәселелерді шешуге бағытталған жобаларға қатыстыру, олардың қабілеттерін тәжірибеде пайдалануға мүмкіндік береді. [5]

Оқушыны тиімді бағалау барысында, олардың оқу жетістіктерін объективті түрде бағалайтын заманауи әдістер тәсілдерді таңдап, қолдану қажет. Дұрыс бағалау да оқушының жеке дамуына және шығармашылығына әсері мол.

Дарынды баланы оқыту, оқытушының рөлінің өзгеруіне де тікелей байланысты.

Заманауи білім беру жүйесінде оқытушының рөлі өзгеріп, ол ақпарат беруші емес, оқушыларға білім алу процесінде жетекшілік ететін фасилитаторға айналу тиіс. Ұстаз оқушыларға өз бетінше білім алуға, еркін зерттеу жүргізуге және шешім қабылдауға көмектесуі қажет. Сонда ғана оқушы өзін еркін сезінеді. Ол үшін біліктілікті арттырып, заманауи білім беру үшін мұғалімдер үнемі кәсіби дамуды және жаңа технологиялар мен әдістерді игеру қажет. Соның бірі заманауи білім беруде жобалық оқыту дарынды оқушыларды оқыту үшін өте пайдалы. Жобалық оқыту – бұл білім алушылардың нақты өмірлік мәселелерді шешу үшін жобалар жасау арқылы білім мен дағдыларды меңгеретін педагогикалық әдіс. [4] Оқушылардың сыни ойлауын, шығармашылығының дамуына бағытталған әдіс деп ойлаймын. Оның артықшылығы, оқушының сыни ойлау дамиды. Дарынды оқушы жобаларды орындау барысында мәселелерді талдай отырып, оларды шешудің түрлі жолдарын іздейді. Оқушының шығармашылығын ынталандыру жұмысын жүргізу қажет. Ынталандыру арқасында жобалар орындау барысында оқушылар жаңа идеялар мен шешімдер табуға мәжбүр болады. Және де олардың шығармашылық потенциалын ашуға көмектеседі. Кейбір жобалар топтық түрде орындалады, бұл өте тиімді оқушылар бірлесіп жұмыс істейді, коммуникация және көшбасшылық дағдыларын дамыйды. Оқушыларды жауапкершілікке тәрбиелеу. Ол үшін жобаларды орындау кезінде оқушылар өз уақытын басқаруды, мақсаттарды белгілеуді және нәтижеге жету үшін жауапкершілік алуды үйренеді.

Жобалық оқыту заманауи білім берудің бір көзі болып табылады, себебі, дарынды оқушылардың жан-жақты дамуына, білімнің терең меңгерілуіне және өмірде қажетті дағдылардың қалыптасуына ықпал ете алады. Бұл әдістің арқасында оқушылар тек ақпаратты жаттап қана қоймайды, оны өмірде, яғни тәжірибеде қолданады. Бұл жерде оқушы өздігінен үйренуді және өзгелермен тиімді жұмыс істеуді үйренеді. Осының арқасында болашақта қоғамның белсенді және жауапты мүшелері болып қалыптасады. [7]

Ал бастауыш сынып оқушылары үшін заманауи білім беру және оның сапасын арттыру жолдарына тоқталатын болсам, бұл кезеңде балалардың білімге деген қызығушылығы, оқу дағдылары қалыптасады. Бастауыш сыныпта заманауи білім берудің сапасын арттыруға арналған бірнеше маңызды жолдар бар. Олардың бірі ойын арқылы оқыту. [9] Оқу мен оқыту процесін қызықты және тартымды ету оқушы дарындылығын анықтау үшін әр түрлі білім беретін ойындар қолдану қажет. Ол ойындар бастауыш оқушылардың назарын тұрақты сабаққа аударып, материалды тереңірек меңгеруге көмектеседі. Солардың бірі рөлдік ойындар. Оқушыларды белгілі бір рөлдерде ойнату арқылы, оқушының дарындылығын анықтай аламыз. Және оны одан ірі дамытау үшін өмірлік жағдайларды ойнап көрсету арқылы оларды белсенді қатысуға ынталандырып дамытамыз.

Сабақ барысында мультимедиялық материалдар қолданамыз. Суреттер, бейнелер және анимацияларды қолдану арқылы сабақтарды көрнекі ету.

Сонымен қатар, қолайлы оқу ортасын ұйымдастыру керек. Яғни, сынып бөлмесін заманауи, қауіпсіз және жайлы етіп ұйымдастыру қажет. Бұл деген дарынды оқушыларымыздың оқу процесіне ынтамен қарауына мүмкіндік береді. Бастауыш сыныптағы дарынды оқушылармен заманауи білім беруде ата-аналарды оқыту процесіне тарту қажет деп санаймын. Ата-аналармен бірге оқу нәтижелі болады. [8]

Заманауи білім саласындағы өзгерістер қазіргі дамыған заманда білім беру үдерісін тиімді әрі жан-жақты дамытуға бағытталған. Осы кезеңде білім беру саласындағы өзгерістер мен жаңалықтардың барлығы ұрпағымыздың болашағы үшін жасалуда. Ғылым мен техника дамуда, қоғам өзгеруде, жаһандану заманы басталуда білім мазмұнын жаңартуға мол мүмкіндіктер тууда. Сондықтан әрбір ұстаз өз Отанын шексіз сүйетін, білімді, іскер, жан-жақты жетілген ұрпақ дайындауға міндетті деп санаймын. Ол үшін мұғалім ғылыми әдістемелік деңгейін жетілдіріп, яғни сабағын заманауи білім берудің тиімділігін пайдалана отырып жүргізсе, оқушыларымыздың болашағы зор болатына сенемін.

Пайдаланған әдебиеттер:

- 1.Ә. Муханбетжанова Педагогиканы оқыту әдістемесі. Оқулық. – Алматы: ЖШС РПИК «Дәуір», 2011ж.
- 2.Дж. Равен. Қазіргі қоғамдағы құзыреттілік. - 2002. – 148 с.
- 3.Профессиональное развитие педагога в условиях цифровизации образования: учеб-метод. пособие Колыхматов, В.И.2020. – 135 с.
- 4.Люгер Д. Искусственный интеллект: стратегии методы решения сложных проблем. – М.: «Вильямс», 2004. – 866 с
- 5.Мұхтарова, А.Қ. Дарынды балаларды оқытудағы инновациялық әдістер. Алматы: "Білім", 2018.
- 6.Смит, Л., Білім беру жүйесіндегі дарынды балалар: Педагогикалық тәсілдер мен практика. Астана: "Ғылым", 2020.
- 7.Ковальчук, Н. В. Дарынды балаларды оқытудағы заманауи технологиялар. Алматы: "Мектеп", 2019.
- 8.Выготский, Л.С. Психология развития ребенка. Москва: "Педагогика", 2007.
- 9.Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі. Дарынды балаларға арналған арнайы бағдарламалар мен әдістемелер жинағы. Астана: ҚР БҒМ, 2022.
- 10."Дарынды балалармен жұмыс істеу жолдары" URL: <https://bilimdiler.kz>

ДАРЫНДЫЛЫҚ - БАЛА БОЙЫНДАҒЫ БИІК ҚАБІЛЕТ

Калиева Данара Мухаметжановна

Ақтөбе қаласы

**Ф.Оңғарсынова атындағы №41 мектеп-гимназиясының
бастауыш сынып мұғалімі.**

Аннотация

Бұл мақалада дарынды балалармен жұмыс әдістері және сол жұмыс барысындағы зерттеулер, сонымен қатар дарынды балаларды белсенділікке тарту жұмыстары қамтылған.

Аннотация

В данной статье рассматриваются методы выявления одаренных детей, проведения психологических исследований, организации работы с одаренными детьми. Способы устранения пробелов в знаниях учащихся. Использование активных методов обучения для развития одаренных детей.

Summary

In given the article is examined psychological research, stages of work from the gifted children for the exposure of their gift. The removal of blanks is shown knowledge of students. For development of activity of the gifted children the active methods of educating are used.

Білім беру мазмұнын жаңарту оқу технологияларды үнемі меңгеруді оқушылардың білім сапасын жоғарылатуды талап ету, сабақ беру үрдісін күрделендіру – осының бәрі мұғалімнен білім қорын жаңартып, кәсіби біліктілігін арттырып, әдістемелік шеберлігін шыңдап отыруын талап етеді, мұғалім өз пәнінен оқушылардың ойлау әдісін, өз бетімен білім алып, оны қолдана білуін қалыптастырып, талдау және білімді бағалау сияқты ғылыми-зерттеу әдістерімен қаруландыруы қажет. Осыдан келіп, мұғалімнің жеке басына қойылатын талаптар өрбиді. Қазіргі кезеңде мектептің алдына қойылып тұрған ең басты талап – рухани бай, жан-жақты дамыған жеке тұлға қалыптастыру ісі болып отыр. Соңғы кездері оқушылардың дарындылығын дамыту өзекті мәселеге айналып отыр.

Дарындылық дегеніміз не? Бұл жеке ерекшелік қасиет пе? Әлде әлеуметтік шындық па? Дарынды балалармен қалай қарым-қатынас жасауға болады? Олар арнайы зерттеуді қажет етеді ме? Деген сұрақтар бала тәрбиесімен айналысатын ұстаздар қауымының өзекті мәселесі. Содан да болар дарындылық осы кезге дейін оқытушылар және ата-аналар үшін шешілмеген жұмбақ. Балалардың дарындылық мәселесі жайында көптеген шет ел және отандық психологтар зерттеулер жүргізген. Адамдардың шығармашылық мүмкіндіктері өте ерте байқалады. Оның ең алғашқы көріну кезеңі 2 мен 5 жас аралығы. Бұл жаста жеке тұлғаның негізі қалыптасады және ол өз-өзін көрсетеді. Қабілеттіліктің алғашқы көрінуі баланың әр түрлі аймақтағы іс-әрекетте еріксіз қызығушылығы ояна бастайды. Яғни, шығармашылық мүмкіндіктердің алғы шарттарын осы кезден іздеу керек. Ата-аналардың, тәрбиеленушілердің, мұғалімдердің міндеті – баланың осы талпынысын қолдау. Дарынды балалар ерте жаста-ақ себеп-салдарының байланысын айырып, соған сәйкес қорытынды жасай білу қабілеті. Әуесқойлық пен ерекше қызығушылық олардың әр қайсысының дамуында ерекше көрінеді. Баланы зерттеу аймағын таңдау - жіберіп алуға болмайтын маңызды сәт. Шығармашылық өсудің шеңбері шексіз. Бұндай жеке тұлғалық таңдау табиғатқа, өнерге, ғылымға, техникаға, спортқа, кәсіби әлемге, әлеуметтік өмірге деген қызығушылық теңдей болуы мүмкін. Тағы да бір олардың бойындағы ерекшелік – есте сақтау қабілеті. Еске сақтаудың жоғарылығы ерте тіл шығу мен абстарктілі ойлаудан басталады. Дарындылар алған ақпараттармен тәжірибені жіктей алу қабілеті, жиналған білімді кең көлемде қолдана алумен ерекшеленеді. Кең көлемдегі сөздік қор, сұрақтарды дұрыс қоя алу кішкентай «вундеркенттерді» ерекшелендіреді. Олар сондай қызығушылықпен сөздіктермен энциклопедияларды оқиды, қиялындағы құбылыстарға сөздер ойлап табады, ақыл – ой қабілетін дамытуды талап ететін ойындар ұнатады. Психоәлеуметтік даму аймағында дарынды балаларға келесі сипаттар тән. Оларда өте ерте жастан байқалатын әділеттік сезімі күшті дамиды. Олар өзіне және қоршаған ортаға жоғары талаптар қояды. Кішкентай таланттылардың айқын қиялы өмірде жоқ жолдастар мен фантастикаға бай әлемнен тұрады. Көптеген жылдар өткеннен кейінде олардың көпшілігі жұмыста және өмірлерінде сол ойынның элементтерін және шығармашылықты сақтап қалады. Дарынды балаларға шектен тыс қорқыныш тән, өйткені олар әр түрлі құбылыстарды қиялдауға қабілетті. Олар сонымен қатар өте сезімтал, эмоционалды тәуелді, шыдамсыз.

Дарынды балаларға мынадай озық танымдық даму тән.

1. Қабылдаудың кеңдігімен ерекшелене отырып, олар қоршаған ортада болып жатқан барлық нәрселерге өте сезімтал және қандайда бір заттың қалай жасалғандығына білуге деген құштарлықтары өте жоғары. Олар бірнеше іс-әрекетті бір уақытта бақылай алады және қоршаған ортадағы заттардың бәрін белсенді зерттеуге бейім келеді;

2. Олар құбылыстармен заттардың арасындағы байланысты қабылдауға қабілетті және соған сәйкес қорытынды жасайды. Оларға өздерінің қиялдарында жанама жүйелері құру ұнайды;
3. Жоғары есте сақтау қабілеті ерте тілдік дамумен үйлесе отырып, балада кең көлемде ақпаратты жинауға және оны жүйелі қолдануға көмектеседі.
4. Дарынды балалар сөздік қорға өте бай. Олар баланың ойын еркін және айқын баяндауына көмектеседі. Кейде олар өз қызығушылықтарын қанағатандыру үшін өздері сөздер ойлап табады.
5. Дарынды балалар дайын жауаптары бар сұрақтарды ұнатпағандықтан жоғары қабілеттіліктерінің арқасында бұрын көп білмеген тапсырмаларды, күрделі сұрақтарды өздері шешкенге құмар.
6. Олар қандайда бір тапсырманы шешуге табандылық танытумен және зейіннің ұзақ уақыт шоғырландыра алу қабілетімен ерекшеленеді. Дарынды баланы анықтау үшін ең тиімді іс-әрекет негізінде оқушының қабілетін анықтау қажет. Жас тұлғаны дамыту үшін өзіндік сана-сезімін ояту керек. Дарындылық қабілет адам бойындағы кейбір өзгерістерге, мүмкіншілігіне, даму тенденцияларына байланысты. Дарындылық қабілет оқушының жыл бойы шығармашылық, ізденіс құлшыныстарына өз әсерін тигізеді. Баланың бойындағы жеке дара қасиетін ояту мақсатында іс-әрекетке итермелеу күш-жігерін дамыту қажет. Сол дарындылықты анықтау үшін мектеп психологтары лонгитюд әдісі арқылы әр оқушыны сырттан бақылап бойындағы жеке дара қасиеттерін анықтауына себебін тигізу қажет деп ойлаймын. Айқындаудың бірден – бір белгісі: дарынды баланы күнделікті өмірде болып жатқан түрлі іс-әрекеттің ерекшелігін педагогикалық бақылау әдісін қолдану арқылы анықталады. Дарынды бала – даналықтың, ғұламалықтың құдіреттіліктің, адамгершіліктің, кәусар тамшысы, ағымды тасқыны, дария көлі, мұхиты. Біз ойлаймыз дарындылық оқушының тәуелді мүмкіндіктері десек нағыз дарынды оқушыны анықтау оның жан-дүниесіне, ойлау қабілетімен шығармашылық ізденіс күшін анықтасақ, дарынды оқушы ол өзінің іс-әрекетіне тиімсіз жеке бойындағы ізденіс қасиетіне бір пәнге деген қызығушылығы немесе кейбір шебер қол өнер, көркем өнерпаз үйірмелері арқылы дамуына өз ықпалы туады. Ақыл-ой дарындылығы едәуір басым оқушыларды ойлауды бағалау диагностикасын жүргізу арқылы анықтауға болады. Диагностика арқылы оқушының ақыл-ой даму, танымдық әрекетіндегі тұлғалық ерекшеліктері туралы толық мағлұмат алуға болады. Сараптама жүзінде логикалық ойлауын жеткізуді анықтау әдістемесі алынады. Мақсаты: артық сөзді алып тастау әдістемесі ұсынылады. Ол баланың маңызды бөліктерін бөліп көрсетуін, жалпылай білім дағдысын көрсетеді. Әдістеме төрт сөзден тұратын 15 сериядан құралған. Мұғалімде секундомер мен хаттамасы болуы керек. Артық сөзді алып тастау бланкісі. Мысалы, кітап, портфель, чемодан, эмиан. Осындай әдістемелер арқылы оқушының қабілетін, дарындылығын, ізденушілігін анықтауға болады. Болашақ дарынды бала өз қатарынан әлде қайда дамыған, ерекше зейіні бар, белгілі іс-әрекет бойынша асқан қабілеттілік танытып, жоғары жетістіктермен танылатын баланы тәрбиелеу - аса маңызды талап дейміз. Дарындылық жеке тұлғаның өте күрделі, көп аспектілі қыры. Олар әр түрлі, бір-біріне ұқсамайды. Дарынды баланы байқамау мүмкін емес, көпшіліктің ортасында ол өзінің іс-әрекеттерімен, бейімділігімен, қабілеттілігімен көзге түседі. Баланың бойындағы туа біткен қасиеттерді дамытатын оқу мен тәрбие. Оқушыны пәнге қызықтырудан назар аударатын негізгі мәселелердің бірі: Баланың таным белсенділігін арттыру болып табылады. Дарынды баламен жұмыс жүргізетін мұғалім жан- жақтылығымен бірге кәсіптік қабілеті жоғары, түпкі нәтижеге жету үшін білімі мен тәжірибесін ұштастыра білу керек. Әрбір оқушының көңіл-күйін жүрегімен сезе біліп, білімдерін жан-жақты бағалап, пәнге деген қызығушылығын оятып, дұрыс бағыт-бағдар беруі шарт. Оқыту мен дамыту бағдарламалары баланың шығармашылық қабілеттерінің дамуы мен білімді меңгеру бағыттарын бірдей дамытатын бағдарламалар болуы қажет. Бұл тәсілдердің оқыту үрдісіне енгізілуі Д.Эльконин, В.Давыдовтың дамыта оқыту теориялары негізінде жасалған бағдарламалардан көруге

болады. Мектеп дарынды балаларды оқыту, дамыту ортасы болу үшін оқыту үрдісі осындай бағдарламалар талаптары негізінді құрылуы тиіс:

- 1.Пән мұғалімінің бақылауы;
- 2.Сынып жетекшісінің бақылауы;
- 3.Логикалық ойлау қабілетін (тит) топтық интеллектік тест арқылы анықтау тәсілін қолдану.

Тест мынадай бөлімнен құралады:

- инструкция;
- арифметика;
- сөйлемдер;
- ұқсастықтар;
- сандық-қатарлар;
- аналогиялық тапсырмалар;
- символдар;

Осы тест арқылы әр сыныптағы дарынды оқушыларды анықтап, ары қарай бақылауға алуға болады. Алынатын тесттік тапсырмалардың үлгілерін сіздерге ұсынып отырмыз:

№1 тапсырмалар жинағының түсініктемесі мен мысалдары:

Сізге екі сөз беріледі. Олардың арасындағы ортақ түсінікті табу керек. Екі сөзге лайықты жалпы қасиетті әр жағдайда іздеу керек. Жауабыңызды берілген қос сөздің қасына жазыңыз. Мысалы. Шырша – Қарағай. Дұрыс жауабы – «Қылқан жапырақтылар» Келесі мысал: Жанбыр – бұршақ. Дұрыс жауабы – «жауын – шашын». Бұл сөзді жазу керек. № 1 А тапсырмалар жинағы 1. Азия – Африка 2. Өсімдіктану – Жануартану 3.Ертегі – Жырау 4. Газ – Сұйықтық 5. Жүрек – күре жол 6. Капингагин – Манагуа 7. Авто – Молекула 8. Майлар – Белоктар 9. Ғылым - Өнер

Мемлекеттің күш-қуаты – ең алдымен ғылымның, техниканың, өнердің, өндірістің ойдағыдай дамуына өзінің жекелей еңбегімен ықпал етуге қабілетті өзі ісіне шығарамашылықпен қарайтын мамандармен азаматтармен анықталады. Ресей психологтары дарындылық туралы мынадай анықтама берген: «дарындылық – психиканың жүйелі, өмір бойы дамитын қасиеті. Ол басқа адамдармен салыстырғанда іс - әрекеттің бір немесе бірнеше түрінде адамдардың ең жоғары нәтижеге жету мүмкіндігін анықтайды.» Көптеген жағдайдарда, мектептерде психологиялық қызмет балалардың ерекшеліктерін ескермей жатады, мектеп үшін психологиялық қызмет жұмысының мәні ерекше, әсіресе, мемлекетіміздің күш- қуаты дамыған заманда балалың ерекшеліктеріне мән беру, дарындылығына жол ашу, дамыту психологтар үшін ой-өрісті өркендету кезеңі болмақ. Осы мақсатта дарынды балаламен жұмыс істеу психологиялық қызмет жүйесін түзету қажет. Дарынды балаларға арналған мектеп оқушысының психологиялық моделін түзу; мектептің психологиялық қызметінің дарынды баламен жұмыс бағдарламасының құрылымын жасау. Мектеп жағдайында дарынды баланың даму барысын психологиялық ұйымдастыру жолдарын қарастыру; Пікірталас ұйымдастыру және лидерлікке ұмтылу процестерін дарынды баламен жұмыс жүргізудің тиімді әдістері ретінде қарастыру сияқты жұмыстар тұр; Нақты жұмыс барысында дарындылық феноменін ұлттық сарында қарастыратын психологиялық әдебиет көздеріне мектеп жағдайына қатысты талдап жасалынуы қажет. Қалыптасып қалған дарындылық туралы теориялық жаңа бағытта және жаңа үрдісте, арнайы дарынды балалар туралы мәліметтермен ескерсек, бұл өз жолын табар еді. Баланы мектепке қабылдаудағы психологиялық мәселелер. Мақсаты: мектепке қабылдау кезеңінде баланың ерекше жағдайда оқуға қабілеттілігін ғана емес, сонымен қатар оның арнайы қабілеттерін, мүмкіндік ресурстарын, шығармашылық қабілетін анықтауды жүзеге асыру жолдары: дарындылықты және қабілеттілікті анықтайтын әдістердің сенімділігін, валидтілігін, толық құрал жабдықтарды қамтамасыз ету. Мектеп жағдайында дарынды баланың өсіп жетілуіне арналған психологиялық материалды жинақтау.

Мұғалімдерді қызметке іріктеп қабылдау ерекшеліктері.

Мақсаты: мектеп ұжымының құрамына психологиялық мониторинг жүргізу дарынды баланың дамуын педагогикалық - психологиялық қамтамасыз ету. Жүзеге асыру жолдары: дарында балаларды оқыту және тәрбиелеу міндеттерін атқаратын мамандарды терең психо-диагностикалық процедуралардан өткізіп отыру, біліктілік мәселесінің психологиялық жағын қарастыру, педагогикалық даму перспективаларын болжап отыру. Балалардың мектеп жағдайында дамуы және бейімделуі процесіндегі психологиялық қызметтің ықпалы туралы. Мақсаты: дарында балалармен қарым-қатынасқа түсетін тәрбиеші, ұстаз сонымен қатар ата-аналарды бала шығармашылық мүмкіндіктерін дамыту және стимулдауға бағытталған қажетті психологиялық даярлықтан өткізу, оқушыларды мектепке бейімделу жағдайына бағыттау. Жүзеге асыру жолдары: ата-ана, тәрбиеші, ұстаздарға арнап дарында бала туралы кеңес материалдар даярлау, оқытудың техникалық құралдары көмегімен үздіксіз психологиялық мәліметтерді, ұсынып отыру, оқушылармен адаптациялық дамыту жаттығуларын ұйымдастыру.

Мектеп оқу іс-әрекетін ұйымдастырудағы психологиялық жағдайы.

Мақсаты: білім беру негізінде дарынды балалардың қабілеттерін дамыту және жүзеге асыру. Оқушылардың арнайы қабілеті негізінде кәсіби шығармашылық дағдыларын ұштау жеке тұлғалық ерекшеліктерін, ерекше ойлау стилін дамыту. Жүзеге асыру жолдары: зерттеу жобаларына және конкурстарына қатысу арқылы зерттеушілік дағдыларын дамыту ғылыми арнайы семинарларда шығармашылық жұмыс жүргізу. Талантты оқушыларды анықтау олардың түрлі конкурстарға, ғылыми іс-шараларға қатысуы барысында кәсіби қызығушылықтары мен арнайы қабілеттерін анықтау. Оқу процесінің кемшіліктер мен жетістіктеріне талдау жасап, педагогикалық-психологиялық консилиумдарды ұйымдастыру.

Сабақтан-тыс уақытын психологиялық жағынан ұйымдастыру жолдары.

Мақсаты: шығармашылықтың әр түрінде дарынды баланың өзін - өзі көрсетуіне жағдайлар жасау, психологиялық көмек ұйымдастыру.

Жүзеге асыру жолдары: жаратылыстану, гуманитарлық, көркем өнер, әлеуметтік техникалық ғылыми салаларында дарынды баланың мүмкіншіліктерін және кәсіби қызығушылықтарын жеке бағдарламалар арқылы бағыттау, дамыту. Пікір талас және лидерлікке талпындыру мақсатында іс-шаралар ұйымдастыру. Мектеп, клуб, кітапхана, мұражай, т.б. жерлерде дарынды баланың сабақтан тыс уақытын өткізуін қалыптастыру. Мектепте алған білімдері, дарынды баланы жан-жақты дамытыту үшін жеткіліксіз. Сабақтан тыс жұмыстарды жаңа технология мен педагогикалық құралдарды пайдалануға мүмкіндік беретін басқару үлгісі қажет. Клуб жұмыстары оқушылардың шығармашылығын, ой өрісін, ізденісін, көзқарасын қалыптастырады, дарындылығын ұштайды. Пікір-сайыс барысында халықтық педагогикаға, халықтың өзі менталитетіне жақын ұлттық таптаурындары қалыптасқан психологиялық бейне тез қалыптасады. Ш.Уалиханов: «Қазақ шешендікке құмар, ол - өз өнерін, әсіресе, әзіл-оспақты қатты сүйеді», -деп тегін айтпаған. Мектеп егер гуманитарлық бағытта болса алған біліміне қанағат етіп қоймай, өз бетінше ізденуіне тура келеді, теория практикамен ұштасқан жағдайда жемісті болады. Оқыту оқушының іс-әрекетімен танымдық процестердің бірлігі арқылы орындалады, танымдық деңгейі төмен оқушының сабақ үлгерімі төмендейтінін ескерсек, пікір сайыс процестердің жаттықтыру құралы. Жалпы клубтық жұмыстар оқушының қарым-қатынас аясын кеңейтіп, ортақ мақсат достық, бауырмалдыққа шақырады, бұл оқушының қарым-қатынаста табыса жету жолына даярлайды, мәжбүрсіз еркін-іс дарынды баланың шығармашылығына жол ашады. Осы уақытқа дейінде біраз әдебиеттерде пікір сайыстың баланы дамыту әсері жөнінде айтылған, бірақ пікір сайысты басқа да жарыстарды дамытушы құралы ретінде пайдалану өте тиімдірек әрі пікір сайыстың жетістігі көрінеді, екінші жағынан баланың болашақ шараларына дайындығы бар.

Дарынды адам деп, басқалардан ерекше, қиын жағдайлардан күтпеген жолдар табатын, жоғарғы жетістіктерге талпынатын адамды айтады. Дарынды оқушылардың ішкі сезімі жағынан өзгеше. Олар сезімтал, ықылас қойған нәрсесін, тақырыбын әр жерде негізгі мәселе етіп қоя біледі.

Физиологиялық тұрғыдан ерекшелігі: дамытудағы шапшандылық, ауызекі сөйлеу, жиі-жиі ойға берілу, қиял-күшінің басымдығы. Дарынды оқушылар көп көлемде білім меңгереді және ұмытпайды. Түсінік танымы өте жоғары.

Шығармашылық – баланың бойындағы дамыған сана белсендігі мен таным белсендігі, тума қабілет. Ол қабілет мектепте сан алуан ғылыми салалардан білім алу арқылы және тәжірибелі ұстаздардың көмегі арқылы ашылады.

Дегенмен де, сөз әрбір қайталанбас талантты, өзінше жеке тұлға әрбір мектеп оқушысы жайында болмақ.

Шығармашылық қабілеті өздігінен жетілмейді, оған да белгілі бір факторлар ықпал жасайды:

- мектеп өмірі, мектептегі оқыту мен тәрбиелеу үрдісінің ұйымдастырылу деңгейі;
- оқушылар мен ұстаздар арасындағы қарым-қатынас;
- отбасы жағдайы; физиологиялық даму үлгісі;
- балаға қажет білімнің берілу сапасы.

Оқушының жеке тұлғалық ерекшеліктерін дамыту гимназия педагогтары көңіл аударып келе жатқан мәселе. **Педагогикалық ұжым әрекетінің өзектілігі** – дарынды оқушылардың өзін-өзі жетілдіруде жайлы жағдай туғызу. Дұрыс тәрбие беруде танымға сүйіспеншілікті арттыру және оның жоғарғы шыңы – танымдылық тұтынушылығын оятуы мүмкін. Сезімді, ерікті, ойды не нәрсені терең меңгеруге бағыттау, үнемі көп білуге талпынуды ояту, белгілі жайда жаңа бір қырын ашу, әлемді танып білуде ізденіске ұмтылуды қалыптастыру – бұл мұғалімнің алдында тұрған негізгі міндеттерінің бірі. Оқыту баланың табиғи қасиеті мен жаратылысына бағыттауы қажет. Сондықтан да білім беру мазмұнын құруда ең басында жеке тұлғалық талаптары, тілектерімен бірге бала тұруы қажет. Бала – оқыту үрдісінің негізгі бейнесі. Оның анықталған, қызығушылығы қанағатталған, қабілеті дамыған болуы қажет.

Мен бүгінгі таңда өз мамандығым бойынша 21 жыл еңбек етіп келемін. Бұл аз ба, көп пе, бірақ мен үшін биік мақсаттарға жетудегі ізденістер мен ұмытылмас қызықты жылдар. Алдағы уақыттағы жоспарым логикалық ойлау қабілеттері жақсы дамыған, шығармашылыққа бағыттау, жеткен жетістіктерді тоқтатпай оқушыларымды ғылыми жоба сайыстарына шыңдай беремін. Соның бірі 4-сынып оқушысы Еңсеген Амир қалалық ғылыми жоба сайысында «Қоқыс-ғаламдық мәселе!» деген тақырыпта I дәрежелі дипломмен марапатталды.

Қорыта келгенде, ұстаз шәкіртін ынталандыра отырып, оның бойына тиянақтылық, ізденгіш, кішпейіл әрі еңбекқорлық қасиеттерін сіңіреді. Егер мұғалімдер сабақтарында жаңа әдіс-тәсілдерді дұрыс қолданса, сабақтарын түрлендіріп өткізсе онда нәтижесін көруге болады. Әрбір баланың білім алу, мектепке келуге және жетістіктерге қол жеткізуге деген қызығушылығын арттырып, білім алуда үнемі алға басуына кепілдік берері анық. Білім беруде әр оқушыға өзіндік тәрбиелеу механизмін қалыптастыруды қамтамасыз етеді. Білім беруде оқушының жеке бас тұлғасында адами этиканы сақтап, өмірдің және жеке бас бостандықтарының маңыздылығын, адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуын қамтамасыз етсе, жарқын болашақтың тамырын терең, тұғырын жасаймыз деген игі мақсатымыз ізгі іспен көмкеріліп, үзіліссіз жүйемен өріліп жатса, еліміздің әрбір азаматының арманы.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР «Білім туралы» Заңы (2007 жыл 27 шілдедегі және өзгерістер мен толықтыруларымен);
2. Д.Б.Богоявленская. Рабочая концепция одаренности/ Педагогика, 1998 - 257 б;
3. Мұғалімдерге арналған нұсқаулық. «Назарбаев Зияткерлік мектебі» ДББҰ, 2012.
4. Ұстаздық шығармашылық.Б.А. Тұрғынбаева Алматы, 2007 ж.
5. Шығармашылық қабілеттер және дамыта оқыту. Б.А. Тұрғынбаева Алматы, 1999 ж.
6. Что такое развивающее обучение.Н.В. Репкина «Пеленг», 1993
7. Оқушыларға тілді меңгерту жолдары.Алматы «Ана тілі», 1997 ж.
8. Омарқұлова С.А. Дарынды баламен жүргізілетін жұмыстардың әдістері мен түрлерін жетілдіру. // Мектептегі технология, 2009. №5, 3-4б.
9. Темірбаева С. Дарынды оқушылармен жүйелі жұмысының маңызы. // Қазақ әдебиеті және мемлекеттік тіл, 2009. №7-8, 11-12б.
10. Тоқтарбаева Р. Дарынды оқушыларды ғылыми жұмысқа баулу // Тәрбие туралы, 2010. №6, 7-9б.

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАБИҒАТЫ

Кереймаганбетова Асия Нурлыбековна

Ақтөбе облысы, Қобда ауданы

**И.Тайманов атындағы гимназиясының директорының бейіндік оқу жөніндегі
орынбасары, бастауыш сынып мұғалімі**

Аннотация

Дарынды оқушыларды ерекше қажеттіліктері қоятын олардың бар оқушылар қатарына табиғаты, зияткерлігі мен дарындылықтарының негізгі анықтамалары және оларды анықтауда мектепте қолданылатын тәсілдері ашып көрсетіледі.

Зияткерлік санаты дегеніміз не?

Зияткерлік туралы көптеген теориялар бар. Перкинс (1999) зияткерлікті әр түрлі үш салада сипаттады: бейтарап, эмпирикалық және рефлексивтік. Бейтарап деп ол зияткерлік пен жалпы зияткерлік факторы немесе жалпы фактор (g-factor) деп аталатын мәселелерді шешу бойынша генетикалық әлеуетке байланысты деп санайтын психометриялық теорияларды айтқан болатын (Йенсен, 1999). Осы теория зияткерлік икемді, бірақ шектеулерге ие деп жорамалдайды. Бұл біз өзімізді қиын мәселелерді шешуге мәжбүрлей аламыз, бірақ біздің құзыретіміз жеткіліксіз кей салаларда біздің икемділігіміз бен тиімділігімізге шектеу қойылады дегенді білдіреді.

Эмпирикалық зияткерлікке Перкинс нақты бір салаға тән зияткерлікті немесе жеке тұлға өз шеберлігін жетілдіре алатын саладағы зияткерлікті жатқызады. Шеберлік шахмат ойнау немесе дәлелді зерттеу жүргізу секілді қызметтің белгілі бір түрлері үшін қажетті арнайы дағдыларды дамыту арқылы пайда болады. Біз білікті нұсқаулықтар бойынша осы салаларда неғұрлым көп жұмыс жасасак, нәтижелеріміз де соғұрлым жақсы болады. Осы көзқарасқа сәйкес уәждеме, уақыт және практика басқалармен салыстырғанда дарынды балалардың ең басты ерекшеліктері болып табылады. Нақты бір салаға тән зияткерліктің осы теориясының өз тарихы бар және ол Гарднердің көп қырлы зияткерлік үлгісінің арқасында кеңінен тарады. Перкинстің рефлексивтік теориясы Роберт Стернбергтің атқарушылық өңдеудегі зияткерлік саласындағы рөлі туралы жұмысынан көрініс береді. Бұл теорияда метакогнитивтілік зияткерлік қылықты, сондай-ақ, жоспарлау, ұйымдастыру, басқару және әртүрлі ортаға бейімделуді бағалау қабілеттерін түсіну үшін басты құрал болып табылады деген пікір айтылады. Стернберг және Вильямс (1989) осы үдерістерді практикалық зияткерлік саласында зерттеді, оны біз өмір сүретін ортаға жатқызды, оның талаптарына қарай бейімдеді және сұлбасын өзгертті. Зияткерлік туралы барлық үш теорияның да дарынды оқушылар үшін оқу жоспарын жетілдіруде өз рөлдері бар. Көп салаларда әлі күнге дейін зияткерліктің IQ үлгісі қолданылады, мұнда оқушылар дарындыларға арналған бағдарламаларға қатысу үшін олардың есептерді шешу қабілеттерінің жоғары көрсеткіштеріне сәйкес іріктейді. Қалған мектеп бағдарламалары эмпирикалық, мәселелік-бағдарлық зияткерлік теорияларын ұстанады, мұнда оқушыларды әртүрлі академиялық немесе шығармашылық салалардағы мамандандырлықан бағдарламаларға қатысу үшін жинайды. Қазіргі кезде бірде-бір мектеп бағдарламасы таланттарды анықтау кезіндегі негізгі әдіс ретінде зияткерлікке рефлексивті тәсілдеме қолданбайды, дегенмен зияткерліктің осы теориясы іріктеу өлшемдерін таңдау кезіндегі көптеген тәсілдемелерде қамтылған. Мұғалімдер жоғары зияткерлік және метакогнитивті белгілерді көрсететін оқушылардың әдеттерін, уәждемелерін, қылықтарын көрсете отырып жиі ұсынымдар жазады, осы белгілердің болуы оны бағдарламаға қосу үшін жеткілікті болып табылады.

Дарындылық дегеніміз не?

Егер зияткерлік біреудің жұмысын рефлексивті тәсілмен жоспарлау, басқару және бағалау үшін белгілі бір салада шеберлікті дамытуға арналған есептерді жоғары деңгейде

шығару қабілетін талап ететін болса, онда дарындылық мұны құрдастарымен салыстырғанда жоғарырақ деңгейде орындайтын оқушыларды білдіретін термин болып табылады.

Қарапайым деңгейде дарындылық зияткерлік салаларда, нақты академиялық салада немесе өнер саласында шарықтап даму көрсеткіші немесе қалаулы нәтижелерге қол жеткізудегі жоғары қабілет! болуы мүмкін. Функционалдық көзқарас тұрғысынан алып қарағанда, мектептер мұндай дамуды оларға қолжетімді құралдар, мысалы, тест, сауалнама және оқушылардың бақылау жұмыстарының көмегімен бағалайды.

Дарындылық мектептерде қалай анықталады?

Мектеп ортасында дарындылық жиі үш немесе бес өлшемді қысындастыру арқылы анықталады. Өте жиі қолданылатын тәсілдер 1-кестеде келтірілген. Дарындылықты анықтаудың дәстүрлі емес әдістерінің артушы рөлі дарынды оқушыларды оқыту саласының терілерінің түстері әртүрлі, кедей отбасынан шыққан немесе шығу тегі әртүрлі оқушылардың қабілеттерін тиісті жолмен көрсете алмаған дәстүрлі әдістерді ғана қолданумен қаншалықты қанағаттанбағандығын көрсетіп отыр. Соңғы жылдары жұмыстар мен портфолио орындауға негізделген амалдар кеңінен белгілі болды және бірнеше штаттарда дарындылықты анықтау бойынша анықтамаларға қамтылды (Карнес, 2000).

Дарындылықты анықтау тәсілдері

Дарынды балаларды анықтау төңірегіндегі мәселелер дарынды оқушыларды оқыту саласында ұзақ жылдар бойы талқыланып келеді. Әдебиетте, білім берудің осы саласында басқа мәселелерге емес, нақ анықтау мәселелеріне көп көңіл бөлінеді. Мектеп қызметкерлерінің және дарынды балаларға арналған бағдарламаларды басқаратын мемлекеттік бөлім үйлестірушілерінің айтуы бойынша, дарындылықты анықтау жиі кездесетін мәселелердің бірі болып қалуда.

Дарындылықты анықтауға байланысты күрделі мәселелер көптеген сұрақтардан туындайды. Солардың бірі дарындылықты абсолютті немесе салыстырмалы түсінік ретінде қарастырумен байланысты. Заманауи анықтаушы құрылымдар салыстырмалылық идеясына дағдыланғандықтан, бүгінгі таңда мұғалімдер мектеп ортасын, дарынды балалардың өмірбаяндарының табиғатын және бағдарлама талаптарын қарастырады, осы бағдарламаға сәйкес олар әрбір оқушы туралы қорытынды шығарады. Екінші сұрақ дарынды балалар арасындағы ерекшеліктерге байланысты. Дарынды оқушылардың мұғалімдері бағдарламадағы соңғы оқушы кім болатындығын шешу үшін көп уақыт жұмсайды. Дегенмен адамның қабілеттерінің континуумын қысқарту қатерлі, жиі ақталмаған іс болып табылады. Дарындыларды анықтау бойынша даулар қызу жүріп жатқан уақытта, аса дарынды оқушылар өздерінің сауалдарына жиі жауап алмайды, себебі бағдарламалар әдетте көп көңіл бөлуді талап ететін дарындылық деңгейі төмендеу оқушылардың тапсырмаларына бағытталады. Үшінші сұрақ дарындылардың жете ұсынылмаған немесе аз топтарының оларды дарынды оқушыларға арналған бағдарламаларға қосу үшін жеткілікті мөлшерде бағаланбау мәселесінде. Сол себепті мұғалімдер жалпыға мәлім нұсқауларға қарсы тұру үшін өлшемдер әзірлеуде және жете ұсынылмаған әрі басым топтардың қызметінде сәйкестілікті анықтауға көмектесетін ең жақсы құралдарды іздестіруді жалғастырудамыз.

Осы сұрақтардың әрқайсысы кез-келген оқу құрылымдарындағы дарынды балаларға арналған бағдарламаларды жоспарлау және қолдану кезіндегі мәселелер тізімінде дарындыларды анықтауды бірінші орынға қоюы мүмкін. Дарындылықты анықтау әрқашан даулы мәселе болады. Анықтау бойынша біздің ойымыз өзгермейінше, біз жоғарыда аталған сұрақтардың барлығын да шеше алатын жүйе құруда жетістікке жете алмаймыз. Педагогтің міндеті нағыз дарынды оқушыны анықтауда емес, академиялық, шығармашылық салаларды қосқандағы нақты бір салаларда дамымаған зияткерлік әлеуетті және көшбасшылық танытатын оқушыны анықтау болып табылады. Мұғалімдер олардың міндеті оқушыларды барлық уақытқа таңдауда емес, оларды өздерінің

дарындылық деңгейлеріне сәйкес дамудың осы сатысында өздері үшін пайдалы бір нәрсе ала алатын оқу есептерін шешу үшін таңдауларында екендігін ұғынулары қажет. Дарынды оқушыларға жаңа мүмкіндіктер беру үшін және бағдарламадан олардың талаптарына сай келмейтін пункттерді алып тастау үшін оларды үнемі бағалаған жөн. Қорытындысында, міндет ретінде оқушыларды бағдарламаға жібермес үшін оларды сұрыптауда емес, олардың жақсы жақтарын атап көрсете отырып қамқоршы болуында және қандай бағдарламалар арқылы жасалатындығына қарамастан оларды жақсарту үшін мектеп ортасымен жұмыс жасауда екендігін есте ұстаған жөн. Маңызды өлшемдер бойынша сандық қысқартулар орнатуды қарастыратын оқушыларды толық бағалауға және бағдарламаларды оқушылардың күшті тараптарымен келісуге қарағанда пайдасы аз болуы мүмкін.

Дарындылықты анықтау үдерісі туралы мынадай заманауи түсініктер үдеріске тән мәселелерді шешуге көмектесуі мүмкін:

1. Дарындылық көп қырлы. Көптеген зерттеулер мен авторлардарындылық феноменінің көп қырлы екендігін мойындай отырып, оның заманауи анықтамаларына ықыласты (Гарднер, 1991; Стернберг, 1985). Кейбір оқушылар көп қырлы дарынды және қабілеттерін көп салаларда көрсете алады. Әзірге көптеген дарынды оқушылар күшті және әлсіз жақтарының белгілі бір сипаттамаларына ие. Олардың қабілеттерін қағаз [17:27, 21.08.2024] Гүлмира: тестілер бойынша емес, олардың әрекеттері бойынша байқауға болады. Олардың дарындылығы мектеп ортасында байқалмауы мүмкін, бірақ олар мектептен тыс ортасында жарқырауы мүмкін. Кейбіреулер бұрын соңды байқамаған қабілеттерін аша отырып, дамудың белгілі бір сатыларында оқыс алға ұмтылуды сезінулері мүмкін. Оқушының қызығушылықтары оның қабілеттерін керекті салаларда дамытуға ынталата отырып, нақты бір сатыларда көрініс беруі мүмкін. Осы мысалдардың барлығы да дарындылықтың әрқашан байқала бермейтіндігін көрсетіп отыр.

2. Генетикалық фактор және қоршаған орта факторы дарындылықтың көрініс беруіне ықпал етеді. Адамдар өздерінің қабілеттерінің деңгейі бойынша әртүрлі салаларда қатты ерекшеленуі мүмкін. Назар адам әлеуетінің «резеңке лента» әсеріне аударылуы тиіс: біздің генетикалық маркерлер белсенді өсуге және дамуға мүмкіндік береді, бірақ шексіздікке дейін емес. Біздің генетикалық әлеуетіміз негізделетін белгілі бір салаға шоғырланады. Білім берудің рөлі адамның әлеуетін оның оқыту ықпалына икемді болып келетін салаларында ұзартуға көмектесетін тәжірибемен қамтамасыз ету болып табылады. Дара ерекшеліктердің болуы туралы осы түсінік мұғалімдерге барлығы үшін бір бағдарлама немесе оқу жоспарын іздеудің пайдасыз екендігін ұғынуға көмектесуі тиіс. Сол себепті біз сараланған амалдар халықтың жеке бір бөлігі үшін ғана қолжетімді болғанға дейін дербестендірілген оқыту жайлы айта алмаймыз. Дарындылық білім берудегі артықшылықтарға құқық бермейді, бірақ мектептер мен басқа да мекемелерді жеке тұлғаның жасына емес, оның сауалдарына негізделген дарынды балалардың қабілеттерінің жоғары деңгейлеріне икемді жауап қайтаруға шақырады.

3. Дарындылық деңгейі немесе дәрежесі түсінігін саралауды дамушы үдерістерде және оқу жоспарында қарастыру қажет. Оқуға деген қабілеттерін тестілеуде математика бойынша 600 балл жинайтын жетінші сынып оқушыларының нәтижелері өздерінің жастарындағы ең үздік 2%-ы халық қатарына қосылуына қарамастан, олар математикаға қабілетті деп анықталмады. Тек 700 балл жинаған оқушылар ғана олардың өлшемдеріне сай болды. Бұл мұғалімдер дарынды балалардың арасында кездесетін айырмашылықтардың кең спектрін атап өтті, мысалы, топта соңғы орындарды иеленетін оқушылар көшбасшы оқушыларға қарағанда басқаша жұмыс жасаулары мүмкін. Психометриялық тілде бұл дарынды оқушылар бір немесе бірнеше салаларда ой әрекетіне қатысты үш түрлі стандарт қабілеттері бойынша өздерінің араларында да әртүрлі болуы мүмкін дегенді білдіреді. Мысалы, дарынды бесінші сынып оқушыларына арналған бағдарламада оқу деңгейі жетінші сынып оқушыларының немесе колледж студенттерінің деңгейімен салыстырылуы мүмкін. Сол себепті дарынды оқушылардың мұғалімдері

топтың немесе сыныптың белгілі бір оқу кедергілерінен қаншалықты пайда алатындығын анық түсінулері және көрулері қажет, сонан соң оқытудың саралануына және топтағы көшбасшы оқушылар ынталанған, ал үлгерімі артта қалушылар мазасыздық сезінбейтіндей етіп осы кедергінің орындалуына көз жеткізулері тиіс.

4. Дамыған мінез-құлықты мойындау жақсартылған жұмыс пен оқытудан кімнің пайда алатындығын анықтауда маңызды көрсеткіш болып табылады. Ресми бағалаудың болмауы оқуда, математикада, өнерде және басқа да салаларда даму деңгейі жоғары оқушының өз әлеуетін жүзеге асыра алмауының себебі болуы мүмкін емес, бұл мектеп жүйесінің оқушылардың дара ерекшеліктеріне жауап беру қабілетіне күмән келтіреді. Оқушының жоғары зияткерлік қылығына жауап қайтару дарындылықты анықтау үдерісіне мұғалімді, ата-аналарды және айналадағыларды қосу арқылы жеңілденеді. Проблемалық-бағдарлық бақылау тапсырмалары баланың қызмет мәнмәтініндегі қылығын бағалау үшін қолданылуы мүмкін. Мұндай бақылау тапсырмалары, сондай-ақ жеке балалар үшін тиімді бағдарламалар жасауға ықпал етеді.

5. Ең ақырында жетістікке қол жеткізу үшін қабілеттер күш салу арқылы бекітілуі тиіс. Талантты дамыту саласындағы жұмыстар (мыс. Чиксентмихайи, 1996; Симонтон, 1999) білім беру саласындағы көптеген дарынды адамдарды өмірлік құлшыныстары жоқ дарынды балаларға арналған бағдарламада сәттілікті болжау үшін қабілеттің жеткіліксіз екендігіне сендірді. Ынта, мінез-құлық, тұрақтылық және концентрация секілді зияткерлік емес факторлар дамудың белгілі бір сатыларында да, бүкіл өмір бойы да шығармашылық белсендікке ықпал етеді. Осылайша, дарындылықты анықтау үдерістері қабілеттері белгіленген шама деңгейінен төмен, бірақ осы салада жұмыс жасауға деген бейімділігі мен ұмтылысы өте жоғары болып келетін балаларға қатысты өте шетін болуы тиіс.

6. Қазіргі кезде жоғарыда сипатталған дарындылық құрылымдарын есепке алатын дарындылықты анықтау үдерістеріндегі жаңа бағытқа шақырады (Пассоу және Фрейзер, 1996). Бұл тәсіл әр түрлі әдістерді мойындайды, солар арқылы оқушылар дарындылық танытады және алуан түрлі әрі сенімді зерттеулерге шақырады. Тек қана зияткерлік деңгейі мен жетістіктерді анықтауға арналған тестілерге сүйенгеннен гөрі, әртүрлі өлшемдерді, соның ішінде өзара әрекеттесудегі мүмкіндіктері әртүрлі оқушыларды бақылау секілді көптеген дәстүрлі емес әдістерді де қолдану ұсынылады (Пассоу және Фрейзер, 1996). Көптеген талантты педагогтер дарындылықтың жаңа тұжырымдамаларын анықтау мен оқушыларды іріктеу үшін жасалатын жаңа қадамдарға аз қамтылған оқушыларға дарындыларды оқыту бағдарламаларына түсулеріне көмектеседі деп есептейді (Форд, 1996; Ван Тассель-Баска, Пэттон).

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Опыт работы по поддержке и развитию одаренных учащихся в условиях сельской школы / М. А. Котова// Вестн. Всерос. олимпиады школьников. - 2011. - № 3. - С. 13-15.
2. Индивидуальные образовательные траектории как фактор развития интеллектуальной одаренности обучающихся / Л. С. Конева, Е. А. Тарандушка// Одар. ребенок. - 2011. - № 3. - С. 39-48. - Библиогр.: с. 48.
3. Жарықбаев Қ. Б. Психология. Алматы. Білім. 1993.
4. Бейінді оқыту: Тәжірибе, өзекті мәселелері және оны шешу жолдары. Халықаралық ғылыми- практикалық конференция материалдары. Алматы. 5-6 желтоқсан. 2006 ж.
5. Валиева М. Нәтижеге бағдарланған білім беруде оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастыру жолдары. Әдістемелік нұсқау. Алматы. 2007.
6. Чиксентмихайи М. (1996). Креативтілік: Жаңалықтар жасау және ойлап табу үдерісі мен психологиясы. New York: HarperCollins Дэвидсон Д. М., Миллер К. У., Мэтани Д.Л. (1995). Ғылым мен математиканың ықпалдастығы нені білдіреді? Жаратылыстану ғылымдары мен математика мектебі, 95, 226-230
7. Выготский, Л. С. Игра и ее роль в психологическом развитии ребенка //Вопросы психологии 1966. № 6.

8. Семенов, И. Н. Возрастные особенности одаренных детей // Инновационная деятельность в образовании. 1994.
9. . Ротенберг В.С., Бондаренко С.М. Мозг, обучение и здоровье. – М: 1989.
10. Шумакова Н.Б. Исследование как основа обучения. М: Одаренный ребенок. 2003 №5.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ЖҰМЫС ӘДІСТЕРІ

**Хабибуллина Жанна Бахтияровна,
Қожабек Мейрамгүл Шаймарданқызы
Ақтөбе қаласы**

Қ.Сәтбаев атындағы орта мектеп-лицейінің бастауыш сынып мұғалімдері

Аңдатпа

Мақала дарындылыққа, анықтамасына, оқушы дарындылығы мен олармен жұмыс жасауда кездесетін қиындықтарға арналған. Мектепте дарынды оқушылармен жұмыс жасаудың критерийлері де келтірілген.

Аннотация

Статья посвящена одаренности, одаренности учащихся, затруднениям при работе с одаренными детьми. Также указаны критерии определения одарённости детей в школе.

Annotatoin

Article is devoted to the gifted, gifted students, difficulties in work with gifted children also listed the criteria for work with gifted pupils at the school.

Нәтижеге бағдарланған білім берудің негізі оқушының дара тұлғалық, дарындылық қабілеттерін дамытумен анықталады. Бүгінгі таңда білім беруде оқушыға тек қана білім, білік дағдыларын ғана қалыптастырып қоймай, алған білімін өмірлік қажеттілігіне жарата алып, оны шығармашылықпен іске асыру жолдарын игеруді үйрету, оқуға деген танымдық қызығушылық қабілетін арттырып, өз білімін әрқашан кеңейту қажеттілігін сезінуге жетелеу көзделеді. Бүгінгі білім беру үрдісінде мұғалім өзінің теориялық білімі арқылы оқушы бойына өзін қоршаған ортаға деген көзқарасын қалыптастырады. Мақсатқа жету оқу бағдарламасын тереңдетіп оқыту және оқушының танымдық белсенділігін дамыту арқылы жүзеге асады. Дарынды балаларға білім беруді ғылымның бүгінгі даму дәрежесіне сәйкес жүргізу ерекше дарынды балалардың интеллектуалдық дамуын қанағаттандыруды қамтамасыз етеді. Дарынды оқушымен жұмыс жүйесінде мұғалім маңызды орын алады. Оқушының болашақтағы мамандығына байланысты, кәсіби тағдыры жақсы мұғалімге байланысты. Баланың бойында күш қуаты жеткілікті, шын дарынды екеніне сендіру – ұстаз бойындағы құдіретті күш, өйткені сенім үлкен жеңіске жетелейді. Дарынды баланың одан әрі жетіле түсуіне ұстаз тарапынан мейірім мен кішіпейілділік, бала жанын жазбай танушылық қасиет қажет-ақ. Бала бойындағы дарындылық, ғылымилық қабілетін ашу, жақсы танымдық қасиеттерін зерттеу, айқындау – ең басты мәселе. Ал оқытудың түпкілікті нәтижесі – өз ойын дәлелдей алатын, жан – жақты білімді, білімін жүзеге асыра алатын, қалыптасқан өзіндік азаматтық көзқарасы бар іскер, ақылды, адамгершілігі мол тұлғаны тәрбиелеп қалыптастыру. Ол үшін белгілі бір жоба болуы шарт. Яғни, оқушының дарындылығын айқындау, шығармашылық дарындылығын зерттеу, анықтау, белгілі бір бағыт-бағдарлама бойынша жұмыс жүргізу қажет. Оқу жылының басында дарынды балаларға арналған тиімді жұмыс жоспарын құрылады. Ол оқушылар осы жоспар бойынша жұмыстарын жасап, күнделіктеріне толтырып жазып отырады. Осындай жұмыс түрлерін ұйымдастыруда ұстаздар мынандай

мәселелерге баса назар аударады: Пән сабақтарында шығармашылық сипаттағы тапсырмаларды іріктеу, орындау, талдау жұмыстарын жүйелі жүргізуге; Дарынды оқушылардың білім деңгейі мен олардың өз мүмкіндіктерін пайдалану көрсеткішін арнайы әдістемелер бойынша жүйелі түрде тексеріп отыруға; Сабақтан тыс мезгілде жүргізілетін жұмыстарға - пәндік олимпиада, ғылыми конференцияға, интеллектуалдық турнирлер мен шығармашылық байқауларға дайындық жұмыстарын жыл бойы жоспарлы жүргізуге; Білім беру мекемелерінде дарынды оқушылар үшін арнайы сыныптар мен топтар құрып, оқу бағдарламаларын жеделдетіп оқытуды ұйымдастыруға; Жеделдетіп оқыту бағдарламасын мұғалім оқушымен және ата-анасымен бірігіп құрады.

Дарынды оқушылармен жұмыс міндеттері:

Баланың жеке тұлғалық ерекшеліктерін дамыту, оны қоғамда өмір сүруге психологиялық тұрғыдан дайындау;

Балалардың кәсіби және жеке даралық қабілетін анықтай алуына психологиялық – педагогикалық көмек көрсету

Негізгі принциптері: Баламен жеке сыйластық және сенімді қарым-қатынас орнату.

Болжап отырған нәтиже: Оқу бағдарламасына сай білімді терең меңгерген, жеке шығармашылық қабілеті дамыған, ұлттық сана сезімі жетілген және ішкі жан дүниесін тануға, өзін өзгелермен салыстыра алатын, іс-әрекетке талдау жасай алатын, жоспарлау мүмкіндігі қалаптасқан тұлға.

Дарындылық анықтамасы:

- Іс-әрекеттің сәтті орындалуын қамтамасыз ететін қабілеттік істің өзара сәйкестік сапалығын айтады;
- Іс-әрекеттің жағдайдағы ерекшелігі, кеңінен қамтылған адам мүмкіндігі;
- Ақылдың потенциалы немесе интеллект. Оқуға, білімге жалпы танымдық мүмкіндіктер және қабілеті;
- Баланың табиғаты арқылы дамыған қабілет туралы;
- Таланттылық және адамгершілігінің жоғары жетістіктерге жеткізетін іс-шаралар.

Дарынды баланың сипаттамасы:

- Интеллектуалды сферасы;
- Білімділік өрісі;
- Ойлау қабілеті ерекшесі тұрақты, қызығуы мол, кейде бір іспен айналысса тоқтай аламайды, өз ойын ерте жеткізеді.

Дарындылық үш параметрмен анықталады:

- Танымдық жеке дамуы;
- Психологиялық жеке дамуы;
- Физикалық дамуы.

Дарынды балалармен жұмыс жүргізудің мақсаты:

- баланың шығармашылық қабілетін және өз бетінше шығармашылық ізденісін дамыту;
- пәнге терең қызығушылығын арттыру;
- оқушының әсерлілік сезімін қалыптастыру;
- оқушының белсенділігін арттыру мақсатында даму деңгейін, танымдық белсенділігін арттыра оқыту;
- жалпы білім -білік дағдыларын дамыта оқыту;
- білімнің бағасын арттыру.

Оқушылар арасынан қабілетті оқушыны анықтау (кіммен жұмыс істейді?)

1. Бастауыш сынып мұғалімдерімен кеңесе отырып қабілетті (өте ерекше) оқушылар тізімін алу
2. Пән мұғалімдерімен (сынып жетекшілерімен) қабілетті не айрықша өнері, бейімі бар оқушыларды іріктеу
3. Жыл сайын мектепшілік жарыстарда, олимпиадаларда, т.с.с байқауларда жеңімпаз оқушыларды топтастыру (бағытына қарай)
4. Білім деңгейінің стандарттық өлшемнен ерекшелігін (игеру қабілетін) анықтау

Жас өркеннің бойындағы табиғат берер ерекше қабілетті, дарындылықты тани білу, оның ары қарай дамуына бағыт-бағдар бере білу ерекше қиын да қызықты іс. Алайда, әр баланың жеке қабілетін анықтап, оны сол бағытта жетелеу – ұстаз парызы. Баланы заман талабына қарай көрегендікпен икемдеп, өз заманының озық өнегесін санасына сіңіре білу, оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту – бүгінгі күннің басты талабы

Әдебиеттер тізімі:

1. Ж. Әбикеев. Педагогика тарихы. Алматы. 2006
2. С. Қалиұлы. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. Алматы. 2003.
3. Строкова Т.А. Дарынды балаларды оқытуда педагогикалық қолдау / Дарынды бала. 2003.№ 6

РАБОТА С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ КАК УСЛОВИЕ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Сабыралиева Жанар Джолдасбековна

Учитель начальных классов,

Средняя общеобразовательная школа-гимназия «Білім», г.Актобе

«Одаренность человека - это маленький росточек, едва проклюнувшийся из земли и требующий к себе огромного внимания. Необходимо холить и лелеять, ухаживать за ним, сделать все необходимое, чтобы он вырос и дал обильный плод»

В.А.Сухомлинский

“Если у тебя есть яблоко и у меня есть яблоко имы поменялись – у каждого из нас осталось по яблоку. Если у тебя есть интересная идея и у меня есть идея и мы обменялись – у каждого из нас будет уже по две идеи. Представьте себе ситуацию, когда каждый поделится своим опытом, какими при этом мы станем богатыми”.

В настоящее время проблема работы с одарёнными детьми всё более актуальна. Обществу нужна творческая личность. Выявление одарённых детей, организация системной работы – одна из главных задач современной школы и образовательной практики в условиях модернизации системы образования.

Одарённость — это системное, развивающееся в течение жизни качество психики, которое определяет возможность достижения человеком более высоких, незаурядных результатов в одном или нескольких видах деятельности по сравнению с другими людьми.

Признаки одаренности ребёнка неоднозначны:

Так блестящая долговременная память, свойственная большинству одаренных детей может сочетаться со слабостью кратковременной памяти. Недостатки кратковременной памяти могут быть связаны с тем, что им требуется время, чтобы осмыслить, привести в систему, связать новое с уже имеющимся опытом, тогда как механическое запоминание происходит с трудом.

Часто одаренным легче уловить суть сложной абстрактной концепции на слух, чем справиться с буквенным анализом текста. Одаренные дети с легкостью осваивают компьютер, но часто не могут научиться писать разборчиво.

Развитая речь и богатый словарный запас часто могут проявляться только в устной речи, тогда как письменная речь может быть скудной и отставать не только от устной, но даже и от письменной речи менее способных учеников.

Одаренные дети всегда любознательны, однако часто не могут заучить легкий, но неинтересный материал. Интересно сделать что-либо глубоко и осмысленно,

сформулировать выводы, которые нужны другим людям и применимы на практике. Помимо рекомендованной литературы по программе такие дети как правило читают что-то еще, они с интересом читают информацию об одних и тех же событиях по разным источникам, часто противоречащим друг другу.

Способны к длительной интенсивной деятельности, но не способны к выполнению заданий, ограниченных по времени, иногда безнадежно неорганизованны. Обладая хорошими знаниями по предмету, плохо пишут тесты, ошибаясь в простейших вопросах. Часто, обладая острым слухом, они имеют слабую слуховую память и (или) не умеют внимательно слушать, а обладая острым зрением, невнимательны к деталям. Такие дети часто восстанавливают незнание деталей по общей логике изучаемого процесса.

Они имеют блестящее чувство юмора, находчивы, умеют манипулировать людьми, поэтому часто находят изобретательные способы избежать тех областей, в которых не сильны. В таком случае можно перевести разговор на смежную тему, зацепившись за деталь или подробность.

Для одаренных особенно важно совпадение стиля обучения и их познавательных особенностей. Развитие интеллекта и чувств у одаренных идет неравномерно, поэтому они стремятся использовать свои преимущества в интеллектуальной сфере для того, чтобы замаскировать эмоциональную незрелость. Но сдерживаемые и скрытые эмоции могут вылиться в слезах, страхах, с которыми не может справиться даже их могучий разум.

Выделяют разные виды одаренности:

- Одарённость в практической деятельности: одаренность в ремеслах, спортивная, организационная.
- Одарённость в познавательной деятельности: интеллектуальная
- Одарённость в художественно-эстетической деятельности; хореографическая, сценическая, литературно-поэтическая, изобразительная, музыкальная.
- Одарённость в коммуникативной деятельности: лидерская, аттрактивная (установка на другого человека в совместной деятельности).
- Одарённость в духовно-ценностной деятельности: одаренность в создании новых духовных ценностей и смыслов, одаренность в служении людям.

Мы сегодня более подробно поговорим об одаренности в познавательной деятельности.

Работа в группах

Давайте попробуем создать образы интеллектуально одаренного ученика (1 группа) и учителя, работающего с одаренным ребенком (2 группа).

Требования к личности учителя, работающего с одарёнными учащимися:

- нравственность,
- мотивационная готовность к работе с одарёнными учащимися,
- знание психологии одарённых учащихся,
- эрудированность,
- знание всех областей человеческой жизни,
- любознательность,
- поисковая активность,
- увлечённость своим делом,
- желание работать нестандартно.

Посмотрим, какая картинка у нас получилась. Мы можем отметить, что некоторые качества схожи у одаренного ребенка и учителя. И это правильно, ведь только тогда, когда качества учителя и ученика схожи (хотя бы некоторые), работа будет наиболее плодотворной.

Но есть такие качества у учеников, которые нам, учителям, не всегда нравятся.

Даны личностные и деловые качества учеников. Предлагаю вам отметить знаком (+) те качества, которые Вам нравятся в учениках, а знаком (-) те, что не нравятся:

1. Дисциплинированный.
2. Неровно успевающий.
3. Организованный.
4. Выбивающийся из общего темпа.
5. Эрудированный.
6. Станный в поведении, непонятный.
7. Умеющий поддержать общее дело (коллективист).
8. Выскакивающий на уроке с нелепыми замечаниями.
9. Стабильно успевающий (всегда хорошо учится).
10. Занятый своими делами (индивидуалист).
11. Быстро, на лету схватывающий.
12. Не умеющий общаться, конфликтный.
13. Общающийся легко, приятный в общении.
14. Иногда тугодум, не может понять очевидного.
15. Ясно, понятно для всех выражающий свои мысли и цели.
16. Не всегда подчиняющийся большинству или официальному руководству.

Качества, чаще всего характеризующие одарённых детей:

- Неровно успевающий.
- Выбивающийся из общего темпа.
- Станный в поведении, непонятный.
- Занятый своими делами (индивидуалист).
- Не умеющий общаться, конфликтный.
- Иногда тугодум, не может понять очевидного.
- Выскакивающий на уроке с нелепыми замечаниями.
- Не всегда подчиняющийся большинству или официальному руководству.

Вывод. Выделенные отрицательные качества, вопреки общепринятому мнению, могут свидетельствовать и об одаренности ребенка.

Также психологи отмечают проблемы одаренных детей:

- Неприязнь к школе.
- Игровые интересы.
- Конформность (отрицание стандартных требований)
- Погружение в философские проблемы.
- Несоответствие между физическим, интеллектуальным и социальным развитием.
- Стремление к совершенству.
- Ощущение неудовлетворенности.
- Нереалистические цели.
- Сверхчувствительность.
- Потребность во внимании взрослых.
- Нетерпимость.

В работе с интеллектуально одаренными детьми учитель решает определенные задачи. Подумаем, какие?

Например:

- создавать ситуацию успеха – необходимое условие для развития одаренности.
- Предложите, пожалуйста, формулировки этих задач.
- учить конструктивно строить отношения с ровесниками и взрослыми,
- повышать интеллектуальную нагрузку, развивать познавательную активность,
- организовать внеурочную деятельность ребенка, развивать социальные и коммуникативные компетенции,
- стимулировать ребенка к участию в интеллектуальных играх и т.д.

По каким же принципам строится обучение интеллектуально одаренных учащихся?

- Принцип развивающего и воспитывающего обучения.

- Принцип индивидуализации и дифференциации обучения.
- Принцип учёта возрастных особенностей.

В любой общеобразовательной школе, в частности и в нашей, используют разные формы работы по обучению интеллектуально одаренных детей:

- индивидуальный подход на уроках, использование в практике элементов
- дифференцированного обучения;
- активные формы обучения
- дополнительные занятия с одарёнными детьми по предметам;
- участие в олимпиадах;
- проектная деятельность обучающихся;
- научно-исследовательская деятельность обучающихся;
- посещение предметных и творческих кружков, внеклассных мероприятий;
- конкурсы, интеллектуальные игры, викторины;
- создание детских портфолио.

Стратегии обучения интеллектуально одаренных учащихся:

- Ускорение обучения («перепрыгивание» через класс).
- Углубление обучения (курсы с углубленным изучением предметов).
- Обогащение обучения (исследовательская и проектная деятельность;
- использование активных форм организации обучения; элективные курсы, кружки, факультативы, корректирующие, развивающие и интегративные программы и др.)
- Проблематизация обучения (использование оригинальных объяснений, пересмотр имеющихся сведений, поиск новых смыслов и альтернативных интерпретаций и др.)

Работа с одаренными детьми трудна, но богата развивающими идеями — не только для обучающихся, но и для педагога. Мне хочется предоставить слово учителям — предметникам, классным руководителям, чтобы рассказать о приемах работы с одаренными детьми, которые применяются на уроке и внеурочной деятельности.

Делая вывод, хочется сказать, что одаренный человек словно яркая звездочка на небосклоне, требующая к себе особого внимания.

Необходимо заботиться о нем, чтобы он превратился в красивую, полную сил звезду.

На самом деле работа с одаренными или талантливыми детьми диктует определенные требования, которым мы должны соответствовать и стремиться идти в ногу со временем, не боясь меняться, не страшась новых вершин.

Притча “О переменах”.

Пришел Ученик к Учителю и начал жаловаться на свою тяжелую жизнь. Он попросил у Учителя совета, что делать, когда и то навалилось, и другое, и третье не пошло, и вообще — просто руки опускаются! Учитель поднялся и поставил перед собой четыре котелка с водой. В один он бросил деревянную чурку, в другой — морковку, в третий — яйцо, в четвертый — раздавленные зерна кофе. Через некоторое время он вынул всё это из воды.

— Что изменилось? — спросил Учитель.

— Ничего..., — ответил Ученик.

Тогда Учитель поставил эти четыре котелка с водой на огонь. Когда вода закипела, он снова бросил в один — деревянную чурку, в другой — морковку, в третий — яйцо, в четвертый — раздавленные зерна кофе. Через некоторое время он вынул деревяшку, морковь, яйцо и налил в чашку ароматный кофе. Ученик, естественно, снова ничего не понял.

— Что изменилось? — опять спросил Учитель.

— То, что должно было случиться. Морковка и яйцо сварились, деревяшка не изменилась, а зерна кофе растворились в кипятке, — ответил Ученик.

— Это лишь поверхностный взгляд на вещи, — сказал Учитель.

— Посмотри внимательнее. Морковка разварилась в воде и из твердой стала мягкой, легко разрушающейся. Даже внешне она стала выглядеть по-другому. Деревяшка ничуть не изменилась. Яйцо, не изменившись внешне, внутри стало твердым, и ему уже стали не страшны удары, от которых раньше оно вытекало из своей скорлупы. Кофе окрасило воду, придало ей новый вкус и аромат.

“Вода — это наша жизнь. Огонь — это перемены и неблагоприятные обстоятельства. Морковка, дерево, яйцо и кофе — это типы людей. Они все в тяжелые моменты жизни меняются по-разному.

ЧЕЛОВЕК-МОРКОВЬ — таких большинство. Эти люди только в обычной жизни кажутся твёрдыми. В моменты жизненных передрыг они становятся мягкими и скользкими. Опускают руки, винят во всем либо других, либо “непреодолимые внешние обстоятельства”.

ЧЕЛОВЕК-ДЕРЕВО — таких мало. Эти люди не меняются, остаются самими собой в любых жизненных ситуациях. Они, как правило, хладнокровны, внутренне спокойны и цельны. Именно “деревья” показывают всем, что тяжелые жизненные обстоятельства — всего лишь жизнь, и за черной полосой всегда наступает белая.

ЧЕЛОВЕК-ЯЙЦО — это те, кого жизненные невзгоды закаляют, делают крепче! Их очень-очень мало. Именно такие люди в обычной жизни незаметны, а в тяжелые времена они вдруг “твердеют” и упорно преодолевают “внешние обстоятельства”.

- А как же кофе? — воскликнул Ученик.

“О, это самое интересное! Зерна кофе под воздействием неблагоприятных жизненных обстоятельств растворяются в окружающей среде, превращая безвкусную воду во вкусный, ароматный и бодрящий напиток!” — ответил Учитель, с удовольствием прихлебывая ароматный кофе из чашки.

Есть особые люди. Их — единицы. Они не столько меняются под влиянием неблагоприятных обстоятельств, сколько трансформируют сами жизненные обстоятельства, превращая их в нечто прекрасное, извлекая пользу из каждой неблагоприятной ситуации и изменяя в лучшую сторону жизнь окружающих”.

– Все мы разные, и у всех разное отношение к переменам. Мы хотим сказать только одно: перемены - это всегда к лучшему.

Подводя итог, можно с уверенностью утверждать, что реализация требований новых стандартов образования позволит выявить одаренных детей и работать с ними.

Главное! Каким бы одаренным не был ребенок, любовь и внимание учителя необходимы ему, для того чтобы он был счастлив, успешен в учебе. Любите ребенка сегодня таким, какой он есть, помогайте ему, берегите его!

Список использованной литературы

1. Богоявленская Д.Б., Брушлинский А.В., Бабаева и др. «Рабочая концепция одаренности» под редакцией В.Д. Шадрикова, - М., 2002.
2. Богоявленская, Д.Б. Психология творческих способностей./Д.Б. Богоявленская. - М., 2002.
3. Богоявленская, М.Е. Природа «проблем» одаренных: методическое пособие / Электронный ресурс. Режим доступа: [<http://www.den-za-dnem.ru/>]
4. Леви В. Нестандартный ребенок - 2-е издание., дополнено и переработано - М.: Знание, 1988.
5. Матюшкин А.М., Яковлева Е.Л. Учитель для одаренных [Текст] / А.М. Матюшкин, Е.Л. Яковлева. - М., 1991.
6. Молоков Д.С. Подготовка педагогов к работе с одаренными детьми за рубежом / Электронный ресурс. Режим доступа: [<http://www.eaicy-dar.ru/stati/Statya6.html>]
7. Одаренные дети в школе (из опыта работы) // «Учитель в школе» №3, 2010 // Электронный ресурс. Режим доступа: [http://intellektsystem.ru/articles_1_71.html]

8. Проблемы одаренных детей и пути их разрешения в рамках социально-педагогической деятельности //Электронный ресурс. Режим доступа: [<http://www.kursx.ru/psy86.html>].
9. Психология одаренности детей и подростков [Текст] / Под ред. Н.С. Лейтеса, - М., 1996.
10. Юркевич В.С. Одаренный ребенок: иллюзии и реальность: книга для учителей и родителей. - М.: «Просвещение», учебная литература, 1996.

БАСТАУЫШ БУЫНДА МАТЕМАТИКА ПӘНІНЕН ДАРЫНДЫ БАЛАНЫ ҚОЛДАУ ЖӘНЕ ДАМУ

**Сармантаева Гулбакыт Кенесовна
Ақтөбе облысы, Қобда ауданы**

И.Тайманов атындағы гимназиясының бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация

Бұл мақалада математика сабақтарында дарынды баламен жүргізілетін жұмыстардың тиімді жолдары қарастырылған. Оқушылардың өзіндік ойлау дағдыларын дамытуға мүмкіндік беретін сауатты жасақталған сабақтарды бірлесіп жоспарлау қажеттілігі анықталды және негізделді.

Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, білім, ар, мінез деген қасиеттерімен озады» деген Абай. Ұлы ақын сөзі еш уақытта өз мәнін жойған емес. Озық ойлы білімдар адамдар заманның дамуына өз үлесін қосады.

XXI ғасырдың қазіргі балалары бөлу, көбейту, қосу, азайту амалдарынан түзілген жай есептерін тек қаламның көмегімен қағаз бетіне түсіріп отырады, олар ауызша есептеп шығару әдісін ұмыта бастағандай.

Сондықтан, бастауыш сынып математикасын оқыту үдерісінде есеп шығара білу шеберлігін қалыптастыру, жетілдіру және дамытудың бірден-бір бағыты оқушыларды есеп шығаруға үйрету. Оқушыларды есеп шығаруға үйрету алғашқы сабақтардың өзінде-ақ басталып, сынып жоғарылаған сайын бірте-бірте сәйкес шеберлік қалыптаса бастайды. Ауызша есептеуге үйрету бастауыш сыныптан басталатыны бәрімізге мәлім.

Оқу үдерісінде дайын білімді жай ғана беру оқушының ой-өрісінің дамуына теріс әсер ететіндігін Е.В.Ильенков атап көрсеткендей, ми мен ақыл ой-өрісті кеміс етудің ең бір дұрыс тәсілі білімді формалды жаттау. Ешкімге құпия емес, математика күрделі де қиын пән. Математиканы жаттауға болмайды, оны түсіну керек. Ал, егер математика оқушыға түсініксіз және сабақ бірыңғай жүргізілсе, онда пәнді қалай түсінуге болады? Міне, осы жерде педагогикалық тапқырлық керек, бір ғана мақсат оқушыны пәнге қызықтыру. Математиканы оқыту үдерісінде бастауыш сынып оқушыларының пәнге деген қызығушылығын арттыруда және олардың математикалық қабілеттерін дамытуға септігін тигізетін жұмыстың әртүрін пайдалану керек. Осының негізінде математика сабақтарында тапқырлыққа берілетін материалдардың негізгі мақсаты оқушылардың қызығушылығын ояту, ойлау әрекетін белсендіру, ой-өрісін кеңейту болып табылады.

Дарынды оқушымен жұмыс істедің негізгі мақсаты - олардың шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру. Ал мақсатқа жету оқу бағдарламасын тереңдетіп, оқыту және оқушының танымдық белсенділігін дамыту арқылы жүзеге асады.

Біздің мектепте оқушылардың зияткерлік қабілетін дамыту жүйесі 3 деңгейде іске асады.

1 деңгей - сабақ үстінде.

Қазіргі таңда озық технологиялар оқушылар шығармашылығын, дарындылығын дамытудың тиімді құралдарының бірі болып отыр, яғни жаратылыстану бағыттарында тереңдетіп оқытатын сыныптар арқылы дамыту. Бұл сыныптарда негізгі даму компоненті ретінде авторлық бағдарламалар арқылы жүргізілетін v арнайы курстар болып отыр.

2 деңгей - сыныптан тыс жұмыстар

Факультатив, үйірме, қосымша қызметтер арқылы дамыту.

3 деңгей - Оқушыларды олимпиадаға дайындық жұмыстары жүретін «Олимпиадалық резерв мектебі», оқушыларды ғылыми зерттеу жұмыстарына қызығушылығын қалыптастыру мақсатында ғылыми жобалар клубы, шешендік өнерін қалыптастырып, арттыратын дебат клубы кіреді

Математикадан үйірме факультативтік сабақтарда жұмыстарында, пәнге қызығушылық танытқан оқушыларға олимпиадалық, логикалық есептерді талдай отырып шығартамын. Бұл олардың ой-өрісін математикалық қабілетін дамытудағы тура жолдың бірі.

Оқушылардың математикаға қабілеттілігі ол бір құбылыс. Ол қабілеттіліктердің төмендегідей 3 компонентін бөліп алуға болады: алгоритмдік, геометриялық, логикалық. Сондықтан оқушыларға осы 3 компонентті де қамтитындай есептер беремін. Осындай есептерді біртіндеп шығару арқылы олардың математикалық есеп шығару мәдениеті қалыптасады. Сол себепті олимпиада есептерін тандап алып шығарудың маңызы ерекше. Дарынды балалармен жұмыс істеу практикасы оларға арналған жеке арнайы оқу бағдарламасын жасау және оны орындау керектігін көрсетті. Ол арнайы бағдарламалар дарынды оқушыларды шығармашылыққа өзіндік ізденіске бағыттайтын болу керек.

Арнайы дарынды балаларға арналған оқу бағдарламасының негізгі принциптері:

- Оқу бағдарламасы тереңдетілген болу керек, стандартты бағдарламада кездеспейтін тақырыптарды қарастыру керек;
- Ең негізгі тақырыптарға көбірек сағат берілу қажет;
- Бағдарлама оқушының ойлау қабілетін дамытатын және оны қолданатын болуы керек;
- Негізгі ақпарат көздерін емін-еркін пайдалана алуы керек, ақпаратты өздігінен іздеу (интернет);
- Тақырапты өздігінен тереңдетіп оқуға бағыттау және дамуында өзіндік үлесі бар (өз бетімен ізденуі бар) оқушыларды көтермелеу, мадақтау керек;
- Олардың даму деңгейі міндетті түрде бағалануы керек (салыстырмалы түрде неге жетті, нені меңгермеді, қаншалықты өзгеріс даму болды);
- оқушылар таңдаған тақырыптарды тереңдете оқыту мүмкіндіктерінің болуы;
- зерттеу жұмыстарын жүргізу тәсілдерін дамыту;
- абстрактілі-логикалық, шығармашылық ойлау қабілеттерін арттыру;
- жаңа ой таба білуге ынталандыру;
- алуан түрлі әдіс-тәсілдер қолдану арқылы жаңа жұмыстар табуға ынталандыру;
- өзін-өзі танып білу, өз мүмкіндіктерін сезіну, өзге адамдардың жеке ерекшеліктерін түсіну қабілеттерінің дамуына әсер ету;
- әр түрлі критерийлермен жұмыс нәтижелерін, жұмысын бағалай білу.

Математика пәнінен олимпиадаға дайындауды 2 кезеңге бөлуге болады:

Бастама кезеңі

Оқушыны олимпиадалық есептерді шешуге қызығушылығын арттыру, бастама беру. Алғашқы олимпиадалық есептерді көрсету. Тақырыпқа байланысты негізгі ақпараттарды беру, жалпы есептерді шешудің негізгі әдістерін үйрету;

2-кезең Мәселені зерттеу кезеңі

Тақырыпты меңгеріп оның негізгі әдіс-тәсілдерін үйренген соң қиынырақ есептерді оқушының өзі шешуіне жағдай жасау оқушы өзі есепті шешу үшін әр- түрлі гипотезалар жасап мәселемен айналысу қажет. Бұл кезең ойланудың өте жоғары сатысы деп айтуға болады. Мұнда оқушы мәселені шешу үшін оқытушымен диалог жасай алуы қажет

(мұғалімге өзінің идеясын, гипотезасын жеткізе алуы қажет, ал ол үшін мұғалімнің өзінің олимпиадалық есептерді шеше алу білімі жоғары болуы қажет). Оқушы проблеманы шеше алуы үшін ақылдасатын адам болуы керек, кейде ол мұғалім болмауы да мүмкін. Мұғалім тек бағыт беріп, ал есепті оқушының өзі шешуі үлкен жемісін береді. Әрине осының бәріне жету үшін ең алдымен оқушының мотивациясы болуы және жеткілікті уақыт болуы шарт.

Оқушының болашақтағы мамандығына байланысты, кәсіби тағдыры жақсы мұғалімге байланысты. Баланың бойында күш қуаты жеткілікті, шын дарынды екеніне сендіру ұстаз бойындағы құдіретті күш, өйткені сенім үлкен жеңіске жетелейді. Дарынды баланың одан әрі жетіле түсуіне ұстаз тарапынан мейірім мен кішіпейілділік, бала жанын жазбай танушылық қасиет қажет-ақ.

Дарындылықты дамытуда күрделілігі жоғары есептерді жүйелі түрде шығарудың маңызы зор. Жас ерекшеліктерін ескере отырып, жұмысты түрлі бағытта жүргізу арқылы оқушылардың пәнге қызығушылығын тұрақтандыруға, дамытуға болады.

Дарындылықты ұштайтын жұмыстардың негізгі бағыттары:

- 1) Күнделікті сабақ барысында өтіліп жатқан материалды тереңдетуге ықпалын тигізетін, денушілік, шығармашылық жұмыстарға жетелейтін қызықты да күрделілігі жоғары есептерді енгізу.
- 2) Сабақтан тыс уақытта өтілетін элективті курстар (таңдау курстары) олимпиадалық есептер шығару факультативтерін жүйелі түрде жүргізу.
- 3) Тақырыптық ізденушілік шығармашылық жұмыстарын жүйелі түрде жүргізу – бұл ғылыми- жоба жазу, ғылыми-практикалық, ғылыми-теориялық конференцияларға қатысу.
- 4) Тұлғаны дамыту бағытында саралап-даралап оқыту.

Балалардың қабілетін дамытудың жолдары:

- Олимпиадалар, зияткерлік ойындар, дебат (пікір сайыс) клубы;
- Оқушылардың аудандық, облыстық, республикалық шығармалар, жобалар байқауларына қатысу
- Тереңдетіліп оқытылатын сабақтар, арнайы бағдарламалар, ОҚҒ-ның жұмысы;
- Пәндік үйірмелер; Оқушылардың білім деңгейлерін арттыру (мұражайға бару, белгілі адамдармен кездесу);
- Ғылыми-практикалық конференция (ізденімпаздық жұмыс, зерттеу жұмысы, рефераттар қорғау, жоба қорғау).

Математиканы тереңдетіп оқытатын мектептердегі математика пәні үшін біздің мектептің математика пәні мұғалімдері құрастырған «Оқушыларды математикалық олимпиадаға дайындау» атты оқу-бағдарламасының маңызы ерекше. Бағдарламада мектепте сабақтан тыс зерттеуге болатын тақырыптардың ішінен қажеттілігі мен есеп шығару әдіс тәсілдерін қамту тұрғысында ең маңызды орын иеленетін «Сандар теориясы элементтері», «Дирихле принципі», «Теңсіздіктерді дәлелдеу» және Комбинаторика», тақырыптарын қамтып отырғанымен қатар әр осостың мазмұнын таңдауға ерекше назар аудары осы тақырыпқа байланысты есептердің барлық түрін және соңғы жылдардағы республикалық және қамтып отырғандығымен ерекшеленеді.

Әр сабақ барысында оқушыға мынадай талаптарды қоя отырып жұмыс жасаймын:

- алдына мақсат қоя білу және жетуге ұмтылу;
- өзін меңгеру; өзі талдауды, өзін өзі бағалай білуді меңгеру;
- басқа адамдармен қарым-қатынас жасай білу, осы заманда да технологияларды пайдалана білу (интернет, электронды пошта);
- Бұл жерде мұғалім қазіргі заманға сай оқытудың жаңа технологияларын білу керек.

Сабағымда ақпаратты технология құралдарын пайдаланып, электронды оқулықтармен, интернет желісімен, ЖИ-пен де жұмыстар жасаймын (әр түрлі интернет олимпиадалар). Баланың жетістігін мақтай отырып, өз ісінің нәтижелі болуына және оны талдап, анализ жасауына ықпал жасаймын. Жасалған жұмыстарға қарай оқушылардың

бейімділік деңгейін анықтап, олимпиадаларға, интеллектуалдық сайыстарға, ойындар, ғылыми-практикалық конференция (ізденімпаздық жұмыс, зерттеу жұмысы, рефераттар қорғау, жоба қорғау), оқушылардың, облыстық, республикалық олимпиадалар мен жобалар байқауларына қатысуға іріктеп аламын.

Қорыта келген кезде, жас өркеннің бойындағы табиғат берер ерекше қабілеті, дарындылықты тани білу, оның әрі қарай дамуына бағыт-бағдар бере білу ерекше қиын іс. Алайда әр баланың жеке қабілетін анықтап, оны сол бағытта жетелеу - ұстаз парызы.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Әбілқасымова А.Е., Көбесов А.К., Рахымбек Д., Кенеш Ә.С. «Математиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі». Алматы «Білім» 1998 ж
2. Дүйсенбекова «Оқушылардың танымдық әрекеттерін дамыту». Бастауыш мектеп №10. 1999ж.
3. Ю.К.Бабанский «Выбор методов обучения в средней школе». - М: Педагогика, 1981
4. Парфенов П.А. «Использование логики в системе правовых знаний». М., 1987.
5. Тұрғынбаев Ә. «Логика» А., 2000.
6. Бабаева, Ю.Д. Психология одаренности детей и подростков.// Лейтес,Н.С.- М.: Академия,1996.
7. «Математика және физика» ғылыми - әдістемелі журнал №4 2013 ж
8. «Математика және физика» ғылыми - әдістемелі журнал №5 2013 ж
9. Математика сыныптан тыс ойындар мен есептер жинағы электрондық оқулықтар
10. Семенов, И. Н. Возрастные особенности одаренных детей // Инновационная деятельность в образовании. 1994.

ДАРЫНДЫ БАЛА - ҰЛТ ЕРТЕҢІ

Серікбаева Арайым

Ақтөбе қаласы

**№78 жалпы орта білім беретін мектеп-гимназиясының
бастауыш сынып мұғалімі**

Дарынды бала ұлт болашағы мен еліміздің ертеңі екені анық. Бұл мақаламда қазіргі таңда өзекті тақырыптардың бірі және бірегейі болып отырған дарынды бала деген кім және ол балаға қойылатын критерийлер қандай деген сұраққа жауап беруге тырысамын.

Дарындылық - адамның өз бейімділігі арқылы, шығармашылықпен жұмыс істеу арқылы қалыптасатын қасиет. Бұл қасиетті байқап, оның бар екеніне көзжеткізіп, бойындағы дарынын одан әрі өрбітіп, ұштау, дамытуда мұғалімнің қажырлы еңбегі қажет. Алдымен дарындылық ұғымын анықтап алсақ. "Дарындылық" ұғымы "сый" ("дар") деген сөзден шыққан, дамудың алғышартын білдіреді. Бұл ұғымға педагогикалық энциклопедияда төменгідей анықтама беріледі. "Дарындылық - белгілі бір іс-әрекет саласында ерекше жетістікке жеткізетін адам қабілеті дамуының жоғарғы деңгейі". Баланың жас ерекшелігіне қарай қабілетті, белгілі бір іс-әрекетке бейімділігі жас кезінен болады. Бейімділік - бұл адамның белгілі бір іс-әрекетпен айналысуға бетбұрысы, оянып келе жатқан алғашқы белгісі.

Қабілет дегеніміз - тұлғаның кез келген іс-әрекетті табысты орындауы. Дарындылық дегеніміз-адамның кез-келген іс-әрекет түріне ерекше қабілетті болуы. Дарынды баламен жұмыс жасаудағы негізгі мақсат - заман талабына сай бәсекеге қабілетті, білімді, іскер, ойлау жүйесі дамыған, адамгершілігі жоғары, логикалық тұжырым жасауға бейім, еркін ойлай алатын жеке тұлғаны қалыптастыру. Осы орайда оқушының шығармашылық

жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын арттыру бағдары нақтылануы тиіс. баласының жеке дара қасиеттерін дамыту үшін дарынды ата-ана болу қажет. Дарынның белгісерін байқау оңай ерекше қасиеттерін байқап өзінің қалауынша тәрбиелейді. Осы кезде, мысалы музыкаға зейіні бар бала әркезде әндетіп, ал математикалық қасиеттер есіп шотқа деген қызығушылығында байқалмайтының ұмытпау керек. Балалық шақтағы дарындылықтың ерте көзге түсуі ата-аналардың, педагогтардың қамқоршылығын талап етеді. Дарынды балалардың мүмкіндіктерін дұрыс пайдалану, дамыту мақсатында арнайы жасалынған бағдармалар арқылы оқыту жүргізіледі (мысалы, арнасы дарынды балаларға арналған арнайы физики-математика мектептері).

Дарынды балалар қандай – олар әр түрлі, бір-біріне мүлде ұқсамайды. Көпшілікті өзіне іс – әрекетімен, қабілеттілігімен бірден баурап алады.

Ой-өріс қабілетімен ерте жастан көзге түскен оқушылар, өз қатарластарын басып оза, мұғалімнің ерекше мейірім ықыласына бөленеді. Дарынды балалар ортада өзін емін – еркін ұстай отыра, өздерін басқаның алдында биік ұстай біледі. Балалардың кейбір дарындылығы көбінесе байқала бермейді, оның қабілетін, дарындылығын дамыту – ұстаздың қолында. Ұстаз оқушыға қалай бағыт берсе, ол соған қарай бейімделеді. Балалармен бірге жұмыс істеуді тек ұстазға артып қана қоймай, ата-аналарда бірге жұмыс істеуі керек. Сонда ғана баланың ойлау қабілеті арта түседі. Ата-аналар мен ұстаздарға баланың бейімділігін арттырып, анықтай түсуге келесідей әдістемелер қолданылады: - Дарындылық картасы

- Интеллектуалдық портрет т.б. Әр бала әр түрлі қабілетімен ерекшеленеді. Биге, сурет салуға, әнге, есепке т.б жақын болып келеді. Осы орайда баланың дарындалығын ары қарай дамыту мақсатында барлық жағдай жасалуы тиіс. Қосымша: Вокалға апару; Хореограф жалдау т.б. Дарынды балалармен жұмыс істейтін ұстаздарға қойылатын ең бірінші талап – әділдік. Әділдік болған жерде – оқушының қабілеті ары қарай дами түседі. Ж. Аймауытовтың пікірінше, адам өмірге өзіндік табиғи қасиеттерімен, қабілеттерімен келеді. Ал баланың бойындағы туа біткен қасиеттерді дамытатын – оқыту мен тәрбие. «Неғұрлым баланың қабілеті мен талантын дамытуға ертерек көңіл бөлінсе, соғұрлым оны толық ашуға мүмкіндік туады. Бала бойындағы ерекше қасиеттерді оған жақын жасы үлкендер дұрыс, жеткілікті бағаламаса, оның «өзгелер сияқты» болып қалып қоюы мүмкін» дейді американдық ғалымдар. Олай болса, жастайынан бойына біткен талантты ары қарай дамыту әр ата-ананың борышы демекпіз. ХХІ ғасыр мектебінің ұстаздары оқушы бойындағы ерекше дарын, қасиеттерін дамыта отырып, бәсекеге қабілетті, еліне елеулі азамат тәрбиелеу.

Жаһандану үрдісінде әр баланың ақыл-ой еңбегінің дамуына ықпал жасайтын, оқушы жетістіктерін өрістетудегі негізгі тұлға - мұғалім. Әлемдік білім беру жүйесіндегі өзгерістер әр мұғалімнің оқыту мен оқу тәжірибесіне жаңа тәсілдерді енгізуді қажет етеді. Адамдардың кішкентай кезінен бастап, белгілі бір жетістікке жетуді армандауы қалыпты жағдай. Алдына қойған мақсатына қол жеткізу барысында адамдар өзінің бойындағы туа біткен және жүре қалыптасқан қабілеттерін пайдаланады. Адамдардың бойындағы ерекше қабілеті, оны басқаларға қарағанда оқшауландырып тұрады. Бұл қабілет сырын ашу әлі күнге дейін жұмбақ секілді. Мұнымыз не — сирек кездесетін жеке-дара қасиет пе немесе әлеуметтік шындық па? Дарындылық дегеніміз не? Дарынды балаларды қалай анықтау керек және олармен қалай жұмыс жасау керек? — деген сияқты сұрақтар қазіргі ұстаздар ұжымын қатты толғандыратын мәселелердің бірі болып отыр. Осы сұрақтарға жауап табу мақсатында педагогикалық энциклопедияға жүгінсек, онда мынадай анықтама берілген: «Дарындылық — іс-әрекеттің белгілі бір саласында ерекше бір жетістікке жетуге жағдай жасайтын, адамның қабілетті дамуының жоғарғы дәрежесі».

Дарынды балалар қандай? — деген сұраққа жауап іздейтін болсақ, олар әр түрлі, бір-біріне ұқсамайды. Дарынды баланы байқамау мүмкін емес, көпшіліктің арасында ол өзінің іс-әрекетімен, бейімділігімен, қабілеттілігімен бірден көзге түседі. Дарынды баланы қалай тануға болады? Белгілі зерттеуші Н. С. Лейтес қабілетті балалардың 3 категориясын

анықтап берген болатын. Бірінші категория — ой-өріс қабілеті ерте жастан байқалған балалар. Екінші категория — жеке бір іс-әрекет түрімен белгілі бір мектептегі ғылым түріне қабілеттілігімен көзге түскен оқушылар. Үшінші категория — дарындылық күш-қажырымен ерекшеленетін оқушылар. Ой-өріс қабілетімен ерте жастан көзге түскен оқушыларға мектептегі оқу кезіндегі қарқындылық тән. Кейбіреулерінің ақыл-ойы табанды түрде дамиды да өз қатарластарын басып озады. Олардың ақыл-ойының кеменгерлігі сонша — оларды байқамау мүмкін емес. Мұндай балалар 3-4 жастан оқуды, жазуды, сызуды үйренеді де, өсе келе белгілі бір ғылым түрлерімен шұғылданады. Олардың қызығушылығы ауысып отырғанымен, ақыл-ойға салмақ салатын пәндерге деген талпынысы төмендемейді. Бала дарындылығының байқалмайтын жағдайлары да кездеседі. Кейде тіпті баланың есейген шағында сирек кездесетін қабілеттері көрініс тауып жатады. Балалардың бойында белгілі бір қабілеттердің жарқын көрінісі, ой-өріс деңгейінің жалпы көрінуімен, дамуымен, ғылымның, өнердің арнайы бір саласына бейімделуімен сипатталады. Үшінші категорияға жататын оқушылар жалпы дамуы жағынан өз қатарларының алдына шықпайды. Бірақ ақыл — ойының өзіндік ерекшеліктерімен өзгешеленеді. Бұлардың өзгешеліктері неде? Оқушы пікірінің ерекшелігі мен дербестігінде, сұрақты әр қырынан қарастыруында болып табылады. Оқушының дарындылығын байқаған сәтте не істеу керек? Дарынды бала ересектерге қарағанда, әлі адам ретінде қалыптаспағанын, болашағы алдында, қабілеттерін ашуды қажетсінетінін естен шығармаған жөн. Бала қабілеті — арнайы құбылыс, дарынды балалар жаңа жағдаяттарда аса сезімтал болады. Сондықтан да, дарынды оқушылармен жұмыс істейтін мұғалімдердің де арнайы даярлығы болуы тиіс деп ойлаймын.

Дарынды балалармен жұмыс жасайтын мұғалімдердің алдына қойылатын міндеттер:

1. қайырымды әрі әділетті болу;
2. дарынды балалар психологиясының ерекшеліктерін білу, олардың қажеттіліктері мен қызығушылығын сезіну;
3. ақыл-ой дамуы жоғары деңгейде болуы тиіс.
4. Қызығуы мен шеберлігі болуы тиіс;
5. Жан-жақты білімді болғаны абзал;
6. Дарынды балаларды оқытуға байланысты түрліше міндеттерді орындауға дайын болуы тиіс;
7. Белсенді әрі өте қозғалғыш болғаны жөн;
8. Әзілдесуге де икемі болғаны дұрыс (бірақ сарказм емес);
9. икемді, әрі өзін үнемі жетілдіріп отыруы тиіс;
10. шығармашылық, мүмкін болса, жеке дүниетанымы дәстүрлі емес болғаны дұрыс;
11. денсаулығы жақсы, балалармен жұмыс істеуге арнайы жоғары білімнен соңғы дайындығы болуы керек және әрі қарай арнайы білім алуға дайын болуы тиіс.

Осы міндеттерді бұлжытпай орындауға дайын ұстаз — дарынды балаларда дамыту керек болатын маңызды қабілеттер мен шеберліктерді де өз уақытында анықтай алады. Олар:

1. оқушының танымдық қабілеттері мен дағдылары

- үлкен ақпарат көлемін меңгеруі
- сөздік қорының бай болуы.
- себеп-салдарлы байланыстарды анықтау.
- жасырын тәуелділіктер мен байланыстарды табуы.
- қорытындыларды жасай білуі.
- күрделі проблемаларды шешуге қатысуы.
- ақпаратты ұйымдастыруы.
- көзге көрінбейтін айырмашылықтарды байқай білу шеберлігі.
- ситуацияларды талдай білуі.
- процестің өзі сияқты нәтижені де бағалай білу шеберлігі.
- болжам құра білуі

- идеяларды практикада қолдана білуі.
- ойлаудағы сыншылдығы
- жоғары дәрежедегі білімге құмарлығы.
- 2. шығармашылық қабілеттері.
- қатерге қабілеттілігі
- дивергентті ойлауы
- ойлау мен іс-әрекеттегі икемділігі
- ойлау тездігі
- ерекше идеялар айта білуі, жаңа нәрсе ойлап табуы
- қиялға бай
- жоғары эстетикалық құндылықтары
- дамыған интуициясы

3. эмоционалды ерекшеліктері.

- реалистік мен — тұжырымдамасы
- өзгелерге сыйластығы
- адамдарға эмпатиялық қарым-қатынасы
- өзге адамдар ерекшеліктеріне шыдамдылығы
- өзін талдауға бейімділігі
- сынға шыдамды көзқарасы
- тапсырманы орындаудағы табандылығы
- жарысқұмарлығы
- ойлаудағы тәуелсіздігі
- әзіл сезімі
- өз күші мен қабілетіне сенімділігі
- ішкі мотивациясы.

Жаңа ғасыр мектебі ұстаздар алдына оқушы бойындағы осындай ерекше қасиетін анықтап, ел ертеңі білімді, бәсекеге қабілетті азаматтар тәрбиелеу міндетін жүктейді.

Дарындылықты анықтаудың дайын үлгісі, әдіс-тәсілдері жоқ. Дарындылық, жеке қабілеттілікті дамыту, интеллектуалдық, шығармашылық мәселесіне педагогтар, психологтар, әдіскерлердің көптеген еңбектері арналған. Бүгінгі таңда дарынды балалар мәселесін зерттеуге қатысты философиялық, психологиялық, педагогикалық, әдістемелік әдебиеттерде маңызды ой-пікірлер жинақталған. Бұл мәселенің түп тамыры ғасырлар тереңінде жатыр. Адамның психологиялық ерекшеліктері жөніндегі идеялар, оның ішінде қабілеттілік туралы ойлар сонау ертедегі грек философтарының еңбектерінде, қайта өрлеу дәуірі ғалымдарының және алдыңғы қатарлы әр елдің озық ойлы педагогтерінің еңбектерінде кездеседі. Қабілеттілік пен дарындылық мәселесі - Орта Азия мен Қазақстан ойшылдарын да толғандырған мәселе. Мысалы, Әл-Фараби «Бақытқа жету трактаты» еңбегінде этикалық мәселелермен қатар, адам қабілеттілігіне білім беруде түрлі озық әдіс-тәсілдерді қолдану жолдарына көңіл бөледі. Абай «жетінші қара сөзінде» баланың ақыл-ойы, қабілеттілігі туралы мынадай пікір айтады: «Жас бала анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады. Біреуі - ішсем, жесем, ұйықтасам деп туады. Бұлар - тәннің құмары, бұлар болмаса, тән жанға қонақ үй бола алмайды, һәм өзі өспейді, таппайды. Біреуі білсем екен деп, не көрсе соған талпынып, жалт-жұлт еткен болса, оған қызығып, аузына салып дәмін татып қарап, тамағына, бетіне басып қарап, сырнай-керней болса, дауысына ұмтылып, онан ержетіңкірегенде ит үрсе де, мал шуласа да тұра жүгіріп, «ол немене?» «бұл не?» деп, «ол неге үйтеді?», «бұл неге бүйтеді?» деп, көз көрген, құлағы естігеннің бәрін сұрап, тыныштық көрмейді. Мұның бәрі жан құмары, білсем екен, көрсем екен, үйренсем екен дегені». Баланың білсем екен, үйренсем деген талабын ұштайтын, жеке ерекшелік қасиет, қабілеттерін ескере отырып оларды біліммен, іскерлік, дағдымен қаруландыратын, танымдық ой-өрісін және шығармашылық әлеуетін дамытатын мұғалім-ұстаздың ерекше мақсатты қызметінің қажеттілігі жоғары. Шәкәрім Құдайбердиевте «Насихат» атты

өлеңінде өмірдің тұтқасы өнер мен білімде, өнерлі озады, білімді ғаламды билейді, ғылым таусылмас кен, оны жас күнінде үйрен деп насихаттайды.

Пайдаланған әдебиеттер:

- 1.“Оқушылардың дарындылығы мен шығармашылық қабілеттерін арттыру жолдары” Г.С.Жағырапова.2006ж.
- 2.Токенова А.Дарынды балалармен жұмыс істеу жолдары.Ашық сабақ сайты.Мақала.
- 3«Бастауыш мектеп». №10.2010 жыл. «Дарындылықты дамытудағы мұғалімнің рөлі». Б.Байдильданова

ОЙЫН - ОҚУШЫНЫҢ ДАРЫНЫН ДАМУ ҚҰРАЛЫ

Шалбаева Айгуль Аймуратовна

Ақтөбе облысы, Қобда ауданы

И.Тайманов атындағы гимназиясының бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация

Ойын - бала үшін дамудың ең пайдалы да қызықты құралы. Баяндамада төменгі сынып оқушыларының зияткерлік, шығармашылық қабілетін шыңдауда ойын маңызы туралы айтылады.

Бастауыш мектеп – оқушы тұлғасы мен санасының дамуы қуатты жүретін, ерекше құнды, қайталанбас кезең. Сондықтан бастауыш білім үздіксіз білім берудің алғашқы басқышы, қиын да жауапты жұмыс. Бастауыш мектеп балаға білім беріп қана қоймай, оны жалпы дамыту, қоршаған орта жөнінде дұрыс көзқарас қалыптастыру, талдау жасауға үйрету, ойын дұрыс айтуға, салыстыра білуге, дәлелдеуге, сөйлеу мәдениетіне үйретеді. Білім беру мекемелерінің қазіргі жаңа құрылымы мен оқытудың жаңа мазмұны мұғалімдер қауымына жаңаша іскерлік пен жаңа технологияларды ендіру міндеттерін шешуді талап етуде. Мұның өзі бастауыш мектепте пәнге деген қызығушылығы мен белсенділігін қалыптастыруда маңызы зор екендігін айғақтайды.

Бастауыш сынып оқушыларының қабілеттері екі түрлі әрекетте дамиды. Біріншіден, кез келген бала адамзат баласының осы кезге дейінгі жинақталған тәжірибесін меңгеруге бағытталған оқу әрекеті арқылы дамиды, білім-білік дағдыны қабылдайды. Екіншіден, кез келген оқушы шығармашылық әрекеттер орындау арқылы өзінің мүмкіндіктерін дамытады. Оқу әрекетінен шығармашылық әрекеттің айырмашылығы: ол баланың өзін-өзі қалыптастыруына, өз идеясын жүзеге асыруға бағытталған жаңа әдіс-тәсілдер іздейді, проблеманы өзінше, жаңаша шешуге талпыныс жасайды.

Екі әрекетте оқушылар екі түрлі мүдделер көзделген әртүрлі мақсатты шешеді. Мысалы оқу әрекетінде белгілі бір дағдыны қалыптастыратын тапсырмалар орындалса, шығармашылық әрекетте баланың іздену жұмысы басты нысаны болады. Осы жерде шығармашылық ұғымына тоқтала кетер болсақ, «Шығармашылық» дегеніміз - өзінің жаңашылдығымен, өзгешелігімен ерекшеленетін өнім алуға мүмкіндік жасайтын жеке тұлғаның бойындағы қабілеттіліктің, білім мен біліктің, түрткінің болуы. Шығармашылық танымдық іс-әрекет нәтижесі болып табылады.

Оқушыны шығармашылыққа баулу, өз еңбегінің нәтижесін көруге, оны бағалауға бағыттау - өте күрделі үдеріс. Оқушының шығармашылық мүмкіндігі оның жеке тұлға ретінде қалыптасу кезінде пайда болады. Егер шығармашылық оқушының бағалы бағдар болып қалыптаспаса, онда оның болашақта да қалыптасуы екіталай. Сондықтан да оқушының шығармашылық әрекеті өнімді әрекетпен ұштасып жатуы тиіс. Өнімді әрекет –

педагогикалық үдеріс, яғни оған жүйелілік тән. Өнімділік оқытудың тек белгілі кезеңіне ғана сай емес, бүкіл кезеңге тән белгі болып табылады. Баланың шығармашылық қабілеттерін дамытудың жолдарын, құралдарын анықтау психология мен педагогика ғылымдарында өте ертеден зерттеліп келеді. Шығармашылық әлемдік мәдениеттің барлық дәуіріндегі ойшылдардың назарында болғандығын «шығармашылық теориясын» жасауға деген көптеген ізденістердің болғандығынан байқауға болады. Бұл әрекеттер өзінің логикалық шегіне жеткен деп айтуға болмайды. Сондықтан шығармашылық педагогикасының негізгі мақсаты бүгінгі күн талаптарынан туындаған, озық қоғамға лайықты жаңа сана, рухани сапа қалыптастыру және дамытуда тың жолдар мен соны шешімдер іздестіру болып табылады. Яғни, элиталық білім беру элиталық білім жүйесін береді және өз рухани әлеуетін жетілдіруге ұмтылатын тұлғаның бойында үздіксіз білім алу үдерісінің негіздерін қалайды. Өкілдері бәсекеге қабілетті білімге, креативті ойлау қабілетіне ие болумен қатар, жоғары азаматтық және ізгілікті ұстанымдарға, патриоттық және әлеуметтік жауапкершілік сезіміне ие зияткер ұлтты қалыптастыру білім беру жүйесін жаңғыртудың аса маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Уақыт оқу-тәрбие үрдісін батыл интенсификациялау, оқушылардың білім жүйесін сапалық жаңа деңгейге көтеру үшін ұстаздан терең білімділікті, кәсіптік шеберлікті, ыждағаттылықты талап етеді. Осы талаптарға сай мұғалім қызметіндегі шығармашылық негіздерді нығайту оқушыларға білімді игертуде бар мүмкіншілікті тиімді пайдаланып, барлық әдіс-тәсілдерді жетілдіріп отырғанда ғана жүзеге асады.

Адам баласы қоршаған орта туралы шындықты белсенді іс-әрекеттің нәтижесінде танып біледі. Ол іс-әрекеттер: ойын, оқу және еңбек. Дегенмен жас жеткіншектер үшін ойын ең маңызды іс-әрекеттің бірі.

Әрекет дегеніміз түрлі қажеттерді өтеуге байланысты белгілі мақсатқа жетуге бағытталған үрдіс.

Ойын бала әрекетінің негізгі бір түрі. Бала үшін ойын өмір сүрудің белсенді формасы, сол арқылы ересектерге еліктейді, олардың іс-әрекеттерін, қарым-қатынастарын үйренеді, еңбектің мәнін түсіне біледі, адамгершілік нормаларын игереді, әлеуметтік рөлдер атқарады. Мұны А.С.Макаренко жақсы көрсете білген. «Үлкендер өмірі үшін жұмыс, қызмет істеу, әрекет ету қандай орын алатын болса, - деп жазды ол, — балалар өмірінде ойын да сондай үлкен маңызды. Ойында бала қандай болса, өскеннен кейін, көбінесе, сондай болады. Сондықтан келешекке адамды тәрбиелеу бәрінен бұрын ойын арқылы болады».

Дидактикалық ойындар баланың таным үрдісін және тілін дамытады. Бала еліктеу, қабылдау арқылы әлеумет өмірінің, өндіріс қатынастарының мазмұнын түсінеді. Ойын әрекеті психикалық қабілеттерін жетілдіріп, баланың жеке басын қалыптастырып, әлеуметтік өмірмен жанастыратын әрекеттің бірі. Баланың ойын тәжірибесінде ұжымдық өмір дағдылары қалыптасады.

Бала қылығын ережеге бағындыруға, керексіз амал-әрекетті тоқтатып, кедергіні ығыстыруға үйренеді. Рөлді ойында баланың ойлауы, тілі дамып жетіледі.

Дидактикалық ойын баланың дүниені танитын қабілетін, іс-әрекетін жетілдіреді. Ойынның әдісін, мақсатты мазмұнын, ережелерін мектепте педагогтар дайындап отырады. Ойын үстінде баланың эмоциялық күйі және көңілі көтеріңкі болады. Манипуляция жасайтын жасқа толғанмен балалар нәрселердің ойын үстіндегі жаңа көріністеріне мәз болады. Рөлді ойындарда ойын ережесіне сай атқарған рөлі баланы көңілдендіреді. Қимыл ойындарында бала өзінің ептілік істеріне масайрайды. Дидактикалық ойындарда жаңалап өнер үйренгеніне бала рақаттанады.

Ойын үстінде баланың сана-сезімі, еркі, өзін-өзі бақылауы, өзінің іс-әрекетімен салыстыру қасиеттері жетіледі. Сондай-ақ зейін, ес, қиял сияқты психикалық үдерістері қалыптасып, сөйлеу тілі дамиды. Қозғалыс ойындары арқылы баланың зейіні қалыптасады. Зейін деп адам санасының белгілі бір затқа бағыттала тұрақталуын

көрсететін құбылысты айтады. Дәлірек айтқанда, зейін дегеніміз айналадағы объектілердің ішінен керектісін бөліп алып, соған психикалық әрекетімізді тұрақтата алу.

Адамға тән әрекеттің кез келген түрінде зейін орын алмаса, оның нәтижелі болуы қиын. Зейін туралы орыс педагогі К.Д.Ушинский былайша көрсеткен еді: «Зейін адам санасынан қорытылып өтетін барлық ойды аңғартатын, адам жанының жалғыз ғана есігі болып табылады, демек бұл есікке ілімнің бірден-бір сөзі соқпай өте алмайды, егер де ол соқпай өтсе, онда баланың санасында ештеңе қалмайды».

Ес күрделі психикалық үрдістердің бірі. Ес дегеніміз сыртқы дүние заттары мен құбылыстарының адам миында сақталып, қайтадан жаңғыртылып, танылып, ұмтылуын бейнелейтін үрдіс. Ес адамның басқа жан құбылыстарымен де тығыз байланысып жатады. Ол, әсіресе, ойлау үшін аса қажет. Нәрсе есте дұрыс сақталмаса, бұл жәйт ойлауға қиындық келтіреді. Ж.Аймауытов: «Еске түсіру өнері дегеніміз ойлау өнері», - дейді.

Жанның өзінде бұрыннан бар суреттеулерден жаңа суреттеулер жасай алуы қиял деп аталады. Қиял еңбек әрекетінде пайда болған. Қиялдың дамуы адамның қажеттіліктерінің дамуымен тығыз байланыста болып отырады. Баланың қиялы, әсіресе, ойын сәтінде жарыққа шығады. Ойын балаға жауапты бір жұмыс. Ойнағанда бала жанындағы әсерлерді пайдаланады. Айналасындағы тұрмыстан нені көрсе, соны істейді.

Адамның ең жарқын ерекшеліктерінің бірі оның сөйлеу қабілеттігі. Сөз адамның психикасының өмір сүруінің аса маңызды факторы. Сондықтан адамның барлық психикалық ерекшеліктері сөйлеу арқылы ғана көрініп, өмір сүреді. Тіл арқылы ойымызды басқа біреуге жеткізуді сөйлеу деп атайды. Сөйлеу - пікір алысу үрдісінде жеке адамның белгілі тілді пайдалануы. Сөйлеу жеке адамдардың арасындағы өзара түсінуді реттестіру үшін, пікір алысу үшін қызмет етеді. Сөйлеу үрдісі арқылы адам өзінің білімін, практикалық тәжірибесін байытып қана қоймай, сонымен қатар ғасырлар бойы жинақталған қоғамдық тәжірибені меңгеруге де мүмкіндік алады. Ойдың тілі - сөз. Біз сөз арқылы ғана неше түрлі ойымызды сыртқа білдіре аламыз.

Бала тілінің дұрыс өркендеуінің бірінші шарты балаға сөзді бұзып сөйлемей керек және балаға ұқпайтын жат сөз үйретпеу керек. Екінші, бала өзі теңдес балалармен бірге ойнағаны мақұл. Баланы еш уақыт сөзден тыймау керек. Былдырласын, шолжандасын, сөйлей берсін. Бала қоршаған ортадағының бәрін ойын арқылы қабылдайды, одан керегін іріктеп алады. Сөйтіп ол өзінің тілегін ғана іске асырады. Бірақ жасаған әрекетінің неден басталып, немен аяқталатынына, одан шыққан нәтижеге ой жібермейді. Бала ойын арқылы оқуға, мектепке даярланады. Сондықтан ойында шамалы еңбек, оқу көрінісі бар дей аламыз. Заттың сан алуан қасиеттерімен де бала, ең алдымен, ойын арқылы танысады. Өмірді әр қырынан көре бастайды. Ойлауға, әрекет жасауға ешкімнің қысымынсыз, еркін үйренеді. Одан ләззат алады. Ойынның құпиясы да, психологиялық құндылығы да осы.

«Балалармен бірге сабақ үстінде жүргізілген қызықты ойындар, — дейді профессор В.М.Чистяков, оларды сабаққа қызықтырады, тәртіпке шақырады, дұрыс қорытындылауға, олардың бойында достық, ұйымшылдық қасиеттерін, ойлау қабілеттерін дарытады»

Сабақ үстінде жүргізілетін жұмыс түрлері, тақырыпқа сай алынған тәрбиелік мәні бар ойын элементтері оқушылардың ойлау белсенділігін қажет етеді. Сондықтан мұғалім әр сабағында ойын түрлерін орнымен қолданып, оны қызықты ету арқылы олардың білімге ынта-ықыласын, пәнге деген сүйіспеншілігін қалыптастырады. Демек, мұғалім сабағын баланың қабілет-қарымына, психологиялық ерекшелігіне сай байланысты жоспарлау керек. Сонда ғана сабақ тартымды, жеңіл болады, оқушыларды жалықтырмайды.

Ойын өткізудің ережелері:

1. Ойын оқытудың маңызды, байыпты түрі.
2. Ойын барысындағы көтеріңкі дыбыстарды шу деп қабылдамау керек.
3. Оқушылардың барлығы іс-әрекетте болуы керек.
4. Оқушыларға даяр жауап берместен бұрын олардың өздері ізденуіне түрткі болыңыз.

5. Көбірек ойнау керек, қызықты, жағымды ойындар барысынды оқушылар қызығып оқып үйренеді.

География пәні мұғалімдеріне сабақта пайдалану үшін мына төмендегі ойын түрлерін ұсынамын:

«Жаяу экватор бойымен» ойыны.

Ойынға 2-4 оқушы қатысады. Еденге кішігірім шеңбер сызып, өздері сол шеңберден тыс бір-бірінен бірдей қашықтықта тұрады. Бірінші ойыншы ойынды бастайды, шығыс бағыты бойынша жүреді. Ол өз жолындағы кездестірген объектілердің бәрінің атын дауыстап айтады.

«Сіз білесіз бе?»

Мысалы:

А - ағаш

С-су

Б-бұта

Ж - жапырақ

Г- гүл

Т-тас т.б.

Егер мұғалім ойынды сабақтың басында қолданатын болса, ондай ойын оқушылардың ойын бір жерге жинақтау, жаңа сабаққа немесе сұралатын үй тапсырмасына оқушыларды түгел қатыстыру, сондай-ақ олардың белсенділігі мен қабілеттерін арттыру мақсатында өтеді. Сын тұрғысынан ойлау мен экологиялық тәрбиелеуде дамыта оқытумен қатар оқушылардың қызығушылығын арттыру үшін ойын элеменеттерін көбірек қолдану қажет. Ойын баланың ой-өрісін дамытады. Икемділік, сергектілік, тапқырлыққа, табиғатпен сырласуғы шақырады. Викториналық сұрақтар мен жұмбақтар шешу ой сергітіп, білімін байыта түсуге септігін тигізеді. Ең бастысы ойынды мазмұнды, қызықты ету, ой-санаға лайықты ету — ойыншының өз қолында.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ә. Әбдібекқызы К. Оқушылардың көркем шығармашылық қабілеттерін арттыру. Алматы, 2004 ж
2. Түсіпова М. Дарынды балалармен жұмыс бағыттары. Қазақстан мектебі, 2012 ж. №5
3. Дарынды оқушы дайындау парызымыз. Педагогикалық кеңес. 2011, №5
4. Қ.Елеманов. Даналық сөздер. Ақтөбе 2001.
5. Құзіреттілік және ойын технологиясы. С. Буланова
6. «Айқын» газеті// Зияткерлік орта қалыптастыру –өзекті міндеттердің бірі.22.11.2016.
- 7.«Ойын әрекеті арқылы белсенділікке баулу». Петров А.В. 2001.
- 8.«Бастауыш мектептегі ойын технологиясы арқылы оқыту». Н.Құлжанова.
- 9.«Ойын технологиясының ерекшеліктері» М. Жұмабаев.
- 10.«Ойын баланың рухани дамынуының негізі» Л.С.Выготский

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫНЫҢ ҚАБІЛЕТІН АРТТЫРУ

Абдуллина Айнура Килишбековна
Ақтөбе облысы, Мұғалжар ауданы
№2 Қандыағаш қалалық жалпы білім беретін орта мектебінің
бастауыш сынып мұғалімі

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада дарынды балалармен олардың қабілеттерін дамыту бойынша жұмыс аспектілері қарастырылған, қораптан тыс және шығармашылықпен ойлау. Педагогикалық процестің мазмұны мен ұйымдастырылуы баланың жеке басының шығармашылық әлеуетін дамытуға жағдай жасау мәселелері ашылады.

Адамның дарындылығы - бұл жерден әрең шыққан және өзіне үлкен назар аударуды қажет ететін кішкентай өркен. Оны күтіп-бағу, өсіп-өніп, мол жеміс үшін беруі үшін қажет нәрсенің бәрін жасау қажет.

Қазіргі кезеңдегі білім беру ісінің негізгі нысаны - жас ұрпақтың біліктілігін қалыптастырып қана қоймай, олардың бойында ақпаратты өздері іздеп табатын және талдай алатын, сондай-ақ ұтымды пайдалана білетін, жылдам өзгеріп жатқан бүгінгі дүниеде лайықты өмір сүріп, қызмет жасауға қабілетті тұлғалық қасиеттерді қалыптастыру болып отыр.

Дарындылық мәселесін зерттеушілердің еңбектері көп болғанымен, дарындылықтың мән-мағынасы жөнінде олар ортақ бір пікірге келе қойған жоқ. Сондықтан да, біз баланың дарындылығы деп оны өз құрдастарымен салыстырғанда бірдей жағдайда білім игеру деңгейінің шоғырлығы мен аса ерекше байқалатын шығармашылық қабілетінің байқалуы деп түсінеміз.

Дарындылыққа педагогикалық энциклопедияда төмендегідей анықтама берілген: «Дарындылық - белгілі бір әрекет саласында ерекше жетістікке жеткізетін адам қабілеті дамуының жоғары деңгейі». Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі бойынша «Дарындылық» — асқан қабілеттілік, зеректік, алғырлық. Қалай болғанда да, дарынды табу үшін ең алдымен психологпен бірігіп кешенді тексерулер арқылы оқушының бейімділігін анықтау қажет. Дарынды балаларды анықтау - баланың дамуын таңдаумен байланысты ұзақ процесс. Жас жеткіншектің бойындағы табиғат берген ерекше қабілетті, дарындылықты тани білу, оның одан әрі дамуына бағыт-бағдар бере білу ерекше қиын іс. Демек, оқушылардың ғылыми зерттеу жұмыстарына қызығуын қалыптастыру, шығармашылық қабілетін дамыту, қазіргі техниканы пайдалану мәдениетіне тәрбиелеу — ұстаздардың басты міндеті.

Бұл бағыттағы жұмыстың мынадай ұстанымдары тұжырымдалған:

- Баланың қызығушылығы мен бейімділігіне барынша сәйкес келетін қызмет аясында баланың іс-әрекетіне талдау жүргізу, яғни, жан-жақты зерттеу.
- Дамытушылық ықпал ете отырып, баланың психологиялық кедергілерін жоюға мүмкіндік беретін тренингтік әдістерді пайдалану.
- Баланың дарындылық белгісін оның психикалық дамуының нақты деңгейінде ғана емес, сондай-ақ оның болашақтағы даму мүмкіндігін де есепке ала отырып бағалау.
- Жұмыс нәтижесін талдау, бақылау, әңгімелеу, мұғалімдер мен ата-аналардың сипаттамалық бағалары.
- Баланың отбасы жағдайын зерттеу – мүмкіндік бар ма, кедергі болып тұрған жоқ па.
- Интеллектуалдық сайыстарға қатыстыру – ойлау, сөйлеу қабілеттерін байқау.
- Үйірмелер жұмысы кезінде зерттеу – өнерге, шеберлікке бейімділігін анықтау.
- Шығармалар - логикасы, ойын жеткізуі, ақындығы, жазушылығы анықталады.
- Сауалнамалар, психодиагностикалық тренингтерді өткізу – белгісіз қырлары анықталады.

- Пәндік олимпиадаларға қатыстыру – білімділігі, бар білімін жинақтап, қолдану қабілеті байқалады.
- Ғылыми жоба жарыстары – материал жинау, іріктеу, дәлелдеу, жеткізу.
- Пікірсайыс ойындарына – сөздік қоры, сөйлеуі, өз пікірін қорғауы, жылдам ойлауы байқалады.

Бүгінгі уақыт талабы мәдени деңгейі мен шығармашылық қабілеті жоғары шәкірт әзірлеу. Сондықтан да шәкірттеріміздің ішкі сырын жасырын ұстайтынын ескерсек, олардың іскерлік дағдыларын және білім құмарлық талап –жігерлерін жетілдіруіміз қажет.

Оқушылардың теориялық білімдерін іс жүзінде тиімді қолдану, дағдылар қалыптастыру жұмыстарын үнемі жүргізу оларды шығармашылыққа баулуға, шәкірт бойындағы талант көзін ашып, тілін байыту, қиялын ұштау мен өз бетінше ізденуге әсерін тигізеді. Ұстаз алдында отырған оқушыларды ерекше қабілетті, орташа деңгейдегі оқушы, үлгерімі нашар оқушы деп үш топқа бөлуге болады. Бұл қабілеттің әр түрлілігінен туындаған мәселе. Осы тұста «Ерекше қабілетті оқушы деген кім?» деген сұраққа жауап беретін болсақ... Алдымен ол өз ойын еркін жеткізе алатын, талдай білетін, дәлелдеу мен қорғау шеберлігі жоғары дамыған оқушы. Ал ең бастысы - ерекше қабілетті оқушы мұғалімнің көмекшісі. Олардың миы қабылдаған мәліметтерді қорытуға қабілетті. Демек, ерекше қабілеттілік бала бойында тәрбие мен алған біліміне байланысты қалыптасатын қасиет. Дегенмен, балалардың да ынталылығы, іскерлігі қоғам негізінде игерілетінін естен шығармаған жөн.

Дарынды балалардың ерекшеліктері:

Басқалардан өзгеше әрі шапшаң ойлайды, соның арқасында білімді еркін әрі молынан меңгереді, сөздік қоры мол, есте сақтау қабілеттері жоғары, зерттеуші, өзіне сенімді, қиыншылықтан қорықпайды, түсінігі мен танымы жоғары, тым сезімтал, әділетті, әзілқой;

Олардың физикалық тұрғыдағы ерекшеліктері — дамудағы жеделдік, ақындарша сөйлеу, жиі-жиі ойға берілуі және қиялының байлығы.

Бүгінгі дарын – ертеңгі ғалым. Дарындыны айқындау мен дамыту – ұстаз парызы.

Дарындылық — адамның өз бейімділігі арқылы, шығармашылықпен жұмыс істеу арқылы қалыптасатын қасиет. Көбінесе “дарынды оқушы – бұл жақсы оқитын оқушы” деген пікір қалыптасқан. Белгілі ағылшын психологі Торранстың зерттеулері бұл пікірдің мұғалімдер арасында жиі кездесетінін анықтады. Оларға оқуда қиыншылық туғызбайтын, тәртіпті, ұйымшыл, білімді, тұрақты, ұғымтал, өз ойын нақты және түсінікті жеткізе алатын оқушылар көбірек ұнайды.

Үйреншікті дайын әдіс-тәсілдер баланы қызықтырмайды. Сондықтан кайткенде де баланың ойына, сезіміне серпіліс енгізуді мақсат етіп қою керек. Сан алуан әрекет арқылы ақыл-ойды ұштау, жетілдіру, жеке тұлғаның өзіндік идеясын, көзқарасын, сезімділігін, жауапкершілігін біртіндеп дамыту жолдарын іздестіру қажет.

Сабақ — ұстаздың көп ізденуінен, көп еңбектенуінен туатын педагогикалық шығарма. Ал осы «шығарманы» алдында отырған оқушыларға игерту де оңай емес. Ол үшін мұғалімнің біліктілігі, көптеген әдіс-тәсілдерді қолдана білуі, айтқанын оқушы жүрегіне жеткізе алатындай шешендігі, шебер ой-өрісі болу керек. Баланың жалпы психикалық дамуын қалыптастыру үшін мұғалім оқушының белсенді іс-әрекетін арттыратын шарттары:

- біріншіден — жаңа сабақ материалдарында жаңалықтар көп болу керек,
- екіншіден — мәселелік сұрақтар қоя отырып сабақты терең түсіндіру керек,
- үшіншіден — оқушылардың эмоциялық көңіл күйіне әсер ету керек.

Дарынды баланың бойынан табылатын асыл қасиеттердің, өмірге құштарлық, биік ізгіліктің бәрінің кілті — мыңды жығатын білімде. Жан-жақты дамыған, кез келген биік жетістіктерге қол жеткізген дарынды шәкірттеріміз өздерінің жоғары дәрежедегі ерекшеліктерін мықты тағылыммен ұштастыратын қоғам қайраткері болмасына кім кепіл?

Дарынды балаларды іздеу, оларды оқыту мен тәрбиелеу қоғам үшін бүгін ауадай қажет, себебі дарынды адам басқаларға қарағанда қоғамға көп пайда әкелетіні анық. Ендеше сол жұмысымыз нәтижелі болу үшін әрқашан жаңа оқу әдістерін (технология) қолданамыз.

Жаңа оқыту әдісі (технология) – бұл қандай да болсын істегі, шеберліктегі, өнердегі амалдардың жиынтығы. Ал педагогтардың жаңа оқыту әдісі дегеніміз – бұл педагогтың мақсатқа қол жеткізу жолындағы қолданылатын барлық қисынды ілім-амалдары мен әдіснамалық құралдарының жүйелі жиынтығы. Жаңа оқыту әдісін жүзеге асыруда мұғалім белсенділігі, шығармашылық ізденісі, өз мамандығына деген сүйіспеншілігі, шәкірттердің бағалауы ерекше орын алады.

Осыған орай оқушылардың дарындылығын арттыруда қолданылатын жаңа технологиялардың алатын орны ерекше.

Оқушыларды шығармашылыққа баулу үшін бір қажеттілік — баланы психологиялық дайындықтан өткізу. Психологиялық дайындық, яғни педагогтың психологиялық әсері шығармашылық кезеңде баланың шабытын оятып, құлшындырып, еліктіріп отырады. Шығармашылық шеберлік үшін оқушыға ұстаздың берер психологиялық әсері:

- «Сенің қолыңнан бәрі келеді», «Сен қабілеттісің», «Жаса», «Үйрен» деп баланың еркін билеп, сенім білдіру;
- Оқушының кішкентай жетістігі болса да жоғары бағалап, мадақтап, көтермелеу, оқушылар басылымында өлең, әңгімелерінің жарық көруіне көмектесу;
- Шығармашылық сәтте оқушыға құптаушылық көзқарас білдіру, сезім күйін байқау, қамқорлық таныту;
- Ақын-жазушылардың, өнер адамдарының шығармашылықтарынан қызғылықты оқиғаларды әңгіме ету;

Әр адамның әрекеттің бір түріне жарамдылығын көрсететін дара ерекшелік болады. Қандай да болсын бір нәрсеге қабілеті жоқ адам болмайды. Егер адамның туысында сол қабілет танылып, ол тәрбиеленбесе, оның қабілеті дамымайды.

Баланың ерекше қабілетін байқауда күнделікті сабақта, тәрбие жұмысында, үйірме жұмысында оқушыны үзбей бақылап, рейтинг жүйесімен білімін бағалай отырып, бала бойындағы дарындылықты немесе жүйелі білім алуға қабілетті тұлғаны анықтауға болады.

Рейтинг жүйесін әр мұғалім өз пәнінің ерекшеліктеріне қарай бейімдеп жасауға болады. Осы бағытта жұмыс жасауға бел буған мұғалім оқушының қабілетін сабақ кезінен бастап-ақ байқайды, оқушының бойынан бір ерекшелікті байқағаннан-ақ тапсырманы күрделендіре түседі, өз бетінше жұмыс жүргізуге бағыт-бағдар беріп отырады. Оқушы тапсырманы орындағанда өзінің бойындағы барлық қабілетін аша отырып, ойланып жұмысын жалғастырады. Әр мұғалім бала бойындағы дарындылықты ашуды өз сабағынан бастайды.

Таланттылық пен дарындылықты дамыту үшін жаңа ұтымды әдістерді іздеу қажет. Ол әдістер оқушылардың белсенділігіне, ізденімпаздығына, оқиғаны сын көзбен қарауға негізделген.

Осындай әдістердің бірнешеуін атай кетсек:

Оқытудың интерактивті әдіс-тәсілдері: ақпаратты-коммуникативті технологияарқылы оқушы жаңашылдыққа ұмтылады, интернеттен қажетті материалдар, мәліметтер жинақтайды, көреді, үйренеді.

Жалпы мұғалім дарынды оқушының сабақтағы әрбір әрекетін алдын ала жоспарлау арқылы оның ойлау, болжау, тұжырымдау секілді оқытудың негізгі зерделік көрсеткіштерін де қалыптастыра алады. Сабақтың нәтижесін мейлінше жоғары көрсеткішпен шығу үшін оны бастамас бұрын оқушы қандай мәселеге жете көңіл аудару қажет, нені біліп, нені игеріп шығатыны туралы толық мағлұмат беріледі. Сабаққа осындай дайындықпен қатынасқан оқушы одан көптеген жаңалықты, қызықты

құбылысты күтеді. Әрбір жаңа сабақ өткен сабақтың материалымен байланыстырудан басталуы тиіс. Бұл әдіс оқушының назарын бірден сабаққа белсенді түрде араласуға аударады. Мұғалім осыларды ескере отырып, дарынды оқушылардың белсенділігі мен танымдылығын және интеллектілік – шығармашылық бағыттарын жетілдіруге әрекет жасай біледі. Егер оқушы берілген сабақты игере алмаса немесе зейінділік танытпаса, онда оған қосымша жұмыс арқылы көмектесуге болады.

Қосымша жұмыс – дарынды оқушының жеке қабілеттерін, ынта-ықыласын, қызығуын, құнды бағдарын шыңдап жетілдіреді, индивидтің тұлғалық мінез –құлқын реттейді. Сонымен бірге, оқушы еңбегінің жемісін күнделікті бағалап отырудан да көруге болады. Өйткені, еңбегінің жемісін күнделікті бағаланатынын сезінген бала алға ұмтылып, жақсы оқуға ынталанады. Бұның негізгі мәні мұғалімнің оқушыны үлгеру, үлгермеушілігіне байланысты қабылдауының себебіне тәуелді. Мұғалім бойындағы мұндай стратегияларды жою үшін төмендегідей белгілер міндетті түрде орындалуы қажет:

1. Оқушының мүмкіндігін шектемеу.
2. Оқушыны психологиялық тұрғыдан зерттеп білу.
3. Бағалаудың объективтілігі, жариялылығы, оперативтілігі, кезінде атқарылуы.
4. Оқушының сабақтағы қиыншылығын бөлісу.
5. Мұғалім өзінің субъективті ішкі пікірлерін жоя білу.

Бұл белгілер жойылған кезде, бала бойындағы таным әрекеті белгілі бір жүйеге енеді. Оқушының танымдық әрекетінің жоғары деңгейде дамуы шығармашылық әрекетке әкеліп тірейді.

Пікірсайыс. Оның негізгі ерекшелігі — екі қарсылас жақ бір-бірімен белгілі. Ережеге сәйкес айтысады.

Пікірсайыстың негізгі қағидалары: Өз көзқарасын талқылау және қорғау барысында қарсыластарының жеке басына қатысты мәселелерді қозғауға тыйым салынады. Пікірсайыс достық, ізгілік пиғылда өтуге тиіс. Ойыншылардың сөзі мен қимыл-қозғалысы қарсыластарына деген құрметінің бірден-бір көрінісі болып табылады. Ойыншылар төрешінің қандай да болсын шешімін мақұлдап, қайта қаралуға жатпайтын мәлімдеме ретінде қабылдауы тиіс.

Пікірсайыста бәсекелестер дайындық барысында жиналатын дәлелдер мен басқа ақпараттарға қатысты шыншыл да абай болуы, бәсеке барысында ойыншылар бір-бірін мұқият тыңдап, бір-бірінің сөзін бұрмаламауы тиіс.

Ойлау қабілеттерін дамыту үшін миға шабуылдау әдісін қолдану тиімді. Миға шабуыл — шешім табу жолында қатысушының өз ойларын еркін білдіру арқылы жүзеге асырылатын ұжымдық талдаудың тиімді әдісі.

Мимен шабуылдау ережелері:

- Ұсынылған идеялар бағаланбайды және сыналмайды.
- Жұмыс сапаға емес, санға бағытталады, идея неғұрлым көп болса, соғұрлым жақсы.
- Кез-келген идеяны мүмкіндігінше кеңейтуге, дамытуға тырысу керек.
- Шектен шыққан ақылсыз идеялар да мақұлданады.
- Шабуыл уақыты шектеулі, берілген мерзімде үлгеру керек.

Мимен шабуылдау тұйыққа тірелген кезде де шешім табуға, мәселені көруді кеңейтуге, қатып қалған ойлау жүйесін өзгертуге мүмкіндік береді. Ол сыныпты топтастырып, қарапайым, тиімді тәсіл екенін білдіреді, қабілеттерін қалыптастыруға бағыттайды.

Нәтиже:

- Ой-пікірлерін ашық айтады.
- Өз идеясын ұсына алады.
- Өз сөз тіркестерін, қысқартып, тұжырымдап айтуға үйренеді.

Зерттеушілік оқыту технологиясы

Зерттеу тақырыбын оқушының өзі қорғауын назардан тыс қалдырмаған жөн. Ол тақырыпты ата-аналар және өз құрдастары алдында қорғай алады. Қорғау кезінде оқушы

өз жаңалығын ұсынуға үйренеді басқалардың ой-пікірін тыңдап, өзінің көзқарасын дәлелдеуді үйренеді.

Дарындылықтың негізі ізденіс пен белсенділік. «Ізденіс» бойынша жұмыс жасау оқушылар ғылыми қоғамының жұмысы. Дарынды оқушымен жұмыс жасағанда оқушы жанындағы психолого-педагогикалық және әлеуметтік жағдайына назар аудару керек.

Балаға әсер ететін орындар: ата-ана, мұғалім, қоршаған ортадағы жолдастары. Дарынды оқушыны анықтап болған соң, оларды дамыту жұмыстары басталады. Яғни баланың мүмкіндігін толықтыру, жүйелеу ғылыми жоба ретінде көмек беруін мұғалім тарапынан көмек көрсетіледі. Дарынды оқушылармен жұмыс барысында мұғалім үшін қалыптасқан тұлғаны дамытуға ең тиімді жолмен кеңес серияларын ұйымдастыруға себеп туғызады. Дарынды оқушының жүрегіне жол тапқан ұстаз педагогикалық тұрғыдан шеберліктің қайнар көзіне айналады.

Оқушының өзіне деген сенімін арттырып және іс-әрекетін демеп, қабілетін дамытып, оның ары қарай дамуына бағыт-бағдар бере білу-ерекше қиын іс. Алайда әр баланың жеке қабілетін танып, оны сол бағытта жетелеу - ұстаз парызы. Бұл бағытта атқарылатын жұмыстар өте көп.

Өйткені ХХІ ғасыр - білімділер ғасыры. Сол себептен де білім сапасын арттыру, оқушылардың дарындылығын айқындап, біліміне, ойлау қабілетіне сай деңгейлеп оқыту, ғылыми ізденіс қабілеттерін қалыптастыруымыз керек. Ендеше бізге ой-өрісі жоғары дамыған, зерделі ұрпақ тәрбиелеу керек екенін естен шығармауымыз керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1.Елубаев А.О. «Дарынды оқушыларды тану ерекшелігі.
- 2.Ерматов Ш.Р. «Дарынды балаларға арналған мектеп оқушыларының шығармашылық белсенділігін дамыту.
- 3.Выготский Л.Н. «Ерте жастағы қиял мен шығармашылық»
- 4.Эпифаний Д.Б. «Шығармашылық қабілеттер психологиясы»
- 5.Веракса Н.Е. «Диалектикалық ойлау және шығармашылық»

ЕББҚ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДА ТИІМДІ ӘДІС ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ

**Башова Гүлжанат Асқарқызы,
Қоспанова Үмітай Қыдыркелдіқызы
Ақтөбе қаласы**

Баишев мектеп-лицейінің бастауыш сынып мұғалімдері

XX ғасырдың басында неміс педагог-дефектологы П.Шуманның «бала кемістігінің даму деңгейі неғұрлым төмен болса, соғұрлым мұғалімнің білім деңгейі жоғары болу керек» деген асыл сөзінен даму мүмкіндігі шектеулі баламен жұмыс істеу өте қиын екені рас. Қазіргі кезде мектептерде кемтар балаларды қамқорлыққа алып, олардың қалыптасуына және айығуына мүмкіндік жасап, өз бетімен өмір сүруіне бағыт бағдар беруге арнайы дайындық жүргізілуде. Кемтар балалардың білім деңгейін көтеріп, өмірге қажетті білім білік дағдысын, тәртібін қалыптастыруға байланысты түрлі шаралар жасалуда. Бұл балаларды оқытатын мұғалімдердің алдына мынадай міндеттер қойылады.

Дамуында әр түрлі кемшіліктері бар балаларды арнайы оқытуға деген сұраныс, әсіресе олардың танымдық процестерін психологиялық жағынан зерттеу қазіргі таңда өзекті мәселе болып отыр. Оқыту үрдісінде мұндай балаларға оқу материалын меңгерту үшін арнайы мектептер мен мекемелерде арнайы білім берудің мазмұны мен әдістерін жасау және оны негіздеу қажет. Әсіресе ауылдық жерлерде туа біткен, сонымен қатар еліміздегі экологиялық тепе-теңдіктің бұзылуынан, тұқым қуалаған, жүре пайда болған

аурулар салдарынан, мектепке бару бақыты бұйырмаған балалар бар. Осы балаларды психологиялық ойындар көмегімен дене кемістігін қалпына келтіріп, сол арқылы психологиялық саулығын сақтап, бала мүгедектігінің деңгейін төмендетуге мектеп психологтары аз да болса өз үлесімізді қосып алдымызға мақсат етіп келеміз. Әр психолог үйден оқитын балаға барғанда біріншіден баланың көңіл күйіне қарап, динамикалық бақылау күнделігін жүргізіп отырады. Баланы мектепшілік іс-шараға қатыстырады немесе көрермен ретінде көруге шақырады. Екіншіден баланың үйіне барғанда ата-анасымен сөйлеседі, пікірлеседі, кеңес беріп отырады. Тек қана баланың өзімен жұмыс жасағаннан көрі ата-анасымен қосылып, жұмыс жасаған балаға қатты ұнайды. Ол үшін үйден оқитын оқушының отбасылық әлеуметтік жағдайын, жас ерекшелігін ескере отырып, балаға ешқандай қиыншылық туғызбайтын өз іс-тәжірибемде қолданып жүрген, ата-анасымен бірлесе жүргізген, баланың өзіне арналған коррекциялық ойындарды ұсынамын. Әрбір мұғалім жеке балаға сабақ бергенде сабағына қолдануға болады.

Баланың қуанышы мен реніші ойында анық байқалады. Ойын кезінде баланың психологиялық ерекшелігі мынадан көрінеді:

1. Олар ойланады.
2. Эмоциялық әсері ұшқындайды, белсенділігі артады, қиял елестері дамиды, баланың шығармашылық қабілеті мен дарыны ұшталады.
3. Ұжымдық сезімі қалыптасады.
4. Ерік қасиетін бекітеді, адамгершілік сапаны жетілдіреді.

Ойын терапиясы (Воскобович, Ибука әдістемелері)

Воскобович әдістемесінің негізгі принциптер.

Воскобович ойындары кішкентай балалар мен одан жасы үлкен балаларға да арналған. Себебі ол ойындарды ауыстырып баланың ыңғайына келтіріп алуға болады. Бұл ойындар тек дамытпайды, сонымен қатар оқытады және үйретеді. Осы ойыншықтардың көмегімен бала көптеген жаңа сөздерді, сандар мен әріптерді үйренеді, олардың логикалық ойлау қабілеттері және ұсақ қол моторикасы дамиды.

Күтілетін нәтиже:

Ерік және мінез қасиеттерін бекітеді, адамгершілік сапаны жетілдіреді.

Ұжымдық сезім әрекеттері өсе түседі.

Эстетикалық тәрбие беру құралына айналады.

Еңбек тәрбиесін беру мақсаттарын шешуге мүмкіндік береді.

Дене күшінің жетілуіне көмектеседі.

Глен Доманның методикасы

Г.Доман американдық физиотерапевт дәрігер. 1960 жылы Глен Доман миының зақымдануынан зардап шегетін балалармен тәжірибесі туралы мақала жариялаған кезде ата-ана тәрбиесі мен оңалту саласында төңкеріс жасады. Содан бері оның техникасы әлемге танымал болды.

Глен Доманның оқу карточкалары. Оқуды үйрету әдістемесі Глен Доман баланың бүкіл сөзді есте сақтауы әлдеқайда оңай деген қорытындыға келді. Доман сөздер жазылған карталарды көрсету арқылы оқуды үйретуді ұсынады. Баланың назарын оларға аудару үшін сөздер үлкен және контрастты ақ фонда ашық (қызыл) болуы керек. Мұндай карталарды жылдам және белгілі бір тәртіпте көрсету керек. 5 картадан тұратын топқа 5 секунд уақыт беріледі. Бүкіл сабақ үшін (күніне 3 рет) - 15 секунд. Кейінірек карталардың саны артады, ал олардағы шрифт азайып, қара түске боялады-жасы өскен сайын балада ұсақ бөлшектерді тану қабілеті дамиды.

«Артығын тап»

Оқушының бейнелі-логикалық ойлау процесін, жалпылау мен талдау ақыл-ой операцияларын зерттеу.

Әдістемеді балаларға әртүрлі заттар бейнеленген суреттер сериясы ұсынылады. Бұл әдістеме мектеп алды даярлық топ балаларына арналған.

Нұсқау. Әр суретте бейнеленген төрт заттың біреуі артық. Суретке мұқият қарап, қай зат және неліктен артық екенін анықта.

Тапсырманы орындауға 3 минут беріледі.

Осы әдіс-тәсілдердің мұғалім бойындағы қалыптасуы мұғалімнің шығармашылыққа бет бұрғандығының көрсеткіші бола алады. Алғашында оқушы алдындағы сенімге ие болу мен танылу, жаңашылдық пен шығармашылыққа ұмтылу, өзіндік жетілу мен өзіндік даму, баламен жұмыс жасау барысындағы қиыншылықтарды оңтайлы шешу, балада білімге деген талпынысты қалыптастыру, өзін өз ісінің шебері ретінде таныту мен адал қызмет жасау түрінде байқала бастаған қызмет түрткілері құзырлылықтың, кәсібиліктің негізіне айналады. Кәсіби құзырлылық деңгейіне жеткен маман шығармашылық жұмыс нәтижесінде өзіндік тәжірибесінің ерекшеліктерін көруге, өз тәжірибесінің мақсатқа жетудегі артықшылықтарын, оған жетудің тиімді жолдарын және болжамды нәтижені сипаттап, ұзақ уақыт тиімді де, жоғары нәтижені ұстап тұру мүмкіндігіне ие болады. Тәсілдерді сабақта тиімді қолданысқа енгізсеңіз, баланың танымдық белсенділігін арттыруға, өз бетінше білім алуға, шығармашылығын қалыптастыруға ықпал етеді, оқушылар оқудың қызықты жеңіл өтетіндігін, ұжымда бірлесіп жұмыс жасауға үйрететіндігін, білімнің тереңдігі, әрі тиянақтылығы артатындығын баяндайды. Білім беру мазмұнын жаңарту аясында өз кәсіби біліктілігімізді шындап, құзыреттілігімізді қалыптастырсақ қана тиімді нәтижеге жетеміз деп сеніммен айта аламын. Жаңа әдіс-тәсілдерді жүзеге асыру, тиімділігіне қарай пайдалану үшін, әр мұғалім өзінің алдында отырған оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, педагогикалық мақсат-мүддесіне байланысты, өзінің шеберлігіне байланысты таңдап алады. Жаңа әдіс-тәсілдерді жүзеге асыруда мұғалім белсенділігі, шығармашылық ізденісі, өз мамандығына деген сүйіспеншілігі, алдындағы шәкірттерін бағалауы ерекше орын алады.

Инклюзивті (француз инклюзиві – соның ішінде, латын тілінен кіреді – қорытындылаймын, қосамын) немесе инклюзивті білім беру дегеніміз – жалпы білім беретін (жаппай) мектептерде ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқыту процесін сипаттайтын термин.

Инклюзивті білім беру дегеніміз – барлық балалар физикалық, ақыл-ой, интеллектуалды және басқа ерекшеліктеріне қарамастан, жалпы білім беру жүйесіне кіретін оқыту мен тәрбиелеу процесі. Олар өздерінің білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, мүгедек емес құрдастарымен бірге тұрғылықты жеріндегі негізгі мектептерде оқиды. Сонымен қатар, оларға арнайы қолдау көрсетіледі. Инклюзивті білім балаларға қатысты кез-келген кемсітуді болдырмайтын идеологияға негізделген – барлық адамдарға тең қатынас қамтамасыз етіледі, бірақ ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін ерекше жағдайлар жасалады.

Тамаша орыс мұғалімі К. Д. Ушинский балаларға жеке көзқарас арқылы дамыта оқытудың әдістерінің кең әдістемесін, пайдалы әдеттерді тәрбиелеудің алдын-алу жұмыстарының негіздерін жасады. Сонымен бірге, ол балаға жеке көзқарастың күрделі процесінде белгілі бір рецепттер берілмеуі керек, осылайша мәселені шешудің шығармашылық сипатын баса айтты.

Сонымен, Е. Н. Водовозова тәрбиешілер мен ата-аналардың баланың психологиясы мен физиологиясының ғылыми негіздерін, оның іс-әрекеттерін жан-жақты талдай білу қажеттілігін атап өтті. Балаларды тәрбиелеуде ол еңбекке үлкен рөл бөлді, оны ең тиімді, ең жақсы тәрбие құралы деп санады. Сонымен бірге, ол барлық балаларға бірыңғай көзқарас ережелерін жасау мүмкін емес екенін ескертті, өйткені балалар өздерінің жеке ерекшеліктері бойынша өте ерекшеленеді.

Әдебиеттер тізімі

1. Юханнсон И. Особое детство / Пер. со швед. О. Б. Рожанской. М.: Центр лечебной педагогики,

2. Аршатская О.С. Психологическая помощь ребенку раннего возраста при формирующемся детском аутизме // Дефектология. 3/4 2005. 3/4 № 2. 3/4 С. 46-56.
3. Егоров С. Ф. К. Д. Ушинский. М., Просвещение, 1977
4. Педагогика. Учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / Под. Ред. П.И. Пидкасистого. — М: Педаг. Общество, 1998 — 640 с.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ОБРАЗОВАНИИ: ПЕРСПЕКТИВЫ И ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОГО ПРЕПОДАВАНИЯ

Айтжанова Асем Куандыковна

Учитель начальных классов,

Общеобразовательная школа-гимназия №2, г.Актобе

Современный мир стремительно меняется под влиянием технического прогресса, и образование не остается в стороне. Искусственный интеллект становится ключевым игроком в сфере образования, открывая новые перспективы и ставя интересные задачи перед современными методами обучения.

Перспективы использования искусственного интеллекта в образовании:

Персонализированное обучение: Искусственный интеллект позволяет адаптировать учебные материалы и методики к индивидуальным потребностям каждого учащегося. Это способствует более эффективному усвоению материала и повышает мотивацию к обучению.

Автоматизация и оптимизация: Искусственный интеллект может экономить время учителей, выполняя рутинные задачи, такие как проверка тестов и составление расписания. Это дает учителям больше времени для работы над качеством образования и взаимодействия с учащимися.

Интерактивные учебные материалы: Благодаря технологиям искусственного интеллекта вы можете создавать интерактивные уроки, симуляторы и виртуальные мастер-классы, делая обучение более увлекательным и понятным.

Проблемы, с которыми сталкивается использование искусственного интеллекта в образовании:

Этические вопросы: С развитием искусственного интеллекта возникают вопросы о конфиденциальности данных учащихся, а также о том, как обеспечить справедливость и объективность в системах оценки и отбора.

Подготовка учителей: Учителя должны овладеть новыми навыками, чтобы эффективно использовать технологии искусственного интеллекта в своей работе. Обеспечение подготовки учителей становится важной задачей.

Зависимость от технологий: С растущим влиянием искусственного интеллекта существует риск утраты человеческого фактора в образовательном процессе. Важно найти баланс между технологиями и межличностным взаимодействием.

Искусственный интеллект - это не просто инструмент, это новое измерение образования. Мы стоим на пороге уникальных возможностей, но в то же время сталкиваемся со сложными вызовами. Важно разработать эффективные стратегии внедрения искусственного интеллекта в образование, сохраняя ценности и цели преподавания.

Искусственный интеллект может создать учебную среду, которая будет приспосабливаться к потребностям человека в обучении и сделает его обучение более эффективным. Искусственный интеллект способен ускорять учебные процессы и сокращать ручную работу, связанную с образованием.

С помощью алгоритмов машинного обучения, ИИ может анализировать ответы учеников на тесты и задания и выставлять оценки. Это может сократить время,

затрачиваемое учителями на оценку работ, и уменьшить вероятность ошибок. Использование ИИ также может помочь улучшить качество образования.

Нейросеть помогает развивать навыки чтения, письма, говорения и слушания через интерактивные задания и диалоги. Математические навыки. Помощник может разработать задачи и упражнения для развития математической грамотности.

Учителя могут использовать генеративный ИИ в классе для создания простых, но полезных учебных пособий и цифровых уроков, таких как викторины и флэш-карты. ИИ может создавать эти ресурсы на основе видеороликов YouTube, живого веб-контента, сообщений в блогах или даже простых подсказок с помощью Merlin Chat в Google.

8 вариантов использования искусственного интеллекта в образовании

1. Персонализация обучения
2. Прогнозирование результатов обучения
3. Автоматизация рутинных задач учителей
4. Администрирование процесса обучения
5. Помощь учащимся с особыми потребностями
6. Планирование ресурсов
7. Разработка учебной программы

В общем, возможности для внедрения ИТ в оптимизацию работы учителя сегодня безграничны. Важно правильно их применить.

Примеры выше показывают реальный опыт использования ИИ в образовании. Опыт, который не означает миллионные вложения. Доступные алгоритмы входят в широко распространяемые сервисы для школы, приобрести которые можно за адекватные деньги.

Если же ваши задачи более индивидуальные, то можно решиться на разработку – сегодня это тоже вполне реально.

Но для начала вам потребуется:

1. Четко определить задачи, требующие решения.
2. Описать задачи максимально подробно в стиле бизнес-процессов.
3. Изучить рынок решений и подобрать нужное, опираясь на опыт их применения.

4. Состыковать решения и задачи.
5. Собственно, начинать внедрение.

Итак, определяем задачи:

К директору школы поступают одинаковые жалобы от учителей на сложности в освоении определенного материала. Или директор сам видит, что определенная часть персонала с поставленными задачами периодически не справляется. Можно исходить от негативного и сделать всем «втык», а можно воспринимать это как цель на оптимизацию.

Проблемы вокруг нас, важно уметь их увидеть. Для этого администрация школы должна вести хотя бы простейший журнал учета: на самом деле это уже первый шаг к автоматизации, т.к. держать всё в голове нереально.

И если мы видимо повторяющиеся, характерные проблемы и тенденции – мы определяем их как потенциальные задачи.

Описываем задачи для лучшего понимания:

Обратимся к простейшей информатике. Чтобы научить машину решать задачу, ей нужно описать алгоритм. У нас есть вводные данные, нужный вывод, между ними вставляем конкретизированные этапы работы:

Например, найденная учителями проблема состоит в следующем: получая на уроках большой объем материала, школьники возвращаются на занятия и не помнят половину из выданного ранее.

Формулируя процесс, затрагиваем все вводные данные. На входе у нас материалы для ученика, на выходе мы должны получать хотя бы 90% их усвоения на следующем уроке. В процессе мы описываем этапы работы школьника: путь из школы и в школу, выполнение домашнего задания по этому и другим предметам, его личные дела (куда же без них), собственно попытки усвоить новые знания.

Оценив время на выполнение всех этих этапов, можем получить перегруз ученика. Чтобы заниматься усвоением, ему необходимо отказаться от других дел, которые кажутся ему более важными.

Анализируя алгоритм в дальнейшем, можно прийти к выводу, что школьнику необходима оптимизация времени на усвоение материала, причем не всего сразу, а наиболее трудных моментов. Для оптимизации времени существуют определенные инструменты, а это уже следующий этап работы.

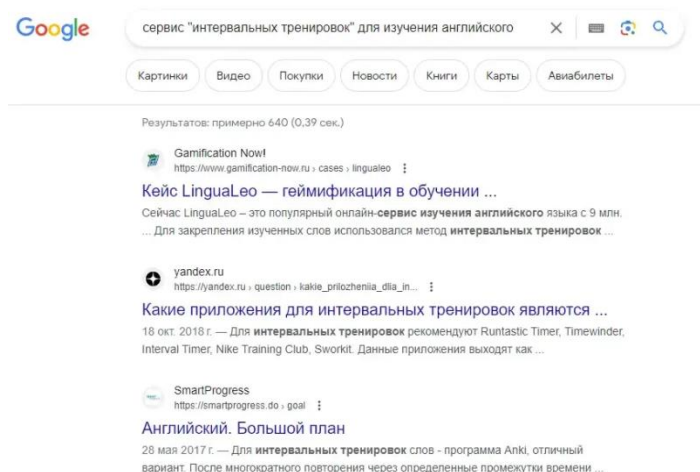
Подбираем решения:

Сначала важно опереться на проблематику. В случае выше проблема состоит в недостатке времени на усвоение материала (это наиболее очевидная причина). Прежде чем искать конкретные ИТ-решения на рынке, важно понять саму суть нужного нам инструмента.

Обратимся к педагогической базе знаний: Для обучения с оптимальным временем хорошо подойдут интервальные тренировки. Отлично, один вариант у нас есть.

Тренировка позволяет работать над конкретными сложностями в обучении, возвращаясь к ним несколько раз для лучшего усвоения. Но как заставить школьника воспользоваться этим инструментом?

Вот здесь уже подойдут конкретные решения. Мониторим рынок, достаточно «загуглить» поисковый запрос:

Если быть подписанным на ресурсы, связанные с ИТ-технологиями в образовании, можно получать свежую информацию о новинках в EdTech нужной вам области. Здесь мы выражаем огромную поддержку Astana Hub за движение этих материалов в массы.

Для этого надо «быть на волне» и жить завтрашним днем, к чему некоторые учителя и директора школ сегодня не расположены. Но ситуация должна поменяться с развитием государственных программ Казахстана.

Каждое уважающее себя ИТ-решение сегодня использует тот или иной искусственный интеллект. Поэтому вы вряд ли ошибетесь, если сделаете выбор даже без вникания во внутренние процессы продукта.

Стыкуем решения и задачи, внедряем инструменты с ИИ:

Если вам сложно самостоятельно оценить, подходит ли сервис под ваш алгоритм, обратитесь к менеджеру проекта напрямую. Сегодня у каждого разработчика есть отдел заботы, который придет к вам на помощь, оценит задачу и найдет точки соприкосновения продукта с задачами.

В ином случае вооружитесь документацией проекта и узнайте о нем подробно, обязательно познакомившись с кейсами использования другими похожими организациями.

Обычно описание приложений достаточно подробно для того, чтобы сразу понять подходит оно вам или нет. Также ознакомьтесь с тарифной сеткой, чтобы запланировать бюджет на внедрение только нужного вам инструментария (от лишних модулей часто можно отказаться, но не все об этом знают).

Как мы говорили вначале, технологический прогресс движется семимильными шагами. Это значит, что велик шанс если не потонуть в море непонятных для учителя процессов, то внезапно оказаться в них по пояс. Чтобы этого не произошло, стоит задуматься о внедрении искусственного интеллекта уже сегодня. Это позволит:

- Автоматизировать задачи школы, упростив их для всех участников процесса;
- Цифровизовать информации, сделав ее более наглядной и понятной для анализа;
- Разгрузить учителей в потоке новой информации;
- Подтянуть знания самих школьников;
- Сделать процесс обучения более доступным.

Вы не поверите, насколько одно небольшое приложение может снизить рутинные затраты. Даже если взять банальный вопрос проверки домашних заданий. Допустим, проверка одной работы тратит 5 минут работы учителя, а в классе 20 учеников – итого 100 минут или более полутора часов, за которые можно было бы подтянуть учебные планы.

Система проверки ДЗ, основанная на искусственном интеллекте, сделает ту же работу за 10 секунд. Да еще и по нескольким классам, выдав результаты в удобном табличном или графическом виде.

При стоимости внедрения в 2000 тенге на одного ученика (это пример продукта нашей компании), затраты для школы более чем подъемные.

И мы говорим о внедрении не как о процессе установки программ и серверов в школе. Большинство проектов с AI сегодня имеют удобнейшую облачную онлайн-форму. То есть, для работы ученикам и педагогу необходимо лишь создать аккаунт на сайте или установить приложение на смартфон. Всё!

В заключении хотелось бы подвести итог сказанному.

За образовательными платформами на основе искусственного интеллекта – будущее. Чем раньше школы начнут вовлекаться в этот новый мир, тем проще им будет адаптироваться к новым условиям, при этом поддерживая высокие стандарты обучения.

Тренажеры, приложения, тесты, генераторы учебных планов – все эти ИТ-сервисы сегодня прочно входят в школьную жизнь. Важно лишь научиться правильно их применять и планировать затраты. Надеемся, что статья мотивирует вас поскорее вовлечься в мир EdTech и быть в нем на волне. Ведь будущее, как сказано в заголовке, приходит к нам уже сегодня.

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА ЗАМАН ТАЛАБЫНА САЙ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Убишева Айжан Султановна
Батыс Қазақстан облысы, Орал қаласы
№9 «Еркемай» бөбекжайының меңгерушісі

*«Біз даналықты үш жолмен үйренеміз,
ойлану — ең ізгі жол,
еліктеу — ең жеңіл жол,
тәжірибе жолы — ең ауыр жол»
Бенедикт Спиноза*

Аннотация: Қазақстанның білім беру жүйесінде мектепке дейінгі ұйымдардың инновациялық технологиялар жағдайындағы тәрбиешілердің құзіреттілігін қалыптастыру мәселесі үнемі назарда. Кәсіби құзіреттілік, бұл – оқыту және тәрбиелеу жұмысын ұйымдастырудың ең тиімді шарты. Бүгінгі таңда педагогтердің құзіреттілігіне үлкен мән беріліп отыр. Мектеп жасына дейінгі балаларды дамыту мәселесі мемлекетіміздің саясатының ажырамас бөлігі болып табылады. Сондықтан, мектепке дейінгі мекемелердегі тәрбиелеу мен оқыту баланың ғана емес, еліміздің де жарқын болашағының кепілі,-деп есептейміз. Инновациялық технологиялар жағдайындағы мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту үздіксіз білім беру жүйесінің алғашқы деңгейі ретінде, қазіргі таңда тұрақты өзгеріп тұрған әлемде табысты бейімделуге қабілетті бала тұлғасының қалыптасуы мен дамуы үшін тәрбиешілердің құзіреттілігін дамыту барысында жағдайлар жасайды.

Кілт сөздер: Мектепке дейінгі ұйымдардағы инновация, инновациялық технологиялардың маңыздылығы, мектепке дейінгі ұйым тәрбиешілерінің құзіреттілігі, инновациялық технологиялар жағдайы.

Біздің қоғамда ғылыми жаңалықтар мен инновациялық технологиялар қаншалықты маңызды болса, мектеп жасына дейінгі баланы тәрбиелеу мен оқыту саласын заман талабына сай дамыту соншалықты уақыт сұранысын қанағаттандыратын жаңа бағдарламалармен, технологиялармен қамтамасыз ету болып табылады.

Қазіргі таңда мектепке дейінгі ұйымдарда инновациялық технологияны ендіруге көптеп күш жұмсалады. Сол себепті мектепке дейінгі ұйымдарда педагогтердің негізгі міндеті: әдіс-тәсілдерді дұрыс таңдау, жаңаша педагогикалық технологияларды дұрыс қолдана білу, жеке тұлғаның дұрыс дамып қалыптасуы үшін ыңғайлы жағдай жасау. Мектепке дейінгі білім беру орындарында, педагогикалық технологиялар мектепке дейінгі білім беру стандартын жүзеге асыруға бағытталған.

«Технология» сөзі – гректің «шеберлік, өнер» және «заң, ғылым» сөздерінен шыққан – бұл шеберлік туралы ғылым.

Жалпы инновациялық технологиялар ұғымына келер болсақ – бұл оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың өзара ортақ тұжырымдамамен байланысқан жаңа міндеттерінің, мазмұнының, формалары мен әдістерінің күрделі және ашық жүйелері. Жаңа технологиялардың әр позициясы басқаларына әсер етіп, ақыр аяғында баланың дамуына жағымды жағдайлар құрайды.

Біздің еліміздің білім беру саласының әлемдік білім кеңістігіне өтуі білім беру саласында, соның ішінде мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуға уақыт талабына сай өзгерістер енгізуді талап етіп отыр.

Қазіргі кезеңде білім ғылым саласында инновациялық педагогикалық технологиялар қаншалықты маңызды болса, мектеп жасына дейінгі балаларды

оқыту мен тәрбиелеуде де педагогикалық технологиялар ұғымы кеңінен қолданылатын ұғымдардың біріне айналды. Яғни, инновациялық технологияны қолдану негізінде келешек ұрпақтың еркін дамуына, жан-жақты білім алуына, белсенді, шығармашыл болуына жағдай жасау қазіргі таңдағы әрбір педагогтың міндеті. Қоғамның қазіргі даму кезеңінде мектепке дейінгі мекемелердегі білім беру жүйесінде оқыту, тәрбие беру үрдісін технологияландыру – басты мәселенің бірі. Осыған орай мектепке дейінгі мекемелердің тәжірибесіне оқыту мен тәрбиелеудің әр түрлі технологиялары жасалып енгізілуде. Білім беру жүйесінде инновациялық технологияны қолдану келешек ұрпақтың еркін дамуына, жан-жақты білім алуына, белсенді, шығармашыл болуына жағдай жасау әрбір педагогтың міндеті болып табылады.

Білім беру жүйесінде қолданылып жүрген инновациялық технологиялар мынадай: *ынтымақтастық педагогикасы, білім беруді ізгілендіру, ойын арқылы оқыту, проблемалық оқыту, модульдік оқыту, тірек сигналдары арқылы оқыту, дамыта оқыту, оқытудың компьютерлік технологиясы, бағдарламалап оқыту, деңгейлеп оқыту* т.б.

Ойын арқылы оқыту технологиясының мақсаты – дидактикалық, тәрбиелік, дамытушылық, әлеуметтендірушілік мақсатқа жету. Ойын технологиясының ерекшелігі ойындық іс-әрекеттің психологиялық механизмі жеке бастың өзіндік талап-талғамдарына сүйенеді. Баланың бойындағы білімділік, танымдық, шығармашылық қасиеттерін аша түсуді көздейді. Ойын – балалар үшін оқу да, еңбек те. Ойын айналадағы дүниені танудың тәсілі. Сонымен қатар, ойын балаларға өмірде кездескен қиыншылықтарды жеңу жолын үйретіп қана қоймайды, олардың ұйымдастырушылық қабілеттерін де қалыптастырады.

Ойын - әлеуметтік қызмет. Ол баланың жасына қарай өзін қоршаған ортаны танып білуге құштарлығын арттырады.

Дамыта оқыту технологиясы — баланы оқыта отырып, дамыту. Бала бойында еркіндік, мақсаткерлік, ар-намыс, мақтаныш сезім, дербестік, адамгершілік, еңбексүйгіштік, белсенділік т.б. қасиеттер дамыту болып табылады.

Заман талаптарына сай мектепке дейінгі мекемелерде АКТ оқыту процесінде кенінен пайдаланады. Түрлі танымдық салаларына арнаулы компьютерлік бағдарламалар құрылуда. Баланың жас ерекшелігіне және пайдаланатын компьютерлік бағдарламаларға сай интерактивті тақта ойындағы баланың оппоненті, бағдарлаушы (әңгімелеуші), жаттықтырушы, емтихан қабылдаушы болуы мүмкін.

Оқытуда балалардың түрлі психикалық функцияларын дамытуға арналған пайдаланатын компьютерлік құралдар бар: *олар қөру, есту арқылы қабылдау, зейін, есте сақтау, логикалық ойлау* т.б.

Интерактивті тақтаны пайдалану. Оқытуда интерактивті кешендерді пайдалану сапалы, қызықты және оңтайлы болып келеді. Электрондық мультимедиялық бағдарламаларды дәстүрлі оқыту және педагогикалық инновациялармен қатар, оқыту үрдісінде үнемі қолдану дайындығы әртүрлі деңгейдегі балаларды оқыту тиімділігін көтереді. Бірнеше технологиялардың пайдаланудың әсері, оқыту нәтижесінің сапасын күшейтеді.

Электрондық жүйеде оқытуда мультимедияны пайдалану, балаларға ақпаратты беру жылдамдығын, оны түсінуді көтеріп ғана қоймай, сонымен қатар интуиция, образдық ойлауын дамытады.

Мектепке дейінгі мекемеде интерактивті тақтаны пайдалану тәсілдері өте көп. Бұлар презентациялар, интерактивті оқыту бағдарламалары, графикалық, бағдарламалық орталықтарда жобалар құрастыру екені мәлім.

Құзіреттілік белгілі бір салада білім алған адамның нәтижелі әрекет етуге, белгілі бір нәтижеге қол жеткізуге, мәселелерді тиімді шешуге бағытталған адамның

жеке қасиеттерінің жиынтығы. Қазіргі кезде Еуропалық бірлестіктер кәсіби білім беруде бес кілттік құзіреттіліктерге көңіл бөлуде: әлеуметтік, коммуникативтік, ақпараттық, арнайы және когнитивтік:

Іздеу: айналадан сұрастыру, тәжірибелі тәрбиешілерден кеңес алу, ақпараттардан хабардар болу.

Ойлау: өткен және қазіргі кездегі оқиғалармен байланыс орната білу, айтылған ойлар мен ұсыныстарға сыни тұрғыдан қарау, сенімсіздік пен қиыншылықтарға қарсы тұра білу, дискуссия кезінде белгілі бір ойды ұстана білу, қоршаған ортаға, денсаулыққа байланысты қоғамдық әдеттерді бағалай білу.

Серіктесе білу: топта жұмыс істеу, шешім қабылдау, дау-дамай, ұрыс-керістерді болдырмауға тырысу, келісе білу, өзіне жүктелген міндеттерді білу және орындау.

Іске кірісу: жұмысқа кірісу, өзіне жүктелгендерге жауапкершілікпен қарау, жұмысын ұйымдастыра білу, ұжымға ене білу және өз тарапынан сол ұжымға жаңалық енгізу.

Бейімделу: жаңа технологиялар мен ақпараттарды қолдана білу, қиындықтарға төтеп бере алу, жаңа шешімдерді қабылдау[62]. Мектепке дейінгі ұйымдардағы тәрбиешілердің кәсіби әрекеті сан қырлы және арнайы білімді, біліктілікті, дағдыны, сапаларды қажет етеді. Қазіргі кездегі педагогикалық әдебиеттерде тәрбиешінің арнайы білімі, біліктілігі, дағдылары мен сапалары «кәсіби құзіреттілік» ұғымымен біріктірілген. Мектепке дейінгі ұйымдардағы тәрбиешінің құзіреттілігі бұл оның кәсіби міндеттерді тиімді атқара білуі, педагогикалық әрекетке эмоционалдық құнды қатынас пен ғылыми білімнің негізі болатын міндеттерді анықтайтын талаптар. Үздіксіз педагогикалық білім беруге байланысты жаңа әлеуметтік тапсырыстар, мектепке дейінгі жастағы балаларға білім беру саласындағы инновацияда өз-өзінен дамуға қабілеті бар педагогтардың квалификацияларына қойылатын талаптар түрінде көрінеді.

Тәрбиешілердің кәсіби құзіреттіліктерінің даму мәселесі үшін жүргізілген ретроспективті анализдердің көрсеткіштері бойынша, тәрбиешілердің құзіреттіліктері білім беру мекемесінің басшыларының ұйымдасқан әкімшілік міндеттерін шешуге бағытталған сапалық әрекеті негізінде қарастырылады. Бірақ білім беру мамандарының кәсіби құзіреттілігі – ол жеке де қасиет, себебі оның ішінде белгісіз формада (кәсібиліктің дамуына байланысты) кәсіби негізгі сапалар да көрінеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Атшыбаева А.Н, Мектепке дейінгі қызметте жаңа инновациялық технологияларды қолдану
2. «Балабақша әлемі» Республикалық порталы. <https://balabaksha.kz/20440/>
3. Абайлилдина Ж.М. «Инновациялық технологияларды мектеп жасына дейінгі балаларда сыншыл ойлауын дамытуда қолдану» «Білім айнасы» республикалық порталы.
4. <https://bilimainasy.kz/>
5. Шодирова Г.Ж, «Мектепке дейінгі ұйымдардағы педагогтардың кәсіби құзіреттіліктерін дамыту үдерісі». – Көкшетау, 2014. – [14,15 б]

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ТИІМДІ НӘТИЖЕЛЕРІ

Бисебаева Асел Каржауовна
Ақтөбе облысы, Ойыл ауданы
«Балдырған» бөбекжай-бақшасының меңгерушісі

Йохокуб: мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылығына арналған жаңа өнім

Мақсаты: ата-аналармен әлеуметтік серіктестік орнату. Тапсырмалар.

- Ата-аналарды мектеп жасына дейінгі баланың дамуындағы құрылыстың рөлімен таныстыру.
- Ата-аналарды құрылыс жинағының бөліктерін дұрыс атауға үйрету.
- Ата-аналарды жобаға сәйкес әртүрлі ғимараттар салуға және олар туралы әңгімелеуге жаттықтыру.

Қайырлы кеш құрметті ата-аналар!

Сіздерді «Йохокуб: мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылығына арналған жаңа өнім» тақырыбындағы шеберлік сабағына қатысуға шақырамын.

Yohocubes конструкциясы балалардың қызығушылықтарына, олардың қабілеттері мен мүмкіндіктеріне толығымен сәйкес келеді, өйткені бұл тек балалардың әрекеті. Бұл әрекеттің арқасында баланың дағдылары, психикалық және эстетикалық дамуы әсіресе тез жетілдіріледі. Қолдың ұсақ моторикасы сөйлеу орталықтарымен байланысты болғандықтан, құрылыс дағдылары жақсы дамыған балалардың сөйлеуі тез дамиды. Қолдың епті, дәл қимылдары балаға жазу техникасын тез және жақсы меңгеруге мүмкіндік береді.

Бала туа біткен дизайнер, өнертапқыш және зерттеуші. Табиғатқа тән бұл бейімділіктер дизайнда әсіресе тез жүзеге асады және жетілдіріледі, өйткені баланың қызығушылығын, зерделілігін, тапқырлығын және шығармашылығын көрсете отырып, өз ғимараттары мен конструкцияларын ойлап табуға және жасауға шексіз мүмкіндігі бар. Қазіргі уақытта педагогика және психология саласының мамандары балалар дизайнына ерекше көңіл бөлуде. Заманауи мектепке дейінгі білім беру бағдарламаларында бұл қызметтің жетекшілерінің бірі болып есептелуі кездейсоқ емес.

Йохокуб дегеніміз не - бұл екі негізгі бөлік. Кез-келген өнер нысанын жасау үшін желімсіз немесе қайшысыз тегіс пішіннен жиналған және әртүрлі бағытта картон тапсырмаларымен біріктірілген текше мен призманы бояуға болады, ол жеңіл, қауіпсіз және ең бастысы экологиялық таза. Йохокуб үш сөзден тұрады: жинау, бояу, ойнау. Дизайнер ойын арқылы абстрактілі ойлауды, дизайн дағдыларын, шығармашылық және ұсақ моториканы дамытады. Балабақша сабақтарына қолайлы әр түрлі жастағы топта ұжымдық шығармашылыққа үйретеді. Жинақтың барлық бөліктері ұзаққа созылатын экологиялық таза картоннан жасалған (арматураланған картон 1,5 мм), олар бір-біріне сенімді және оңай бекітіледі, сынбайды және мыжылады. Және желім қажет емес!

Текшелерден не жасауға болады? Олардан зәулім ғимараттар, ағаштар, жануарлар, технология және роботтар арқылы бүкіл ертегі әлемдерін құруға болады. Жаңа нысандарды ойлап табыңыз! Өз әлеміңіздің кеңістігін безендіріңіз! Текшелерді желім қолданбай-ақ жаңа пішіндер жасау үшін қайта пайдалануға болады. Сериядағы жиынтықтар өте алуан түрлі - бұл үйлер мен әртүрлі фигураларды қамтиды. Сіздің әлеміңізде ғимараттар, адамдар және жабдықтар (тіпті Титаник!) болады. Бір текшенің өлшемі: 8 см. Жиынтықтардың бөліктері әртүрлі, ал Йохокубиктерден жасалған ғимараттар шынымен үлкен болып шығады.

Сіздің балаңыздың ЙОХОКУБ-ты қажет ететін 7 себебі: қайшысыз және желімсіз! балалар қауіпсіз, таза және әдемі дизайн (фигураларды сұйық бояулармен бояй бастағанда ғана лас және лас; мен гуашьпен бояу пейзаж парағына қарағанда қалың картонда

әлдеқайда жағымды екенін айтамын);

1. бүкіл отбасы үшін ойындар! Бұл құрылыс жинағы отбасының барлық мүшелерін (соның ішінде әжелер мен әжелерді) жақындастырады - жаңа нәрсені үйреніңіз, сіз бұрын мұндай ойыншықтармен ойнамағансыз!

- ағасы әпкесімен ойнайды - YONOKUB командалық рухты және жауапкершілікті бөлуді арттырады: мысалы, біреуі текшелерді, екіншісі призмаларды жинайды, ал ата-ана оларды тек бірге ұстайды.

- балалар көп еңбек еткен анасымен ойнайды - анасы үшін ойын кеңістігінде әрекетті өзгерту және басы үшін демалу, балалар үшін ата-ананың олардың ойын алаңы мен ойындағы қажеттіліктерін құрметтейтіні оң.

2. ересектер жоқ! 3-ші нүкте қаншалықты тартымды болса да, кейде ересектерге аздап үзіліс жасау керек. 6 жастан бастап балалар текшелердің фантастикалық әлеміне еніп, ата-анасыз бірнеше сағат өздігінен ойнай алады - бұл ересектердің бір-бірімен өткізетін бірнеше бос сағаттарын білдіреді;

3. күңгірт конструкциялар жинағы өзінен бұрынғы барлық түсті конструкцияларға қарағанда салқынырақ, себебі YHOOKUB балалар өте жақсы көретін Minecraft-қа өте ұқсас; Ішінара осы құрылыс жинағының көмегімен балалар ойыншық шындықта өздерін таба алады - сіз текшелердің әртүрлі бөліктерінен тұтас бір қала тұрғыза аласыз және текшелерді өзіңіз қалағандай бояй аласыз және таңбалай аласыз!..

4. бұл конструктор дамиды: ойынның кез келген кезеңінде логика мен қиял, қиял мен шығармашылық байланысады;

5. қарапайым, бірақ дана: ұсақ моторика балалар үшін де, ересектер үшін де өте маңызды, картон қарапайым тапсырма сияқты көрінсе де, құрылыс әлі де дағдыларды қажет етеді - басқатырғыштар сияқты, бірақ сонымен бірге үш өлшемді бөліктерді сәйкесінше біріктіру. диаграмма , және барлығы бірге эксперимент - қарапайым болып көрінетін нәрсе даму мен құмарлық үшін көптеген мүмкіндіктерді жасырады;

6. ЭКО конструктор: бұл сіздің балаларыңыздың санасын және қоршаған ортаға деген жауапкершілігін тәрбиелеуге көмектесетін экоконструктор. «Эко» себебі: балалар үшін қауіпсіз, қайта өңделген қалдықтардан жасалған.

Практикалық бөлім (Ата-аналар мен балаларды қуыршаққа үй салуға шақыру)

Құрметті ата-аналар, қорытындылаймыз. Мен сізге не салғаныңызды және құрылыста дизайнердің қандай бөліктерін пайдаланғаныңызды айтуды ұсынамын.

Ата-аналар өз ғимараттарын таныстырып, олар туралы әңгімелейді. Мұғалім сұрақ қояды:

Құрылыс материалдарымен ойындар нені дамытады? Ата-ананың жауаптары:

- ұсақ моторика;
- кеңістіктік бағдарлау – заттардың кеңістіктегі және бір-біріне қатысты орналасуы туралы түсінік
- қиял;
- шығармашылық қабілеттер;
- есту зейіні, есте сақтау, логикалық ойлау;
- шыдамдылық пен шыдамдылықты, өз қолыңызбен заттарды жасауға, бастаған істі аяғына дейін жеткізуге ұмтылуды қалыптастыру.

REAL CRAFT конструктор

«Four angles» конструктор - **Қазақстанда жасалған**, бұл құрастырғыштарды қолдана отырып - 500-ге жуықтақырыпты оқу қызметін ұйымдастыруға болады. **«Four angles» Конструктордың авторы: Белгілі кәсіпкер, бизнесмен - Байтыманов Нурлан Павлович**

«Four angles» конструктордың өндірісі 2018 жылдың тамызында іске қосылды және бірден Ресей, Украина және Беларусь нарығына шықты. Конструктор пластикалық панельдер, блоктар, втулкалар, дөңгелектер мен бекіткіштердің жиынтығы болып

табылады, бір біріне қосылған кезде әртүрлі қолөнерді үлгі бойынша құрастыруға болады.

Жинақ 458 бөліктен тұрады

Үлкен тікбұрышты панельдер - 6 дана. Шаршы (кішкентай төртбұрышты панельдер) - 120 дана.

Бекіткіштер - 250 дана Втулкалар - 30 дана.

Дөңгелектер - 25 дана.

«Four angles» конструктор - бірегей дизайнерлық құрал, ол кешегі кеңестік кезеңде болған, Нурлан Павлович Байтыманов 4 жастан 10 жасқа дейінгі балаларды дамытуға дайындап, бейімдеген. «Four Angles» компаниясының патенті бар, ол сертификатталған шикізат қолданылатын эксклюзивті өндіріске құқық береді: бұл тағамдық пластик, балалар үшін қауіпсіз (барлық мақсаттарда), тұтынушылардың сұраныстардың ескере отырып, біз балалар ойындарын дамыту үшін қосымша аксессуарларды - ыдыс-аяқ, дастархан, жастық, көрпеше т.б. жасадық. «Four angles» ағылшын тілі аударылымы «төртбұрыштар» өйткені конструктордың мен тіктөртбұрыштар. Сондай-ақ «Four angles» - ең негізгі бөлшектер - төртбұрыштар аудармасын «періштелеройыны», «4-періште» деп атауға болады, философиялық терең мағына жатқан сөздер ойыны десе де болады. «Four angles» - бірегей, әмбебап құрылыс жинағы - баланың қолының ұсақ моторикасын, ойлауын, есте сақтауын, қиялын және болашақта қажет ететін басқа да көптеген дағдыларын дамытатын оқу құралы. Баланың даму деңгейі ұсақ моторикасының даму дәрежесіне және саусақтардың ұсақ қимылдарының қалыптасуына тікелей байланысты екені белгілі. Қолдың (мануальдік) әрекеттерін адам миының дамуына әсері біздің дәуірімізге дейінгі 2-ші ғасырда белгілі болды. Қытай философы И. Кант - «Қол - адамның шыққан миы» деп дәлелдеген. Қолдың дамуы мен мидың дамуы арасындағы байланыс заманауи зерттеулермен расталады. Физиологтар ми жарты шарлары мен қолдар мен саусақтардың ұштарында жүйке ұштары арасында тығыз байланыс бар екенін көрсетеді, сондықтан қол бұлшықеттерінің шаршауы орталық жүйке жүйесінің тежелуін тудырады және керісінше. Яғни, балалардың дамуы саусақтардың кинетикалық импульстарының әсерінен жүреді. Баланың жоғары деңгейде қолдарының ұсақ моторикасының дамуы, логикалық ойлауға қабілетті, оның есте сақтауы, зейіні, үйлесімді сөйлеуі жеткілікті түрде дамығанын көрсетеді. Психологтар баланың ақыл-ой қабілеттері өтеерте қалыптаса бастайтынын және өздігінен емес, оның белсенділігінің кеңеюіне қарай, оның ішінде жалпы қозғалыс және қолмен жұмыс істейтінін атап өтеді. Қолдың ұсақ моторикасын дамыту сөйлеу мен ойлауды дамытумен тығыз байланысты. Баланың саусақтары мен қолдарының қимылдары дамуға ерекше әсер етеді. Жаңа туылған нәрестеде қолдар әрқашан жұдырықпен түйілген, ал егер ересек адам сұқ саусақтарын баланың алақанына қойса, онда ол оларды қатты қыспайды. Баланы тіпті аздап көтеруге болады. Дегенмен, бала бұл манипуляцияларды рефлекторлық деңгейде орындайды, оның әрекеттері әлі жоғары ми бақылауына жеткен жоқ, бұл кейінірек оған саналы түрде қозғалыстарды орындауға мүмкіндік береді. Ұстап алу рефлексінің маңыздылығы баланың затты жіберіп алмауында. Ми жетілген сайын бұл рефлекс қабылдауға және босатуға айналады. Балада ұстау рефлексі неғұрлым жиі болса, баланың эмоционалды және интеллектуалды дамуы соғұрлым тиімді болады. Қол әрекетінің, адам миының даму әсері біздің дәуірімізге дейінгі 21 ғасырда Қытайда белгілі болды. Сарапшылар қол мен саусақты қамтитын ойындар, дене мен ақыл арасындағы үйлесімді қарым-қатынасқа әкеледі және ми жүйелерін тамаша күйде ұстайтынын дәлелдеді. Жапондық дәрігер Намикоши Токудзиро қолдарға әсер етудің емдік әдісін жасады. Ол саусақтар адамның орталық жүйке жүйесіне импульс жіберетін рецепторлардың үлкен санына ие екенін дәлелдеді. Қолдарда көптеген акупунктура нүктелері бар, массаж жасау олармен рефлексивті түрде байланысты ішкі органдарға әсер етуі мүмкін. (СУЖОК терапиясы, акупунктура және т.б.) «Four angles» конструкторы оқу қызметтері ретінде - дизайн, модельдеу, робототехниканың негізгі негізі болып табылады. Мектептер мен балабақшаларда робототехниканы модельдеу, дизайн негіздерін түсінетін және білетін кәсіби педагогтар ұйымдастыру керек. Ал «Four

angles» конструктордың бағасы қолжетімді, оны кез келген балабақша тәрбиешісі, тіпті 16 жастағы жасөспірім де үйрете алады. «Four angles» конструкторын балалармен бірге пайдалана отырып, педагог өзінің қалай ынталы, көңіл көтеруші «балаға» айналғанын байқамай қалады. Қазақстанда және көршілес мемлекеттерде конструктор «Four angles» жоғары сұранысқа ие. Алматы қаласында 60-қа жуық балабақшалар қолдануда. МКҚ-«№118 бөбекжай-балабақшасында» ««Four angles» конструкторға арналған арнайы бөлме ашылды, балалар қызығушылықпен құрылыспен айналысады.

ПЕРСПЕКТИВАЛЫҚ ЖОСПАР
«FOUR ANGLES» ҚҰРАСТЫРУ ОҚУ ҚЫЗМЕТІ

№	Оқу қызметі тақырыптары	Сағат саны	Ресурстар
1	«Four angles» құрастыру құралымен таныстыру	1	«Four angles» құрыстыру құралы
2	«Орындық» құрастыру	1	«Four angles» құрыстыру құралы
3	Асханадағы банкет үстелі», «Орындық, кресло, диван» құрастыру	1	«Four angles» құрыстыру құралы
4	«Төсек», «Екі қабатты кереует» құрастыру	1	«Four angles» құрыстыру құралы
5	«Жиһаз» (диван, 2 кресло, гардероб, кереует, үстел, банкет үстелі) құрастыру	2	«Four angles» құрыстыру құралы
6	«Кинотеатр», «Касса» дизайн құрастыру	1	«Four angles» құрыстыру құралы
7	«Балабақша» құрастыру құралы	2	«Four angles» құрыстыру құралы
8	«Жылан», «Дөнгелекті жылан» құрастыру	1	«Four angles» құрыстыру құралы
9	«Горыныч жыланын» құрастыру	1	«Four angles» құрыстыру құралы
10	«Қырықаяқ» құрастыру	1	«Four angles» құрыстыру құралы
11	«Үй», «Екі қабатты үй», «Қонақ үй» құрастыру құралы	1	«Four angles» құрыстыру құралы
12	«Мотоцикл», «Бесікті мотоцикл» құрастыру	2	«Four angles» құрыстыру құралы
13	«Машина» (жеңіл көліктер, жүк көліктері) құрастыру	2	«Four angles» құрыстыру құралы
14	«Тікұшақ», «Жүк тікұшағын» құрастыру	2	«Four angles» құрыстыру құралы
15	«Робот» құрастыру құралы	2	«Four angles» құрыстыру құралы
16	«Автобус» құрастыру	2	«Four angles» құрыстыру құралы
17	«Күшік» құрастыру	1	«Four angles» құрыстыру құралы
18	«Көк трактор», «Бульдозер» құрастыру	2	«Four angles» құрыстыру құралы
19	«Ұшақ» құрастыру	2	«Four angles» құрыстыру құралы

20	«Луноход» құрастыру	2	«Four angles» құрыстыру құралы
21	«Тербелетін орындық»құрастыру	1	«Four angles» құрыстыру құралы
22	«Электр құралдарын» (кіржуғыш, ыдыс жуғыш машина,компьютер,ноутбук,газ плитасы,теледидар) құрастыру	1	«Four angles» құрыстыру құралы
23	«Танк», «Бронетранспортер» құрастыру	2	«Four angles» құрыстыру құралы
24	«Әткеншек», «Карусель», «Белтемір» құрастыру	1	«Four angles» құрыстыру құралы
25	«Кран», «Жүк кранын»құрастыру	1	«Four angles» құрыстыру құралы

Оқу қызметінің бағдарламалық мазмұны

1-ойын (оқу қызметі)

Тақырыбы: «Four angles» құрастыру құралымен таныстыру.

Мақсаты мен міндеттері: Балаларды ерекше «Four angles» құрастыру құралымен таныстыру (панельдер, шаршылар, бекіткіштер, төлкелер, дөңгелектер). Құрастыру құралын қолдана отырып, балаларға көптеген жаңа сөздерді үйрету. Балалардың логикалық ойлау қабілетін дамыту, ұсақ қол моторикасын жетілдіру. Ұқыптылыққа, табандылыққа тәрбиелеу. Балалардың өз жұмысының нәтижесін сипаттау, бағалау дағдыларын қалыптастыру.

Материал: «Four angles» құрастыру құралы.

Ойын (оқу қызметі) барысы: Интерактивті белсенді тақтада құрастыру құралын көрсетіңіз және көрнекі түрде қолданыңыз (материалдарды зерделеу, қауіпсіздік және еңбек мәдениетін сақтау). Қазақстанда жасалған «Four angles» құрастыру жинағы балалар ойыншықтарын өндіруге рұқсат етілген қауіпсіз материалдардан жасалған. Сондай-ақ тұтынушылардың сұрауы бойынша «Four angles» құрамында: үлкен тік төртбұрыштар, төрт бұрыштар, 2 дана адам фигурасы (олардың тізе, шынтақ, денесі қалауыңызша бүгіледі), 15 бөлік тағам мен жеміс, 10 бөлік төсек-орын жиынтығы. Жиынтықта жалғанды көбейту шаршыларға арналған жапсырмалар (наклейки) бар. Оқу қызметін бастамас бұрын педагогтерге жапсырмаларды бір төртбұрышқа жапсыруды ұсынамыз. Оқу қызметі күтілетін нәтижеге қол жеткізу үшін 10-15 баладан аспайтын топшаларға ұсынылады. «Four angles» құрастыру құралы құрамында әр түрлі ойындарды ұйымдастыруға арналған жапсырмалар, стикерлер -майнкрафт, ноутбук, газ плитасы, кір жуғыш машина, ыдыс жуғыш (барлығы - 20-25 стикер) бар. Жапсырмалардың тақырыбы өндірушіге байланысты әр түрлі болуы мүмкін.

Педагогтерге ұсыныс: «Four angles» құрастыру құралында дөңгелектер бекіткіштер мен төлкелердің көмегімен орнатылады. Дөңгелектер орнатылған барлық қолөнер бұйымдарында айналуы керек, егер дөңгелектер айналмаса немесе дөңгелектер түсіп қалса, онда қолөнер дұрыс орындалмаған. Сондай-ақ барлық қолөнерде төртбұрыштар, бекіткіштер бір-бірімен анық, тығыз байланыстырылуы керек. Бекіткіштер еркін жалғанса немесе бос болса, құрал құлап қалуы мүмкін және күткен нәтижеге қол жеткізе алмайсыз.

Күтілетін нәтиже: Балалар құрастыру құралымен көрнекі түрде танысады (тексеру, бекіту, құрастыру құралы бөлшектерін бекіткіштердің көмегімен біріктіру, стикерлерді желімдеу), «Four angles» құрастыру құралын қолдана отырып, қолөнер бұйымдарын жинайды, құрастырады.

2-ойын (оқу қызметі)

Тақырыбы: «Орындықтар» құрастыру.

Мақсатымен міндеттері: Балаларға әр түрлі дизайн әдістері мен тәсілдері арқылы, биік орындықтарды құрастыру үшін шаршыларды пайдалана отырып, «Four angles» құрастыру құралы мен оның бөлшектері туралы түсінік беру. Балалардың логикалық ойлау қабілетін дамыту, қолдың ұсақ моторикасын жетілдіру. Ұқыптылыққа, табандылыққа тәрбиелеу, өз шығармашылық жұмысының нәтижесін бағалау және сипаттау дағдыларын қалыптастыру.

Материал: «Four angles» құрастыру құралы.

Ойын (оқу қызметі) барысы:

«Four angles» құрастыру құралының төрт бұрышты панельдерін және оның бөлшектерін пайдаланып, балаларға биік орындықтарды қалай жинау керектігін көрсетіңіз (2 әдіспен): шаршы панельдер және дизайнерлік қондырғылар, бекіткіштердің көмегімен төртбұрышты панельдерді бір-біріне жалғау арқылы балалар топ болып орындықтарды құрастырады. Ойын (оқу қызметі) соңында барлық балалардың орындықтарын жинап көрме ұйымдастырылады, балалардың жұмыстары бағаланады. Сондай-ақ орындықтарды әр түрлі тәсілдермен жинауға болады - орындықтар, лавочкалар, дизайнерлік орындықтар, дөңгелек табуреткалар (әр бала 4-5 орындық жинайды).

Күтілетін нәтиже: Балалар құрастыру құралымен көрнекі түрде орындықтар құрастырады, орындықтарды әр түрлі тәсілмен жасап үйренеді.

3-ойын (оқу қызметі)

Тақырыбы: «Ас үйдегі банкет үстелі», «Орындықтар, креслолар, дивандар» құрастыру.

Мақсаты мен міндеттері: Балалардың логикалық ойлау қабілетін дамыту, қолдың ұсақ моторикасын жетілдіру, шығармашылық ой-қиялын жетілдіру, кеңістікте бағдарлау. Ұқыптылыққа, табандылыққа тәрбиелеп, жауапкершілік

сезімдерін арттыру, топта жұмыс істеуге дағдыландыру. Өз шығармашылық жұмысының нәтижесін бағалау және сипаттау дағдыларын қалыптастыру.

Материал: «Four angles» құрастыру құралы.

Ойын (оқу қызметі) барысы: «Four angles» құрастыру құралының үлкен тікбұрышты, кіші төртбұрышты панельдерін және оның бөлшектерін пайдаланып, балаларға ас үйге арналған биік үстелді қалай жинау керектігін көрсетіңіз, әр түрлі әдістер - дизайн әдістерін қолдану арқылы ас үй үстелі, банкетке арналған үстелді құрастыру және орындықтар, креслолар, диван жинау. Құрастырған заттарды объектілер арасындағы мақсаты мен құрылымы бойынша байланысты орнату (2-3 түрлі әдіспен жинауға болады). Үстел, орындық, диванды бірінші жинаған балалар жапқыш алады, топ тапсырманы орындап болған соң барлығымен «Мейрамхана» сюжеттік-рөлдік ойыны ұйымдастырылады (оның ішінде кішкентай адамдар, тағамдар мен жемістер бар).

Күтілетін нәтиже: Объектілердің мақсаты мен құрылымы арасындағы байланысты орнату. Балалар ас үй үстелін, банкет үстелін, орындықтарды жинайды. Жинаққа кіретін ыдыс-аяқ, жемістер, кішкентай адамдарды алып, «Мейрамхана» с-р ойынын ұйымдастырады.

4-ойын (оқу қызметі)

Тақырыбы: «Төсек», «Екі қабатты кереует» құрастыру.

Мақсаты мен міндеттері: Балаларды «Four angles» құрастыру құралымен таныстыра отырып, шығармашылық ойлау қабілетін дамыту, кеңістікті бағдарлауға үйрету, қолдың ұсақ моторикасын жетілдіру, жауапкершілікке, тәртіптілікке, ұқыптылыққа, топ пен жұмыс істей білуге тәрбиелеу. Балаларды өз шығармашылық жұмыстарының нәтижесін бағалау және сипаттау дағдыларын қалыптастыру.

Материал: «Four angles» құрастыру құралы.

Ойын (оқу қызметі) барысы: «Four angles» құрастыру құралын пайдалана отырып, әр түрлі әдіс тәсілдерді қолдану арқылы «төсек», «екі қабатты кереует» құрастыру құралының бекіткіштер көмегімен шаршы панельдерді бір-біріне қосу арқылы сіз тұрақты

балалар төсегін жинай аласыз(2-әдіс), бір кісілік төсекке тағы бөлшектердің көмегімен шаршы қосу арқылы екі қабатты кереует жасау тәсілін балаларға түсіндіру қажет. Бірінші болып тапсырманы орындаған балалар төсек-орын мен төсекте кішкентай адамдарды алып «Балабақша» д/ойынын ұйымдастырады. Бөлшектерді қосып, балабақшадағыдай екі қабатты кереует жинау, 2 деңгейлі, 3 деңгейлі кереуеттерді құрастыруға болады. «Отбасы», «Қонақ үй», «Балабақшадағы жатын бөлме» сюжеттік-рөлдік ойынын ұйымдастыруға болады.

Күтілетін нәтиже: Төртбұрыштар мен бекіткіштердің көмегімен әртүрлі әдістерді және дизайн әдістерін қолдана отырып, құрылым мен заттың арасында байланыс орнату үшін төсек жинайды, 2 деңгейлі кереует, төсек-орын жабындарын алады (бұл жинаққа кіреді). Балалардың қалауы бойынша, балалар екі қабатты кереуеттердің 10 деңгейіне дейін жинай алады, саны шектеусіз. «Қонақ үй», «Балабақшадағы жатын бөлме» с-р ойындарын ұйымдастыруға болады.

5-ойын (оқу қызметі)

Тақырыбы: «Жиһаз» (диван, 2 кресло, гардероб, кереует, үстел, банкет үстелі) құрастыру.

Мақсаты мен міндеттері: Балаларды «Four angles» құрастыру құралымен таныстыра отырып, шығармашылық ойлау қабілетін, қиялы мен 3D ойлауын, зейінін дамыту. Жұмыс процесінде топпен жұмыс жасай білуді, жұмыс орнын, құралдарды ретке келтіруді үйрету. Балаларды өз шығармашылық жұмыстарының нәтижесін бағалауға, сипаттауға дағдыландыру.

Материал: «Fourangles» құрастыру құралы.

Ойын (оқу қызметі) барысы: «Fourangles» құрастыру құралын пайдалана отырып, әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы «Жиһаз» құрастыру. Жиһазды құрастыру үшін құрастыру құралы мен оның бөлшектерін бекіткіштердің көмегімен шаршыларды бір-біріне қосу арқылы диван, 2 кресло, гардероб, кереует, үстел және банкет үстелі жиналады. Құрастыру құралының үлкен панельдерінің көмегімен үлкен қонақ бөлме жасаңыз, «кішкентай адамдарды» отырғызыңыз және ойын ұйымдастырыңыз, «Қонақ бөлмесі» т.б. ойынға тағамдар мен жемістерді беріңіз, құрылым мен объект арасындағы байланысты орнатыңыз. «Жиһаз зауыты» «қонақүй» д/ойынын ұйымдастыру.

Күтілетін нәтиже: Балалар жиһаз құрастырады (диван, кресло, гардероб, кереует). «Four angles» құрастыру құралының иілгіш бөліктерін бір-біріне өте оңай қосуға болады. Балалар қызығушылықпен құрастырады, «кішкентай адамдар» өте иілгіш, тізе және шынтақтары бүгіледі, балаларға «төсек жапқыштар», «кішкентай адамдар» таратып беріп, «Қонақ үй», «Қонақ бөлме» д/ойындарын ұйымдастыруға болады.

6-ойын (оқу қызметі)

Тақырыбы: «Кинотеатр», «Кассир» құрастыру.

Мақсаты мен міндеттері: Балаларды «Four angles» құрастыру құралын таныстыра отырып, шығармашылық ойлау қабілетін, қиялы мен 3D ойлауын, зейінін дамыту. Қолдың ұсақ моторикасын жетілдіру, жұмыс процесінде жұмыс орнын, құралдарды ретке келтіруге, табандылыққа және өз жұмысының нәтижесін бағалай білуге мен сипаттай білуге тәрбиелеу.

Материал: «Fourangles» құрастыру құралы.

Ойын (оқу қызметі) барысы: «Four angles» құрастыру құралының үлкен панельдерін бекіткіштермен пайдаланып үлкен кинотеатр экранын жинаңыз. Кіші төртбұрышты панельдер мен бекіткіштерді пайдаланып, оларды бір-бірімен байланыстырып, үлкен кинотеатрға арналған орындықтарды, креслоларды жинаңыз және кіші төртбұрышты қолдану арқылы билет кассасын құрастырыңыз. Сіз 2 сары төлке мен бекіткіштерді пайдаланып интернеттің антенналарын жасай аласыз. Сонымен қатар сіз адамдардың демалуы үшін «Бар есептегішін», үстелдер мен орындықтарды жасай аласыз. «Кинотеатр» с-ройынын ұйымдастыру.

Күтілетін нәтиже: Шаршы және бекіткіштердің көмегімен әр түрлі әдіс-тәсілдер

мен дизайн әдістерін қолдана отырып, «Кинотеатр» (орындықтар, экран, креслолар) құрастыру, балалардың логикалық ойлауын дамыту, өз шығармашылық жұмысының нәтижесін бағалау, сипаттау. «Кинотеатр» сюжеттік-рөлдік ойынын ұйымдастыру.

7-ойын (оқу қызметі)

Тақырыбы: «Балабақша» құрастыру.

Мақсаты мен міндеттері: Балаларды «Four angles» құрастыру құралының үлкен панельдерін, шаршы және бекіткіштердің көмегімен әр түрлі техникалар мен дизайн әдістерін қолдана отырып, «Балабақшаны» құрастыру.

Балалардың шығармашылық қабілетін, 3D ойлауын, қиялдауын, қолдың ұсақ моторикасын жетілдіру. Топпен жұмыс жасай білуін, өзіндік шығармашылық жұмыс нәтижесін сипаттау қабілетін дамыту.

Материал: «Fourangles» құрастыру құралы.

Ойын (оқу қызметі) барысы: «Fourangles» құрастыру құралының үлкен және кіші төртбұрыштар панельдерін, оның бөлшектерін пайдаланып, «Балабақша» құрастырыңыз. Шағын панельдер мен құрастыру құралының бекіткіштерін қолданып, балабақшаның топ бөлмесіне, жатын бөлмесіне үстелдер мен орындықтарды жинаңыз, шкафтар жасаңыз, парталар, ас үй, дәретхана, алшағын панельдерді пайдаланып, тақта, интерактивті тақта жасау, оқу қызметіне көптеген керек-жарақтарды жинауға болады. «Балабақша» с-ройынын ұйымдастыру.

Күтілетін нәтиже: Төртбұрыштар мен бекіткіштердің көмегімен әр түрлі техникалар мен дизайн әдістерін қолдана отырып, «Балабақша» мен оның топ бөлмесіне қажетті барлық заттарды құрастыру. «Балабақша» ойынын ұйымдастыру.

8-ойын (оқу қызметі)

Тақырыбы: «Жылан», «Дөңгелекті жылан» құрастыру.

Мақсаты мен міндеттері: Балаларды «Four angles» құрастыру құралының үлкен панельдерінің, шаршы және бекіткіштердің көмегімен әр түрлі техникалар мен дизайн әдістерін қолдана отырып, «Жылан», «Дөңгелекті жылан» құрастыру. Балалардың шығармашылық ойлауын, қиялын, қолдың ұсақ моторикасын жетілдіру. Жауапкершілікке, топпен жұмыс істеу қабілетін, уақытты бағдарлау дағдыларын қалыптастыру, 3D ойлауын дамыту.

Материал: «Fourangles» құрастыруқұралы.

Ойын (оқуқызметі) барысы: Ойын (оқу қызметі) барысы: «Four angles» құрастыру құралын кіші төртбұрышты панельдерін, бекіткіштерін, бөліктерін төлкелердің көмегімен панельдерді бір-бірімен байланыстыру арқылы «Жылан» және «Дөңгелекті жыланды» құрастыру.

«Жыланды» екітәсілмен жинауға болады:

1) жылан қозғалуы үшін төлкенің көмегімен дөңгелектерді қосымша бекіту;

2) бірнеше жылан жасап, балалармен

«Батпырауық», «Террариум» ойынын ұйымдастыру.

Күтілетін нәтиже:

«Жыланды» балалар қызығушылықпен жинайды. «Дөңгелекті жылан» жобасын жасаудың 2-әдісі - төлкелерді қолдана отырып, дөңгелектер жасаса, «жылан» қозғала алады. Сонымен қатар «жыландар» әртүрлі түсті болуы мүмкін, өйткені кіші панельдер түрлі түсті. Құрастыру барысында балалар көптеген жаңа сөздерді меңгереді. «Террариум» д/ойыны.

9-ойын (оқу қызметі)

Тақырыбы: «Горыныч жыланын» құрастыру

Мақсаты мен міндеттері: Балаларды «Four angles» құрастыру құралының панельдерін бекіткіштердің көмегімен әр түрлі техникалар мен дизайн әдістерін қолдана отырып «Горыныч жылынын» құрастыру.

Балалардың шығармашылық 3D ойлауын, зейінін, қиялын, қолдың ұсақ моторикасын жетілдіру. Жауапкершілік, топпен жұмыс істеуқасиеттерін дамытып, уақытты бағдарлауға үйрету.

Материал: «Fourangles» құрастыруқұралы.

Ойын (оқуқызыметі) барысы: «Four angles» құрастыруқұралының кіші панельдерін бекіткіштерінің көмегімен әртүрлі техникалар мен әдістерді қолдана отырып, «Горыныч жыланын» жинаңыз. Құрастыруқұралының кіші шаршы панельдерін бекіткіштің көмегімен бір-біріне қосу арқылы«Горыныч жыланын» (3, 6 басты; бастардың саны шектелмеген) жинай аласыз. Бекіткіш пен сары төлкелердің көмегімен дөңгелектерді жасасаңыз, «Горыныч жыланы» қозғалады. Бірнеше «Горыныч жыланын» жасау арқылы «Алеша Попович және Горыныч жыланы» д/ойынын ұйымдастыруға болады.

Күтілетін нәтиже: Балалар 3 басты «Горыныч жыланын» жинайды. «Горыныч жыланын» құрастырудың 2-жолы - дөңгелектерді төлкелерді пайдалану арқылы жасаса, «Горыныч жыланы» қозғалады. «Горыныч жыланы» құрастыру құралының кіші панельдері сияқты әр түрлі түстерде болуы мүмкін.

«Алеша Попович және Горыныч жыланы»дидактикалық ойыны.

10-ойын (оқу қызметі)

Тақырыбы: «Қырықаяқ» құрастыру.

Мақсаты мен міндеттері: Балаларды «Four angles» құрастыру құралының панельдерімен, бекіткіштердің көмегімен әр түрлі техникалар мен дизайн әдістерін қолдана отырып, «Қырықаяқ» құрастыру. Балалардың шығармашылық 3D ойлауын, қиялын, қолдың ұсақ моторикасын жетілдіру. Жауапкершілікке, топпен жұмыс істей білуге, уақытты бағдарлауға үйрету.

Материал: «Fourangles» құрастыру құралы.

Ойын (оқу қызметі) барысы: «Four angles» құрастыру құралының кіші панельдерін, бекіткіштерінің көмегімен әр түрлі техникалар мен әдістерді қолдана отырып «Қырықаяқ» жинаңыз. Кіші төртбұрышты панельдерді бір-біріне біріктіру арқылы «қырықаяқ» жасап, оның басына 2 бекіткіш пен төлкелерді пайдаланып көз (антенналар) жасаңыз. Балалармен «Жәндіктер»д/ойынын ұйымдастыру.**Күтілетін нәтиже:** Балалар төртбұрышты кіші панельдер мен бекіткіштердің, төлкелердің көмегімен «Қырықаяқ» құрастырады. «Қырықаяқты» құрастыру кезінде балалардың зейінін, назарын қырықаяқтың аяқтарына аудару қажет, өйткені қырықаяққа көптеген «аяқтарды» орнату өте қиын. Құрастыру құралы өте икемді, балалар тапсырманы орындай алады.

Қолданған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы Үкіметінің «Білімді ұлт», « Сапалы білім»2021 жылғы 12 қазандағы № 726 қаулысы.
2. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытуды дамыту моделі.2021 жылғы 15 наурыздағы № 137 қаулысы.
3. Қазақстан Республикасы Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты.31 қазан 2018жыл №604 бұйрығы.
4. Қазақстан Республикасы мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы, 24 қыркүйек 2020жылғы № 412 бұйрыққа қосымша Қазақстан Республикасының білім және ғылым министрінің міндетін атқарушының 2016жылғы 12 тамыздағы №499 бұйрығына 1- қосымша.
5. Интернет ресурсы.

БАЛАБАҚШАДА ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕР

**Тантаева Жанна Болатовна
Жамбыл облысы, Шу ауданы,
«Қарлығаш» бөбекжай-бақшасының меңгерушісі**

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында мемлекеттік саясат негізінде ең алғаш рет «Әр баланың қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы жеке адамның дарындылығын таныту» сияқты өзекті мәселелер енгізіліп отыр. Қазақстан Республикасындағы білім беруді жаңғырту жағдайында дарынды балалар тұлғасының ішкі әлеуетін дамыту ең көкейтесті мәселе болып табылады. Дарындылықты дамытудың осындай қолайлы кезеңі мектепке дейінгі балалық шақ болып табылады. Білім беру тәжірибесі көрсеткендей балалар арасында айтарлықтай айырмашылықтар болады. Құрбыларына қарағанда шығармашылық қабілеттерімен, жіктей білетін, жалпылай білетін, өзара байланысын таба білетін біліктіліктерімен неғұрлым дамыған дарынды балалар айырықша көзге түседі. Олар үнемі өздерін қызықтыратын мәселелер бойынша ізденіс үстінде болады, зеректік, дербестік, белсенділік танытады.

Дарындылықты тұңғыш рет ағылшын антропологи Френсис Гальтон зерттеген болатын. Ол дарындылық психологиясы тарихында үлкен еңбек сіңірді. Ф. Гальтон дарындылық – тұқым қуалайтын факторлардың нәтижесі екендігін алғаш рет дәлелдеуге тырысты. Оның «Таланттың тұқым қуалауы – оның заңдары мен нәтижелері» атты кітабы XX ғасырдың екінші жартысындағы кең таралған психологиялық еңбектердің бірі болды. Дарынды балалардың психологиясын зерттеуде француз ғалымы Альфред Биннің орны ерекше, ол тұлғаның танымдық әрекетіне сынақ жүргізген. Сонымен қатар, өте ұзақ зерттеу жүргізген АҚШ ғалымы Льюис Тердің еңбектері дарындылық психологиясында үлкен рөл атқарды. Ғалымдардың ерте заманнан бастап жинақталаған дарындылық мәселелері туралы тәжірибелері қазіргі кезеңге дейін қолданылуда. «Дарындылық» ұғымы «сый», «дар» деген сөзінен шыққан, дамудың алғы шарттын білдіреді. Бұл ұғымға педагогикалық энциклопедияда мынадай анықтама беріледі. «Дарындылық – белгілі бір іс-әрекет саласында ерекше жетістікке жеткізетін адам қабілеті дамуының жоғарғы деңгейі». Дарындылық ұғымы бұл жүйелі, бір немесе бірнеше әрекет түрі бойынша адамның басқа адамдармен салыстырғанда жоғары нәтижеге жету мүмкіндігін анықтайтын, өмір бойы дамитын психикасының сапасы.

Негізінен баланың дарындылығы өте ерте байқалады. Оның дамуының өте қарқынды кезеңі 2 жастан бастап 5 жастың аралығы. Осы жаста балаларда тұлғалық негіз қалыптасады және ол өзін көрсете бастайды. Әртүрлі салалардағы әрекеттерде ырық бермей, алғашқы ықтиярсыз қабілеттері пайда болады. Дарынды балалардың психологиялық ерекшеліктері:

- ерекше зейінділік;
- қабылдауының ауқымдылығымен ерекшеленетін балалар;
- есте сақтауы жоғары деңгейдегі балалар;
- таным аясы өте кең болады;
- қиялдары кең, ұшқыр болады;
- ойлау белсенділігі жоғары;
- тілі ерте дамыған, бай сөздік қорға ие балалар;
- зейін қоюы жоғары деңгейдегі балалар;

Дарынды балалардың мінез-құлқында шыншылдық сезімдері жоғары, жақсы әзілқой сезімдерге ие, сонымен қатар тез өзгертін, шыдамсыз, үнемі назарда болғанды ұнататын қасиеттерін байқатады, оларға қорқыныш, жоғары сезімталдық тән.

Мектепке дейінгі жастағы дарындылық бірнеше кезеңдерден тұрады:

Бірінші кезең (2-3 жас) бұл кезеңде бала алғашқы сенсорлық әсер алады.

Екінші кезең (3-4 жас) әрекеттерге еніп кетеді, табиғи материалдардың бастапқы белгілері туралы түсінігі пайда болады, өте белсенді, оған кең ауқымдағы әртүрлі әрекеттерге мүмкіндігі бар.

Үшінші кезең (4-5 жас) баланың шығармашылық ізденіс кезеңі, қосымша әрекеттер үшін қабілетті балаларды біріктіруге болады.

Төртінші кезең (5-6 жас) бала оң нәтижелерге жетуге ұмтылады.

Бесінші кезең (6-7 жас) дарындылық өздігінен таныла бастайды.

Балабақшада дарынды балалармен жұмысты ұйымдастырудың мынадай жолдарын көрсетуге болады:

Дарынды балаларды анықтау: баланың табыстары мен жетістіктеріне талдау. Балалардың әлеуеттік мүмкіндіктерін диагностикалау. Бақылау, сараптамалық бағалау әдістерін қолдану. Психологиялық тестілер (ата-аналар мен педагогтарға арналған А. И. Савенковтың «Дарындылық картасы» әдістері; В. Шебеко, А. Булахтың ата-аналарға арналған сауалнамалары; Торренс және басқалардың креативтілік тестілері) қолдану.

Мектепке дейінгі жастағы дарынды балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау:

- баланы дербес дамыту жоспарын құру;
- дарынды балалардың жан-жақты, эмоциялық және әлеуметтік дамуына көмектесетін қолайлы заттық-кеңістіктік дамытушы орта құру;

Мектепке дейінгі жастағы дарынды балалардың шығармашылық бағыттарын:

- дербес шығармашылық тапсырмаларды іске асыруына көмек беру;
- зияткерлік ойындарға, конкурстарға қатысу;
- дарынды балаларды ынталандыру: әртүрлі конкурстарға қатысқаны үшін дипломдармен, грамоталармен марапаттау.

Дарынды балалардың ата-аналарымен жұмыс:

- дарынды баламен, ата-анамен және тәрбиешімен бірлескен практикалық әрекеттер.
- Әңгімелер, тренингтер, мектепке дейінгі ұйымдардың мамандарымен жеке кеңестер.
- Талантты балалардың ата-аналарына қолдау жасау және ынталандыру (ата-аналар жиналыстарында грамоталар мен алғыс хаттар тапсыру).
- Ата-аналарға дарындылық тақырыбында психологиялық дайындық жасау.

Педагогикалық ұжыммен жұмыс: дарынды балалармен жұмыс бойынша педагогтардың кәсіби және тұлғалық жетілуіне ықпал ету, дарынды балалармен жұмыс мәселелері бойынша «Мектеп жасына дейінгі дарынды балалар: теориясы, мәселелері және оларды ертерек анықтау» тақырыбында оқыту семинары, «Дарындылық бала тұлғасының даму факторы ретінде», «Кіріктірілген оқыту әдістерін қолданудың вариативтілігі» тақырыптарында кеңестер. Кітапхана қорына өз білімін көтеруге қажетті әдебиеттер жинақтау және іріктеу, жаңадан түскен әдебиеттерге жүйелі шолу, ғаламтор мүмкіндіктерін пайдалану. Мектепке дейінгі балалық шақ кезеңінде алғашқы бейімділіктері айқындалғаннан бастап бала қабілеттерінің көрінуіне, дарынды бала тәрбиеленетін балабақшада және отбасында қолайлы жағдай құрылып, бірлескен жұмыстар үйлесімінде мүмкін болады. Мектеп жасына дейінгі шығармашыл баланы тәрбиелеу үшін тәрбиешіге инновациялық мынадай әдіс-тәсілдер қажет болады: стандарттан тыс, креативті жұмыс істеуге ынтасы; ізденіс белсенділігі, ізденімпаздық; – мектеп жасына дейінгі педагогика мен балалар психологиясы туралы білімі.

Дарынды балалармен жұмысты ұйымдастыру бағдарламасы бойынша тәрбиелеу үдерісі заттық-кеңістіктік дамытушы ортада жүзеге асырылады және мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың тәрбиелік, дамытушылық және оқыту міндеттерінің бірлігі қамтамасыз етіледі. Дарынды балалармен жұмысты ұйымдастыру бойынша бағдарлама мазмұны: «Таным», «Шығармашылық» білім беру салаларына негізделеді, балалардың жас және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, олардың жан-жақты дамуына бағдарланған. Мектеп жасына дейінгі дарынды балаларды тәрбиелеу-оқыту жұмыстарын ұйымдастыру үшін мынадай жағдайлар жасалады:

- дарынды балалармен жұмыс істейтін арнайы дайындалған жоғары біліктілігі бар тәрбиешілер мен педагогтардың болуы;
- бай заттық-кеңістіктік дамытушы ортаның болуы;
- балаға қамқор және мейірімді қарым-қатынастағы ахуал құру;
- жұмыс жоспарының болуы. Біз өз жұмысымызда мына ұстанымдарды басшылыққа аламыз:
- тәрбиешілердің, педагогтардың және ата-аналардың ынтымақтастық үдерісі жүзеге асырылатын, сабақтастық;
- әр балаға жеке қарым-қатынас жасау;
- таңдау мүмкіндігі;
- кешенді қарым-қатынас;
- баланың жеке және ұжымдық әрекеттерінің, арнайы ҰОҚ көлемі мен жалпы дамыту ҰОҚ көлемінің тиімді ара қатынасын сақтау;
- балабақшаның қосымша білім беру, мәдениет ұйымдарымен өзара байланысы және ынтымақтастығы.

Балабақшаларда ұйымдастырылған студиялардың, үйірмелердің дарындылық белгілері бар балалардың қабілеттерін ашатын және жүзеге асыратын мүмкіндіктері бар. Соңғы уақытта дарындылықты ерте айқындау және дамыту мәселелерінің өзектілігі мен маңыздылығы арта түсуде. Мектепке дейінгі балалық шақ дарындылықты дамытудың маңызды және қолайлы кезеңі болып табылады. Әдеттегі балабақша жағдайында балалар дарындылығын дамыту барлық педагогикалық ұжымнан осы бағыттағы педагогикалық басқарудың біртұтас жүйесін әзірлеуді және енгізуді талап етеді. Балабақшадағы педагогикалық ұжымның балалар дарындылығын дамыту бойынша әрекеттері жүйелілік, тұлғаға-бағдарлану, тұлғалық-әрекет тәсілдеріне негізделіп құрылады. Мектепке дейінгі ұйымдар көлемінде балалар дарындылығын дамыту бойынша жұмыстар мазмұны мынадай блоктарды қамтиды:

- педагогтармен жұмыс;
- балалармен жұмыс;
- балалардың ата-аналарымен жұмыс;
- психологтармен жұмыс.

Мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеу – оқыту үдерісінде тәрбиелеудің заманауи технологиялары мен балалар дарындылығын дамытудың ерекше әдістері қолданылады.

Балабақшада дарынды балалармен әлеуметтік-психологиялық тренингтер ұйымдастыру кезінде мына ережелерді сақтау керек:

Жоғары қиындықтағы тапсырмаларды орындау: Бағдарламада орындау барысында жиі сәтсіздіктер мен таңданулар туғызатын қиындықтары бар тапсырмалар жиынтығы қамтылған. Жүргізуші топқа қажетті көмекті бере отырып, соңғы нәтижесінде тапсырманың толық орындалуына қол жеткізеді.

Қатысудың толық еріктілігі: Бала әрбір жаттығуға, талқылауларға өзінің қатысу дәрежесі туралы шешімді өзі қабылдайды. Бұл ішкі бақылауды дамытуға, дербес шешім қабылдауға және ол үшін жауапкершілік алуға мүмкіндік береді.

Тренингтің қауіпсіз ортасы: Жетекшілері де және топ та тұтасымен тренингтің әрбір қатысушысына үнемі эмоциялық қолдау көрсетеді. Жарыс сәттері атымен болмайды, жалпы ұстынымы: «Жеңіске бірге жетеміз немесе жеңілсек бірге жеңілеміз».

Топта алған тәжірибенің күнделікті өмірмен байланысы: Бұл байланыс талқылаулармен, пікірталастар ұйымдастырумен, қызықты аңыз әңгімелер енгізумен, жетекші ұсынатын қысқа әңгімелермен қамтамасыз етіледі.

Топ жетекшілерінің айырықша ұстанымы: Жетекшілер топты бағыттады, бірақ оның қатысушыларына кедергі жасамайды.

Үйірмеге даярлық топтарындағы математикаға бейімділігі бар және ақыл ой қабілеттері жоғары дамыған дарынды балалар қатысады. Мектепке дейінгі ұйымдардағы

дарынды балалармен жұмыстарға психологиялық-педагогикалық қолдау жасау үдерісін басқару үлгісі мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың кезек күттірмейтін міндеттерін шешуде, сондай-ақ, педагогтардың өзін-өзі кәсіби жетілдіру бойынша белсенді әрекеттерге ынталандыру тұрғысынан да тиімділігін көрсетеді. Сонымен қатар, мектепке дейінгі ұйымдардың ата-аналармен жұмысында оңтайлы өзгерістер, педагогтардың өз жұмысының сапасына жауапкершілігінің артуы байқалады.

Дарындылық ғасырлар бойы әлеуметтік-педагогикалық тәжірибеден өз алдына бөлек дербес қарастырылып келді. Білім беру жүйесінде дарынды балалармен жұмыстар ұйымдастырудың қажеттілігі болмады. Қазіргі кезеңде дарынды балаларды ертерек анықтау мен дамытуға ерекше назар аударылуда. Зияткерлік және шығармашылық дарындылық дарындылықтың негізгі түрлері ретінде қарастырыла бастады. Дарынды балаларға оза даму тән. Мектеп жасына дейінгі дарынды балалар мәселелерін анықтау олардың құрдастары, ересектер мен ата-аналарымен байланыс жасау арқылы жүзеге асады. Бағдарламада бірқатар ғалым-педагогтардың зерттеулері келтірілген. Дарынды балалар санынан орташа даму деңгейіндегі балалар саны басым болатындығын зерттеулер көрсетіп отыр. Яғни дарынды балалар саны өте аз. Осыған байланысты мектеп жасына дейінгі дарынды балалардың дамуына көмек жасау және қолдау қажет.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Балапан» бағдарламасы 2010 – 2020жж. 28.05.2010ж. (20.12.2013ж) №1377
2. Қазақстан Республикасы мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты, 2012 ж. №1080
3. Е.С.Белова Одаренность малыша : раскрыть, понять, поддержать/ М.: Академия, 1998.- 251 б.
4. Д.Б. Богоявленская Рабочая концепция одаренности/Педагогика,1998.257б.
5. А.И.Доровской Сто советов по развитию одаренности детей. Родителям, воспитателям, учителям/ – 312 б.
6. Қазақстан Республикасында Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жалпы білім беретін Типтік бағдарламасы.

ОЙЫН - МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫ ЖАН-ЖАҚТЫ ДАМУ ҚҰРАЛЫ

Ризабекқызы Гүлмейрім
Атырау қаласы
«Бұлбұл» бөбекжай-бақшасының тәрбиешісі

Аннотация

Осы мақалада ойын мектеп жасындағы балалардың жетекші іс-әрекеті ретінде сипатталған. Мектепке дейінгі ұйым тәрбиешісінің ойын іс-әрекетін дамытудағы міндеті ашып көрсетілген. Ойын ұйымдастырылған іс-әрекеттің маңызды бөлігі деп тани отырып, ойынды ұйымдастырудың әдістемелік талаптары ұсынылған.

Түйін сөздер: мектеп жасына дейінгі бала, ойын, ұйымдастырылған іс-әрекет, тәрбиеші міндеті, педагогикалық шарттар.

Баланың дамуы мен тәрбиесінде өте әсерлі рөл маңызды да, жетекші іс-әрекеті ретінде ойынға тиесілі. Бұл баланың тұлғасын, оның моральдық-еріктік қасиеттерін қалыптастырудың тиімді құралы, ойын барысында әлемге ықпал ету немесе қоршаған ортамен байланыс қажеттілігі жүзеге асырады.

Ойын - бұл мектеп жасына дейінгі балалардың рухани және физикалық күш-қуатын, танымдық процесстерін дамытатын негізгі іс-әрекет, оның барысында; баланың зейіні,

есте сақтау қабілеті, қиялы, тәртіптілігі, ептілігі қалыптасады. Сонымен қатар, ойын - бұл мектепке дейінгі жастағы балаларға тән әлеуметтік тәжірибесін игерудің өзіндік тәсілі.

Тәрбиеленушілердің эмоционалдық жайлылығын, жан-жақты және толыққанды дамуын, балалардың белсенділік түрлерін және бірге әрекет етуге қатысушыларды таңдау мүмкіндігін, ойын аймақтарының қанықтылығын, қолжетімділігін, вариативтілігін және қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін дамытушы орта құрылады [1]. Үлгілік бағдарламада ұсынылған кез келген түйінді дағдыларды дамыту балалардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, күн сайын ойын түрінде ұйымдастырылған іс-әрекеттері арқылы жүзеге асырылады [2].

Ойын - балалар үшін ең қолжетімді іс-әрекет түрі, қоршаған әлемнен алған әсерлерді қайта өңдеу тәсілі. Ойында баланың ойлау және қиял ерекшеліктері, оның эмоциясы, ақыл-ой белсенділігі, қарым-қатынасқа деген тілегі айқын көрінеді [3].

Ойын білім беру маңыздылығына ие, ол мектепке дейінгі ұйымдардағы ұйымдастырылған іс-әрекеттермен, күнделікті өмірді бақылаулармен тығыз байланысты. Балалар ойын мәселелерін өз бетінше шешуге, жоспарларын жүзеге асырудың ең жақсы әдісін табуға, өз білімдерін өмірде пайдалануға үйренеді. Мұның бәрі ойынды мектепке дейінгі балалық шақта баланың даму бағытын дұрыс құрудың маңызды құралы деп есептеуге мүмкіндік береді.

Ойын - бұл бала дамуының, адамның балалық шақтағы дамуының ең жоғары сатысы; өйткені, бұл оның ішкі әлемнің ерікті бейнесі, оны өзіндік қажеттілігінің көрінісі. Ойын - бұл адамның осы жас сатысындағы ең таза және рухани көрінісі, сондықтан ойын шаттық пен еркіндікті оятады. Барлық жақсы нәрселердің қайнар көзі ойынның негізінде жатыр және сол арқылы көрініс табады. Осыған орай ерте балалық шақтан-ақ ойын арқылы қоршаған әлемді қабылдауға және оны тануға үйретуге болады.

Мектепке дейінгі ұйым тәрбиешісінің ойын іс-әрекетін дамытудағы міндеті: балалардың табиғи қажеттілігін қанағаттандыру және құрдастарымен, ересектермен қарым-қатынасын жетілдіру; балаларды заттық әлемге енгізу, заттарды қолдану жолдары мен амалдарын көрсету; бір затпен бірнеше әрекетті орындауға және таныс қимыл әрекеттерді бір нысаннан екінші нысанға көшіре білуге үйрету; ересектердің көмегімен сюжетті желімен біріктірілген бірнеше ойын әрекетін орындау. Балалардың ойынға қажетті ойыншықтар мен атрибуттарды өз бетінше таңдау тілегін қолдау. Ойын барысында рөлді түсінуге ықпал ету. Сюжетті қимыл әрекеттерді рөлдермен байланыстырып үйрету.

Мектеп жасына дейінгі балалардың бар өмірі ойынға қанық, саналуан ойынға толы. Әр бала қандай да бір ойында өз рөлін ойнағысы келеді. Балалар ертегідегі кейіпкерлерге ұқсағысы келеді, солардың қимыл әрекетін қайталап орындайды. Ойнай отырып, олар өздерін мықты, батыл, шебер кейіпкердей сезінеді, бұл оларға күш беріп, жаңа әлемнің ашылуына себеп болады.

Баланы ойнауға, өзіне рөл алуға және әрекет етуге үйрететін, сондай-ақ өмірлік тәжірибе жинақтауға көмектесетін бірден бір ұтымды жол – бұл ойынның өзі. Ойын барлық кезеңде де балалар жүрегіне жол тапқан іс-әрекет [4]. Сондықтан мектеп жасына дейінгі балаларды жан-жақты дамытуда ойынның маңызы өте зор.

Біздің қазіргі қоғамымыз ақпараттық технологиялар ағымымен қарқынды дамып отыр. Қазіргі заманның балалары технологиялық даму ағысында гаджет, ұялы телефондарға тәуелді екендігі жиі айтылып жүр. Толассыз ақпараттар, баланың жас ерекшелігін ескермеу және баланы ақпарат көзіне шектеусіз байланыстыру бүгінде шешімін табуды қажет ететін мәселе. Осыған орай заманауи балалармен ойын іс-әрекетін ұйымдастыру өзекті міндет ретінде қарастырылады. Жаңа ғасырдағы саналуан ойындар мен ойыншықтар балаларға қажетті пайдалы ақпараттар бере алмайды, балалардың қызығушылығы тез басылады, бала тұлғасын толық дамытуға мүмкіндік бермейді [5]. Сондықтан тәрбиешілер заманауи ойындар мен ойыншықтар әлеміне бағдар жасап, баланың тілегі мен оның пайдасы арасындағы теңдікті сақтауы тиіс [6] және ойын іс-

әрекетін дамытуда баланың әлеуметтенуіне ықпал ететін жаңашыл әдіс-тәсілдерге көп көңіл бөлуі қажет.

Ойын ұйымдастырылған іс-әрекеттің маңызды бөлігі болып табылады. Мектеп жасына дейінгі балалармен ұйымдастырылатын ойындарға жетекшілік жасау үлкен педагогикалық шеберлікті қажет етеді. Саналуан ойындарды тиімді пайдалану ұйымдастырылған іс-әрекеттің әсерлілігін, тартымдылығын, белсенділігін, баланың ынтасын күшейтеді [7].

Ойындар мектеп жасына дейінгі балалардың түйінді дағдыларын дамытуға септігін тигізеді. Күнделікті тәжірибелерден байқағанымыз, қызықты материалдар білімді меңгерудің барлық сатыларында – жаңа материалды түсіндіру, оны бекіту, қайталау, бақылау кезеңдерінде қолданылады және балалардың ақпараттарды меңгеру деңгейін арттырады. Ойындар балалардың қоршаған орта туралы танымын кеңейтіп, қарапайым түсініктерін қалыптастырады, одан әрі білсем деген қызығушылығын оятады. Ойындар мектепке дейінгі ұйымдардағы жас ерекшелік топтарында жүргізілетін ұйымдастырылған іс-әрекет тақырыбымен тығыз байланысты, мәселен, «Күз мезгілі» тақырыбын өткенде «Жыл мезгілдері», «Күз белгілері», «Бақта ма, бақшада ма?», «Сиқырлы қоржын» секілді күз мезгілін сипаттайтын ойындар іріктеледі.

Ойындарды оңтайлы ұйымдастыру үшін ойынның ұйымдастырылған іс-әрекеттің дидактикалық мақсатына сәйкестігі; ойындардың мазмұны мен формасына қарай әртүрлілігі; ойынның балаларға түсінікті және тартымды болуы; ойынға қатысушылардың белсенді шығармашылық позициясы; ойынның эмоциональды болуы секілді бірқатар педагогикалық шарттарды ескерген жөн [8].

Сипатталған педагогикалық шарттар негізінде ойынды ұйымдастырудың әдістемелік талаптары ұсынылады [9]: оқу жылы басталмас бұрын жыл бойы өткізілетін материал тақырыбы бойынша ойын картотекасы алдын ала дайындалып, онда ойын мақсаты және керекті көрнекті құралдар белгіленуі тиіс. Әрбір ұйымдастырылған іс-әрекетті өткізер алдында, яғни ойынға кірісер алдында тәрбиеші оның жүргізілуі мазмұнымен толық танысуы қажет. Өйткені атауы бір, бірақ ұйымдастырылу мазмұны, мақсаты өзгеше ойын болуы әбден мүмкін. Танымдық ойынға топтағы балалардың барлығының қатысуын, болмаса жеке балаға ықпал ету арқылы ойынға қатысуын қамтамасыз ету қажет. Олар ойнай отырып ойлауға, берілген сұраққа жауап іздеуге, жауап беруге үйренеді [10].

Сонымен, жоғарыда сипатталаған тұжырымды түйіндер болсам, мектепке дейінгі сапалы білім беруде қолданыс тапқан ойын әдісі, ол мектеп жасына дейінгі балалардың ой-өрісін кеңейтеді, танымдық процестерін дамытуға, яғни жан-жақты дамытуға ықпалын тигізеді. Сол себепті мектепке дейінгі ұйым тәрбиешісі балалардың түйінді дағдыларын дамыту жолдарын, оның ойын арқылы оқыту қағидасына негізделген әдістемесін меңгеруі және іс-тәжірибесін жетілдіруі тиіс. Сондай-ақ тәрбиеші өзінің ізденісі мен шеберлігінің негізінде балаларды ойын арқылы ұйымдастырылған іс-әрекетке қызықтырып, баланың танымдық қажеттілігін, қызығушылығы мен белсенділігін арттырып, бала тұлғасын жан-жақты дамыта алады.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты: Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы №348 бұйрығы.
2. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы: Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 14 қазандағы №422 бұйрығы.
3. Меңжанова Б. Мектепке дейінгі педагогика. Алматы: Рауан, 1991ж
4. Ерте жастағы балаларды сенсомоторлық дамыту бағдарламасы, «Мектепке дейінгі балалық шақ» республикалық орталығы, Нұр-сұлтан, 2019ж
5. Богуславская З.М. Развивающие игры для детей младшего дошкольного возраста. – М.: Просвещение, 1991-207с.

6. Төлешова Ұ.Б., Аубакир Б. Баламен ойна...бізбен әлем өзгеше. Алматы, 2022
7. Богданов Т.Д. Опыт формирования у педагогов дошкольного образования партнерской позиций при взаимодействии взрослых с детьми. // Инновации в российском образовании (дошкольное образование). – М.: МГПУ, 2001. – с.84-89
8. Дүкенбаева Ғ. Мектеп жасына дейінгі балаларды ойын арқылы адамгершілікке тәрбиелеу. -Алматы: Рауан, 1992
9. Галанова, Т. В. Развивающие игры с малышами 3 лет / Т. В. Галанова. - Ярославль: Академия развития, 2007.
10. Гилева, А.В. Игра и развитие ребенка в дошкольном возрасте / А.В. Гилева. – 2017. – 39 с.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫ ПЕДАГОГТЕРІНІҢ ОЙЫН ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУ

Сариева Шынар Нурлановна

Атырау қаласы

«Зейнеп, Амина және балапандар» бөбекжай-балабақшасының тәрбиешісі

Аннотация

Мақалада мектепке дейінгі білім беру ұйымдары педагогтерінің ойын құзыреттілігін дамыту мәселесі қарастырылған. Ойынның бала өміріндегі жетекші ролін айқындай отырып, ойын құзыреттілігі ұғымына анықтама бере отырып, педагогтердің ойын құзыреттілігінің қалыптасу деңгейін бағалау өлшемдері сипатталған.

Түйін сөздер: педагог-тәрбиеші, мектеп жасына дейінгі бала, ойын, ойын құзыреттілігі.

Мектепке дейінгі балалық шақ - жеке тұлғаны қалыптастыру мен дамытудың бастау алар ерекше, құнды да қайталанбас кезеңі. Сондықтан бала бойындағы бар жақсы қасиеттер мен қабілеттерді осы бастапқы кезеңде ашу мектепке дейінгі білім беру ұйымдары педагогтерінің басты міндеттерінің бірі болып отыр.

Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» Заңында "жеке адамның шығармашылық, рухани және дене мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру" білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі ретінде көрсетілген. Осы міндеттерді жүзеге асыратын мектепке дейінгі ұйымның тәрбие мен оқыту үрдісін ұйымдастыруда ойынның орны ерекше екендігін баса айтуға болады [1].

Ойын мектеп жасына дейінгі балалардың жетекші іс-әрекеті ретінде табиғи заңдылыққа айналды. Ойын қай кезеңде де өз құндылығын жойған жоқ. Десек те, педагогтер тарапынан ойынға деген көзқарастар мен іс-тәжірибелер әрқилы [2]. Осыған орай педагог-тәрбиешілердің кәсіби құзыреттілігі қатарында ойын құзыреттілігін қалыптастыру өзекті мәселелердің бірі ретінде қарастырылады. Өйткені мектепке дейінгі білім беру жүйесі түбегейлі өзгеріп, ойын арқылы оқыту қағидаты басымдық танытып отыр.

Мектеп жасына дейінгі баланың ойын іс-әрекетін дамыту саласындағы педагог құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі бойынша зерттеулерді талдау көрсеткендей, мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының көптеген педагогтері ойынды қарапайым іс-әрекет, көрсетілімге арналған шара секілді қабылдайды, оның зор әлеуеті толық ашылмай қалады. Педагогтер тәрбиеленушілерді затпен, ойыншықпен, сызбалар және үлгілермен әрекет етуге үйрете отырып, ойынды оқытудың ойын түрлерімен алмастырады, осылайша ойын құзыреттілігінің дамуының төмен деңгейін көрсетеді [3]. Жалпы, ойын

құзыреттілігін бір жағынан педагогтің кәсіби құзыреттілігінің бір түрі, екінші жағынан табиғи феномен ретінде қарастыруға болады [4].

Біздің түсінігімізше, ойын құзыреттілігі – бұл ойын іс-әрекетін психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуді жүзеге асыру үшін педагог-тәрбиешіге қажетті сипаттамалар жиынтығынан тұратын құрылымдалған білім беру. Ойын құзыреттілігі құрылымдалған құрауыштар бірлігімен анықталады [5]: тәрбиешінің психологиялық-педагогикалық білімі, ойын іскерлігі және ойынға деген тұлғалық қарым-қатынасы.

Мектепке дейінгі білім беру ұйымдары педагогтерінің ойын құзыреттілігінің қалыптасу деңгейін бағалау өлшемдері ретінде қарастыруға болады [6]:

Біріншіден, тәрбиешінің ойынға деген құндылық қарым-қатынасы, ол ойынның баланың дамуына ықпал ететін жетекші іс-әрекет ретіндегі зор әлеуетін түсінуді көздейді.

Екіншіден, жалпы қорытылған ойын теориясы, ол отандық және шетелдік тәжірибеден, ойын саласына қатысты психологиялық-педагогикалық зерттеулерден тұратын ойынның теориялық негіздерін білуден тұрады.

Үшіншіден, ойын кеңістігін дамыту дәрежесі, ол негізгі тұғыр ретінде қарастырылады, өйткені ойын іс-әрекетін жүзеге асырудың зор мүмкіндігін беретін ойын кеңістігінен тұрады.

Төртіншіден, тәрбиешілердің ойынға дайындығы, МДҰ педагогтерінің білім беруде ойынға қалай жетекшілік етуіне, шынайы әрекеттен нақты жағдаяттарға ауысуды жүзеге асыру біліктілігін көздейді.

Бесіншіден, тұлғалық сапалардың жиынтығы, ол педагогтің бастамашылдық, креативтілік, эмпатия, рефлексия секілді маңызды қасиеттерінің қалыптасу деңгейінен тұрады.

Креативтілік – кәсіби міндеттерді шешуде стандарттан тыс, шығармашылық ықпал жасау, мақсатқа жетудің оңтайлы жолдарын таба білу қабілеті. Эмпатия басқа адамдардың ойын барысындағы жай-күйін сезіне білу қабілетінен тұрады. Рефлексия – өзіндік іс-әрекетін талдау, ұғыну және бағалау қабілеті.

Алтыншыдан, ойын тәжірибесі практикалық тұрғыда меңгерілген, ойнатылған ойын жағдаяттар мен балалар ойынының мазмұнын толықтыратын іскерлік, біліктер жиынтығынан құралады.

Әрине, педагог-тәрбиеші өзі ойнай білуі тиіс, қиялын ұштап, кез келген рөлге еркін енуі керек, эмоционалды әсерлі болуы қажет. Яғни, ойнай білу - бұл жаңа дүниелерді, рөлдер мен сюжеттерді ойлап табу ғана емес, сонымен қатар балаларды ойынға тарту, оларға қиялдағы жағдайға сенуге, кейіпкердің орнында сезінуге, оның мінезін көрсетуге көмектесу. Ол үшін педагогтің өзі эмоционалды, мәнерлі, ашық және әртістік қабілетке ие болуы керек. Бұл қасиеттер мектепке дейінгі білім беру ұйымдары педагог-мамандарының, осы мамандықтың өзегі болып табылады [7].

Ойынды ұйымдастыру үшін педагог-тәрбиеші балалардың ойластырған идеяларын байқап, олардың мағыналарын түсініп, қызығушылықтарын қолдау қажет, ересек адамның күткеніне сәйкес келмесе де қолдап, олардың ойынын қабылдауы керек. Балалардың өзгелердің қолдауынсыз мазмұнды және дербес ойнай алатындығын, оларда іскерлік (ойын) қарым-қатынас қалыптасқандығын түсінген сәтте уақытында "ойыннан шығу" керек [8].

Мектеп жасына дейінгі балаларды дамытуда ойынның ролі көпқырлы. Ойын іс-әрекеті қарапайымнан күрделіге қарай – барлық психикалық процесстерге қалыптастыруға ықпал етеді. Ойын, әдетте балалардың бірлескен әрекеті болып табылады [9]. Онда серіктестер болуы қажет, демек басқалардың әрекеттеріне көңіл бөліп, оларға қарай икемделуі тиіс. Сәйкесінше, педагог-тәрбиеші балаларға назар аударып, олардың қарым-қатынасын (кейде өте күрделі) және қажеттіліктерін түсінуі қажет. Бұл мектепке дейінгі білім беру ұйымдары педагогтерінің ойын құзыреттілігіне қойылатын қарапайым,

бірақ өте маңызды талаптар. Ойынды ұйымдастыру үшін балалардың ойлап тапқан идеяларын түсініп, қолдау, олардың ойынын қабылдау қажет [10].

Осы аталған тұжырымдарды негізге ала отырып, өзіміздің «Зейнеп, Амина және балапандар» бөбекжай балабақшасының педагогикалық ұжымы арасында «ойын құзыреттілігі» мәселесі алға қойылды. Әр педагогке өзінің педагогикалық шеберлігін ойын іс-әрекетімен байланыстырып, шығармашылық даму мүмкіндігіне жол ашылды. МЖМБС–қа сәйкес дайындалған үлгілік бағдарламаның бағдарламалық мазмұнын жүзеге асыруда «түйінді дағдыларды дамытатын, қалыптастыратын тиімді әдіс - ойын» деп мойындалды. Демек, бала ойынының табиғатын түсініп, нәтижелі жұмыс жүргізу үшін педагог-тәрбиешінің ойын құзыреттілігін дамыту қажет-ақ.

Жоғарыда айтылған ойды түйіндей келе, мектепке дейінгі білім беру ұйымдары педагогтерінің кәсіби ойын құзыреттілігін келесі аспектілермен қарастыруға болады:

- ұшқыр қиял, креативтілік, іс-әрекет еркіндігі;
- эмоционалды мәнерлілік, ашықтық, әртістік шеберлігі;
- әдептілік, серіктеске деген түсіністік, сезімталдық, коммуникативтік қабілеттері.

Бұл қасиеттер ойын барысында көрініс тауып қана қоймайды, одан әрі қалыптасады. Мектепке дейінгі білім беру ұйымдары педагогтерінің балалар ойынының орталығында болып, не болып жатқанын түсініп, ойыншылардың мүдделері не қызығушылығына еніп, оларды епті бағыттап білуі тиіс.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» Заңы, А., 1997ж
2. Гилева, А.В. Игра и развитие ребенка в дошкольном возрасте / А.В. Гилева. – 2017. – 39 с.
3. Смирнова Е.О. Игровая компетентность воспитателя // Современное дошкольное образование. Теория и практика. – 2017. – №9. – С.4–9.
4. Вороникова Л.В. Идентификация педагога с детством // Детский сад: теория и практика. – 2016. – №1. – С. 6–16.
5. Хуторской, А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 58 – 64.
6. Козырев, В.А. Компетентностный подход в педагогическом образовании / В.А. Козырев, Н.Ф. Радионова. – СПб., 2004. – 391 с.
7. Дүкенбаева Ғ. Мектеп жасына дейінгі балаларды ойын арқылы адамгершілікке тәрбиелеу. -Алматы: Рауан, 1992
8. Рзаева, Е. И. Игровая компетентность как необходимое условие профессиональной деятельности воспитателя дошкольного образовательного учреждения [Текст] / Е.И. Рзаева // Высшее образование сегодня – 2013. – № 9. – С. 21-24.
9. Богданов Т.Д. Опыт формирования у педагогов дошкольного образования партнерской позиций при взаимодействии взрослых с детьми. // Инновации в российском образовании (дошкольное образование). – М.: МГПУ, 2001. – с.84-89
10. Төлешова Ұ.Б., Аубакир Б. Баламен ойна...бізбен әлем өзгеше. Алматы, 2022

БАЛАБАҚШАДА ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Қойшығұлова Жайдары Берденқызы
Ақтөбе қаласы
«Бақытты бала» балабақшасының әдіскері

Қоғамдағы қазіргі даму кезеңінде мектепке дейінгі мекемелердегі білім беру жүйесінде оқыту, тәрбие беру үрдісін технологияландыру - басты мәселенің бірі. Осыған орай мектепке дейінгі мекемелердің тәжірибесіне оқыту мен тәрбиелеудің әр түрлі технологиялары жасалып енгізілуде. Білім беру жүйесінде педагогикалық технологияны қолдану келешек ұрпақтың еркін дамуына, жан-жақты білім алуына, белсенді, шығармашыл болуына жағдай жасау әрбір педагогтың міндеті болып табылады. Білім беру жүйесінде қолданылып жүрген педагогикалық технологиялар: ынтымақтастық педагогикасы, білім беруді ізгілендіру, ойын арқылы оқыту, проблемалық оқыту, модульдік оқыту, тірек сигналдары арқылы оқыту, дамыта оқыту, түсіндіре басқарып оза оқыту, өздігінен оқыту, сын тұрғысынан ойлауды дамыту, оқытудың компьютерлік технологиясы, бағдарламалап оқыту, деңгейлеп оқыту т.б. Білім берудің алғашқы деңгейлері балабақшадан басталмақ. Мақсаты - мектепке дейінгі білім балалардың білім алуына бірдей бастапқы мүмкіндіктерді қамтамасыз ету. Кез келген оқыту технологиясы тәрбиешіден терең теориялық, психологиялық, педагогикалық әдістемелік білімді, педагогикалық шеберлікті, балалардың жан дүниесіне терең үңіліп оны ұғына білуді талап етеді. Қазіргі таңда мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде қолданылатын педагогикалық технологиялардың бірнеше түріне тоқталайық. Ойын арқылы оқыту технологиясының мақсаты дидактикалық, тәрбиелік, дамытушылық, әлеуметтендірушілік мақсатқа жету. Ойын технологиясының ерекшелігі ойындық іс-әрекеттің психологиялық механизмі жеке бастың өзіндік талап-талғамдарына сүйенеді. Баланың бойындағы білімділік, танымдық, шығармашылық қасиеттерін аша түсуді көздейді. Ойын - балалар үшін оқу да, еңбек те. Ойын айналадағы дүниені танудың тәсілі. Сонымен қатар, ойын балаларға өмірде кездескен қиыншылықтарды жөну жолын үйретіп қана қоймайды, олардың ұйымдастырушылық қабілеттерін де қалыптастырады. Ертеңгі келер күннің бүгінгіден гөрі нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын құдіретті күш тек білімге ғана тән. Олай болса, білім беруді ізгілендіру, ақпараттандыру – бүгінгі заман талабы. Ақпараттық білімнің, орта мен адамның өзара қарым-қатынасын үйлесімді ету және жаңа ақпараттық қоғамда ақпараттық технологияны пайдалану, ақпараттық мәдениетпен байланысын кеңейту мүмкіндіктері мол. Өркениеттің өсуі ақпараттық қоғамның қалыптасуымен тікелей байланысты екенін ескерсек, қазіргі кездегі білім мен техниканың даму деңгейі әрбір адамға сапалы және терең білім мен кәсіби іскерліктердің болуын, жастардың белсенді шығармашылықпен жұмыс істеуін талап етеді. Білім саласындағы міндетті жүзеге асыру үшін, балабақша ұжымында әр педагог күнделікті ізденіс арқылы барлық жаңалықтармен өзгерістерді ұйымдастырылған оқу қызметіне енгізіп отырады. Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше жан-жақты сауатты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру педагогтың интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік және адами қабілеттің қалыптасуына игі әсерін тигізеді. Өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді қолдануға көмектеседі. Оқытумен тәрбиелеуге тың әдіс-тәсілдер енгізілді. Нәтижесінде тұтас педагогикалық үрдістер өзгертіліп, білім берудің тиімді деп танылған жаңа технологиялары дүниеге келеді. Кез-келген оқыту технологиясы тәрбиешіден терең теориялық, психологиялық, педагогикалық, әдістемелік білімді, үлкен педагогикалық шеберлікті ұғына білуді талап етеді. Сондықтан баланың рухани өсуіне жағдай туғыза алатын, жаңалықтарды қабылдауға даяр, өз әрекетіне өзгеріс енгізе алатын педагогтар ғана бүгінгі қоғамның мүддесі мен әр баланың үрдісінен шыға алады. Ойы жүйрік, ақылы жетік, бәсекеге

қабілетті, өзгерістерге бейім, жеке тұлғаны тек қана педагог қалыптастыра алады. Мектепке дейінгі ұйым педагогы үшін бала жазылмаған тақта секілді таза, пәк. МДҰ-да оқыту мен тәрбиелеудің негізгі міндеті - баланың жеке басының жанжақты қалыптасуын қамтамасыз ету, оның қабілеттерін анықтау мен дамыту, білімдерін ашу, дұрыс түсінік қалыптастыру. Қоғамымызда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер мен еліміздің білім беру саласының әлемдік білім кеңістігіне өтуі білім беру саласында, соның ішінде мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуға уақыт талабына сай өзгерістер енгізуді талап етіп отыр. Қазіргі кезеңде білім, ғылым саласында инновациялық, педагогикалық технологиялар қаншалықты маңызды болса, мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеуде де педагогикалық технологиялар ұғымы кеңінен қолданылатын ұғымдардың біріне айналды. Мектеп жасына дейінгі балаларды дамыту мәселесі мемлекеттік саясаттың ажырамас бөлігі болып отыр. Сондықтан мектепке дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеудің негізгі мақсаты – баланың жеке басының қалыптасуы мен дамуы болып отыр. Жаңа заман баласы ертеңгі еліміздің болашағы. Жаңа заман баласын қалыптастырып, дамыту үшін, тұлғаның ішкі дүниесі мен оның қыр-сырын анықтап, мүмкіншіліктері мен қабілетінің дамуына жағдай туғызу қажет. Әрине, ол үшін мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде балалардың жеке басының қалыптасуы мен дамуында педагогтардың педагогикалық технологияларды қолдана білу сауаттылығына да байланысты. Яғни, педагогикалық технологияны қолдану негізінде келешек ұрпақтың еркін дамуына, жан-жақты білім алуына, белсенді, шығармашыл болуына жағдай жасау қазіргі таңдағы әрбір педагогтың міндеті. Ойын-әлеуметтік қызмет. Ол баланың жасына қарай өзін қоршаған ортаны танып білуге құштарлығын арттырады. Проблемалық оқыту технологиясы - баланы өз бетімен ізденуге үйрету, танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамыту. Яғни, балалардың белсенділігі арттыру, оқу материалына баланы қызықтыратындай мәселе тудыру, бала материалды сезім мүшелері арқылы ғана қабылдап қоймайды, білімге деген қажеттілігін қанағаттандыру мақсатында меңгереді, бала оқытуды өмірмен және еңбегімен байланыстырады. Өздігінен даму технологиясы - бұл баланы жан-жақты дамыту, дербестікке тәрбиелеу, бала санасында нәрселер әлемі мен ойлау әрекетінің бірігуі. Мұнда оқыту бала дамуына сәйкес табиғи болуы керек, сонда ғана бала өзін дамыта алады. М.Монтесори педагогикасының түсіндіруінше баланың туғаннан азамат болғанға дейін барлық өмірі - оның еркіндігі мен дербестігінің дамуы болып табылады. Бұл технологияның ерекшелігі оқытудың бірыңғай бағдарламасы болмайды, әркім табиғат берген даму жолымен жүреді. Балабақшада сабақ болмайды әр күн жалпы жиыннан басталады және жиыннан кейін әркім өз еркімен қалаған жұмысымен айналысады. Әр баланың іс-әрекеті өз еңбегіне орай үлкендердің басқа бала тарапынан бағаланады. Мұндағы басты мәселе бала өзін-өзі бағалайды. Ынтымақтастық педагогикасы-педагогтың талап ету педагогикасынан қарымқатынас педагогикасына көшуі. Балаға ізгілік тұрғысынан қарау, оқыту мен тәрбиенің ажырамас бірлігі: тәрбиеші-бала, бала-тәрбиеші, бала-бала, яғни бала да тәрбиеші де субъектілер болып табылады. Сонымен қатар, баланың жеке басына ізгілік қарым-қатынас, бала мен тәрбиеші арасындағы өзара түсінушілік, ынтымақтастық қарым-қатынас жасау. Бұл технологияның негізгі мақсатыбаланы азамат етіп тәрбиелеу, олардың танымдық күшін қалыптастыру және дамыту, баланың жаны мен жүрегіне жылылық ұялату. Деңгейлеп саралап оқыту технологиясы-білім, білік, дағдыны меңгерту болып табылады. Әр баланы қабілеті мен мүмкіндік деңгейіне қарай оқыту, балалардың әр түрлі топ ерекшеліктеріне сәйкес оқытуды бейімдеу, ыңғайлау. Модульдік оқыту технологиясы-оқытудың тұтас технологиясын жобалау, алға қойған мақсатқа жетуді көздейтін педагогикалық процесті ұйымдастыру, тәрбиешіге нәтижені талдап, түсіндіріп бере алатындай жүйені таңдау және құру. Балалармен жүргізілетін жұмыстарда кездесетін қиыншылықтардың алдын-алу және түзету жұмыстарының жүйесін құру. Дамыта оқыту технологиясы - баланы оқыта отырып, дамыту. Бала бойында еркіндік, мақсаткерлік, ар-намыс, мақтаныш сезім, дербестік, адамгершілік, еңбексүйгіштік, белсенділік т.б. қасиеттер дамыту. Сонымен

қатар, мектепке дейінгі мекемелерде инновациялық білім беру құралдарын қолданудың да маңызы зор. Инновациялық білім беру құралдарына: аудио, видео құралдар, компьютер, интерактивті тақта, интернет, мультимедиялық құрал, электрондық оқулықтар мен оқу әдістемелік кешендер, инновациялық ақпараттық банк, инновациялық сайт және тағы басқалары жатады. Қазіргі таңда көптеген интерактивтік бағдарламалық бөлімдер, қозғалмалы объектілер құруға мүмкіндік беретін векторлық және графикалық жабдықтар көптеп шығып, қолданыс табуда. Осындай құралдардың бірі - мультимедиялық оқулықтарды балабақшаларда кеңінен пайдалану. Бұл жағдайда тәрбиеші әр оқу іс-әрекеттерін бастар алдында жиі көрнекіліктер ауыстырмаған болар еді. Ал, мультимедиялық оқулықтар арқылы тәрбиеші уақытты тиімді және ұтымды пайдаланар еді. Балабақша баласына мультимедиялық оқулықтар біріншіден, балалардың қызығушылығын арттырады, екіншіден, зейін қойып көрумен қатар түсінбеген жерлерін қайта көруге мүмкіндік алады. Мультимедиялық оқулықтар балабақшада балаларға арналған таптырмас құрал болып табылады. Өйткені, балалардың зейіні әр түрлі әдемі түстерге, ойыншықтарға, әдемі суреттерге, әсемдікке әуес болады. Мультимедиялық электрондық оқулықтар бала үшін де, тәрбиеші үшін де күнде дамытылып отыратын анық түрдегі әдістемелік жүйе болып табылады. Мектепке дейінгі мекемелерде ақпараттық қатынастық технология құралдарын қолданудағы мақсат - баланың танымдық қызығушылығын қалыптастыру. Балада танымдық қызығушылықтың болуы олардың оқу іс-әрекеттерге белсенді, білімінің сапалы болуына, жағымды мінез-құлықтарын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Аталған педагогикалық технологиялар мен инновациялық құралдар балабақшада балалардың жас ерекшеліктерін, әр сатыға балалардың қабылдау мүмкіндіктерін ескерген жағдайда ғана пайдалануға болады. Мектепке дейінгі балалардың есте сақтау қабілеті әлсіз, қабылдау процестері тұрақсыз келеді. Сондықтан олар затты қолмен ұстап, көзімен көргенді ұнатады. Осыған сәйкес, мектепке дейінгі балалардың оқу іс-әрекеттеріне көрнекілік, ойын технологиясын кеңінен қолданған жөн.

Қолданылған әдебиеттер

- 1.Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Нұрсұлтан, 2020.
- 2.2017–2021 жылдарға арналған «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2017.
- 3.<http://nci.kz/ru/content/uchebno-metodicheskie-posobiya-po-ispolzovaniyucifrovyyh-obrazovatelnyh-resursov-v-uchebnom> – сандық білім беру ресурстарының қолданылу әдістемесі.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

**Ташранова Алия Мухамбеткалиевна
Юлдашова Галия Хабидуллаевна
Ақтөбе қаласы
№24 бөбекжай балабақшасы тәрбиешілері**

Қазіргі кезеңде білім беру ұйымдарының алдына қойылып отырған басты талаптардың бірі – рухани дүниесі бай, жан-жақты дамыған жеке тұлға тәрбиесі. Ежелден-ақ Шығыстың ұлы ойшылы, әмбебап ғалымы Әл-Фараби «Әлемнің негізгі тұтқасы – адам, егер оның ақыл-ой парасаты ойдағыдай дамып жетілсе, ол дұрыс өсіп-өркендей алады» деген ойын тұжырымдаған болатын.

«Қажетті дағдылар мен жақсы мінез-құлық адамды бақытқа кенелтеді» деп атап көрсете келе, «тәрбие мен білім, педагогика мен психология, әдістемелік теориялық және практикалық мәселелеріне назар аударады. Сонымен қатар, білім адамды қуанышқа бөлейді, дүниені танып-біле отырып, адам оның әсемдігі мен бітім болмысына қанығады» деп ой қорытады.

XIX ғасырда қазақ ағартушысы Ы.Алтынсарин «Табиғи ақыл өзін қоршағанды ғана құшағына ала алса, оны дамытып, өзі көрмегенді де танып-білуге мүмкіндік жасайтын тек қана өркениетке жетелейтін – озық білім» деді.

Дарынды балаларға заман талабына сай мен білім, тәрбие беруде олардың жеке қабілеті мен бейімділіктерін, олардың дарындылығын ескеру маңыздылығы күннен-күнге арта түсуде.

Біздің елімізде білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі – дарынды балаларға еліміздің баға жетпес ұлттық игілігі және интеллектуалды, шығармашылық әлеуеті ретінде қарап, оларды әлеуметтік және педагогикалық жағынан қолдау мен дамыту қажеттігі күн санап өсуде. Дарыны жоғары балаларды оқытуда олардың өз қабілеттерін, өзіндік қызығушылығы мен қоғам мүддесіне сәйкес толық іске асыра алатындай жағдай жасалуы қажет.

Қазақстан Республикасындағы дарынды балалармен жүргізілетін жұмыс жүйесінің даму тұжырымдамасында мынадай міндеттер айқындалған:

- Бала дарындылығын біртұтас зерделеу саласында ғылыми-теориялық қызметті дамыту;
- Дарынды балаларды оқыту мен дамытудың, диагностикасының ғылыми-әдістемелік жағынан қамтылуын жетілдіру;
- Дарынды балаларды оқыту мен тәрбиелеу үшін ұйымдастырылған педагогикалық-психологиялық жағдайларды жақсарту;
- Дарынды балаларды әлеуметтік-экономикалық қолдау жүйесін дамыту.

Дарынды баламен жұмыстың негізгі мақсаты – олардың шығармашылық жұмыста өзінің креативті қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру. Тәрбиешінің де дарынды балалармен жұмыс жасау бейімділігін де диагностикалау қажет, яғни «субъект-субъект» парадигмасының орындалуы керек.

Дарындылық – адамның өз бейімділігі арқылы шығармашылықпен жұмыс істеу арқылы қалыптасатын қасиет. Дарындылық пен қабілеттіліктің не екенін, бала дарындылығын анықтайтын психодиагностикалық әдістемелердің тиімділігін, нәтижелілігін білетін тәрбиеші ғана дарынды баламен нәтижелі жұмыс жасай алады. Көбінесе «Дарынды бала – жақсы оқитын бала» деген пікір қалыптасқан. Белгілі ағылшын психологі П.Торранстың зерттеулері бұл пікірдің тәрбиешілер арасында жиі кездесетінін анықтады. Оларға оқуда қиыншылық туғызбайтын, тәртіпті, ұйымшыл, білімді, тұрақты, ұғымтал, өз ойын нақты және түсінікті жеткізе алатын балалар көбірек ұнайды. Ал қисынсыз сұрақ қоятын, өз жұмысымен ғана айналысатын, тәуелсіз, көбіне түсініспеушілік туғызатын, қияли, әр нәрсеге көзқарасы бөлек балалар ұнамайды.

П.Торранстың зерттеулері нақ осы қасиеттер баланың креативтік дарындылығын көрсететін және оның нашар оқитын балалардың арасында да аз емес екендігін айқындаған. Сондықтан тәрбиешілер осы зерттеулердің нәтижесін есте ұстағаны жөн.

Дарынды және талантты балалар біртекті топ емес, олардың әрқайсысы ерекше қасиетке ие екенін есте ұстау керек. Дегенмен топ жағдайында дарынды және талантты балалар санатын қарастыру кезінде олардың бірқатар ортақ сипаттамаларын көруге болады. Кейбір балалар бірқатар салада осындай қасиеттерінің бар екендігін көрсете біледі, ал дәл осы кезде басқалары – тек бір ғана салада көрсете алады. Дарынды балалардың көпшілігінде осындай мінез анағұрлым көрініп тұрады әрі қарқынды болуы мүмкін. Дарынды және талантты балаларды әрқашанда мінез-құлқы бойынша бірден табу мүмкін емес, өйткені кейде олардың айрықша қабілеттері айқын болмайды. Кейбір балалардың дарындылығы белгілі бір себептермен көрінбеуі де мүмкін, болмаса оларда әлі өз қабілеттерін көрсетуге мүмкіндік болмаған шығар. Ал қалғандары әртүрлі себептермен үлгере алмайтындардың санатына жатуы немесе өз дарындылығын әдейі жасырып жүруі де мүмкін. Енді кейбір дарынды және талантты балалар оқуда қиындық көруі мүмкін, бұл олардың шынайы қабілеттерінің көрінуіне кедергі болады. Дарынды және талантты балалар кең өрісті қабілетке ие: олардың кейбірі, мәселен, ғылым мен техника саласындағы ерекше қабілетін көрсете алуы мүмкін, ал кейбіреулері өнерде немесе поэзияда, қоғамдық көшбасшылықта көрінер. Қазіргі уақытта дарынды және талантты балаларды олардың тек жоғары зиятының болуымен ғана анықтамайды. Дарындылық пен таланттың тұжырымдамасына қатысты қағидаттар жүйесіне кең ауқымды жалпы зияткерлік, академиялық қабілеттерді, шығармашылық, көшбасшылық қабілеттерді, жеке мүмкіншіліктері мен өнердегі визуалдық және орындаушылық қабілеттерді жатқызуға болады. Сонымен қатар олар бір салада дарынды болса, басқа салаларда қиындыққа тап болуы мүмкін; олар дамудың бір кезеңінде өте қабілетті болса, келесі кезеңдерде қабілеттерін танытпауы мүмкін. Бұл дарындылық пен қабілеттіліктерді мұғалімдер, ата-аналар, топтың басқа мүшелері не мүмкіндіктерін көрсету үшін оларға жағдай туғызу қажет және де бұл олардың ерте жасында олар үшін өте қиынға соғуы мүмкін. Макэлпайн мен Рид (1996) дарынды және талантты балалардың мінез-құлықтарының пайдалы тізімін жасап ұсынды. Шындығында, бірде бір дарынды бала келтірілген сипаттамалардың барлығына ие бола бермейді: олар барлығына да ие болуы мүмкін немесе бір санаттағы барлық сипаттамаларға сәйкес болып, бірақ басқасында аздап «ақсауы» мүмкін.

Дарынды және талантты балалардың қалай оқитынының сипаттамасы:

- Логикалық және сараптамалық ойлау жүйесі дамыға;
- Заңдылық пен өзара байланысты тез орнатады;
- Ақпараттарды шұғыл өңдейді;
- Проблемаларды нақты және дұрыс шешуге ұмтылады;
- Түйінді қағидаттарды жеңіл игереді;
- Зияткерлік тапсырмаларды ұнатады;
- Оқудың жекелеген кезеңдерін аттап өтеді;
- Проблемаларды қайта қарауға ұмтылады, идеялар ұсынып, болжамдар жасайды;
- Проблемаларды анықтайды және шешеді;
- Барлығына талдау жасайды;
- Идея ұсынып, дәлелдермен айғақтайды;
- Кең ауқымды білімді пайдалана алады;
- Пікір айтуда тәуелсіз және «неге», «қалай» деген сұрақтар қойып, жаңалықтар ашуға ұмтылады.

Креативті ойлаудың сипаттамасы:

- Ерекше идеяларды табады.
- Зияткерлік пайымдауы мен қиялы дамыған.
- Ерекше мәтіндер құрайды, жаңалық ойлап шығарады.

- Өзілшіл.
- Ерекше түсінік қалыптастырады.
- Эстетикалық қасиеттерді түсінетінін көрсете біледі.
- Болашақты ойлағанды жақсы көреді.
- Басқа біреуден ерекше болуға қорықпайды.
- Көптеген идеяларды ойлап шығарады.
- Жаңа идеяларға сынақ жүргізуге және қателесуге тәуекел етуге дайын.
- Ерекше нәрселерді іздейді.

«Дарынды» және «талантты» деген ұғымдар бір-бірімен біріктірілді. Дегенмен кейбір зерттеушілер олардың әртүрлі екендігін алға тартып, оларды саралау қажет деп санайды. Санаттарды саралаған жағдайда дарындылық, бұл зияттың немесе қабілеттің жоғары деңгейімен, ал талант – музыка, өнер, түрлі қолөнер, би немесе спорт және т.б. салалардағы жоғары деңгеймен байланыстырылады. Кейбір зерттеушілер бұл екі ұғымды жеке қараудың маңыздылығын екі санатпен байланыстырады: дарындылық қанша дегенмен, олардың пікірінше, қабілеттілікке (зияткерлікке, шығармашылыққа, әлеуметтік, аффекттік және т.б.) жатады, ал талант түрлі саладағы айтулы жетістіктер (ғылыми, техникалық, көркем, жеке тұлғалық, спорттық және т.с.с.) болып саналады. Талантты кейде кемеліне жету және ұлы жетістіктермен байланыстырады, бірақ кейде ол көптеген құзыретті субъектілердің аздаған санына ғана тиесілі болып қалады.

Дарынды баламен жұмыста мақсатқа жету – оқу бағдарламасын тереңдетіп оқыту және балалардың танымдық белсенділігін дамыту арқылы жүзеге асыру.

Баланың дарындылығын анықтап, олармен жұмыс жасау қалай жүзеге асырылуы керек?

- Дарынды баланы таңдауда баланың жеке құжаттарын, мінездемесін, сынып журналын зерттеу;
- Баланың сабақтағы, сабақтан тыс кездегі іс-әрекеттеріне бақылау жасау, талдау жүргізу;
- Әртүрлі әдістерді пайдаланып, бала білімін тексеретін жұмыстарды ұйымдастырып, баланың білім деңгейін анықтау керек.

Дарындылықты, баланың креативті белсенділігін айқындау процесі өте көп. Дарындылық – табиғи және тәрбиелеу барысындағы дарындылық болуы мүмкін. Сондықтан да оның оның қалай пайда болғанына қарамастан диагностикасы болу керек. Осы тұрғыда балабақша психологының ролі артады, олар педагогтарға көмек көрсетуі қажет.

Дарынды балаларды диагностикалау бағыттары:

- креативті ойлауы
- Баланың өзін-өзі бағалау деңгейі
- Баланың толеранттылығы
- Баланың интуициясы
- Ол лидер ме?
- Баланың қызығушылығы
- Баланың көңілінен шығатын іс-әрекеті
- Баланың тұлғалық бейімділігі мен қабілеті

Бүгінгі заман талабына сай бәсекеге қабілетті жас ұрпақты тәрбиелеуде балаларға қажетті білімді меңгерудің тиімді жолдары мен әдіс-тәсілдерін іздеу, сол талапқа сай болу - әр ұстаздың міндеті.

«Атқарып жатқан іс-әрекеттеріміздің қайсысы өзім үшін ең маңызды болып табылады?» деген сұрақ аясында біраз ойландым. Ойлана келе, тәжірибемдегі мақсаттарды айқындау, әрекеттерімізді жобалау, оларды жүргізу және тиімділікті бағалау, басқалардың тәжірибесіне сүйену арқылы өз тәжірибемнің тиімділігін одан әрі жақсарту керек екенін түсіндім. Кәсіби даму бағытым ретінде «Креативті тапсырмалар арқылы

балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту» бағытында іс-әрекеттерді зерттеу жұмысымды жасадым.

Балалармен шығармашылық түрлі тапсырмаларды орындауда балалардың қиналатындарын байқаған болатынымын. Әртүрлі тәсілдер мен тапсырмаларды қолдану арқылы балалардың танымдық, ізденушілік қабілеттерін дамытуға, дағдыларын жақсартуға болатынын ойладым. Сондықтан Сакиши Тойода ұсынған «5 неліктен» тәсілімен оқыту, балалардың шығармашылық дағдысын жақсартатын тәсіл деп шештім.

Сабақты жоспарлау кезінде төмендегідей жоспар құрдым.

- Біріншісі – балалардың қабілетін дамыту ерекшеліктерін ескеру.
- Екіншісі – бағалау критерийлерін нақты ұсыну.
- Үшіншісі – бағалау критерийлеріне сәйкес креативті тапсырмалар әзірлеу.
- Төртіншісі - тапсырмаларды орындау, талқылау және бағалау тәсілдерін нақтылау.
- Бесіншісі –зерттеу мақсатынан күтілетін нәтижені болжау.

Сабақты осылайша жоспарлағаннан кейін сабақ барысында балалардың оқу белсенділігі, жаңадан нені үйренгені, оған ненің әсер еткенін нақты байқадым. Сонымен қатар, бақылаулар және баламен сұхбаттасу нәтижесінде алынған сандық және сапалық деректерге сүйеніп, оқытуымның мықты және әлсіз тұстарын анықтадым. Креативті тапсырмалар мен «5 құралды» көмекші құрал ретінде пайдаланғанда, баланының белсенділігін жоғалтпай, креативті ойлау қабілетін жақсартуға болатынын көрдім. Бақылау барысында, дамуға байланысты құрылған тапсырмалар балаларды белсенді болуға ықпал еткенін анықтадым. Дарынды балалардың Макэлпайн мен Рид көрсеткен креативті ойлау сипаттамасы ескеріліп, ерекше идеяларды табатын тапсырмаларды ұсынуымның дұрыс шешім екендігіне көз жеткіздім. Балалардың оқу белсенділігіне қарай сұрақтарды біртіндеп ұсыну, қажеттілігіне қарай кеңес беру балаларға жігер беретінін байқадым. Зерттеуімнің негізінде өзімнің және әріптестерімнің тәжірибесін жақсартуға бірнеше әрекеттерді ұсынғым келеді:

- Ең басты назарда оқуды дамытуды көздейтін бағалау критерийлерін құрастыруды ұстау;
- Бала қабілетін жақсартуға критерийлерге сәйкес әзірленген тапсырмалардың болуы;
- Дарынды баланың дағдысын жақсарту мақсатында, оқыту тәсілдерін жетілдіріп отыру;
- Балалардың өздеріне креативті тапсырмаларды әзірлеуді ұсыну.

Баланы шығармашылыққа жетелейтін ең жақсы әдіс: тәрбиешінің балаға беретін тапсырманы өзі алдын ала орындап көруі қажет. Баланың қандай жолмен жүретінін тәрбиеші жақсы түсінетін болады. Кімге қандай қолдау көрсету керек, кімнің идеялар генераторы екенін білуге, балалардың сөздерін жазуға арналған парақты тәжірибеге енгізу жақсы көмектеседі.

Қазіргі тәрбиеші баланың жеке тұлғасын қалыптастыруда креативтіліктің қандай маңызы барын жақсы түсінуі керек. Креативті ойлау баланың өмір жағдайларына тың көзқараспен қарап, өзіне тиімді, қажетті болашаққа сенім артатын шешімдер қабылдай білуіне ықпал етеді. «*Креативті ойлауды үйренуге, үйретуге болады ма?*» деген пікір болуы мүмкін. Мен «*болады*» деп айтқым келеді. Креативті ойлау қабілетін дамыту баланың білімге қызығушылығын арттырады деп ойлаймын. Креативті оқыту әдістерін пайдалану балалардың креативті ойлау іскерлігін дамытумен қатар, сауаттылығын, білімін арттыруға көмектеседі деп ойлаймын.

Кез келген тәрбиеші осындай жүйелі жасап және жан-жақты талдау жұмыстарын жүргізе алса ғана, балалардың дарындылығын, креативті қабілет мүмкіндіктерін айқындай алады. Балаларда креативті ойлаудың негізінде кең өрісті ойлау, жаңа көзқараспен қарау жетіле түседі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Н.Лейтес «Дарынды балалар мен ересек балалардың психологиясы», 2016 ж;
2. Айтжанова Қ. Қ. Оқу құралы: -Алматы «Ғылым» баспа орталығы, 202 жыл.

3. С.С.Тілеуова «Педагогика», Шымкент, 2016 ж;
4. Бизяева А.А. «Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия»- Псков: ПГПИ им.С.М.Кирова, 2014.
5. Педагогикалық тәжірибе, 6-шығарылым. 2. Аймауытов Жүсіпбек “Ана тілін қалай оқыту керек?” мақаласы https://kitap.kz/books/maqalalar_zh_a/
6. Қазақ тілі пәнінен айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым дағдыларына арналған құрал.

СӨЙЛЕУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ МАМАНДАРДЫҢ БІРЛЕСКЕН ЖҰМЫСЫ АРҚЫЛЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ

Пшембаева Динара Рафаэльевна

Батыс Қазақстан облысы, Орал қаласы

**«Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті» ЖЖКББМ,
«Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының магистранты, логопед**

Түйін. Бұл мақалада мектепке дейінгі сөйлеу қабілеті бұзылған мектеп жасына дейінгі балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау, соның ішінде мектепке дейінгі ұйымдарда қызмет атқаратын мамандардың бірлескен біртұтас түзету жұмыстары арқылы қолдау барысындағы оңтайлы нәтижелер туралы баяндалады.

Кілтті сөздер: Сөйлеу қабілеті бұзылған балалар, психологиялық-педагогикалық қолдау, бірлескен жұмыс, жүйе, командалық тәсіл.

Білім туралы Заңының 2-тарау, 8-бабының 6-тармақшасында Мемлекет даму мүмкіндігі шектеулі азаматтардың білім алуын, дамуындағы ауытқуды түзеуін және әлеуметтік жағдай жасауды қамтамасыз етеді делінген. [1]

Қазіргі таңда мемлекет даму мүмкіндігі шектеулі балаларға ерекше назар аударып, қамқорлық көрсетіп келеді. Бұл ерекше назар ҚР Білім Заңында, Президентіміздің халыққа жолдауында кемтар балаларды әлеуметтік-медициналық-педагогикалық, психологиялық түзеу арқылы қолдау туралы заңдарында айтылып, дамуында бұзылыстары бар балаларға көмек көрсетудің тиімді жүйесі, оларды оқыту, тәрбиелеу, еңбекке баулу және кәсіби даярлығын шешуде көптеген көкейтесті мәселелері жан-жақты қарастырылған.

Сөйлеу қабілеті бұзылған мектеп жасына дейінгі балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету – балаларға кешенді көмек көрсетудің ең күрделі түрлерінің бірі, оның негіздері бірқатар авторлардың психологиялық-педагогикалық зерттеулерінде әзірленген - Б.М.Гриншпуна, Н.С. Жукова, Р.Е. Левина, Н.А. Никашина, Л.Ф. Спировой, Т.Б. Филичева, Г.В. Чиркина, А.В. Ястребова және т.б.

Психологиялық-педагогикалық қолдау бірнеше деңгейлерден тұрады: балалармен қарым-қатынас, ата-аналармен қарым-қатынас және мұғалімдермен өзара әрекеттесу.

И.Ю. Лебеденко балалармен қарым-қатынасты үш деңгейде ұйымдастыруды ұсынады:

- мектепке дейінгі білім беру бағдарламаларын меңгеруде нақты балаға жеке арнайы көмек ретінде;
- сөйлеу қабілеті бұзылған балалар қатысатын жеке топпен жұмыс жасау немесе барлық топтармен бір кісідей жұмыс жасау;
- бір топта тәрбиеленіп, білім алып жатқан балалардың біртұтас қауымдастық ретінде барлық топтармен жұмыс жасау.

Педагогтардың өзара әрекеттесуін В.С.Горыгина төрт жақтан қарастырады:

1. оқу үдерісін ұйымдастырушылар ретінде;
2. ұжым ішінде пікір алмасушылар ретінде;
3. кәсіби қоғамдастық мүшелері ретінде;
4. түзету-дамыту жұмыстарына қатысушылар ретінде.

Жалпы білім беру жағдайындағы әр түрлі бейінді мамандардың өзара әрекеттену тәсілдері қазіргі кезде әдістемелік тұрғыда толық қамтамасыз етілмеген, соған орай практикада да әлсіз жүзеге асырылады. Мамандар кей кезде бірін-бірі қайталайды, кейбір жағдайда олардың әрекеттері түзете дамыту міндеттеріне сәйкес келмейді, ал кейбір жағдайда қайшы келеді. Сол себепті жалпы білім беру жағдайындағы сөйлеу бұзылыстары бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау идеясын жүзеге асыру мамандардың жұмыс командасын ұйымдастырмай, мамандардың атқарымдары нормативтік тұрғыда бөлінбей және бекітілмей мүмкін болмайды. Командалық тәсілдемені қалыптастырудың негізгі бір мәселесіне жалпы білім беру үдерісіндегі әр түрлі бейінді мамандардың өзара әрекеттенуінің алгоритмін әзірлеу жатады.

Мамандардың осындай өзара әрекеттенуі баланың бірыңғай даму стратегиясын әзірлеу және жүзеге асыруға, оның жанұясына, сондай-ақ жалпы білім беру ұйымдарының педагогтарына көмек көрсету қызметін ұйымдастыруға бағытталуы қажет. Команда мүшелерінің өзара әрекеттену ережелері:

- команданың барлық мүшелері жағынан өзара сыйласымдылық, өзара түсіністік, адалдық, өзара көмек көрсетуге дайындықтары;
- команданың барлық мүшелерінің атқарымдарының айқын бөлінуі және олардың нақты педагогикалық міндетті шешуге қатысуының басымдылығын сақтау;
- команданың барлық мүшелерінің түзету және оқу-тәрбие үдерісіне қатысуға тең құқықтығы, өзінің және ортақ жұмыс нәтижелері үшін жауапкершілігі. Қолдау қызметінің негізгі бағыттары:
- мектепке дейінгі ұйымға келген балалардың оқуға дайындығын, қолдауға қажеттілігін анықтау мақсатында, оларды кешенді тексеру;
- дене бітімінде, зерде және эмоциялық дамуында ауытқушылықтары, оқуда және мектепке бейімделу қиындықтары бар оқушыларды дер кезінде анықтау, қажет болған жағдайда оларды кеңес алу үшін ПМПК-ке жіберу;
- ПМПК-тің тұжырымдамасы (сөйлеу тілі, зейіні, жұмысқа қабілеттілігі және басқа да психикалық атқарымдарда) бар оқушылардың танымдық әрекетінің даму деңгейі мен ерекшелігін анықтау, оқудағы табыстылықпен қамтамасыз ететін профилактикалық, түзету психологиялық-педагогикалық және әлеуметтік шараларды анықтау үшін олардың эмоциялық ерік саласы мен жеке тұлғалық дамуын зерттеу;
- сөйлеу бұзылысы бар баланың мүмкіндігі мен қажеттілігіне сайма сай жеке түзете дамыту бағдарламасын әзірлеу және жүзеге асыру; жекеше, шағын топтық, топтық түзете дамыту жұмысын жүргізу;
- психологиялық-педагогикалық мониторингіні жүзеге асыру;
- жалпы және арнайы дамыту жұмыстарға тәрбиеленушілерге жекеше және сараланған тәсілімді қамтамасыз ету үшін мұғалімдерге ұсынымдарды әзірлеу;
- дене тұрғысынан, зерде және эмоциялық күш түсу мен күйзелістің алдын алу, емдік-сауықтыру шараларын ұйымдастыру;
- кеңес беруші және ағартушы әрекеттер.

Бала дамуының ерекшеліктеріне, сондай-ақ ПМПК ұсынымдарына сәйкес ерекше қажеттіліктері бар мектепке дейінгі балаларға қолдаудың бағыттылығы, қарқыны және ұзақтығы анықталады. Жалпы білім беру мектепке дейінгі балаға оның қажеттілігіне сәйкес қолдау түрін ұсынуға міндетті. Бұл қолдау қысқа мерзімді, орташа мерзімді немесе ұзақ мерзімді негізді болуы мүмкін.

Қысқа мерзімді қолдау оқуда шамалы және уақытша қиындықтары бар, логопедпен, психологпен түзету сабақтарының қысқа мерзімді кезеңін қажет ететін балаларға көрсетіледі (жарты жылға дейін). Бұл кезде балалар әдеттегі топта жалпы білім беру

бағдарламасы бойынша құрдастарымен бірге оқиды және аптасына бірнеше рет тәрбиеленушінің дамуының жеке ерекшелігін (сөйлеу тілінің дамуындағы кемшіліктер, эмоциялық-тұлғалық жетілмеуі) дамыту немесе өтемі бойынша мамандармен өткізетін жекеше немесе топтық сабақтарға барады.

Орташа мерзімді қолдау арнайы дайындалған педагогтар мен мамандардың қарқынды қолдауын қажет ететін және дамуындағы ерекшеліктерге байланысты оқуда тұрақты қиындықтарға кездесетін тәрбиеленушілер үшін ұйымдастырылады. Бұл жағдайда ҚР БҒМ бекіткен арнайы оқу жоспарлары мен бағдарламалары, оқытудың арнайы әдіс-тәсілдері, техникалық құралдар мен жабдықтар пайдаланылады. Мектепке дейінгі ерекше білімді қажет ететін балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің мамандары мен дайындалған мұғалім жұмыс жүргізеді. Мамандармен жүргізілетін жекеше түзете дамыту сабақтары күннің екінші жартысында өтеді. Түзете дамыту сабақтарының түрлері, оларды өткізудің жиілігі арнайы оқу жоспарымен анықталады. Оқыту үдерісінде мектепке дейінгі балаларға ұсынылатын талаптардың олардың даму деңгейіне, әлеуетті мүмкіндіктеріне және оқытудың өткен кезеңдеріндегі оқуда қол жеткен жетістіктеріне сәйкестігін бақылауға бағытталған педагогикалық диагностика жүзеге асырылады. Арнайы даму динамикасы жағымды және оқу бағдарламасын табысты меңгерген, дамуындағы артта қалушылықты жеңген және оқытудың кез-келген кезеңінде оқу әрекетінің қажетті дағдыларын меңгерген мектепке дейінгі балалар ПМПК шешімімен, балалар өздерінің және олардың ата-анасының келісімімен әдеттегі топқа көшіруге болады. Мектепке дейінгі ерекше білімді қажет ететін тәрбиеленушілер даму мәселелерін бастапқы сатыда жеңу мүмкін болса, онда олардың оқуын оқытудың келесі сатыларында да арнайы топ жағдайында жалғастыруға болады. Бұл жағдайда тәрбиеленушілерге ұзақ мерзімді қолдау жүзеге асырылады. Мектепке дейінгі тәрбиеленушілер негізгі орта және жалпы орта білім алу кезеңінде пән бойынша стандартты оқу бағдарламалары ҚР МББС-ына сәйкес келетін негізгі мазмұнды сақтай отырып, мектепке дейінгі тәрбиеленушілерге білімді меңгеру ерекшеліктеріне сәйкес бейімделеді. Арнайы топ жағдайындағы балалардың негізгі білім алу мерзімі бір жылға ұзартылады. Оқыту мамандармен (психологпен, дефектологпен, логопедпен) түзете дамыту сабақтары қарастырылатын арнайы оқу жоспарына сәйкес жүзеге асырылады. Тәрбиеленушілерді бағалау оқу үдерісіндегі жүзеге асырылатын бағдарламалар аясында жүреді.

Баланы психологиялық-педагогикалық қолдаумен қамтамасыз ететін мектепке дейінгі ұйым мамандары мамандары ата-аналармен жұмысын ұйымдастырады. Бұл жұмыстың негізгі мақсаты – баланы оқытудағы және тәрбиелеудегі жанұяның әлеуетті мүмкіндіктерін жүзеге асыру. Баланың жанұясымен жұмыстың негізгі міндеттері:

- ата-аналарда өзінің баласына деген сәйкес қатынасты, оны жанұяда тәрбиелеудің белсенді позициясын қалыптастыру;
- ата-аналарға баламен өзара әрекеттену тәсілдерін, жанұя жағдайында оны тәрбиелеу және оқытудың әдіс-тәсілдерін меңгеруге көмектесу;
- ата-аналарды балалармен жүргізілетін түзете дамыту жұмысына белсенді тарту;
- ата-аналарды психологиялық-педагогикалық ақпараттандыру.

Ата-аналармен жұмыс жеке әңгімелесу және кеңес беру; ашық есік күндері, семинарлар және т.б. түрінде жүргізіледі.

Сөйлеу бұзылыстары бар балалардың ата-аналары психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын әзірлеу және жүзеге асыру үдерісіне тартылады, сабаққа және түзету сабақтарына шақырылады, түзете дамыту және білім беру үдерісінің нәтижелері туралы шынайы және толық ақпарат алады. Балаларды мектепке дейінгі ұйымда оқытудың барлық кезеңі арнайы көрнекілік-дидактикалық құралдар мен оқыту тәсілдерін пайдалана отырып, ерекше оқу жоспары, бағдарламалар мен оқулықтар бойынша жүзеге асырылады. Оқуды бітірген оқушылар оқытудың берілген түріне

арналып бекітілген үлгідегі (2007 жылдың 28 желтоқсанындағы ҚР Үкіметінің №1310 Қаулысы) оқу туралы куәлік алады.

Білім алуда ерекше қажеттіліктері бар мектепке дейінгі балаларды оқу үдерісінде қолдау бір-бірімен логикалық байланыста тұрған, бірізділік кезеңдерге сәйкес ұйымдастырылады. Қызмет мамандарының баланы психологиялық-педагогикалық зерттеуі қолдаудың бірінші кезеңі болып табылады. Сөйлеу бұзылысы бар бірақ әлі анықталмаған маманды алаңдататын оқушылар тексеріледі. Соңғы жағдайда топтардың тәрбиешісі қолдау қызметіне мамандардың кеңесінің қажеттілігі туралы сауал жібереді. Бұндай сауал жазбаша түрде орындалады.

Балаларды педагогикалық зерттеу диагностикалық және жекеше түрдегі арнайы тапсырмалар беріле отырып, тікелей сабақ барысында жүргізіледі. Сабақ барысында қоршаған әлем туралы білім мен түсініктерінің көлемі, санау операцияларын меңгеруі, дыбыстық-әріптік талдауы, кеңістіктік-мезгілдік түсініктерінің көлемі анықталады. Тәрбиеші баланың өзінің әрекеттерін реттеу және басқару икемділігіне, тұжырымдай, пайымдай білетініне назар аударады.

Логопедия дегеніміз - сөйлеу тілінің кемістіктерін, оның бұзылу себептерін, болдырмау жолдарын, сонымен бірге осындай кемістіктерді әртүрлі жолдармен түзетін жоюдың тәсілдерін зерттейтін арнайы педагогикалық ғылым. «Логопедия»-logos (сөз) және paideia (тәрбиелеймін, үйретемін) деген грек сөзінің түбірінен алынған. Логопедия арнайы педагогиканың (дефектологияның) бір бөлігі болып есептеледі. Сөйлеу тілі бұзылуының түрлері және оған көрсететін көмек жайында баршамызға ежелден белгілі. Сөйлеу тілінің бұзылуы жөнінде алғашқы мәліметтерді ежелгі Греция, Үндістан ескерткіштерінен (папирустер, аюрветтер) кездестіруге болады. Мысалы, Ресейде логопедия жеке педагогикалық ғылым ретінде бірден қалыптасқан жоқ. Алғашқыда (17ғ.) логопедия сурдопедагогика құрамында болған. 19 ғасырдан бастап логопедия жеке дара ғылым боп бөлінген, бірақ ол медициналық бағытта болды. Тек 20 –ші ғасырдың 30-ші жылдарында Дефектология Ғылыми Зерттеу Институтының құрылуына байланысты логопедия педагогикалық ғылым болып танылды. Қазіргі логопедия мектеп жасына дейінгі, мектептегі логопедия және жеткіншектер мен ересектер логопедиясы деген бөлімдерден тұрады. Логопедия пәні сөйлеу тілінің бұзылуы және сөйлеу тіл кемістігі бар тұлғаларды оқыту және тәрбиелеу үрдісі болып табылады. Логопедияның зерттеу нысаны - сөйлеу тілінің бұзылуынан зардап шеккен адам. Сөйлеу тіл бұзылыстарын физиологтар, невропатологтар, психологтар, лингвистер және т.б. зерттеп, қарастырады. Бұл ретте олар сөйлеу тіл кемістігін өз ғылымдарының мақсатына байланысты қарастырады. Логопедия болса сөйлеу тіл кемістігін арнайы ұйымдастырылған құралдар, тәсілдер арқылы алдын алу және түзету тұрғысынан қарастырады, сондықтан ол арнайы педагогикаға жатады. Логопедияның негізгі мақсаты сөйлеу тілі бұзылған адамды оқытуды, тәрбиелеуді және қайта тәрбиелеуді, сонымен бірге сөйлеу тілі кемістіктерінің алдын алу жолдарын ғылыми негізде жете зерттеу болып табылады. Логопедияның ғылым ретіндегі анықтамасына байланысты төмендегідей міндеттерді белгілеуге болады:

- сөйлеу тілі бұзылуының таралуын, оның симптоматикалық белгілерін анықтау;
- қазақ тілді қалыпты дамыған және әр түрлі тіл бұзылыстары бар балалардың сөйлеу іс-әрекетінің онтогенезін зерттеу;
- дамуында әр түрлі ауытқуы бар қазақ тілді балалардың (зияты, естуі, көруі, тірек-қимылы бұзылған) сөйлеу тілінің қалыптасу ерекшеліктерін анықтау;
- сөйлеу тілі бұзылған баланың сөйлеу қабілетінің өздігінеу белгілі бір бағытпен дамуын, сөйлеу кемістіктерінің адамның жеке басының қалыптасуына, психикасының дамуына тигізетін әсерін анықтау;
- сөйлеу тілінің бұзылу себептерін, белгілерін, механизмдерін анықтау;
- сөйлеу тіл бұзылыстарының педагогикалық диагностикасының әдістерін өңдеу, құрастыру;

- отандық және шетелдік логопедиялық теориясы мен тәжірибесіндегі жетістіктерді талдау;
- сөйлеу тіл кемістіктерін жүйелеу; - қазақ тілінің фонетикалық-грамматикалық ерекшеліктерін ескере отырып сөйлеу тілінің кемістіктерін түзету, жою, әдістерін жетілдіру;
- сөйлеу тілі кемістіктерінің алдын алу тәсілдерін толық жетілдіру;
- Қазақстанда логопедиялық көмек беруді ұйымдастыру мәселесін зерттеу, жетілдіру;
- логопедиялық оқу үрдісіне жаңа технологиялар мен компьютерлік техниканы еңгізу, қолдану. Көрсетілген міндеттерден логопедияның теориялық және практикалық бағыттылығы анықталады.[11]

Логопедиялық зерттеу логопедтің сабаққа қатысуынан және сөйлеу тілінде бұзылыстары бар мектепке дейінгі балаларды анықтаудан басталады. Осыдан кейін зерттеу барысында фонематикалық есту қабілеті, сөйлеу тілін түсіну, дыбысты айту жағдайы, сөздік қоры, сөйлеу тілінің грамматикалық құрылысының қалыптасқандығы зерттелетін тереңдетілген жеке-дара тексеру жұмысы жүргізіледі. Психологиялық зерттеу маманда алаңдатушылық сезімдерін шақырған мектепке дейінгі баланы тексеруден басталады. Бұл баланың оқу материалын түсінудегі қиындықтарына, оқу материалын тез ұмытып қалатынына, алаңдаушылықтың жоғары болуына, жұмысқа қабілетінің төмен болуына, топтағы басқа тәрбиеленушілермен қатынастағы қиындықтарға, тәртіп бұзушылыққа және т.б. қатысты болуы мүмкін. Баланы арнайы ұйымдастырылған тексеруден басқа, психолог баланы сабақ әрекеті жағдайында бақылау үшін сабаққа қатысады. Сонымен бірге әрбір нақты жағдайда түзету жұмысын құру кезінде тірек етіп алуға болатындай бала дамуының жағымды жағын көру өте маңызды. Қарастырылған кезең баланы зерттеу нәтижесі бойынша мамандардың жеке тұжырымда жасауымен аяқталады. Баланы тексеруді жүргізгеннен кейін мамандар алынған нәтижелерді коллегиялды талқылайды. Бұл талқылауды қолдау мамандары қызметінің екінші кезеңі ретінде қарастыруға болады. Осындай тексеру нәтижесін бірге талқылау баланы басқа мамандардың көзімен көруге ғана емес, сондай-ақ баланың мәселелері, оның даму ерекшеліктері туралы бірыңғай жан-жақты түсініктерді алуға, балаға оқуда табысты болуына көмектесетін педагогикалық шаралар кешенін анықтауға мүмкіндік береді. Бұл коллегиялды жұмыстың қорытынды бөлігіне мектепке дейінгі баланың білім алуғағы жеке қажеттілігіне сәйкес психологиялық-педагогикалық қолдаудың бағдарламасының мазмұнын анықтау, сондай-ақ оның дамуына қажетті түзету және дамыту бағдарламаларын анықтау жатады. Бұл жерде мамандардың бір-бірімен ары қарайғы өзара әрекеттенуін үйлестіру мен келісу талаптары талқыланады. Қажет болған жағдайда баламен жұмысқа әр түрлі мамандардың қосылу тәртібі анықталады.

Қолдау мамандары қызметінің пәнаралық қағидасы баланың қажеттілігіне жалпы ұғынуды қалыптастыруды қарастырады. Бұл өз кезегінде коллегиялды талқылауды жүргізудің қажетті технологиясын, яғни пәнаралық өзара әрекеттену технологиясын талап етеді. Бұл жағдайда негізгі «жүктеме» баланың мәселесін талқылауды жүргізу атқарымын өзіне алған маманға түседі.

Жетекші маманның маңызды міндетіне балаға арнайы педагогикалық көмектің қажеттілігі туралы мамандар мен педагогтардың өзінің пікірі туралы айтылымдарының бірізділігін анықтау мен реттеу жатады. Коллегиялды талқылаудың қорытынды шешімінде мамандардың балаға қойған қандай да болмасын бірде-бір диагнозының болмауы маңызды. Талқылаудың қорытындысына педагогикалық қолдаудың мазмұнына қатысты құрылымдық ұсынымдар болуға тиісті. Сонымен бірге, жеке түзете дамыту сабағының болжалды ұзақтығы, сабақтар циклының жалпы ұзақтығы анықталуға міндетті. Арнайы педагогикалық қолдаудың мазмұны психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасында бейнеленеді. Келесі, үшінші кезеңде қолдау арнайы психологиялық-педагогикалық, баламен маманның түзете дамыту жұмысы, оқу үдерісінде оқушыға тәрбиеші, қосымша білім беру педагогтары мен ата-аналарының көмектесуі

болып табылады. Бұл кезеңдегі психолог қызметінің негізгі бағыттары: жайлы яғни баланың мүмкіндігіне сәйкес оқытуды ұйымдастыруға көмек; тәрбиешінің психологиялық қолдауы; баланың әлеуметтік, эмоциялық және жеке тұлғалық дамуына бағытталған жеке-дара жұмыс; жанұямен жұмыс және оның мамандармен өзара әрекеттенуін үйлестіру; баланың топтағы басқа балалармен жұмыс. Психолог баланың әлеуметтік мәртебесін арттыруға көмексететін топтық психологиялық түзету жұмысының әр түрлі технологиясын пайдалана отырып, баланы құрдастарының қабылдауына бағытталған жұмысты ұйымдастырады. Баланың өзі қосылатын бұндай топтық жұмыс оның құрдастарының арасындағы әлеуметтік бейімделу мәселелерін шешуге көмектесуге міндетті. Психолог балаға балалармен және ересектермен қырым-қатынасты, өзара әрекеттенудің әдіс-тәсілдерін қалыптастыруға, сондай-ақ өзара әрекеттену шегін түсінуге көмектеседі. Психолог баланың әрекетінің сипатын: оның қарқынын, жұмысқа қабілеттілігін, өнімділігін, белсенді зейін деңгейін бағалай отырып, педагог үшін оқу жүктемесін, оқу материалының көлемін мөлшерлеу туралы, баланың жұмысқа қабілеттілігін есепке ала отырып, оқу материалын ұсыну қарқыны туралы және топтағы жаппай жұмыс кезіндегі баланың өзіндік қарқынын есепке алу қажеттілігі туралы ұсынымдар әзірлейді. Оқушының психикалық қызметін ұйымдастыру ерекшелігін бағалау оны оқытуға арналған сайма-сай ұйымдастырылған жағдайды тудыруға мүмкіндік береді: топтың ішіндегі тиімді жұмыс орны, сыртқы тіректерді ұйымдастыру, жекеше тәсілдемені пайдалана отырып, оқу материалын беру мен бекітудің арнайы тактикасын таңдау.

Педагог-дефектологтың қызметінің негізгі мазмұнына оқу әрекетін мөлшерлеу; оқу білімін, икемділігі мен дағдыларын меңгерудегі қиындықтарды жеңу жатады. Логопед мұғалімнің қызметінің негізгі міндеттері оқушылардың ауызекі және жазба сөйлеу тіліндегі кемшіліктерді жеңу, жазу мен оқу үдерісіне қатысатын жоғары психикалық атқарымдарды дамыту, коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру болып табылады. Мамандар педагогикалық қолдау алатын оқушының жеке кестесіне сәйкес күннің екінші жартысында оқушылармен арнайы жабдықталған кабинетте жеке-дара және топтық сабақтарды өткізеді. Мұғалім білім алуда ерекше қажеттілігі бар мектепке дейінгі баланы қолдау бағдарламасын жүзеге асыратын орталық бейне болып табылады. Сонымен бірге педагогтың балаға, баланың оқу әрекетінің нәтижесіне деген көзқарасының, педагогтың оқыту үдерісін дараландыра білуінің, мамандардың (психологтың, логопедтің, дефектологтың) ұсыныстарын ұстануының, балада өзіне деген сенімділікті қалыптастыра білуінің маңызы үлкен болады. Педагогтің білім алуда ерекше қажеттілігі бар оқушыны бағаламай қабылдауы, өзгеріске, кәсіптік ізденіске дайындығы, мамандар командасында жұмыс істеу дайындығы, педагогикалық оптимизм міндетті түрде мұғалімнің кәсіптік қасиеттеріне айналуға тиісті.

Жұмыстың түзете дамыту кезеңінің аяқталуы баланы оқу барысында динамикалық бақылау нәтижелерін талдау және қорытынды тексеру, баланың жетістігін зерттеу болып табылады. Қолдау мамандары мен тәрбиешілердің балаларды динамикалық бақылау нәтижесін талдау тиісті құжатқа тіркеледі.

Сонымен, білім алуда сөйлеу бұзылыстары бар мектепке дейінгі балаларды психологиялық-педагогикалық қолдау ұжымдық келісілген әрекеттердің келесі кезеңдерін қамтиды:

- педагогикалық сауалды бағалау және оны талдау;
- баланың дамуын мамандар командасының (логопедпен, педагог дефектологпен, психологпен) зерттеуі және бағалауы;
- баланы қолдаудың жеке бағдарламасын құру (қолдау кезіндегі мамандарын анықтау, олардың жұмысының мазмұны, сондай-ақ тәрбиешілер мен ата-аналар жағынан көрсетілетін көмек) және оны жүзеге асыру уақыты;
- психологиялық-педагогикалық қолдаудың жеке бағдарламасын жүзеге асыру, баланы бақылау, қажет болған жағдайда оның мазмұнын түзету;

- жұмыс нәтижелерін коллегиялды талқылау, балалардың оқудағы жетістіктерін зерттеу;
- баланы ары қарай да қолдау қажеттілігі туралы шешім қабылдау.

Қорытынды

Сөйлеу және оның мағыналық бірлігі - сөздің негізінде қабылдау, елестету, есте сақтау сияқты психикалық процесстер арқылы қалыптасып дамиды. Егер баланың құлағында мүкістігі коррекциялық, ой өрісі бұзылмаған, бірақ оның бүкіл психикасының дамуына әсер етуі мүмкін емес сөйлеу қабілетінің бұзылыстары бар болған жағдайда біз ерекше категория балалар - сөйлеу қабілеті бұзылған балалар туралы айтамыз. Сөйлеу қабілетінің патогендік фактордың әсерінен пайда болған бұзылыстар өзінен-өзі жойылмайды. Ол арнайы ұйымдастырылған мектепке дейінгі ұйымдардың мамандарының бірлескен коллегиялды жұмыстарының психологиялық-педагогикалық, коррекциялық әрі логопедиялық жұмыстар арқылы жүргізіледі. Жүргізілмеген жағдайда баланың келешектегі дамуына едәуір әсер етеді.

Педагогтардың білім беру үдерісінің тұлғалық-бағдарлық және түзете дамыту технологияларын меңгеруге қажетті уәждері болмайды. Сондықтан ұйымдық мәселелерді шешу жалпы білім беру үдерісіне қосылған сөйлеу бұзылыстары бар мектепке дейінгі балаларды қолдау қызметінің маңызды құрамды бөлігі болып табылады. Оған мектепке дейінгі ұйымда «кедергісіз» білім беру кеңістігін ұйымдастыру бойынша бірізділік қадамдарын анықтайтын жергілікті нормативтік актілерді әзірлеу, бірыңғай стратегияда әрекеттенетін пәнаралық мамандар командасын қалыптастыру, әрбір маманның атқарымын, олардың өзара әрекеттену тәсілдерін анықтау жатады.

Сондықтан мектепке дейінгі ұйымдарда мамандар өзара бірлесіп, оқу үрдісі кезеңінде аталған сөйлеу бұзылыстары бар балаларды коллегиялды жұмыс жасап, олардың әрқайсысына өз жұмысын жіті бақылап, өз кезеңінде жұмыстарын жасап сонымен қатар ата-аналарымен үздіксіз қарым-қатынаста болған жағдайды сөзсіз керемет нәтижелердің болары анық.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. ҚР «Білім туралы заңы» 2007 жыл 27 шілдедегі № 319-ІІІ.
2. 2007 жылдың 28 желтоқсанындағы ҚР Үкіметінің №1310 Қаулысы.
3. Қ.С. Тебенова; А.Р. Рымханова «Арнайы психология» Алматы 2011ж
4. Өмірбекова Қ., Серікбаев Қ. «Логопедия» А., 1996 ж.
5. Дети с нарушениями речи. Технологии воспитания и обучения: Методическое пособие / Под редакцией Ю. Ф. Гаркуши., 2008
6. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы. ҚР БҒМ бұйрығы №2016ж.
7. Даму мүмкіндіктері шектеулі балаларға психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2011 жылғы 12 желтоқсандағы № 524 бұйрығы.
8. Организация и содержание психолого-педагогической работы с детьми с нарушениями речи: методические рекомендации с использованием опыта работы республиканской пилотной площадки МДОУ «Детский сад компенсирующего вида № 94» г. Ухты. [Электронный ресурс] / Сост. А.В. Королева
9. Лебеденко И.Ю. Инклюзивное образование детей дошкольного возраста: организационный аспект // Известия ВГПУ. [Электронный ресурс], 2015. №8 (103).
10. Педагогика, психология и технологии инклюзивного образования: материалы Второй международной научно-практической конференции, Казань, 20-21 марта 2014 г. [Электронный ресурс] / Институт экономики, управления и права (г.Казань). Казань: Изд-во «Познание». 2014.

**ДАРЫНДЫЛЫҚ — ІС-ӘРЕКЕТТІҢ БЕЛГІЛІ БІР САЛАСЫНДА ЕРЕКШЕ
БІР ЖЕТІСТІККЕ ЖЕТУГЕ ЖАҒДАЙ ЖАСАЙТЫН,
АДАМНЫҢ ҚАБІЛЕТТІ ДАМУЫНЫҢ ЖОҒАРҒЫ ДӘРЕЖЕСІ**

**Балгужиева Гульгуль Базарқызы
Ақтөбе қаласы
№52 «Құлагер» балабақшасының тәрбиешісі**

Кіріспе

Дарындылық көптеген балалар үшін, ата-ана мен мұғалімдер үшін әлі де жұмбақ күйінде қалып отыр. Қалың көпшілік қауым үшін маңызды проблема болып, ең алдымен оның шынайы байқаулары, анықтау тәсілдері, дамуы мен әлеуметтік жүзеге асуы табылады. Дарынды балалар жөніндегі бүгінгі қамқорлық бұл ертеңгі ғылым, мәдениет пен әлеуметтік өмірдің дамуы туралы қамқорлық. Қазыргі таңда мұндай ерекше балаларды, анықтау тәсілдері, өз қабілеттерін жүзеге асыруға көмек беру бағдарламалары бар. Дегенмен, дарынды және талантты балаларды анықтау және дамыту проблемасы бүгінгі күні де бар, балалардың өз дарындылығы мен оны шығармашылық тұрғыда жүзеге асыруда жеке жауапкершілікті түсінуіде әлі де проблема бар. Балалардың дарындылығы мәселесімен шетелдік және отандық психологтар айналысты. Шығармашылық дарындылық психологиясы саласы бойынша ауқымды зерттеулер жүргізілгені белгілі. Ол американдық психологтар. Ал психологтар Дж. Кэрролл мен Б. Блумның идеялары негізінде дарынды балаларды әдістемесі жасалынды.

Негізгі бөлім

Әр адам балалық, жасөспірім және жастық шағынан бастап, өмірде үлкен жетістіктерге жетуді армандайды. Жасөспірімдік шақ – бұл ізденіс, үміт кезі. Көптеген балалар ерте кезден бастап, әртүрлі іс-әрекет түрлеріне қабілеттілік білдіреді (сурет салады, билейді, музыкалық аспаптарда ойнайды, ән айтады т.б.). Бірақ уақыт сайын, бұл қабілеттіліктердің көрінісі бәсеңдеп, жас кәсіпкерге айналады. Қазіргі кездегі жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдай бойынша, кәсіпкерлік іс-әрекетте табысқа жалпы және әдейі қабілеттің ең болмағанда аз ғана бөлігімен, білімділікпен, шығармашылықпен қамтамасыз етілгенде ғана жетуге болады. Сондықтан балалар алдында, сонымен қатар, ата-аналар, мұғалімдер алдында да жаңа міндет тұр, яғни жеке тұлғаның потенциалды мүмкіндіктерін зерттеу, дамыту және осының негізінде баланың болашағын анықтау. Әр түрлі іс-әрекеттерге байланысты адам қандай да қызметті орындауы қажет және сол істің тиімді нәтижесін қамтамсыз етуге жәрдем беретін сапаларға ие болуы тиіс. Мұндай дара психологиялық ерекшеліктер міндетті түрде, бір жағынан, өзіндік психикалық табиғатына ие болудан, екіншіден әркімде өз алдында, қайталанбас көрінісін жеке адам қабілеті деп атаймыз. Адам қабілетіндегі айырмашылық іс-әрекеттің нәтижесінен, яғни оның сәттілігінен не сәтсіздігінен байқалады. Қызығушылық – адамда объективтілікті жан-жақты бейімділік – нақты іс-әрекетті орындауға талпыну, қызығушылық пен биімділік сапаларының үнемі өзара үйлесім тауып, бір бағытта тоғысып отыруы мүмкін емес. Оған түрлі жағдайлар себепші, мысалы, адам көркем өнер туындыларын тамашалауы ықтимал, бірақ ол осы саладағы өнер түрлерімен шұғылдануға бейімсіз болуы мүмкін. Дегенмен, белгілі бір іс-әрекет түріне қабілеті бар адамдардың қызығушылығы мен бейімділігі бір-бірімен үйлесім таба алады. Іс-әрекетпен айналысқанда адамның табысқа жетуі үшін қабілет, қызығушылық, бейімділіктен тыс оның мінез-құлқында келесі сапалық көріністер

болуы қажет: ең алдымен-еңбек сүйгіштік, табандылық, батылдық. Бірақ осындай ерекше қабілеті бар адамның өзі де айтарлықтай өнімге қолжеткізе бермейді. Негізі, адам өзінің іс-әрекетін, жеке басына сапаларын айқын ажырата аларлық деңгейде болуы керек. Адам қабілеттілігінің даралық ерекшеліктеріне дарындылық, шеберлік, талант, данышпандық, шабыт кіреді. Әр түрлі іс-әрекеттер аймағына қажет білім, ептілік-дағдылар бірлігін жеңіл әрі нәтижелі игеруді қамтамасыз етуші жалпы қабілеттер ерекшелігін дарындылық деп атайды. Дарындылық әрбір адамның ақыл-сана, оқу шығармашылық, көркем-өнер, адам аралық қатынастар түзу және психомоторлық қызметтерінде көрініс береді. Дарынды адамдарға тән қасиеттер: зейінділік, жинақылық, тұрақтылық, әрқашан қызметке дайын болу; мұндай тұлғалар, сонымен бірге, мақсатқа жетуде ақылға сай табандылыққа ие, еңбекте шаршап-шалдығуды білмейді, басқалармен салыстырғанда интеллектуалдық деңгейі жоғары. Өз қызығулары бағытында дарынды адамдар қайтпас қажырлық таныта алады. Бұл қасиеттің адамдағы көрінісі 2-3 жасар баланың бір іспен үзбей шұғылдана алу уақыты, басқа қатарларымен салыстырғанда әлдеқайда ұзақ болады. Дарынды бала өзін қызықтырған іспен бірнеше сағат шұғылданып, қажет болса оған бірнеше күндер бойы қайта оралып, көздегеніне жетпейінше, әрекетін тоқтатпайды. Дарындылық дәрежесінің артуы қажетті білімдер мен ептілік, дағдыларды игеріп, жетілдіріп дамытуға тікелей тәуелді. Дарындылықтың өзіндік ерекшелігі ең алдымен қызығушылық бағдарға байланысты. Осыдан, біреу математикаға құмар, екінші – тарихқа және біреулер – қоғамдық жұмыстарға, лидер болуда өз дарындылығын іске қосып, оны Нақты іс-әрекетте кейін дамыта түседі. Дарынды балалар жалпы және арнайы дарындылығын (музыкаға, сурет, техникаға т.б.) байқатқан балалар. Дарындылықты ақыл-ой дамуының қарқыны бойынша басқадай жағдайлар бірдей болғанда баланың өз құрдастарының озықтық дәрежесі бойынша диагностикалау қабылданған (ақыл-ой дарындылығы тестері осыған негізделген). Мұндай көрсеткішті асыра бағалауға болмайды, өйткені ақылдық шығармашылық жағының бірінші дәрежелік маңызы бар. Басқалардан бұрын балалардың көркемдік дарындылығын (музыка саласындағы, одан соң сурет салуда) байқауға болады. Ғылым саласында бәрінен гөрі математикаға дарындылық тезірек байқалады. Олардың ақыл-ойының кемеңгерлігі сонша — оларды байқамау мүмкін емес. Мұндай балалар 3-4 жастан оқуды, жазуды, сызуды үйренеді де, өсе келе белгілі бір ғылым түрлерімен шұғылданады.

Қорытынды

Ғалымдар дарындылық ұғымын қаншалықты зерттесе де, осы күнге дейін оның тұрақты анықтамасы жоқ. Дарындылықтың пайда болу туралы көзқарастар да әр түрлі екенін анықтадық. Бүгінгі күнде дарындылық мәселесі түбегейлі шешілмеген, және дағдырысы мен дарындылық табыстылығы арасында қарама-қайшылық бар. Дарындылық нәресте шақтан пайда болады, ол үнемі дамытуды қажет етеді. Арнайы ұйымдастырылған оқыту процесінің өзі оқытушы мен дарынды оқушының арасындағы түрі жағынан бірлескен-диалогтық, ал мазмұны жағынан танымдық іс-әрекеттерді жүзеге асыруға болады. Осыған байланысты дарынды баланың жеке тұлғалық дамуы жүреді. Қабілетті біріккен іс-әрекет контекстінде субъект-объект қатынасы ретінде қарастыру ғана, нышандардың дарындылыққа айналу механизмдерін түсіндіруге көмек береді. XX ғасырдағы білім беру дарынды балаларды айқындау мен диагностика ұйымдастырудың жаңа жолдарын талап етеді. Баланың дарындылығын айқындау, дамыту мәселесі нақты көрінетін, баланы қарқынды физиологиялық, интеллектуалдық шағына сәйкес келетіндігін, әрі этникалық аспектіге негізделетінін білдік. Дарынды баланың психикалық даму деңгейін анықтап, жалпы және арнайы қабілеттілігінің даму мүмкіндіктерін аштық. Дарынды баланың дамуындағы кедергілер анықталды. Дарындылық мәселесі әрі қарай зерттеуді қажет етеді. Бұл көпжақты, көп құрылымды, көп сипатты мазмұнды да, мәнді де, құрылымы мен даму бағыт-бағдары әлі де көптеген ізденістерді қажет ететін, шеті табылмаған жұмбақты құбылыс пен процестің бірі болып табылады. Әдебиеттерге шолу

жүргізу, бізге дарындылық мәселесін әр түрлі көзқараста жүргізуге көмектестіу берілген жұмыста дарындылықтың оқушыларды қалыптасуы мен дамуына көңіл бөлінді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Messaget.kz «Дарынды балалар» мақаласы.
2. Abai-gymnazium.edu.kz «Дарынды балалар» бағдарламасы
3. kk.wikipedia «Дарындылық»
4. articlekz.com «Қабілеттілік психологиялық құбылыс ретінде»

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫН ЕРЕКШЕЛІГІ

Жулаева Лаззат Бакдаулетовна
Ақтөбе облысы, Қарғалы ауданы, Петропавл ауылы
«Бәйтерек» бөбекжай-балабақшасының тәрбиешісі

Аннотация

Дарындылық - бұл адамның қандай да бір салаға, пәнге, белсенділікке ерекше қабілеті мен бейімділігі. Мектепке дейінгі жастағы балалардағы дарындылық әр түрлі көрініс табады: ойлаудың жылдамдығы мен тереңдігі, еске сақтау қабілеті, шығармашылық қабілеттер, тіл дамуы, музыкалық талант және т.б. Мұндай балалардың дамуын дұрыс бағыттау, олардың потенциалын ашу - қазіргі қоғамның маңызды міндеттерінің бірі.

Педагог білім беріп қана қойма, сонымен қатар балалардың өз мүмкіндіктерін ашуға, өз бетінше ойлауға, мәселелерді шығармашылықпен шешуге көмектеседі. Педагог шәкіртінің бойынан тек талантта ғана емес, сонымен қатар белгілі бір қызығушылықтары мен мақсаттары бар тұлғаны көреді.

Педагог пен шәкірттің ынтымақтастығы тек білім көзі ғана емес, сонымен қатар шабыт, мотивация, қолдау және тәлімгерлік болып табылады. Олардың бірлестігі әлемді жақсы жаққа өзгертетін жаңа көшбасшылардың, инноваторлардың және шығармашыл тұлғалардың қалыптасуының негізі болып табылады. Ол баланың өзіндік даму траекториясын қалыптастыруға көмектеседі, оның ізденіс бағытын анықтайды, жоғары нәтижеге жетуге қолдау көрсетеді және ынталандырады. Шәкірт өз кезегінде ұстазының тәжірибесі мен жігерінен нәр алып, үнемі өзін-өзі дамытуға, жаңа белестерді бағындыруға ұмтылады.

Дарынды балалардың ерекшеліктері олардың жас ерекшеліктеріне, жеке қабілеттеріне байланысты әр түрлі болуы мүмкін. Дегенмен, олардың көпшілігіне тән жалпы белгілер бар:

Дарынды балалар ақпаратты тез қабылдап, оны терең түсінеді, олар жаңа ұғымдарды тез меңгереді және оларды практикада қолдана алады.

Олардың логикалық ойлауы дамыған, абстрактілі ұғымдармен жұмыс істей алады, жаңа идеяларды ойлап табуға бейім.

Дарынды балалар еркін ойлайды, стандартты шешімдерден тыс шығып, жаңа жолдар іздейді, жаңа идеяларды ұсынады.

Олар өз уақытын тиімді пайдалана алады, мақсат қояды және оған жету үшін жоспар жасайды.

Дарынды балалар әлемді зерттеуге қызығушылық танытады, жаңаны білуге ұмтылады, сұрақтар қояды, жауаптар іздейді.

Мектепке дейінгі дарынды балалармен жұмыс жасаудың бірнеше ерекшеліктері бар.

Дарынды балалардың жеке ерекшеліктерін, қызығушылықтарын, қабілеттерін ескеру қажет.

Балалардың жас ерекшеліктерін ескеру керек, олардың даму деңгейіне сәйкес тапсырмалар беру керек.

Дарынды балалардың өздерімен бірдей қабілетті басқа балалармен қарым-қатынас жасауына мүмкіндік беру қажет.

Дарынды балаларға ұйымдастырылған іс-әрекетті қызықты әрі тартымды ету керек, олардың қызығушылығын арттыратын ойындар мен тапсырмаларды қолдану керек.

Дарынды балалардың ата-аналарымен жұмыс жасау, оларды баласының дамуын қолдауға және оны дұрыс бағыттауға баулу қажет.

Мектепке дейінгі дарынды балалармен жұмыс жасау үшін келесі әдістер тиімді болуы мүмкін:

Балаларға мәселелер қою, оларды шешуге ынталандыру, ойлау қабілеттерін дамыту.

Балаларды белгілі бір тақырып бойынша жоба жасауға тарту, олардың шығармашылық қабілеттерін дамыту.

Дарынды балаларға ұйымдастырылған іс-әрекетті қызықты ету, олардың қызығушылығын арттыру үшін ойын элементтерін қолдану.

Әр баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқу материалын әр балаға сәйкес таңдау.

Дарынды балалардың жетістіктерін бағалау, оларды ынталандыру, олардың өзіне деген сенімін арттыру.

Мектепке дейінгі жастағы балалардағы дарындылық - бұл ерекше қабілеттердің және мүмкіндіктердің жиынтығы. Дарынды балалар ерте жастан бастап қызығушылықтарының кең ауқымын, күрделі ойлау қабілетін, тез үйренуді, шығармашылық қабілетін және қоршаған ортаны терең түсінуді көрсетеді. Дарынды балаларға дұрыс жағдай жасау арқылы олардың талантын дамытуға, әлеуетін жүзеге асыруға және қоғамға пайдасын тигізуге болады.

Әр бір баланың дарындылығы жеке болады. Кейбір балалар математикаға, басқалары музыкаға, тілдерге, сурет салуға немесе ғылымға бейімболуы мүмкін.

Дарынды балаларға жекелендірілген тәсіл қолдану маңызды. Олардың қызығушылықтарын, қабілеттерін және даму деңгейін ескере отырып, олар үшін арнайы бағдарламалар мен оқу материалдарын жасау қажет.

Дарынды балалардың қабілеттерін жетілдіру үшін оларға қосымша мүмкіндіктер жасау керек. Оларға қызықты және қиындықты тапсырмалар беріп, зерттеу жұмыстарына қатыстыруға болады.

Дарынды балалардың шығармашылық ойлау қабілетін дамыту үшін оларға еркін ойлануға, эксперимент жасауға және жаңа идеяларды ұсынуға мүмкіндік беру маңызды.

Дарынды балаларда әлеуметтік-эмоционалды дамудың өзіндік ерекшеліктері болуы мүмкін. Олардың өзін-өзі бағалауы, қарым-қатынас дағдылары, жаңа адамдармен және жағдайлармен бейімделу қабілеттерін дамытуға көмектесу керек.

Ойын - мектепке дейінгі балалардың дамуы үшін ең тиімді әдістердің бірі. Ойын арқылы дарынды балаларға жаңа білімдерді қызықты әрі оңай игеруге болады.

Проблемалық жағдаяттар балалардың логикалық ойлауын, шешім қабылдау қабілетін дамытуға және шығармашылық ізденістерін арттыруға мүмкіндік береді.

Дарынды балалардың қызығушылықтарына сәйкес зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру олардың білімге деген қызығушылығын арттырады және ғылыми ойлау дағдыларын қалыптастырады.

Дарынды балаларға арнайы жасалған қосымша материалдар - оқулықтар, ойындар, фильмдер, кітаптар - олардың білім деңгейін арттыруға және жаңа білімдерге деген ынтасын арттыруға көмектеседі.

Жаңа технологияларды қолдану дарынды балаларға әлемді танып білуге, жаңа білімдерге қол жеткізуге және өз қабілеттерін дамытуға жаңа мүмкіндіктер береді.

Дарынды балалардың жеке топтарда жұмыс істеуі оларға өздерін еркін сезінуге, бір-бірінен үйренуге және өз ойларын еркін жеткізуге мүмкіндік береді.

Мектепке дейінгі дарынды балалармен жұмыс - бұл олардың әлеуетін толық ашып, таланттарын дамытуға бағытталған маңызды міндет. Жекелендірілген тәсіл, шығармашылық ойлауды дамыту, қызықты оқуәдістері, қосымша материалдар және жаңа технологияларды қолдану - бұл дарынды балалардың жақсы болашаққа жетіне көмектесетін негізгі факторлар.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС

Искалиева Бибігүл Қойшыбайқызы

**Ақтөбе облысы, Қарғалы ауданы, Петропавл ауылы
«Бәйтерек» бөбекжай-балабақшасының тәрбиешісі**

Аннотация

Қазіргі уақытта дарындылыққа деген қызығушылық өте жоғары және бұл қоғамдық қажеттілікке байланысты. Ең алдымен, қоғамның ерекше шығармашылық тұлғаға деген қажеттілігі. Заманауи білім берудің міндеттерінің бірі - шығармашыл мектеп жасына дейінгі балаларды анықтауға және қолдауға бағыттау. Оның міндеті - баланы қолдау және оның қабілеттерін дамыту, осы қабілеттердің жүзеге асуына жағдай жасау. Қазіргі уақытта педагогикалық жұмыс мәселелеріне көбірек көңіл бөлінуде балалармен жұмыс, ал педагогтің негізгі міндеті интеллектуалдық - белгілі бір қызмет саласындағы ерекше, ерекше қабілеттері мен жетістіктерін көрсету болып табылады. Бұл ұғымдар педагогикалық іс-әрекетті ұйымдастыруда белгілі бір тәсілдерді талап етеді.

Дарынды балалармен жұмыс мектепке дейінгі білім беру сатысында басталуы керек. Мектепке дейінгі балалық шақ - дарындылықты дамыту үшін өте қолайлы кезең. Бұл жастағы балаға жоғары танымдық белсенділік, жоғары сезімталдық, ақыл-ой жүктемесіне деген қажеттілік тән.

Мектепке дейінгі білім беру деңгейінде тәрбиеленушілердің дарындылығын тану үшін қажетті жағдайлар жасалуы керек.

Дарындылық - адамның басқа адамдармен салыстырғанда бір немесе бірнеше іс-әрекетте жоғары, ерекше нәтижелерге қол жеткізу мүмкіндігін анықтайтын, өмір бойы дамып отыратын психиканың жүйелі қасиеті.

Дарындылық - бұл кез келген қабілеттердің дамуының жоғары деңгейі, ал дарынды балалар, тиісінше, қабілеттері жеткілікті түрде дамыған балалар.

Дарынды бала - қандай да бір іс-әрекет түріндегі жарқын, айқын, кейде көрнекті жетістіктерімен ерекшеленетін бала. Дегенмен дарынды балалар әдетте өздерінің артықшылығын тез түсенеді. Осының арқасында олар көшбасшы бола алады. Белсенді көшбасшы бола отырып, бала тез әлеуметтікке айналады. Өзгелерге өз жауапкершілігін сезінеді және басқа балалармен ойнауға тырысады. Кейде осы себепті балалар тобы жеке қоғамға айналады.

Дарындылық баланың қандай қызмет салаларында ең жоғары жетістіктерін көрсеткеніне қарай бірнеше түрге бөлінеді:

- интеллектуалдық дарындылық

- шығармашылық дарындылық

Танымның озық дамуы саласында дарындылықтың келесі белгілері атап өтіледі: қызығушылығының артуы, себеп-салдарлық байланыстарды қадағалай білу және соған сәйкес қорытынды жасай білу, ерте сөйлеу мен абстрактілі ойлауға негізделген тамаша есте сақтау, сөздік қорының молаюы; бір нәрсеге зейіннің шоғырлануы, нәтижеге жетудегі табандылық, жарқын қиял, жоғары дамыған қиял. Дене дамуы саласында дарынды балаларға жоғары энергетикалық деңгей тән.

Дарындылықтың түрлері әр түрлі:

Көркемдік дарындылық музыка, кескіндеме, мүсін өнері, актерлік шеберлік саласындағы көркемдік және орындаушылық шеберлік саласындағы жоғары жетістіктер.

Жалпы интеллектуалдық дарындылық, ақпаратты балалар есте сақтайды және бұл білімнің көптеген салаларында жетістікке жетуге мүмкіндік береді.

Шығармашылық дарындылық бағыттағы балалар өз пікірлерінде, әзіл-қалжыңында, жарқын темпераментінде тәуелсіздігімен ерекшеленеді.

Дарынды балаларды анықтау үшін, педагогикалық бақылау технологиясын қолдану. Алынған нәтижелерге сүйене отырып, баланың белгілі бір іс-әрекет түріндегі даму деңгейі туралы қорытынды жасалады.

Мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық қабілетін дамытуға ықпал ететін тағы бір маңызды шарт – балалардың өзін-өзі бағалауын арттыру және нығайту. Педагог өз балаларында іс-әрекетке ынталандыратын жеткілікті жоғары өзін-өзі бағалауды қалыптастыруға ықпал етуі керек.

Балалардың дарындылығын дамытудың келесі шарты - топта дамытушылық ортаны құру - дамудың толықтығын қамтамасыз ететін жағдайлар жүйесі балалардың іс-әрекеті және баланың жеке басы, жеке тұлғаға бағытталған өзара әрекеттесу моделіне сүйене отырып.

Біздің балабақшада балалардың жан-жақты дамуына барлық жағдай жасалған. Спорттық құрал-жабдықтармен жабдықталған спорт залы, балалар музыкалық аспаптары бар эстетикалық безендірілген музыка залы бар. Топта театрландыруға, бейнелеу өнеріне, эксперименттерге, дамытушылық ойындарға арналған бұрыш жабдықталған.

Баланың әлеуетін арттыру мәселелерін шешудің маңызды шарты тәрбиеші мен ата-ананың өзара әрекеті болып табылады.

Ата-аналар арасында сауалнама жүргізу арқылы жүзеге асырылады және педагогикалық мәселелерді шешуді көздейді: ата-аналардың қызығушылықтары мен қалауларын анықтау; олардың белгілі бір мәселелер бойынша хабардарлық деңгейін анықтау балаларды тәрбиелеу ,отбасылық тәжірибені, балаларды тәрбиелеудің отбасылық дәстүрлерін білу.

Танымдық бағытта тақырыптық хабарламалар, ашық сабақтар, ашық есік күндері, семинар-практикумдар, отбасылық клубтар арқылы жүзеге асырылады.

Бұл бағыттағы басты міндет - ата-аналардың мектеп жасына дейінгі балаларды дамытудағы құзыреттілігін арттыру.

Педагогикалық процесті ұйымдастыруға тікелей қатысатын ата-аналар тәрбиешінің таптырмас серіктестері мен көмекшілері болып табылады. Дарынды балалардың ата-аналары балалардың бейімділігі мен қабілеттерін белсенді қолдау және жүзеге асыру үшін ақпараттандырылуы керек.

Педагогпен ата-аналардың бірлескен іс-әрекетінің нәтижелері келесі іс-шаралар болып табылады:

- Спорттық іс-шаралар
- Әр түрлі жобаларды жүзеге асыру
- Музыкалық театрландырылған мерекелер
- Суреттердің бірлескен көрмелері

Дарынды балалармен жұмыс істеудің жоғарыда аталған барлық әдістері, тәсілдері мен формалары әр баланың жеке әлеуетін ашуға және ашуға қолайлы жағдай жасауға мүмкіндік береді.

Дарынды балалармен үнемі бірлесе жұмыс жасап, баланы шығармашылық ізденіске жетелеймін. Баланың жетістігін мақтай отырып, өз ісінің

нәтижелі болуына және оны талдап, анализ жасауына ықпал жасаймын. Соның нәтижесінде балалар аудан, облыс, республикалық байқаулардан жүлделі орындардан көрініп жүр. Мысалы: "Тәуелсіздік-мәңгілік елдің тұғыры", "Қыс ғажайыптары", "Қөңілді қыс", "Қош келдің, жайдары жаз!", "Армысың, өз-наурыз», "Бақытты балалық шақ", т. б. атты республикалық, халықаралық сурет және фотосурет байқауының жеңімпаздары болды. «Ұлы Жеңіске тарту» тақырыбында қашықтан өткізілген облыстық мәнерлеп оқу байқауына қатысып, шығармашылық қабілетін көрсете білгені үшін үздік марапаттар алды.

Сонымен балабақшада жүргізілетін жұмыстың мәні

- аса зор дей келе болашақ жас ұрпақ үшін қажеттілігін мойындай отырып оқу
- жоспарларын енгізіп, нағыз қазақтың ұлы, дарынды, білімді, перзенттерін дайындауға тиіспіз деп ой түйіндеймін.

Бұдан басқа да әдістерді қолдану үшін педагог әрдайым ізденіс үстінде болуы керек. Егер педагог шынайы беріліп жұмыс істесе, дұрыс тәрбие беруге, баланы білімге деген ынталарын оятуға ынта-жігерімен талпынса, жақсы нәтижеге қол жеткізуге болады.

Мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық әлеуетін ойдағыдай дамытуға қажетті жағдай жасаудың маңыздылары:

- 1) баланы жеке тұлға ретінде қабылдау, оның не және қалай жасайтынына қарамастан, оны сөзсіз құрметтеу және сол қалпында қабылдау;
- 2) мектеп жасына дейінгі баланың шығармашылық іс-әрекетінің барлық көріністеріне ілтипатпен және сезімталдықпен қарау;
- 3) балаға психологиялық еркіндік беру: таңдау еркіндігі, өз сезімдері мен сезімдерін білдіру еркіндігі, өз бетінше шешім қабылдау мүмкіндігі;
- 4) мектеп жасына дейінгі балалардың өзін-өзі бағалауын арттыру және нығайту;
- 5) оқыту жүйесін ұйымдастыру немесе топтың шығармашылық білім беру ортасын құру.

Балалардың дарындылығы - күрделі және көп қырлы құбылыс. Дарындылықты анықтауға көптеген тәсілдер, дарындылық мәселесіне көзқарастар бар. Дарындылықтың әр түрлі типтері бар балалармен жұмыс істеудің арнайы, ғылыми негізделген әдістеріне шұғыл қажеттілік туындайды.

Біз дарындылық белгілері бар балалардың әлеуетін неғұрлым көп анықтап, дамытсақ, еліміздің болашағы соғұрлым жарқын және әдемі болад.

Әдебиет:

1. ["Мектепке дейінгі білім беру мекемесін басқару" журналы № 2 2010 ж]
2. [Н.В.Микляева, Ю.Н.Родионова "Аға тәрбиеші" журналы № 10 2009 ж]
3. ["Біз мектеп жасына дейінгі балалардың қабілеттерін дамытамыз"] ["Шығармашылық орталығы" Мәскеу 2010 ж]

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ІЗДЕНІС ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Кулымов Кайсар Жазыкбаевич

Ақтөбе қаласы

Ақтөбе облыстық мамандандырылған физика-математикалық
лицей-интернатының қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Аннотация

Бұл мақалада мектеп жасындағы оқушыларды ғылыми-ізденіс жұмыстарына баулу барысында жүргізілетін жұмыстардың ерекшеліктері анық көрсетілген. Оқушылардың қызығушылығын ояту арқылы олардың ғылымға талпынысын жетілдірудің педагогикалық аспектілері көрсетілген. Қазіргі заманғы білім беру ісі оқушыдан тек оқу үдерісі барысында жекелеген пәндер бойынша алынған білімді ғана емес, бәрінен бұрын шығармашылық зерттеу қызметі барысында алынған тұтас білім мен шынайы өмір тәжірибесі негізінде тұжырымдалған тұтастай дүниені сезіну мен дүниетанымды талап етеді. Дарынды балаларды оқытуда зерттеу әдісін қолдану қажеттілігі олардың табиғи қызығушылығының жоғарылығымен, қоршаған ортасына деген құштарлығының басымдылығымен түсіндіріледі. Оқушының өзіндік зерттеу әрекеті оның өзіндік талабын қанағаттандыруға ықпал етеді. Оқушылар қоршаған ортамен таныса отырып, өзіндік зерттеу әрекетінің көмегімен жаңа білімді дайын күйінде емес, өзі ізденіп ашады.

Қазақтың маңдайына біткен біртуар ұлы данышпан, ақын Абай атамыз «Жетінші сөзінде» *«Жас бала анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады: біреуі - ішсем, жесем, ұйықтасам деп тұрады. Бұлар - тәннің құмары, бұлар болмаса, тән жанға қонақ үй бола алмайды. Һәм өзі өспейді, қуат таппайды. Біреуі - білсем екен демеклік. Не көрсе соған талпынып, жалтыр-жұлтыр еткен болса, оған қызығып, аузына салып, дәмін татып қарап, тамағына, бетіне басып қарап, сырнай-керней болса, дауысына ұмтылып, онан ержетіпкірегенде ит үрсе де, мал шуласа да, біреу күлсе де, біреу жыласа да тұра жүгіріп, «ол немене?», «бұл немене?» деп, «ол неге үйтеді?» деп, «бұл неге бүйтеді?» деп, көзі көрген, құлағы естігеннің бәрін сұрап, тыныштық көрмейді. Мұның бәрі - жан құмары, білсем екен, көрсем екен, үйренсем екен деген.*

Дүниенің көрінген Һәм көрінбеген сырын түгелдеп, ең болмаса денелеп білмесе, адамдықпен орны болмайды. Оны білмеген соң, ол жан адам жаны болмай, хайуан жаны болады. Әзелде құдай тағала хайуанның жанынан адамның жанын ірі жаратқан, сол әсерін көрсетіп жаратқаны. Сол қуат жетпеген, ми толмаған ессіз бала күндегі «бұл немене, ол немене?» деп, бір нәрсені сұрап білсем екен дегенде, ұйқы, тамақ та есімізден шығып кететұғын құмарымызды, ержеткен соң, ақыл кіргенде, орнын тауып ізденіп, кісісін тауып сұранып, ғылым тапқандардың жолына неге салмайды екеміз?» дейтіні бар қазақтың жадында сәт сайын жаңғырып тұратыны айдан анық. Олай болса, баланың дүниетанымын кеңейтуде, ғылымға баулуда жіберілетін қателіктерден аулақ болу – тек педагогтің ғана емес, кез-келген ата-ананың, тәрбиешінің басты парызы.

Еліміздің болашақта көркейіп өркениетті елдер қатарына қосылуы бүгінгі ұрпақ бейнесінен көрінеді. Қазіргі кездегі білім беру ісінің негізгі нысаны - жас ұрпақтың біліктілігін ғана қалыптастырып қоймай, олардың бойында ақпаратты өздері іздеп табатын және талдай алатын, сонымен қатар оны ұтымды пайдалана білетін, жылдам өзгеріп жатқан бүгінгі күнге лайықты өмір сүріп, қызмет етуге қабілетті тұлғаны қалыптастыру болып отыр.

Білім беру реформасы табысының басты өлшемі – тиісті білім мен білік алған еліміздің әрбір азаматы әлемнің кез келген елінде қажетке жарайтын маман болатындай деңгейге көтерілу болып табылады.[1]

Орта білім берудің басты мақсаты – еліміздің әлеуметтік, экономикалық және саяси өміріне белсенді қатысуға дайын, бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны дайындау. Бәсекеге

кабілетті жеке тұлға дегеніміз - өмірдің қай саласында болмасын еркін де нақты, жауапкершілікпен ойлайтын, әр түрлі жағдайларға бейімделе білетін, бойында шығармашылық қасиеттері қалыптасқан тұлға. Ғылымның жедел түрде дамуы, техникалық прогресс, қазіргі заман талабы мектеп оқушыларының жан-жақты терең ойлау қабілеттіліктерін арттырып отыр. Сондықтан бәсекеге қабілетті шығармашыл тұлғаны қалыптастыру үшін зерттеу-ізденушілік жұмыстарды мектеп қабырғасынан бастау қажет. Білім берудің басты мақсатының бірі – күзиретті тұлғаны дамыту болса, күтілетін нәтиженің бірі – мәдениеттанымдық күзирет . Ол – жалпы адамзаттық мәдениет жетістіктері негізіндегі іс-әрекет тәжірибесін және қоғамдағы дәстүрлер мен жеке, отбасылық және әлеуметтік өмірдің мәдениет негіздерін, этномәдениеттік құбылыстарды игеруге мүмкіндік беретін ұлттық ерекшеліктерін тани білу. Адам мен қоғамның дамуындағы ғылымның рөлін түсіну. Өз халқының мәдениеті мен әлемнің мәдени көптүрлілігін түсіну. [5]

Қазіргі заманғы білім беру ісі оқушыдан тек оқу үдерісі барысында жекелеген пәндер бойынша алынған білімді ғана емес, бәрінен бұрын шығармашылық зерттеу қызметі барысында алынған тұтас білім мен шынайы өмір тәжірибесі негізінде тұжырымдалған тұтастай дүниені сезіну мен дүниетанымды талап етеді.

Б.С.Гершунский қазіргі заманғы білім берудің дағдысының мәнін талдай келе, білім беру саласының тиімді жұмыс істеуі жалпы түрде екі біріккен міндетті шешумен байланысты деп көрсетеді:

- осы саламен қамтылған әрбір тұлғаны, оның жеке дүниеге көзқарасы мен ментальдығын қалыптастыру;

- осы құндылықтарды білім беру (педагогикалық) мақсатын қою, мазмұны мен білім беру (оқушыларды оқыту, тәрбиелеу және дамыту) үдерісі жүйесіне тікелей немесе жанамалап қосу жолымен оны қоршаған әлеумет мен адамзат өркениетінің мәдени құндылықтарына тарту. [2]

Ғылыми зерттеу - ғылыми әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, белгілі бір нысан жөнінде жаңа білім қалыптастырумен аяқталатын жүйелі және арнайы мақсатқа көздеген нысандармен танысу. Оның негізінде адам әрекетінің ең қиын түрі – ғалымның таным қызметі. Танымдық әрекет оқушы үшін еске түсіру (репродуктивті) мен өзгерту (шығармашылық) бағытында болуы мүмкін. Оқушының өзгерту таным әрекеті зерттеу деп аталатын тәсіл арқылы жүзеге асырылады. Интеллектуалдық және шығармашылық қабілеті жоғары балалардың өз бетімен білім алу мүмкіндігі болуы тиіс. Яғни мұндай оқытуды бала өзі анықтайды, өзі басқарады, өзі жүзеге асырады.

Дарынды балаларды оқытуда зерттеу әдісін қолдану қажеттілігі олардың табиғи қызығушылығының жоғарылығымен, қоршаған ортасына деген құштарлығының басымдылығымен түсіндіріледі. Оқушының өзіндік зерттеу әрекеті оның өзіндік талабын қанағаттандыруға ықпал етеді. Оқушылар қоршаған ортамен таныса отырып, өзіндік зерттеу әрекетінің көмегімен жаңа білімді дайын күйінде емес, өзі ізденіп ашады. [6]

Эмпиристикалық зерттеу тікелей нысанға бағытталған және бақылаулар мен тәжірибе мәліметтеріне сүйенеді. Теориялық зерттеу ғылымның ұғымдық аппаратын жетілдірумен және дамытумен байланысты. Оның маңызды байланыстары мен заңдылықтарындағы шынайы нақтылықты жан-жақты тануға бағытталған. Зерттеудің бұл екі түрі де тығыз өзара байланыста және ғылыми танымның тұтас құрылымында бірін-бірі шамалайды. Эмпиристикалық зерттеу, бақылаулар мен тәжірибенің жаңа мәліметтерін анықтай отырып, теориялық дамуды ынталандырады, олардың алдына жаңа міндеттер қояды. Теориялық зерттеулер, ғылымының теориялық мазмұнын дамыта және нақтылай отырып фактілерді түсіндіру мен алдын ала болжаудың жаңа перспективларын ашады, эмпиристикалыққа бағдар береді және бағыттайды.

Ғылым дамуының эмпиристикалық сатысында (мысалы, тәжірибелік жаратылыстану XVII, XVIII, ішінара XIX ғ.) ғылыми білімді қалыптастыру мен дамытудың негізгі құралы эмпиристикалық зерттеу және оның нәтижелерін логикалық өңдеп қорытындылау. Алайда

осы сатының өзінде танымның эмпиристикалық материалдарын ретке келтіру мен жіктеу негізі, ғылыми абстракциялардың жетілдірілуі мен дамуы жүзеге асырылады. Ғылымның ұғымдық аппаратын одан әрі қарай дамыту мазмұны эмпиристикалық мәліметтерді жалпы қорытындылау мен салыстыру шеңберінен шығатын логикалық формалардың (мысалы, типология, алғашқы түсіндірме сызбалар, үлгілер және т.б.) пайда болуына әкеледі.

Зерттеудің жобалау мен ұйымдастырудан айырмасы, нысанға қатынасы бойынша өте, «сыпайы» қызмет түрі екенін ескереміз, оның басты мақсаты – «бар нәрсені» ақиқатты анықтау, мүмкіндігінше оның ішкі өміріне араласпай нысанды бақылау.

Әрекет түрі ретінде зерттеу көзі – адам табиғатына тән танымға ұмтылыс. «Ғылым қоршаған дүниені зерттеу сезімінен туады». А.Энгельгард «үздіксіз ізденіс инстинкты, белгісізді кішірейту инстинкты әрбір адамның санасына салынған» деп атап көрсетті. Зерттеу әрекет түрі ретінде, жануарларда рефлексстенбеген түрінде де пайда болады. Сонымен, П.Тейлер де Шарден көптеген жануарлар «қоршаған ортаға деген қызығушылықты, оны ләззат ала зерттеумен» білдіреді деп көрсетеді. [6]

Сыртқы әсермен болмаған, саналы емес зерттеу адамға тән, ол ақиқатты игерудің қуатты құралы бола отырып, оның қабілеті мен әлеуметтік мәртебесіне қарамастан онымен әрқашан қатар жүреді. Бірақ спародикалық, түйсіктелмеген болып қалады. Тек ғылымның пайда болуымен және ғылым арқылы зерттеу мәдениеттің құбылысы болады, өз тарихын, әдістемесін алады. Ғылымның пайда болуымен, қызметінің негізгі түрі зерттеу болып табылатын адамдардың жеке әлеуметтік тобы – ғалымдар бөлініп шығады.

Зерттеудің жетекші құндылығы – ақиқатқа жылжу үдерісінің құндылығы болып табылады. Сондықтан зерттеу – әлемнің мейлінше шынайы бейнесін құруға ұмтылатын ғалымды дамытудың басты құралы. Орыс және әлемдік ғылымның классигі В.И.Вернадский былай дейді: «Ғылым әдебиет пен өнерге қарағанда үлкен, бірегей, еш нәрсемен салыстыруға болмайтын адамзаттың күрделі әлеуметтік туындысы, ол бүкіләлемдік сипат алып тұр. Мемлекеттік және қоғамдық өмірдің формаларымен әлсіз байланыста. Бұл әлеуметтік жалпы адами білім, өйткені оның негізінде барлығы үшін тең міндетті ғылыми фактілер мен жалпы қорытындысы жатыр».

Алынған білім есебінен осындай себептер келтірілген және онда өмірлік өзін – өзі іске асырудағы жоғары басымдылықтарын көрсетіп жеке шығармашылық, белсенді түрлендіргіш, жасампаз қызметі есебінен адами қауымдастықтың «ментальды кеңістігін», «рухани өрісін» қалыптастырып, үздіксіз байытқан. [3]

XXI ғасырдың басында-ақ зерттеулік ізденіс біліктері мен дағдыларының тек ғалымдарға емес, барша адамға сөзсіз қажеттігі айқындалды. Оқытуды зерттеушілік бағытта ұйымдастыру, оның теориялық идеясы мен практикасын біріктіру бүгінгі психологтар мен педагогтердің міндеттеріне жүктелгендігін байқауға болады. Психология және педагогика ғылымдары адам өміріндегі зерттеу тәртібінің рөлін, жалпы білім беру үдерісіндегі зерттеулік әдіспен оқытудың бағытын қайта қарастырып, бағалауда.

Қазіргі білім беру практикасында баланы зерттеу жолымен оқыту – қоршаған әлемді тануға мүмкіндік беретін ең тиімді әдістердің бірі.

Балалық зерттеулер, ізденіс қажеттілігі оның биологиясына тән қасиет екендігі ешкімге таңсық емес. Зерттеу балаға тән, қалыпты жағдай. Қайсыбір дені сау бала зерттеуші болып туылады. Көз алдыңызға жаңадан ойыншық алған сәбиді елестетіңізші! Бала бұл ойыншықты жан-жақты қарайды, уқалайды, умаждайды, жапырады, тістейді, сәл ересектеуі – бөлшектерге бөліп тастайды. Кез келген кезде, белгісіз объектіні немесе құбылысты байқаған бала, ересектерге “Бұл не?”, “Неміктен?”, “Неге?” секілді сұрақтарын жаудыртады. Өкінішке орай, көптеген жағдайда жауап беруге өресі жетпеген ересектер, тынымсыз “негештермен” жұмыс жасауға зерігеді. Баланың қажымай-талмай жаңа әсерлерге ұмтылуы, әуестігі, белгелі бір затты тәжірибелеуге, бақылауға ынталылығы, өмірден өздігінен жаңа мәліметтер іздеуі – мұның барлығы баланың беталысының

маңызды ерекшеліктері десек қате болмас. Білмегенді білуге деген құштарлық, үнемі зерттеу белсенділігі - бала бойына туа біткен қасиет. Баланың нақ осындай танымдық ынтасынан зерттеулік бағыты қалыптасады және зерттеп оқу қажеттілігі туындайды. Баланың білуге құштарлығын қолдау және дамыту білім берудегі маңызды мәселелердің бірі, ал оның шешу жолдары – оқушылардың зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру. Зерттеулік оқыту әдістемесі оқушының танымдық әрекеттегі субъектілік позициясын ұстануына мүмкіндік береді. Бұл есін, түйсігін іске қосу емес, ойлану механизмін қалыптастыру. Яғни саналы ойлау арқылы танымдық-психикалық үдерісін дамытады. Зерттеулік оқыту оқушының эмпирикалық және теориялық танымының біріктірілуімен меңгеріледі. Кез келген зерттеуде проблеманы анықтау, конструктивті сұрақтар қою, бақылау жүргізу, мәтіндермен жұмыс жасау арқылы ақпараттар жинақтау, оны саралау, талдау және тұжырым жасау әрекеттері кіріктіріледі. Бұл зерттеулік оқытудың жан-жақтылығын, әмбебап болмысын дәлелдейді. Сол себептен зерттеу біліктері мен дағдыларын меңгерген қазіргі мектеп түлегінің, келешекте әр түрлі әлеуметтік-саяси жағдаяттарда икемділікпен бейімделетіндігіне, өз көзқарасын өңдей алатындығына көз жеткізуге болады. [4]

Зерттеулік оқыту барысында оқушылар теориялардың пайда болуы жөнінде көптеген мәліметтер жинақтайды. Н.И.Павлов “Үй кірпіштен құралатын болса, ғылым деректерден құралады”, демекші әр кірпіштен немесе тастан құралған үйінді үй деп саналмайды, дәл солай кез келген деректердің жиынтығы да ғылыми білім бола алмайды. Сондықтан “ғылым” деген сөздің мағынасы ежелден “ұйымдастырылған білім ” деп түсіндірілген. Жас жеткіншек байқау жүргізу немесе тәжірибелеу нәтижесінде алынған деректері, болжамдары, топтастыру схемалары, тіпті айқындалған заңдары – ғылым материалдары екендігін жете түсінуі керек. Бұларды ғылым ретінде ұйымдастыратын - теория. Ендеше мектеп қабырғасында зерттеумен айналысқан бала жаңа ақпараттар жинақтау арқылы ғылымға алғашқы қадамын жасайды. [7]

Бүгінгі күні мектепте ғылыми зерттеу жұмыстарын ұйымдастырудың қол жетімді түрі – оқушылардың ғылыми қоғамы болып отыр. Оқушылардың ғылыми қоғамы (ОҒҚ) жас ерекшеліктері әр түрлі, жоғары интеллектуалды, шығармашыл оқушылардан құралады. ОҒҚ-ның атқаратын негізгі қызметі –оқушылардың ғылыми ізденушілікке қызығушылығын кеңейтуге, зерттеушілік оқыту біліктері мен дағдыларын қалыптастыруға, әдебиеттермен жұмыс жасауды үйретуге және т.б. бағытталады. ОҒҚ-на мұғалімдер жетекшілік етеді. Жетекші мұғалім оқыту сабақтарын ұйымдастырады, оқушылардың қызығушылығын ескере отырып ұжымдық жобалардың тақырыптарын жоспарлайды, қорытындылау жиналыстарын дайындайды, жас зерттеушілердің жұмыстарына мониторинг жүргізеді. Осындай іс-әрекеттердің нәтижесінде дарынды балаларды анықтауға және ғылымға жетелеу арқылы шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік туады. Дегенмен, мұндай әрекеттер мектеп оқушыларының 10% ғана құрайды, ал қалғаны ізденістен тыс, пассивті оқу жағдайында білім алады. [3]

Баланы ойлау тәсілдеріне үйрету және зерттеушілік мәдениетін қалыптастыру үшін зерттеушілік оқытуды төменгі сыныптардан бастау керек. Себебі, мектеп баланың санасы қарқынды дамитын маңызды, қайталанбас кезеңі. Мектепте бала белгілі бір білім алып қана қоймай, ол жалпы даму, сөйлеу, оқу, қоршаған орта жөнінде дұрыс көзқарас қалыптастыру, жағдайларды объективті түрде бақылау, ойын дұрыс жеткізу, салыстыра білу, сөйлеу мәдениетіне үйренеді. Зерттеушілік оқытуда дәстүрлі сабақтан дербес арнайы тренингтер, ойындар ұйымдастырылады. Бұл оқушыларға зерттеу біліктері мен дағдыларын меңгерудің тиімді жолы болып табылады.

Әдебиеттік оқу сабақтары материалдары негізінде оқушыларға ғылыми зерттеу жұмыстарының тақырыптарын ұсынбас бұрын мұғалім мынадай қарапайым бағдарламалық тақырыптарды жүйелі жүргізіп отыруы тиіс.

- Мәтін жөнінде түсінік, түрлері. Көркем, ғылыми, ресми мәтіндерінің ерекшеліктерін аңғарту. Сипаттау талқылау пайымдау мәтіндерінің құрылымын ұқтыру.
- Сыныптан тыс оқуды жүзеге асыру. Берлігі бір шығарманы оқушының өз бетімен тауып оқуына мәжбүр болатындай жағдай жасау.
- Ғылыми танымдық шығармалардың (мақала, естелік) жазылу ерекшелігін аңғарту.
- Іс қағаздары үлгілерін (хат, күнделік, мақала) жазуды үйрету.

Білім – ел қазынасы, халқымыздың білімділігі еліміздің байлығының ең маңызды бөлігі десек, білімнің негізі мектепте, яғни бар ғылымның бастауы – мектеп. Егемен еліміздің болашағы, оның әлемдік өркениеттегі өз орны, ең алдымен білім мен тәрбиенің бастауы болатын – ұстаз қолында, сондықтан да біздің басты мақсатымыз – білім сапасын жақсарту.

Жаңа ғасырға қадам басқан жас жеткіншектердің қазіргі өмірге бейімділігі болу керек. Ол өмірдің әр тетігіне үңіліп, тығырықтан шығар жолға даяр болуы қажет. Дарынды да, қабілетті оқушыларды ғылымға баулып, ғылым арқылы егемендігімізді нығайтуға үлес қосуымыз қажет.

Бүгінгі күні дарынды балалармен жұмыс барысында ғылыми жобалар, «Зерде» шығармашылық және ізденіс жұмыстары, ақын-жазушылардың құрметіне арналған түрлі ғылыми-зерттеушілік бағыттағы байқаулар ұйымдастырылып келеді. Бұл – ғылымға бет бұрған талапты, талантты мектеп оқушылары үшін құнды баспалдақ. Өйткені мектеп оқушысы осындай байқауларға қатысу арқылы іс-тәжірибе жинай алады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қ.Бітібаева. Оқушыларды ғылыми-зерттеу жұмысына баулу жолдары. Семей «Үш биік баспасы ЖШС», 2007
2. Л.С. Выготский. Воображение и творчество в школьном возрасте. Москва: «Просвещение», 1998
3. Ү.Б. Жексенбаева. Оқушылардың ғылыми – зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру. Семей, 2013
4. Қ.С. Құдайбергенова. Педагогтың шығармашылық өнері. Алматы, 2005
5. Т.Б. Абдигалиева. Ғылыми зерттеулердің әдістемесі: Оқу құралы.- Алматы: АТУ РББ, 2019
6. А.Г. Жаксыбергенов. Методология и методы научных исследований в дипломных (диссертационных) работах: Учебно-методическое пособие. Алматы: РИО АТУ, 2012.
7. М.Есекешова, А.Асаубаева, Л.Данилова. Ғылыми-педагогикалық зерттеу негіздері: Оқу құралы. – Астана: Фолиант, 2019

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР: ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ

Шекіртova Бағдат Қабдығалиқызы
Ақтөбе қаласы
Х.Доспанова атындағы №14 орта мектебінің
қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәні мұғалімі

Аннотация

Менің бұл мақаламда дарынды балаларды оқытудағы инновациялық әдістердің рөлі мен маңызы туралы талқыланады. Қазіргі білім беру жүйесінде қолданылып жүрген жаңа тәсілдер, соның ішінде жеке білім беру бағдарламалары, проекттік және проблемалық оқыту, STEM бағытындағы оқыту, цифрлық және онлайн білім беру, гибриді оқыту, менторлық және геймификация әдістерін қарастырдым. Бұл әдістер оқушылардың шығармашылық және академиялық қабілеттерін дамытуға, сыни ойлау, топтық жұмыс

және проблемаларды шешу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мақалада инновациялық әдістердің дарынды балалардың тұлғалық және әлеуметтік дамуына ықпал етудегі маңызы да атап өтіледі.

В статье обсуждается роль и значение инновационных методов обучения одаренных детей. Рассматриваются новые подходы, применяемые в современной системе образования, включая индивидуальные образовательные программы, проективное и проблемное обучение, Обучение по направлению STEM, цифровое и онлайн-образование, гибридное обучение, менторство и методы геймификации. Эти методы позволяют развивать творческие и академические способности учащихся, формировать навыки критического мышления, командной работы и решения проблем. В статье также подчеркивается значение инновационных методов в содействии личностному и социальному развитию одаренных детей.

The article discusses the role and importance of innovative methods in teaching gifted children. New approaches used in the modern education system are considered, including individual educational programs, projective and Problem-Based Learning, STEM-oriented learning, digital and online education, hybrid learning, mentoring and gamification methods. These methods allow students to develop creative and academic abilities, develop critical thinking, teamwork, and problem-solving skills. The article also emphasizes the importance of innovative methods in promoting the personal and social development of gifted children.

Дарынды шәкіртті дарынды ұстаз тәрбиелейді. Оқушының бойындағы табиғат берген ерекше қабілетті, дарындылықты танытып, одан әрі дамуына бағыт-бағдар беру әр ұстаздың міндеті. Дарынды оқушымен жұмыс істеудің негізгі мақсаты олардың шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыру дайындығын қалыптастыру. Сол мақсатқа жету үшін дарынды оқушының танымдық белсенділігін арттырып, оқу бағдарламасын тереңдетіп оқытуымыз керек. Дарынды балаларды оқыту – білім беру жүйесінің ең күрделі және маңызды бағыттарының бірі. Бұл балалар ерекше қабілеттерге ие болғандықтан, олардың оқу процесі дәстүрлі оқыту әдістерінен өзгеше болуы керек. Соңғы жылдары білім беру саласында инновациялық әдістер кеңінен қолданыла бастады, бұл дарынды балалардың қабілеттерін толықтай ашуға және олардың жан-жақты дамуына мүмкіндік беруде. Бұл мақалада дарынды балаларды оқытудағы инновациялық әдістердің мәнін және олардың қазіргі білім берудегі рөлін қарастырамыз.

Дарынды балаларды оқытудағы инновациялық әдістер:

- 1. Жеке білім беру бағдарламалары:** Дарынды балалардың қажеттіліктері мен қабілеттерін ескере отырып, арнайы бейімделген оқу бағдарламалары әзірленеді. Бұл бағдарламалар балаларға оқу материалын өз қарқынымен меңгеруге мүмкіндік береді, сондай-ақ, олардың қызығушылықтарын дамытуға бағытталған.
- 2. Проекттік және проблемалық оқыту:** Бұл әдістер оқушыларды нақты мәселелерді шешуге, өз бетінше зерттеулер жүргізуге және шығармашылық қабілеттерін дамытуға ынталандырады. Дарынды балалар үшін бұл әдіс өте тиімді, себебі олар күрделі жобаларға қатысып, жаңа идеялар мен шешімдер ұсына алады.
- 3. STEM білім беру:** STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) бағытындағы оқыту инновациялық әдістердің бірі болып табылады. Бұл әдіс ғылым, технология, инженерия және математика салаларында дарынды балалардың қабілеттерін дамытуға бағытталған. STEM бағдарламалары оқушылардың аналитикалық және логикалық ойлау дағдыларын дамытып, олардың зерттеушілік қызығушылықтарын оятады.
- 4. Цифрлық және онлайн білім беру:** Цифрлық технологиялар мен онлайн платформалар дарынды балаларды оқытуда маңызды рөл атқарады. Олар оқушыларға өз бетінше білім алуға, қосымша материалдарды игеруге және бүкіл әлем бойынша ең үздік білім ресурстарына қол жеткізуге мүмкіндік береді. Мысалы, онлайн курстар, виртуалды зертханалар және интерактивті оқулықтар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін арттырады.

5. Гибриді оқыту: Бұл әдіс дәстүрлі және цифрлық оқытудың артықшылықтарын үйлестіреді. Гибриді оқыту арқылы дарынды балалар сыныптағы сабақтар мен онлайн ресурстарды пайдалана отырып, оқу материалын тереңірек меңгере алады. Бұл әдіс әр оқушының оқу траекториясын жеке бейімдеуге мүмкіндік береді.

6. Менторлық және тәлімгерлік: Дарынды балалардың қабілеттерін дамытуда менторлық қолдау көрсету маңызды рөл атқарады. Менторлар оқушыларға бағыт-бағдар беріп, олардың шығармашылық және ғылыми жұмыстарын дамытуға көмектеседі. Бұл әдіс балалардың жеке тұлғалық дамуына да ықпал етеді.

7. Геймификация (ойын әдістерін қолдану): Оқытуды ойын элементтерімен байыту арқылы дарынды балалардың қызығушылығын арттыруға және оқу процесін қызықты етуге болады. Геймификация оқушылардың зейінін шоғырландырып, оқу материалын жеңіл және тиімді меңгеруге көмектеседі.

Қазіргі білім берудегі инновациялық әдістердің рөлі

Инновациялық әдістер қазіргі білім беру жүйесінде маңызды рөл атқарады. Олар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытып қана қоймай, олардың сыни ойлау, проблемаларды шешу және топта жұмыс істеу дағдыларын жетілдіруге бағытталған. Заманауи технологиялар мен әдістер оқытуды дербестендіріп, әрбір баланың жеке қажеттіліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, инновациялық әдістер оқушылардың болашақта қоғамға белсенді қатысуы үшін қажетті дағдыларды қалыптастыруға ықпал етеді. Дарынды балаларды осындай әдістермен оқыту олардың әлеуметтік және эмоционалдық дамуына да оң әсер етеді, бұл олардың болашақта өз қабілеттерін толықтай жүзеге асыруына жағдай жасайды.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, еліміздің өркениеті елдер қатарынан орын алып, дамудың жоғары сатысына көтерілуі үшін ең алдымен келер ұрпаққа оң тәрбие, терең білім берілуі керек. Ал, білімнің қайнар көзі мектептен басталса, оның кәусарынан сусындатуда ұстаз еңбегінің рөлі ерекше. Дарынды балаларды оқытудағы инновациялық әдістер – қазіргі білім берудің маңызды бөлігі. Олар әрбір оқушының ерекше қабілеттерін анықтап, оларды дамытуға бағытталған. Инновациялық әдістерді қолдану арқылы білім беру процесі тек тиімдірек болып қана қоймай, оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттырады. Сондықтан, заманауи білім беру жүйесі дарынды балалардың әлеуетін толықтай ашу үшін жаңа әдістер мен технологияларды үнемі енгізіп отыруы тиіс.

Дарынды балаларды оқытудағы инновациялық әдістер: Қазіргі білім берудің жаңа мүмкіндіктері, заманғы білім беру жүйесі дарынды балаларды оқытуда ерекше назар аударуды талап етеді. Инновациялық әдістерді қолдану арқылы мұғалімдер оқушылардың әлеуетін барынша ашуға мүмкіндік алады. Бұл әдістердің негізінде жекеленген оқыту, жобалық жұмыс, проблемалық оқыту және STEAM-пәндерді (ғылым, технология, инженерия, өнер және математика) біріктіру жатады. Инновациялық әдістер дарынды балалардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға, өз бетімен білім алу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Мұндай тәсілдер білім беру процесін тек қана ақпарат беру емес, сонымен қатар оқушының жеке қасиеттерін, таланттарын ашуға бағыттайды. Қазіргі білім берудің жаңа мүмкіндіктері дарынды балаларға ғана емес, жалпы білім беру жүйесіне де оң әсер етеді. Инновациялық әдістерді тиімді пайдалану мұғалімдердің кәсіби біліктілігін арттырады, оқушылардың оқуға деген қызығушылығын жоғарылатады және олардың болашақтағы жетістіктеріне негіз болады. Сондықтан, білім беру саласында инновациялық әдістерді енгізу әрі қарай да жалғасуы қажет, бұл тек қана оқушылардың емес, қоғамның да дамуында маңызды рөл атқарады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Дарынды балаларды оқыту және тәрбиелеу технологиясы. Әдістемелік құрал. «Өрлеу» біліктілікті арттыру Ұлттық орталығы АҚ. 37-39б.,90-92б
2. Абиш А.,Дарынды балалармен жұмыс.Шымкент: Мектеп ,2006 №8, 29-31б

3. Нұрғалиева, С. (2021). Қазіргі білім беру жүйесіндегі инновациялар: дарынды балалармен жұмыс тәжірибесі. Түркістан: «Тұран» баспасы. [proekt-innovacionnye-pedagogicheskie-tehnologii-raboty-s-odare](#)
4. Төлегенова, Г. (2022). STEAM-білім беру: дарынды балаларды оқытудағы тиімділік. Шымкент: «Қазақ университеті» баспасы.
5. Елубаева А.О. Дарынды оқушыларды тану ерекшелігі, Дарын, 2009 №5, 110-116 б.
6. Шахарова, Л. (2020). Инновациялық әдістемелерді қолдану арқылы дарынды балалардың қабілеттерін дамыту. Ақтөбе: «Өрлеу» баспасы.
7. Жағыпарова Г.С. Оқушылардың дарындылығы мен шығармашылық қабілеттерін арттыру жолдары, 2006
8. Рахимжанова, А. (2021). Дарынды балаларды оқытудағы жобалық және зерттеу әдістері. Алматы: «Мектеп» баспасы.
9. Токтарбаева Р., Дарынды оқушыларды ғылыми жұмысқа баул.- Тәрбие туралы, 2010. №6, 7-9б.
10. Мұратбекова, З. (2023). Дарынды балаларды оқытудағы креативті әдістер: теория және тәжірибе. Павлодар: «Ғылым» баспасы.
11. Одаренные дети: проблемы выявления, развития и психолого-педагогического сопровождения в системе общего образования Методические рекомендации http://mcdo.edurevda.ru/images/imaging/Odare_deni/Osipova.pdf

АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ДАРЫНДЫ ТҰЛҒА ҚАЛЫПТАСТАРАТЫН ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР

**Әбдірахманова Эленора Бұллақызы
Ақтөбе қаласы
№57 жалпы білім беретін орта мектебінің
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі**

Аннотация

Зерттеудің мақсаты: Абай Құнанбаев шығармаларының рухани қуатын зерделей отырып, ұлттың болмысын, көркемдік дүниетанымын саралауға жол ашу, құндылығын күнделікті өмірде қолдану.

Зерттеу міндеттері:

3. Зерттеу тақырыбына байланысты ғылыми әдебиеттерді оқып, талдап, саралау.
4. Абай поэзиясындағы ұлттық құндылықтардың тәлім-тәрбиелік маңыздылығын айқындау
5. Ойшылдың ойын жас ұрпаққа насихаттау.

Гипотеза: Егер аға буын және отбасы жас буынның тәрбиесіне жауапкершілікпен қараса, қазіргі жастардың ұлттық құндылығы жоғары болады.

Қолданылған зерттеу әдістері:

- Әдебиетпен жұмыс жасау;
- Қорытындылау.

Тақырыптың өзектілігі:

Оқу мен тәрбие үрдісіне ұлттық құндылықтарды енгізу - ұлт болашағы. Ұлт болашағы өткеннен, тарихтан басталатыны сөзсіз.

Абай атамyzдың өз заманында жазып қалдырған баға жетпес мұрасы бүгінгі және келешек жастарға ақыл-өсиет, тәлім-тәрбие ретінде сабақ болады.

Тақырыптың ғылыми жаңалығы:

Қазіргі кездегі елімізді толғандыратын мәселелердің бірі - жастарды имандылық пен ұлттық қасиетке, мәдениетіміз бен әдет-ғұрыптарды білуге, тіліміз бен тарихымызды

сініріп өсіруге баулу. Абай атамyzдың шығармаларындағы осы игі істерді көрсету арқылы ұлттық құндылықтарды танытқым келді.

Халқымыздың рухани әлемінде өзіндік орны бар дана Абай туралы бұрын да айтылды, жазылды, алда да солай бола бермек. Алайда қоғамдық ой мен қоғамдық санаға әр заманның саяси, мәдени ұстанымдары айтарлықтай әсер етеді, өзіндік ізін қалдырады.

Абай бар өмірін халықтың болашағына арнап, қанша қайғыға салынғанымен болашақтан жыл еткен сауле көріп, сол сауленің жарқыраған төңірегіне нұр шашатынына кәміл сенді. Қажымай, талмай күресе білді.

Абайдың қай өлеңін оқымаңыз, бәрі де бүгінгі күннің өзекті мәселесіне жазылғандай. Көркем шығарманың құндылығы оның өміршендігінде болса, мұралары оны дәлелдей түседі. Дана күні бүгінге дейін биіктен қол бұлғап тұрғандай. Кеменгер бабамыздың арман-мұңы - бүгінгіге болашаққа аманат. Ол әсіресе ғасырлар бойы сарыла күткен азаматтық пен тәуелсіздіктің кезеңдерінде ерекше сипат алады. Сол үшін де бізге Абайдың әр сөзі, тағылымы, мен аманаты қымбат.

Шығармаларында ұлтты сүю күші ұялаған Абай атамyzдың жастарға үлгі боларлықтай ұлы істері, оның ақындық дәстүрі жалғасын табуы тиіс. Қазіргі кездегі елімізді толғандыратын мәселелердің бірі - жастарды адамгершілікке, әдептілікке, адалдыққа, имандылыққа баулу.

Сондықтан мен осы Абай атамyzдың шығармаларындағы ұлттық құндылықтарды дарынды тұлғаларға үйретуге шешім қабылдадым.

II. Негізгі бөлім

2.1. Абай поэзиясы - ұлттық құндылықтар бастауы

Ұлттың, елдің дамуында ұлттық құндылықтардың алар орны ерекше. Оларсыз маңдайы жарқыраған, төрт аяғын тең басқан өркениетті ел болу да қиын. Құндылықтар дегенде атадан балаға мирас болып келе жатқан, ана сүтімен бойға дарыған ана тілімізді алдымен ауызға алар едік. Тіліміздің көсегесі көгеріп, тұғыры мықты болу мақсатында Абай шығармаларын оқудың маңызы зор деп білемін.

Бүгінгі күні Абай шығармашылығы несімен өзекті, өміршен, қажетті деген сұрақтар барша қауымды толғандыратыны анық.

Өз шығармашылығын адамзат болмысына қатысты мәңгілік тақырыптарға арқау ете білген ғұламалар уақыт өткен сайын түрленіп, толығып, құндылығы арта түсетіні тағы бар.

Қазақ мәдениеті мен ақыл-ойының заңғар биігі Абай Құнанбайұлынан кейін де талай дүлділ жарып шығып, өздерінің өлмес туындыларын тарту етсе де, хакім Абайдың жұлдызы биік тұратындығы неліктен? Ол ең алдымен Абай шығармашылығын әмбебаптылығы, энциклопедиялығымен түсіндірілсе керек. Лирика, поэзия, сатира, поэма, аударма жанрларының негізін салып қана қоймай, осы жанрларды әлемдік биікке шығара білуі, музыкалық мұрасы, әлеуметтік-публицистикалық, философиялық, діни, ғылыми, тарихи еңбектерінің мазмұн тереңдігі, ағартушылық, педагогикалық ойлары оның ұлт ұстазы, тіпті адамзат ғұламасы атануына арқау болды.

Бүгінгі қазақ қоғамы – дана Абай айтқан дерттерден толық арылып кетті ме?

Әрине, Абай заманынан бері, қазақ елі өте үлкен ғаламдық өзгерістерді басынан өткерді. Патшалық Ресей билігінен кейін, Кеңестер Одағы тұсы халқымыз үшін тәлкекті, нәубетті болса да, ауыртпалықтарды қайыспай көтере білген ел дамудың даңғыл жолына бет алған кезеңдер болды. Қазақ жері формацияларды алмастырды, индустриализацияны, ғылыми-техникалық прогрессті, ғылым мен білімді игерді, кешегі заманнан елдің тұрмыс-тіршілігі мен санасы елеулі өзгерді. Тәуелсіздігін алған қазақ елі жаһандық ықпалдасу көшінен кейін қалмай, шекарасы айқын, әлемнің барлық елдерімен терезесі тең қарым-қатынас орнатқан, өз алдына серпінді мақсаттар қойған, даму сатысынына жаңа белесіне қадам басқан мызғымас ел. Алайда, Абай шығармашылығына өзек болған мәселелер олар – мәңгілік тақырыптар. Жан мен тәнмен жаратылған адам баласының

рухани өмірінде мәңгілік болатын діңгекті мәселелер. Материалдық, техникалық тұрғыдан адамзат қоғамы қаншалықты дамып, өмір сүру тым қолайлы әрі жеңіл, ыңғайлы болғанымен, адамның жан мен тәннің қосындысы екендігі, оның санасы, ақыл-ойы, ішкі жан дүниесі, руханияты мен ділі қатпарлы болатындығы белгілі. Абай заманынан бері, адамзат ақыл ойы, әсіресе, әлемнің дамыған, бәсекеге қабілетті елдерінде жаңа деңгейге көтерілді. Ол елдерде дамыған азаматтық қоғам мен құқықтық сана, құқықтық мәдениет адам баласының бақытты өмір сүруіне мол мүмкіндіктер беруде. Қазақ қоғамы – адами қасиеттер, менталдық, руханияттық тұрғыда қаншалықты ілгері дами алды? Абай шығармашылығына арқау болған – жалған құндылықтар, жалған намыс, надандық ұяты, қызыл сөз, өсек, өтірік, мақтаншақтық, аярлық, күншілдік, надандық қасиеттерден толық арыла алдық па? Абай сынды ұлы қаламгерлердің ойларының күдіреті әрбір жеке адамның жеке қасиеттерін қозғаумен қатар, тұтас бір ұлттың, мемлекеттің адамгершілік келбетін таразылайды, тіпті ол шеңберден де шығып, тұтас адамзат баласының адамдық қасиеттерінің сапасын анықтайды. Ақынның этикалық мөлшерлерінің адамзат баласына ортақ мәңгілік құндылықтарға негізделгендігі себебінен оның көтерген мәселелері қазақ баласы үшін ғана емес, барлық адамзат баласы үшін өте өзекті болып қала бермек.

2.2. Абайдың қарасөздері - адамзаттың асыл қазынасы.

Қазақтың ұлы ақыны Абай атамыз өз ғұмырын тек өлең жазуға, орыс және басқа да тілдерден аудармалар жасауға арнамаған. Сонымен қатар публицистикалық шығармаларын яғни "қара сөздерін" жазып қалдырғаны белгілі. Ал енді қара сөздерінің біршамасы не жайлы жазылғандығын және өзім нендей нәрсені түйгенімізді жазайық! Ең алғашқы қара сөзінде алдағы өмірінде нені кәсіп қылып, қайтіп өткізетіні жайлы талқылап, жазған. Ел бағу, мал бағу, ғылым бағу, софылық қылып дін бағу, балаларды бағу - қажып, жер ортасы жасқа келгенде бұлардың ешбірін кәсіп қылғысы келмеді. Осы уақытқа дейін қылып жүрген істерінің байлаусызын, баянсызын, барлығының қоршылық екенін 1 қара сөзінде атап көрсетеді. Қорытындысында ойына келген нәрселерді қағазға жазып, ақ қағаз бен қара сияны ермек қылуды жөн көреді: "Кімде-кім ішінен керекті сөз тапса, жазып алсын, я оқысын, керегі жоқдесе, өз сөзім өзімдікі дедім де, ақыры осыған байладым, енді мұнан басқа ешбір жұмысым жоқ",-деп ойын түйіндейді. Жоғарыда айтылғандай ол өз өмірінде, жалпы қазақ елінің өміріндегі кемшіл тұстарды айқындап жазып, тіпті қазақтардың бойындағы жаман қасиеттерді жіпке тізіп осыдан жиреніндер деп өсиет етеді. Бір сөзінде мақтаншақтық жайлы сөз қозғаса, енді бірінде иман жайында жазады, ал енді бірінде қазақтарда кең қолданысқа ие болған алайда еш мағынасы жоқ, мағлұм болған мақалдарды сынай отырып оқырманға оның дұрыс бұрыстығын нұсқап көрсетеді. Қара сөздерінің қайсысы болмасын қазақты жақсылыққа, игі істерге шақырады, жамандық пен жалқаулықтан жирендіру үшін түрлі әдіспен сөздерден маржан түзіп әсерлі етуге барын салғандығы бізге ерекше ұнады. Қара сөздің барлығын публицистикалық шығарма деп тануға әбден болады. Себебі қайсы-бірін оқысаңыз да санаңызға қозғау салып, ойыңызды шымырлата түспегі анық. Тіпті білім-ғылым жайында жазылған қара сөздерден ерекше қуат алып, мотивация алатын жандар да баршылық. Әрбір қазақ азаматы осы қара сөздерді оқып шығуға міндетті деп санаймыз. Әлбетте ол ұлтының нағыз жанашырын тәрбиелеп шығаратыны анық. 45 қара сөздің барлығын да жаттап алған жастардың саны бүгінгі күні аз болса да алдағы уақытта көбейетініне сенеміз. Бірлікке, тірлікке, ізгілік пен адамгершілікке шақыратын публицистикалық шығарманы неге жаттап алмасқа?! Ақыл жүрек қайрат үшеуін бірге ұстап Абай атамыздың нұсқауымен жүрсек келешегіміз жарқын болшағымыз баянды болары сөзсіз!

2.3. Абай өлеңдеріндегі ұлттық рухтың тәрбиелік маңызы

Қазақ поэзиясының кемеңгер ақыны - ұлы Абай атамыздың жақұт жырлары мен ғибратқа толы қара сөздері – күллі әдебиет тарихында бұрын-соңды болмаған соны құбылыс. Ақын өлеңдерінің қай-қайсысын алып қарасақ та, олардың барлығы адам баласын ойландырмай қоймайтын өсиет-өнеге толы. Сондықтан да Абай өлеңдерінде тәрбиелік арналар аса мол деп сеніммен айта аламыз.

Әсіресе, ақын шығармашылығындағы қоғамдық, әлеуметтік, саяси тақырыпқа жазылған бірқатар өлеңдерден барша халықты адамдық асыл қасиеттерге үндейтін ізгілікті ойларды көптеп кездестіреміз. Оған алдымен, ақын ұраны іспеттес «Ғылым таппай мақтанба!» өлеңі дәлел.

Ондағы:

«Ғылым таппай мақтанба,

Орын таппай баптанба,

Құмарланып шаттанба,

Ойнап босқа күлуге», - деген жолдардың өзінде қаншама тәлім-тәрбие жатыр?!

Абай атамыз адам болам дегендерді өсек, өтірік, мақтаншақтық, еріншектік, мал шашпақ тәрізді қасиеттерден аулақ болуға шақырса, талап, еңбек, терең ой, қанағат, рақым сынды бес қасиетті бойға сіңіруге үндейді. Сонымен қатар, «Жігіттер, ойын арзан, күлкі қымбат» шығармасында да ақын ер-азаматтарға «кімді сүйсең де, шын көңілмен сүй, талапты болып, әр түрлі өнер, жақсы қылықты бойға сіңір, бір-біріңмен тату бол, біреуді сыртынан ғайбаттама» деп ақыл айтады.

Ойшыл ақынның берер өнегесі мұнымен тоқтап қалмайды.

«Әуелде бір суық мұз-ақыл зерек» өлеңінде:

«Тоқтаулылық, қалыпты шыдамдылық,

Бұл қайраттан шығады білсең керек.

Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста

Сонда толық боласың елден ерек», - деп, өзгелерден жоғары тұру үшін ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұстау керектігін ескертеді. Расымен де, осы үш қасиетті бойына тоғыстыра білгендер кез-келген қиындыққа тайсалмай төтеп берері анық. Осылайша, ақын әрбір адам бойынан табылуы тиіс рухани құндылықтарды тізбектей келе, гуманизм идеясын асқақтата түседі.

Сонымен, Абай өлеңдерін талдай келе, онда тәрбиелік арналардың қайнар көзі жатқандығына көз жеткіземіз. Ұлы ақынның әрбір айтқан сөзі - есті адам үшін өсиет-өнегенің таптырмас үлгісі. «Асыл сөзді издесең, Абайды оқы, таңырқа!» - демекші, өмірге азық боларлық асыл ойлардың Абай жырларында тұнып тұрғаны баршаға мәлім.

III. Қорытынды

Бүгінгі күнде әлемдегі барлық елдер мен мемлекеттер жаһандану дағдайында өмір сүруге бейімделіп, жаңа кезеңге аяғын нық басып келеді. Батыс өркениетіне бастау алған жаһандану барысы байырғы халықтардың байырғы ұлттық сипатының жоғалуына түрткі болар бірден бір себепші дүние. Әлемдік өркениеттің осылай дамуы заңдылық десек, әлемдік жаһандану дәуірінде ізгілік, кісілік, адамгершілік, имандылық, бауырмалдылық, отаншылдық, ұлтжандылық сияқты тағы да басқа ұлттық құндылықтарды сақтап қалу айтарлықтай маңызды. «Қытайлықтар ұлы қытай қорғанымен, итальяндықтар сазды әуенімен таң қалдырса, қазақ халқы ұлттық құндылықтары мен бай тілін мақтан етеді», - деген екен ұлы қаламгер жазушы М.О. Әуезов. Бүгінгі жаһандану үрдісінде «р ұлт, әр мемлекет өзінің менталитетін, өзіндік бейнесін сақтап қалуға тырысуда. Бізді де осы үрдістен алып шығатын ежелден қалыптасқан ұлттық құндылықтарымыз және саналы ұрпақ. Сол себептен саналы ұрпақты тәрбиелеуде ұстанар басты бағытымыз - ұлттық құндылықтар болуы шарт. Санаулы жылдардан кейін барлық жағдай әлемдік стандартқа сай болады. Сонда басқа елдерден немен ерекшеленеміз? Әрине, ұлттық мәдениетімізбен, әдет-ғұрыптарымызбен, тілімізбен, дінімізбен ғана ерекшеленеміз. Келе жатқан ғаламдану кезеңде ұлы жазушымыз айтқандай ұлттық құндылықтарымыз бен бай тілімізді келер ұрпаққа жеткізу күн тәртібінен түспес өзекті мәселе болып қалуы керек.

Саналы ұрпақтың бойына ұлттық құндылықтар мен жалпы адамзаттық қасиеттерді қалыптастыру мен құрметтеуге, сақтауға, әлемдік ғалымдардың еңбектерін іздеп, әуре сарсаңға түспей, өзіміздің төл мұраларымызбен ұрпағымызды тәрбиелей білсек, жетістікке жетеріміз сөзсіз. Халық ауыз әдебиетінен сусындап бала жасымыздан

ертегі, жаңылтпаш, жұмбақ, мақал- мәтел, аңыз әңгіме, шешендік сөздер мен батырлар жырларын, жыраулар шығармаларын оқып, жаттап, маңызды да құнды тұнығына қанып өсек, еліне, жеріне, халқына, адамзатқа деген сүйіспеншілігі артқан, ұлтжанды, намысқой, арлы азамат болып қалыптасамыз. Халық ауыз әдебиетімен сусындаған соң, жазба әдебиетінің негізін салушы Абай атамыздың еңбектерін терең меңгерсек, тәрбиелі азамат болып шығатынымыз мәлім. Себебі, поэзияның озық үлгісін көрсетіп кетке ақиық ақының әрбір шығармасы тұнып тұрған ұлттық құндылықтарға толы дүниелер. «Өлді деуге бола ма айтыңдаршы, өлмейтұғын артына сөз қалдырған» - өлең жолдарынан рухани және ұлттық құндылықтар «мен мұңдалап» тұрғанын анық байқалады.

Абай Құнанбаевтың шығармаларының тәрбиелік мәні өте зор. Әрбір жас жеткіншек одан үлкен ғибрат алады. Әр сөзі терең ойға, өзін, ортаны тануға, жақсы қасиеттерді бойыңа дарытуға, жаманнан аулақ болуға жетелейтінін түсінеді.

Абайдың поэзиялық мұрасы бағасы жойылмайтын бір үлкен қымбат рухани құндылықтарға толы қазына.

Ұсыныс;

1. Қазіргі жас ұрпақ ұлттық құндылықтарды бойына сіңіруде Абай поэзиясын мақсатқа сай пайдаланса;
2. Абай поэзиясынан алған ұлттық құндылықтарды бағалай білсе.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Абай. Энциклопедия. — Алматы: «Атамұра», 1995;
2. Абай Шығармаларының екі томдық толық жинағы. Өлеңдер мен аудармалар, поэмалар, қара сөздер. — Алматы: «Жазушы», 1995;
3. Әуезов М. Жиырма томдық шығармалар жинағы. Мақалалар, зерттеулер. — Алматы: «Жазушы», 1984;
6. Тәжібаев Т. Абайдың философиялық, психологиялық, педагогикалық көзқарастары. Алматы, 1957;
7. «Аңыз адам» журналы №5 2010ж, №11, 2018ж;
8. Абай «Қарасөз» Атамұра 2016ж;
9. «Қалың елім, қазағым» өлеңдер жинағы Алматы «Атамұра» 2002ж;
10. Абай «Өлең сөздің патшасы» Халықаралық Абай клубы. Жидебай 2006ж;
11. «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы 2000-2019ж;
12. «Абай» журналы 1996-2001ж.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН САПАСЫН АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Акимова Венера Капланбековна

Ақтөбе облысы, Қобда ауданы, Қобда ауылы

И.Тайманов атындағы гимназиясының қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Аннотация

Баяндамада автор дарынды балалармен жұмыс заманауи білім берудің тиімділігі мен сапасын арттыру факторы ретінде тақырыбы бойынша тәжірибесімен бөлісе отырып, өзіндік ой тұжырымдайды. Мұғалімнің айтар ойынан көзқарасын өзгешелейтін өзіндік үнін қарапайым тілмен бояғаны көрініс тапқан. Айтар ойы мен сөйлер сөзі айқын.

Тұлғаны тәрбиелейтін ата-ана және ұстаз дейтін болсақ, тәрбиеленетін – бала. Баланы оқыту барысында жаңа әдіс-тәсілдерді қолдана отырып тәлім берсе, нәтижеге жететіні анық. Мұғалім – мақсаттың нәтижеге жету үшін, тұлға қалыптастырушы екендігін, оқушының білмегені үшін кінәламау керектігін, әрқашан әділ болу, оқушыны

күнде өз білігіңмен таң қалдыру, оқушыны көп сөйлету керек екенін ұмытпағаны абзал. Алдымен оқушыларды зерттей отырып, қалай оқыту керектігін жоспарлаған сабақ нәтижелі болмақ. Осы орайда В.А.Сухомлинскийдің даналық сөзіне үңілер болсақ, «Ең қауіпті қасірет - партада түк істемей жай қарап отыру» - дейді. Отырыспен өткен бір сағатты қайта қайтару мүмкін емес екенін ескерсек, әр бала өз-өзіне есеп беру керек деп ойлаймын. Мен әрдайым оқушыларыма осы сөзді айтып, құлақтандырып отырамын. Сонымен қатар әр баланы өзіңше жақсы көру керек. «Мұғалім өз ісіне деген сүйіспеншілікті оқушыға деген сүйіспеншілікпен ұштастыра алғанда ғана шын мәніндегі мұғалім болмақ» деген екен бір ғалым.

Сондықтан әр педагог әрбір баланың ойынан шығып, қажеттілігін қанағаттандыра білуге дайын болуы керек. Оқушының рухани өсуіне жағдай туғыза алатын, жаңалықтарды қабылдауға даяр, өз әрекетіне өзгеріс енгізе алатын ұстаз ғана бүгінгі қоғамның мүддесінен шыға алады. Ойы жүйрік, саналы, бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны тек қана жаңа тұрпатты педагог қалыптастыра алады. Өйткені жақсы мұғалім жақсы оқушыларды даярлайды.

Білім сапасы – мұғалімдер жұмысының көрсеткіші және мұның бәрі пәндік олимпиададан, ғылыми жоба жарыстарынан көрініс табады. Осы жерде ұлтымыздың ұлы ұстазы Ахмет Байтұрсыновтың «Ең әуелі мектепке керегі – білімді, педогогика, методикадан хабардар, оқыта білетін мұғалім. Екінші, керек құралдар, құралсыз іс істелмейді» деген сөзі ойға оралады. Бұл өткен ғасырдың басында айтылғанымен, жүз жыл өтсе де бағыт-бағдар болып, өз мағынасын жоғалтқан емес.

Мұғалімнің кәсіби даярлығын жетілдіруде екі негізгі міндетті орындау қажет:

Бірінші мәселе – ұстаз қызметінде тәрбие беру мәселесі.

Екінші мәселе – дидактикалық даярлығын арттыру.

Еліміздің дамуындағы стратегиялық міндеттерді шешуде білім беру саласына тың жаңалықтар, ұтымды шешімдер енгізу қажеттілігі – заман талабы болып тұр. Себебі ХХІ ғасыр ғылым мен техника ғасыры екендігі баршамызға мәлім. Осындай ауқымды мәселені шешудің негізгі тетіктерінің бірі – балалардың дарындылығын дамыту. Қазақстан әлем аренасына шығып, халықаралық деңгейде экономикалық және мәдени байланыстарды дамыту үшін дамыған мемлекеттермен терезесі тең болып қарым-қатынас жасауы үшін интеллектуалды элитаны қалыптастыру ісін қолға алуда.

Дарындылық - адам қоғамында және бір құндылық ретінде қаралатындықтан дарынды балалармен жұмыс істеу адам ресурсын барынша жақсы пайдалану болып табылатыны сөзсіз. Бұл бағытта мемлекет тарапынан жас талаптыларды қолдау бағдарламасы және президенттің «Дарынды балаларға арналған мектептерді қолдау мен дамыту» қаулысы. «Дарын» республикалық ғылыми- практикалық орталығы жасаған концепция қызмет етуде. Осыншалық маңызды істе жалпы білім беру мекемелерінің алар орны орасан зор, себебі онда барша бала білім алады да оның ішінде дарынды балаларда отырады. Оны байқамау, оның потенциалын дамытуға мүмкіндік бермеу қылмыспен тең әрекет. Ал соншама баланың ішінде табиғи дарынын қалай байқауға, дамытуға болады?

Бұл сұраққа жауап беру үшін негізгі екі аспектіні назарда ұстау қажет: Дарынды баланы анықтау және онымен жұмыс істеуді ұйымдастыру. Дарынды балалардың бір-бірінен айырмашылығы болғанымен, кейбір ортақ ерекшеліктерінде бар. Дегенмен ғылымда бала дарындылығын анықтайтын кей бір әдістер бар.

Олар:

- Аналитикалық(Жаппай әдіс);
- Түрлі тесттер;
- Анкеталар;
- Ата-ананың әңгімесі;
- Мұғалімнің мінездемесі;
- Диагностикалық әдіс .

Дарынды балалармен жүргізілетін жұмыстың негізгі қағидалары:

- Жеке тұлғаның дамуына әртүрлі мүмкіндіктер беру;
- Оза және дамыта оқыту;
- Жекелей және саралай оқыту принципін қолдану;
- Кез-келген жағдайды өзін еркін және қолайлы сезінуіне жағдай жасау;
- Оқушылардың бірлесе отырып жұмыс жасауына жағдай жасау;
- Оқушылардың қызығушылықтары мен бейіміне қарай қосымша курсты таңдау құқығын беру;
- Сыныптан тыс әрекеттің рөлін арттыру;
- Төзімді болу;
- Оқушы мен мұғалім арасындағы ынтымақтастырылған жұмыстың нәтижелілігі.

Дарындылықтың бағыттары және дамыту жолдары:

1. Жалпы интеллектуалды дарындылық:

- пәндік олимпиадалар, жарыстарға қатыстыру;
- қашықтықтан оқыту олимпиадаларына қатыстыру;
- интеллектуалды, шығармашылық сайыстарға қатыстыру;
- мектепішілік оқушылардың ғылыми қоғамына мүше болу/«Зерде» - 1-7 сынып/;

2. Көркемдік-шығармашылық дарындылық:

- оқушылардың қызығушылықтарына қарай үйірмелер, әр түрлі конкурстарға қатысуы;

Дарынды балалармен жүргізілетін жұмыстың түрлері:

1. Жеке жұмыс түрлері;

2. Ғылыми-практикалық конференция, зерттеу-шығармашылық сайыстарға қатыстыру.

Қазақ тілі мен әдебиеті сабағында оқушының білім, білік дағдыларын меңгертумен қатар, көбіне оқушыны шығармашылық жұмыстарға баулу, ойын еркін жеткізе білу, тіл байлығын дамытуға басты назар аудару қажет. Қызықты сабақ болса, оқушының сол пәнге қызығуы артып қана қоймай, мұғалім жаңалығы, ізденісі, қолданған әдісі арқылы ерекшеленіп, оқушы жүрегінен жол табатыны сөзсіз.

Сабақ барысында үй тапсырмаларын тексеру кезінде пәнге деген қызығушылықтарын арттыру үшін сұрақ-жауап ретінде «Миға шабуыл», «Кім жылдам?», «Білімді байқап көр?», «Биік шың», т.б. ойын элементтерін қолданып, белсенділіктерін арттырамын. Тірек сызба, семантикалық карта толтыру, әр түрлі сұрақтар тудыру арқылы оқушылардың есте сақтау, ойлау қабілеттерін дамытамын. Тақырыпты қайталау, қорытындылау кезінде «қайталау – оқу анасы» деген нақыл сөздерді қолданып, тақырыпқа байланысты сөздік қорларын молайтып, өткен тақырыптың мазмұнын толық ашу үшін, сабақты бекітуге тырысамын.

Кез-келген білім бағдарламасының табысты орындалуы мұғалімге байланысты екені сөзсіз. Оның кәсіби шеберлігі нысаналы бағдарламаны да, оқу жоспарын да биік деңгейде жүзеге асыруға ықпал ете алады, ал кәсіби дәрменсіздігі істі құлдыратады...» делінген ҚР-сы орта білім беру жүйесі дамуының мемлекеттік тұжырымдамасында. Орынды айтылған пікір жеке тұлғаны тәбиелейтін адам – мұғалім, мұғалімге сенім білдірмесе, оқу игі жеміс бере алмайды, сондықтан қоғамымыз мұғалімге үлкен сенім артып отыр.

Оқушыларға нені үйрету керек екенін мемлекеттік стандарттар, бағдармалар белгілейді. Ал, «қалай оқыту керек?» деген сұраққа жауапты тек мұғалімнің кәсіби даярлығынан, өз ісін жоспарлай, өзінің нақты мақсаттарын болжап, көре алуынан, баланың әрекетін ұйымдастыра алатын шеберлігінен іздеу керек. Қазіргі заманда әлемдік оқу үрдісінің өзегі инновациялық технологиялар екені мәлім. Әлемнің бірнеше елінен сынақтан өткізілген жаңаша оқытудың модульдік, дамыта оқыту, сын тұрғысынан ойлау, деңгейлі саралап оқыту және т.б. технологиялардың стратегияларын мұғалім өз шығармашылығы, ізденісі арқылы оқушы қабілетіне, қабылдау деңгейіне орай іріктеп қолдануды талап етеді. Ақпараттық, оқытудың инновациялық технологиялары арқылы барлық балалар мен жастарға бірдей білім беруге және ол әрбір жеке тұлғаның ерекшеліктерін, өзін-өзі дамытуға қабілеттілігін ескеруге мүмкіндіктерін береді.

Осы орайда ұрпақ тәрбиесінде халық педагогикасының алар орны ерекше екені даусыз. Халық педагогикасы – халықтың сан ғасырдан бергі ата-бабадан қалған, ұрпақтан-ұрпаққа өлмес мирас, өмірлік мұра болып келе жатқан, баланы тәрбиелеп, бағып-қағып, өсіріп, өнегелі азамат етіп шығару жөніндегі жинақталған тәжірибесі. [5;5]

Халық педагогикасында тәрбие ісін баланың жас ерекшелігін ескере отырып:

«Ұлыңа бес жасқа дейін патшадай қара,

Он бес жасына дейін қосшыңдай сана,

Он бес жастан асқан соң ақылшы досыңдай бағала», -деп жүргізуді талап еткен. «Баланы өз тәрбиеңмен тәрбиелеме, өз ұлтыңның тәрбиесімен тәрбиеле» деп айтқан халқымыздың дана сөздері де басты назарда болуы шарт. [5;7]

Біздің тәрбиеміз ұрпағымызды әдепті, қайырымды, елгезек, еңбек сүйгіш, адал және шыншыл, ұлтшыл, намысшыл, ел қорғаны болатын, халқына адал қызмет ететін ұрпақ баулуға бағытталуы тиіс.

Мұғалім шеберлігінің негізгі көрсеткіштерінің бірі методика саласындағы ғылыми жаңалықтар мен озық алдыңғы қатарлы тәжірибені жетік игеру. Демек сапалы, тиімді, нәтижелі ізденіс ұстаздың тынымсыз еңбегінің айғағы болса керек. Оқу тәрбие үрдісінің дұрыс жүргізілуіне сабақта мұғалімнің әр алуан оқыту әдіс-тәсілдерінің тиімдісін оқушылардың мүмкіндіктеріне және жағдайларына қарай тандап алуы да ізденістен жүзеге асатын шара болмақ.

Әрине, ізденіс нәтижесінде жүзеге асатын тиімді оқыту әдісі оқушыларды алғырлыққа, байқампаздыққа, шығармашылыққа, еңбекқорлыққа, ең бастысы, ғылыми негізде ынтасын арттыруға мүмкіндік береді. Оқушыларға саналы білім, сапалы тәрбие беруді жүзеге асыру үшін ұжымның әрбір мүшесі мектептің жаны болып саналатын ұстаздар қауымы үнемі шығармашылық ізденісте, жаңа педагогикалық технологиялардың жетістіктерін пайдалана отырып, өздерінің кәсіби шеберлігін дамытуды кезек күттірмес мақсатым деп есептеуі керек.

Біліктілікті арттыру — өз қызметін нәтижелі атқару үшін және кәсібилік пен құзырлылық деңгейін көтеру мақсатында арнайы білімдік бағдармалар арқылы оқыту, кәсіби дамыту, іс-шараларына қатыстыру және оның өз білімін көтеруі болып табылады.

Мектепте оқу мен тәрбие сапасын жетілдіру - тікелей мұғалімнің даярлық деңгейіне байланысты. Кәсіби білімін көтеру - бұл кез-келген кәсіпте жұмыс істейтін адамның шығармашылық, жауапкершілігі, адамның қажеттілігі. Қоғам алдында моральдық жауапкершілігі жоғары мұғалімдерге әсіресе, ерекше қажет. «Адамнан алатын тәрбие өз мақсатына жетті, адам соншалықты жетілгенде еркі мен күші арқылы өзінің білімін келешекте жетілдірудің жолы мен тәсілдерін, жеке өзі жүзеге асыра алады...» (А.Дистервег)

Қоғам әрқашан да мұғалімге жоғары талап қояды. Біреуді үйрету үшін, өзің де одан да көп білуің қажет. Жаңа тұрпатты мұғалім тек өз пәнін білумен ғана шектелмейді, әдістемені, жақын ғылымдарды, қоғам өмірін, саясатты, экономиканы білуі керек, себебі оның алдындағы оқушылар өзгереді, уақыт өзгереді, оқушының қоғам, қоршаған орта туралы көзқарастары тереңдейді.

Ұрпақ тәрбиесі – баршамызға ортақ, игілікті іс. Барлық сенеріміз де, сүйенеріміз де, тірегіміз де – жас жеткіншектеріміз.

Менің педагогикалық мұратым – жүрек қалауыммен тандаған өмірлік мамандығым бойынша білікті де, білімді, жаңашыл ұстаз болу. Адам өмір бойы ізденеді, өмір бойы оқиды, өмір бойы күресетіні хақ. Мына жалған дүниеде Абай атамыз айтқандай мен де танымды бір кірпіш болып қаланғым келеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту», Б.А.Тұрғынбаева, Алматы 2005ж;

2. «Жеке тұлғаның шығармашылық дарындылығын дамыту жолдары» Е.Т.Ақитбаев, 2006ж;
3. «Психологиялық-педагогикалық құзырлықты қалыптастырудағы жаңа формация мұғалімінің ролі» Г.Әтежанова Қазақ тілі, № 4, 2008ж;
4. <https://bilimger.kz/қазақ-тілі-мен-әдебиет-пәнінің-мұғалі/> сайты;
5. «Мектептердегі ұлтжандылық, отансүйгіштік және азаматтық тәрбие беру бағытындағы жұмыстарға арналған бағдарламалар жинағы» Алматы, 2009ж.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДА ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Кульжанова Шарапат Мухамбет-Рашидовна
Ақтөбе қаласы
№3 орта мектебінің қазақ тілі мен әдебиет пәні мұғалімі,
гуманитарлық ғылым магистрі

Аннотация

Педагогикалық технологиялардың қайсысы болмасын оқушылардың өз бетінше, дербес ізденуіне жол ашады, шығармашылық жұмыстарға баулиды. Біздің мақсат оқушының бірінші сатыдан шығармашылық сатыға жетуіне жол ашу, жағдай туғызу. Дарынды балаларға оқыту мен тәрбиелеудің тиімді технологияларын қарастыру.

Болашақтың бүгінгіден нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын күш тек білімде ғана. Қай елдің болмасын өсіп-өркендеуі, өркениетті дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына байланысты.

Егеменді еліміз тәуелсіз мемлекет мәртебесін алып, қазақ халқының ғасырлар бойы аңсаған арманы іске асу барысында, осы тұста өз жеткіншегін жан-жақты жетілген, парасатты азамат етіп тәрбиелеу, тиісті мамандық беру кез-келген мемлекеттің естен шығармайтын негізгі мақсаттарының бірі. Қазіргі кезде орын алып отырған қиыншылықтарды, келеңсіздіктерді жеңетін де, жаңаша жол табатын да, нарықтық қатынастардың дұрыс бағытын анықтайтын да тек іскер, білгір мамандар болатындығына талас жоқ.

Бүгінгі күн талабына орай білім беру мазмұны, мақсаты қайта қаралып, түбегейлі жаңартылуы тиіс. Еліміздің болашағы көркейтіліп, өркениетті елдер қатарына қосылу бүгінгі ұрпақ бейнесінен көрінеді. Осыдан барып жас ұрпаққа ғылыми негізде білім беру, қабілеттерін ашу міндеті туындайды. Яғни, білім мазмұнын жаңарту, үздіксіз білім беру жүйесін дамыту - өмірдің өзі талап етіп отырған бүгінгі күннің объективті заңдылығы.

Кез келген елдің болашағы білім беру жүйесінің және зиялылар қауымының деңгейіне байланысты болғандықтан, Қазақстан халқына да әлемнің дамыған елдерімен тең дәрежеде білім беру қажеттілігі дау тудырмайды.

Тарихтан білетініміз: дарындылар, қабілеттілер аса жоғары бағаланған. Н.Ожеговтың сөздігінде дарындылық «табиғаттан берілетін ерекше қабілет» деп түсіндіріледі. Адами ойлау, ізденімпаздық - табиғаттың адамзатқа берген тамаша сыйы. Бұл қабілет барлық адам бойынан табылары сөзсіз. Дегенмен, табиғат оны бәріне бірдей етіп бөлмей, біреуге көптеу, біреуге аздау, ал үшіншілеріне мүлдем жарытпай тарататыны да анық.

Жаңа дәуір табалдырығында тұрған адамзат баласы өзінің даму сатысында интеллектуалдық қабілетке барынша иек артуда. Интеллектуалдық ақыл-ой иесі дегенде біз талантты адамдарды айтамыз. Мұндай дарын иелері қоғамның үлкен байлығы және алға жылжытар күші. Осы дарынды балалармен жұмысымыздың мақсаты: қазақ тілі пәні

бойынша дарынды балалармен жұмыс жүргізудің мәселелерін жан-жақты анықтап, жолдарын қарастыру.

Міндеті:

1. мектептегі дарынды балаларды оқытудың теориялық- әдістемелік негізін анықтау, зерттеу.
2. дарынды балаларға оқыту мен тәрбиелеудің тиімді технологияларын қарастыру.

Дарындылықты анықтау үшін әр түрлі деректерді, бақылау бағалау нәтижелерін, тест әдістерін қолдануға болады. Дарынды балаларды анықтау үшін пән мұғалімдері балаларды сабақ үстінде, әр түрлі істермен айналысу барысында бақылау, ата-анасымен әңгімелесу, жолдастарымен әңгімелесу арқылы, тест қорытындысына қарай анықтайды.

Әр пән мұғалімдері әрбір оқушыға арналған педагогикалық- психологиялық карта жүргізіп, осы картаны толтыру барысында диагностикалық жұмыстар жүргізіп, әрбір оқушының зейінін, есте сақтау қабілеті, логикалық ойлауы, интеллектуалдығы, шығармашылық жұмысқа бейімділігі бағаланады. Осы зерттеу жұмыстары қабілетті және дарынды оқушыларды іріктеп топтастыруға ықпалын тигізеді.

Дарынды балалармен жұмыс жүйесіндегі негізгі тұлға - мұғалім. Мұғалім баланың ата-анасымен бірге оның дарынын алғаш байқаушы, дамытушы. Балаға білімін тереңдетуде, өз бетімен білімін көтеруге ақыл - кеңестерін береді, көмектеседі, көп жағдайда оқушының болашақ кәсіптік тағдыры мұғалімге байланысты деуге болады. Қазіргі кезде дарынды балаларды анықтауға, қолдауға, дамытуға көп мән беріліп отыр.

Әр мұғалімнің дарындылықты анықтау, дамыту, зерттеуде өз көзқарастары қалыптасқан.

Ең бастысы - бала мектеп қабырғасында жүріп, өзіне деген үлкен сүйіспеншілікті, қамқорлықты, қолдауды сезініп көруде. Бала дарынын дамыту үшін білім беруге жаңа мазмұн беріліп, озық технологиялар енгізіле бастады.

- дарынды балаларға ғылыми-зерттеу жұмыстарында ізденіс жұмыстарындағы ерекше шығармашылық қабілеттерін іске асыруда қамқорлық көрсетіліп, жағдай туғызылды.

Дарындылық - ең алдымен сана мен жүйкенің сапалық көрінісі. Ол өзіне танымдылық, ерік-жігерлік, жеке дамулық ерекшеліктерді білдіреді. Дарынды балалармен оқу жұмыс ұйымдастырудың көптеген формалары бар. Сабақ - солардың негізгісі. Сабақ - оқытудың сыныптық-сабақтық жүйесінің құрамдыс бөлігі. Әрбір мұғалімнің мақсаты - сабақ сапасын көтеру, түрлерін жетілдіру, оқушылардың пәнге қызығуын арттыру, ізденуін, таным деңгейін көтеру.

Осыған орай, мектеп өміріндегі өзекті мәселелердің бірі сабақтың жаңа түрлерін дамыту. Сондықтан педагогикалық ғылым мен озық тәжірибенің бүгінгі даму деңгейінде белгілі болған, әдіс-тәсілдердің бәрін еркін игеріп, оны нақтылы жағдайға байланысты тиімділігін пайдалану әрі шығармашылықпен қолдану - әрбір мұғалім шеберлігінің айнасы. Мұғалім сабақты тартымды,қызықты етіп өткізу үшін талапты, теориялық білімін практикамен ұштастыра алатын шебер болу керек. Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше, сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, рухани азаматтық келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Педагогикалық технологиялардың қайсысы болмасын оқушылардың өз бетінше, дербес ізденуіне жол ашады, шығармашылық жұмыстарға баулиды.

Біздің мақсат оқушының бірінші сатыдан шығармашылық сатыға жетуіне жол ашу, жағдай туғызу. Қазақ тілі сабақтарында ұлттық ойындар оқушының сабаққа қызығушылығын, белсенділігін арттыруда, шығармашылық қабілетті дамытуда өте тиімді екенін айта кеткеніміз жөн. Сабақта пайдаланылған жақсы ойынға бала бар ынтасымен беріліп, алуан мәлімет, дағды мен шеберлікті меңгертеді. Алға мақсат қоя білуге төселеді, білгенін соған жұмсайды. Алайда, ойынды үнемі пайдалану тиімді бола бермейді. Ойын

сабаққа енжар қатысып отыратын оқушылардың бойында ерекше белсенділік береді. Жеке-дара жұмыс жасап ізденетін оқушылар көппен, яғни топпен бірге жұмыс істегенде шешуші бір мақсатқа, нәтижеге жететіндігін түсінді. Өзара қарым-қатынастары нығая түседі. Сабақтарда түрлі әдістерді, соның ішінде «Сын тұрғысынан ойлау» технологиясын дамыта оқыту жүйесінің элементтерін пайдалана отырып, оқушылардың бойында бізге беймәлім қасиеттер мен қабілеттерінің бар екендігін және оны сыртқа шығарудың жолдарын табуға болатындығын байқауға болады.

Технологияның мақсаты: Оқушылардың ұйымдасқан түрде белгілі мақсатта жұмыс істеп, жан-жақты дамыту, балалар санасында бір-біріне деген жанашырлыққа, бауырмалдыққа, көмек беруге, ұйымшылдыққа баулу. Бұл технологияны қолдана отырып, жеке өз қамын ғана ойламай барлық ұжымның бірігіп ұймдасып жұмыс істеуіне жетелейді. Нәтижесінде «Бізге өткізді, бізге ұйымдастырды емес», «Біз өткіздік, біз ұйымдастырдық» деген сана-сезім қалыптасады. Ұжымдық шығармашылық технологиясы 6 деңгейден тұрады:

1. Жұмысты өткізу жайлы шешім қабылдау.
2. Ұжымдық жоспарлау.
3. Ұжымдық дайындық.
4. Жұмысты өткізу.
5. Ұжымдық анализ жасау.
6. Нәтиже жасау

Сабақта барлық баланың дамуы үшін қолайлы жағдай туғызуды мақсат тұтуы керек. Оқушыларды «жақсы, жаман» деп бөлмей нашар оқушының өз шамасына қарай, қабілеті жеткенге дейін еңбек етуі ойластырылуы тиіс.

Сонымен, бүгінгі таңдағы мақсат - білімді өз бетінше іздену арқылы алуға қолайлы жағдай жасау, өзін-өзі дамытатын тұлға қалыптастыру.

Егер мұғалім әр сабағында тақырыптарды оқытуда оқушыны ойландыратын, ізденетін ғылыми тілде сөйлейтін, ұғым-түсінігін өмірмен байланыстыра алатын, танымдық мақсат қоятын, адамгершілікпен ізгілікке назар аударатын болса, ондай оқушы өз-өзіне сын көзбен қарауға өз жетістігін сезе білуге, өз бетімен ізденуге дағдыланады.

Сабақ - оқыту мен тәрбиелеу үрдісінің негізгі формасы. Ендеше сабақтың өз мәнінде өтуі - мұғалімнің шеберлігіне байланысты. Мұғалім шеберлігі мұғалімнің сабаққа мақсатты айқын қойып, оқытудың таңдаған әдісін жетік біліп, жаңа білімнің өткенімен байланысын, оқушылардың жас ерекшелігі мен қабілетін ескеру сияқты талаптарды басшылыққа алғанда ғана өз нәтижесін бермек.

Қысқасы, сабақ үрдісінің сәтті нәтижелі болуының басты себептерінің бірі - оқушылардың қызығуын арттыратындай әдіс-тәсілдерді шеберлікпен таңдай білу.

Яғни, барлық әдістерінің негізі - мұғалімнің сөзі, ал мұғалім сөзі і- білімнің көзі. Сондықтан барлық әдістер бір-бірімен ұштасып, тығыз байланыста қолданылады, көрнекі құралдар, тәжірибелер, сарамандық сабақтар жүргізу, өзіндік жұмыстар өткізу, мұғалімнің түсіндіруі, әңгімелесуімен қатар жүреді. Қазіргі кезде сабаққа қойылатын мақсаттың үш түрі белгілі, олар:

1. Жалпы педагогикалық (тәрбиелеу мен дамыту);
2. Дидактикалық (оқу білу дағдысын меңгеру);
3. Әдістемелік (әр пән бойынша білім мен іскерлікті қалыптастыру, қорытындылай білуге үйрету).

Жалпы педагогикалық мақсат оқушыларға тәрбие беру және жан-жақты дамытуды көздейді.

Оқушылардың ойлау қабілетін дамытуда қазақ тілі сабағы ерекше орын алады. Өйткені оның әрбір жаттығуы ой жұмысын қажет етеді. Сондықтан сабақты оқушыларға бұрыннан таныс ережеге, берілген жаттығулардан бастап, бірте-бірте күрделендіру бағытында жұмыс жасадық.

Қазақ тілі сабағында оқушыларды ең алдымен ережелерді және грамматиканы жақсы меңгеруіне назар аударамыз.

Қазақ тілі сабағында оқушылардың ойлау қабілетін дамыту үшін ой шапшандығын, сөз байлығын, мәтін құрастыруын, құрастырған мәтінді талдауын, өлең шумақтарын құрастыруы арқылы жүзеге асырамыз.

Сабақта көбінесе суреттермен, бейнежазбалармен жұмыс істейміз. Мысалы: суретке қарап әңгіме құрастыру.

Оқушылардың таным, ой-қабілеттерін дамыту үшін сабақта әртүрлі әдіс-тәсілдерді қолданамыз. Әсіресе, оқушылардың өздігінен жұмыс істеуіне және олардың сабаққа белсенділігінің арттырылуына ерекше көңіл бөлеміз.

Сабақ үстінде «өз бетінше жұмысқа» уақыт көп бөлу керек деп ойлаймыз. Оқушыларды өздігінен жұмыс істеуге баулу және олардың алған білімін іс жүзінде пайдалана білуге үйретеді, логикалық ойлау қабілетін жетілдіруге көмектеседі. Өздігінен орындайтын жұмысты сабақтың барлық процесінде іске асыруға болады. Өткен материалды қайталау, бекіту кезінде жаңа материалды түсіндіру барысында, үй тапсырмасын орындауда оқушының өздігінен жұмыс істеуі қажет. Алайда берілген тапсырманы баланың шамасына лайықты болуын үнемі назарда ұстау керек.

Өзіндік жұмысты ұйымдастырудың шарттары мыналар: мұғалімнің нақты тапсырмалар, нұсқаулар беруі, жұмысты орындаудың және аяқтаудың уақытын белгілеу, мұғалімнің басқаруымен оқушының дербестігінің мөлшерін, олардың жұмысты өз еркімен және қалауымен істеу, оған әсер ететін мотивтер т.б.

Өзіндік жұмысты мұғалімнің дұрыс басқара білуі және оқушының дербестік әрекетінің деңгейінің артып отыруы - осы жұмысты ұйымдастырудың негізгі белгілері болып табылады. Оқушылардың өзіндік жұмыстарының жоғарғы формасына олардың өз еркімен жаңа амал-тәсілдер қолданылып жасайтын шығармашылық жұмыстар жатады. Шығармашылық жұмыстар - оқушының өздігінен шығарма, баяндама, реферат, өлең шығару, көрнекі құралдар жасауы т.б.

Оқушыларды шығармашылық жұмысқа баулып, олардың белсенділіктерін, қызығушылығын арттыра түсу үшін, шығармашылық қабілетін сабақта және сабақтан тыс уақытта дамытуда әртүрлі әдіс-тәсілдерді қолдануға болады. Олар мынадай:

1. Тақырыпты мазмұнға қарай жинақтау.
2. Арнаулы бір тақырыпта пікірталас тудыру.
3. Логикалық ойлауын дамытатын ойындармен бірге берілген тапсырмаларды орындау. (анаграмма, сөзжұмбақ, ребус, суретке қарап әңгіме құрастыру, т.б.)
4. Берілген тапсырмаларды түрлендіру бағытындағы жұмыс (мәтін мазмұнын өңдеу, шығарма, шағын әңгіме құру т.б.)
5. Әңгіменің ұқсастығын салыстыру, бөліктерге бөлу, ат қойғызу.
13. Қиялдау арқылы сурет салғызу, рөлге бөліп оқыту.
14. Ой шапшандығын, сөз байлығын дамытуда өлең шумақтарын құрастыру.
15. Мәтін, ертегі, әңгімені өз бетінше аяқтау.

Ал сабақтан тыс уақытта оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытудың жұмыс түрлері:

1. Орталық мұражайға апару.
2. Әртүрлі кездесулер өткізу.
3. Әртүрлі тақырыпта сайыс, пікірталастар өткізіп, алған әсерлері бойынша шығарма жаздыру.
4. Балаларға арналған журналдарға жаздырып, оны сабақ кезінде үнемі пайдалану.

Осындай жұмыстарды үнемі жүргізу оқушыларды шығармашылыққа баулуға, шәкірт бойындағы қабілет көзін ашып, тілін байытуға, қиялын ұштауға, өз бетінше ізденуге зор әсерін тигізеді. Бала бойындағы қабілетті ашу - оқушының шығармашылық бағытта дамуына жете мән беру болып табылады.

Қазақ тілі сабағында сөзбен жүргізілетін жұмыс, сөздерді байланыстырып сөйлеуге, әңгіме айтуға, шығарма жазуға көмектеседі. Сөздік жұмысы оқушыны бір жағынан ойлануға жетелесе, екінші жағынан қызығушылығын оятып, шығармашылық қабілетін арттыруға, белсенділікке ынталандырады. Мысалы:

1. Берілген сөздердің ішінен солдан оңға қарай оқығанда жаңа сөз шығатын сөздерді теріп жаз.

Қыран қала Дархан

Мұз бұлақ есек

Қысым сүт киім

2. Берілген сөздерге бір әріп қосып мағынасы өзгерген сөз жаз.

Қала+қ, таба+н

Ат+а, ел+у

Бақа+н, өр+т

Осындай сөздікпен жүргізілген жұмыстар оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуға зор үлесін тигізеді.

Осы алдымызғы қойған мақсатымызды жүзеге асыру жолында сан қилы тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы, жұмыстың сапасын арттыруға көңіл бөлуіміз қажет. Іс-тәжірибеден өту барысында сабақта жекелей оқытудың элементтерін енгізе отырып, әр оқушының білім деңгейінің бірдей өсуін ескереміз. Әр оқушының шығармашылық күшеюатын толық пайдаланып жұмыс істеуін өз күшіне сенімді болуын, еңбегінің қуанышын сезіне білуіне жетуді көздейміз.

Өткен сабаққа қайталау жұмысын жүргізгеннен соң жеке тапсырмалардың түрлеріне қарай деңгейлік тапсырмалар бере отырып шығармашылық ізденіске баулимыз.

Мысалы: ұйқас ұсыну арқылы өлең шығару.

Сөйлемдегі кейбір сөздерді көркем сөзбен ауыстыру.

Берілген тірек сызба арқылы мәтін құрастыру.

Мақалдың жалғасын табу.

Сабақ түрлеріне байланысты оның түрлері таңдалынып алынады. Енді қазақ тілі сабағында өткізіп жүрген кейбір ойындарға тоқталсақ:

1-топ. «Кім дұрыс табады?» ойыны.

Шарты: Бірнеше ертегінің суреті беріледі. Оқушылар сол суреттердің атын айтып, «Ертегілер әлемінде» атты суреттер, фрагменттер беріледі.

2-топ. Карточкалар таратылады.

1. Бес жуан дауысты дыбысы бар сөздерді ойлап жаз.

2. Берілген сөздерден жуан және жіңішке сөздерді ажырат.

3. Дауыссыз дыбыстарға фонетикалық талдау жаса.

3- топ. Сурет бойынша әңгіме құрау.

Бүгінгі жас ұрпаққа жан-жақты білім беру, тәрбиелеу әрбір ұстаздың басты борышы. Кейбір мұғалімдер сабақтың жаңа түрлерін пайдаланса, кейбіреулері жаңашыл педагогтардың тәжірибесін қолданады. Қай әдісті пайдаланса да мақсат - бағдарламадағы материалдың мазмұнын шәкірт ойына сіңіру. Сыныпта барлық баланың ойлау қабілеті бірдей емес, сондықтан сабақ кезінде әрқайсысының білім деңгейіне қарай мұғалім жұмыстың түрін тауып, сол тақырыпты игертуді көздейді.

Сонымен қатар, ұлттық ойындарды сабақта пайдалануда оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамытуға үлкен үлес қосады. Ойын арқылы оқу процесін жандандырып, сабақтың сапасын арттыруға толық мүмкіншілік бар. Сабақта ойын түрлерін күрделендіріп «Ойлап тап» ойынын ойнатуға болады. «Сан есім» тақырыбына байланысты «Сен білесің бе?» ойынын ойнатуға болады. Мұнда мұғалім бір әңгіме оқитынын, олардың ондағы сан есімдерді атауларын ескертеді. Балалар топқа бөлініп, мұғалім оқып тұрғанда көңіл қойып тыңдаулары шарт. Қай топ әңгімедегі сан есімді көбірек тақтаға жазса сол топ озады. Бұл ойыннан оқушылардың алары көп. Дара, күрделі сан есімдерді жазуға үйреніп дағдыланады, сауатты жазуға дағдыланады.

«Адасқан сөздер» ойынында оқушыларға бірнеше сөздер беріліп, олардың сөйлемдегі байланысына қарай әрқайсысын өз орнына қою тапсырылады.

«Халық» ойынын қазақ тілі сабағында пайдалану оқушылардың еркін сөйлеуін, тіл байлығын, сөздің дәл мағынасын бағдарлай білу қасиеттерін жетілдіру.

Сондай-ақ грамматикалық ойындар арқылы сабақтарда оқушылар әртүрлі жағдайды түсінеді, оны шешу жолдарын қарастырады. Ойын сабақтары оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамытады, оқуға құлшынысын арттырады. Жақсы ойынға бала бар ынтасымен беріліп, оны білуге, меңгеруге талпынып, алуан түрлі дағды, мәліметтерді алып, шеберліктерін шыңдайды.

Сабақ өту барысында грамматикалық ойын түрлерін, әсіресе қазақ тілі сабағын меңгерту мақсатында жиі пайдаланамыз. Сабақта оқушылардың алған білімдерін одан әрі дамыту, тереңдету, олардың ізденімпаздығын арттыру, ой-өрісін кеңейту, шығармашылық қабілетін дамыту, оқуға белсенділігін арттыру мақсатын көздейміз.

Қазақ тілі пәнінің фонетика, лексика, морфология, синтаксис салаларын оқыту барысында тақырыпқа сай әртүрлі әдіс-тәсілдермен, шеберлікпен грамматикалық ойындарды енгізуге болады.

Мысалы: «Фонетика» саласы бойынша:

1. А әрпінен басталатын қалалардың аттарын жазыңдар.

Алматы, Астана, Арыс. (ол қалалардың қай жерде орналасқанын картадан көрсетіп, қала туралы не білетіндерін сұрау).

2. Қай жағынан оқыса да мағынасы өзгермейтін сөздер ойлап жазыңдар.

Мысалы: Азиза, нан, қырық.

3. «Кім көп тауып айтады?» ойыны.

1. Басы да, аяғы да «қ» немесе «к» дыбысынан келетін 5 әріптен аспайтын сөздер тауып айтыңдар.

Мысалы:

Қазақ, қонақ, қасық ...

Керек, күрек....

2. Оңға оқыса да, солға оқыса да мағынасы бар сөздерді жазыңдар.

Мысалы:

Нарық - қыран, қал - лақ, ескек - кексе.

3. «Дыбыс таңдау» ойыны

1. Ойынның шарты. Құралбайдың құрған сөйлемдері мынадай: Қойдан қалып қойған қара қозыны Қосай қораға қамап қойды. (ал сен осындай сөйлем жаза аласың ба?)

«Сөзтізбе» ойыны.

Шарты: Әр сөздің соңғы дыбысынан басталатын сөздер тізбегін жасаңдар. Мысалы:

Көйлек - кеме - емен - наурыз - ...

(бұл ойында кімде-кім белгілі бір уақыт ішінде (5 минут) 20 сөз жазып шықса, сол жеңімпаз болып саналады).

«Лексика» саласы бойынша.

«Жалғасын тап» ойыны.

Тақатаға белгілі мақалдардың 2-2-ден сөздер жазылады. Олардың қалған сөздерін оқушылар тауып, қосып айтулары тиіс.

1. Ұяда....

Ұшқанда....

2. Көп.....

Терең....

3. Істі.....

Икемді....

«Кім білгір» ойыны.

Тақтаға заттардың, жан-жануарлардың суреттері ілінеді. Суретке байланысты айтылған мақал-мәтелдерді кім біледі?

(Көп айтқан оқушы жеңімпаз болады)

«Кім дұрыс пайдалана алады?» ойыны.

Тұрақты сөз тіркестерін дұрыс пайдаланып, сөйлем құрай білген балалар жеңіске ие болады.

Тұрақты тіркестер:

1. Ат ізін салмау.
2. Шаш ал десе, бас алу.
3. Қолын жылы суға малып отыру.
4. Бетінен қақпау.

Ш.Амонашвили айтқандай, дидактикалық ойындарсыз оқушыны білім әлеміне қызықтыру мүмкін емес. Қызықты ойындар бұл сабақтарда белгілі бір орын алады. Мысалы: «Қызық сөздік» ойынында оңынан да, солынан да оқысақ бірдей болатын сөз табу. «Жоғалған буын», «Өз орныңды тап», «Сөз құра», «Дұрыс орналастыр», т.б. ойын түрлері. Ойын жасөспірімнің өзінше еңбегі. Жалпы өмірде ойынның да қоғамдық мәні бар. Ойын барысында белгілі бір әрекет жасай отырып, жасөспірім қоғамдық өмірге қатысудың алғашқы үлгісін алып, ересектер арасындағы қарым-қатынас құрылымын түсінеді. Бала ойын арқылы өзі өмір сүріп, дамып отырған белгілі бір әлеуметтік ортадағы әрекетті қабылдайды.

Деңгейлеп, саралап оқыту технологиясы да оқушы мен мұғалімнің шығармашылық қызметін дамытуға бағытталған: оқушы өздігінен жұмыс істеуге мүмкіндік алады, соған дағдыланады. Оқушының жеке қабілеті анықталады, іштей бір-бірінен қалмауға тырысып, талпынады.

Төртінші деңгейді шығармашылықпен жұмыс істейтін, яғни дарынды оқушылар орындайды. Шығармашылық жұмыстың нәтижесінде кез-келген оқушы өзінің ішкі мүмкіндіктерін дамытады.

Жұмыстың түрін өзгертіп отыру да оқушылардың қызығушылығын арттырып, шығармашылық іс-әрекеттерін дамытады.

Оқытудың нәтижелерін, оқушылардың алған білім деңгейін тексеру, бағалау-пәнді оқытудың ең негізгі бағыттарының бірі. Осы мақсатта тест жүргізу әдісін жүйелі пайдалануда оң нәтижелерге жеткізеді. Тестік бақылау жүйесі оқушылардың өз бетінше жұмыс істеуі әрекетін арттырады, оқытудың тиімділігіне қол жеткізеді. Осыларға қоса оқушылар біліміндегі олқылықтарды анықтайды, уақытты тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Әрбір сабақта, сабақтан тыс оқушы белсенділігін арттырып, өзіндік ой-пікірін дамытып, шығармашылықпен жұмыс істеуге дағдыландыру - бүгінгі өмір талабы.

Мектептегі оқу-тәрбие жұмысының сабақтан басталатыны ежелден белгілі. Олай болса, сабақ - әр оқушының ерекшелігін ескере отырып, ғылыми негізге сай білім беру. Ол үшін сабақта алдымен мына мәселелер ескерілуі тиіс деп ойлаймыз.

1. Ол - өтілетін материалдың ең негізгі мазмұнын, мөлшерін табу. Өйткені, оқушыға берілетін жаңа ұғымның мөлшері тым көп болса, ол шаршайды, жалығады, ынтасы кетеді. Ал, материал аз болса, оқушы өз мүмкіндігін толық пайдалана алмайды. Осыдан оқушыда қанағаттанбағандық сезім пайда болады.
2. Мұғалім барлық уақытта сабақтың өзі анықтаған мақсаттарын үнемі есте сақтап, тиісті кезеңдерінде оқушылардың назарын аударып отыруы керек.
3. Сабақта айтылатын әрбір негізгі ойдың айқын, нақтылығын күшейту керек. Нақтылы мағлұмат, деректер, фактілер сабақтың білім деңгейін көтеріп, оқушылардың белсенділігін арттырады.
4. Оқытудың белсенді әдістерін ендіру керек. Мұның ең бастысы - білімнің жаңа мазмұнын меңгертуде оқушылардың өздерінің белсенді араласуы.
5. Бағдарламалық нақты материалдың және қосымша материалдың негізінде жатқан адамдық қасиеттердің түрлерін ескеріп, сезім арқылы оқушылар санасына жеткізуді ойластыру керек.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Конституциясы.- Алматы, 2005 ж;
2. «Білім туралы» ҚР Заңы, 27.07.2007 жылы қабылданған;
3. Турғынбаева Б.Ш., Кіші жастағы оқушылардың шығармашылық қабілетін анықтау. - Алматы, 1999;
5. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. -Алматы., 1998;
6. Педагогика және педагогикалық технологиялар. - Ақтөбе, 2001;
7. Жумабаев Ж., «Педагогика», Алматы, 1993 ж;
8. Жағырапова Г.С., Оқушылардың дарындылығы мен шығармашылық қабілеттерін арттыру жолдары, 2006;
9. Төлеубекова Р.К. , Ұлттық тәрбие және оның философиясы. - Педагогика және Психология журналы №1, 2009;

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ ПӘНІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫСТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДАҒЫ АРТЫҚШЫЛЫҚТАР МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ

Амантай Арай Абзалқызы
Ақтөбе қаласы

№10 жалпы білім беретін орта мектебінің қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Дарын дегеніміз - дұрыс таңдау жасай білу.
Роберт Де Ниро

Абай атамыз «Жас бала анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады. Біреуі – «ішсем, жесем, ұйықтасам» деп тұрады, екіншісі – «көрсем, білсем, үйренсем» деп, көзі көрген, құлағы естігеннің бәрін сұрап, тыныштық көрмейді» – дейді өзінің жетінші қарасөзінде. Біздің қарастырып отырғанымыз да дәл осы көрсем, білсем, үйренсем деп жүрген дарынды балаларымыз. Ж. Аймауытовтың пікірінше, адам өмірге өзіндік табиғи қасиеттерімен, қабілеттерімен келеді. Ал баланың бойындағы туа біткен қасиеттерді дамытатын – оқыту мен тәрбие. Осы оқыту мен тәрбие процесінде мен қалай келдім? Дарынды оқушылармен қалай жұмыс жасадым?

Төрт жыл жоғарғы оқу орнын бітіріп келген маман мектебімізге келді немесе өзімізде сондай жас маман болып келдік. Енді сол теориялық білімнің практикаға ұштасуы қалай жүзеге асырылады, жас маманға қандай көмектер көрсетілген. Мен ең алғашқы жас маманнан бүгінгі күнге дейінгі қандай тәжірибеден өткеніммен сіздермен бөлісейін. Ия, университет қабырғасында лекция жазып, практикада сабақ айтудың жөні бір бөлек, мектепке барып практикадан өтіп, процесске іс жүзінде өту бір бөлек. Десек те, Алла бұйыртып осы жолда жіберген қателіктеріммен қатар, жаныма жақын анамдай болған ұстаздардың тәлімгерлердің жөні тым бөлек еді. Университет оқып жүріп, алғашқы практикам №39 мектепте практиканты болудан басталған еді. Бұл практика мен үшін қайнаған қазанға түскенмен бірдей болды десем артық та, кем де емес. Себебі, өзім кішкентай көрінетініме қарамастан 11-сынып практикаға берілді, апайдың барлық сағаттарына сабақ кірдім, апай - тыңдаушы, мен - мұғалім. Өз-өзіме деген сенімсіздік пен аудиторияны қарату маған тіпті қиынға соқты, әсіресе, диктант жаздырған сәтте қатты қиналушы едім. Таңертең апайдан бұрын келіп, кешке апаймен бірге қайтатын болдым. Бітіруші 11-сыныптың дайындығы да маған артылды. Одан бөлек, әрбір оқушыны қазақ тілі мен әдебиетінен тест жазып әкелу, оқушылардың әрбір қателіктерімен жұмыс, олардың әрбір сұрақтарына жауап беру мені біраз әбігерге салғаны рас, бірақ қалайда өзім

жақсы көріп таңдаған мамандықтың қызығы мен шыжығына толық көнуге үйреніп те қалдым. 11-сынып оқушыларының біраз еркеліктеріне де шыдауға тура келді, практикант деп тыңдағысы келмейтіні тағы бар, онан қалды қалжындап, өзің әзер асып-сасып жүргенде біресе телефоныңды, біресе керек қағазыңды тығып қойғаны сөйте-сөйте бірқалыпқа түстік. Осылайша, бір айлық педагогикалық практикада өтті-ау. Келесі жылы апайдың 5-сыныбына бір ай практикадан өттім бұл жолы «Арай апай» былтырғыдай асып-саспайды, оқушыларды өз дегеніне көндіре алады, аудиторияны емін-еркін қаратып жүр, балалармен жақсы жұмыс жасап, сөйтіп ұстаздар күнінде менен басқа ешбір группаласыма сыныптары сыйлық сыйламапты, ал мен болсам оқушыларымның сыйлығын алып, біраз қуадым. Оқу орнын аяқтап, ең алғашқы жұмыс орнымды Әйтеке би ауданынан бастадым.

Сонымен, теориямен практиканы ұштастыруда, біраз қиындықтарға тап болдым, алайда, тәлімгер ұстаздарымның арқасында барша қиындықтардың бәрін жеңіп шықтым десек те болады.

Менде пайда болған қорқыныштар мен қателіктер төмендегідей:

1. Берілген тапсырманы қиындықпен қабылдау;
2. Оқушылармен жұмыс барысында психологиялық байланыс;
3. Оқушыға жарыс апарған сәтте орын алмау;
4. Оқушының жарысқа барған сәтте қателіктерімен жұмыс жасамау;
5. Оқушыға қолдау көрсету, үміттендіру, сенімділік, шабыт сыйлаудың аздығы
6. Өзім біліп тұрсам да, өзімді құнсыздандырып, жасаған жұмыстарыма көңілім толмауы, өзіме деген сенімсіздік;

Берілген тапсырманы қиындықпен қабылдау, оны жасай алмаймын деп кері шегіну, бұл басты факторы адам қорқынышын жеңе алмау. Қорқыныштың шешімі қорқынышқа қарсы жүру, оны жасап көру. Оқушылармен жұмыс жасаудағы психологиялық байланыс емін-еркін қарым-қатынасқа көше алмау, оларға сабақ емес, бұйрық бергендей әсер қалдыру қателігі басым болды. Уақыт өте келе тәжірибие алмасу барысында, басқа ұстаздардың сабақтарына қатысу, барысында бұл мәселе шешімін тапты.

Оқушыны жарысқа, әдеби байқауларға апарған сәтте, олар орын алмағанда мынандай қателіктер мен қиыншылықтармен кездестім:

1. Оқушыны жүйелі, ұзақтау уақыт бөліп дайындамау
2. Өзімдікі дұрыс, басым сын қателіктермен дұрыс жұмыс жасамау
3. Ақтап алу, өзге пікірлермен санаспау (оқушы, мұғалім, әділқазы).
4. Оқушыдан тек байқау нәтижесін талап етіп, оның психологиялық ахуалымен жұмыс жасамау
5. Кәсіби біліктілікті арттыру үшін, заманауи талаптарға сай келмеу, заман ағымына ілеспеу.

Егер, мұғалім оқушыны тек жарыс өтетін сәтте ғана емес, алдын ала жүйелі дайындық жасайтын болса ғана нәтиже шығара алады.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімдерінің дарынды оқушымен жұмыстардағы қызметін бірнеше бағытқа бөліп қарастырамыз.

1. Мәнерлеп оқу
2. Шешендік өнер
3. Ғылыми жоба
4. Эссе жазу

Дарынды оқушыны даярлауда көп мұғалімдер оқушыға жеткізу жолында қиындыққа тап болады. Мысалы, көп мұғалім ғылыми жоба жазудың заңдылықтарын біле бермейді. Ғылыми жоба қалай жазамыз, тақырыпты қалай аламыз? Жарыстан орын алу үшін өзекті мәселенің алатын орны зор. Тақырыпты таңдауда немқұрайлылық танытып, бірақ, сол ғылыми жұмыстың өзектілігіне баса мән берілмей жатады. Ғылыми жобаның өзіне тән ерекшеліктері мен құндылықтарына баса мән берген уақытта ғана сіз сапалы нәтиже шығара аласыз. Әр бөлімді атау, әр бөлімшенің тақырып пен жүйелі сәйкес келуі

аталған өзекті мәселелердің шешімін табу. Жобаның жаңалығы мен тақырыптың өзектілігін ұштастырудың жолы, осының барылығы жетістікке жетуде өзекті фактор болып табылады.

Жоба жазу барысында негізге алатын нәрселер:

1. Тақырып таңдаған уақытта өзекті мәселесі бар қиын тақырыптарды таңдаңыз
2. Қиын тақырып, күрделі зерттеуді қажет еткенімен өзектілігі жоғары болса, сіздің нәтижеңіз бен жеңісіңізді өнімді етеді
3. Жобаны жазған уақытта, онда салыстырмалы, тарихи, әдеби көзқарастардың ортақ тұстары мен ерекшеліктеріне баса мән беріп айқын көрсетіңіз
4. Ғылыми еңбектерді толық оқып шығуға мүмкіндік болмаса да, сол еңбекті жазған авторлар мен сол ғылыми жұмыстар туралы пікірді саралаңыз.
5. Аннотацияны жазған уақытта, оны құр сөздер мен емес, дәйекті мысалдармен жазуды саралаңыз.
6. Жоба қорғауға үйрету барысында оқушыға қарапайым түсінікті тілмен жеткізуге дағдыланыңыз, жоба қорғауға бармастан бұрын оқушыға қорғайтын сөзді жүйелеп, бір ақ бет көлемінде жазып бергеніңіз дұрыс.
7. Қай сайыспен байқауға қатыссаңыз да бірсарынды тақырыптан арылып, өзгешелікке ұмтылуға тырысу керек.
8. Әрбір сайысқа қатысқан оқушымен тиімді кері байланыс жасаңыз?
9. Өзіңе қандай сын айтты, өзге оқушылар қай жерден қателесіп жатыр, қателікті қалай жетістікке айналдырудың жолдарын табу
10. Бір жыл немесе бірнеше жыл орын алмадым деп, оқушының да, өзінің де бетін қайтармау, жылы жауып тастамау
11. Әрбір қатысқан сайыс, байқау, жарыс орын алмасаңыз да ешкім бере алмайтын сабақ, ешкім өткізіп бере алмайтын нәтиже, қайталанбас дағды қалыптастырудың жолы.

Қарапайым, мәнерлеп оқудың өзінде оқушыны дайындағанда мынадай кеңестер берер едім. Мысалы, сіз «Абай оқуларына» оқушы дайындап жатырсыз оны қалай дайындар едіңіз? Мәнерлеп оқуға оқушы дайындау құр жаттау мен оны актрисалыққа енгізіп қою ғана емес, оқушының өн бойынан өткізу болып табылады.

1. Өлеңді мәтінді жаттау
2. Дикциясын қою (қай жерде жоғары, қай жерде төмен дауыс ырғақтары т.б.)
3. Артикуляциялық жаттығулар (оқушының сөзді айтқанда қай дыбысы анық естілмейді, қателік болып есептелінеді, сол дыбысқа баса мән беріп сонымен жұмыс жасау)
4. Талап ету: ол өлеңнің авторын Абай емес, өзің шығарғандай күйге ену
5. Егер сен Абай болса, осы өлеңді қалай жеткізер едің?
6. Егер сен Абайдың алдындағы шәкірт болсаң не жазар едің?
7. Жарыстыру, бәсекелестік пен күнделіктің арасы бір-ақ қадам оны қалай ажыратамыз? (шынайы бәсекелестіктің негізін дұрыстап ұғындыру. Мысалы, жарысқа 25 оқушы қатысты оның ішінен неге сен ғана орын алуың керек?)
8. Дарынды оқушының жеке дара қабілеттерін ескеру «уникальность» деген не? Оны қалай қолданамыз?

Дарынды балаларды айрықша оқшауландыратын ерекшеліктер – ақыл-ой еңбегіне бейімділік, жоғары зерттеушілік қабілеті мен танымдық мотивация, білімді, жаңа хабарды ұдайы қабылдауға ұмтылыс, яғни, танымдық қажеттілік.

Дарындылық белгілерінің ең белгілісі – оқу бағдарламасын табысты меңгеру және шығармашылық қабілет.

Дарындылықты анықтағанда төмендегі факторларды ескеру керек:

- Жас ерекшелігі
- Тұлғалық ерекшелігі.
- Экспериментатордың тұлғалық ерекшелігі.

Дарынды балалармен жүргізілетін жалпы жұмыс жоспары:

1. Дарынды баланы іздеп табу және іріктеу

2. Тереңдетілген бағдарлама бойынша (жеке, топтық, жұптап) оқыту
3. Дарынды балалармен жүйелі түрде қосымша сабақтар өткізу
4. Проблемалық оқыту әдістерін пайдалана отырып оқыту. Ізденіс жұмыстарын (реферат, баяндама, сөзжұмбақтар, ребус, эссе жазу, т.б.) өз бетінше ізденіп оқуды ұйымдастыру, дамыту.
5. Мектепішілік және аудандық пәндік олимпиадаларға, конкурс-сайыстарға, ғылыми-практикалық конференцияларға қатыстыру.
6. Жаңа педагогикалық технологиялар элементтерін пайдалана оқыту.

Дарындылықтың дамуында жаңа өте маңызды жағдай болып келеді, соның ішінде:

- жаңа құрылымы мен оның эмоционалды климаты;
- бала мен ата-ана арасындағы қарым-қатынас стильдері;
- ата-аналардың бала дарындылығына қатынасы.

Жаңа құрылымы мәселесіне жүгіне отырып, балалардың көбі (87%), толық жаңа жүйелерде тәрбиеленген деп айтуымызға болады. Жиі, 70% жағдайында жаңа жүйеде балалармен және ата-аналармен қатар, туыстарының ішінен біреулер: әжелер, апалар және ағалар, жиендері тұрады.

Мектепке дейінгі шақта, олардың жүргізуші іс-әрекеті — рольдік ойындар. Балаларға құрбыларымен жеткілікті түрде айқын және тұрақты көрінетін қарым-қатынасқа деген қажеттілік туылады. Бала қаншалықты дарынды болса да, оны оқыту керек екенін ұмытпау қажет. Оларды тұрақтылыққа, еңбек етуге, өз бетімен шешім қабылдауға үйрету керек.

Қабілетті шәкірттердің бейімділігі одан әрі дамыту, оның шығармашылық қызметін, іс-әрекетін жетілдірудің бір түрі, оларды олимпиадаларға дайындау жұмыстарын ұйымдастыру мектеп бойынша, сондай-ақ пән мұғалімдерінің арнайы жасалынған жеке жоспары негізінде жүргізіледі. Мектепішілік пән олимпиадасының жүлдегерлері, олимпиадаға қатысатын үміткер оқушылар арнайы сауалнама негізінде іріктеліп мұғалімдерге бекітіліп беріледі. Бұл оқушылармен дайындық барысы, жоспарланған жұмыстың орындау сапасы мектеп басшылары тарапынан апта сайын тексеріледі, қорытындыланып отырылады.

Тексеру кезінде тапсырмалардың талапқа сай іріктеп алынуы, оның орындалу сапасы, пайдаланып жүрген әдебиеттер, оның дұрыс іріктелуі, шәкірт дайындығының деңгейі, т.с.с. егжей-тегжейлі тексеріледі.

Ол бірнеше кезеңнен тұрады.

I кезең – наурыз, сәуір- тақырып таңдау;

II кезең- мамыр- қыркүйек- тақырып бойынша зерттеу жұмысы;

III кезең- қыркүйек-қазан- ғылыми жоба жарыстарының мектепішілік кезеңі;

IV кезең – қазан-қараша- жұмыстарды сайыстың келесі кезеңіне ұсыну;

V кезең – қаңтар-ақпан- ғылыми жоба жарыстарын қорытындылау, талдау, бағалау, ұсыныстар беру.

Шәкірттерді ғылыми жоба жарыстарына дайындауда төмендегі мәселелерге ерекше көңіл бөлінеді:

1. Тақырыптың ғылыми құндылығы;
2. Аталған тақырыпты ашудағы шәкірт еңбегінің сипаты, қосқан жеке үлесі;
3. Шешендік шеберлігі, сөйлеу мәнері, ойын ұтымды, жағымды жеткізе алуы, өзін ұстауы, аудиторияны тартуы;
4. Көрнекілігі мен ұсынылған материалдың сапалылығы;
5. Жұмыстың көркем безендірілуі;

Осындай жұмыстарды жүйелі жүргізудің нәтижесінде оқушыларымыз аудандық, облыстық, республикалық жарыстарда жүлделі орындарға ие болып жүр. Атап айтсақ халықаралық қашықтан оқыту олимпиадаға, әдеби оқуларға, пәндік олимпиадалармен байқауларға оқушы қатыстырып, соңғы 3 жылдың ішінде 100-ден астам оқушы

халықаралық, республикалық, облыстық, ауданық дәрежелі дипломдарға ие болды. Бұл менің нәтижелі еңбегі деп білемін!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Білім туралы Заңы. Астана. 2004 жыл.
2. Назарбаев Н.Ә “Біздің халқымыз жаңа өмірге бейімделуі керек” //”Егемен Қазақстан”. 31 мамыр. 2000 ж.
3. Шығармашыл тұлға қалыптастыру қадамдары. Мақала.
4. Хмель Н.Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя. Алматы. “Ғылым”. 2008г.
5. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. Астана. 14 желтоқсан 2012ж.
6. Дарынды балалармен жұмыс жасау жолдары. Қазақ тілі мен әдебиет журналы.
7. Әдебиетті оқыту әдістемесі [Мәтін] / Бітібаева, Қанипа ... – Алматы : Рауан, 1997. - 285 б. – 5-625-03058-8 (мүк.)
8. «Егіз өрім» (Педагогикалық эсселер). – Өскемен. «Рекламный Дайджест», 2013.-292 бет
9. «Егіз өрім» (Педагогикалық эсселер: өңделіп, толықтырылып, екінші басылуы). – Алматы. «Жазушы», 2014.-408 бет
10. Абай және толық адам тәрбиесі / Қ.О. Бітібаева //Абай және ХХІ ғасыр: халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары 21-22 қазан 2005 жыл, Қазақстан Республикасы, Өскемен қаласы. - Өскемен: ШҚТУ, 2005. - 50-53б.

ДАРЫНДЫ БАЛА - БАҚЫТТЫ ҒАСЫР КЕПІЛІ

Муханбедиярова Дина Базарбаевна

Ақтөбе қаласы

Ғ.Ақтаев атындағы №6 мектеп-гимназиясының

директордың ғылыми-әдістемелік жұмыстар жөніндегі орынбасары

Аннотация

Бұл баяндамада жалпы дарындылық қабілет, бала бойындағы дарындылықты тану, білу және оны дамыту жолдары жөнінде айтылған. Дарынды оқушының бақытты ғасыр кепілі екендігіне назар аударылған.

Дарындылық - адамның өз бейімділігі арқылы, шығармашылықпен жұмыс істеу арқылы қалыптасатын қасиет. Бұл қасиетті байқап, оның бар екеніне көз жеткізіп, бойындағы дарынын одан әрі өрбітіп, ұштау, дамытуда мұғалімнің қажырлы еңбегі қажет.

«Дарындылық» ұғымы «сый» («дар») деген сөзден шыққан, дамудың алғышартын білдіреді.

Дарындылық - белгілі бір іс-әрекет саласында ерекше жетістікке жеткізетін адам қабілеті дамуының жоғарғы деңгейі. Баланың жас ерекшелігіне қарай қабілетті, белгілі бір іс-әрекетке бейімділігі жас кезінен болады.

Дарындылық дегеніміз - адамның кез-келген іс-әрекет түріне ерекше қабілетті болуы. Дарынды баламен жұмыс жасаудағы негізгі мақсат - заман талабына сай бәсекеге қабілетті, білімді, іскер, ойлау жүйесі дамыған, адамгершілігі жоғары, логикалық тұжырым жасауға бейім, еркін ойлай алатын жеке тұлғаны қалыптастыру. Осы орайда оқушының шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын арттыру

бағдары нақтылануы тиіс. Жаһандану үрдісінде әр баланың ақыл-ой еңбегінің дамуына ықпал жасайтын, оқушы жетістіктерін өрістетудегі негізгі тұлға - мұғалім.

Дарынды деп - өз қатарларынан әлдеқайда дамыған немесе ерекше бір зейіні бар (музыкалық, көркемдік, спорттық т.б. қасиеттер бар) балаларды айтады: ғылыми тұрғыдан кәдімгі сөзде оларды жиі вундеркиндытер деп те айтады. Психология көзқарасынан дарындылық екі мағына береді - жалпы рухани зейінділік және нақты дарындылық.

Дарындылықтың бірден-бір белгісі - тілдің ерте шығуы. Әсіресе, егер бала бөлек-бөлек сөздерден қарапайым сөйлемдерге көшсе, бұндай балалардың сөз байлығы да мол, әңгімесі де мәнерлі болып келеді және олар сөздің реңі мен нюанстарын іштей сезеді. Сөйлемдері ұзақ және орынды. Көп балаларда әзіл-оспақ қасиеттері кездеседі. Олардың есте сақтау қабілеті жақсы дамыған, ойлау қабілеті де жан-жақты. Дарынды балалар әдетте 4 жасында хат таниды, оқи алады. Тәжірибелі психолог - мұндай баланы өткір көзқарасынан және өзінің ерекше іс әрекетіне қарап көпшілік ішінен тез тауып алады. Егер үлкендер мен бала қарым-қатынасында сенімділік болмаса, ең үлкен дарын да танылмай қалады. Дарындылық, сол сияқты қарапайым зейінділік жылулық сүйіспеншілік және қамқорлық ортада ғана ашылады.

Білім сапасы мен қолжетімділігі - елдің бәсекеге қабілеттілігі мен табыстылығының негізгі факторы. Бүгінгі таңда педагогтердің ақпараттық құзыреттілігіне, білім беруді цифрландыруға ерекше көңіл бөлінуде. Мұғалімдердің кәсіби біліктілігін үнемі арттыру да сапалы оқытудың кепілі болып табылады. Заманауи технологияларды қолдана отырып, балаларды оқыту әлемдегі барлық өзгерістерге бейімделетін тұлғаны қалыптастыруға үлкен әсер етеді. Оқушылар білім алу, талдау, стандартты емес шешімдерді табу қажеттілігін түсінеді. Білім сапасы мен қолжетімділігі - елдің бәсекеге қабілеттілігі мен табыстылығының негізгі факторы. Бүгінгі таңда педагогтердің ақпараттық құзыреттілігіне, білім беруді цифрландыруға ерекше көңіл бөлінуде. Мұғалімдердің кәсіби біліктілігін үнемі арттыру да сапалы оқытудың кепілі болып табылады. Заманауи технологияларды қолдана отырып, балаларды оқыту әлемдегі барлық өзгерістерге бейімделетін тұлғаны қалыптастыруға үлкен әсер етеді. Оқушылар білім алу, талдау, стандартты емес шешімдерді табу қажеттілігін түсінеді. Білім сапасы мен қолжетімділігі - елдің бәсекеге қабілеттілігі мен табыстылығының негізгі факторы. Бүгінгі таңда педагогтердің ақпараттық құзыреттілігіне, білім беруді цифрландыруға ерекше көңіл бөлінуде. Мұғалімдердің кәсіби біліктілігін үнемі арттыру да сапалы оқытудың кепілі болып табылады. Заманауи технологияларды қолдана отырып, балаларды оқыту әлемдегі барлық өзгерістерге бейімделетін тұлғаны қалыптастыруға үлкен әсер етеді. Оқушылар білім алу, талдау, стандартты емес шешімдерді табу қажеттілігін түсінеді.

Дарынды бала – бұл болашақта жаңа технология шығарушы, әділ саясаткер, рухы биік адам, бұл – ұлттық құндылық. Білікті маман дарынды оқушылармен жұмыс істегенде өзінің мынадай қасиеттерімен ерекшеленеді. Дарындылықты анықтау, дамыту мәселесіне ерекше көңіл бөледі және сол бағытта талмай жұмыс жасай алады. Олар дарынды оқушыға қосымша тереңдегілген бағдарламалар жасай алады және олардың өздігімен жұмыс жасауына, шығармашылық ізденістеріне қажетті кеңес береді. Оқушыға дұрыс бағыт-бағдар беру арқылы оның ғылыми зерттеу жұмысымен айналысуына көмек көрсету керек. Педагогикалық үрдісті диагностикалау жұмысын жүргізе алады және оларды бір-бірімен байланыстыра алады. Дарындылықты анықтауда әртүрлі психодиагностикалық әдістемелерді және оқытудың әртүрлі жаңа технологияларын тиімді пайдалана біледі. “Бұлақ көрсен, көзінді аш”

демекші қазіргі таңдағы білім беру жүйесіндегі өзекті мәселе, ол оқушылардың дарындылық қабілетін танып білу, оны зерделеу! Бақытты заманның кепілі болатын жарық жұлдыздарды жағу! Өйткені, дарынды бала-бақытты ғасыр кепілі болмақ!

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Абиш А., Дарынды балалармен жұмыс. - Шымкент: Мектеп, 2006. №8, 29-31б.
2. . Елубаев А.О., Дарынды оқушыларды тану ерекшелігі, Дарын, 2009. №5, 112-116б.
3. Тоқтарбаева Р., Дарынды оқушыларды ғылыми жұмысқа баулу. - Тәрбие туралы, 2010. №6, 7-9б. 29.
4. Шырынбаева Г.К., Оқушы дарындылығын анықтау теориясына негізделген мұғалім қызметі. - Қазақ тілі: әдістеме, 2010. №3, 2-4б. 30.
5. Әбдірахманова Ж., Дарынды оқушыларды ғылымға бейімдеу. Қазақ және әлем әдебиеті, 2010. №1-2, 26-28б

**ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚҚА БАҒЫТТАЛҒАН БІЛІМ БЕРУДІҢ
ОҚУШЫ ДАРЫН ҚАБІЛЕТІН ДАМУДАҒЫ ӨЗЕКТІЛІГІ**

**Жанабаева Кунслу Куандыковна
Ақтөбе қаласы**

**М.Құсайынов атындағы Ақтөбе облыстық дарынды балаларға арналған
мамандандырылған лицей-интернатының қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі,
педагог-зерттеуші**

«Білімді ұлт - сапалы білім беру» Ұлттық жобасына сәйкес бүгінгі күнде жеке тұлғаны ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тәрбиелеу мен оқыту қажеттілігі туып отыр. «Әрбір білім беру ұйымының негізгі міндеті - ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға бағдарланған, функционалды сауаттылық дағдылары қалыптасқан, қоғамда бәсекеге қабілетті бола алатын білім алушы тұлғасының үйлесімді қалыптасуы мен дамуы үшін қолайлы білім беру ортасын құру». Функционалды сауаттылықтың бірі-оқу сауаттылығы - табысты, бәсекеге қабілетті коммуникативті тұлғаны қалыптастырудағы базалық дағдылардың бірі. Оқу сауаттылығының негізі оқу барысында мәтінмен жұмыс жасау құзыретін қалыптастырады. Сондықтан күнделікті білім алушының оқу дағдысын жетілдіру, оған көңіл бөлу, оқу сауаттылығын арттыруда маңызды рөл атқарады. Оқушылардың функционалды сауаттылығын арттыруда оқу бағдарламасындағы әрбір пәннің ролі зор. Соның ішінде қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарының орны ерекше. Осыған орай, оқушыға тіліміздің өзіндік қалыптасқан нормаларын үйрету - қазақ тілінің басты міндеті болып табылады.

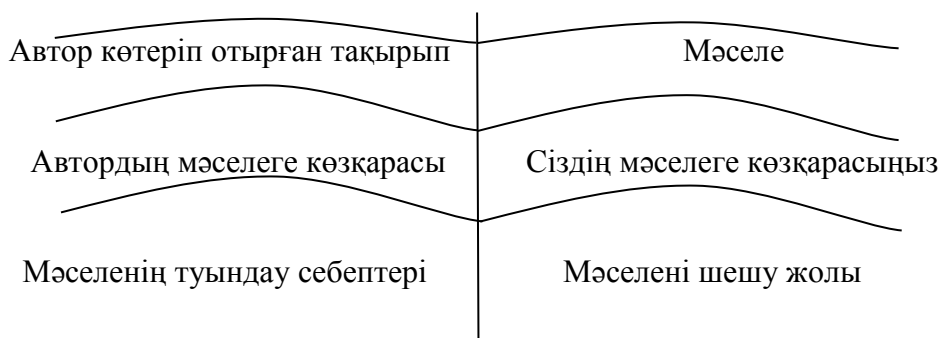
Күнделікті іс-тәжірибеде оқушылардың оқу сауаттылығын арттыратын әдіс-тәсілдерге тоқталып өтсек: Графикалық органайзерлерді қолдану функционалды сауаттылықты арттыруға бағытталған әдіс-тәсілдер болып табылады. Оның түрлері: дара диаграмма, қос диаграмма, уақыт тізбегі, хикая картасы, торлы диаграмма, т.б.

Қазақ әдебиеті пәні бойынша көркем шығарма мазмұны Блум жүйесі негізінде меңгертуді іс-тәжірибеде қолданамыз. Бұл жағдайда қолданылатын әдіс-тәсілдердің ішінде «Сюжеттік кесте», «Қабырғадағы рөл», «Эмоциялар графигі», «Менталды карта», «Оқиғалар картасы» оқушылардың шығарма мазмұнын түсініп қана қоймай жоғары деңгей сатылары: жинақтау мен бағалау деңгейлерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Мысалы: «Сюжеттік кесте» әдісі шығарма мазмұнына әдеби-теориялық талдаулар жасаған кезде тиімді.

Оқиға орны мен уақыты	Кейіпкерлері	Оқиғалар	Мәселе	Жасалған әрекеттің немесе оқиғаның салдары

Мәтіндегі көтерілген «Мәселелерді зерттеу ағашы», «FILA» әдістермен қоса автор ойын бағалау, тұжырым жасау, проблемалық сұрақтар арқылы зерттеу мәтінінде «Форсайт», «SWOT» талдау, «Блум түймедағы», «Журналистік сауалдар» әдістері де кеңінен қолданылады.

Мәселені зерттеу ағашы

Көтерілген мәселенің салдары Мәселені шешу жолы

Мәтін мазмұнымен жұмыс жасауда «Бес проблемалық сұрақ және жауап» әдісінің де тиімді жақтары көп. Жұптық тапсырмадағы екі оқушы да мәтінге өзіндік көзқарас тұрғысынан талдау жасайды. 7-сыныпқа арналған қазақ әдебиеті бағдарламасындағы М.Шахановтың «Нарынкұм зауалы» поэмасы бойынша әдеби талдаулар жүргізгенде бұл әдістің тиімділігін көрдік.

Сұрақ		Жауап
Поэма неліктен «Нарынкұм зауалы» деп аталады?	5	Себебі,
Өмірмен қоштасар сәтте де ақын арманы неге асқақ?		Себебі
Не себепті автор ақынды киелі аққуға теңейді?		Себебі
«Сор маңдайлы Жайықта» деген тіркесті автор не үшін қолданады?		Себебі
Дала заңынан аттағанда оның салдары қандай болады?		Себебі

Оқылымнан кейінгі мәтінмен жұмыста оқушының мәтін мазмұнын өзінше жазып шығуына мүмкіндік беретін тапсырмалар түрін қолданып жүрміз. Көп нүктенің орнына түсіп қалған сөздің синонимін қойып, мәтінді аяқтау тапсырылады.

Баяғыда қарлығаш жарға ұя салып, балапандарын..... . Бір күні қарлығаш ұяға өрмелеп бара жатқан көрді. Не істеу ? Қарлығаш көкекке

- Көкек, маған , ... ұяға өрмелеп бара жатыр, - деді қарлығаш.

- Бүркітке қонаққа бара жатырмын, ... жоқ, - деді көкек.

Қарлығаш шырылдап ұшып келе , бір дәуітті көреді.

- ? - деп сұрады дәуіт.

Сонда қарлығаш:

- , - деп жылайды.

Дәуіт қарлығаштың отырды, ұяға жетіп келді де, жыланға жақындады. Дәуіт жыланның шұқып алды. Содан бері дос екен.

Мәтін мазмұнын жылдам меңгертуге арналған тапсырмалар кестесін қолдауды қажет ететін оқушылармен жұмыста көбірек қолданамыз.

Тұтқын болып кеткен көк күшік ауыл тұрғыны болды. Көзін ауылға келгесін екі күннен соң ашты. Жұрт асырауға көнеді десті. Кішкене Құрмаш Көксерек деп ат қойып алды. Ертеңді-кеш айналасынан шықпайды. Өзіне жеке асқұйғыш — итаяқ әзір болды. Баурын көтеріп, тырбанып жүруге айналған соң, мойнына жіп тағылды. Үй ішінен шықпайды. Түн баласында Құрмаш қасына алып жатады. Сол үшін кәрі әжесінің қойнынан да шығып кетті. Бөлек жатады. Қасында не аяқ жағында, көрпенің астында Көксерек жатады. Жаз ортасына жақындаған кез болды. Көксерек үлкейді. Семіріп жонданғандай да болды. Бірақ үлкейісі даладағыдай емес, бәсендеу. Ауылдағы өзі құрбы күшіктерден сонша үлкен емес. Бұл уақытқа шейін Көксерек ауыл итінен көресіні көрді. Бірде-бір ит мұны дос көрмейді, маңына жақындатпайды. Қасқырға шабатын батыл төбеттер бұны талап тастайды. Өзге көп ит те ырылдап үріп, кейде тап беріп, әр жерінен тістеп тартып кетеді.

Тірек сөздер	Кім? Не?
Не болды?	Оқиғаның суреті

Өз іс-тәжірибемде КСРО және Қазақстанның еңбек сіңірген мұғалімі Қанипа Омарғалиқызы Бітібаеваның «Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі мен технологиясы» оқыту әдістемесін басшылыққа аламын. Ұстаздың дамыта оқыту технологиясына сүйене отырып, оқушыларды ғылыми еңбекке баулу, дарынды балалардың қабілетін жетілдіру, әр оқушының жеке тұлғалық қабілетіне қарай алған білімдерін сабақта қолдана алуға бағыттай отырып, әр сабағымды жоспарлаймын. Қандай шебер мұғалім болса да, ол оқушының өз белсенділігін туғыза алмаса, берілген білім нәтиже бермейді. Өзім сабақ беретін гуманитар бағытындағы сынып оқушыларының шығармашылық жұмыстарын жергілікті және республикалық басылым беттеріне жолдап отырамын. Олардың қаламының ұшталуына, тілдік дағдыларды меңгере отырып, ұлттық құндылықтарды бойына сіңіруіне бағыт беремін.

Қорытындылай келе, оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға бағытталған білім мазмұнын игерген оқушылардың білімдері мен біліктері өмірлік жағдаяттарда қолдана білуді, әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істей білуді және алынған ақпараттарды сыни тұрғыдан бағалай білуді, өзінің болжамдарын ұсыну және зерттеулер жүргізу, өзінің ойын негіздей білуді, іскерлігі мен дағдыларын адами іс-әрекеттердің әртүрлі салаларында, сондай-ақ тұлғааралық қарым-қатынас пен әлеуметтік қатынастарда өмірлік міндеттерді шешу үшін пайдалануды қамтамасыз етеді. Тұлғаның бейімділігін, қажеттілігін қанағаттандыруды, қызығушылығын ескере отырып, функционалдық сауаттылыққа қол жеткізуді қамтамасыз етіп, жан-жақты дамыған, алған білімдерін өмірмен байланыстыра алатын тұлғаны тәрбиелеп оқыту білім беру мамандарына артылған жауапты міндет екенін жауапкершілікпен сезінеміз.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012–2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы № 832 Қаулысы.
2. Құрман Н. Қазақ тілін оқытудың әдіснамалық негіздері. — Астана: Таным, 2008. — 162 б.
3. Аханова Б.Ж. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында оқушылардың оқу сауаттылығын дамытудың жолдары// Қазақ тілі мен әдебиеті.- 2023.-№3
4. Рауандина А.К. Қазақ тілін оқытуда оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру әдістемесі (орыс тілді мектептердің 5-6-сыныптары) п. ғ. к. дисс АВТОРЕФЕРАТЫ.- АЛМАТЫ, 2010.

5. Қадырова Ғ Функционалдық сауаттылықтың мектепке дейін білім беруде атқаратын мақсат-міндеттері// Қазақстан мектебі 2020
6. Қуанышбекова Н.Н Мәтінді оқытудың тиімді жолдарындағы әдіс-тәсілдер.// Қазақ тілі мен әдебиеті, 2023

ҒЫЛЫМИ ЖОБА ЖАЗУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Баимбетова Изаура Тынбаевна
Ақтөбе облысы, Мәртук ауданы
Родниковка жалпы білім беретін орта мектебінің
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Ғылым дегеніміз – адамның табиғат, қоғам және өзінің танымы туралы білім алуға бағытталған рухани қызметінің ерекше формасы.

Ғылымның негізгі мақсаты – ақиқатқа жету және табиғат, қоғам, ойлау заңдылықтары мен танымның объективтік заңдылықтарын ашу.

Ғылым білім алуға бағытталған, білімнің жинақтылығы мен тұтастығынан көрінетін адамның шығармашылық қызметі және сол қызметінің нәтижесі. Ғылым қарапайым тәжірибенің тарихи дамуында жинақталған ақпараттың, сілтеменің, қызмет пен пәнге берілетін нұсқаулардың жиытығы болып табылатын стихиялы, тәжірибелік білімдермен салыстырғанда, жүйелілігімен ерекшеленеді. Осы жүйеленген ғылым салалары бойынша ғылыми жобалар жазу – ұқыптылықты, ізденімпаздылықты талап етеді [1.21].

Әдетте, ғылымды зерттеу (жеңілдетілген түрде) үш ақыл-ой операциясының көмегімен жүзеге асырылады:

- зерттеу объектісін талдау;
- оны топтарға (кіші топтарға және т.б.) жіктеу;
- алдыңғы екі операция негізінде жаңа білімді синтездеу.

Дәл синтездің нәтижесінде ғылыми зерттеу мақсатына жету (көріну) керек. Бір нәрсені ғылыми тұрғыдан зерттеу дегеніміз – себеп-салдар байланысын үнемі анықтап отыру: себеп – құбылыс – салдар.

Зерттеу жұмысын жазу қиын болар, бірақ белгілі бір құрылымды сақтау және қадамдық үрдістерді орындау оны әлдеқайда жеңілдетеді дегім келеді. Кез келген ғылыми жоба қызықтыратын тақырыпты таңдаудан және зерттеу жоспарын құрудан басталады, ол бір жағынан ғылыми тұрғыдан өзекті және қызықты болуы керек, ал екінші жағынан тұтастық критерийлеріне сай болуы керек, яғни жүйелілік және толық мағыналық үйлесімділік. Тақырыпты таңдағанда зерттеу мәселесін анықтап алған жөн. Көп жағдайда зерттеушілер зерттеу мәселесін зерттеу өзектілігімен байланыстырып, оны түсіндіруде көпшілікті қызықтыратынын, бұрын аз зерттелгенін, т.б. сол сияқты ортақ фразалармен бірсарынды түсіндіреді. Мысалы сіз Қазақстандағы тұрмысы төмен отбасылар тақырыбында зерттеу жұмысын жазып жатырсыз. Сіз оны нарықтық қатынастардың дамуымен, қоғамдағы жұмыссыздық мәселесінің артуымен, әлеуметтік жағдайы төмен отбасылар санының көбейе түсуіне әкелгенін, оларға берілетін жәрдемақының аздығын жаза бастайсыз. Сіздің ойыңызша мәселе өзекті, себебі:

- біріншіден, бүгінгі күннің проблемасы;
- екіншіден, бұрын аз зерттелген, сондықтан өте қажетті зерттеу.

Алайда, бұл пайымдауда ешқандай зерттеу мәселесі жоқ. Себебі елімізде әлеуметтік жағдайы төмен отбасылар өте көп, ол туралы күнделікті газет-журналдан, интернеттен оқып, теледидардан көріп отырмыз. Кедейлер мәселесі, жұмыссыздық, мемлекеттік тілдің қолданылуы, жетім мәселесі, жастарды тұрғын үймен қамтамасыз ету сияқты сұрақтар зерттеу мәселесі бола алмайды. Бұл тұста зерттеуші зерттеу пәнін зерттеу нысанымен

алмастырып алғаннан осындай қиындыққа тап болады. Нені зерттегіңіз келетіні (мысалы жұмыссыздық, кедейлік) жұмыстың нысаны болады. Талқылауға ұсынғыңыз келетін, қойғыңыз, көтергіңіз келетін, мүмкін болса шешкіңіз келетін, шешу жолдарын ұсынғыңыз келетін ерекше мәселені көрсету – зерттеудің пәні.

Жалпы зерттеу мәселесін әлеуметтік мәселелерден нақты ажыратып алу қажет. Әлеуметтік мәселені көтермей-ақ зерттеулер жүргізіле беруі де мүмкін. Алайда зерттеу мәселесі жоқ еңбектің мәні де мағынасы да болмайды.

Не себепті осы мәселені қозғап отырғаныңызды алдымен өзіңізге түсіндіргеніңіз жөн. Бұл мәселе сіздің басыңыздан өтіп жатыр ма немесе болашақта болуы мүмкін деп ойлайсыз ба, жақындарыңыздың басынан өтіп жатырғандықтан оны талдағыңыз келе ме? Бастысы, неліктен бұл мәселе қызығушылық тудыруы қажет екенін түсініп алған жөн.

Зерттеу мәселесі дегеніміз – қандай да бір оқиға немесе құбылыс тұрғысындағы біздің біліміміздің ол жайлы басқа білімдерге, күнделікті, қарапайым, ақылға қонымды түсініктерге сәйкессіздігі [1.22]. Бұл қандай да бір парадокс, шешуге ұсынылып отырған жұмбақ секілді, түсініктердегі қайшылық, мағыналар мен түсіндірулердің сәйкессіздігі. Осы мәселені шешуге мақсатты әрекеттерге көшеді, басқа жол, шешім іздейді.

Екінші қадам, зерттеу тақырыбы мен оның шегін анықтау. Зерттеу мәселеніз анық болса, тақырып таңдауда барынша нақты, зерттеу ауқымын тарылтып алған жөн. Мысалы, «М.Әуезов шығармаларындағы фразеологизмдер» десеңіз, зерттеу ауқымы кеңейіп кетеді, себебі Әуезов шығармалары көп және олардың барлығында фразеологизмдер бар. Ал «М.Әуезов шығармаларындағы сан атауы бар фразеологизмдер» немесе «М.Әуезов шығармаларындағы фразеологизмдер («Көксерек» шығармасы бойынша)» десеңіз зерттеу ауқымы тарылады, зерттеу материалдарыңыз нақтыланады. Нәтижелі жұмыс болады. Ал егер жұмыссыздық туралы жазатын болсаңыз, міндетті түрде, облыс, аумақты анықтап, хронологиялық шектеу қойғаныңыз жөн. Ресми түрде түрде тіркелген жұмыссыздар ма, әлде жұмыстан қысқартылғандар ма немесе сіздің респондентіңіздің қатарында болуы үшін адам қанша уақыт жұмыссыз болуы қажет? Зерттеуіңізге кірмейтін нәрсенің бәрін бірден шығарып тастау қажет.

Зерттеу тақырыбына қойылатын негізгі үш талап төмендегідей:

Жұмысың атауы формалық тұрғыда анық болуы қажет;	Библиографиялық тұрғыда дәл;	Мазмұндық тұрғыда түсінікті, қысқа және стильдік тұрғыдан нормаға сәйкес.
Жұмыстың атауы автордың тек өзіне немесе сол саладағы адамдарға ғана түсінікті фразалар, тіркестермен берілмеуі қажет.	Жұмыстың атауында сіздің зерттеуіңіздің сипатын, бағытын көрсететін тірек сөз болуы қажет.	Тақырыптың стильдік нормаға сай құрылуы маңызды. Атауда бірдей сөз тұлғасының қайталанбауы, сөздер мен сөз тіркестерінің грамматикалық заңдылыққа сай болуы маңызды.

Екінші қадам, зерттеу жұмысының өзектілігін анықтау. Зерттеу жұмысының өзектілігі автордың зерттеу еңбегінде көтерілген мәселені терең түсіне білуі, өзі орындаған жұмыстың сапасы туралы айтуға мүмкіндік беретін негізгі элемент болып табылады. Бұл тұста келесі кезеңдерді естен шығармаған жөн:

- зерттеп отырған мәселенің өзектілігін жиі анықтап көрсететін талаптар, алғышарттар;
- мәселенің ресми құжаттарда көрініс табуы;
- ғылыми әдебиеттердегі орны, көрінісі;
- мәселемен байланысты басқа да ғылыми мәселелер;
- мәселенің басқа ғылым салаларымен байланысы;
- мәселенің бүгінгі күнгі өзектілігі;
- мәселенің ғалымдардың, мамандардың назарын аудартатын тұсы;

- талдауды, қорытуды қажет ететін қолда бар жетістіктер.

Үшінші қадам – зерттеу жұмысының мақсаты мен міндеттерін анықтап алу. Алдымен кез келген жазбаша жұмысқа ортақ үш мақсат болатынын есте сақтаған жөн. Оларды төмендегі кестеден көре аламыз:

Ақпарат беру	Сендіру	Өзінді тыңдату
Зерттеу жұмысы арқылы сіз адамдарға жаңа ақпарат беруді көздеуіңіз керек. Мысалы, қалай бай болу керек, қалай бақытты болу керек, т.б. мәселелер туралы жазған, осы мәселелерді оңтайлы шешкен адамдар туралы ақпарат бересіз.	Мәселеге байланысты өзіңіздің ұстанымыңыз, көзқарасыңыз болуы мүмкін. Сол арқылы оқырманның көзқарасын өзгертуге тырысу. Мысалы сіз білім беру жүйесіндегі көптілділік туралы айта келіп, бала бақшада шет тілдерді оқытуға қарсы шығуыңыз мүмкін. Осы пікіріңізге түрлі аргументтер келтіре отырып, оқырманды сендіруіңіз қажет.	Көтерілген мәселеге орай, оңтайлы ұсыныс білдіру, күтпеген шешім, сыни көзқарас ұсыну.

Барлық академиялық жазбаларға (эссе, мақала, ғылыми жоба, дипломдық жұмыс, диссертация, т.б.) осы үш мақсат қойылады. Сонымен қатар, зерттеу жұмысының нақты бір мақсаты болуы қажет. Мақсатты жазуда тақырыпты кеңейтіп айта салуға болмайды. Мысалы, «Шәкәрім шығармаларындағы позитивті психология» деген зерттеу жұмысының мақсатын «Шәкәрім шығармаларындағы позитивті психология сарындарын анықтау және насихаттау» деп көрсету дұрыс емес.

Зерттеудің мақсаты жазу – зерттеу жұмысының алғашқы кезеңінде анықталған зерттеу мәселесін қысқа, нақты, түсінікті сөйлеммен беру. Бұл нақты практикалық жұмыс барысында пайда болады. Пайда болмаса, соған ұмтылу қажет.

Жұмыстың мақсаты айқындалған соң, сол мақсатқа жету жолындағы міндеттер анықталып, қадам қадамымен жұмыстар жүргізіледі. Міндеттер:

- жұмыстың негізгі мазмұндық бөліктерін анықтайды;
- барынша нақты және орындалатын сипатта құралады.

Келесі қадам – зерттеу материалдарын жинақтау. Материал ретінде зерттеу мәселесімен байланысты идеяларды, мысалдарды, бақылау нәтижелерін жинақтайсыз. Оқушы Американы ашып отырған жоқ. Бұл мәселе осыған туралы ішінара айтылған мысалдар, зерттеулер бар. Сондықтан оқушы оның тақырыбына қатысты зерттеулерді қарап шығуы қажет. Кітапханадан, электронды қорлардан материалдар жинақтайды. Осыдан кейін жұмысты жазуға кірісеміз.

Ғылыми жоба кіріспеден басталады. Кіріспе ғылыми жобаның бағдарламасы іспетті. Кіріспеде:

- тақырыптың өзектілігі;
- мақсаты мен міндеттері;
- қорғауға ұсынылатын тұжырымдарыңыз;
- ғылыми жаңалығыңыз;
- зерттеу жұмысында қолданылған ғылыми әдістер;
- еңбектің теориялық және практикалық құндылықтары;
- күтілетін нәтижелер;
- жұмыстың құрылымы жазылады.

Негізгі бөлімде негізгі мәселені қозғайсыз. Бұл бөлімдегі маңызды құрылым «тезис-аргумент» байланысы. Аргумент келтіруде нақтылық қажет. Ғалымдардың пікірлері, зерттеу нәтижелері болғаны дұрыс. Жүргізілген практикалық жұмыстар нәтижесі көрсетілгені жөн. Сауалнама, бақылау, сынақ болған жағдайда, олардың нәтижелері, шыққан қорытынды туралы жазу қажет.

Қорытынды бөлімде ғылыми жобаның негізгі бөліміндегі ойлардың қорытындысын, тұжырымдар көрсетілуі тиіс. Тұжырымдар мен шешімдерден кейін жобаның болашақтағы даму жолдарын ұсынады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Динаева Б.Б., Сапина С.М. Академиялық сауаттылықтың теориялық және практикалық негіздері // оқу құралы. Астана, 2020. 199 б.
2. Монтень М. «Опыты. Избранные главы» / Пер. с фр.; сост., вступ. ст. Г.К. Кошкова; примеч. Н. Мавлевич. М.: Правда, 1991 (I, 25).
3. Келли К. Неизбежно. 12 технологических трендов, которые определяют наше будущее / пер. Т. Мамедова, Ю. Константинова. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2017. 347 с.

ДАРЫНДЫ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ ПӘНІНДЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН ӘДІС-ТӘСІЛДЕР

Тажгарина Айгуль Нурмуханкызы

Ақтөбе қаласы

**А.Байтұрсынұлы атындағы лингвистикалық
мектеп-гимназиясының қазақ тілі пәні мұғалімі**

Андатпа

Дарынды бала – ел болашағының негізі. Қазақ тілі мен әдебиет пәнінде дарынды балаларды анықтап, әдістерді қолдану арқылы білімдерін шыңдауға ықпал етеді. Елдің мәдени және әдеби тарихын өн бойына қалыптастыра өскен жас ұрпақ еліне алаңдар тұлға болады анық. Бұл жұмыста дарынды балалардың оқу ерекшелігі мен қазақ тілі мен әдебиеті пәнінде қолданылатын әдістер мен тәсілдер көрсетілген. Сонымен қатар заманауи және цифрлы тәсілдерді қолдану кез келген оқушының оқуға ынтасы мен жеке ерекшелігін ашуға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: қазақ тілі мен әдебиет, дарынды бала, әдістер мен тәсілдер, білім беру.

Бүгінгі күнде бүкіл әлемнің дамуы мен өркениетті болуы, биік белестерді бағындырып, жаңа технологияларды меңгеруі - тікелей өскелең ұрпақтың білім деңгейіне байланысты. ХХІ ғасыр – қара күшпен бой жарыстыратын емес, терең білімімен ой жарыстыратын заман десек, қазіргі заманда білімді игеріп озат болуға талпынатын жастардың талабы арта түсуде. Осы орайда, оқушының жан-дүниесіне үңіле, артықшылықтары мен дарындылық қабілеті барын анықтайтын да, оны одан әрі шабыттандыратын да мұғалімі екені баршаға аян.

Бүгінгі ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беру, шығармашылық қабілеті мен талантын таныту – мұғалімдердің негізгі міндеті деп ойлаймын. Мұғалім өз ісіне деген шексіз сүйіспеншілік арқылы, бала жанын сөзсіз түсініп, білімі мен білігін үнемі жетілдіріп отыруы керек. Дарынды білім алушының анықтау үшін бастауыш сынып кезінен бастап зерттеу жүргізу қажет. Дарынды бала – белгілі бір іс-әрекет түрінде жарқын, айқын, кейде көрнекті жетістіктерімен ерекшеленетін бала. Осы орайда, кез-келген оқу орнында кездесетін мәселе – мұғалімнің кәсіби әлеуетін дамытпай, дарынды баланы дамытып, оқыту мүмкін емес. Дарындыларға арналған бағдарламалар әдеттегі оқу жоспарларынан өзгеше болуы керек. Осындай балалардың білім алуы олардың негізгі қажеттіліктерін қанағаттандырғанын қалаймын. Дарынды балалардың оқу бағдарламаларында ескерілуі тиіс жалпы сипаттары бар[1]

Мұғалімнің тұлғалық және кәсіби қасиеттерінің жиынтығы оқушының мүмкіндіктерін ашуда маңызды рөл атқарады. Әрбір бала қандай да бір бейімділікпен,

кабілеттермен дүниеге келеді. Кез-келген мұғалімнің міндеті – олардың дамуына оңтайлы жағдай жасау. Отбасының, қоғамның, мемлекеттің ықпалы дарындылық белгілерінің дамуына немесе олардың жойылуына ықпал етуі мүмкін. Олардың өшпеуіне көмектесу – дарынды ұстаздың міндеті. Дарындылықты дамытуда мұғалім өз саласында жаттықтырушы болуы керек. Ол кәсіпқой ғана емес, ол әрбір бала өз мүмкіндіктерін жүзеге асыра алатындай жағдай жасауды білуі тиіс. Мұғалім білім алушыларды мақсат пен міндеттерді жүзеге асыруға итермелеп, бағыт-бағдар беруші. Мұндай мұғалімнің көмегімен оқушылар белгілі бір мәселені шешудің әртүрлі жолдарын тауып, тәжірибе жүзінде іске асыра алады[2].

Өзін дамытпаған мұғалім білім алушыны дамыта алмайды. Оқушыларды зерттеу әдісін жүзеге асыруда шығармашылық әрекеттің мынадай элементтерін қалыптастырамын:

- білім мен дағдыны жаңа жағдайға өз бетінше беру;
- объектінің жаңа қызметі мен құрылымын анықтау;
- жаңа іс-әрекеттің белгілі әдістерін дербес үйлестіру;
- мәселенің шешімін табудың альтернативті тәсілі.

Дарынды оқушылармен нәтижелі жұмыс жасайтын мұғалімнің кәсіби “бейнесі” мынадай қасиеттерден тұрады: жоғары кәсіби біліктілік, даралық қасиет, білімпаздық, ойлап табуға және ғылыми зертеу жұмысына қабілеттілік, кәсіби қызметін өздігінен жетілдіруге ұмтылушылық. Дарынды оқушымен жұмыс мұғалімнің өзіне, қызметіне және кәсіби біліктілігіне жаңа, жоғары талаптар қояды. Тіпті, оның кәсіби жетілуіне өзгеше емтихан болып табылады. Ал егер сыныпта бірнеше дарынды балалар болса, онда олардың дарындылығын дамыту үшін олармен сабақтар ұйымдастыру қажет. Сондықтан мектеп оқушыларының оқу жұмыстарын олардың әрқайсысының қабілеттерін барынша арттыру, жалпы және жеке пәндерге оқуға деген қызығушылықты қалыптастыратындай етіп ұйымдастыру өте маңызды болып табылады. Қазақтың ағатушысы, ұлт ұстазы Ыбырай Алтынсарин «Маған жақсы мұғалім бәрінен де қымбат, өйткені мұғалім – мектептің жүрегі» деп, бір сөйлемге ұстаздың не себепті жақсы екендігін анықтап берген. Расымен, мектептің жүрегі болу, ұрпақ алдында зор жауапкершілік жүгін аркалап, жас өскелең ұрпақты бүгінгі заманауи іліммен, жаңа технологиямен, қазақтың ұлттық құндылықтарын бойына сіңіре тәрбиелеу, дарындылықты анықтау әрі дамыту – мұғалімнің мақсаты[3].

Инновациялық әдістер қазіргі заманғы әлеуметтік жағдайларға бейімделуге ықпал етеді. Кез-келген инновациялық қызметтің негізінде шығармашылық жатыр. Шығармашылық іс-әрекет жеке тұлғаның эмоционалдық және интеллектуалдық салаларын дамытуды көздейді. Бұл қазіргі оқу процесінің негізгі міндеттерінің бірі. Мектептегі оқу іс-әрекеті осы мәселені шешуді қамтамасыз ететін нақты технологияларды қолдануды талап етеді. Мұндай технологиялар оқытудың инновациялық формалары: рөлдік ойын, жобалық әдіс, драматизация, АКТ, жаңа технологиялары. Негізгі міндет – инновациялық іс-әрекетке әрбір қатысушының шығармашылық әлеуетін жүзеге асыра отырып, оқушылардың белсенді танымдық әрекетін ынталандыру әдістерін таңдау. Мұғалімнің мақсаты – білім берудің инновациялық түрлерінің мүмкіндіктерін анықтау, білім берудің тиімділігін арттыру, қазақ тілі сабағында мектеп оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту.

Сондай-ақ, интернет-ресурстарды пайдалану мүмкіндіктері орасан зор. Сабақта мұғалім оқушылармен бірлесе отырып, бірқатар дидактикалық міндеттерді шеше алады: ғаламдық желі материалдарын пайдалана отырып, оқу дағдыларын қалыптастыру, оқушылардың сөздік қорын толықтыру, оқушылардың қазақ тілін үйренуге деген ынтасын қалыптастыру. Бұл білім алушыларға ғаламторда өткізілетін тесттерге, викториналарға, байқауларға, олимпиадаларға қатысуға, сондай-ақ бейне-конференцияларға қатысуға таптырмас мүмкіндік[4].

Цифрлы технологиялар білім берудің барлық кезеңдерінде қолданылуы мүмкін:

- жаңа материалды түсіндіру;
- үйренгендерін бекіту;
- өтілген материалды қайталау;
- білім, білік, дағдыны бақылау.

Мен сабақтарымда білім алушылардың белгілі бір грамматикалық немесе лексикалық тақырып бойынша білімдерін бекітуге және тексеруге ғана емес, сонымен қатар теориялық материалды қайталауға, белгілі бір тақырып бойынша білімдерін тереңдетуге мүмкіндік беретін түрлі интернет ресурстарын кеңінен пайдаланамын.

Қазіргі заманғы білім беру процесі оны ақпараттық кеңістікке қоспай мүмкін емес, сондықтан интернет мобильділігінің артында интерактивті фактор білім беру процесіне енгізілген. Сабақта мультимедиялық оқыту құралдарын пайдалану бағдарлама элементтерін қолданудың жан-жақтылығын және ақпарат ауқымын кеңейтуді көздейді. Осыған байланысты білім алушыға білімді бақылаудың әртүрлі режимдерін таңдау мүмкіндігін беретін оқыту үдерісінде интерактивті тестілеу бағдарламаларын қолдануда мүмкіндік көп[5].

Жаңа технологияларды қолдану:

- балалардың қызығушылығын арттырады және тереңдетеді;
- оқушылардың өз бетінше танымдық іс-әрекеті (оқуға баулу, ізденімпаздығын дамыту, ой-өрісін кеңейту), сыни тұрғыдан ойлау қабілетін дамыту арқылы шығармашылық қабілеттерін дамытады;
- білім алушыларға үлкен көлемдегі ақпаратпен жұмыс істеу дағдыларын, зерттеу дағдыларын (мәселені көру және оны шешу жолдарын анықтау), коммуникативті дағдыларды (топпен жұмыс) алуға көмектеседі.

Инновациялық технологияларды пайдалана отырып оқыту нәтижесінде оқушылардың ой белсенділігі артып, қазақ тілінде білім, білік, дағдыларды меңгереді.

Заманауи оқушы ақпараттың алуан түрін пайдалана білуі және қоғамда әлеуметтенуі қажет. Демек, инновациялық технологияларды пайдалану бүгінгі таңда өзекті болып табылады, өйткені көптеген адамдар үшін ақпараттық кеңістік қолжетімді, қызықты және пайдалы. Инновациялық технологияларды пайдалана отырып, мұғалім оқытылатын пәнге деген қызығушылығын арттыруға және тереңдетуге мүмкіндік алады, ал өз кезегінде қарапайым жалпы білім беретін мектепте оқитын оқушы оқуға ынталандыратын инновациялық жағдайда жұмыс істей алады. Сондықтан мен қазақ тілін оқыту барысында онлайн-платформалармен тиімді жұмыс жасау арқылы оқушылардың оқуға ынтасын оята түсемін.

Мұғалімнің цифрлық құзыреттілік деңгейі оқу үдерісіне және сынып үлгеріміне әсер етеді. Мұғалімге ыңғайлы жұмыс үшін не қажет екенін түсіну және қандай білім жеткіліксіз екенін, білім беру нәтижелеріне жету үшін қандай цифрлық ресурстар қолайлы және оларды қалай қолдану керектігін анықтау маңызды[6].

Мұндай технологияларды және олардың әдістемелерін пайдалану оқушылардың оқуға деген қызығушылығын дамытады, табысты оқу іс-әрекетіне мотивациясын арттырады, олардың қызметінің нәтижелері үшін жеке жауапкершілікті қалыптастырады, оқушылардың жеке және жас ерекшеліктерін ескереді, т. оқуды оқушыға бағытталған етеді. Сондай-ақ, сабақ барысында да әдістерді түрлендіріп қолдану оқу мақсатына жетуге жетелейді:

Сондай-ақ, сабақ барысында да әдістерді түрлендіріп қолдану дарынды оқушыларды тануда және оқу мақсатына жетуге жетелейді[7]:

1.«Себет: идеялар, атаулар мен түсініктер» әдісі: Оқушылардың жеке және топтық жұмыстарын ұйымдастырудың бұл әдісін негізінен сабақтың бастапқы кезеңінде, олардың тәжірибесі мен білімін арттыру сәтінде қолданамын. Білім алушылардың талқыланатын тақырып бойынша білетінін немесе ойларын білуге мүмкіндік береді. Тақтада себет

белгішесін салуға болады, онда барлық оқушылар бірге зерттелетін тақырып туралы білетін білімдерін жазады. Бұл оқушылардың негізгі мектепте алған білімдеріне сүйенетіндіктен қиындық тудырмайды. **Әдіс 2 кезеңнен тұрады:**

1-кезең. Бұл жеке жұмыс. Өз бетінше білетіндерінің барлығын есіне түсіріп, жауаптарын жазыңыз. Тақтадағы мұғалім балалардың барлық мүмкін жауаптарын «себетке» салып жазады.

2-кезең. Ұжымдық жұмыс. «Мықты» оқушылармен бірге біз қате жауаптарды тауып, қоржыннан «шіріген саңырауқұлақтарды» (яғни дұрыс емес жауаптарды) алып тастаймыз. Қазақ тілі мен әдебиетіне қызығушылықты дамыту үшін сабаққа балаларды қызықтыратын тарихи, этимологиялық сілтемелерді қосу, ойын түрлерін өткізу қажет: «Сөз жаса», «Үшінші қосымша», «Аудармашы», «Эрудит», «Мақал жина», «Өзгерту», «Сөз торы» т.б., шығармашылық эксперименттерді, жобалық әдісті, сайыстарды, олимпиадаларды қолдану білім алушының оқуға деген ынтасын одан әрі арттырады.

2. «Тақырыптық теннис» әдісі. Білім алушыларды топқа бөліп, тақырып бойынша білетін сөздерін кезекпен айтуы сұралады. Кім тоқтамай айтады, сол жеңіске жетеді. Бұл әдіс білім алушылардың сөздік қорын молайтады.

3. «Сұрақтары бар қорап» әдісі. Кабинетте қорап қойылып, оған білім алушылар сабақтың соңында өз сұрақтарын қалдыра алады. Бұл сұрақтар келесі сабақтың басында талқыланады.

4. «Коллаж әңгіме» әдісі

Мақсаты: дарынды білім алушылардың сыни ойлау және коммуникативтік дағдыларын дамыту. Білім алушыларға түрлі-түсті суреттері бар журналдар беріледі. Олар журналдардан қиып алып алған суреттерін плакатқа жабыстырып, әңгіме құрастырады. Топтар өз сөйлемдерін оқып, пікір таластырады[8].

Сабақта және сабақтан тыс уақытта сыныппен қарым-қатынас жасау, сабақта оқушылардың ынтымақтастығын қамтамасыз ету үшін мұғалім мұғалім мен оқушы арасында сенім, өзара сыйластық атмосферасын қалыптастырып, оқушыларды белсенді өзіндік іс-әрекетке тартады. Семинар, сабақ-зерттеу, сабақ-тест сияқты жұмыс түрлеріне ерекше орын беруге болады. Олар материалды шығармашылықпен түсінуге ықпал етеді, білімді меңгеруде оқушылардың дербестігін қалыптастырады, монологтық сөйлеу дағдыларын дамытады, тілдік материалды талдауға үйретеді. Сынақ сабақтары кезінде ұжымшылдықты дамытуға ықпал ететін топтық жұмыстарды жүргізуге болады, оқушылардың жеке ерекшеліктерін ашып көрсетуге жағдай жасалады.

Қорыта келгенде, Қаныш Сәтбаев «... білімді еңбек пен өмірдің өзінде шыңдап отыр! Сонда ғана білім деп аталатын асыл тас ешқашан тот баспастан жалтырай да жарқырай береді» деген сөзін басшылыққа ала отырып, әр мұғалім өз шәкірттерінің қабілеті мен оқу-білімге деген ынтасын, қызығушылығын арттыра отырып, жарқын болашыққа даярлауы маңызды. Дарынды оқушыны анықтап, арнайы жұмыстар жүргізе отырып дамытсақ, өз кәсіби біліктілігімізді шыңдап, күзіреттілігімізді қалыптастырсақ қана тиімді нәтижеге жетеміз деп сеніммен айта аламыз. Білім алушының бойындағы асыл қасиетті мен қабылетін шыңдап, болашақ өмірге дайындау – біздің абыройлы міндетіміз. Сондықтан да өз ісімізге үлкен жауапкершілікпен қарап, ұлы махаббатпен ұрпақ тәрбиесіне ат салыса, еліміздің озық мемлекеттер қатарынан топ жаруына өз үлесімізді қосайық!

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадашева Қ. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: «Мұрагер» баспа үйі, 2005. – 176 б.
2. Элен Битэм, Рона Шарп. Педагогиканы цифрлық дәуірде қайта зерделеу. ХХІ ғасырдағы оқыту дизайны. - Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры. - 2019 жыл. – 328 бет;

3. Бахтиярова Г.Р. Қазақстан цифрлық дәуірде оқыту дизайнын құруда интербелсенді ідстерді пайдаланудың жолдары. Хабаршы «Педагогикалық сериясы» . Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет. 2020. №1(65). – 65-71 бб;
4. Көпжасарова Т.М., Утешова К.Г.
Мәтінмен жұмыстың тиімді тәсілдері: әдістемелік нұсқаулық. –Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016.-60б.
5. Пошаев Д.Қ., Кемелбекова Г.А. Образования – в контексте культуры. // Труды международной научно-практической конференции 3 том. Шымкент ЮКГИ 2004 – 144-147 ст.
6. Нығмет Ж. Қазақ тілі хрестоматиясы .Алматы , - 2003,- 392 бет.
7. Төтенаев А.Г. Казахские национальные и спортивные игры. – Алматы, 1995. – 83 ст.
8. Сұлтанәлі Балғабаев «Қазақтың қызық кітабы» Алматы «Қазақстан» 1998жыл
9. Айтбаев У. А., Абдрахманов С. А. Қазақ тілінің диалектологиялық сөздігі — Алматы: Арыс, 2008. — 800 б.
10. Ерматов.С.,Әбішева.Т. Пәнге қызығудың қалыптасу динамикасы. «Қазақстан мектебі» №2, 2007

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА ҚАБІЛЕТТІ, ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ ЖОЛДАРЫ

Тажимуратова Сауле Нурмаганбетовна
Облыстық санаторлық мектеп-интернатының
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

«Өмір бойы білім алу-әр Қазақстандықтың өмірлік кредосына айналу қажет!»
Н.Ә.Назарбаев

Аннотация

Бұл мақала оқушылардың шығармашылық қабілетін, өзіндік ерекшеліктерін зерттеп, оларды дамыту деңгейіне орай әдіс-тәсілдерді іріктеп, талдап қолдануға, жетілдіруге ерекше назар аудару жолдары мен дарындылық қасиетін дамыту ұсынылады.

Адам баласының болашаққа, келер күнге ұмтылған ұшқыр қиялы, осы жолдағы ұлан-ғайыр еңбегі, өткені мен бүгінгі және келешекке әр халықтың рухани байлығын түп тамырында жатыр. Қазіргі таңда білімге көңіл бөлінгендігі белгілі. Ұстаз алдындағы міндет мақсат - өнегелі тәрбие мен сапалы білім беру. Оқыту жүйесінде әртүрлі инновациялық технологиялар тәжірибеге еніп жатыр. Заман талабына сай білім беру - бұл оқушыларды адамгершілік, интеллектуалды, мәдени дамудың жоғары деңгейімен білімін қамтамасыз етуге бағытталған тәрбие беру оқытудың үрдісі десек, оның тиімділігімен сапасын арттыру мұғаліммен оқу процесінің ғылыми теорияға негізделген және оқушылардың қабілетімен бейіміне негізделген оқытудың таңдамалы, белсенді, қарқынды әдістеріне көшуді талап етеді. Қабілетті дарынды балалар - біздің таусылмас қазынамыз. Ондай балаларды анықтау қазіргі замануи білім берудің басты мәселелердің бір болып тұр.

«Дарындылық дегеніміз — адамдардың қабілеттерін жете жақсы дамуының жоғары сатысы», -деп атап көрсетіледі. Осы қабілеттілік арқылы адамдар көптеген жақсы жетістіктерге жете алады. Дарындылық – сапалы қабілеттердің өзіндік бірлесуі: оның арқасында іс-әрекет жақсарады. Тұлғаның дамуының өз орны бар екендігін біле отырып, дарынды балалардың тек өткенге емес, болашаққа да қызығушылығымен, іс-әрекеттердің жаңа тәсілдерін көбейтуге қабілеттерімен ерекшеленетіндігін атап өту қажет. Соның бірге жан-жақты дамудың мақсаттарына да жауап береді. Шығармашылық қабілет – бұл бүкіл тіршіліктің көзі. Адам баласының сөйлей бастаған кезінен бастап бүгінгі күнге

дейінгі жеткен жетістіктері – шығармашылықтың нәтижесі болып табылады. Сондықтан мектеп осы өмірге қабілетті оқушы дайындау керек. Оқушылардың ойлау қабілеті іске қосылып, танымдылық әс-әрекетті жинақтап құзіреттілігі дамиды. Қандай да болсын бір нәрсеге қабілеті жоқ адам болмайды. Ол біреуде күшті, біреуде шамалы болып келуі мүмкін. Ал оқушы бойындағы осындай қабілетті анықтау әр мұғалім бойындағы шеберлікті қажет етеді. Дарынды балаларды анықтағанда және олармен жеке жұмыс жүргізгенде сол бала жанындағы ортаның педагогикалық, психологиялық, әлеуметтік жағдайына назар аударып, сыныптағы атмосферасы мен дамытушылық жігері жағымы танылуы тиіс. Өз пәнімдегі сабақ үрдісінде талантты, дарынды оқушыны анықтау жолын іздеудегі мақсатым – оқушыларға сапалы да тиянақты білім берудің негізі – өз пәнімді жан-жақты игерту, оқушы санасына жеткізе білу, шығармашылық ойлауын қалыптастыру, тиімді оқытудың әлеуметтік, эмоционалдық тәсілдерін жүзеге асыра білу. Ұстаз ретінде оқытып жүрген оқушыларымның өзіндік ерекшеліктерін зерттеп, біліп алған соң ғана оларды дамыту деңгейіне орай әдіс-тәсілдерді іріктеп, талдап қолдануға, жетілдіруге ерекше назар аударып келемін. И.С.Лейтес қабілетті балалардың үш санатын көрсеткен, олар:

1. Ақыл-ой деңгейінің жоғарлығы ерте кезден байқалатын балалар;
2. Мектептің жекелеген пәндеріне және әртүрлі іс-әрекетіне қабілетті балалар;
3. Қабілеттері айқындалмаған потенциалды балалар.

Сабақ үрдісінде осындай дарынды, талантты оқушыларды анықтау үшін әуелі жоспар құрып алдым:

- Дарынды баланы іздеп табу және іріктеу.
- Дарынды балалармен жүйелі түрде қосымша сабақтар өткізу.
- Проблемалық оқыту әдістерін пайдалана отырып оқыту. Ізденіс жұмыстарын өз беттерінше ізденіп оқуды ұйымдастыру, дамыту.
- Мектепшілік және аудандық, облыстық, республикалық конкурстар мен сайыстарға қатыстыру.

Жаңаша әдістермен оқыту.

- Ал оқу-тәрбие жұмысында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытудың түрлері:
- Түрлі тақырыптарға әңгіме, пікірталас, эссе жазу, ауызша және жазбаша түрде өз ойын еркін жеткізе білу.
- Ақпараттық құралдар, жаңалықтармен хабардар болу.
- Күрделі тапсырмаларды орындау.

Оқушы біліммен, білім алу тәсілдерімен қаруландырып, оның өмір салтымен, мінез-құлқын сауықтыра отырып, өзін үнемі дамытын оқушыны тәрбиелей отырып, саналы білім алуын жүзеге асыру. Егер қазақ тілі мен әдебиет пәні бойынша жүйелі жан-жақты терең білім берілсе жаңа ақпаратты технология арқылы оқушылардың шығармашылығы қалыптасса онда логикалық ойлары теңеліп, өздігінен білім алып, сол білімді нәтижелі түрде пайдалану деңгейлері уақыт талабына сай, бәсекеге сай, қабілетті және құзіретті тұлға болып қалыптасады. Мұғалім сабақта әр түрлі әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып, балалардың ұсыныс-пікірлерін еркін айтқызып, ойларын ұштауға және өздеріне деген сенімін арттыруға мүмкіндік туғызу. Түрлі әдістемелік тәсілдер пайдалану арқылы қабілетті балалардың ортасынан қабілетті жоғары баланы іздеп, онымен жұмыс жасау. Оқушылардың шығармашылық деңгейін бақылап отыру әрбір мұғалімнің міндеті болса, оған жетудің бірден-бір жолы заманауи технологиясын жетік меңгерген оқушыны тәрбиелеу қажет. Әр бала өздігінен дарынды болып келеді. Сол дарындылықты анықтау әр мұғалімнің міндеті. Білім беруде жоғары жетістіктерге қол жеткізу үшін шығармашыл ұстаз балаларға қолайлы орта жасауға тырысады. Оның ең тиімді жолы оқуға деген мотивациясын көтеру, кеңейтілген, тереңдетілген тапсырмаларды беру, әртүрлі олимпиада, ғылыми жобаларға қатыстыру. Қабілетті, дарынды балалар көбінесе шапшаң, тез ойланатын, көп көлемде білімді меңгеретін, оны ұзақ уақыт бойына ұмытпайтын болып

келеді. Түсінігі өте жоғары, сезімтал, жоспарлаған ойын, алдына қойған мақсатын қалайда орындауға тырысатын, түйсігі ерте дамып, моральдық қасиеттерге бай, қиялы ұшқыр, батыл әрекеті басым болып келеді.

Баланың жеке тұлғалық ерекшеліктерін дамыту, оны қоғамда өмір сүруге психологиялық тұрғыдан дайындау ол ең бірінші ұстаздың міндеті. Сондықтан дарынды, талантты балаларды табу, оларды оқыту және тәрбиелеу қазіргі заманның дамуына қарай өте қажет, оның себеі дарынды адам, басқаларға қарағанда біздің қоғамға көп пайдасын әкеледі. Сонымен дарынды, талантты бала деген кім деген сұраққа жауап берсек ол еңбекке бейім, интеллектуалды сферасы басқаларға қарағанда жоғары, ойлау қабілеті тұрақты, қызығуы мол, өз ойын еркін жеткізе алатын бала.

Қазіргі таңда оқыту үрдісінде оқыту философиясының түбегейлі өгерту, яғни оқыту мақсатының өзгеруі, оқулықтың құрылымы өзгеруі, оқытудың дидактикалық принциптерінің өзгеруі, сабақ құрылымы мен формаларының өзгеруі мұғалімге өз жұмысын қайта құруды оқушының іс-әрекетін жетілдіру мен жандандыруға бағыттай ұйымдастыруды қажет етеді.

Осы дарындылықты арттыру мектептің, яғни ұстаздың мақсаты - жан-жақты білімді, адамгершілігі жоғары, қабілетті тұлға қалыптастыру және осы балалармен жүйелі жұмыс ұйымдастыру болып табылады.

XXI ғасыр білімділер мен зеректер ғасыры, дарындылар мен таланттар ғасыры. Дарынды балалар, ғалымдардың айтуынша, — жалпы және арнайы дарындылығын (ғылым, техника, өнер түрлері, т.б.) байқатқан балалар. Дарындылық ақыл-ой дамуының қарқыны бірдей болғанмен баланың өз құрдастарынан озық дәрежесі арқылы анықталады екен. Ақыл-ой қабілеті ерте дамыған, ерекше айқын жетістіктерге жеткен балаларды вундеркиндылер деп атайды. Алайда, баланың тіпті ең үздік деген жетістіктерінің өзі болашақ таланттың жеткілікті кепілі бола алмайды. Балада ерекше қабілеттіліктер болуының нышандары оның кемелдену қарқынына және жас ерекшеліктеріне байланысты.

Дарындылықтың дамуында отбасының ролі аса маңызды.

1. ата-аналардың баланың дарындылығына білу;
2. бала мен ата-ана арасындағы қарым-қатынас ережелері;
3. отбасының құрылымы мен көңіл-күй ахуалы;

Отбасы құрылымы, көп жағдайда туыстар арасындағы қатынастар және жанұяның эмоционалдық ахуалмен байланысты. Көптеген зерттеушілер дарынды балаға жылылық, оны қабылдау, сүйу және сыйлау қажет деп санайды. Бала мен ата-ананың қарым-қатынас стилі туралы мәселе аса ауқымды зерттелген. Ғалымдар баланы қатты бақылауға алу, күш көрсету, қысым көрсету сияқты стильдер дарынды тұлғаны дамытуға мүмкіндік бермейді деп есептейді.

Дарынды балалар есептерді шығаруда ойын элементтерін енгізеді, қиялы дамулы болады, шығармашылығы, фантазиясы терең дамыған. Дарынды балаларда әзіл-сықақ сезімі өте дамулы, күлкілі, сәйкес келмеушіліктерді, сөздерді жасыру т.б. ойындарды ұнатады. Ондай балаларға эмоционалды баланс жетіспейді, олар балалық шақта шыдамсыз болады.

Дарынды балалар энергиясы көп болуымен және олар аз ұйықтауымен ерекшеленеді. Мұндай балалардың интеллектуалды және дене-физикалық дамуының арасындағы ерекшелік оларды толғандырып, өз бетімен дамуына әсер етуі мүмкін. Бала қаншалықты дарынды болса да, оны оқыту керек екенін ұмытпау қажет. Оларды тұрақтылыққа, еңбек етуге, өз бетімен шешім қабылдауға үйрету керек. Баланы мектепке дейінгі уақыттан бастап шығармашылық еңбекке қатыстырып, шығармашылыққа қолайлы жағдай туғызу қажет, Қазіргі уақытта дарынды және талантты балалар тек ақыл-ой өрісінің деңгейімен анықталмайды, олардың ерекше қабілеттерінің кең ауқымы көзделеді. Оларға зияткерлік, академиялық, шығармашылық, көшбасшылық қабілеттерді, жеке мүмкіншіліктері мен өнердегі визуалдық және орындаушылық қабілеттерді жатқызуға

болады. Сонымен қатар олар бір салада дарынды болса, басқа салаларда қиындыққа тап болуы мүмкін; олар дамудың бір кезеңінде өте қабілетті болса, келесі кезеңдерде қабілеттерін танытпауы мүмкін. Орыстың ұлы педагогы В.А.Сухомлинский мектептің басты міндеті - әрбір адамның дарындылығын ашу, оны толыққанды шығармашылық, интеллектуалдық еңбек жолына бағдарлау. Әрбір оқушының қайталанбас дарынып дөп басып табу, аша түсу, қастерлеу бұл - тұлғаны адамзат қадір-қасиетінің өркендеуінің жоғары деңгейіне дейін көтеру деген сөз деп атап көрсетеді. Білім беру жүйесінің даму деңгейі мен сапасы елдегі педагогика ғылымының жетістігімен байланысты. Бұл өз кезегінде экономикалық және ғылыми-техникалық дамудың, яғни мемлекет пен қоғамның табысты дамуының кепілі болып табылады. Егемен еліміздің тірегі – білімді ұрпақ. Бала мен тіл табысып, оның бойына білім нәрін себетін басты тұлға - ұстаз. Қазіргі заманғы ғылыми-техникалық үрдістің қарқыны білім беру жүйесінің алдына мүлдем жаңа міндеттер қойып отыр. Сондықтан да, сабақ өткізудің тиімді жоспары мен әдістерін қарастыру мұғалім талабы. Ал, бұл міндеттердің орындалуы оқу процесіне педагогикалық талдау жасауды, білім беруді дербестендіру жағына бұруды талап. Ол - өз жұмыс орнында және бүкі технологияның үздіксіз өзгерістеріне бейімделе алатын орындаушының тұлғасын қалыптастыру. Талап таудай, қабілет қарқыны мол ізденімпаз жастар көбейіп, адамзат игілігіне үлес қосып жатса, олар ұлтымыз үшін мақтаныш, еліміз үшін абырой. «Өткенге қарап басымызды иеміз, ертеңге қарап білек сыбанамыз» демекші, бала-ертеңгі азамат. Оны тәрбиелеп, биік шыңдарға жеткізу, мемлекеттің мүддесіне өзі жететіндей етіп қалыптастыру педагог қауымының бірден-бір мемлекеттік үлесі деп білемін.

Әдебиеттер тізімі

1. Ұлы дала-Ұстазы 2022ж
2. Оқытудағы интербелсенді әдістер-тәсілдері., 2041- 2017 жыл
3. «Тағлым» Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал 2020ж
4. Дарынды балалармен жұмыс//Қазақстан мектебі. -2008 №6 34-36 бет
5. Үздік білім берудің жолдары//Мектеп директоры. – 2010 №1 27-29 бет
6. Дарынды оқушымен жұмыс//Мектеп директорының орынбасары. – 2010 №1 27-29 б
7. Қазақстан мектебі 2016ж, 4,8-9 бет
8. Қазақстан мектебі. 2007ж, 11-12.48-49бет
9. Қазақстан мектебі. 2007ж, 73 бет

ЭССЕ - ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ АЛАҢЫ

Молдабаева Гулназ Молдабаевна
Ақтөбе қаласы, Құрайлы ауылы
Облыстық санаторлық мектеп-интернатының
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Аннотация

Бұл жұмыста жалпы білім беретін мектептердегі қорытынды аттестаттау бойынша эссе жұмысына дайындау әдістемесі беріледі. Автор эссе жанрын рефлексивті пәтик ретінде зерделеп, ұсынба ретінде береді. Мақала жалпы білім беретін мектептердегі қазақ тілі мен әдебиеті пәндері мұғалімдеріне, мектеп бітірушілерге арналады.

Поэзия жүрек үні болса, эссе ой үні. Әр адамның айтары бар. Онда үнемі естіліп тұратын, толғандыратын, шабыттандыратын, өмірінің соңғы күніне дейін алға жетелейтін ойлар бар. Дәл осы адам ойының музыкасы эссе жанрында жүзеге асады.

Эссе жазу - бұл қызықты әрі пайдалы іс-әрекет. Эссе жанры шығармашылық еркіндігін көздейді: авторға өз ойын еркін жеткізуге, өз көзқарасын білдіруге, субъективті бағалауға, материалды өзіндік ерекшелігімен қамтуға мүмкіндік береді. Бұл біздің естігеніміз, оқығанымыз немесе бастан өткергеніміз туралы рефлексия. Көбінесе бұл дауыстап сөйлесу, эмоциялар мен бейнелерді білдіру. Бұл жанрдың бірегейлігі - эссе кез келген тақырыпта, кез келген стильде жазылуы мүмкін. Эссенің алдыңғы қатарында автордың тұлғасы, оның ойы, сезімі, дүниеге көзқарасы тұр. Бұл эссенің негізгі параметрі. Дегенмен, шығармашылық еркіндігіне қарамастан, эссе жанрында жазу оңай емес екенін есте ұстаған жөн, өйткені түпнұсқа идеяны (тіпті дәстүрлі материалда), кез келген мәселеге стандартты емес көзқарасты табу керек. .

Эссе (французша *essai* — тәжірибе, сынақ, сынақ, эссе) — прозалық шығарма, ол, әдетте, қандай да бір даулы, пікірталас жағдайына, әлеуметтік оқиғаға арналады.[1,ӘНХ Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2018ж,120-б] Демек, оқушы ұсынылған тақырыпты өзіндік жеке пікір тұрғысынан талдайды, эсседе жеке тұлғаның тәжірибесі жатыр.

Осыған байланысты эссе мәтіні мәлімделген мәселе бойынша жеке әсерлер мен ойларды жеткізу әрекеті ретінде қарастырылуы керек.

Оқушыны сыни пікір білдіруге, ұтымды ой айтуға, жүйелі жазуға қалай әкелеміз? Мәселен, «Эссе жазудың әдістемесі мен теориясы» тақырыбында өткен практикалық сабағымының кейбір тәсілдерін ұсынайын. Оқушылар сөйлемінде айтылған мәліметке байланысты «кіріспе», «негізгі бөлім», «қорытынды» деген топтарға бөлініп, орналасады және бұл сөйлемді неліктен осы бөлімде жүзеге асатындығы жөнінде пәкірлерін ортаға салады. Оқушыларға ұсынылған тезистік сөйлемдер:

Кіріспе бөлімге топтау:

- 30% көлемі ғана берілуі керек
- тақырыпты таңдау себебі мен мәні тұрады
- мына сұраққа жауап көмектесуі мүмкін: мен ашатын тақырып қазіргі кезеңде маңызды ма?

Негізгі бөлімге топтау:

- Таңдаған мәселе және негізгі сұраққа жауап
- Идеяны дәлелдемелер мен нақты мысалдар арқылы нақтылайды
- Аргументтер мен фактілер келтіріледі.
- Жұмыс көлемінің 60% құрайды

Қорытынды бөлімге топтау:

- Тақырып бойынша дәлелді қорытынды мен жинақтау
- «... басында айтылған мәселе бойынша не деуге болады?» деген сұраққа жауап болуы қажет.

Жұмыс көлемінің 10% құрайды. Әдістің тиімділігі неде? Оқушылар эссенің құрылымын (кіріспе, негізгі, қорытынды) зерделей отырып, эссе жазудың нақты кадамдарын үйренеді.

Оқушы берілген тақырып бойынша эссені бірден жазбайды, үлкен дайындықпен келеді. «Мінсіз эссе» жазудың алғашқы қадамы - ұсынылған тақырыпты ұғыну.[1,ӘНХ 36-кесте,121-б] Мысалы, «Мәңгілік ел» жобасы өткен тарих, біз аяқ басатын жаңа дәуірдің кемел келбеті. Пікіріңізді білдіріп,талдап жазыңыз» тақырыбындағы эссе жұмысына мынадай эссе алды дайындық жұмыстарын жүргіздім.

Эссе жазудағы маңызды өлшемшарттың бірі - эссе тақырыбына сәйкес көркем шығармадан дәйектердің, автор ұстанымын нақтылайтын басқа деректермен алынған дәйектердің болуы.[1,ӘНХ 36-кесте,121-б] Бұл орайда тақырыпқа байланысты дәйексөздерді талдап, мағынасын ашу да өз нәтижесін береді. Тақырыпқа байланысты дәйексөздерді эссе жазу кезінде «Ақпараттар банкісіне» салып қойып, үлгерімі төмен оқушыларға қолдануға мүмкіндік беруге болады.

Тақырыпты астарлап, бағыттап беру де оң тәсілдердің бірі. Эссе тақырыбынан соң мәнмәтін негізінде, проблемалық сұрақтармен берсеңіз, оқушы тақырыптан алшақтамайды. Сұрақ талқылап отырған мәселесіне жауап іздеуге итермелейді.

Эссе жұмысының негізгі діңгегі - композициялық тұтастық пен логикалық байланыс. Эссе мазмұнын бағалаудың өлшемшартында: «Ішкі логиканың болуы, жекеден жалпыға, жалпыдан жекеге өту дағдысының болуы»-делінген. [1, ӨНХ 36-кесте, 121-б]

Эссе жазудың алғашқы кезеңдерінде тұтастық пен логиканы сақтау үшін әрбір абзацтарды тезистеп берген оңтайлы. Дайын тезиспен берілген эссе парақшаларын оқушыларға таратамын.

1. Кіріспе бөлім.

1-тезис: Мәңгілік ұғым түсінігі - барша адамзатқа ортақ қазына.

2-тезис: «Мәңгілік ел» жобасын 2014 жылдың басында Н.Ә.Назарбаев ХХІ ғасырдағы Қазақстанның ұлттық идеясы – «Мәңгілік ел» деп жариялады.

II. Негізгі бөлім.

1-абзац. Тарих - шындыққа айналған тағдыр. (қолдаушы сөйлемдер (аргумент)- қорытынды сөйлеммен дәлелде)

2-абзац. Бүгінгі тәуелсіз елдің жетістіктері - ортақ мақтаныш. ХХІ ғасырдағы, үшінші жаңғырудағы Қазақстан» - толерантты, еңбекқор, талантты тұлғалардың Қазақстаны! (қолдаушы сөйлемдер (аргумент)-қорытынды сөйлеммен дәлелде)

3-абзац. Жаңа Қазақстандық Патриотизмнің идеясы (қолдаушы сөйлемдер (аргумент) - қорытынды сөйлеммен дәлелде)

III. Қорытынды бөлім.

Тезис: Мәңгілік ел» стратегиялы дамуға, жарқын болашаққа апарар жол. Біз әлемдік аренаға ешкімге ұқсамаған даралығымызбен шығып, тұғыры берік мемлекетке айналуымыз керек. (аргументт қолдаушы сөйлеммен түйіндеңіз)

IV. Ұсынба

Эссе еркін композициялы жанр болғандықтан, жоспар құрып дайын тезиске байлауға болмайды. Себебі оқушының шығармашылық ойлау мүмкіндігін шектеуі мүмкін. Бұл көрсетілген әдіс шартты түрде эссе жазуға үйретудің алғашқы жолдары. Себебі жалпы білім беретін мектептердегі оқушылардың үлгерім деңгейлері әр түрлі. Сондықтан тапсырма құруда «жеңілден – ауырға, белгіліден - белгісізге» дидактикалық ұстанымы басшылыққа алынады.

Қорытындылай келе, қазіргі уақытта оқушыларыма ұсынып жүрген нұсқаулығым:

1. Талданатын тақырыпты мұқият оқыңыз. Басты мәселеге назар аудар, зейінінді соған шоғырландыр. (Тақырып не туралы? Автор қайдай мәселе қарастырған?)
2. Автор туралы не білетіндігіңді есіңе түсір.
3. Негізгі тірек сөз ойла.
4. Кіріспе бөлімге қысқа, нақты, ерекше тезистік сөйлем келтір. Талданатын мәселеден алшақтамау үшін риторикалық сөйлем де жазуға болады.
5. Кіріспе бөлім жұмысыңның шамамен 30% екендігін есіңе сақта.
6. Негізгі бөлімде айтылатын ойларыңды тезисте, тезистік сөйлемінді композициялық үйлесімділікті сақтай отырып, шартты түрде абзацтарға орналастыр. Бұл жоспарың іспеттес.

1-абзац. Тезистік сөйлем, 2-3 аргументті сөйлем. Ойды біртіндеп дамыту тұсы (Автор көзқарасы, автор неге баға беріп тұр? Автор оқырманға нені түсінуді меңзеп тұр? Авторды не толғандырады?) Автордың көзқарасын білдіретін тұсты шығармадан үзінді келтіре отырып дәлелде.

2-абзац. Тезистік сөйлем, 4-5 аргументті сөйлем. Жекеден жалпыға, жалпыдан жекеге өту тұсы. (Автормен «келісемін», «келіспеймін», жаңашылдық, қызықты байланыс ойламаған бұрылыстар). Автордың ұстанымын нақтылайтын басқа

дереккөздерден дәйектер келтірсең, ұстанымың нанымды болады. Жалаң сөйлемдерден гөрі, фактілер маңыздырақ!

3-абзац. Тезистік сөйлем, 4-5 аргументті сөйлем. Өз ұстанымын аргументтеу тұсы. (оқушының дүниетанымдық көзқарасы, берілген мәселеге рефлексивті жауап) Ұсынылған мәселе туралы білімді, әр түрлі әдебиеттерден жинақталған фактілерді сұрыптап, өзіндік көзқарасты нақты және жүйелі бер. Бұл шынайылыққа әкеледі!

7. Негізгі бөлім жұмыстың 60 % құрайтындығын есіңе сақта!

8. Қорытынды бөлім жұмысының 10% көлемін құрайды. Тақырыпқа қайта үңіл! Талқыланған мәселелерге тұжырымдама жаса! Қорытынды ұсыныс та айтуға болады. (Сөз аяғында айтарым..., сөз соңында мына нәрселерді баса айтқым келеді, мына жайттарға назар аударғым келеді...)» деген сияқты тірек сөйлемдерді қолдануға болады.)

9. Әрбір абзацты «тезистік ой - аргументті сөйлемдер - қорытынды сөлеммен» түйіндеп отыр.

10. Эссе көлемі 250-300 сөз! Бұл емтихан ережесі!

11. Эссе құрылымын сақта! Бұл жүйелілікке әкеледі!

V. Түйін.

Жоғарыда келтірілген форматқа негізінде «Эссе-ойлануға үйрететін жанр» тақырыбындағы эссені назарларыңызға ұсынамын.

Эссе - шығармашылық алаңы. Кез-келген оқушы шығармашыл бола ала ма? Әрбір оқушы «мінсіз эссе» жаза ала ма?

Адам «адам болғалы» өзге жаратылыстардан айырмашылығы-саналы ойлауында. Дүние есігін ашқаннан жер қойнына дейінгі кезеңде адам бүкіл тіршілігін ойлау арқылы жүзеге асырады. Ендеше әрбір тұлға оқу әрекетінде болсын, басқа өмірлік жағдайда болсын ойлану арқылы жағдаяттан шығады деп есептесек, эссе жазуда да өз пікірін дәйектей алады. Бүгінде оқушыға берілетін білім мазмұны функционалдық сауаттылыққа негізделеді. Эссе жанрының астында да жеке тұлғаның «тәжірибесі» жатыр. Эссе - оқушының дүниетанымдық көзқарасының көрінісі. Оқушының белгілі бір бағытта берілген білімді талдауына, қолдану дағдысына, метатанымына, рефлексиясына педагогикалық талдау жүргізгіңіз келсе, эссе жаздырыңыз. Эссе жазу үдерісі күрделі. Бірден нәтижесін бермейді, қадамдап жұмыстану арқылы жетеміз.

Иә, эссе - шығармашылық алаңы. Оқушыға креативті ойлауға тура келеді: қайталанбас өзіндік пікір, бұлтартпас дәлел, тіл шеберлігі! Осы аталмыш дағды кез-келген тұлғада бола ма?

Қазақтың «Көре-көре көсем боласың, сөйлей-сөйлей шешен боласың» деген даналығына жүгінер ем. Жазудың жолдарын жіктеп көрсетіп, жұрт алдында сөйлеу дағдыларын жетілдіру үшін жаттықтырушы-мұғалім болсаңыз, шәкірт сізге біртіндеп шығармашылықпен жауап берері хақ.

Біріншіден, ұсынылған тақырып бойынша пікір қалыптастыру. Біздің осы кезге дейінгі жүйеміз оқылған шығарманың мазмұнын, түсінгенін айту, даталарды жаттау болды. Ал жаңа білім беру мазмұнында сол түсінік пен фактілерді тұжырымдау. Пікір қалай қалыптасады? Яғни, тақырыпты талдау, синтездеу, қорытындыға келу. Бір тақырыптың бірнеше қырын ашып (жеке, жұптық, топтық талдау), оқушыға әбден меңгеру. Сонда ғана бірнеше қырын ашып (жеке, жұптық, топтық талдау), оқушыға әбден меңгерту. Сонда ғана оқушы еркін самғай алады, эссе жазудағы «қорқынышы» сейіледі. Сол шығарма не мәселе туралы сүйініші (ішкі толғаныс), күйініші (проблема) қалыптасады. Ал бұл эссе жұмысында төгілер экспрессивті-эмоционалды сөздер!

Екіншіден, бұлтартпас дәлел! Тағы да Оксфорд университетінің ұстазы Джордж Боуэннің сөзімен дәйектесем: «Мен студенттеріме айтамын: егер ай сары емес, жасыл деп дәлелдегілеріңіз келсе, бәрі орнында, дәлелденіз деймін. Менің тек олардың аргументтерді қалай құрайтынын көргім келеді», - дейді. Яки мәселе аргументтер мен фактілерді сөйлетуде, қолдана білуде. Ұстаз шәкіртінің мәселені бүге-шүгесіне

қарастыруын емес, аргументтер құрау дағдысы мен ақылға қонымды қорытындысын бағалау керек.

Үшіншіден, сөз саптау мәнері. Академик В.В.Радлов: «Қазақтар кідірмей, мүдірмей ерекше екпінмен сөйлейді. Ойын дәл, айқын ұғындырады... Қазақтар өз көршілестерінен ұтымды сөздің ұрымтал тұсын тауып қолдана білетін тапқырлығымен ерекшеленеді», - дейді. Ежелден-ақ халықтың табиғатында шешендік бар. Тек сол ұшқынды көре біліп, дамыту сөз өнеріне баулу әр ұстаздың міндеті. Мұның бәрі қазақ тілінің стиль, тіл мәдениеті, шешендік өнер бөлімдерінде қарастырылған. Қаймағы бұзылмай жеткен фольклорлық шығармалар түрін жаттау, түрлі тақырыптағы дәйексөздердің астарын ашу, түрлі жобалар т.б.- осылардың барлығы тілдік мәдениетті қалыптастырады, сөздік қор байып, сөздің парқын түсінеді. Бұл - жүйелі эссе жазудың қадамдары.

Сөз соңын менің жазбамдағы дәйектеп отырған ойларымды дәл басып, үндесіп тұрған ұлы Абайдың он тоғызыншы қара сөзімен қорытындылайын: «Адам ата-анадан туғанда есті болмайды; естіп, көріп, ұстап, татып, ескерсе, дүниедегі жақсы, жаманды таниды дағы, сондайдан белгені, көргені көп болған білімді болады. Естілердің айтқан сөздерін ескеріп жүрген кісі өзі де есті болады» Ата-анадан есті болып тумайтындығы секілді, әрбір жеке тұлға шығармашыл болмайды деген пікірден аулақ болатын кез жетті. Оқушы бойына қалыптастыратын тиісті икем-дағдылар тынымсыз жаттықтырумен, тәжірибемен келеді. Бүгінде алдым отырған шәкірттерім эссе жазуға дағдыланған. Ойлары мен пікірлері сенімді. Үздік эсселер топтамасын жинақтау мақсатында оқу жылы басында оқушыларға тақырып беріп, жұмыстанып, қорытынды шығарып отыруды ұсыныс ретінде айтамын. Оқушыны шыңдасаң, шыңға шығады. Қиялына қозғау салсаңыз, жүйрік ойларға жол береді. Әрбір жеке тұлға қалай майыстырсаң, солай илетін жас шыбық тәріздес. Түзу өсіріп, уақытында баптап, жемісін берер шынар ағашқа айналдыру ұстаздық міндет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1.2018-2019 оқу жылындағы Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін ұйымдарында оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы: Әдістемелік нұсқау хат.-Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2018-368 бет.
- 2.<https://newtonew.com/opinion/essays-that-learn-you-to-think>
3. «Білімланд» сайты
4. «massaget.kz» сайты
- 5 «Ғылым бағдар» Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал.Қараша 2022ж
- 6.Абай. Таңдамалы шығармалар. II том,-Алматы: «Жазушы»,1995 ж
7. «Ұлы дала ұстазы» журналы. Тамыз ,2022 ж
8. «Тағылым» Республикалық ғылыми-әдістемелік журналы
9. «Эссе жазу әдістемесі» «Өркениет» ҒӘО баспасы,2021 ж
10. «Эссе жазудың теориясы мен әдістемесі» «Өрлеу» БАҰО, 2021 ж

МӘШҲҮР ЖҮСІПТІҢ МЫСАЛ-ӨЛЕҢДЕРІНДЕГІ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ТҮЙІН

Шамғонова Ақсамал Айбекқызы,
Акибаева Жаркын Ахметжановна
Ақтөбе қаласы

№22 орта мектебінің қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімдері

Өткен екі ғасырдың жүгін бірдей көтерген ақыл-ой, өнер саласындағы алыптардың қатарында Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы да бар. Талантты қолдан жасау қиын. Білімді жинауға болады. Ол үшін қажыр-қайрат, зерде-жады, алқымы іспес еңбек қажет. Жұмыс тәртібі өз алдына. Мұндай дамыған елдерге тән зиялы салт-машықты ХІХ ғасырдың екінші жартысы мен ХХ ғасырдың бірінші жартысында барша қазақ ұстана алған жоқ. Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы ел тарихындағы сондай дара саңлақтардың бірі болып қалды.

Оның бала күнінен табиғи зеректігі мен алғырлығы, Құран сөздерін, жыр-дастандарды, даланың ауызекі тарихын (ДАТ) жатқа соғуы сирек кездесетін дарын еді. Құдай берген ерекше қасиет бала Жүсіптің бағын асырып, атағын алысқа мәшһүр етті. Шорманның Мұсасы, Әкімбек сияқты белгілі адамдар алғыр жастың талантын түлетіп ұшыруға қол ұшын созды, азамат ретінде қайырымдылық көрсетті.

Мәшһүр Жүсіп өзінің ақындық қасиетін де Тәңір сыйлаған өнер деп түсінеді.

Ойланып қаламыңды қолға аласың,

Сүңгіп жүзіп кетуге толғанасың.

Естіген кейінгіге мирас болып,

Саусағым ақ қағазға жорғаласын

немесе: –

Жабысты он бесімде өлең маған,

Түстеніп, өлеңші ата қона алмаған (сонда).

Заманынан озық ғұлама ойшыл сөз өнерінің жазылмаған ережедей мән-мағынасы мен зілмауыр азабын және сол дәуірдің менталитетіне сай өлең сөздің әрі ғибрат, әрі шежіре, әрі пәлсафа ретіндегі қызметін әбден жетік түсінеді. Қазақ үшін «ғалымның хаты» – өлең. Ал «жақсының атын» алу үшін от жүректі Мәшһүр өз бетімен «29 жасында, 1886 жылы Бұхарға барып оқиды. Араб, парсы, Орта Азия әдебиетімен танысады. 1896 жылы Ташкент қаласына барып, тағы біраз оқып қайтады» (Кенжебаев Б. ХХ ғасыр басындағы әдебиет. – Алматы, 1993. – 60-бет). Білім – ол уақытта әсіресе қадірлі саналғанымен, Мәшһүр Жүсіптің бала оқыту, айналасын әлем жаңалықтарынан, халық әдебиеті мен мәдениетінің қайнарынан сусындату, билік айту, шешендік өнері және көріпкел әулиелік болмысы жан-жақты дарын иесінің беделін аспанға көтерді.

Мәшһүр-Жүсіп жырлары өмірбаяндық деректермен қабысып отырады. Бастан кешкен жақсы-жаман оқиға, құбылыстардың бәрінен дерлік өзіндік субъектілі көзқарас бедері айқын көрініс табады. Ш.Қ. Сәтбаева бір шоғыр қазақ ақындарымен бірге М.Ж. Көпейұлын да Шығыстың классикалық әдебиетінен нәр алып «нәзира» дәстүрін қалыптастырған тұлғалардың қатарына жатқызады. Сондықтан Мәшһүр шығармаларындағы оқырмандық пен астарлы ойлау, тұспалдап сөйлеу, кесек ой айту үрдісі осынау іргелі көркемдік-эстетикалық дискурс әсерін толық аңғартады.

Бұл орайда оның мысал жанрындағы ізденістері тапқыр да салмақты тұжырымдамаларымен ерекшеленеді. «Жарты нан хикаясында» ұлттық үлгіден гөрі «Мың бір түндегі» Сүлеймен патшаның жазасына ұшыраған дию мен балықшы әңгімесін еске түсіретін сәттер мол. «Сиқырлы тас» (Қазақ ертегілері. 2-т. – Алматы, 1988. 27–31 бб.) ертегісінде бай баласының қанағатсыздығы, сандықтан шығатын жыланның шексіз жақсылығы суреттелетін. Ал мұнда керісінше сандықтан босаған жылан өсе келе айдаһарға айналады, өзіне рахым жасаушының өмірін қатерге салады. Бұл жағынан ол «Айдаһар қатын» ертегісімен үндеседі. Автор көркемдік шарттылық заңдылықтарын еркін пайдаланған.

Қолыңа алдың ойлап нені? – дейді,
Осынша әуре қылып мені, – дейді.
Ауызға ашылған соң қорек керек,
Жұтамын енді амалсыз сені! – дейді (Аталған кітап, 165-бет).

Құмырадан құтылатын дию бірде жауыздық танытқанмен, келесі жолы қателігін ұғып, уәдесін бұзбайтын. Әрине, диюдың 188 Мәшһүр Жүсіп Көпеев да, айдаһардың да кішкене сандыққа сыйып жатуы, олардың тілге келіп, сөз таластыруы, әсіресе бірден іске көшпей, дау қуалап, тәжікелесуі – өзі де шартты шындық аясындағы әдеттегі көзбен қарағанда расынан өтірігі көп көріністер. Мәселен сұм тажал көмектесуге бет қойған отыз адамға тиіспейді, әлгілер амалсыз жөніне кетеді. Бұлардан кейінгі бес адам тіпті қайран қыла алмасы тағы түсінікті. Осы екі ортада жарты адам пайда болады. Ол қандай кейіпте екенін қиялмен болжайсыз.

Жарты адам ыңғайланып тұра қалған, Сөзіне мұның айтқан құлақ салған: Айдаһар, айтқаныңның бәрі өтірік, Нанбаймын мен орынсыз сөзге жалған! (166 б.). Жарты адамның айлалы лебізі аждаһаны ашуға міндіріп айтқанын дәлелдеу үшін бұрынғы мекені – сандық ішіне қайта түседі. Балықшы да диюды солай жерге отырғызған. Ендігі тұста мінез бен символ кеңістік шарттылығы жағдайында шаң береді.

Мәшһүр Жүсіп осы оқиғаның бәрін екінші деңгейдегі концептуалды емеурінге айналдыра отырып, әрекет-таңбалар легінен философиялық мән түйеді. Бұл көркемдік міндетті автор аясымен егіздес күйдегі жарты адам – жарты нан атқарады. Пәленің үлкені – ауыздан байқаусыз шыққан сөз екен. Айдаһар – сол. Алыстағы отыз кісі де, жақындағы бес досың, туысың да лаулаған өртке араша түсе алмауы мүмкін.

Оразаң отыз күнгі – отыз кісің,
Бес кісі – бес намазың, білемісің.
Жоқ қылып жамандықты жойылтуға,
Бұлармен дәнемеге келмес күшің.
Қысылды, мен болмасам, шыбын жаның,
Дәрменің қалмап еді, құрып әлің.
Танып қой, танымасаң, мен боламын,
Дүниеде қылған қайыр – жарты наның!

Ақынға тән көркемдік ой қанатының топшысы мығым. Бір-екі ауыз нақылмен айтыла салатын ұждандық қағида өлең жолдары, әрекет, шешім, пәлсапа-ғақлиялық идея құдіреті, поэтикалық образ, характерлердің шартты қиял әлеміндегі нанымдылығы нәтижесінде өте зор имандылық тұжырымдаманы өрнектейді. ...Қолына қаламды мұсылман болып алып, көзін де сол мұсылман қалпында жұмған» (У. Қалижанұлы) М. Жүсіп Көпейұлы адамға адамның бауырластық, ортақтастық, мүдделестік сезімдерінің бүтіндігін бәрінен жоғары қояды. Сонымен қатар ақын жеке тұлға үшін қажет сапалар құрамында жан-жақты толымды, тұтас мінез үлгісінің сілемін кестелей біледі. Аңқаулық, көрсеқызарлық, пайдакүнемдік – ақылсыздыққа баланса, ұстамдылық, мінезге байлық, жомарттық исламдық инсаниятта хас бағалы қасиеттер саналады. Ақын-философ барлық жанның қатесіз өмір сүре алмайтынын біледі. Сонда да ағаттықтан сақтандырып, зұлымдықпен күресудің қиындығын, ол үшін жүрек, қайрат, парасат, кісілік сапалардың, яғни Абай айтатын толық адам сипаттарының керектігін Мәшһүр Жүсіп терең астарлы символикалық нұсқа – белгілердің көмегімен шебер мүсіндейді. «Жарты адам хикаясы» – әдеби, философиялық, эстетикалық тұрғыдан қазақ әдебиетіндегі құнды жәдігер.

Шығыстық, фольклорлық, діни-ағартушылық сарын, терең қабатты тұспалдар жүйесі М.Ж. Көпейұлының өзге мысалдарынан да мол байқалады. Мәселен «Мәшһүр Жүсіптің тырнамен айтысында» бір адам, бір хайуанның тілдесуінен екі әлемдегі ортақ жағдаяттар, қуаныш пен реніш, күш пен әлсіздік, зорлық пен қорлық неғұрлым шынайы көңіл өрнегінен өтеді. Аққу бола алмаған тырнаны менсінбей тұрып, мойындап, әнтек қылығынан тосылу ұзын мойын баяндайтын әңгімеге қатысты. Екінші кезектегі фабула сілемі бой көтереді. Тоты құс туралы сөз өз өнеріне даңдайсып, еркінсу, артық сенімділік

әрі соның салдарынан торға түскенде біршама шырғалаң сюжеттік оралым барысында, монтаждық композиция түрінде ашылады. Халайық: аمانы бар, жаманы бар, Көп малдың жүйрігі бар, шабаны бар. Біреу жылап, біреулер күлген заман, Жан бола ма таймайтын табаны бар? (171 б.) – дейтін Мәшһүр Жүсіп жауабында болашақ оқиға болмысын ишаралаумен бірге мәңгілік ақиқат формуласының поэтикалық шешімін ұсыну бар. Ол үшін өмір – өткінші, бірқалыпты емес, адам – уақыттың, жағдайдың құлы, жұмыр басты пенделердің барлық жағынан теңесуі мүмкін емес. Тырнаның хикаясынан да күнде сайрап жүрген тоты құстың азат күйінен кенет айрылуы – тіршілік сүрлеуінің ойлы-қырлы, әр алуан бұралаң-бұлтарысын тұспалдай кестеленуі екенін ұғамыз. Әйтсе де ерке де сұлу тоты батылдығы мен тапқырлығының арқасында тұтқыннан құтылып шығады.

Мен торға түспейін деп аспанға ұштым,
Сізбен емес, баламен ерегістің.
Жер жүзін өрт алыпты, тегіс күйіп,
Көздей жер сау көрінді, келіп түстім.
Көрінген өрт боп маған сор екен сол,
Бір тосу хақтан даяр түр екен сол.
Сау жер болып көрінген титтей ара,
Балалар құрып қойған тор екен сол.
Ілініп қыл мен жіпке қалды аяғым,
Ұмыт боп ойдан шығып сол баяғым.
Далақтап ұшып жүрген бір уыс жүн,
Сендей – жүзік, Мұсадай – жоқ таяғым.

Алдында өзін сақтандырған Сүлеймен патшаға қайыратын жауабында Сүлеймен пайғамбардың жүзігі, Мұса пайғамбардың сиқырлы таяғы туралы Құран хикаяларынан келтірілген реминисценциялар тоты құс уәжіне күш қосса, қаламгердің дінифилософиялық танымы үшін адасқан жанның, айыбын білсе, күнәсін кешу, ол ретте жеке өміріндегі тәжірибе сабағын ұмытпау тәубесін есте ұстау хақындағы адамгершілік ілімнің рөліне екпін түсіру тәрізді логикалық әрі поэтикалық тәсілі – елеулі жүк көтереді. Парасат иесі – қасиетті жүзігі жоғалғанын жадына алған су патшасы Сүлеймен пайғамбар. Ақын өмірдегі барша іс-хикмет жақсылық, жамандық Алланың қалауымен болатынын, сондықтан мұндай тосын оқиға, шырғалаңдар адам баласына ой мен әрекет кеңістігін ашатын сынақ алаңы екенін діни-философиялық айқын тұғырнамаға айналдырады. «Сәйгелді, сона, бөгелек туралы», «Шайтанның саудасы» мысалдарында Мәшһүр Жүсіп қазақ жұртының көбелектей сайраншыл, ұшарын жел, қонарын сай білетін жеңіл мінездеріне, Ғайса пайғамбардан қаймықпайтын шайтандай пысықтардың берекесіз тірлігіне назаланып, өз сөзінің жерде қалғанына шамырқанады.

Көтерме өтірікпен менен алған,
Бар күшін сап олар да сөйлер жалған.
Кім болса бұл заманда сол әкетер,

Қор болып қашан өтірік жерде қалған?! – дейтін малғұн сөздерімен талай заманалар асып келе жатқан, шындықтың күйген беті сияқты келеңсіз заңдылықтардың өміршеңдігін аңдату әділеттілікпен оны толық жеңеріне күмәнданса да, жігері мұқалмай күресетін Мәшһүр дауысының қайрат-қажыры мен ертеңгі күнге сенімі қайыспас қайсар рух қайнарына кепілдік береді.

Осы тақырып тұрғысынан мынадай ой қорытуға болар еді. Біріншіден, М.Ж. Көпейұлы туған елін мұсылмандық жол, адамзаттық білім нәрі арқылы болашақтың өріне сүйреуге ұмтылды.

Екіншіден, Мәшһүр Жүсіп жырлары мен өлең, толғауларындағы сияқты мысал туындыларында да адамның кісілік қасиетін, жарық әлемнің шапағатын дәріптейтін діни-ағартушылық, кітаби ақындық дәстүр сілемдері айқын аңғарылды.

Үшіншіден, ақын мысалдарының көркемдік поэтикасынан фольклорлық, шығыстық аңыз, миф үрдістері фабулалық көркем өрнек әрі ұтымды, топтастырушы композициялық пішін, тың логикалық шешімдер тапты.

Төртіншіден, М.Ж. Көпейұлының баяндау мәтініндегі реминисценциялық құбылыстар автор білімі мен білігі, сана тасқыны ғана емес, ислам имандылығына тән рухани қуаты мол шынайы ұждандық идеяларды айшықтап бейнеледі.

Бесіншіден, Мәшһүр Жүсіп дүние-болмысты қайшылықты, тартыс-даулы, қарама-қарсы дилеммалық феномен ретінде қабылдады. Ізгілік, мейірім шапағат, сана парасатының үстемдігіне жетуді ұлттық өсу мен өзін-өзі айқындаудың басты талабына санады.

Алтыншыдан, символмен астарлап, әр деңгейде ойлаудың көркемдік-эстетикалық жолын жеке субъект пен заман, дара тұлға мен жағдай, адам мен мәңгілік рухани ақиқаттар арасындағы терең тамырластықтың сырын ашуға шебер пайдаланды. Мәшһүр Жүсіп есімі – адамдық пен ұждан, ар-иман, ұлттық намыстың, зиялылық пен білім, зерденің, өмір нұрын армансыз сезінудің, тәркі дүние сырын терең түсініп, екі әлемнің пәлсапалық парадигмаларын толық қабылдау, жалғанның жасанды қылықтарына өкінбеудің асыл үлгісі.

Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының жинақтаған, өзі шығармашылықпен қалыптастырған өлең, жыр, дастандары адамды адамгершілікке шақырып, ар-ұятты, мейірімді, адал болуға үйретеді. Міне ақынның замандастарын осы руханилыққа баулу қасиеттері мен талпыныстары ұлттың өзіндік санасын жетілдіруші күшке айналғанын да атап өту керек. Әрине, өмір адам үшін тек күліп-ойнап, ләззат алуға ғана берілмегені анық. Ол алдымен кез келген пендеге тіршілік тұңғығында терең дүниетанымдық сауалдарды қояды. Сондықтан әрқайсымыз міндетті түрде төмендегідей сұрақтарды алдымызға қойып отыратын кездеріміз де болады: «Өмірдің мәні неде?», «Не үшін өмір сүріп жатырмын?», «Қандай құндылықтар дүниеде бәрінен маңызды?», «Қайда барамыз, не істеу керек?» деген сияқты сауалдар кімді болсын он ойландырып, тоғыз толғандыруы мүмкін. Осындай өмірдің мәні мен адам болмысын ұғынуға жетелейтін терең философиялық сұрақтарды қазақ ғұламалары өз шығармашылығының негізгі нысанына айналдырған. Философиялық мағынадағы жоғарыдағы сауалдарға жауаптар іздеген ақын, біріншіден, адам ешқашан жалқаулыққа салынбай өнер іздеп, білімге құштар болуды насихатты, екіншіден, ол өз ойларын халыққа етене түсінікті стильде өлең жолдарымен баяндайды:

Қазағым, өнер ізден, ұрлық-зорлық,
Қыласың бір-біріңе неге озбырлық,
Болғаннан алты ауыздан ынтымақсыз,
Басыңа келген жоқ па талай қорлық.

Халықты нағыз тұтастанған халық ететін терең рухани құндылықтар жүйесі осы қысқа шумақ жолдарында паш етілген, көркем пішінде өрнектелген. Бұл өлең жолдарында ақынның қазақ халқының тағдырын тереңнен ойлап, еңбек етпей, өнер ізденбей бос әурешілікпен уақытты зая кетіріп жүрген кейбір жастарға налып айтқан уәжі суреттелген. XX ғасырдың басында әлемге өзін танытқан қазақ зиялыларының жалпы құндылықтық бағдарлары бір жерде түйіскенін де байқаймыз. Ақынның осыған ұқсас данагөй ойлары көптеген шығармаларында көрініс тапқан, ақын бұл туындыларында өз жұртына, қазағына арнап өсиет қалдырғандай, оны қалың ұйқыдан ояту мақсатында кейінгі ұрпаққа бір жолдау арнағандай болады. Өмір өз кезегімен өтіп жатқан жол сияқты, ал адамдар болса, сол жолды басып өтетін бір жолаушы. Әрі ол жол қауіп-қатерге және түрлі күтпеген оқиғаларға толы. Кейде өмір белестері адам бақытына кедергі жасайтын оқиғаларға толы. Сондықтан да адам баласы барлық нәрсеге дайын болумен қатар, өздігінен нақты шешімдерді де жасауы керек дей келе, ақын қаншама қиын қыстау заманда өмір сүрсе де еш мойымай тек халқының жайкүйін ойлаумен болады, сонымен қатар кейінгі ұрпаққа аманат етіп қалдыру үшін аянбай ізденіп, ел арасынан сан-алуан

көне тарихи жазбаларды, фольклорлық жыр-дастандарды рухани және мәдени мұра етіп қалдыруды өзіне басты мақсат етіп қойды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Әуезов М. Әдеби мұра және оны зерттеу. – Алматы, 1961. – 358 б.
2. Мұқанов С. Халық мұрасы. – Алматы, 1974. – 110 б.
3. Дүйсенбаев Ы. Ғасырлар сыры. – Алматы, 1970. – 17 б.
4. <http://library.kz/ru/elektronnaya-biblioteka-ru/resursy/elektronnaya-biblioteka-mashkhur-zhusup-kopeev.html>

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДАРЫНДЫЛЫҒЫН ДАМУДА ҒЫЛЫМИ-ЖОБА ЖҰМЫСЫНЫҢ РОЛІ

Шырдабаева Лаззат Есентурлиевна

Ақтөбе облысы, Байғанин ауданы

Қ.Жазықов атындағы орта мектебінің қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі

Қазіргі жаһандану заманында белсенді, бәсекеге қабілетті жас ұрпақ тәрбиелеу ұстаздардың басты мақсаттарының бірі болмақ. Шәкірттер арасынан талантты, ерекше дарынды балаларды табу, олармен жүйелі жұмыс жүргізу - осы мәселенің шешімі болмақ. Ал енді ол қандай жұмыс болмақ?

Дарын - адам бойындағы асқан талант, ерекше қабілет, бала бойындағы алғырлық, зеректік. Бала алдымен өз ойын еркін жеткізе алатын, талдай білетін, дәлелдермен қорғау шеберлігі дамыған оқушы болуы керек. Осындай ерекше қабілетті бала мұғалімнің де көмекшісі болмақ. Ғылыми зерттелерге сүйенсек ерекше баланың биохимиялық, электрлік белсенділігі жоғары болмақ. Яғни олардың миы қабылданған мәліметтерді қорытуға қабілетті. Мұғалім мен ата-ананың басты міндеті осы белсенділікті саналы тәрбие мен сапалы білімді ұштастыра отырып дамыту. Әйтсе де балалардың іскерлігі мен ынталылығы қоршаған орта, қоғам негізінде жүзеге асатынын ұмытпаған жөн. Жас жеткіншектің бойындағы табиғат берген ерекше қабілетті тани білу, оны дамытуда дұрыс бағыт-бағдар беру, оқушылардың ғылыми зерттеу жұмыстарына қызығушылығын қалыптастыру, шығармашылық қабілетін дамыту, қазіргі техниканы пайдалана білу мәдениетін қалыптастыру - ұстаздың басты міндеті. “Сенің елдігің тарихыңды зерттеуден басталады” - деп Қадір Мырзалиев айтқандай, шәкірттерімізді тарихи, саналы, құқықтық тәрбиелі азамат етіп тәрбиелеу, шығармашылыққа шыңдау, дарындылықтың көзін ашу қасиетті парызымыз. Балалардың дарынын ашуда оқушы мен мұғалімнің ынтымақтастығы аса маңызды. Биік танымдық қабілет пен тұрмыс - тіршіліктің сырын ұғынуға талпыныс, білсем, көрсем деген қызығушылық баланың ерте жасынан бастап туындай бастайды. Сондықтан дарынды бала бастауыштан бастап таныла бастайтынын естен шығармауымыз керек. “Бұлақ көрсен көзін аш” - деп дана халқымыз айтқандай баланың бойындағы дарындылықты байқаушылар қатарынан ғана болмай, дарындылықты дамытып, толықтырып, үнемі бағыт- бағдар беруіміз керек. Бала өз бетімен зерттеуге мүмкіндік туғызған сайын одан әрі жақсы оқи түседі. Оларды ғылыми ізденіске, жоба қорғауға баулу арқылы білімдерін тереңдете білсек, әлемдік білім кеңістігіне ену жолындағы жеке тұлғаны дамыту аймағындағы жасалған бір қадам деп есептеуге болады.

“Барша мұғалімдер балаларға білім беруде барынша жоғары жетістіктерге қол жеткізу үшін қолайлы орта жасауға тырысады. Оқушы бір салада дарынды болса, келесі салада қиындыққа тап болуы мүмкін. Дамудың бір кезеңінде өте қабілетті болса, келесі бір кезеңінде қабілеттерін танытпауы мүмкін. Бұл дарындылық пен қабілеттілікті мұғалімдер, ата- аналар, немесе балалардың өздері анықтауы мүмкін.

Балалардың қабілеттіліктерін, біліктілігін, әлеуетті мүмкіндіктерін көрсету үшін оларға жағдай туғызу керек.” [Мұғалімге арналған нұсқаулық 72 бет]

Мұғалім оқушының талантты және дарынды екендігін қалай анықтайды? Ол үшін ең үздік оқушыларды анықтайтын төмендегідей сенімді өлшемдерді тиімді қолданға болады.

- есте сақтау және білім: Олардың есте сақтау қабілеттері өте жоғары, олар ақпаратты біліп қана қоймай оны пайдалана алады;
- өз білімін жетілдіру: олар оқыту үдерісінің қалай жүретінін басқалардан гөрі жақсы біліп, өздерінің оқуларын реттей алады;
- ойлау қабілетінің жылдамдығы; олар жоспарлаға көп уақыт жұмсауы мүмкін, бірақ оның жүзеге асырылуына тез жетеді;
- мәселені шешу: олар ақпаратты толықтырып, олардың қайшылықтарын анықтап, мәніне тезрек жетеді;
- икемділік: басқаларға қарағанда олардың ойлау қабілеттері жақсы ұйымдастырылған,
- күрделілікке деген сүйіспеншілік: қызығшылығын арттыру үшін олар күрделі ойындар мен тапсырмаларға ұмтылады.
- ерте символдық белсенділік: олар ерте жасынан сөйлей және жаза алады;

Осылайша Фриман ұсынған өлшемдер арқылы оқу барысында оқушыларды мұқият бақылауға алудың нәтижесінде олардың ерекше белгілерін анықтаймыз. [Мұғалімге арналған нұсқаулық 73 бет]

Дарындылықтың табиғаты шексіз. Осы дарындылық пен шығармашылықты дамытудың түрлі жолдарының ішінде баланың өзіндік зерттеу тәжірибесі ең тиімді болып табылады. Зерттеушілік, ізденушілік бала табиғатына тән құбылыс. Білуге деген құштарлық, бақылауға тырысушылық, тәжірибеден өткізуге дайын тұру, айналасындағы болып жатқан құбылыстар, табиғат, аспан әлемі т.б жаңа мәліметтер жинауға талпынушылық қасиеттер балаға тән дәстүрлі мінез. Бұл пікірді Абайдың жетінші қарасөзіндегі “Жас бала анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады. Біріншісі - ішсем, жесем, ұйықтасам деп тұрады. Екіншісі - көрсем, білсем деп, ер жетіңкірегенде ит үрсе де, мал шуласа да, “ол неге үйтеді” “бұл неге бүйтеді” деп көзі көрген мен құлағы естігеннің бәрін сұрап, тыныштық бермейді” деген ой тұжырымы растайды.

Дарынды оқушылардың ізденушілік қасиетін қалыптатыру оқытудың түрлі формалары мен әдістері арқылы жүзеге асады. Соның ішіндегі ең тиімдісі оқушылардың ғылыми қоғамын ұйымдастыру. Ғылыми жоба жұмысына дайындадағы алғашқы қадам оқушыға “Мені не қызықтырады?” деген сұраққа жауап іздестіру болмақ. Яғни, ең алдымен оқушының қандай бір ғылым саласына немесе шығармашылыққа деген қызығушылығы басым болғаны жөн. Әрі қарай оқушының жобаны жаза алатынына сендіре отырып, жақсы идеялармен бөлісе отырып, талпындыра білу керек. Осылайша ғылыми зерттеу жобасына қатысуға қызығушылығын арттыра отырып, зерттеу талабын қалыптастыру, ақпарат іздеу, жинау, оны басқалармен бөлісе білу, ойын жүйелі қорыта білу, гипотеза жасау, ең бастысы зерттеу объектісінен қандай да бір жаңалығын ойлап табуға бағыттау керек. Ғалымдардың пікірлеріне сүйене отырып, жиналған материалды тиімді қолдану және зерттеудің практикалық жағын ашып көрсету де ғылыми жобаның маңызды бөлігі. Дұрыс тақырып таңдап алғаннан кейін күнделікті жасаған жұмыстарын арнайы күнделікке жазып, алдағы жұмыстарына жоспар жасау да аса маңызды әрекет болады. Сонымен бірге оқушыларды ғылыми жоба жұмысын орындауға қойылатын талаптармен де толық таныстыру керек.

Ғылыми жобаларды орындауға қойылатын талаптар:

1. Жоба мәтіні компьютерде терілуі керек.
2. Титул парағы

3. Мазмұны
4. Аннотация
5. Зерттеу бөлімі
6. Қорытынды
7. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

Сонымен қатар херттеу жұмысының рәсіделуіне қойылатын талаптарды орындау да оқушының жауапкершілігін арттырып, мұқияттылыққа баулиды.

Жобаны қорғау кезінде де оқушыны өзіне берілген 10-15 минут уақыт ішінде таңдаған тақырыбы мен жобаны зерттеудегі мақсат - міндеттерін, зерттеу әдістерін, ғылыми болжамы мен жаңалығын, қорытындыларын тез, нақты талдап, түсіндіре білуге үйрету керек. Бұл жерде оқушының шапшаң шешім қабылдай білу, көпшілік алдында жауапкершілікпен тиянақты сөйлеу алу дағдылары қалыптасады.

Дарынды балалардың шығармашылығын арттыру жұмыстарына дебат жұмыстары, пікірталастар, интеллектуалды ойындар, конференция, олимпиадалар жатады. Ал ғылыми зерттеу жұмысы осы қол жеткен білімді кеңейту, зерттеулер мен тәжірибелер жүргізу болып табылады.

Зерттеу жұмысының негізгі кезеңдері:

1. Тақырып таңдау; (ғылыми-зерттеу орындарына саяхат жасау, пайдаланылатын әдебиеттерді іздестіру)
2. тақырыппен жұмыс жүргізу; (тақырыпқа байланысты жоспар жасау, мұрағат, баспасөз материалдары, әдебиеттер тізімі)
3. тақырыпқа байланысты зерттеулер жүргізу (тақырыпқа бұйылысты зерттеу жүргізу, жаңа ақпараттар жинау, талдау жасау)
4. тақырыпты қорғау (нәтижелер мен ұсыныстарды қорытындылау, есеп беру)

Ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру, дамыту - оқушы шығармашылығын арттырудың нақты жолдарының бірі. “Бала ғылым жолын қусын десең, бесігінде-ақ ғылым шоғын көсе”-деп Жүсіп Баласағұн айтқандай, жүйелі жұмыстың нәтижелі көрінісі ретінде 6-сынып оқушылары Нұрлыбаева Аружан мен Әлімбаева Бану “Зерде” ғылыми жобалар байқауына этно-мәдениеттану бағыты бойынша “Құрақ - өшпес өнеге, таусылмас қазына” тақырыбында зерттеу жұмысын ұсынып, республикалық кезеңінің III орын жүлдегерлері атанса, 10-сынып оқушысы Нұрбергенқызы Дилара республикалық “Әбіш оқуларының” ғылыми жоба номинациясы бойынша “Ә.Кекілбаевтың “Автомобиль” повесіндегі тарихи тұлға” тақырыбындағы зерттеу жұмысын ұсынып, облыстық кезеңнің бас жүлдесін жеңіп алып, республикалық кезеңге дайындалу үстінде.

Баланың жасырын, тым тереңде жатқан қабілетін ояту, қиындықты жеңе білу, оқыған материалын сұрыптай білу, өз бетінше ізденіске бейімделу, теориялық білімді практикада қолдана білуге үйрету дарынды балалармен жұмыс жүргізудің басты мақсаты. Ғылыми жобаны жасау барысында оқушылар көп нәрсеге көз жеткізеді, рефераттар, баяндамалар жазуға, қосымша және ғылыми материалдармен жұмыс жасауға сол жұмыстарын конференцияларда қорғауға үйренеді. Осылайша оқушының дарындылығы, шығармашылық, зерттеушілік белсенділігі артады. Қоғамдық өмірге бейімделген жеке тұлға болып қалыптасады. Еліміздің ғылыми дәрежесін жоғары деңгейге көтеруге өз үлесін қосады.

Сөзімді қорыта келе, Майкл Джексон: “Ерекше талант иесі болуы мүмкін, бірақ дайындалмасаң, жаттықпасаң бәрі желге кетеді.”- дегендей еліміздің болашағы дарынды жастардың қабілеттерін шыңдап, еліне қызмет ететін шығармашыл тұлға етіп тәрбиелеуде жалықпай еңбек ететін ұстаздарға мол табыс, шабыт тілеймін. М.Әлімбаев айтқандай “Талант табиғаттан, талап өзіңнен”

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық -72-73 б

2. Ы.Алтынсарин Шығармалары – А: Жазушы, 1986 – 560 б
3. А.Құнанбаев Шығармаларының екі томдық толықжинағы А: Жазушы 1995 – 355 б.
4. Шырынбаева Г. К. Оқушы дарындылығын анықтау теориясына негізделген мұғалім қызметі // Қазақ тілі: әдістеме, 2010. №3, 2 - 4б.

КӨРКЕМ МӘТІНДІ ОҚИТУ ЖӘНЕ ТИІМДІ ТАЛДАУ ЖОЛДАРЫ

Сугурбаева Акмарал Сагинбаевна

Ақтөбе қаласы

**№78 жалпы орта білім беретін мектеп-гимназиясының
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі, п.ғ.магистрі**

Шәкірттердің қазақ әдебиеті сабағында көркем туындыны қабылдай білуі аса маңызды. Әрине, бұл - оңай үдеріс емес. Өйткені, көркем туындыны оқытуда оқушының авторды жан-жақты түсінуі, кейіпкерлердің сезім-күйлерін терең ұғынуы, бүгінгі өмір құбылыстарымен байланысын анықтауы, жаһандық мәселелер тұрғысынан қарай білуі – күрделі, әрі қызықты іздену, зерттеу жұмыстарын қажет ететіні сөзсіз. Басқа пәндерге қарағанда сезім, эмоция, шабытттану, қиялдау, армандау, еліктеу, әр түрлі психологиялық рең осы пәнде ерекше көрінеді», - дейді әдіскер-ғалым Қ.Бітібаева [1,65].

Ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы шығарма тілін ақын тілі және әншейін тіл деп жіктей келіп: «Бұл екі тілдің арасындағы айырмасы мынау: әншейін тіл көбінесе сөздің дұрыстығын, анықтылығын, тазалығын дәлдігін талғайды. Ақын тілі сөздің дұрыстығының, тазалығының, дәлдігінің үстіне көрнекті, әуезді болу жағын талғайды» деп жазады [2,127]. Шәкірттерді сөздің алуан сырына үңіле білуге үйрету - әдебиет шығармасын танытудың басты жолы. Ал бұл қадам оқушыны көркем мәтінді оқу түрлеріне дағдыландырудан басталаныны анық. Көркем мәтінді оқу түрлері көп, атап айтсақ:

- қиын, түсініксіз образды, айшықты сөздерді ұғына оқу, яғни лингвистикалық түсіндірмелі оқу;
- белгілі мақсатпен қойылған сұрақтарға жауап іздеп, тіл көркемдігін дәлелдеу, портрет, пейзаж, образды табу, яғни таңдап оқу;
- оқушыны жеке, өз бетімен жұмыс істеуге баулудағы ойлану, өз бетімен іздену, жауап табу, дербес белсенділігін арттыруда іштен оқу немесе өздік оқу;
- оқушының таным белсенділігі, қызығушылығын арттыруда, қабілеттерін дамытуда, сабақтың эмоциялық, психологиялық мәнін нәрлендіруде рөлге бөліп оқу;
- оқу техникасын жетілдіру, мәнерлі, айқын оқу, көркем мәтінмен жұмыс істеуге баулу бүкіл сынып оқушыларын көркем оқуға ұйымдастыруда хормен оқу;
- оқу техникасына, мәнерлеп оқуына қарай, оқушыларды топқа бөле отырып, мұғалім ұжымдық оқуды тиімді ұйымдастырса, көркем мәтінді тез меңгертуге ықпал жасайды, мәтінді оқуға деген оқушы ынтасын арттыруға әсер етеді;
- жұптық оқудың тиімділігі, біріншіден өз беттерімен оқу техникасын жетілдіру дағдыларын дамытады, екіншіден ұқыпты тыңдай білуге, бір-бірінің жұмысына талдау жасай білуге икемдейді;
- мәнерлеп оқу-әдебиетті оқытудың басты әдістемелерінің бірі.

Оқушыға оқиға желісін бастан-аяқ баяндау міндеттелмейді. Тапсырмаларда әдеби шығарманың оқиға желісіне қатысты бөлігі немесе кейіпкер іс-әрекетіне қатысты нысандар ұсынылады. Мәселен, «...Тортай тас күркені ұядай қылып жинап, тазалап қойыпты. Бұдан бұрында осы жерге сан рет келіп, мекеніне айналдырған секілді. Қайран қалдым. Ағаштан қиып нар жасап, үстіне шөп төсеген. Өзіне тиесілі кітаптар әбден көп оқылғандықтан, жемтір-жемтір болып бір бұрышта жинаулы тұр. Төр алдына ешкінің

терісі төселген. Қарағайдың жуан кеспелтек шәркесінен стол жасап, май шам қойыпты. Тастан қаланған жерошақта маздап жанған от. Сіркіреп жаңбыр жауды. Үңгірге су тимейді екен. Күн бұлтты болған соң ба, ымырт ерте үйіріліп, көз байлана бастады. Үйден ұрлап алып шыққан нан мен ірімшікті столдың үстіне қойдым. Нардың шетінде жалаң аяғын салбыратып үнсіз отырған Тортай: «Рақмет», - деді. Үні бір түрлі көңілсіз, қарлығыңқырап шықты. Ешкім жоқта жылаған секілді, оттың сәулесі тиген көзі қызарып, домбығып тұр еді...» (О.Бөкей. «Тортай мінген ақ боз ат».

- Тортайдың тұрған үйінен қуылған кездегі тіршілігін сипаттап жеткізіңіз;
- Тортайдың тіршілік әрекетін баяндаңыз;
- Күрке ішіндегі заттық деректерге мән бере отырып, орналасу қалпын түсіндіріңіз;
- Кейіпкердің көңіл-күйін, баяншы кейіпкермен қарым-қатынасын жеткізіңіз, т.б. [3,65].

Көркем мәтінді терең түсіну, талдауда әңгімелеудің де маңызы ерекше деп санаймыз. Әңгімелеу әдісінің тәжірбиеде қолданып жүрген мынадай түрлері бар: мәтінге жуық, көркем мәтін ізімен әңгімелеу, оқушының өзіне ұнаған эпизодын, әсерін әңгімелеу, шығармашылық жолмен әңгімелеу болып табылады. Мәтінге сәйкес әңгімелесу баланың еске ұстау қабілетіне әсер етеді, зерделілікке, ұғымдылыққа, алғырлыққа баулиды. Сондай-ақ ең бастысы, оның сөздік қорын, тіл байлығын, өз сөйлеу тілінде пайдалануға үйретеді. Әдебиетті оқытуда қолданылатын ендігі бір әдіс – түсініктеме бере отырып оқу әдісі. Бұл әдіс көлемі шағын шығармаларды немесе қысқа үзінділерді шығарма мазмұн жігіне қарай бөліп оқи отырып, жол-жөнекей талдау жасап отыру мақсатымен қолданылады. Әдебиетті оқытуды қолданылатын негізгі әдістің бірі - лексикалық әдіс. Бұл әдіс негізінен 9-10 кластарда қолданылады. Алайда ретті жерінде 8-класта да қолданылады [4, 14-15]. Белгілі бір дәрежеде мазмұны танылған шығарманы тереңдеп талдау оқушыларды көптеген әрекеттерге жетелейді.

Көркем шығармадағы символ, деталь арқылы талдата отырып, болымсыз нәрседен ауқымды ұғымға жетелеу, шығарманың ішкі астарын ашу оқушыны іздендіреді, қызықтырады. Қалай болғанда да мұғалімнің шығарманы оқытуға деген ізденісі мен жүйелі еңбегі жеміс берері анық [5]. Сонымен қорытындылай келе, көркем туындыны оқытуда шығарманың жанрлық ерекшелігін таныту, композициялық құрылым жүйесін талдату, образдар әлемін сараптаумен қатар көркемдік-эстетикалық сипатын танытуға да ерекше ден қою аса маңызды екендігі анық.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Бітібаева Қ.Әдебиетті тереңдетіп оқыту. Алматы: «Мектеп», 2003ж.
2. Байтұрсынұлы А. Тіл тағылымы. Алматы: «Жазушы», 1992ж.
3. Жұмақаева Б. Д., Қамбарова Ғ.С. Көркем мәтінді қабылдау мен түсіну - интерпретация қадамдары // БІЛІМ • ОБРАЗОВАНИЕ • EDUCATION, №1 (104) 2023
4. Көшімбаев А. Қазақ әдебиетін оқыту методикасы. Алматы: «Мектеп», 1969 ж.
5. Кенжебаева М. Көркем шығармаларды оқытудағы инновациялық технологиялардың тиімділігі. // «Республикалық 45 minut.kz» газеті. 15.10.2021ж.

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫҢ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ТИІМДІЛІГІ

Байдовлетова Балымай Саулебаевна

Ақтөбе қаласы

Пригород орта мектебінің қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Аннотация: мақалада дарынды оқушыларды анықтау кезеңінен бастап, қабілетіне қарай дарындылығын дамытудың нақты жолдары көрсетілген.

XXI ғасыр – білімділер ғасыры. Ғасыр талабына сай зерделі, ой-өрісі жоғары азаматты қалыптастыру- мемлекетіміздің стратегиясы болып отыр. Дарындылықты дамыту білім саласына қатысты заңнамаларда жақсы көрініс тапқан.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында мемлекеттік саясат негізінде ең алғаш рет «Әр баланың қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы жеке адамның дарындылығын таныту» сияқты өзекті мәселелер енгізіліп отырғаны белгілі. Дарынды балаларға білім беруді әр ғылымның бүгінгі дәрежесіне сәйкес жүргізу бір жағынан қоғамға талантты мамандар даярлауда тиімді болса, екінші жағынан қоғамға ерекше дарынды балалардың тек өзінің интеллектуалдық дамуын қамтамасыз етеді. Жас жеткіншектің бойындағы табиғат берген ерекше қабілетті, дарындылықты тани білу, оның одан әрі дамуына бағыт-бағдар бере білу ерекше қиын іс.

Сондықтан әр оқушыны жеке тұлға ретінде қалыптастыра отырып, оның қабілетін дарындылыққа баулу үшін зерттеуге дайындау қажет. Қазіргі кезде қоғамдық-әлеуметтік өмірдің жалпы саласында түбегейлі өзгерістердің болуына байланысты білім жүйесінде де, оқу мазмұны мен оқыту әдістемесінде де біршама жаңарулар болып отыр.

Инновациялық үрдістер ғалымдар мен практик-ұстаздар арасында кең өріс алып келеді. Бірақ, мектептегі дәстүрлі оқыту өзінің дайын білімді ұсынатын ақпараттық арнасының негізі болып келеді. Оқытудың бұл бағыты, ең алдымен, таным қабілеті қарқынды дамып келе жатқан жас бүлдіршіндердің білсем деген ынтасы мен ізденушілік құлшынысына ықпал жасауда. Бұл өз кезегінде оқушының өзін-өзі тәрбиеленуіне, өзін-өзі дамытуына, өз бетімен білім алуына кері әсер етуі мүмкін. Білім беру жүйесі - әр елдің даму болашағын айқындайтын, әлемдік өркениетке жетуде негізгі бағыттарын көрсететін біртұтас құрылым екені ақиқат. Еліміз өзін бүкіл әлемге мойындата бастаған осы кезеңде біздің қоғам дарынды, қабілетті, жан-жақты жетілген адамдарды қажет етеді. Сондықтан да еліміздің білім берудегі ұлттық жүйесі өте қарқынды өзгерістер сатысында тұр. Бүгінгі күндегі негізгі мақсат - ұлттық құндылықты әлемдік деңгейге шығаруға қабілетті, өзіндік жеке көзқарасы қалыптасқан тұлға тәрбиелеу. Ол үшін оқушылардың белсенділігін арттыру, ізденімпаздыққа үйрету және білімді өз бетінше алуы мен қолдана білетін дарын иесін тәрбиелеуіміз қажет. Дарындылық, жеке қабілеттілікті дамыту, интеллектуалдық, шығармашылық мәселесіне педагогтар, психологтар, әдіскерлердің көптеген еңбектері арналған. Бүгінгі таңда дарынды балалар мәселесін зерттеуге қатысты философиялық, психологиялық, педагогикалық, әдістемелік әдебиеттерде маңызды ой-пікірлер жинақталған. Бұл мәселенің түп тамыры ғасырлар тереңінде жатыр. Адамның психологиялық ерекшеліктері жөніндегі идеялар, оның ішінде қабілеттілік туралы ойлар сонау ертедегі грек философтарының еңбектерінде, қайта өрлеу дәуірі ғалымдарының және алдыңғы қатарлы әр елдің озық ойлы педагогтерінің еңбектерінде кездеседі. Қабілеттілік пен дарындылық мәселесі - Орта Азия мен Қазақстан ойшылдарын да толғандырған мәселе. Мысалы, Әл-Фараби «Бақытқа жету трактаты» еңбегінде этикалық мәселелермен қатар, адам қабілеттілігіне білім беруде түрлі озық әдіс-тәсілдерді қолдану жолдарына көңіл бөледі. Абай «жетінші қара сөзінде» баланың ақыл-ойы, қабілеттілігі туралы мынадай пікір айтады: «Жас бала анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады. Біреуі-ішсем, жесем, ұйықтасам деп туады. Бұлар - тәннің құмары, бұлар болмаса, тән жанға қонақ үй бола алмайды, һәм өзі өспейді, таппайды. Біреуі білсем екен деп, не көрсе соған талпынып, жалт-жұлт еткен болса, оған қызығып, аузына салып дәмін татып қарап, тамағына, бетіне басып қарап, сырнай-керней болса, дауысына ұмтылып, онан ержетіңкірегенде ит үрсе де, мал шуласа да тұра жүгіріп, «ол немене?» «бұл не?» деп, «ол неге үйтеді?», «бұл неге бүйтеді?» деп, көз көрген, құлағы естігеннің бәрін сұрап, тыныштық көрмейді. Мұның бәрі жан құмары, білсем екен, көрсем екен, үйренсем екен дегені». Баланың білсем екен, үйренсем деген талабын ұштайтын, жеке ерекшелік қасиет, қабілеттерін ескере отырып оларды біліммен, іскерлік, дағдымен қаруландыратын, танымдық ой-өрісін және шығармашылық әлеуетін дамытатын мұғалім-ұстаздың ерекше

мақсатты қызметінің қажеттілігі жоғары. Шәкәрім Құдайбердиевте «Насихат» атты өлеңінде өмірдің тұтқасы өнер мен білімде, өнерлі озады, білімді ғаламды билейді, ғылым таусылмас кен, оны жас күнінде үйрен деп насихаттайды.

Сондықтан қай уақытта да дарынды тұлғаны дамыту өзекті мәселе болып келеді. Қабілет-дәреже әр адамда әр түрлі деңгейде болады. Іс-әрекетті шығармашылықпен орындау мүмкіншілігін қамтамасыз ететін қабілеттің түрін *дарындылық* деп атайды. Біреулер «Дарындылық-іс-әрекеттің белгілі бір салада ерекше жетістіктерге жетуге жағдай жасайтын, адам қабілеті дамуының жоғарғы дәрежесі» десе, енді біреулер «Дарындылық үш қасиеттің – ортадан жоғары ақыл-ой қабілеттілігі, шығармашылық жол таба білу және мақсатқа құштарлықтың үйлесімділігі» дейді (америкалық педагог Дж.Рензулли).

Қазіргі таңда мектеп қабырғасында алған білімді тіршілік көзіне айналдыра алу, кәсіпкерлікке, іскерлікке үйрену-бүгінгі күннің қажеттілігіне айналуда. Заман ағымы осыны талап етуде, осыған байланысты еліміздің әрбір азаматының қазақ тілі мен әдебиеті пәндерінен білімі қоғам талабына сай болуы қажет. Орта білім беруді дамыту тұжырымдамасының басты мақсаты - оқушылардың талдау, синтездеу әрі логикалық ойлау қабілетін жан-жақты дамыту. Мұндай қиын да күрделі міндетті жүзеге асырудың бірден-бір формасы - сабақ. Сондықтан да, сабақ өткізудің тиімді жоспары мен әдістерін қарастыру мұғалімнің міндеті. Ал, бұл міндеттердің орындалуы оқу процесіне педагогикалық талдау жасауды, білім беруді дербестендіру жағына бұруды талап етеді. «Ел есінде бір жыл қалғың келсе – ас бер, он жыл қалғың келсе – ағаш отырғыз, ал мәңгі қалғың келсе – бала тәрбиеле» демекші, адам баласының өміріндегі қасиетті төрт ананың бірі болып табылатын қазақ тілі мен қазақ әдебиетінің мұғалімі болу аса жауапкершілікті іс деп білемін. Мен үшін ең қастерлі де, қасиетті мамандық ол – ұстаздық. «Ұстаздық еткен жалықпас, үйретуден балаға» – деп ұлы Абай атамыз айтқан осынау қастерлі мамандықтың иесі атанғаным да 34 жылдың жүзі болыпты. Осы жылдар ішінде біршама ізденістің арқасында талантты да, дарынды шәкірттердің жемісі мен жеңісіне куә болып, ынталандыруға, кәсіби бағыт алуға жетеледім. Білім беру жүйесінің даму деңгейі мен сапасы елдегі педагогика ғылымының жетістігімен байланысты. Бұл өз кезегінде экономикалық және ғылыми-техникалық дамудың, яғни мемлекет пен қоғамның табысты дамуының кепілі болып табылады. Тәуелсіз еліміздің тірегі – білімді ұрпақ. Баламен тіл табысып, оның бойына білім нәрін себетін басты тұлға - ұстаз. Қазіргі заманғы ғылыми-техникалық үрдістің қарқыны білім беру жүйесінің алдына мүлдем жаңа мақсаттар қойып отыр. Ол - өз жұмыс орнында және бүкіл технологияның үздіксіз өзгерістеріне бейімделе алатын орындаушының тұлғасын қалыптастыру.

А.Байтұрсынов « Балам дейтін жұрты болмаса, жұртым дейтін бала қайдан шығады?» деп, ой толғағандай ұстаздар қауымы ел басқаратын болашақ жастардың білімділігі мен біліктілігін қамтамасыз етіп, ұлтымыздың үкілі үмітін ақтауға барлық күш-жігерімізді жұмылдырғанмыз жөн. Талабы таудай, қабілет қарқыны мол ізденімпаз жастар көбейіп, адамзат игілігіне үлес қосып жатса, олар ұлтымыз үшін мақтаныш, еліміз үшін абырой. Дарынды балаларды оқыту және дамыту қоғамдағы өзекті мәселенің бірі және бірегейі. «Қазақстан-2030» жолдауында да, «Білім туралы» Заңда, Елбасының жыл сайынғы Қазақстан халқына жолдауында да дарынды балаларды шығармашылықпен қалыптасқан және тұлға ретінде оқытып, дамыту қажеттігі айтылған [3]. Осы мақсат міндеттерді жүзеге асыруда, оқушыларды шығармашылық ізденіске баулу, еңбек және қоғамдық іс-әрекеттерге белсене араластыру, дарынды оқушыларды іріктеу, олармен ғылыми шығармашылық ізденіс бағытында жұмыс істейтін мұғалімдердің жетекшілігімен дарынды оқушылар қоғамын құру. Оқушы ғылыми жұмыспен айналысу үшін ғылымға, пәнге деген қызығушылығын қалыптастыруда мектептерде жүйелі жұмыстар жүргізу. Оқушыларды шығармашылық жұмысқа бағыттау, дарынды балалардың қабілеттерін дамытуға қолайлы жағдай туғызу - әр ұстаздың міндеті. Бұл дегеніңіз - қажетті ақпаратты тауып, талдап, оны ұтымды пайдаланудың тәсілдері шәкірт санасына орнықты ой

калыптастырады. Сондықтан ақпараттық негіздерді дәл және дәйекті түрде пайдаланудың жемісі көп. [4].

Ғылыми зерттеулерде баланың әр кезіндегі қабілеті, белгілі бір іс-әрекетке бейімділігі жас кезінен белгілі бола бастайтынын дәлелдеген.

Ал педагогикалық энциклопедияда төмендегідей анықтама берілген: «Дарындылық- белгілі бір әрекет саласында ерекше жетістікке жеткізетін адам қабілеті дамуының жоғары деңгейі».

Белгілі психолог Н.С. Лейтестің айтуынша : «Дарынды бала - бұл белгілі бір салада жетістіктері айқын көрінетін немесе сондай жетістіктер әлеуеті мол бала». Дарындылық – қабілеттердің жиынтығы, қызметтің бірнеше түрінен көрнекті нәтижеге жеткен, қоғамға пайдалы ісімен көзге түскен жеке адам.

Сондықтан да, біз баланың дарындылығы деп, оны өз құрдастарымен салыстырғанда бірдей жағдайда білім игеру деңгейінің шоғырлығымен аса ерекше байқалатын шығармашылық қабілетінің байқалуы деп түсінеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Тапаева, А. П. Дарынды балалармен жұмыс жасаудың басты бағыттары .
2. А. П. Тапаева, А. Б. Бейсбаева, Н. Е. Рамазанова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2014. — № 20.1 (79.1). — С. 49-51. — URL: <https://moluch.ru/archive/79/14119/1>. «Бала құқығы туралы конвенция». БҰҰ Бас Ассамблеясы (11.1989 жылы қабылдаған);
3. «Білім туралы» ҚР Заңы. 27.07.2007 жылы қабылданған;
4. «Бала құқықтары туралы» ҚР Заңы. 8.08.2002 жыл;
5. «Из опыта работы с одаренными детьми школы инновационного типа» Н.Н.Волошина. «Творческая педагогика» №3,2001г.
6. «Қарапайым мектепте де дарынды оқушы көп». Атырау қаласы.К.Х. Мұңайтбасова. Мақала.
7. Бастауыш мектеп». №5. 2009 жыл. «Дарындылықты дамытудағы мұғалімнің рөлі». Авторы: М.Жантурина
8. Қазақстан Республикасы Конституциясы. 2005ж.
9. «Қазақстан Республикасында 2015жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы». Астана. 2004.
10. «Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектебінде » ,№7.2008ж. «Дарынды балалардың шығармашылығын дамыту » С.Нұралина

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН СПАСЫН АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Әбілдаева Әлия Жаппарқұлқызы

Ақтөбе қаласы

Қ.Сәтбаев атындағы мектеп-лицейінің қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Аннотация

Дарындылық — адамды басқа жандардан ерекшелейтін, өзін тұлға етіп қалыптастыруға әсер ететін қабілет. Дарындылық пен шығармашылық қабілетті мектеп кезеңінен бастап шындаған әбден абзал. Мектеп уақытында балалардың сол жасында істеген іс-әрекеттері жадында көбінесе мәңгіге сақталады. Балалардың шығармашылық қабілетін дамыту үшін оған әр түрлі жұмыс түрін жасап көруге мүмкіндік беру керек. Бір бала сурет салуға жақын болса, кейбірі әнге немесе биге жақын болады. Әрине, әр уақытта дарынды тұлға басқалардан ерекшеленіп тұрады. Алайда біз дарынды оқушыларды қарапайым оқушылардан бөліп қарастырып, оларға тым көп көңіл бөліп кетпеуіміз қажет.

Себебі, бала жүрегі барлығын сезеді. Оқушыларымның барлығы маған бірдей көрінеді. Оларды әрдайым бір отбасындай болуға тәрбиелеймін.

Менің ұстаз ретіндегі арманым – оқушыларға тек мектептегі ұстаз ғана болып қоймай, олардың дарындылығын дамытып, талантын ашатын өмірлік ұстаз да бола білу. Білім, тәрбие, шығармашылық пен өнердің барлығын ұштастыра отырып білім беру – кез-келген ұстаздың міндеті. Әрбір өткізген сабағым оларға тек білім ғана емес, өмірлік тәжірибе де болғанын қалаймын. Ұстаз – оқушының сырласы әрі досы да бола білуі керек. Себебі, оқушылармен сырласқан сайын олардың жаңа қырларын, қандай қабілеті мен дарыны бар екенін білеміз.

Дарындылық – баланың алғырлығы, зерделігі, қабілетімен дамып отыратын үздіксіз процесс. Дарындылықты қалыптастыру мен дамытуда мұғалімнің алар орны ерекше. Осы тұрғыда алдымен дарындылық ұғымын анықтап алсақ. «Дарындылық» ұғымы «сый» («дар») деген сөзден шыққан, дамудың алғышартын білдіреді. Бұл ұғымға педагогикалық энциклопедияда мынандай анықтама беріледі: «Дарындылық — белгілі бір іс-әрекет саласында ерекше жетістікке жеткізетін адам қабілеті дамуының жоғарғы деңгейі»[1]

Дарындылық – адамды басқа жандардан ерекшелейтін, өзін тұлға етіп қалыптастыруға әсер ететін қабілет. Дарындылық пен шығармашылық қабілетті мектеп кезеңінен бастап шыңдаған әбден абзал. Мектеп уақытында балалардың сол жасында істеген іс-әрекеттері жадында көбінесе мәңгіге сақталады. Балалардың шығармашылық қабілетін дамыту үшін оған әр түрлі жұмыс түрін жасап көруге мүмкіндік беру керек. Бір бала сурет салуға жақын болса, кейбірі әнге немесе биге жақын болады. Әрине, әр уақытта дарынды тұлға басқалардан ерекшеленіп тұрады. Алайда біз дарынды оқушыларды қарапайым оқушылардан бөліп қарастырып, оларға тым көп көңіл бөліп кетпеуіміз қажет. Себебі, бала жүрегі барлығын сезеді. Оқушыларымның барлығы маған бірдей көрінеді. Оларды әрдайым бір отбасындай болуға тәрбиелеймін.

Дарынды балаларға қолдау көрсету туралы қарастырып және іздене келе мен дарынды балалармен жұмыс жүргізудің мақсатын, міндетін, жоспарын анықтап, жіктедім.

Дарынды балалармен жұмыс жүргізудің мақсаты:

- баланың шығармашылығын және өз бетінше іздене алуын дамыту;
- пәнге деген сүйіспеншілігін арттыру;
- оқушының сезімін жеткізе білу дағдысын қалыптастыру;
- оқушының даму деңгейін, танымдық белсенділігін дамыту;
- оқушының білімі мен біліктілігін қалыптастыру;
- оқушының өзін өзі бағалай білуіне үйрету.

Дарынды оқушылармен жүргізілетін жұмыстың міндеті:

- оқушыларды ғылыми түрде жұмыс жасай білуге үйрету;
- оқушының тұлға болып қалыптасуына көңіл бөлу;
- оқушыны қоршаған ортамен саналы түрде жұмыс жасауға тәрбиелеу;

Дарынды балалармен жүргізілетін жұмыс жоспары:

- дарынды баланы анықтау;
- тереңдетілген бағдарлама бойынша білім беру;
- дарынды балалармен қосымша сабақтар жүргізу;
- мектепшілік және қалалық, облыстық, республикалық пәндік олимпиадаларға, сайыстарға қатыстыру.

Дарынды балаларды деп санайтын болсақ:

- көбінесе олардың дамуының дәйекті кезеңдері арқылы "секіреді" ;
- олардың ерте сөйлеу мен дерексіз ойлауға негізделген тамаша жады бар;
- олардың үлкен сөздік қоры бар, сөздіктер мен энциклопедияларды оқығанды ұнатады, жаңа сөздер мен ұғымдарды ойлап табады;
- бірден бірнеше нәрсені жасауға қабілетті, мысалы, айналасында болып жатқан екі немесе одан да көп оқиғаларды бақылау;

- олар өте қызығушылық танытады, қоршаған әлемді белсенді түрде зерттейді және өз зерттеулерінің шектеулеріне жол бермейді;
- ерте жаста олар себеп-салдарлық байланыстарды қадағалай алады, дұрыс қорытынды жасай алады, сондай-ақ болып жатқан оқиғалардың балама
- модельдері мен жүйелерін құра алады;
- ұзақ уақыт бойы өз назарын бір нәрсеге аудара алады, егер олар қызығушылық танытса, олар өз ісіне енеді.
- Мектепте дарынды балаларды анықтау бала бірінші сыныпқа түскенге дейін олардың психологиялық ерекшеліктерін, сөйлеу, есте сақтау, логикалық ойлау, мектепке дейінгі дайындық сыныбында оқу және ата-аналарына сауалнама жүргізу негізінде басталады.

Педагогика ғылымы бүгінде дарынды балалардың келесі категорияларын анықтайды:

1. Ерекше жоғары интеллектуалды қабілеттері бар балалар.
2. Ғылымның белгілі бір саласында арнайы психикалық дарындылық белгілері бар және нақты академиялық қабілеттері бар балалар.
3. Шығармашылық (көркемдік) қабілеті жоғары балалар.
4. Көшбасшылық (көшбасшылық) қабілеті жоғары балалар.

Дарынды балаларды анықтау әдістемесі 4 кезеңде өтеді:

I кезең - сабақ аясында өтеді. Бұл жерде мұғалімдер өз пәндеріне деген қызығушылықты оятуға тырысады.

II кезең - бұл жұмыстың сабақтан тыс формалары, онда баланың өзін толық көрсетуге, өзінің талантын ашуға мүмкіндігі бар.

III кезең - Педагог психолог жүргізетін психологиялық-педагогикалық тестілеу.

IV кезең - шығармашылық қабілеттері мен пәндерге қызығушылық танытқан оқушылар мен жұмыс. Бұл кезеңнің жұмыс формалары жобалау және зерттеу қызметі, әртүрлі деңгейдегі конкурстарға, олимпиадаларға қатысу болып табылады.

Дарынды балаларды анықтау - баланың дамуын таңдаумен байланысты ұзақ процесс. Осы айтылғандарды ескере отырып, дарынды балаларды анықтаудың мынадай **ұстанымдары тұжырымдалды:**

1. Баланың қызығушылығы мен бейімділігіне барынша сәйкес келетін қызмет аясында баланың іс-әрекетіне талдау жүргізу.
2. Дамытушылық ықпал ете отырып, баланың психологиялық кедергілерін жоюға мүмкіндік беретін тренингтік әдістерді пайдалану.
3. Баланың дарындылық белгісін оның психикалық дамуының нақты деңгейінде ғана емес, сондай-ақ оның болашақтағы даму мүмкіндігін де есепке ала отырып бағалау.
4. Жұмыс нәтижесін талдау, бақылау, әңгімелеу, мұғалімдер мен ата-аналардың сипаттамалық бағалары.
5. Түрлі ақпарат алу көздерін пайдаланып, бала қабілеттерін кең көлемде қамтуға мүмкіндік беретін баланың мінез-құлқы мен іс-әрекетін жан-жақты бағалаудың кешенді сипаты. Білім беру жүйесінде жаңаша мазмұн беру арқылы жан-жақты дамыған шығармашыл, рухани ой-өрісі кең жеке тұлғаны тәрбиелеу міндеті тұр.[2]

Дарынды баланың жасаған жұмысына қолдау көрсету де оның болашағына ерекше әсер береді. Оның өзінің білімділігіне деген сенімділігі арта түседі. Қолдау көрсету дегеніміз өзі баланың жұмысын таныстыру, тарату ұғымдарымен астасып жатады. Ол:

1. Тәжірибелерін газет, журнал беттеріне беру;
2. Байқауларға қатысу;
3. Іс-шаралар ұйымдастыру;
4. Мектептермен тәжірибе алмасу.
5. Бақылау күнделігін жазып отыру;
6. Психологиялық материалдар жинақтау;
7. Кітапша құрастыру;
8. "Реферат";

9. "Портфолио" [3].

«Ұстаз болу – өз уақытын аямау, өзгенің бақытын аялау», - деген Ж.Ж.Руссо сөзі маған нағыз ұстаздың кім екені туралы ой салады. Өз уақытын аяйтын мұғалім тек сабағын беріп құтылуға асығатын болар. Алайда бұлай уақытымызды аяйтын болсақ, біз оқушыларды толықтай тани алмаймыз. Сол себепті біз оқушылардың дарындылығына үңілуде уақытымызды аямауымыз қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әбілмәжінова Н. Дарынды оқушымен жұмыс // Қазақстан мектебі, 2005
2. Мусабаева Н.Д. Мектептен тыс уақытта дарынды баланың қабілетін жетілдіру мақсатындағы жұмыстар // Дарын, 2003
3. Дамуов Н. Ғ. Дарынды балалармен жеке жұмыстарды ұйымдастыр // Дарын, 2004
4. ҚР «Білім туралы» Заңы (2007 ж. және 24.10.2011ж.13.01.2015ж. өзгертулерімен және қосымшаларымен);
5. ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, 7.12.2010;
6. «Балапан» бағдарламасы 2010 - 2020жж. 28.05.2010ж. (20.12.2013ж) №1377
7. Қазақстан Республикасы мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты, 2012 ж. №1080
8. Е.С.Белова Одаренность малыша : раскрыть, понять, поддержать/М.: Академия, 1998.- 251 б.
9. Д.Б. Богоявленская Рабочая концепция одаренности/Педагогика, 1998.-257б.
10. Л.И.Божович Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности, 1995.- 212 б.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ

Атраубаев Куаныш Аккабайұлы

Ақтөбе облысы, Алға ауданы

Қайыңдысай негізгі мектебінің қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

*Балам дейтін жұрты болмаса, жұртым дейтін бала қайдан шығады?
А.Байтұрсынов*

«Бұлақ көрсең, көзін аш», - дегендей дарынды баланы танып, оны жан-жақты ашу, талантты немесе қабілетті үнемі айқындай отырып, қабілетті балаларды іздеу, оларды оқыту мен тәрбиелеу қоғам үшін бүгінгі күні өте қажет. Біздің мақсатымыз жан-жақты білімді, іскер, өздік ойлау жүйесі дамыған, адамгершілігі жоғары, қабілетті тұлға қалыптастыру, балалармен жүргізілетін жұмысты дұрыс ұйымдастыру болып табылады.

Еліміздің дамуындағы стратегиялық міндеттерді шешуде білім беру саласына тың жаңалықтар, ұтымды шешімдер енгізу қажеттілігі – заман талабы болып тұр. Себебі ХХІ ғасыр ғылым мен техника ғасыры екендігі баршамызға мәлім. Осындай ауқымды мәселені шешудің негізгі тетіктерінің бірі – балалардың дарындылығын дамыту. Қазақстан әлем аренасына шығып, халықаралық деңгейде экономикалық және мәдени байланыстарды дамыту үшін дамыған мемлекеттермен терезесі тең болып қарым-қатынас жасауы үшін интеллектуалды элитаны қалыптастыру ісін қолға алуда.

Дарындылық - адам қоғамында және бір құндылық ретінде қаралатындықтан дарынды балалармен жұмыс істеу адам ресурсын барынша жақсы пайдалану болып

табылатыны сөзсіз. Бұл бағытта мемлекет тарапынан жас талаптыларды қолдау бағдарламасы және президенттің «Дарынды балаларға арналған мектептерді қолдау мен дамыту» қаулысы. «Дарын» республикалық ғылыми-практикалық орталығы жасаған концепция қызмет етуде. Осыншалық маңызды істе жалпы білім беру мекемелерінің алар орны орасан зор, себебі онда барша бала білім алады да оның ішінде дарынды балаларда отырады. Оны байқамау, оның патенциялын дамытуға мүмкіндік бермеу қылмыспен тең әрекет. Ал соншама баланың ішінде табиғи дарынын қалай байқауға, дамытуға болады.

Бұл сұраққа жауап беру үшін негізгі екі аспектіні назарда ұстау қажет: Дарынды баланы анықтау және онымен жұмыс істеуді ұйымдастыру. Дарынды балалардың бір-бірінен айырмашылығы болғанымен, кейбір ортақ ерекшеліктері де бар. Дегенмен ғылымда бала дарындылығын анықтайтын кейбір әдістер бар.

Олар:

- Аналитикалық(Жаппай әдіс)
- Түрлі тесттер
- Анкеталар
- Ата-ананың әңгімесі
- Мұғалімнің мінездемесі
- Диагностикалық әдіс.

Дарынды балалармен жұмыс істеу мазмұны

- Мектептегі айрықша қабілетті, дарынды оқушыларды анықтау, қолдау.
- Дарынды балалармен тұрақты, жүйелі жұмыс жасап, олардың табиғи қабілетін ашу, дамыту.
- Дарынды балалардың күнделікті сабақта алған білімі мен іскерлігін үнемі назарда ұстау.
- Дарынды баланың пәнге қызығушылығы қаншалықты деңгейде екендігін анықтап, пән олимпиадаларына қатыстыру.
- Оқушының білім-біліктілігін анықтай отырып, деңгейлік тапсырмалар беру.
- Шығармашылық ізденісін шыңдау бағытында қандай қосымша әдебиеттер пайдалану қажеттігіне кеңес беріп отыру

Дарынды балаларды анықтау жолдары

- 1.Дискуссия туындайтын жағдай жасау
- 2.Сабақ үстінде экстрималдық жағдайлар (ситуациялар) туғызу
3. Ойындар ұйымдастыру (КВН, сайыс, дебат, т.б)
4. Топтық жұмыс ұйымдастыру
5. Творчестволық потенциалын зерттейтін тәсілдер жүргізу
6. Әр оқушыға өсу деңгейін көрсететін мониторингтер жасау
7. Деңгейлеп оқыту
8. Жеке тапсырмалар беру

Дарынды балалармен жұмыс істеуде нені ескеру керек?

- Балаларның пәнге қызығушылығын, білуге құштарлығын нақты анықтау.
- Балаға тапсырманы деңгейлеп беріп, зейінін тұрақтандыру қажет.
- Баланың мінезін-құлқын ерекшелігін білу.(Нені ұнатады, нені ұнатпайды,қай кезде білімді жақсы меңгереді, қай кезде шаршайды? т.б)
- Баланың бір қалыпты, жүйелі жұмыс жасауына көңіл бөлу.
- Берілген тапсырманы бірлесе талдау.
- Бала қызығушылығына қолдау көрсету, орынды кеңес бере білудің маңызы зор.

Дарындылықты анықтау міндеттері:

- Баланың жеке тұлғалық ерекшеліктерін дамыту оны қоғамда өмір сүруге психологиялық тұрғыдан дайындау.
- Балалардың кәсіби және жеке даралық қабілетін анықтай алуына психологиялық педагогикалық көмек көрсету.

Негізгі принциптері: Баламен жеке сыйластық және сенімді қарым-қатынас орнату.

Болжап отырған нәтиже: Оқу бағдарламасына сай білімдітерең меңгерген, жеке шығармашылық қабілеті дамыған, ұлттық сана сезімі жетілген және ішкі жан дүниесін тануға, өзін өзгелермен салыстыра алатын іс – әрекетке талдау жасай алатын жоспарлау мүмкіндігін қалыптасқан тұлға.

Дарындылық анықтамасы:

- Іс-әрекеттің сәтті орындалуын қамтамасыз ететін қабілеттік істің өзара сәйкестік сапалығын айтады.
- Іс-әрекеттің жағдайдағы ерекшелігін, кеңінен қамтылған адам мүмкіндігі.
- Ақылдың потенциалы немесе интелек. Оқуға, білімге жалпы танымдық мүмкіндіктер және қабілеті.
- Баланың табиғаты арқылы дамыған қабілет туралы.
- Таланттылық және адамгершілігінің жоғары жетістіктерге жеткізетін іс-шаралар.

Дарынды баланың сипаттамасы:

- Интеллектуалдық сферасы.
- Білімділік өрісі
- Ойлау қабілеті ерекшесі тұрақты, қызығуы мол, кейде бір іспен айналысса тоқтай алмайды, өз ойын ерте жеткізеді.

Дарындылық үш параметрмен анықталады:

- Танымдылық жеке дамуы.
- Психологиялық дамуы.
- Физикалық дамуы.

Дарынды оқушыларды таңдау барлығыназар аударатын ерекшеліктер.

- Дарынды бала өзгеше және шапшаң ойлайды.
- Дарынды оқушылардың ішкі сезімі жағынан өзгешелігі өте сезімтал, ықлас қойған нәрсесін, тақырыбын әр жерде негізгі мәселе етіп ұсынады.
- Дарынды оқушылардың физикалық тұлғадан ерекшелігі дамудағы шапшаңдылық ақындарша сөйлеуі жиі-жиі берілуі қиял-күйінің басым түсуі.
- Әлеуметтік тұрғыдан ерекшелігі адамгершілік сезімдерінің ерте дамып жоғары моральдық қасиеттерге ие болуы.

Оқушының дарындылығының дамуы, қабілетінің ашылуы көбінесе мұғалімнің кәсіби біліктілігіне, және оның тұлғалық қасиетіне байланысты екені айдан анық.

“Баланың шығармашылық қабілетін ашу, оны алға қарай дамыту үшін ең бастысы жағдайлар жасау қажет”.

Көбінесе “дарынды оқушы – бұл жақсы оқитын оқушы” деген пікір қалыптасқан. Белгілі ағылшын психологі П.Торранстың зерттеулері бұл пікірдің мұғалімдер арасында жиі кездесетінін анықтады. Оларға оқуда қиыншылық туғызбайтын, тәртіпті, ұйымшыл, білімді, тұрақты, ұғымтал, өз ойын нақты және түсінікті жеткізе алатын оқушылар көбірек ұнайды. Ал қисынсыз сұрақ қоятын, өз жұмысымен ғана айналысатын, тәуелсіз, көбіне түсініспеушілік туғызатын, қияли, әр нәрсеге көзқарасы бөлек оқушылар ұнамайды. П.Торранстың зерттеулері нақ осы қасиеттер оқушының шығармашылық дарындылығын көрсететін және оның нашар оқушылардың арасында да аз емес екендігін айқындаған. Сондықтан мұғалімдер осы зерттеулердің нәтижесін есте ұстағаны жөн.

Дарынды оқушымен жұмыстың негізгі мақсаты - олардың шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру. Ал мақсатқа жету оқу бағдарламасын тереңдетіп оқыту және оқушының танымдық белсенділігін дамыту арқылы жүзеге асады.

Дарынды оқушымен жұмыс жүйесіндегі мұғалім маңызды орын алады. Оқушының болашақтағы мамандығына байланысты, яғни кәсіби тағдыры тек қана жақсы мұғалімге байланысты.

Бұл контексте болашақ мұғалімді жаңашыл педагогтердің инновациялық тәжірибесін шығармашылық ынтамен меңгеру және пайдалану арқылы даярлаудың келешегі зор деп ойлаймыз.

Жаңашыл педагогтер оқушының жеке тұлғалық абройын барынша құрметтеуге, оның шығармашылық қабілеттері мен бейімділіктерін, өздігімен ойлау қабілетін дамытуға, жағымды эмоциональдық педагогикалық үрдісті қалыптастырып, одан педагогикалық зорлықтың барлық түрін аластатуға бағытталған ізгіліктік стратегиясымен сипатталады.

Олардың тәжірибесі мына ережелерге негізделеді:

- Оқытуды мұғалім мен оқушының өзара шығармашылық қарым-қатынасы ретінде қабылдау.
- Күрделі мақсат идеясы (оқушының алдына барынша күрделі мақсат қойылып, оны орындай алатындығына сенімін нығайту);
- Өзіндік талдау (оқушылардың жұмыс нәтижелерін жеке және ұжымдық талдау);
- Ерікті таңдау (мұғалімнің оқу материалының жақсы меңгерілуі мақсатында сабақ уақытын өз бетінше пайдалануы);
- Оқушылардың өзін-өзі шығармашылық басқаруы;
- Тәрбиеге жеке тұлға тұрғысынан қарау;
- Ата-аналармен ынтымақтастық құру.

Сонымен, жаңашыл педагогтердің инновациялық тәжірибесі тұлғаны дамытуда ізгілік және шығармашылық көзқарасқа негізделген әдістер мен жүйесін құрайды.

Мұғалімнің біліміне қойылатын талаптар:

- өзінің сабақ беретін пәнін мемлекеттік стандарт деңгейінен жоғары деңгейде білу;
- оқушы дарындылығының моделін білу;
- қазіргі заманға сай оқытудың жаңа технологияларын білу;
- дарынды оқушыны оқыту, тәрбиелеу үрдісінде үлгірімге ғана көңіл бөлмей оның басқа да көрсеткіштерімен байланысына да көңіл бөлу;
- дарынды оқушылардың ерекшелігін ескере отырып, оларға шығармашылықпен жұмыс жасайтын тапсырмалар дайындай білуі.

Мұғалімнің іскерлігіне қойлатын талаптар:

- дарынды оқушыны анықтау әдістерімен жұмыс жасай алуы;
- дарынды оқушыларды (жекелей және топпен) оқытуға арналған бағдарлама құрастырып, сонымен тұрақты жұмыс істей білуі;
- оқушы дарындылығын дамытуға қажетті зерттеу жұмыстарын жүргізе алуы;
- дарынды оқушыны оқытудың нәтижесін нақты бағалай білуі;
- дарынды оқушының ғылыми-ізденіс жұмыстарымен айналысуына жетекшілік етуі;
- дарынды оқушыны олимпиадалар мен сайыстарға дайындауда жетістікке жете алатындай деңгейде жұмыс жасауы.

Сондай-ақ дарынды оқушылармен нәтижелі жұмыс жасайтын мұғалімнің кәсіби “бейнесі” мынадай қасиеттерден тұрады: жоғары кәсіби біліктілік, даралық қасиет, білімпаздық, ойлап табуға және ғылыми зертеу жұмысына қабілеттілік, кәсіби қызметін өздігінен жетілдіруге ұмтылушылық. Дарынды оқушымен жұмыс мұғалімнің өзіне, қызметіне және кәсіби біліктілігіне жаңа, жоғары талаптар қояды. Тіпті оның кәсіби жетілуіне өзгеше емтихан болып табылады.

Ұлы ойшыл Плутарх кезінде былай депті: “Көптеген табиғи талант дарынсыз ұстаздардың кесірінен жойылып кетеді. Олар дарынның табиғи құбылысына терең бойлай алмай, тұпарды есекке айналдырып құртып тынады”. Міне, ұстаз осындай келеңсіздікке жол бермеуі керек.

Оқушылардың шығармашылық қабілетін арттырып, ынталандыру үшін сабақтарды мынадай жолдармен өткізуге болады:

- Сабақта кең көлемде көрнекі құралдарды пайдалану;
- Сабақты түрлендіріп өткізу;
- Сабақта оқушылар өздері жасаған суреттер, схемаларды пайдалану;
- Техникалық құралдарды тиімді қолдану;
- Сабаққа қатысты бейнетаспаларды, фильмдерді көрсету.

Қорыта келгенде, О.Бальзактың “ұдай еңбек ету - өнердің де, өмірдің де заңы” дегеніндей, оқушылардың шығармашылық қабілеті мен белсенділігін артыруда мұғалімге үнемі ізденуге, тұрақты еңбек етуді міндеттейді.

Атап айтқанда, олар – білім сапасын арттыру, оқушылардың біліміне, ойлау қабілетіне сай деңгейлеп оқыту, ғылыми-ізденіс қабілеттерін қалыптастыру, т.с.с. Өйткені, ХХІ ғасыр - білімділер ғасыры. Ендеше бізге ой өрісі жоғары дамыған, зерделі, жан-жақты парасатты ұрпақ керек екенін бір сәтте естен шығармағанымыз жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1.Қабілет туралы түсінік // Психология .Қ.Жарықбаев-Алматы, 1982
- 2.Дарынды тану және оқыту мәселелері // Қазақстан мектебі.-2002 -№1-2. 23-26 б
- 3.К.Исабаева «Дарындылықты шындаудың негізгі көзі-мектеп» 2010 ж №2 23-24 б
- 5.Сүлейменова Н. «Дарынды оқушы –ұлт болашағы» 2010 ж №2,23-24 б
- 6.С.Қарыбаева «Дарынды балалармен жұмыс жүргізуді ұйымдастыру».
1. 2013 ж №2,2-3 б
- 7.Б.Терлікбаева «Оқушының дара тұлға ретінде қалыптастыру»
- 8.Бастауыш мектептегі дарынды балалармен жұмыс ерекшелігі. 2013 ж, №3,27-30 б

ДАРЫНДЫ БАЛАНЫ ОҚЫТУ ДАҒДЫЛАРЫ

Байтакова Гулнур Кеншиликовна
Ақтөбе облысы, Мұғалжар ауданы
Мұғалжар аудандық білім бөлімінің әдіскері

Дарынды тұлға - халқымыздың ең қымбат байлығы

Аннотация

Баяндамада дарындылықты дамыту және дарынды балалармен жұмыс істеу туралы. Онда мұғалімдердің дарынды оқушылармен қалай жұмыс істеуі керектігі, шығармашылық қабілеттерді дамыту, стандартты емес сабақтар өткізу және ынтымақтастыққа негізделген диалогтың маңызы баяндалған.

Доклад посвящен развитию талантов и работе с одаренными детьми. Описывается, как учителя должны работать с одаренными учениками, развитие творческих способностей, нестандартные уроки, а также важность совместного диалога.

Дарындылық – адамның өз бойындағы шығармашылықпен жұмыс істеуі арқылы қалыптасатын қасиет. Оқушы дарындылығын анықтайтын психодиагностикалық әдістемелердің тиімділігін, нәтижелілігін білетін мұғалім ғана шәкіртпен жұмыс істей алады.

Дарынды оқушымен жұмыстың негізгі мақсаты – олардың шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру. Жас жеткіншектердің шығармашылық ізденісі мен білімге деген құштарлығы жылдан-жылға артып келе жатқандығы қуантады. Заман ағымына сай қалыптасып жатқан дарынды да талантты балалар аз емес. Әрине баланың талабын тану бірінші кезекте ұстаздарға жүктелетін міндет, себебі оқушыға бағыт-бағдар беріп, жол көрсете білген жан көптеген білімді тұлғаларды қалыптастырады. Жалпы, баланың қабілетін көре білу ұстаздың тәжірибелігін танытады. Оларға қажетінше, сұраныстары бойынша білім берудің өзі ұстазға қойылатын талаптарды күшейте түспек.

Дарынды балалардың психологиясын зерттеушілердің айтуынша, ерекше жаралған баланы стандартты білім беру жүйесімен тәрбиелеу аздық етеді екен. Себебі зерделі, зейінді балалар көп жағдайда өз қатарластарынан оқ ілгері озып отырады.

Өзімнің ұзақ жылғы ұстаздық тәжірибеме сүйене отырып, баланың дарындылығын дамыту күнделікті өмірсіз мүмкін еместігін ұқтым. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтары арқылы шығармашылық қиялды, логикалық және ассоциативті ойлауды, эстетикалық талғамды, сөйлеу және коммуникативті құзыреттілікті, тұлғаның мәдени өсуін дамытуға үлкен мүмкіндіктің бар екендігіне әр баламен жұмыс істеген сайын көзім жете түседі.

Мұғалім дарынды балалармен жұмыс істей отырып, стандартты емес сабақтар өткізуі керек, дамуға ықпал ететін танымдық іс-әрекетті ұйымдастыру, ерекше ойлау, шығармашылық, рефлексияны бағалай білуі маңызды.

Бекітілген стандарттан тыс берілетін білім, тек қана ресми түрде не болмаса қағаз жүзінде ғана берілетін білімді толықтыра түседі. Соның ішінде қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарының баланың коммуникативтік, ақпараттық-танымдық құзыреттіліктерін дамыту, интеллектуалды және сөйлеу әрекеттерін белсенді етуге ықпалы мол. Мен оқушылармен жұмыс барысында мәтінмен жұмыс, интерпретация, алгоритмдеу, презентация жасауға баулу дағдыларын үнемі пайдаланып отырамын. Ал диалог, монолог жанрларын меңгеру барысында әңгімелесушінің есту, түсіну, қорытынды жасау дағдылары дами түседі.

Сонымен, оқушы мұғалімнің көмегі арқылы дұрыс бағыт-бағдармен жүріп отырады, ал бұл білім алушыға өз іс-әрекетінің мақсатын тұжырымдау және жоспарлау, талдау және түзету, қорытынды жасауды үйретеді. Мұндай жүйелі жұмыс ұстазға сабақ барысында әр оқушыға жеке тәсіл қолдануына мүмкіндік береді.

Дарынды балалармен жұмыс істеудің барлық әдістері мен формалары баланың жеке ерекшеліктерін ескеру және тиімділікке назар аудару сынды дүниелерден тұру керек, өйткені бұл білім алушылардың оқу құзыреттерін қалыптастырып, сондай-ақ олардың танымдық қабілеттері мен жеке қасиеттерін дамытады. Сондықтан дарынды балалармен жұмыс істеу дегеніміз ақпараттық технологияларға қарағанда, тұлғадық қалыптасуға бағытталған оқу іс-әрекетін үйрету және осы бағытта тәрбиелеу деген сөз.

Менің тәжірибемдегі жетекші тәсіл – диалогқа негізделген ынтымақтастық. Ынтымақтастық арқасында мұғалім мен білім алушыға арналған әрбір сабағым – таным сабағы, шығармашылық сабақ, тәрбие сабағы түрінде ұйымдастырылады. Өзара сыйластық, өзара көмек, өзара түсіністік, серіктестік бұл қазіргі қоғамдағы адами құндылықтың маңызды аспектілері деп есептеймін.

Сонымен қатар, сыныптан тыс жұмыс, дарынды балалармен жұмыс істеудің тиімді әдісі, ынталы балалар үшін шексіз іс-қимыл алаңы деп айтар едім. Сыныптан тыс жұмыс арқылы – бұл оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту, мүмкіндік өз сезімдеріңізді эмоционалды түрде білдіру, сұлулықты көре білу, сонымен қатар ұйымшыл балалар ұжымын қалыптастыруға болады. Сыныптан тыс жұмыстар қатарында біз мектептегі викториналар, конкурстар, олимпиадалар, пәндік апталар, басқа да іс-шаралар ауанын түсінеміз.

Дарынды балалармен жұмыс істеу жүйесі күрделі және ешқашан тоқтамайтын үдеріс. Ол мұғалімдерден жеке дамып отыруды, үнемі дарынды балалардың психологиясын қадағалап отыруды талап етеді. Одан өзге дарындылықты анықтау критерийлерін пайдаланып, тестілеу, оқу үлгерімін талдау, оқытушылардың ұсыныстары және мінез-құлықты бақылау сияқты әртүрлі әдістерді қолдану өзекті.

Әрбір дарынды оқушының қажеттіліктері мен деңгейіне сәйкес келетін оқу жоспарларын жасау. Бұған жетілдірілген материалдар, қосымша жобалар немесе зерттеу жұмыстары кіреді.

Шығармашылықты, өзін-өзі ойлауды және интеллектуалды қызығушылықты ынталандыратын білім беру ортасын құру. Оқушылардың әлеуетін ашу үшін ресурстар мен мүмкіндіктерге қол жеткізуді қамтамасыз ету керек.

Дарынды оқушыларға өздерінің ерекше қабілеттерін дамытуға көмектесу үшін қолдау мен тәлімгерлік көрсету. Пікірталастар, жобалық жұмыстар және зерттеу

тапсырмалары арқылы дарынды оқушылардың сыни ойлауын, аналитикалық және шығармашылық дағдыларын дамытуды ынталандыру маңызды.

Дарынды оқушыларға ынтымақтастық, қарым-қатынас және стрессті басқару дағдыларын дамытуға көмектесу арқылы әлеуметтік және эмоционалды қолдау көрсету аса қажет. Дарынды оқушылардың дамуын тоқтатпау және жаңа биіктерге жетуге көмектесу үшін олардың жетістіктерін үнемі бағалап отыру артықтық етпейді.

Жас өркеннің бойындағы табиғат берер ерекше қабілетті, дарындылықты тани білу, оның ары қарай дамуына бағыт-бағдар бере білу ерекше қиын да қызықты іс. Әр баланың жеке қабілетін анықтап, оны сол бағытта жетелеу – ұстаз парызы. Баланы заман талабына қарай көрегендікпен икемдеп, өз заманының озық өнегесін санасына сіңіре білу, оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту – бүгінгі күннің басты талабы.

РАБОТА С ОДАРЁННЫМИ ДЕТЬМИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Алдабергенова Эльмира Амангельдиевна

Учитель русского языка и литературы,

Средняя общеобразовательная школа-гимназия «Білім», г. Ақтобе

Аннотация

Работа с одарёнными учениками на уроках русского языка и литературы представляет собой важную задачу для современного образования. Она направлена на выявление, развитие и поддержку индивидуальных способностей учащихся, обладающих высоким уровнем интеллектуального и творческого потенциала. В рамках курса русского языка и литературы это включает в себя применение специализированных методик и подходов, способствующих углублению знаний и расширению горизонтов учащихся.

Ключевыми аспектами работы с одарёнными учениками являются создание стимулирующей образовательной среды, внедрение инновационных технологий, дифференцированный подход к обучению, а также предоставление возможностей для самостоятельных исследований и творческих проектов. Большое значение имеет индивидуализация заданий, использование дополнительных ресурсов, таких как научные статьи и специализированная литература, а также организация внеурочных мероприятий и конкурсов.

Цель данной аннотации – подчеркнуть значимость индивидуального подхода к одарённым ученикам и предложить рекомендации для эффективного обучения и мотивации таких учащихся. Работа с одарёнными детьми требует от учителя гибкости, креативности и способности видеть и развивать уникальные сильные стороны каждого ученика, что способствует не только успешному освоению учебного материала, но и подготовке будущих специалистов, способных внести значительный вклад в развитие науки и культуры.

Сегодня вопрос выявления, развития и поддержки талантливых детей имеет огромное значение для Казахстана. Раскрытие и реализация их способностей и дарований важна не только для одаренных детей как отдельных личностей, но и для общества в целом.

Талантливые дети - это потенциал любой страны, который позволяет ей эффективно развиваться. В современном обществе растет потребность в людях, способных нестандартно мыслить, быть творческими и активными, нестандартно решать задачи и формулировать новые перспективные цели. В этой ситуации поддержка, развитие и социализация талантливых детей, несомненно, становятся одним из приоритетов системы

образования. Процесс выявления, обучения и воспитания одаренных детей, талантливых детей составляет новую задачу совершенствования системы образования.

Как же выявить детские таланты на уроках русского языка и литературы? Такие дети очевидны. Одаренные дети обычно обладают отличной памятью, которая базируется на ранней речи и абстрактном мышлении. Их отличает способность классифицировать информацию и опыт, умение широко пользоваться накопленными знаниями. Большой словарный запас, сопровождающийся сложными синтаксическими конструкциями, умение ставить вопросы чаще всего привлекают внимание окружающих к одаренному ребенку. Маленькие "вундеркинды" с удовольствием читают словари и энциклопедии, придумывают слова, должны, по их мнению, выражать их собственные понятия и воображаемые события, предпочитают игры, требующие активизации умственных способностей. Талантливые дети легко справляются с познавательной неопределенностью. При этом трудности не заставляют их отклоняться. Они с удовольствием воспринимают сложные и долгосрочные задания и терпеть не могут, когда им навязывают готовый ответ.

Одаренного ребенка отличает и повышенная концентрация внимания на чем-либо, упорство в достижении результата в сфере, которая ему интересна. К этому нужно прибавить и степень погруженности в задачу.

В силу небольшого жизненного опыта такие дети часто затевают предприятия, с которыми не могут справиться. Им необходимо понимание и некоторое руководство со стороны взрослых, не следует акцентировать внимание на их неудачах, лучше попробовать вместе еще раз. Учителя могут развить в своих учениках все психические функции и личностные качества. Однако чтобы этот процесс был эффективным и целенаправленным, они должны уметь расставлять приоритеты и проектировать образовательный процесс.

Школьное образование должно обеспечить всем детям максимально возможный уровень развития. Основная цель обучения и развития одаренных детей на уроках русского языка и литературы – создание условий для полного раскрытия их индивидуального потенциала. Важно поощрять и поддерживать стремление учеников проявлять и развивать свои врожденные и приобретенные в социуме способности.

Задача учителя русского языка и литературы состоит в том, чтобы связать разрозненные элементы одаренности ученика с обучением, развитием и поддержкой. Важным элементом в развитии детской одаренности является форма организации учебной деятельности. В своей работе по развитию детской одаренности в области русского языка и литературы выделяю следующие моменты:

Работа на уроках:

- Дифференцированный подход;
- Проблемное обучение;
- Проектная деятельность;
- Развитие критического мышления
- Работа в группах
- Применение педагогических технологий

Во внеурочной деятельности:

- Исследовательская деятельность;
- Предметные олимпиады;
- Творческие конкурсы;

В связи с этим можно обозначить так называемые образовательные «стратегии», которые направлены на развитие детей с повышенным уровнем способностей.

1) Стратегия «индивидуализации». В последнее время все активнее утверждается представление о необходимости учета в образовательно-воспитательных системах неповторимости каждого индивида и как следствие этого можно рассматривать тенденцию постепенного отказа от унификации личности. Невозможность воспитания и

обучения будущего творца на общем «образовательном конвейере» все более осознается и заставляет искать новые образовательные технологии, отвечающие данной задаче. Особую остроту эта проблема приобретает при создании образовательных моделей для одаренных и талантливых детей.

2) Стратегия «исследовательского обучения». Главная особенность этого подхода - активизировать обучение, придав ему исследовательский, творческий характер, и таким образом передать учащемуся инициативу в организации своей познавательной деятельности. Дети, как многократно отмечали многие ученые, уже по природе своей исследователи. С большим интересом они участвуют в самой разной исследовательской работе.

3) Стратегия «проблематизации». Содержание образования, смоделированное по данной стратегии, предполагает изложение учебного материала таким образом, чтобы дети, во-первых, могли выявить проблему, во-вторых, найти способы решения и, наконец, решить. Для этого их необходимо обучать «умению видеть проблемы». Особые методические приемы, разрабатываемые сторонниками данного подхода, позволяют достичь того, что предложенная учителем проблема превращается во внутреннюю проблему самого ребенка. Это, в свою очередь, создает предпосылки для анализа вариантов ее решения, что само по себе является следующим этапом учебной работы. Далее, в полном соответствии с логикой, необходима оценка достоинств каждого варианта решения. После этого обычно следует обобщение найденного и так далее.

4) «Стратегия интенсификации» предполагает изменение не темпа (скорости) усвоения, а увеличение объема, или, как говорят специалисты, - интенсивности обучения. Она, в определенном смысле, является альтернативой «стратегии ускорения». Эта «стратегия» имеет ряд вариантов реализации. Можно выделить «горизонтальную» и «вертикальную» интенсификацию. «Горизонтальная» предполагает дополнение традиционного учебного плана новыми, обычно не включаемыми в него курсами и предметами. В практике это обычно - не один, а несколько иностранных языков, нетрадиционные учебные предметы: риторика, экономика и др. Для нас же наиболее характерна «вертикальная интенсификация», которая предполагает обращение к более высоким уровням овладения тем или иным предметом, ориентирована на качественно иной уровень подготовки, соответствующий более высоким уровням развития личности.

Особую роль в работе со способными учащимися играет формирование самостоятельной деятельности. Опыт показывает, что общие для всего класса задания не могут быть доступны в одинаковой мере для всех учащихся. Необходимо так строить процесс обучения, чтобы он предъявлял достаточно высокие требования к более подготовленным ученикам, обеспечивал их максимальное интеллектуальное развитие и в то же время создавал условия для успешного овладения и развития менее подготовленных учащихся. Поэтому нужно использовать систему дифференцированных заданий.

При изучении нового материала работа с учебником можно выстраивать следующим образом. Работа с параграфом учебника: можно пригласить сильного ученика, который, опираясь на наблюдение над материалом, предвещающим работу над изучением новой темы, ученик самостоятельно составляет опорную схему-конспект на доске. Это составление схем-конспектов, опорных таблиц, алгоритмов, интеллект - карт вовлекает ученика в активную деятельность, выводы рождаются на глазах учеников, а это дает более стойкий результат по освоению темы. При этом важно то, что они должны постоянно подключаться к работе. В данном случае наглядность направлена не только на запоминание или воспроизведение заученного, а на размышление, установление причинно-следственных связей.

При изучении теоретического материала для сильных учеников могут применяться элементы технологии критического мышления. Тема, цель, задачи, круг вопросов, которые необходимо осветить (предлагается план). Здесь мы используем частично-

поисковый метод. После освоения теоретического материала способным ученикам могут предлагаться различные виды работы, которые будут носить тренировочный характер, а потом постепенно усложняться. Благодатной почвой для этого является работа с текстом.

1. дополнение текста (написание вступления и заключения) (для слабых учащихся)
2. трансформация текста (разного уровня сложности)
3. восстановление деформированного текста (разного уровня сложности)
4. составление текста по модели (для слабых учащихся)
5. создание собственного текста (для сильных учеников)

Например, слабым учащимся написать небольшое сочинение на тему «Спорт», «Здоровый образ жизни», используя вводные слова. Для сильных учащихся лучше формулировать тему нестандартно, чтобы работа носила проблемный характер. Именно проблемная ситуация характеризует определенное психологическое состояние, которое возникает в процессе выполнения задания. Поэтому для сильных учащихся можно дать сочинение на тему «Можно ли отказать человеку в праве на существование?» по повести Гоголя «Шинель», остальным – традиционная тема маленького человека. Этот вид деятельности стимулирует и развивает мыслительные способности ученика, учит выстраивать ход рассуждения, позволяет выражать свои чувства, личное мнение, совершенствует навыки письменного монолога учащихся, заставляет задуматься о жизненных проблемах, формирует критическое мышление.

Особую роль в формировании самостоятельной деятельности учащихся играет работа в группе. Она формирует аналитические, коммуникативные навыки, является ступенькой к социализации личности, формирует навыки участия в дискуссии (если работа носит проблемный характер). Здесь проявляются лидерские качества ребенка, так как именно способные ученики, как правило, выступают координаторами работы в группе. Они направляют в целом работу группы, учат других анализировать и систематизировать материал, так как групповая работа подразумевает охват материала большого объема, они помогают каждому, кто работает с ним в группе высказаться по тому или иному вопросу. В дебатах в роли спикеров, как правило, выступают более способные ученики, обладающие высоким уровнем развития монологической речи, аналитическими навыками, умеющие аргументировать свою точку зрения. Многие дети с огромным желанием делают иллюстрации к художественным произведениям, показывая свои неординарные способности. Таким образом, они выражают свое отношение к героям из прочитанных книг.

Рассмотрим, как реализуется работа с одаренными учениками во внеурочной деятельности:

- предметные недели, в том числе и конкурсы чтецов
- научно-практические конференции
- олимпиады по предмету
- участие в конкурсах исследовательских работ
- музыкально-литературные вечера

Остановимся на олимпиадах, именно они позволяют выявить способных и одаренных детей. При подготовке к олимпиадам различного уровня мы обращаемся как к репродуктивным методам обучения, так и к тем, которые максимально развивают ученика. Что в максимальной степени зависит от учителя в подготовке к олимпиаде? Это, прежде всего развитие аналитических и творческих навыков. Учитель может сформировать навыки сравнительного анализа, интерпретации художественного текста, установление авторства текста путем работы над системой индивидуальных авторских кодов, учит грамотно выстраивать письменное монологическое высказывание, в котором ребенок учится через контекст выходить на подтекст.

Важную роль играет участие в конкурсах исследовательских работ, где ребенок в максимальной степени проявляет свои возможности, выступает в так называемой роли

начинающего ученого. Исследовательской работе с учащимися уделяю особое внимание как на уроках, так и во внеурочной деятельности.

Подводя итоги, следует сказать, что выявление, развитие, сопровождение творческих детей это процесс крайне трудный, кропотливый и требующий высокой степени профессионализма педагога. Чтобы воспитать одаренного ребенка нужно и учителю быть креативным и творческим. Воспитание одаренного ребенка требует от педагога перманентного развития своих способностей и желания провести его мягко и ненавязчиво по пути познания, оставив в стороне желание дать готовую информацию, лишая его радости самостоятельного нахождения крупиц знания из которых позднее сложится монолит интеллектуальности данной личности. Хочется верить, что большинство наших учителей, несмотря на трудности профессии, дают возможность вырасти крепкому мощному дереву из слабого ростка.

Список использованной литературы:

1. Андреев В.И., Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Основы педагогики творчества // Казань, 2007;
2. Богоявленская, Д. Б. Психология творческих способностей: Учебное пособие для учителей. М., 2002.
3. Богоявленская Д. Б. Рабочая концепция одаренности. М. 2003;
3. Доровской А. И. Дидактические основы развития одаренности учащихся. М.: Российское педагогическое агентство, 2005;
4. Клапаред Э. Как определить умственные способности школьников. Пер Е. С. Коц и А. И. Карасика. Под ред. Л. Г. Оршанского Л., Сеятель, 2007;
5. Лейтес Н.С. Возрастная одаренность и индивидуальные различия: избранные труды. – М.: Издательство Московского психолого-социального института // Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2003;
6. Матюшкин, А.М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности. Вопросы психологии // ИЯШ – 1982;
7. Стандарты второго поколения. Примерные программы основного общего образования // Москва: Просвещение, 2009;
8. Стандарты второго поколения. Примерные программы начального общего образования // Москва: Просвещение, 2009;
9. Столяренко, Л.Д. Педагогическая психология // М., 2003;
10. Одаренность и возраст. Развитие творческого потенциала одаренных детей: учебное пособие / под ред. А. М. Матюшкина; Издательство Московского психолого-социального института.// Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2004.

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАР ҮШІН САРАЛАУДЫҢ МАҢЫЗЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚОЛДАУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

**Балтурина Айсулу Каныбекқызы
Ақтөбе қаласы**

**№18 орта мектебінің қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі,
гуманитарлық ғылымдар магистрі**

Дарынды оқушыларды қолдау үшін мұғалімнің әр сабағы саралаудан тұру керек. Білім берудегі саралау оқушыларға класта оқытудың әртүрлі тәсілдері ұсынылған кезде пайда болады. Мысалы, мұғалім ғылыми жоба сабағын өткізген кезде оқушылар баяндама оқи алады, көркем шығарма жаза алады немесе сахналық қойылым қоя алады. Мұндай саралау оқушыларға жобаны олардың қабілеттеріне сәйкес келетін жолмен орындауға мүмкіндік береді. Міне, бұл – мұғалімнің сабақтағы саралаудың маңызын ашқандығы және қолдауы.

Дарынды оқушының ерекше күшті қырлары болуы мүмкін, бірақ олар оны жай сабақтарда көрсете бермейді. Сондықтан мүмкіндігінше оқу бағдарламасын оқушының қабілетіне сай бейімдеу керек. Жоғарыда келтірілген мысалға оралсам, оқушы көркем шығарма жазудан немесе сахналық қойылымнан гөрі сурет салуды жөн көруі мүмкін. Ондай жағдайда берілген көркем тақырыпты қолданып эссе жазудың орнына, эмоциясын түстердің қанықтылығы арқылы бейнелейді. Бірнеше беттік шығармадағы сөздердің орнына сюжетті бейнелерді қолданып, бір бетке сыятын бүтін шығарманы ойлап табады да, ойын суретпен сипаттайды. Әрі қарай балалар тапсырмалардың орындалуын талдау үшін жұмыстарымен алмасып, әр қайсысы алдындағы жұмысқа сыни тұрғыда болсын, жалпы өзіндік қалыптасқан дағдыны қолданып сипатта береді. Бұл дегеніміз бір іске әр түрлі көзқарас тұрғысынан қарау, басқа қырынан зер салу. Соңында, дарынды оқушы аталған жұмыс түрін өз көзқарасымен түсіндіріп, суреттегі барлық элементтің тақырыпқа байланыстылығын, түр-түсін баяндап береді.

Бұл дарынды оқушыларға, егер олар қаласа, «әрі қарай жұмыс істеуге» мүмкіндік береді. Тіпті өз құрдастарының арасында дарынды оқушы да оқуды тереңдету немесе байланысты пәндерге көшу қажеттілігін сезінуі мүмкін. Класта ерекшелене отырып, дарынды оқушылар өздерінің дайындық деңгейіне сәйкес келетін нәрсемен жұмыс істей отырып, өздері үйренетін нәрселерден асып, өздерін сынай алады. Бұл оқу процесін оқушылардың қажеттіліктеріне көбірек бейімдеуге мүмкіндік береді.

Дарынды оқушылармен жұмыс істеудегі ең үлкен қиындықтардың бірі - олардың барлығы әртүрлі және жеке оқу бағдарламасын қажет етеді. Дарынды оқушылармен жұмыс істеуде саралауды қолдану мұғалімге сабақтарды жақсы бейімдеуге мүмкіндік береді, өйткені әркім өзінің күшті қырларын қолдана отырып, өзіне ыңғайлы қарқынмен жұмыс істей алады. Сонымен қатар, мұғалім әр оқушыға жеке сабақтар өткізудің орнына барлығына сәйкес келетін бірыңғай сабақ жасай алады.

Мен өз тәжірибемде кластағы қабілетті балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін не істеймін?

1. Дарынды оқушылардың қалай ойлайтынын біліп аламын.

Егер мен өз класымдағы дарынды оқушыларға қолдау көрсеткім келсе, олардың қалай ойлайтынын және олардың алдында тұрған әр түрлі қиындықтар туралы білуге күш салғаным маңызды. Дарынды оқушылардың ерекше мінез-құлық тенденциялары бар екенін түсіну олардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға және оларды класта тиімді қолдауға көмектеседі.

2. Оқушыларға арналған деңгейлі тапсырмалар құрастырамын.

Деңгейлі тапсырмалар барлық оқушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға көмектеседі. Негізгі стандартты мақсатты таңдап, орта деңгейді істеу үшін осы стандарт бойынша тапсырманы ойластырамын. Орта деңгей аяқталғаннан кейін тәуекел тобындағы балаларға қолдау көрсетіп, дарынды оқушылардың тапсырмаларын күрделендіру арқылы басқа деңгейлерді құрастырамын. Тапсырмаларды күрделендірудің екі қарапайым әдісі бар.

Алдымен, қазақ тілі мен әдебиеті сабағында қабілетті оқушыларға тапсырмада неғұрлым күрделі сөздерді, фразеологиялық сөз орамдарын немесе оқу қиынырақ мәтінді беремін. Кейін тапсырмаларға екінші компонентті қосамын. Мысалы, олардан үйренген дағдыларын нақты әлемдегі жағдайға қолдануды сұраймын. Яғни, алынған ақпаратты қорыта келе, оны шынайы өмірмен байланыстыруын талап етемін.

3. Шапшаң оқу стратегиясы негізінде кітапхана мен оқушылар арасындағы байланысты нығайтамын.

Мектеп кітапханасында дарынды оқушылардың оқу қабілеті мен қызығушылықтарын қолдау үшін әр түрлі кітап қоры бар екені сөзсіз. Бұл стратегияның тиімділігі бала шапшаң оқу арқылы көп жаңа сөздерді аз уақыт аралығында үйренеді. Аз уақыт аралағында көп ақпарат игереді немесе есте сақтау қабілетін дамытады. Есте сақтау қабілеті дамыған баланың миы ақпаратты тез қорытып, жылдам шешім қабылдауға,

шапшаң ойлауға итермелейді. Ал, бұл ең маңызды қабілеттің бірі. Тәжірибемде мен бұл стратегияны жаңа шығарманы оқып, танысып бастағанда қолданамын. Әрі қарай талдауға келгенде басқа стратегияға көшемін.

4. Олардың таланттары мен қызығушылықтарын пайдаланамын.

Дарынды оқушылардан тапсырмаларды басқалардан бұрын орындаған кезде дәл сондай типтегі жұмыстарды орындауды жиі сұрайды. Бұл тәсілді қолданудың орнына, дағдыларды одан әрі зерттеу үшін дарынды оқушылардың таланттары мен қызығушылықтарын пайдалануға тырысамын. Мысалы, оқушылар тапсырмаға байланысты бірдеңе жаза немесе сурет сала алады және мәселенің шешімін таба алады. Олардың қызығушылықтары мен қабілеттері әр түрлі болады. Біреуі спорттық ойындарды, тоғызқұмалақты жақсы көрсе, енді біреуінің музыкаға жақын болуы олардың берілген тапсырманы нормативтік деңгейде емес, өзінің дара деңгейінде орындағанынан көрінеді. Осы кезде тапсырманы қандай деңгейде болса да орындауына жағдай жасау өте маңызды деп санаймын.

Дарынды оқушыларды оқыту бәрін қызықтыра бермейді. Мұндай оқушылар үшін ресурстар жеткіліксіз болуы мүмкін. Бағалауды жоспарлау бірнеше жылға созылуы мүмкін, тіпті барлық оқытушылар олардың тиімділігімен келісе бермейді. Сол үшін дарынды оқушының потенциалын бағалауға асықпаған дұрыс.

Техникалық тұрғыдан дарындылықты «арнайы білім беру» қажеттілігі ретінде қарастыруға болады, бірақ мұғалімдер дарынды оқушыларға қолайлы оқу мүмкіндіктерін ұсынудың орнына оқуда немесе дамуда ауытқулары бар оқушыларға көмектесуге бейім болуы мүмкін. Дарынды деп танылған оқушыларда оқуда, дамуда немесе физикалық дамуда кемшіліктер болуы мүмкін және бұл орын алған кезде олардың дарындылығы назардан тыс қалып жатады.

Баланың дарынды болуы оның мектепте өте табысты болатынын және жақсы баға алатынын білдірмейді. Кейбір дарынды оқушылар сұрақтарға тез жауап беру және сабақтарға жақсы қатысу арқылы өздерінің дарындылығын көрсетеді. Басқалары өздерін тұйықтап, материалға қызығушылық танытпауы мүмкін. Олардың баяу әрекет етуі олардың не үйретіп жатқанын түсінбейді дегенді білдірмейді. Олар тақырыпты зерттеудің бірнеше тәсілдерін қарастыруы ықтимал. Осы материалдың барлығын талдау уақытты қажет етеді. Көптеген оқыту әдістері жылдамдықты бірінші орынға қояды және оқушыларға ақпаратты өңдеуге қосымша уақыт бермейді. Осы орайда мен пікірталас стратегиясын тиімді қолданып, әр оқушының ойы мен материалды талдауына, ақпаратты қабылдауына және өз ойын сол арқылы дәлелдеуіне көп мән беремін. Психология тұрғысынан алып қарасақ, пікірсайыс кезінде айтылған ақпарат пен оның дәлелі қарсы топта ақпарат көздерін тез іздеуге, мәліметтерді еске түсіруге, анализ жасауға итермелейді. Уақытты бағалауды керек ететін осындай жағдаяттар мәселеге басқа қырынан қарайтын немесе тереңнен ойлайтын дарынды оқушылардың өз позициясын ортаға салып, алға шығуына түрткі болады. Себебі бұл топтық жұмыс, ал ұйымдасқан жұмыс әр қашан өзінің оң нәтижесін береді.

Мұғалімдер интеллектті ынталандыратын және жасына сәйкес келетін материалдарды таңдауы керек. Оқушылар күрделі әлемдік мәселелерді талқылай алса да, эмоционалды түрде ақпарат алуға дайын болмауы мүмкін. Оқушының нақты жасын ескерген жөн. Егер олар осындай пікірталас жүргізе алса, бұл баланың жасына сәйкес келеді дегенді білдірмейді.

Дарынды оқушылардың соншалық эмоционалды сезімдерді сезінуі мүмкін екенін тәжірибе көрсетіп келеді. Сондықтан қабілетті оқушыларға интеллектуалды пікірлестерімен өзара байланысу қажет. Оларға көбінесе өз жасындағы балалармен ортақ тіл табу қиынға соғады. Кейбіреулер өздерінің дарындылығын төмендетуі немесе қоғамға сәйкес келу үшін күресуі мүмкін және бұл одан да көп ыңғайсыздыққа әкеліп соғары анық. Сол үшін білім берудегі саралау мен дарынды оқушыларды топтастыру, ерекше

қызығушылық тудыратын жобаларда бірлесіп жұмыс істету - оларды тиісті түрде ынталандыра алатын басқа адамдармен жұмыс істеуге мүмкіндік беру маңызды.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында білім беру жүйесінің жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған ролі «педагог қызметкерлер оқушылардың мемлекеттік білім беру стандартында көзделген деңгейден төмен емес білім, білік, дағды алуын қамтамасыз етуге, жеке шығармашылық қабілеттерінің көрініп, дамуы үшін жағдай жасауға міндетті» - деп атап көрсетілген.

Білім беру саласындағы әлемдік білім кеңістігіне ұмтылуға байланысты жасалынып жатқан талпыныстар мектеп оқушыларының дербестігін, ізденімпаздығын, белсенділігі мен шығармашылық мүмкіндіктерін дамытуды талап етеді. Сондықтан оқушылардың мектеп оқып жүрген кезінде олардың ойлау белсенділігін дамытып, білімі мен біліктіліктерін өмірдің жаңа жағдайында пайдалана білуге қажеттілігі туындайды. Бұл міндеттердің жүзеге асуы оқушылардың шығармашылық іс-әрекеттерін оңтайлы ұйымдастыруға тікелей байланысты.

Бүгінгі таңда дарынды балалардың жас және дербес ерекшеліктерін есепке алып, уақытында дарындылығын айқындау, олардың қарым – қатынастарын, ойлау және логикалық қабілеттерін зерттеуге, практикалық әдістемеліктер жетіспейді. Осы кезде қазіргі заманның талабына сай, дарынды балалардың жете зерттелмегені, практикалық қажеттілікке сай ғылымның әлі де болса жетіспегені байқалады. Сондықтан, біздің қоғамда дарынды балаларды айқындау мәселесінде қарама-қайшылықтар пайда болуда. Осыған орай дарынды балаларды ерте жастан айқындап, дамытуға, тәрбиелеуге қажеттілік туып отыр.

Ойы зерек, санасы кемел балалар – мемлекетіміздің ең бағаланбай жүрген байлығы. Дарынды балаларды оқытатын арнайы бағдарлама мен мектептен бөлек талантты ұстаздардың тапшы болуы да өзекті мәселенің бірі. «Ұстазы жақсының ұстамы жақсы» демекші «алтын басты» балаларды оқытып, тәрбиелейтін дарынды мұғалімдердің санын да сапасын да арттыру керектігі көп мәселеде айқындалып отыр. Дарынды оқушыларды дайындайтын мамандарға сұранысты арттырып, оқушылардың қажеттіліктерін толық қамтамасыз ете алатын, тиімді қолдау бере алатын дарынды ұстаздарды даярлайтын орталық көп ашылса мемлекетіміздің болашағы жарқын болатынына күмән жоқ!

Балалардың дарынын ашуда оқушы мен мұғалімнің ынтымақтастығы қажет. Биік танымдық қабілет тұрмыс-тіршіліктің сырын ұғуға талпыныс, білсем деген қызығушылық баланың ерте жасынын туындайды. Сондықтан дарынды бала бастауыш сыныптан таныла бастайтынын үнемі есте ұстауымыз керек. “Бұлақ көрсең – көзін аш”-деп дана халқымыз айтқандай баланың бойындағы дарындылықты дамыту, толықтыру оларға бағыт беру. Дарынды баланың бойындағы дарындылықты дамыту, толықтыру оларға бағыт беру дарынды баланың бойындағы құмарлығын, қызығушылығын жойып алмай, үнемі алға жылжуына жол сілтеу мұғалімнің міндеті.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. TEACH Magazine, July/August 2018 Issue by Meagan Gillmore.
2. «Almaty-akshamy», №11-12 (6305) 26 қаңтар, 2023 жыл
3. <https://daryn.online/article/131>

ҚАЗАҚ ТІЛІ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП, ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТІЛДЕРІН ДАМУ

Ажибаева Альбина Мухтаровна,

Мусина Гүлнұр Ерболатқызы

Ақтөбе қаласы

№20 жалпы білім беретін орта мектеп-лицейінің

қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімдері

«Адам ұрпағымен мың жасайды» - дейді халқымыз.

Ұрпақ жалғастығымен адамзат баласы мың емес миллиондаған жылдар жасап келеді. Жақсылыққа бастайтын жарық жұлдыз-оқу. «Надан жұрттың күні - қараң, келешегі тұман», - деп М.Дулатов айтқандай, егеменді еліміздің тірегі – білімді ұрпақ. Сусыз, құрғақ, таса көлеңке жерге дән ексең өнбейтіні сияқты, жас ұрпақтарымызды тәрбиелемесек өспейді, өнбейді. Қазіргі мұғалімдердің алдында тұрған басты міндет – оқушылардың шығармашылық білім дағдыларын қалыптастыру.

Міне, өз ұрпағының өнегелі, өнерлі, еңбексүйгіш, абзал азамат болып өсуі үшін халық педагогикасының негізгі мақсатын шығармашылықпен оқу-тәрбие үрдісіне тиімді пайдалану әрбір ұстаздың міндеті болып табылады. Қазақ тілі және әдебиеті сабағында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту тұрғысынан тиімділігін арттыру бүгінгі жоғары және орта мектепте қазақ тілін оқыту теориясы мен әдістемесінің педагогикалық мәселелерінің бірі. Оқушы қабілеті дегеніміз оның педагогикалық ықпал аясында білім алу әрекеті, жеке тұлғаны дамыта оқыту әдістері, оның шығармашылық қабілетінің дамуына әсерін тигізеді.

«Қазақстан-2030» атты еліміздің стратегиялық бағдарламасында ең негізділерінің бірі – жоғары интеллектуальды жастарды жан-жақтылыққа тәрбиелеу, олардың потенциалдық деңгейінің көтерілуіне үлес қосу. Сондықтан, ұстаз-мұғалімдер қауымының алдына өте үлкен міндет жүктелді. Бүгінгі таңда жас ұрпаққа пәнді тиімді ұғындырудың бірі – жаңа технология негіздері болып табылады. Сонымен бірге өскелең ұрпақтың ақпарат құралдарымен жұмыстана білуіне назар аударған жөн. Оқушы қызметін активтендіру негізінде педагогикалық технологияларының бірі-деңгейлік саралау технологиялардың элементтерімен қатар ақпараттық технологияны да қолданып жүрмін.

Қазіргі қоғамымызда болып жатқан түбірлі өзгерістерге байланысты әрбір мұғалім оқытудың сан қилы әдістері мен формаларын білуі қажет. Сабақ барысында шәкірттің білімге құштарлығын арттыру, өздігінен ойлау қабілетін жандандыру, еңбек етуге баулу, жауапкершілік сезімін қалыптастыру мұғалімнің басты талабы. Жаңа талаптарға сай көптеген оқыту технологиялары бар. Солардың бірі – профессор Ж.Қараевтың деңгейлеп оқыту технологиясы. Бұл технология оқушының ой-өрісінің дамуына, пәнге деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді. Әрбір тарау бойынша деңгейлік тапсырмалар – дамыта оқыту идеясын жүзеге асыруға мүмкіндік береді, өйткені ол оқушының ойлауын, елестету мен еске сақтауын, белсенділігін, дағдысын, білім сапасын қамтамасыз етеді. Еліміздің, қоғамның экономикалық, саяси, мәдени дамуына үлес қосатын әлемдік өркениетке көтерілетін білімді де мәдениетті, парасатты азамат тәрбиелеп шығару ұстаздар қауымының бүгінгі таңдағы басты міндетті. ХХІ ғасырдың жан-жақты зерделі, дарынды, талантты адам қалыптастыру бағытындағы білім беру ісі – бүгінгі күн талабы. Бұл талапқа жету жолы-білім берудің тиімді жолдарын таңдай білу.

Сондай тиімді жолдардың бірі – қазақ тілі және әдебиеті пәнін деңгейлік тапсырмалар арқылы оқыту. Оны меңгеру мұғалімнің өзін-өзі дамытып, оқу- тәрбие үрдісін ұйымдастыруына көмектеседі. Оқытудың жаңа технологияларын алдымен жете меңгеріп, одан соң оқу мазмұнына, оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктеріне қарай таңдап пайдаланудың маңызы зор.

Осы технологияны қолдану негізінде әрбір бала бойындағы дара қабілет анықталады, әр оқушы әр сабақ кезінде жаңа білім қосып қана қоймай, соны өзі игеріп, ізденіп, пікір таластыру деңгейіне жетіп, даму үстінде болады.

Академик В.Л.Беспальконың анықтамасы бойынша педагогикалық технология тәжірибеде жүзеге асырылатын белгілі бір педагогикалық жүйенің жобасы. Ал педагогикалық жүйе дегеніміз оқытудың әдістемелік жүйесі, формасы мен құралдары мен оған сәйкесті дидактикалық дербес деңгейлік принциптердің талаптарына сәйкес жаңа тұрпаттағы оқулықтар және оларға қосымша төрт деңгейдегі тапсырмалары берілген жұмыс дәптері.

Деңгейлік тапсырмаларға төмендегідей талаптар қойылады:

- жас құрамы бойынша (сыныптар, жасы бойынша тетелестер, әр жастағы білім деңгейі бір топта);
- жынысы бойынша (бір мектептен, мектеп, сынып, әйел, ер, аралас);
- ақыл-ой даму деңгейі бойынша (ойлау қабілеті, темпераменті, мінез-құлық);
- денсаулық деңгейі бойынша (жалпы топ, денсаулығы нашарлар, көз көрмеу, құлағының естімеуі және т.б.)

Деңгейлік оқыту мақсаты – әр сыныпта әр топтың, әр оқушының қабілеті мен мүмкіндік деңгейіне сай жалпы білім беру.

- дәстүрлі оқытуға тән ерекшелік оқушылардың барлығы бірдей тең дәрежеде оқытуды қабылдамайды. Оқыту мазмұны әр сыныпқа, топқа, оқушыларға білімді қабылдау қабілетіне сай ұсынылады.
- мұғалімнің білімі нашар оқушыларға көмектесу қабілеті жоғарыларға ерекше назар аударуға мүмкіндігі болады.
- оқушының өз қабілеттерін терең жан-жақты жүзеге асыруға мүмкіндігі болады.
- «Мен» тұжырымы деңгейі көтеріледі, қабілеттік, білімділігін тереңдетеді, сенімі бекиді, білімі нашарлардың өзіне сенімі пайда болады.
- оқуға қызығушылық пайда болады.

Деңгейлік тапсырмалар оқушылардың әр түрлі білім дәрежесіне сай ұсынылады.

Деңгейлік тапсырмаларды орындағанда мұғалім – бақылаушы, кеңесші.

Деңгейлік тапсырмаларды қолдануда оқушылардың ақыл-ой еңбегін жетілдіру талабы қойылады. Оқушыларға деңгейлік тапсырмалар оны орындау әдістемелік кешенімен ұсынылады.

Деңгейлік тапсырмалардың тиімділігі: оқу шығармашылық сатыға мұғалім арқылы емес, оқушының өзі, іс-әрекеті арқылы жүзеге артады. Бұл технологияның негізгі ерекшелігі, ұтымдылығыда осында. Мұнда оқушының шығармашылық білігі қалыптасады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны бәсекеге қабілетті ұлттық білім беру жүйесін дамытуға және оның мүмкіндіктерін әлемдік білімдік ортаға енудегі сабақтастыққа қолдану негізгі мәнге ие болып отыр. Білім беруді ақпараттандыру, білім салаларының барлық қызметіне ақпараттық технологияны енгізу және ұлттық модельді қалыптастыру қазақстандық білім беруді сапалы деңгейге көтерудің алғы шарты. Бүгінгі күні мектебімізде интернет желісіне қосылған компьютерлік кабинет, жаңа үлгідегі жабдықталған мультимедиа-лингофон кабинеті, интерактивті тақтасы бар кабинеттер жұмыс жасауда. Бұл тақталар, компьютерлер тектен тек құрылып жатқан жоқ, яғни кез-келген мұғалім, сонын ішінде әсіресе бастауыш сынып мұғалімдері ақпараттық технологияларды тиімді, ұтымды пайдалана білуі керек деген сөз.

Күнделікті сабаққа бейне, аудио қондырғыларын, теледидар мен компьютерді қолдану айтарлықтай нәтиже беретіні белгілі. Күрделі оқып үйретуші программалармен, электронды оқулықтармен жұмыс істеу өте қызықты және оқытуды белсендіріп, педагогикалық әсерін тигізеді. Әрине, бұның бәрі сабақ жақсы техникалық, программалық және әдістемелік құралдармен қамтамасыз етілген кезде, ал мұғалім компьютермен еркін жұмыс істей алған кезде ғана туады. Мультимедиа, Интернет технологияларының кең етек

жаюы ақпараттық технологияларды толық білім сапасына енгізіп, оқытудың жаңа тиімді құралы етуге болатынын дәлелдейді.

Қорыта келе айтқанда, деңгейлік тапсырмалар орындау негізінде оқытудың тиімділігі:

- қазақ тілі және әдебиет сабағының мазмұны мен сапасы артады;
- оқушылардың физио-психологиялық ерекшеліктеріне сай ойлау, сөйлеу қабілеттері дамиды;
- оқушы өз бетімен жұмыс жасауға дағдыланып, шеберлігі шыңдалады;
- жауапкершілігі артады, шығармашылығы қалыптасады;
- жүйелі оқыту принциптері арқылы оқушы өзін-өзі дамытып, өзін-өзі бағалап білім деңгейін өрбіте алады;
- оқушы өз қызметіне талдау жасайды, қорытынды шығарады, өзіне өзі баға береді, жаңалыққа ұмтылады.

Сабақтарда ақпараттық технологияларды қолдану оқушының білім алу ынтасын арттырады, танымдық қызығушылығын көтереді және де өз бетімен жұмыс істеу дағдысын қалыптастыруға көмектеседі.

Оқушылардың көпшілігі естігенінің 5% және көргенінің 20% есте сақтайтыны белгілі. Аудио және видео ақпаратты бір мезгілде қолдану есте сақтауды 40-50 % дейін арттырады.

ОРЫС КЛАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА

**Мустафина Жанна Амантурлиевна
Ақтөбе облысы, Қарғалы ауданы
Петропавл орта мектебінің орыс мектебіндегі
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі**

Әр кезде, кез-келген қоғамда болсын жеке тұлғаның қалыптасуы ұстаздан басталады. Ұлы ойшыл Әл-Фараби «Ұстаз тарапынан барынша ынталық пен табандылық қажет. Өйткені бұлар, жұрт айтқандай, тамшысымен тас тесетін бейне бір су тәрізді». Қазіргі таңда білім саласындағы түбегейлі өзгерістер ұстаздан үлкен жауапкершілік, өз ісіне деген шеберлікті талап етеді. Жаңашылдыққа сын көзбен қарайтын, өздігінен білім алатын, жан жақты ізденетін, заман талабына сай ақпараттық технологияны еркін меңгеретін, алдағы өмір жолын өзі ізденіп, болжай алатын тұлғаны тәрбиелеу бүгінгі таңда ұстаздардың қолында. Алдымызда отырған әр оқушы - жеке тұлға. Сол әр оқушының өзіндік жеке ерекшелігін, қабілетін айыра біліп, оны ары қарай дамыту ұзақ та үздіксіз жұмысты қажет етеді.

Шынайы дарын - біреудің ғана маңдайына жазылатын тәңірдің сыйы. Бұл қасиет - адамның өз бейімділігі арқылы, шығармашылықпен жұмыс істеу арқылы қалыптасса, халқының, ата-тегінің қанымен суарылып, еңбекпен шыңдалып барып кемелденеді. Осыған орай, «бұлақ көрсең, көзін аш», дегендей дарынды баланы танып, оны жан-жақты ашу, талантты немесе қабілетті үнемі айқындай отырып, талантты және дарынды, қабілетті балаларды іздеу, оларды оқыту мен тәрбиелеу қоғам үшін бүгінгі күні өте қажет. Себебі дарынды және талантты, қабілетті адам қоғамға көбірек пайда әкеледі. Әрбір талантты адам еңбекке бейім, ол шығармашылық тапқырлықпен еңбек етеді. Біздің мақсатымыз жан-жақты білімді, іскер, ойлау жүйесі дамыған, адамгершілігі жоғары, қабілетті тұлға қалыптастыру, балалармен жүргізілетін жұмысты дұрыс ұйымдастыру болып табылады. Мұғалімдер балаларға білім беруде барынша

жоғары жетістіктерге қол жеткізу үшін қолайлы орта жасауға тырысады. Дарынды және талантты балаларға қатысты бұл едәуір күрделі деп ойлаймын. Себебі, дарынды және талантты балаларға тапсырмалар дайындаған кезде көп ойлануды, талқылауды және мұқият жоспарлауды талап етеді. Адам ағаштан қандай да бір затты жасап шығармас бұрын оны балтамен шабады, жонады; ұста темірді шыңдаудан бұрын оны жұмсартады. Сол сияқты ұстаздар да дарынды баланы дамыту үшін оны жан-жақты зерттеу керек. Ең алдымен мұғалім оқушыға өзінің тәлімдерін үйретуден бұрын алдымен оның бойында білім алуға деген талпынысты оятып алуы қажет.

Балалар өздерін бір ғана пәннен емес, бірнеше пәннен немесе басқа да салада көрсете алуы мүмкін. Сонымен қатар олар бір салада дарынды болса басқа салаларда қиындықтар туындауы мүмкін. Олар дамудың бір кезеңінде өте қабілетті болса, келесі кезеңдерде қабілеттерін танытпауы да мүмкін. Бұл дарындылық пен қабілеттіліктерді мұғалімдер, ата-анасы, балалардың өздері айқындай алады. Дарынды балалармен жұмыс кезек күттірмейтін өзекті мәселелердің бірі.

Дарындылықты дамытудағы басты мақсат еліміздің зияткерлік қорын құру үшін азаматтың ең талантты тұлғаның дарыны мен қабілетін жоғары деңгейге көтеру. Дарынды балаларды дамытудағы міндеттер оқушыларымыздың ақыл ой қабілетін жетілдіру, шығармашылық жеке дарындылығын дамыту, тәрбиелеуде жан-жақты дамуын, еңбекке шығармашылық қатынасын, өмірлік, азаматтық белсенділігін қалыптастыру, жоғары адамгершілік сапалары мен рухани құндылықтарының дамуына ықпал ету. Мектептің мақсаты жан-жақты білімді, іскер, өздік ойлау жүйесі дамыған, адамгершілігі жоғары қабілетті тұлға қалыптастыру, балалармен жүйелі жұмыс ұйымдастыру. Дарынды және талантты бала деп баланың, ата-ананың, мектептің үздіксіз еңбегінің жемісін айтуға болады. Баланың дарындылығын белгілі бір жастан дамиды деп айта алмаймын. Мектепте дарынды және талантты оқушылар жұмыс жоспарына сәйкес ұйымдастырылған іс шаралар кезінде байқалады. Шығармашылықпен жұмыс істеуге үйренген оқушы жоғары сыныптарда шығармашылық жұмыстың қай түріне болсын бейім болады. Олар жаңа идеяға, проблемаларды өздігінен шешуге тырысады. Дарынды балаларды анықтағанда және олармен жұмыс істегенде сол бала жанындағы ортаның педагогикалық, психологиялық, әлеуметтік жағдайына баса назар аударуымыз керек. Балаға әсер ететін орта: ата-анасы, мұғалім, мектеп, қоршаған адамдар, жолдастары. Жұмыс істеу барысында баланың осы орталармен байланысын жете бақылып отыруымыз керек. Ол үшін арнайы сауалнамалар жасалады.

Ғылыми деректерге сүйенсек, балалар дарындылығы саласындағы танымал маман Н. С. Лейтес дарынды балаларға тән үш категорияны көрсетеді:

- Интеллектуалды қабілеті жоғары балалар;
- Белгілі бір салада жетістіктерге жеткен балалар (олимпиада);
- Шығармашылық қабілеттері жоғары балалар, яғни, параметрлерге сәйкес үлкен нәтиже көрсеткен оқушы дарынды болып саналады [1].

Кез-келген тұлға бірнеше салада үлкен жетістіктерге жете алады, себебі оның психологиялық мүмкіндіктері әрбір жас кезеңдері сайын дамып, қабілетті болады. Бұл тұлғаның дарындылығын, шығармашылығын анықтауда үлкен септігін тигізеді. Сонымен қатар, бір бағыттағы салада, әр оқушы әртүрлі дағдыларын, қабілеттерін көрсетуі мүмкін.

А.М. Матюшкиннің пікірінше, дарынды тұлғаның негізі – жас кезеңдері сайын дамып отыратын, әр тұлғада қалыптасқан шығармашылық қабілет [2].

А. Шведелдің ойынша, дарындылық қоршаған қоғаммен тікелей байланысты, яғни, жылдар бойы қалыптасқан балалық шағындағы тәжірибесі үлкен роль атқарады деп тұжырымдайды [3].

Дж. Рензулли дарындылық ұғымына мына сипаттамаларды қарастырады: жоғарғы интеллектуалды қабілет, шығармашылық бағыт, жоғарғы дәрежедегі мотивация мен белгілі бір тапсырманы шешудегі табандылық [4].

Жоғарыда көрсетілген пікірлерге сәйкес, дарындылық қабілеттің дамуы мен пайда болуы тұлғаның қоршаған ортасы, тәрбиесі, мотивациясы мен өзіндік белсенділігімен тығыз байланысты деген тұжырымға келе аламыз.

Дарынды қабілеттері бар оқушыға білім беру оқытушы үшін үлкен жауапкершіліктің бірі. Дарынды баламен жұмыс жасау білім беру жүйесінде маңызды рөл атқарады. Қазіргі таңда дарынды балалармен жұмыс барысында бірнеше принциптер бар, солардың бірі:

- Оқытуды дараландыру және саралау принципі;
- Оқушылардың қосымша білім беру қызметтерін және тәлімгерді еркін таңдау принциптері;
- Сыныптан тыс жұмыстардың рөлін арттыру принципі;
- Мұғалімдердің минималды қатысып, оқушылардың бірлесе жұмыс жасау принципі;
- Еріктілік принципі.

Оқушылардың дарындылығын, қабілеттіліктерін арттыруда арнайы әдістерді қолдану тиімді болып табылады. Әсіресе шығармашылық бағыттағы әдістер. Олар: проблемалық әдіс; іздеу әдісі; эвристикалық әдіс; зерттеу әдісі, проектілік (жеке, индивидуалды және топтық жұмыс әдістерін қосқанда).

Дарынды балалармен жұмыс істеу нәтижелері оқушының білімді өз еркімен, өзі игере алатын дәрежеге жетуі. Дарынды және талантты балалармен жұмысты мынадай кезеңдерге бөлуге болады:

- бала бойындағы қабілеттіліктерді бақылау;
- жалпы дарындылықты анықтау;
- дамыту.

Дарынды оқушыны дамытудағы басты мақсат жеке адамның дарыны мен қабілетін жоғары деңгейге көтеру деп ойлаймын. Сондықтан бүгінгі таңда әр білім ошағының дарынды балалармен мақсатқа бағытталған жұмыс жоспары болуы керек:

- Дарынды баланы іздеп табу және іріктеу;
- Тереңдетілген бағдарлама бойынша (жеке, топтық, жұптық) оқыту;
- Дарынды балалармен жүйелі түрде қосымша сабақтар өткізу;
- Проблемалық оқыту әдістерін пайдалана отырып оқыту. Ізденіс жұмыстарын (реферат, баяндама, красвордтар, ребус, шығарма жазу, өлең шығару, т.б.) өз бетінше ізденіп оқуды ұйымдастыру, дамыту;
- Мектепішілік және аудандық пәндік олимпиадаларға, конкурс-сайыстарға, ғылыми-практикалық конференцияларға қатыстыру;
- Жаңа педагогикалық технологиялар элементтерін пайдалана оқыту.

Менің орыс класындағы қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі ретінде дарынды балалармен жұмыс жүргізудегі мақсатым:

- баланың шығармашылық қабілетін және өз бетінше шығармашылық ізденісін дамыту;
- пәнге терең қызығушылығын арттыру;
- оқушының әсерлілік сезімін қалыптастыру;
- оқушының белсенділігін арттыру мақсатында даму деңгейін, танымдық белсенділігін арттыра оқыту;
- жалпы білім-білік дағдыларын дамыта оқыту.

Оқушылар арасында дарынды баланы мен қалай анықтаймын?

1. Пән мұғалімдерімен (сынып жетекшілерімен) қабілетті не айрықша өнері, бейімі бар оқушыларды іріктеймін.
2. Жыл сайын мектепішілік жарыстарда, олимпиадаларда байқауларда жеңімпаз оқушыларды топтастырамын.
3. Білім деңгейінің стандарттық өлшемнен ерекшелігін (игеру қабілетін) анықтаймын.

Менің өз тәжірибем бөлісіп өтсем, дарынды оқушыларды іріктеп, өз сабағымда дарынды балалармен мынадай мақсатта жұмыс ұйымдастырамын:

- шығармашылық бағыттағы жұмыс түрлерін ұйымдастыру;

- түрлі тақырыптарда шығарма, эсселер жазу;
- өлең шығаратын оқушылармен жұмыс істеу;
- оқыған шығармаларын талдау, өз ойларын бірінші ауызша, кейін жазбаша білдіру;
- кейіпкерлерге мінездеме жазу;
- оқушылардың жазған жұмыстарын сынып болып талдау.

Осындай жұмыстар нәтижесінде айтарлықтай жетістіктерге де қол жеткізуге болады. Дарынды оқушылармен жан-жақты жұмыс жүргізу арқылы балалар өздерін қызықтыратын сұрақтары бойынша жобалар жасауға кіріседі. Таңдаған тақырыптары бойынша жыл бойы жұмыс жасап, жоспар құрып, жүргізілетін жұмыстардың алгоритмдерін құрады. Сынып ішіндегі дарынды оқушылар өздерінің тапсырмаларын бұлжытпай орындай отыра, жанындағы оқушыларға үлгі болады.

Оқушылардың пәнге деген қызығушылықтары артады, білім сапасы жоғарылайды, оқушылардың шығармашылық қабілеттері артады. Сондықтан оқушыларды қазірден бастап қолға алып, жан-жақты ашылуына мүмкіндік беруіміз қажет.

Мен өз пәнімде дарынды баламен жұмыс жасау үшін мынадай жоспар құрып аламын:

Жұмыс мазмұны	мақсаты	мерзімі
Қазақ тілі мен әдебиеті пәні бойынша дарынды оқушылар тізімін анықтау	Оқушының қабілетін байқау, онымен жүргізілетін жұмыс түрін белгілеу	Қыркүйек – қазан
Сөз өнеріне баулу	Оқушыларды әдеби тілде сөйлеуге, сөз қолданысы шеберлігін үйрету	Жыл бойы
Қазақ тілі мен әдебиеті бойынша түрлі сайыстар мен олимпиадаларға дайындық	Олимпиада тапсырмаларының деңгейімен таныстыру	Қараша – қаңтар
Мерекелік іс-шаралар мен пән апталығы бойынша газет шығару, безендіру	Оқушының танымдық белсенділігін қалыптастырып, шығармашылыққа баулу	Жыл бойы
Зерттеу жұмыстарымен шұғылдану.	Дарынды оқушыларды шығармашылыққа тәрбиелеу	Жыл бойы
Танымдық бейнебаяндар түсіру. Бейнебаяндар тұсаукесерлерін ұйымдастыру	Дарынды оқушының өз жұмысына өзі бағалау жасап, болашаққа жоспар белгілеуге бағыттау	мамыр

Сонымен қатар қазақ тілі мұғалімі болғандықтан кейін, өз тәжірибемде дарынды оқушылардың тіл байлығын молайтуға көп көңіл бөлемін: қосымша тапсырмалар беремін, әрқашан қазақ тілінде өтетін сыныптан тыс іс-шараларға қатыстырамын, ақындардың өлеңдерін мәнерлеп оқуға баулимын.

Өз ойым келешекте дарынды және талантты балалармен бір мақсатта жұмыс жасап отырсақ, жан-жақты зерделі, дарынды, талантты тұлғаны қалыптастыра аламыз деген үлкен сенімдемін. Тәрбиелеуде мұғалімнің өзінің не біліп, не істейтіні маңызды, бірақ оның ықпалымен шәкірттерінің не біліп, не істейтіні одан да маңыздырақ. Мұғалімдер, міне, осынысымен бағаланады.

Сонымен тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйініне тоқталсам, болашақта еңбек етіп, өмір сүретіндер – бүгінгі мектеп оқушылары, мұғалім оларды қалай тәрбиелесе, Қазақстан сол деңгейде болады. Сондықтан ұстазға жүктелген міндет ауыр.

Дарынды балалармен нәтижелі жұмыс жасау үшін оқытушы дәстүрлі оқу үрдісінде кең таралған таптаурындардың бірін ұмытуы керек, онда оқушы білім беру процесінің

субъектісі ретінде емес, педагогикалық ықпал ету объектісі ретінде қарастырылады. Нені үйрену емес, қалай үйренуге басты назарды аудару керек. Сабақтарда оқушыларды мамандық таңдауға дайындау мақсатында практикалық бағыттағы тапсырмаларды талдап, ғылым мен техниканың әртүрлі салаларындағы жетістіктер туралы мағлұматтарды тыңдаған жөн. Оқушыларды сабаққа дайындау кезінде қосымша әдебиеттермен, интернет ресурстармен жұмыс істеуге ынталандыру қажет.

Оқушының дарындылығын арттыру мақсатында оқытушының ана-анамен тығыз байланыста болуы маңызды. Ата-ана бала өмірінде ең басты рөл ойнағандықтан, оның бағыт-бағдар беріп қолдауы әрбір бала үшін ерекше. Оқытушы баланың белгілі бір саладан қабілетін немесе талантын байқаған болса, оның ата-анасымен ақылдасып, кеңес беруі жөн. Ал ата ана баланың қабілеттерін шыңдау, дамыту мақсатында әртүрлі курстарға, үйірмелерге немесе спорт алаңына бергені абзал.

Оқытушының басты мақсаты оқушыларды ынталандыру, бағыт-бағдар беріп, шығармашылық қабілеттерін арттыру. Әр оқушы жеке индивид, біреуінде математикалық тапсырманы жылдам шығару қабілеті болса, екіншісінде сурет салу қабілеті болады, енді біреуі спорт саласына қабілетті болады. Оқытушының міндеті оқушылардың қызығушылықтарымен бөлісу, оларды ескере отырып, одан әрі дамуына үлесін қосу. Бір сөзбен айтқанда, оқытушы үшін әрбір оқушыны жеке тұлға ретінде көру басты қағида болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Лейтес Н.С. Возрастная одаренность школьников: Учеб.пособие для студ. высш. учеб. заведений.- М.: Академия, 2000
2. Матюшкин А.М. Концепция творческой одаренности // Вопросы психологии. — 1989. — №6. — С. 29–33
3. Шведел А., Поиск и выявление одаренных детей / Прогресс 1991 С. 169—204
4. Рензулли. Дж. Основные современные концепции творчества и одаренности /— М. : Молодая гвардия, 1997.
5. Е. М. Харланова // Одаренный ребенок. — 2013. — № 6 (ноябрь-декабрь). — С. 112-120

ОДАРЕННЫЕ ДЕТИ, ИХ ВЫЯВЛЕНИЕ, ОБУЧЕНИЕ И РАЗВИТИЕ

Қоразова Ғазиза Ерболатқызы

**Учитель русского языка и литературы в казахской школе
Общеобразовательная средняя школа №65 г. Актобе**

Аннотация.

Особенности развития и обучения одаренности детей проявляются в таких качествах ума, как сообразительность, самостоятельность, критичность, гибкость, вдумчивость и др. Общие способности позволяют человеку проявить себя в разных областях науки, техники или искусства. Например, дети с такими способностями хорошо учатся по разным учебным предметам, характеризуются быстрым темпом обучения.

Балалардың дарындылығын дамыту және оқыту ерекшеліктері ақылдылық, тәуелсіздік, сыни икемділік, ойлылық және т.б. сияқты ақыл-ой қасиеттерінде көрінеді. Мысалы, мұндай қабілеттері бар балалар әртүрлі оқу пәндерінен жақсы оқиды, жылдам оқу қарқынымен сипатталады.

The peculiarities of the development and training of children's giftedness are manifested in such qualities of the mind as intelligence, independence, criticality, flexibility, thoughtfulness, etc. General abilities allow a person to express himself in different fields of science, technology or art. For example, children with such abilities study well in various academic subjects and are characterized by a fast pace of learning.

Любому обществу нужны одарённые люди и задача его состоит в том, чтобы рассмотреть и развить способности всех его представителей. Сегодня для Казахстана чрезвычайно актуальна проблема выявления, развития и поддержки одарённых детей.

К большому сожалению, далеко не каждый человек имеет возможность реализовать свои способности. Задача школы состоит в том, чтобы вовремя увидеть, разглядеть способности ученика, развить их, поддержать ребёнка, сохранить его неповторимость, подготовить пониманию того, чтобы его таланты и способности были реализованы

Раскрытие и реализация способностей и талантов важны не только для одарённого ребёнка как для отдельной личности, но и для общества в целом. Одарённые, талантливые дети и молодёжь – это потенциал любой страны, позволяющий ей эффективно развиваться и конструктивно решать современные экономические и социальные задачи. В этой связи работа с одарёнными и высоко мотивированными детьми является крайне необходимой.

С точки зрения психологии, одарённый ребёнок - это ребёнок, который выделяется яркими, очевидными, иногда выдающимися достижениями (или имеет внутренние предпосылки для таких достижений) в том или ином виде деятельности.

Как показывает многолетняя практика, для успешного интеллектуального развития школьников недостаточно наличия хорошо организованной систематической напряженной общеобразовательной работы в школе. Необходимым условием этого является использование научных представлений и методов к проблеме выявления и развития одаренности. По последним данным примерно пятая часть детей в школьном возрасте, то есть 20% может быть отнесена к одаренным детям. Но они, как правило, лишены необходимой для развития их талантов поддержки. И поэтому всего лишь 2-5% от общего числа детей действительно проявляют себя как одаренные. А заниматься одаренными детьми совершенно необходимо. И прежде всего потому, что полное раскрытие способностей и талантов ребенка важно не только для него самого, но для общества в целом. Выявление и специальное обучение одаренных детей долгое время считалось непозволительной роскошью: талант, якобы, настолько очевиден, что сам всего добьется. На деле же все оказывается не столь очевидно. Научные исследования и практика показывают, что развитие таланта может быть задержано и даже загублено на любом этапе развития. Ясно, что необходимо специальное квалифицированное психологическое и педагогическое взаимодействие для решения названных проблем, помощь в развитии талантливой личности.

Непременная отличительная черта одаренного ребенка – оригинальность его мышления, выражающаяся в непохожести, нестандартности решения. Одаренные дети обладают обостренной наблюдательностью, как правило, их отличает великолепное чувство юмора. И еще одно выдающееся свойство – это громадное упорство в области их интересов.

Выявление одаренных детей является важным процессом в школьной жизни. В силу того, что одаренность не является неизменным качеством личности, поэтому результаты её ранней диагностики не могут считаться абсолютно надежными. Одаренность ребенка может обнаружиться и на более поздних этапах его развития. Следовательно, диагностические процедуры должны проводиться с определенной периодичностью, охватывая весь контингент учащихся, и служить основой для корректировки учебных программ каждого ребенка.

Развитие творческого потенциала одаренных детей предполагает разработку и реализацию специальных творческих программ и учебных материалов. Типичный подход к обучению одаренных – это организация углубленного и ускоренного изучения детьми содержания школьной программы. В стандартные программы в различной форме включаются более сложные и дополнительные материалы. Но только лишь повышение уровня сложности и увеличение количества материала отнюдь не способствует созданию оптимальных условий развития одаренности. В обычной школьной программе почти нет

творческих заданий. А развитие потребности в творчестве, развитие личностных характеристик способствующих реализации одаренности, также важно при работе с выдающимися детьми, как и повышение их интеллектуального уровня. В настоящее время разрабатываются специальные программы обучения одаренных детей творчеству, умению общаться, формированию лидерства и других творческих личностных качеств. При работе с одаренными детьми целесообразно использовать диалогические формы обучения. Сложившаяся форма общения в процессе обучения (спрашивающий учитель – отвечающий ученик) блокирует активность школьника в постановке вопроса. В качестве оптимальных условий стимуляции познавательной потребности ребенка как основы развития его способностей, психологи выделяют следующие характеристики процесса обучения:

1. Высокая самооценка ребенка, то есть создание у него достаточной уверенности в своих силах.
2. Создание соответствующего психологического климата в семье и на уроке. Познавательная потребность может развиваться лишь в условиях радостного отношения к познанию.

В последнее время много говорится об индивидуальных учебных планах. Одаренным ученикам оставляют больше свободного времени, которым они самостоятельно распоряжаются для занятий в соответствии со сложившимися у них склонностями. Индивидуальный учебный план предполагает, что по отдельным учебным предметам одаренному ученику будет позволено не только изучать программу в меньшем объеме, но даже и с меньшей результативностью.

Практически все исследователи одаренности сходятся на том, что для работы с одаренными детьми необходим специально обученный педагог, отвечающий повышенным требованиям. Какими же профессиональными качествами должен обладать педагог, чтобы эффективно работать с одаренными детьми и их родителями?

- Умение распознавать признаки одаренности ребенка в разных сферах его деятельности.
- Умение строить обучение в соответствии с результатами диагностики.
- Умение координировать свои действия с действиями родителей.
- Умение консультировать родителей и учащихся.
- Профессиональная зрелость.
- Теоретическая и практическая подготовка для работы с одаренными детьми.
- Эмоциональная стабильность.
- Способность к самоанализу.
- Чуткость, доброжелательность, наличие чувства юмора.
- Знакомство с концептуальными моделями обучения и развития одаренных детей.

Обучение одаренного ребенка, его умение самостоятельно усваивать сложный материал – стартовая площадка для центральной задачи педагога в работе с одаренными детьми – привить им вкус в серьезной творческой работе. Работая с одаренными, мы не просто преподаем «предмет», а вводим его в науку. Исходя из интересов учащегося, ему определяют и творческую тему, которая должна требовать от ребенка придумывания, самостоятельного выдвижения идей. Для работы над творческой темой одаренный ученик может уходить в творческий отпуск. Свободное продвижение в науке требует напряженной самостоятельной работы вне школы. Поэтому одаренному нельзя сказать: «Это программа 11-го класса, мы будем заниматься этим через год или два». А можно предложить ему уйти в творческий отпуск на определенное время.

Работа учителя с одаренными детьми – это сложный и никогда не прекращающийся процесс. Прежде всего он требует от учителей и администрации хороших знаний в области психологии одаренных и их обучения, требует постоянного сотрудничества с психологами, другими учителями, родителями. Он требует постоянного роста и мастерства учителя, гибкости, умения отказаться от того, что еще сегодня казалось творческой находкой и вашей сильной стороной.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Лейтес Н. С. Умственные способности и возраст. М. Педагогика, 2016 г;
2. Выготский Л.Н. Воображение и творчество в дошкольном возрасте. - СПб. Союз, 2018г;
3. «Одаренный ребенок» под редакцией Дьяченко О.М. М. 2020 г;
4. Гильбух Ю. З. Внимание: одаренные дети. М. Знание, 2014 г;
5. Якина, Ю. И. Формирование готовности родителей к взаимодействию с ребенком на принципах педагогической поддержки детской одаренности / Ю. И. Якина // Педагогическое образование и наука. – 2019;
6. Янкевич, С. В. Подходы к выявлению и поддержке талантливых обучающихся в зарубежных странах;
7. Лейтес, Н. С. Возрастная одаренность и индивидуальные различия : избранные труды / Н. С. Лейтес. – Москва 2003 ; Воронеж : МОДЭК, 2003. – 464 с;
8. Кондратьева, О. П. Программа «Дети с признаками одаренности» / О. П. Кондратьева, О. Ю. Кошкина // Справочник педагога-психолога. Школа. – 2018. – № 1. – С. 39-52.

ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ УЧАЩИХСЯ С ВЫСОКИМ УРОВНЕМ РАЗВИТИЯ МОТИВАЦИИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Садыкова Нуржамал Ануарбековна

**Учитель русского языка в казахской школе, педагог-мастер,
Лицей №44 имени О.Бокея, г. Усть-Каменогорску, ВКО**

Аннотация

В данной статье рассматривается развитие учебной мотивации у детей младшего школьного возраста, приведены методы и приемы, используемые на практике. В данной работе приводятся полученные результаты в ходе диагностической работы, проведенной с учащимися начальных классов лицея №44 имени Оралхана Бокея г. Усть-Каменогорска.

Постоянное совершенствование учебного процесса, поиски новых приемов обучения языку и использование их в сочетании с традиционными вот чем характеризуется деятельность учителя. Каждый урок должен быть результативным, и достичь этого можно только в том случае, если привить учащимся стремление к активной творческой деятельности. По тому, насколько самостоятелен ученик в решении поставленных перед ним задач, можно судить о прочности его знаний. А прочными знания становятся тогда, когда усвоение материала носит осмысленный характер, когда в приобретении их активная роль принадлежит самому ученику. Переход учащихся из начальной школы на вторую ступень обучения предъявляет высокие требования к интеллектуальному и личностному развитию учащихся.

Поэтому одной из задач моей педагогической деятельности является выявление учащихся с высоким уровнем развития учебной мотивации и создание благоприятных условий для развития их интеллекта, исследовательских навыков, творческих способностей. В нашем лицее используются различные формы работы с данной категорией учащихся:

- а) создано школьное научное общество «Зерде»;
- б) участие
 - в областных интеллектуальных конкурсах, предметных городских и областных олимпиадах;
 - в предметной олимпиаде на базе ВКГУ имени С. Аманжолова факультетом начальных классов;
 - в защите научных проектов.

Одной из форм организации деятельности с мотивированными (одаренными) детьми в моих классах является научная работа по русскому языку.

Работа над решением поставленной задачи проводится мной поэтапно.

1. Создан банк данных учащихся с высоким уровнем развития учебной мотивации.
2. Определены интересы учащихся.
3. Выбраны педагогические средства, способствующие развитию мотивированных учащихся.
4. Осуществляется реализация выбранных средств.
5. Отслеживается эффективность применения данных средств в целом.

1 этап. Создание банка данных учащихся с высоким уровнем развития учебной мотивации. На первом этапе в начале учебного года была проведена диагностика учащихся по следующим показателям:

- уровень учебной мотивации;
- объем памяти;
- концентрация внимания;
- сформированность мыслительных процессов;
- способность сравнивать, классифицировать, обобщать.

Результаты диагностики были оформлены в виде таблицы.

Фамилия, имя учащегося	Отношение к учению	Объем памяти	Концентрац ия внимания	Сформированнос ть мыслительных процессов
Коробай Роман	высокий	высокий	высокий	высокий
Кайырбаева Анель	высокий	средний	средний.	средний
Махмудулы Алихан	высокий	средний	высокий	высокий
Алимханов Жарас	высокий	средний	высокий	высокий
Ганиева Камила	средний	высокий	средний	высокий
Алипбаева Асем	средний	высокий	средний	высокий
Социалова Айдана	средний	низкий	средний	средний
Оралов Дамир	высокий	средний	средний	высокий
Султангазиев Алишер	высокий	высокий	высокий	средний
Оразгалиев Динар	высокий	высокий	высокий	средний
Демократова Алина	высокий	средний	высокий	средний
Мухаметкаримов Естай	высокий	средний	высокий	средний

Диагностика показала, что у 60% обучающихся развит интерес к учебе, различный уровень развития памяти, внимания, мыслительных процессов, что позволило мне индивидуализировать и дифференцировать процесс обучения учащихся.

2 этап. Определить интересы учащихся. Интересы учащихся изучались на основе прямых вопросов, написания сочинения «Мой любимый предмет» и анкетирования. Учащимся в индивидуальной форме задавались вопросы:

- Интересно ли тебе в школе? Почему?
 - Есть ли у тебя любимые учебные предметы? Если есть, то почему они тебе нравятся?
 - Чем ты любишь заниматься в свободное время? Почему именно этим? И другие.
- Опрос и анкетирование учащихся выявили повышенный интерес детей к изучению гуманитарных наук.

Начиная со 2 класса проводятся заседания школьного научного общества «Зерде» по русскому языку.

3-4 этап. Выбор педагогических средств, способствующих развитию мотивированных учащихся и их реализация. В работе секции научного общества использовались такие методы и приемы обучения, как:

- частично-поисковый;
- проблемный;
- исследовательский;
- метод проектов;
- выполнение разноуровневых тестовых заданий.

Все перечисленные методы и приемы способствовали развитию сравнивать, анализировать, обобщать, строить умозаключения и сравнивать, обобщать, строить конкретизировать, гипотезы, прогнозировать, формированию навыков работы с тестовыми заданиями. При подготовке и проведении занятий использовала интерактивные формы работы: презентации, ИКТ, проектную методику, технологию «Портфолио». Учащимися создано несколько проекта: «Образ Бабы-Яги в русских народных сказках», «Происхождение имен», «Безударные гласные в корнях слова» и другие. Для развития умения видеть проблемы предлагаются задания и упражнения, которые применяются на практике. Для этого можно предложить следующие упражнения:

- продолжи неоконченный рассказ;
- составь рассказ от имени другого персонажа (представьте, что вы на какое-то время стали камешком на дороге);
- назови, как можно больше признаков предмета (например, стола, дома, самолёта, книги и т. д.).

Вслед за выявлением проблемы идёт поиск её решения. Поэтому далее идет обучение выдвижению гипотезы, т. е. строить предположения. В этом процессе обязательно требуется оригинальность и гибкость мышления, продуктивность, а также такие личностные качества, как решительность и смелость. Построение гипотез - основа исследовательского, творческого мышления.

Ещё важным умением для исследования является умение задавать вопросы. Ведь любое познание начинается с вопроса.

Для этого используются следующие упражнения: показ картинок с изображением людей, животных и предложение задать им вопросы.

Другое задание, какие вопросы помогут тебе узнать новое о предмете, лежащем на столе?

Также необходимо научить давать определения понятиям.

Для того, чтобы учиться определить понятие, можно применить относительно простые приёмы: описание предмета, сравнение своих описаний с описанием этих же предметов учёными-классиками или одноклассниками, различение признаков описываемых предметов (например, весна и осень - времена года, но чем они отличаются), обобщение. Для обобщения можно предложить из приведённых понятий построить по аналогии ряды.

Важным средством развития умений давать определения являются обычные загадки. Отгадка загадки - это её определяемая часть, а формулировка - это вторая половина определения, его определяющая часть. Составление и разгадывание кроссвордов также можно рассматривать как упражнение в определении понятий.

Ещё важно научить детей наблюдать. Для того, чтобы наблюдение стало возможным, важно иметь наблюдательность - сплав внимательности и мышления. Упражнений на развитие внимания и наблюдательности много, их знают все, и мы не будем на них останавливаться.

Для исследовательской деятельности необходимо научить детей проводить эксперимент - важнейший из методов исследования.

Самые интересные эксперименты - это, конечно, реальные опыты с реальными предметами и их свойствами.

Далее через любые уроки можно обучать детей анализировать, выделять главное и второстепенное, делать выводы и умозаключения.

Эти и другие виды заданий помогают сформировать необходимые умения для создания исследовательской работы или проекта.

Вся работа над исследованием заканчивается его защитой. Защита - венiec исследования и один из главных этапов обучения начинающего исследователя. О выполненной работе надо не просто рассказать, её, как и всякое настоящее исследование, надо защитить публично. В ходе защиты дети учатся излагать и представлять добытую информацию.

Мотивация - это самая сложная проблема, с которой приходится работать, но и самая интересная. На уроках русского языка использую ряд упражнений и педагогических приёмов, позволяющих формировать и развивать мотивацию. Некоторые из них я предлагаю вашему вниманию. Эти упражнения могут быть использованы и на других предметах.

Одна из составляющих мотивации - умение ставить цель, определять зону ближайшего развития, понимать, зачем нужно писать грамотно.

В начале года учащиеся отвечают на ряд вопросов:

А. На что был похож прошлый учебный год?

- На что ты хочешь, чтобы он был похож в этом году?
- Что тебе нужно сделать для этого?
- Какая нужна помощь?

Б. Какую отметку ты бы хотел иметь по предмету за четверть?

- Что тебе нужно сделать, чтобы это было так?
- Чья помощь и в какой форме тебе нужна?
- Как ты поймёшь, что результат достигнут?

В. Записать не менее 6 ответов на вопросы:

- Чего не случится, если я буду писать грамотно?
- Чего не случится, если я не буду писать грамотно?
- Что случится, если я буду писать грамотно?
- Что случится, если я не буду писать грамотно?

Эти опросники проводятся в начале или в конце четверти. Иногда предполагаемые итоговые отметки ребята выставляют карандашом сразу в дневник. Некоторых это стимулирует.

1. Создание ситуации успеха также позволяет мотивировать ребят на активную работу во время урока. Приучаю во время фронтального опроса отвечать, начиная словами: "Я знаю, что...". Порой наблюдаю, как растёт на глазах уверенность учеников в своей лингвистической компетенции.

2. Безусловно, освобождение от домашнего задания, зачёта и других форм контроля - сильное мотивирующее средство. Заблаговременно вывешиваю на стенд информацию о критериях оценивания результатов изучения темы и оговариваю, что нужно сделать, чтобы освободить себя от тяжкого испытания. Некоторые стараются.

Об эффективности выбранных средств и научного школьного общества в целом свидетельствуют следующие показатели.

- Качество знаний по предмету «Русский язык» возросло с 88% до 98%.
- Создана накопительная папка по результатам работы научного общества.
- Возросло количество учащихся, участвующих в самостоятельной подготовке к занятиям научного общества
- Отмечен рост учебной мотивации (количество учащихся с высоким уровнем мотивации выросло на 25%).

- Учащиеся моих выпусков занимают призовые места в олимпиадах, конкурсах, защита научных проектов - это
- Алимханов Жарас (20021 г.) - 3 место.в областной защите проектов
- Ганиева Камила (2022 г.) - 2 место в областной защите проектов

Ежегодная Городская предметная олимпиада, проводимая факультетом ПИМНО университета ВКГУ имени С. Аманжолова

- Кайырбаева Анель (2022 г.) - 1 место
- Коробай Роман (20023 г.) - 1 место.
- Махмудулы Алихан (2023 г.) - 2 место.
- 2 ученика на областной предметной олимпиаде «Балдырган»:
- 2024 год - Алимханов Жарас, 3 место.
- 2024 год - Коробай Роман, 1 место.

В заключение хочу сказать, что успешное развитие познавательной активности и самостоятельности мотивированных учащихся возможно тогда, когда учитель определил реальные возможности каждого ученика и создал условия, при которых обучение становилось бы все более успешным.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Соколова Г.П. Уроки русского языка. Издательство «Просвещение», 2022.
2. Система работы по созданию условий для профессионального совершенствования и повышения результативности педагогической деятельности, развития исследовательской активности педагогов и младших школьников. WWW.Rambler.ru
3. Назарчук Л.В., учитель начальных классов МОУ «Основная общеобразовательная школа». Педагогический вестник.ЕАО. - № 1, 2023г.
4. Маркова А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. М.: Просвещение, 1990.
5. Маркова А. К., Матис Т. А., Орлов А. Б. Формирование мотивации учения. М.:Просвещение, 2021.
6. Немов Р. С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн.- 4-е издание - М.: Гуманит изд. центр ВЛАДОС, 2000.- Кн. 1.
7. Немов Р. С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн.- 4-е издание -М.: Гуманит изд. центр ВЛАДОС, 2022.- Кн. 2.
8. Редковец И. А. Формирование у учащихся общественноценной мотивации самообразования. Волгоград, 1997.
9. Солсо Р. Л. Экспериментальная психология. 8-е издание доп., перераб.- СПб.:прайм - ЕВРОЗНАК, 2006.
10. Упражнения и педагогические приёмы для развития мотивации на уроках русского языка" www.Google.ru

ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ - КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ИНДИВИДУАЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Тумышева Жанна Битимбаевна
Актюбинская область, Уилский район
Учитель русского языка и литературы,
Уилская казахская средняя школа имени Ж.Жусибалиева

Аннотация. В статье «Проектная деятельность - как средство развития индивидуальности учащихся» рассматривается проблемы мотивации учения, активации познавательной деятельности, развития личности, прослеживается как проектная работа влияет на раскрытие индивидуальных возможностей ученика.

В наше время происходят изменения в жизни общества и образования. Важнейшей приоритетной задачей является развитие индивидуальности каждого ученика, его творческих начал, самостоятельности в продвижении в информационном поле.

Успех в современном мире во многом определяется способностью человека организовать свою жизнь как проект: определить перспективу, найти и привлечь необходимые ресурсы, наметить план действий и осуществить его.

Современный образованный человек должен уметь самостоятельно находить необходимую информацию и использовать ее для решения возникающих проблем. Одним из способов реализации данного принципа может выступить организация творческой, исследовательской деятельности, в основе которых лежит развитие познавательных навыков учащихся, умений самостоятельно добывать информацию, ориентироваться в информационном пространстве и конструировать свои знания, умение увидеть, сформулировать и решить проблему, умение принимать субъективное решение.

Исследовательская деятельность учащихся – деятельность учащихся, связанная с решением учащимися творческой, исследовательской задачи с заранее неизвестным решением и предполагающая наличие основных этапов: постановка проблемы, изучение теории, посвящённой данной проблематике, подбор методик исследования и практическое овладение ими, сбор собственного материала, его анализ и обобщение, собственные выводы.

Исследование – извлечь нечто «из следа», т.е. восстановить некий порядок вещей по косвенным признакам, отпечаткам общего закона в конкретных, случайных предметах. Исследование – процесс выработки новых знаний, один из видов познавательной деятельности человека.

Исходя из этого мы начали реализовать исследовательскую деятельность, изучая появление неологизмов в русском языке в период пандемии.

Коронавирусная пандемия заставила весь мир уйти в самоизоляцию, отказаться от путешествий и почти всех привычных свобод и удовольствий. Однако творческая энергия людей, оказавшихся в настолько непростой ситуации, не иссякает практически с самого начала объявления пандемии. И одним из ярких проявлений народного креатива стало создание неологизмов.

Началом работы над проектом, движущей силой к деятельности является наличие проблемы или новшества. И мы, с моим учеником 6-класса, Есенгельдиным Ескендиром решили выявить, какую новизну дала миру пандемия. Ескендиру стало интересно именно слова, которые появились в тот момент. И как раз новые слова, вошедшие в наш язык, стали опорной точкой для написания исследовательской работы.

И в 2020 году начали изучать слова, которые часто встречались в социальных сетях, на страницах газет и журналов, следили за сводками новостей и речь медицинских работников и простого населения.

На начальном этапе я провела беседу с учеником. Из этой беседы появились первые представления о работе, о теме, о цели нашего исследования.

Так как работа была над новыми словами, тему мы озвучили так «Неологизмы в современном русском языке. Язык пандемии»

После определения темы и цели работы, начали рассматривать этапы исследовательской деятельности:

1. Формулирование гипотезы и задачи
2. Планирование этапов работы
3. Сбор данных о предмете исследования
4. Проведение исследования
5. Оценка полученных результатов
6. Оформление работы

В ходе совместной работы сложились определенные направления в исследовании. По мнению учащегося, исследовательская работа дала возможность осознать, что его проект, это частичный вклад в науку.

Тема исследовательской работы: “Неологизмы в русском языке. Язык пандемии”

Автор: Айдынғалиев Султанбек, ученик 9 класса

Объект исследования: лексика русского языка.

Предмет исследования: неологизмы

Цель исследования: изучить причины появления новых слов, жаргонных слов в русском языке, определить новые слова в русском языке в связи с пандемией и определить лексическое значение неологизмов.

Гипотеза: Систематическое и целенаправленное введение новых слов в обучение русскому языку позволяет лучше овладеть лексикой, орфографией, помогает расширить словарный запас учеников и подготовить их к современной жизни.

В ходе исследования мы пытаемся подтвердить или опровергнуть гипотезу.

Задачи:

- определить новые слова в русском языке по годам;
- определить неологизмы в русском языке в связи с пандемией;
- раскрыть семантику неологизмов иностранного происхождения в современном русском языке;
- составить небольшой словарь неологизмов.

Методы и приемы: эмпирический метод (наблюдение), метод сбора данных, анализ научных публикаций, метод опроса, метод статистической обработки собранной информации.

Научное новаторство и независимость - попытка раскрыть лексические значения неологизмов, классифицировать слова по темам и создать краткий словарь неологизмов.

Практическая ценность: данный материал может быть использован при обучении лексике и культуре речи на уроках русского языка в школе.

Научная новизна: определена ряд неологизмов в связи с пандемией, составлен словарный запас.

При выполнении исследовательской работы, нам удалось очень многое узнать о неологизмах, их происхождении и употреблении в современном русском языке, что помогло в составлении краткого словаря неологизмов.

Итогом работы стал составленный нами краткий словарь неологизмов, в него мы включили слова, в определении лексического значения которых многие, на наш взгляд, испытывают затруднения

Диванные вирусологи - люди, не имеющие никакого	Зумбомбинг - срыв онлайн уроков, видеоконференции пранкерами	Зумиться — проводить видеовстречу по сервису	Инфодемия - информационный шум на тему коронавируса, в

отношения к изучению вирусов и даже медицине в принципе, однако с уверенностью выдающие информацию о новом вирусе. Карантини - «карантин» плюс «мартини» — и напиток, и событие. Напиток — любой алкоголь, который вы будете употреблять во время онлайн-вечеринки с вашими друзьями в Zoom. Ковидный / ковидник -больной Covid-19. Сидидомцы - люди, выступающие за полное соблюдение режима самоизоляции и призывающие к этому других. возможностью гулять, и часто даже позволяют себе ходить на небольшие прогулки.	Карантинка - картинка из карантина, фото вашего пребывания в самоизоляции. Коронадиссидент / коронаскептик — человек, который отрицает либо сам факт существования коронавируса и поддерживает всевозможныетеории заговора, либо со скепсисом относится к мерам властей по борьбе с болезнью. Удаленка (дистанционка) - работа из дома. Слово существовало и раньше, но в условиях самоизоляции приобрело особенный смысл, поскольку работать из дома далеко не всем оказалось комфортно — например, родителям с детьми.	видеоконференций Zoom или, в более поздний период пандемии, по любому другому сервису видеосвязи. Зумеры-участники видеовстреч в Zoom. Ковидео - по аналогии с карантинками, ковидео — это видео о жизни в самоизоляции. Корониалы- дети, которые рождаются в результате длительного пребывания пар в самоизоляции. Погулянцы - те, кто за режим самоизоляции, но с возможностью гулять, и часто даже позволяют себе ходить на небольшие прогулки. Сидидомцы - люди, выступающие за полное соблюдение режима самоизоляции и призывающие к этому других.комфортно — например, родителям с детьми.	основном негативные и фейковые новости о Covid-19. Образовано путем слиянияслов «информации» и «пандемии». Ковидиот - человек, который пренебрегает опасностью заражения и не принимает никаких мер против инфекции. Курс лимона (имбиря) — в начале пандемии, когда ходили упорные слухи о возможности лечения коронавируса нового типа с помощью витамина С и имбиря, люди сметали с магазинных полок оба этих продукта. Тогда и возникло понятие «курс лимона» или имбиря.

В заключений хочется сказать, занимаясь исследовательской работой, учащиеся готовятся эксперимен-тально и теоретически: собирают и сортируют информацию,изучают методы и приемы экспериментальной деятельности, ведут дневник наблюдений, анализируют полученные результаты, готовят презентацию и готовятся к публичному выступлению.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Земская Е.А. Активные процессы современного словопроизводства // Русский язык конца XX столетия. М., 1996. С. 79.
2. Брагина А.А. Неологизмы в русском языке. М., 1973. С. 18.

3. Крысин Л. П. А не сказать ли по-русски? // Русский язык в школе и дома. — 2005. — № 1, 5.
4. Брагина А.А. Указ.соч. С. 21
5. Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке. М., 1968. С. 118
6. Земская Е.А. Словообразование как деятельность. М., 1992. С. 104.
- Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. 4-е изд., доп. — М. : ООО «ИТИ Технологии». — 2003.
7. Антонова О. А. На каком языке мы говорим? // Русский язык в школе. — 2005. — № 4.
8. Григоренко О. В. Современные наименования лиц по роду занятий // Русский язык в школе. — 2005. — № 4. — С. 76–79.
9. Наумова И. О. О некоторых лексических и фразеологических неологизмах английского происхождения в русском языке // Русский язык в школе. — 2004. — № 1.
10. Неологизмы // Большая энциклопедия Кирилла и Мефодия. — 2005.

РАБОТА С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

**Сундетова Маншук Максотовна
Актюбинской области, Уилского района
Учитель русского языка и литературы,
Сагинской школы-сад**

*«Подобно тому, как квалифицированный ювелир может превратить
природный алмаз в роскошный бриллиант,
благоприятная окружающая среда и квалифицированное
педагогическое руководство способны превратить дар в выдающийся талант»
А. И. Савенков*

Аннотация

Работа с одаренными детьми занимает важное место в педагогической науке. Учитывая все трудности, современная методическая система по работе с одаренными детьми, а также формы и приемы работы с ними постоянно совершенствуются. Одним из эффективных методов работы является подготовка детей к олимпиадам. Подготовка к олимпиадам качественно повышает знания школьников и делает обучение русскому языку более эффективным.

Одарённый ребенок, подобен яркой звёздочке на небосклоне, притягивающей к себе внимание. Необходимо заботиться о том, чтобы эта звездочка превратилась в красивую, полную сил звезду. В настоящее время наблюдается повышенный интерес к проблемам обучения и развития одаренных детей. Одаренные дети составляют бесценное национальное достояние нашей страны. Поэтому сегодня перед учителем стоит задача, как же построить работу на уроке, которая была бы направлена на максимальное развитие способных детей. Как заметить одаренность детей на уроках русского языка и литературы? Такие дети отличаются нестандартным мышлением, хорошей памятью, незаурядной волей, мыслительными и речевыми способностями. У таких детей видны и личностные качества: ответственность, самостоятельность, нравственность. Что такое одарённость в отношении русского языка и литературы – это способность к стихосложению, дар грамотно писать, знание всех правил, начитанность, особое врожденное стилистическое чутьё, которое встречается всё реже и реже.

При этом, работа с одарёнными детьми в наше время актуальна и одновременно очень сложна. С одной стороны, растёт потребность общества в неординарной творческой личности. В современном мире требуется не только высокая активность человека, но и его умение, способность к нестандартному поведению. С другой стороны, не секрет, что большинство школ ориентировано на обучение «среднячков», на то, чтобы слабоуспевающие учащиеся смогли освоить базовый уровень. Именно им зачастую учитель вынужден уделять большее внимание на уроках. Иногда одаренные дети не нуждаются в помощи взрослых, в особом внимании и руководстве. Однако в силу личностных особенностей такие дети наиболее чувствительны к оценке их деятельности, поведения и мышления, они более восприимчивы к сенсорным стимулам и лучше понимают отношения и связи. Одаренный ребенок склонен к критическому отношению не только к себе, но и к окружающему.

Главной целью обучения и воспитания одаренных детей на уроках русского языка и литературы является создание условий, обеспечивающих наиболее полное раскрытие их индивидуальных способностей. Важно поддержать стремление учащихся к развитию своих возможностей. Задача учителя – объединить разрозненные элементы одаренности обучающихся.

Учитель для одарённых детей должен:

- разрабатывать индивидуальные программы;
- создавать эмоционально комфортную атмосферу в классе;
- объективно оценивать успехи ученика;
- внимательно и с интересом выслушивать ответы детей;
- уважать личность и индивидуальность ребенка;
- способствовать формированию положительной самооценки ученика;
- поощрять творчество и работу воображения;
- принимать стремление ученика работать самостоятельно.

Как же организовать образовательное пространство, какие существуют подходы к организации развивающего учебно-воспитательного процесса?

На помощь приходит проблемно-поисковый подход в обучении – это создание особого пространства учебной деятельности, в котором ученик совершает субъективное открытие закона, явления, закономерности; осваивает способ познания и механизм обретения новых знаний о действительности.

Учителю необходимо:

- а) создать в пространстве деятельности ученика значимую для него познавательную проблемную ситуацию;
- б) вычленить противоречия в исследуемом объекте и довести их до осознания ученика;
- в) сформулировать задачу творческого типа, вытекающую из этой проблемы.

Практически это реализуется через групповые дискуссии, мозговые штурмы, ролевые игры, творческие проекты, развивающие способности детей. Это и задания на развитие мышления (распределите данные слова по группам; исключи «четвертый лишний»); задания на развитие воображения (нарисуйте иллюстрацию к тексту, вылепите из пластилина главного героя произведения, нарисуйте портрет самого любимшего героя); задания на развитие памяти (письмо по памяти, зрительный диктант, свободный диктант); задания на развитие познавательной сферы (дайте определение хорошо знакомому предмету, например: ключу, столу, дереву и т.п. в художественном и научном стиле речи).

Очень важно давать детям возможность самостоятельного поиска. Если ученик проявляет интерес – значит, готов к самостоятельной поисковой деятельности. Вопросы нужно ставить в обобщённой форме: что нового об имени прилагательном вы узнали сегодня на уроке? Какой вы видите русскую природу в стихотворениях поэтов XX века? Обязателен поиск, обсуждение лучшего варианта выполнения задания. При этом ребёнок учится оценивать себя. Очень важный психологический момент: на уроке нельзя торопить

детей и подсказывать решение. Если ошибся, не акцентировать внимание на неудаче. На уроках литературы стараемся задавать только интересные и актуальные для данного возраста вопросы, увеличивая количество проблем от произведения к произведению. Предоставляем возможность выбора форм отчетности учебной работы: письменно или устно, досрочно, в срок. Приёмы, предлагаемые для использования на уроках литературы: обнаружение своих личностных характеристик в персонаже, выбор нравственной позиции; придумывание вопросов, тем; выбор различных жанров заданий (научный отчет, иллюстрации, инсценировка); ролевые игры и задания. Выполняя подобные задания, одарённый ученик возьмёт на себя роль лидера. Направить его выбор может и учитель. Участники получают яркую возможность для формирования адекватной самооценки, веры в свои возможности. Учитывая разную степень усвоения знаний, можно создать дифференцированные группы. Применение разноуровневого обучения позволит каждому ребёнку впитать необходимый и посильный объём информации. Рассмотренные выше методы и приёмы обучения нацеливают деятельность каждого учителя на поддержку познавательного интереса своих учеников. Учащиеся, занимающиеся исследовательской деятельностью, уверенней почувствуют себя на уроках, станут активнее, научатся грамотно задавать вопросы, у них расширится кругозор. Все формы работы с одаренными детьми должны учитывать личностные особенности ребенка и ориентироваться на эффективную помощь в решении его проблем.

Рассмотрим, как реализуется работа со способными учениками во внеурочной деятельности: предметные недели, конкурсы литературных чтений, научно-практические конференции, олимпиады по предмету, участие в конкурсах исследовательских работ, конкурсы рисунков, музыкально-литературные гостиные.

Одной из лучших форм являются олимпиады. Благодаря подготовке и участию в олимпиадах у школьников появляется интерес к более глубокому изучению русского языка. Олимпиады позволяют раскрыть способности школьников. Подготовка к олимпиадам выступает стимулом к обучению и расширяет кругозор обучающихся. Чем раньше начать подготовку к олимпиадам, тем лучше. Обычно учителя примечают одаренных школьников еще в пятом классе и начинают постоянную систематическую подготовку. У таких детей знания должны быть углубленными, они совместно с педагогом усиленно работают над каждым разделом языкознания. Естественно, весь объем знаний должен усваиваться поэтапно. Главная цель олимпиад – выявление интересов, развития и одарённости школьников. С помощью различных вопросов олимпиады можно выявить слабые стороны знаний, определить трудности, с которыми сталкивается ребенок при изучении русского языка. Конкурсы и олимпиады – основа для проявления и развития творческой инициативы школьников.

Если учитель поможет каждому одарённому учащемуся ставить перед собой задачи, решение которых обеспечит максимум дальнейшего развития, которые будут отвечать его интересам, помогут овладеть методами, исследовательскими навыками для решения поставленных задач, то успешно осуществится развитие способностей к самовыражению одарённых обучающихся.

В заключение хочется сказать, что не нужно плестись за талантом. Его нужно развивать, водить по путям совершенства. В этом и заключается главная задача учителей, родителей, одаренных детей и талантливой молодежи. Так как жизнь требует от школы подготовки выпускника, способного адаптироваться к быстро меняющимся условиям, коммуникабельного и конкурентоспособного. Эта способность обеспечивается, в том числе, и возможностью развития одарённости школьника в период обучения на уроках русского языка и литературы.

Список использованной литературы:

1. Брославская Т.Л. Методические рекомендации для учителей – словесников по работе с одарёнными детьми на уроке./ О.В.Касперская. Система работы с одарёнными детьми.- Волгоград, 2011.
2. Матюшкин А.М. Загадки одарённости/А.М.Матюшкин. М.,1992.
3. Панченко И.В. Использование современных образовательных технологий в преподавании литературы и русского языка/О.В.Касперская. Система работы с одарёнными детьми - Волгоград, 2011.
4. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д.Б.Богоявленская. – Ростов на Дону. – 1983.
5. Грязева В.Г. Одарённые дети: экология творчества / В.Г. Грязева, В.А. Петровский. – Челябинск: ИПИ РАО, ЧГИИК, 1993. – 40 с.
6. Кошкина Н.В. Проектная деятельность учащихся и её роль в развитии одарённости / О.В. Касперская. – Система работы с одарёнными детьми. – Волгоград. – 2011.
7. Антонова И.Г. Одаренные дети и особенности педагогической работы с ними / И. Г. Антонова// Одар. ребенок. - 2011. - № 1. - С. 46-51.
8. Левачёва В.С. Секрет успеха, или Новые подходы к развитию детской одарённости / В. С. Левачёва, С. А. Кузнецова // Методист. - 2011. - № 10. - С. 58-61.
9. Матюшкин А.М. Загадки одарённости/А.М.Матюшкин. М.,1992.
10. Панченко И.В. Использование современных образовательных технологий в преподавании литературы и русского языка/О.В.Касперская. Система работы с одарёнными детьми - Волгоград, 2011.
11. Интернет ресурсы

РАБОТА С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ И КАЧЕСТВА СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ: МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Ерманова Индира Турганбаевна

Учитель русского языка и литературы,

Лингвистическая школа-гимназия имени А. Байтурсулулы, г. Актобе

Аннотация

В статье рассматривается актуальная проблема современного образования – работа с одаренными детьми. Автор акцентирует внимание на том, что развитие потенциала таких учащихся является ключевым фактором повышения качества и эффективности образования. В статье анализируются эффективные методы и приемы работы с одаренными детьми на уроках русского языка и литературы, которые позволяют создавать комфортную образовательную среду для их развития, стимулировать творческий потенциал и способствовать успешной социализации. Особое внимание уделяется использованию проектной деятельности, исследовательских работ, проблемного обучения, а также развитию креативного мышления, критического анализа и коммуникативных навыков. В заключении автор подчеркивает важность индивидуального подхода к работе с одаренными детьми, создание условий для реализации и формирование у них потребности к саморазвитию.

Современное общество нуждается в творческих, инициативных и высококвалифицированных специалистах, поэтому работа с одаренными детьми

приобретает особую актуальность. Выявление и развитие их потенциала – это залог повышения качества и эффективности образования.

На уроках русского языка и литературы, где особенно важно воспитывать любовь к слову, развивать образное мышление, логику и творческие способности, работа с одаренными детьми должна быть систематической и комплексной.

Эффективные методы и приемы:

Проектная деятельность:

Проектная деятельность – это ключевой инструмент для развития потенциала одаренных детей. Она позволяет им самостоятельно реализовывать собственные идеи, выступать в роли исследователей, разрабатывать и защищать проекты.

Например, можно предложить детям создать мультимедийную презентацию по теме "Образ Родины в литературе", подготовить сценарий спектакля по произведению классика, разработать и провести литературный квест.

Создание комикса – яркий пример проектной деятельности, позволяющий развить множество навыков.

Пример:

Тема: "Два художника" в графическом стиле.

Задания: Разработать дизайн персонажей, используя яркие и запоминающиеся образы.

- Нарисовать серии кадров, отражающих основные события рассказа.
- Добавить диалоги и реплики персонажей, подчеркивая их характеры и мотивы.
- Оформить комикс в едином стиле, используя подходящий шрифт и цветовые решения.
- Представить комикс в виде презентации, прокомментировав основные идеи и смыслы.

Проектная деятельность, включая создание комикса, позволяет:

- Развивать творческое мышление и воображение.
- Стимулировать исследовательскую активность.
- Формировать навыки самостоятельной работы.
- Улучшать коммуникативные навыки (работа в команде, презентации проекта перед аудиторией развивают умение выражать свои мысли, работать в коллективе и отстаивать свою точку зрения).
- Развивать навык публичных выступлений (презентация проекта на публике учит владению голосом, языком тела, уверенностью в себе, что важно для успешных выступлений в будущем)

Исследовательская деятельность: Помогает развивать аналитические навыки, критическое мышление, способность формулировать гипотезы, проводить исследования и представлять результаты. Пример: провести социологический опрос среди сверстников о знании классической литературы и написать реферат по результатам исследования.

Например, можно дать учащимся следующие задания по произведению

М. Булгакова "Собачье сердце"

- Обсуждение границ между человечностью и животным началом, актуальных вопросов о генной инженерии и этических дилеммах трансгуманизма.

Пример: можно ли считать искусственный интеллект разумным существом?

Тема: "Человек и животное в современном мире":

Проведение социологического опроса среди сверстников о знании классической литературы и написание реферата по результатам исследования поможет определить актуальность темы "Человек и животное в современном мире".

"Ромео и Джульетта" У. Шекспира:

Тема: "Любовь в современном мире":

- Обсуждение различий в представлении о любви в эпоху Шекспира и в наше время.
- Анализ современных социальных сетей и их влияния на отношения между людьми.

Пример: как социальные сети влияют на развитие любовных отношений?

- Обсуждение проблем, которые возникают из-за различий в поколениях, и путей их решения. Пример: как найти баланс между желаниями родителей и собственными целями детей?

Анализ современных социальных сетей и их влияния на отношения между людьми поможет понять, как изменились представления о любви с эпохи Шекспира до наших дней.

"Отрарская поэма" М. Шаханова:

Тема: "Герои и подвиги":

- Сравнение героев из поэмы с современными героями, людьми, проявляющими мужество, самоотверженность и патриотизм.
- Обсуждение ценности подвигов и их влияния на общество.

Пример: какие качества делают человека героем в современном мире?

"Отрарская поэма" М. Шаханова: Сравнение героев из поэмы с современными героями поможет определить, какие качества делают человека героем в современном мире.

Проблемное обучение стимулирует активное мышление, способствует самостоятельному поиску и анализу информации. В рамках этого метода учащиеся могут решать проблемные ситуации, например, определить причины конфликта в произведении или рассмотреть разные точки зрения на одну и ту же проблему.

Например, можно задать проблемный вопрос: Как личность влияет на исторические события?

Задания:

Анализ образа героя: Изучите образ героя в "Отрарской поэме" и проанализируйте, как его действия и решения повлияли на ход событий.

Дискуссия: Обсудите с одноклассниками, насколько важна роль личности в истории. Приведите примеры из "Отрарской поэмы" и других исторических событий.

Творческое задание: Напишите стихотворение или эссе о том, как по-вашему, могла бы сложиться судьба Отрара, если бы герой поступил иначе.

Проблема: Как автор передает трагизм событий?

Задания:

Анализ художественных средств: Найдите в поэме примеры художественных средств, которые помогают автору передать трагизм событий. Объясните, как они работают.

Ролевая игра: Представьте себя одним из персонажей "Отрарской поэмы". Расскажите о своих чувствах и переживаниях, связанных с трагическими событиями.

Творческое задание: Напишите отрывок из дневника одного из персонажей, где он описывает свои чувства после событий, описанных в поэме.

Использование методов творческого мышления: Мозговые штурмы, метод фокальных объектов позволяют учащимся генерировать новые идеи, развивать фантазию и креативность.

Развитие коммуникативных навыков: Учащимся необходимо предоставлять возможность выступать с докладами, участвовать в дискуссиях, работать в группах, что позволит им развить навыки публичного выступления, аргументации и убеждения, а также научит работать в команде.

Важным фактором является индивидуальный подход к работе с одаренными детьми. Учителя должны учитывать их интересы, склонности, темп усвоения материала, предоставлять возможность для самостоятельной работы и дополнительных занятий.

Создание условий для реализации одаренных детей является главной задачей современного образования. Важно поощрять их творческие порывы, стимулировать их интеллектуальное развитие, формировать у них стремление к самообразованию и самосовершенствованию.

Работа с одаренными детьми – это не только залог повышения качества и эффективности образования, но и вложение в будущее нашего общества.

Список использованной литературы:

1. Гальперин. П.Я. «Психология мышления речи».
2. Давыдов, В.В. "Проблемы развивающего обучения".
3. Зинченко, В.П. "Психология обучения".
4. Ершова, А.П. "Психология одаренности".
5. Калмыкова, З.И. "Одаренные дети: диагностика, обучение, воспитание".
6. Ковалев, А.Г. "Психология развития ребенка".
7. Матяш, Н.В. "Педагогическая поддержка одаренных детей".

ПРОЦЕСС РАЗВИТИЯ ОДАРЕННЫХ УЧЕНИКОВ В СЕЛЬСКОЙ ШКОЛЕ

Накеш Гульнур Абдуллаевна
Актюбинская область, Кобдинский район, село Кобда
Учитель русский язык и литература в казахских школах
гимназия имени И.Тайманова

В данной статье сформулированы методические рекомендации по работе с одаренными детьми на уроках русского языка и литературы в классах с казахским языком обучения в общеобразовательной школе. Вопросы обучения и воспитания одарённых детей имеют важное общественное значение: талантливый человек – особая ценность для общества. Данная тема соответствует современным тенденциям развития образования. Методические рекомендации предназначены для педагогов образовательных организаций, классных руководителей.

На современном этапе образовательной системы важно уделять внимание детям, которые обладают выдающимися умственными способностями. Эта задача становится особенно актуальной для школ. Для эффективного обучения таких учеников на организационном уровне необходимо создать специализированную образовательную среду, где одарённые дети обучаются в классах с их сверстниками. Это обеспечит их социальную адаптацию и позволит выявить скрытые таланты у других учеников.

Работа с одарёнными детьми на уроках русского языка и литературы должна быть направлена на развитие их креативности и интеллектуального потенциала. Важны следующие подходы:

1. *Индивидуализация обучения*: Учитывайте особые интересы учеников, предлагая им персонализированные задания.
2. *Творческие задания*: Включайте в учебный процесс написание рассказов и создание собственных литературных произведений.
3. *Исследования*: Поощряйте самостоятельное изучение интересующих их тем.
4. *Дискуссии*: Организуйте обсуждения, где ребята смогут делиться мнениями.
5. *Технологии*: Используйте современные инструменты для повышения вовлеченности.

Гибкая система обучения позволит каждому ребенку реализовать свои таланты в области языка и литературы. Определение и поддержка одаренности у детей являются ключевыми аспектами образовательной стратегии Казахстана. В рамках педагогики одаренность трактуется как сочетание врожденных задатков, которые влияют на формирование человеческих способностей.

Гуманизация образовательного процесса, основываясь на принципах Концепции о правах ребенка, подразумевает признание человека как высшей ценности. Это

предполагает создание таких условий, при которых будут уважаться достоинство, права и свободы всех участников обучения, что способствует проявлению их индивидуальности (статья 8 Конвенции). Также важно создать среду, способствующую раскрытию личных талантов, способностей и одаренности в их полном объеме (статья 29) и гарантировать ребенку возможность активного участия в культурных и творческих сферах (статья 31).

В специализированной литературе выделяют несколько групп детей, обладающих одаренностью, но на практике чаще всего выделяют четыре категории.

Дети, обладающие высокими показателями по тестам интеллекта, именуются интеллектуально одаренными. Существуют также юные дарования с развитыми творческими способностями. К группе талантливых детей относятся те, кто проявляет успехи в различных сферах, таких как музыка, искусство, математика или шахматы. Также выделяют детей с академической одаренностью, которые демонстрируют отличные результаты в учебе.

В соответствии с этой классификацией, педагогический состав нашей школы, принимая во внимание особенности сельской образовательной среды, контингент учащихся и уровень квалификации преподавателей, использует следующую типологию детской одаренности: общая интеллектуальная, предметная, художественная и лидерская.

Для организации индивидуальной работы с одаренными детьми применяются такие критерии, как успехи в учебной деятельности, участие в олимпиадах и конкурсах, работа над научными проектами, а также деятельность в секциях и кружках. Ясно, что педагогическая поддержка одаренных детей в нашей школе начинается с определения их личностных характеристик, уровня интеллектуального развития и интересов.

Начальная диагностика осуществляется в первых классах для оценки уровня развития мыслительных навыков и креативности. Как преподаватель русского языка и литературы в учебном заведении с казахским языком обучения, я начинаю заниматься анализом учеников с третьего класса.

В школе разрабатывается карта активности учащихся, отражающая их участие в факультативах, секциях и кружках. Основное направление работы нашей школы – создание условий для оптимального развития интеллектуального и творческого потенциала одаренных детей через разнообразные формы учебной и внеучебной деятельности.

При организации образовательного процесса для талантливых учеников учителя применяют дифференцированный подход согласно уровню знаний и интересам учащихся. Эта работа проходит в рамках совместных усилий учителей предметников, классных руководителей и психолога, основываясь на диагностике.

Процесс обучения одаренных детей осуществляется по нескольким направлениям: внимание к ученикам в обычных классах и создание факультативов и кружков. Урок является основной формой организации процесса, где на занятиях по литературе активно используются групповые методы, такие как дискуссии и дебаты, а на уроках русского языка – театрализация и проектная деятельность.

С моей точки зрения, важно подчеркнуть, что развитие детских способностей обусловлено не только врожденными качествами, но и совместными усилиями ребенка, педагогов и родителей в этом процессе. Значительная ответственность в создании условий для поддержки одаренных детей лежит на школьной администрации.

В нашей школе мы регулярно проводим мероприятия, направленные на поощрение и мотивацию учащихся. Достижения детей отмечаются на торжественных церемониях, посвященных победителям олимпиад и научных конкурсов.

Результаты участия школьников в конкурсах внимательно анализируются на совещаниях и педагогических советах, где мы выявляем как благоприятные, так и препятствующие факторы. Основной проблемой остается недостаточная подготовка учителей к работе с одаренными детьми в сельской местности, что делает важной

адаптацию методов в соответствии с уникальными условиями каждой школы. Повышение квалификации педагогов в нашей школе осуществляется по ряду направлений:

1. Оценка профессиональной деятельности педагогов.
2. Коррекционно-развивающие семинары по темам одаренности, где опытные учителя, демонстрирующие уверенные и стабильные результаты, обмениваются своими методиками. Эти педагоги представляют свои наработки на методических и педагогических заседаниях.

Стоит отметить, что, взаимодействуя с одаренными детьми, преподавателю иногда необходимо преодолеть свои привычные взгляды на передачу знаний и опыта. Для человека, не имеющего опыта работы с такими детьми, они могут казаться чем-то удивительным, а процесс обучения – всегда радостным и приятным. Однако реальность намного сложнее. Многие талантливые дети могут не выделяться на первый взгляд, и требуется значительная квалификация, чтобы распознать их среди многих. Кроме того, работа с такими детьми требует специальной психологической подготовки, чтобы их не оставить без внимания.

В своей практике я заранее планирую работу на учебный год и уделяю внимание и летнему периоду, предлагая задания разной степени сложности. Например:

1 день.

1. Найди начало слов: . . жка . . . жка жка жка
2. Запиши все трехзначные числа из цифр 1, 2, 3, 4, избегая повторений.

2 день.

1. Внимательно прочитай текст. В нем зашифрованы пять различных напитков, которые можно налить Феде. Попытайся их найти.

Мой старший брат Федя – ужасный обжора. Вот, например, как он пообедал сегодня. Вначале он ел солёную рыбу: кильки, сельдь и горбушу. Потом довольно легко Федя управился с целой кастрюлей лапши. Вслед за тем он даже не заметил, как умял круг ливерной колбасы. Мама говорит:

-Кажется, я положила на стол ливерную?

Федя лишь пожал плечами: я, мол, около себя никакой колбасы не видел. А у меня от хохота в горле словно застрял ком. Пот на лбу выступил. Пока я смеялся, брат как бы невзначай отправил в себе в рот изрядный кусок пирога. Закончив есть, он достал свою большую кружку и попросил маму, чтобы она налила в неё до самых краёв...

2. Соедини числа с помощью знаков + или – так, чтобы в итоге получилось 40:
1 2 3 4 5 6 7 = 40.

3. Разгадай ребус, где одинаковым буквам соответствуют одинаковые цифры, а разным – разные: КОШКА + КОШКА + КОШКА = СОБАКА.

3 день

Самостоятельный подбор учащимися дидактического материала, аналогичного упражнению учебника. Например, ученикам предлагается в данных пословицах изменить лицо глагола. Сильные учащиеся должны выполнить указанное задание на материале пословиц, которые они должны подобрать самостоятельно.

Без труда не вытащишь и рыбку из пруда. Глядя на чужую работу, сыт не будешь. Да на деньги не купишь.

Задания, разного уровня характера, позволят каждому ребёнку впитать необходимый и посильный объём информации.

1. Безударные гласные в корне, проверяемые ударением

Б...лезнь. в...зять, д...лекий, зв...нок, к...нфета. к...лоть, л...вить, м...лок, ор...бетъ, п...тно, г...ристый, р...мень, м...лоток, схв...тить. отд...вать, ст...кан, ст...рый. т...желый, л...сной. (20 слов.)

* Задание 1-го уровня

- Вставьте пропущенные буквы, выделяя часть слова с пропуском.

** Задание 2-го уровня

- Выберите слова с безударной гласной в корне, проверяемой ударением, и напишите их вместе с проверяемыми словами.

*** Задание 3-го уровня

- Выпишите слова с безударной гласной в корне слова, проверяемой ударением, подчеркните вставленную букву, выделите корень. Поставьте ударение.

Задания исследовательского характера. На уроках мы используем задания поискового характера, направленные на формирование умений добывать информацию, проводить самостоятельные исследования, формулировать и высказывать суждения. Это находит отражение в реферативных работах учащихся.

Задания, содействующие формированию навыка самостоятельного добывания учащимся знаний. Цель таких занятий - будить детскую любознательность, пробуждать желание заглянуть за рамки учебника формировать активное отношение к процессу познания.

Большое значение для формирования навыков самостоятельного добывания знаний и навыков самоконтроля имеет работа со словарями. Практическая необходимость обращаться к словарям воспитывается на базе ситуативных задач. Например:

Вы готовитесь к докладу. У вас возникли сомнения, как правильно произносить слова: феномен, договор, средства, ходатайствовать, хаос, отчасти, квартал, индустрия. Поставьте ударения в словах, используя словарь.

Творческие задания.

Репродуктивно - творческие задания предполагают выполнение работы по аналогии, по образцу. Начальным этапом может быть составление предложений по аналогии. Следующий этап - создание сочинений-миниатюр по образцу. Например, в упражнении предлагается вставить прилагательные в текст, представляющий собой описание пасмурного дня. Детям, имеющим более высокий уровень подготовки, предлагаю по данному образцу дать самостоятельное описание солнечного дня.

Чтобы оценить творческий и интеллектуальный потенциал, предлагаю тебе выполнить следующее задание: создай оригинальный рисунок, используя простой круг. Обычный круг. Многие могут предложить стандартные, тривиальные варианты, в то время как одаренные дети способны выдавать уникальные идеи: например, изображение куска сыра, следа неизвестного существа или стаи вирусов под микроскопом в капле жидкости.

Метод проектного обучения представляет собой отличную возможность для поиска новых аспектов учебной деятельности и внедрения современных методических подходов. В процессе работы над проектами учащиеся легко осваивают знания и навыки, развивают необходимые личностные качества, а также получают опыт самостоятельной работы и ответственности.

На всех этапах реализации проектного метода активно используются информационно-коммуникационные технологии. Ключевую роль среди универсальных учебных действий играет компетенция в области самостоятельного познания, основанная на компьютерной грамотности. Технологии поддерживают развитие творческого и интеллектуального потенциала школьников, позволяя сделать обучение более технологичным и эффективным. Визуальные материалы, интерактивные демонстрации и тренажеры активизируют самостоятельный поиск информации учащимися.

Презентации в формате Power Point являются одним из видов мультимедийных проектов, состоящих из слайдов с текстом, графикой, видео и звуковыми эффектами. Их использование на уроках способствует яркому и доступному представлению учебных материалов, что улучшает усвоение знаний и повышает интерес к предмету. Обобщение опыта было представлено на краевой научно-практической конференции по новым методам в обучении русскому языку.

Такие дети представляют собой целую вселенную, уникальный мир детства, и наша задача, как учителей, заключается в том, чтобы приоткрыть дверь в этот удивительный мир

Работу с одарёнными детьми я рассматриваю как возможность перехода на другой, более качественный уровень образования, как поиск, как практическую деятельность, как опыт, посредством которого ученик осуществляет в самом себе преобразования, необходимые для саморазвития, самосовершенствования, внутреннего роста, достижения истины

Список литературы

1. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д.Б.Богоявленская.- Ростов н /Д.,1983.
2. Брославская Т.Л. Методические рекомендации для учителей – словесников по работе с одарёнными детьми на уроке./ О.В.Касперская. Система работы с одарёнными детьми.- Волгоград.,2011.
3. Грязева В.Г. Одарённые дети: экология творчества/ В.Г.Грязева, В.А.Петровский.- М.;Челябинск: ИПИ РАО, ЧГИИК, 1993.-40с.
4. Кошкина Н.В. Проектная деятельность учащихся и её роль в развитии одарённости/ О.В.Касперская. Система работы с одарёнными детьми - Волгоград.,2011.
5. Матюшкин А.М. Концепция творческой одарённости / А.М.Матюшкин// Вопросы психологии.-1989 - №6- С.29-33.
6. Матюшкин А.М. Загадки одарённости/А.М.Матюшкин. М.,1992.
7. Панченко И.В. Использование современных образовательных технологий в преподавании литературы и русского языка/О.В.Касперская. Система работы с одарёнными детьми - Волгоград, 2011.
8. Хромова Т. Одаренные дети // Воспитание школьников.-1997.-N4.-С.6- 138 ; Журнал «Одаренный ребенок», №2, 2009.
9. Лопатина М.А. Работа с одаренными учащимися // Завуч. - 1999. - № 6. - с. 70.
10. Психология одаренности детей и подростков/ Под ред. Н.С. Лейтеса М.: Издательский центр «Академия», 1996. - 416 с.

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ОДАРЕННЫХ ДЕТЕЙ

Уайсова Акмарал Султанбековна
Учитель русского языка и литературы,
Общеобразовательной средней школы-гимназии № 78, г.Актобе

Земные чувства все отдайте постижению новизны.
Данте Алигьери

Проблема одаренности в настоящее время становится все более актуальной. Это, прежде всего, связано с потребностью общества в неординарной творческой личности. Неопределенность современной окружающей среды требует не только высокую активность человека, но и его умения, способности нестандартного поведения. Раннее выявление, обучение и воспитание одаренных и талантливых детей составляет одну из главных задач совершенствования системы образования. Однако недостаточный психологический уровень подготовки педагогов для работы с детьми, проявляющими нестандартность в поведении и мышлении, приводит к неадекватной оценке их личностных качеств и всей их деятельности. Нередко творческое мышление одаренного

ребенка рассматривается как отклонение от нормы или негативизм. Эксперименты, проведенные во многих странах мира, убедительно показали, насколько сложно перестроить систему образования, изменить отношение педагога к одаренному ребенку, снять барьеры, блокирующие его таланты. Бытует мнение, что одаренные дети не нуждаются в помощи взрослых, в особом внимании и руководстве. Однако в силу личностных особенностей такие дети наиболее чувствительны к оценке их деятельности, поведения и мышления, они более восприимчивы к сенсорным стимулам и лучше понимают отношения и связи. Одаренный ребенок склонен к критическому отношению не только к себе, но и к окружающему. Поэтому педагоги, работающие с одаренными детьми, должны быть достаточно терпимы к критике вообще и себя в частности. Талантливые дети часто воспринимают невербальные сигналы как проявление неприятия себя окружающими. В результате такой ребенок может производить впечатление отвлекающегося, непоседливого, постоянно на все реагирующего. Для них не существует стандартных требований (все как у всех), им сложно быть конформистами, особенно если существующие нормы и правила идут вразрез с их интересами и кажутся бессмысленными. Для одаренного ребенка утверждение, что так принято, не является аргументом. Одаренные дети достаточно требовательны к себе, часто ставят перед собой не осуществимые в данный момент цели, что приводит к эмоциональному расстройству и дестабилизации поведения. Такие дети нередко с недостаточной терпимостью относятся к детям, стоящим ниже их в плане развития способностей. Эти и другие особенности таких ребят влияют на их социальный статус, когда они оказываются в положении «неодобряемых». В этой связи необходимо добиваться изменения такой позиции, и, прежде всего, это связано с подготовкой самих педагогов.

Основное содержание одаренности составляют способности, от которых зависят затраты времени и усилий для достижения результата. Каждый ребенок имеет определенные способности к тому или иному виду деятельности или знаний. Общие способности лежат в основе частных. Одаренные дети отличаются неравномерностью своего развития. В частности, у них «недетское» мировоззрение. Ценностные ориентации и т.п. Их интересы, взгляды, а также проблемы, которые их волнуют, являются нетипичными для их сверстников. Вместе с тем, в других сферах жизни (например, в быту) они на оборот, психологически младше своего возраста. В целом многие из них из них характеризуются пониженной адаптивностью, недостаточной социализацией, повышенной своеобразной «Я» - концепцией. Следовательно, такие дети требуют особого внимания и помощи психологов, специализирующихся на проблеме

Каждый одаренный ребенок в значительной мере уникален. Тот комплекс качеств и способностей, которыми каждый из них обладает, является своеобразным и неповторимым. Каждый одаренный принципиально отличается не только от окружающих, но и от иных одаренных. Такой ребенок - единичное явление, и его непохожесть на других нуждается в положительном принятии окружающих, а также в наставнике, который сопровождал бы ребенка в его личностном, интеллектуальном, моральном, социальном, личностном развитии. Одаренность является сложным, разносторонним и динамичным явлением. Следовательно, методы выявления одаренности должны быть разнообразными, гибкими, основываться на специфичности содержания качеств и признаков, степени их выраженности, включать в себя различные критерии оценки одаренности. Методы диагностики, выявления одаренных должны быть адекватны этой категории детей, чувствительны к наличию у них одаренности. Современные психодиагностические методы в своей массе не отвечают этим требованиям. В силу того, что основное содержание одаренности составляют способности, психологические критерии и методы выявления одаренных детей имеют большое значение. Однако комплексный подход к проблеме одаренности предполагает обязательное использование также педагогических критериев и методов, а также анализ результатов деятельности в течение некоторого периода времени.

Специалисты по работе с одаренными детьми давно заметили, что чаще всего они вырастают в интеллигентных семьях. И дело тут вовсе не в особых генах гениальности - их природа распределила между всеми детьми поровну. Дело в семейной атмосфере, в системе семейных ценностей. Вообще-то все родители поощряют и желали бы развивать в своем ребенке познавательные потребности и различные способности. Но только делают они это, естественно, по-разному. Родители постоянно предлагают детям какие-то развивающие игры, дела, интересы: сделаем то-то, поиграем в эту игру, прочитаем эту книгу, сходим в этот музей. При определенной настойчивости и последовательности такая стратегия приносит результаты. Но нередко у ребенка возникает внутренний протест, даже при внешней покорности. Иногда это выражается в повышенной утомляемости ребенка от любых интеллектуальных занятий.

Родители рекомендуют определение способностей и развитие их в ребенке специально подготовленным людям. Услуг такого рода предлагается сейчас очень много. Это и группы развития для дошкольников, и группы подготовки к школе, и всевозможные специализированные классы в школах. Разумеется, при хорошем уровне таких услуг польза для ребенка несомненная. Но при условии, что родители не собираются полностью переложить заботы о его развитии на плечи специалистов [5, с. 45]. Родители не стремятся тотально контролировать развитие способностей ребенка, зато предоставляют ему возможности для выбора и стараются подобрать хорошую школу. Самое главное в таких семьях - атмосфера ярких познавательных интересов самих родителей. Они сами постоянно увлечены каким-то делом, много читают, в телепрограммах выбирают познавательные передачи, стараются посетить новую выставку, не навязывая все это ребенку, но предоставляя ему возможность самому найти подходящее занятие. Как оказалось, такая стратегия саморазвития - самая эффективная. Конечно, развитие ребенка не может ограничиваться только семьей. Рано или поздно одаренное чадо пойдет в школу. Далеко не всякий вид одаренности имеет отношение к школе и находит там условия для развития. Например, так называемая социальная (лидерская) одаренность по понятным причинам не всегда поощряется педагогами, да и родителями. Они просто не знают, что делать с такими детьми. Рано проявившаяся одаренность в области искусств (музыкальная, художественная, актерская) или в спорте к школе тоже, пожалуй, прямого отношения не имеет. Часто такой ребенок чувствует себя в школе не слишком уютно: из-за постоянной занятости он меньше общается с одноклассниками, нередко пропускает занятия в связи с концертами или соревнованиями. У таких детей часто возникают эмоциональные проблемы из-за высокой конкуренции с другими детьми в своей «специальности». Для успеха в общеобразовательной школе важны другие типы одаренности. Есть дети с ярко выраженной способностью учиться, усваивать предлагаемый им учебный материал. Причем проявляют такую способность независимо от трудности предмета и собственных интересов. Это так называемая академическая одаренность. У детей с этим видом одаренности школьная жизнь значительно легче, их успехи радуют родителей. А впоследствии им проще получить хорошую специальность и добиться успехов в работе. Принято считать, что каких-то особенных высот такие дети обычно не достигают. Других школьников отличает особая интеллектуальная одаренность, умение мыслить, сравнивать, выделять главное, делать самостоятельные выводы, прогнозировать и т.д. Но, к сожалению, успехи таких детей чаще всего зависят от их отношения, интереса к предмету и его преподавателю. Они могут учиться неровно (то «пять», то «два»): блестяще по одному предмету и так себе по другому [7, с. 65]. Особый вид одаренности — творческая одаренность. Имеются в виду не только способности к изобразительной, музыкальной или литературной деятельности. Творческая одаренность — это, прежде всего, нестандартное восприятие мира, оригинальность мышления, насыщенная эмоциональная жизнь. Многие думают, что ребёнок, опережающий сверстников по уровню интеллекта, не будет встречать трудностей в учебных занятиях — ему уготовано более счастливое детство. В действительности же детей с ранним

умственным расцветом могут ожидать немалые сложности и дома, и в школе свои драмы в ходе возрастного развития. Прежде всего, важно, как поведут себя родители и другие старшие члены семьи, когда обнаружится необычность ребёнка. Часто наряду с радостью и гордостью такой ребёнок вызывает и озабоченность, даже тревогу, поскольку пристрастие к умственной работе производит у родителей впечатление чрезмерности. Иногда родители, с которыми ничего подобного не происходило, опасливо присматриваются к такой увлеченности, к занятиям не по возрасту. При этом далеко не всегда взрослым удастся хотя бы не обрушить на голову ребёнка все свои сомнения и страхи. В других семьях чрезвычайными детскими способностями и успехами ребёнка восхищаются, охотно его демонстрируют знакомым и незнакомым. Так подогревается детское тщеславие; но на основе самомнения и тщеславия нелегко найти общий язык со сверстниками. В дальнейшем это может обернуться немалыми огорчениями для растущего человека. Дети с ранним умственным подъемом нередко особенно чувствительны к ожиданиям окружающих, их одобрениям и порицаниям. В семье могут ввести запрет на разговоры о талантливости ребёнка, но не всегда он достаточен, кто-нибудь из членов семьи иногда забудется, выразит свой восторг. А ребёнок, естественно, не пропустит, уловит восхищение своим умом, своими успехами. Если же старшие, напротив, нисколько не ценят проявления необычных способностей, смотрят на них как на странность, которая со временем пройдет, то и такое отношение тоже будет «принято к сведению», оно не минует детского сознания. В семье детям с признаками одаренности труднее, чем обычным. Труднее независимо от того, восхищаются ли ими без меры или считают странными. Взрослые могут ошибаться в своих оценках, когда встречают у ребёнка то, чего они не ожидали. Таким образом, в вопросе о воспитании одаренных детей большая ответственность лежит на специалистах: воспитателях детских садов, учителей, детских психологах. Они должны вовремя подсказать, направить родительское воспитание. Но ребёнок с ранним расцветом интеллекта встречает трудности, непонимание далеко не только дома, в кругу семьи, но и в школе, где всех учат одинаково, и учение начинается, зачастую, с того, что ему уже не интересно. Наиболее любознательным часто становится скучно в классе после первых же уроков. Уже умеющим читать и считать приходится пребывать в безделье, пока другие осваивают азбуку и основы арифметики. Конечно, очень многое зависит от того, как ведется преподавание. Много нового и для самых сильных учеников несёт в себе развивающее обучение.

Бывает, что педагог поначалу собирается давать явно выдающемуся ученику более трудные задания, уделять ему специальное внимание, но потом такие намерения забываются в связи с отсутствием у учителя времени и сил. Нередко педагог видит лишь восприимчивого к учению, не замечая, что такой ребёнок нуждается в особом подходе. Трудности могут начаться с того, что ребёнок, опережающий сверстников, склонен постоянно привлекать к себе внимание, и при этом все время жаждет новой умственной пищи. Через какое-то время надоедает учителю, и другим ученикам, и ему самому. Такой ученик постепенно становится всем в классе в тягость. Часто в начальных классах наиболее развитого ученика почти перестают спрашивать: учитель ведь уверен, что он и так знает. Если он все же настойчиво пытается что-нибудь сказать или спросить, то может нарваться и на упрек, что он «выскачка». Видя, что его активность учителю не нужна, он переключается на что-нибудь постороннее — что влечёт за собой недовольство педагога: почему ученик отвлекается и не интересуется занятиями? Таким образом, ребёнок постепенно становится лишним в школе, а она ему — ненужной. Он предпочитает болеть, лишь бы не посещать уроки. В результате уже в первые же школьные годы и тем более в подростковые многие выдающиеся дети оказываются в конфликте с учителями. Причина такого конфликта в том, что наиболее способные ученики нуждаются в нагрузке, которая была бы под стать их умственным силам; а средняя школа ничего им предложить не может, кроме такой же средней программы. Всё-таки, немалая доля детей с ранним

подъемом способностей как-то приспосабливается к общим требованиям. Они вынуждены становиться менее самостоятельными, тормозить свою любознательность и творческие порывы [5, с. 34]. Бывают и другие варианты школьных трудностей у ребёнка с ранним умственным расцветом. Родители и педагоги ожидают от него, чтобы он обязательно был отличником. А ведь отметки в школах старой системы ставят необъективно — не за знания, а и за поведение, за почерк. У ребёнка с ранним умственным расцветом нередки трудности и во взаимоотношения со сверстниками. Часто одноклассники, особенно к началу подросткового возраста, начинают активно отторгать от себя такого ученика, дают ему обидные прозвища, стараются поставить его в неловкое положение. А тот, чтобы не оказаться отверженным, стремится быть «как все»: избегает обнаруживать себя самым знающим или, тем более, самым старательным. Немало дополнительных переживаний выпадает на долю такого ребёнка, если ему почему-либо не даются физкультура, занятия по труду. И другие ученики здесь могут быть не лучше, но они не привлекают к себе такого пристального внимания. Трения с товарищами бывают вызваны направленностью детских игр: юные интеллектуалы тянутся к различным словесным играм, к шахматам в те годы, когда их сверстники — по преимуществу к подвижным и более веселым играм. Часто выступает одна из показательных черт характера ребёнка с ранним подъемом интеллекта — упорное нежелание делать то, что ему неинтересно. Такие дети обычно стремятся заниматься сами. Осложняют их отношения с родителями может и повышенная требовательность к старшим, от которых они добиваются, например, обоснования каких-нибудь высказанных теми утверждений. Некоторые из таких детей, с особо ярким воображением, оказываются выдумщиками, фантазерами, готовыми всех убеждать в том, чего не было, но что возникло в их мечтах. Сильные и слабые стороны такого ребёнка взаимосвязаны, переходят друг в друга. Так, легкость, с которой дается учение, привычка учиться «хватая на лету», может приводить к нежеланию, неумению упорно заниматься; или, например, выраженность у ребёнка умственной самостоятельности, установки на познание могут оборачиваться своеволием, противопоставлением себя окружающим [4, с. 45]. Вне зависимости от системы обучения, огромна роль в развитии детей самого учителя, особенно в младших классах. В этот период для ребёнка еще не так важен социальный статус среди товарищей, как реакция на его деятельность взрослых: родителей и на втором, не менее важном месте, учителя. Так же важен стиль преподавания.

Основные задачи работы с одаренными детьми. Очевидно, что главная задача работа с одаренными детьми должна исходить из особенностей их развития, а еще точнее, из существа их главных проблем. Самую большую проблему для одаренных детей представляют трудности их самореализации. По результатам ряда исследований примерно 30 % особо одаренных детей в дальнейшем оправдывают возлагаемые на них ожидания. С чем связаны такие трудности? Прежде введем представление о контингенте одаренных детей, о которых говорится в статье. Понятно, что мы придаем принципиальное, приоритетное значение прежде всего развитию творческих способностей у детей и при приеме в обязательном порядке тестируем эти способности. Тем не менее в школу, предназначенную для обучения одаренных детей, изначально попадают прежде всего дети с особо высоким уровнем развития интеллекта «вундеркинды». При этом у них могут быть, а чаще всего отсутствуют высокие творческие способности. Почему так происходит? Начнем с того, что сколько-нибудь надежно на сегодняшний день в детском возрасте можно выявить особую одаренность только в сфере интеллектуальной. Хотя тесты креативности существуют, однако по общему мнению они значительно менее надежны и валидны, чем интеллектуальные тесты, и единственным сколько-нибудь работающим критерием творческих способностей у детей до сих пор является характер предпочитаемой ими активности, т.е., в конечном итоге, мотивация [8, с. 65]. Анализ зарубежной и отечественной практики работы с одаренными детьми, проведенный нами, показывает, что под понятием «особо одаренные дети» чаще всего имеются в виду либо

так называемые «вундеркинды» — дети с резко повышенным по сравнению со сверстниками развитием интеллекта, либо талантливые дети, т.е. обладающие повышенными специальными способностями, прежде всего в области искусств и спорта. Именно потому, в понятие «одаренные дети» и тем более «особо одаренные дети» мы вкладываем прежде всего представление о значительных интеллектуальных, т.е. умственных способностях. Именно такие дети представляют основной контингент Сократовской школы, в работе с которыми и отрабатывались основные положения этой статьи. Весьма значительное опережение ребенком сверстников создает у этих детей огромные трудности развития, в силу чего появляется острая необходимость в их специальном обучении, создании для них индивидуальных психолого-педагогических программ развития. Даже те, кто никогда не работал с ними, догадываются, что эти дети имеют огромные проблемы общения, у них сложные взаимоотношения в семье, они зачастую болезненно самолюбивы и очевидно невротичны. Самая сильная потребность у одаренных детей — познавательная. Одарённый ребёнок испытывает по-настоящему комфортное состояние только тогда, когда он может спокойно приобретать знания. Любое отвлечение от этого комфорта лишь раздражает его. На вопрос «Что означает время, проведенное с пользой? «практически все одарённые ученики отвечают: «учёба», «чтение книг», «работа на компьютере», «познавательные экскурсии», так как в это время — «узнаёшь много нового», «становишься умнее», «интереснее жить». А на вопрос «Что означает время, потраченное попусту?» 90% учеников ответили: «гуляние по двору», «разговоры по телефону без дела», и. «сон», так как это «безделье», «время, в которое ничего нового не узнаёшь» [9, с. 54/ Во многих случаях это просто непрерывное их поглощение. Эту их страсть вполне разделяет школа, также направленная прежде всего на передачу опыта, приобщение ребенка к знаниям, накопленным до него человечеством. Не стоит удивляться, что способность одаренного ребенка к качественному усвоению знаний именно в школе встречается с восторженным отношением. В силу этого и некоторых других причин одаренные дети испытывают значительно большие трудности, чем при усвоении, когда им предлагается проявить нестандартный подход, найти оригинальное решение. По данным многих психологов, высокий уровень интеллектуальных способностей у одаренных детей довольно редко соответствует их творческим возможностям, что впоследствии приводит к большим трудностям самореализации. Таким образом, первая проблема особо одаренных детей - креативность. Кроме того, самоактуализация особо одаренных детей весьма затруднена в силу недостаточно развитых навыков общения/недостаточной социальных навыков. Особо одаренные дети не могут общаться со сверстниками, так как резко забегают вперед в интеллектуальном развитии, но не могут полноценно общаться с более старшими детьми в силу несоответствия социального опыта своим интеллектуальным развитием. Также, общению мешает и особая организация личности этих детей. Таким образом, следующая проблема особо одаренных детей - недостаточная социальная компетентность. Особую проблему составляют иногда недостатки волевой регуляции у особо одаренных детей. Следует отметить, что те или иные проблемы с формированием волевых привычек есть у большинства детей. Однако у одаренных детей это усугубляется особой ситуацией развития, в которой основной их деятельностью является любимый ими, не требующий у них специальной волевой регуляции умственный труд. И, наконец, одну из самых острых проблем этих детей составляют трудности профессионального самоопределения — специализации способностей. Все указанные выше проблемы особо одаренных детей умещаются в глобальную проблему и тем самым задачу развития их личности и способностей: необходимость формирования у них зрелой способности и потребности в самоактуализации [4, с. 45]. Под самоактуализацией здесь понимается реализация личностных и творческих возможностей человека в общественно ценной деятельности, с одной стороны, и субъективная удовлетворенность процессом и реже результатом/ такой деятельности, с другой. Именно эта задача является центральной при работе с особо

одаренными детьми. Конечно, эта задача в равной мере относится к работе с любыми детьми, но, пожалуй, именно с одаренными она приобретает подлинно драматический характер. В настоящее время имеются отдельные приемы и методы, в той или иной мере реализующие каждую из четырех указанных задач. Это «мозговой штурм», синектика и многие другие методы для развития креативности, это и метод формирования волевых привычек и особый урок саморегуляции, многочисленные тренинги общения, есть свои методы интенсификации процесса профессиональной ориентации. Однако все эти методы и приемы «разбегаются» по разным психологическим и педагогическим технологиям и в целом не дают принципиально единого результата, связанного именно с возможностями самоактуализации индивида в реальной жизни.

Одаренность семейный умственный школьник

Закключение Одаренные дети очень разные: очень живые, даже иногда просто нахальные, и тихони, еле слышно произносящие ответ невероятно сложной задачи. Очень обаятельные, очаровательные и неловкие, стеснительные, оттаивающие лишь к концу встречи с незнакомым человеком (и то, если человек им понравился). Часто преувеличенно эмоциональны, вспыльчивы, легко возбуждаются по пустякам, но это не капризы, а проявления богатства их натуры. У них особая речь, особенные моторика и восприятие. Разные они и внешне: маленькие, хрупкие для своих лет, и крупные, физически развитые, явно обгоняющие своих сверстников не только по умственному, но и по физическому развитию. Главное отличие одаренных детей от обыкновенных — умственная активность. Самая яркая характеристика любого одаренного ребенка, которая не зависит от возраста, темперамента, характера, интересов, пола, здоровья — стремление к познанию. Умственная активность имеет непосредственное отношение к развитию способностей, так как способности вырастают, развиваются из задатков при одном обязательном условии. Деятельность, которой занимается ребенок, должна быть связана с положительными эмоциями, т.е. приносить радость, удовольствие. Пренебрежение, безразличие к познавательной деятельности ребенка пагубно для него. При сильной потребности в познании запрещение творчества может более положительно влиять на развитие ребенка, чем равнодушие. Охарактеризованные качества одаренных детей требуют к ним особого подхода, и не случайно одаренные дети по решению Всемирной организации здравоохранения входят в «группу риска» наряду с умственно отсталыми, малолетними правонарушителями, детьми алкоголиков. Они нуждаются в особом воспитании, специальных, индивидуальных учебных программах, специально подготовленных учителях, специальных школах.

Использованная литература:

1. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. / Ш.А. Амонашвили — Минск, 2010. — 218 с
2. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения: Общедидактический аспект. / Ю.К. Бабанский — М., 2007. — 286 с
3. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психологическом развитии ребенка / Л.С. Выготский — М.: 2013. — 256 с.
4. Гильбух Ю.З. Умственно одаренный ребенок. / Ю.З. Гильбух — К., 2013. — 243 с.
5. Гоноболин Ф.Н. Психологический анализ педагогических способностей. / Ф.Н. Гоноболин — М., 2012. — 237 с. Дидактика современной школы / Под ред. В.А. Онищука. — К., 2007. — 167с.
6. Дружинин В.Н. Экспериментальное исследование формирующего влияния среды на креативность / В.Н. Дружинин // Психологический журнал, 2004, т.15, № 4. — С. 83-93.
7. Есарева З.Ф. Особенности деятельности преподавателя средней школы. / З.Ф. Есарева — Л.: Изд-во Ленинградского

СИСТЕМА РАБОТЫ С ОДАРЁННЫМИ ДЕТЬМИ, КАК РЕЗУЛЬТАТ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Бердибаева Айнур Мырзабаевна
Учитель русского языка и литературы,
Общеобразовательная средняя школа-гимназия №78, г.Актобе

*В душе каждого ребенка есть невидимые струны.
Если тронуть их умелой рукой, они красиво зазвучат.*
В.А.Сухомлинский

В настоящее время в рамках приоритетного национального проекта «Образование» осуществляется постепенный переход от Комплексного проекта модернизации образования к инициативе «Наша новая школа». Одно из направлений этой инициативы – поддержка талантливых детей. Смена парадигмы общественного развития, вхождение России в мировое образовательное и информационно-техническое пространство определяют социальный заказ на творчески ориентированную личность, способную проявить и реализовать себя в нестандартных условиях, гибко и самостоятельно использовать приобретённые знания в разнообразных жизненных ситуациях. Изменение характера труда в современной экономике делает интеллектуальные ресурсы работников более ценной частью капитала, чем материальные активы. Требовавшиеся для конвейерного производства умения справляться с монотонностью и рутинной однообразных операций отходят на второй план, уступая место адаптивным способностям работников, их умениям формулировать задачу, выдвигать инициативу и добиваться её реализации.

В этих условиях качество образовательной системы во многом определяется её способностью гарантировать высокие результаты учащихся, формировать у детей характеристики, необходимые в наступающем информационном веке: навыки мышления, способности к "решению проблем", умения адаптироваться к новым требованиям, новым рынкам, новым информационным технологиям. Становится невозможно игнорировать детей, которые делают что-либо лучше других учащихся. На первый план логично и неизбежно выходит необходимость реализации потенциальных возможностей школьников с учётом их индивидуальных различий.

Раннее выявление, обучение и воспитание одаренных и талантливых детей составляет одну из главных проблем совершенствования системы образования. Бытует мнение, что одаренные дети не нуждаются в помощи взрослых, в особом внимании и руководстве. Но не следует забывать, что в силу личностных особенностей такие дети наиболее чувствительны к оценке их деятельности, поведения и мышления, они более восприимчивы к сенсорным стимулам и лучше понимают отношения и связи.

Следует помнить также, что как бы ни был одарен ребенок, его нужно учить. Важно приучить к усидчивости, приучить трудиться, самостоятельно принимать решения. Одаренный ребенок не терпит давления, притеснений, окриков и это может вылиться в проблему. У такого ребенка трудно воспитывать терпение, усидчивость и ненавязчивость. Необходима огромная нагрузка ребенка, с дошкольного возраста его следует приобщать к творчеству, создавать обстановку для этого.

Для развития своих талантов одаренные дети должны свободно распоряжаться временем и пространством, обучаться по расширенному учебному плану и чувствовать индивидуальную заботу и внимание со стороны своего учителя. Широкие временные рамки способствуют развитию проблемно-поискового аспекта. Здесь важно не то, что изучать, а то, как изучать. Если одаренному ребенку предоставлена возможность не спешить с выполнением задачи и не перескакивать с одного на другое, он наилучшим

образом постигнет тайну связи между явлениями и научится применять свои открытия на практике. Неограниченные возможности анализировать высказанные идеи и предложения, глубоко вникать в существо проблем способствуют проявлению природной любознательности и пытливости, развитию аналитического и критического мышления.

Индивидуальные занятия еще одна из форм работы с одаренными детьми. Как известно, в наш «компьютерный» век родителям просто не хватает времени для общения с ребенком. Ребенок одаренный, как сказано выше, требует к себе повышенного внимания. Проводя индивидуальные занятия в своем классе, я даю возможность ребенку не только проявить себя, но и просто пообщаться с учителем, рассказать о находках и проблемах. Факультативные занятия немало способствуют развитию творческих способностей и интереса к определенному предмету. Большой интерес у таких детей вызывают и задания, связанные с составлением ребусов, кроссвордов, шарад. Подбирая задания для домашней работы, одаренным детям предлагаю самим составить задания для соседа по определенной теме. Проекты неизменно вызывают у таких учащихся заинтересованность, они выполняют их с особым желанием, в большой степени используя интернет ресурсы, энциклопедии, словари и другую литературу. Основной миссией учителя считается развитие личности ребенка, то есть стремление к более полной самореализации личностного потенциала.

Учитель «выращивает» способности каждого конкретного ребенка, предлагая ему систему развивающих, творческих заданий, через подготовку к участию в школьных, городских турах предметных олимпиад, проведение предметных недель.

При работе с талантливыми, способными детьми очень важна помощь родителей. Для родителей тоже возникают трудности при воспитании одаренного ребенка, поэтому необходимо проводить работу с родителями, осуществлять психологическую поддержку, разъяснять условия труда и отдыха, объяснить, какую помощь они могут оказать своему ребенку.

Добиваюсь того, чтобы ребенок занимался работой над собой, то есть самостоятельно умел ставить и решать поставленные задачи, так как стимулировать творческую активность, развивать её возможно лишь благодаря самовоспитанию. Приступаю к самообразованию, говоря о том, что когда идешь за кем-то вслед, дорога не запоминается, а так по которой сам прошел вовек не позабудется, и что «Талант - это 1 % способностей, а 99% потения». Результатом упорного труда является, достижения моих учеников.

2 ученика заняли 3 место на предметной олимпиаде школьного этапа. 3 ученика заняли 1-ое место в дистанционном конкурсе.

Стараюсь следить за тем, чтобы интеллект ребенка развивался не в ущерб физическому, эмоциональному, личностному развитию ребенка. Убеждаю, чтобы ребята занимались спортом, посещали спортивные секции в школе, занимались дополнительно спортом дома.

Я понимаю, что несу ответственность перед ребенком за его счастливое будущее и перед государством за воспитание полноценного, зрелого гражданина, готового самостоятельно принимать решения и нести ответственность за результаты своей деятельности.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПЛАТФОРМЫ AI ДЛЯ РАБОТЫ С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ

Улукпанова Жанат Максатовна
Учитель английского языка, педагог-мастер,
Специализированная гимназия №21 имени Аль-Фараби. г. Актобе

***Аннотация:** В данной статье рассматриваются образовательные платформы на базе искусственного интеллекта (AI), которые помогают в обучении одаренных детей. Современные технологии открывают новые возможности для персонализированного подхода к учебному процессу, позволяя адаптировать содержание и уровень сложности заданий в зависимости от индивидуальных потребностей каждого ученика. Описаны ключевые платформы, такие как AI Teacher, DreamBox Learning, Smart Sparrow, Knewton и Edmodo, которые используют AI для создания индивидуальных образовательных планов, анализа успеваемости и предоставления обратной связи. Внедрение этих технологий способствует более эффективному обучению и созданию инклюзивной образовательной среды, где одаренные дети могут развивать свои способности и достигать высоких результатов.*

Современные технологии, особенно искусственный интеллект (AI), открывают новые горизонты в образовании, предоставляя уникальные возможности для работы с одаренными детьми. Эти платформы позволяют адаптировать учебный процесс, обеспечивая индивидуальный подход к каждому ученику. В данной статье рассмотрим несколько ключевых образовательных платформ AI, которые помогают в обучении одаренных детей.

AI Teacher - это платформа, которая использует алгоритмы искусственного интеллекта для создания персонализированных образовательных планов. Она анализирует уровень знаний и интересы учащихся, предлагая задания, соответствующие их способностям. Платформа также предоставляет обратную связь, что позволяет учащимся самостоятельно отслеживать свой прогресс и корректировать процесс обучения.

DreamBox Learning - адаптивная платформа для обучения математике, которая использует AI для создания индивидуальных учебных маршрутов. Платформа анализирует действия учащегося в реальном времени и подстраивает задания в зависимости от его успехов и трудностей. Это позволяет одаренным детям получать более сложные и интересные задачи, соответствующие их уровню.

Smart Sparrow - это система интеллектуального репетиторства, которая предоставляет персонализированные уроки и обратную связь. Платформа позволяет учителям создавать адаптивные курсы, которые могут изменяться в зависимости от прогресса учащегося. Это особенно полезно для одаренных детей, которым необходимы более сложные и углубленные задания для поддержания интереса к обучению.

Knewton - еще одна адаптивная образовательная платформа, которая использует AI для анализа данных о студентах и создания персонализированных рекомендаций. Платформа помогает учителям лучше понимать потребности своих учеников и адаптировать учебный процесс, что особенно важно для одаренных детей, нуждающихся в индивидуальном подходе.

Edmodo - это платформа для управления обучением, которая использует AI для анализа успеваемости студентов и предоставления рекомендаций по улучшению образовательного процесса. Она позволяет учителям создавать индивидуальные планы обучения для одаренных детей, основываясь на их успехах и интересах.

Использование AI в образовании одаренных детей открывает новые возможности для персонализированного и эффективного обучения. Платформы, такие как AI Teacher, DreamBox Learning, Smart Sparrow, Knewton и Edmodo, предоставляют инструменты для

создания индивидуальных образовательных планов, что позволяет одаренным ученикам развивать свои способности и достигать высоких результатов. Внедрение таких технологий в образовательный процесс способствует созданию более инклюзивной и поддерживающей образовательной среды, где каждый ученик может реализовать свой потенциал.

Использованная литература:

1. Youvan, D. C. (2024). Artificial Intelligence as a Catalyst for Nurturing Exceptionally Gifted Children: A New Paradigm in Education and Mentorship.
2. Ogurlu, U. (2024). The Role of AI in Gifted Education.
3. Smirnov, A. (2023). AI Applications in Education for Working with Gifted Children: Future Uses and Psychosocial Effects.
4. Tikhonov, A. (2023). Технологии искусственного интеллекта в образовании: Руководство для лиц, ответственных за формирование политики.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНІНДЕ ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУДІҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН САПАСЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Жошиева Самал Кулжангожаевна

Ақтөбе қаласы

**Жалпы орта білім беретін «Білім» мектеп-гимназиясының
ағылшын тілі пәні мұғалімі, педагог-сарапшы**

*Адамның дарындылығы – жерден әрең шыққан және талап ететін кішкентай өскін
өзіне ерекше көңіл бөледі. Қамқорлық қажет және оны бағалаңыз, күтіңіз, бәрін
жасаңыз оның өсуі және беруі үшін қажет мол жеміс.
В.А.Сухомлинский*

Әр сыныпта шет тілдерін үйренуде ерекше қабілеттері бар оқушылар бар. Әрқайсысының өзіндік ерекше сыйы, орасан зор әлеуеті, олардың өсіп-өркендеуіне түрткі болатын ғажайып күші бар. Көбінесе көптеген дарынды балалар құрдастарының арасында өте танымал. Кейбір балалар өздерінің іс-әрекеттерін, мінез-құлқын және ойлауын бағалауға аса сезімтал, сенсорлық тітіркендіргіштерді жақсы қабылдайды, қарым-қатынастар мен байланыстарды жақсы түсінеді.

Дарынды балалар өздеріне жеткілікті талап қояды, көбінесе қазіргі уақытта мүмкін емес мақсаттарды қояды, бұл эмоционалдық күйзеліске және мінез-құлықтың тұрақсыздығына әкеледі.

Дарынды балаларды жатқызуға болатын екі топ бар.

Бірінші топ - бұл қабілеттері іс жүзінде бетінде жатқан және байқауға, бақылауға оңай балалар. Көбінесе бұл интеллектуалды дамыған балалар. Ал біз олардың қабілеттерін сабақтардағы бақылаулар арқылы, содан кейін оларды қандай да бір интеллектуалдық іс-шараларға, сайып келгенде, олимпиадаларға апару арқылы көре аламыз. Бұл балалармен жұмыс істеу оңайырақ, олар іс жүзінде көзге түседі және мұнда ең бастысы - олардың интеллектуалдық қабілеттерін одан әрі дамытуға жағдай жасау.

Екінші топқа шығармашылық жазықтықта бейімділігі бар балалар жатады. Бұл шығармашылық дарынды балалар. Біз оларды жиі бақылай алмаймыз. Өйткені мұндай балалар көбіне өзіне сенімсіз, тұйық, қоғамға жабық, өзіндік әлеуметтік-психологиялық қиындықтары бар, достары жоқ, өз бетінше қалады. Олар өмірде ешнәрсеге бейімделмеген, ештеңе істей алмайды және бәрі басқалардан нашар деп санайды. Мұндай балалар көбінесе өз проблемаларына кептеліп қалады, олар өздерін қандай да бір жолмен

көрсеткілері келмейді, өз ойын қалай жеткізуді білмейді, өз күштеріне сенбейді және оларды көпшіліктен бөліп алу өте қиын. Дәл осы топқа нашар оқитын балалар жиі жатқызылады, кейде олардың бір аймағы өте күшті дамыған.

Дарынды балалар өте қызығушылық танытады және өздерінің ғылыми-зерттеу жұмыстарының шектеулеріне жол бермейді. Оларда білімге, жаңа ақпаратты іздеуге деген құштарлық өте күшті: туралыдарынды балалардың есте сақтау қабілеті жақсы, ақпараттың орасан зор ағынын "сіңіреді". Олар өз жасына тән емес, тапсырмаға толығымен еніп, зейінін ұзақ уақытқа шоғырландыру қабілетін және өздерін қызықтыратын іс-әрекет түрлерінде мақсатқа жетудегі табандылықты ашады.

Дарынды балалардың сөздік қоры мол, бұл өз ойын жеткілікті түрде анық жеткізуге мүмкіндік береді. Ұғымдар мен ойдан шығарылған оқиғаларды бейнелеу үшін олар өз сөздерін ойлап таба алады. Мұндай балаларды нәтижеге қол жеткізгені үшін ғана емес, қатысқаны, талпынғаны үшін де ынталандыру және ынталандыру қажет.

Оқу тапсырмасының орындалуын, үй жұмысының тәртібін бақылауды орнату, жұмыс ортасын құруға ықпал ету әлдеқайда маңызды. Жеке мысалдың да маңызы зор.

Дарынды оқушыларды оңтайлы дамыту үшін мен әзірлеу дарынды балалармен жұмыс бағдарламасы, сабақтан тыс уақытта жеке және топтық сабақтар өткізіледі

Менің мақсатым:

- оқушының қабілеттерін көрсетуге және дамытуға көмектесу;
- мектептегі білім берудің оңтайлы құрылымы арқылы дарынды оқушыларды дамытуға қолайлы жағдай жасау.

Тапсырмалар:

- Әр түрлі диагностиканы қолдана отырып, дарынды балаларды анықтау;
- Ағылшын тілі сабағында балалардың жеке ерекшеліктеріне қарай саралауды қолдану;
- Ойлау дербестігін, бастамашылдық пен ғылыми-зерттеушілік қабілеттерін, сабақтағы және сыныптан тыс жұмыстардағы шығармашылықты дамытуға ықпал ететін оқу құралдарын таңдау;
- Пән бойынша әр түрлі сыныптан тыс және сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру;

Менің манизодтар дарынды балаларды анықтау:

- берілген баланың әртүрлі жағдайлардағы мінез-құлқын бақылау;
- арнайы психодиагностикалық тренингтер;
- мұғалімдердің, ата-аналардың балалардың мінез-құлқын сараптамалық бағалауы;
- балаларды арнайы ойын және пәнге бағытталған іс-шараларға қосу;
- әр түрлі интеллектуалды және ұйымдастыру пәндік олимпиадалар, конференциялар;
- түрлі байқаулар мен викториналар;
- сөздік ойындар мен ойын-сауықтар;
- әр түрлі тақырыптағы жобалар;
- рөлдік ойындар.

Жұмыс формалары:

- сыныптық-сабақтық (жұптық, шағын топтық жұмыс), көп деңгейлі тапсырмалар, шығармашылық тапсырмалар;
- туындаған мәселе бойынша кеңес беру;
- пікірсайыс;
- ойындар.

Дарынды балалар:

- өз мәселелерін өз бетінше шешуге қабілетті;
- олар мейірімді, жақсы ниеттерге ие болу;
- оларда өзін-өзі бағалау сезімі бар, оны бағалау, құрметтеу және қорғау керек, шығармашылыққа деген құштарлық тән;
- олар жағымсыз эмоциялардан гөрі жағымды эмоциялардың қайнар көзі болып табылады.

Мен мен өз іс-әрекетім үшін жауаптымын және сенімдімін; мені жақсы көреді, мен адам ретінде тартымдымын.

Оқушылармен жұмысты ұйымдастыра отырып, мыналарды құру қажет

- сыныптағы жылы, эмоционалды қауіпсіз атмосфера;
- қамтамасыз ететін оқушыларға кері байланыс;
- оқытудың әртүрлі стратегиялары;
- тұлға, оқушының жағымды өзін-өзі бағалауын қалыптастыру;
- оның құндылықтары;
- шығармашылық және қиялдың жұмысы;
- жоғары деңгейдегі психикалық процестерді дамыту;
- оқушының даралығын құрметтеу.

Мен оқушыларды оқытылатын тіл елінің көркем әдебиетінің бейімделген үлгілерімен таныстыру, содан кейін олардың үзінділерін сахнаға шығару, шет тілінде мәнерлеп оқу байқауын ұйымдастыру, түрлі викториналар арқылы шығармашылық іс-әрекетке тартамын.

Сабақтарда және сабақтан тыс уақытта біз қызықты проблемалық жағдаяттар туралы әңгімелесеміз, олар бейне-экскурсиялармен толықтырылады, мәдениет туралы хабарламалар дайындаймыз, спорт туралы, Англияның танымал адамдары туралы.

Дарындылар галереясын ұйымдастырып, онда дарынды балалардың суреттерін түрлі-түсті етіп орналастырды.

Сонымен қатар, дарынды балаларды марапаттаудың басқа түрлерін де қолдануға болады:

- БАҚ-та жариялау (мектеп, аудандық, республикалық деңгейде);
- "Жыл оқушысы" ОУ әкімшілігінің сыйлығы;
- оқушылар мен олардың ата-аналарын мақтау қағаздарымен марапаттау;
- "Мектеп мақтанышы" стенді.

Жеке тұлғаның жан-жақты дамуына жағдай жасауды да маңызды деп санаймын.

Өздеріңіз білетіндей, тамақтану және күнделікті тәртіп организм мен қоршаған орта арасындағы қарым-қатынастың негізгі алғышарты болып табылады. Дұрыс тамақтанбау, күнделікті тәртіп физикалық, психологиялық және әлеуметтік дамуға зиянын тигізетіні анық. Тамақтанудың жетіспеушілігі оқуға тежегіш әсер етеді. Сондықтан мен ата-аналармен баланың күнделікті тәртібі, толыққанды, байытылған тамақтану туралы сөйлесемін.

Мен баланың алдында оның бақытты болашағы үшін және мемлекет алдында өз бетінше шешім қабылдауға және өз қызметінің нәтижелеріне жауапкершілікпен қарауға дайын, толыққанды, жетілген азаматты тәрбиелеу үшін жауапты екенімді түсінемін.

Баланың сана-сезімі қалыптасу сатысында, сондықтан мен шығармашылық әлеуеттің босқа кетпеуін, тек көбейуін қадағалаймын. Дарынды жастармен жұмыс жасау үшін өз бетімен көп жұмыс жасау керек, яғни үнемі өзін-өзі жетілдіріп отыру керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ахмедиева А.Т «Шет тілі сабағында оқушыларды шығармашылыққа тәрбиелеу» Ағылшын тілі мектепте 1.2011ж.32 бет;
2. Ахметқалиева Г.«Шығармашылық жұмыстар» Қазақстан мектебі. 2011ж 24бет;
3. Әділханова М.«Шығармашылық дербестікті қалыптастыруда жазба жұмыстарының маңызы» Қазақстан мектебі 8.2001ж.38 бет;
4. Бөлекбаева Қ.«Ұстаздық ізденістер(озық іс-тәжірибелер)жинағы» Алматы 2007ж 125-126 бет;
5. Джамилова Г.«Обучение английскому языку через образное представление материала» Иностраный язык в школе 6.2019ж.

USING MEDIA AND TECHNOLOGY IN TEACHING ENGLISH FOR GIFTED STUDENTS

Yesmaganbetova Aisulu Amangeldievna
Master of Pedagogical Sciences
Secondary school №24, Uralsk, WKO, Kazakhstan

Annotation: The rapid development of new technologies in today's digital world has led to a sharp increase in society's need for people who have innovative thinking, who introduce new content into production and social life, and who are able to set and solve new problems. Creative and extraordinary abilities are the key to progress in any area of human life.

Keywords: ICT, apps, online resources and platforms, YouTube Channels, Kahoot, interactive board, diversify and individualized learning, gifted students.

As we mentioned above, gifted students generally require more advanced learning opportunities in order to stay challenged and engaged. Classroom technology can be a great help to make learning personalized and unique to each gifted student.

We know that technology has the power to transform the way children learn; this may be particularly true for gifted students. Technology can not only help gifted students expand on their interests and knowledge but also encourage them to be independent, self-directed learners who take control of their own educational experiences.

The purposes of using technology in English language teaching for gifted students are multifaceted. First, they help to diversify the learning process by making it more visual and visual, which contributes to better learning. In addition, modern apps and websites provide opportunities for individualized learning, allowing gifted students to work at their own pace and focus on developing the necessary language skills.

The objectives of using technology include the development of all aspects of language competence: reading, writing, listening and speaking. Many applications and online resources are specifically designed to practice specific language skills, offering a variety of exercises, games and interactive tasks. In addition, technology helps to increase gifted students' motivation, making the process of learning English more exciting and modern.

In the digital age, mobile apps have become one of the most popular and accessible tools for learning foreign languages, including English. Due to their portability and ease of use, apps allow gifted students to practice language skills anytime and anywhere. Let's take a look at some of the most well-known and effective apps for learning English which can help you support gifted students.

One of the leaders in this field is Duolingo, a gaming app that turns the learning process into an exciting adventure. Its secret lies in combining traditional language learning methods with gamification elements. Gifted students go through a series of lessons, performing a variety of reading, writing, listening and pronunciation exercises. Each successfully completed task earns points and rewards, which provides extra motivation to continue learning.

Another popular app which can be useful for gifted students is Babbel, which offers structured courses for different language levels. Its hallmark is its emphasis on speech practice and spoken English. In addition to traditional exercises, Babbel provides the ability to record your speech and compare it with native speakers' pronunciation to help improve your conversational skills. This app may allow gifted students to tailor their lessons and assignments to meet their unique interests as well as their learning styles and capabilities.

Language learning apps are not limited to practicing grammar and vocabulary. Many of them offer interesting and useful features, such as audio and video materials on current topics, dialogs with native speakers, games and quests to reinforce the material learned. All this makes the learning process for gifted students more diverse and exciting, and most importantly - effective.

One of the key features of the best language apps is their adaptive approach to learning. Gifted students analyze their progress and weaknesses to adjust the content and complexity of exercises to their individual needs. This allows them to focus on those aspects of the language that require extra practice and avoid monotony and boredom.

It is impossible not to mention such a tool as Memrise. This application specializes in memorizing new vocabulary and is based on the use of mnemonics - special techniques that make it easier to remember words.

Memrise offers a huge number of courses to learn English vocabulary on various topics - from everyday conversation to specialized terminology. Each new word is accompanied by vivid visual associations, audio for pronunciation practice and examples of usage in context. Thanks to this, new vocabulary is memorized much better than traditional memorization of word lists.

The app uses the principles of interval repetition to anchor new words in long-term memory. It reminds gifted students to repeat the material at regular intervals, gradually increasing the intervals for words that are already well mastered.

You can provide your gifted students with English Central. Its main feature is the use of authentic videos as a basis for learning.

English Central offers a huge collection of videos on topics ranging from news stories and interviews to movie and TV series clips. Each video is accompanied by interactive subtitles to help gifted students learn new vocabulary and phrases in context.

The application analyzes the videos and highlights the most frequently occurring words and expressions that can be useful for learning. Gifted students can create their own lists of vocabulary to learn, as well as take tests and exercises to reinforce the material.

One of the strengths of English Central is the ability to practice speaking. The app allows gifted students to record their pronunciation and compare it to the original audio track of the video, which helps them improve their phonetic skills.

English Central also offers video-based lessons that explain grammatical constructions, idioms, and how to use the language in different situations.

The combination of authentic video content, interactive tools, and the opportunity to practice speaking makes English Central a great tool for gifted students to improve their language skills and get closer to the level of native English speakers.

We are going to provide a list of online resources and platforms to help gifted students work independently.

One of the most reputable and reliable sources is the British Council, an international organization dedicated to spreading British culture and English language around the world.

The official website of the British Council offers many free materials for learning English at different levels. There are online courses, interactive exercises, games, video and audio recordings, as well as useful articles and advice from experienced teachers.

One of the advantages of British Council resources is their high quality and compliance with modern teaching methods. The materials have been developed by professional linguists and teachers with in-depth knowledge of English language learning.

In addition, the British Council website offers information about various programs, exams and certificates that may be useful for gifted students to continue their studies or confirm their level of English language proficiency.

Another popular online platform for learning English is Coursera. It is an educational resource that offers courses from leading universities and teachers from around the world. Coursera offers a variety of English language courses covering different aspects of language competence, from grammar and vocabulary to speaking and academic writing.

Courses on the platform usually include video lectures, interactive exercises, tests, forums for communicating with other students and teachers, and additional materials for independent work. This integrated approach allows gifted students to develop all language skills - reading, writing, listening and speaking.

Many courses on Coursera offer flexible learning schedules, allowing gifted students to combine learning English with work or study. In addition, the platform offers both paid and free courses, making it accessible to a wide audience.

Englishclub offers a huge number of exercises, tests and games covering all aspects of English - grammar, vocabulary, reading, writing, listening and speaking. The materials are categorized by difficulty level, allowing gifted students to choose the right exercises depending on your knowledge and goals.

One of the advantages of Englishclub is its interactivity. Many exercises provide instant feedback, which allows gifted students to immediately see their mistakes and correct them. In addition, the site offers a variety of interesting games, quizzes and puzzles that help to reinforce the material covered in a fun way.

Englishclub also contains useful reference materials such as grammar rules, dictionaries, articles on various linguistic topics and tips on learning English. All of this makes the site a great resource for both self-study and additional guided practice.

In addition to online sites, video hosting sites such as YouTube are a popular source of materials for learning English. On this platform, gifted students can find a huge number of channels dedicated to teaching English.

One of the most famous and reputable channels is EnglishLessons4U, which is hosted by James, an experienced teacher from the UK. His channel features hundreds of video lessons covering various aspects of the English language, from pronunciation and grammar to conversation and idioms.

EnglishLessons4U's video lessons are characterized by clear and easy-to-understand explanations of the material, as well as interesting examples and illustrations. James uses humor and entertaining stories, which makes the learning process easier and more memorable.

Another popular channel is EngVid, which offers video lessons on various topics such as grammar, vocabulary, pronunciation, business English and more. The videos are captioned and have interactive exercises to reinforce the material covered.

The advantage of using YouTube to learn English is the variety of content and the ability to choose a teacher whose style and manner of presentation is the most understandable and close to you. In addition, gifted students can watch video lessons at any convenient time and return to them again and again to repeat and consolidate your knowledge.

In the modern educational environment of Kazakhstan, the use of digital technologies in English language teaching is becoming increasingly popular. One of the vivid examples of this approach is the use of the Kahoot game platform in schools and universities in the country.

Kahoot is an online service that allows a teacher to create interactive quizzes, surveys and tests in game form. The application turns the traditional knowledge assessment process into a fun competition where students answer questions using their smartphones or tablets.

The purposes of using Kahoot in English language teaching are multifaceted. First of all, this platform helps to increase gifted students' motivation and engage them in the learning process. The game format and competitive elements make language learning more exciting and interesting, which is especially important for the young generation that has grown up in the digital age.

In addition, Kahoot allows for effective assessment and tracking of student progress. After each quiz, the teacher receives detailed statistics and analysis of answers, which helps to identify weaknesses and adjust the learning process.

In Kazakhstan, Kahoot is actively used both to check the material passed and to introduce new topics. For example, at the beginning of a lesson, a teacher can conduct a small quiz to actualize gifted students' existing knowledge. And at the end of the lesson - organize a larger game to consolidate new vocabulary or grammatical rules.

During the quiz, questions and answer choices are displayed on a large screen or interactive whiteboard, and gifted students select the correct option on their devices. The game

process is accompanied by spectacular animation, music and a timer, which creates an atmosphere of excitement and competition.

After each question, the correct answer is displayed on the screen, along with student results ranked by speed and accuracy. This allows possible errors or misunderstandings to be immediately identified and discussed.

The use of Kahoot in teaching English in Kazakhstan has already brought positive results. Many teachers and instructors have noted an increase in student engagement and motivation, as well as more effective learning thanks to the game format.

Gifted students themselves are enthusiastic about using Kahoot in their lessons. They note that the game quizzes help them to better memorize new words and grammatical constructions, as well as develop their quick reaction and decision-making skills. In addition, the element of competition encourages them to learn the language more deeply and strive to perform better.

Thus, the use of modern technologies such as Kahoot opens up new opportunities for teaching English in Kazakhstan. It not only makes the learning process more exciting and interactive, but also helps to improve the efficiency of material assimilation and develop students' language skills.

Integrating technology into English language teaching makes the process more visual, interactive and engaging. Apps and online platforms offer a variety of exercises, games, video and audio materials that help develop all language skills - reading, writing, listening and speaking. In addition, many resources use the principles of gamification and elements of competition, which increases gifted student motivation and engagement in the learning process.

There are several key factors to consider when choosing apps and websites for learning English. Firstly, it is important that the resource was developed by professionals and complies with modern teaching methods. Secondly, it should offer a variety of content adapted to different levels of language proficiency. And finally, the resource should be user-friendly, with a clear interface and the possibility of personalizing learning.

The prospects for further implementation of information and communication technologies in education are very promising. With the development of artificial intelligence and machine learning, applications and online resources will be able to adapt even more precisely to the individual needs and strengths/weaknesses of each gifted student. In addition, virtual and augmented reality technologies will open up new opportunities for language immersion and speaking practice.

The experience of using platforms such as Kahoot in English language teaching in Kazakhstan shows that the integration of technologies really helps to increase gifted students' motivation, improve learning and develop language skills. Therefore, it is important to continue introducing ICT into the educational process by providing teachers with the necessary resources and training them in the effective use of digital tools.

In conclusion, technology is only a teaching aid and its role is to complement and enrich the learning process of gifted students, not to completely replace traditional teaching methods. A harmonious combination of innovative technologies and classical pedagogical approaches is the key to successful English language teaching to gifted students in today's realities.

List of references:

1. Blinova V. L., & Blinova L.F. (2010). Children's giftedness: theory and practice: textbook. method. benefits. Kazan: TSPPU, 56;
2. Dixon, F., Cassidy, J., Cross, T., & Williams, D. (2005). Effects of technology on critical thinking and essay writing among gifted adolescents. *Journal of Secondary Gifted Education.*- 2005.- №16.-C. 180–189;
3. Dudenkova Yu.A. Using mobile applications in teaching a foreign language / Yu.A. Dudenkova // *Bulletin of Pedagogical Innovations.* - 2018. - № 3 (51). - C. 56-63;

4. Igo, L. B. & Kiewra, K. A. How do high-achieving students approach Web-based copy and paste note taking? Selective pasting and relative learning outcomes. *Journal of Advanced Academics*-2007- №18- С. 512–29;
5. Kukushkina O.I. Gamification in teaching foreign languages / O.I. Kukushkina // *Foreign languages in the modern world: proceedings of the XII International scientific-practical conference* (Kazan, November 15-17, 2019). - Kazan: Izd. v. Kazan. un-ta, 2019. - С. 211-216;
6. Lapshina M.N. Using digital technologies in teaching English: modern trends and prospects / M.N. Lapshina // *Foreign languages in the educational space: a collection of scientific papers*. - MOSCOW: MPGU, 2020. - Vyp. 8. - С. 94-102;
7. Olszewski-Kubilius, P., & Lee, S. Gifted adolescents' talent development through distance learning. *Journal for the Education of the Gifted*- 2004-№28.- С. 7–35,
8. Sheffield C. C. "Technology and the Gifted Adolescent: Higher Order Thinking, 21st Century Literacy, and the Digital Native". *Meridian: A Middle School Computer Technologies Journal*, vol. 10, no, 2, pp. 1-10 2007;
9. Sysoev P.V. Digital technologies in teaching foreign languages: modern trends and prospects / P.V. Sysoev // *Vestnik of Moscow University. Series 19: Linguistics and intercultural communication*. - 2019. - № 1. - С. 5-18;
10. Tarasov V.B. Gamification in teaching foreign languages / V.B. Tarasov, O.V. Yarmolinskaya // *Foreign languages at school*. - 2019. - № 4. - С. 21-27.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ АЙҚЫНДАУДЫҢ ТҮРЛІ ӘДІСТЕРІ МЕН МҰҒАЛІМ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ЫҚПАЛЫ

Жаналиева Кенжегул Махшатовна

Ақтөбе қаласы

**Әл-Фараби атындағы №21 мамандандырылған гимназиясының
ағылшын тілі пәні мұғалімі, педагог-зерттеуші**

*«Алға жылжу (даму) өзгеріссіз болмайды, ал өз көзқарасын
өзгертпеген адам ештеңені де өзгерте алмайды»*

Бернард Шоу

Адамзат тарихында қай кезеңде болмасын ғұламалар ғылым мен білім мәселелеріне ерекше көңіл бөлген. Білім алу белгісіз нәрсені ашуға қабілетті, дарынды болу деген сөз. «Шын білім әрдайым ақиқат, анық болатын білім» - деп жазды Әл-Фараби. Ал, ұлы Абай «Бүгінгі жастарға оқу міндет, тек қана оқу менен өнер білмек керек» - деп, білімнің жастар үшін маңызды екендігін баса көрсетіп кетті.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының жастар саясатында былай деп көрсетілген: «Қазақстан жас буын бойында отаншылдық, іскерлік, жауапкершілік қасиеттер қалыптастырмай, жастардың ізгілікті, рухани өркендеуін, сондай-ақ, дарындылық, қабілеттілік буынның шығармашылық мәдени тәжірибесін, әлем өркениеті жетістіктерін игеруіне жол ашпай, әлеуметтік ұстанымдағы экономикасы, өзіндік мәдениеті, рухани байлығы бар демократиялық қоғам құру мүмкін емес».

Қазіргі қоғамның, білім саласында өзекті мәселелердің бірі - дарынды балаларды таңдап олармен жеке жұмыс жасау. Осыған байланысты жеке тұлғаға қойылатын негізі талаптар:

- баланың отбасы жағдайын зерттеу;
- шығармашылық қабілетін анықтау;
- сауланмалар, психодиагностикалық тренингтерді өткізу;
- ата-анасымен әңгімелесу;

- пәндік олимпиадаларға, ғылыми жоба жарыстарына, пікір сайыс ойындарына қатыстыру;

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында мемлекеттік саясат негізінде ең алғаш рет «Әр баланың қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы жеке адамның дарындылығын таныту» сияқты өзекті мәселелер енгізіліп отырғаны белгілі. Дарынды балаларға білім беруді әр ғылымның бүгінгі дәрежесіне сәйкес жүргізу бір жағынан қоғамға талантты мамандар даярлауда тиімді болса, екінші жағынан қоғамға ерекше дарынды балалардың тек өзінің интеллектуалдық дамуын қамтамасыз етеді. Жас жеткіншектің бойындағы табиғат берген ерекше қабілетті, дарындылықты тани білу, оның одан әрі дамуына бағыт-бағдар бере білу ерекше қиын іс.

Алайда әр баланың жеке қабілетін анықтап, оны сол бағытта жетелеу - ұстаз парызы. Баланы заманына қарай икемдеп, өз заманының озық өнегесін оның санасына сіңіре білу, оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту - бүгінгі күннің басты талабы.

Жас ұрпақты заман талабына сай тәрбиелеп, дарындылығын арттыру мақстаында шығармашылық жолға баулу - аса маңызды міндет деген пікіріме қосарым. Ұлы ғұлама ғалым Әл-Фараби айтқандай «Тәрбиесіз берілген білім адамзат жинаған құндылыққа зияның тигізеді». Расымен, дарындылықты анықтамас бұрын баланың тәрбиесіне аса мән беруіміз қажет деп санаймын.

Сондықтан да, біз баланың дарындылығы деп, оны өз құрдастарымен салыстырғанда бірдей жағдайда білім игеру деңгейінің шоғырлығымен аса *ерекше байқалатын шығармашылық қабілетінің байқалуы, тәрбиелілігі деп түсінемін. Дарынды бала төмендегідей қасиеттермен ерекшеленеді:*

- оқушы зерек;
- бойында шығармашылық қабілеті бар;
- өз ойын еркін жеткізе біледі;
- есте сақтау қабілеті жоғары;

Енді осы тұста баланың шығармашылық жолға бағыттауы туралы пікірімді білдірсем. Шығармашылық барлық адамда болуға тиісті сапа. Алайда, біздің өмірімізде әр адамның жаңалық ашуы сирек кездесетін жағдай. Неге? Американдық ғалым Н.Роджерстің әр адам бала кезінен бастап «Сен мынаны дұрыс жасамадың!», «Бұл қате!», «Олай емес!» деген сынау сөздерді көп естиді. Кейде тіпті жаза да қолданып жатады. Адамдардың өз бойындағы, «ол менің ісім емес» деген сенімсіздік осыдан басталады екен. Осы пікір саналы адамның баршасына ой саларлықтай.

Шығармашылық - тұлғаны дамытудың ең тиімді тәсілі. Күнде өзгеріп отырған аласапыран өмірде аман қалу, биіктерге беттеу, нәтижелерге жету тек қана шығармашыл адамдардың қолынан келеді және бұл мәселені неғұрлым ерте қолға алса, соғұрлым нәтижелі болатындығы ғылымда дәлелденген.

Дарынды балаларды таңдап және шығармашылық жолға бағыттау жолына келер болсақ, шығармашылық сипаттағы сабақтар түрлерін жүйелі ұйымдастыру арқылы оқушылардың танымдық белсенділігі қалыптасып, ұстазы берген ақпаратты, іс-әрекет тәсілдері мен бағалау өлшемдерін қамтитын қоғамдық және ұжымдық тәжірибе тағылымдарын игеріп қана қоймай, оқушы барлық іс-әрекетте шығармашылық бағыт ұстанады, қабілет, білігін ұштай түседі.

Шығармашылық сабақтардың оқушылар үшін мынадай маңызды жақтары бар:

- оқушының танымдық іздемпаздығы қалыптасады;
- сұрақтарды, мәселелерді терең талдауға үйренеді;
- шығармашылық ой-өрісі артады;
- кітаппен жұмыс, көркем және ғылыми әдебиеттер, баспа материалдарымен жұмыс істеу біліктерін қалыптастырады;
- ұжымдық ой-пікірлері жетіледі, топ мүшелерінің пікірлерімен ортақ тұжырым жасауға үйренеді;
- мұғаліммен оқушылардың қарым — қатынасы ынтымақтастықта болып, сенімділіктері

артады;

- оқушы өз ойын еркін айтуға, сөз мәдениетіне үйренеді;
- білімін жүйелі түрде толықтыруға үйренеді;
- өз әрекетіне сын тұрғысынан қарауға үйренеді;
- тұжырым жасап қорытындылауға үйренеді;
- оқу міндеттерін тиімді шешу мүмкіндігін таниды;
- дүниетанымы кеңейіп, рухани дамиды;
- дарынды тұлға ретінде “мен” деген пікірі қалыптасады;
- бәсекелестік қабілеттері дамиды;
- мұғалімге тәуелділіктен арылып, шығармашылық жұмыстарға белсене араласуға үйренеді.

Ойымды саралай келе, педагог К.Д. Ушинский сөзімен қорытындылайтын болсам, ол былай деген: “Біз жан-жақты жеке тұлға тәрбиелегіміз келсе, ол тұлғаны жан-жақты зерттеп білуіміз керек”. Осы ой бүгінгі таңда мұғалім әрекетінің тұжырымдамасы іспеттес. Соған байланысты оқытушының дарынды балаларды таңдай білуі және шығармашылық жолға бағыттай білуінің мәні зор.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР Білім туралы Заңы. Астана 2007
2. Ү.Б. Жексенбаева. Балалардың дарындылығын диагностикалау әдістемелік құрал. «РАД иАЛ» баспасы «Алматы» 2005.
3. Дарынды балалармен жұмыс//Қазақстан мектебі. -2008 №6
4. Үздік білім берудің жолдары//Мектеп директоры. – 2010 №1
5. Дарынды оқушымен жұмыс//Мектеп директорының орынбасары. – 2010 №1
6. Жексембаева У.Б., Диагностика одаренности детей Алматы, 2006 ж.
7. Яковлева Е.Л., Психология развития творческого потенциала личности М.: 1997 г 155 с.
8. Венгер Л.А., Педагогика способностей.-М., 1975

TEACHING ENGLISH ACTIVITIES FOR THE GIFTED AND TALANTED STUDENTS

Sapargaliyeva Arailym Zhailaubaevna
Aktobe, secondary school №8

Abstract

This paper reviews the literature and recommends activities that can be used to teach English to gifted and talented students. It includes the responsibilities that teachers of the gifted and talented have in teaching the English language. Strategies for teaching the language in a natural and flowing way to increase intake and usage are also presented. Also discussed are the pressures on gifted and talented students when they are learning a new subject such as the English language and how these pressures occur because of beliefs about giftedness and how gifted learners learn. Teachers need to also be aware of the linguistic and cultural backgrounds of their students. This information can be used to help students speak English more naturally during informal talks, discussions in class about their different lifestyles and/or cultural features. The special and different learning characteristics of gifted students are important for their teachers to know. Teachers of gifted students should then use that knowledge when they differentiate curriculum. To be a teacher of these special children means being open to on going professional development and always focusing on the learner rather than the learning. Finally, the teachers of the gifted need to shift their approaches in order to become counselors and guides more than instructors and directors of learning.

Gifted and talented students are often under pressure because of the expectations on them to perform at a superior level compared to other students. Even if they are learning a language for the first time or they may not be served adequately within the instructional environment for learning a foreign language, gifted and talented students are still often expected to exhibit greater success in the work they do [Clickenbeard, 1991].

There are myths related to gifted and talented students [“Myths, Arguments and Red Herrings”; Coil, 2012]. One myth is if a gifted child is superior in one area, she should also be as successful in most or even all other areas of learning. Another is gifted children can succeed by themselves without a teacher’s, manager’s or counselor’s support. These attitudes/beliefs do not reflect the truth [Clickenbeard, 1991]. Like all children, gifted and talented ones have strengths as well as weaknesses [George, 1995]. Even if the students are gifted and talented in different fields, they need differentiated learning and supportive teaching strategies to bring out the potential in their skills, talents, and abilities. It is very important that instructors of the English language are aware of the pressures put upon gifted students and provide flexibility and understanding as part of the teaching and learning strategies. There are several things to consider in this regard that affect the learning of any language: past personal experiences with those who speak the language to be learned, family cultural structures, and expectations about learning from family or culture, the political and educational structure within a country that can affect returnee students who learned another language while living abroad. The aims and goals of any language training program should take the following into consideration: [from Gifted and Talented Program Handbook, 2009]

Linguistic Competency - Some students may learn a new language very quickly and become fluent in it very easily. Grammar, sentence structure, vocabulary development, correct pronunciation and enunciation, and fluency - as if it were almost the mother tongue - are important factors in any language learning process.

Ethnic, Cultural, Environmental Background - Those native to a country or those who are in isolated cultures within a country and who have not been exposed to the English language - at all or in a highly limited way - within their daily environment may not be able to speak and practice the language on a regular basis. Therefore, they may not become as competent and proficient in learning and using it. Some students may have moved in from other countries and suffer culture shock which can hamper adaptation and learning of the language.

Quality and Quantity of Interaction - Students can learn to speak English very well if they hear and use it regularly. Engaging others in their family or street conversations, hearing it regularly and exposure to the language via television broadcasts and movies are advantageous. Reading English literature, magazines, etc. also adds to learning and speaking the language correctly. Some students try to learn English on their own and this can cause some obvious problems. It means an inability to correct them when it comes to rules of grammar and sentence structure. As well, they may be reluctant to learn the formalities of the language and just want to speak it as soon as possible. They then can communicate but speak with many errors and mistakes. They may think they are competent and continue to converse with a limited vocabulary that remains low because there is little effort made to grow it.

Teaching English to gifted and talented children requires the following strategies: discussing and teaching students how to use multiple-meaning words in proper context, learning and using the technical terms of the parts of language in order to correct and improve speaking and writing skills, understanding the symbolic meanings in language, and having students see the benefit of discussing the same topic but from different perspectives [Kaplan, 1998].

Meeting the needs of gifted students has to be done with a conscious and clear understanding of how to develop flexible teaching methods and relevant, useful lessons. First of all, every teacher of gifted students must realize that effective teaching means learning how to teach from a variety of approaches and techniques. The standard teaching approach used by most teachers with students in regular classrooms include lesson plans on institution- provided subjects, drawing from regulation learning expectations, giving standard and accepted

assignments and homework. These are not suitable for all students - especially gifted ones. Students in any class have different levels of readiness, abilities, and interests. Different stimuli may be required, teaching tactics must vary because students may be motivated by different intrinsic and extrinsic rewards [Lafferty, n.d.]. Gifted learners often require a differentiated advanced tier of instruction because they need both “rigor and complexity in their learning”. As teachers design lessons to meet the needs of gifted learners, it is important that they not only consider the grade level expectations for learning the essential skills and concepts, but also to plan how to go beyond those expectations based on the students’ unique learning needs, skills, talents, and abilities.

There are many effective teaching methods readily available to help teachers of the gifted. These strategies, if implemented, can raise the level of learning for all students, not just the gifted ones. When gifted children work at different perhaps higher levels than other students in the class the glass ceiling syndrome is easier to dismantle [Kaplan, 1998]. The following are some of the principles of differentiated learning [Tomlinson, 1997]:

- Contents of lessons are designed to meet the unique characteristics of each student;
- The contents and skills of the learning process are based on student needs profiles;
- Diversity of learning - rapid, in-depth exploration, unique studies, challenging ideas;
- Teaching and assessment methods are inseparable and complementary;
- Curriculum is modified for the individual and may include: telescoping, compacting, independent studies, tiered assignments, learning centers, acceleration, career studies, contests, science fairs, and more;
- The overall learning is from an inter- disciplinary and multi-subject approach;
- The environment is modified to be non-judgmental, allow independence of thought, and promote self-direction (student chooses topics to study) and independent learning (student chooses to do work alone or with others).

English language teachers must gain knowledge of their pupils' abilities, environmental and linguistic backgrounds, and then ideally, provide or guide students in a stimulating variety of learning experiences and activities that encourage creativity. Many researchers believe creativity is the vital and defining characteristic of giftedness [Renzulli, 1986; Porter, 1999], so teachers need to improve their own creative abilities in order to better help their students develop theirs. Freeman (1998) asserts that the essentials for gifted learners to develop and use creativity in their fields include: motivation, knowledge, opportunity, creative teaching style and encouragement, acceptance of one's personality, and the courage to be different.

When teaching the English language to gifted students, additional suggestions can be helpful in order to maximize the learning (Gifted Education Program Handbook, 2009):

- Ensure that lessons have exercises in: speaking, listening, showing understanding of meaning, restating what is said, questioning, reading, and writing. Be alert to identify and explain people, occupations, and concepts that may be unfamiliar to students;
- Evaluate speaking often and regularly to ensure accuracy and competency;
- Form groups of learners who work and speak with each other and who can be helpful in catching and correcting mistakes in pronunciation or use of words;
- Record and review the audio recording of each student to let each hear and see how well their English is spoken and presented;
- Make visual and auditory aids to learning the language available at all times - online language training sites, dictionary, thesaurus, translations sites;
- Encourage students to write personal journals that include newly found words or phrases, slang terms, or sentences used in different environments/ situations/ contexts;
- Encourage students to think first before saying anything, especially in the initial lessons at the start of their English course;
- Use a combination of reading, writing and speaking to develop proficiency in English. Each should receive equal attention;

- Avoid placing too much emphasis on correcting grammar and pronunciation which may stifle or embarrass the speaker;
- Notice and effectively use the times and opportunities when English can be used naturally e.g. discussing English language news events, an English person visits the school, a local English person can be invited to the classroom to give a speech, meeting an English parent in the school, etc.

If students are empowered with the tools of knowledge and personal competency skills during their educational development, they learn many other things - besides a language - more easily and in a more motivated way. Even students with special needs, challenges, delays, and/or disabilities can benefit from this multi-dimensional approach that eases and strengthens the learning process. Skills help students to determine areas of specialization and interest, and can make them more independent, self-directed learners.

The learning of a language can be greeted enhanced and facilitated by clustering gifted students. Uniting and sharing skills and ideas within a highly intelligent peer group is important. All departments and sectors of education should support and contribute to creating and valuing this kind of arrangement. Using a language is the most important thing in learning it and clustering is a very effective way to get gifted students especially to speak and use a language regularly and with proficiency.

In addition to this, there are important deeper approaches to teaching English to gifted students like: analyzing how single words with multiple and perhaps very different meanings are used in different contexts, studying the development of a language or word from a historical perspective, learning technical language used in science and technology, symbolic language as used in poetry and advertising, slang terms and specialized words used by criminals, gangs or elite groups in society, studying how language used in the streets changes, and how language is used effectively in highly formal writing and powerfully in speech making [“Understanding Language Teaching from method to post method”, 2011].

Suggested Steps and Activities in Teaching the English Language to Gifted Students (Skills to Develop: Speaking, Reading and Writing)

Spelling, grammar, sentence structure, pronunciation and enunciation, developing adequate vocabulary for clear expression, are of concern at all times when learning and using a language. Good judgment suggests that finding and correcting mistakes should not be the most important part of first lessons when students may be self-conscious and hesitant to speak. Save corrections for later when students have built up confidence and some experience. Over-correcting can easily frustrate students and reduce verbal and written output. At first, students should be encouraged to use what they learn and to ask questions at any time. As they participate actively and openly so that ideas and concepts are practiced in English and clarified for all during lessons, more correction can be introduced but should not take on the most important role in learning the language [Tedick and de Gortari, 1998]. Teachers of gifted and talented students should be counselors to guide - not direct - students to scholarliness and success. This means teaching a language needs to be done somewhat differently from the usual approaches (adapted from Kaplan, 1998). The following are usable at any age group:

- Teach basic facts, introductory words and concepts - widely-used generic words and terms. Then add to vocabulary in each new lesson. Aim for immediate interaction and immediate success by establishing a small but noticeable level of competency. Keep it fast-paced and informative. Pronounce clearly and slowly at first and then at a natural speaking speed;
- Add descriptive words that help to express and clarify ideas in detail. This can be done by studying the words and concepts used within a theme or specific topic e.g. English words that describe within the fields of music, cars, architecture, physics, etc;
- Notice recurring themes, repetitive rules and patterns in the language. These are found in greetings, language arising from emotions, common expressions that people use in daily life. Many humorous English poems can be used in teaching this;

- Study slang, sayings, words that have double-meaning, spelling oddities. This might come from movies with "street wise" characters. Sayings and quotations about different topics such as honesty are useful;

- Investigate symbolic language, how to determine deeper or other meaning behind text, the language of poetry. Study of famous speeches in history, advertising, poetry will be useful;

- Learn the vocabulary, expressions, and descriptive language used in different practical and useful scenarios and contexts in which students may find themselves e.g. at a political gathering, at a sports event, in a hospital, with friends in a restaurant, an interview, a play etc;

- Engage students in emotionally charged and polarizing debates/discussions/activities e.g. speaking about a cause, writing letters to the editor of a newspaper;

- Explore and use the language found naturally and specifically in certain areas of life, work, and study e.g. at an office, in a department store, at a service center, at a sports event;

- Have students compete in English Language speaking competitions and/or present to an audience outside of the school e.g. to a business network group, ex-patriots group, parents.

For example: Using CLIL. It is Effectively in Language Classes. CLIL stands for Content and Language Integrated Learning. It means studying a subject (such as geography or math) in a foreign language and learning a second language at the same time. Sometimes CLIL is referred to as "content-based instruction" or "bilingual education". It is a highly valuable option for gifted students who may want to be challenged to learn two things at once - a language and a new subject.

Why is the CLIL approach beneficial?

As multilingualism becomes more and more important in the world, teachers are looking for ways to encourage long-term language learning and to promote high levels of proficiency in foreign languages. CLIL helps students to become academically proficient in a foreign language, increases their cultural awareness, and gives them academic credits at the same time. This approach motivates students - especially gifted ones - through empowerment to choose relevant and interesting subjects and topics for themselves and because it can better prepare and motivate them to envision future work and further study.

In a CLIL lesson, the subject e.g. Geography, defines the language and vocabulary that is learned and used. The target language is used both to learn about the subject and used to communicate the lessons and the learning. Students acquire a language through exposure and use rather than through simulations, focused instructions, or rote learning. Coyle (1999) explained that there are important points in the development of such curriculum and suggested that a successful CLIL lesson should focus on these points:

- Content: learning new knowledge and skills;

- Communication: using language to learn while learning to use language;

- Cognition: developing thinking skills;

- Culture: learning about your own and other countries' cultures.

CLIL activities may be interesting to gifted students. The subjects can be chosen according to the students' interests e.g. a student who is interested in science may study atoms. Another student who is interested in and good at the arts may study Eşref Armağan: The Blind Artist (in Turkey).

Activities (Grade 4-12)

a. Students search for information and then write short paragraphs, prepare PowerPoint presentations, and/or posters - in English - while studying their chosen subject. Students may empathize with Eşref Armağan and try to draw or paint pictures while blindfolded;

b. If there are students interested in mathematics, simple arithmetic questions in English may be developed for a particular audience - perhaps younger children - e.g. mathematics that deals with animals.

The students who become highly able in English are likely to want to show creative flair for writing or talking in imaginative ways, use their communication skills, and take on demanding tasks that require using the English language. However, those in charge of the

curriculum and also the instruction of the gifted and talented students must keep in mind individual differences that may mean some students gain more depth and breadth of learning than others. For example, lessons or assignments that are overly dependent on a large vocabulary can limit the achievement of children for who English as an additional language. This means that the first thing teachers should focus on - even before attempting to profile abilities of their gifted students - is determining what provisions they have available within their own classrooms and the availability of opportunities beyond them. (Scottish network for able pupils, Guidance for addressing the needs of highly able pupils, 2004).

Many gifted learners can easily become proficient in a second language or even more. However there are subgroups within the larger pool that face disadvantages when learning because of their cultural, linguistic, environmental backgrounds. It is important that those in charge of schools for gifted students assess regularly throughout the year to determine the linguistic demographic of each of the students accessing gifted instructional programming [King, Kozleski and Lansdowne, 2009].

REFERENCES:

1. Clickenbeard, P. R. (1991). "Unfair Expectations: A Pilot Study of Middle School Students' Comparisons of Gifted and Regular Students" *Journal for the Education of the Gifted*, vol.15, No. 1;
2. Coil, C. (2012). Ten myths about gifted students. Retrieved 20/03/2014 from <http://schoolsofthought.blogs.cnn.com/2012/11/14/ten-myths-about-gifted-students-and-programs-for-gifted/>;
3. Coyle, D. (1999). Theory and planning for effective classrooms: supporting students in content and language integrated learning contexts in Masih, J. (ed.) *Learning through a foreign language*, London: CILT;
4. Faulkner, H. (2003). Predicting gifted foreign language learning and performance. Retrieved 12/08/2013 from <http://etheses.nottingham.ac.uk/3081/> Freeman, J. (1998) "Educating the Very Able: Current;
5. International Research". London: The George, P. (1995) *Talent Development and Grouping in the Middle Grades: Challenging the Brightest Without Sacrificing the Rest*" *Middle School Journal*, Vol.15, no4 (12-17);
6. Hayes, P., Norris J, Flaitz J (1998). Evidence of language problems in underachieving gifted adolescents: Implications for assessment. *J. Secondary Gifted Educ.* Summer, 9(4): 179-194;
7. Hoh, P. (2005). The Linguistic Advantage of the Intellectually Gifted Child: An Empirical Study of Spontaneous Speech. *Roeper Rev.*, Spring, 27(3): 178-185;
8. Myths, Arguments and Red Herrings (no date available) Retrieved 20/03/2014 from <http://www.hoagiesgifted.org/arguments.htm>;
9. Orange County Public schools Gifted Education Program handbook: Serving the needs of gifted learners. Retrieved 12/08/2013 from <https://teacher.ocps.net/marta.heistand/media/giftedhandbook200910.pdf>;
10. South Carolina Gifted and Talented Best Practices Manual (2006) <http://ed.sc.gov/agency/programsservices/123/documents/SCGiftedandTalentedBestPracticesManual.pdf> adresinden 10/10/2013 tarihinde erişilmiştir.

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫҢ НЕГІЗГІ ҚАҒИДАЛАРЫ

Жусупова Гульмира Жакешевна

Ақтөбе қаласы

“SMART-Bilim” жалпы білім беретін мектеп гимназиясының
ағылшын тілі мұғалімі, филологиялық ғылымдар магистрі,
педагог-зерттеуші

Аннотация

Бүгінгі күні білім беру тәжірибесінде дарынды, талантты балаларды анықтап, оларды терең біліммен қаруландыру ең көкейтесті мәселе болып отыр. Сол себепті, әр педагог «дарындылық – даналық кілті» екенін әсте есте ұстағаны жөн. Өйткені, әлемдегі шынайы ғажаптар мен адамзатқа маңызды жаңалықтар дарындылар қолында, ал сол дарындылардың тағдыры біздің, яғни, ұстаздар қауымының қолында.

Annotation

The problem of gifted , talented children is one of the actual problems in today's society. Consequently, every teacher should bare in mind that talent is the key to wisdom. Every successful events, prominent discoveries in the world belong to gifted people thus the fortune of a talented person is in teachers' hands.

Еліміздің дана тұлғасы Абай атамyzдың сөзін басшылыққа алсақ: «Жас бала анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады. Біреуі – «ішсем, жесем, ұйықтасам» деп тұрады, екіншісі – «көрсем, білсем, үйренсем» деп, көзі көрген, құлағы естігеннің бәрін сұрап, тыныштық көрмейді» – дейді өзінің жетінші қарасөзінде. Біздің де қарастыратын мәселеміз дәл осы көрсем, білсем, үйренсем деп жүрген дарынды балаларымыз.

Ен алдымен дарындылықтың анықтамасына көз жүгіртсек, әйгілі психолог Н.Ожегов өз еңбегінде дарындылық «табиғаттан» берілетін ерекше қабілет деп атаған. Педагогикалық энциклопедияда бұған келесі түсінік беріледі: Дарындылық – бұл адамның белгілі іс-әрекет аумағында ерекше табыстарға жетуге көмектесетін, қабілет дамуының жоғары деңгейі. «Дарындылық» пен «қабілет» түсінігі өте жақын. Дарын дегеніміз адам бойында негізінен ана сүтімен, ата тегімен даритын құбылыс екенін өмір тәжірибелері дәлелдеп отыр.

Қазіргі заманда ғылымда қоғам, орта, мектепте тәрбие нәтижесінде дарынды анықтауға, оны дамытуға мүмкіндік бар. Осыны дер кезінде анықтап, оны одан әрі дамыта білу қажет. Жалпы адам баласы табиғатында қабілетсіз бала болмайды. Біреулердің қабілеті жоғары, екінші біреулердің қабілеті орташа, төмен болады. Өз қабілетіне сай маман иелері өмірде көздеген мақсаттарына қол жеткізе алады. Дарынды балалар әр түрлі, бір-біріне ұқсамайды. Дарынды баланы байқамау мүмкін емес, көпшіліктің ортасында ол өзінің іс-әрекетімен, бейімділігімен, қабілеттілігімен бірден көзге түседі.

Статистикаға сүйенсек, мектеп жасындағы балалардың 5-15% дарынды балалар болып табылады. Енді осы балаларды қалай анықтаймыз? Н.С. Дейтес қабілетті балалардың негізгі үш категориясын анықтайды. Сол топтардың арасындағы бір топта ой-өріс қабілеті ерте жастан байқалған оқушылар өздерінің ой-өріс қабілетімен ерте жастан көзге түсуімен қатар, олар белсенділік пен оқу кезіндегі қарқындылық қасиеттерімен ерекшеленеді. Кейбіреулерінің ақыл ойы табанды түрді дамып, өз қатарластарын басып озады. Олардың ақыл ойының кеменгерлігі сонша, оларды байқамау мүмкін емес. Сол себепті педагогтарға жүктелетін басты міндет бала бойында анықталған қабілеттердің қалыптасуы мен тереңдеуіне жұмыс жасау. Сонымен дарынды оқушылармен қалай жұмыс жасаймыз, нені басшылыққа аламыз және қандай әдістерді қолданамыз. Түрлі жұмыстарды талдай келе келесі қағидаларды басшылыққа алуды жөн көрдім:

Дарындылардың танымдық, физикалық, эмоционалдық және әлеуметтік қажеттіліктерін ынталандыру үшін және оқу бағдарламасын солардың қажеттіліктеріне сай ықшамдап мазмұнды етіп құрастырыңыз. Оқушыларға оқу бағдарламасының тапсырмаларын орындап болған соң, күрделі деңгейдегі тапсырмаларды орындауға орта қамтамасыз етіңіз. Академиялық қатаңдықты ұстаныңыз.

1. Көп деңгейлі және көп қырлы оқу бағдарламасын енгізіңіз. Оқу жоспарын құрастыруда оқу қарқынындағы, тереңдігіндегі және оқу динамикасындағы айырмашылықтарды жою үшін сараланған оқу жоспарын құрыңыз. Бұл сыныптағы барлық оқушыларға өз қабілеттері деңгейінде жобалар құру арқылы белгілі бір саланы үйренуге мүмкіндік береді. Мысалы, егер студенттер Делавэр штатының тарихын зерттесе, әртүрлі деңгейдегі оқушыларға әртүрлі тапсырмалар берілуі мүмкін. Сабак нәтижелері бойынша барлық оқушылар өз білімдерін бүкіл топпен бөлісе алады.

2. Оқу жоспарына икемді болыңыз. Нақты өмірлік тәжірибені оқушылардың түрлі оқу міндеттерін шешуге пайдаланыңыз. Мысалы, жақындап келе жатқан қарлы боранды студенттерге нұсқаулық үшін пайдалануға болады. Әр түрлі деңгейдегі студенттерге тапсырманы түрлендіре беруге болады. Мысалы қардың неден жасалатынын анықтау, оның мөлшерін болжау.

3. Оқу бағдарламасын студенттерге бағыттаңыз. Дарынды студенттерді оқу бағдарламасын құру процесіне қатыстырыңыз, оларға өз оқуына қатысты шешімдерді қабылдауды, жауапкершілікті өз мойнына алуды үйренуге мүмкіндік беру қажет. Оқу жоспарын студенттердің қызығушылықтары мен білім қажеттіліктеріне қарай құрыңыз.

4. Студенттерге өз бетінше, қызығушылығына қарай түрлі жобаларды жүзеге асыруға мүмкіндік беру. Өз бетінше жүргізілетін жобаларды қабілеттілік деңгейіне қарай тағайындауға болады. Дарынды оқушылар арасындағы шығармашылық және өзіндік ойлауды ынталандыруды қолға алу қажет. Оларға түрлі мәселелерді шешу үшін шығармашылықпен байланыстыруға жол беріңіз.

5. Дарынды балаларға жеделдетілген оқу жоспарын құру арқылы өз біліміне жауапкершілікті алуға мүмкіндік беру. Оларға өздері меңгермеген дағдыларға байланысты мәселелерді өз бетінше алдын ала шешуге үйретіңіз. Балаларға өз өмірінде білім алудың құндылығын білуге көмектесу үшін үлкен жетістіктерге және нәтижелерге басымдылық жасамай, өз мүддесі үшін оқуды ынталандыруыңыз қажет. Ақпаратқа қол жеткізу үшін, жоғары деңгейдегі ойлау, оны өңдеу, шығармашылық ойды дамыту үшін зерттеу дағдыларын үйрету;

6. Студенттердің әлеуетін барынша арттыруға тырысыңыз. Оларды мүмкіндігінше тезірек алға жылжуға шақырыңыз. Оларға бір-бірден жетістікке жетуге мүмкіндік бере отыра жобаларды әзірлеуге көмектесу.

7. Интерактивті түрде оқыту. Студенттерді бірлесіп жұмыс істеуге, бір-бірін үйретуге, сыныптастарының біліміне қатысуын және белсенді болуға шақыру. Ескерту: бұл дарынды балалар сыныпта құрдастарының тәрбиешісі болады деген сөз емес; дарынды оқушы да қиындықтарға кезігіп, қарсы тұра білу керек. Сыныпта бірлесіп жұмыс істеуге баса назар аудару керек. Дарынды балалар кәдімгі сыныптастар сияқты топтасып, озық материалдарды пайдалана отырып, сондай-ақ ерекше қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін басқа ұсынылған ресурстар мен модификацияларды пайдаланады.

8. Заманауи тақырыптар бойынша көптеген көзқарастарды зерттеп, материалды талдауына және бағалауына мүмкіндік беріңіз. Сыныпта ашық форумдар мен пікірталастарға рұқсат етіңіз. Дарынды балалардың мұғалімі ретінде белсенді ұстанымға ие болыңыз да, дарынды студент мүддесінің қорғаушысы болыңыз. Дарынды студенттердің қажеттіліктері сәйкес келу үшін арнайы дайындықты қолданыңыз. Дарынды оқушыларыңыздың көзқарастарын байытып, кеңейту үшін жеке қызығушылығыңызды оқушыларыңызбен бөлісуді әдетке айналдырыңыз.

9. Топтық оқытуды, ынтымақтастықты және басқа мұғалімдермен кеңесуді қарастырыңыз. Мектептердегі басқа тәрбиешілердің немесе мамандардың білімін, дағдыларын және қолдауын пайдаланыңыз.
10. Әр түрлі оқу деңгейлерінде және әр түрлі мектептерде конкурстар немесе бірлескен жобалар арқылы дарынды балаларға басқа дарынды балалармен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік беріңіз.
11. Академиялық дағдыларды дамытуды көздейтін сыныптан тыс жұмыстарға қатысуға дарынды оқушыларды шақырыңыз. Мысал ретінде математика және пікірталас командаларын келтіруге болады. Өйткені дарынды балалар олар көбінесе туа біткен көшбасшылар болып табылады, сондықтан оларға өздерінің таланты мен қабілеттерін деструктивті емес, керісінше пайдалы қырынан пайдалануды ынталандырыңыз. Мысалы, дарынды студентке студенттік кеңеске немесе басқа сыныптан тыс іс-шараға қатысуды ұсына аласыз.
12. Оқушыларды олимпиадаларға қатысуға тартыңыз. Дарынды оқушылар табиғаты бойынша бәсекелестікке бейім. Сондықтан аймақтық және ұлттық конкурстарға, ғылыми жәрмеңкелер мен эссе конкурстарына олар үшін қызықты тәжірибе болады.
13. Дарынды балаларға білімін тарату үшін сынып газетін құруға және шығаруға рұқсат етіңіз. Бұл студенттерге олардың ерекше мүмкіндіктері мен дайындықтарын түсінуге, олардың толық әлеуетіне жетуі үшін қажет.
14. Жеке мақсаттар қойыңыз. Оқушыларға өз мақсаттарын құруға және белгілі бір уақытта нақты, өлшенетін, шынайы мақсат қоюға бағыт-бағдар беруге көмектесу. Күтілетін нәтижелері мен үміттері тым жоғары немесе тым төмен болмауын бақылаңыз.
15. Дарынды балаларының білімі туралы ата-аналардың пікірлерін қарастырыңыз.
16. Дарынды балалар сыныптағы балаларға ұқсас екенін әрқашан есте сақтаңыз. Дарынды балаларға шындыққа жанаспайтын үміттер қоймаңыз және оларға қысым жасамаңыз.
17. Қажет болса, олардың эмоционалды өсуін қолдау үшін кеңес алу үшін әр оқушыға хабарласыңыз. Кейбір дарынды оқушылар ашулануға, зеріктіруге, құқық бұзушылықтар, оқшаулану, депрессия, құрдастарымен қарым-қатынас, перфекционизм, оқуды тоқтату, стресс, көңілсіздік және сәтсіздік сияқты қиындықтарға тап болады. Зерттеулерге сенсек, дарынды оқушылардың шамамен 20-25%-ы эмоционалды қиындықтарға душар болады екен.
18. Есіңізде болсын, дарынды балалар барлық салада жетістікке жете алмайды. Бір салада олар алда болуы мүмкін, бірақ басқа бір жағынан артта қалу мүмкін. Сіздің сыныбыңыздағы балалардың әлсіз және мықты тұстары туралы хабардар болыңыз.
19. Тапсырмаларды мерзімінен бұрын аяқтайтын дарынды балаларға қосымша жұмыс тапсыруды ұмытпаңыз. Тек бір нәрсені қайталау оқытуды шектейді, оның орнына бұл балаларға өз бетінше жұмыс немесе басқа жобалармен айналысуға рұқсат етіңіз.
20. Дарынды балалар мен қарапайым балаларға көптеген мүмкіндіктер беріңіз. Қоғамдық жұмыстармен айналысуға ынталандырыңыз себебі кейбір дарынды балаларға әлеуметтік дағдыларын дамытуда көмек қажет болуы мүмкін.
21. Әр баланың бойында қуаныш пен бірегейлікті табуға тырысыңыз. Балалар өз академиялық немесе интеллектуалды бейімділіктерін жалпылама түрде емес, басқа қалыпты емес деңгейде көрсете алады. Есіңізде болсын, әр баланың қажеттіліктері әр түрлі болады.
22. Жеке балалармен жұмыс істеуге өзіңіздің ресурстарыңызды тиімді ұйымдастырыңыз және балаларға оқу жағдайын бақылауға мүмкіндік беріңіз. Қосымша кітаптар мен оқыту құралдарын, қауымдастық ресурстары және қауымдастық мүшелерінің тәлімгер ретінде нақты дағдыларын өз тәжірибеңізде тиімді пайдалануға болады.
23. Сыныпта жылы, қонақжай атмосферасын орнатыңыз. Сыныптағы оқушыларға қауымдастықтағы әртүрлілікті қабылдауға және айырмашылықтарды құрметтеуге және дұрыс қабылдауға үйретіңіз. Балаға өзінің әлеуетін немесе оқуға деген бейімділігін

көрсете алатын айнала қамтамасыз етіңіз. Мұғалімдер бәсекеге қабілеті, дараланған, ашық сынып ұжымын құруға ұмтылуы керек, бұл барлық оқушыға өз оқу қарқынымен алға жылжуға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, осы стратегияларды жүзеге асыру тек дарынды оқушыларды емес сыныптағы барлық оқушыларға пайдалы болады.

Пайдаланған әдебиет тізімі:

1. Каллахан, К. (1997). Giftedness. In G.G. Bear & K.M. Minke (Eds.), Children's needs II: Development, problems, and alternatives. Bethesda, MD: National Association of School Psychologists;
2. Designing & developing programs for gifted students. (2003). Thousand Oaks, CA: Corwin Press;
3. Handbook of gifted education. (2003). Boston, MA: Allyn & Bacon;
4. Хенейдж, Д. (1990). The Gifted Intervention Manual. Columbia, MO: Hawthorne;
5. Хевард, В.Л. (2009). Exceptional Children: An Introduction to Special Education (9th ed.). New Jersey: Pearson;
6. Тейлор, С. (2003). Your top students: Classroom strategies that meet the needs of the gifted. Portland, ME: Stenhouse Publishing;
7. Уиннер, И. (1996). Gifted children: myths and realities. New York: Basic Books.

AUTODIDACT AS ONE OF THE MODELS IN ORGANIZING THE EDUCATIONAL PROCESS

**Kaliyeva Fariza Kalelovna
Teacher of English
Secondary School №1, Aktobe**

Abstract

The article makes an attempt to reveal the role of a person's independent work in the process of learning English. Autodidact is one of the models for organizing the educational process in within e-learning.

Key words

English language, autodidact, technology, linguistic intelligence.

Does anyone know what an autodidact is?

An autodidact is a self-taught person, defined as someone who learns through their own initiative rather than formal training or instruction, essentially a self-learner.

Autodidacts are self-taught^[1] humans who learn a subject-of-study's aboutness through self-study.^{[2][3]} This educative praxis (process) may involve or complement formal education. Formal education itself may have a hidden curriculum that requires self-study for the uninitiated.

Dictionary:-a person who has learned a subject without the benefit of a teacher or formal education; a self-taught person.^[4]

In the age of technology, embracing autodidacticism has never been easier or more sensible. The internet has become an ally for everyone, especially for those who express their desire to learn English.

It's very hard to overstate the importance of understanding and speaking English, the international language. The majority of people tend to develop their linguistic intelligence easily, so self-teaching should not only be affordable in this era but also a go-to option when it comes to learning languages in general.

“The most effective models for organizing the educational process within e-learning are:

- * self-study-autodidacticism (independent learning using electronic educational and methodological complexes with minimal consultation with a teacher);
- * passive tutoring (“passive” guidance from the teacher, offline consulting);
- * blended learning (blended learning, combining various types of classroom and independent learning under the guidance of a teacher based on electronic educational materials) [1, p. 44].”

Let's look at self-study in more details.

The benefits of self-teaching English include the following:

- 'Autodidacting' English is straightforward, and if you have the willpower and the discipline to be consistent, it's even better because you can (1) fit it into your busy schedule, (2) learn at your own pace, (3) set your own deadlines for reaching your milestones, and (4) take breaks as needed without missing anything important or making others wait for your return.

- (5) Learn exactly what you personally need, not what other students may require. You don't have to sit through lessons on topics you already understand.

For those who realize the great potential of autodidacticism, I've compiled a list of FUN ways to learn English so that it doesn't feel like a chore. Here are a few options for self-teaching:

1. Watch your favorite *movies*. Utilize the internet to your advantage and make an effort to find free websites that offer your favorite movies with subtitles. When you combine the visual representation of English words with the way they are pronounced, you are learning effectively and efficiently.

2. Listen to your favorite *music* with lyrics and sing along. This is an effective way to improve pronunciation and sound more like a native speaker. Consider going to a karaoke bar, as it's similar to singing along to a song with on-screen lyrics. Gradually try to reduce your reliance on subtitles. Remember, 'practice makes perfect'. If you're not ready to watch English content without subtitles, start with toddler cartoons and animations. They offer a great source of basic vocabulary, including colors, numbers, animals and their sounds; children's songs; and short stories.

3. Write to-do or shopping *lists* in English. It's a productive practice that can enhance your vocabulary.

4. Keep a *diary* in English.

5. *Make friends* with native English speakers online and engage in regular conversations with them.

6. This one may seem counterintuitive: browse through English-speaking *social media posts* instead of those in your native language. It's not procrastination if it contributes to your language learning.

7. Download *apps* such as Duolingo, Rosetta Stone, or Babbel to learn English. A recently developed app, Bold Voice, has become significant for English pronunciation—it listens to how you pronounce a sentence and offers corrections for speaking without an accent.

8. Listen to *podcasts* and *audiobooks*. This allows you to multitask, combining entertainment or learning with language practice. You can also listen with headphones in bed before sleep, which can be more relaxing than counting sheep.

9. Listen to the *radio* and *news broadcasts*. Focus on grasping the overall context rather than understanding every single word.

10. Read English *books* and *magazines*. Choosing different genres broadens your horizons and makes the experience enjoyable.

11. If you travel frequently, you've probably noticed that everything—from *brochures* on airplanes to *directions* in hotels—is in English. Seize this opportunity to learn a few things, or try speaking English with a tourist—it will be a memorable experience.

12. *Ask questions* and don't be afraid of appearing foolish. A Japanese proverb says, "The man who asks a question is a fool for a minute. The man who does not ask remains a fool forever." Which one are you?

13. *Listen to people* who have successfully learned English. Many self-taught individuals share their advice on YouTube about how they achieved fluency.

14. Set your *phone's language* to English, along with all your social media accounts, your computer, your tablet, and applications like Microsoft Word, Google Spreadsheets etc. Even though it may seem time-consuming, seize every opportunity to use English—it's a long-term investment in your language skills.

15. Memorize *verses or short paragraphs*. Start with simple tasks and compete only with yourself. This way, you'll soon surpass others who began learning English at the same time as you.

16. Read *manuals* for new electronic devices to expand your knowledge. Ensure you read various genres of books, watch movies, listen to music, and immerse yourself in different styles of content. Doing so will enrich your English vocabulary with words from several aspects of life.

17. *Take tests* like IELTS, TOEFL, etc. They are not only a great way to assess your knowledge and skills but also help you identify your strengths and areas for improvement.

18. Using *flashcards* is a quick method for enhancing vocabulary. Using different colors may help, but you can also download mobile apps, which saves time.

Make sure to combine reading, writing, listening speaking skills to improve your English comprehensively.

Список литературы:

1. Шарипова Ё.К. САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СТУДЕНТОВ ПО ИЗУЧЕНИЮ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА. // Наука и образование сегодня. М., 2020. № 6(53)-2. С. 44-45. [1, p. 44].
2. From Wikipedia, the free encyclopedia ^{[1][2][3]}
3. <https://www.dictionary.com/browse/autodidact> ^[4]

ЭФФЕКТИВНЫЕ СТРАТЕГИИ РАБОТЫ С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ В ШКОЛЕ

Матвеев Алена Викторовна

Учитель английского языка,

Средняя общеобразовательная школа-лицей №20, г.Актобе

Аннотация

В статье рассматриваются эффективные стратегии работы с одаренными детьми в школе, ключевые подходы и методы, направленные на поддержку и развитие уникальных способностей одаренных учеников. В статье подчеркивается значимость индивидуализированного подхода к обучению, использования дифференцированных методик, стимулирования критического мышления и творчества, развития эмоционального интеллекта. Рассматривается необходимость создания благоприятной образовательной среды, вовлечения родителей и сообщества в образовательный процесс, а также постоянного профессионального развития учителей. Подчеркивается, что комплексный и многогранный подход к работе с одаренными детьми способствует их успешному и гармоничному развитию, раскрывая их потенциал и обеспечивая высокие образовательные достижения.

В последние годы значительное внимание уделяется организации эффективной работы с одаренными учащимися [1]. «Одаренные и талантливые дети – это дети, выявленные квалифицированными специалистами, которые в силу выдающихся способностей способны к высокой успеваемости.» [2] Это дети, которым необходимы дифференцированные образовательные программы, выходящие за рамки стандартных,

чтобы максимально развить свой потенциал и внести значимый вклад в развитие личности и общества. К категории учащихся, демонстрирующих высокий уровень успеваемости, относятся те, кто продемонстрировал достижения и/или имеет потенциал в одной или нескольких из следующих областей: общие интеллектуальные способности, особые академические способности, творческое или продуктивное мышление, лидерские способности, изобразительное и исполнительское искусство, психомоторные способности [2].

Работа с одаренными детьми в школе требует особого подхода, так как такие ученики обладают уникальными потребностями и потенциалом, который необходимо развивать и поддерживать. Поддержка одаренных учеников имеет свои особенности. С одной стороны, это может быть проще, поскольку они быстрее запоминают новые слова, с легкостью выполняют задания и активно участвуют в уроках. Эти учащиеся легко усваивают новый материал, проявляют инициативу, творческий подход, а также стремление к познанию и самостоятельным исследованиям. Однако, с другой стороны, работа с ними может быть сложной, так как они требуют повышенного внимания и особого подхода. Эффективные стратегии включают индивидуализированный подход к обучению, использование дифференцированных методик, стимулирование критического мышления и творчества, а также создание благоприятной образовательной среды [3].

Один из ключевых аспектов работы с одаренными детьми – это индивидуализированный подход. Такие ученики часто опережают своих сверстников в темпах освоения учебного материала и требуют более сложных задач для поддержания интереса к учебе. Учителя должны разрабатывать индивидуальные учебные планы, которые учитывают способности и интересы каждого ребенка. Это может включать предоставление дополнительных ресурсов, участие в проектах, которые выходят за рамки стандартной учебной программы, и организацию внеурочной деятельности.

Дифференциация обучения является важной стратегией в работе с одаренными детьми. Учителя должны использовать разнообразные методики и подходы, чтобы удовлетворить образовательные потребности таких учеников. Это может включать использование гибких групп, в которых дети работают над различными задачами в зависимости от их уровня подготовки. Также важно предоставлять возможность выбора в учебной деятельности, что позволяет детям исследовать интересующие их темы и развивать свои таланты.

Одаренные дети часто обладают высоким уровнем критического мышления и творчества, которые необходимо стимулировать и развивать. Учителя должны поощрять такие навыки через использование проектного обучения, исследовательских задач и проблемно-ориентированного обучения [4]. Важно создавать условия, при которых ученики могут проявлять инициативу, выдвигать гипотезы, проводить эксперименты и делать выводы. Такие подходы способствуют развитию аналитического мышления и способностей к решению сложных задач.

Для успешной работы с одаренными детьми необходимо создать благоприятную образовательную среду, которая поддерживает их интеллектуальное и эмоциональное развитие. Важно обеспечить позитивную атмосферу в классе, где дети чувствуют себя уверенно и могут свободно выражать свои мысли и идеи. Учителя должны быть внимательны к эмоциональным потребностям одаренных детей, так как они часто сталкиваются с высоким уровнем стресса и тревожности из-за своих высоких ожиданий.

Работа с одаренными детьми не ограничивается только школой. Важно вовлекать родителей и сообщество в образовательный процесс. Родители могут играть ключевую роль в поддержке и развитии способностей своих детей. Школы должны проводить регулярные встречи и консультации с родителями, чтобы обсудить прогресс и потребности учеников. Также полезно организовывать мероприятия и программы, которые привлекают внимание сообщества к проблемам и потребностям одаренных детей. Когда дети демонстрируют высокий когнитивный потенциал, определенные черты

начинают проявляться уже в раннем возрасте [5]. Обычно такие дети быстрее достигают ключевых этапов развития и с легкостью переходят на следующий уровень. Они проявляют повышенную активность и любопытство в исследовании окружающего мира, а также активно взаимодействуют с родителями и учителями, задавая множество вопросов. Эти дети рано учатся читать и считать, обладают отличной памятью и развитыми навыками решения проблем. Эти особенности способствуют тому, что они усваивают более обширные и глубокие знания, чем их сверстники, и развивают способность к абстрактному мышлению, сталкиваясь со сложными и эмоционально насыщенными концепциями. Родители, отмечая потенциал своих детей, часто выявляют черты, такие как творческое мышление и академические способности, особенно в таких областях, как математика и компьютерные науки. В эмоциональной сфере часто проявляется глубокая чувствительность и эмпатия. В области творческого потенциала родители в основном отмечают музыкальные способности своих детей. Спортивные таланты упоминаются реже. Некоторые родители также отмечают, что чувство юмора является характерной чертой их детей. Черты, такие как скорость обучения, развитые вербальные навыки, отличная память, ярко выраженное любопытство, интересы, необычные для их возраста, и наблюдательность, также были отмечены как признаки общих интеллектуальных способностей [6].

Одним из направлений эффективных стратегий, способствующих выявлению талантов, развитию и росту учеников, является деятельность самих педагогов в работе с талантливыми детьми. Для эффективной работы с одаренными детьми учителя должны постоянно повышать свою квалификацию и расширять свои знания в области одаренности и методов работы с такими учениками. Это может включать участие в специализированных тренингах, семинарах и конференциях, а также обмен опытом с коллегами. Важно, чтобы учителя имели доступ к актуальной информации и ресурсам, которые помогут им эффективно работать с одаренными детьми. Мартинсон Р. [7] разработал оценочную шкалу для наблюдения за поведением одаренных учителей. Так, поведение, оцениваемое учителями одаренных учащихся, включает в себя следующее: хорошо планирует учебный процесс, демонстрирует понимание образовательных последствий одаренности, эффективно использует различные стратегии обучения, выбирает вопросы, которые стимулируют мышление на более высоком уровне, стимулирует и моделирует навыки критического мышления в соответствующих контекстах, стимулирует и моделирует методы творческого мышления, стимулирует и моделирует методы решения проблем, хорошо проводит групповые обсуждения, поощряет независимое мышление и открытые исследования, понимает и поощряет идеи учащихся и работу под их руководством, эффективно объединяет данные об оценках учащихся и содержание учебной программы, обеспечивает проведение дополнительных занятий с учащимися вне класса, способствует созданию здорового учебно-методического климата [7].

Результаты национального пилотного исследования группы исследователей во главе с профессором ВанТассел-Баска [8], показали, что к концу 4 класса одаренные учащиеся демонстрируют повышенную способность к творческому мышлению, при условии, что педагог использует мозговой штурм, поощряет гибкое мышление, просит учащихся развивать идеи, вовлекает учащихся в разработку креативных идей и продуктов. К концу 6 класса одаренные учащиеся улучшают навыки решения задач, при условии, что педагог использует творческую модель решения задач, эвристику решения проблем при представлении идей, просит учащихся сформулировать проблемы в форме вопроса [9]. К концу 8 класса одаренные учащиеся будут развивать навыки критического мышления в области анализа и интерпретации, индуктивного и дедуктивно-логического мышления и оценки, при условии, что педагог просит учащихся оценивать ситуации, проблемы, сюжеты, задавать аналитические вопросы; предлагает учащимся обобщать от конкретного к абстрактному на продвинутом уровне; поддерживать обобщения в письменной и устной

речи; предлагает учащимся интерпретировать выбранные отрывки [10]. Таким образом, ожидаемое поведение учащихся коррелирует с поведением учителей.

Исследования показывают, что одаренные дети часто сталкиваются с проблемой недостатка мотивации, если им не предоставляется достаточно сложных задач. Для решения этой проблемы педагоги должны использовать задания повышенной сложности и поощрять самостоятельное исследование. Также важно учитывать эмоциональные потребности одаренных детей, предлагая им психологическую поддержку и помощь в социальной адаптации.

Развитие эмоционального интеллекта у одаренных детей играет ключевую роль в их успешной социализации и адаптации в школе. В современном мире признание важности эмоционального интеллекта становится всё более значимым, особенно в отношении одарённых детей [11]. Одарённые дети часто обладают выдающимися когнитивными способностями, однако развитие их эмоционального интеллекта может оставаться в тени. Тем не менее, именно эмоциональный интеллект играет ключевую роль в формировании гармоничной личности и успешной адаптации в обществе. Современные исследования показывают, что высокий уровень эмоционального интеллекта способствует более эффективному управлению стрессом, улучшает взаимоотношения с окружающими и помогает в решении конфликтных ситуаций. Учителя и родители должны уделять внимание развитию у детей эмпатии, саморегуляции и навыков общения.

Одарённые дети, как правило, обладают высоким уровнем интеллекта, что выражается в быстром усвоении знаний, развитом логическом мышлении и высоком уровне креативности. Однако такие дети также могут сталкиваться с рядом эмоциональных и социальных вызовов, обусловленных их уникальными способностями. В частности, они могут испытывать диссонанс между своим когнитивным и эмоциональным развитием. Часто одарённые дети чувствуют себя изолированными из-за своих необычных интересов и уровня интеллекта. Это может привести к чувству одиночества, неадекватности и непонимания со стороны сверстников. В некоторых случаях одарённые дети могут испытывать трудности с управлением своими эмоциями, что проявляется в виде повышенной тревожности, раздражительности или эмоциональной нестабильности [12].

Эмоциональный интеллект имеет решающее значение для успешной социализации одарённых детей. Высокий уровень эмоционального интеллекта помогает им лучше понимать свои эмоции, что снижает риск развития психоземotionalных проблем. Кроме того, умение распознавать и учитывать эмоции окружающих способствует установлению более глубоких и значимых межличностных отношений.

Несмотря на все преимущества, связанные с обучением одаренных детей, существует ряд проблем, которые могут возникнуть в образовательном процессе. Одной из главных проблем является недостаток ресурсов и квалифицированных специалистов, которые могли бы эффективно работать с одаренными учащимися. Также часто встречается проблема стереотипов и ожиданий, которые могут оказывать давление на детей и мешать их гармоничному развитию.

Для одарённых детей с высоким эмоциональным интеллектом становится легче справляться с социальными ситуациями, понимать мотивы и намерения других людей, что важно для построения успешной карьеры и личной жизни.

Вывод

Работа с одаренными детьми в школе требует комплексного и многогранного подхода. Индивидуализированный подход, дифференциация обучения, стимулирование критического мышления и творчества, создание благоприятной образовательной среды, вовлечение родителей и сообщества, а также профессиональное развитие учителей являются ключевыми элементами, которые способствуют успешной работе с такими учениками. Эти стратегии помогают развивать потенциал одаренных детей и обеспечивают их успешное и гармоничное развитие.

Использованная литература:

1. Taylor, R.L., Sternberg, L. (1989). Students Who Are Gifted and Talented. In: Exceptional Children. Springer, New York, NY, p.211
2. Marland, S. (1972). Education of the gifted and talented: Report to Congress. Washington, DC: U.S. Office of Education, p. 10
3. Renzulli, J. S. (1978). What makes giftedness? Reexamining a definition. Phi Delta Kappan, 60(3), p.180-184.
4. Tomlinson, C. A. (2001). How to differentiate instruction in mixed-ability classrooms. ASCD. – p.117
5. Sternberg, R. J., & Davidson, J. E. (Eds.). (2005). Conceptions of giftedness. Cambridge University Press. – p.136
6. Renati R, Bonfiglio NS, Dilda M, Mascia ML, Penna MP. Gifted Children through the Eyes of Their Parents: Talents, Social-Emotional Challenges, and Educational Strategies from Preschool through Middle School. Children (Basel). 2022 Dec 25;10(1):42
7. Martinson, R. (1974). Martinson-Weiner rating scale of behaviors in teachers of the gifted. In A guide toward better teaching for the gifted. Ventura, CA: Office of the Ventura County Superintendent of Schools – P.157
8. VanTassel-Baska, J., Bass, G. M., Ries, R. R., Poland, D., & Avery, L. (1998). A national pilot study of science curriculum effectiveness for high-ability students. Gifted Child Quarterly, 42, 200-211
9. VanTassel-Baska, Joyce. (2017). Selecting Instructional Strategies for Gifted Learners. Focus on Exceptional Children. p.2-3
10. VanTassel-Baska, J., Zuo, L., Avery, L. D., & Little, C. A. (2002). A curriculum study of gifted student learning in the language arts. Gifted Child Quarterly, 46, 30-44
11. Линден, Э. (2010). Развитие эмоционального интеллекта у детей. Психология и педагогика, 3, с.45-53
12. Семенов, И.Н. (2018). Развитие эмоционального интеллекта у детей в школьном возрасте. Журнал практической психологии и психоанализа, 6, с.68-77

SMART CHILDREN - A SUCCESSFUL FUTURE

Трайзе Диана Витальевна

Учитель английского языка,

Средняя общеобразовательная школа-лицей №20, г.Актобе

Annotation. This article touches upon the problem of gifted children, ways to recognize their talent and giftedness in the early stages of a child's development, as well as in later life. Readers and listeners can get acquainted with interesting ways and life hacks on how to support and identify a child's giftedness. This article provides your attention with materials about where smart children come from and what is needed for this. There are several useful tips on how to raise a smart and intelligent child. This article presents the most effective and important tips on how to raise an intelligent and savvy child, promoting his intellectual growth.

What does a child's development depend on? Nature and innate and acquired, genetic and environmental... This is a dichotomy in which people have thought for many centuries. It's just that in the 20th century, as the outstanding geneticist of the 20th century Susan Oyama accurately noted, in the mass consciousness the term "genes" replaced the "little man", and then "developed into baby."

In reality, everything happens differently.

There is a magical tissue that a child is born with - the brain. With a known set of neurons. The neural connections in the cortex at the time of birth are only a few percent of what will eventually be there. And now attention: by ten months of life, the baby will have several times more connections in the cortex than you and I have. What's next? Reduction. Experimentally, in animals, researchers saw the same thing: extreme redundancy, the so-called synaptic overproduction at first - and reduction later.

Twenty-four tips for parents to help develop their child's intelligence and thinking:

Start teaching your child from early childhood - according to research results, it is necessary to start teaching a child "from the cradle". To ensure the successful early development of the baby, experts recommend that parents show maximum sensitivity and responsiveness towards him, full of love and attention, eliminate stress factors, talk to the baby, sing to him and gesticulate a lot, use numbers and rhythmic games, create conditions and help his development three-dimensional perception and, of course, instill a love of learning.

Read books to your baby - start reading, even if he doesn't understand the words yet. This will give the child a head start in developing speech skills. Children who are read to books from an early age are more likely to develop a lifelong interest in reading, do well in school, and be successful in adulthood. Reading books is one of the most important activities that makes children smart.

Talk to your baby - this helps your baby develop excellent language skills. Also, listen carefully when he says something. This way you can encourage your child to communicate and help develop fluency.

Interact with your child, play with him and help him feel loved. Scientists have noticed that children whose parents do not hug, who do not cuddle, who do not play with and who are not loved, often experience delays in intellectual development. It has also been proven that infants who are not carried and not given attention grow poorly, become depressed and eventually die. On the other hand, many studies demonstrate that love, hugs, interaction and play with a child have a powerful positive effect on the development of his intelligence. The affectionate bond formed between you and your child and your interactions with him provide the basis for the development of better thinking skills.

Raise your child to be a reader – a love of reading can bring enormous benefits. This is one of the most important qualities that you can develop in your baby so that he grows up smart. Reading increases your thirst for knowledge. The more the child learns from what he reads, the more he wants to learn more. When a child begins to read at an early age, he or she becomes well prepared to understand complex material in mathematics, science, history, engineering, mechanics, political science, and other knowledge necessary for a productive life.

Let your baby play – When your baby plays, he creates a foundation for the development of his intellectual, social, physical and emotional skills. When he plays with other children, he learns to relate his ideas, impressions and feelings with the experiences and opinions of other children.

Encourage playing sports - physical exercise makes your child not only strong, but also smart! Exercising increases blood flow to the brain and, accordingly, helps it build new cells. Exercise is also good for mental acuity in adults, but it has a more lasting effect on a child's developing brain.

Make music a part of your child's life - Research has found that listening to music improves memory, attention, motivation and learning. Music is also a good way to relieve stress, which has a destructive effect on the baby's brain. Learning to play a musical instrument has a positive effect on the brain's ability to deal with the concepts of proportion and space-time relationships - the fundamentals of abstract mathematics.

Give your child the opportunity to see that you are taking thoughtful actions - children learn by imitating the behavior of adults. If your child sees you reading books, writing, composing music, or doing other creative activities, he will imitate you and become smarter in the process.

Limit the time your child spends in front of the TV screen—your child should not watch TV at all before the age of two. Television takes away children's time for more important brain development activities such as playing, socializing and reading books.

Let your young intellectual play smart computer games - the best children's computer games will teach your child letters, math, music, phonetics and much more. They also help develop his hand-eye coordination and prepare him for future technologies. More importantly, the child learns while playing. Children enjoy learning that is combined with fun the most.

Let your child be bored - experts believe that it is good for children to be bored from time to time. Learning to tolerate boredom is part of preparing for adulthood. The child must learn to enjoy "quiet reflection" instead of necessarily forcing himself to fill his days with vigorous activity.

Allow your child to take risks and fail – Children who do not like to take risks and fail, or who feel the particular pain of falling off a bike or losing in a competition, develop low self-esteem and phobias and are, in effect, hindering their own creative development and learning. Try not to come to your children's aid too quickly. Let them solve problems on their own and thereby learn from experience.

Provide your child with proper nutrition – healthy nutrition is of great importance for the development of a child's intelligence. It is important to give your baby proper nutrition during pregnancy. In older children, a diet high in protein (eggs, fish, meat) improves attention, understanding and intelligence. Carbohydrates provide the brain with the fuel it needs to think. It is better to get carbohydrates from whole grains and fruits. Processed carbohydrates and sugar are bad for your attention span, ability to focus, and activity level. Vitamins and minerals are also very important.

Make sure your child gets enough sleep - research has found a correlation between the amount of sleep and academic performance. Long-term sleep problems in a child can cause other serious and long-term problems.

Help your child develop perseverance - perseverance is the willingness to achieve long-term goals through hard work, perseverance and endurance. Persistence is believed to distinguish the successful person from the unsuccessful and is a more important character trait for achieving success than natural talent or intelligence. As a way to teach perseverance, share with your child the frustrations and disappointments you have experienced and overcome.

Praise your child for working hard, not for being "smart" – when you praise your child for their effort, you help them feel in control of their own success. Praise for showing intelligence discourages a child from completing difficult tasks, because failure may not correspond to his assessment of himself as an intelligent person. In addition, praise should be periodic rather than constant so that the child's diligence is not based solely on rewards that include praise.

Develop a growth mindset in your child - Scientists believe that children should be encouraged to view learning as a process that helps them develop and become better at something, and not to consider their intelligence as a constant and unchanging value. When a child fails, he should see it as an opportunity to grow instead of seeing himself as a failure.

Try not to groom or cherish your child excessively - unless, of course, you want him to become a leader. Also, encourage your child to complete tasks that require patience to help him learn discipline.

Use money as an educational tool – experts say that "bribing" a child to awaken his motivation is a completely normal educational strategy. Ask your child what he or she likes best as a stimulus. Sometimes money or material objects are not as important to a child as, for example, video or computer games. However, you should not bribe a child to control them or force them to stop inappropriate behavior.

Give your child more time for open, free activities rather than placing them within a strict schedule. According to research, children who have ample time for unstructured activities and play demonstrate high levels of executive brain function, and vice versa. Executive functions greatly help children in everyday life, in a variety of ways: from the ability to flexibly and

quickly switch from one activity to another and not obsess over something, to the ability to restrain themselves and not scream in a state of anger and delay gratification. A child's executive functioning predicts important outcomes such as academic achievement, health, wealth, and criminality over years and even decades.

Don't micromanage your child - and don't constantly correct him. Let him explore the world around him on his own to develop creative and innovative thinking.

Give your child tasks in the kitchen - this will not only teach him how to cook, but also improve his math and motor skills (i.e. motor skills).

Research has found that families where fathers do housework produce daughters who are able to choose from a much wider range of career and professional options than families where household responsibilities are shared unfairly.

Berik was always one of the best students in the class. His career can be called good, but when he looks at Facebook, he sees that classmates who studied worse than him have achieved more. The same thing is happening now: some colleagues were ahead of him in moving up the career ladder. Sometimes he wonders: "What am I doing wrong?"

Is the story familiar? Perhaps you yourself are in a similar situation, or you have an employee or loved one with a similar problem. Intelligence in its pure form is undoubtedly a huge advantage, but it is not enough. And sometimes the reason intellectually gifted people don't achieve everything they want is because they get in their own way. If you are in this situation, the good news is that once you understand your shortcomings, you can eliminate them. Here are five problems that smart people face most often.

1. Smart people sometimes underestimate the skill of building relationships and pay too much attention to intelligence

Very smart people sometimes believe that success is inevitable due to their intelligence and do not understand the importance of other skills. For example, a person who has difficulty with diplomacy in the workplace may view it as an unnecessary, unworthy skill that only serves as an annoyance. Also, people with a high level of intelligence may consider communication skills mandatory for a secretary, but not for a manager. For this reason, they do not spend time and effort on developing such skills.

Such views do not arise out of nowhere. Most people have a natural desire to succeed based on their strengths and avoid thinking about topics in which they are not naturally strong. Smart children usually learn at an early age that their intelligence is valued. They grow up and hear how smart they are. During school, such children achieve success more easily than their classmates. Not surprisingly, they continue to focus on intelligence as adults. But in most cases, you'll need more than just intelligence to climb the corporate ladder. And if you focus on your greatest strengths and don't try to strengthen your weak ones, you are hurting yourself.

Solution. Use your strengths to overcome your weaknesses. If you are a good student, you will easily learn skills that you do not naturally have. You don't need to change yourself. You just need a plan of action and a truly constructive approach. For example, choose three specific diplomatic behaviors at work that will help you succeed in your relationships with co-workers and bosses.

2. Very smart people can be annoyed by teamwork. If a person is a quick learner and has high expectations for his own work, he may find it difficult to work with people who take longer to process information and absorb ideas. If a person felt at school that he could not develop to his full potential because of less intelligent classmates, irritation with teamwork may arise quite early. Remember how you did most of the work in group projects or how you were scolded for being distracted in a lesson that was moving too slowly for you? Similar situations may arise again later. If a person was emotionally vulnerable in childhood, as an adult he may also react inappropriately when someone steps on his sore spot. Additionally, smart people, especially those prone to perfectionism, may have difficulty delegating tasks because they believe they can do them better (whether or not they actually can).

Solution. Be forgiving of your internal reactions and try to understand their reasons. Learn to truly appreciate the diversity of thought of other team members.

3. Self-esteem of smart people is mainly related to intelligence. This can reduce their resilience and cause them to avoid certain situations. If a large part of your self-esteem depends on your intelligence, it is not easy to find yourself in situations where chinks in your armor are revealed. These situations arise when working with people who are even more qualified or smart than you. Or when receiving critical feedback. Or when you take a risk and fail. Any situation in which you feel not smart enough seems threatening to you. An intelligent person may even try to avoid such situations, which ultimately holds back his development.

Solution. Objectively look at the benefits of working with people who are smarter than you in some ways. If you surround yourself with smart people, you are doing the right thing. As they say, one head is good, but two are better. Develop relationships with people who can give you useful and constructive feedback. If you learn to receive critical feedback from people who believe in your talents and abilities, it will be much easier for you to develop.

4. Smart people get bored easily

Being smart and being inquisitive are not the same thing. But if you combine both of these qualities, you may find that you quickly become bored with doing the same things over and over again. Sometimes the reason for career success lies in creativity, but in many cases it is in becoming a specialist and constantly performing a set of specific actions. If you're smart, curious, and love to learn, you may find that you quickly lose interest in things you understand. You are bored with monotonous work and would prefer to constantly learn new things. This approach may be less profitable, but repeating the same thing over and over again is too boring or simple for you.

Solution. Try to look at the situation from the outside and understand when it is worth enduring boredom for the sake of an easy victory and success in general. Instead of making drastic changes to your work life, identify which short periods of boredom (a few minutes or hours) can significantly contribute to your success. For example, you can devote five hours a week to monotonous but profitable activities. You will have enough opportunities to compensate for your efforts in the fight against boredom - after all, you can gain new knowledge in a variety of areas of life (work, hobbies, fitness, self-knowledge, etc.).

5. Smart people sometimes think deep thinking is the answer to all problems.

Capable people are accustomed to achieving success through thinking skills, but can sometimes overlook situations where a different approach would be more beneficial. For example, a smart person may think too deeply about every situation (carry out unnecessary research on every decision and constantly return mentally to every mistake), but a different, less picky attitude towards the same mistakes would be more beneficial.

Solution. Pay attention to whether your thoughts on a particular topic have become unhealthy and obsessive. Consider whether other strategies will lead you to success. Experiment. Take breaks to move your body. Allow yourself to learn by doing rather than by exhaustive research. Expand your skill set with new ideas. Don't become the person who thinks every problem is a nail because the only tool he has is a hammer. And finally, if you notice that you are always mentally returning to an unpleasant situation, interrupt yourself by immersing yourself in an activity that interests you for a few minutes (for example, put together a puzzle, solve a puzzle). This strategy can be surprisingly effective at cutting off negative thoughts.

Which of these five situations sounds most familiar to you? Try to rank them in order of importance. Maybe you have colleagues or acquaintances who fall into similar traps? Try to get rid of feelings of shame, regret or condemnation - they are unnecessary and harmful to overcoming these habits. Even deeply ingrained behavior patterns can be overcome by applying one of the methods listed above.

References:

1. Татьяна Строганова - доктор биологических наук «Наука и жизнь» №5, 2013.
2. <https://childdevelop.info/articles/develop/1762/>
3. Элис Бойес – клинический психолог, автор книг The Healthy Mind Toolkit и The Anxiety Toolkit
4. https://appkk.ru/info/blog/vospitanie_i_razvitie_sposobnostey_odarennykh_detey/
5. Абакирова Т.П., Проблемы организации сопровождения одаренных детей в образовательных учреждениях
6. Авдеева и др. Одаренный ребенок в массовой школе - М.: Просвещение, 2004 - 244 с., ил. (о)
7. Бабаева Ю.Д. Динамическая теория одаренности // Основные современные концепции творчества и одаренности / Под ред. Д. Б. Богоявленской. - М., 1997.
8. Бурменская Г. Одаренные дети. - М., 1991
9. Брюно Ж. и др. Одаренные дети: психолого-педагогические исследования и практика. // Психологический журнал. - 1995. - № 4.- с.73.
10. Венгер Л.А. Педагогика способностей. - М.: Знание, 1973. - 96 с.
11. Кадыров Б. Р. Способности и склонности: Психофизиол. исслед. - Ташкент: Фан, 1990.
12. Кулемзина А.В. Одаренный ребенок как ценность современной педагогики: Монография. - Москва: Товарищество научных изданий КМК, 2004. - 265с Под редакцией В.А. Дмитриенко.

РАБОТА С ОДАРЁННЫМИ ДЕТЬМИ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ И КАЧЕСТВА СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Тустикбаева Гульден Исагалиевна

Учитель английского языка,

Средняя общеобразовательная школа-лицей №20, г.Актобе

Аннотация

Современная система образования сталкивается с рядом вызовов, среди которых одной из ключевых задач является выявление и поддержка одарённых детей. Одарённость – это не только высокие интеллектуальные способности, но и талант в определённых областях, таких как наука, искусство, спорт. Работа с такими детьми требует особого подхода, поскольку их потенциал может оказать значительное влияние на общественное развитие. В этой статье рассмотрим, как работа с одарёнными детьми может способствовать повышению эффективности и качества образования в целом.

Одарённые дети: особенности и потребности. Одарённые дети часто отличаются высоким уровнем интеллекта, творческим мышлением и высокой мотивацией к обучению. Однако, несмотря на их способности, такие дети могут испытывать сложности в традиционной образовательной среде. Они нуждаются в специфических методах и формах обучения, которые позволяют раскрывать их потенциал и поддерживать интерес к учёбе. Одним из ключевых подходов к работе с одарёнными детьми является индивидуализация обучения. Это предполагает создание учебных программ, которые учитывают интересы, способности и темп развития каждого ребёнка. Индивидуальный подход позволяет детям не только глубже освоить учебный материал, но и развивать навыки, необходимые для их будущей профессиональной деятельности.

Индивидуализация обучения также способствует формированию у ребёнка уверенности в своих силах и готовности к саморазвитию. Когда ребёнок чувствует, что

его таланты признаются и поддерживаются, это повышает его мотивацию и стремление к новым достижениям. Работа с одарёнными детьми оказывает положительное влияние не только на самих детей, но и на весь образовательный процесс. Применение инновационных методов обучения, таких как проектная деятельность, исследовательские работы и междисциплинарный подход, позволяет создать творческую и продуктивную образовательную среду. В такой среде все учащиеся, независимо от их уровня одарённости, получают возможность развиваться и достигать высоких результатов. Кроме того, обучение одарённых детей требует от педагогов постоянного профессионального роста и освоения новых образовательных технологий. Это приводит к общему повышению качества педагогического состава и внедрению передовых образовательных практик в систему образования.

Социальная значимость работы с одарёнными детьми. Одарённые дети являются будущими лидерами и новаторами, способными внести значительный вклад в развитие науки, культуры и экономики. Поддержка их развития на этапе школьного образования способствует формированию кадрового потенциала страны. Таким образом, работа с одарёнными детьми имеет не только образовательное, но и стратегическое значение для общества. Работа с одарёнными детьми на уроке английского языка представляет собой важный аспект повышения эффективности и качества современного образования. В условиях глобализации и стремительного развития технологий, образовательные учреждения сталкиваются с задачей не только предоставить учащимся базовые знания, но и развить их творческие способности, критическое мышление и умение адаптироваться к изменяющемуся миру. В этом контексте особое внимание уделяется одарённым детям, которые нуждаются в особых подходах и методиках. Одарённые дети обладают высокими интеллектуальными способностями, что позволяет им быстрее усваивать новый материал, проявлять нестандартное мышление и находить креативные решения сложных задач. Важно создать для таких учеников на уроках английского языка условия, которые позволят им максимально раскрыть свой потенциал. Одним из эффективных способов работы с одарёнными детьми является индивидуализация учебного процесса. Учитель должен учитывать интересы, темп и уровень подготовки каждого ученика, предлагая более сложные задания и проекты, требующие анализа и синтеза информации. Например, вместо стандартных упражнений по грамматике, одарённым детям можно предложить написание эссе на актуальные темы, создание собственных литературных произведений или участие в дебатах на английском языке. Также важно использовать на уроках интерактивные и игровые методы, которые стимулируют интерес и вовлекают учеников в учебный процесс. Использование современных технологий, таких как онлайн-платформы для изучения английского языка, интерактивные доски и приложения для тренировки языковых навыков, позволяет одарённым детям развивать свои способности в комфортной для них среде. Особое внимание следует уделить развитию у одарённых учеников навыков межкультурной коммуникации, так как знание английского языка открывает доступ к мировым культурным и научным достижениям. Работа с одарёнными детьми на уроках английского языка не только способствует их всестороннему развитию, но и положительно влияет на общий уровень образовательного процесса. Одарённые дети, получая возможность для реализации своих способностей, становятся лидерами в учебном коллективе, что создает мотивирующую атмосферу для всех учащихся. Таким образом, работа с одарёнными детьми на уроках английского языка является ключевым фактором повышения эффективности и качества современного образования, способствуя развитию конкурентоспособных, креативных и культурно грамотных личностей.

Работа с одарёнными детьми требует особого подхода, так как такие дети обладают необычайными способностями и талантами, которые нужно развивать и поддерживать. Вот основные методы и способы работы с одарёнными детьми:

1. Индивидуализация обучения. Индивидуальные программы: Создание учебных программ, которые учитывают способности и интересы ребенка. Темповая

дифференциация: Возможность обучения в ускоренном режиме, если ребенок усваивает материал быстрее сверстников.

2. Проектная деятельность. Исследовательские проекты: Участие в исследовательских проектах помогает развивать творческое мышление и навыки самостоятельной работы. Практико-ориентированные задачи: Решение реальных задач и участие в конкурсах способствует углублению знаний и развитию прикладных навыков.

3. Развитие критического мышления. Дискуссии и дебаты: Развитие навыков критического мышления и умения аргументировать свою точку зрения. Анализ и синтез информации: Задачи на анализ и синтез информации стимулируют интеллектуальное развитие.

4. Творческая деятельность. Художественное и музыкальное творчество: Стимулирование творческих способностей через искусство и музыку. Креативные задания: Поощрение нестандартного подхода к решению задач.

5. Менторство и наставничество. Поддержка опытных педагогов: Назначение наставников, которые смогут направлять развитие одаренного ребенка. Встречи с успешными личностями: Организация встреч с людьми, достигшими успехов в той области, которая интересует ребенка.

6. Социальная адаптация. Развитие эмоционального интеллекта: Помощь в развитии навыков общения, управления эмоциями и установления контактов.

Работа в группах: Участие в групповых проектах и общение с другими одаренными детьми для обмена опытом и развития навыков сотрудничества.

7. Использование современных технологий. Электронные образовательные ресурсы: Использование онлайн-курсов, интерактивных учебников и других цифровых инструментов для углубленного изучения предметов. Программирование и IT: Углубленное изучение информатики и программирования для развития логического мышления и технических навыков.

8. Поддержка родителей. Консультации для родителей: Информирование родителей о специфике воспитания и обучения одаренных детей. Совместное участие в образовательном процессе: Включение родителей в разработку и реализацию индивидуальных программ обучения.

Эти методы и способы позволяют создать благоприятные условия для развития одаренных детей, максимально раскрывая их потенциал.

Работа с одарёнными детьми – это важная и сложная задача, которая требует специального подхода, профессиональной подготовки педагогов и системного подхода. Одарённые дети отличаются высоким уровнем интеллектуального развития, творческими способностями и уникальными интересами. Им необходимо создать условия, способствующие развитию их потенциала и реализации талантов. Одарённые дети проявляют свои способности в самых разных сферах: академической, художественной, музыкальной, спортивной и других. К основным признакам одаренности можно отнести:

1) высокий интеллект: ребёнок быстро усваивает новую информацию, обладает развитым аналитическим мышлением.

2) творческое мышление: нестандартный подход к решению задач, способность генерировать оригинальные идеи.

3) высокий уровень концентрации и увлечённость: одарённые дети могут надолго сосредотачиваться на интересующем их предмете.

4) склонность к самообучению: стремление к самостоятельному поиску знаний и информации.

5) лидерские качества: многие одарённые дети проявляют активную позицию в коллективе, становятся инициаторами различных проектов.

Рассмотрим основные задачи в работе с одаренными детьми. На начальном этапе важно выявить таланты и склонности ребёнка. Это может быть сделано с помощью тестирования, наблюдений педагогов, а также оценки достижений ребёнка в различных

областях. Создание индивидуальных образовательных программ. Одарённые дети требуют особого подхода в обучении. Стандартные учебные программы часто оказываются для них недостаточно сложными или интересными. Индивидуальные образовательные программы должны учитывать их уникальные способности и потребности. Поддержка и развитие способностей. Для успешного развития талантов ребёнка важно создавать условия, в которых он сможет развиваться, исследовать новые области знаний и совершенствовать свои навыки. Важно организовать учебный процесс таким образом, чтобы ребёнок мог глубже погружаться в интересующую его сферу.

Изучив исследования отечественных и зарубежных авторов, можно выделить следующие основные *методы работы с одарёнными детьми*:

Углублённое изучение предметов. Создание спецкурсов и углублённых программ, ориентированных на интересы и склонности ребёнка, помогает развивать его способности.

Проектная деятельность. Работа над проектами позволяет ребёнку применять свои знания на практике, развивать критическое мышление и творческие способности.

Творческие мастерские. Организация мастер-классов, конкурсов и других мероприятий стимулирует творческое самовыражение детей и помогает раскрывать новые таланты.

Интерактивные технологии и цифровые ресурсы. Использование современных технологий и цифровых инструментов в образовательном процессе расширяет возможности для обучения и развития одарённых детей.

Исследовательская деятельность. Включение детей в научно-исследовательские проекты помогает развивать их аналитические способности, углублять знания и формировать навыки самостоятельной работы.

Заключение

Работа с одарёнными детьми – это важный фактор повышения эффективности и качества современного образования. Индивидуализированный подход, внедрение инновационных методов и профессиональное развитие педагогов создают условия для раскрытия потенциала одарённых детей. В свою очередь, это положительно сказывается на всём образовательном процессе и способствует формированию высококвалифицированных специалистов, готовых решать сложные задачи современного мира. Работа с одарёнными детьми требует комплексного подхода, который включает выявление, поддержку и развитие их способностей. Педагоги, работающие с такими детьми, должны быть готовы к нестандартным методам обучения, использовать индивидуальные программы и создавать условия для реализации потенциала каждого ребёнка. Важно также не забывать о психологической и социальной поддержке одарённых детей, чтобы обеспечить им гармоничное развитие и успешную адаптацию в обществе.

Одарённые дети обладают высокими интеллектуальными способностями, что позволяет им быстрее усваивать новый материал, проявлять нестандартное мышление и находить креативные решения сложных задач. Важно создать для таких учеников на уроках английского языка условия, которые позволят им максимально раскрыть свой потенциал. Одним из эффективных способов работы с одарёнными детьми является индивидуализация учебного процесса. Учитель должен учитывать интересы, темп и уровень подготовки каждого ученика, предлагая более сложные задания и проекты, требующие анализа и синтеза информации.

Использованная литература:

1. Милорадова, Н. Г. Психология и педагогика: учебник и практикум для вузов / Н. Г. Милорадова. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва: Юрайт, 2022
2. Гуревич, П. С. Психология и педагогика: учебник и практикум для вузов / П. С. Гуревич. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва: Юрайт, 2022. – 429 с.

3. Методика преподавания: оценка профессиональных компетенций у студентов: учебное пособие для вузов / В. Н. Белкина [и др.]; редакция В. Н. Белкиной. – 2-е изд. – Москва: Юрайт, 2022. – 212 с.
4. Гальскова, Н. Д., Гез, Н. И. Теория обучения иностранным языкам. – Москва: Академия, 2006.
5. Кирьянова, Л. П. Методика обучения английскому языку одаренных детей в начальной школе. – Москва: ВЛАДОС, 2012
6. Хаустова, С. Е. Особенности преподавания английского языка одаренным детям. – Санкт-Петербург: Каро, 2013
7. Коровина, Т. В. Методические рекомендации по работе с одаренными детьми на уроках английского языка. – Москва: Русское слово, 2011
8. Джанполадян, В. А. Использование современных технологий в обучении одаренных школьников английскому языку. – Москва: Сфера, 2014
9. Петрова, И. В. Психолого-педагогические основы работы с одаренными детьми на уроках английского языка. – Санкт-Петербург: Питер, 2010
10. Коноваленко, Е. Н. Развитие креативных способностей учащихся на уроках английского языка. – Москва: Флинта, 2015
11. Леонтьев, А. А. Психолингвистические аспекты обучения одаренных детей иностранным языкам. – Москва: Лабиринт, 2007
12. Сергеев, Н. В. Инновационные подходы к обучению одаренных детей английскому языку. – Воронеж: Учитель, 2013

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Нұрланқызы Зарина

Ақтөбе облысы, Байғанин ауданы

Қарауылкелді орта мектебінің ағылшын тілі пәні мұғалімі

Аннотация

Дарынды білім алушылармен жеке жұмыс олардың зияткерлік қабілеттері мен шығармашылық мүмкіндіктерін дамытуда маңызды рөл атқарады. Әр түрлі деңгейдегі олимпиадаларға қатысуға дайындық мұндай балаларға өздерін жақсы жағынан көрсетуге мүмкіндік береді. Жалпы білім беру ұйымдарында ағылшын тілін оқыту тек бағдарламалық материалды меңгеруге ғана емес, сонымен қатар дарынды балаларды анықтауға және олармен қосымша жұмысты ұйымдастыруға бағытталуы керек.

«Дарындылық» ұғымының бірнеше анықтамалары бар. Бұл құбылыстың ең көп таралған түсіндірмелерінің бірін неміс психологы В.Штерн берді, ол дарындылық - бұл адамның ойлауын саналы түрде жаңа талаптарға бағыттау қабілеті, ал адам психикасы жаңа міндеттер мен өмір сүру жағдайларына бейімделе бастайды [1]. Л. Выготскийдің сөздігінде белгілі бір қызметке әртүрлі, арнайы бейімділіктер бар екендігі атап өтілген [2]. Бұл мақалада шет тілін, атап айтқанда ағылшын тілін үйренуде жоғары нәтиже көрсететін дарынды балалармен жұмыс істеу ерекшеліктері қарастырылады.

Н.М.Семененконың пікірінше, дарынды балалар көптеген құрдастарымен салыстырғанда жоғары интеллектуалдық қабілеттерге, шеберлікке бейімділікке, шығармашылық мүмкіндіктерге, басым, белсенді, танымдық қажеттілікке ие және ақыл-ой еңбегінен қуаныш сезінеді. Мұндай балалар интеллектуалды және шығармашылық салалардың жоғары даму жылдамдығымен, ойлаудың тереңдігі мен дәстүрсіздігімен, өз қызметін аяқталған нәтижеге жеткізуге деген ұмтылысымен, әлеуметтік автономиясымен,

эгоцентризмімен, көшбасшылығымен, эмоционалды даму ерекшеліктерімен ерекшеленеді [3].

Сәйкес Дж.Рензулли және С.Райе балалардың дарындылығы-интеллектуалды қабілеттердің, шығармашылықтың және шығармашылық мотивацияның симбиозы [4]. «Шет тілі» оқу пәні шеңберінде жеке тұлғаны дамыту білім алушы сөйлеу әрекетінің барлық түрлерін оқыту процесінде жүреді, ал дарынды балаларда сөйлеу және оқу-танымдық іс-әрекет белсендіріледі, ол шығармашылық сипатқа ие бола отырып, интеллектуалдық қабілеттердің дамуына әсер ете алады, шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруға жағдай жасайды және тұлғаның өзін-өзі дамуына ықпал етеді.

Бірқатар жетекші ғалымдар әзірлеген дарындылықтың жұмыс тұжырымдамасында дарынды балаларды оқыту, ең алдымен, саралау және даралау принциптері негізінде жалпы білім беретін мектеп жағдайында жүзеге асырылатындығы көрсетілген. Мектеп оқушыларды дарындылығының түріне қарай топтарға бөлуі, олар үшін жеке оқу жоспарын және жеке пәндер бойынша жеке бағдарламалар әзірлеуі тиіс. Алайда сабақта жұмыс жеткіліксіз. Дарынды білім алушыларды қосымша даярлау жүйесін ұйымдастыру қажет. Қосымша білім беру жүйесінде дарынды балаларды жеке оқыту немесе белгілі бір саладағы шығармашылық даму бағдарламалары бойынша шағын топтарда оқыту, ғылыми-зерттеу және шығармашылық жобалар бойынша жұмыс, күндізгі-сырттай мектептер, каникулдық жиындар, лагерьлер, шеберлік сыныптары, шығармашылық зертханалар, шығармашылық конкурстар, фестивальдар, олимпиадалар жүйесі, балалар сияқты оқыту нысандары ажыратылады ғылыми-практикалық конференциялар мен семинарлар [5].

Ағылшын тілін (немесе басқа шет тілін) меңгеруге қатысты М.В.Румянцева «шет тіліндегі ойлаудың жеделдетілген процестеріне, тіл теориясы мен тарихы саласындағы белсенді танымдық іс-әрекетке, шет тіліндегі қарым-қатынас тәсілдерін таңдаудағы шығармашылыққа, тұрақты мотивацияға қабілеттіліктің жоғарылауы» деп түсінетін лингвистикалық дарындылық туралы айтуға болады тіл үйренуде» [6, 28]. Шет тілін үйренуде жетістікке жету үшін қазіргі білім алушыларда келесі интеллектуалды дағдыларды дамыту қажет: шет тіліндегі ақпаратты табу, өңдеу және құрылымдау; талқылау тақырыбын бөліп көрсету, тұжырымдау және ұсыну; идеяларды ұсыну; дәлелдер мен қорытындыларды тұжырымдау; мәтінді құрылымдау; метакоммуникациялық сигналдарды мәлімдеме құрылымына, пікірталас кезеңдеріне және сөйлеушінің ниетіне сәйкес байланыстыру; презентация жүргізу; диалогта / полилогта пікірталас жүргізу; стилистикалық тұрғыдан сәйкес тілдік және сөйлеу құралдарын таңдау [7,11].

Шеңберден тыс ойлау қабілеті мен қабілеті дарынды балаларға әртүрлі пәндер бойынша, соның ішінде ағылшын тілі бойынша әртүрлі деңгейдегі олимпиадаларға қатысу арқылы өз мүмкіндіктерін көрсетуге көмектеседі. Осындай олимпиадалардың бірі - Республикалық оқушылар олимпиадасы. Ол бірнеше кезеңнен тұрады: мектеп, аудандық, облыстық және қорытынды. Мектеп кезеңі, аты айтып тұрғандай, балалар оқитын мектептерде ұйымдастырылады және өткізіледі. Мектеп кезеңінің тапсырмаларын мектеп мұғалімдері олимпиада әзірлеушілерінің әдістемелік ұсыныстарына толық сәйкес әзірлейді. Мектеп кезеңінің жеңімпаздары муниципалдық кезеңге өтеді. Муниципалдық кезеңді аймақтың жетекші мамандары әзірлейді, олар аймақ бойынша арнайы бұйрықпен тағайындалады. Аудандық кезең - бұл дарынды балаларды анықтауға және осындай балаларды кейіннен аймақтық және соңғы кезеңдерге қатысуға дайындауды ұйымдастыруға мүмкіндік беретін мектеп кезеңімен салыстырғанда қиын тапсырмалар.

Олимпиадаға дайындық жүйесі шығармашылықтың дамуын қамтамасыз етуі керект таным және пәндік іс-әрекет субъектісі ретінде оның жеке ерекшеліктерін анықтауға негізделген білім алушының іс-әрекеті; оқушының даралығын дамыту, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі көрсету үшін барлық жағдай жасау.

Ерекше қиындықтар аймақтық кезең болып табылады. Осы кезеңге қатысу соңғы кезеңге өтуге мүмкіндік береді, онда жеңімпаздар мен жүлдегерлер жоғары оқу орындарына түсуге мүмкіндік алады. Осы кезеңде дарынды бала бәсекелестік жағдайында әртүрлі тақырыптармен байланысты стандартты емес тапсырмаларды орындай білуі керек. Әр түрлі типтегі барлық тапсырмаларды қамтитын тақырыптар білімнің кез-келген саласын қамтуы мүмкін: мысалы, Қазақстан, жоғары білім, география, әйгілі адамның өмірбаяны, жаратылыстану ғылымдарын зерттеу, атаулардың шығу тарихы, саяхат, экология және т. б.

Айта кету керек, бірнеше жылдан бері ағылшын тіліндегі аймақтық кезең 4 кезеңнен тұрады: ауызша және жазбаша мәтіндерді түсіну, лексика-грамматикалық мәтін және әлеуметтік-мәдени құзыреттіліктің қалыптасу деңгейін тексеру, жазбаша және ауызша сөйлеу конкурстары.

Тыңдаудан (тыңдаудан) және емтихан форматын оқудан (оқудан) айырмашылығы, ауызша және жазбаша мәтіндерді түсінудің олимпиадалық конкурстары басқа форматқа ие және арнайы дайындықты қажет етеді. Ең алдымен, айырмашылық мынада: кейбір мәтіндерді тек бір рет тыңдауға болады. Бұл, сөзсіз, баладан көбірек шоғырлануды талап етеді. Сонымен қатар, тапсырмалар басқа сұрақтармен бірге жүреді: әдетте 5 немесе 10. Егер біз тапсырмалардың түрлері туралы айтатын болсақ, онда мұнда таныс True/False, Multiple choice және т. б.

Алайда, интеграцияланған тыңдау мен оқу ерекше назар аударуды қажет етеді – әдетте бұл фантастикалық емес мәтінді оқу, сол тақырыптағы дәрістен үзінді тыңдау және 10 сұраққа жауап беру. Бұл тапсырманы орындау кезінде тыңдау және оқу дағдылары тексеріледі. Тапсырманың өзі келесідей:

Read the text, then listen to a part of a lecture on the same topic. You will notice that some ideas coincide and some differ in them. Answer questions 16 - 25 by choosing A if the idea is expressed in both materials, B if it can be found only in the reading text, C if it can be found only in the audio-recording, and D if neither of the materials expresses the idea. [<http://vserosolymph.rudn.ru>]

Бұл блоктағы төртінші тапсырма-автономды оқу, оның негізі халықаралық емтихандар болып табылады.

Лексика-грамматикалық тест 4 тапсырманы қамтиды, мысалы, грамматикалық трансформация, редакциялау, сөзжасам, сәйкестік және басқалар. Балалар үшін ең қиын нәрсе - грамматикалық трансформацияға арналған тапсырма, оның деңгейі C1-C2. Сонымен қатар, тапсырманың тұжырымдамасы сәл өзгеруі мүмкін.

• Екінші сөйлемді берілген сөзді пайдаланып бірінші сөйлеммен бірдей мағынаға ие болатындай етіп аяқтаңыз. Бұл сөздің формасын өзгертпеңіз (толық екінші жүз жылдығы-бұл бірінші жүздікке дейін қарапайым өңдеу, word given пайдалану. DO NOT CHANGE the word given. The number of words you should write is specified in each sentence).

Example: 0. I consider him my worst enemy. look

I my worst enemy.

0.I look upon him as my worst enemy.

1.I don't want to take part in the project.

rather

I take part in the project.

2.People will always want entertainment, providing that they have the time to enjoy it.

long

There will always be a need for entertainment people have the time to enjoy it.

* Екінші сөйлемді бірінші сөйлеммен бірдей мағынада аяқтаңыз. Үштен алты сөзге дейін қолданыңыз (екінші жүздікті аяқтаңыз, бұл бірінші жүздікке дейін қарапайым етуді аяқтаңыз. You should use between three and six words).

Example: 0. I consider him my worst enemy. LOOK

I enemy.

0.I look upon him as my worst enemy.

1.Even if we drive very fast, we'll never get to the theater on time. HOW

No, we'll never get to the theater on time.

2.At no time did we think that Mike might be planning to leave London. OCCURRED

It that Mike might be planning to leave London.

Айта кету керек, мұндай тапсырманы бағалау кезінде бала әр дұрыс жауап үшін 2 баллға дейін ала алады. Грамматикалық тұрғыдан дұрыс жауап берілген, бірақ емле қателері жіберілген жағдайда - тек 1 ұпай.

Дарынды баланы олимпиадаларға қатысуға дайындау кезінде оқытылатын тіл елдері туралы мәдениеттану білімінің кеңейтілген көлемін білдіретін әлеуметтік-мәдени құзыреттілікті дамытуға ерекше назар аудару қажет. Ағылшын тілін үйрену барысында білім алушы осы тілдің тарихымен, мәдениетімен, этикалық нормаларымен, халық шығармашылығымен және тіпті топонимикасымен танысуы керек. Қазіргі уақытта АҚШ және Ұлыбритания сияқты елдер туралы Білім жиі тексеріледі. Алайда, болашақта әлеуметтік-мәдени құзыреттілік тізіміне енгізілген ағылшын тілді елдердің санын көбейту жоспарлануда.

Жазбаша сөйлеу конкурсына дайындалу кезінде бала әр түрлі дағдыларды көрсете отырып, берілген параметрлер бойынша мәтін жаза білуі керек. Максималды балл алу үшін мазмұнның қосымша аспектілерін орындау қажет, сонымен қатар мәтін өз сөзімен жазылуы керек, дереккөздермен сәйкестік 30%-дан аз болуы керек. Жазу дағдыларын олимпиадаларда тексеруге болатын жазбаша мәтіндердің түрлеріне осы 5 сөзді қолдану түріндегі қосымша аспектілері бар баяндамалар (reports) немесе сипатталған тақырыпқа ұсыныстар беру немесе осы графиктерді 200-250 сөз көлемімен салыстыру қажеттілігі бар графиктерге негізделген баяндамалар (reports) жатады; ұсынылған сөздер мен суреттерге негізделген әңгімелер, оның сипаттамасы контекстке енгізілуі керек; кесте түрінде ұсынылған эксперимент нәтижелерінің сипаттамасы.

Әдетте, ауызша сөйлеу конкурсы монологиялық және диалогтық сөйлеуді қамтиды. Тапсырмалардың күрделілігі бойынша Еуропа Кеңесінің шкаласы бойынша B2–C1 деңгейіне сәйкес келетіндігіне байланысты олимпиадаға қатысушы тиісті деңгейде тілді меңгере отырып, ауызша сөйлеудің осы түрлерін шығара білуі тиіс деп болжанады. Алайда, бұл байқауға қатысушылар бейтаныс сұхбаттасушымен қарым-қатынас жасауға психологиялық тұрғыдан дайын болуы керек, өйткені жауап беру үшін жұптар кездейсоқ таңдау әдісімен жасалады.

Ауызша сөйлеу конкурсы тікелей жылынуудан тұрады, онда аудиторияға қатысатын сарапшылар шиеленісті жеңілдету үшін негізгі тапсырмадан бірнеше сұрақтар қояды (2-3 минут) (жауап дайындауға 15 минут, тапсырманы ұсынуға әр қатысушы үшін 2-3 минут және сұхбаттасушыға сұрақтар қоюға және өз кезегінде оған жауап беруге 2-3 минут). Жоғары балл алудың басты шарттарының бірі - қатысушының презентация стилін сақтауы. Мысалы, егер тапсырмада факт файлында берілген ақпаратты экскурсия ретінде ұсыну керек десе, онда бала өзінің монологтық мәлімдемесін ұсына отырып, туристерге ақпарат беретін нұсқаулық ретінде әрекет етуі керек.

Ағылшын тілі бойынша Республикалық олимпиаданың әртүрлі кезеңдерінде ұсынылған тапсырмаларға сәйкес, әр келесі кезеңде белгілі түрлермен қатар, күрделіліктің жоғарылау деңгейіндегі стандартты емес тапсырмалар көбейіп келе жатқанын атап өтуге болады. Бұл дарынды оқушылардан ойлау икемділігін, белгілі бір интеллектуалды қабілеттерді және стандартты емес шешімдер қабылдауға дайындықты талап етеді.

Осылайша, ағылшын тілінен олимпиаданың тапсырмаларын талдау дарынды оқушыларды әртүрлі деңгейдегі олимпиадаларға дайындау мақсатында оларды оқыту процесін айтарлықтай оңтайландыру мүмкін болатын белгілі бір педагогикалық жағдайларды жасау қажеттілігін көрсетеді.

Пайдаланылган әдебиеттер:

1. Штерн В. Дифференциальная психология и ее методические основы: пер. с нем. М.: Наука, 1998. 335 с.
2. Словарь Л.С. Выготского / под ред. А.А. Леонтьева. М., 2004 [Сайт]. URL: <https://vygotsky.academic.ru> (дата обращения: 12.11.2018).
3. Семененко Н. М. Подходы к организации работы с одаренными детьми в рамках введения ФГОС ООО. // Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2015. Т. 30. С. 416–420. [Сайт]. URL: <http://e-koncept.ru/2015/65154.htm> (дата обращения: 12.11.2018).
4. Рензулли Дж., Райе С. Модель школьного обучения // Основные современные концепции творчества и одаренности / под ред. Д.Б. Богоявленской. М: Молодая гвардия, 1997. С. 214–242.
5. Рабочая концепция одаренности. 2-е изд., расш. и перераб. М., 2003. 95 с.
6. Румянцева М.В. Обучение лингвистически одаренных школьников иностранному языку в условиях дополнительного образования: автореф. дис. ... канд. пед. наук. СПб., 2006 [Сайт]. URL: <http://www.dissercat.com/content/obuchenie-lingvisticheski-odarennykh-shkolnikov-inostrannomu-yazyku-v-usloviyakh-dopolniteln>#ixzz5Wd5XEKec
7. Компанеева Л.Г. Методика обучения иностранному языку одаренных старшеклассников: на материале английского языка: автореф. дисс ... канд. пед. наук. Волгоград, 2007. [Сайт]. URL: <http://www.dissercat.com/content/metodika-obucheniya-inostrannomu-yazyku-odarennykh-starsheklassnikov-na-materiale-angliiskog>#ixzz5Wd3zoM00

РАБОТА С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ НА УРОКЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Калкаманова Гулжан Мараткызы
Учитель английского языка,
Средняя школа №10, г. Актобе

На сегодняшний день чрезвычайно актуальна проблема выявления, развития и поддержки одарённых детей. Раскрытие и реализация их способностей и талантов важны не только для одарённого ребёнка как для отдельной личности, но и для общества в целом. Одарённые, талантливые дети — это потенциал любой страны, позволяющий ей эффективно развиваться. В современном обществе возрастает потребность в людях нестандартно мыслящих, творческих, активных, способных нестандартно решать поставленные задачи и формулировать новые, перспективные цели.

Одаренность представляет собой сложное психическое образование, в котором переплетены познавательные, эмоциональные, волевые, мотивационные, психофизиологические и другие свойства психики, потенциальные задатки и особые способности, развитие или угасание которых обусловлено факторами личностного, социального и педагогического характера. Современная наука определяет понятие «одаренности» как системное, развивающееся в течение жизни качество психики, которое определяет возможность достижения человеком более высоких (необычных, незаурядных) результатов в одном или нескольких видах деятельности по сравнению с другими людьми. Одаренный ребенок — это ребенок, обладающий выдающимся интеллектом и нестандартным мышлением, индивидуальными задатками и способностями, их сочетанием, творческим подходом и высокой мотивацией к деятельности, что приводит в процессе сложного взаимодействия личностного потенциала, социокультурной среды и профессионального педагогического сопровождения к высоким достижениям и ярким результатам в одной или нескольких сферах. Выделяют следующие виды одарённости:

- одарённость в практической деятельности;
- одарённость в познавательной деятельности;
- одарённость в художественно-эстетической деятельности;
- одарённость в коммуникативной деятельности;
- одарённость в духовно-ценностной деятельности.

Отличительными особенностями одаренных детей, как отмечают психологи, являются: высокий уровень мышления и интеллекта, познавательная потребность, отличная память, хорошо развитая речь, большой словарный запас. Одаренного ребенка не устраивают традиционные методы обучения, так как у него нет возможности особо проявить, реализовать себя и, поэтому его одолевают скука, монотонность, а иногда и отрешенность от всего, что происходит на уроке. Одаренного ребенка характеризует стремление к лидерству, повышение требований к себе и окружающим, стремление к совершенству во всем, нетерпимость. В каждом классе есть учащиеся, обладающие особыми способностями в изучении иностранных языков. «Иностранный язык», в отличие от других учебных предметов, является средством коммуникации и познания инокультурного мира. Он обладает огромным потенциалом для всестороннего развития личности. Основной упор в методике преподавания иностранного языка делается на развитие умений общаться, на формирование коммуникативной компетенции как основе познания мира, в котором мы живем. Этот метод ориентируется на личность школьника, позволяет учитывать сущность языка как главнейшее орудие мышления и деятельности человека, как средство становления личности и позволяет теснее связывать учебный процесс с иноязычной культурой и с жизненными запросами учащихся. В работе с одаренными детьми учитель предметник планирует свою работу по следующим пунктам

- Выявление одарённых детей. (наблюдает, проводит разные тесты для диагностики)
- Корректировка программ и тематических планов для работы с одарёнными детьми, включение заданий повышенной сложности, творческого, научно-исследовательского уровней.
- Организация индивидуальной работы с одарёнными детьми.
- Подготовка учащихся к олимпиадам, конкурсам, викторинам, фестивалям школьного, городского, областного, республиканского и международного уровней.
- Отбор и оформление в течение года достижений одарённых детей. Консультирование родителей одарённых детей по вопросам развития способностей их детей.
- Подготовка отчета о работе с одаренными детьми

К основным общим принципам обучения одаренных детей относятся: – принцип развивающего обучения. Этот принцип означает, что цели, содержание и методы обучения должны способствовать не только усвоению знаний и умений, но и познавательному развитию, а также воспитанию личностных качеств учащихся.

- принцип индивидуализации и дифференциации обучения. Он состоит в том, что цели, содержание и процесс обучения должны как можно более полно учитывать индивидуальные и типологические особенности учащихся.
- принцип учета возрастных возможностей. Этот принцип предполагает соответствие содержания образования и методов обучения специфическим особенностям одаренных учащихся на разных возрастных этапах, поскольку их более высокие возможности могут легко провоцировать завышение уровней трудности обучения, что может привести к отрицательным последствиям. В работе с одаренными детьми нужно придерживаться 4 основных подходов; ускорение, углубление, обогащение, проблематизация. Перед учителем всегда стоит задача создания таких условий, при которых можно поддерживать и развивать индивидуальность ребенка, не растерять его способностей, не затормозить их рост, а реализовывать и развивать потенциальные возможности, обеспечить образовательные потребности одарённых детей, чтобы в будущем эти способности превратились в их достижения. Решение этой задачи происходит на учебных занятиях, и, конечно, очень важно говорить о содержании образования, которое должно

соответствовать поставленным целям. Все 4 подхода-ускорение, углубление, обогащение, проблематизация можно реализовывать в той или иной степени на уроках и в процессе внеурочной деятельности. В образовательном процессе развитие одарённого ребенка – это развитие его потенциала внутренней активности, то есть способности быть автором, творцом и активным созидателем собственной жизни, ставить цели и находить пути их достижения, иметь свободу выбора и ответственность за них, максимально использовать свои способности следует рассматривать как развитие. Поэтому методы и формы работы педагога должны способствовать решению поставленных задач. На своих уроках английского языка в работе с одаренными учениками я использую такие методы работы, как работа в парах, в малых группах, разноуровневые задания, творческие задания; консультирование по возникшей проблеме, дискуссия, игры. Также мои одаренные ученики принимают участие в предметных олимпиадах, интеллектуальные марафонах, различных конкурсах и викторинах, научно-исследовательских проектах по различной тематике; индивидуальные творческие задания. Так например, в прошлом учебном году начата научно исследовательская работа с учеником 9 класса по теме «Лексико семантическая группа качественных прилагательных казахского, русского и английского языков, выражающих общую оценку внешности человека». Учитывая интересы ученика, мы выбрали 3 произведения на 3 языках. Прочитав эти произведения, ученик дает характеристику главных героев произведения, используя качественные прилагательные из текста, описывающие внешность человека. Учащийся пополняет словарный запас на 3 языках, учится описывать внешность человека. В итоге мы составляем трехязычный казахско-русско-английский словарь по данной теме. Успешность обучения таких учеников во многом зависит от того, как построено обучение. Чтобы мотивировать их, нужно использовать следующие методы: рейтинг ученика, почетные места в классе; классный час по самоопределению, разработка портфолио и последующая презентация. Весь образовательный процесс и его психологическое сопровождение строятся с учётом индивидуальных особенностей ребенка и закладывают основу для поддержки, развития его способностей и реализации его потенциала. Учитывая психологические особенности одарённых детей, крайне важно создавать на уроках ситуации познавательного затруднения. Этот прием позволяет организовать активную самостоятельную деятельность учащихся, что в свою очередь дает возможность творчески приобретать знания, умения и навыки, развивать мыслительные способности. Использование разнообразных методов работы – наблюдение, эксперимент, исследование, работа с научной литературой – помогает дифференцировать обучение и максимально использовать личностный подход. Большое внимание уделяется дискуссиям, групповым обсуждениям, творческому самовыражению, самопроверке и групповому тестированию в различных контекстах. Уроки-исследования позволяют решать серьезные проблемы и исследовательские задачи, а жажда "познать тайну" превращает ученика в "исследователя". Успешное выполнение таких заданий формирует "интеллектуальное" удовольствие, положительную эмоцию. Использование психотехнических и дидактических игр дает возможность развивать произвольность психических процессов, таких как внимание и память, а также находчивость, смекалку и сообразительность. Творческие задания, сложные упражнения из дополнительных источников используются для поддержания интереса к предмету и развития природных способностей учащихся. Конкурсы, викторины, интеллектуальные игры, соревнования, мозговые штурмы, задания на логическое исследование и нестандартные задачи используются для того, чтобы каждый мог проявить свои способности. В процессе обучения одарённых учеников принципиально важным является использование информационно-коммуникационных технологий на всех этапах учебного процесса (например, при изучении нового материала, запоминании, повторении и управлении). Приведу лишь некоторые из них Worldwall, Bamboozle, Triventy, triv.in. Такие технологии широко распространены в школе и успешно используются на всех предметах. Всё выше перечисленное – лишь краткое

описание методов и приёмов работы с одаренными детьми. Несомненно, работа с одарёнными детьми сложна, но богата развивающими идеями не только для учеников, но и для учителей и родителей. Грамотно организованная и систематически проводимая работа по развитию одаренности повышает стремление учащихся к интеллектуальному самосовершенствованию и саморазвитию, развивает их творческие и проектно-исследовательские способности. Важно, чтобы занятия с одаренными детьми активизировали и поддерживали самостоятельность, смелость отходить от общепринятых шаблонов и искать новые решения. Чем раньше учитель обнаружит незаурядные способности в своих учениках и сумеет создать для них условия для обучения, тем больше надежд на то, что в будущем эти дети составят гордость школы.

Список использованной литературы:

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Основы педагогики творчества. – Казань, 2007.
2. Опыт работы с одаренными детьми в современной России. Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции / Науч. ред. Н.Ю. Синягина, Н.В. Зайцева. – М.: Арманов-центр, 2005 Литература: Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей: Учебное пособие для учителей. М., 2002.
3. Богоявленская Д. Б. Рабочая концепция одаренности. М. 2003.
4. Доровской А. И. Дидактические основы развития одаренности учащихся. М.: Российское педагогическое агентство, 2005
5. Клапаред Э. Как определить умственные способности школьников. Пер.Е. С. Коц и А. И. Карасика. Под ред.Л. Г. Оршанского.Л., Сеятель, 2007. 6.Миллер, А. Драма одаренного ребенка и поиск собственного Я / А. Миллер. — М.: Академический проект, 2001.
7. Одаренность и возраст. Развитие творческого потенциала одаренных детей: учеб. пособие / под. ред. А. М. Матюшкина; Издательство Московского психолого-социального института. — Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2004.
8. Бабаева Ю. Д., Лейтес Н. С. Психология одаренности детей и подростков: учеб. пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений/ под ред. Н. С. Лейтес.М:2000
9. Омарова В.К. Концептуальные подходы к работе с одаренными детьми / В. К. Омарова - 2010. - № 6. - С. 22-28.
10. Сатынская А.К. О проблеме разработки учебных программ для одаренных детей - 2010. - № 6. - С. 29-33.

THE MOST COMMON TRENDING TECHNOLOGIES AND METHODS AND THEIR EXAMPLES IN THE ENGLISH LESSON

Zharylgasyn Nurgul Zhumabaikyzy
English teacher №16 Secondary School Aktobe

Introduction

In today's world, technology is becoming an integral part of all aspects of our lives, and education is no exception. Every year we see how digitalization affects all levels of education — from elementary schools to higher education institutions. The use of technology in the educational process opens up new horizons, improves the quality of education and makes it more accessible and effective.

The relevance of the use of technology in education

The relevance of this topic is explained by several factors. First, technological innovations such as online courses, educational platforms, interactive applications and visualization tools

allow for increased access to knowledge. This is especially important in the context of globalization and the need to train specialists who are able to adapt to a rapidly changing world.

Secondly, technology helps to diversify teaching methods, which contributes to the engagement of students and increases their interest. Interactive elements, games and collaboration in an online environment make the learning process more fun and effective.

Thirdly, modern technologies make it possible to analyze and evaluate learning processes, which allows teachers to adjust approaches in a timely manner and improve student results.

The purpose of the article

The purpose of this article is to study the role of technology in education, to identify their advantages and disadvantages, as well as to analyze the current state and trends in the use of digital tools in education. The article will examine how technologies affect the educational process, which methods are most effective and what prospects open up for educational institutions in the context of digital transformation.

Trending new technologies play a significant role in the modern educational process, especially in learning foreign languages such as English. Their implementation in English lessons not only makes learning more exciting, but also increases its effectiveness and accessibility.

Why do we need trending new technologies in English lessons?

First of all, technology helps to create a diverse learning environment. With the help of various multimedia tools such as video, audio, interactive applications and online resources, teachers can bring information to students in different formats. This not only facilitates the process of perception, but also contributes to a deeper study of the material. For example, watching movies or listening to podcasts in English allows students to immerse themselves in the language environment and develop listening skills.

Advantages of using technology

1. Individualization of learning: Through online platforms and learning applications such as Duolingo or Babbel, students can learn at their own pace, which is especially important for different levels of language proficiency. The teacher can more effectively adapt his lessons to the needs of each student.

2. Access to resources: New technologies provide access to a huge number of resources, including e-books, scientific articles, video tutorials and interactive exercises. This enriches the learning process and gives you the opportunity to learn English through various contexts and topics.

3. Developing 21st Century Skills: Working with technology helps students develop critical thinking, creativity, and communication skills. Projects in which students create their multimedia materials require them to cooperate and make decisions, which is important in the modern world.

The effectiveness of technology in education

Research shows that the use of technology in teaching foreign languages significantly increases the motivation of students and contributes to better learning of the material. Technologies such as game elements in educational platforms make the learning process less formal and more fun. In addition, the possibility of instant feedback improves the understanding of mistakes and helps students progress faster.

For teachers, technology also provides tools to monitor students' progress, which allows them to more accurately assess their level of knowledge and identify areas that require additional attention.

The introduction of trending new technologies into English lessons is undoubtedly justified. They open up new horizons for teachers and students by creating a dynamic and interactive learning environment. Thanks to its advantages, such as individualization of learning, access to a variety of resources and the development of necessary skills, technology makes the process of learning a language more efficient and enjoyable. In the modern world, where English

language proficiency is becoming increasingly important, the use of innovative approaches in teaching is a necessary step towards successful language acquisition.

Overview of trending technologies in the English lesson

Modern technologies significantly expand the possibilities of teaching English, making lessons more interactive and accessible. Let's look at the main trends and examples of their application in the classroom.

2.1. Interactive whiteboards

Interactive whiteboards have become an important tool for creating an exciting and dynamic learning process. They allow teachers to use multimedia materials, integrate exercises and conduct group classes.

- An example of implementation: In the classroom, you can organize collective games and tasks, such as quizzes and brainstorming sessions, using interactive whiteboards. This promotes active student participation and improves understanding of the material through visualization and interaction.

2.2. Mobile applications for learning languages

Mobile apps provide convenient access to educational resources and exercises anytime, anywhere. They help students improve their language skills in a game format and track their progress.

- Example: Duolingo offers fascinating tasks in grammar, vocabulary and pronunciation. Quizlet allows you to create and use flash cards to learn new words and concepts, which makes the learning process more flexible and personalized.

2.3. Virtual and Augmented reality

VR and AR technologies create immersive learning environments, allowing students to interact with language contexts in real or simulated situations. This helps to improve the understanding and practical application of the language.

- Example: Using VR for immersive learning, for example, creating virtual travel or communication scenarios such as shopping in a store. This allows students to practice the language in a context as close to reality as possible.

2.4. Online Learning Platforms

Online platforms provide flexible access to educational materials and allow classes to be conducted in a virtual format. They support interaction between teachers and students through various tools.

- Example: Zoom and Google Classroom provide opportunities for remote lessons, task sharing and feedback. These platforms allow you to organize both synchronous and asynchronous learning, which is convenient for students with different schedules and training levels.

These technologies and methods significantly expand the possibilities of teaching and learning English, making the process more exciting and effective.

2.5. Artificial intelligence and adaptive technologies

Artificial intelligence and adaptive technologies provide a personalized approach to learning, allowing you to adjust the material to the individual needs and level of students.

- Example: Grammarly is used to automatically check grammar and style, providing recommendations for improving written texts. Rosetta Stone uses adaptive algorithms that adapt to the level and speed of student progress, ensuring more effective learning of the material.

2.6. Gamification

Gamification includes elements of games in the educational process, which makes learning more interesting and motivating. Game elements help students to participate more actively in classes and improve their results.

- Example: Kahoot! Allows you to create interactive quizzes and surveys that students can take in real time. ClassDojo uses a points and rewards system to assess student activity and progress, which encourages their participation and improves motivation.

2.7. Multimedia resources

The use of multimedia resources such as videos, audio materials and podcasts helps to make lessons more diverse and interesting, as well as improves listening skills and expands vocabulary.

- Example: YouTube channels such as engVid and BBC Learning English provide educational videos and lessons that help students develop language skills through real-world examples and practice.

2.8. Platforms for collaborative learning

Co-education and collaboration are becoming an important part of the learning process. Platforms that support group work and projects contribute to the development of team skills and improve language understanding.

- Example: Padlet allows you to create virtual collaboration boards where students can post their notes, discuss ideas and work on projects. Trello helps you organize assignments and projects, which is convenient for group work and task management.

These technologies and methods help to make the English language learning process more flexible, interactive and relevant to modern requirements. Applying them in practice can significantly increase the efficiency and enjoyment of learning a language.

Examples of successful technology implementation (Cases from real practice, student achievements)

Here are some examples of successful technology implementation in the educational process based on real cases and feedback.

Examples of successful technology implementation:

1. Using online courses and learning platforms

- The case: At one of the Russian universities, students began to actively use the Coursera platform to study new subjects and improve their skills. The program was integrated into the curriculum, which allowed students to receive additional points for successful completion of courses.

- Student achievements: Students who completed the courses improved their programming, marketing and analytics skills, which had a positive impact on their employment.

- Reviews: "Thanks to Coursera courses, I was able to master the Python programming language, which helped me a lot in my practice." - a 3rd year student.

2. The introduction of interactive technologies in school

is a case of: In one of the schools, an interactive learning system using SMART boards and collaboration applications was introduced.

- Student achievements: The level of student participation and interest has increased. Teachers noted that children became more active in discussions and ready to interact.

- Reviews: "Interactive lessons make the learning process interesting. I can see my mistakes right away and learn from them." - 8th grade student.

3. The use of Virtual Reality (VR)

- The case: The College of Technology has launched programs using VR so that students can simulate various scenarios and solutions, for example, in engineering or medicine.

- Student achievements: Students improved the skills of practical application of theoretical knowledge, they could practice in a safe environment, which reduced the number of mistakes in real life.

- Reviews: "It's incredible to feel like in a real laboratory without leaving the classroom. I am now confident in my abilities." - a medical student.

4. Project work using technology

- Case: As a programming course, students developed their startups using Agile methodologies and modern tools for teamwork.

- Student achievements: Some student projects were presented at startup competitions and received funding for their further implementation.

- Reviews: "Working in a team on a project has taught me a lot, from technology to working with people. It was a unique experience!" - 4th year student.

The general opinion of teachers and students:

Teachers note that the introduction of technology in education significantly increases the level of student engagement and improves the quality of education. Students often note that technology makes learning more accessible and exciting, allowing them to better assimilate the material.

The general trend shows that modern technologies are becoming necessary tools in the educational process, contributing to the development of critical thinking and practical skills among students.

Conclusion

Currently, trending technologies play a key role in English language teaching, creating new opportunities for learning and interaction between teachers and students. The integration of modern technologies, such as online platforms, mobile applications, virtual and augmented reality, contributes to more interactive and exciting learning. They not only motivate students, but also allow them to adapt the learning process to the individual needs of each student, providing a personalized approach.

Recommendations for the introduction of technology in lessons

1. Using online resources: Include online platforms such as Duolingo, Quizlet or Kahoot! in your lessons to create interactive tests and quizzes. This can increase the motivation and engagement of students.
2. Integration of video and audio content: Use multimedia materials – movies, podcasts and music videos in English. This will help students develop listening skills and expand their vocabulary.
3. Using mobile apps: Encourage students to use mobile apps to learn the language. This will provide the opportunity to study at any time and in any place.
4. Creating virtual classrooms: Try video conferencing technologies to conduct lessons remotely. This is especially true for groups with students from different regions.
5. Introduction of gamification: Use elements of game mechanics to create a competitive atmosphere in the classroom. Awards and achievements can increase student interest and engagement.
6. Feedback and analysis: Use tools for collecting feedback and analyzing academic performance, such as Google Forms or Mentimeter, to understand which aspects of learning need improvement.
7. Teacher training: Provide regular training for teachers on how to work with new technologies. This will help them integrate technology into their practice more effectively.

The introduction of trending technologies in English language teaching will not only make classes more interesting, but also significantly improve the quality of the educational process, preparing students for the modern requirements of communication in the international arena.

List of literature

The book:

1. Humboldt, V. Language and thoughts. - Moscow: Urs Publishing House, 2005.
2. Toynbee, A. A story that cannot be forgotten. - St. Petersburg: Azbuka Publishing House, 1998.
3. Sarukan, M. Psychology of facial expressions. - Moscow: Nauka, 2001.
4. Articles in the journal:
5. Ivanov, I. "Innovative approaches in education." *Pedagogy and Psychology*, 2020. — Vol. 45, n. 2, pp. 30-35.
6. Petrova, A.A. "Social media and their impact on youth." *Journal of Social Research*, 2021. — vol. 22, n. 1, pp. 15-22.
7. Online sources:
8. The National Library. "Resource and airbags." *Www.nlr.ru-да* . <http://www.nlr.ru>) (accessed: 10/15/2023).

9. Official UN website. "Sustainable Development Goals. "Www.un.org/sustainabledevelopment-да . <http://www.un.org/sustainabledevelopment>) (date of application: 10.10.2023).
10. Smirnov, D.N. Methods of teaching in higher education. - Abstract of the dissertation, Moscow, 2019.
11. Google Scholar. "Scientific articles and publications."Scholar.google.com-yes. <http://scholar.google.com>) (date of application: 12.10.2023).

РОЛЬ НАСТАВНИЧЕСТВА В РАЗВИТИИ ОДАРЕННЫХ ДЕТЕЙ: МОДЕЛИ И ПРИМЕРЫ

Аяпбергенова Динара Жеткершековна
Учитель английского языка,

Средняя общеобразовательная школа-лицей №20, г. Актобе

Аннотация. В статье рассматривается роль наставника при работе с одаренными учащимися, модели наставничества, их влияние на развитие одаренных детей, а также приведены примеры успешных программ наставничества. Каждая модель имеет свои особенности и может применяться в зависимости от конкретных нужд одаренных учеников. Примеры успешных программ наставничества показали, что этот подход способствует как академическому, так и личностному росту одаренных детей. В статье подчеркивается важность психологического благополучия одаренных детей, роли родителей в процессе наставничества, а также продолжительность и интенсивность наставничества.

Наставничество играет важную роль в развитии одаренных детей, оказывая значительное влияние на их академическое, социальное и личностное развитие. Одаренные дети часто обладают уникальными образовательными потребностями, которые требуют особого подхода. Наставники могут помочь им раскрыть свой потенциал, развить критическое мышление и обрести уверенность в себе. В данной статье будут рассмотрены различные модели наставничества, их влияние на развитие одаренных детей, а также приведены конкретные примеры успешных программ наставничества.

Рассмотрим само понятие наставничества и его значение для одаренных детей. Наставничество – это процесс, в котором опытный и квалифицированный взрослый (наставник) оказывает поддержку и руководит менее опытным учеником (наставляемым) в его образовательном и личностном развитии. В случае с одаренными детьми наставник играет роль посредника, который помогает развивать не только академические навыки, но и личные качества, такие как уверенность в себе, мотивация и способность к самоанализу [1]. Наставничество важно для одаренных детей по нескольким причинам:

1. **Индивидуальная поддержка:** Одаренные дети часто чувствуют себя изолированными от своих сверстников из-за своих уникальных способностей. Наставник может стать для них важным ресурсом, помогая справляться с эмоциональными и социальными трудностями.
2. **Углубление знаний:** Наставник может предоставлять более сложные задачи и проекты, способствующие развитию критического мышления и креативности.
3. **Мотивация и ориентация:** Наставничество может помочь одаренным детям сформировать четкие цели и направить их усилия на достижение успеха в выбранной области.

Существует несколько моделей наставничества, каждая из которых имеет свои особенности и применяется в зависимости от конкретных нужд одаренных детей.

Традиционная модель наставничества предполагает взаимодействие один на один между наставником и учеником. В этой модели наставник помогает ребенку развивать его способности, предоставляя советы, делясь опытом и помогая решать проблемы, с которыми сталкивается ученик [2]. *Например:* В рамках программы “Gifted and Talented Education” (GATE) в США наставники работают с одаренными детьми индивидуально, помогая им углублять знания по выбранным предметам и развивать исследовательские навыки [3].

Групповое наставничество включает в себя работу наставника с группой одаренных детей, объединенных по интересам или уровню подготовки. Такая модель позволяет ученикам не только получать поддержку от наставника, но и обмениваться идеями с другими одаренными детьми [4]. *Например:* В Австралии программа “School-based Mentoring Program” предусматривает создание групп одаренных детей, которые работают над проектами под руководством опытного наставника. Такая форма взаимодействия способствует развитию навыков командной работы и креативности [5].

С развитием технологий стала возможна **модель дистанционного наставничества**, при которой наставник и ученик общаются через Интернет. Это особенно актуально для детей, проживающих в отдаленных регионах, где нет возможности встретиться с наставником лично [6]. *Например:* Программа “MentorNet” в США предоставляет дистанционное наставничество для одаренных детей, интересующихся наукой и техникой. Наставники из различных отраслей науки и технологий помогают учащимся развивать свои интересы и готовиться к будущей карьере [7].

Обратное наставничество – это модель, в которой одаренные дети сами выступают в роли наставников для своих сверстников или младших школьников. Это способствует укреплению лидерских качеств и уверенности в себе [8]. *Например:* В рамках программы “Young Mentors” в Великобритании старшеклассники, проявившие одаренность в определенной области, выступают в роли наставников для младших учеников. Они помогают им с учебой и развитием творческих способностей [9].

Существуют различные программы наставничества, ориентированные на поддержку одаренных детей. Рассмотрим несколько успешных примеров.

Программа “Davidson Young Scholars” (США) предоставляет наставничество одаренным детям и подросткам в возрасте от 5 до 18 лет. В рамках программы ученики получают индивидуальную поддержку от наставников, которые помогают им развивать свои таланты, решать учебные и социальные проблемы. Программа также предоставляет доступ к специализированным ресурсам и мероприятиям, направленным на развитие одаренности [10]. Программа “VEX Robotics Mentor Program” (Международная) направлена на поддержку одаренных детей, интересующихся робототехникой. Наставники помогают участникам программы разрабатывать и программировать роботов, готовить их к участию в международных соревнованиях. Программа способствует развитию технических навыков, критического мышления и умения работать в команде [11]. Программа “Talent Identification Program” (TIP) (США) от Университета Дьюка предоставляет одаренным детям возможность участия в летних лагерях, учебных курсах и исследовательских проектах под руководством опытных наставников. Программа направлена на развитие академических навыков и подготовку к поступлению в ведущие университеты [12].

Наставничество оказывает значительное влияние на развитие одаренных детей, способствуя их академическому и личностному росту.

Академическое развитие. Наставничество помогает одаренным детям углублять знания по выбранным предметам, развивать исследовательские навыки и готовиться к участию в олимпиадах и конкурсах. Исследования показывают, что участие в программах наставничества положительно сказывается на успеваемости и академической мотивации одаренных детей [13].

Социальное развитие. Одаренные дети часто сталкиваются с трудностями в социальной адаптации, что может приводить к чувству изоляции. Наставничество помогает им развивать навыки общения, работать в команде и строить позитивные отношения с окружающими. Программы группового наставничества особенно эффективны в решении этих проблем [14].

Личностное развитие. Наставники играют важную роль в развитии у одаренных детей уверенности в себе, самостоятельности и способности к самоанализу. Они помогают ученикам ставить цели и преодолевать трудности, что способствует их личностному росту и формированию лидерских качеств [15].

Несмотря на многочисленные преимущества наставничества, существуют и определенные проблемы, которые могут затруднять его реализацию. Одна из основных проблем – это нехватка квалифицированных наставников, обладающих достаточными знаниями и опытом для работы с одаренными детьми. Поиск и подготовка таких специалистов требует значительных усилий и ресурсов [16]. Не все дети и наставники могут поддерживать высокий уровень мотивации и вовлеченности на протяжении всего процесса наставничества. Важно разрабатывать стратегии, которые помогут поддерживать интерес и активность участников программ [17]. Оценка результатов наставничества может быть сложной задачей, особенно в случае, если влияние программы на развитие одаренных детей проявляется через длительное время. Разработка надежных методов оценки и мониторинга программ наставничества является важной задачей для исследователей и практиков [18].

Наставничество не только способствует академическому и личностному развитию, но и оказывает значительное влияние на психологическое благополучие одаренных детей. Одаренные дети нередко сталкиваются с повышенными ожиданиями, как со стороны окружающих, так и со стороны самих себя. Это может приводить к стрессу, тревожности и перфекционизму [19]. Наставники могут помочь ученикам справляться с этими вызовами, научив их управлять своими эмоциями и формировать реалистичные ожидания.

Исследования показывают, что наличие наставника может снижать уровень стресса у одаренных детей и повышать их самооценку. Важно, чтобы наставники уделяли внимание не только академическим достижениям, но и эмоциональному состоянию учеников, помогая им развивать здоровое отношение к успехам и неудачам [20].

Эффективность наставничества во многом зависит от его продолжительности и интенсивности. Исследования показывают, что более продолжительные и регулярные сессии наставничества приводят к лучшим результатам в развитии одаренных детей [21]. Наставничество, которое продолжается в течение нескольких лет, позволяет установить глубокие и доверительные отношения между наставником и учеником, что способствует более успешному развитию.

Однако интенсивность наставничества также должна быть сбалансирована. Чрезмерное количество встреч и заданий может привести к переутомлению и снижению мотивации. Важно, чтобы наставники и ученики находили оптимальный ритм работы, который позволял бы достигать поставленных целей без перегрузки [22].

Родители играют немаловажную роль в процессе наставничества одаренных детей. Они могут оказывать поддержку и поощрять участие ребенка в программе наставничества, а также обеспечивать условия для успешной реализации образовательных и личных целей. Важно, чтобы родители активно взаимодействовали с наставниками, делились своими наблюдениями и совместно разрабатывали стратегии поддержки ребенка [23].

Кроме того, родители могут сами выступать в роли наставников, особенно в раннем возрасте. В этом случае важно, чтобы родители обладали необходимыми знаниями и навыками для того, чтобы быть эффективными наставниками. Поддержка родителей может быть особенно важной для одаренных детей, которые сталкиваются с социальными или эмоциональными трудностями [24].

Наставничество является одним из ключевых факторов успешного развития одаренных детей. Оно позволяет не только раскрыть их академический потенциал, но и способствует формированию личностных качеств, таких как уверенность в себе, самостоятельность и умение работать в команде. Различные модели наставничества, включая традиционное, групповое, дистанционное и обратное наставничество, могут быть адаптированы в зависимости от индивидуальных потребностей ребенка.

Важно учитывать культурные и гендерные особенности, а также эмоциональные потребности одаренных детей при организации наставничества. Успех наставничества также зависит от продолжительности и интенсивности взаимодействия между наставником и учеником, а также от активного участия родителей в этом процессе. В конечном итоге, наставничество может значительно улучшить качество жизни и перспективы одаренных детей, помогая им справляться с вызовами и достигать своих целей.

Заключение

Наставничество играет ключевую роль в развитии одаренных детей, помогая им раскрывать свой потенциал, развивать академические навыки и формировать уверенность в себе. Существует множество моделей наставничества, каждая из которых имеет свои особенности и может применяться в зависимости от конкретных нужд одаренных учеников. Примеры успешных программ наставничества показывают, что этот подход способствует как академическому, так и личностному росту одаренных детей. Однако для достижения максимальной эффективности важно решать проблемы, связанные с подбором наставников, поддержанием мотивации и оценкой результатов программ. В будущем наставничество останется важным элементом поддержки одаренных детей, способствуя их развитию и успеху в различных сферах жизни.

Использованная литература

1. Johnson, W. B. (2020). *The Elements of Mentoring*. Palgrave Macmillan;
2. Zachary, L. J. (2021). *The Mentor's Guide: Facilitating Effective Learning Relationships*. Jossey-Bass;
3. Colangelo, N., & Davis, G. A. (2020). *Handbook of Gifted Education*. Pearson;
4. Karcher, M. J., & Nakkula, M. J. (2019). *Youth Mentoring in Schools: An Evidence-Based Approach for Effective Practice*. Harvard Education Press;
5. Kanevsky, L., & Keighley, T. (2021). *To Produce or Not to Produce? Understanding Boredom and the Honor in Underachievement*. Roeper Review;
6. Clasen, D. R., & Clasen, R. E. (2022). *Mentorship Programs for the Gifted: What, Why, and How?*. Gifted Child Quarterly;
7. Callahan, C. M., & Hertberg-Davis, H. L. (2020). *Fundamentals of Gifted Education: Considering Multiple Perspectives*. Routledge;
8. Robinson, A., & Clinkenbeard, P. R. (2020). *Student Learning Outcomes from Guided Inquiry: Mentoring the Gifted Learner*. Journal of Advanced Academics;
9. Plucker, J. A., & Callahan, C. M. (2023). *Critical Issues and Practices in Gifted Education*. Prufrock Press;
10. Davis, G. A., Rimm, S. B., & Siegle, D. (2021). *Education of the Gifted and Talented*. Pearson;
11. Sternberg, R. J., & Davidson, J. E. (2020). *Conceptions of Giftedness*. Cambridge University Press;
12. VanTassel-Baska, J., & Stambaugh, T. (2021). *Overlooked Gems: A National Perspective on Low-Income Promising Learners*. National Association for Gifted Children;
13. Peterson, J. S., & Ray, K. E. (2022). *The Social and Emotional Development of Gifted Children: What Do We Know?*. Prufrock Press;
14. MacLeod, K., & Conway, R. N. F. (2021). *Gifted Children and Social Isolation: A Review of Current Literature*. Australasian Journal of Gifted Education;

15. Reis, S. M., & Renzulli, J. S. (2023). *The Schoolwide Enrichment Model: A Comprehensive Plan for Educational Excellence*. Creative Learning Press;
16. Renzulli, J. S., & Reis, S. M. (2020). *A Systems Approach to Talent Development in Schools: Identifying and Developing Creative Productive Giftedness*. Creative Learning Press;
17. Karnes, F. A., & Bean, S. M. (2020). *Methods and Materials for Teaching the Gifted*. Routledge;
18. Gagné, F. (2021). *Differentiating Giftedness from Talent: The DMGT Perspective*. Routledge;
19. Neihart, M., Reis, S. M., Robinson, N. M., & Moon, S. M. (2022). *The Social and Emotional Development of Gifted Children: What Do We Know?*. Prufrock Press;
20. Cross, T. L. (2020). *On the Social and Emotional Lives of Gifted Children*. Prufrock Press;
21. Subotnik, R. F., Olszewski-Kubilius, P., & Worrell, F. C. (2021). *The Psychology of High Performance: Developing Human Potential into Domain-Specific Talent*. American Psychological Association;
22. Siegle, D., & McCoach, D. B. (2021). *Underachievement in Gifted Education: Dynamic, Multi-Faceted, and Developable*. Springer;
23. Silverman, L. K. (2020). *Counseling Gifted and Talented Children: A Guide for Teachers, Counselors, and Parents*. Springer;
24. Moon, S. M. (2022). *Social and Emotional Issues, Underachievement, and Counseling of Gifted and Talented Students*. Corwin Press.

РАБОТА С ОДАРЁННЫМИ ДЕТЬМИ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ УЧАЩИХСЯ К УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

**Левицкая Мария Николаевна
Учитель английского языка,
Средняя общеобразовательная школа-лицей №20, г. Актобе**

Аннотация

В данной статье рассматривается актуальность проблемы организации работы с одаренными детьми в процессе обучения английскому языку в условиях современной школы. Анализируются понятия об одарённости, интеллектуальном потенциале одарённых детей и об основных стратегиях работы с одарёнными детьми. Перечислены цели и задачи работы с одаренными детьми для успешного развития и реализации их способностей. Излагаются особенности управления учебно-воспитательным процессом с различными типами одарённых детей. Особое внимание обращается на основные виды деятельности и формы работы, помогающие развивать творческие способности одарённых учащихся в условиях современного образовательного пространства.

Тема одаренных и талантливых детей постоянно звучит в средствах массовой информации. Действительно, эту тему можно назвать одной из самых интересных и актуальных в современной педагогике и психологии. Никто не станет отрицать, что научно-технический прогресс страны и благополучие общества во многом зависит от интеллектуального потенциала. Действительно, прогресс цивилизации зависит от творческих, одарённых людей. Важнейшая задача общества – сохранять и развивать одарённость каждого. Поэтому нам, педагогам, в своей повседневной практической деятельности следует быть очень внимательными к каждому ребёнку, его особенностям, способностям. Статистика гласит, что 10% детей одарены от природы, а 80% обладают определёнными способностями, которые могут раскрыться в определённых ситуациях,

при определённых методах работы педагога. Одаренность – это системное, развивающееся в течение жизни качество психики, которое определяет возможность достижения человеком более высоких, незаурядных результатов в одном или нескольких видах деятельности по сравнению с другими людьми.

Кто же такие одарённые дети? Одаренный ребенок – это ребенок, который выделяется яркими, очевидными, иногда выдающимися достижениями (*или имеет внутренние предпосылки для таких достижений*) в том или ином виде деятельности. Одарённым считается ребёнок, значительно опережающий своих сверстников в умственном развитии, либо выделяющийся среди других музыкальными, художественными спортивными или другими способностями. Также диагностика одарённости осуществляется по значимому результату деятельности. Если ребенок с интересом включается в деятельность, начинает достигать последовательных успехов, значит, он является одарённым. Именно по мотивации, которая, по мнению многих исследователей, является ключевой характеристикой одаренности личности, ведущей к продуктивной самореализации в специально сконструированной образовательной среде, и по продуктивности (*значимому для ребенка результату*) этой деятельности мы определяем одарённость.

Очень важна для развития одаренности комфортная развивающая среда и творческая атмосфера. Каждый коллектив – это уникальное сообщество, в которое входят дети, педагоги и родители. Только это единство может вызвать у ребенка чувство психологической защищенности и гармонии, а значит способствовать его полноценному развитию. Следует отметить, что дело не столько в передаче знаний, сколько в создании условий и предоставлении возможностей для предметной творческой деятельности, чтобы дети могли углублять эти знания и разрабатывать на их основе новые, необходимые для жизни общества. Исходя из вышеизложенного, можно сделать вывод, что работа с одаренными детьми очень важна.

Отличительные особенности одаренных детей в учебной деятельности

В учебной деятельности одаренные дети отличаются тем, что хотят добиваться успехов в учебе и приобретать знания, не воспринимая это как насилие над собой, способны к самостоятельным действиям благодаря приобретенным ранее умственным навыкам. Склонность к изучению иностранных языков выявляется у детей уже на начальном этапе обучения. Такие учащиеся легко усваивают новый материал, активны, их отличает творческий подход, стремление к познанию и к самостоятельному исследованию. Они оригинальны, креативны и экспериментируют, применяя средства художественной выразительности. С такими учениками учителю работать и легко, и в то же время сложно. Они требуют к себе особого внимания. Уже в начальной школе можно встретить таких учеников, которых не удовлетворяет работа со школьным учебником, они читают словари и специальную литературу, пытаются узнать как можно больше.

При воспитании и обучении одаренного ребенка необходимо, чтобы любопытство вовремя переросло в любовь к знаниям – любознательность, в познавательную потребность. Урок для таких детей особенно интересен, когда имеет место поисковая и исследовательская ситуация, импровизация и парадоксы. Классно-урочная система обучения, являясь хорошим стимулом для средних учащихся, становится тормозом и бичом для одаренных. Поэтому с одаренным ребенком надо работать по индивидуальной программе.

Наша задача, как педагогов – поддержать ребенка и развить его способности, подготовить почву для того, чтобы эти способности и потребности были реализованы. Каждый ученик является личностью, обладает неповторимыми индивидуальными особенностями и способностью изучать иностранный язык. Приоритетной целью обучения одарённых детей является создание условий для развития личности. Следовательно, учителю необходимо так организовать деятельность учащихся, чтобы способный, одаренный ученик развивал не только способности, но и

свою эрудицию, память, ум, речевую культуру, трудолюбие, дисциплинированность, ответственность, которые являются неперенными спутниками создания ситуации успеха у учащихся.

Стратегия работы с одаренными детьми. Выявление одаренных детей нужно начинать ещё в начальной школе на основе наблюдения, изучения психологических особенностей речи, памяти, логического мышления. Работа с одаренными и способными учащимися, их поиск, выявление и развитие - одно из важнейших аспектов деятельности начальной школы.

Выделяют четыре основных подхода в работе с одаренными детьми: ускорение, углубление, обогащение, проблематизация. Все эти подходы можно реализовывать в той или иной степени на уроках. Работа с одаренными детьми требует от педагога реализации основных принципов обучения:

- принципа развивающего обучения (развитие познавательных и воспитание личностных качеств учащихся);
- принципа индивидуализации и дифференциации обучения (изучение и учет индивидуальных и типологических особенностей учащихся). Высшим уровнем реализации этого принципа обучения является разработка индивидуальной программы развития одаренного ребенка.
- принципа учета возрастных возможностей (соответствие содержания образования и методов обучения специфическим особенностям одаренных учащихся на разных возрастных этапах).

При реализации принципов работы с одаренными детьми необходимо также учитывать следующее:

- возрастание роли внеурочной деятельности одаренных детей через кружки, спецкурсы, факультативы;
- усиление внимания к проблеме межпредметных связей в индивидуальной работе с учащимися;
- создание условий для совместной работы учащихся при минимальной роли учителя;
- максимальное разнообразие предоставляемых возможностей;
- обеспечение свободы выбора учащимися дополнительных образовательных услуг (ИТ, репетиторство).

Работая с одаренными детьми, учителям следует определять для себя цели, задачи, и содержание работы, а также составлять для себя перспективный план работы индивидуальных занятий с ребёнком. В работе с одаренными детьми используются различные приёмы, формы и методы работы, а также современные технологии обучения.

Формы работы с одаренными учащимися: групповые занятия по параллелям классов с сильными учащимися; кружки; конкурсы; интеллектуальный марафон; участие в олимпиадах; работа по индивидуальным планам; научно-исследовательские конференции; использование элементов современных технологий обучения (проекты, индивидуализация и дифференциация, критическое мышление, портфолио, игровые технологии, на основе личностно - ориентированного и компетентностного подходов в обучении). Всё это помогает сформировать все виды компетенций, необходимых для успешного развития личности. Как показывает практика, наиболее эффективный метод взаимодействия с одаренным ребенком – индивидуальные занятия с акцентом на его самостоятельную работу с материалом (для подготовки к олимпиадам, конкурсам, проектам, исследовательским работам). В процессе работы с одаренными детьми, необходимо практиковать две формы деятельности - урочную и внеурочную.

Урочные формы деятельности. Основной задачей учителя является организация образовательного процесса в соответствии с познавательными потребностями учащихся. Методы и формы работы с одаренными учащимися должны органически сочетаться с методами и формами работы со всеми учащимися школы и в то же время отличаться

своеобразием. Для этого подходит технология дифференциации и индивидуализации. Использование на уроках технологии дифференциации и индивидуализации позволяет развивать навыки и умения каждого ученика при разной степени обучаемости и реализовать в полной мере творческий потенциал без перегрузок.

Использование на уроках технологии дифференциации и индивидуализации предполагает:

- индивидуальные формы работы, направленные на повышение мотивации к изучению иностранных языков;
- разноуровневые задания, тесты (по страноведению, грамматике, чтению, лексике);
- привлечение учащихся к разработке и проведению интеллектуальных марафонов, отдельных этапов уроков.
- домашние задания повышенной трудности с использованием внепрограммного материала по интересам, особенно при подготовке учащихся к олимпиадам, конкурсам, праздникам на английском языке.

Работа с одарёнными детьми ведётся на конструктивном и творческом уровнях.

Использование на уроках заданий повышенной трудности для сильных учеников – хороший ассистент учителя. При подготовке к уроку подбираются различные дополнительные задания для учащихся, которые намного быстрее усваивают материал. Также организуются дополнительные стимулирующие (для «сильных») и поддерживающие (для «слабых») занятия. Для таких занятий разрабатываются задания, которые направлены на углубление и совершенствование материала, пройденного на уроке. «Сильные» дети могут в рамках урока проводить «веселые минутки» (разучивая с классом песни), устраивать кукольные театры и т.д. Также по конкретному тематическому заданию учителя «сильные» ученики могут самостоятельно или вместе с учителем составлять, а потом в классе проводить викторины, конкурсы. При этом одарённый ученик не выставляет и не противопоставляет себя классу, а работает на него! Например, получив от учителя задание сделать доклад об одной из стран изучаемого языка, и изучив массу литературы, одарённый ученик может выступить с интересным сообщением перед классом. Таким образом, выступая в роли учителя, ученик и сам получает очень много информации для себя.

Очень важно оказывать доверие своим ученикам. С этой целью последний урок в конце триместра иногда может проводиться учениками, которые выступают в роли учителя. Они составляют план урока, придумывают творческие задания для остальных обучающихся: кроссворды, ребусы, заполнение пропусков в предложениях словами или фразами (5 – 6 классы) и т. д.

Применение лексико-грамматических упражнений.

На среднем этапе обучения можно применять лексико-грамматические упражнения, развивающие умение учащихся применять знания на практике и умение логически мыслить: перефразировать предложение; найти ошибку в предложении; заменить подчёркнутое слово на нужное по смыслу; расставить фразы в диалоге в нужном порядке. На старшем этапе обучения успешно используются технология дебатов и дискуссий, мини-конференции. Они помогают учащимся не бояться экспромтов, развивают коммуникативные навыки, умение делать выводы и работать в команде, умение логически мыслить, рассуждать. Такая работа позволяет наладить сотрудничество учителя и ученика, взаимное доверие и уважение учащихся друг к другу. Одарённые дети креативны.

Учитель может использовать следующие задания, стимулирующие и развивающие творчество детей во время учебных занятий: *ролевые игры, создание викторин, творческие задания (придумать рассказ по иллюстрациям и т.д.)*. Также на старшем этапе обучения можно предложить такие задания: придумать окончание к незавершённой истории; сочинить рассказ, в котором заданная пословица, будет служить моралью или логическим выводом всего рассказа;

Одарённые дети – это первые помощники учителя на уроке. Учитель может успешно использовать лидерские способности одарённых детей особенно при организации работы в группах. Возглавляя работу в группе, такие ученики вовлекают остальных детей в процесс, способствуют раскрытию не только своего актёрского таланта, но также помогают членам своей команды обнаружить их творческие возможности, вдохновить их, внушить им, что они тоже могут создавать и экспериментировать.

Работая по принципу «Языку нельзя научить, языку можно только научиться», можно использовать на уроках задания, способствующие развитию творческого мышления учащихся. К таким заданиям относятся *ребусы, головоломки, чайнворды и т.д.* Так как одаренных школьников отличает высокая скорость переработки и усвоения информации, они обожают не только решать головоломки, чайнворды, кроссворды, ребусы, но и сами составляют такого рода задания. При этом они хорошо усваивают лексический материал, запоминают написание слов, учатся работать со словарем.

Существует мнение, что с одарёнными детьми нужно очень часто заниматься дополнительно после уроков. Но это не совсем так. Одарённых детей нужно учить самостоятельно добывать заданную информацию.

Различные формы и методы внеурочной работы (факультативы, кружки, привлечение учащихся к участию в различных олимпиадах вне школы, внеурочная исследовательская работа учащихся и т.д.) открывают для учителя возможности для выявления и развития одаренных учащихся.

Работая в малых группах, необходимо стараться максимально реализовать дифференциацию обучения, индивидуальный подход, применяя разные методы работы: наблюдение, эксперимент, исследование, работу с научной литературой, используя ИКТ. Это позволяет учесть различные потребности и возможности одаренных детей.

Очень эффективно проведение таких мероприятий, как предметные недели иностранного языка, олимпиады по иностранным языкам, а также дистанционные конкурсы и викторины, которые являются самыми массовыми и наиболее успешными формами развития одарённости школьников с помощью Интернет-технологий. Дистанционные конкурсы формируют настойчивость, мотивируют активность и желание учащихся одержать победу за достигнутые результаты и получить дипломы, свидетельства и другие награды. Всё это помогает сформировать все виды компетенций, необходимых для успешного развития личности.

Во внеурочной деятельности используются дополнительные ресурсы, на которые не хватает времени на уроке. Кроме того, вне урока учащиеся чувствуют себя свободнее и раскованнее, больше раскрываются перед учителем и одноклассниками.

В настоящее время также активно используются ИКТ технологии, которые отвечают потребностям учащихся и дают возможность работать в различных режимах и на разных уровнях.

Сфера использования ИКТ технологий очень разнообразна:

- извлечение необходимой языковой информации (знакомство с новыми лексическими и грамматическими явлениями английского языка);
- тренировка языковых и речевых навыков с целью формирования и развития языковой компетенции;
- знакомство с реалиями современной жизни англоязычных стран.

Образец языкового портфеля. Языковой портфель (или Портфолио) позволяет одарённым ученикам отслеживать прогресс в изучении иностранного языка, анализировать проблемы, ставить новые задачи и решать их, непрерывно повышая свой языковой уровень. Языковой портфель (или Портфолио) может быть полезным для одарённого ученика при дальнейшем обучении, выборе профессии, в путешествиях и новых знакомствах в будущем.

Условия для успешной работы с одаренными учащимися

- осознание важности учебной работы и усиление внимания к проблеме формирования положительной мотивации к учению;
- постоянное совершенствование методической системы работы с одаренными детьми;
- работа по индивидуальному плану с большими объемами учебных заданий;
- требование выполнения обычного учебного задания в нескольких альтернативных вариантах;

Чтобы быть успешным в работе по этому направлению, учитель должен быть увлечён своим делом; способным к экспериментальной, научной и творческой деятельности; профессионально грамотным; интеллектуальным, нравственным и эрудированным; проводником передовых педагогических технологий; психологом, воспитателем и умелым организатором учебно-воспитательного процесса.

В заключение хотелось бы отметить, что работа педагога с одарёнными детьми – это сложный, непрерывный процесс, который требует от учителя личностного и профессионального роста, постоянного обновления знаний в области психологии одарённых учащихся и их обучения, а также тесного сотрудничества с психологами, коллегами и родителями одарённых детей. Станет ли ребёнок талантливой личностью с признаками одарённости? Это зависит от широкого спектра причин и факторов. Перед педагогом стоит нелегкая задача по созданию максимально благоприятных условий для всестороннего развития ученика, формированию ситуации успеха, что будет положительно мотивировать и стимулировать творческую активность одарённых школьников. Следовательно, перед современной школой стоит задача создания таких условий, которые помогут поддерживать и развивать одарённых детей, обеспечивая их образовательные потребности для достижения высоких результатов и качества знаний по предмету.

Список литературы:

1. Джумагулова Т.Н. Соловьева И.В. Одаренный ребенок: дар или наказание. Книга для педагогов и родителей. – СПб., 2009
2. Ильницкая И.А. «Рабочая концепция одаренности» (2003 г.) – фундаментальная основа подготовки педагогов к выявлению и развитию одаренности детей и подростков / И. А. Ильницкая // Одар. ребенок. – 2011. - №3. – С. 12-28. – Библиогр.: с. 26-27.
3. Нурахметова, К.С. Вспомогательные средства воздействия в развитии одаренных детей. 2010. - № 6. – С. 122-127.
4. Карне М. Учитель // Одаренные дети. – М.: Прогресс, 1991. С.235-254
5. Лопатина М.А. – Работа с одаренными учащимися. – Журнал «Завуч», 1999, №6, с. 70-72.
6. Лейтес Н.С. Одаренные дети / Н.С.Лейтес // Психология и психофизиология индивидуальных различий. – М., 1977
7. Лейтес Н.С. Способности и одаренность в детские годы. М.: Знание, 1984
8. Лейтес Н.С. Возрастная одаренность школьников. М.: Академия, 2001
9. Панов, В. И. Одаренные дети: выявление – обучение – развитие [Текст] / Педагогика. – 2001. - № 4. – С. 30–44.
10. Савенков, А. И. Диагностика детской одаренности как педагогическая проблема [Текст] / Педагогика. – 2000. - № 10. – С. 87–94.
11. Жиркова М.В. Одаренность как результат сотрудничества и сотворчества педагога и обучающихся / - 2011. - № 5. – С. 72-84.
12. Карне М. Учитель // Одаренные дети. – М.: Прогресс, 1991. С.235-254

ТАЛАНТТЫ ЖӘНЕ ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС

Хайрлина Назгуль Сибагалиевна

Ақтөбе қаласы

№ 71 Жалпы білім беретін орта мектебінің ағылшын тілі мұғалімі

*Баланы оқытудың мақсаты - оны әрі қарай мұғалімнің көмегенсіз-ақ дамуға қабілетті ету.
Эдгард Хабард*

Барлық мұғалімдер балаларға білім беруде барынша жоғары жетістіктерге қол жеткізу үшін қолайлы орта жасауға тырысады. Дарынды және талантты қатысты бұл ойлауды, талқылауды және мұқият жоспарлауды талап ететін едәуір күрделі мәселе. Әртүрлі теориялар мен стратегиялар балаларды оқытудың мазмұнын анықтау үшін тиісті бағдарлама шеңберінде қолданылады.

«Әр баланың қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы жеке адамның дарындылығын таныту» сияқты өзекті мәселелер енгізіліп отырғаны белгілі. Дарынды балаларға білім беруді әр ғылымның бүгінгі дәрежесіне сәйкес жүргізу бір жағынан қоғамға талантты мамандар даярлауда тиімді болса, екінші жағынан қоғамға ерекше дарынды балалардың тек өзінің интеллектуалдық дамуын қамтамасыз етеді. Жас жеткіншектің бойындағы табиғат берген ерекше қабілетті, дарындылықты тани білу, оның одан әрі қабілетті, дарындылықты тани білу, оның одан әрі дамуына бағыт-бағдар бере білу ерекше қиын іс. Алайда әр баланың жеке қабілетін анықтап, оны сол бағытта жетелеу - ұстаз парызы. Баланы заманына қарй икемдеп, өз заманының озық өнегесін оның санасына сіңіре білу, оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту - бүгінгі күннің басты талабы.

Дарындылық мәселесін зерттеушілердің еңбектері көп болғанымен, дарындылықтың мән-мағынасы жөнінде олар ортақ бір пікірге келе қоймайды. Сондықтан да, біз баланың дарындылығы деп, оны өз құрдастарымен салыстырғанда бірдей жағдайда білім игеру деңгейінің шоғырлығымен аса ерекше байқалатын шығармашылық қабілетінің байқалуы деп түсінеміз. Дарындылыққа педагогикалық энциклопедияда мынадай анықтама берілген: дарындылық белгісі бір әрекет саласында ерекше жетістікке жеткізетін адам қабілеті дамуының деңгейі.

Дарындылық ұғымымен қатар шығармашылық, талант, данышпандық ұғымдары бар. Шығармашылық - өзінің жаңашылдығымен, өзгешелігімен ерекшеленетін өнім алуға мүмкіндік жасайтын, жеке тұлға бойындағы қабілеттіліктің, білім мен біліктің болуы. Бүгінгі таңда білім саласының алдында жүйелі дайындалып берген білімді, дағдылары меңгеретін шығармашылық бағытта жұмыс істейтін, тың жаңалықтар алатын, бір тума ойлау қабілетімен ерекшеленетін жеке тұлға қалыптастыру бұл әрине, оқушылардың шығармашылық әрекетін дамытудың маңызы мәселе екендігін дәлелдейді. В.В. Давидо «Жеке тұлға негізінде шығармашылық бастау жады: жеке тұлғаның маңызы жасампаздыққа мұқтаждығына және қабілетіне байланысты деп есептеген.

Б.Элькони шығармашылыққа мынадай анықтама береді: шығармашылыққа мынадай анықтама береді: шығармашылық – бұл ерекше тұрғыдағы жасампаздық, жаңадан жасалынған нәрсе, бұрынғы нәрселердің механикалық қайталануы емес, өзінің сопылығымен, бір тумалығымен ерекшеленетін болса, онда бұл нәрсені нәрсені туғызатын шығармашылық акт туралы сөз қозғауға болады. Дарынды балаларды анықтау - баланың дамуын таңдаумен байланысты ұзақ процесс. Осы айтылғандарды ескере отырып, дарынды балаларды анықтаудың мынадай ұстанымдары тұжырымдалды: баланың қызығушылығы мен мен бейімділігіне барынша сәйкес келетін қызмет аясында баланың іс-әрекетіне талдау жүргізу, дамытушылық ықпал ете отырып, баланың психологиялық кедергілерін жоюға мүмкіндік беретін тренингтік әдістерді пайдалану,

баланың дарындылық белгісін оның психикалық дамуының нақты деңгейінде ғана емес. Дарынды оқушыларды анықтауда назар аударатын басты ерекшеліктері:

Дарынды бала шапшаң және өзгеше ойлайды.

Көп көлемде білім меңгереді, алған білімін қолдана біледі.

Таным, түсінігі жоғары.

Дарынды оқушының физикалық тұрғыдан ерекшелігі: дамудағы шапшаңдылық қиял-күшінің басымдығы.

Дарынды оқушының ішкі сезімі жағынан өзгешелігі: семімтал, толыққанды, аңғарлы болуы.

Жұмыстың бағыттары:

- Диагностика – оқушыны тұлға ретінде байқау.
- Қабілеті жоғары және дарынды оқушылармен күрделі тапсырмалар бойынша жұмыс істеу;
- Сабақтан және сыныптан тыс жұмыстары, сондай-ақ оның болашақтағы даму мүмкіндігін де есепке ала отырып бағалау, жұмыс нәтижесін талдау, бақылау, әңгімелеу, мұғалімдер мен ата-аналардың сипаттамалық бағалары, түрлі ақпарат алу көздерін пайдаланып, бала қабілеттерін кең көлемде қамтуға мүмкіндік беретін баланың мінез-кұлқы мен іс-әрекетін жан-жақты бағалаудың кешенді сипаты. Дарынды оқушымен жұмыс істеудің негізгі мақсаты: олардың шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру. Ал мақсат қажет оқу бағдарламасын тереңдетіп, оқыту және оқушының танымдық белсенділігін дамыту арқылы жүзеге асса, «Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, білім,ар, мінез деген қасиеттерімен озады»-деген Абай. Ұлы ақын сөзі еш уақытта өз мәнін жойған емес. Озық ойлы білімдар адамдар заманның дамуына өз үлесін қосады. Ойлау, іздену - табиғаттың адамзатқа берген тамаша сыйы. Бұл қабілет барлық адам бойынан табылары да сөзсіз. Қабілет іс-әрекеттің белгілі бір түрін ойдағыдай нәтижелі етіп бөлмей, біреуге көптеу, аздау, ал үшіншілеріне мүлдем жарытпай тарататыны да анық. Қазірге дейін ғылым мен тәжірибеде дарындылық туралы екі түрлі көзқарас бар. Біреулері кез-келген бала дарынды, тек уақытында нақты қабілетін анықтап,дамыту керек десе, ал қарсы көзқарастағылар дарындылық өте аз тобына ғана тән дейді. Дарынды, жас талапты жастар-бүгінгі егеменді еліміздің жарқын болашағы. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев: «Бізге керегі-шын дарындар. Нарық қол-аяғымызды қалай қыспасын мемлекет өзінің талантты ұлдары мен қыздарын, тарланбоз жүйріктерін қолдауға, қорғауға міндетті», - деп еліміздің болашағы жастарға үлкен мән берген.

Сонымен, дарынды дегеніміз - адамзат баласының басқаларға қарағанда ерекше ойлау, талдау, еске сақтау қабілеті бар шығармашылық пен табысты жұмыс істейтін еңбекқор адамдарда оқушыларда кездесетін қасиетті айтамыз.

Дарындылықты анықтаудың мынадай параметрлері бар. Олар:

- Оқушының танымдық білім іс-әрекетінің басқа оқушылардан озық дамуы;
- Психологиялық жоғары дамуы;
- Ойлау қабілетінің озық болуы;
- Айналадағы құбылыстарды не басқа процессестерді етене жақын түсінуі;
- Туа бітті шығармашылық қабілет.

Дарындылықтың түрлері:

- Интеллектуалды;
- Академиялы;
- Шығармашылық;
- Көсемдік/Лидер;
- Көркем орындаушылық.

Дарындылықты анықтау критерийлері:

- Теориялық материалды толық игеруі.
- Материалды игеруде табандылық көрсетуі/бастап кетпеуі.
- Алынған білімді әр сабақ сайын дамыту.

- Өз ойларын баяндағанда ғылыми терминологияны пайдалану.
- Өзіне-өзі талап қоя білуі.
- Тапсырылған жұмысты сапалы орындауы.

Дарынды балалармен жүргізілетін жұмыс түрлері.

- оқушының тарау бойынша өз бетімен тест құра білдіруі.
- Тақырып бойынша модель құруға үйрету.
- Алынған білімдерді әр сабақ сайын дамыту.
- Өз ойларын баяндағанда ғылыми терминологияны пайдалану.
- Пәнді игеруде негізгі проблеманы бөліп алуы және өз алдында шеше алуы.
- Тапсырылған жұмысты сапалы орындалуы.

Дарынды балалармен жұмыс жүргізудің мақсаттары міндеттері:

1. Дарынды оқушының ақыл-ойының, эмоционалдық және әлеуметтік даму мен ерекшеліктерінің өзіндік ашылуы деңгейі мен өлшемін ескеру;
2. Жан-жақты ақпараттандыру;
3. Коммуникативті бейімдеу;
4. Білімнің бағасын арттыру;
5. Математика бойынша білім-білік дағдыларын тереңдету, өз ойларын еркін жеткізуге үйрету, өзіндік білім алуға жетелеу;
6. Дарынды оқушыны жан-жақты дамыту, ізденістік жолға ынталандыру;
7. Дарынды оқушының шығармашылық бағытының ашылуына, дамуына, қоршаған ортаға өзін-өзі жарнамалауына көмек көрстеу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға Міндетті Беру стандарты;
2. Назарбаев Н.Ә. «Интеллектуалды ұлт-2020» ұлттық жоба;
3. Құнанбаев А. шығармаларының екі томдық жинағы;
4. Аймауытов Ж. Комплексі оқыту жолдары;
5. Жұмабаев М. Педагогика. Алматы: Ана тілі 1992;
6. Пралиев С.Ж. Ұлттық тәрбие және жаһандану», Егемен Қазақстан, 25 желтоқсан 2009ж;
7. Ұзақбаева С.А. Тамыры терең тәрбие. –Алматы: Білім 1995;
8. Ғаббасов С. Халық педагогикасы негіздері. Алматы: Өль-фараби 1995ж;
9. Еліміздегі жас дарындылардың алғашқы қадамдары. Алматы Атамұра 2003ж;
10. Ерпенова А.Б. Дарынды балаларды анықтау әдістемесі.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ МОТИВАЦИИ И ПОВЫШЕНИЯ ИНТЕРЕСА УЧАЩИХСЯ К ПРЕДМЕТУ

Исмагулова Динара Нуралиевна

Учитель иностранного языка,

Средняя общеобразовательная школа №71 имени А.Маргулана, г.Актобе

В нынешних реалиях очень важную роль в составлении плана уроков является использование интернет ресурсов. Современные интернет-ресурсы предоставляют множество возможностей для преподавателей английского языка, способствуя мотивации и повышению интереса учащихся к предмету. Эти инструменты помогают сделать процесс обучения более интерактивным, увлекательным и эффективным. В данной статье рассмотрим различные группы ресурсов и приведем примеры их использования на уроках английского языка.

1. Обучающие платформы и приложения

Duolingo, Lingualeo, Memrise

Эти платформы предлагают интерактивные уроки и упражнения, которые позволяют учащимся улучшать свои навыки английского языка в игровой форме.

- **Duolingo:** Интерактивные задания, которые мотивируют студентов с помощью системы наград и уровней. Преподаватели могут отслеживать прогресс студентов и давать им дополнительные задания на платформе.
- **Lingualeo:** Эта платформа предлагает упражнения по грамматике, словарный запас и чтение. Учителя могут создавать группы и следить за успехами своих учеников.
- **Memrise:** Приложение, которое помогает улучшать словарный запас с использованием карточек и повторения. В Memrise можно найти курсы, созданные другими пользователями, или создавать свои собственные.

2. Видеоресурсы и образовательные видео

YouTube, TED-Ed, BBC Learning English

Эти ресурсы предлагают множество образовательных видео, которые могут быть использованы на уроках для улучшения навыков аудирования и понимания языка.

- **YouTube:** Преподаватели могут находить видеоуроки, интервью, музыкальные клипы и использовать их в учебном процессе. Популярные каналы, такие как "English with Lucy" и "BBC Learning English", предлагают качественные материалы.
- **TED-Ed:** Образовательные видео на различные темы, которые можно использовать для обсуждений и выполнения заданий.
- **BBC Learning English:** Видеоуроки, подкасты и статьи, которые помогают учащимся улучшить их английский язык в реальных ситуациях.

3. Платформы для создания и проведения тестов и викторин

Kahoot!, Quizlet, Quizwhizzer

Эти платформы позволяют создавать интерактивные викторины и тесты, которые делают процесс обучения более увлекательным.

- **Kahoot!:** Интерактивные викторины, которые можно проводить в классе. Студенты отвечают на вопросы через свои устройства, что способствует активному участию.
- **Quizlet:** Платформа для создания карточек и викторин, которая помогает запоминать новую лексику и грамматические правила. Учителя могут создавать свои наборы карточек и делиться ими с учениками.
- **Quizwhizzer:** Интерактивные викторины, которые позволяют учителям создавать увлекательные задания и следить за прогрессом учеников.

4. Социальные сети и сообщества

Facebook, Reddit, Discord

Социальные сети и онлайн-сообщества могут быть использованы для общения на английском языке и совместного изучения.

- **Facebook:** Группы и страницы, посвященные изучению английского языка, где учащиеся могут общаться, задавать вопросы и делиться полезными ресурсами.
- **Reddit:** Подфорумы, такие как r/EnglishLearning, где учащиеся могут находить советы, материалы и обсуждать различные темы на английском языке.
- **Discord:** Чат-сервисы и голосовые каналы, где студенты могут общаться с носителями языка и другими учащимися в реальном времени.

5. Ресурсы для чтения и изучения культуры

Project Gutenberg, Oxford Owl, Google Arts & Culture, Mystery Skype

Эти ресурсы помогают учащимся расширить свои знания о культуре и литературе англоязычных стран.

- **Project Gutenberg:** Бесплатные электронные книги на английском языке, которые можно использовать для чтения и анализа текста.
- **Oxford Owl:** Электронная библиотека для детей, которая предлагает книги и учебные материалы для различных уровней.

- **Google Arts & Culture:** Виртуальные экскурсии и материалы, посвященные искусству и культуре, которые могут быть использованы для обсуждений и проектов.
- **Mystery Skype:** Игра, в которой учащиеся общаются с классами из других стран, пытаясь угадать их местоположение, что способствует развитию коммуникативных навыков и культурного понимания.

6. Инструменты для написания и редактирования текстов

Grammarly

Grammarly помогает студентам улучшать их навыки письма, проверяя тексты на наличие грамматических ошибок и предлагая улучшения.

- **Grammarly:** Программа, которая проверяет грамматику, орфографию и стиль текста. Учителя могут использовать ее для проверки письменных работ учеников и обучения их саморедактированию.

7. Платформы для управления обучением и взаимодействия

Edmodo, Tweek Tweek, Dashboard, Edmodo, MEQR

Эти платформы помогают организовать учебный процесс, взаимодействие и управление заданиями.

- **Edmodo:** Платформа для управления классом, где учителя могут размещать задания, материалы и взаимодействовать с учениками и родителями.
- **Tweek Tweek:** Платформа для обмена краткими текстовыми сообщениями и фотографиями, которая может использоваться для написания небольших текстов на английском языке и их обсуждения.
- **Dashboard:** Инструмент для визуализации и анализа данных, который может быть использован для отслеживания прогресса учеников.
- **MEQR:** Платформа для создания и управления интерактивными заданиями и опросами.

8. Игры и интерактивные задания

Guess the Song, Genial.ly, Educaplay

Эти ресурсы предлагают различные игровые и интерактивные задания, которые делают обучение более увлекательным.

- **Guess the Song:** Игра, где учащиеся угадывают песни по небольшим отрывкам. Это помогает улучшить навыки аудирования и расширить словарный запас.
- **Genial.ly:** Платформа для создания интерактивных презентаций и заданий. Учителя могут создавать образовательные игры и задания для своих уроков.
- **Educaplay:** Платформа для создания интерактивных упражнений, таких как кроссворды, викторины и игры на сопоставление.

Приведу примеры составления плана урока с использования данных ресурсов

Пример 1: Урок по теме "Путешествия"

1. **Начало урока:** Учитель использует видео с BBC Learning English о путешествиях.
2. **Закрепление лексики:** Учащиеся работают с флеш-карточками в Quizlet, изучая новую лексику.
3. **Практика говорения:** Учитель организует викторину в Kahoot! по материалу видео.
4. **Письменное задание:** Учащиеся пишут эссе о своем идеальном путешествии и проверяют его в Grammarly.

Пример 2: Урок по теме "Здоровый образ жизни"

1. **Начало урока:** Учитель показывает учащимся статью с BBC Learning English о здоровом питании.
2. **Обсуждение и комментарии:** Учащиеся размещают свои мнения и вопросы на Padlet.
3. **Повторение материала:** Учащиеся проходят тест на Duolingo, связанный с темой урока.

4. **Домашнее задание:** Ученики выполняют задания на Edmodo, связанные с прочитанной

Источники

1. Duolingo. Доступно на: <https://www.duolingo.com/>
2. Lingualeo. Доступно на: <https://lingualeo.com/>
3. Memrise. Доступно на: <https://www.memrise.com/>
4. YouTube. Доступно на: <https://www.youtube.com/>
5. TED-Ed. Доступно на: <https://ed.ted.com/>
6. BBC Learning English. Доступно на: <https://www.bbc.co.uk/learningenglish>
7. Kahoot!. Доступно на: <https://kahoot.com/>
8. Quizlet. Доступно на: <https://quizlet.com/>
9. Quizwhizzer. Доступно на: <https://www.quizwhizzer.com/>
10. Facebook. Доступно на: <https://www.facebook.com/>
11. Reddit. Доступно на: <https://www.reddit.com/>
12. Discord. Доступно на: <https://discord.com/>
13. Project Gutenberg. Доступно на: <https://www.gutenberg.org/>
14. Oxford Owl. Доступно на: <https://www.oxfordowl.co.uk/>
15. Google Arts & Culture. Доступно на: <https://artsandculture.google.com/>
16. Mystery Skype. Доступно на: <https://education.microsoft.com/skype-in-the-classroom/mystery-skype>
17. Grammarly. Доступно на: <https://www.grammarly.com/>
18. Edmodo. Доступно на: <https://www.edmodo.com/>
19. Tweek Tweek. Доступно на: <https://www.tweetweek.com/>
20. Dashboard. Доступно на: <https://www.dashboard.com/>
21. MEQR. Доступно на: <https://meqr.com/>
22. Guess the Song. Доступно на: <https://guessthesong.com/>
23. Genial.ly. Доступно на: <https://genial.ly/>
24. Educaplay. Доступно на: <https://www.educaplay.com/>

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН САПАСЫН АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Чукберова Әсемхан Темірханқызы

Ақтөбе қаласы

№31 қазақ орта мектебінің ағылшын тілі пәні мұғалімі

Аннотация

Қазақстан Республикасындағы білім беруді жаңғырту жағдайында дарынды балалар тұлғасының ішкі әлеуетін дамыту ең көкейтесті мәселе болып табылады. Дарынды балаларға бүгінгі қамқорлық – бұл Қазақстан Республикасы ғылымының, мәдениетінің және әлеуметтік өмірінің болашақ дамуына деген қамқорлық. Жоғары деңгейдегі жеке жетістіктер әдетте тұлғаны өзін-өзі қолға алуға ықпал ететін және қоғамды алға жылжытатын қозғаушы күш.

Мақсаты: Зияткерлік, шығармашылық дамытуға бағытталған мектеп жасына дейінгі дарынды балалармен жұмыстар жүргізуге жағдай туғызу.

Міндеттері:

1. Дарынды балаларды жан-жақты, эмоциялық және әлеуметтік дамытуға ықпал ететін жағымды заттық - кеңістіктік дамытушы орта құру.
2. Дарынды балалармен жұмыстар ұйымдастыру және жүргізу ерекшеліктерін оқып үйрену.
3. Мектеп жасына дейінгі балалар дарындылығын диагностикалауды жүргізу.
4. Дарынды балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау жасауға ұсыныстар.
5. Мектепке дейінгі ұйымдардың педагогикалық қызметкерлері мен ата-аналардың бірлескен қызметтерін үйлестіру.

Бала дарындылығын дамыту жүйесі мұқият ойластырылуы, шынайы дараланып және оны жүзеге асыру қолайлы жас кезеңдеріне сай болуы тиіс. Дарындылықты дамытудың осындай қолайлы кезеңі мектепке дейінгі балалық шақ болып табылады. Заманауи білім беру тәжірибесі көрсеткендей балалар арасында айтарлықтай айырмашылықтар болады. Құрбыларына қарағанда шығармашылық қабілеттерімен, жіктей білетін, жалпылай білетін, өзара байланысын таба білетін біліктіліктерімен неғұрлым дамыған зайырлы балалар айырықша көзге түседі. Олар үнемі өздерін қызықтыратын мәселелер бойынша ізденіс үстінде болады, зеректік, дербестік, белсенділік танытады. Тұлғаның шығармашылық әлеуетін іске асыру мәселелері ажырамас бөлшегі болып табылатын дарынды балалармен жұмыс мектепке дейінгі ұйым жұмыстарындағы басым бағыттардың бірі. Мектеп жасына дейінгі балаға жоғары танымдық белсенділік, көтеріңкі әсершілдік, ақыл-ой жүктемесіне деген сұраныстар тән. Оларда сезімталдық, жарқындық, үлгілерді нақты ұсыну және оларды жеңіл қолдана білу жақсы дамыған.

Қазақстан Республикасының Білім туралы заңында мемлекеттік саясат негізінде ең алғашқы рет «Әр баланың қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы, жеке адамның дарындылығын дамыту» сияқты өзекті мәселелер енгізіп отырғаны белгілі. Өйткені ғылым мен техниканы, өндірісті қазіргідей әлемдік деңгейде дамыту үшін елімізге шығармашылықпен жұмыс жасайтын білімді, жоғары дайындығы бар білікті мамандар қажет. Ал ондай мамандар дарынды балалардың ішінен шығады. Әрбір талантты адам еңбекке бейім, шығармашылық тапқырлықпен жігерлі еңбек етеді.[6]

Дарынды балалармен жұмыс заманауи білім берудің тиімділігі мен сапасын арттыруда үлесі зор. Дарынды балалар ерекше қажеттіліктері бар балалар ретінде зерттелуі тиіс екендігін мойындаумен қатар, «дарынды» деген санатты анықтаудағы жалғыз аспектіліктен көп аспектілікке қарай ойысу орын алды. Дарындылар жалғыз аспектілік анықтамасы бір ғана критерийге негізделеді – зият деңгейі және IQ балдары негізінде анықталуы.

Дарынды балалар кең өрісті қабілетке ие: олардың кейбірі, мәселен, ғылым мен техника саласындағы ерекше қабілетін көрсете алуы мүмкін, ал кейбіреулері өнерде немесе поэзияда, қоғамдық көшбасшылықта көрінеді.

Қазіргі уақытта дарынды балаларды тек жоғары зиятының болуымен ғана анықтамайды. Дарындылық тұжырымдамасына қатысты қағидаттар жүйесіне кең ауқымды жалпы зияткерлік, академиялық қабілеттерді, шығармашылық, көшбасшылық қабілеттерді, жеке мүмкіншіліктері мен өнердегі визуалдық және орындаушылық қабілеттерді жатқызуға болады. Сонымен қатар, олар бір салада дарынды болса, басқа салаларда қиындыққа тап болуы мүмкін; олар дамудың бір кезеңінде өте қабілетті болса, келесі кезеңдерде қабілеттерін танытпауы мүмкін. Бұл дарындылық пен қабілеттіліктерді мұғалімдер, ата-аналар, топтың басқа мүшелері немесе балалардың өздері айқындай алады. Балалардың қабілеттерін, біліктілігін, әлеуетті мүмкіндіктерін көрсету үшін оларға жағыдай туғызу қажет және бұл олардың ерте жасында олар үшін өте қиынға соғуы мүмкін.

Дарынды оқушылардың қалай оқитынының сипаттамасы:

- Логикалық және сараптамалық ойлау жүйесі дамыған.

- Заңдылық пен өзара байланысты тез орнатады.
- Ақпараттарды шұғыл өңдейді.
- Проблемалардынақты және дұрыс шешуге ұмтылады.
- Түйінді қағидаттарды жеңіл игереді.
- Зияткерлік тапсырмаларды ұнатады.
- Оқудың жекелеген кезеңдерін аттап өтеді.
- Проблемаларды қайта қарауға ұмтылады және

Дарынды балаларды анықтауда назар аударатын басты ерекшеліктері:

1. Дарынды бала шапшаң әрі өзгеше ойлайды.
2. Көп көлемде білім меңгереді және оны қолдана біледі.
3. Таным, түсінігі жоғары.
4. Дарынды баланың физикалық тұрғыдан ерекшелігі: дамудағы шапшаңдық, қиял-күшінің ерекшелігі.
5. Дарынды баланың ішкі сезімі жағынан ерекшелігі: сезімтал, толыққанды аңғарлы болуы.

Мұғалімдер балаларға білім беруде барынша жоғары жетістіктерге қол жеткізу үшін қолайлы орта жасауға тырысады және әртүрлі теориялармен стратегиялар балаларды оқытудың мазмұнын анықтау үшін тиісті бағдарлама шеңберінде қолданылады.

Қазіргі кезде зерттеу ісі бүгінгі заман адамының өмір сүру тәсіліне енген кәсіби шеберлігін танытуда өзіндік көзқарасына сәйкес қызмет болып табылады. Бүгінгі білім беру саласының маңызды міндеті - баланы ізденушілікке баулу, оған зерттеу дағдысы мен білігін үйрету. Әр оқушыны жеке тұлға ретінде қалыптастыру үшін оның қабілетін түрлі әрекетке көрсету үшін зерттеуге дайындау қажет. Қазіргі кезде қоғамдық – әлеуметтік өмірдің барлық саласында түбірлі өзгерістердің болуына байланысты білім жүйесінде де, ойын мазмұны мен оқыту әдістемесінде де біршама жаңарулар болып жатыр.

Білім беру жүйесі – әр елдің даму болашағын айқындайтын, әлемдік өркениетке жетуде негізгі бағыттарын көрсететін біртұтас құрылым. Еліміз өзін бүкіл әлемге мойындата бастаған осы кезеңде біздің қоғам дарынды, қабілетті, жан-жақты жетілген адамдарды қажет етеді. Сондықтан да еліміздің білім берудегі ұлттық жүйесін өте қарқынды өзгерістер сатысында тұр. Бүгінгі таңдағы негізгі мақсат – ұлттық құндылықты әлемдік деңгейге шығаруға қабілетті, өзіндік жеке көзқарасы қалыптасқан тұлға тәрбиелеу. Ол үшін оқушылардың белсенділігін арттыру, ізденімпаздыққа үйрету және білімді өз бетінше алуы мен қолдана білетін дарын иесін тәрбиелеуіміз керек.

Қазіргі таңда мектеп қабырғасында алған білімді тіршілік көзіне айналдыра алу, кәсіпкерлікке, іскерлікке үйрену – бүгінгі күннің қажеттілігіне айналып отыр. Заман ағымы осыны талап етуде, осыған байланысты еліміздің әрбір азаматының білімі қоғам талабына сай болуы қажет. Орта білім беруді дамыту тұжырымдамасының басты мақсаты - оқушылардың талдау, синтездеу әрі логикалық ойлау қабілетін дамыту. Бұл қиын күрделі міндетті жүзеге асырудың бірден-бір формасы - сабақ. Сондықтан да, сабақ өткізудің тиімді жоспары мен әдістерін қарастыру мұғалім талабы. Ал, бұл міндеттердің орындалуы оқу процесіне педагогикалық талдау жасауды, білім беруді дербестендіру жағына бұруды талап етеді.

Орыстың ұлы педагогі В.А.Сухомлинский мектептің басты міндеті – әрбір адамның дарындылығын ашу, оны толыққанды шығармашылық, интеллектуалдық еңбек жолына бағдарлау. Әрбір оқушының қайталанбас дарынын дөп басып табу, аша тұсу, қастерлеу бұл – тұлғаны адамзат қадір-қасиетінің өркендеуінің жоғары деңгейіне дейін көтеру деген сөз деп атап көрсетеді. Білім беру жүйесінің даму деңгейі мен сапасы елдегі педагогика ғылымының жетістігімен байланысты. Бұл өз кезегінде экономикалық және ғылыми-техникалық дамудың, яғни мемлекет пен қоғамның табысты дамуының кепілі болып табылады. Егемен еліміздің тірегі – білімді ұрпақ. Бала мен тіл табысып, оның бойына білім нәрін себетін басты тұлға – ұстаз. Қазіргі заманның ғылыми-техникалық үрдістің қарқыны білім беру жүйесінің алдына мүлдем жаңа міндеттер қойып отыр.[1] Ол

– өз жұмыс орнында және бүкіл технологияның үздіксіз өзгерістеріне бейімделе алатын орындаушының тұлғасын қалыптастыру. Тұңғыш президентіміз Н.Назарбаев «2030 жылға қарай Қазақстан Орталық Азия барысына айналады және өзге дамушы елдерге үлгі болады» деген. Ендеше ұстаздар қауымы ел басқаратын болашақ жастардың білімділігімен біліктілігін қамтамасыз етіп, Тұңғыш президентіміздің үкілі үмітін ақтауға барлық күш-жігерімізді жұмылдырғанымыз жөн. Талап таудай, қабілет қарқыны мол ізденімпаз жастар көбейіп, адамзат игілігіне үлес қосып жатса, олар ұлтымыз үшін мақтаныш. Еліміз үшін абырой. Дарынды балаларды оқыту және дамыту қоғамдағы өзекті мәселенің бірі. «Қазақстан-2023» жолдауында да, «Білім туралы» Заңда да, Елбасының жыл сайынғы Қазақстан халқына жолдауына да дарынды балаларға шығармашылық пен қалыптасқан және тұлға ретінде оқытып, дамыту қажеттігі айтылған. Осы мақсат міндеттерді жүзеге асыруда, оқушыларды шығармашылық ізденіске баулу, еңбек және қоғамдық іс-әрекеттерге белсене араластыру, дарынды оқушыларды біріктіру, олар мен ғылыми-шығармашылық ізденіс бағытында жұмыс жасайтын мұғалімдердің жетекшілігімен дарынды оқушылар қоғамын құру. Оқушы ғылыми жұмыс пен айналысу үшін ғылымға, пәнге деген қызығушылығын қалыптастыруда мектептерде жүйелі жұмыстар жүргізу. Оқушыларды шығармашылық жұмысқа бағыттау, дарынды балалардың қабілеттерін дамытуға қолайлы жағдай туғызу әр ұстаздың міндеті. Бұл дегеніміз - қажетті ақпаратты тауып, талдап оны ұтымды пайдаланудың игіліктері шәкірт санасына орнықты ой қалыптастырады. Сондықтан ақпараттық негіздерді дәл және дәйекті түрде пайдаланудың жемісі көп.[5]

Дарынды оқушылармен жұмыс технологиясы.

Дарындылық - адамның өз бейімділігі арқылы, шығармашылықпен жұмыс істеу арқылы қалыптасатын қасиет. Дарындылық пен қабілеттіліктің не екенін, оқушы дарындылығын анықтайтын психодиагностикалық әдістемелердің тиімділігін, нәтижелілігін білетін мұғалім ғана дарынды оқушымен нәтижелі жұмыс істей алады. Көбінесе “дарынды оқушы – бұл жақсы оқитын оқушы” деген пікір қалыптасқан. Белгілі ағылшын психологі П.Торранстың зерттеулері бұл пікірдің мұғалімдер арасында жиі кездесетінін анықтады. Оларға оқуда қиыншылық туғызбайтын, тәртіпті, ұйымшыл, білімді, тұрақты, ұғымтал, өз ойын нақты және түсінікті жеткізе алатын оқушылар көбірек ұнайды. Ал қисынсыз сұрақ қоятын, өз жұмысымен ғана айналысатын, тәуелсіз, көбіне түсініспеушілік туғызатын, қияли, әр нәрсеге көзқарасы бөлек оқушылар ұнамайды. П.Торранстың зерттеулері нақ осы қасиеттер оқушының шығармашылық дарындылығын көрсететін және оның нашар оқитын оқушылардың арасында да аз емес екендігін айқындаған. Сондықтан мұғалімдер осы зерттеулердің нәтижесін есте ұстағаны жөн. Дарынды оқушымен жұмыстың негізгі мақсаты - олардың шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру. Ал мақсатқа жету - оқу бағдарламасын тереңдетіп оқыту және оқушылардың танымдық белсенділігін дамыту арқылы жүзеге асады. Баланың дарындылығын анықтап, олармен жұмыс жасау қалай жүзеге асырылуы керек? Ол үшін:

- Дарынды оқушыны таңдаған кезде оқушының жеке құжаттарын, мінездемесін, сынып журналын зерттеу;
- Оқушының сабақтағы, сабақтан тыс кездегі іс-әрекетіне бақылау жасап, талдау жүргізу;
- Әр түрлі әдістерді пайдаланып оқушы білімін тексеретін жұмыстарды ұйымдастырып, баланың білім деңгейін анықтау керек.

Кез-келген мұғалім осындай жұмыстарды жүйелі жасап және жан-жақты талдау жұмыстарын жүргізе алса ғана, оқушылардың дарындылығын, қабілет мүмкіндіктерін айқындай алады. Дарындылықты, оқушының креативті белсенділігін айқындау процесі көпжақты. Дарындылық- табиғи және тәрбиелеу барысындағы дарындылық болуы мүмкін, сондықтан да оның қалай пайда болғанына қарамастан диагностикасы болу керек. Осы тұрғыда мектеп психологының ролі артады, олар педагогтарға көмек көрсетуі қажет. Дарынды оқушыны диагностикалауды мына бағытта жүргізуге болады?

- Оқушының креативті ойлауына;
- Оқушының өзін-өзі бағалау деңгейіне;
- Оқушының толеранттылығына;
- Оқушының интуициясына;
- Ол лидер ме?
- Өзін оқымысты деп бағалай ма?
- Оқушының қызығушылығы;
- Оқушының көңілінен шығатын іс-әрекеті;

Жаңашыл педагогтер оқушының жеке тұлғалық абыройын барынша құрметтеуге, оның шығармашылық қабілеттері мен бейімділіктерін, өздігімен ойлау қабілетін дамытуға, жағымды эмоциональдық педагогикалық үрдісті қалыптастырып, одан педагогикалық зорлықтың барлық түрін аластатуға бағытталған ізгіліктік стратегиясымен сипатталады. Өз тәжірибемде төмендегідей ережелерді басшылыққа алдым.[3]

- оқытуды мұғалім мен оқушының өзара шығармашылық қарым-қатынасы ретінде қабылдау;
- Күрделі мақсат идеясы (оқушының алдына барынша күрделі мақсат қойылып, оны орындай алатындығына сенімін нығайту);
- Өзіндік талдау (оқушылардың жұмыс нәтижелерін жеке және ұжымдық талдау);
- Ерікті таңдау (мұғалімнің оқу материалының жақсы меңгерілуі мақсатында сабақ уақытын өз бетінше пайдалануы);
- Оқушылардың өзін-өзі шығармашылық басқаруы;
- Тәрбиеге жеке тұлға тұрғысынан қарау;
- Ата-аналармен ынтымақтастық құру;

Сонымен, жаңашыл педагогтердің инновациялық тәжірибесі тұлғаны дамытуда ізгілік және шығармашылық көзқарасқа негізделген әдістер мен жүйесін құрайды. Мұғалімнің де дарынды оқушылармен жұмыс жасау бейімділігін де диагностикалау қажет, яғни «субъект-субъект» парадигмасының орындалуы, оқушы мен мұғалім арасындағы синергетикалық педагогиканың басшылыққа алынуы қажеттігін түсіндім. Ол үшін өзінің сабақ беретін пәнін мемлекеттік стандарт деңгейінен жоғары деңгейде білу керектігіне көз жеткіздім.

- оқушы дарындылығының моделін білу;
- қазіргі заманға сай оқытудың жаңа технологияларын білу;
- дарынды оқушыны оқыту, тәрбиелеу үрдісінде үлгерімге ғана көңіл бөлмей оның басқа да көрсеткіштерімен байланысына да көңіл бөлу;
- дарынды оқушылардың ерекшелігін ескере отырып, оларға шығармашылықпен жұмыс жасайтын тапсырмалар дайындай білуі қажет деп ойлаймын. Сондай-ақ дарынды оқушылармен нәтижелі жұмыс жасайтын мұғалімнің кәсіби “бейнесі” мынадай қасиеттерден тұрады: жоғары кәсіби біліктілік, даралық қасиет, білімпаздық, ойлап табуға және ғылыми зертеу жұмысына қабілеттілік, кәсіби қызметін өздігінен жетілдіруге ұмтылушылық. Дарынды оқушымен жұмыс мұғалімнің өзіне, қызметіне және кәсіби біліктілігіне жаңа, жоғары талаптар қояды. **Мұғалімнің іскерлігіне қойлатын талаптар:**

- дарынды оқушыны анықтау әдістерімен жұмыс жасай алуы;
- дарынды оқушыларды (жекелей және топпен) оқытуға арналған бағдарлама құрастырып, сонымен тұрақты жұмыс істей білуі;
- оқушы дарындылығын дамытуға қажетті зерттеу жұмыстарын жүргізе алуы;
- дарынды оқушыны оқытудың нәтижесін нақты бағалай білуі;
- дарынды оқушының ғылыми-ізденіс жұмыстарымен айналысуына жетекшілік етуі;
- дарынды оқушыны олимпиадалар мен сайыстарға дайындауда жетістікке жете алатындай деңгейде жұмыс жасауы.

Қазіргі таңда дарынды оқушылармен жұмыс жасаудың негізгі бағыттары мынадай деп айтуға болады. Олар:

- Дарынды оқушының ақыл-ойының, эмоционалдық және әлеуметтік дамуы мен ерекшеліктерінің өзіндік ашылу деңгейі мен өлшемін анықтадым;
- Жан-жақты ақпаратты қабылдауын;
- Коммуникативті бейімділігін;
- Дарынды оқушының шығармашылық деңгейін;
- Дарынды оқушының қоршаған ортаға өзін-өзі жарнамалауы.

Бұл мақсаттар мен міндеттерді орындау үшін мынандай жұмыс түрлерін жүргізуді жоспарлауға болады:

1. Оқушымен жасалынатын жұмыстың икемді және ұтқыр жоспарын құру;
2. Жеке пәндерді оқытуда тәуелсіз қозғалыс жасау;
3. Дарынды оқушының өзінің жұмысын өзі жоспарлап, шешім қабылдауына ықпал ету;
4. Дарынды оқушының қызығушылығына байланысты оқу жоспарын құру;

Осындай жұмыс түрлерін ұйымдастыруда мынадай мәселелерге баса назар аудару керектігін анықтадым.

Дарындылықты анықтаудың психологиялық жолдары

Ертедегі Қытайда дарынды балаларды «Шэнь тон», яғни киелі бала деп атаған. Расында дарынды балаларды киелі бала деп атауға болады. Бірақ осы дарынды балаларды дер кезінде байқап, оларға дұрыс жол сілтеу қажет. Жалпы педагогика-психология ғылымында «дарындылық» мәселесіне қазіргі таңда көп көңіл бөлінуде. Дарынды бала - ол өзі жаңа болжамдар мен идеяларды, теорияларды, схема, зерттеулер жасай білетін қабілеті бар болуы шарт. Басқа сөзбен айтқанда, дарындылық - ол жоғары потенциялы бар, шығармашыл тұлға; өзінің алдына ғылыми-техникалық мәселелерді қойып және оны өздігінен шеше білетін - адам.

И.С.Лейтес қабілетті балалардың үш категориясын көрсетті. Олар:

1. Ақыл-ой деңгейінің жоғарлығы ерте кезден байқалатын балалар.
2. Мектептің жекеленген пәндеріне және әр түрлі іс-әрекетіне қабілетті балалар,
3. Қабілеттері айқындалмаған потенциалды балалар.

Дарынды баланың дарынды ересектен ерекшелігі – ол әлі толық қалыптаспаған тұлға, оның болашағы анықталмаған. Оның қабілеттерін дамыту қажет. Платон, А.Кастлер, Ф.Гамильтон сияқты ғалымдар дарындылық туа біткен қасиет деген. Декорт, Гообс, Локк сияқты ғалымдар дарындылық адам баласының даму барысында тәрбиеге байланысты дейді. Сонымен дарынды бала - ол кім? Психологиялық педагогикалық зерттеулердің нәтижесі бойынша дарынды баланың бейнесі анықталды.[2]

1. Интеллектуалды және ақыл-ой белсенділігі бар бала сөйлеу белсенділігінің жоғарлығымен, ойының ұшқырлығымен, байқағыштығымен, мәселені шешуде жан-жақты жолды қарастырумен, тәуелсіздігімен, құрбыларының арасында көсем болумен, есте сақтауының беріктігімен т.с.с қасиеттерімен ерекшеленеді.

2. Бейнелеу өнері бар бала - сурет салуға көп уақыт бөлінуінен, көргенін есте сақтауымен, сурет сабағын жақсы көретіндігімен ерекшеленеді.

3. Өнге қабілеті бар балалар - ән сабақтарына аса қызығушылықпен қарайды, ритмикалық бөліктерді оңай қайталайды, таныс әуендерді бірінші дыбыстан таниды.

4. Қозғалыстың белсенділігі бар бала жаттығуларды орындауда тепе-теңдік сақтайтын, қозғалысты жақсы көретін, өзінің жасына дене күші күшті болып келеді. Дарынды балалар қандай? Олар әр түрлі, бір-біріне ұқсамайды. Дарынды баланы байқамау мүмкін емес, көпшіліктің ортасында ол өзінің іс-әрекетімен, бейімділігімен, қабілеттілігімен бірден көзге түседі. Дарынды балаларды қалай тануға болады? Белгілі зерттеуші Н.С.Лейтес қабілетті балалардың 3 категориясын анықтап берді.

Бірінші категория – ой — өріс қабілеті ерте жастан байқалған оқушылар.

Екінші категория – жеке бір іс-әрекет түрі мен белгілі бір мектептегі ғылым түріне қабілеттілігімен көзге түскен оқушылар.

Үшінші категория – дарындылық күш – қажырымен ерекшеленетін оқушылар. Бұл тек қана теориялық тұрғыдан алғанда. Ал күнделікті өмірде балалармен жұмыс түрлерін

жандандарып, отыру мұғалімнің шеберлігіне байланысты. Оқу жылы басталғанда-ақ таңдау пәндері мен үйірме жұмыстарының жоспарлары да сол дарынды балалардың, жалпы оқушылардың танымдылығы мен қабілетін, ой-өрісін, шығармашылығын дамытуға арналып жоспарлануы қажет.

Барлық жаңа технологиялардың алдымен қоятын мақсаты – оқушының жеке басының дара және дербес ерекшеліктерін ескеріп, олардың өз бетінше ізденуін арттырып, шығармашылығын қалыптастыру[4]. Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың жаңа педагогикалық технологияларын меңгермейінше жан-жақты білгір маман болу мүмкін емес. Жаңа педагогикалық технологияны меңгеру – мұғалімнің зейін-зерделік, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін жүйелі ұйымдастыруға көмектеседі.

Ұлтымыздың алтын кені болатын дарынды балаларды тәрбиелеудің негізгі орталығы - білім ордасы. Дарынды оқушыларды іріктеу оңай жұмыс емес. Табиғи дарынды, талантты балалардың қасиеттерін біліп, оның дамуына қамқорлық жасайтын: ата-ана, ұстаз, психолог. Дарынды баланың бойынан табылатын асыл қасиеттердің, өмірге құштарлықтың, биік ізгіліктің, бәрінің кілті – мыңды жығатын білімде. Ендеше, осындай білімді, дарынды шәкірттерді тәрбиелеп жүре берейік. Дарындылық - адам бойындағы қабілеттіліктің жоғары деңгейде дамуы, іс-әрекет барысында ерекше жетістікке жетуі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық, 2012;
2. Қазақстан Республикасы мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты, 2012 ж. №1080;
3. Л.И.Божович Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности, 1995;
4. Большая Советская энциклопедия / А.М.Прохорова-М;
5. А.И.Доровской Сто советов по развитию одаренности детей. Родителям, воспитателям, учителям/ 1997;
6. Қазақстан Республикасында Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың жалпы білім беретін Типтік бағдарламасы;
7. ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, 7.12.2010.

ДАРЫНДЫ БАЛАНЫҢ ТҮРЛЕРІ, БЕЛГІЛЕРІ, ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бимбетова Қолғанат Жеңісқызы

Ақтөбе қаласы

**№78 жалпы орта білім беретін мектеп-гимназиясының
ағылшын тілі пәні мұғалімі**

Аннотация

"Дарынды баланың түрлері, белгілері, ерекшеліктері" тақырыбы қазіргі кезде ерекше өзекті. "Дарындылық" және "дарынды бала" анықтамаларын қарастырыңыз. Дарындылық – бұл адамның басқа адамдармен салыстырғанда бір немесе бірнеше іс-әрекетте жоғары, ерекше нәтижелерге қол жеткізу мүмкіндігін анықтайтын өмір бойы дамып келе жатқан психиканың жүйелі сапасы. Дарынды бала – бұл белгілі бір қызмет түріндегі жарқын, айқын, кейде ерекше жетістіктерімен ерекшеленетін (немесе осындай жетістіктерге ішкі алғышарттары бар) бала. Бұл баяндамада дарынды балалардың қандай ерекшеліктері бар, дарынды балалардың түрлері мен белгілері жөнінде жазылған.

Бүгінгі таңда психологтардың көпшілігі дарындылықтың деңгейі, сапалық ерекшелігі мен даму сипаты әрқашан тұқым қуалаушылықтың (табиғи бейімділіктің) және баланың іс — әрекеті (ойын, оқу, еңбек) арқылы жүзеге асырылатын әлеуметтік-мәдени ортаның күрделі өзара әрекеттесуінің нәтижесі екенін мойындайды. Сонымен қатар, баланың өзіндік белсенділігі, сондай-ақ психологиясы ерекше мәнге ие.

Балалық шақ — қабілеттер мен тұлғаның қалыптасу кезеңі. Бұл баланың саралануы аясында оның психикасындағы терең интегративті процестердің уақыты. Интеграцияның деңгейі мен кеңдігі құбылыстың — дарындылықтың қалыптасу ерекшеліктері мен жетілуін анықтайды. Бұл процестің ілгерілеуі, оның кешігуі немесе регрессиясы дарындылықтың даму динамикасын анықтайды. Осы баяндамада балалардың дарындылығы, дарынды баланың түрлері, белгілері мен ерекшеліктері сияқты ұғымдар мен анықтамалар қарастырылады.

Дарынды балалар мәселесіне қатысты ең көп талқыланатын мәселелердің бірі — балалардың дарындылығын көрсету жиілігі туралы мәселе. Бұл жерде екі экстремалды көзқарас бар: "барлық балалар дарынды" және "дарынды балалар өте сирек кездеседі". Олардың біріншісінің жақтаушылары қолайлы жағдай жасалған жағдайда кез-келген сау баланы дарынды деңгейге дейін дамытуға болады деп санайды. Басқалар үшін дарындылық — бұл ерекше құбылыс, бұл жағдайда дарынды балаларды табуға баса назар аударылады. Бұл балама келесі позиция аясында алынып тасталады: әр түрлі іс-шаралардағы жетістіктердің ықтимал алғышарттары көптеген балаларға тән, ал балалардың аз бөлігі нақты, ерекше нәтижелерді көрсетеді.

Бір немесе басқа бала көптеген іс-шараларда ерекше жетістікке жетуі мүмкін, өйткені оның психикалық мүмкіндіктері жас дамуының әртүрлі кезеңдерінде өте пластикалық. Өз кезегінде, бұл дарындылықтың әртүрлі түрлерін қалыптастыруға жағдай жасайды. Сонымен қатар, іс-әрекеттің бір түрінде де әр түрлі балалар өзінің дарындылығының өзіндік ерекшелігін оның әртүрлі аспектілеріне қатысты анықтай алады. Дарындылық көбінесе стихиялық, көркемөнерпаздық сипаттағы қызметтің сәттілігінде көрінеді. Мысалы, техникалық дизайнға құмар бала үйде өз модельдерін ынтамен құра алады, бірақ сонымен бірге мектепте де, арнайы ұйымдастырылған мектептен тыс жұмыстарда да осындай белсенділік танытпайды. Сонымен қатар, дарынды балалар әрқашан өз жетістіктерін басқаларға көрсетуге ұмтылмайды. Сонымен, өлең немесе әңгімелер жазатын бала, мұғалімнен өзінің құмарлығын жасыра алады.

Баланың дарындылығын оның мектептегі немесе мектептен кейінгі істері бойынша ғана емес, өзі бастаған қызмет түрлері бойынша да бағалау керек. Кейбір жағдайларда қабілеттердің ықтимал жоғары деңгейіне қарамастан дарындылықтың қалыптасуын кешіктіретін себеп баланың дамуындағы белгілі бір қиындықтар болып табылады: мысалы, кекештену, мазасыздықтың жоғарылауы, қарым-қатынастың жанжалды сипаты және т.б. мұндай балаға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету кезінде бұл кедергілерді жоюға болады. Дарындылықтың белгілі бір түрінің көріністерінің болмауының себептерінің бірі ретінде қажетті білімнің, дағдылардың болмауы, сондай-ақ баланың дарындылығына сәйкес келетін іс-әрекеттің пәндік саласының болмау себебі мүмкін.

Әр түрлі балалардағы дарындылық азды-көпті айқын түрде көрсетілуі мүмкін. Баланың мінез-құлқының ерекшеліктерін талдай отырып, мұғалім, психолог және ата-аналар өздерінің дарындылығын әлі көре алмаған балалар бар екенін түсініп, оның шынайы мүмкіндіктері туралы жеткіліксіз білімге "рұқсат" түрін жасауы керек. Балалық шақтағы дарындылықты адамның өмір жолының келесі кезеңдеріне қатысты психикалық даму әлеуеті ретінде қарастыруға болады. Алайда, балалық шақтағы дарындылықтың ерекшелігін ескеру қажет.

Балалардың дарындылығы көбінесе жасқа байланысты даму заңдылықтарының көрінісі ретінде әрекет етеді. Әр балалық шақтың қабілеттерін дамытудың өзіндік алғышарттары бар. Мысалы, мектеп жасына дейінгі балалар тілдерді игеруге ерекше

бейімділікпен, қызығушылықтың жоғары деңгейімен, қиялдың ерекше жарықтығымен сипатталады; ересек жасөспірім үшін поэтикалық және әдеби шығармашылықтың әртүрлі формалары тән және т. б. секілді.

Жастың, білімнің өзгеруінің, мәдени мінез-құлық нормаларын игерудің, отбасылық тәрбие түрінің және т.б. әсерінен балалардың дарындылық белгілері "жойылуы" мүмкін. Нәтижесінде, белгілі бір уақыт аралығында осы бала көрсеткен дарындылықтың тұрақтылық өлшемін бағалау өте қиын. Сонымен қатар, дарынды баланың дарынды ересек адамға айналу болжамына қатысты қиындықтар туындайды.

Балалардағы дарындылықтың қалыптасу динамикасының ерекшелігі көбінесе психикалық дамудың біркелкі түрінде көрінеді. Сонымен, белгілі бір қабілеттердің дамуының жоғары деңгейімен қатар, жазбаша және ауызша сөйлеудің дамуында артта қалушылық байқалады; арнайы қабілеттердің жоғары деңгейі жалпы интеллекттің жеткіліксіз дамуымен біріктірілуі мүмкін және т.б. нәтижесінде, бір белгілер бойынша баланы дарынды, ал басқаларында — ақыл-ой дамуында артта қалған деп анықтауға болады.

Балалардың дарындылығының көріністерін көбінесе осы баланың өмір сүруінің қолайлы жағдайларының нәтижесі болып табылатын оқудан (әлеуметтенуден) ажырату қиын. Тең қабілеттермен, әлеуметтік-экономикалық мәртебесі жоғары отбасынан шыққан бала (егер отбасы оны дамытуға күш салса) ұқсас жағдайлар жасалмаған баламен салыстырғанда белгілі бір іс-шараларда жоғары жетістіктерді көрсетеді.

Белгілі бір баланы дарынды деп бағалау негізінен шартты болып табылады. Баланың ең керемет қабілеттері оның болашақтағы жетістіктерінің тікелей және жеткілікті көрсеткіші емес. Балалық шақта көрінетін дарындылық белгілері, тіпті ең қолайлы болып көрінетін жағдайларда да, біртіндеп немесе өте тез жоғалып кетуі мүмкін екендігіне көз жұма алмайсыз. Белгілі бір баланың мәртебесін анықтау тұрғысынан "дарынды бала" тіркесін қолдануға болмайды, өйткені дамудың келесі кезеңдерінде "дарынды" болуға дағдыланған бала кенеттен өзінің эксклюзивтілік белгілерін жоғалтқан жағдайдың психологиялық драмасы айқын көрінеді. Балалармен практикалық жұмыста "дарынды бала" ұғымының орнына "баланың дарындылық белгілері" (немесе "дарындылық белгілері бар бала") ұғымын қолдану керек.

Дарындылық белгілері

Дарындылық белгілері баланың нақты іс-әрекетінде көрінеді және оның іс-әрекетінің сипатын бақылау деңгейінде анықталуы мүмкін. Айқын дарындылықтың белгілері оның анықтамасында жазылған және іс-әрекеттің жоғары деңгейімен байланысты. Сонымен қатар, баланың дарындылығын "мен аламын" және "қалаймын" санаттарының бірлігінде бағалау керек, сондықтан дарындылық белгілері дарынды баланың мінез-құлқының екі аспектісін қамтиды: *аспаптық және мотивациялық*. Аспаптық - оның іс-әрекетінің тәсілдерін сипаттайды, ал мотивациялық - баланың шындықтың бір немесе басқа жағына, сондай-ақ оның қызметіне қатынасы.

Дарынды баланың мінез-құлқының аспаптық аспектісін келесі белгілермен сипаттауға болады:

- қызметтің нақты стратегияларының болуы.
- дарынды баланың іс-әрекет тәсілдері оның ерекше, сапалы өзіндік өнімділігін қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар, қызметтің сәттілігінің үш негізгі деңгейі ерекшеленеді, олардың әрқайсысы оны жүзеге асырудың өзіндік стратегиясымен байланысты:

- қызметті жылдам игеру және оны орындаудың жоғары табыстылығы;
- шарттарда қызметтің жаңа тәсілдерін пайдалану және ойлап табу
- берілген жағдайда шешім іздеу.

Дарынды баланың мінез — құлқы негізінен сәттіліктің үшінші деңгейімен сипатталады-жаңашылдық, бұл оған жаңа әдістер мен заңдылықтарды ашуға мүмкіндік

беретін іс-әрекеттің талаптарынан асып түседі. "Бәрін өз бетінше жасауға" бейімділігімен көрінетін және дарынды балаға тән өзін-өзі реттеудің өзін-өзі қамтамасыз ететін жүйесімен байланысты іс-әрекеттің сапалы өзіндік стилінің қалыптасуы. Ақпаратты өңдеудің рефлексивті әдісі оған өте тән.

Дарынды баланың білімін ұйымдастырудың ерекше түрлері:

- жоғары құрылымдылық;
- зерттелетін пәнді әртүрлі байланыстар жүйесінде көру қабілеті;
- тиісті пәндік саладағы білімнің жинақталуы, сонымен бірге олардың қажетті уақытта шешім іздеу контексті ретінде ашылуға дайын болуы;
- категориялық сипат.

Адамның тиісті пәндік салаға деген қызығушылығына байланысты білім әртүрлі құрылымға ие болуы мүмкін екенін ескеру қажет. Демек, білімнің ерекше сипаттамалары дарынды бала өзін басым мүдделер саласында көбірек анықтай алады. Дәлелдер көрсеткендей, дарынды балалар, әдетте, ерте жастан бастап өзін-өзі оқыту қабілетінің жоғары деңгейімен ерекшеленеді, сондықтан олар мақсатты оқу әсеріне емес, өзгермелі, байытылған және дараланған білім беру ортасын құруға мұқтаж.

Дарынды баланың мінез-құлқының мотивациялық аспектісі келесі белгілермен сипатталуы мүмкін:

- ләззат сезімімен бірге жүретін объективті шындықтың белгілі бір жақтарына немесе өзіндік белсенділіктің белгілі бір түрлеріне селективті сезімталдықтың жоғарылауы;
- қызығушылықпен көрінетін танымдық қажеттіліктің жоғарылауы;
- қызметтің белгілі бір салаларына қызығушылық, қандай да бір тақырыпқа деген жоғары құштарлық;
- өз еңбегінің нәтижелеріне жоғары талапшылдық, аса қиын мақсаттар қоюға бейімділік және оларға қол жеткізуде табандылық, кемелдікке ұмтылу.

Дарындылық түрлері

Дарындылық түрлерін жүйелеу жіктеуге негізделген өлшеммен анықталады. Дарындылықта сапалық және сандық аспектілерді ажыратуға болады.

Дарындылықтың сапалық сипаттамалары адамның психикалық мүмкіндіктерінің ерекшелігін және олардың белгілі бір қызмет түрлерінде көріну ерекшеліктерін білдіреді. Дарындылықтың сандық сипаттамалары олардың ауырлық дәрежесін сипаттауға мүмкіндік береді.

Тиісінше дарындылықтың келесі түрлерін ажыратуға болады:

- практикалық қызметте, атап айтқанда, қолөнердегі, спорттық және ұйымдастырушылық дарындылықты атап өтуге болады;
- танымдық қызметте-қызметтің пәндік мазмұнына байланысты әртүрлі түрлердің интеллектуалдық дарындылығы;
- көркемдік-эстетикалық қызметте-хореографиялық, сахналық, әдеби-поэтикалық, бейнелеу және музыкалық дарындылық;
- коммуникативтік қызметте-көшбасшылық және аттракциондық дарындылық;
- рухани-құндылық іс-әрекетте-жаңа рухани құндылықтар құруда және адамдарға қызмет етуде көрінетін дарындылық.

Дарындылықтың әр түрі өзінің көріністері бойынша белгілі бір дәрежеде қызметтің барлық бес түрін қамтиды. Мысалы, музыкант-орындаушының қызметі көркемдік-эстетикалық анықтама бойынша бола отырып, сонымен қатар практикалық жоспарда (моторика мен орындаушылық техника деңгейінде), танымдық жоспарда (музыкалық шығарманы түсіндіру деңгейінде), коммуникативті жоспарда (орындалатын шығарманың авторымен қарым-қатынас деңгейінде), рухани-құндылық жоспарында (музыкант ретіндегі қызметіне мән беру деңгейінде).

"Көрініс формасы" критерийі бойынша дарындылық *айқын* және *жасырын* болып бөлінеді. Айқын дарындылық баланың іс-әрекетінде, оның ішінде қолайсыз жағдайларда да айқын көрінеді. Баланың жетістіктері соншалықты айқын, оның дарындылығы күмән

тудырмайды. Сондықтан, балалардың дарындылығы саласындағы маман баланың дарындылығы немесе жоғары мүмкіндіктері туралы қорытынды жасай алады. Ол "жақын даму аймағын" барабар бағалай алады және осындай "перспективалы баламен" одан әрі жұмыс істеу бағдарламасын дұрыс анықтай алады. Дегенмен, дарындылық әрқашан өзін соншалықты айқын көрсете бермейді.

Жасырын дарындылық жасырын түрде көрінеді, оны басқалар байқамайды. Нәтижесінде мұндай баланың дарындылығының жоқтығы туралы қате тұжырымдардың қаупі артады. Ол "келешегі жоқ" деп жіктеліп, қажетті көмек пен қолдаудан айырылуы мүмкін.

Дарынды балалар мен жасөспірімдердің ерекшеліктерін ескере отырып, оқу процесін ұйымдастырған кезде оқушының дербестігін, бастамашылығын және белгілі бір дәрежеде жауапкершілігін арттыру мүмкіндіктерін қарастыру қажет. Қазіргі педагогикада баланың өз оқуын бастауға мүмкіндік беретін көптеген инновациялық әзірлемелер бар. Сонымен бірге, мұндай оқыту ересектермен (ең алдымен мұғалімдермен) өзара әрекеттесудің арнайы формаларын ұйымдастыруды талап етеді. Дарынды балаға басқа балалардан кем емес ересек тәлімгерлер қажет, бірақ ол мұндай тәлімгердің білім деңгейіне де, онымен қарым-қатынас әдісіне де ерекше талаптар қояды.

Бала кезінен бастап қалыптасқан қызығушылықтар мен бейімділіктер дарынды балалардың жеке және кәсіби өзін-өзі анықтауының жақсы негізі болып табылады. Кейбір жағдайларда кәсіптік бағдарлаудың қиындықтары, мектеп бітіргенге дейін оқушылар "шашырауды" жалғастыра бергенде, олардың көптеген салаларда қабілеттерінің жоғары дамуымен байланысты. Сондықтан баланың дарындылығын дамыту жүйесі мұқият құрылып, қатаң даралануы керек және оны жүзеге асыру өте қолайлы жас кезеңіне сәйкес келуі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Петрушин В.И. «Музыкальная психология» – М., 1994.
2. Цыпин Г.М. «Психология музыкальной деятельности» – М., 1994.
3. Ветлугина Н.А. «Музыкальное развитие ребенка» – М., 1968.
4. Киринарская Д.К. «Психология специальных способностей. Музыкальные способности» – М., 2004.
5. «Музыкальная психология: Хрестоматия» – М.: МГК им. Чайковского, 1992.
6. «Психология музыки и музыкальных способностей: Хрестоматия» – М., 2005.
7. Ражников В.Г. «Психолого-педагогическая модель музыкальной культуры» – М., 1993.
8. Теплов Б.М. «Психология музыкальных способностей» М-Л.. 1947.
9. Шумакова Н.Б. Одарённый ребёнок. Особенности обучения. Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 2008.
10. Федотова Н. К. Из опыта работы с одаренными детьми / Н. К. Федотова // Вестник НГУ. Серия: Педагогика / Новосибгос ун-т. — 2008. — Т. 9, вып. 1. — с. 53 — 56.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ЖӘНЕ СЫНЫПТАН ТЫС ІС-ШАРАЛАРДА ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС

**Ерғалиева Айбану Өмірбайқызы
Ақтөбе қаласы**

**Қ.Сәтбаев атындағы орта мектеп-лицейінің ағылшын тілі пәні мұғалімі,
педагогика ғылымдарының магистрі**

Аннотация

Көптеген авторлардың пікірінше, білім берудің негізгі бағыттарының бірі – дарынды балаларды дамыту. Дарынды бала – бұл білім стандартының талаптарына сәйкес келе бермейтін қарапайым бала. Бұл мәселені шешу кезінде кейбір мәселелерді ескеру қажет: біріншіден, «гений» дегеніміз не; екіншіден, жетілу критерийлерінің негізгі сипаттамалары және оларды анықтау әдістері; үшіншіден, ағылшын тілі сабағында дарындылық қалай көрінеді және қалыптасады. Зерттеушілер мектептегі ағылшын тілі сабағында дарынды балалармен жұмыс істеу әдістерін сипаттай отырып, балалардың табысты дамуының жағдайына ерекше көңіл бөледі. Ағылшын тілі сабағында дарынды балаларды оқыту кезінде мұғалімдердің жауапкершілігі көрсетілген. Жұмыста материалды қабылдау және одан әрі қолдану деңгейін арттыру үшін шет тілін біркелкі және еркін меңгеру стратегиялары бар.

Кілт сөздер: дарындылық, шет тілі, дарынды балалармен жұмыс, дамыту.

Қазіргі қоғамға әртараптандырылған, тәуелсіз, бәсекеге қабілетті және қабілетті ойшыл қажет. Жаңа стандарт осы міндеттерді орындауға бағытталған, ол жүйелі және әрекетке негізделген тәсілге негізделген, ол:

- өзін-өзі дамытуға және үздіксіз білім алуға дайындығын қалыптастыру;
- білім беру жүйесінде оқушылардың дамуы үшін әлеуметтік ортаны жобалау және құру;
- оқушылардың белсенді оқу-танымдық әрекеті;
- оқушылардың жеке жасын, психологиялық және физиологиялық ерекшеліктерін ескере отырып оқу-тәрбие процесін құру [1].

Бұл дарынды балалармен сабақта да, сабақтан тыс уақытта да белсенді жұмыс жасауға мүмкіндік береді.

Статистикаға сүйенсек, балалардың 10%-ы табиғи дарынды, ал 80%-да белгілі бір жағдайда ашылатын қабілеттер бар. Әрбір баланы дарынды деп айта аламыз, тек уақытында байқап, ашып, оның қабілеттерін белгілі бір пәндер бойынша дамыту керек.

Дарындылық дегеніміз не? Ожеговтың сөздігінде бұл сөзге «дарындылық талантпен бірдей» [2] деген анықтама берілген. Сонымен, дарынды баланың бойында мынадай қасиеттер болуы керек:

- жақсы оқу;
- стандартты емес шығармашылық ойлаудың болуы;
- өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі тануға ұмтылу;
- жоғары ынталы және әрқашан жаңа және қызықты нәрсені үйренуге дайын.

Мұндай балаларды шығармашылық, өз бетінше және жобалық жұмыстардың әртүрлі түрлеріне тарту оңай. Әдетте, бұл балалардың өздері қосымша тапсырмаларды талап етеді, сыныпта мұғалім берген жаттығуларды ешкімнен бұрын орындайды, жаңа тапсырмаларды асыға күтеді. Олар шығармашылық, ізденіс және дизайн жұмыстарын жақсы көреді. Олар оларды ең жақсы етуге тырысады және бұл үшін өте жақсы баға алуға тырысады.

Бақытымызға орай, менің сыныбымда дарынды балалар көп. Мен олармен жұмысымды келесідей құрылымдаймын:

1) сыныпта – топтық жұмыс, пікірталас, конференция, АКТ-ны қолданатын сабақтар, рөлдік ойындар, кіріктірілген сабақтар арқылы;

2) сыныптан тыс жұмыстарда мектеп оқушыларын пәндік олимпиадаларға, ғылыми-зерттеу жұмыстарына, жобалар жасауға дайындаймын, қызығушылық танытқан балаларға шығармашылық жеке тапсырмалар дайындаймын;

3) қосымша білім беру жүйесінде – бұл эвристикалық жарыстар, қашықтықтан курстар, білім алушылардың өзіндік жұмыстары.

Баланың дарындылығын анықтау бастауыш мектепте орын алады. Олармен жүргізілетін жұмыс түрі оқушылардың жас ерекшеліктеріне байланысты. Егер орта және жоғары деңгейлерде бұл әртүрлі тақырыптар бойынша үлкен зерттеу жұмыстары болуы мүмкін болса, онда бастапқы деңгейде бұл өзіңіз және сіздің отбасыңыз туралы әңгімелеуге бағытталған шағын жобалық жұмыстар.

Оқу және шығармашылық іс-әрекетке мотивация да аз емес. Балалар өз жұмыстарының бағаланып, көпшілік алдында көрсетілуін қалайды. Мысалы, 5-сыныпта оқушыларымыздың «Менің отбасым», «Менің елімдегі жануарлар», «Менің үй жануарым» тақырыптары бойынша жобалық жұмыстары «English in Focus» оқулығының блогында жарияланды, сондықтан балалар өте қатты қуанады.

Сабақта мен сабақ жоспарын орындап қана қоймай, қабілеті жоғары дарынды балаларға ерекше көңіл бөлуге тырысамын. Бұл балаларға үйде келесі сабақтың грамматикалық тақырыбын анықтау тапсырылады, содан кейін оны сыныпқа түсіндіруге тырысады. [3]

Дарынды баланың портреті:

1. Көп нәрсеге қызығушылық танытып, үнемі сұрақ қояды.
2. Көптеген идеяларды, есептерді шешу жолдарын, сұрақтарға жауап береді.
3. Өз пікірін еркін айтады, табанды, жігерлі қорғайды.
4. Тәуекелді әрекеттерге бейім.
5. Қиялы мен қиялы бай. Көбінесе қоғам мен объектілерді түрлендіру мен жақсартумен айналысады.
6. Әзіл сезімі жақсы дамыған және басқаларға күлкілі болып көрінбейтін жағдайларда әзіл көреді.
7. Сұлулыққа сезімтал, заттардың эстетикасына мұқият.
8. Өзін-өзі көрсетуге және заттарды шығармашылықпен пайдалануға ұмтылады.

Дамыту ортасын, жүйелі сабақтарды, жеке жұмыстарды, ата-аналардың белсенді қатысуынсыз баланың қабілетін дамыту мүмкін емес екенін атап өткім келеді.[4]

Мұғалім дарынды оқушылармен жұмысты дарындылықты диагностикалау арқылы бастайды. Оқушыларды бақылау сыныптық және сабақтан тыс жұмыстар кезінде жүргізіледі. Ол оқушылардың бейімділігін, қабілеттерін және қызығушылықтарын анықтауға мүмкіндік береді. Мұғалім екі бала бір-біріне ұқсамайтынын есте ұстауы керек: олардың әрқайсысының өзіне тән бір нәрсесі бар, оларды көпшіліктен ерекшелендіретін және оларды ерекше ететін нәрсе. Бірі үшін бұл математикалық есептерді тез және қатесіз шешу қабілеті, екіншісі үшін сурет салу қабілеті, үшінші үшін алтын қолдар, төртінші үшін спорттық жетістікке бейімділік, бесіншіден ұйымдастырушылық қабілеттер.[5]

Дарынды баланы тәрбиелеуде білуге құмарлықтың уақыт өте келе білімге деген сүйіспеншілікке – «қызығуға», ал соңғысы тұрақты «танымдық қажеттілікке» айналуы қажет. Басқалар қиыншылық көрмеген, бәрі түсінікті болып көрінетін мәселені көре білу – нағыз жасампазды қарапайым адамнан ерекшелейтін маңызды қасиеттердің бірі. Дарынды балаға тән жетекші қасиеттердің бірі - проблемаларға жоғары сезімталдық.

Дарынды балалардың психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, сыныпта мектеп оқушылары жаңа тақырыпты оқу үшін бір немесе бірнеше психикалық операцияларды өз бетінше қолдану қажеттілігі туындайтын танымдық қиындық жағдайын жасау өте маңызды: талдау, синтез, салыстыру, ұқсастық, жалпылау.[6] Бұл технология оқушылардың белсенді өз бетінше әрекетін ұйымдастыруға мүмкіндік береді, нәтижесінде білім, білік, дағдыларды шығармашылықпен меңгеру пайда болады, сонымен бірге олардың ойлау қабілеттері дамиды.

Дарынды балалармен жұмыстың бір түрі – олардың викториналар мен олимпиадаларға қатысуы. Дарынды оқушылармен оқу үдерісін ұйымдастыруда оқу процесінің барлық кезеңдерінде: жаңа материалды меңгеруде, бекітуде, қайталауда, бақылауда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың принципті маңызы бар. Жоғарыда айтылғандардың барлығы дарынды балалармен жұмыс істеу әдістері мен тәсілдерінің қысқаша сипаттамасы ғана. Әрине, дарынды балалармен жұмыс істеу қиын, бірақ дамытушылық идеяларға бай – оқушылар үшін ғана емес, мұғалімдер мен ата-аналар үшін де. Дарындылықты дамыту бойынша дұрыс ұйымдастырылған және жүйелі жүргізілетін іс-әрекеттер оқушылардың интеллектуалдық өзін-өзі жетілдіруге және өзін-өзі дамытуға деген ұмтылысын дамытады, шығармашылық қабілеттерін дамытады, жобалық және зерттеушілік әрекетке дағдыланады. Дарынды балалармен жұмыс тәуелсіздік сезімін, жалпы қабылданған үлгіден ауытқудағы батылдықты және шешудің жаңа жолын іздеуді жандандырып, қолдау көрсетуі маңызды. Дарынды бала – педагогикалық мәселе. Мәселе мынада, дарындылығы әртүрлі балаларға басқа көзқарас қажет, олардың проблемалары әртүрлі, сондықтан әртүрлі жұмыс жүйесі қажет. Мұғалім біріншіден, баланың мүмкіндіктерін дұрыс бағалап, оның мәселелерін шешуге көмектесіп, болашақ мамандығына қатысты дұрыс бағыт-бағдар беру үшін дарындылық түрлерін білуі керек. Екіншіден, мәселе дарындылық түрлерін білмей-ақ, олардың кейбіреулерін назардан тыс қалдыруға болады, баланың психикалық және шығармашылық әрекетінің ерекшелігін оның тәртіпсіздігімен немесе тіпті оғаштығымен қателеседі. Бұл күрделі, тіпті мамандар үшін де өте жұмбақ мәселені белгілі бір дәрежеде шешу үшін мұғалім өз оқушыларының бойындағы дарындылықтың негізгі түрлерін ажыратып, көруі керек. Мұғалім ең оңай көреді және интеллектуалдық деп аталатын түрін жоғары бағалайды. Бұл студенттер, әдетте, өте маңызды, терең білімге ие олар өз бетімен қалай алуға болатынын біледі - олар күрделі әдебиеттерді өздері оқиды, тіпті кейбір дереккөздерге сын көзбен қарай алады. Дарындылықтың бұл түріндегі оқушылар оқу және сабақтан тыс материалды нақты және терең талдайды. Әдетте «академиялық» деп аталатын дарындылық түрі интеллектуалдық түрінен біршама ерекшеленеді.[7] Дарындылықтың бұл түрімен жеткілікті жоғары интеллект пайда болады, бірақ оқу үшін ерекше қабілеттер бірінші орынға шығады. Дарындылықтың бұл түріндегі оқушылар, ең алдымен, тамаша сіңіре алады, яғни үйренеді. Олардың танымдық сферасының ерекшеліктері (ойлау, есте сақтау, зейін), мотивациясының кейбір ерекшеліктері олар үшін оқуды айтарлықтай жеңілдетеді, ал кейбір жағдайларда тіпті ләззат алады. Кейбір жағдайларда мұғалімге дарындылықтың интеллектуалдық және академиялық түрлерін ажырату қиын болуы мүмкін - екеуі де тамаша оқи алады, ал екеуінде де танымдық қажеттіліктер бар.

Дарындылықтың тағы бір түрі, ол диагностикалау кезінде мұғалімдерге көп қиындық тудырмады - көркемдік түрі. Дарындылықтың бұл түрі, әдетте, көркемдік қызметте – музыкада, биде, кескіндемеде, мүсінде, сахналық қойылымда жоғары жетістіктерде көрінеді. Алдыңғы жағдайлардағыдай, дарындылықтың бұл түрі мектеп оқушыларында әр түрлі дәрежеде көрінуі мүмкін. Келесі түрі – шығармашылық түрі.[8] Дарындылықтың бұл түрінің негізгі белгісі стандартты емес ойлауда, дүниеге ерекше, көбінесе әртүрлі көзқараста көрінеді. Дарындылықтың бұл түрін мектеп тәжірибесінде анықтау өте қиын, өйткені стандартты мектеп бағдарламалары бұл балаларға өз ойын көрсетуге мүмкіндік бермейді.

Шығармашылық жасөспірім балалардың барлығында дерлік байқалатын мінез-құлық ақауларының болуы кездейсоқ емес - бұл студенттердің жайлылығының жоқтығы, яғни олардың құлықсыздығы, кейде жай ғана басқаларға ілесе алмауы, яғни олардың дарындылығының жеке негізі. Көбінесе дарындылықтың бұл түрі бар оқушылар өте жақсы оқымайды және оның көптеген себептері бар: оқуға деген ынтасының төмендеуі (дайын нәрсені үйренуден гөрі оларға идеяларды шығару оңайырақ болуы мүмкін) және олардың әрқашан сабаққа орын бола бермейтін өзіндік, кейде өте оғаш, танымдық әлем! Сондай-ақ дарындылықтың көшбасшылық немесе әлеуметтік, психомоторлық немесе

спорттық дарындылық сияқты түрлері бар.[9] Дарындылықтың қанша анықтамасы болса да, егер адам дарынды болса, онда ол іс-әрекеттің көптеген түрлерінде жетістікке жете алады деп сеніммен айта аламыз. Қазіргі мектептегі дарынды баланың әлеуметтік-педагогикалық мәселелері: кең таралған мифтердің бірі - дарынды бала қиын бала деген пікір. Мұғалімдер олардан қорқады деп есептеледі.[10]

Дарынды балалармен жұмыс жасағанда мұғалімнің өзі шығармашыл, қиялшыл, бір орында отырмайтын адам болуы керек. Мұғалімнің мұндай қасиеттері болмаса, оқушылардың бәрі жалықтырып, сабақ қарапайым әрі қызықсыз өтеді. Мұғаліммен ынтымақтастығы, мұғалімнің берген нұсқауы – осының бәрі дарынды балалармен жұмыс жасауда жақсы нәтиже береді. Сондықтан қабілетті және дарынды балаларды анықтау мен дамытуды, олардың әлеуетін іске асыруды қамтамасыз ететін жағдайлар жасау мемлекет пен қоғамның, заманауи білім берудің басым әлеуметтік міндеттерінің бірі болып табылады, өйткені мемлекеттің зияткерлік және экономикалық әлеуеті түптеп келгенде оны шешуге байланысты. Қабілетті балаларды анықтап, олармен жұмыс жасау мектептің кезек күттірмейтін міндеті.

Әдебиеттер тізімі

1. <http://minobrnauki.rf/documenty/336.ru>
2. Орыс тілінің сөздігі Ожегова / С.И. Ожегов, Л.И. Скворцова. - 2008. - С. 456
3. Дарынды балалар: транс. ағылшын тілінен / Жалпы ред. Г.В.Бурменская және В.М.Слуцкий - М.: Прогресс, 1991. - 376 б.
4. Лейтес Н.С. Мектеп оқушыларының жас ерекшелігі: М.: «Академия» баспа орталығы, 2000.-320 б.
5. Матюшкин А.М., Яковлева Е.Л. «Дарындыларға арналған мұғалім», Мәскеу, 1991 ж.
6. Дарынды балалар: транс. ағылшын тілінен / Жалпы ред. Г.В.Бурменская және В.М.Слуцкий - М.: Прогресс, 1991. - 376 б.
7. Дарынды бала /ред. О.М. Дьяченко - М; 1997 жыл
8. Балалар мен жасөспірімдердегі дарындылық психологиясы: Жоғары және орта педагогикалық оқу орындарының студенттеріне арналған оқу құралы / Ю.Д.Бабаева, Н.С.Лейтес, Т.М.Марютина, т.б.; – М.: «Академия» баспа орталығы, 2000. – 336 б. 5.
9. Савенков А.И. Балабақшадағы және мектептегі дарынды балалар: Жоғары педагогикалық оқу орындарының студенттеріне арналған оқу құралы. – М.: «Академия» баспа орталығы, 2000. – 232 б.
10. Интернет көздері

THE USE OF TECHNIQUES AND NEW TECHNOLOGY IN ENGLISH LESSONS, IN THE FRAMEWORK OF THE UPDATED PROGRAM OF SECONDARY EDUCATION

Zhangazina Akmaral Aisaulevna

English teachers-researcher of school-gymnasium “Bilim”, Aktoke

In recent years, the issue of the application of new information technologies at school has been increasingly raised. This is not only new technical means, but also new forms and methods of teaching, a new approach to the learning process. The main goal of teaching foreign languages is the formation and development of the communicative culture of schoolchildren, the teaching of practical mastering of a foreign language.

Today, updating the content of education in the Republic of Kazakhstan has a main goal: improving the pedagogical skills of teachers in the context of updating the educational program and introducing a system of criteria-based assessment. Based on the ideas of the updated program, we set for ourselves the main pedagogical task - to become a partner for our first-graders

in order to direct them, live every smallest mistake and every great victory in their beginning life path. As well as the main goal is the development of speaking skills in English lessons. It is known that English is one of the most difficult subjects of the school course. Therefore, one of the main tasks is instilling of interest, as well as increasing motivation for this subject, the desire to awaken creative and intellectual forces. Knowledge of English in the modern world is a kind of window into the world. Owning this language of international communication, you can achieve your goals with the help of new features. The task of the teacher is to create conditions for the practical mastering of the language for each student, to choose such teaching methods that would allow each student to show their activity, their creativity, and also to activate the student's cognitive activity in the process of learning foreign languages. With the mastery of any new technology, a new pedagogical thinking of the teacher begins: clarity, structure, clarity of the methodological language, the emergence of a reasonable standard in the methodology. Using new pedagogical technologies in the classroom, we was convinced that the process of teaching English can be viewed from a new point of view and mastering the psychological mechanisms of personality formation, achieving better results. To improve the efficiency of the educational process during the holding of English lessons, we use such educational technologies as gaming, project method, pictogram, crafting, group work, dialogue forms, and multisensory writing considering the age characteristics of children.

In order to inspire our students, we try to make each lesson of the English language interesting and diverse using various techniques. We believe that every lesson should be effective. For this, we often use lexical games such as “memory game”, “champion game”, “roll and play” and also “mousetrap”, “string of words”, “what is missing?”, “What appeared?” , “Gifts” and many others. Each game is diverse and interesting in its own way; children love to perform various tasks with didactic cards, as well as playing with dices and balls. Lexical games are situational exercises in which an opportunity is created for repeated repetition of a speech pattern in conditions close to real speech communication with its inherent features — emotionality, spontaneity, and purposefulness of the effect. Lexical games focus students' attention on lexical material, they are designed to help them acquire and expand vocabulary, to illustrate and practice the use of words in communication situations. Lexically directed exercises in the form of a game contribute to the development of students' attention, their cognitive interest, and help create a favorable psychological climate in the classroom. We also use such games as: games with rhymes serve not only for expanding vocabulary, but so much for practicing pronunciation. Many of them are traditional English games. Playing with songs and movements is the easiest and fun way to practice pronunciation and enrich vocabulary. One of the technologies providing student-centered learning is the project method as a way to develop creativity, cognitive activity, and independence. Work on the project is a multi-level approach to learning the language, covering reading, listening, speaking and grammar. The project method contributes to the development of active independent 334 thinking of students and orients them to joint research work. The project method forms the students' communication skills, communication culture, the ability to articulate thoughts in a concise and accessible manner, tolerate the opinions of communication partners, develop the ability to extract information from various sources, process it using modern computer technologies, create a language environment conducive to the natural need in communicating in a foreign language. The project form of work is one of the current technologies that allow students to apply the accumulated knowledge on the subject. Students expand their horizons, their language proficiency, gaining experience from its practical use, learn to listen to a foreign language speech, to hear, to understand each other while protecting projects. In our practice, with my students, we do projects at the end of each unit. For example, we went through the theme family and at the end of the unit the guys draw their family and tell each other in groups about their family. The “Pictogram” technique is an investigation of the features of mediated memorization and its productivity, as well as the nature of mental activity and the level of formation of conceptual thinking. The technique can be used to study children and adults in a group and individual examination. Memorization with the help of

pictograms allows you to learn poems easily by attracting figurative thinking, which, as a rule, allows you to assimilate information several times more efficiently than simple cramming. We use this technique in class after studying a letter, first the guys write a letter in the air, then in notebooks. We also divide the students into two teams, the students stand in a row with their backs to each other and write a letter on the back, passing it on to another student, the last student writes a letter on the blackboard. Crafting is a very popular method and popular among students, as students do their own things. For example, before listening to the queen bee, students cut and glue the bee with their own hands, after the work done, they can already listen to the fairy tale, after which they work in pairs telling each other about their bees. The use of picture clarity in foreign language lessons in secondary schools is very effective. It helps the teacher at the initial stage to organize the work on expanding the vocabulary of students, to create a language atmosphere in the classroom and outside of it, to use vocabulary for the development of foreign language speaking. Visibility in a foreign language lesson contributes to the revitalization of children's cognitive activity, expanding their horizons, increases interest in the language being studied, significantly enriches the vocabulary of students. Visibility should assume mastering the most common vocabulary of the English language, which is provided by the program for the initial phase of learning a foreign language.

The selection of visual pictures is made by us taking into account the specific interests of students. These topics are: School, School - things, House, House, Flat, Family, Clothing, Meals, Animals. Working with the "Picture Dictionary" encourages students to be sensitive to the word, fosters their desire to use lexical units meaningfully, in exact accordance with their meaning. Visibility in a foreign language lesson and beyond contributes primarily to enriching the vocabulary of students, improves the knowledge, skills, and skills of children in the foreign language being studied, increases the interest of pupils in the subject, helps to uncover the fuller creative potential of younger students. Visualization arouses interest in language studies, translates voluntary attention into post-willful, expands the amount of material that is to be assimilated, trains the creative imagination of junior schoolchildren. The principle of visualization of learning is one of the most intuitive principles of learning, which derives from the essence of the process of perception, understanding and summarizing the material by students. Visualization affects the emotional side of the student's personality. It is known that the organs of vision are more sensitive. "It's better to see once than hear a hundred times," says a Russian proverb. The "throughput" ability of the organs of sight to master information is five times more than the organs of hearing. This information is captured in the memory of a person easily, quickly and for a long time. The use of clarity in combination with the word teacher contributes to a more solid assimilation of the material. Means of visualization help the creation of images, representations, thinking turns these representations into concepts. The illustrations contribute to the development of attention, observation, aesthetic taste, culture of thinking, memory and increase interest in learning a foreign language. Figures, photographs, charts, tables, pictures are the appearance of visibility. There is also an intuitiveness internal, which follows from the specific context, the immediate linguistic environment. Visibility is a manifestation of the mental images of these objects depicted in photographs, drawings, etc. when they talk about clarity, they mean the images of these objects. Bright visibility creates an idea of living images, causes the corresponding associations, as the perception of visibility has an emotional impact on the student. There is auditory, visual and objective clarity. The use of object clarity contributes to the development of thinking in a foreign language. For example, using pictures in the classroom, you can see that children learn certain phenomena more quickly, behave more actively in the classroom. The picture always brings a revival to the lesson. Children listen with interest to the story in the picture, which helps them to understand the meaning of foreign speech, they themselves are eager to speak or answer questions about the content of the picture. When explaining the material, cards with new words can be placed on the board, and corresponding pictures next to them. Students read the words and in the picture they guess their meaning. Using pictures, we force students to work and activate their motor memory. It is also desirable to use

the principle of clarity and at the initial stage of the lesson (in phonetic charging). For example, when working with poems, students have the opportunity to visualize what is at stake. In addition to poems, it is possible to conduct games, the purpose of which is to check how well pupils know words and can make sentences with them. For games, leaflets are displayed with pictures of small pictures placed so that the new word begins with the 335 last letter of the previous word. You can also distribute pictures under which words are written, the task of students to make as many sentences as possible with these words. The transition to updating the content makes new demands on human resources. Therefore, the teacher needs a readiness to perceive the methodology and content of the updated SES secondary education, to change the program and methodological support of the educational process, to change the goals and methods of pedagogical activity. The use of innovative methods allows a differentiated approach to students, to involve each student in the work, taking into account his interests, inclination, level of training in language. Interactive methods enrich students with new impressions, activate the vocabulary, perform a developmental function, and relieve fatigue. Thus, summing up the above, it can be noted that the use of new information technologies at school improves the motivation to learn a foreign language.

The list of literature:

1. Румянцева Л.Н. Новый подход в обучении иностранным языкам. // Сб. Лингводидактические проблемы обучения иностранным языкам. – СПб.,
2. Фомина Т.Н., Зеленова Т.Г. Инновационные технологии преподавания иностранных языков в неязыковом вузе. – Ярославль, 2005.
3. «Оксфордское качество», инновационная уровневая образовательная программа по английскому языку для общеобразовательной школы, С.Н. Уласевич, М.: РЕЛОД,
4. Teaching by Principles, Douglas Brown, Longman.
5. The TKT Course, M. Spratt, Cambridge.
6. Интернет-ресурсы.

МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПО РАБОТЕ С ОДАРЕННЫМИ И ТАЛАНТЛИВЫМИ ДЕТЬМИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Тулепов Бауржан Бахитжанович
Общеобразовательная средняя школа №65, г.Актобе

Аннотация

Потенциальные способности, ростки одаренности имеются в каждом ребенке. Развитие одаренности школьника, в основном, происходит в образовательном процессе и процессе его саморазвития. Эффективность и результативность развития одаренности многократно возрастают, если в школах ведется целенаправленная, системная работа по выявлению у детей способностей, созданию организационных, психолого-педагогических, условий для их дальнейшего развития. В статье приводится описание опыта работы школ и разработанной на этой основе модели работы образовательной организации по развитию одаренности школьников. Даны рекомендации по совершенствованию различных направлений работы школы в рассматриваемой области деятельности. Рекомендуются педагогам, научным сотрудникам, работающим в области развития детской одаренности.

Одним из важнейших направлений работы педагогического коллектива каждой школы является выявление и развитие наиболее талантливых и одарённых учеников, которые способствует повышению качества образования, помогает использовать полученный опыт и знания в реальной жизни для решения практических задач.

Одаренный ребенок - это ребенок, который проявляет свои неординарные способности, превосходящие по уровню интеллектуального развития других детей того же возраста, в выдающихся достижениях в той или иной сфере деятельности. Одарённых детей отличает умение правильно формулировать свои мысли и продемонстрировать свои способности применение знаний на практике. Задача каждой школы заключается в том, что, создав условия для всестороннего развития каждого ученика, необходимо найти и помочь каждому ребёнку развиваться в той области творчества, где он сможет проявить свои способности и умения. Все работы по развитию одарённой личности будут успешными, если они будут иметь системный характер, объединять усилия всех заинтересованных сторон: образовательные и общественные организаций и семьи талантливых и одарённых учеников. Работа с талантливыми и одарёнными детьми - одно из приоритетных направлений в работе, поэтому в школах должна быть выстроена такая система работы с одарёнными детьми, состоящая как из урочной, так и внеурочной деятельности. Работы с талантливыми и одаренными детьми включает в себя следующие этапы: выявление одаренных детей; развитие творческих и интеллектуальных способностей на уроках; развитие творческих и интеллектуальных способностей во внеурочной деятельности (конкурсы, олимпиады, исследовательская работа); создание условий для всестороннего развития одаренных детей.

Как уже было сказано, важнейшей формой работы с одаренными учащимися являются олимпиады. Работа по подготовке к олимпиадам проводится в течение всего учебного года. Для подготовки учащихся к олимпиадам используется правильное планирование работы, индивидуальный подход, корректное выстраивание взаимоотношения с каждым участником олимпиады. При подготовке учащихся к олимпиаде, следует уделять большое внимание и поощрять стремление их к самообучению и развитию, к познанию нового. Самостоятельный творческий поиск является самой эффективной формой подготовки к олимпиаде. Олимпиада развивает у талантливых и одаренных школьников интерес к предмету, знакомит с различными заданиями и вопросами, появляется желание работать с дополнительной литературой, формирует навыки самостоятельной работы, помогает раскрыть творческий потенциал. Участие талантливых и одаренных детей в олимпиадах помогает учителю продемонстрировать значимость изучаемых предметов в школе, позволяет показать родителям перспективы развития их ребенка. На каждом этапе подготовки к олимпиаде ученик должен сделать анализ своей работы, с какими заданиями он справляется хуже, а над чем еще нужно поработать, что ему удалось, что не удалось за день подготовки, чтобы постепенно вносить коррективы в свой индивидуальный план.

Так же важной работой с одаренными детьми является участие в различных конкурсах, викторинах, интеллектуальных играх, соревнованиях, «мозговые штурмы», «блиц-турниры», использовать логически-поисковые задания, нестандартные задачи, где каждый может проявить свои способности. Это повысить интерес к предмету и выявить одаренных детей и учащихся со способностью к языкам, к высокой познавательной активности и целеустремленности. С этими учащимися проводятся занятия во внеурочное время, они активно участвуют в международной игре-конкурсе «British Bulldog». Здесь помимо знаний, необходимы логическое мышление, смекалка и находчивость. И выполнить сложные задания могут только талантливые и одаренные дети.

Метод мозгового штурма является одним из наиболее популярных методов стимулирования творческой активности талантливых и одаренных детей. Этот метод позволяет найти правильное решение сложных проблем путем использования специальных правил обсуждения. Он широко используется для поиска нетрадиционных решений самых сложных задач.

Авторы Рабочей концепции одаренности утверждают, что применительно к обучению талантливых и одаренных учащихся, безусловно, основными являются методы

творческого характера – поисковые, проблемные, исследовательские, проектные – в сочетании с методами самостоятельной, индивидуальной и групповой работы.

Проектирование является одной из новых форм работы с одарёнными детьми в школе. Проектный метод – это такой способ обучения, когда ученик непосредственно включён в активный познавательный процесс, он может самостоятельно сформулировать учебную проблему, занимается подборкой необходимой информации, просчитывает возможные варианты решения проблемы, делает необходимые выводы, анализирует свою деятельность, получая новые знания и приобретая новый учебный жизненный опыт.

Одним из важнейших в организации учебно-воспитательного процесса с талантливыми и одарёнными учащимися является использование информационно-коммуникативных технологий, а в особенности мультимедийных возможностей компьютера, интерактивной доски на всех этапах процесса обучения: при изучении нового материала, закреплении, повторении, контроле. Огромное значение имеет использование ИКТ в учебной практике. Благодаря внедрению информационно-коммуникативных технологий мы получили возможность разнообразить урок, облегчить восприятие материала, сделать его доступным, наглядным и интересным. Учащиеся получили огромные возможности для осуществления своих творческих способностей. Они могут попробовать свои силы в интернет-олимпиадах, конкурсах и викторинах.

Метод, заключающийся в постановке педагогом познавательных и практических задач, требующих самостоятельного творческого решения – это исследовательский метод. Выявление проблем, выработка и постановка гипотез, наблюдения, эксперименты, опыты, а также сделанные на их основе выводы и умозаключения – это основные составляющие метода. Главная цель исследовательского метода – процесс формирования у ребенка способностей самостоятельно, творчески осваивать и перестраивать новые способы деятельности в любой сфере человеческой культуры. Подобная учебная деятельность помогает образованию общенаучного фундамента и выработке исследовательских навыков. Основная идея исследовательского метода заключается в использовании научного подхода к решению той или иной учебной задачи.

Использование музыки и пения на уроках английского языка позволяет включить в активную познавательную деятельность по изучению английского языка дополнительные возможности личности каждого ребёнка, они создают условия для дружной коллективной работы в атмосфере положительных эмоций. Тесная взаимосвязь существует между развитием речевого и музыкального слуха. Поэтому нужно начинать работу с песенных упражнений, проговаривания скороговорок, коротких четверостиший, ведь именно они ориентированы на отработку артикуляторных особенностей гласных и согласных в структуре слов и на стыках слов, на формирование навыков интонационной выразительной речи.

Еще на мой взгляд, последнее, но немаловажное условие в создании условий по выявлению и развитию одаренных детей — это кабинет. Переступая порог кабинета иностранного языка, ученик должен оказаться в другом мире — мире английского языка и культуры, где всё, начиная от традиционных наглядных пособий и кончая мелочами, должно выглядеть непривычно, не так как в любом другом кабинете школы. Ребенок должен понять, что именно в этом кабинете его ждут, верят в его успехи и не упустят его одаренности.

Работа с талантливыми и одаренными детьми доставляет огромное удовольствие, потому что, во-первых, видна отдача, результаты труда, во-вторых, виден личностный рост учащихся, в-третьих, с ними просто приятно общаться как с интересными людьми, можно свободно обмениваться точками зрения, у них можно чему-то поучиться.

В заключение хотелось бы дать несколько полезных советов учителям для работы с одаренными детьми. Естественно, что основное требование к учителям одаренного ребенка – безусловное понимание и уважение к его личности. Главная задача педагога привить ребенку вкус к серьезной творческой работе. Учителю всегда следует помнить,

одаренные дети очень самолюбивы, легко ранимы. Поэтому от учителя больше всего требуются качества личностные, душевные, а не только интеллектуальный и методический «багаж». Необходимо чтобы в процессе воспитания и обучения присутствовало сотворчество учителя и ученика.

Список литературы:

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Основы педагогики творчества. – Казань, 2007.
2. Абакумова Е. М. Развитие творческого потенциала воспитанников учреждения дополнительного образования / Е. М. Абакумова // Учитель в школе. – 2008. – № 4. – С. 92 – 95.
3. Азаров Ю. Ускоренное выявление и развитие детских дарований. – М.: Воспитание школьников. 2009. №1.
4. Акимова Е. А. Индивидуальное обучение одаренного ребенка / Е. А. Акимова // Учитель в школе. – 2009. – № 3. – С. 85 – 86.
5. Голованов, В.П. Методика и технология работы педагога дополнительного образования: / В.П. Голованов. – М.: Владос, 2004, – 239 с.
6. Грязева В.Г., Петровский В.А. Одаренные дети: экология творчества. – Москва Челябинск: ИПИ РАО, ЧГИИК, 1993. – 40с.
7. Кутнякова Н.П. Учимся понимать детей.– Ростов н/Д: Феникс, 2008.– 282с.
8. Логинова Р. Н. Творчески одаренные дети: выявление и развитие / Р. Н. Логинова // Учитель в школе. – 2008. – № 3. – С. 81 – 83.
9. Одаренные дети: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1991. – 376с.
10. Савенков А. Творчески одаренные дети: выявление и развитие / А. Савенков // Учитель в школе. – 2008. – № 1. – С. 103 – 106.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАМКАХ РАЗВИТИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ ОБУЧАЮЩИХСЯ НА УРОКАХ

Лекерова Назгуль Сериковна

Учитель английского языка,

№59 средняя общеобразовательная школа, г.Актобе

В современном образовании использование инновационных технологий становится все более неотъемлемой частью процесса обучения. Одной из ключевых областей их применения является развитие исследовательских навыков учащихся на уроках. Теоретические основы такого использования представляют собой значимый фундамент, на который строится эффективный и целенаправленный подход к развитию исследовательских навыков обучающихся.

Современные инновационные технологии предоставляют уникальные возможности для учебного процесса, расширяя горизонты знаний и поддерживая активное участие учащихся в процессе исследования. Благодаря использованию цифровых ресурсов и интерактивных программ, обучающиеся могут свободно и самостоятельно исследовать различные области знаний, овладевая не только теоретическими знаниями, но также развивая навыки поиска, анализа и оценки информации.

Использование инновационных технологий также способствует созданию более гибкой и индивидуальной системы обучения, где ученик может определять собственный темп и структуру обучения. Это позволяет каждому учащемуся развиваться в

соответствии с его индивидуальными особенностями и потребностями, повышая мотивацию к обучению и активизируя его интеллектуальную активность.

Таким образом, использование инновационных технологий в развитии исследовательских навыков обучающихся на уроках имеет огромный потенциал в современной педагогике. Этот подход позволяет создать условия для активного и самостоятельного обучения, стимулирует интеллектуальное развитие и формирует ключевые компетенции, необходимые в современном информационном обществе. Однако, педагогическая грамотность и приспособляемость к новым технологиям остаются главными факторами успешного и эффективного использования инноваций в образовательной среде.

В современном мире инновационные технологии занимают все более важное место в образовательной сфере. Сущность их заключается в том, что они предлагают новые и эффективные подходы к обучению, основанные на использовании передовых технологий и современных методик.

Одно из ключевых преимуществ инновационных технологий в образовании заключается в их способности улучшать доступность и качество образования. Благодаря интерактивным электронным учебникам, онлайн-курсам и видеоурокам, студенты получают возможность обучаться в любое время и из любой точки мира. Это расширяет границы традиционного образования и позволяет справиться с проблемами доступности и дистанционности.

Еще одной важной чертой инновационных технологий является их способность индивидуализировать обучение. Благодаря использованию адаптивных образовательных программ и методов, каждый ученик может учиться в своем собственном темпе и с учетом своих индивидуальных потребностей. Это помогает повысить уровень усвоения материала и мотивацию к обучению.

Кроме того, инновационные технологии позволяют создавать более интерактивные и увлекательные учебные среды. Виртуальные и дополненные реальности, геймификация обучения и мультимедийные элементы делают процесс обучения более привлекательным и захватывающим. Это способствует повышению мотивации и заинтересованности учеников.

Следует отметить, что инновационные технологии также помогают развивать различные навыки и компетенции, необходимые для успешной адаптации в современном информационном обществе. Умение работать с новыми технологиями, критическое мышление, коммуникативные навыки и творческий подход к решению проблем – все эти навыки активно развиваются в процессе использования инновационных технологий в образовании.

Таким образом, сущность инновационных технологий в образовании заключается в их способности предоставлять новые возможности для обучения, повышать доступность и качество образования, индивидуализировать обучение, создавать интерактивные и увлекательные учебные среды, а также развивать необходимые навыки для успешной адаптации в современном информационном обществе. Использование инновационных технологий является неотъемлемой частью современного образования и способствует эффективному преодолению вызовов и задач, стоящих перед образовательной системой.

Использование данных технологий на уроках делает учебный процесс интересным, повышает качество и прочность полученных знаний, повышает активность учащихся.

В инновационных технологиях в обучении английскому языку успешно применяются множество приёмов:

- опорный конспект;
- эссе;
- синквейн;
- дидактические игры;
- лингвистические задачи;

- дискуссию;
- исследование текста;
- работу с текстом;
- нетрадиционные формы домашнего задания;
- задания поискового характера.

Развитию творческого мышления способствуют и нетрадиционные уроки, повышающие интерес и к предмету и к обучению в целом.

Существует множество видов нестандартных уроков. Практически все они позволяют задавать проблемные вопросы и создавать проблемные ситуации, повышают познавательный интерес, способствуют развитию критического мышления.

Самыми актуальными нетрадиционными формами урока являются исследование, деловая игра, семинар, зачёт, викторина, путешествие, исследование.

Часто на традиционных уроках приходится прибегать к творческим, нестандартным элементам: составлению тестов, лексическим диктантам, комментированному письму.

Вызвать интерес к занятиям способны дидактические игры. Их цель – пробудить интерес к учению, науке, книге, познанию. Наряду с учением дидактическая игра занимает важное место в развитии ребенка. Если ребёнок включается в дидактическую игру, изучаемый материал становится для него более доступным, интерес к учебной деятельности резко возрастает, значительно повышается работоспособность. Важная роль занимательных дидактических игр состоит еще и в том, что они способствуют снятию напряжения у детей, создают положительный эмоциональный настрой в ходе урока. Рекомендую использовать в работе следующие дидактические лингвистические игры: «Виртуальное справочное бюро», «Узнай меня», «Исключи лишнее». Главная цель дидактических игр – исключить скуку на уроке, привить желание работать, учиться.

Раскрытию творческого потенциала учащихся способствуют нетрадиционные формы домашнего задания, которые позволяют ребёнку самому найти решение нестандартного вопроса, проявить самостоятельность, а также способствуют закреплению знаний, умений и навыков, полученных на уроке.

Одним из важных аспектов процесса обучения является использование инновационных технологий на уроках английского языка.

На наш взгляд, один из методов, который можно применять на уроках, называется метод проектов. Он предполагает, что ученики активно участвуют в создании и реализации различных проектов, связанных с изучением английского языка. Например, они могут создавать собственные мерчи на английском языке, где они применяют свои знания английского языка для создания уникальных вещей с надписями, имеющие сакральный смысл, либо жизненную позицию. Такой подход вовлекает учеников в творческий процесс и стимулирует использование языка в реальной жизни.

Еще один метод, который можно применять на уроках английского языка, называется метод исследования. Этот метод основывается на активном исследовании и исследовательской деятельности учеников. Например, ученики могут исследовать различные аспекты культуры англоговорящих стран и СНГ через анализ текстов на одежде, особенность выбора, мышления и подходов в этом вопросе. Они также могут проводить мини-исследования по определенным темам и делиться своими результатами в классе. Такой подход развивает навыки самостоятельного и критического мышления учеников и стимулирует использование английского языка в реальных контекстах.

Важным аспектом применения инновационных технологий на уроках английского языка является связь предмета с реальной жизнью учеников. Это означает, что материалы и задания на уроках должны быть связаны с реальными ситуациями и задачами, с которыми сталкиваются ученики в повседневной жизни. Например, материалы для чтения и аудирования могут быть основаны на актуальных новостях или событиях из сферы культуры и искусства. Задания для письма и устной речи также могут быть связаны с

реальными ситуациями, в которых ученики могут использовать английский язык в будущем.

В итоге, применение инновационных технологий на уроках английского языка открывает новые возможности для развития и формирования языковых навыков учеников. Метод проектов и метод исследования позволяют ученикам активно вовлекаться в процесс изучения языка и применять его в реальных жизненных ситуациях. Связь предмета с реальной жизнью учеников обеспечивает актуальность и практичность уроков и стимулирует учеников развивать свои языковые навыки вне классной комнаты.

В настоящее время, в условиях быстрого развития информационных технологий, важно активно применять инновационные методы обучения для развития исследовательских навыков обучающихся на уроках гуманитарного направления. Применение таких технологий в образовательном процессе позволяет не только расширить кругозор и повысить уровень знаний учеников, но и способствует развитию их критического мышления и аналитических способностей. Также развивается один из самых важных на сегодняшний день навыков – творческое мышление. Благодаря этому, ученики могут самостоятельно исследовать различные темы, углубляться в изучение интересующих их вопросов и обмениваться мнениями с другими обучающимися. Наглядным примером этого можно считать работы учеников Средней общеобразовательной школы №59: Далеvская З., 6 «Б» класс, «ENGLISH INSCRIPTIONS ON CLOTHES AND THEIR INFLUENCE ON THE CULTURE OF MODERN SCHOOLCHILDREN», Ратова Г., 11 «Б» класс, «Emancipation. Progress or Regress».

Выполнение творческих заданий в рамках обычных уроков мотивировало их объединить навыки, полученные во время занятий, и заняться глубоким исследованием интересующих их тем.

Однако, необходимо помнить, что эффективность использования инновационных технологий в развитии исследовательских навыков обучающихся на уроках гуманитарного направления зависит не только от доступности самих технологий, но и от профессионализма и творческого подхода педагогов. Успешное использование инноваций требует постоянного обновления учебного материала, адаптации его к новым технологиям и грамотной организации урока. В этом случае, использование инновационных технологий поможет развить у обучающихся не только исследовательские навыки, но и интерес к предмету, что важно для мотивации учащихся к образовательному процессу.

Таким образом, использование инновационных технологий в рамках развития исследовательских навыков обучающихся на уроках гуманитарного направления является эффективным способом повышения качества образования. Они стимулируют учеников к активному изучению и позволяют им развивать не только знания, но и навыки, необходимые для достижения успеха в современном информационном обществе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Никишин, И. В. Педагогические инновационные технологии. Учитель. Волгоград, 2006. с 37.
- 2 Энциклопедия педагогических технологий: Пособие для преподавателей. – Спб.: КАРО, 2001. – 368 с.
- 3 Инновационное обучение на уроках / Рукопись депонирована в ОЦНИ АПН РСФСР "Школа и педагогика" 11 февраля 1991 года. Регистрационный N 32 - 91. - с.205.
- 4 Чередникова, О, И. Информационные технологии в работе учителя. 1 сентября 2009 № 5 с. 3.
- 5 Borisova L.M. From the history of English words (A book for high school students.- М. (Enlightenment, 1994.-95 p.)

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫҢ БАСТЫ БАҒЫТТАРЫ

Салакбаева Асель Канатовна

Ақтөбе қаласы

№78 жалпы орта білім беретін мектеп-гимназиясының ағылшын тілі мұғалімі

XXI ғасыр - білімділер мен зеректер ғасыры, дарындылар мен таланттар ғасыры. Дарынды балалар, ғалымдардың айтуынша, жалпы және арнайы дарындылығын (ғылым, техника, өнер түрлері, т.б.) байқатқан балалар. Дарындылық ақыл-ой дамуының қарқыны бірдей болғанмен баланың өз құрдастарынан озық дәрежесі арқылы анықталады екен. Ақыл-ой қабілеті ерте дамыған, ерекше айқын жетістіктерге жеткен балаларды вундеркиндтер деп атайды. Алайда, баланың тіпті ең үздік деген жетістіктерінің өзі болашақ таланттың жеткілікті кепілі бола алмайды. Балада ерекше қабілеттіліктер болуының нышандары оның кемелдену қарқынына және жас ерекшеліктеріне байланысты.

Қазіргі кезде зерттеу ісі бүгінгі заман адамының өмір сүру тәсіліне енген кәсіби шеберлігін танытуда өзіндік көзқарасына сәйкес қызмет болып табылады. Бүгінгі білім беру саласының маңызды міндеті – баланы ізденушілікке баулу, оған зерттеу дағдысы мен білігін үйрету. Әр оқушыны жеке тұлға ретінде қалыптастыру үшін оның қабілетін түрлі әрекетке көсету үшін зерттеуге дайындау қажет. Қазіргі кезде қоғамдық-әлеуметтік өмірдің барлық саласында түбірлі өзгерістердің болуына байланысты білім жүйесінде де, ойын мазмұны мен оқыту әдістемесінде де біршама жаңарулар болып жатыр.

Инновациялық үрдістер ғалымдар мен практик-ұстаздар арасында кең өріс алып келеді. Бірақ, мектептегі дәстүрлі оқыту өзінің дайын білімді ұсынатын ақпараттық арнасынан аса алмай отыр. Оқытудың бұл бағыты, ең алдымен, таным қабілеті қарқынды дамып келе жатқан жас бүлдіршіндердің білсем деген ынтасы мен ізденушілік құлшынысын бәсеңдетуде. Бұл өз кезегінде оқушының өзін-өзі тәрбиеленуіне, өзін-өзі дамытуына, өз бетімен білім алуына кері ықпал етуі мүмкін. Білім беру жүйесі - әр елдің даму болашағын айқындайтын, әлемдік өркениетке жетуде негізгі бағыттарын көрсететін біртұтас құрылым.

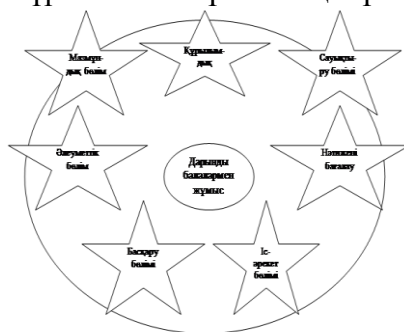
Еліміз өзін бүкіл әлемге мойындата бастаған осы кезеңде біздің қоғам дарынды, қабілетті, жан-жақты жетілген адамдарды қажет етеді. Сондықтан да еліміздің білім берудегі ұлыттық жүйесін өте қарқынды өзгерістер сатысында тұр. Бүгінгі таңдағы негізгі мақсат - ұлттық құндылықты әлемдік деңгейге шығаруға қабілетті, өзіндік жеке көзқарасы қалыптасқан тұлға тәрбиелеу. Ол үшін оқушылардың белсенділігін арттыру, ізденімпаздыққа үйрету және білімді өз бетінше алуы мен қолдана білетін дарын иесін тәрбиелеуіміз керек. Қазіргі таңда мектеп қабырғасында алған білімді тіршілік көзіне айналдыра алу, кәсіпкерлікке, іскерлікке үйрену-бүгінгі күннің қажеттілігіне айналып отыр. Заман ағымы осыны талап етуде, осыған байланысты еліміздің әрбір азаматының химиялық білімі қоғам талабына сай болуы қажет. Орта білім беруді дамыту тұжырымдамасының басты мақсаты - оқушылардың талдау, синтездеу әрі логикалық ойлау қабілетін дамыту. Бұл қиын күрделі міндетті жүзеге асырудың бірден-бір формасы-сабақ. Сондықтан да, сабақ өткізудің тиімді жоспары мен әдістерін қарастыру мұғалім талабы. Ал, бұл міндеттердің орындалуы оқу процесіне педагогикалық талдау жасауды, білім беруді дербестендіру жағына бұруды талап етеді. Орыстың ұлы педагогы В.А.Сухомлинский мектептің басты міндеті - әрбір адамның дарындылығын ашу, оны толыққанды шығармашылық, интеллектуалдық еңбек жолына бағдарлау. Әрбір оқушының қайталанбас дарынып дөп басып табу, аша түсу, қастерлеу бұл - тұлғаны адамзат қадір-қасиетінің өркендеуінің жоғары деңгейіне дейін көтеру деген сөз деп атап көрсетеі. Білім беру жүйесінің даму деңгейі мен сапасы елдегі педагогика ғылымының жетістігімен байланысты. Бұл өз кезегінде экономикалық және ғылыми –техникалық

дамудың, яғни мемлекет пен қоғамның табысты дамуының кепілі болып табылады. Егемен еліміздің тірегі – білімді ұрпақ. Бала мен тіл табысып, оның бойына білім нәрін себетін басты тұлға - ұстаз. Қазіргі заманғы ғылыми-техникалық үрдістің қарқыны білім беру жүйесінің алдына мүлдем жаңа міндеттер қойып отыр. Ол- өз жұмыс орнында және бүкі технологияның үздіксіз өзгерістеріне бейімделе алатын орындаушының тұлғасын қалыптастыру.

Осы мақсат міндеттерді жүзеге асыруда, оқушыларды шығармашылық ізденіске баулу, еңбек және қоғамдық іс-әрекеттерге белсене араластыру, дарынды оқушыларды іріктеу, олар мен ғылыми шығармашылық ізденіс бағытында жұмыс істейтін мұғалімдердің жетекшілігімен дарынды оқушылар қоғамын құру. Оқушы ғылыми жұмыс пен айналысу үшін ғылымға, пәнге деген қызығушылығын қалыптастыруда мектептерде жүйелі жұмыстар жүргізу. Оқушыларды шығармашылық жұмысқа бағыттау, дарынды балалардың қабілеттерін дамытуға қолайлы жағдай туғызу әр ұстаздың міндеті. Бұл дегеніңіз қажетті ақпаратты тауып, талдап, оны ұтымды пайдаланудың игіліктері шәкірт санасына орнықты ой қалыптастырады. Сондықтан ақпараттық негіздерді дәл және дәйекті түрде пайдаланудың жемісі көп.

Дарынды бала – бұл болашақта жаңа технология шығарушы, әділ саясаткер, рухы биік адам, бұл – ұлттық құндылық. Қазақстандағы талантты жастарды қолдау мақсатында Мемлекеттік бағдарлама негізінде 1998 жылдың 24 наурызында жаңа ұйым – республикалық ғылыми-тәжірибелік «Дарын» орталығы ашылды. Қазақ халқында «Бұлақ көрсең – көзін аш» деген ұлағатты сөздің мән-мағынасы осында жатыр. Бұл мәселе жөнінен талантты жастарды қолдау және дамыту мақсатында құрылған «Дарын» республикалық ғылыми-тәжірибелік орталығы айтарлықтай жұмыстар жүргізуде. Қол жеткізген жетістіктері де аз емес. Оған елімізді қуанышқа бөлеп жүрген көптеген дүниежүзілік олимпиадалар жеңімпаздарын мақтанышпен айтуға болады. Мысалы, Сингапур, Қытай, Малайзия, т.б. елдер өз жастарын АҚШ пен Ұлыбританияның ең озық университеттерінде оқытып, білікті мамандар даярлау арқылы өз елдерін аса жоғары қарқынмен дамытуға қол жеткізеді. Қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайда кәсіби жетістікке жалпы және арнайы қабілеттілік, білімділік, шығармашылық арқылы ғана жетуге болады. Сондықтан ата-аналардың, мұғалімдердің алдына жаңа міндеттер жүктеледі: балалардың жеке қабілеттілігін, білімділігін анықтау және оны дамыту, соның негізінде олардың болашағына бағыт беру.

Бүгінгі таңда дарынды балалар мәселесін зерттеуге қатысты философиялық, психологиялық, әдістемелік әдебиеттер жинақталған. Адамның психикалық ерекшеліктері жөніндегі идеялар, оның ішіндегі қабілеттілік туралы ойлар сонау ертедегі грек философтерінің еңбектерінде, қайта өрлеу дәуірі ғалымдарының және алдыңғы қатарлы әр елдің озық ойлы педагогтерінің еңбектерінде көптеп кездеседі. Дарындылық теориясының негізі кешегі Кеңес психологтерінің еңбектерінде де көрініс тапқан. Л.Выготский, В.Крутецкий, Н.Лейтис, В.Тепловтардың психологиялық тұжырымдары дарындылыққа интегралдық жеке тәрбие ретінде жүйелі көзқарас тууына негіз болады, адам қабілеттілігінің құрылымдылық бөліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен бұл модель дарынды балалармен жүргізілетін жұмыстың жүйелі бөлігінен тұрады.

Дарынды баланы анықтау, оқыту, тәрбиелеу, дамыту – қазіргі уақытта білім беру жүйесіндегі қолға алынып отырған өзекті мәселе. Болашақ білікті маман дарынды оқушылармен жұмыс істегенде өзінің мынадай қасиеттерімен ерекшеленеді.

1. Дарындылықты анықтау, дамыту мәселесіне ерекше көңіл бөледі және сол бағытта талмай жұмыс жасай алады.
2. Олар дарынды оқушыға қосымша тереңдетілген бағдарламалар жасай алады және олардың өздігімен жұмыс жасауына, шығармашылық ізденістеріне қажетті кеңес береді.
3. Оқушыға дұрыс бағыт-бағдар беру арқылы оның ғылыми-зерттеу жұмысымен айналысуына көмек көрсету керек.
4. Педагогикалық үрдісті диагностикалау жұмысын жүргізе алады және оларды бір-бірімен байланыстыра алады.
5. Дарындылықты анықтауда әртүрлі психодиагностикалық әдістемелерді және оқытудың әртүрлі жаңа технологияларын тиімді пайдалана біледі. Дарындылықты айқындау, олардың дамуына қолайлы жағдай жасау, мектеп, отбасы, мұғалімнің рөлін анықтау үшін бағдарлама қажет. Бағдарламаның мақсаты – баланың жеке бас ерекшеліктерінің дамуына жол ашу, қабілетіне қарай шығармашылық тұлға қалыптастыру, оның дамуына ерекше жағдай туғызу. Жалпы барлық таным үрдістері бірігіп интеллектуалды жүйе құрайды. Оқушының интеллектуалды жүйесін дамытуда зерттеушілік белсенділігі арқылы оқушы өзін-өзі дамытып, танып білуге жол ашады. Оқушының жеке бас дамуын зерттеу үрдісі екі бағытта жүргізіледі.
1. Оқушымен кезеңдік жұмыс мұғалімдер, сынып жетекшісінің қатысуымен, мектеп психологінің көмегімен кем дегенде 1-2 рет өткізіледі.
2. Оқушының іс-әрекетін, мінез-құлқын барлық мұғалімдер және оқушының өзі белгілі бір мақсатқа үнемі бағыттап бақылап отыруы керек.

Әдебиеттер тізімі

1. Сәдуақасқызы К. Дарынды балалармен жұмыстың басты бағыты – ғылыми-зерттеу жұмыстары» // Қорқыт Ата атындағы ҚМУ Хабаршысы. - 2011. - №2. - 312 б.
2. Тапаева А.П. Дарынды шәкірттер – ұлт мерейі // Сыр мектебі. - 2014. - №17
3. Мектеп директорының орынбасары. – 2010. - №4.
4. 12 жылдық білім журналы. - 2006. - №5-9.
5. Сейсенбаева Ж.А., Орманбекова Л.Ж. Дарынды балалармен жұмыс» / Оқу-әдістемелік құралы б
6. Орынханова С. Биология пәнінен дарынды оқушыларды оқытудың әдістері // Пәнді оқыту мәселелерінің тәжірибесі және теориясы. – 2012. №1. - 20-22 бб.
7. Елеупаева Ж.К. Қазіргі мектептерде оқушылардың шығармашылық дарындылығын дамытудың педагогикалық шарттары / Педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты. - Түркістан, 2008. - 9 б.
8. Жексенбаева Ұ.Б. Балалар дарындылығын диагностикалау. - Алматы, 2005. - 9-17 б.
9. Назарова, Г. А. Дарынды балалармен жұмыс жүргізудің ерекшеліктері
10. Молодой ученый. — 2014. — № 1.2 (60.2). — С. 14-15 б.

ҚАЗІРГІ МЕКТЕПТЕГІ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАР

Таганова Гульрайруз Сейтжановна
Ақтөбе қаласы
№78 жалпы орта білім беретін мектеп-гимназиясының
ағылшын тілі пәні мұғалімі

Аннотация

"Қазіргі мектептегі дарынды балалармен жұмыс" тақырыбын зерттеу қазіргі уақытта өзекті болып табылады, өйткені ол дарынды балаларды анықтау, әлеуметтік қолдауды дамыту, олардың әлеуетті мүмкіндіктерін іске асыру, жан-жақты даму мен білім беруді қамтамасыз ету үшін жағдайларды ашады.

Дарынды балалар жиі кездеспейді, бұл оларды қоғамның жеке бірлігіне айналдырады. Олар өздерінің керемет қабілеттеріне байланысты айналасындағылардың барлығына қуаныш болуы керек сияқты. Алайда, дарынды балалардың мектепте дамуы кейде олардың психикасына қатысты әртүрлі қиындықтармен байланысты.

Мектептегі дарынды балалар - бұл қоғамның жеке қабаты. Әдетте олардың саны онша көп емес (бір сыныпқа бір немесе екі бала), сондықтан олар шеттетілуі мүмкін. Мұның құпиясы барлық адамдарға жеке тұлғаға қатысты.

Мектеп - баланың өмір жолында пайда болған алғашқы қоғамдық мекемелердің бірі. Онда ол айналасындағылармен қарым-қатынастың барлық қыр-сырын білуі керек. Алайда, дарынды балалар өздерінің артықшылықтарын тез түсінеді. Айқын көшбасшы бола отырып, бала тез әлеуметтік сипатқа ие болады. Ол өзінің жауапкершілігін басқалардың алдында сезінеді және басқа балалармен көбірек ойнауға тырысады. Кейде осы себепті балалар тобы жеке қауымдастыққа айналады.

Дарынды балалармен жұмыс мектептегі бастауыш сыныптардан басталуы керек. Барлық кішкентай балаларға туғаннан бастап белгілі бір бейімділік пен қабілет беріледі. Алайда олардың барлығы дамымайды. Ашылмаған мүмкіндіктер сұраныстың болмауына байланысты біртіндеп жоғалады. Дарындылардың пайызы (психологтардың көзқарасы бойынша) жылдар өткен сайын күрт төмендейді: егер тоғыз жасында олар шамамен 60-70% болса, онда 14 жасында – 30-40%, ал 17 жасында – 15-20%.

Дарынды және қабілетті оқушылармен жұмыс істеу, оларды іздеу, анықтау және дамыту кез-келген мектеп қызметінің маңызды аспектілерінің бірі болуы керек. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімдері әр баланың табиғи мүмкіндіктерін ашуға ықпал ететін дамушы, шығармашылық білім беру ортасын құруы керек, ал орта және аға буын мұғалімдері оқушылардың қабілеттерін сақтау және дамыту бойынша басталған жұмысты жалғастыруы керек.

Сондай-ақ, дарынды балалармен жұмыс істеу кезінде мұғалім қажет:

- дарынды баланың жеке ерекшеліктерін, мінез-құлық ерекшеліктерін зерттеу;
- өзін-өзі бағалаудың жоғарылауы туралы күнделікті идеяны жеңу;
- мұндай өзін-өзі бағалауды бұзып қана қоймай, үмітсіздік жағдайында балаға өзінің ерекше мүмкіндіктерінің санасын ояту;
- білім қорын емес, қабілеттерді дамыту жүйесін жетілдіру;
- сабақ кестедегі жүктемені азайтып, дарынды балалармен үйірмеге және жеке жұмысқа көбірек сағат бөлу арқылы сабақта және сабақтан тыс уақытта оқытудың даралығы мен саралануына тиісті назар аударады. Бұл ретте сабақтан тыс сабақтарды таңдауда еріктілік қағидаты болуға тиіс;
- сабақта және одан тыс уақытта оқушылардың танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып, проблемалық-зерттеу әдісін белсенді қолданыңыз. Белсенді өзіндік ой жұмысы оқушының алдында проблема туындаған кезде басталатыны белгілі. Оқыту керек кию репродуктивті емес.

Дарындылықтың жетекші мамандары бұл туралы келіседі. "Дарынды оқушылар", "көрнекті балалар" тіркестері өте шартты. Осы терминдермен (оқушылардың ақыл-ой саласына қатысты) көбінесе олар ақыл-ойы ерте көтерілген оқушыларды белгілейді. Белгілі бір арнайы ақыл-ой қабілеттерінің айқын көрінісі олардың ғылыми талантын дамытудың қолайлы алғышарттарының белгілері және іздеу қызметі. Бірақ бұл балалар туралы болғандықтан, мұның бәрі сипаттамалар алдын-ала мағынаға ие: пайда болған қабілеттер іске асырылмай қалуы мүмкін, күтілгенді ала алмауы мүмкін немесе баланың басқа хоббилеріне байланысты олар үшін "жабық" болу одан әрі дамыту. Сонымен қатар, басқа балалардың шынайы қабілеттері олар жасырын күйде болуы мүмкін және тек табылуы мүмкін кейіннен теріс болжамды жоққа шығару дегеніміз не 3, 143 қадам жасалды. Бұл ретте Н. С. Лейтес аталған дарындылық белгілері жас деп аталатын көрініс болуы мүмкін дарындылық.

Қабілеттерді дамыту үшін жасөспірімнің жоғары танымдық белсенділігі қажет, ал кез-келген әрекет қабілеттерді дамытпайды, тек эмоционалды жағымды. Сондықтан сабақтар мейірімді жағдайда өтуі керек. Табыс жағдайы жасалуы керек. Оның кез-келген идеясын құрметтеңіз және талқылаңыз. Маған сеніңіз, бұл балаға кейде сізге түсініксіз болып көрінетін нәрсені түсінуге және жасауға рұқсат етіледі. Дарынды балалармен сабаққа дайындалу кезінде дарынды баланың ауыр психикалық жүктемесінің қажеттілігін есте сақтаңыз. Ойлаудың дербестігі, мұғалімге, содан кейін өзіне қойылатын сұрақтар - сабақтың сәттілігінің міндетті құрамдас бөліктері.

Оқыту әдісі туралы ойланыңыз. Дарынды оқушылар түбегейлі басқа дайындықты қажет етеді, өйткені олар қайта тексеруге, "өздері үшін түсінуге", экспериментке деген ерекше ұмтылысымен ерекшеленеді. Дарынды баламен жұмыс жасаудағы мұғалімнің басты міндеті-байыпты шығармашылық жұмысқа деген талғамды ояту. Әзіл сезімін дамытыңыз. Бірақ дарынды балалар өте мақтаншақ, осал, сезімталдығы жоғары екенін есте ұстаған жөн - және өте сәтті емес әзіл оларды ұзақ уақыт бойы нокаутқа түсіруі мүмкін. Балалармен жұмыс істеудің қолайлы атмосферасын құруға тырысыңыз. Мейірімді болыңыз, сынамаңыз. Дарынды балалар ең сезімтал. Оқушыны ынталандырыңыз, мадақтаңыз, баллды жоғары қоюдан қорықпаңыз, бірақ керісінше емес.

Адамды дамыту үшін мақсаттарды, мазмұнды, әдістерді, оқыту формаларын ұтымды таңдау керек. Дарынды оқушылармен жұмыс түрлері:

- зертханалар мен шеберханалар;
- топтық және жеке сабақтар;
- элективті және таңдау курстары
- қызығушылық үйірмелері;
- жобалық қызметпен айналысу;
- конкурстар;
- интеллектуалды марафон;
- ғылыми-практикалық конференциялар;
- олимпиадаларға қатысу;
- жеке жоспарлар бойынша жұмыс;
- басқа мектептермен, жоғары оқу орындарымен ынтымақтастық.

Дарынды баланы көру оңай емес, ол үшін сізге нақты педагогикалық интуиция (ата-ана немесе мұғалімнің таланты) немесе психологиялық дайындық қажет. Шығармашылық дарындылықты көру әсіресе қиын, оны дамыту одан да қиын. Дарындылықтың кез-келген түрі мектепке қатысты емес және сол жерде дамуға жағдай табады. Мысалы, әлеуметтік (көшбасшылық) деп аталатын дарындылықты мұғалімдер де, ата-аналар да әрдайым көтермелей бермейді. Олар мұндай балалармен не істеу керектігін білмейді. Оқуға, өзі ұсынған оқу материалын игеруге қабілеті бар балалар бар. Сонымен қатар, олар бұл қабілетті тақырыптың қиындығына және өз мүдделеріне қарамастан көрсетеді. Бұл академиялық дарындылық деп аталады. Дарындылықтың бұл түрі бар балаларда мектеп өмірі әлдеқайда жеңіл, олардың жетістіктері ата-аналарды қуантады. Содан кейін оларға

жақсы мамандық алу және жұмыста жетістікке жету оңайырақ. Мұндай балалар әдетте кейбір ерекше биіктерге жете алмайды деп саналады.

Дарындылықтың ерекше түрі — шығармашылық дарындылық. Бұл тек бейнелеу, музыкалық немесе әдеби қызмет қабілеттерін ғана білдірмейді. Шығармашылық дарындылық - бұл, ең алдымен, әлемді стандартты емес қабылдау, ойлаудың өзіндік ерекшелігі, бай эмоционалды өмір.

Сабақтың тиімділігін арттырудың көптеген әдістерінің арасында, бүгінгі таңда ақпараттық технологияларды қолдану біреуін алады жетекші орындар. Әрине, болашақ-Ақпараттық технологиялар. Солардың көмегімен бүгінде көптеген пән мұғалімдері шеше алады көптеген дидактикалық, ұйымдастырушылық және әдістемелік мәселелер. Дәл осы компьютерлік технологиялар бүгін шешім қабылдаған кезде бірінші орынға шығады дарынды балалармен жұмысты ұйымдастыру, өзін-өзі тәрбиелеу мәселелері оқушы. Компьютерлік технологиялар дараландыруға ықпал етеді және оқытуды саралау. Ең бастысы, ақпараттық технологияларды қолдану, оқу және өзін-өзі оқыту қабілеттері мен дағдыларын дамытуға болады.

Баланың қасында талантты дамытуға ықпал ететін, баланы жұмыс істеуге үйрететін ақылды, Мұқият тәлімгер болуы керек. Бүгінгі мұғалім болмаса, балаларға өз таланттарын ашуға кім көмектесе алады. Дарынды балалармен жұмыс тиімді болуы үшін осы проблемаларды тудыратын шынайы механизмдерді талдау және анықтау және дарындылық баланың жоғары қабілеттерінің нәтижесі ғана емес, ең алдымен оның жеке басын қалыптастыру мәселесі екенін түсіну қажет. Дарынды балалардың барлық ерекшеліктерін ескере отырып, оқу-тәрбие процесін дұрыс ұйымдастыру, жеке бағытын әзірлеу қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Башева Е.И. и др. Образовательные модели и технологии работы с одаренными детьми. - 2011.
2. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан - 2030 Қазақстан халқына жолдауы. – Алматы, 1998. - 96 б.
3. Тапаева, А. П. Дарынды балалармен жұмыс жасаудың басты бағыттары / А. П. Тапаева, А. Б. Бейсбаева, Н. Е. Рамазанова.- 2014.
4. Мектептегі шет тілі №5 (59) 2012
5. Дарынды балалармен жұмыс//Қазақстан мектебі. -2008 №6 34-36 бет

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА САЛҒАСТЫРМАЛЫ ӘДІСТІҢ ТИІМДІЛІГІ

Көпжан Серік Смағұлұлы

Ақтөбе қаласы

Қ.Сәтбаев атындағы орта мектеп-лицейінің ағылшын тілі мұғалімі

Андатпа

Қоғамдық өзгерістерге байланысты тілдердің қолданылуы мен оларға сұраныс та әртүрлі жағдайларды бастан өткізеді. Шет тілдерін оқытуда қолданылатын әдіс тәсілдер ол тілді оқу-оқыту мақсатына да сәйкес таңдалады. Тіл білімі ғылымының бір саласы ретінде салғастырмалы лингвистика XX ғасырдың 60-шы жылдарында пайда болды десек те, тілдерді салғастыра зерттеу тіл білімі ғылымының өзі сияқты көне құбылыс. Салғастырмалы лингвистика тілдерді оқыту барысында туып қалыптасты, олар бірімен-бірі өзара тығыз байланыста.

Тірек сөздер: аффиксация, апперцепция, номинативті бірлік, полилингвизм, салғастырмалы әдіс

Аннотация

Данная работа посвящена использованию контрастивного метода: проведению сравнительного анализа трех языковых систем в современных учебно-методических комплексах, которые отвечают требованиям полилингвального обучения на примере английского, русского и родного языков. Полилингвизм, заключающийся в одинаковом владении несколькими языками, возникает в тех случаях, когда совершенное усвоение иностранных языков не сопровождается утратой родного языка. Это важно при выборе учебно-методических комплексов для изучения иностранного языка.

Ключевые слова: аффиксация, апперцепция, номинативная единица, полилингвизм, контрастивный метод

Annotation

This work is devoted to the use of the contrastive method: conducting a comparative analysis of three language systems in modern teaching and methodological kits that meet the requirements of multilingual education using English, Russian and Kazakh. Multilingualism, which consists in equal proficiency in several languages, occurs in cases where the perfect acquisition of foreign languages is not accompanied by the loss of the native language. This is important when choosing teaching and methodological kits for studying a foreign language.

Key words: affixation, apperception, nominative unity, multilingualism, contrastive method.

Қазіргі заман ағылшын тілін талап етуде. Ағылшын бірінші дүниежүзілік әмбебап тілі болып табылады. Еліміздің тарихында болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер, білім беру саласындағы жаңа бағыттар ағылшын тілін оқытуды үнемі жетілдіруді, оқытудың ғылыми және әдістемелік деңгейін көтеру міндеттерін жүзеге асыруды қарқынды түрде талап етуде. Баршаға белгілі, әлемдік ғылыми және кәсіби-техникалық әдебиеттердің басым көпшілігі ағылшын тілінде жарияланады. Белгілі бір тарихи себептің салдарынан ол дүниежүзілік қарым-қатынастағы көпшілік мойындаған, біртұтас лингвистикалық құрал болып табылады. Бүгінгі күні ағылшын тілін білу өте маңызды, сауатты адам осы тілде сөйлей білуі керек, бірінші кезекте ғылыммен айналысатын адам мен дүниежүзілік экономикалық қатынасқа қатысушыларға маңызы зор. Қорытындылай келе, ағылшын тілі – байланыс тілі. Ағылшын тілі қазіргі заман талабына сай, кең ауқымда қолданылатын тіл. Жаһандық экономикадағы тіл десек, кем түспес едік. Ағылшын тілі заманымызда өте маңызды рөл алып отыр.

Қазақстан қоғамында шет тілдеріне қызығушылық жоғары. Халықаралық қауымдастық тілдерінің бірін 4-ші тіл ретінде үйренгісі келетін шәкірттер қашан да бар. Солардың ішінде ағылшын тілін қазақ тілі өкілдеріне игертудің қолданбалы тәжірибелік жағымен бірге тіл бойынша теориялық білім беру маңызды, бұл мақсатта оқытушы салғастырмалы лингвистика әдістеріне жүгінеді. Аудиториялық аз сағаттың шеңберінде грамматикалық білім негізі қаланбаса, шәкірттердің өз бетінше ізденуін жолға қою қиынға соғады.

Салғастырмалы талдау нысаны тілдің кез-келген деңгейдің бірлігі болуы мүмкін: фонемалар, сөздер, грамматикалық құбылыстар (соның ішінде – тіпті мәтін де) болуы мүмкін, салғастырмалы зерттеулер екі ғана емес, үш немесе одан да көп тілдерді қамти алады. «Салғастырмалы зерттеудің - түрлі тілдердегі тілдік құралдардың қолданылу ұқсастықтары мен бір-бірінен ерекшеліктерін айқындау; салғастырылып отырған тілдердің әрқайсысының ерекшеліктерін ашу; (ондай ерекшеліктер бір жақты, сол тілді тек өз «ішінде» зерттеуде назардан тыс қалып қоюы мүмкін) тәрізді міндеттері шет тілдерін оқытудың кейбір міндеттерін орындауға қатысады. Ол тілдік интерференцияны алдын-ала көруге, оны жеңуге мүмкіндік береді».

Лингвопедагогика өкілдерінің арасында өзге тілді оқытуда салғастырмалы талдаудың маңызы туралы пікірлер әртүрлі. Олардың кейбірі бөтен тілді оқытудағы оның ролін, ықтимал тілдік интерференцияның кедергі келтіру аясын анықтаудағы, тілді

когнитивті (ақылмен игерудегі айрықша маңызын атап көрсетсе, енді бірі мұндай бағалауды «тым асыра бағалау» деген пікірде. Осы кейінгі пікірді жақтаушылардың бірі Немзер «...тілді оқыту үдерісінде шәкіртте ана тілінің және оқытылатын тілдің бұған дейін игерілген элементтерінен жинақталған белгісіз бір интертіл, аппроксимативті жүйе пайда болады. Ол «негізгі интерференция бастапқы тілден (ана тілінен) емес, оқытылатын тілдің алдыңғы кезеңдерінен» - деген пікірде. Ол бұл ойының дәлелі ретінде ана тілдері әртүрлі шәкірттердің белгілі бір тіл үйренудегі жіберетін қателерінің ұқсастығын келтіреді. Ағылшын тілдерінде сауатты жазу, дұрыс оқуды игерту грамматикалық-аударма әдісінен қиын. Аталған әдіс қалған әдістерге баспалдақ ретінде оқытудың алғашқы және орта деңгейінде және тілді меңгеруде өз бетінше іздену дағдысына қызмет етеді. Шет тілдерін оқытудың осы грамматикалық-аударма әдістемесінде қолданбалы салғастырмалы лингвистика әдістері көмекке келеді. Бұған дейін қалыптасқан тілдік бірліктер мен дағдыларды кезекті тілді үйренуде тікелей көшіре пайдалану тәжірибеде жиі кездеседі, көп жағдайда ондай көшірулер санадан тыс жүретін құбылыс ретінде көрінеді, ал оларды санаға бағындыру үшін алдымен игерілетін бірліктер немесе категориялардың аталған тілдердегі ұқсас жақтары мен айырмашылығын білудің өзіндік маңызы бар.

Салғастырмалы лингвистиканың ролі туралы Фриз: «... ең тиімді материал оқытын тілдің ана тілімен параллель түрде салғастырыла мұқият жасалған ғылыми сипаттамасы» екенін айтса, кейбір ғалымдар салғастырмалы әдістің теориялық жағының басым екендігіне тоқталады. Тілдерді салғастырмалы оқып үйренудің, зерттеудің жалпы міндеттерінің бірі: «... қолданбалы тіл білімінің түрлерімен, ең алдымен, бөтен тілді оқыту мен тікелей байланысты, ол интерференцияны алдын-ала көруге және оны игеруге мүмкіндік береді ...». «... салғастырмалы лингвистика оқытудың «тікелей әдісіне» қарама-қарсы қойылмауы тиіс, керісінше бұл әдіс бастапқы тілдің кейінгі тілдерді үйренудегі күшті де қуатты ықпалын мойындау арқылы шет тілдерін оқытуда ана тілін қарқынды пайдалануды ұсынады». Прага лингвистика мектебінің негізін салушы В. Матезиус: «... осы әдіс аясында қадам жасау үшін тілдердің жасалу қызметтік салыстырылуы ана тілін тереңірек оқу мақсатында» - дейді. Ана тілі, орыс тілі, кейде ағылшын тілі арқылы қалыптасқан тілдік дағдыларды, салғастырмалы талдау түрлерін үйренетін үйрету процесінде тиімді пайдалануға болады.

Салғастырмалы лингвистикада түрлі әдістер қолданылады, ол әдістердің бірлігі *салыстыруға* негізделеді. «Салыстыру - әмбебап лингвистикалық тәсіл» ретінде екі немесе одан көп тілдерді үйренуде..., үнемі қатысатын әрекет. Базасы екі, не үш тіл болып табылатын салғастырмалы әдістің салыстыру пәні шексіз, салғастырылып отырған тілдердің кез келген деңгейдегі бірліктері оның зерттеу пәні бола алады. Мысалы, ағылшын тілін оқыту үдерісінде, қазақ тілінде жоқ кейбір тілдік категорияларды игеру барысында олардың орыс тіліндегі көрінісімен салыстыру белгілі бір дәрежеде қолданылады және оқыту әдістемесіне үлес қоса алады, («род» категориясын оқытуда орыс тілі арқылы қалыптасқан дағдыларға сүйену, «белгілі» артиклін ағылшын тіліндегі «the» артиклімен салыстыру т.б.). Ағылшын сөздерінің қазақ тіліндегі көріністерін немесе орыс тіліндегі ортақ сөздердің көріністері мен функционалдық-семантикалық ұқсастықтарын, айырмашылықтарын білу – тілдерді терең игеруге белгілі бір дәрежеде қызмет етеді. Бұл жерде аталған тілді оқыту мақсаты ескерілуі тиіс, тіл мамандықтарынан басқа салаларда оларды салыстырумен тым әуестену – көп уақыт жоғалтуға соқтырады.

Салғастырмалы лингвистикада қолданылатын әдістер көбінесе *салыстыру тәсіліне* сүйенеді, солардың бірі - салғастырмалы талдау. Бұл - ғылыми ережелер, ортақ әдістер мен тәжірибелік тәсілдер жиынтығы «салғастырмалы талдау – көптеген жалпы және жеке тәсілдерді, эмпирикалық салыстырудың нақты тәсілдері мен жолдарын жинақтайды».

Салғастырмалы талдауда пайдаланылатын *жеке әдістер мен нақты тәсілдер* бар, олар: компонентті талдау; эталон-тіл әдісі; тікелей құрамдастар тәсілі; «қатені талдау» әдісі. «Қатені талдау» мен салғастырмалы талдау бір-бірін жоққа шығармайды, керісінше,

толықтырады, алғашқысы тек қана салғастырмалы қатынастарды қамтумен ғана шектелмейді, ал екіншісі қателерні сипаттап қана қоймай, олардың қайдан шыққанын нақты түрде талдай алады. Қателері талдаудан бастап, салғастырмалы талдауға содан кейін келген дұрыс па, әлде таңдап алынған әдіс пен қойылған міндеттерге байланысты.

Салғастырмалы лингвистиканың мақсаты – тіл үйренушілердің назарын үнемі тілдік айырмашылықтарға ғана аударып отыру емес, оның міндеті – оқулық құрастырушыларға материалдарды таңдау мен орналастыру ісінде, оқытушыларға тақырыпты түсіндірудің тиімді тәсілдерін таңдауда көмектесу. Оқулық авторлары мен шет тілі оқытушылары тілдік интерференция нәтижесінде кездесуі ықтимал мәселелердің алдын алуы, олардың шешімін дұрыс көрсетуі үшін де салғастырмалы грамматиканы білгені абзал. Сонымен, « ... салғастырмалы талдау нәтижелерінің бәрі бірдей тіл үйрену-үйрету үдерісін оңайлатады деген түсінік болмауы тиіс», ондай талдаулар тілдік интерференцияны білу арқылы кедергілерді жеңу үшін дағдылар қалыптастыруға қызмет етеді.

Салғастырмалы әдіс деп әлемнің түрлі тілдерінде бір-біріне қатыстық тілдік құбылыстардың ерекше белгілерін зерделеу, синхронды зерттеулерде жекелеген (туыстас, сондай-ақ туыстас емес) тілдердің жүйелік идиоматикасын анықтау түсіндіріледі. Сондықтан екі немесе бірнеше тілдерден тұратын деректерді пайдалану қажеттілігі туады. Өзге тілді оқып үйрену - мақсатты интеллектуалды жігер мен күнделікті еңбекті қажет ететін қиын үдеріс. Сондықтан, осы тілде қолданыста жүріп, қиындық тудырып отырған тек түрлі сипаттағы және қандай да бір лингвистикалық мәліметтерді есте сақтау мен белгілі бір шамада ойлап, грамматикалық категорияның мазмұнын түсіну қиындықтарын есептемегенде, "тілдік кедергі" деп аталатын ана тілінің логика грамматикалық таптауырынын игеру қажеттілігі туындайды. Тілдің түрлі шартта пайда болуының ерекшелігі керемет жағдайда дамушы грамматикалық құрылым; грамматикалық категорияның пайда болу жоспарындағы сәйкессіздік (түрлі түр мен септікті қолдану сипаты немесе грамматикалық родтың болмауы, жақтардың түрі мен қосалқы сөздердің синтаксикалық жағдайы т.б.) шетел тілдерін үйренуде ментальды кедергі болып табылады. Мысалы, қазақ тілінде өзара тығыз байланысты талап ететін род категориясы жоқ.

Ағылшын тілі герман тілдер тобына жатса, қазақ тілі түркі тілдер тобына жатады. Салыстырмалы талдау көрсеткендей ағылшын тілінің қазіргі жағдайында түркі тілдер грамматикасына типологиялық жақындығы бар, кейбір грамматикалық мағыналарды білдіруші етістік формасын кеңінен пайдалану кезіндегі құбылыстан көруге болады. Сөйлеу кезінде формалды стилдегі шылаулар әдетте ағылшын тілінде сөзден кейінгі қыстырма сөз болып қолданылады: *for me* ‘маған’, *about you* ‘сен туралы’ – *what for?* ‘не үшін?’, *what about?* ‘не туралы?’

Жоғарыдағы мәліметтерді ескере отырып, ағылшын тілінде фонетикалық ерекшеліктер мен грамматикалық ережені түсіндіруде, кей жағдайда ағылшын, қазақ тілдерінде акустикалық жақын дыбыстарды салыстыру арқылы жүзеге асады. Басқаша айтқанда, жаңа материалды мұқият түсіну үшін екі тілде мысал келтіріп, олардың материалдық немесе типологиялық ұқсастығы мен ерекшелігі қарастырылады. Сонымен, мысалы, ағылшын тіліндегі арнайы дыбыстармен танысқан кезде, артикуляция мен артикуляцияға жақын шет тілі мен ана тіліндегі дыбыстар салыстырылады:

event, every сөздеріндегі ағылшын қысқа [ɪ] дауысты дыбысы қазақтың ‘*mic*’, ‘*mil*’; сөздерінде кездесетін [i] – [i] жұптарына сәйкес келеді.
жұмсақ дауысты [æ]: **apple, action** сөзіндегі [ə] ‘*әке*’ сөзінде;
дауыссыз дыбыс [w]: **wild, window** – қазақша [y]: ‘*мау*’, ‘*су*’;
дауыссыз дыбыс [ŋ]: **king, morning** – қазақша [ŋ]: ‘*таң*’, ‘*сенің*’.

Типологиялық әдіс дегеніміз барлық деңгейлер мен жоспарларда әлем тілдерінің хабарлау құбылыстарын зерделеумен олардың типологиялық сипаттамаларын құру; әлем тілдерінің типологиялық жіктемесін жасау; басқа тілді оқытудың лингвистикалық негізін жасау.

Ағылшын тілінде белгісіздік артикль **a ~ an** маңызымен сипатын түсіндіруде ағылшын және қазақ тілінен де дәл сондай сәйкестік келтіріледі, айталық, ‘бір’ деген сөз кей жағдайда дәл сондай қызмет атқарады, кей жағдайда белгісіз ұғымды білдіріп, аналогиялық қызмет атқарады, яғни біртекті заттың қандай-да бір топқа тиесілі екендігін білдіреді. Мысалы, **There is a man in the street** сөйлемі қазақ тіліне: *Көшеде бір кісі бар* - деп аударылады. Бұл жерде ескерілетін жағдай осы синтаксикалық конструкциядағы ‘бір’ сан есімінің грамматикалық мағынасы – ‘қандайда-бір’; және ол келесі зат есімге сондай қатынаста, ағылшын тіліндегі есептелмейтін сан есімнің алдындағы белгісіз артикль қызметінде болатын қолдану ұқсастығын белгісіздік есімдіктердің жасалу жолынан көруге болады: ағылшынша **little – a few** ‘бірнеше’ – ‘біраз’ (< бір + аз) ‘қандайда бір жеткілікті сан’; бірнеше (< бір + неше), қазақ тілінде **a ~ an** белгісіз артиклі ‘бір’ деген мағынаны білдіреді.

“**Зат есім**” (The Noun) тақырыбын оқыған кезде, **тәуелдік септіктері** (The Possessive Case) кей жағдайды ұғыну қиынға соғады. Оқушылардың жауабындағы қатенің себебі мынаған байланысты: бұл септік бір нәрсеге тиесілі екендігін білдіреді және қазақ тілінде ілік септікке сәйкес келеді. Оқушылар ойланбастан қазақ тіліндегі грамматикалық құрылымға салып, сөйлем тәртібін еш қиындықсыз құрай алады: *әкенің кітабы – father’s book*, *ұлдың аты – boy’s name*, *қыздың ойыншығы – girl’s toy*.

Сондай қателерді жою үшін оқушылардың көңілін қазақ және ағылшын тілдерінде аталған септіктердің типологиялық ұқсастығын қарастырсық, анықтаушы сөз егесіне тиесілі екендігін білдіреді, жалғаудың агглютинативті сипаты бар және түбірдің соңғы дыбысына байланысты әртүрлі фонетикалық айырмашылығына байланысты: *George’s book – Джорждің кітабы*, *aunt’s house – тәтенің үйі*, *girl’s dress – қыздың көйлегі*.

Сонымен, ағылшын аффиксі **-s** орфоэпикалық нұсқасы **[s] ~ [z] ~ [ɪz]** болса, қазақ тілінде ілік септігінің жалғаулары **-ның, -нің, -тың, -тің -дың, -дің** қосылады.

Көпше түрдің (plural) жасалу жолы көптеген ағылшын зат есімдері түркі тілдері сияқты агглютинативті сипаты бар: жекеше түрдегі сөзге **-s, -es** жұрнағы жалғанады: **a desk ‘парта’ – desks ‘парталар’**, **a dog ‘ит’ – dogs ‘иттер’**. Түбірдің соңғы дыбысының дыбысталуына байланысты жұрнақтардың үш бірдей дыбысталу **[s] ~ [z] ~ [ɪz]** нұсқасы бар. Ал, қазақ тілінде заттың көпше түрі **-лар, -лер, -тар, -тер, -дар, -дер** аффикс көмегімен жасалынады: ‘қой’ – ‘қойлар’, ‘қыз’ – ‘қыздар’. Егер ағылшын және қазақ тілдерінде көрсетілген мысалдарды алатын болсақ, біз типологиялық ұқсастықты байқаймыз: жекеше түрде жалғау сөздің роды мен септігінің грамматикалық мағынасын бір мезгілде білдіріп, көпше түрде жалғау ауысады: *дәрігер* – *дәрігерлер*, *ағаш – ағаштар*, *жануар – жануарлар*.

Мұндай қос формадағы ағылшын тіліндегі тәуелдік есімдігіндей грамматикалық құбылыс, (Possessive Pronouns) қазақ тілінде де кездеседі.

Бірінші түрдегі тәуелдік есімдік (Conjoint form) сөйлемде зат есімді анықтаушы сын есім қызметін атқарады:

Please give me my pen. Менің қаламымды беріңіз.

His story is too long. Оның әңгімесі тым ұзақ.

Екінші формадағы тәуелдік есімдік (Absolute form) сөйлемде тиесілілікті көрсетіп, бастауыш қызметіндегі зат есімді, құрамды баяндауыш пен толықтауышты ауыстырады:

My room is large, yours is large and hers is largest.

Менің бөлмем үлкен, сіздікі үлкенірек, ал оныкі – өте үлкен.

Whose school did he visit? – He visited ours. – Ол біздің мектебімізге келді.

Whose book is it? – It is mine. Бұл кімнің кітабы? – Менікі.

Қазақ тілінде бірінші формадағы есімдіктер ағылшын тәуелдік есімдіктері ілік септіктері аффикспен сәйкес келеді (**-нің -ның, -тың, -тің, -дың, -дің**):

Please, give my pen. Менің қаламымды беріңізші. Сіздің үйіңіз қайда?

Ағылшын тәуелдік есімдіктерінің екінші формасына күрделі аффикс жалғанатын жіктік есімдіктер қосылады **-нікі, -дікі, -тікі < -нің + -кі** мысалы:

Who's book is this? Mine. – Бұл кімнің кітабы? - Менікі.

Is it his copybook? Мынау оның дәптері ме? - Оныңкі емес.

Осындай сын есім (**The Adjective**) сөз таптарымен танысқан кезде, келесі типологиялық ұқсастықтарды байқауға болады: ағылшын және қазақ тілдеріндегі **зат есімдер**, басқа зат есімнің қызметінде қолданылғанда сөз тіркесінде анықтаушы болады есімдер сәйкес: ағылшынша 'gold' + 'watch' > 'a gold watch', қазақша 'алтын' + 'сағат' > 'алтын сағат'.

Көрсетілген тілдерде сын есімдердің **салыстырмалы** және **күшейтпелі** шырайларының жасалу жолдарын қарастырып, сын есімдерді салыстырайық:

- салыстырмалы – аффикстік тәсіл (ағылш -**er**, қазақ -**ырақ**, -**ірек** -**рақ**, -**рек**);

- күшейтпелі - аналитикалық тәсілмен (ағылшында **the most**, қазақша **ең**).

Мысалы, **short** 'қысқа' – **shorter** 'қысқарақ', **big** 'үлкен' – **bigger** 'үлкенірек',

long 'ұзын' - **longer** 'ұзынырақ'; beautiful 'әдемі' - **the most beautiful** 'ең әдемі'.

Ағылшын тілінде анықтаушы сөзбен тек түр мен септікте қиылыспайды.

ағылшын тілінде: *the big house – to the big house – about the big houses*

қазақ тілінде: *үлкен үй үлкен үйге үлкен үй туралы*

Ағылшын және қазақ тілдерінде сөз түбірі болмаған жағдайда ағылшын тілдеріне әдетте **аффиксация тәсілімен** беріледі: ағылшын **help** 'көмек' > **helpless** 'көмек көрсетілмейтін', **sugar** 'қант' > **sugar-free** 'қантсыз'.

“Сан есімдер” (Numerals) тақырыбын өткен кезде **реттік сан** есімдерді құрастырушы суффикстерді салыстыруға болады: **-th, -eth** (first, second, third сөздерінен басқа) және қазақша **-інші, -ыншы**. Мысалы, **six** 'алты' – **the sixth** 'алтыншы', **thirty** 'отыз' – **the thirtieth** 'отызыншы'. **Hundred, thousand және million** сан есімдерінің алдында басқа сан есім тұрса, көпше түрде жалғау жалғанбайды, олардың алдында басқа сан есімдер тұрады: **two hundred, five thousand, twelve million**. Осыған ұқсас қазақ сан есімдері 'жүз', 'мың', 'он мың', 'жүз мың' **the one hundred and tenth** 'бір мың тоғыз жүз алпыс жеті'.

Алыстық қатынастағы шылауларды қолдану сипатымен мағынасын түсіндірген кезде, ағылшын орыс және қазақ тілдерінде септік жалғаулар мен шылаулардың айырмашылығы мен ұқсастығын көрсетуге болады. Сонымен, мысалы, ағылшын тілінде **in** шылауы бір нәрсенің ішінде екендігін білдіреді, мысалы: **in the street** – көшеде; далада, **in the tree** – ағашта; теректе, **in the sky** – аспанда, көкте, ал **street** 'көше' сөзінің алдында **on** шылауы қолданылады.

Тыңдаушыларға ағылшын тілінен дәріс бергенде мына ерекшелік, яғни **зат есімнің септелмейтіні** түсіндіріледі: сөз арасындағы синтаксикалық қатынас шылаудың көмегімен және сөйлемдегі сөз тәртібімен құралады. Тыңдаушылар жатыс септігінің конструкциясының ұғымымен танысады, сол ұғымдар арасындағы ерекшелікті түсіндіру үшін деректер екі тілде салыстырылады. Әр тілде екі сөзден тұратын сөзден сөз тіркесі құралады: **go + the door** > **go to the door**, есік + бару > есікке бару. Көрсетілген мысалдарды зерттей отыра, оқушылар ағылшын тілінде етістікті объектив сөз тіркестері сөйлем құрылымдарында қолданылады деген қорытынды жасайды. Қазақ тілінде септік, яғни сөздердің арасындағы грамматикалық қатынас синтагмада септік жалғаудың көмегімен жасалынады, ал орыс тілінде шылаумен септік жұрнақ бірге қолданылады.

“Белгісіздік өткен шақ” (Past Simple finite Tense) тақырыбымен танысқанда жіктелетін етістіктің өткен шақта жасалу ережесімен танысатын болсақ, етістіктер екі топқа бөлінеді: Past Simple формасын ережеге сәйкес келмейтін етістіктің негізіне **-ed** жұрнағы жалғану арқылы өткен шақ формасын жасаушы ережеге байланысты **етістік дұрыс және бұрыс етістіктер** болып ескі тәсілмен жасалады. Жіктелетін етістік түбірі **[t]** және **[d]** дыбыстарымен аяқталса **-ed** жұрнағының фонетикалық үш нұсқасы бар: ол **[d]** ұяң дыбыс болып дыбысталады, егер одан кейін дауыссыз немесе дауысты дыбыс келсе, **[t]** қатаң болып, егер дауыссыз дыбыс **[ɪd]** келсе, жіктелініп тұрған етістіктің жұрнағына байланысты қазақ тілінде де өткен шақ осы тәсілмен жасалынады: етістік түбіріне **-ді, -ды, -ті, -ты** аффикстері жалғанады.

Ағылшын тіліндегі **созылмалы осы шақты** (Continuous Tense) түсіндірген кезде, іс-әрекеттің қай кезде болғаны мәлім болса, ондай жағдайда қазақ тіліне сәйкес грамматикамен салыстыруға болады. Сонымен, көрсетілген шақ «to be» көмекші етістіктің көмегімен және осы шақтың көсемшесі ретінде мағыналық етістікпен жасалынады: He is reading [now] ‘Ол оқып отыр (дәл қазір)’. Қазақ тіліндегі “осы шақ”, дәл осы шақта болып жатқан іс-әрекетті білдіреді, мағыналық етістіктің осы және өткен шақтағы формасы отыр, тұр, жүр және жатыр етістіктеріне аффикс жалғанады ‘Мен оқып отырмын’. Осындай көсемшелер қазақ тілінде тек қана өткен шақтағы іс-әрекеттерді білдіретін шақта қолданылғанда белгілі көмекші сөздер басқа мағына береді.

Бұйрық рай, ұсыныс не бұйрықты білдіретін, материалдық сәйкестігіне байланысты ағылшын және қазақ тілдерінде етістіктің негізгі формасынан жасалынады: ағылшынша Read! Write! – қазақша ‘Оқы!’; ‘Жаз!’

Демек, грамматикалық параллель тек етістіктің жекеше түрінде байқалады және ағылшын етістіктері түрдің категориясын білдірмейді (Read! ‘Оқы! Оқыңыз!’). Бірнеше адамға бұйрық бергенде қазақ етістіктерге көпше түрде аффикс жалғанады (‘Оқы!’ – ‘Оқыңдар!’).

Типологиялық туыстық ежелден келе жатқан түркі тілдерінде сақталған ағылшын тілінде жақында болған лексика грамматикалық құбылыста байқалады. Сөз **етістікті есім** негізінде, морфологиялық рольді ауыстыратын етістік синтаксистік жағдайда зат есім, етістік немесе сын есім бола алады.

Ағылшын тілінде сөз тудырушы бұл тәсіл продуктивті болып табылады:

rain ‘жаңбыр’	rainy ‘жаңбырлы’	rain ‘күю, құйып жауу’
snow ‘қар’	snowy ‘қарлы’	snow ‘жауу’
watch ‘бақылау’	watch ‘бақылаушы’	watch ‘бақылау’
water ‘су’	water ‘сулы’	water ‘суару’

Қандайда бір адамның категориясын немесе белгілі бір аңның түрін олардың жыныстық қатысын білдіруде барлық тілдердің сөздік қорында ерекше номинативті бірлік бар (мысалы, қазақша ‘ата’ – ‘ана’, ‘ұл - қыз’, ағылшын тілінде bull ‘өгіз’ – cow ‘сиыр’). Бұл тірі жанның биологиялық жыныстық айырмашылын білдіретін тәсіл лексика деп аталады. Басқа жағдайда ұрғашы жынысты атау үшін түбір сөзге ұрғашы тегін білдіретін аффикс қосылады: ағылшынша actor – actress, қазақша ‘хан;’ – ‘ханым’ т.б.

Грамматикалық родтық категориясы жоқ тілдерде кейбір құбылыстар кездеседі, олар аңдар мен адамдарды гендерлік белгісіне қарай **анықтаушы сөздер** қолданылуы мүмкін (индикатор), олар жыныстық тиесілілікті көрсетеді (еркек, ұрғашы) онан басқа, жасы және тіршілікті білдіретін басқа атау беріледі, қазақша ‘еркек мысық’ – ‘ұрғашы мысық’, ‘аталық зебра’ – ‘аналық зебра’, ‘төраға’ – ‘төрайым’, адам ‘еркек’ – ‘әйел’, he-cat (tom-cat) ‘еркек мысық’ – she-cat ‘ұрғашы мысық’, boy-friend ‘дос’ – girl-friend ‘дос’. Ағылшын тілінде жыныстық қатынасты білдіретін he – she, boy – girl, man – women сөздерінен басқа, male – female сияқты арнайы сөздер қолданылады.

Типологиялық туыстық **семасиологиялық жоспарда** ағылшын және қазақ тілдеріндегі кейбір тіркестерді салыстыру кезінде байқалады. Айталық, мысалы, мағынаның ішкі формадағы семантикалық ұқсастығы метафора негізінде пайда болған мынадай фразеологиялық және грамматикалық конструкцияларда кездеседі: ағылшынша the eye of a needle – қазақша ‘иненің көзі’, ағылшын тіліндегі сөз таптарында the eye of the day – қазақшада күннің көзі, ағылшынша over the year – қазақша осы жыл; ағылшынша all day long – қазақша күн ұзағына, сөзбе сөз ‘күн ұзағы’, яғни күні бойы.

XIX ғасырдың ортасында пайда болған тіл білімінің психологиялық бағытындағы лингвист ғалымдары салыстыру мен апперцепцияның қатысуында байқалатын тілдік дағдының ассоциативті жағына және орасан зор рөл атқаратындығына ерекше көңіл бөлінген. Егер берілетін жаңа білім ана тілімен байланысты болса, шетел тілін сәтті игеруге болады. **Салғастырмалы әдісті** ана тілі мен шет тіліндегі типологиялық ұқсастық негізіндегі ассоциативті байланысты қалыптастыратын, бұрын игерілген білім деңгейіне

келіп тіреледі, грамматикалық ережені түсініп, меңгеруді жеңілдетіп, номинативті бірлік есте сақталатын жаңа материалға деген қызығушылықты арттыратын тәсілдердің біреуі ретінде қолдануға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ахметжанова З.К. Сопоставительно-функциональное исследование лексико-фразеологических систем казахского и русского языков. Алматы, 1999, -С.185 .
2. Буранов Дж. Сравнительная типология английского и тюркских языков. М,1983,-266с.
3. Есеналиева Ж.Ж. Құрылымы әртүрлі тілдердің салғастырмалы типологиясы. Алматы, 2009, -219б.
4. Есеналиева Ж.Ж. Лингвистикалық типология негіздері. Алматы, 2009,-119б.
5. Исабеков С.Е. Основы когнитивной лингвистики.- Алматы, 2012.
6. Исаев М.К. К проблеме контрастивной фонологии // Қазақстан Республикасы ғаламдық мәдениет және тілдер аралық қауымдастықта (қазақ және әлем тілдері). А, 2006.
7. Канцельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. Л., Наука, 1972.
8. Кибрик А.Е. Типология и задачи описательной лингвистики. // Лингвистическая типология. М., 1985 .-76 с.
9. Рысалды Қ.Т. Тілдерді салғастыра зерттеудің бір бағыты – функционалды континентті типология. // Қазақстан республикасы ғаламдық мәдениет және тілдер аралық қауымдастықта (қазақ және әлем тілдері). Алматы, 2006.
10. Хасанов Б. Тілдік жүйе // Қазақ тілі. Энциклопедия.- Алматы: Қазақстан Республикасы Білім, мәдениет және денсаулық сақтау министрлігі, Қазақстан даму институты, 1998.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ӘДІСТЕРІ МЕН ФОРМАЛАРЫ

Ешбаева Эльмира Жолмырзаевна

Ақтөбе облысы, Мұғалжар ауданы

**№2 Қандыағаш қалалық жалпы білім беретін орта мектебінің
ағылшын тілі пәні мұғалімі**

Аннотация

Бүгінгі қоғамда қалыптан тыс ойлайтын, әдеттегі шеңберден тыс мәселелерді шеше алатын және жаңа, перспективалы мақсаттарды тұжырымдай алатын адамдарға деген қажеттілік артып келеді. Мақала ағылшын тілі сабақтары арқылы осындай тұлғаларды қалыптастыруға бағытталған.

Қазіргі мектептің негізгі міндеттерінің бірі - дарынды балаларды анықтау және олармен жұмысты ұйымдастыру. Құбылыс ретінде дарындылыққа деген қызығушылық өте жоғары және бұл қоғамдық қажеттіліктермен де, білім берудегі қалыптасқан талаптармен де түсіндіріледі. Сондықтан дарынды балаларды анықтау, оқыту және тәрбиелеу білім беру жүйесін жетілдірудің басты проблемаларының бірі болып табылады. Дарынды балалармен кең ауқымды жұмыс 1996 жылы «Дарынды балалар» мақсатты бағдарламасының қабылдануына байланысты басталды.

Бастауыш мектепте сіз мектеп оқулығымен жұмыс істеуге қанағаттанбайтын, сабақта жұмыс істеуге қызығушылық танытпайтын, сөздіктер мен арнайы әдебиеттерді оқитын, әртүрлі білім салаларында сұрақтарына жауап іздейтін оқушыларды кездестіре аласыз. Сондықтан мектепте ғылым мен техниканың әртүрлі салаларына қызығушылық танытқандардың барлығын анықтау, олардың жоспарлары мен армандарын жүзеге

асыруға көмектесу, мектеп оқушыларын ғылымда, өмірде іздеу жолына шығару, өз қабілеттерін толық ашуға көмектесу өте маңызды. Мұндай балалар дарынды деп аталады.

Л. А. Венгр моделі бойынша дарындылық ұғымы қабілет ұғымы арқылы ашылады. Дарындылық дегеніміз - баланың өмірінің ұзақ кезеңінде жоғары танымдық мотивациямен бірге тұрақты түрде көрінетін қабілеттерінің дамуының жоғары деңгейі.

Дарынды бала - бұл белгілі бір қызмет түріндегі жарқын, айқын, кейде ерекше жетістіктерімен ерекшеленетін (немесе осындай жетістіктерге ішкі алғышарттары бар) бала.

Ең алдымен, дарынды балаларды анықтай білу керек. Дарынды балаларды анықтау бір реттік іс-шара емес, ұзақ процесс. Ол бастауыш мектепте бақылау, психологиялық ерекшеліктерді зерттеу, сөйлеу, есте сақтау, логикалық ойлау негізінде басталуы керек.

Дарынды балалардың бірқатар ерекшеліктері бар:

- ізденімпаз, жауап іздеуде табанды, жақсы жадымен ерекшеленеді;
- ойлау мен интеллекттің жоғары деңгейі;
- жақсы дамыған сөйлеу және үлкен сөздік;
- көшбасшылыққа ұмтылу, өзіне және айналасындағыларға қойылатын талаптарды арттыру, барлық жағынан кемелдікке ұмтылу;
- ақпарат пен тәжірибені жіктеу қабілеті, жинақталған білімді кеңінен қолдана білу.

Мен мұғалім ретінде мұндай балаларды түсіну, оларға өз тәжірибем мен білімімді жеткізуге бар күш-жігерімді жұмсау өте маңызды деп санаймын. Біз бұл балаларға ересектердің қолдауы қажет екенін түсінуіміз керек.

Дарынды балалармен жұмыс, ең алдымен, оқу пәніне деген қызығушылықты қалыптастыруды қамтиды. **Мұғалімнің міндеті** - бұл қызығушылықтың тұрақты және тұрақты болуын қамтамасыз ету. Бірақ, өздеріңіз білетіндей, шет тілін оқыту-ұзақ процесс және оқушылардың оқу пәніне деген қызығушылығы біртіндеп төмендейді. Қызықты, тиімді әдістерді, жұмыстың белсенді түрлерін қолдану шет тілін үйренуге деген қызығушылықты сақтау мен арттыруда жетістіктерге жетуге мүмкіндік береді.

Дарынды балалармен жұмыс істеу әдістері мен формаларын сабақ барысында және сабақтан тыс деп бөлуге болады. **Сабақ барысында:**

- жобалық қызмет;
- жеке шығармашылық тапсырмалар;
- АКТ технологиясын, сыни ойлауды қолданатын дәстүрлі емес сабақтар;
- көп деңгейлі тапсырмалар;
- интеллектуалды марафон.
- Сабақтан тыс жұмыстар:
- пән бойынша таңдау пәндері;
- түрлі деңгейдегі байқауларға қатысу;
- зерттеу жұмыстарының конкурстарына қатысу;
- пән бойынша олимпиадалар;
- ғылыми-практикалық конференциялар.

Ағылшын тілі сабақтарында дарынды балалармен жұмыс істеу жүйесі келесі компоненттерді қамтиды:

- дарынды балаларды анықтау;
- сабақта шығармашылық қабілеттерін дамыту;
- сабақтан тыс іс-әрекетте қабілеттерін дамыту (олимпиада. Конкурстар, зерттеу жұмыстары);
- дарынды балалардың жан-жақты дамуына жағдай жасау.

Оқушылардың дарындылығын дамытуда сабақтың дәстүрлі емес түрлері үлкен рөл атқарады: сабақтар-семинарлар, сынақтар, дәрістер, конкурстар, саяхаттар, интеграцияланған сабақтар, пікірталастар, тақырыптық ойын сабақтары, соның арқасында оқушылар бағдарламалық материалды тезірек және жақсы меңгеріп, қабілеттерін дамытады.

Пәнге қызығушылықты қолдау және оқушылардың табиғи бейімділігін дамыту мақсатында мен шығармашылық тапсырмаларды, оқытудың қызықты түрлерін қолданамын: ойындар-жаттығулар, жарыстар, конкурстар.

Дарынды оқушылармен жұмыс істеудің маңызды нысаны олимпиадалар болып табылады. Олар ең қабілетті балаларды анықтауға, жеке тұлғаның білім беру қажеттіліктерін қалыптастыруға және дамытуға, оқушыларды жоғары білім алуға, әртүрлі салалардағы шығармашылық жұмысқа, ғылыми және практикалық қызметке дайындауға ықпал етеді. Олимпиадаларға дайындық бойынша жұмысты оқу жылы бойы жүргіземін. Жыл сайын оқушылар қалалық, облыстық пәндік олимпиадаларға қатысады.

Жобалау мектептегі дарынды балалармен жұмыс істеудің тағы бір жаңа түрі болып табылады. Дьюиді «жасау арқылы оқыту» деп сипаттауға болады, мұнда оқушы белсенді танымдық процеске тікелей қатысады, оқу мәселесін дербес тұжырымдайды, қажетті ақпаратты жинайды, мәселені шешудің мүмкін нұсқаларын жоспарлайды, қорытынды жасайды, өз қызметін талдайды, «кірпіштен» жаңа білім қалыптастырады және жаңа өмірлік тәжірибе алады. Бұл әдіс оқушылармен жұмыс жасауда және Әртүрлі күрделіліктегі материалмен жұмыс жасауда оқытудың әртүрлі кезеңдерінде қолданылады. Жобалар тәуелсіздікті дамытады, өйткені балалар өз пікірлерін біліп қана қоймай, шешім қабылдауға да үйренеді. Жоба баланы жан-жақты дамытады, оның білім деңгейін байытады, эмоционалды дамуға оң әсер етеді. Әдіс іс жүзінде әрбір оқу пәнінің ерекшеліктеріне бейімделеді және осы аспектіде әмбебаптықтың ерекшеліктерін қамтиды.

Оқушылардың өзіндік іс-әрекетін қалыптастыруда топтағы жұмыс ерекше рөл атқарады. Ол аналитикалық, коммуникативті дағдыларды қалыптастырады, жеке тұлғаны әлеуметтендірудің қадамы болып табылады, пікірталасқа қатысу дағдыларын қалыптастырады (егер жұмыс проблемалық болса). Мұнда баланың көшбасшылық қасиеттері көрінеді, өйткені бұл қабілетті оқушытер, әдетте, топтағы жұмысты үйлестіруші ретінде әрекет етеді, басқаларға материалды талдауға және жүйелеуге үйретеді, өйткені топтық жұмыс үлкен көлемдегі материалды қамтуды білдіреді, олар топта онымен жұмыс істейтіндердің барлығына осы немесе басқа мәселе бойынша сөйлеуге көмектеседі.

Дарынды оқушылармен оқу процесін ұйымдастыруда мен оқу процесінің барлық кезеңдерінде ақпараттық-коммуникативтік технологияларды қолдануды маңызды деп санаймын: жаңа материалды зерделеу, бекіту, қайталау, бақылау.

Ағылшын тілі сабақтарында ақпараттық технологиялар мен компьютерлік оқыту құралдарын пайдалану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады, олардың ой-өрісін кеңейтеді және шет тілін интерактивті оқытудың тұлғаға бағытталған технологиясын қолдануға мүмкіндік береді. Сабақтарымда мен келесі қызметтерді жиі қолданамын ed.ted.com бейне оқулықтар жасау үшін, stepic.org сабақтар мен интерактивті курстар құру үшін өте ыңғайлы және қолдануға оңай. Қызметтерді қолдану learningapps.org және onlinetestpad.com оқытуды қызықты ойынға айналдырады, оқыту сараланған және дараланған болады, тындау мен оқуда, лексикалық және грамматикалық дағдыларды дамыту үшін сапалы жаттығулар мен тесттерді тез құрастыруға көмектеседі.

Әр бала өзінше талантты. Дарынды, талантты балаларды анықтау және тәрбиелеу, әрине, маңызды мәселе. Біздің міндетіміз-белгілі бір салада озық дамудың өскіндері бар балалардың кез-келген жеке ерекшеліктері осы балалармен біздің педагогикалық қызметімізде байқалуы, дамуы және жүзеге асырылуы үшін оқу және сабақтан тыс іс-әрекеттерді, тәрбие жұмысын құру.

Біздің педагогикалық қоғамдастығымыз және баланы тәрбиелеуге және дамытуға қатысқандардың барлығы қабілетті, дарынды, талантты және кез келген бала үшін ол үшін осындай бақытты кеңістік құра алуы өте маңызды.

Қорытындылай келе, дарындылық әр түрлі деңгейде, өмірдің барлық салаларында көрінетінін тағы бір рет еске салғым келді және оны тек жетістік ретінде ғана емес, сонымен бірге жетістік мүмкіндігі ретінде де қарастыру керек.

Жоғарыда қарастырылған оқыту әдістері әр мұғалімнің іс-әрекетін оқушылардың танымдық қызығушылығын қолдауға, жеке тұлғаның өзін-өзі дамыту қажеттілігі мен қабілетін қалыптастыруға, дарынды тұлғаның дамуына барынша жағдай жасауға бағыттайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Белова, Е. С. Одарённость малыша: раскрыть, понять, поддержать [Текст]: пособие для воспитателей и родителей.- 3 –е изд. / Е. С. Белова. – М.: Московский психолого – социальный институт: Флинта, 2004. - 144 с.
2. Акимова Е.А. Индивидуальное обучение одаренного ребенка // Учитель в школе. – 2009.
3. Бодрых О.Р. Работа с одаренными детьми.// Завуч начальной школы.- 2009.- № 8.- С. 91- 114. 20.
4. Одарённый ребёнок: особенности в обучении: пособие для учителя / Н.Б. Шумякова, Н.И. Авдеева, Л.Е. Журавлёва и др.; под ред. Н.Б. Шумяковой- М.; Просвещение, 2006

ДАРЫНДЫЛЫҚТЫ ДАМУ – ҰСТАЗ МІНДЕТІ

Тилешева Зульфия Ермекбаевна

Ақтөбе қаласы

№30 қазақ орта мектебінің математика пәні мұғалімі

Аннотация

Бұл мақалада дарындылық мәселесі математика саласында үлкен мағынасының бар екені қарастырылған. Мақалада дарындылық туралы жан-жақты талдау жасалған.

Өзектілігі: Оқушы бойындағы дарындылықтың айқындау, пәндерге бейімділігін анықтау.

Зерттеу жүргізу нәтижесінде оқушылардың жанұя құрылымы мен оның эмоционалды климатының әсері анықталды. Дарындылық қабілеттерінің түрлері айтылды. Осы түрлері арқылы оқушының қабілеттерін ашу, сол деңгейде жұмыс жасау.

Нәтижесі: Оқушылардың әртүрлі ғылыми жобаларда, олимпиадаларда жеткен жетістіктері көрсетілді.

Қорытынды: Оқушының өзіне деген сенімін арттырып және іс-әрекетін демеп, қабілетін дамытып, оның ары қарай дамуына бағыт-бағдар бере білу-ерекше қиын іс. Алайда әр баланың жеке қабілетін танып, оны сол бағытта жетелеу - ұстаз парызы. Сол себептен де білім сапасын арттыру, оқушылардың дарындылығын айқындап, біліміне, ойлау қабілетіне сай деңгейлеп оқыту, ғылыми ізденіс қабілеттерін қалыптастыруымыз керек. Ендеше бізге ой-өрісі жоғары дамыған, зерделі ұрпақ тәрбиелеу керек екенін естен шығармауымыз керек.

Дарындылық – адамның интеллектуалдық мүмкіндігімен байланысты болатын қабілеттіліктердің бірлігі, оның іс-қимылының деңгейі мен өзіндік ерекшелігі.

Қабілеттілік – бұл бірдей күш пен бірдей уақыт аралығында, бір адамның басқа адамдарға қарағанда жоғары көрсеткіштерге ие болуын қамтамасыз ететін мүмкіншілік.

Адамзат тарихында қай кезеңде болмасын ғұламалар ғылым мен білім мәселелеріне ерекше көңіл бөлген. Білім алу белгісіз нәрсені ашуға қабілетті, дарынды болу деген сөз. Әл-Фараби атамыз айтқандай «Шын білім әрдайым ақиқат, анық болатын білім». Қазақ

ағартушылары дарындылықтың туа бітетін қасиет екенін мойындай отырып, адам қабілеттілігінің дамуына білім мен тәрбиенің, еңбектің, қоршаған ортаның зор ықпалының бар екенін айтады. Абай Құнанбаев адамды қоршаған орта - табиғаттың бір бөлігі дей келе, табиғаттың адам баласына берген керемет сыйы - туылғаннан бастап білуге, түсінуге деген ұмтылысы деп есептейді. Бірақ, бала өсе келе осы қасиетті біртіндеп жоғалта береді. Ұлы ойшыл адамның ойы мен санасы еңбектің іс-әрекеті кезінде қалыптасады деп тұжырымдайды: “Кей қасиет туа бітеді, ал кейбірі еңбек арқылы қалыптасады”.

Дарындылық мәселесін зерттеушілердің еңбектері көп болғанымен, дарындылықтың мән-мағынасы жөнінде олар ортақ бір пікірге келе қойған жоқ. Сондықтан да, біз баланың дарындылығы деп оны өз құрдастарымен салыстырғанда бірдей жағдайда білім игеру деңгейінің шоғырлығы мен аса ерекше байқалатын шығармашылық қабілетінің байқалуы деп түсінеміз. Дарындылыққа педагогикалық энциклопедияда төмендегідей анықтама берілген: «Дарындылық - белгілі бір әрекет саласында ерекше жетістікке жеткізетін адам қабілеті дамуының жоғары деңгейі». Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі бойынша «Дарындылық» - асқан қабілеттілік, зеректік, алғырлық.

Қазіргі қоғамның білім саласында өзекті мәселелерінің бірі- дарынды балаларды таңдап олармен жеке жұмыс жасау. Оны қалай таңдаймыз? Осыған байланысты жеке тұлғаға қойылатын негізі талаптар:

- жанұя құрылымы мен оның эмоционалды климаты;
- шығармашылық қабілетін анықтау;
- сауалнамалар, психодиагностикалық тренингтерді өткізу;
- ата-анасымен әңгімелесу;
- пәндік олимпиадаларға, ғылыми жоба жарыстарына, пікір сайыс ойындарына қатыстыру;

Қалай болғанда да, дарынды табу үшін ең алдымен психологпен бірігіп кешенді тексерулер арқылы оқушының бейімділігін анықтау қажет. Дарынды балаларды анықтау - баланың дамуын таңдаумен байланысты ұзақ процесс. Жас жеткіншектің бойындағы табиғат берген ерекше қабілетті, дарындылықты тани білу, оның одан әрі дамуына бағыт-бағдар бере білу ерекше қиын іс. Демек, оқушылардың ғылыми зерттеу жұмыстарына қызығуын қалыптастыру, шығармашылық қабілетін дамыту, қазіргі техниканы пайдалану мәдениетіне тәрбиелеу - ұстаздардың басты міндеті.

Бұл бағыттағы жұмыстың мынадай ұстанымдары тұжырымдалған:

Баланың қызығушылығы мен бейімділігіне барынша сәйкес келетін қызмет аясында баланың іс-әрекетіне талдау жүргізу, яғни, жан-жақты зерттеу.

Дамытушылық ықпал ете отырып, баланың психологиялық кедергілерін жоюға мүмкіндік беретін тренингтік әдістерді пайдалану.

Баланың дарындылық белгісін оның психикалық дамуының нақты деңгейінде ғана емес, сондай-ақ оның болашақтағы даму мүмкіндігін де есепке ала отырып бағалау.

Жұмыс нәтижесін талдау, бақылау, әңгімелеу, мұғалімдер мен ата-аналардың сипаттамалық бағалары,

Баланың отбасы жағдайын зерттеу – мүмкіндік бар ма, кедергі болып тұрған жоқ па.

Интеллектуалдық сайыстарға қатыстыру – ойлау, сөйлеу қабілеттерін байқау.

Үйірмелер жұмысы кезінде зерттеу – өнерге, шеберлікке бейімділігін анықтау.

Шығармалар – логикасы, ойын жеткізуі, ақындығы, жазушылығы анықталады.

Сауалнамалар, психодиагностикалық тренингтерді өткізу – белгісіз қырлары анықталады.

Пәндік олимпиадаларға қатыстыру – білімділігі, бар білімін жинақтап, қолдану қабілеті байқалады.

Ғылыми жоба жарыстары – материал жинау, іріктеу, дәлелдеу, жеткізу.

Пікірсайыс ойындарына – сөздік қоры, сөйлеуі, өз пікірін қорғауы, жылдам ойлауы байқалады.

Осындай жұмыстар нәтижесінде баланың дарындылық бағыты анықталады. Ол бағыттар төмендегідей болып жіктеледі екен:

Дарындылық түрі	Қабілеті	Қолдану аясы, байқалатын кезі
Академиялық	Түсіну, есте сақтау, оны жеткізу қабілеті жоғары	оқу-білім алуда озаттар
Интеллектуалдық	Сыни ойлау, зерттеу, іздену, талдау қабілеті жақсы дамыған	ғылыми жұмыстар, құрастыру, ойлап табу
Шығармашылық	шығармашылық, түрлі өнер салалары, әдебиет, мәдениет	өлең шығару, жазу, сурет салу, ән айту,
Әлеуметтік	ұйымдастырушылық (лидерлік) қабілеті дамыған	ойын, шара ұйымдастыру
Спорттық	спорттық көрсеткіштері жоғары	сайыстарға қатысу
Көркемдік	сурет, мүсін, қолөнер, музыка	шеберлік сайыстары, аспапта ойнау

Бүгінгі уақыт талабы мәдени деңгейі мен шығармашылық қабілеті жоғары шәкірт әзірлеу. Алайда әр баланың жеке қабілетін анықтап, оны сол бағытта жетелеу - ұстаз парызы. Баланы заманына қарай икемдеп, өз заманының озық өнегесін оның санасына сіңіре білу, оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту-бүгінгі күннің басты талабы. Сондықтан да шәкірттеріміздің ішкі сырын жасырын ұстайтынын ескерсек, олардың іскерлік дағдыларын және білім құмарлық талап-жігерлерін жетілдіруіміз қажет. Оқушылардың теориялық білімдерін іс жүзінде тиімді қолдану, дағдылар қалыптастыру жұмыстарын үнемі жүргізу оларды шығармашылыққа баулуға, шәкірт бойындағы талант көзін ашып, тілін байыту, қиялын ұштау мен өз бетінше ізденуге әсерін тигізеді.

Класымда 24 оқушы бар, соның ішінде:

Академиялық дарындылық, 5 оқушыда; үздік, белсенді, зейіні жоғары дамыған;

Интеллектуалдық дарындылық, 5 оқушы: сыни ойлау, зерттеу, іздену, талдау қабілеттері жақсы дамыған.

Әлеуметтік дарындылық, 20 оқушыда: ұйымдастыру қабілеттері дамыған.

Спорттық дарындылық, 10 оқушыда: спорттық көрсеткіштері жоғары;

Көркемдік дарындылық, 8 оқушыда: сурет, мүсін, мәнерлеп оқу, қолөнер, музыка, аспапта ойнау қабілеттері жоғары дамыған.

Сонымен, **дарынды бала** - бұл болашақта жаңа технологияларды шығарушы, әділ саясаткер, сенімді медик, шебер музыкант, қайталанбас суретші, бұл еркіндікті сүйетін, жауапты, рухы биік адам, бұл - ұлттық құндылық.

Ал, ең бастысы - ерекше қабілетті оқушы мұғалімнің көмекшісі. Олардың миы қабылдаған мәліметтерді қорытуға қабілетті. Демек, ерекше қабілеттілік бала бойында тәрбие мен алған біліміне байланысты қалыптасатын қасиет. Дегенмен, балалардың да ынталылығы, іскерлігі қоғам негізінде игерілетінін естен шығармаған жөн.

Сонымен дарынды балалардың ерекшеліктері:

Басқалардан өзгеше шапшаң ойлайды, соның арқасында білімді еркін әрі молынан меңгереді, сөздік қоры мол, есте сақтау қабілеттері жоғары, зерттеуші, өзіне сенімді, қиыншылықтан қорықпайды, түсінігі мен танымы жоғары, тым сезімтал, әділетті, әзілқой; Олардың физикалық тұрғыдағы ерекшеліктері - дамудағы жеделдік, ақындарша сөйлеу, жиі-жиі ойға берілуі және қиялының байлығы.

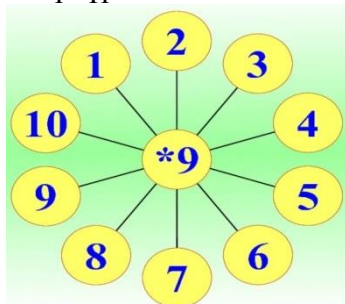
Бүгінгі дарынды оқушы – ертеңгі ғалым. Дарындыны айқындау мен дамыту – ұстаз міндеті.

Дарындылық - адамның өз бейімділігі арқылы, шығармашылықпен жұмыс істеу арқылы қалыптасатын қасиет. Көбінесе “дарынды оқушы – бұл жақсы оқитын оқушы” деген пікір қалыптасқан. Белгілі ағылшын психологі Торранстың зерттеулері бұл пікірдің

мұғалімдер арасында жиі кездесетінін анықтады. Оларға оқуда қиыншылық туғызбайтын, тәртіпті, ұйымшыл, білімді, тұрақты, ұғымтал, өз ойын нақты және түсінікті жеткізе алатын оқушылар көбірек ұнайды. Ал қисынсыз сұрақ қоятын, өз жұмысымен ғана айналысатын, тәуелсіз, көбіне түсініспеушілік туғызатын, қияли, әр нәрсеге көзқарасы бөлек оқушылар ұнамайды. Торранстың зерттеулері нақ осы қасиеттер оқушының шығармашылық дарындылығын көрсететін және оның нашар оқитын оқушылардың арасында да аз емес екендігін айқындаған. Сондықтан мұғалімдер осы зерттеулердің нәтижесін есте ұстағаны жөн. Ендеше баланы заманына қарай икемдеп, өз заманының озық өнегесін оның санасына сіңіре білу, оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту – бүгінгі күннің басты талабы екенін әр ұстаз естен шығармағаны абзал.

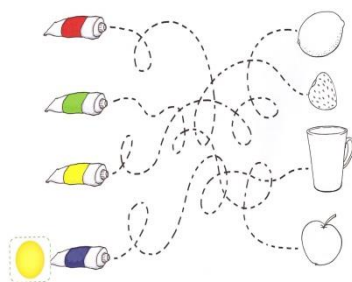
Үйреншікті дайын әдіс - тәсілдер баланы қызықтырмайды. Сондықтан кайткенде де баланың ойына, сезіміне серпіліс енгізуді мақсат етіп қою керек. Сан алуан әрекет арқылы ақыл-ойды ұштау, жетілдіру, жеке тұлғаның өзіндік идеясын, көзқарасын, сезімділігін, жауапкершілігін біртіндеп дамыту жолдарын іздестіру қажет.

Баланың ерекше қабілетін байқауда күнделікті сабақта, тәрбие жұмысында, үйірме жұмысында оқушыны үзбей бақылап, рейтинг жүйесімен білімін бағалай отырып, бала бойындағы дарындылықты немесе жүйелі білім алуға қабілетті тұлғаны анықтауға болады. Рейтинг жүйесін әр мұғалім өз пәнінің ерекшеліктеріне қарай бейімдеп жасауға болады. Осы бағытта оқушының белсенділігі мен зейінінің шоғырландыру мақсатында сабақта әртүрлі қызықты тапсырмалар беріп отырамын.

Математикалы диктант						
50	→	+30	→	-40	→	-20 → +30 → ?
100	→	-30	→	+20	→	-40 → +10 → ?
80	→	+20	→	-70	→	+50 → -10 → ?

Таланттылық пен дарындылықты дамыту үшін жаңа ұтымды әдістерді іздеу қажет. Ол әдістер оқушылардың белсенділігіне, ізденімпаздығына, оқиғаны сын көзбен қарауға негізделген.

М	К	А	К	О	М	П
О	Н	К	С	Т	Н	Ь
В	И	Т	У	Ы	А	Ю
И	Т	О	Р	Ш	Қ	Т
Р	П	С	К	А	Р	Е
У	Е	Е	Т	Н	Е	Р
С	Р	Н	А	Қ	Т	А

Логикалық сұрақтар:

$\text{cup} + \text{cup} + \text{cup} = 30$
 $\text{cup} + \text{burger} + \text{burger} = 20$
 $\text{burger} + \text{burger} + \text{burger} = 9$
 $\text{burger} + \text{burger} \times \text{cup} = ?$

Жауабы:

Оқушылардың қызығушылығын арттыру, зейінін шоғырландыру мақсатында әртүрлі «Шульте» кестесін қолданамын.

20	11	16	1	18
2	21	4	14	8
13	9	★	24	5
25	15	6	23	17
10	7	22	12	3

1	4	7	34	84
8	10	19	32	
28	17	29	33	15
11	6	13	24	20
5	30	25	31	9
18	16	27	35	12
2	21	14	2	

21	13	19	16	18
4	22	25	15	10
17	7	11	1	5
20	2	12	14	24
6	8	9	3	23

Қосымша жұмыс – дарынды оқушының жеке қабілеттерін, ынта-ықыласын, қызығуын, құнды бағдарын шыңдап жетілдіреді, индивидтің тұлғалық мінез-құлқын реттейді. Сонымен бірге, оқушы еңбегінің жемісін күнделікті бағалап отырудан да көруге

болады. Өйткені, еңбегінің жемісін күнделікті бағаланатынын сезінген бала алға ұмтылып, жақсы оқуға ынталанады. Бұның негізгі мәні мұғалімнің оқушыны үлгеру, үлгермеушілігіне байланысты қабылдауының себебіне тәуелді. Мұғалім бойындағы мұндай стратегияларды жою үшін төмендегідей белгілер міндетті түрде орындалуы қажет:

1. Оқушының мүмкіндігін шектемеу.
2. Оқушыны психологиялық тұрғыдан зерттеп білу.
3. Бағалаудың объективтілігі, жариялылығы, оперативтілігі, кезінде атқарылуы.
4. Оқушының сабақтағы қиыншылығын бөлісу.
5. Мұғалім өзінің субъективті ішкі пікірлерін жоя білу.

Бұл белгілер жойылған кезде, бала бойындағы таным әрекеті белгілі бір жүйеге енеді. Оқушының танымдық әрекетінің жоғары деңгейде дамуы шығармашылық әрекетке әкеліп тірейді.

Дарындылықтың негізі ізденіс пен белсенділік. «Ізденіс» бойынша жұмыс жасау оқушылар ғылыми қоғамының жұмысы. Дарынды оқушымен жұмыс жасағанда оқушы жанындағы психо – педагогикалық және әлеуметтік жағдайына назар аудару керек.

Балаға әсер ететін орындар: ата-ана, мұғалім, қоршаған ортадағы жолдастары. Дарынды оқушыны анықтап болған соң, оларды дамыту жұмыстары басталады. Яғни баланың мүмкіндігін толықтыру, жүйелеу ғылыми жоба ретінде көмек беруін мұғалім тарапынан көмек көрсетіледі. Дарынды оқушылармен жұмыс барысында мұғалім үшін қалыптасқан тұлғаны дамытуға ең тиімді жолмен кеңес серияларын ұйымдастыруға себеп туғызады. Дарынды оқушының жүрегіне жол тапқан ұстаз педагогикалық тұрғыдан шеберліктің қайнар көзіне айналады.

Енді осы бағытта не жасадым, қандай дәрежеде екеніне көз жүгіртіп көрелік. **Ол үшін өткен оқу жылдарының математика пәні бойынша көрсеткіштеріне жүгінейік.**

2019-2020 оқу жылы Қазақстан Республикасы Кіші Ғылым Академиясының 23-ші Облыстық ғылыми-тәжірибелік конференциясында Тұрсын Алихан мен Абибулла Арайлым III дәрежелі дипломмен;

2019-2020 оқу жылы ғылыми негіздері пәндері бойынша республикалық олимпиаданың қалалық кезеңінде III дәрежелі дипломмен Нұрлыбаева Жансая;

2021-2022 оқу жылы Қарнақбай Жанайым мен Олжабаева Ләйлә «Жалпы білім беретін пәндер бойынша республикалық ғылыми жоба конкурсының облыстық кезеңінде математика секциясы бойынша III дәрежелі дипломмен»;

2022-2023 оқу жылы Тұрсын Алихан 9-11 класс оқушылары арасында өткен Республикалық олимпиаданың қалалық кезеңінде III дәрежелі дипломмен;

2022-2023 оқу жылы Қарнақбай Жанайым мен Қалмағанбетова Аружан «Жалпы білім беретін пәндер бойынша республикалық ғылыми жоба конкурсының облыстық кезеңінде математика секциясы бойынша III дәрежелі дипломмен» марапатталды.

2023-2024 оқу жылы Қайнаров Димаш пен Сагиданова Амина Республикалық «Зерде» зерттеу жобалары конкурсының қалалық кезеңінен I орын, облыстық кезеңінен III орын иеленді

Ұлы ойшыл Плутарх кезінде былай депті: «Көптеген табиғи талант дарынсыз ұстаздардың кесірінен жойылып кетеді. Сондықтан әрбір ұстаз бұған жол бермеуі керек». Расында, мұғалім мамандығын таңдаған адам баласының артына қалдыратын жарқын ізі - өз кәсібіне лайықты еңбек етіп, кейінгіге ғибратқа толы тәлім-тәрбие қалдыру.

Оқушының өзіне деген сенімін арттырып және іс-әрекетін демеп, қабілетін дамытып, оның ары қарай дамуына бағыт-бағдар бере білу-ерекше қиын іс. Алайда әр баланың жеке қабілетін танып, оны сол бағытта жетелеу — ұстаз міндеті. Сол себептен де білім сапасын арттыру, оқушылардың дарындылығын айқындап, біліміне, ойлау қабілетіне сай деңгейлеп оқыту, ғылыми ізденіс қабілеттерін қалыптастыруымыз керек. Ендеше бізге ой-өрісі жоғары дамыған, зерек, ақылды ұрпақ тәрбиелеу керек екенін ойдан шығармауымыз керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. К.Ж.Бұзаубақова «Педагогика» //Тараз: ИП «Бейсенбекова А.Ж.», 2019;
2. Аманжолова, С. Х. Дарындылық ұғымының психо-педагогикалық негіздері / С. Х. Аманжолова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2015. — № 7.1 (87.1). — С. 16-18. — URL: <https://moluch.ru/archive/87/16658/> (дата обращения: 03.08.2024);
3. Сәдуақасқызы К. Дарынды балалармен жұмыстың басты бағыты – ғылыми-зерттеу жұмыстары» // Қорқыт Ата атындағы ҚМУ Хабаршысы. - 2011. - №2. - 312 б;
4. Тапаева А.П. Дарынды шәкірттер – ұлт мерейі // Сыр мектебі. - 2014. - №17;
5. Сократ. История философии в кратком изложении. / Пер. с чеш. Н. Н. Богута. — М.: Мысль, 1991. — 590 с. 2. Платон. Государство: Сочинения. — М., 1971. — Т. 3, ч. 1. — 315 с;
6. Аманжолова, С. Х. Дарындылық ұғымының психо-педагогикалық негіздері / С. Х. Аманжолова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2015. — № 7.1 (87.1). — С. 16-18. — URL: <https://moluch.ru/archive/87/16658/> (дата обращения: 03.08.2024).

МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРМЕН ӨЗІНДІК ЖҰМЫСТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Дайынова Айзат Омарқызы

Ақтөбе облысы, Ойыл ауданы, Ойыл селосы

Ж.Жүсібалиев атындағы Ойыл қазақ орта мектебінің математика пәні мұғалімі

Аннотация. Мақалада математика сабақтарында дарынды балалармен жұмысты дұрыс ұйымдастыру формаларымен талаптары қарастырылған.

Қазіргі ғылым мен техниканың, өндіріс технологиясының қарқынды дамуы экономиканы көтерудің күрделі мәселелерін шешу кезеңінде мектептегі оқыту оқушыларды белгілі бір білім қорымен қаруландарумен шектелмеу керек. Олар алған білімдерін өз беттерімен одан әрі кеңейтіп, тереңдетіп әр түрлі және жаңа жағдайларды қоладана алатындай жоғары деңгейдегі ойлау қызметін дамытуға қол жеткізу керек.

Осыған байланысты жеке адамды дайындау негізгі мектеп табалдырығынан басталуы керек, сондықтан мұғалім тек оқушыларға білім беріп қана қоймай, сонымен қатар оларды практикалық іс-әрекетке дайындауы тиіс.

Қазіргі педагогика ғылымының негізгі бағыты ретінде оқу процесін тиімді әрі нәтижелі ұйымдастыру болып отыр. Осы тұста негізгі ұстанымдардың бірі оқушыны жеке тұлға ретінде қалыптастыру. Оқушының жетілу деңгейі оқу және тәжірибе процесінде білімді өз бетімен игере алуымен бағаланады.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында білім беру жүйесінің жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған ролі атап көрсетілген: «педагог қызметкерлер оқушылардың мемлекеттік білім беру стандартында көзделген деңгейден төмен емес білім, білік, дағды алуын қамтамасыз етуге, жеке шығармашылық қабілеттерінің көрініп, дамуы үшін жағдай жасауға міндетті»- делінген.

Мемлекетімізді дамыған өркениетті елдер деңгейіне көтеру үшін болашақ ұрпақты мектеп қабырғасынан бастап жан-жақты білімді, кәсіпкерлік ортаға бейімді етіп тәрбиелеу басты бағытымыз. Біздің міндетіміз дүниежүзіндегі жаңалықтармен, жауапкершілік, ерік күш сезімдерін сіңіру, яғни олардың дамуына үлкен мән беру. Ал дамудың негізі-білімде.

Білім беру саласындағы әлемдік білім кеңістігіне ұмтылуға байланысты жасалынып жатқан талпыныстар мектеп оқушыларының дербестігін, іздемпаздығын, белсенділігін мен шығармашылық мүмкіндіктерін дамытуды талап етеді. Сондықтан оқушылардың мектепте оқып жүрген кезінде олардың ойлау белсенділігін дамытып, білімі мен

біліктіліктерін өмірдің жаңа жағдайында пайдалана білуге қажеттілігі туындайды. Бұл міндеттердің жүзеге асуы оқушылардың шығармашылық іс-әрекеттерін оңтайлы ұйымдастыруға тікелей байланысты. Мектеп оқушысы жаңаша өмір сүріп қоймай, қоғамның әлеуметтік, құқықтық, экономикалық нормаларын меңгере отырып, қоғам мен тығыз байланыста болуын дамыту.

Осы аталған мақсатқа жетудің міндеттеріне тоқтала кетейік:

- 1) оқушылардың теориялық білімдерін шындау;
- 2) оқушылардың жеке дара ерекшеліктерін ескеру;
- 3) шығармашыл тұлға қалыптастыру.

Мұғалім еңбегінің қиындығы - әрбір оқушыға жол табуда, әркімге тән қабілеттерін дамытуға жағдай жасауда.

Дарынды балалармен жұмыс жасау кезінде мұғалімге кеңес:

—өзіндік ерекшеліктерді анықтауға және дамытуға бағытталған арнайы тапсырмалар мен тапсырмалар жүйесін қолдану;

—тұлғалық дамуына ықпал ету;

—оқушыларды қоршаған шындықтың қарапайым заңдылықтарына сенімдірек бағдарлау үшін жағдаяттар жасау;

—алған білімдерін күнделікті өмірде белсенді пайдалану үшін жағдаяттар жасау.

Егер мұғалімнің мақсаты - оқу үдерісі барысында баланың дербестігін, қарым-қатынас дағдыларын, шығармашылық және ақыл-ой әлеуетін дамыту арқылы баланың жеке әлеуетін дамыту болса, онда оқушылар жаңа білімді игеретіндігін, егер олар оны игерудің мақсатын, олар үшін жаңа материалдың бұрыннан белгілі материалдармен байланысын түсінуін ұмытпауымыз керек. Сонда ғана жаңа ережені тұжырымдауға, оны дәлелдеу тәсілдерін өз бетінше табуға, тапсырмаларды шешуге қолдануға деген ұмтылыс пайда болады.

Бұл ретте оқушыларға әртүрлі тәсілдермен көмектесуге болады. Осындай жолдардың бірі - кезең-кезеңімен дұрыс ұйымдастырылған өзіндік жұмыс. Формалар мен әдістерді таңдау үшін дербестік деңгейін ескерген жөн. Оны төрт деңгей түрінде ажыратуға болады:

Бірінші деңгей – ең қарапайым дербестікті жаңғырту, оқушы ереже, үлгіге ие бола отырып, оны қолдану мәселелерін өз бетінше шешеді. Негізі есептер шығарудың үлгілері, сызбалары, алгоритмдері болып табылады.

Дербестіктің екінші деңгейі – вариативтік дербестік. Бұл бірнеше ережелерден, анықтамалардан біреуін тандап, оны мәселені шешу барысында қолдана білуден көрінеді. Вариативтілік әдісі. Салыстыру және талдау. Негізі тесттер, сызбалар, есептерді шешудің нұсқалары болып табылады.

Үшінші деңгей – ішінара ізденушілік дербестік. Бұл деңгейдегі оқушының ақыл-ой әрекетінің салыстырмалы түрде үлкен әдістері бар: ол салыстыруды, талдауды, синтездеуді, абстракциялауды және т.б. жүргізе алады. Әдіс ішінара ізденушілік болып табылады. Іздеу, салыстыру, талдау, синтездеу және т.б. Негізі мәселені шешудің алгоритмін іздеу және құрастыру болып табылады.

Төртінші деңгей – шығармашылық дербестік. Оқушыларда проблеманы немесе міндетті өз бетінше қоюда, оны шешудің жоспарын құруда және оны шешудің жолын табуда, гипотезаларды тұжырымдауда және оларды тексеруде көрініс табады. Шығармашылық белсенділік әдісі. Ізденіс, шығармашылық. Негізі - мәселені құрастыру және шешу. Сөзжұмбақтар, жұмбақтар құрастыру және т.б.

Балаларды қызықтыру, оларды ойландыру, білімдерін тапсырмаларды орындау барысында қолдану маңызды. Оқушылар өз көзқарастарын айта алады, тұжырымдарын негіздей алады, бірақ егер олар қате болса, түзете алады. Сабақтарға диктанттар, "миға шабуыл", "идеялар аукциондары", баспасөз конференциялары, байқаулар, викториналар, саяхаттар, іскерлік ойындар кіреді.

Математиканы оқыту процесін жетілдіру оқушылардың танымдық белсенділігі мен іздеп-табындығын арттыруға негізделген. Оқу танымдық қызметі барысында оқушылар қажетті көлемдегі білімді игеріп қана қоймастан, танымдық қабілеті мен шығармашылық ойлауы да дамытылады. Оқушылардың танымдық қызығушылықтарын дамытуға арналған зерттеулердің нәтижелері оқушылардың танымдық қызығушылығының көрсеткіштері ретінде төменде берілген:

- таным үрдісіндегі белсенділігі, білімге қызығушылығы;
- өздігінен ізденушілік әрекет жасауға ынтасы;
- оқу-танымдық қызметтегі негізгі түйінді анықтау білігі;
- игерілген білімді тасымалдай білуі;
- өз іс- әрекетін бақылауы, бағалауы;

Оқушылардың танымдық қызығушылығының ең жоғары деңгейі танымдық міндеттерді өздігінен шешуге ұтымды жолдарды қолдана білуімен, жаңаны білуге деген қызығушылығының жоғары болуымен және өз іс-әрекетін бақылап, бағалай білумен сипатталады. Орта деңгейде оқушы танымдық іс-әрекет деңгейін өздігінен орындауды оқытушының көмегін қажет етуімен сипатталады, төменгі деңгейде оқушы тапсырманы қайталаумен шектеліп, оқытушының көмегімен орындалады.

Мектептегі ізденіс жұмысының және оқушының ойлау қабілеттінің даму жолдарының алғы шарттарының бірі – баланың пәнге деген қызығушылығын анықтау, тәрбиелеу, жетілдіру, бойындағы ерекше қасиеттерін көрсетуге, дамытуға мүмкіндік көрсету. Осы қағиданың негізінде ерекше қабілеті бар балалар ізденіс жұмыстарына белсенді қатысып тартылады.

Іздену жұмыстары арқылы оқушының ойлау қабілетін анықтап және олардың жетілуіне тиімді жағдай жасау. Балалардың ізденіс жұмысқа бейімделуі – терең білімнің негізі болып ғана емес, оқушының ойлау қабілетінің даму кепілі болып табылады.

Қазіргі өркениетке ұмтылған қоғам талабына сәйкес, Қазақстан Республикасының дамыған елдермен иық тіресіп тұруы үшін, еліміздің болашағы мен қазіргі кезеңі үшін білімді, зерделі, өз бетімен іс-әрекет ете алатын, қоғамнан өз орнын таба алатын шәкірттерді дайындау ұстаздың міндеті.

Оқушының ізденушілік қасиетін қалыптастыру оқытудың түрлі формалары мен әдістері арқылы жүзеге асырылады. Солардың ішіндегі ең тиімдісі (ізденушілік) – оқушының ғылыми қоғамын ұйымдастыру. Биік танымдық қабілет, тұрмыс-тіршіліктің сырын ұғуға талпыныс баланың ерте жасынан туындайды екен. Сондықтан ізденушілікке баулу бастауыш сыныптан басталуы керек. Ендеше мектепте оқушыны ізденіс жұмысына қатыстыра отырып ғылыми мен техниканың жетістігіне сәйкес армандарына жетуге, өз жолдарын дәл табуға ғылымға жетелеу арқылы өздерінің қабілетін ашуларын көмектесуіміз қажет. Оған қол жеткізетін тиімді ізденіс жұмыс түрінің бірі – оқушылардың ғылыми қоғамын ұйымдастыру.

Зерттеушілік процесс барысында оқушылар белгілі фактілер мен құбылыстарға берілетін түсініктемелер мен дәлелдеулерді өз бетінше іздестіріп, түсінуіне тура келеді. Ол - есеп шығарудан рухани қанағаттануы мен эстетикалық ләззат алуы және зерттеу мақсатына жету мүмкіншілігіне сенімді болуы. Оқушыларды математикалық зерттеу әдісіне үйрету, оларға зерттеушілік дағдыларын қалыптастыру арқылы математикалық танымдық қабілетін дамытуға мүмкіндік тудырады.

Математиканы оқыту үрдісінде оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекетін көтеру оқу уақытын көп жұмсауды қажет етеді. Осыған байланысты математика сабағында құрал жабдықтардың, математикалық есептерді шығаруда дайын сызбалар мен жазулардың, қолдан жасалған дидактикалық материалдардың тиімділігі зор.

Оқыту процесі шығармашылықпен ұйымдастырылса, онда оқушылардың білім дәрежесі оқытушы айтқан сөздерден емес, өздерінің ізденуі және есеп шығару әдістерін іздеу арқылы қалыптасады. [1]

Қай елде болсын балаға білім беру ісі елеулі орын алып, ұрпағының білімділігі мен біліктілігін шындауға бет бұрды. Шынында да оқушылардың жалпы білімін көтеру үлкен мәселе екені сөзсіз. Еліміздің мәртебесінің биік болуы қоғам мүшелерінің келешек ел қожасы – жас ұрпақтың белсенділігі мен іскерлігіне тікелей байланысты болмақ. Қазіргі таңда еліміздің келешегін, өз елін сүйетін, әдет-ғұрпын, салт-санасын қастерлейтін ұрпақты тәрбиелеу – біздің басты борышымыз.

Шығармашыл оқушыны қалыптастыруға көмегін тигізетін факторлардың негізгісі ретінде өзіндік жұмыс табылады. Тек қана әр оқышымен тиянақты, жүйелі түрде жүргізілген өзіндік жұмыстар өз нәтижесін береді.

А.Байтұрсыновтың пікірі бойынша, бала білімді тәжірибе арқылы өздігінен алуы керек. Мұғалімнің қызметі - оның білімінің шеберлігі ұзақ жолды қысқарту үшін, балаға жұмысты әліне қарай шағындап, беру мен бетік белгілеген мақсатқа қарай түзеп отыру керек. Оқушылардың өзіндік жұмыстарының мән-мағынасын ұйымдастырудың тәсіл-амалдарын бір ғана белгімен сипаттауға болмайды.

Оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру мұғалімнен шығармашылықты, шеберлікті; жоғары методикалық дайындықты талап етеді. Өзіндік жұмысты ұйымдастырудың негізгі шарттары мыналар:

- мұғалімнің нақты тапсырмалар беруі;
- жұмысты орындаудың уақытын белгілеу;
- мұғалімнің басқаруымен оқушылардың дербестігінің өзара байланысы- олардың жұмысты өз еркімен және қолдарымен істеу, оған әсер ететін мотивтер;
- өзіндік жұмыс барысында орындалатын есептердің мазмұнын оқушы түсінуі керек;
- оның орындалуы жайлы оқушыларға нұсқау беру керек;
- жұмыстың орындалуын қадағалау керек;
- өзіне-өзі талдау жасау, байқау;
- оқушылардың жұмысын тексеру, қателерін анықтау.

Оқушылардың өзіндік жұмысына мұғалімнің тапсырмасы бойынша, өздері жоспар жасап, істің тәсілін анықтап, оның нәтижесін бағалап орындайтын жұмыстары жатады. Сонымен қатар, оқушылардың өзіндік жұмысының жоғары түріне олардың өз еркімен жаңа амал-тәсілдер қолданып жасайтын шығармашылық жұмыстары жатады.

Оқушылардың өздік жұмыстарын тиімді ұйымдастыру сабақ сапасының артуына септігін тигізеді. Өздік жұмыс кезінде оқушылар оқулықпен және дидактикалық материалдармен, түрлі анықтамалық кітаптармен, газет-журналдармен жұмыс істеуге үйрене бастайды. Өздігінен білім алуға талпынады. Жұмысы нәтижелі болса, оқушының пәнге деген қызығушылығы артады.

Өзінділік түсінігінің зерттелуі біз ойлағаннан да ертеректе жатыр. Ежелгі заманда Аристосен, Сократ, Платон, Аристотель еңбектерінде баланың өз еркімен білім алуы туралы жазған. Сонымен қатар олар адам өз бетімен жұмыс жасау арқылы ойлау қабілетінің дамитынын, ал тұлғаның жетілуі өз танымын жетілдіру арқылы мүмкін болады деп түсіндірді. Бұл баланың жаңа білімді игерудегі белсенділігін арттырып, өз ісінен қанағат алуға жетелейді.

Бұдан берірек ортағасырларда Франсуа Рабле, Мишель Монтень, Томас Мор, Я.А.Каменский, Ж.Ж.Руссо, И.Г.Пестолоцци және т.б. өз бетімен жұмыс жасау мәселелерін қарастырған.

Оқыту процесінде оқушының шығармашылық белсенділігі және өзінділік теориясын дамыту бағытында өз үлестерін қосқан педагогтар Ю.К.Бабанский, М.А.Данилов, Б.П.Есипов, И.Я.Лернер, М.И.Махмутов, И.Т.Огородников, П.И.Пидкасистый, М.Н.Скаткин және т.б., психологтар Д.Н.Богоявленский, Л.С.Выготский, П.Я.Гальперин, В.В.Давыдов, Л.В.Занков, А.М.Матюшкин, Н.А.Менчинская, А.Н.Леонтьев, С.Л.Рубинштейн, Д.Б.Эльконин, А.Ф.Эсаулов және т.б.

Педагогикалық әдебиеттерде оқушылардың өзінділік теориясының дамуы ХҮІІІ ғасырлардың соңғы жағында бастау алды. Оқыту барысында жас ерекшеліктеріне қарай

өзіндік жұмыстарды ұйымдастыруға байланысты К.Д.Ушинский еңбектерінде көп кездеседі.

XX ғасырдың 20 жылдарында оқушылардың өзіндік жұмыстарын ұйымдастыру кешенді оқытуда үлкен рөл атқарды.

Атақты педагогтардың бірі Г.И.Пидкасистый өзінің «Оқытудағы оқушының өзіндік танымдық іс-әрекеті» атты еңбегінде «өзінділік – бұл оқыту әдісі немесе сабақты ұйымдастыру тәсілі емес. Оны оқушыларды өзіндік танымдық іс-әрекетке тарту, оның логикалық және психологиялық ұйымдастырылуы» деген анықтама берді.

Педагог-психолог И.А.Зимняя оқушының өзіндік жұмысы бұл – оқушының бос уақытында өз бетімен білімін кеңейту, тереңдету және жалғастыруына итермелейтін дұрыс ұйымдастырылған оқыту әрекетінің жалғасы деп түсіндіреді. Мұғалімдер үшін бұл оқу жоспарының іс-әрекеті ғана емес сонымен қатар жаңа материалды игерту үшін оқушыларға арналған нұсқау деп те түсіндірді.

Өзіндік жұмыстардың нәтижелі болуы үшін алдымен «өзіндік жұмыс» деген ұғым нені білдіріп тұрғанын анықтап алу қажеттігі туады: біріншіден, өз бетінше жұмыс балалардың түрлі тапсырмаларды, жаттығуларды ешкімнің көмегінің орындаулары, екіншіден, мұндай жұмыстар балаларды ұқыптылыққа, тәртіптілікке, жинақылыққа, бақылай білуге тәрбиелейді.

Өзіндік жұмыс түрлерін ұйымдастыруда мынандай талаптарды орындау керек:

- Өздігінен орындайтын жұмыстың мазмұны бағдарлама талаптарына сай болуы керек;
- Өзіндік жұмыс оқушылардың ойлау қабілетін дамытуға тиіс;
- Өзіндік жұмыстың түрі, мазмұны әртүрлі болуы керек;
- Әрбір орындалған өзіндік жұмыс тексеріліп, бағалануы керек.
- Өздік жұмысты ұйымдастырудың шарттары мыналар:
 - мұғалімнің нақты тапсырмалар (нұсқаулар) беруі;
 - жұмысты орындаудың және аяқтаудың уақытын белгілеуі;
 - мұғалімнің басқаруымен оқушылардың дербестігінің мөлшері, олардың жұмысты өз еркімен және қалауымен істеуі;
 - оған әсер ететін мотивтер.

Өзіндік жұмыстың түрлері сан алуан. Оларды топтастыру - күрделі мәселе.

Оның жиі кездесетін бір тобы – сабақ мақсатына қарай қолданылатын жұмыс түрлері:

а) Жаңа білімді меңгеру (материалды жан-жақты талдау, мұғалімнің ауызша баяндауының жоспарын, конспектісін жасау т.б. тәсілдерге үйрену).

ә) Жаңа білімді бекіту (түрлі жаттығулар, есеп шығару, түрлі жазбаша, графикалық, практикалық т.б. жұмыстар).

Өздік жұмысқа мынадай талаптар қойылады:

- 1) Тапсырма әрбір оқушының білім деңгейіне байланысты таңдалуы керек.
- 2) Өздік жұмысты орындауға жеткілікті уақыт берілуі керек (8-15 мин. ұзақ болмайды).
- 3) Міндетті түрде тексерілуі керек.
- 4) Жұмыс сабақтың мақсатына байланысты (жаңа материалды қабылдауға, өткен материалды бекітуге, қайталауға, білімді тиянақтауға) таңдалады.
- 5) Өздік жұмыстың мақсаты, орыдау әдісі оқушыларға түсінікті болуы тиіс.
- 6) Өз бетімен жұмысқа оқушылар білім деңгейіне байланысты әр түрлі уақыт жұмсайтынын ескеріп, тақтаға не карточкаға қосымша материалдар дайындап әкелу керек.
- 7) Ескертпе, түсініктеме-карточкалар, перфокарталар дайындау қажет. Оқушыларға өзіндік жұмыс ретінде пәндер бойынша мынадай тапсырмалар беруге болады.

Оқу процесінде пайдаланылатын өзіндік жұмыстарды дидактикалық мақсатына, оқушының игеру іс-әрекетіне, мазмұнына, өзінділік деңгейіне қарай бірнеше түрге жіктеуге болады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. — М.: Учпедгиз, 1961. — 239 с.
2. Қ.И.Қаңлыбаев, О.С.Сатыбалдиев, С.А.Джанабердиева «Математиканы оқыту әдістемесі»— Алматы, «Дәуір» 2013 ж.
3. <http://nsportal.ru/shkola/algebra/library/2012/11/23/organizatsiya-samostoyatelnoy-raboty-uchashchikhsya-na-urokakh>
4. <https://infourok.ru/doklad-organizaciya-samostoyatelnoy-raboti-uchaschihsya-na-urokah-matematiki-563897.html>
5. <http://festival.1september.ru/articles/637366/>
6. <http://kopilkaurokov.ru/matematika/uroki/orghanizatsiia-samostoiatiel-noi-raboty-obuchaiushchikhsia-na-urokakh-matiematiki>
7. А.Е. Әбілқасымова, К.Д.Шойынбеков, М.И. Есенова, З.А.Жұмағұлова «Алгебра және анализ бастамалары» 10сыныптарға арналған оқулық— Алматы, «Мектеп» 2006ж.
8. А.Е. Әбілқасымова, К.Д.Шойынбеков, В.Е.Корчевский, З.А.Жұмағұлова «Алгебра және анализ бастамалары» 10 сыныптарға арналған оқулық – Алматы, «Мектеп» 2014ж.
9. «Математикалық анализ курсы» О.А.Жәутіков – Алматы, «Экономика» 2014 ж.
10. ҰБТ-ға дайындық оқулық тест. Алматы, «Шың»баспасы 2011ж.

ДАРЫНДЫ БАЛА ҰЛТ БОЛАШАҒЫ

Қойшыбекова Маржан Өмірбекқызы

Ақтөбе қаласы

№10 жалпы білім беретін орта мектебінің математика пәні мұғалімі

Аннотация

Мақала дарынды балалармен жұмыс істеу мәселесіне арналған. Автор баланың ерекше қабілеттерін табудың қажеттілігі мен маңыздылығын атап өтеді, сонымен қатар дарындылармен жұмыс істеу ерекшеліктері туралы айтады. Бұл жұмыста қосымша білім беру саласындағы қызмет бағытын таңдау кезінде назар аудару керек негізгі мәселелер көрсетілген.

Дарындылық — адам бойындағы тума қасиет деп есептеледі. Адам қабілеттілігінің жан жақтылығы дарындылық терминінің көп мағыналылығын білдіреді. Сондықтан дарындылығының қасиетін кешенді зерттеу бүгінгі күннің басты талабы.

Дарындылық туралы зерттеулерге назар аударсақ, ғалымдардың ойы екі тарапқа бөлінеді:

- табиғаттан (тұқым қуалаушылық) беріледі;
- тәрбиеден (қоршаған ортадан) туындайды.

Ерте дәуірдегі грек философтары (Платон, Сократ) дарындылықты құдай берген қабілет ретінде қарастырды [1, 2]. XIX ғасырда қазақ халық ағартушылары дарындылықты дамыту мәселелерін көтере бастады. Ағартушы Ы.Алтынсарин: «Табиғи ақыл өзін қоршағанды ғана құшағына ала алса, оны дамытып өзі көрмегенді де танып білуге мүмкіндік жасайтын тек қана өркениетке жетелейтін озық білім»,— дейді. Қазақ ағартушылары дарындылықтың туа бітетін қасиет екенін мойындай отырып, адам қабілеттілігінің дамуына білім мен тәрбиенің, еңбектің, қоршаған ортаның зор ықпалының бар екенін айтады.

Абай Құнанбаев адамды қоршаған орта — табиғаттың бір бөлігі дей келе, табиғаттың адам баласына берген керемет сыйы — туылғаннан бастап білуге, түсінуге

деген ұмтылысы деп есептейді. Бірақ, бала өсе келе осы қасиетті біртіндеп жоғалта береді. Ұлы ойшыл адамның ойы мен санасы еңбектің іс-әрекеті кезінде қалыптасады деп тұжырымдайды: “Кей қасиет туа бітеді, ал кейбірі еңбек арқылы қалыптасады” [4]

Дарынды балаларды қалай тануға болады? Белгілі зерттеуші Н.С. Лейтес қабілетті балалардың 3 категориясын анықтап берді.

Бірінші категория — ой-өріс қабілеті ерте жастан байқалған балалар.

Екінші категория — жеке бір іс-әрекет түрі мен белгілі бір мектептегі ғылым түріне қабілеттілігімен көзге түскен балалар.

Үшінші категория — дарындылық күш-қажырымен ерекшеленетін балалар [6].

Сонымен қатар дарынды балалар әртүрлі салада дарынды бола алады, олар: ауызша / тілдік (мысалы, жазу, сөйлеу немесе оқу қабілеті); логикалық және математикалық (мысалы, сан және менталды арифметика); бейнелеу және орындау өнері (сурет, кескіндеме, музыкалық қабілет); Дене / қозғалыс / психомоторлық қабілет (мысалы, би); Тұлғааралық (мысалы, қарым-қатынас, көшбасшылық қабілет); тұлғаишілік (мысалы, рефлексивті, қабілеті жеткіліксіз).

Дарынды бала — бала бойында бұл қасиеттердің бірде-бірі, әсіресе, дүниетанымдық көзқарасы қалыптасып үлгермейді. Сондықтан баланың дарындылық қасиеті барынша орнықсыз қасиет. Оның басқа түрге енуі немесе сөніп қалуы көзқарастың өзгеруіне байланысты кез келген сәтте орын алуы мүмкін. Осындай жағдайлар орын алмас үшін дарынды баланы қабілетіне байланысты үнемі жетілдіріп, дамытып отыру керек. Профессор С.М.Жақыповтың тұжырымдамасы бойынша: «Бірлескен диалогтық танымдық іс-әрекетті қалыптастыру - бұл жағдайдағы оның барынша нәтижелілігіне қол жеткізуге бағытталған оқу үдерісін күшейтудің қажетті шарты болып табылады» [7].

Дұрыс ойлаудың формалары мен заңдары туралы ғылым логика деп, ал ой қорытындыларының объектив пікірлерге негізделетін процесі логикалық ойлау деп аталады. Логикалық ойлаудың ерекшелігі – қорытындылардың қисындылығында, олардың шындыққа сай келуінде. Логикаға түскен құбылыс түсіндіріледі, себептері мен салдарлары қатесіз анықталады. Ұғымдар арасындағы байланыстар мен қатынастар логикалық ойлау жолымен ашылады. Бұл байланыстар мен қатынастардың дұрыстығын теріске шығаруға болмайтыны пікірлерде көрсетіледі. Қазіргі психологиялық әдебиеттерде дарындылықтың әртүрлі түрлері ерекшеленеді: көшбасшы дарындылығы, әлеуметтік дарындылық, академиялық дарындылық және басқалары. Біздің зерттеуіміз академиялық дарындылықпен тікелей байланысты. Себебі, дарындылық түрлері арасында білім алушылардың оқуға деген қабілеттілігінде байқалатын академиялық дарындылық (А.И. Савенков) шешуші мәнге ие және академиялық дарындылық математикалық дарындылықты да қамтиды. Соның ішінде соңғы уақытта әлемде көп қолданылып жүрген менталды арифметикаға тоқталатын боламыз. Яғни дарынды балалардың логикалық ойлауын менталды арифметиканы пайдалану арқылы дамыту жолдарын қарастырамыз [8].

Дарынды, жас талапты жастар - бүгінгі егеменді еліміздің жарқын болашағы. Дарындылық мәселесін зерттеушілердің еңбектері көп болғанымен, дарындылықтың мән-мағынасы жөнінде олар ортақ пікірге келе қоймады. Сондықтан да, біз баланың дарындылығы деп, оны өз құрдастарымен салыстырғанда бірдей жағдайда білім игеру деңгейінің шоғырлығымен аса ерекше байқалатын шығармашылық қабілетінің байқалуы деп түсінеміз. Дарынды балалар келесідей қасиетке ие: зейінділік, жинақылық, тұрақтылық, әрқашан қызметке дайын болу; мұндай тұлғалар сонымен бірге, мақсатқа жетуде ақылға сай табандылыққа ие, еңбекте шаршап-шалдығуды білмейді, басқалармен салыстырғанда интеллектілік деңгейінің анағұрлым жоғары болуы. Өз қызығулары бағытында дарындылар қайтпас қажырлылық таныта алады. Дарынды бала өзін қызықтырған іспен бірнеше сағат шұғылданып, қажет болса, оған бірнеше күндер бойы қайта оралып, көздегеніне жетпейінше әрекетін тоқтатпайды. Дарындылық дәрежесінің артуы қажетті білімдер мен ептілік, дағдыларды игеріп, жетілдіріп, дамытуға тікелей тәуелді. Дарындылықтың өзіндік ерекшелігі ең алдымен қызығушылық бағдарға

байланысты. Осыдан, біреу - математикаға құмар, екінші тарихқа және біреулер қоғамдық жұмыстарға көшбасшы болуда өз дарындылығын іске қосып, оған нақты іс-ірекеттен кейін дамыта түседі. Жалпы алғанда дарынды балаларды мамандыққа бейімдеу барысында мұғалімнің алатын орны мен рөлі ерекше маңызды болып табылады. Дарынды және қабілеті жоғары балалармен жұмыс істейтін мұғалімнің рөлі - білімді таратушы жай мұғалімнің қалыпты рөлінен ерекшелігі байқалады. Олардың міндеті білімді ғана беру емес, оқушының өзіндік мүмкіндігін ашу тиіс. Дарынды балалармен жұмыс істеуде оқушының өзіндік дамуына, бағалауына және ойлау дербестігіне көп көңіл бөлінеді. Бұл шығармашылық потенциалының айқындауына мүмкіндік туғызады. Дарындылықтың бағалануы тестілеуге ғана негізделмеуі керек - оның дәрежесі мен өзіндік ерекшелігі оқыту мен тәрбиелеу барысында балалардың белгілі бір мазмұндағы іс-әрекетті атқару кезінде байқалады.

Оқушының дарынын дамыту үшін әуелі оның шын мәніндегі табиғатын білген абзал, дарындылықты сонда ғана зиянсыз дамыта алу мүмкіндігі бар. Белгілі психолог **Н.С. Лейтес қабілетті балаларды үш санатқа бөледі:**

- 1 Биік деңгейлі ақыл-ойы ертерек байқалатын бала;
- 2 Жекелеген пәндер мен түрлі іс-әрекетке қабілетті бала;
- 3 Қабілеті ашылмаған әлеуетті бала [8,3].

Жалпы психологиялық-педагогикалық зерделеу барысында дарынды баланың бейнесі анықталады.

- 1.Зияткер әрі ақыл-ой белсенімі бар бала сөзшендігімен, ойының ұшқырлығымен, байқампаздығымен және мәселені шешуде жан-жақты жолды қарастырумен, тәуелсіздігімен, құрбыларының арасында көшбасшы болуымен, зеректігімен т.с.с қасиеттерімен ерекшеленеді.
- 2.Бейнелеу өнеріне қабілетті бала – сурет салуға әуестігінен, көргенін есте сақтағыштығымен, сурет салу пәнін ұнататындығымен көзге түседі.
- 3.Ән-күйге қабілетті бала – ән сабақтарына бейім болып, ырғақты әуенге бойын билетіп, ыңылдап қайталайды, тыңдаған әуендерін алғашқы дыбыстан танитындай дарын байқатады.
- 4.Қозғалысқа белсенді бала дене жаттығуларын орындауда бойын тепе-тең ұстай алып, көбіне дене қозғалысына құмар келеді де, өзінің жасына қарағанда, дене күші мығым болады.

Елбасы: «Әлемді, әлем жаңалықтарын жатырқасаң, жаһан сені жатсынады. Әлемнің озық тәжірибелерінен үлгі алып, өзінде бар жақсыны көрсете білу заман талабы. Дүние жаһандық, өзара тәуелділік сипат алды. Жаһандық әріптестік үстемдік ету үшін бұл таным біздің бірлік принципімізге айналуға тиіс» деді [9, 17]. Әлемдік тәжірибені ұлттық құндылығымызбен ұштастыра білу аталған салада аса қажет. Практикалық психологтер интеллектуалдық даму деңгейін анықтау, шығармашылық ойлауды бағалау, шығармашылық ойлаудың тұлғаның бағыттылығын анықтаудың дәстүрлі әдістемелерін қолдана отырып, баланың психикалық ерекшеліктерінің жалпы сипаттамасын ұсынады.

1.Медициналық құжаттар мен мектеп дәрігерлерінің бақылауына жалпы таңдау жасау негізінде баланың физикалық даму аймағы зерттеледі. Балалардың өзінің дарындылығын анықтау диагностикасына қатысуы олардың түрлі деңгейлік тапсырмаларды орындауымен анықталады.

2 Бағалау – түзету кезеңі. Бұл кезең диагностикалық кестеде ізденіс кезеңінде алынған ақпараттарды нақтылау мен бекітуге бағытталған. Осы кезең барысында педагогикалық іс-әрекет бір реттік зерттеумен арнайы бағдарлама бойынша сабаққа ауысады. Олар продуктивті ойлауды, психологиялық әлеуметтік аймақты физикалық мәліметтерді дамытуға бағытталған. Бала туралы алынған ақпаратты негізділігі мен дәлелділігіне қарай, осы кезек барысында жүйелі түрде кең танымал психологиялық-диагностикалық әдістемелерді қолдана отырып, балаларды жеке және ұжымдық зерттеу жүргізіледі. Бұл

жұмыстың жүйелілігі, ұзақ мерзімділігі бала туралы алынған ақпараттардың дәлелділігінің қосымша кепілі қызметін атқарады.

3. Өзін-өзі бағалау кезеңі. Бұл кезеңде балаға өздігінен қосымша сабақтарды таңдау құқығы беріледі. Бала өз еркімен қосымша сабақтарды жалғастыруға деген ниеті дарындылықтың ең маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Жоғары интеллектуалдық жүктемелерге деген бейімділіктің байқалуын көптеген ғалымдар дарынды баланың ерекше қасиеттерінің бірі деп есептейді. Бала сабақты әрі қарай жалғастыруды өздігінен таңдай отыра, өзі үшін қосымша интеллектуалдық жүктемелердің қажет екендігі туралы сұрақты шеше алады. Осылайша ол өзінің дарындылығын бағалауға қатысады.

4. Қорытынды іріктеу кезеңі. Жұмыс барысындағы ақпарат деректерінен алынған мәліметтерді негізге алып, балалардың қосымша сабақтарға қатысуы мен оның нәтижесін таңдау арқылы әр баланың дамуына болжам жасалады. Жоғарыда аталған балалар дарындылығын диагностикалаудың принциптеріне сүйене отырып, балалар ерекшелігін зерттеуге нақты әдістемелер жасалған. Балалар дарындылығын зерттеуге арналған стандартты тесттер қазіргі ғылыми, заманауи әдебиеттерде жан-жақты берілген. Дарынды баланың психикасын анықтауда кең ауқымды түрлі әдістер қолданылады:

- арнайы психологиялық сауалнама әдістемелер;
- баланың іс-әрекетін мұғалімдер, ата-аналар, психологтар тарапынан сарапшылық бағалау;
- балалардың шығармашылық жұмысының нақты нәтижелерін мамандар тарапынан сараптау;
- түрлі танымдық әрі пәндік олимпиадалар, конференциялар, спорт жарыстарын, шығармашылық байқаулар, фестивальдер және т.б. ұйымдастыру.

Дарынды баланы дамытуға бағытталған негізгі құндылықтарға мыналар жатады: адам еркіндігі, адам өмірі, тұлға сәйкестігі, адамның қадірі, индивидуализм, шығармашылық, тәуелсіздік, саналы әрекет, батылдық, радикализм, гуманизм, рационализм, реализм, сыншылдық, ақиқат, әділдік, рухани байлық, белсенділік, өзін-өзі танушылық, күрес, табандылық, қоғамдық қызмет, тәртіп, демократия, адам құқығы, заң алдындағы теңдік, пікір алуандығы, азаматтық қоғам, ашық қоғам, қала мәдениеті, ғылым, техника. Осы құндылықтарды жас ұрпақ бойына дарыту – ұстаз алдындағы басты міндет. Мәдениеттің алғышарты ретінде еркіндікті таныған еуропалықтар, оның ішінде Г. Гегель айтқандай: «Рухтың барлық қасиеттері тек еркіндіктен туындайды» [10, 27].

Дарынды оқушымен жұмыстың негізгі мақсаты – олардың шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру. Бұл мақсатқа жету оқу бағдарламасын тереңдетіп оқыту және оқушының танымдық белсенділігін дамыту арқылы жүзеге асады.

Адам қабілеттілігінің даралық ерекшеліктеріне дарындылық, шеберлік, талант, шабыт кіреді. Әр түрлі іс-әрекеттер аймағына қажет білім, ептілік дағдылар бірлігін жеңіл әрі нәтижелі игеруді қамтамасыз етуші жалпы қабілеттер ерекшелігін дарындылық деп атайды. Жас өркеннің бойындағы табиғат берер ерекше қабілеті, дарындылықты тани білу, оның әрі қарай дамуына бағыт-бағдар мен мамандыққа бейімдеу ерекше қиын іс. Алайда әр баланың жеке қабілетін анықтап, оның сол бағытта жетелеу-ұстаз парызы. Дарынды оқушымен жұмыс істеудің негізгі мақсаты: олардың шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру. Ал мақсат қажет оқу бағдарламасын тереңдетіп, оқыту және оқушының танымдық белсенділігін дамыту арқылы жүзеге асады. Таланттарын дамыту үшін дарынды балалар өз уақытын еркін жұмсап, кеңейтілген оқу жоспарымен оқытылу керек. Бала өз мұғалімі жағынан назар аудару мен жеке қолдауды көрсетуді сезуі қажет. Бұл жерде нені емес, қалай оқыту маңызды болып табылады. Дарынды баланың айтылған ойлар мен болжамдарды талдай алу мүмкіндіктері, табиғи аналитикалық және сыншыл ой- тұжырымының дамулы екендігіне сәйкес келеді. Дегенмен, әлі де болса бізді ойландыратын, толғандыратын істер

жетерлік. Атап айтқанда, олардың білім сапасын арттыру, оқушылардың дарындылығын айқындап, біліміне, ойлау қабілетіне сай деңгейде оқыту, ғылыми ізденіс қабілеттерін қалыптастыру, мамандыққа бейімдеу маңызды болып қала бермек.

Әдебиеттер.

1. Сократ. История философии в кратком изложении. / Пер. с чеш. Н.Н.Богута.— М.: Мысль, 1991.— 590 с.
2. Платон. Государство: Сочинения.— М., 1971.— Т. 3, ч. 1.— 315 с.
3. Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары.— Алматы, 1994.— 285 б.
4. Құнанбаев А. Қара сөздер.— Алматы: Өнер, 2006.— 118 б.
5. Кузнецова С.В. Формирование умственных действий. Под ред. Ю.Б.Гиппенрейтер, В.В. Петухова.— М., 1981.— 86 с.
6. Dr. Stankovska Gordana, Dr. Svetlana Pandilovska, Aleksandra Taneska, Psychological aspects of gifted children. (IJCRSEE) International Journal of Cognitive Research in science, engineering and education. Vol. 1, No. 2, 2013 Page 129
7. Жақыпов С.М. Жалпы психология негіздері. Оқулық— Алматы: Қазақ университеті, 2014— 203б.
8. Лейтес Н.С. Психология одаренности детей и подростков. — М.: Издательский центр «Академия», 1996
9. Назарбаев Н. Ой бөлістім халқыммен. — Алматы: Мектеп, 2006
10. Гегель Г. Логика ғылымы (аударған Қ.Әбішев). — Алматы: Рух, 1993

МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

**Майлық Мейрлан Қалдыбайұлы
Ақтөбе қаласы**

**Қ.Сәтбаев атындағы орта мектеп-лицейінің математика пәні мұғалімі,
педагогика ғылымдарының магистрі**

Аннотация

Бұл мақалада жалпы білім беретін мектепте белгілі бір сипаттағы қосымша тапсырмаларды қолдану арқылы математика сабақтарында дарынды балалардың табиғи бейімділігі мен қабілеттерін қалай дамытуға болатындығы сипатталған.

Түйінді сөздер: дарынды балалар, дарынды балаларды дамыту, математика сабақтарында, көп деңгейлі оқыту, дарынды балаларға арналған қосымша тапсырмалар.

Кез келген қоғамға дарынды адамдар қажет, ал қоғамның міндеті — оның барлық мүшелерінің қабілетін ескеру және дамыту. Әрбір жалпы білім беретін мектеп дарынды балаларды анықтап, олардың өзін-өзі жүзеге асыруына шығармашылық жағдай жасауы, оларды жаңашыл шешімдер табуға, ынталылық танытуға, шығармашылық ойлауға, оқу субъектісі болуға үйретуі керек. Осы дағдыларды меңгерген түлек жоғары технологиялық және бәсекеге қабілетті әлемде кәсіби түрде өмір сүріп, жұмыс істей алады. Дарынды балалар - Қазақстанның болашағы. Олар Қазақстанның экономикасын жаңғыртуды және инновациялық дамуын қамтамасыз етеді. Мектеп оқушыларының жалпы дарындылығы сияқты математикалық дарындылығын дамыту мәселесі де түбегейлі жаңалық емес. Көптеген елдерде математикалық білім беру мәселелеріне қызығушылық айтарлықтай артты. Себебі, математиканың адамзат қоғамы өміріндегі маңызы күн сайын артып келеді. Ұлы ойшыл Платон айтқандай: «Математикаға қабілетті адам барлық ғылымдарда жетік».

Математикалық әдістер мен ойлаудың математикалық стилі барлық жерде кең таралған. Сондықтан математика пәні мұғалімдерінің алдында дарынды мектеп оқушыларын анықтау, мұғаліммен жұмыс жасауда өзін-өзі тәрбиелеу арқылы өзін-өзі танытқандарға қолдау көрсету, барлық басқа балаларды қолдауға жағдай жасау міндеті тұр.

Өкінішке орай, әрбір адам өз қабілетін жүзеге асыра алмайды. Көп нәрсе отбасына да, мектепке де байланысты. Отбасының міндеті – баланың қабілетін дер кезінде байқау және анықтау, егер біз оларға нақты ұсыныстар берсек, қабілетті оқушылардың ата-аналары біздің бірінші көмекшіміз және пікірлестеріміз бола алады: математикаға деген алғашқы қызығушылықтың сөніп қалмауын қалай қамтамасыз ету керек. алыс, балаларды ауыр жұмысқа баулу, Қашан бақылау қажет? Мектептің міндеті – баланы қолдау және оның қабілетін дамыту, осы қабілеттердің жүзеге асуына негіз дайындау.

1. Дарынды балаларды анықтау.

«Дарындылық» термині нені білдіреді? Адамның дарыны – жерден әрең шығып, үлкен назар аударуды қажет ететін кішкентай өскін. Оның өсіп-өніп, мол жеміс беруі үшін оны күтіп-баптап, күтіп-баптап, бағып-қағу керек. В.А.Сухомлинский[1]

Қай бала дарынды болып саналады? Бірқатар дереккөздерде дарындылық адамның функционалдық және потенциалдық мүмкіндіктерінің жоғары дәрежесі ретінде түсіндіріледі. Осы мәлімдемеге сүйене отырып, зерттеушілер дарынды балаларды есептеді

Еліміздегі студенттердің жалпы санының 2%-дан 5%-ға дейін. Дарындылықты анықтаудағы тағы бір көзқарастың мәні өз бетінше оқу немесе шығармашылық өнімдерін жасай алмаған балалар жоқ деген тұжырымға негізделеді, яғни барлық балалар дарынды. Екі тәсілді салыстыра отырып, бірінші жағдайда дарындылық тек данышпандық ретінде түсінілсе, екіншісінде дарындылық кең мағынада түсініледі деп айта аламыз. Ал егер бала интеллектуалдық немесе шығармашылық іс-әрекет өнімін жасай алса, онда ол дарынды. Екінші теориядан балалардың дарындылығы іс-әрекет процесінде көрінеді деген қорытынды шығады. Сондықтан баланың әртүрлі іс-әрекеттерге араласуы үшін жағдай жасау маңызды. Бұл іс-әрекет барысында баланың қабілеті, дарындылығы, данышпандығы ашылады.

Әлемдік психологиялық-педагогикалық ғылымда дарындылықтың әртүрлі концептуалды үлгілері бар. Дарындылықтың кең тараған теориялық үлгілерінің бірі – американдық зерттеуші Дж.Рензулли жасаған тұжырымдама.[2] Ол дарындылықты үш негізгі сипаттаманың жиынтығы деп санайды:

- интеллектуалдық қабілеттер (орташа деңгейден жоғары);
- шығармашылық;
- табандылық (тапсырмаға бағытталған мотивация).

Сонымен қатар ол білім (эрудиция) мен қолайлы ортаны ерекше атап өтті. Шын мәнінде, ол осы сипаттамалардың кем дегенде біреуінде жоғары көрсеткіштерді көрсететін балаларды дарындылар қатарына жатқызуды ұсынады. Автор өз шығармаларында «дарындылық» терминін «потенциал» терминімен ауыстырады.

Мұғалімдер үшін Г.Рензулли тұжырымдамасы тек дарынды балаларға ғана емес, сонымен қатар жалпы мектеп міндетіне жауап беретін барлық басқаларға білім беру мен оқыту жүйесін дамытуға қолданылатын әмбебап схема болып табылады.[3] Расында, мектепте әлеуеті бар балалар жетерлік. Егер сіз оны көрмесеңіз, оны дамытпаңыз, табиғаттың бұл сыйы талап етілмейді.

Дарынды балалармен жұмыс жүйесі келесі құрамдас бөліктерден тұрады:

- дарынды балаларды анықтау;
- сабақта шығармашылық қабілеттерін дамыту;
- сыныптан тыс жұмыстарда (олимпиадалар, жарыстар, зерттеу жұмыстары) қабілеттерін дамыту;
- дарынды балалардың жан-жақты дамуына жағдай жасау.

Ең алдымен дарынды балаларды анықтай білу керек. Олардың бірқатар ерекшеліктері бар: олар ізденімпаз, жауап іздеуде табанды, терең сұрақтарды жиі қояды, рефлексияға бейім, есте сақтау қабілеті жақсы. Дарынды балаларды анықтау әдістері:

1. бақылау;
2. ата-аналармен қарым-қатынас жасау;
3. психолог жұмысы: тестілеу, сұрақ қою, әңгімелесу[4]

Дарынды балаларды анықтауды психологиялық ерекшеліктерін, сөйлеуін, есте сақтауын, логикалық ойлауын бақылау, зерттеу негізінде бастауыш мектептен бастау керек. Дарынды балалармен жұмыс, оларды іздеу, анықтау және дамыту мектеп қызметінің маңызды аспектілерінің біріне айналуы тиіс. Дарындылықты диагностикалау интеллектуалдық дарындылық саласындағы әртүрлі сауалнамаларды қолдану арқылы жүзеге асырылуы мүмкін (А. Да Хаан және Г. Каф бойынша):[5]

- жақсы негіздейді, нақты ойлайды, айтылмағанды түсінеді, басқа адамдардың әрекеттерінің себептері мен мотивтерін түсінеді;
- жақсы есте сақтау қабілеті бар;
- жаңа «оқу» материалды оңай және тез қабылдайды;
- көп ойластырылған және жағдайға негізделген сұрақтар қояды;
- кітап оқуды жақсы көреді және өзінің «бағдарламасы» бойынша;
- оқуда өз құрбыларынан озып кетеді және міндетті түрде «үздік» студент емес, ол ресми сабақтарда жалықтыратынына жиі шағымданады;
- өзіне тікелей қатысы жоқ оқиғалар мен мәселелер туралы (әлемдік саясат, экономика, ғылым және т.
- өзін-өзі бағалауы мен парасаттылығы бар, жасынан асқан парасатты, тіпті парасатты;
- өте қабылдаушы, байқағыш, тез, бірақ міндетті түрде өткір емес, өмірдегі жаңа және күтпеген барлық нәрселерге әрекет етеді.

Қазіргі заманғы математика мұғалімінің мектеп жасындағы математикалық қабілеттердің құрылымы туралы белгілі бір түсініктері болуы керек. Атап айтқанда, В.А.Крутецкий математикалық қабілеттердің құрылымының жалпы диаграммасын тұрғызды.[6]

Математикалық дарынды мектеп оқушыларына мыналар тән:

- логикалық ойлау қабілеті. Математикалық белгілер бойынша ойлау қабілеті;
- математикалық объектілерді, қатынастарды және әрекеттерді жылдам жалпылау қабілеті;
- ойлау процестерінің икемділігі;
- шешімдердің анықтығына, қарапайымдылығына, үнемділігіне және ұтымдылығына ұмтылу;
- алғадан кері қарай ауыса отырып, ойлау процесінің бағытын тез және еркін өзгерту мүмкіндігі;
- математикалық есте сақтау (математикалық қатынастарға арналған жалпылама есте сақтау, пайымдау және дәлелдеу үлгілері, есептерді шешу әдістері және оларға көзқарас принциптері).

Таңдалған құрамдас бөліктер бір-бірімен тығыз байланысты, бір-біріне әсер етіп, бірігіп бір жүйені, бүтін құрылымды, математикалық ой-өрісті құрайды.

Мұғалімнің өзі өз пәніне құмар болмаса, балалардың пәнге деген қызығушылығын ояту мүмкін емес. Дарынды балалармен жұмыс істейтін мұғалім шығармашыл, кәсіби күзіретті, эксперименттік және зерттеушілік іс-әрекетке қабілетті, оқу-тәрбие процесін білікті ұйымдастырушы, зерделі, эрудитті, заманауи білім беру технологияларын жетік меңгерген болуы керек. Мұғалімде мынадай қасиеттер болуы керек: қордан тыс жұмыс істеуге ұмтылу, ізденімпаздық, дарынды балалардың психологиясын білу, ынтымақтастыққа бейімділік, интеллектуалды жетілдіруге ұмтылу, сенімді тұлғааралық қарым-қатынас құру қабілеті, дарынды баланың қателесуі, оның кез келген идеясына құрметпен қарауы, оқушылардың бірлескен іс-әрекетінің мақсаты мен міндеттерін

талқылауы. Дарынды балалармен жұмысты өз бетімен жұмыс істеуден, кәсіби деңгейді көтеруден бастау керек. Мектебіміздегі математика мұғалімдерінің МО отырысында біз оқу жылы бойына ең күрделі және маңызды тақырыптар бойынша семинарлар өткізуді жоспарладық, онда біз белгілі бір тақырыптың мазмұны туралы ғана емес, сонымен қатар әдістемесі туралы да сөйлесетін боламыз. оны үйрету. Біз тақырып бойынша жүйеленген, тиісті әдістемелік ұсыныстары бар олимпиада есептерінің банкін құру жұмыстарын бастадық. Орта мектептегі элективті курстардың мазмұнын мұқият және тиімдірек дамытып, оларды өткізу әдістемесін жетілдіру қажет.

Дарынды балаларды анықтай отырып, мектеп оларды ойлауға және қабілеттерін дамыту үшін қолдан келгеннің бәрін жасауға үйретуі керек. Бұл мәселедегі бірінші көмекші – оқушылардың пәнге деген қызығушылығы. Пәнге деген қызығушылықты қолдау және оқушылардың табиғи бейімділігін дамыту үшін шығармашылық тапсырмаларды, ойын-сауық тәжірибелерін, материалдар мен тапсырмаларды пайдалануға болады.

Біріншіден, бұл оқушыларға сабақтың басында қыздыру ретінде ұсынылатын минуттық тапсырмаларды әзірлеу жүйесі. Мұндай есептерді шешуге 1 минуттан артық уақыт берілмейді және есептің шешілу барысын егжей-тегжейлі түсіндіру қажет. Қиындық туындаған жағдайда кеңестер беріліп, бұл тапсырмалар жан-жақты талданады.

Белгілі бір типтегі есептер әсіресе бастауыш және орта мектеп жасындағы дарынды балалардың математикалық қабілеттерін және математикалық ойлауын дамыту үшін пайдалы. Міне, осы типтегі тапсырмалардың үлгілері. Есептер қиындығына байланысты V-VIII сынып оқушыларына арналған, егер оқушылар алдымен осы есептерді (кем дегенде олардың көпшілігін) өз ойларымен шешуге тырысса, содан кейін ғана жазбаша шешімге көшсе, бұл өте пайдалы. Шешімнің дұрыстығын бағалауға математика мұғалімі көмектеседі. Егер оқушы алгебрамен бұрыннан таныс болса, онда оны алдымен арифметикалық шешім табуға тырысып, содан кейін ғана есепті алгебралық жолмен шешуге ынталандыру пайдалы. Есептер тек пайдалы ғана емес, сонымен бірге олар қызықты және студенттер оларды әдетте үлкен құштарлықпен және табандылықпен шешеді. Әрине, тапсырманы бір немесе басқа түрге беру (алғашқы 3 түрді қоспағанда) белгілі бір дәрежеде ерікті.[7]

Ойлау логикасын, пайымдауын, ойлау процесінің икемділігін, тапқырлығын, математикалық ойлауының креативтілігін қалыптастыруға және жетілдіруге шығармашылық, стандартты емес есептерді жүйелі шешу ықпал етеді. Стандартты емес есептер математикалық дарындылықты дамыту үшін құнарлы материал береді. Бұл жерде таңдау жағдайы маңызды рөл атқарады - бұл студенттер өздерінің білім беру тапсырмаларының нұсқаларының біріне және оларды шешу жолдарына өз мүмкіндіктерін көрсету үшін артықшылық беру қажеттілігіне тап болатын сабақ кезеңі.

Математика сабағында дарынды оқушылармен жұмыстың әдістері мен формалары.

Интеллектуалды дарынды оқушыларды оқытуға қатысты, әрине, жетекші және негізгілері шығармашылық сипаттағы әдістер – проблемалық, ізденіс, эвристикалық, зерттеушілік, жобалық – жеке және топтық жұмыс түрлеріне негізделген.[8]

Қазіргі педагогика мен білім беру тәжірибесінде дарынды балаларды тәрбиелеу жаһандық педагогикалық міндет ретінде қарастырылуда. Бұл көзқарас философиясына сәйкес данышпандық пен талант жеке адамға да, ол туған елге де жатпайды – олар планетаның меншігі болып табылады. Сондықтан дарынды балалар қай жерде туып-өссе де, қай жерде тұрса да, білім беру саласында қолдау табуы керек. Қазіргі уақытта жаңа ақпараттық технологияларды және онымен бірге қашықтан оқытуды енгізу дүние жүзіндегі дарынды балаларды оқытуды біріктіру және жаһандану мәселесін шешуге мүмкіндік береді деп үлкен сеніммен айта аламыз. сапалық жағынан басқаша деңгейде.

Оқытуды даралау идеясын жүзеге асыратын және оқушылардың шығармашылықпен өзін-өзі көрсетуі мен өзін-өзі жүзеге асыруына мүмкіндік беретін ең тиімді технологиялар.

Бұл, ең алдымен, проблемалық оқыту технологиясымен ұштасатын жобалық оқыту технологиясы және «шағын топтарда» оқыту әдістемесі.

1. Проблемалық оқыту технологиясы. Бұл технология негізгі болып саналады, өйткені оқушының түрлендіру әрекеті проблемалық сипаттағы тапсырмаларды орындау процесінде ең тиімді жүзеге асырылуы мүмкін. Тәжірибе көрсеткендей, проблемалық мазмұнды есептерді шешу мектеп оқушыларының танымдық белсенділігінің жоғары деңгейін қамтамасыз етеді.

Проблемалық жағдаяттарды тудыратын мақсатты түрде құрастырылған тапсырмалар кешені проблемалық оқытудың негізгі функциясын – қарым-қатынас пен өзара тәуелділік деңгейінде ойлау қабілетін дамытуды қамтамасыз етуге арналған. Бұл мектеп оқушыларына студенттік зерттеу процесінде қажетті шығармашылық әрекетте белгілі бір тәжірибе алуға мүмкіндік береді.[9]

2. Шағын топтарда оқыту әдістері. «Шағын топтарда» оқытудың мәні сыныпты 3-4 топшаға бөлуде. Бұл орынды

Олардың әрқайсысында 5-7 адам болды, өйткені мұндай санда тәрбиелік өзара әрекеттесу ең тиімді.

Әрбір микротоп талқыланатын сұрақтардың біріне жауап дайындайды, оны өз қалауы бойынша немесе жеребе бойынша таңдай алады. Мәселелерді талқылағанда әр топтың мүшелері сөйлейді, қарсылық білдіреді, қайталайды, толықтырулар енгізеді. Дұрыс жауап үшін оқушылар жеке баға алады, ал «шағын топтар» белгілі бір ұпай санын алады. Ойын жағдайы сабақта қажетті эмоционалды көңіл-күйді тудырып, мектеп оқушыларын қарқынды және жан-жақты жұмыс істеуге ынталандыруға мүмкіндік береді.

3. Проективті оқыту технологиясы. Жобалық оқыту жүйесінің негізі мектеп оқушыларының өз бетінше ізденіс әрекеті, яғни жобалау процесінде білімді шығармашылықпен меңгеруі болып табылады. Дизайн өнімі оқу жобасы болып табылады, ол сөйлеу мәтіні, эссе, баяндама және т.б.

Жобалық оқытудың жеке тұлғаға бағытталғаны маңызды, яғни ол мектеп оқушыларына өз тәжірибесінен және басқалардың тәжірибесінен үйренуге мүмкіндік береді. Бұл студенттердің танымдық қызығушылықтарын ынталандырады, олардың жұмыс нәтижелерінен қанағаттануына және оқудағы сәттілік жағдайын жүзеге асыруға мүмкіндік береді.[10]

Қазіргі педагогика мен білім беру тәжірибесінде дарынды балаларды тәрбиелеу жаһандық педагогикалық міндет ретінде қарастырылуда. Бұл көзқарас философиясына сәйкес данышпандық пен талант жеке адамға да, ол туған елге де жатпайды – олар планетаның меншігі болып табылады. Сондықтан дарынды балалар қай жерде туып-өссе де, қай жерде тұрса да, білім беру саласында қолдау табуы керек. Қазіргі уақытта жаңа ақпараттық технологияларды және онымен бірге қашықтан оқытуды енгізу дүние жүзіндегі дарынды балаларды оқытуды біріктіру және жаһандану мәселесін шешуге мүмкіндік береді деп үлкен сеніммен айта аламыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Шумакова Н.Б. Дарынды бала оқытудың ерекшеліктері. Мұғалімдерге арналған оқу құралы – М.: Білім, 2008.
2. Матюшкин А.М. Дарындылықтың жұмбақтары. М.: Ағарту, 1992 ж.
3. Федотова Н.К. Дарынды балалармен жұмыс тәжірибесінен / Н.К. Серия: Педагогика / Новосибирск мемлекеттік университеті. - 2008. - Т. 9, шығарылым. 1. - 53 б. –
4. Рубанов И. Олимпиада есептері бойынша лекциялар // Математика. – 2001. – No 1 – 3.
5. Факультативтік курс: Математикадан таңдамалы тақырыптар (7–8 сыныптар) / Н.Я. Виленкин және т.б.- М.: Білім, 1978.
6. Факультативтік курс: Математиканың таңдамалы сұрақтары (9-сынып) И.Н. Антипов және т.б.- М.: Білім, 1979.

7. Факультативтік курс: Математиканың таңдамалы сұрақтары (10-сынып) / А.М. Абрамов және басқалары – М.: Білім, 1980.
8. Шарыгин И.Ф. Математикадан факультативтік курс: Есептер шығару: Прок. 11 сыныпқа арналған оқу құралы. орт. мектеп – М., 1991 ж.
9. Дарындылықтың жұмыс концепциясы / ред. В.Д. Шадрикова. М.: Білім, 1998.
10. Крутецкий В.А. Мектеп оқушыларының математикалық қабілеттерінің психологиясы. М.: Білім, 1968 ж.

ФУНКЦИЯНЫҢ МӘНДЕР ОБЛЫСЫН ТАБУДЫҢ ҚОЛАЙЛЫ ТӘСІЛІН МЕҢГЕРТУ АРҚЫЛЫ ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАР ҚАТАРЫН АРТТЫРУ

Курмансейтова Гульшат Молдағалиевна

Ақтөбе қаласы

№51 мектеп-гимназиясының математика пәні мұғалімі

Аннотация

Математиканы оқушының қандай деңгейде меңгергендігі негізінен оның математикалық қабілетіне тікелей байланысты. Ондай қабілеттілік оқушының математикалық материалды қаншалықты жылдам, қаншалықты терең әрі берік меңгеретіндігінен байқалады. Осы аталғандардың бірі оқушы бойынан көрініс берсе, онда оны математикаға бейімі бар оқушы деуімізге болады. Бұл көрсеткіштердің оқушы бойында бар не жоғын, әсіресе есеп шығару барысында айқын байқауға болады.

Әр тақырыпты оқыту барысында мұғалімнің теориялық материалмен қатар сол тақырыпқа қатысты есептерді шешудің түрлі әдіс-тәсілдерін қарастыруға болады. Өзбетінше оқуға үйрену, шығармашылық қабілетін дамыту, оқуына талдау жасау, алған білімін практикада қолдануға жол ашу.

Функцияны зерттеу оның анықталу облысын және мәндер облысын табуды қажет етеді. Функцияның анықталу облысын табуда әдетте оқушылар көп қиналмайды.

Мысалы: $y = \frac{\sqrt{x^2+4x-5}}{x^2-1}$ функциясының анықталу облысын табу үшін $x^2 + 4x - 5 \geq 0$ теңсіздігін шешіп, пайда болған жиыннан $x^2 - 1 = 0$ теңдеуінің түбірлерін алып тастаймыз. Мектеп оқулықтарында мұндай есептердің аны да, түрлері де көптеп кездесетін болғандықтан, функцияның анықталу облысын табуға байланысты есептерді оқушылар әдетте жақсы меңгереді. Ал, егер функцияның мәндер облысын табу есебін қарастырған кезде, жағдай мүлдем басқашаға өзгереді, себебі оқушылар тек қарапайым жағдайда ғана функцияның мәндер облысын таба алады. Функцияның мәндер облысын табуға байланысты ұлттық біріңғай тестілерде берілген кейбір есептер жай сыныптарға арналған оқулықтарда мүлде қарастырылмайды.

Мысал-1 Мына функцияның мәндер облысын табу керек.

$$y = \frac{x^2}{x^2 - 1}$$

Шешуі: Функцияның өрнегін $x^2(y - 1) = y$ түріне келтіріп, y -ке байланысты параметрлік теңдеу деп қарастыруға болады. $y = 1$ болғанда теңдеудің түбірлері жоқ. Теңдеудің түбірі болу үшін $\frac{y}{y-1} \geq 0$ теңсіздігі орындалуы керек. Осы теңсіздіктен функцияның мәндер облысының жиыны оңай табылады: $y \in (-\infty; 0] \cup (1; +\infty)$.

Мысал-2 $y = \frac{x^2+x+1}{x^2+3x-4}$ функциясының мәндер облысын табындар

Шешуі: Берілген өрнекті ықшамдап мынадай түрге келтіреміз:

$x^2(y-1) + x(3y-1) - y - 1 = 0$ бұл теңдеуді параметрі y болып келетін квадрат теңдеу деп қарастыруға болады. Енді оның дискриминантын қарастырамыз: $D = (3y-1)^2 - 4(y-1)(-y-1) = 13y^2 - 6y - 3$

Теңдеудің түбірі болады, егер $13y^2 - 6y - 3 \geq 0$ шарты орындалатын болса. Осы теңсіздікті шешіп функцияның мәндер облысын табамыз.

$$y \in \left(-\infty; \frac{3-4\sqrt{3}}{13}\right) \cup \left[\frac{3+4\sqrt{3}}{13}; +\infty\right)$$

Мысал-3 $y = 3x^2 + 7x - 10$ функцияның мәндер облысын табу керек.

Шешуі: Берілген өрнекті $3x^2 + 7x - 10 - y = 0$ түріне келтіріп оның дискриминантын табамыз: $D = 7^2 - 4 \cdot 3(-10 - y) = 12y + 169$.

Теңдеудің түбірі болады, егер $12y + 169 \geq 0$ шарты орындалса. Енді бұл теңсіздікті шешіп функцияның мәндер облысын оңай табуға болады:

$$y \in \left[\frac{-169}{12}; +\infty\right)$$

Мысал-4 $y = \sqrt{-4x^2 + 4x + 3}$ функцияның мәндер облысын табу керек.

Шешуі: Функцияның өрнегін ықшамдап мынадай түрге келтіреміз:

$$4x^2 - 4x - 3 + y^2 = 0 \quad (y \geq 0)$$

Бұл теңдеудің дискриминанты мынадай болады:

$$D = (-4)^2 - 4 \cdot 4(y^2 - 3) = 16(4 - y^2).$$

Бұл теңдеудің түбірі болуы үшін $4 - y^2 \geq 0$ шарты орындалуы керек. Осыдан $-2 \leq y \leq 2$ y -тің теріс емес екендігін ескеріп функцияның мәндер облысының жиынын табуға болады:

$$y \in [0; 2].$$

Мысал-5 $y = \frac{3x^2+4}{2x^2-7}$ функцияның мәндер облысын табу керек.

Шешуі: Берілген функцияның өрнегін ықшамдап жазамыз: $2x^2y - 7y = 3x^2 + 4$, $x^2(2y - 3) - 7y - 4 = 0$, $x^2 = \frac{7y+4}{2y-3}$. Бұл өрнектің сол жағы теріс емес болғандықтан, теңдеудің шешімі болады, егер $\frac{7y+4}{2y-3} \geq 0$ шарты орындалса. Соңғы теңсіздікті шешіп функцияның мәндер облысын табамыз:

$$y \in \left(-\infty; -\frac{4}{7}\right] \cup \left(\frac{3}{2}; +\infty\right)$$

Мысал-6 $y = \frac{2\sin x - 3\cos x + 4}{4\sin x + \cos x - 5}$ функцияның мәндер облысын табыңдар.

Шешуі: Берілген өрнекті ықшамдап жазамыз:

$$4y\sin x + y\cos x - 5y = 2\sin x - 3\cos x + 4(4y - 2)\sin x + (y + 3)\cos x - 4 = 5y$$

$$\left(\frac{4y-2}{5}\right)\sin x + \left(\frac{y+3}{5}\right)\cos x - \frac{4}{5} = y$$

Бұл теңдеуді көмекші бұрыш енгізу арқылы түрлендірейік.

$$\sqrt{\left(\frac{4y-2}{5}\right)^2 + \left(\frac{y+3}{5}\right)^2} \cos(x-1) = \frac{4}{5} + y,$$

$$\sqrt{17y^2 - 10y + 13} \cos(x-1) = 5y + 4$$

$\cos(x-1) = \frac{5y+4}{\sqrt{17y^2-10y+13}}$ теңдеудің шешімі болады, егер $\frac{5y+4}{\sqrt{17y^2-10y+13}} \leq 1$ теңсіздігі орындалса, немесе $8y^2 + 50y + 3 \leq 0$. Бұл теңсіздікті шешіп табамыз $\frac{-25-\sqrt{601}}{8} \leq y \leq \frac{-25+\sqrt{601}}{8}$.

Мысал-7 $y = 2^{3x^2+4x+7}$ функцияның мәндер облысын табыңдар.

Шешуі: Берілген өрнекті $3x^2 + 4x + 7 = \log_2 y$ түрінде аламыз. Бұл теңдеудің түбірі болу үшін, оның дискриминантының таңбаы теріс емес болу керек $D = 4 - 21 + 3 \log_2 y = 3 \log_2 y - 17 \geq 0$

Осыдан $\log_2 y \geq \frac{17}{3}$ немесе $y \geq 2^{\frac{17}{3}}$.

Келесі функциялардың мәндер облысын өзбетінше орындауға тапырмалар:

1. $y = \frac{2x-3}{4-x}$ Жауабы: $y \in (-\infty; -2) \cup (2; +\infty)$
2. $y = \frac{3\sin x + 2\cos x - 1}{5\sin x - 3\cos x + 4}$ Жауабы: $y \in \left(-\frac{1}{4}; +\infty\right)$
3. $y = \sqrt{-3x^2 + 2x + 5}$ Жауабы: $y \in [0; +\infty)$
4. $y = 3^{4x^2 + 3x + 5}$ Жауабы: $y \in \left[3^{\frac{71}{16}}; +\infty\right)$
5. $y = \frac{2x^2 + x + 3}{x^2 + 5x - 6}$ Жауабы: $y \in \left(-\infty; \frac{23 - \sqrt{1656}}{49}\right] \cup \left(\frac{23 + \sqrt{1656}}{49}; +\infty\right]$

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Математика және физика Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал
2. Математика в школе, 2021ж
3. Жоғары математика Н. Саханов, Б.Жаңбырбаев.

**ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ
ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ**

Тәжмағанбетова Арайлым Жазитқызы

Ақтөбе қаласы

**№78 жалпы орта білім беретін мектеп-гимназиясының
математика пәні мұғалімі**

Аннотация

Бұл мақалада дарынды балалармен жұмыс жасаудың маңызы мен оны анықтау жолдары қарастырылған. Дарынды балалармен жұмыс жасау барысында дарындылық кезеңдерін, олармен жұмыстану кезінде қолданылу қажет іс-шаралардың тізбесін анықтап, қорытынды жасадым. «Баланың дарыны мен оның қабілет деңгейін қалай анықтаймын?» деген сауалға жауап іздей отырып жұмыстандым. Жұмыс нәтижесінде төмендегідей шешімге келдім.

Қазақстан Республикасындағы білім беруді жаңғырту жағдайында дарынды балалар тұлғасының ішкі әлеуетін дамыту ең көкейтесті мәселе болып табылады. Дарынды балаларға бүгінгі қамқорлық – бұл Қазақстан Республикасы ғылымының, мәдениетінің және әлеуметтік өмірінің болашақ дамуына деген қамқорлық. Жоғары деңгейдегі жеке жетістіктер әдетте тұлғаны өзін-өзі қолға алуға ықпал ететін және қоғамды алға жылжытатын қозғаушы күш.

Бала дарындылығын дамыту жүйесі мұқият ойластырылуы, шынайы дараланып және оны жүзеге асыру қолайлы жас кезеңдеріне сай болуы тиіс.

Дарындылықты дамытудың осындай қолайлы кезеңі мектепке дейінгі балалық шақ болып табылады. Заманауи білім беру тәжірибесі көрсеткендей балалар арасында айтарлықтай айырмашылықтар болады. Құрбыларына қарағанда шығармашылық қабілеттерімен, жіктей білетін, жалпылай білетін, өзара байланысын таба білетін біліктіліктерімен неғұрлым дамыған зайырлы балалар айырықша көзге түседі. Олар үнемі өздерін қызықтыратын мәселелер бойынша ізденіс үстінде болады, зеректік, дербестік, белсенділік танытады.

Дарындылықты тұңғыш рет ағылшын антропологы Френсис Гальтон зерттеген болатын. Ол дарындылық психологиясы тарихында үлкен еңбек сіңірді. Ф. Гальтон дарындылық – тұқым қуалайтын факторлардың нәтижесі екендігін алғаш рет дәлелдеуге тырысты. Оның «Таланттың тұқым қуалауы – оның заңдары мен нәтижелері» атты кітабы XX ғасырдың екінші жартысындағы кең таралған психологиялық еңбектердің бірі болды

Ғалымдардың ерте заманнан бастап жинақталаған дарындылық мәселелері туралы тәжірибелері қазіргі кезеңге дейін қолданылуда.

Дарынды баланы табу оңай емес, осы күнге дейін «дарындылар» санатына жататын балаларды анықтайтын бірыңғай диагностикалау тетігі әзірленген жоқ. «Дарындылық» ұғымы – бұл жүйелі, бір немесе бірнеше әрекет түрі бойынша адамның басқа адамдармен салыстырғанда жоғары нәтижеге жету мүмкіндігін анықтайтын, өмір бойы дамиды психикасының сапасы. «Дарынды бала» – белгілі бір әрекет түрлерінде табыстарымен жарқырап көрінетін, өресі биік бала.

Дарындылық – орта деңгейден жоғары зияткерлік қабілеттер, креативтілік және қайсарлық тоғысқан үш мінездеме. Дарындылықтың жас ерекшеліктері Баланың дарындылығы өте ерте байқалады. Оның дамуының өте қарқынды кезеңі 2 жастан бастап 5 жасқа дейін. Осы жаста тұлғалық негізі қалыптасады және ол өзін көрсете бастайды. Әртүрлі салалардағы әрекеттерде ырық бермей, алғашқы ықтиярсыз қабілеттері пайда болады.

Баладағы дарындылық бірнеше кезеңдерден тұрады:

Бірінші кезең (2-3 жас) бұл кезеңде бала алғашқы сенсорлық әсер алады.

Екінші кезең (3-4 жас) әрекеттерге еніп кетеді, табиғи материалдардың бастапқы белгілері туралы түсінігі пайда болады, өте белсенді, оған кең ауқымдағы әртүрлі әрекеттерге мүмкіндігі бар.

Үшінші кезең (4-5 жас) баланың шығармашылық ізденіс кезеңі, қосымша әрекеттер үшін қабілетті балаларды біріктіруге болады.

Төртінші кезең (5-6 жас) бала оң нәтижелерге жетуге ұмтылады.

Бесінші кезең (6-7 жас) дарындылық өздігінен таныла бастайды.

Дарындылық танылудың келесі кезеңі (11-14 жас) мәселелер болжамдық (гипотезалық) құрылымға ие болады, зерттеушілік сипат алады. Дарындылықты танудың қорытынды кезеңі (15-20 жас)

Дарындылықтың белгілері – дарынды балалардың ерекшеліктері оның шынайы әрекеттерінде көрінеді және оның әрекеттер сипатын бақылаған кезде бағалануы мүмкін. Дарынды балалар тәртібінің уәждемелік аспектілері төмендегі белгілермен сипатталуы мүмкін:

- көтеріңкі, заттық шынайылықтың белгілі бір тұсын немесе өз белсенділігінің белгілі бір түрін таңдайтын сезімталдық, әдетте қанағаттанған сезімде болады;
- белгілі бір әрекетке деген аса қызығушылығы айқын көрінеді, қандай да бір затқа төтенше жоғары ынталылық танытады. Еңбексүйгіштігі мен табандылығын көрсету арқылы белгілі бір қызмет түріне аса икемі бар;
- жоғары танымдық қажеттілік, барлығын білуге құштарлығы, сондай-ақ өзінің бастамасының қажетті шеңберден шығып кететін дайындығы бар;
- стандартты, кадімгі тапсырмаларды және дайын жауаптарды қабылдамайды;
- өз еңбегінің нәтижесіне сынмен қарайды, аса күрделі мақсаттар қоюға бейім, соған жетуге талпынды

Дарындылықтың әрбір түрі барлық деңгейдегі психикалық ұйымдастырулардың нақты берілген әрекет түріне маңыз беретін деңгейдің басымдығымен бір мезгілде іске қосылуын қарастырады. Мысалы, музыкалық дарындылық алдыңғы орынға сенсорлық-моторлық қасиеттер немесе эмоционалдық-экспрессивтік қасиеттер шығатын психикалық ұйымдастырудың барлық түрімен қамтамасыз етіледі.

Дарынды балалардың психологиялық ерекшеліктері

Дарынды балаларға тән оза дамудың мынадай ерекшеліктері бар:

- Қабылдауының ауқымдылығымен ерекшеленетін балалар;
- Есте сақтауы жоғары деңгейдегі балалар;
- Тілі ерте дамыған, бай сөздік қорға ие балалар;
- Зейін қоюы жоғары деңгейдегі балалар.

Өткен оқу жылында 5 «Б» сыныбын сынып жетекшілікке алдым. Сол кезде менің алдымда тұрған ең маңызды мәселе – оқушылардың қабілеті мен дарынын анықтап, сол арқылы олармен қарым-қатынас құрып жұмыстану болды. Жоғарыда көрсетілген ерекшеліктерді анықтау үшін түрлі сауалнамалар мен бақылау жұмыстарын жүргізіп, олардың ерекшеліктерін анықтадым.

Баланың дарындылығын қалай анықтауға болады?

Менің ойымша, балалардың бойындағы дарындылықты сыныптан тыс іс-шараларда, сабақ кезінде анықталады деп ойлаймын. Оқушы бір нақты пән бойынша айрықша дарындылық көрсетіп, басқа пәндер бойынша көзге түспеуі мүмкін. Анықталмаған балалармен мектеп психологі түрлі тренингтер өткізеді, тиісті сауалнама сұрақтарын беріп, анықтамасын айқындайды.

Өз жұмыстарымды және түрлі ғылыми зерттеулерді қорытындылай келе дарынды балалармен жұмысты ұйымдастырудың мынадай жолдарын ұсынамын:

1. Дарынды балаларды анықтау: баланың табыстары мен жетістіктеріне талдау. Балалардың әлеуеттік мүмкіндіктерін диагностикалау. Бақылау, сараптамалық бағалау әдістерін қолдану.

2. Дарынды балаларды психологиялық педагогикалық қолдау: баланы дербес дамыту жоспарын құру; дарынды балалардың жан-жақты, эмоциялық және әлеуметтік дамуына көмектесетін қолайлы заттық-кеңістіктік дамытушы орта құру; мектептегі дарынды балалардың шығармашылық бағыттарын: дербес шығармашылық тапсырмаларды іске асыруына көмек беру; зияткерлік ойындарға, конкурстарға қатысу; дарынды балаларды ынталандыру: әртүрлі конкурстарға қатысқаны үшін дипломдармен, грамоталармен марапаттау.

3. Дарынды балалардың ата-аналарымен жұмыс: дарынды баламен, атаанамен және тәрбиешімен бірлескен практикалық әрекеттер. Әңгімелер, тренингтер, мектептегі мамандарымен жеке кеңестер. Талантты балалардың ата-аналарына қолдау жасау және ынталандыру (ата-аналар жиналыстарында грамоталар мен алғыс хаттар тапсыру). Ата-аналарға дарындылық тақырыбында психологиялық дайындық жасау.

4. Педагогикалық ұжыммен жұмыс: дарынды балалармен жұмыс бойынша педагогтардың кәсіби және тұлғалық жетілуіне ықпал ету, дарынды балалармен жұмыс мәселелері бойынша «Мектеп жасындағы дарынды балалар: теориясы, мәселелері және оларды ертерек анықтау» тақырыбында оқыту семинары, «Дарындылық бала тұлғасының даму факторы ретінде», «Кіріктірілген оқыту әдістерін қолданудың вариативтілігі» тақырыптарында кеңестер.

Осы жұмыстардың нәтижесінде дарынды балалармен жұмыс жоспарын былайша ұйымдастыруға болады:

- дарынды балаларды анықтау,
- дарынды балаларды шығармашылық өзіндік қабілеттерін жетілдіруге көмектесу,
- дарынды оқушылардың танымдық іс әрекеттерінің дамуына бақылау жүргізу,
- дарынды балаларды марапаттау
- дарынды балалардың ата-аналарымен жұмыс,
- мұғалімдермен жұмыс істеу,
- мектептің қосымша білім беру, мәдениет ұйымдарымен өзара байланысы және ынтымақтастығы. Мектепте ұйымдастырылған секциялардың, студиялардың, үйірмелердің дарындылық белгілері бар балалардың қабілеттерін ашатын және жүзеге асыратын мүмкіндіктері бар.

Дарынды балалармен жұмыс істеу нәтижелері оқушының білімді өз еркімен, өзі игере алатын дәрежеге жетуі. Дарынды және талантты балалармен жұмысты мынадай кезеңдерге бөлуге болады. Бала бойындағы қабілеттіліктерді бақылау, жалпы дарындылықты анықтау, дамыту аса шеберлікті қажет етеді. Бақылауда асығыстық

жасауға болмайды. Яғни, мұғалім үшін бала жанын түсіну үлкен өнер. Фриман (1998) ең үздік оқушыларды анықтайтын сенімді өлшемдерді көрсеткен.

- **есте сақтау және білім:** олардың есте сақтау қабілеттері өте жоғары, олар ақпаратты біліп қана қоймай, оны пайдалана алады;
- **өз білімін жетілдіру:** олар білім беру үрдісінің қалай жүретінін басқалардан гөрі жақсы біліп, өздерінің оқуын реттей алады.
- **ойлау қабілетінің жылдамдығы:** олар жоспарлауға көп уақыт жұмсауы мүмкін, бірақ жоспардың жүзеге асуына тез жетеді.
- **мәселені шешу:** олар ақпаратты толықтырады.
- **икемділік:** басқаларға қарағанда олардың ойлау қабілеттері жақсы ұйымдастырылған, оқуда және проблемаларды шешудегі шешімдерді тауып, қабылдай алады.
- **күрделілікке деген сүйіспеншілік:** қызығушылығын арттыру үшін олар күрделі ойын мен тапсырмаларға ұмтылады.
- **ерте символдық белсенділік:** олар ерте жасынан сөйлей, оқи және жаза бастайды. Өзінің білім алуында осы қасиеттерді пайдаланатын балалар құрдастарының тапсырмаларынан өзгеше тапсырмаларды қажет етеді. Бұл «ынталандыратын» немесе «күрделі» тапсырмалардың болуын көздейді.

Дарындылық ғасырлар бойы әлеуметтік-педагогикалық тәжірибеден өз алдына бөлек дербес қарастырылып келді. Білім беру жүйесінде дарынды балалармен жұмыстар ұйымдастырудың қажеттілігі болмады. Қазіргі кезеңде дарынды балаларды ертерек анықтау мен дамытуға ерекше назар аударылуда. Зияткерлік және шығармашылық дарындылық дарындылықтың негізгі түрлері ретінде қарастырыла бастады. Дарынды балаларға оза даму тән. Мектеп жасына дейінгі дарынды балалар мәселелерін анықтау олардың құрдастары, ересектер мен ата-аналарымен байланыс жасау арқылы жүзеге асады. Бағдарламада бірқатар ғалым-педагогтардың зерттеулері келтірілген. Дарынды балалар санынан орташа даму деңгейіндегі балалар саны басым болатындығын зерттеулер көрсетіп отыр. Яғни дарынды балалар саны өте аз. Осыған байланысты мектеп жасына дейінгі дарынды балалардың дамуына көмек жасау және қолдау қажет. Бұл дарынды балалармен жұмыс бағдарламасын мектепке дейінгі және қосымша білім беру ұйымдары педагогтарының жұмысына қолдануға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. БҰҰ бас Ассамблеясы 1948 ж.10 желтоқсанда қабылдаған «Адам құқығы Декларациясының» негізгі ережелері;
2. БҰҰ бас Ассамблеясы 1989 ж.20 қарашада қабылдаған «Бала құқығы Конвенциясының» негізгі ережелері;
3. Қазақстан Республикасындағы «Бала құқығы туралы» Заңы 2002 ж.
4. ҚР «Білім туралы» Заңы (2007 ж. және 24.10.2011ж.13.01.2015ж. өзгертулерімен және қосымшаларымен);
5. ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, 7.12.2010;
6. «Балапан» бағдарламасы 2010 - 2020жж. 28.05.2010ж. (20.12.2013ж) №1377
7. Қазақстан Республикасы орта мектептегі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты, 2012 ж. №1080
8. Е.С.Белова Одаренность малыша : раскрыть, понять, поддержать/ М.: Академия, 1998.- 251 б.
9. Д.Б. Богоявленская Рабочая концепция одаренности/Педагогика, 1998.- 257б.
10. Л.И.Божович Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности, 1995.- 212 б.
11. Большая Советская энциклопедия / А.М.Прохорова-М.: 1974 - 634б.
12. Л.С.Выготский Воображение и творчество в детском возрасте/ СОЮЗ, 1997.-96 с.

13. Қазақстан Республикасында орта мектептегі тәрбие мен оқытудың жалпы білім беретін Типтік бағдарламасы

МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Аманжол Сандугаш Айтбайқызы

Ақтөбе қаласы

**№78 жалпы орта білім беретін мектеп-гимназиясының
математика пәні мұғалімі**

Аннотация

Технология өмірдің барлық салаларына енетін қазіргі әлемде олардың білім беру жүйесіне әсері айқын бола түсуде. Бұл әсіресе математика сабақтарына қатысты, мұнда оқытудың инновациялық әдістері материалды игеру сапасын және оқушылардың мотивациясын едәуір арттыра алады. Бұл мақалада біз Математиканы оқыту процесін жақсарту үшін әртүрлі технологияларды қалай қолдануға болатынын қарастырамыз.

Математика пәнін оқыту негізінде оқушылардың танымдық біліктілігін белсендірудің қандай да тәсілі мен әдістерін пайдалануда оқушының қабілет дәрежесін ескеру керек. Күрделі танымдық міндеттерді танымдық қабілет дәрежесі жоғары оқушыларға ғана тапсыруға болады. Оқушыға оның таным күшіне сәйкес келмейтін, мүмкіндігінен жоғары, білім деңгейінен анағұрлым асып түсетін міндеттер жүктеу білім беруде оңды нәтиже бермейді.

Қазіргі білім беру жағдайында математика пәнін оқыту ісінде шығармашылық дербестік оқушы іс-әрекетінің сапасы ретінде көріне отырып, үнемі ізденіп, белсенді әрекет ететін жеке тұлғасының қалыптасуына мүмкіндік туғызады. Шығармашылық дербестік адам өмірін жаңа деңгейге көтеріп, түрлі туындылар мен жаңалықтардың шығуына негіз болып, жағымды эмоционалдық көңіл күй орнатады.

Интерактивті тақталар мен мультимедиялық презентациялар қазіргі сабақтың ажырамас бөлігіне айналды. Олар мұғалімдерге күрделі математикалық ұғымдарды жақсы қабылдауға және түсінуге ықпал ететін жарқын және динамикалық сабақтар жасауға мүмкіндік береді. Мысалы, интерактивті тақталарды геометриялық құрылыстарды көрсету үшін немесе Алгебралық теңдеулерді кезең-кезеңімен шешу үшін қолдануға болады, бұл оқу процесін көрнекі және қол жетімді етеді.

Білім беру қосымшалары мен онлайн-платформалар оқушыларға жеке тәжірибе мен тапсырмаларды шешу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Khan Academy немесе Photomath сияқты қосымшалар әр оқушының білім деңгейіне бейімделген көптеген тапсырмаларды ұсынады. Бұл оқушыларға өз қарқынымен жұмыс істеуге және лезде кері байланыс алуға мүмкіндік береді, бұл оқу процесінің негізгі факторы болып табылады.

Виртуалды зертханалар мен модельдеу математикалық модельдер мен теоремалармен тәжірибе жасаудың жаңа көкжиегін ашады. Мысалы, GeoGebra бағдарламалық жасақтамасы оқушыларға геометриялық фигуралар мен функцияларды визуализациялауға және басқаруға мүмкіндік береді, бұл материалды тереңірек түсінуге ықпал етеді. Мұндай модельдеу тек теориялық материал негізінде дерексіз ұғымдарды елестету қиынға соғатын оқушылар үшін әсіресе пайдалы болуы мүмкін.

Әлеуметтік медиа және онлайн қауымдастықтар білім алмасу және тапсырмалар бойынша бірлесіп жұмыс істеу платформаларын ұсынады. Оқушылар қиын мәселелерді талқылай алады, шешімдерімен бөлісе алады және сыныптастарынан немесе

мұғалімдерінен кеңес ала алады. Бұл оқу интерактивті және әлеуметтік болып, пәнге деген ынта мен қызығушылықты арттыратын орта жасайды.

Технологияны қолдана отырып, жобаға бағытталған оқыту оқушыларға математикалық білімді нақты өмірлік жағдайларда қолдануға мүмкіндік береді. Мысалы, оқушылар деректерді талдау үшін статистиканы пайдалану немесе практикалық есептерді шешу үшін алгоритмдерді қолдану қажет жобада жұмыс істей алады. Бұл тәсіл математиканы түсінуді жақсартып қана қоймайды, сонымен қатар сыни ойлау мен проблемаларды шешу дағдыларын дамытады.

Оқушының шығармашылық дербестігінің пайда болуы оның іс-әрекетінен айқын аңғарылады. Ең әуелі оқушының іс-әрекетке деген көзқарасы өзгеріп, танымдық белсенділігі арта түседі. Оқушының шығармашылық дербестігі қалыптасқанда баланың бүкіл болмысы жаңа сипатқа ие болады.

Математика пәнін сын тұрғысын оқыту технологиясы негізінде шығармашылық дербестік әртүрлі сапада көрінуі мүмкін. Оның күрделі табиғатының өзі оның жеке адам дамуының түртісі, қозғаушы күші екендігін көрсетеді.

Мәселені шешуде талданған негізгі ұғымдардың мәні мен мазмұнына үңіле отырып, оқушының шығармашылық дербестігін қалыптастырудың мәні мынада деген тұжырымға келдік:

- қоғамда болып жатқан өзгерістерді танып білуге, ғылым жаңалықтарына тұрақты қызығушылықтың пайда болуына;
- оқу-танымдық міндеттер мен мақсаттарын орындауға талпыну;
- білім алуға, шығармашылық жұмыстарға тұрақты қызығушылық;
- оқушының танымдық ойлау белсенділігінің дамуы;
- жеке тұлғаның сапалық көрсеткіші ретінде көрінетін қабілеті мен қасиеттерінің дамуына;
- жеке тұлғаның дербес интеллектуалдық ой-өрісінң кеңеюі;
- тұрақты ізденімпаздық, шығармашылық іс-әрекетінің нәтижелі дамуына әсер етеді.

Шығармашылық дербестік ұғымы төңірегіндегі тұжырымдар, анықтамалар бұл ұғымның өзіндік ерекшеліктерін, әртүрлі психикалық процестерден туындайтын интеллектуалдық, эмоционалдық, бағыттаушы (зейін, ерік) байланысын және жеке тұлғаға беретін білімнің маңызын ашып көрсетеді. Ғалымдардың бұл мәселе төңірегінде айтқан ойларын қолдай отырып, өз зерттеу пәнімізге байланысты шығармашылық іс-әрекет шығармашылық дербестік ұғымдарына өз анықтамамызды береміз.

Біздің пайымдауымызша, «шығармашылық іс-әрекет – оқушының өзіндік танымдық қажеттіліктерін, өз мүмкіндіктерін іске асырудағы қиындықтарды жеңе отырып, жеке тұлғалық қасиеттерін дамытуға жетелейтін білім мен әрекеттің әдістерін меігеруде, жаңа нәтижеге жетуге мақсатты бағытталған іс-әрекет» .

«Шығармашылық дербестік – жеке тұлғаның танымдық қажетсінуі мен қызығушылығын, белсенділігі мен танымдық ізденімпаздығын қамтитын сан қырлы білім алуынан көрінетін, күрделі шығармашылық процестің қалыптасуымен аяқталатын интеллектуалдық қабілеті».

Жүйелі жүргізілген зерттеулеріміз оқушының шығармашылық дербестігінің деңгейі, бағыты мұғалімінің педагогикалық іс-әрекетіне тікелей байланысты екендігін көрсетті.

Математиканы оқытуда инновациялық технологияларды қолдану мұғалімдер мен оқушыларға жаңа мүмкіндіктер ашады. Бұл технологиялар материалды жақсы меңгеруге және оқушылардың ынтасын арттыруға ықпал ететін интерактивті және жеке сабақтар жасауға мүмкіндік береді. Дегенмен, технологияны дәстүрлі оқыту әдістерін алмастырмай, әр оқушының ерекшеліктерін ескере отырып және білім беру мақсаттарын қолдау мақсатында оқу процесіне біріктіру керек екенін есте ұстаған жөн.

Математика пәнін инновациялық технологиялық негізінде оқыту заман талабы болып отырғаны шындық. Оқушылардың өзіндік жұмысының жоғары формасына

олардың өз еркімен амал-тәсілдер қолданып жасайтын шығармашылық жұмыстары жатады.

Өз бетінше ізденімпаздықпен жұмыс істей білу, яғни оқу материалын таңдау, жаңаны қабылдау мен меңгеру, яғни алған білімдерін іс жүзінде қолдана білу, оңтайлы әдістерді таңдап алу, белгілі бір нәтижеге жетуге ұмтылуы т.б. оқушылардың шығармашылық дербестігін қалыптастырудың алғы шарты болып табылады. Шығармашылық дербестік, өзіндік жұмыс істеу шеберлігі мен дағдылары өзінен-өзі пайда болмайды, ол мақсатты оқу қызметінің оқу нәтижесі және өз кезегінде шығармашылық, практикалық сипаттағы әр түрлі тапсырмаларды орындау процесінде қалыптасады.

Оқытудағы дербестілік оқып-үйренетін тақырыпқа, пайда болған мәселеге, міндетке тұрақты ынталылық пайда болуымен, назар мен ой-сана операциясының бағыттылығымен (талдау, синтез, салыстыру мен салмақтау т.б.), оқып жатқан материалды түсінуімен бейімделінеді.

Қорыта келе, мұғалімнің педагогикалық шеберлігі, оқу материалының түсініктілігі, мазмұндылығы, оқытуды ұйымдастырудағы тиімді әдіс-тәсілдер, мұғалім мен оқушы арасындағы жылы қарым-қатынас оқушылардың шығармашылық дербестігінің қалыптасуына үлкен септігін тигізеді.

Пайдаланған әдебиеттер:

- 1.«Математиканы мектепте оқыту» // Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті Алматы, 2003ж.
- 2.«Математиканы сын тұрғысынан оқыту технологиясы негізінде оқушылардың шығармашылығын дамытудың педагогикалық шарттары» автореф. – Алматы.2006ж.
- 3.«Оқушылардың математика пәні бойынша шығармашылық қабілетін ашу және оған қолайлы жағдай туғызу» // Білім берудегі менеджмент, №3, 2002. -94-97 б
- 4.«Оқушының жеке тұлғасын дамытуда педагогикалық-психологиялық іс-әрекеттің маңызы». // «Қазақ мектебі: бүгінгі жайы мен даму болашағы» республикалық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары. Астана, 2002ж. 411-412 б.
- 5.Педагогика: дәрістер курсы, Алматы «Print-S», Алматы,2005.-364с.
- 6.Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. Алматы, 1998.
- 7.Жалпы педагогика. Бабаев С.Б., Оңалбек Ж.К. «Заң әдебиеті». Алматы, 2006. -228б.
- 8.Сағындықұлы Е. Педагогика. Дәрістер курсы. Алматы, 1999.

ДАРЫНДЫЛЫҚТЫ ДАМУ ӨР ҰСТАЗДЫҢ МІНДЕТІ

Бикирова Лаззат Беккожиевна

Ақтөбе облысы, Ойыл ауданы

Саға мектеп-балабақшасының математика пәні мұғалімі

Аннотация

Қай елдің болмасын өсіп-өркедеуі әлемде өзіндік орын алуы, оның ұлттық білім жүйесінің қалыптасуына даму бағытына тікелей байланысты. Білім беру мекемелері оқушыларға мемлекеттік білім стандартына сай білім берумен шектеліп қоймай оларды ғылыми ізденіс жұмыстарға тартып дарындылық қабілеттерін дамыту бағытында жұмыс жүргізу керек. Өз баяндамамда дарындылыққа апарар жол, жеке тұлғаны дамыту жолдары, дарындылықты анықтау, ынталандыру жолдары туралы баяндадым.

Бүгінгі таңда жеке тұлға, яғни дарынды, шығармашылық тұлға қалыптастыру білім мен тәрбие берудегі мемлекеттік істің ең маңыздысы болып отыр. Жас ұрпаққа сапалы білім мен саналы тәрбие беру тектік қорымызды сақтаудың алғы шарты. Осы орайда бүгінгі күні мектептің ең маңызды мақсаты - денсаулығы зор, зерделі, білімі терең, адамгершілігі мол жас ұрпақты тәрбиелеу екені сөзсіз. Бұл орайда адамзат баласының өз ұрпағын оқыту мен тәрбиелеудегі ең озық, тиімді әдістерін, тәжірибелерін жалғастырып, тың жолдар іздеу.

Білімнің жаңа үлгісі өзіне сәйкес жаңа мұғалімдерді талап етеді. Ол мұғалім шығармашылықпен жұмыс істей алатын жеке тұлға, педагогикалық қызметтің барлық келеңді-келеңсіз жақтарын зерттеп, меңгеруге ынталы, өзінің пәнін жетік меңгерген, кез-келген педагогикалық жағдайды өзінің білімділігі, парасаттылығы, ақылдылығы, мәдинеті, іскерлігі, шеберлігі арқасында шеше алатын, педагогикалық үрдістің нәтижесін жақсартуға ұмтылатын мұғалім болуы керек. Сондықтан мұғалім мен оқушының тығыз байланысы болуы, мұғалім бар күш-жігерін, педагогикалық шеберлігін оқушы бойындағы табиғи мүмкіндіктерді ашуға, үйлесімді дамытуға бағыттауы, шығармашылық жағдай жасауы оқушының өз тарпынан белсенділік дербестік көрсетуі, өзіне деген сенімділігі арқылы ғана дарынды тұлғаны қалыптастыруға болады.

Дарынды тұлғаны қалыптастыруда біріншіден, мұғалім оқушының рухани дүниесіне құрметпен қарау, еркіндікке және жеке құқығын құрметтеу

Екіншіден, дүниеге деген көзқарасын түсіну

Үшіншіден, оның өзіне тән жеке қасиеті мен ерекшеліктерін қабылдай білу керек.

Біз балаға «қабілетті» деген мінездеме береміз. Қабілеттілік әр алуан. Мектепте оқушыларға түрлі жұмыстарды жүктегенде кейбіреулерінің ұйымдастырушылық, екіншісінің өнерге құмарлығын ескеріп мән беріп отырамыз. Бұл қасиеттер әр адамның әрекетінің бір түріне жарамдығын көрсететін дара ерекшелігі болатынын байқатады.

Қандай да болсын бір нәрсеге қабілеті жоқ адам болмайды. Ол біреуіне күшті, біреуіне шамалы болып келуі мүмкін.

«Неғұрлым баланың қабілеті мен талантын дамытуға ертерек көңіл бөлінсе, соғұрлым оны толық ашуға мүмкіндік туады. Бала бойындағы ерекше қасиеттерді оға жақын жасы үлкендер дұрыс, жеткілікті бағаламаса, оның өзгелер сияқты болып қалуы мүмкін» дейді америкалық ғалымдар.

«Дарындылық» ұғымы «сый» (дар) деген сөзден шыққан, дамудың қолайлы алғы шарттарын білдіреді. Бұл ұғымға педагогикалық энциклопедияда төмендегіше анықтама берген: «Дарындылық-белгілі бір іс-әрекет саласында ерекше жетістікке жеткізетін адам қабілеті дамуының жоғарғы деңгейі»

Дарынды балаларды оқыту мен тәрбиелеуді ұйымдастырудағы басты міндет - балалардың қабілеттері мен таланттарын жан-жақты аша түсу үшін дарындылықтың ерекшеліктерін анықтау мен айқындау болып табылады. Дарынды балаларды анықтау-баланың дамуын талдаумен байланысты ұзақ процесс. Дарынды баланы тәрбие беру мен оқыту барысында біртіндеп, сатылап анықтау қажет.

Бала бойындағы дарындылықты анықтауда мынадай ұстанымдар тұжырымдалады:

1. Түрлі ақпарат алу көздерін пайдаланып, бала қабілеттерін кең көлемде қамтуға мүмкіндік беретін баланың мінез-құлқы мен іс-әрекетінің жан-жақты бағалаудың кешендік сипаты;
2. Баланы танып-білу мен зерттеудің ұзақтығы
3. Баланың қызығушылығы мен бейімділігіне барынша сәйкес келетін қызмет аясында баласының іс-әрекетіне талдау жүргізу.
4. Баланың бойындағы қандай да бір дарындылықты бағалау.
5. Жұмыс нәтижесін талдау, бағалау

«Бұлақ көрсең - көзін аш»-деген ұлағат сөзге сүйеніп, бар мүмкіндікті пайдаланып, баланың қабілет дарынын ашу - мұғалім міндеті. Оның үстіне бала

бойындағы ерекшелікті қабілетті мұғалім танып, соған бағыттап білім мен тәрбие берсе баланың болашағының іргетасы дұрыс қаланатыны сөзсіз.

Кез-келген адам сияқты, кез-келген дарынды бала да өз алдына ерекше болып келеді. Тұлға дарындылығы өзінің құрылымдық негіздері бойынша адами қайталанбастықтың көп өлшемді, көп қыры болып байқалады. Басқаша айтқанда дарындылық өзара байланысқан үш: ынталандырылушылық, когнитивтік, іс-жүргізушілік толықтауыштан тұратын бір сипатқа ие. Әрбір толықтауыш дарындылықты дамыту бірнеше белгіден тұрады.

Дарындылықты ынталандырудың толықтауышы мынадай сипатта болады.

-Танып-білуге, ақыл-ой жұмысына деген шынайы қызығу, ұмтылу және еңбектену, нәтижесіне қуану.

-Өз бетімен жүргізілетін шығармашылық зерттеу жұмыстарына деген ұмтылыс пен қызығушылық;

-Қайталанбас, өзіндік қабілеттер аясында түрлі оқу және оқудан тыс уақыттағы жұмыстарға қатысуға деген ұмтылыс.

-Өзін жетілдіруге,ойларын жүзеге асыруға өзін және өз жұмысының нәтижесін бағалай алуға қабілеттілі мен ұмтылысы;

-Жоғары танымдық мүмкіндіктің болуы,айқын қабілеттер мен шығармашылық қабілеттердің болуы;

-Өз бетімен жұмыс істей алушылық,ойлау мен кез-келген мәселені шешудегі қайталанбастық;

-Жаңалық ашуға деген мақсаттылық, ілеспелі шығармашылық ой-өріс;

-Жоғары белсенділік, танымдық қуаныш, ойлаудағы еркіндік, өз-өзіне деген сенім, ынтасы күшті, есте сақтау қабілеті жоғары, қуатты, шешім қабылдауға бейім және т.б.

Оқушына дарындылыққа дамытуда, өзіндік жұмысты үнемі ізденіп орындау барысында мынадай өзгерістер болады:

1. Оқушының білім алуға белсенділігі артады
2. Пәнге деген қызығушылығы артады
3. Териялық іздену қабілеті артады
4. Нақтылыққа дәлдікке ұмтылады
5. Танымдық қабілеттер қалыптасады
6. Оқушының байқампаз, өз ісіне, қылығына өзі баға беруге дағдыланады, үйренеді.

Осы тұрғыда мұғалім өз сабағында оқушыны дербестікке баулуға назар аударғаны орынды. «Дербестік » дегеніміз оқушының алдына нақты мақсат қойып,сол мақсатқа жету жолын өз бетінше таба білетін,шешімдерін кез келген қиындықтарды жеңе отырып баратын жолы. Оқушыны дербестікке баулу нәтижесінде дарынды ұрпақ жеке тұлға қабілетін айқындайтын формула.

Сонымен дарындылыққа барар жодың басты міндеті:

- Оқушының жеке ерекшелігі мен қабілетін зерттер зерделеу.
- Шығармашылық ғылыми ізденіске өзіндік интеллектісінің дамуын назарда ұстау.
- Оқушының өз бетінше әрекет етуіне мүмкіндік беру.

Қорыта айтқанда, оқушының сезімін оята отырып, шабытын ұштайтын, сөйтіп оны шығармашылыққа жетелейтін бірден-бір жол-баланың жүрек түкпірінде жатқан асыл қасиеттерді жарыққа шығару. Ол оқу-тәрбие процесінде үздіксіз жүретін, мұғалім мен оқушы арасында үнемі байланыста болатын сезім жібі арқылы жүзеге асады.

Дарынды баланы тану - нақтылы бір баланың дамуын талдаумен байланысты ұзақ үрдіс. Шығармашыл оқушылардың дарындылығын анықтау кезінде кешенді көзқарас танытқан маңызды болып табылады.

Қолданылған әдебеттер:

1.Ү.Б.Жексенбаева «Балалардың дарындылығын диагностикалау» әдістемелік құрал Алматы-2005ж

2. «Дарынды оқушылармен жұмыс» Мектеп орынбасарлары-2010
3. Акменбетов Қ.Ж «Дарындылықтың теориялық негіздері»-2009
4. Бабаева Ю.Д. Динамическая теория одаренности. Основные современные концепции творчества одаренности-1997

МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Егізбай Ақбота Жұманазарқызы

Ақтөбе қаласы

**№78 жалпы орта білім беретін мектеп-гимназиясының
математика пәні мұғалімі**

Аннотация

Ұсынылып отырған мақалада білім беру жүйесіне оқытудың инновациялық технологияларын енгізудің маңыздылығы көрсетілген. Білім алушылардың танымдық, шығармашылық қабілеттерін дамытумен қатар функционалдық сауаттылығын арттыруға бағытталған ең озық технологиялардың тиімділігімен өз іс-тәжірибемде қалай қолданғаным жөнінде айтылады.

Қазіргі таңдағы білім беру жүйесінің мақсаты - бәсекеге қабілетті маман дайындау. «Мектеп - кеме, білім - теңіз» деген ұстанымға сай кеме білім ордасындағы біздің шәкірттеріміз деп қарастырсақ, кеме білгісін басқарып отырған ұстаздар қауымы сол теңізде еркін жүзуі үшін заман талабына сай бәсекеге қабілетті, жан жақты дамыған, күздіретті тұлға қалыптастыру үшін заманауи технологияларды пайдалана отырып, сапалы білім беруді қамтамасыз ету керек.

Сапалы білім – ел болашағын айқындайтын басты көрсеткіш. Білім қабырғасында білім алып жатқан шәкірттер ертеңгі ел тұтқасын иемденер азаматтар. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңының 8 бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен іс-тәжірибе жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау» деп атап көрсетілген. «Халыққа білім беру және ғылымды дамыту, оларды реформалау ісін қарқынды жолға қоюымыз керек» екендігін міндеттей отыра, білім беру жүйесінің әдіс-тәсілдеріне жанаша құрылыммен келу керектігін көреміз. Маңызды мәселелерді шешуде, жас ұрпаққа сапалы да, саналы ой еңбегіне тәрбиелеуде математиканың алатын орны ерекше. Математика - тарихы тереңге жайылған нақты ғылым. Қоршаған ортаны танып-білуде, өмірдің барлық салаларында математикалық есептеулерсіз елестету мүмкін емес. Математика – барлық ғылымдарға жан бітіріп, ғылым мен білімнің биік шыңына дамыған технология заманына қадам басуға мүмкіндік жасап ғылымдардың іргетасын қалап отыр. Қазіргі заман – математика ғылымының өте кең, жан-жақты тараған кезеңі. Талапқа сай математикалық білім берудің басты шарты математикалық мәдениеттіліктің деңгейін көтеру болып табылады. Математика пәні ең алдымен оқушылардың дұрыс ойлау мәдениетін қалыптастырады, дамытады және шыңдай түседі, сондай ақ әлемде болып жатқан түрлі құбылыстарды, жаңалықтарды дұрыс қабылдап түсінуге көмектеседі. Пәннің болашақ тұлға үшін моральдық эстетикалық және этикалық тұрғыдан да тәрбиелік мәні де баршылық.

Әр математика пәнінен сабақ беретін педагогтың басты мақсаты - заманауи технологияларды қолдана отырып сабақ сапасын көтеру, оқушылардың сабаққа қызығушылығын арттыру, олардың ізденуін, танымын қалыптастыруға бағытталған

шараларды жүргізу. Оқушыны мектеп қабырғасынан бастап тыс өмірге бейімдеу үшін оларды күнделікті өзін-өзі реттеуге, өз білімін өз бетімен алуды ұйымдастыруға, өзін және өзгелерді бағалай білуге, қиын мәселелерді шешуде ұтымды жолды таңдай білуге, мәселеге сыни тұрғыдан қарап, баға беруге үйретуіміз керек. Әрине мұның бәрін өз сабақтарымызда біртіндеп жүзеге асыруға тиістіміз. Ең бірінші оқушыны өз пәнімізге қызықтыру керек. Ал оқушы қай жағдайда оқуға қызығады? Осы тұрғыда өзім сабақ беретін 5-7 сыныптарда оқушылардың қызығушылығын арттыру, өз бетінше білу дағдыларын дамыту, функционалдық сауаттылығын қалыптастыру үшін пән мұғалімі ретіндегі ізденістеріммен бөліссем.

Бүгінгі күні математика пәнін оқытуда оқушылардың функционалдық ойлау қабілеті мен шығармашылық тұрғыдағы жұмысын дамытуда өз бетімен жұмыс жасаулары және логикалық тапсырмаларды орындаудың маңызы зор деген ұстанымды ұстанамын. Сыни тұрғыдан ойлау барысында, бала өз заманының озық өнегесін санасына сіңіреді, функционалдық сауаттылығы артады, басқаның пікірін тыңдауға дағдыланады және өзі де пікір айтуға үйренеді.

Математиканы оқытудың мазмұнын жүзеге асыру үшін жаңа технологияларды тиімді пайдалануға талпынамын. Әсіресе математика сабағында оқушылар өз бетінше білу дағдыларын дамытуға көңіл бөлемін. Жаттығуларды өз бетінше тексеріп, қорытынды жасай білетін тұлға қалыптастыру мақсатында жаңа технологиялар әдістерін кеңінен қолдану маңызды. Математика сабағында сыни тұрғыдан ойлау технологиясының әр түрлі стратегияларын қолдана отырып, өз бетінше жұмыс істеу факторы – есептерді шығара білуге баса назар аударамын.

Тағы бір ұтымды тәсіл - шапшаңдылық дағдыларын ұйымдастыра отырып, оқушылардың құзыреттілігін арттыру арқылы шығармашылықтарын дамыту. Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлау технологиясы жаңа буын оқулықтарының талаптарын жүзеге асыруда, оқушылардың білім деңгейін көтеруде, балаларды шығармашылыққа баулуға, ойларын еркін айтуға, тез арада шешім қабылдауға көмектесетін бірден бір тиімді технология. Сыни тұрғыдан ойлау технологиясын пайдалана отырып, оқушының ойлау қабілетінің өзгергенін байқай аламыз. Ой қозғауға бағыттай отырып, оқушының өз ойымен өзгелердің ойына сыни қарап естіген-білгенін талдап, салыстырып, реттеп, сұрыптап, жүйелеп білмегенін өзі реттеп, дәлелдеп, тұжырым жасауға, өз бетімен және бірлесіп тұжырым жасауға шығармашылық жұмыс жасауға дағдыланғанын байқаймыз.

Математика сабағында бағдарлама материалын сапалы меңгерту үшін оқыту мен жазу арқылы сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясы арқылы және топтық жұмыс түрлерін, деңгейлік тапсырмаларды орындату, тірек сызбаларды, ойын түрлерін қолданып, логикалық және эксперименттік мазмұнды есептер шығарта отырып, оқушыларды бір-бірімен пікірлесе білуге, ойларын нақты, ашық жеткізе білуге, тұжырымдарын жасауға үйретуге де көңіл бөлемін. Оқушылардың өткен материалды қаншалықты меңгергендігін білу үшін бір тарауды толық өткеннен кейін қайталау сабағы есебінде жарыс сабақтарын ұйымдастырып отырамын.

Жарыс сабағы барысында оқушылардың пәнге қызығушылығы мен ойлау қабілеті артатыны байқалды. Бұл ойын түрін сабағыма пайдаланудағы мақсатым – оқушылардың логикалық ойлау қабілеттерін дамытып, оқушылардың шапшаңдығын қалыптастырып, пәнге қызығушылығын арттыру.

Әрбір оқушының және бүкіл сыныптың оқу материалын меңгеру деңгейін анықтау үшін білімін жазбаша тексеру тәсілдерінің бірі семантикалық картамен жұмыс жүргізіп отырамын. Семантикалық картамен жұмысты жаңа сабақты бекіту мақсатында ұйымдастырылған тиімді деп ойлаймын. Семантикалық карта көмегімен анықтамаларды, ережелерді, қасиеттерді тұжырымдау, сондай-ақ есеп шығару барысында қолдану іскерліктерін қалыптастырады.

Оқыту үрдісінде оқушылардың пәнге қызығушылықтарын арттыру, оқу материалын игерудің тиімді жолдары мені жаңа материалды баяндауда барлық жаңа технологиялар, әдістер және жаңа жолдар әрқашан қызықтырады, қазіргі ақпараттық технологиялар мұғалімге оқытуды жоғары деңгейге жетуіне мүмкіндік береді. Педагогикалық оқытуда ақпараттық технологияларды пайдаланудың бірнеше жолдары бар, солардың ішінде өз тәжірибемдегі қолданып жүрген әдіс-тәсілім мынадай: күнделікті дәстүрлі сабағымда; оқулық, көрнекілік құралдар, электрондық оқулықтарды; компьютерлық құрылғыдан: презентация, дисктер, мультимедиа құралдарын, интернет-технологиясынан: интернет дербес ақпарат көзі ретінде, e-mail ақпарат алмасу құралы ретінде, т.б. жиі пайдаланамын.

Мен өзімнің сабақтарымда оқытудың ұйымдастыру формаларының жеке, топтық, ұжымдық жұмыс жасау түрлерін пайдаланамын. Сабақта жақсы оқитын оқушылар компьютерге жеке тәртіптермен кезекпен жұмыс істейді және тапсырмаларды орындап болғаннан кейін жоғары деңгейлі күрделі жаттығуларды орындайды. Мұғалім бұл уақытта топпен үйрену деңгейіндегі материалын жан-жақты зерттейді. Мұндай сабақ оқушылар тобының сабақтан жалығуына, босаңсуына мүмкіндік бермейді, керісінше жеке тапсырмамен жұмыс жасауға жағдай жасайды. Сонымен жаттығу тапсырмаларының саны шектелмеген үлкейеді; оқушының жұмысы ұтымды екіпінге жетеді; үйренудің деңгейлі жетістігіне оңай жетеді; оқушының бүкіл сабақ бойы белсенділігі мен қызығушылығы артып отыратынын көреміз. Сабақта, сабақтан тыс кезде оқушылардың шығармашылықпен айналысуына, өз бетінше жаттығулар орындауына мүмкіндік жасауымыз керек.

Білім сапасын арттыру және нәтижеге бағытталған үлгіге беталуы барысында мұғалімдер мемлекеттік стандарт берілген нәтижелерге жетуде кәсіби шеберлік пен меңгерген зерттеу біліктері мен дағдылары нәтижесінде проблеманың шешімін таба алатын, ақпараттық-коммуникативті мәдениеті жоғары тұлғалық-дамытушылық функцияны атқарады.

Мұғалім – оқушылардың жеке тұлғасын дамытуға басымдық беретін, күрделі әлеуметтік-мәдени жағдайларда еркін бағдарлай алатын, шығармашылық процестерді басқара алатын, адам туралы ғылымның жетістіктерін, оның даму заңдылықтарын, компьютерлік оқыту өнерін терең меңгерген жан-жақты дамыған шығармашыл тұлғаны талап етеді.

Жаңа технологияны меңгеруде мұғалімнің жан-жақты, білімі қажет.

Жаңа нәтижеге бағытталған білім ретінде инновациялық білімді қарастыруда қойылған мақсатқа жетуде, оқушылардың тілдік, теориялық, практикалық күзінеттіліктерін жетілдіруге тиімді әдіс-тәсілдерді таңдалып, күзінеттілікті жетілдіруге арналған тиімді тапсырмалар құрастырылды. Ақпараттық технологиялар ішінен WORDVALL, spinnerwheel атты бағдарламалар кешендері алынды.

Инновациялық технологияларды қолданудың тиімділігіне келетін болсақ, заманауи технологиялардың даму себебінен оқушылардың білім алу үдерісінде, сабақтарында электронды гаджеттерді үздіксіз пайдалану оқытудың жаңа әдістері мен тапсырмалардың ауқымды типтеріне және көптүрлілігіне әкеліп соқты.

Оқушылардың шығармашылық жұмыстарының орыналуы да кең өріс алды. Осыған орай қазіргі мұғалім:

- Педагогикалық үрдісте жүйелі жұмыс жүргізе алатын;
- Педагогикалық өзгерістерге тез төселетін;
- Жаңаша ойлау жүйесін меңгере алатын;
- Білімді, іскер, шебер болу керек

Қорыта айтқанда, оқушылар тарапынан жоғарыда аталған оқытудың түрлерін мұғалімдер күнделікті сабақтарында қолданып отырса, бұл шәкірттерге үлкен көмегін тигізеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Раджерс Э. Инновация туралы түсінік. – //Қазақстан мектебі, №4, 2006.
2. Көшімбетова С. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері. – А.: Білім, 2008.
3. Жүнісбек Ә. Жаңа технология негізі – сапалы білім. – //Қазақстан мектебі, №4, 2008
4. Нағымжанова Қ.М. Инновациялы-креативті технологиялар. – Өскемен, 2011

ПРАКТИЧЕСКИЕ СОВЕТЫ ДЛЯ ПЕДАГОГОВ, РАБОТАЮЩИХ С ОДАРЁННЫМИ ДЕТЬМИ, ПО ПОВЫШЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОСТИ И КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Примкулова Гульзат Пасепбаевна
Учитель математики,
Средняя общеобразовательная школа №53, г. Ақтобе

Аннотация

Одарённые дети представляют собой особую категорию учащихся, нуждающихся в специфическом подходе со стороны педагогов. Эффективное образование таких детей требует использования инновационных методов, индивидуального подхода и постоянного самосовершенствования со стороны учителя. В данном докладе рассмотрим практические советы, которые помогут педагогам повысить эффективность и качество образования одарённых детей.

Основные подходы и методы работы с одарёнными детьми

I. Индивидуализация обучения

Совет 1: Проведение диагностики и создание индивидуальных учебных планов. Важно регулярно оценивать уровень знаний и интересов каждого одарённого ребёнка. На основе диагностики разрабатываются индивидуальные учебные планы, которые помогут максимально раскрыть потенциал ученика. Для этого следует учитывать несколько ключевых аспектов:

1. **Диагностика уровня знаний и способностей.** Начальный этап работы с одарёнными детьми требует тщательной диагностики их текущего уровня знаний и академических навыков. Использование тестов, индивидуальных заданий и наблюдений поможет определить сильные и слабые стороны ученика. Регулярные диагностические мероприятия позволят отслеживать прогресс и корректировать учебный план по мере необходимости.
2. **Выявление интересов и склонностей.** Важно не только оценивать академические достижения, но и учитывать личные интересы и склонности ребёнка. Это может быть достигнуто через интервью, анкеты и беседы. Знание того, что действительно увлекает ребёнка, позволяет педагогам интегрировать эти интересы в учебный процесс, что способствует повышению мотивации и вовлечённости.
3. **Разработка индивидуальных учебных планов.** На основе полученной диагностики разрабатываются индивидуальные учебные планы, которые включают в себя специально подобранные задания, проекты и темы для исследования. Эти планы должны быть гибкими, чтобы учитывать изменения в интересах и уровне развития ребёнка.
4. **Установление целей и задач.** Индивидуальные учебные планы должны включать чётко определённые цели и задачи. Эти цели могут быть как краткосрочными, так и долгосрочными и должны быть направлены на развитие как академических навыков, так и личностных качеств.

5. Регулярная обратная связь и корректировка. Постоянное предоставление обратной связи ученику и его родителям помогает поддерживать мотивацию и вносить необходимые корректировки в учебный план. Обратная связь может включать в себя обсуждение достигнутых результатов, оценку трудностей и планирование дальнейших шагов.

6. Интеграция междисциплинарного подхода. Для раскрытия потенциала одарённого ребёнка может быть полезным использование междисциплинарного подхода, который позволяет соединять различные области знаний и навыков. Это может включать в себя проекты, которые объединяют несколько предметных областей и дают возможность ребёнку применять свои знания в разных контекстах.

Эти шаги помогут создать оптимальные условия для обучения одарённых детей, способствуя их академическому и личностному росту, а также поддерживая высокий уровень их мотивации и вовлечённости в учебный процесс.

Совет 2: Гибкость в организации учебного процесса

Учебный план должен быть достаточно гибким, чтобы позволить детям работать над проектами, которые их интересуют. Это может включать в себя предоставление дополнительных ресурсов и времени для выполнения задач. Дополнительные рекомендации по обеспечению гибкости в организации учебного процесса включают:

1. Адаптация учебного материала под интересы ученика. Педагогам следует адаптировать учебные материалы и задания таким образом, чтобы они соответствовали интересам и потребностям одарённых детей. Например, если ученик проявляет интерес к астрономии, можно включить темы, связанные с этой областью, в рамках курса физики или математики.

2. Проектная деятельность. Создание условий для проектной работы позволяет одарённым детям заниматься теми темами, которые их увлекают, и развивать навыки самостоятельного исследования. Проекты могут быть как индивидуальными, так и групповыми, и охватывать различные предметные области. Важно предоставить достаточно времени и ресурсов для выполнения таких проектов.

3. Индивидуальные сроки выполнения заданий. В рамках гибкого учебного плана можно предусмотреть индивидуальные сроки для выполнения заданий и проектов. Это поможет детям работать в своём темпе и углубляться в интересующие их темы без лишнего давления.

4. Использование разнообразных форматов обучения. Педагогам следует использовать различные форматы обучения, такие как лекции, семинары, вебинары и мастер-классы. Это разнообразие поможет поддерживать высокий уровень интереса и мотивации, а также позволит ученикам выбирать наиболее удобные и эффективные способы освоения материала.

5. Создание учебного пространства. Гибкость также включает в себя организацию пространства для обучения. Это может быть создание зон для самостоятельной работы, групповой деятельности и творческих заданий. Физическая среда должна способствовать комфортному и продуктивному обучению.

6. Предоставление дополнительных ресурсов. Обеспечение доступа к дополнительным образовательным ресурсам, таким как онлайн-курсы, специализированные книги и научные журналы, может значительно обогатить учебный процесс. Эти ресурсы позволяют детям углубиться в интересующие их темы и развивать свои навыки за пределами стандартного учебного плана.

7. Поощрение и поддержка самостоятельной работы. Поддержка самостоятельной работы включает в себя не только предоставление ресурсов, но и помощь в организации и планировании работы. Педагоги могут консультировать учеников по вопросам исследовательской деятельности, помогать им ставить цели и разрабатывать стратегии для их достижения.

8. Гибкость в оценивании. Подход к оцениванию также должен быть гибким. Оценка может включать как традиционные тесты и экзамены, так и альтернативные формы, такие как презентации проектов, исследовательские работы и портфолио. Это позволяет более полно оценить достижения и прогресс одарённого ученика.

Обеспечение гибкости в организации учебного процесса поможет максимально адаптировать обучение под уникальные потребности и интересы каждого одарённого ребёнка, что в свою очередь будет способствовать более эффективному и качественному образовательному процессу.

II. Развитие критического мышления и творческих способностей

Совет 3: Внедрение методик развивающего обучения, таких как проектная деятельность, исследования и экспериментирование, помогает развивать критическое мышление и творческий подход к решению проблем. Эти методы способствуют активному вовлечению учащихся в процесс обучения, позволяют им применять знания на практике и формируют навыки самостоятельного анализа и аргументированного подхода. Кроме того, они стимулируют сотрудничество и коммуникацию между учениками, развивают навыки организации и управления временем, а также учат принимать решения в условиях неопределенности и нестабильности.

Совет 4: Поощрение независимости и самостоятельности. Одарённые дети часто стремятся к самостоятельной деятельности. Поддержка этого стремления может включать в себя предоставление возможностей для самостоятельного исследования тем, которые их интересуют.

III. Использование технологий и инновационных методов

Совет 5: Интеграция современных технологий в учебный процесс может значительно повысить интерес и мотивацию детей. Использование образовательных платформ, программного обеспечения для создания проектов и виртуальных лабораторий обогащает учебный процесс, предоставляя учащимся доступ к интерактивным и мультимедийным ресурсам. Это позволяет визуализировать сложные концепции, проводить симуляции и эксперименты, которые в традиционных условиях могли бы быть недоступны. Технологии также способствуют индивидуализации обучения, позволяя адаптировать материалы под потребности каждого ученика и предоставляя инструменты для самооценки и обратной связи. В дополнение, они развивают навыки работы с информацией и цифровой грамотности, что важно в современном мире.

Совет 6: Применение интерактивных методов обучения, таких как игровое обучение, симуляции и дискуссии, может сделать учебный процесс более увлекательным и эффективным для одарённых детей. Эти методы способствуют активному вовлечению учащихся, позволяют им применять знания на практике, развивать критическое мышление и креативность, а также адаптировать обучение под их индивидуальные потребности и интересы. Игровое обучение стимулирует мотивацию и интерес к предмету, симуляции помогают увидеть реальные применения знаний, а дискуссии развивают аналитические навыки и умение аргументировать свою точку зрения.

Совет 7: Обеспечение психологической поддержки. Одарённые дети могут испытывать стресс из-за высоких ожиданий или недостатка соратников. Психологическая поддержка и создание комфортной социальной среды помогут им чувствовать себя уверенно.

Совет 8: Организация групповой работы и социальных взаимодействий. Сотрудничество с другими одарёнными детьми может способствовать обмену идеями и расширению горизонтов. Создание специальных групп или клубов по интересам может помочь в этом.

IV. Профессиональное развитие педагогов

Совет 9: Постоянное повышение квалификации. Педагогам рекомендуется регулярно обновлять свои знания о новых методах и подходах работы с одарёнными

детьми. Участие в семинарах, тренингах и курсах повышения квалификации может быть очень полезным.

Совет 10: Сотрудничество с коллегами и обмен опытом. Обмен опытом с другими педагогами, работающими с одарёнными детьми, может привести к новым идеям и методам. Создание профессиональных сообществ и сетей также может способствовать профессиональному росту.

Заключение

Работа с одарёнными детьми требует от педагогов особых навыков и подходов. Индивидуализация обучения, развитие критического мышления, использование современных технологий, социальная и эмоциональная поддержка, а также постоянное профессиональное развитие являются ключевыми аспектами, которые помогут повысить эффективность и качество образования. Внедрение указанных советов в практику может существенно улучшить образовательные результаты и удовлетворённость одарённых учеников.

Литература

1. Гончарова, О. В. (2022). Педагогическая поддержка одарённых детей: теоретические и практические аспекты. Москва: Издательство «Научная книга».
2. Захарова, Н. И. (2021). Современные методы работы с одарёнными детьми. Санкт-Петербург: Издательство «Педагогическая мысль».
3. Левин, А. И. (2020). Инновационные технологии в образовании: работа с одарёнными детьми. Новосибирск: Издательство «Университетская книга».
4. Макарова, Е. С. (2019). Психологическая поддержка одарённых учащихся. Екатеринбург: Издательство «Психологический центр».
5. Рябов, С. А. (2023). Практические аспекты индивидуализации обучения одарённых детей. Казань: Издательство «Образование и наука».
6. Таланты, возможности, развитие: материалы Всероссийской научно-практической конференции / ред. А. И. Пономарев. – М.: Издательство МПГУ, 2015.
7. Коваленко П. Д. Одарённые дети: диагностика, психолого-педагогическая поддержка и развитие / П. Д. Коваленко, О. В. Парамонова. – М.: Институт практической психологии, 2018.
8. Яролдинская А. В. Психология одарённости: теория и практика / А. В. Яролдинская. – М.: Издательство МГУП, 2019.
9. Стернберг, Р. (2018). Индивидуализация обучения: от теории к практике. Издательство Академия.
10. Саймон, Б. (2020). Расширенное обучение и его влияние на одарённых детей. Научный журнал "Образование и наука".

ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ДАРЫНДЫ БАЛАЛАР: ЖЕКЕ ТҮЛҒАЛЫҚ ЖӘНЕ АКАДЕМИЯЛЫҚ ӨСУГЕ ЫҚПАЛ ЕТУДЕ ҚАБІЛЕТТІ ОҚУШЫЛАРДЫ АНЫҚТАУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Есіркепова Айымгүл Тыныштыққызы

Ақтөбе қаласы

Х.Доспанова атындағы №14 орта мектебінің физика пәні мұғалімі

Аннотация

Қазіргі қоғамның дамуында дарынды балаларды анықтау және оларды дамыту ерекше маңызды. Заманауи технологиялар бұл үдерісті едәуір жеңілдетіп, дарынды оқушылардың қабілеттерін анықтауда жаңа мүмкіндіктер ашады. Бұл мақалада біз дарынды балаларды анықтау жолдарын, заманауи технологиялардың рөлін және олардың жеке тұлғалық және академиялық өсуіне қалай ықпал ететінін қарастырамыз. Дарынды балаларды анықтаудың маңыздылығы. Дарынды балалар – ерекше қабілеттерге ие, оқу мен шығармашылықта жоғары нәтижелер көрсететін оқушылар. Оларды ерте кезеңде анықтау өте маңызды, себебі бұл балалардың қабілеттерін дамытып, олардың толық әлеуетін ашуға мүмкіндік береді. Дәстүрлі әдістер, мысалы, тестілеу және мұғалімдердің бағалауы, дарынды оқушыларды анықтауда әлі де қолданылып келеді. Бірақ олар әрқашан объективті бола бермейді және барлық балалардың қабілеттерін бірдей анықтай алмауы мүмкін.

Выявление одаренных детей и их развитие особенно важно в развитии современного общества. Современные технологии значительно упрощают этот процесс и открывают новые возможности в выявлении способностей одаренных учащихся. В этой статье мы рассмотрим способы выявления одаренных детей, роль современных технологий и то, как они способствуют их личностному и академическому росту. Важность выявления одарённых детей. Одаренные дети – это учащиеся, обладающие особыми способностями и показывающие высокие результаты в обучении и творчестве. Очень важно выявить их на раннем этапе, поскольку это позволяет детям развить свои способности и раскрыть весь свой потенциал. Традиционные методы, такие как тестирование и оценка учителей, по-прежнему используются для выявления одаренных учеников. Но они не всегда объективны и не могут одинаково определять способности всех детей.

Identification of gifted children and their development is especially important in the development of modern society. Modern technologies greatly simplify this process and open up new opportunities in identifying the abilities of gifted students. In this article, we will look at ways to identify gifted children, the role of modern technology and how it contributes to their personal and academic growth. The importance of identifying gifted children. Gifted children are students who have special abilities and show high results in learning and creativity. It is important to identify them early as this allows children to develop their abilities and reach their full potential.

Заманауи технологиялардың рөлі

Заманауи технологиялар дарынды балаларды анықтауда және олардың дамуын қолдауда үлкен рөл атқарады. Міне, бірнеше әдістер:

1. Аналитикалық құралдар: Білім беру платформалары мен арнайы бағдарламалар арқылы оқушылардың оқу жетістіктері мен қабілеттерін талдау мүмкіндігі бар. Бұл жүйелер үлкен мәліметтерді (Big Data) өңдей отырып, оқушылардың белгілі бір пәндерге қызығушылығы мен дарындылығын анықтайды.

2. Онлайн тестілеу және бағалау жүйелері: Жасанды интеллектке негізделген тестілеу платформалары оқушылардың ойлау қабілетін, шығармашылық потенциалын және академиялық білімін нақты анықтауға мүмкіндік береді. Мұндай жүйелер әр оқушыға жеке ұсыныстар беріп, олардың даму жолын айқындай алады.

3. Қашықтықтан оқыту платформалары: Онлайн оқыту жүйелері дарынды балалардың оқу бағдарламасын дербестендіруге мүмкіндік береді. Бұл платформалар оқушыларға өз темпінде оқуға және күрделі тапсырмаларды орындауға жағдай жасайды.

4. Виртуалды және кеңейтілген шындық (VR/AR): VR және AR технологиялары дарынды балалардың шығармашылық әлеуетін арттыруға мүмкіндік береді. Олар күрделі мәселелерді шешуде жаңа тәсілдерді қолдануға, оқушылардың логикалық және кеңістіктік ойлау қабілетін дамытуға көмектеседі.

Дарынды балаларды анықтау жолдары

1. Жеке оқу жетістіктерін бақылау: Әрбір оқушының оқу жетістіктерін жүйелі түрде бақылау арқылы оның қабілеттерін анықтауға болады. Бұл үшін аналитикалық жүйелер мен онлайн платформалар көмектеседі, олар оқушының білім деңгейін және оның динамикасын қадағалайды.

2. Жеке портфолио құру: Оқушылардың шығармашылық және академиялық жетістіктерін жинақтайтын жеке портфолио жүйесі дарынды балаларды анықтауда маңызды құрал болып табылады. Бұл портфолио баланың қызығушылықтарын, шығармашылық жобаларын және өзге де жетістіктерін ескеріп, оның даралығын көрсетеді.

3. Жасанды интеллект және машиналық оқыту: Жасанды интеллектке негізделген жүйелер оқушылардың оқудағы және шығармашылықтағы үлгерімін талдайды. Мұндай технологиялар оқушылардың қабілеттерін, қызығушылықтарын және дарындылығын анықтау үшін үлкен деректерді өңдейді.

4. Психологиялық тесттер және диагностика: Оқушылардың психологиялық және когнитивтік ерекшеліктерін анықтау арқылы олардың дарындылығын бағалау. Бұл тесттер олардың логикалық ойлау, креативтілік, есте сақтау қабілеті және эмоционалдық интеллект деңгейін анықтауға көмектеседі. Жеке тұлғалық және академиялық өсуге ықпал ету

Дарынды балаларды ерте анықтау олардың жеке тұлғалық және академиялық өсуіне үлкен ықпал етеді. Заманауи технологиялар бұл процессті жеңілдетіп қана қоймай, оқушылардың қызығушылықтары мен қабілеттерін ескере отырып, оқу бағдарламаларын дербестендіруге мүмкіндік береді. Мысалы, арнайы әзірленген оқу бағдарламалары дарынды балаларға өз қабілеттерін толықтай жүзеге асыруға жағдай жасайды. Сонымен қатар, виртуалды шындық технологиялары мен кеңейтілген шындық құралдары оқушыларға күрделі мәселелерді шешу дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Қорытынды

Заманауи технологиялар дарынды балаларды анықтауда және оларды дамытуда қуатты құрал болып табылады. Олар әр оқушының жеке қабілеттерін ескеріп, олардың академиялық және жеке тұлғалық өсуіне ықпал етеді. Дарынды балаларды анықтауда дәстүрлі әдістер мен жаңа технологияларды үйлестіру арқылы біз әр баланың әлеуетін толықтай ашуға және оны қоғамның игілігіне бағыттауға мүмкіндік аламыз. Заманауи технологиялар дарынды балалардың қабілеттерін анықтау мен дамытуда маңызды рөл атқарады. Төменде бұл технологиялардың негізгі бағыттары мен олардың дарынды балаларға тигізетін ықпалы талқыланады: Жасанды интеллект және оқу платформалары: Жасанды интеллект (ЖИ) арқылы жұмыс істейтін платформалар оқушылардың білім деңгейін автоматты түрде талдап, олардың мықты және әлсіз жақтарын анықтайды. Бұл платформалар оқушыларға бейімделген оқу жоспарларын ұсына отырып, олардың қабілеттерін барынша дамытуға көмектеседі. Мысалы, кейбір оқу платформалары дарынды балаларға күрделі тапсырмалар ұсынып, олардың ойлау қабілетін жақсартуға ықпал етеді. Онлайн курстар мен ресурстар:

Онлайн курстар, вебинарлар және түрлі білім беру ресурстары арқылы дарынды балалар өз қызығушылықтарын арттырып, тереңірек білім алуға мүмкіндік алады. Олардың әртүрлі саладағы қызығушылықтарын қанағаттандыратын көптеген ресурстар бар, мысалы, программалау, робототехника, математика, ғылым және өнер. Мобильді

қосымшалар: Оқу үрдісін тиімді ететін түрлі мобильді қосымшалар дарынды балалардың білімін жетілдіруге ықпал етеді. Бұл қосымшалар ойын формасында ұсынылып, баланың қызығушылығын арттырады. Кейбір қосымшалар балаларға шығармашылық тапсырмалар беріп, олардың ойлау қабілетін дамытады. Виртуалды және кеңейтілген шындық (VR/AR): Виртуалды және кеңейтілген шындық технологиялары оқу үрдісін интерактивті және тартымды етеді. Бұл технологиялар арқылы оқушылар күрделі ғылыми эксперименттерді, тарихи оқиғаларды немесе өнер туындыларын зерттеп, білімдерін тереңдете алады. Дарынды балалар үшін бұл технологиялар жаңа мүмкіндіктер ашып, олардың шығармашылық және зияткерлік қабілеттерін дамытуға септігін тигізеді. Әлеуметтік желілер мен білім беру қауымдастықтары: Әлеуметтік желілер мен білім беру қауымдастықтары арқылы дарынды балалар өз қабілеттерін көрсетіп, пікірлес адамдармен байланыс орната алады. Бұл балаларға өздерін дамыту үшін қажетті ақпарат пен қолдау табуға мүмкіндік береді. Интернеттегі форумдар мен топтар арқылы балалар өз саласында жетістіктерге жеткен адамдармен тәжірибе алмасып, жаңа идеялармен бөлісе алады.

Заманауи технологиялар дарынды балаларды анықтап, олардың қабілеттерін барынша дамытуға мүмкіндік береді. Бұл технологиялар оқушылардың білімін тереңдетіп, олардың шығармашылық, зияткерлік және әлеуметтік дағдыларын дамытудың маңызды құралы болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Гарднер, Г. (2020). Көпқырлы интеллект теориясы: дарынды балаларды оқытудағы жаңа көзқарастар. Алматы: «Атамұра» баспасы.
2. Тұрғынбаева, Б. (2021). Жеке тұлғаны дамытудағы заманауи технологиялар: дарынды балаларды оқыту әдістері. Нұр-Сұлтан: «Фолиант» баспасы.
3. Шевченко, М. (2022). Оқу мен оқытудағы заманауи әдістемелер: дарынды балаларды айқындау және қолдау. Астана: «Алаш» баспасы.
4. Садықова, Л. (2019). Талантты балалардың академиялық өсуіне арналған инновациялық технологиялар. Қарағанды: «Арман-ПВ» баспасы.
5. Айтқұлова, Ә. (2020). Дарынды балаларды оқытудағы жеке тұлғалық және академиялық өсу стратегиялары. Түркістан: «Тұран» баспасы.
6. Кумарова, Р. (2021). Заманауи білім беру технологиялары және дарынды балаларды айқындаудың жолдары. Шымкент: «Қазақ университеті» баспасы.
7. Ахметова, Г. (2023). Білім беру саласындағы жаңа технологиялар: дарынды балалардың дамуына әсері. Павлодар: «Ғылым» баспасы.
8. Мұратбекова, З. (2022). Дарынды балалардың жеке дамуына ықпал ететін әдістер мен технологиялар. Ақтөбе: «Өрлеу» баспасы.
9. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. (2022). Дарынды балаларға арналған арнайы бағдарламалар мен құралдар. Астана: ҚР БҒМ.
10. Жұмағұлова, А. (2021). Дарынды балаларды анықтау және қолдау: заманауи әдістемелер мен технологиялар. Қостанай: «Эрудит» баспасы.

«АТОМ ЖӘНЕ АТОМ ЯДРОСЫ» БӨЛІМІН ОҚЫТУДА КЕЗДЕСЕТІН МӘСЕЛЕЛЕРДІ ЖИНАҚТАП ШЕШУДЕ САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Жулбекова Зарина Беркиновна
Ақтөбе облысы, Хромтау ауданы
№6 Хромтау гимназиясының физика пәні мұғалімі,
физика педагогін даярлау мамандығының магистрі

Аннотация

Мақалада орта мектептерде физика пәнінің «Атом және атом ядросы» бөлімін оқытуда оқушылардың функционалдық ойлау қабілетін қалыптастыру, дамыту мәселелері қарастырылған. Осы мақсатты жүзеге асыруда физиканың қолданбалы мүмкіндіктерін ашудың, оқушылардың өз бетінше жұмыс жасаулары, логикалық тапсырмаларды орындаудың және сапалық есептерді шығарудың маңызы қарастырылған. Сондай-ақ, оқушылардың «Атом және атом ядросы» бөлімін оқу барысында кездесетін мәселелер мен қиындтарды шешу барысында сандық технологияларды қолдан отырып, заңдылықтардың табиғатпен етене байланысты екенін түсіндіп, күнделікті өмірден ол заңдылықтарды көріп, түсіне алу мәселелері қарастырылған.

В статье рассматривается формирование и развитие у учащихся навыков функционального мышления при обучении физике «Атом и атомное ядро» в общеобразовательных школах. Для достижения этой цели рассматривается важность раскрытия прикладных возможностей физики, самостоятельной работы студентов, выполнения логических задач и решения качественных задач. Студенты также смогут понять законы природы с помощью цифровых технологий для решения проблем и трудностей, возникающих при изучении раздела «Атом и атомное ядро», а также увидеть и понять эти законы в повседневной жизни.

The article deals with the formation and development of students' functional thinking skills in the teaching of physics "Atom and atomic nucleus" in secondary schools. In order to achieve this goal, the importance of discovering the applied capabilities of physics, independent work of students, the performance of logical tasks and the solution of qualitative problems is considered. Students will also be able to understand the laws of nature through the use of digital technologies to solve problems and difficulties encountered in the study of the "Atom and atomic nucleus" section, and to see and understand these laws in everyday life.

Кіріспе

Білім берудегі қазіргі заманның талабына сай - шығармашылықпен ізденіп, жұмыс жасайтын, бәсекеге қабілетті, құзіретті азамат пен азаматша тәрбиелеу. Қазіргі өркениеттің дамып, ақпараттар ағыны кеңінен етек жайып отырған жағдайында мектептегі білім берудің мақсаты мен қызметі елеулі өзгеріске ұшырады. Бүгінгі қоғамдағы мектептер алдындағы мақсат – күнделікті өмірдің барлық саласында белсенді шығармашылық іс-әрекетке қабілетті еркін тұлға тәрбиелеу, яғни өз білімін өз бетінше үнемі жоғарылатып, жеке басына және қоғамға пайда келтіретін, сыни ойлай білетін тұлғаны қалыптастыру. Енді білім алушыдан аса көлемді ақпаратты меңгеріп қана қоймай, оны нақты өмірде қолдана білуі талап етіледі. Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін ұйымдарында оқыту - білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты және үлгілік оқу жоспарына сәйкес жүзеге асады.

Бұл құзіреттіліктер білімді игеру үшін оқушылардың өздерінің де оқу үдерісіне белсенді түрде қатысуын талап етеді. Мұғалімдер өз кезегінде, өзінің сабақ беруіне ғана емес, оқушылардың оқуға ептілігін, ынтасын дамытуға назар аударуы тиіс. Осы мақсатта мұғалім оқыту ортасын құру керек [3, 70 бет].

Мектептегі оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру барысында - белсенділік, рөлдік ойын, дара тұлғаға бағдарланған оқыту және сұрақ-жауап әдістері арқылы жүзеге асатын жағдаяттық, сұхбаттық, құзыреттіліктерді қалыптастыратын тапсырмалар кешенді жүргізіліп отырса, онда білім - білік, дағдыларды игерту нәтижелі болатыны және әлемнің дамыған елдерімен бәсекелестікке қабілетті боларымыз анық.

Негізгі бөлім

Физикалық білімді жедел дамыту мен оқушыларға меңгерту барысында әр алуан көрнекі және техникалық құралдарды (модельдерді, кестелерді, тірек сызбаларды, суреттерді, жаңа технологияларды) тиімді пайдаланып, іске асыру қазіргі мұғалімдердің негізгі мақсаты болып табылады.

Физика пәнінің оқыту процесін жетілдіру оқушылардың танымдық белсенділігі мен іздемаздығын арттыруға негізделген. Оқу танымдық қызметі барысында оқушылар өздеріне қажетті деген білімді игеріп қана қоймастан, танымдық қабілеті мен шығармашылдық ойлауы да дамытылады.

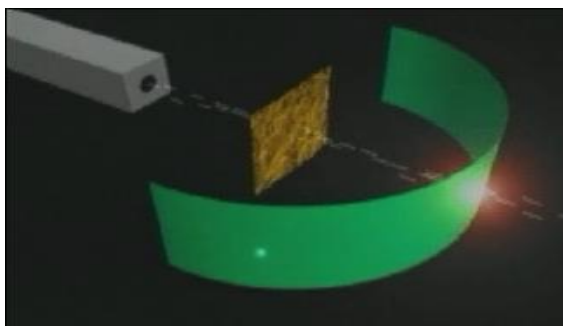
Мектеп физика курсының соңғы бөлімі болып саналатын «Атом және атом ядросы» бөлімінде микроәлем туралы ілімнің негізгі мәселелері қарастырылады. Бұл ілімді игеру әдістемелік тұрғыдан әрқашанда біршама қиындықтар туғызып отырды, өйткені осы әрекеттің нәтижесінде классикалық физиканың негізгі түсініктері мен қағидалары туралы ұғымдарды қайта қарау арқылы жаңа түсініктер мен заңдылықтарды енгізуге тура келеді [1].

Оқытудың ақпараттық технологиясы – бұл ақпаратпен жұмыс жасау үшін арнайы тәсілдер, педагогикалық технологиялар, бағдарламалық және техникалық құралдар (кино, аудио және видеокұралдар, компьютерлер, телекоммуникациялық желілер).

Мектепте 9-11 сынып оқу бағдарламасында физика пәнінде «Атом құрылысы» тақырыбы негізгі кіріспе болып табылады. Ол тақырыпты қарастырғанда Резерфорд тәжірибесі аталып, зерттеу жұмыстарына, даму тарихына жете назар аударылады. Сондықтан Резерфорд тәжірибесіне тоқталмай атом құрылысын идеал модель ретінде компьютер көмегімен түсіндіріп, сол мезетте сұрақ-жауап ретінде оқушы білімін тексеріп отыру арқылы мол жетістікке жетуге болады [2].

Атом құрылысы теориясына тоқталайық. 1911 жылы Эрнест Резерфорд және оның шәкірттері қосылып альфа-бөлшектерінің өте жұқа алтын және де оның платина пластинкаларынан өтуін зерттеді. Көптеген тәжірибе нәтижесін талдай келе, 1911 жылы Резерфорд Күн жүйесіне өте ұқсас атомның планетарлық моделін ұсынады. Ұсынылған модель бойынша атом оң зарядталған ядродан және оны айналып жүретін теріс зарядты электрондардан тұрады. Ядроның төңірегіндегі мұндай электрондарды орбиталдық электрондар деп атайды, ал олардың жиынын электрондық қабықша деп атайды [3].

Олар алтын фольга атомдарымен α -бөлшектерді шашырату әдісін қолданды. Алтынды алған себептері ол өте жеңіл иленеді, сондықтан фольга қалыңдығын өте жұқа етіп жасауға болады (1-сурет).

1-сурет. Резерфорд тәжірибесінің анимациялық көрінісі

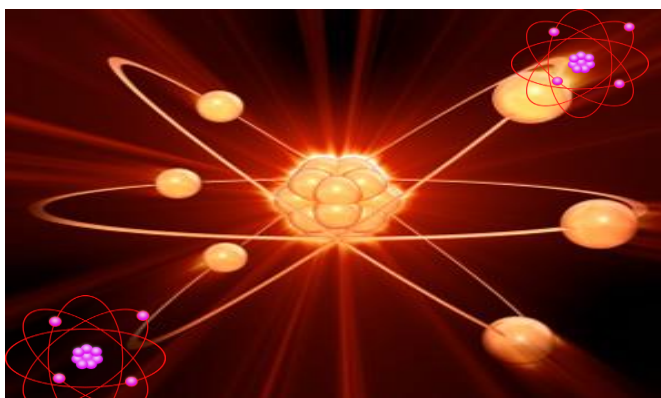
Тәжірибені қондырғы көмегімен жүргізіп, радиоактивті перапараттан шыққан α – бөлшектердің жіңішке шоғы тежеу қабілеттілігі қалыңдығы 1,6 мм болатын ауа қабатына

эквивалентті жұқа фольга арқылы өткізілді. Содан кейін ол күкіртті мырышпен қапталған экранға түсті. Сол экранға соғылғанда, α – бөлшектер қараңғыда микроскоп арқылы бақылай алатындай әлсіз жарық ұшқындарын туғызды. Тәжірибе барсының мақсаты берілген уақыт аралығында байқалатын жарқылдардың ауытқу бұрышына тәуелділігін анықтау болып табылады [4].

Тәжірибені қорытындылай келе Резерфорд өз моделін көпшілікке ұсынды. Резерфорд атомның оң зарядының ортасында орналасқан радиусы шамамен 10^{-15} м-ден өте аз көлемге жинақталған деген қорытындыға тоқталды. Бұл орталық бөлшекті Резерфорд ядросы деп аталады. Ядроны айнала әр түрлі орбиталар бойымен электрондар қозғалып жүреді. Бұл үлгі күн жүйесінің құрылымына ұқсайтын болғандықтан, оны атомның планетерлық моделі деп атаған [5].

Ядро атом көлемінің өте кішкене орталық бөлігін алып тұрады. Атом ядросының радиусы 10^{-15} м, атомның радиусы 10^{-10} м шамасына келеді. Егерде атомның көлемін футбол алаңы аумағына дейін үлкейтіп көретін болсақ, онда атом ядросының көлемі футбол алаңымен салыстырғанда түсіп қалған шиі дәніндей ғана болып көрінер еді.

Атомдар қалыпты жағдайда бейтарап болатындықтан, электрондардың заряды мен ядроның заряды бірін-бірі теңгеріп тұрады. Атомның дәл өзі сияқты оның ядросы да құрамдас бөлшек болып анықталды. Атом ядросының құрамына кіретін оң зарядты бөлшектерді протондар деп атайды. Әрбір электронның және де протонның заряды бір элементар зарядқа теңдей. ($e = 1.6 \cdot 10^{-19}$ Кл) (2-сурет) [6].

2-сурет. Атомның ғаламшарлық моделінің анимациялық көрінісі

Жоғарыда жасалған тәжірибелерге сүйене отырып, Резерфорд атомның планеталық моделін жасады: ғаламшарлардың Күнді айнала қозғалатыны сияқты, электрондар ядроны айнала қозғалады [7].

Компьютерлік модельдер әдеттегі физика есептерін жаңа мазмұнымен толықтыруға мүмкіндік береді, оларды анағұрлым қолайлы, қызықты етеді. Көзбен көріп, қолмен ұстай алмайтын процестердің анимациялық моделдері есептер шығару кезінде берілген құбылысты тереңінен түсінуге мүмкіндік береді.

Мысал 1. Лайман сериясы бойынша сутектің спектр сызықтарындағы ең үлкен толқын ұзындығы 0,12 мкм сәйкес келеді. Ридберг тұрақтысы белгісіз деп, Бальмер сериясындағы λ толқын ұзындығын тап.

Бұл есепті шығармас бұрын теориясына тоқталып кеткен дұрыс:

Швейцариялық физик оқытушы И.Бальмер сутегі атомының көрінетін аймақтағы толқын ұзындықтарын есептеуге болатындай етіп формула ойлап тапты. (Осыны оқушыларға айту керек). Ал 1890 жылы швед елінің физигі Ю.Ридберг Бальмер формуласын төмендегідей түрге келтірді.

$$\nu_{kn} = R \left(\frac{1}{n^2} - \frac{1}{k^2} \right) \quad (1)$$

Формуладағы: $R = 3,2896 \cdot 10^{15} \text{ Гц}$ - Ридберг тұрақтысы деп аталады, n және k – бүтін сандар, $n < k$ болу керек [8].

Сутегі атомының көрінетін аймағының спектральді сызықтарының жиілігі $n=2$ және $k=3,4,5...$ болғанда байқайды. Олардың жиынтығы Бальмер сериясын құрайды. 1906 жылы америка елінің физигі – экспериментті Т.Лайман ашқан және де Лайманның атымен аталатын ультракүлгін аймақтағы спектр сызықтары, яғни $n=1$, ал $k=2,3,4$ сызықтары беріледі. Ал неміс елінің физигі Ф.Пашен 1908 жылы $n=3$ ал, $k=4,5,6$ болатын инфрақызыл аймақтағы серияны ашты. Осы жерде оқушыларға келесі анимациялық түсірілімді көрсеткен тиімді болады (3-сурет) [9].

3-сурет. Лайман, Бальмер серияларына берілген көрінісі

Берілгені:

$$Z=1$$

$$\lambda_n = 1 \text{ мкм} = 1,2 \cdot 10^{-7} \text{ м}$$

$$m_B = 2$$

$$\lambda_B - ?$$

Шешуі: $\nu = \frac{1}{\lambda}$ екенін ескере отырып,

$$\frac{1}{\lambda} = R \cdot \left(\frac{1}{m^2} - \frac{1}{n^2} \right) \text{ формуласын қолданамыз}$$

$$\frac{1}{\lambda} = R \cdot \left(\frac{1}{2^2} - \frac{1}{2^2} \right)$$

$$\frac{1}{\lambda} = R \cdot \left(\frac{1}{2^2} - \frac{1}{3^2} \right)$$

$$\lambda_B = \lambda_n \frac{\left(\frac{1}{1^2} - \frac{1}{2^2} \right)}{\left(\frac{1}{2^2} - \frac{1}{3^2} \right)}$$

Бальмер сериясының λ толқын ұзындығын анықтаймыз?

Жауабы: $\lambda_B = 0,648 \text{ мкм}$.

Мысал 2. Сутегі атомы монохроматты жарық квантымен сәулеленгенде, электрон ($n_1=1$) стационар күйден ($n_3=3$) стационар күйге өтті. Бастапқы қалпына ($n_3=3$) үшінші күйден ($n_2=2$) екіншіге одан ($n=1$) бірінші күйге өтті. Осы ауысымдағы жұтылу және шығару E_1, E_2, E_3 энергияларын анықта.

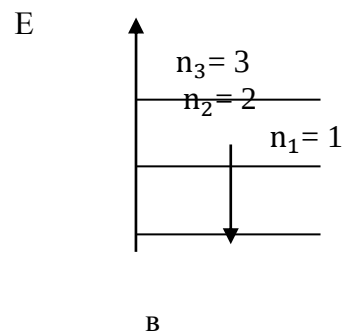
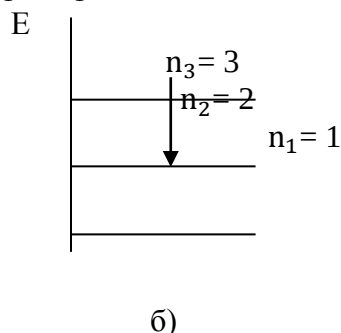
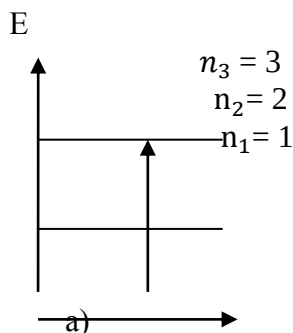
Берілгені: $n_1 = 1, n_2 = 2, n_3 = 3$

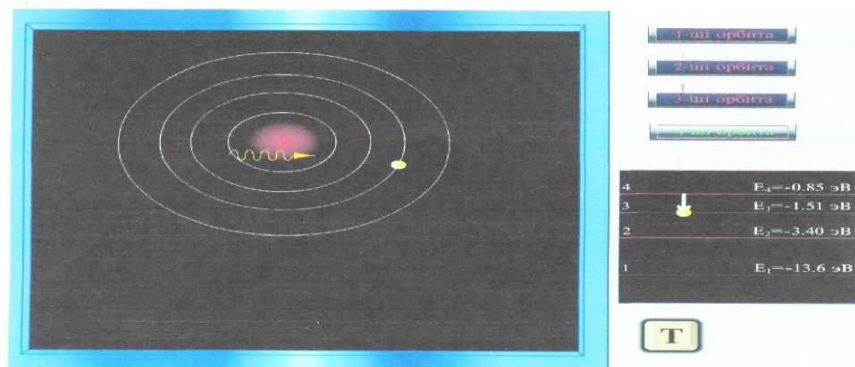
$$R = 3,2 \cdot 10^{15} \text{ Гц}, \quad h = 6,62 \cdot 10^{-34} \text{ Дж} \cdot \text{с}$$

$$E_1 - ? \quad E_2 - ? \quad E_3 - ?$$

Шешуі: Сутегі атомы бірінші энергетикалық күйден үшінші күйге өткенде E_1 энергияны жұтады, оны мына формуламен анықтаймыз (4-сурет) [10].

$$E_1 = h \nu_1$$

4-сурет. Энергетикалық денгейлер бейне көрінісі

Енді жиілігін ν_1 анықтаймыз

$\nu_1 = R(\frac{1}{n_1^2} - \frac{1}{n_2^2})$. Бұл Бальмер формуласы.

Түсініктеме: Сутегі атомы үшін әртүрлі мақсатта мына формуланы қолдануға болады

$$\nu = R(\frac{1}{3^2} - \frac{1}{n^2}) \quad n=4,5,6 \quad \text{Пашен формуласы}$$

$$\nu = R(\frac{1}{1^2} - \frac{1}{n^2}) \quad n=2,3,4 \quad \text{Лайман формуласы}$$

Қазіргі есепте Лайман формуласын қолдануға болады. Бірақ бәріне ең ортақ формула Бальмер формуласы

$$E_1 = h\nu_1 \quad E_1 = hR(\frac{1}{n_1^2} - \frac{1}{n_2^2})$$

$$E_2 = hR(\frac{1}{n_1^2} - \frac{1}{n_3^2}) \quad E_3 = hR(\frac{1}{n_1^2} - \frac{1}{n_4^2})$$

Осыдан ауысым кезіндегі энергияларды анықтаймыз.

$$E_1 = 6,62 \cdot 10^{-34} \cdot 3,2 \cdot 10^{15} (\frac{1}{1^2} - \frac{1}{3^2}) \text{ Дж} = 1,9 \cdot 10^{-18} \text{ Дж} = 11,9 \text{ эВ}$$

$$E_2 = 6,62 \cdot 10^{-34} \cdot 3,2 \cdot 10^{15} (\frac{1}{2^2} - \frac{1}{3^2}) \text{ Дж} = 3,0 \cdot 10^{-19} \text{ Дж} = 1,9 \text{ эВ}$$

$$E_3 = 6,62 \cdot 10^{-34} \cdot 3,2 \cdot 10^{15} (\frac{1}{1^2} - \frac{1}{2^2}) \text{ Дж} = 1,6 \cdot 10^{-18} \text{ Дж} = 10 \text{ эВ}$$

Қорытынды

Қазіргі заман талабына сай кезеңде қоғам орта білім беретін мектептердің алдына өзін-өзі дамытуға, өз ақыл-ойы мен жігерін іске асыруға, өз бетінше жауапты шешімдер қабылдауға қабілетті жеке тұлғаларды қалыптастыру міндетін қойып отыр. Бұл мәселелерді шешудің тиімді жолының бірі - мектептегі оқу үрдісінде компьютерлік модельдер мен анимациялық көрсетілімдерді пайдалану деп білеміз. Ал мектептерді жаппай компьютерлендіру оқыту теориясы мен практикасы алдына оны сапалы әрі тиімді қолданудың ғылыми-әдістемелік жолдарын іздеп табуда.

Мемлекеттік бағдарламасы бойынша 11-сыныптарда қоғамдық жаратылыстану-математикалық бағыт бойынша «Атомдық және кванттық физика» бөліміне 15 сағат, «Атом ядросының физикасы» бөліміне 7 сағат, жалпы 22 сағат бөлінеді. Ал 11-сыныптарда қоғамдық гуманитарлық бағыт бойынша «Атомдық және кванттық физика» бөліміне 8 сағат, «Атом ядросының физикасы» бөліміне 7 сағат берілген.

Мемлекеттік бағдарламасы бойынша 9-сыныптарда қоғамдық жаратылыстану-математикалық бағыт бойынша «Атом құрылысы. Атомдық құбылыстар» бөліміне 7 сағат, «Атом ядросы» бөліміне 5 сағат бөлінеді.

Мектеп бағдарламасындағы физиканы оқыту, атап айтқанда «Атом және ядролық физика» бөліміне аз сағат бөлінгені және де бұл бөлім негізінен 11-сыныптың соңғы айына сәйкес келуіне қазіргі ҰБТ-ға дайындалу себебінен бұл бөлімнің тақырыптарына шындығында өте аз уақыт бөлінеді.

Күнделікті сабаққа бейне, аудио, теледидар мен компьютерді қолдану айтарлықтай нәтиже беріп келеді. Заман ағымына сай ондай қондырғылар оқушылардың қызығушылықтырын арттырып, зейін қойып тыңдаумен қатар, түсінбей қалған сәттерін

қайталап көруге не тыңдауға, алған мағлұматтарды нақтылауға мүмкіндік береді. Оқушылар өздері де алынған ақпаратты көшіріп алып (дискетаға немесе аудио-бейне таспаларға) онымен өз ыңғайына қарай жұмыс істей алады. Мұның барлығы білім алушылардың физика пәніне деген қызығушылығын арттырып, оқушылардың жүйелі ойлауларына, құндылық бағдарламалардың қалыптасуын туғызады. Ендеше оқушылардың дүние танымын кеңейтудің, олардың белсенділік қабілеті мен біліктерін жетілдірудің қоғамдық мәні зор.

Біздің зерттеу жұмысымыздың негізгі мақсаты физика пәнін оқытуда инновациялық әдістерді қолданып сабақтың тиімділігін арттыру, сандық технологияларды қолданып сабақтың тиімділігі мен оқушылардың физика пәніне деген қызығушылықтырын арттыру және мұғалім жұмысының нәтижелі болуын қамтамасыз ету.

Осы мақсатқа сәйкес зерттеу жұмысы мына бағытта жүргізілді:

- инновациялық әдістермен өткізілген педагогикалық тәжірибені зерттеп, оны талдап, қорыту;
- оқушылардың физика пәні бойынша меңгерген білім деңгейін анықтау;
- атом және атом ядросы бөлімінің оқу материалдарын іріктеу;
- соған байланысты бағдарлама жасап, сабақты жүргізудің әдістемелік нұсқауын беру және компьютерлік модельдер мен көрсетілімдер арқылы дидактикалық материалдар дайындау;
- инновациялық әдістердің түрлерін және оны ұйымдастыруда қолданылатын әдістер жүйесінің педагогикалық эксперимент арқылы байқау;
- инновациялық әдістер арқылы оқушыларға білім бере отырып, оларды мамандыққа баулу.

Зерттеудің маңызы педагогикалық эксперимент болып табылады. Біз экспериментті алдағы педагогикалық практика кезеңіне жоспарлап отырмыз.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Жұманов К. Б. Атомдық физика. Алматы: Қазақ Университеті, 2011;
2. Қадыров Н. Ядролық физика негіздері. Алматы: Қазақ Университеті, 2000;
3. Иродов И.Е. Сборник задач по атомной и ядерной физике. –М.:Энергоатомиздат, 2004.- 215С;
4. Башарұлы Б., Токбергенова У., Қазақбаева Д. 9- сынып – Физика және астрономия.// Алматы, «Атамұра», 2003;
5. Башарұлы Б., Байжасарова., Токбергенова У., 11- сынып –Жаратылыстану-математикалық бағыт. Физика оқулығы.// Алматы, «Атамұра», 2003;
6. Орманова Ғ.К., Усембаева И. Электронные ресурсы по физике как средство формирования креативного мышления студентов. «Вестник Академии Педагогических наук Казахстана» №4, 2014ж. –С.92-97;
7. Орманова Ғ.К., Беркімбаев К.М. Болашақ физика мұғалімдерінің шығармашылық ойлау қабілетін инновациялық технологиялар көмегімен қалыптастыру әдістері. «Наука и жизнь Казахстана» №2(23).Астана қ., 2014ж. –Б 216-221;
8. Ormanova G., Ramankulov Sh., Berkimbaev K, Formation of creative thinking of future teachers on physics by means of information technologies. 2015 2nd International Conference on Civil, Materials and Environmental Sciences (CMES 2015) , March 13-14, 2015,London ,UK6 - 492-495 p;
9. Физика: жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математика бағытындағы 11-сыныбына арналған оқулық. Тұяқбаев С., Насохова Ш.Б., Кронгарт Б.А., Әбішев М.Е.“Мектеп” баспасы, 2020 ж. -186 С;
10. Физика: жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математикалық бағытындағы 10-сыныбына арналған оқулық. Закирова Н.А., Аширов Р.Р. Нұр-Сұлтан, “Арман-ПВ” баспасы, 2019 ж. -335 С.

ДАРЫНДЫ ТАЛАНТТЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ҚОЛДАУ - ЖАРҚЫН БОЛАШАҚҚА ЖЕТУДІҢ АЛҒАШҚЫ ШАРТТАРЫ

Мазина Анаргүл Жалгасбаевна

Ақтөбе қаласы

М.Арын атындағы Қарғалы қазақ орта мектебінің
физика пәні мұғалімі

«Дарынды дарын таниды»

Шерхан Мұртаза

Ұстаз – бала тәрбиесіндегі салмақты да парасатты игі істерімен қатар, нәзік те төзімді жүрегі, шәкіртіне деген сүйіспеншілігі бар тұлға. Ұстаздық жолда өмірдің сан қырлы белестерін бағындырып, заман көшінің желі қалай ессе, солай білім беретін, келешек ұрпақты жас өскіннің дәніндей баптап, аспанмен астасарлық заңғар білім беруді мақсат тұтатын да осы ұлағатты ұстаздар. Мектеп құрылымында болып жатқан өзгерістер, білім беру мақсаттарының алмасуы, оның дамытушылық сипаттарының бекітімді, жаңа форматты оқытуға көшу сияқты мәселелері мұғалімдерден шығармашылықты, жұмыстың жоғары сапасын және кәсібилікті талап етеді. Баланың бойындағы табиғат берген ерекше қабілетті, дарындылықты тани білу, оның әрі қарай дамуына бағыт-бағдар беру қажеттілігін әр мұғалім осыдан-ақ түсінуі керек. Ол үшін дарынды оқушымен жұмыстың әлеуметтік қажеттілігін сезінуі, нәтижелі әдіс-тәсілдерді талмай ізденуі, жоғары нәтижелерге жетуге ұмтылуы, ата-анасымен тығыз байланыс орнатуы, оқушымен жиі қарым-қатынаста болуы сияқты талаптарды орындайды. Дарынды балаларды іздеу, оларды оқыту мен тәрбиелеу қоғам үшін бүгінгі күні өте қажет. «Дарынды ұстаздан дарынды шәкірт шығады» демекші, дарынды оқушылардың көп болуы дарынды, шығармашылықпен жұмыс жасайтын ұстаздарға байланысты. Дарынды бала – бұл болашақта жаңа технология шығарушы, әділ саясаткер, рухы биік адам, бұл – ұлттық құндылық. Яғни, білім алушылар алған білімдерін өз өмірлерінің қажеттілігіне айналдыра алады деген сөз. Ұлтымыздың алтын кені болатын дарынды балаларды тәрбиелеудің негізгі орталығы - білім ордасы. Дарынды оқушыларды іріктеу оңай жұмыс емес. Балаларның пәнге қызығушылығын білу, құштарлығын нақты анықтау. Балаға тапсырманы деңгейлеп беріп, зейінін тұрақтандыру. Баланың мінезін – құлқын ерекшелігін білу. (Нені ұнатады, нені ұнатпайды, қай кезде білімді жақсы меңгереді, қай кезде шаршайды? т.б) Баланың бір қалыпты, жүйелі жұмыс жасауына көңіл бөлу. Берілген тапсырманы бірлесе талдау. Бала қызығушылығына қолдау көрсету, орынды кеңес бере білудің маңызы зор. Табиғи дарынды, талантты балалардың қасиеттерін біліп, оның дамуына қамқорлық жасайтын: ата-ана және ұстаз. Дарынды баланың бойынан табылатын асыл қасиеттердің, өмірге құштарлықтың, биік ізгіліктің, бәрінің кілті – мыңды жығатын білімінде. Білімді, дарынды шәкірттерді тәрбиелеу, адам бойындағы қабілеттіліктің жоғары деңгейде дамуы, зерттеушілік, жобалаушылық қабілеті оның ойлауы мен іс жүзіндегі әрекеттері арқылы дамып іс-әрекет барысында ерекше жетістікке жетуі ұстаз еңбегінің жемісі.

Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында мемлекеттік саясат негізінде ең алғаш рет “Әр баланың жеке қабілетіне қарай интеллектуалды дамуы, жеке адамның дарындылығын дамыту” мәселесі қаралған. Сонымен бірге Қазақстан Республикасының Білім туралы заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және азаматтық құндылықтар мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желіге шығу» делінген. Бүгінгі таңда елімізде білім беру мазмұны жаңа бағытқа бет бұрды. Ендеше, еліміздің әлемдік үрдістерге енуі білім беру жүйесінің жаңа сапалық деңгейге өту

қажеттілігін арттыруда екені түсінікті. Қай елдің болсын өсіп-өркендеуі, ғаламдық дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына байланысты. «Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды» дегендей, жас ұрпаққа сапалы, мән-мағыналы, өнегелі тәрбие мен білім беру-бүгінгі күннің басты талабы. Қазіргі таңда елімізде білім беру жүйесінде жаңашылдық қатарына ақпараттық кеңістікті құру енгізілді. Білім беру саласында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы білімнің сапасын арттыру, білім беру үрдісін модернизациялаудың тиімді тәсілдері пайдаланылуда және одан әрі жетілдірілуде. Ақпараттық қоғамның негізгі талабы – оқушыларға ақпараттық білім негіздерін беру, логикалық ойлау, құрылымдық ойлау қабілеттерін дамыту, ақпараттық технологияны пайдалану дағдыларын қалыптастыру және оқушы әлеуметінің ақпараттық сауатты болып өсуі мен ғасыр ағымына бейімделе білуге тәрбиелеу, яғни ақпараттық қоғамға бейімдеу.

Бернард Шоу кезінде «Адамға қандай да бір нәрсені жай ғана оқыта отырып, сіз оған ешқашан да ештеңе үйретпейсіз»-деген екен. Қандай көрегендік десеңізші?! Бүгінгі желден де жүйрік дамып жатқан заманда жеке тұлғаның зияткерлік қасиеттеріне қойылатын талап та күшейді. Олар атап айтар болсақ, ақпарат ағынына бейімделу қажеттілігіміз, жаңа технологиямен «қарулануымыз», қоғамдағы өзгерістерге дер кезінде ере білуіміз секілді қажеттіліктер. Болашақты бүгіннен болжай білетін Елбасымыз айтқандай: «... Қазіргі таңдағы білім беру жүйесінің ең бірінші міндеті - сын тұрғысынан ойлайтын және ақпарат ағындарына бейімделуге қабілетті адамдарды дайындау». Осы орайда ақпараттық-коммуникативтік технологияны оқу-тәрбие үрдісіне енгізуде мұғалім алдына жаңа бағыттағы мақсаттар қояды, оқушылардың өзара ақпарат алмасуын мүмкін етеді, танымдық қызметін арттырады, білім алуға қызығушылық ұлғайтып, өз бетінше ізденуге ұмтылдырады. Оқытудың бұл жүйелерінде мұғалім тек басшылық жасайды әрі ұйымдастырушы, бағыттаушы ролінде болады.

- Әруақытта өзі ұсынған дәлелдерін негіздеуге және қоршаған ортадан алып жатқан өмірлік тәжірибемізден «сабақ алуға» әзірлік;
- Әрдайым алдын-ала қорытынды жасамастан бұрын, сұрақ қою, тапсырма беру және басқалардың идеяларын сыни бағалау;
- Өзің ұсынған дәлеліңді басқалардың сыни бағалауына және сіздің пікіріңіздің де қате болуы мүмкін екендігін мойындау.

Ұстаздардың міндеті оқушыларға белгілі бір көзқарасқа негізделген, шынайы сын тұрғысынан ойлауды қалай дамыту керектігін көрсету. Олардың бойында бір-біріне сұрақ қою, өз көзқарасын негіздеу, болашаққа болжам жасау мен модельдеу дағдыларын жаттықтыру қажет.

Соңғы жылдары заман ағымына сай күнделікті сабаққа компьютер, электрондық оқулық, интерактивті тақта қолдану жақсы нәтиже беруде. Білім беру жүйесі электрондық байланыс, ақпарат алмасу, интернет, электрондық пошта, телеконференция, On-line сабақтар арқылы іске асырылуда. Бүгінгі күні инновациялық әдістер мен ақпараттық технологиялар қолдану арқылы оқушының ойлау қабілетін арттырып, ізденушілігін дамытып, қызығушылығын тудыру, белсенділігін арттыру ең негізгі мақсат болып айқындалады.

Қазіргі білім берудегі жаңа әдістер жаңартылған оқу бағдарламасының құрылымын, мақсат міндеттерін меңгертуге, оқушының өз бетінше білім алуына, танымдық белсенділігін арттыруға, шығармашылығын қалыптастыруға, кез келген мәселе жөнінде өз пікірінің болуы және оны дәлелдей алуына ықпал ететіндігі белгілі. Олай болса, жаңартылған оқу бағдарламасы, оқу жоспарлары, тілдік дағдылар, педагогикалық әдіс-тәсілдер және белсенді оқыту технологиялары барлық сабақтарды проблеманы шешуге және шешім қабылдай білуге, оқушының өзін-өзі бақылауына мүмкіндік туғызып, әр оқушы ерекшелігін ескере отырып оқытуды жүзеге асырады. Жаңартылған оқу бағдарламасы бойынша тек өз пәнін, өз мамандығын шексіз сүйетін, бала үшін ұстаз ғұмырын құдіретті деп санайтын білімді мұғалімдер ғана жұмыс істей алады. Себебі оқу

жоспары оқушының қажеттілігіне қарай ретке келтіре отырып қолданады. Мұғалім көп әдісті білуге тырысуы керек. Оны өзіне сүйеніш, қолғабыс нәрсе есебінде қолдануы керек», - деп Ахмет Байтұрсынов айтқандай, қазіргі заман талабына сай білім беру мәселесі сол қоғам мүддесіне сай болуы керек. Мұғалім - мектептің басты тұлғасы десек, мемлекеттің білім саясаты осы мұғалімдер арқылы жүзеге асады. Қазіргі таңдағы педагогика жаңалықтарын қазіргі қолданып жүрген пән ерекшелігіне қарай қолдана білу - оқыту мақсатына жетудің бірден-бір жолы. Мұғалім оқушылар үшін қандай да бір пән бойынша білім беретін адам ғана емес, сондай-ақ олардың оқудағы еңбегін қызықты, тиімді ұйымдастыра алатын, оларға үлгі болатын ерекше тұлға болуы керек. Жаңа заман мұғалімнен күнделікті оқушылармен қарым-қатынас барысында әрбір жағдаят үстінде ерекше білім деңгейін көрсетуді және шығармашыл шешім қабылдай алуын талап етіп отыр. Оны қанағаттандыру үшін ұстаз қай уақытта болмасын оқушы көкейінде қалықтап жүрегіне нәр құю керек!

Физика қиын пәндер қатарынан болып саналады. Бірақ қиыншылықтарға қарамастан физика-жаратылыстану пәндерінің бірі ретінде оқушылардың жан-жақты жарасымды жетілуіне, сауатты болуына қажетті білім беретін, яғни құзіретті жеке тұлғаны тәрбиелеуге өзіндік үлес қосатын пән. Заман ағымына қарай бүгінгі таңда көп тілді оқыту – жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашып, ғылым құпияларына үңіліп, өз қабілетін танытуына мүмкіндік береді. Үш тілде оқыту – заман талабы десек, оның негізгі мақсаты: бірнеше тілді меңгерген, әлеуметтік және кәсіптік бағдарға қабілетті, мәдениетті тұлғаны дамыту және қалыптастыру. Үш тілде оқыту арқылы оқушының сөздік қорын толықтыруға, сөйлеу дағдысын қалыптастыруға болады. Оқыту үдерісінде бағдарламаға сай оқушылар физикадан негізгі ұғымдардың қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде аудармасын оңай игеріп, олардың мағынасын терең түсінуге мүмкіндік алады. сабақта видео, аудио қондырғылары мен компьютерлерді пайдалану оқушының дүние танымын кеңейтеді, қисынды ойлау жүйесін қалыптастырып шығармашылығын дамытады. Сонымен қатар жаңартылған білім мазмұны барысында оқушы ойын тыңдау және пікірталасқа түсе білу шеберлігін шыңдау, оқушылардың білімін бақылау, тестілеу, қажет ақпаратты іздестіру және ол ақпараттарды сабақтан тыс уақытта оқушының дербес, өздігінен қолдануы секілді іс-әрекет түрлері жүзеге асады. Оқушының іс-әрекетін жұмысын түрлендіруге көмектеседі, зейінін белсендіреді, жеке тұлғаның шығармашылық мүмкіндіктерін жоғарылатады. Өзім жұмыс істеген 29 жылға тарта уақытта оқыту мен білімді меңгеруге деген сұраныстың артып келе жатқандығын байқаймын. Оның дәлелі: сапалы білімді меңгеріп қана қоймай, дұрыс еңбек жолын таңдай білу. Сонымен қатар біз білім берген оқушы, яғни болашақ маман мынау толқыны мықты заманның сұранысына төтеп бере алатындай болса, өз мамандығының кәсіби шебері боларына кәміл сенімді.

Шығыс даналығы былай дейді: «Қараңғылықты қарғау орнына - өзіңнің, кішкентай болса да жарығыңды жақ». Ендеше, әр ұстаз әрбір оқушы жүрегіне өз шырағын жағып, бала жанын жылуға бөлесе, замана ағынына ілесе алатын, сыни тұрғыда ойлай алатын дарынды сауатты ұрпақ тәрбиелеріміз анық.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Жаңа педагогикалық технологиялар (оқу құралы). -Алматы, 2006
2. ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, 2011ж.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАР ЖЕҢІСІ – БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІ ТҮЛҒА ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ ЖЕМІСІ

Азова Манчук

Ақтөбе облысы, Байғанин ауданы

Қарауылкелді орта мектебінің физика пәні мұғалімі

«Адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез деген нәрселермен озбақ. Онан басқа нәрсеменен оздым ғой демектің бәрі де – ақымақтық» деген ұлы Абай[1] Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті-ұлттық және жалпы азаматтық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері кезінде адамды қалыптастыруға және кәсіби шеберлігін шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау: оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді акпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттері көзделеді[2]. Ерекше интеллектуалды қабілеттері бар және қатарластарынан озық ойлы балаларды анықтау әр мектептің өзекті міндеті боп табылады. Баланың бәрі дарынды, біздің алдымызда әрқайсысының дарындылық кілтін таба білу міндеті тұр. Бірақ дарынды балаларды айқындауда екі көзқарас бар: бірі барлық балалар дарынды десе, енді біреулеріміз дарынды балалар өте сирек дейміз[3]. Ал менің ойымша, дарындылық - туа біткен қабілет және бейімділік. Әр баланың ашылу қабілетінің өзі әр түрлі, инклюзивті білім беруді қажет ететін білім алушылар арасынан да ерекше қабілетті оқушыларды анықтауға болады. Баланың дарындылық шырағын қай жасында болмасын жаға білу және сол шырағын сөндірмей лаулата білуіміз керек. Ол үшін біз, ұстаздар балаларды жеке тұлға ретінде құрметтеп, олармен тек сабақ үстінде ғана емес, сонымен қатар қосымша айналысу керек. Белгілі, айқын әрекетте, нәтижелі айналысуға көмектесетін тұлғаның өзіндік ерекшелігінің жоғары сатысы бола алатын дарындылық дәрежесін сабақ үрдісі кезінде түрлі ойын элементтері арқылы, яғни оқыту әдіс-тәсілдерін, түрлі оқыту платформаларын, түрлі ресурстық және цифрлық құралдар көмегімен сабақтың әр кезеңінде де оқушыларды жұмыстандыра отырып, қабілеттерін аша түсуге және оны дамыта беруге болады. Бұл өз кезегінде мұғалім шеберлігіне байланысты. Тіпті оқыту тәсілдерінен бөлек бағалау, қолпаштау арқылы да баланың бойындағы дарындылық шырағын тұтатып, өрістетуге ұмтылдыра білуіміз керек[4]. “Дарынды азаматтар – біздің рухани елшілерміз” деп елбасымыз Қ. К.Тоқаев айтқандай, пәнді меңгерудегі озық ойлы оқушылардың білімін жетілдіре білу – еліміздің болашағы үшін де біздің міндетіміз.

Сонымен дарындылықты қалай анықтаймыз? Соған тоқталайық: жалпы дарынды балалармен жұмысымыздың мақсаты: физика пәнінен дарынды балаларды анықтау, оқыту, тәрбиелеу, қолдау көрсету, әлеуметтік мәртебесін арттыру, балалардың біліктілік деңгейінің дамуына жағдай жасау, әр оқушының зерттеушілік іс-әрекетімен өзін-өзі шығармашылық деңгейде көрсетуін, өзін-өзі теориялық бекітуін және өзін-өзі жүзеге асыруын ынталандыру бойынша жұмыс жүйесін жетілдіру.

Балалардың дарындылық деңгейін анықтау және дамыту бойынша келесі бағыттар бойынша мақсатты жұмыс жүргіземін:

- 1)балаларды қызығушылық танытатын физикалық бақылау, эксперименттік жұмыстарға тарту;
- 2)білім алушылардың ғылыми-зерттеу іс-әрекетін ұйымдастыру;
- 3)олимпиадалар, жарыстар мен интеллектуалдық сайыстар, марафондар ұйымдастыру;
- 4)таңдалған болжамдық мәселені өз бетінше тереңдетіп зерттеу;
- 5)өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын дамыту;
- 6)абстрактілі ойлауды және жоғары психикалық процестерді дамыту;
- 7)шығармашылық жұмыс әдістеріне үйрету;
- 8)өзін-өзі басқалармен ұқсастықтар және айырмашылықтарды түсінуге, қабілеттерін тануға үйрету;

9) оқушыларды ынталандыру, қолдау көрсету.

Жұмыстың бастапқы кезеңі – бақылау арқылы дарынды балаларды анықтау, сөйлеу, есте сақтау, логикалық ойлаудың психологиялық ерекшеліктерін, интеллектуалдық және тұлғалық даму ерекшеліктерін зерттеу. Мысалға, 7 сынып физика пәнімен алғаш танысатын кезі, алайда осы сыныпқа дейін жаратылыстану пәнін оқып келді, олай болса, сұрақ қойып, жауап алу әдістерін қолданамыз. Яғни, есте сақтау қабілеттерін тексере отырып, сөйлеу дағдылары арқылы ойлау деңгейін бақылауға болады. Бірақ әрбір жаңа сұрақ, проблемалық ситуация туғызатындай кедергі келтірмей, керісінше танымдық процеске бағыт беруі керек. Мұғалім-оқушы немесе оқушы-оқушы жүйесімен сабақта үнемі сұрақ қоя отырып, оқушылардың жаңа материалды меңгеруін белсендіре түсуі керек. Оқушы үнемі ізденімпаздықпен нақты сұрақ қоя алатын, сондай-ақ сұраққа ұтымды жауап бере алатын жеке тұлға ретінде сезінуі керек. Бұл әдіс оқушыларды қарапайымнан күрделіге бағыттап отырып, деңгейлеп-саралап оқытуға, олардың белсенділігі мен іскерлігін арттыруға, өз бетінше шешім қабылдатуға, тұлғалық қалыптасуына көмектеседі. Мақсат- дарындылыққа жетелеу. Сабақтар қызықты болуы үшін, оларды түрлі формада өткіземін: кіріктірілген сабақтар (физика-математика, физика-биология, физика-химия, физика-музыка); конференция сабағы, сот сабағы, дебат сабағы және т.б. Сабақ барысындағы жұмысты да әр түрлі ұйымдастырамын: ролдік тренингтер, миға шабуыл, ақыл-ой марафондары. Дарынды оқушылар үшін қиындық деңгейі жоғары бірақ, сыни көзқарас пен шығармашылықты талап ететін тапсырмаларды құрастырамын. Мұндай тапсырмаларды негізінен мәлімет және ақпаратпен, кестемен жұмыс, тірек сызбалар жасау, эксперимент тәжірибелерін жасау, есептер шығару. Дарынды оқушылармен жүргізген жұмыстарымның нәтижелері мені қуантады, себебі менің оқушыларым мектепке бейімделіп, өз білімдері мен қабілеттеріне саналы түрде көзқарастарын қалыптастыра алды. Мысалға, 7-сыныптың бірінші тоқсанын қорытындылау сабағында бұрыннан келе жатқан оқыту әдісі домино әдісін формулаларды тез табуға қолдана отырып, сынып оқушыларының ішінде ең ойы ұшқыр әрі есте сақтау қабілеті жоғары оқушыны анықтап, сол тоқсанның озық ойлы оқушысы ретінде жай сабақтың үстінде марапаттап жіберсек, келесі тоқсанда да дарындылыққа ұмтылған оқушылардың қатарын, физикаға қызығушылықтарын арттыруға болады. Бұл домино әдісіне ұқсас, тарсия, пирамида, пазль сияқты қазір бірнеше түрлерін білеміз. Ал егер қорытындылау емес, жаңа тақырыпты меңгеру сәтіндегі оқушылардың дарындылығын анықтау үшін физикалық диктант әдісін қолдануға болады. Бұл тәсілде оқушы жаңа терминнің дұрыс жазылуын немесе физикалық шаманың таңбасын, өлшем бірлігін т.с.с. дәптерге не тақтаға жазу арқылы немесе интерактивті тақтада көрсету, астын сызу не белгілеу арқылы ұшқырлығын таныта алады. Сондай-ақ, адасқан сөздер, сәйкестендіру, Венн диаграммасы, сынық вагон, кубизм т.с.с. логикалық және жазбаша түрде орындалатын әдіс-тәсілдер белгілі[6]. Физика пәні эксперименттік ғылымдар қатарына жатады, ал тәжірибе физикалық зерттеулердің негізгі түрі екенін білесіздер. Жалпы оқыту әдістемелерінде көрсетілгендей, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін арттыруға арналған бірқатар зерттеулер бар. Ол үшін негізгі құрал ретінде эксперименттік есептер қолданылады. Өзімнің 20 жылдық тәжірибемнен де байқағаным – оқушылардың логикалық ойлау қабілетін шыңдауда эксперименттік есептер шығарудың маңызы зор. Күнделікті сабақтарда да, олимпиадалық сайыстарда да эксперименттік жұмыстар міндетті түрде орындалады. Сол себепті, практикалық немесе тәжірибелік сабақтарда дидактикалық тапсырмалармен, есептермен, экспериментпен жұмыс кезінде оқушылардың дарындылығын айқындау үшін «квест» әдісін қолдануға болады. Бұл әдіс оқушының қызығушылығын ойын түрінде арттырып, жан-жақты есеп шартын зерттеуге ұмтылдыратын тәсіл. Квест сөзінің өзі 90-жылдарда пайда болған. Бұл ойынның бірнеше түрлері бар[7]. Физика сабақтарында квест тапсырмаларын әр түрлі етіп алуға болады, практикалық немесе тәжірибелік сабақтарында қолдану – оқушылардың шығармашылық қабілетін шыңдауға өте тиімді әрі қызықты әдіс-тәсілдердің бірі. Өйткені, физикалық

құбылыстарды зерттеу бақылау, эксперимент, теориядан тұратыны секілді квест ойыны да топтың бірге талқылай отырып, шешім табуға ұмтылуы және нәтижеге жетуімен ұқсастықтары бар. Сондықтан сыныпты топқа бөле отырып, ұйымшылдықпен нәтижеге дұрыс әрі жылдам жетуі оқушы қабілеттерінің өздігінен және бірін-бірі жетелеу арқылы ашылуына әкеледі. Бұл оқыту әдісін 7-сыныптың дарынды оқушыларын айқындауда қалай қолдандым:

Сыныпты топтарға бөліп, ойын ережесімен[8] таныстырдым:

I) зертханалық жұмыста:

квест ойының тақырыбы	Кішкентай денелердің өлшемін анықтау.
мақсаты	Қатарлау тәсілімен өлшеп үйрену.
қажетті құрал-жабдықтары	Сызғыш, кішкентай денелердің жиынтығы (бытыра, подшипник шариктері, бұршақ, тары, сымның қиындылары т.б.), астауша, бұранда, бұрандасеге, гайка.
квест маршруты	Шариктің диаметрін өлшеу; бұранда қадамын өлшеу.
жазбаша мәліметтері	Берілген формуламен есептеу.
тапсырма нәтижелері	Өлшеулер мен есептеулерді кестеге жазу.
қорытындысы	Оқушының өз ойымен жазылады.

II) практикалық жұмыста:

квест ойының тақырыбы	Қысым
мақсаты	Есептер шығаруда қысымның формулаларын қолдану
қажетті құрал-жабдықтары	Паскаль шары, су, қатынас ыдыстар, қағаз, тиын, манометр, Архимед шелегі, ыдыстар, шырпы, массалары әр түрлі денелер.
квест маршруты	Дидактикалық тапсырмалар.
жазбаша мәліметтері	Дәптерге/тақтаға орындау.
тапсырма нәтижелері	Қызыл/сары жетондар жинау.
қорытындысы	Жетон санымен бағалау/марапаттау.

Квестті орындай отырып, әр оқушы мәселені тұжырымдауды, бәсекеге қабілетті болуды, балама пікірлерді таразылауды, өз іс-әрекетін жоспарлауды, жауапкершілікті сезінуді және алға ұмтылуды үйренеді. Осылайша дарынды оқушының шығармашылық қабілетін шыңдай түсеміз.

Жоғарыда айтылған оқыту әдістері дарынды балалармен жұмыс істеу әдістерінің қысқаша сипаттамасы ғана. Әрине әр мұғалім өзінің оқыту шеберлігінде әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолдана біледі[9]. Дегенмен де қазіргі кезде жоғарыда аталған әдіс-тәсілдер ескіргенмен дарындылықты айқындаған тәсілдер қатарына жатқыздық. Оқыту технологиялары дамыған сайын соған сәйкес әр түрлі цифрлық технологияларды да қолдануға болады. Әр оқу жылында олар жаңарып жаңғырып дамып келеді. Кеше ғана қолданып жүрген осындай әдіс-тәсілдер мен TopIQ, LearningApps, Padlet, WordWall т.б. секілді түрлі платформалар жаңа форматтағы әдіс-тәсілдері болып қолданылып келеді[10]. Қандай әдіс-тәсілдерді қолданса да, оқушы бойындағы дарындылықты дамыту мұғалім шеберлігіне байланысты. Ұстаздық қызметімнің әр жылы нәтижелі көрініс тауып келеді. Алысқа бармай-ақ, осы оқу жылында 10-11 сыныптармен жасаған жұмыс нәтижелерім төмендегі көрсеткіштерге ие болды: 10-сынып оқушым Жақсылық III жалпы білім беретін пәндер бойынша Республикалық Олимпиаданың екі кезеңіне де қатысып жүлделі оралды; 11-сынып оқушыларымнан ЖМЦ Президенттік олимпиадаға Дүйсенбекқызы Н, Қуанышқызы Ф екі оқушым қатысып сертификатталды; Орынғалиев Н Ауыл мектептерінің Республикалық олимпиадасына және жалпы білім беретін пәндер бойынша Республикалық Олимпиаданың I кезеңіне қатысып, 2-орынмен марапатталды; Тұрлыбайқызы А Әуе қорғанысы күштері Әскери институтының құрылғанына 50 жыл толуына арналған физика пәні олимпиадасына қатысып, Дипломмен марапатталса, ал Серікқалиұлы Е жалпы білім беретін пәндер бойынша Республикалық Олимпиаданың I, II, III кезеңдеріне қатысып және де Әуе қорғанысы күштері Әскери институтының

құрылғанына 50 жыл толуына арналған физика пәні олимпиадасына да қатысып, жүлделі оралды. Сондай-ақ, ұлттық бірыңғай тестілеуге физика пәнін таңдаған үш оқушымынның үшеуі де грант иегерлері атанды.

Бастысы, дарынды балалармен жұмыс білім алушы мен ата-ана үшін ғана жандана түспеуі керек, ол қызмет дарындылықты дамыту бойынша сауатты ұйымдастырылған және жүйелі түрде жүзеге асырылатын қызмет болуы маңызды. Ол білім алушылардың бойында дарындылық талпынысын дамытады. Осындай мектеп пен білім беру жүйесінде қолдау және ынталандыру жүйесінің міндетті жоспарының жүйелілігі арқасында білім алушы мен мұғалімнің нәтижелі мақсатқа бағытталған жұмысының дамитыны анық. Орыстың ұлы педагогы В.А.Сухомлинский мектептің басты міндеті – әрбір адамның дарындылығын ашу, оны толыққанды шығармашылық, интеллектуалдық еңбек жолына бағдарлау[11]; Әрбір оқушының қайталанбас дарынын дөп басып табу, аша түсу, қастерлеу, бұл тұлғаны адамзат қадір-қасиетінің өркендеуінің жоғары деңгейіне дейін көтеру деген сөз деп атап көрсеткен болатын. Неғұрлым сауатты ұрпақ қатары көбейсе, соғұрлым еліміз де өркендемек. Дарынды бала – бұл болашақта жаңа технология шығарушы, әділ саясаткер, рухы биік адам, бұл – ұлттық құндылық. Талабы таудай, қабілет қарқыны мол ізденімпаз жастар көбейіп, адамзат игілігіне үлес қосып жатса, олар ұлтымыз үшін мақтаныш, еліміз үшін абырой. Ал дарынды балалар жеңісі – бәсекеге қабілетті тағы бір тұлға қалыптасуының жемісі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1) А.Құнанбайұлы, «Қара сөздер-18», 1898.
- 2) ҚР «Білім туралы» заңы, 2007.
- 3) Г.В. Бурменской, В.М. Слуцкого «Одаренные дети», М: Прогресс, 1991.
- 4) Блум, BS «Жастардың бойындағы дарындылықты дамыту», Нью-Йорк, Ballantine кітаптары, 1998.
- 5) ҚР Президенті Қ. Тоқаевтың “Тәуелсіздік – бәрінен қымбат” мақаласы, 2021.
- 6) А.Х.Әлімов «Оқытудағы интербелсенді әдіс-тәсілдер», Астана, «НЗМ»ДББҰ, 2014.
- 7) Писнова О.Ю. «Квест-ойын оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастырудағы интерактивті оқыту технологиясы ретінде», Қазан, Жас ғалым, 2019.
- 8) Сокол И.Н. «Квест: әдіс пе, әлде технология ма?», И.Н. Сокол, Мектептегі және отбасындағы компьютер, 2014.
- 9) Білімділер порталы, 2017.
- 10) Дичковская И.М. «Инновациялық педагогикалық технологиялар», Оқу құралы, К.: Академвидав, 2004.
- 11) Сухомлинский В.А., «Самые главные мысли о детях, семье и школе», 1969.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРҒА ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ

Бегалина Айша Берікқызы

Ақтөбе облысы, Ойыл ауданы, Кемер селосы

Ә.Дербісалин атындағы Саралжын орта мектебінің физика пәні мұғалімі

*Алға жылжу (даму) өзгеріссіз болмайды, ал өз көзқарасын өзгертпеген
адам ештеңені де өзгерте алмайды.*

Бернард Шоу

XXI ғасыр білімділер мен зеректер ғасыры, дарындылар мен таланттар ғасыры. арынды балалар, ғалымдардың айтуынша, — жалпы және арнайы дарындылығын (ғылым, техника, өнер түрлері, т.б.) байқатқан балалар. Дарындылық ақыл-ой дамуының қарқыны бірдей болғанмен баланың өз құрдастарынан озық дәрежесі арқылы анықталады екен. Ақыл-ой қабілеті ерте дамыған, ерекше айқын жетістіктерге жеткен балаларды вундеркиндылер деп атайды. Алайда, баланың тіпті ең үздік деген жетістіктерінің өзі болашақ таланттың жеткілікті кепілі бола алмайды. Балада ерекше қабілеттіліктер болуының нышандары оның кемелдену қарқынына және жас ерекшеліктеріне байланысты.

«Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, білім, ар, мінез деген қасиеттерімен озады» деген Абай. Ұлы ақын сөзі еш уақытта өз мәнін жойған емес. Озық ойлы білімдар адамдар заманның дамуына өз үлесін қосады. Ойлау, іздену - табиғаттың адамзатқа берген тамаша сыйы. Бұл қабілет барлық адам бойынан табылары да сөзсіз. Қабілет іс-әрекеттің белгілі бір түрін ойдағыдай нәтижелі етіп орындауда көрінетін адамның жеке қасиеті.

Дегенмен табиғат оны бәріне бірдей етіп бөлмей, біреуге көптеу, біреуге аз дау, ал үшіншілеріне мүлдем жарытпай тарататыны да анық. Қазірге дейін ғылым мен тәжірибеде дарындылық туралы екі түрлі көзқарас бар. Біреулері кез-келген бала дарынды, тек уақытында нақты қабілетін анықтап, дамыту керек десе, ал қарсы көзқарастағылар дарындылық өте сирек құбылыс, жалпы адамдардың өте аз тобына ғана тән дейді.

Бүгінгі таңда дарынды бала сөзі жиі қолданылып жүр. Дарындылық - адамның өз бейімділігі арқылы, шығармашылықпен жұмыс істеу арқылы қалыптасатын қасиет. Оқушының дарындылығының дамуы, қабілетінің ашылуы көбінесе мұғалімнің кәсіби біліктілігіне, және оның тұлғалық қасиетіне байланысты екені айдан анық. Көбіне мұғалімдер ойынша “дарынды оқушы – бұл жақсы оқитын оқушы” деген пікір қалыптасқан. Белгілі ағылшын психологі П.Торранстың зерттеулері бұл пікірдің мұғалімдер арасында жиі кездесетінін анықтады. Оларға оқуда қиыншылық туғызбайтын, тәртіпті, ұйымшыл, білімді, тұрақты, ұғымтал, өз ойын нақты және түсінікті жеткізе алатын оқушылар көбірек ұнайды. Ал қисынсыз сұрақ қоятын, өз жұмысымен ғана айналысатын, тәуелсіз, көбіне түсініспеушілік туғызатын, қияли, әр нәрсеге көзқарасы бөлек оқушылар ұнамайды. П.Торранстың зерттеулері нақ осы қасиеттер оқушының шығармашылық дарындылығын көрсететін және оның нашар оқитын оқушылардың арасында да аз емес екендігін айқындаған. Сондықтан мұғалімдер осы зерттеулердің нәтижесін есте ұстағаны жөн.

Дарынды оқушымен жұмыстың негізгі мақсаты - олардың шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру. Ал мақсатқа жету оқу бағдарламасын тереңдетіп оқыту және оқушының танымдық белсенділігін дамыту арқылы жүзеге асады.

Дарынды, жас талапты жастар – бүгінгі егеменді еліміздің жарқын болашағы. Сонымен дарынды дегеніміз – адамзат баласының басқаларға қарағанда ерекше ойлау, талдау, еске сақтау қабілеті бар шығармашылық пен табысты жұмыс істейтін еңбекқор адамдарда /оқушыларда/ кездесетін қасиетті айтамыз.

- Дарынды бала өзгеше және шапшаң ойлайды

- Дарынды оқушылардың ішкі сезімі жағынан өзгешелігі: өте сезімтал, ықылас қойған нәрсесін, тақырыбын әр жерде негізгі мәселе етіп ұсынады.
- Талапты, дарынды оқушының физикалық тұрғыдан ерекшелігі: дамудағы шапшаңдылық, ақындарша сөйлеуі, жиі-жиі ойға берілуі, қиялының басым түсуі.
- Әлеуметтік тұрғыдан ерекшелігі: адамгершілік сезімдерінің ерте дамып, жоғары моральдық қасиеттерге ие болуы.

Дарындылық 3 параметрмен анықталады:

1. Танымдық;
2. Психологиялық;
3. Физикалық.

Дарынды оқушылардың шығармашылық әлеуетінің даму тәжірибесі арнайы шығармашылық бағдарлама мен оқу материалдарының жоспары мен іске асырылуын шамалайды. Дарынды балаларды оқытудың болашақта шығармашыл тұлғаның әлеуметтік іске асырылуына ықпал ететін шығармашылыққа, қарым-қатынас жасай білуге, көшбасшылық және басқа тұлғалық сапаларды қалыптастыруға ықпал ететін арнайы бағдарламалар жоспарлануда.

Оқу бағдарламасының мазмұны ой құрылымымен білімді ықпалдастыратын маңыздырақ мәселелерді, ойлар мен тақырыптарды ұзақ, тереңірек үйретуді қарастыруы қажет.

1. Дарынды және талантты балаларға арналған оқу бағдарламасы өндірістік ойлаудың дамуын қарастыруы керек, сонымен қатар ол оқушыларға бар білімін қайта ойлау және жаңасын игеруге мүмкіндік беретін тәжірибеде қолданылу дағдысын қарастыруы тиіс.
 2. Дарынды және талантты балаларға арналған оқу бағдарламасы оларға үнемі ауысып отыратын, дамып отыратын білімге және жаңа ақпараттарға қатынасу мүмкіндігін беруі керек, оларға білімді іздеп табуға талпыныс жасауға әсер етуі қажет.
 3. Дарынды және талантты балаларға арналған оқу бағдарламасы сәйкес келетіндерінің еркін қолданылуын және дайын болуын қарастыруы тиіс.
 4. Дарынды және талантты балаларға арналған оқу бағдарламасы олардың ынтасын және оқу мен дамудағы еркіндігін кеңейтуі керек.
 5. Дарынды және талантты балаларға арналған оқу бағдарламасы олардың санасы мен сезімін, бөтен адамдармен, табиғатпен, мәдениетпен және т.б. жағдайлармен қарым-қатынас түсінігінің дамуына ықпал етуі қажет.
 6. Дарынды және талантты балаларға арналған оқу бағдарламасы алдыңғы маңызы бар принциптермен бірге бағалануы керек. Сонымен бірге балалардың күрделі ойлау процесіне, олардың шығармашылыққа икемділігіне және орындау шеберлігіне басты назар аударылады.
- әдеттегі оқу жоспарына кірмейтін материалдармен танысу;
 - таңдалған тақырыптың терең жұмыс жоспарының қамтылуы;
 - оқу процесінің алдын ала құрылған өзгермейтін бірізділікке емес, танымдық талаптарға сәйкес орындалуы;
 - абстрактылы түсінік пен жоғары деңгейдегі ойлау процесін талап ететін әрекеттің күрделірек түрлеріне ерекше мән беру;
 - қолданылған материалдарға, уақытқа және ресурстарға қатысты үлкен ой икемділігі;
 - тапсырмаларды орындаудағы еркіндік пен мақсатқа бағытталған өте жоғары талаптар;
 - көшбасшылық қабілетті жасауы және көрсетуі үшін кең мүмкіндіктердің берілуі;
 - шығармашылық және өндірістік ойлаудың кеңейтілуі;
 - өз-өзінің және қоршаған ортаның тәртібін талдай білуді тәрбиелеу;
 - білім базасын кеңейту үшін әсерлі алғы шарттарды жасау.

Жоғары сынып оқушыларының көбісі оқуды жалғастыруы уәжсіз және өзін кәсіптік бағытқа дайындауға талпынады, мұнда білім алуды даралау идеясын жүзеге асыратын және шығармашылығын көрсету және оқушылардың іске асыруына мүмкіндік беретін технологиялар әлдеқайда зор көмек береді. Бұл бәрінен бұрын проблемалық оқыту

технологиясына және «шағын топтарды» оқыту әдістемесіне сәйкес жобалық білім беру технологиясы болып табылады. Дарынды балалармен жұмыс істеу барысында «Оқушының дарындылығын дамыту картасы» жасалынды. Дарындылықты дамыту картасының басты идеясы жеке тұлғаны дамыту механизмі болғандықтан, картамен жұмыс дарынды оқушының субъектілігінің қалыптасуына септігін тигізеді. «Дарындылықты дамыту картасының» тәжірибелік маңыздылығы жеке тұлғаның субъектілік негізінде дарынды оқушының шығармашылық даралығын дамыту, білім беру процесіндегі субъектілерді психолог, ата-ана, оқушы және мұғалімнің өзара әрекетін ұйымдастыра отырып, олардың жұмысын тиімді етеді.

Дарынды балалардың психологиялық ерекшеліктері немесе «дарындылық белгілері» психологтар арасындағы пікірталастардың негізі болып келеді. Дарынды балалардың мінез-құлық ерекшеліктерін қарастыра отырып, олардың арасындағы жекелеген айырмашылықтарға көңіл аударуымыз қажет. Бұл айырмашылықтар балалардың қай бағытқа қызығатынына, ақыл-ойының даму қарқынына, яғни дарындылық қасиеттерінің дамуына байланысты.

Дарынды балалармен жұмыс жүргізудің мақсаттары міндеттері:

1. Дарынды оқушының ақыл-ойының, эмоционалдық және әлеуметтік дамуы мен ерекшеліктерінің өзіндік ашылу деңгейі мен өлшемін ескеру;
2. Жан-жақты ақпараттандыру;
3. Коммуникативті бейімдеу;
4. Білімнің бағасын арттыру;
5. Физика пәні бойынша білім-білік дағдыларын тереңдету, өзіндік білім алуға жетелеу,
6. Дарынды оқушыны жан-жақты дамыту, ізденістік жолға ынталандыру;
7. Дарынды оқушының шығармашылық бағытының ашылуына, дамуына, қоршаған ортаға өзін-өзі жарнамалауына көмек көрсету.

Дарынды оқушымен жұмыс жүйесіндегі мұғалім маңызды орын алады. Оқушының болашақтағы мамандығына байланысты, яғни кәсіби тағдыры тек қана жақсы мұғалімге байланысты.

Дарынды баланың одан әрі жетіле түсуіне ұстаз тарапынан мейірім мен кішіпейілділік, бала жанын жазбай танушылық қасиет қажет-ақ. Бала бойындағы дарындылық, ғылымилық қабілетін ашу, жақсы танымдық қасиеттерін зерттеу, айқындау – ең басты мәселе. Ал оқытудың түпкілікті нәтижесі – өз ойын дәлелдей алатын, жан – жақты білімді, білімін жүзеге асыра алатын, қалыптасқан өзіндік азаматтық көзқарасы бар іскер, ақылды, адамгершілігі мол тұлғаны тәрбиелеп қалыптастыру. Ол үшін белгілі бір жоба болуы шарт. Яғни, оқушының дарындылығын айқындау, шығармашылық дарындылығын зерттеу, анықтау, белгілі бір бағыт – бағдарлама бойынша жұмыс жүргізу қажет. Оқу жылының басында дарынды балаларға арналған тиімді жұмыс жоспарын құру.

Осы мақсаттар мен міндеттерді орындауда мектеп ұстаздары мынандай жұмыс түрлерін қолданады:

- Икемді және ұтқыр оқу жоспарын құрады;
- Жеке пәндерді оқытуда тәуелсіз қозғалыс жасайды;
- Дарынды оқушының өзінің жұмысын өзі жоспарлап, шешім қабылдауына ықпал етеді;
- Дарынды оқушының қызығушылығына байланысты оқу жоспарын құрады.

Осындай жұмыс түрлерін ұйымдастыруда ұстаздар мынандай мәселелерге баса назар аударады:

1. Пән сабақтарында шығармашылық сипаттағы тапсырмаларды іріктеу, орындау, талдау жұмыстарын жүйелі жүргізуге;
2. Дарынды оқушылардың білім деңгейі мен олардың өз мүмкіндіктерін пайдалану көрсеткішін арнайы әдістемелер бойынша жүйелі түрде тексеріп отыруға;
3. Сабақтан тыс мезгілде жүргізілетін жұмыстарға - пәндік олимпиада, ғылыми конференцияға, интеллектуалдық турнирлер мен шығармашылық байқауларға дайындық жұмыстарын жыл бойы жоспарлы жүргізуге;

Дарынды оқушылармен жасалынатын жұмыс түрлері:

1. Баланың қызығушылығына әрі табиғатына қарай ғылыми жұмысқа баулу;
2. Пәндік олимпиадалық жұмыстарға дайындау;
3. Қазіргі кезде жақсы дамып келе жатқан дебаттарға, пікір-сайыс яғни интеллектуальды ойындарға дайындау;
4. Мектептің ғылыми қоғамындағы үйірме жұмыстарын ұйымдастыру.

Оқушылардың ғылыми зерттеу жұмысын ұйымдастыруы мақсатты әрі жүйелі түрде бағыттау керек. Сондықтан да ғылыми жоба технологиясының тиімділігі күннен күнге артуда.

Жобалау технологиясын қолданудағы негізгі мақсат – оқушылардың қызығушылық ынтасын дамыту, өз бетімен жұмыстарын жүргізу арқылы білімдерін жетілдіру, ақпараттық бағдарлау біліктілігін қалыптастыру және сыни тұрғыдан ойлау қабілетін арттыру арқылы оқушыны болашақта әр түрлі жағдаяттарда, әр түрлі қоғамдық ортада өзін-өзі көрсете білуге бейімдеу. Егер оқушы ғылыми жобасы тақырыбын дұрыс таңдай отырып, жоспарлай білсе, оны дұрыс орындай алса - ол болашаққа дұрыс бейімделген тұлға әр түрлі адамдармен тіл табыса отырып, әр ортада дұрыс бағыт-бағдар бере алады.

Заманауи ақпараттардан хабардар болу үшін дарындылық бойынша мамандармен және дарынды балалардың ата-аналарымен жиі хабарласып тұру біздер үшін маңызды. Бала үнемі және барлық салада өз дарындылығын таныта бермейді, оны бағыттап отыру қажет.

Сонымен оқушының ғылыми жұмысының тиімділігі - көзбен көріп, құлақпен естіп еске сақтай отырып, оқушыны ізденіске, іскерлік пен танымдық ынтаға, шығармашылық қабілетті жетілдіру арқылы түрлі мәселелерді шеше білуге, тапқырлыққа, жаңа ғылыми ізденіске жетелеуде.

Пәндік олимпиаданың негізгі мақсаттары мен міндеттері педагогтардың ғылыми әдістемелік деңгейлерін анықтау, кәсіби және ақпараттық құзыреттілік деңгейлерін арттырумен қатар, дарынды оқушының өзін қызықтыратын пәнде шығармашылық белсенділігін ынталандыру мен қызығушылығын дамыту, ғылыми білімді насихаттау болып табылады.

Дарынды баламен жұмыс негізінде

біріншіден: өзін-өзі тануға, өзін-өзі тәрбиелеуге, жаңашыл, төзімі берік, үнемі өзін дамытуға, ізденетін, экспериментшіл, принципке берік, ешкімді қайталамайтын, энтузиаст, бойына дарындылықты қалыптастыра білетін тұлғаны күтеміз.

Екіншіден: дарынды балалар келешектегі кәсіби мамандық таңдауда өздері шешім қабылдайды. Және олар мектептегі жасалынған жұмыс негізінде болашақ мамандықтарын қателеспей таңдай алады және болашақта жақсы маман иелері болып шығады.

Үшіншіден: дарынды баламен жұмыс барысында мектеппен ғана шектелмей, жоғары оқу орындарымен байланыс жасалынады; төртіншіден өз беттерімен дарындылық орталығын құруға мүмкіндік жасалынады;

Мұғалімнің бағыт-бағдарына байланысты талаптар:

- Дарынды оқушымен жұмысқа тұрақты қызығуы, нәтижелі әдіс-тәсілдерді талмай ізденуі;
- Дарынды оқушының ата-анасымен тығыз байланыс орнатуы;
- Дарынды оқушымен жұмыс кезінде жоғары нәтижелерге ұмтылуы;

Ғылыми жоба тақырыптарын таңдау ережесі:

- Тақырып оқушыларға қызықты, оларды тартатындай болу керек.
- Тақырып орындалатын, шешімі зерттеуге қатысушыларға пайдасы тиетіндей болу керек.
- Оқушылардың қызығушылығын ескере отырып, жетекші өзі жақсы білетін тақырып аясын таңдау керек.
- Тақырып шынайы болу керек, онда жаңа дүниелер, күтпеген жаңалық, ерекшелік элементтері болу керек.

- Тақырып жұмыс ұзақ жылдарға созылмай, тез орындалатындай болу керек.
- Тақырыпты бәрі түсінетіндей болу керек, әрине тақырып оқушылардың жас ерекшелігіне сәйкес келу керек.
- Тілегі мен мүмкіндігінің ұштасуы.

Ең бастысы табиғаттың адамзатқа берген тамаша сыйын одан әрі дамытып, ерекше қабілетті оқушыны дарынға айналдыру үшін аянбай еңбек етіп, педагогтың өз бойындағы да қабілетті аша түсу, көш соңында қалып қоймай, қоғам алдындағы міндетінді азаматтық тұрғыдан ойдағыдай орындау.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ушинский К. Д. Собр. Соч. Т 6. – М.,
2. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік Жалпыға Міндетті Білім Беру стандарты.
3. Педагогикалық энциклопедия М:
4. Ерматов Ш.Р. Дарынды балаларға арналған мектеп оқушыларының шығармашылық белсенділігін дамыту туралы/ Білім-образование
5. Акменбетов Қ.Ж. Дарындылықтың теориялық негіздері // Педагогика мәселелері
6. Бекжанова М.Б. Дарынды балалармен жұмыс – заман талабы
7. Тоқтарбаева Р. Дарынды оқушыларды ғылыми жұмысқа баулу // Тәрбие туралы,
8. Шырынбаева Г.К. Оқушы дарындылығын анықтау теориясына негізделген мұғалім қызметі //
9. Выготский Л.С. Психология. – М., 2000.
2. Источник: <https://www.tarbie.kz/25526>
3. <https://bilimainasy.kz/>

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕРІН БЕРУДЕ ҚОЛДАНУДЫ ИНТЕГРАЦИЯЛАУ

Абишева Жансая Сарсеновна

Ақтөбе облысы, Қобда ауданы, Қобда ауылы

И.Тайманов атындағы гимназияның физика және информатика пәні мұғалімі

Аннотация

Дарынды оқушылармен жұмыс жасау қазіргі қарқынды дамып жатқан қоғамда өте маңызды. Ізденген ұстаз әрбір талапты оқушысына дұрыс мақсат қою арқылы қызығушылығын арттырып үлкен өзгерістерге жетелеуге мүмкіндік өте көп, себебі әлеуметтік желілердің дұрыс бағытпен қолданып, ізденген оқушыға ақпарат өте көп. Оның ішінде қазір көп қолданыста жүрген «жасанды интеллект» ұғымы қатысты түсіндірулер жүргізіледі.

Дарынды оқушылармен жұмыс жасау қазіргі қарқынды дамып жатқан қоғамда өте маңызды. Ізденген ұстаз әрбір талапты оқушысына дұрыс мақсат қою арқылы қызығушылығын арттырып үлкен өзгерістерге жетелеуге мүмкіндік өте көп, себебі әлеуметтік желілердің дұрыс бағытпен қолданып, ізденген оқушыға ақпарат өте көп. Оның ішінде қазір көп қолданыста жүрген «жасанды интеллект» ұғымы.

Адамзат жасанды интеллект дәуірінің табалдырығында тұр. «Жасанды интеллект» сөзін алғаш рет американдық ғалым Джон Маккарти қолданған. Бұл бастапқыда математикалық теоремаларды автоматты түрде дәлелдеуге арналған компьютерлік бағдарлама болды. Кейінірек жүйе алгоритмдік жұмыс шеңберінен шығып, білімді жинау, талдау, есептерді шешу, жоспарлау және болжау сияқты функцияларға үйренді. Яғни,

ойлау қабілеті жасанды интеллектке енгізілді. Осы мақсатта адам миының нейрондық желілерінің сандық көшірмесі жасалды.

Жасанды интеллект қарқынды дамып келе жатқан сала. Әлемде әртүрлі тапсырмаларды орындай алатын бағдарламалар көбейіп келеді. Жиырма жыл бұрын адамға мүмкін емес болып көрінген нәрсе қазір шындыққа айналууда. Осыған байланысты жасанды интеллект арқылы болашаққа арналған идеяларды генерациялау мүмкіндігі жоғары және олар кеңінен қолданылууда.

Шығарылатын ақпараттың өзектілік дәрежесі шақырудың дұрыс құрылуына байланысты. Сұрау неғұрлым нақты және егжей-тегжейлі болса, жауап соғұрлым қысқа болады.

Педагогикалық тұрғыдан алғанда, маңызды танымдық қабілеттердің негізі болып табылатын дағдыларды алмастыратындай, адамның оқу қиындықтарын жеңуге мүмкіндік беретін құзыреттіліктерді дамыту үшін жасанды интеллектті пайдалану маңыздырақ болып көрінеді. Жасанды интеллект әлі адам миының деңгейіне жетпесе де, оның мүмкіндігі шексіз, тез үйрену мүмкіндігі бар.

Нейрондық желі қол жеткізген нәтижелерге қарамастан, жасанды интеллект әлі дамудың бастапқы кезеңінде, бірақ бұл деңгейдің өзі мұғалімдердің тиімділігін арттыруға жеткілікті. Сарапшылар жасанды интеллект пен машиналық оқыту технологияларын қолдану жақын арада бүкіл білім беру жүйесінің эволюциясының басты факторына айналады деп болжайды.

Білім берудегі жасанды интеллект - заманауи оқытудың болашағы мен міндеттерінің бірі.

Заманауи әлем технологиялық прогрестің әсерінен тез өзгеруде, білім де шетте қалмайды. Жасанды интеллект білім берудегі негізгі ойды іске асыру жолында, жаңа перспективалар ашады және заманауи оқыту әдістеріне қызықты міндеттер қояды.

Білім беруде жаратылыстану пәндерінде жасанды интеллектті қолданудың келешегі:

- 1. Дербес оқыту:** Жасанды интеллект оқу материалдары мен оқыту әдістерін әр оқушының жеке қажеттіліктеріне сәйкес келтіруге мүмкіндік береді. Бұл материалды тиімді меңгеруге ықпал етеді және оқуға деген ынтасын арттырады.
- 2. Автоматтандыру және оңтайландыру:** Жасанды интеллект бағалау тестілері және кесте сияқты күнделікті тапсырмаларды орындау арқылы мұғалімдердің уақытын үнемдей алады. Бұл мұғалімдерге білім сапасымен жұмыс істеуге және оқушылармен өзара әрекеттесуге көбірек уақыт береді.
- 3. Интерактивті оқу материалдары:** Жасанды интеллект технологияларының арқасында сіз интерактивті сабақтар, модельдеу және виртуалды семинарлар жасай аласыз, бұл оқуды қызықты әрі түсінікті етеді.

Білім беруде жаратылыстану пәндерінде жасанды интеллектті қолданудың қиындықтары:

- 1. Этикалық мәселелер:** Жасанды интеллект дамуымен оқушылар деректерінің құпиялылығы, сондай-ақ бағалау және іріктеу жүйелерінде әділдік пен объективтілікті қамтамасыз ету туралы сұрақтар туындайды.
- 2. Мұғалімдердің біліктілігін арттыру:** Мұғалімдер өз жұмысында жасанды интеллект технологияларын тиімді пайдалану үшін жаңа дағдыларды меңгеруі керек. Мұғалімдердің біліктілігін арттыру маңызды міндетке айналып отыр.
- 3. Технологияға тәуелділік:** Жасанды интеллект ықпалының күшеюімен оқу процесінде адамдық элементті жоғалту қаупі бар. Технология мен тұлғааралық өзара әрекеттесу арасындағы тепе-теңдікті табу маңызды.

Жасанды интеллект жай ғана құрал емес, ол білім берудің жаңа өлшемі. Біз бірегей мүмкіндіктер табалдырығында тұрмыз, бірақ сонымен бірге күрделі міндеттерге тап боламыз. Оқытудың құндылықтары мен мақсаттарын сақтай отырып, білім беруге жасанды интеллектті енгізудің тиімді стратегияларын әзірлеу маңызды.

Физиканы оқытудағы AI технологиялары

Физиканы оқытуда AI технологиясын қолданудың өзектілігі:

AI технологиялары оқыту мен оқу тәжірибесіне инновациялық әдістерді енгізу, заманауи білім берудің маңызды мәселелерін шешу үшін айтарлықтай әлеуетке ие.

Мәселе: Көптеген адамдар білім берудегі AI «мұғалімдердің орнына роботтар» сияқты әсер қалдырады. Бірақ шын мәнінде, AI қадамдық жекелендірілген оқыту және диалог жүйелерінен ізденуші немесе интеллектуалды ойын оқу орталарына, жазу талдауларына, чат-боттарға және AI негізіндегі репетиторлық технологияларға дейінгі өнімдердің кең ауқымын қамтиды. Заманауи AI-ді оқушылар мен мұғалімдерді оқыту және қолдау көрсетуге бөлуге болады.

Қазіргі заманғы AI технологиялары орта мектептерде физиканы оқытудың жаңа мүмкіндіктерін ашады. Жасанды интеллект жүйелерін пайдалану оқытуды жекелендіруге, интерактивті оқу материалдары мен виртуалды зертханаларды құруға, сонымен қатар оқушылардың пәнді оқуға деген ынтасын арттыруға мүмкіндік береді.

Білім беруде AI технологияларын қолданудың артықшылықтары:

1. Оқытуды дараландыру. AI технологиялары әр оқушының жеке қажеттіліктеріне сәйкес тапсырмалар үшін оқу материалдарын бейімдеуге мүмкіндік береді. AI негізіндегі жүйелер өнімділік деректерін талдап, оқушыларға материалды жақсырақ меңгеруге көмектесу үшін қосымша жаттығулар немесе түсініктемелер ұсына алады.

2. Интерактивті оқу материалдары. AI қолдану виртуалды зертханаларды, симуляцияларды және басқа да интерактивті оқу материалдарын құру мүмкіндігін ашады. Оқушылар нақты уақытта эксперименттер жүргізе алады, физикалық процестерді бақылайды және нәтижелерді талдай алады.

3. Мотивацияның жоғарылауы. AI технологияларын қолданатын интерактивті, тартымды оқыту әдістері оқушылардың физиканы оқуға деген қызығушылығын арттырады. Оқушылар оқу процесіне көбірек тартылады, бұл материалды жақсы меңгеруге ықпал етеді.

AI технологияларын қолданудың қиындықтары мен шектеулері

– Қол жетімділік және құны. Оқу процесіне AI технологияларын енгізу жабдыққа, бағдарламалық қамтамасыз етуге және қызметкерлерді оқытуға айтарлықтай қаржылық шығындарды талап етеді. Мұндай инвестицияны барлық мектептер көтере алмайды.

– Мұғалімдердің дайындығы жеткіліксіз. Көптеген физика мұғалімдерінің оқытуда AI технологияларын тиімді пайдалану үшін жеткілікті білімі мен дағдылары жоқ. Тиісті оқыту және қолдау көрсету керек.

AI мүмкіндіктерінің шектеулері.

– Қолданыстағы AI жүйелерінде күрделі физикалық құбылыстарды түсіну және түсіндіруде әлі де шектеулер бар. Олар мұғалімнің оқу-тәрбие процесіндегі рөлін толығымен алмастыра алмайды.

– Этикалық аспектілер. Білім беруде AI технологияларын пайдалану оқушылардың деректерінің құпиялылығы және олардың мұғалімдермен қарым-қатынасына әсері туралы сұрақтар тудырады. Бұл аспектілерді мұқият қарастыру қажет.

– Физика бойынша білім беру бағдарламасына AI технологияларын кіріктіру.

Бейімделетін платформалар:

– Әр оқушының жеке қажеттіліктеріне бейімделе алатын AI негізінде бейімделген білім беру платформаларын әзірлеу

– Виртуалды зертханалар

– Оқушыларға интерактивті ортада эксперименттер жүргізуге және физикалық құбылыстарды зерттеуге мүмкіндік беретін виртуалды зертханалар мен симуляторларды құру

– Зияткерлік тәрбиешілер

Оқушыларға жекелендірілген кері байланысты қамтамасыз етуге және физиканы үйренуге көмектесуге қабілетті интеллектуалды жүйелерді енгізу

«Кампус Бот» бағдарламасы жаңадан есеп шығаруды үйреніп жүрген оқушыларға есеп шарттарын түсіндіріп, шығару жолдарына бағыт-бағдар береді, оқушы берілген түсіндіру бойынша жұмыстанып, есептепті өз бетімен аяқтайды.

Жалпы қазіргі таңда көп қолданыста жүрген, өте танымал жасанды интеллект түрлерінің бірі «Siri» мен «Алиса» және басқа да түрлері бар, олар:

Photoleap от Lightricks Lightricks компаниясының жаңашыл ойларымен жасалған Photoleap - шығармашылық пен кескінді түрлендірудің жаңа деңгейін көтеру үшін әртүрлі мүмкіндіктер мен құралдарды біріктіретін динамикалық фотосуреттерді өңдеу қолданбасы

Murf - Бизнеске арналған ең жақсы AI қолданбаларының тізімінің басында тұрған Murf мәтіндік сөйлеу генераторы, ол нарықтағы ең танымал және әсерлі AI дауыс генераторларының бірі болып табылады және AI көмекшілерін жасау үшін жиі пайдаланылады

Synthesia - тағы бір керемет AI бейне генераторы, AI аватарларымен бейнелерді жылдам жасауға мүмкіндік беретін AI бейне жасау платформасы

Қорытынды:

Негізгі артықшылықтар

AI технологиялары физиканы оқытуды жақсарту үшін үлкен мүмкіндіктер ұсынады, соның ішінде оқытуды жекелендіру, интерактивті оқу материалдарын жасау және оқушылардың мотивациясын арттыру.

Шектеулер мен проблемалар

AI технологияларын физиканы оқытуға енгізу жоғары шығындар, мұғалімдердің жеткіліксіз дайындығы және қолданыстағы жүйелердің шектеулі мүмкіндіктері сияқты бірқатар қиындықтарға тап болады.

Даму перспективалары

Виртуалды зертханаларды, бейімді оқытуды және интеллектуалды репетиторларды қоса, AI технологияларындағы одан әрі әзірлемелер болашақта физиканы оқытуды жақсарту үшін үлкен мүмкіндіктер ұсынады.

Біріктірілген тәсілдің қажеттілігі.

AI технологияларын физиканы оқытуға сәтті кіріктіру оларды пайдаланудың техникалық, педагогикалық және этикалық аспектілерін ескеретін кешенді тәсілді қажет етеді.

Кампус Бот

Напиши условия задачи в чате

скорость автомобиля 72км/час, расстояние между городами 110 км, сколько времени пройдет что бы доехать до города

Чтобы найти время, необходимое для поездки, нужно использовать формулу: время = расстояние / скорость. 1. У нас есть расстояние между городами: 110 км. 2. Скорость автомобиля: 72 км/час. Теперь

Әдебиеттер:

1. <https://daryn.online/article/2197>
2. <https://semeitv.kz/kz/news/15651>
3. <https://astanahub.com/kk/blog/kak-tekhnologii-mogut-sdelat-obrazovanie-dostupnym-dlia-kazhdogo>
4. <https://alash.kz/kz/article/zhasandy-intellekt-bilim-beru.html>
5. Информатика: Жалпы білім беретін

мектептің жаратылыстануматематикалық бағытының 11-сыныбына арналған оқулық. / Г.И.Салғараева, Ж.Б.Базаева, А.С.Маханова

6. <https://martebe.kz/informatika-p-ni-zh-ne-mindetteri-a-paratty-any-tamasy/>
7. <https://martebe.kz/mehanikada-y-sa-talu-za-dary/>

ФИЗИКА САБАҒЫНДАҒЫ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ТӘЖІРИБЕСІНЕН

Мамбеткереева Асем Нуралыевна
Ақтөбе облысы, Ойыл ауданы,
Саға мектеп-балабақшасының физика пәні мұғалімі

Қыдырбаева Ақзира Қыдырбайқызы
Ақтөбе облысы, Байғанин ауданы, Қарауылкелді ауылы,
Қ.Мұханбетқалиұлы атындағы орта мектеп-гимназиясының
физика пәні мұғалімі

Бұл баяндама физика пәнінен дарынды балалармен жұмыс істеудің білім беру сапасын арттырудағы рөлін зерттейді. Дарынды балаларды анықтау және олармен жұмыс істеудің заманауи әдістері мен технологиялары талданады. Білім беру жүйесінің тиімділігін арттыру үшін физика пәніндегі дарынды балалармен жұмыс істеудің артықшылықтары мен мүмкіндіктері қарастырылады. Баяндамада ұсынылған әдістер мен тәжірибелер білім беру процесін жақсартуға және дарынды оқушылардың потенциалын толық ашуға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі стратегиялық даму бағдарламасында білім беруді инновацияландыруға сай икемдеу үшін білім беру жүйесін ақпараттындыру, жаңа талапқа сай дамыту талабы қойылып отыр. Осы талапқа сай бүгінгі таңда білім беруде жеке тұлғаны дамыту, дана және дара ойлай алатын дарынды баланы оқыту мен тәрбиелеу жолдарын айқындау қажеттігі айқын.

Қай елдің болмасын өсіп-өркендеуі, өнуі, әлемде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің қалыптасуына, даму бағытына тікелей байланысты. Сондықтан да, мемлекет басшысы болашақта қазақ елінің көсегесін көгертіп, ғылымын көркейтер деген үмітпен жас дарындарға үлкен назар аударуда, қолдау көрсетуде. Осы орайда қандай да болмасын білім беру мекемесі оқушыларға мемлекеттік білім стандартына сай білім берумен шектеліп қалмай, оларды ғылыми ізденіс жұмыстарға тартып, шығармашылық, дарындылық қабілеттерін дамыту бағытында жұмыс жүргізуі тиіс. (Жұмабаев, 2019)

Бүгінгі таңда дарынды бала сөзі жиі қолданылып жүр. Дарындылық — адамның өз бейімділігі арқылы, шығармашылықпен жұмыс істеу арқылы қалыптасатын қасиет. Қазіргі таңда барлық оқушы дарынды оқушы. Бұл қасиетті байқап, оның бар екеніне көзжеткізіп, бойындағы дарынын одан әрі өрбітуге, ұштауға, арман асуларын жұлдыздай жарқырап, тау бұлағындай мөлдіреп, халқының, ата-анасының мақтанышы болуға мүмкіндік жасау мұғалімге арттылатын жүк. (Құдайбергенова, 2023)

Дарындылық – баланың алғырлығы, зерделігі, қабілетімен дамып отыратын үздіксіз процесс болғандықтан, айрықша табиғи қабілеті мен нақты пәндерден ерекше дарындылығы бар балалардың интеллектуалдық қабілетін дамыту, шығармашылық тұлғаларды қалыптастыру. Дарындылықты қалыптастыру мен дамытуда мұғалімнің алар орны ерекше. Осы орайда білім алушының қабілетін айқындай отырып, дарындылығын анықтау — баланың дамуын бағдарын талдаумен байланысты ұзақ процесс. Осы тұрғыда алдымен дарындылық ұғымын анықтап алсақ. «Дарындылық» ұғымы «сый» («дар») деген сөзден шыққан, дамудың алғышартын білдіреді. Бұл ұғымға педагогикалық энциклопедияда төменгідей анықтама беріледі. «Дарындылық — белгілі бір іс-әрекет саласында ерекше жетістікке жеткізетін адам қабілеті дамуының жоғарғы деңгейі». Дарынды оқушылармен үнемі қосымша жұмыс ұйымдастыру қажет. Қосымша сабақтардың негізгі бағыты – жалпы орта мектептің әртүрлі сыныптарында оқытылатын жеке тақырыптар арасында байланыс орнату. Сабақтың негізгі түрі – жеке сабақтар немесе жеке консультациялары бар топтық дәрістер. Дарынды оқушылармен қосымша жұмыс ұзақ мерзімді болуы керек.

Қосымша сабақтардың мақсаты жаңа материалды зерттеу немесе түсіндіру емес, оқушылардың бұрыннан бар білімдерін жалпылау, жүйелеу және кеңейту екенін ескеру қажет. Сондықтан белгілі бір тақырыппен жұмыс жасау кезінде әр түрлі сынып оқушыларын біріктіруге немесе керісінше сыныптастарын олардың қабілеттеріне сәйкес әр түрлі топтарға бөлуге болады.

Дарынды балалармен қосымша сабақтар жасалған бағдарламаға сәйкес қатаң түрде өткізілуі керек. Қиындықтың жоғарылау мәселелерін шешуге арналған жүйесіз сабақтар көбінесе ештеңе бермейді. Балалардың ұсынылған бағдарламаны игере алмау қабілеттері немесе керісінше анықталғандықтан, ол міндетті түрде түзетіледі. Бұл бағдарлама әр дарынды баланың жеке ерекшеліктерін ескеріп, көрсетуі керек. (Әбдірахманов, 2022)

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуды оқу іс-әрекеті және сыныптан тыс жұмыстар арқылы жүзеге асырамын. Пәнге деген қызығушылықты қолдау және оқушылардың табиғи бейімділігін дамыту мақсатында шығармашылық тапсырмаларды, ойын-сауық тәжірибелерін, материалдар мен тапсырмаларды қолданамын. Сабақтарда мен оқушыларға шығармашылық тапсырмаларды жиі қоямын: қандай да бір құбылыс туралы материал жинау (мысалы, сұйық, қатты және газ тәріздес денелердің қысымының айырмашылығы мен ортақтастығы неде), пәнаралық байланыстарды көрсету (мысалы, адамның құрылысы физика заңдарымен түсіндіріледі – мұнда рычагтар, диффузия, жарықтың сынуы және дыбыс).

Оқушыларға физиканы білу барлық адамдарға, кез келген жұмыста, мамандықта қажет екенін көрсетуге тырысамын. Ол үшін мен әңгімелерді, нақты мысалдарды, эксперименттерді, сапалы есептерді қолданамын. Дарынды балалар танымдық белгісіздікпен оңай күреседі. Бұл жағдайда қиындықтар олардың ауытқуына әкелмейді. Олар күрделі және ұзақ мерзімді тапсырмаларды қуана қабылдайды және дайын жауапты таңуға шыдай алмайды.

Дарынды балалармен жұмыс істеу үшін физика сабақтарында өз іс-әрекетімді ұйымдастыра отырып, мен әрқашан қамтамасыз етемін:

- а) шығармашылық іс-әрекеттің субъектісі ретінде тұлғаның үйлесімді дамуы мақсатында тұлғалық-бағдарлы педагогикалық тәсілді жүзеге асыру;
- б) психологиялық-педагогикалық зерттеулер негізінде дамытушылық білім беру жүйесін құру, жоғары деңгейдегі балалардың шығармашылық әлеуетін ерте анықтауды және ашуды қамтамасыз ету;
- в) тұлғаны қалыптастыру үдерістеріне психологиялық-педагогикалық ықпал ету факторларын зерттеу, оқушылардың танымдық қабілеттерін тиімді жүзеге асыру;
- г) оқушылардың интеллектуалдық қабілеттерін дамыту үдерісін басқару.

Нәтижесінде физика сабақтарында дарынды балалармен жұмыс жасауда педагогикалық іс-әрекеттің принциптері қалыптасты:

- тұлғаны дамыту үшін берілген мүмкіндіктердің максималды әртүрлілігі принципі,
- сыныптан тыс жұмыстардың рөлін арттыру принципі,
- оқытуды дараландыру және саралау принципі,
- мұғалімнің ең аз қатысуымен оқушылардың бірлесіп жұмыс жасауына жағдай жасау принципі,
- оқушылардың қосымша білім беру қызметтерін, көмектерін, тәлімгерліктерін таңдау еркіндігі принципі.

Сабаққа дайындалу барысында мен әрқашан оқушыларды сабақтың тақырыбы мен мазмұнына бірден қызықтыруға тырысамын. Мен ғалымдардың, жазушылардың, мақал-мәтелдердің, тарихи мазмұндағы тапсырмалардың, ертегілердің қызықты тұжырымдарын таңдап, тақырыптың маңыздылығын тағы бір рет атап өтемін, тақырыпқа деген қызығушылықты, қызығушылықты оятамын. Өйткені, бұл оңай меңгерілетін және ұзақ уақыт есте қалатын қызықты материал.

Мен өз сабақтарымда оқушылардың топтық жұмысын жиі қолданамын: оқытылатын материалды бекіту кезеңінде әр топқа дайындық деңгейі әлсіз, орташа және жоғары

оқушылар кіреді. Мұндай топтық жұмыстың мәні мынада: топ тапсырма алады, мықты оқушы оны орындайды және әлсіз жолдастарына мұны қалай жасағанын түсіндіреді. Бұл балалардың өзара көмек көрсетуін, ұжымдастыруын дамытады, қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырады.

Дарынды балалармен жұмыс жасау әдістерінің бірі - ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану арқылы жұмыс жасау. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану маған мектеп оқушыларында интеллектуалды саланы дамытуға мүмкіндік береді, әсіресе тапқырлық пен сыни тұрғыдан ойлау, қиял, зейін қоя білу, танымдық қабілеттер мен оқу қабілеттері сияқты қасиеттер. Сонымен бірге оқуға деген қызығушылық қана емес, жетістікке жетуге ынталандыру, ізденуге құштарлық сияқты қасиеттер де белсенді дамып келеді. Оқытудың ақпараттық технологиялары оқу үдерісін жандандыруға мүмкіндік берді. Оқушылардың виртуалды режимдегі практикалық іс-әрекетінің мүмкіндігі оқушылардың барлық топтарының физикадан бағдарламалық материалды меңгеруіне қолжетімділігін қамтамасыз етті. Физикадан заманауи мультимедиялық оқу құралдарын пайдалану тәжірибелер негізінде кәдімгі физика зертханасы арқылы көрсету мүмкін емес көптеген физикалық процестерді көруге мүмкіндік берді. Балалар мұндай күрделі физикалық құбылыстарды компьютерлік орындауда көрді. Мұндай технологиялар мүмкіндік берді: оқушылардың физикалық ерекшеліктерін анықтау бойынша аналитикалық жұмыстарын ұйымдастыру физикалық аспаптарды жасау, әртүрлі физикалық процестерді салыстыру, объектіні жасаудың физиопроцестерін талдау кезінде әртүрлі физикалық карталарды құрастыру, оқушылардың бейнелі, көрнекі, есту және эмоционалдық есте сақтау қабілетін қалыптастыру, оқушылардың эстетикалық, танымдық қасиеттерін тәрбиелеу, негізгі құзыреттіліктерін қалыптастыру. мектеп қабырғасынан тыс оқушыларға қажет. Физика сабақтарында презентация материалдарымен жұмысты мақсатты түрде ұйымдастыру берілген пәннің жаратылыстану-ғылыми әлеуетін және құзыреттілікке бағытталған тәсілді барынша толық пайдалануға мүмкіндік береді. (Әлиева, 2020)

Баланың санасы қалыптасу сатысында, сондықтан мен шығармашылық әлеует босқа кетпей, тек ұлғаятынына көз жеткіземін. Дарынды жастармен жұмыс жасау үшін өз бетімен көп жұмыс жасау керек, яғни үнемі өзін-өзі жетілдіріп отыру керек.

Кез-келген қоғамға дарынды адамдар қажет, ал қоғамның міндеті -оның барлық өкілдерінің қабілеттерін қарастыру және дамыту қажетұрылар. Өкінішке орай, әр адам өз қабілетін жүзеге асыра алмайды. Көп нәрсе отбасына да, отбасына да байланысты мектептер.

Отбасының міндеті - уақытында көру, байқаубаланың жеке басының, мектептің міндеті — баланы қолдау және оның қабілеттерін дамыту, осы қабілеттердің болуына жағдай жасау жүзеге асырылды.

Жаңалық ашуға құштарлық, ең жақын сырларға енуге құштарлықбіздің болмысымыз мектеп қабырғасында туады. Бастауыш мектепте қазірдің өзінде жұмысына қанағаттанбайтын оқушыларды кездестіруге болады мектеп оқулығы, олар сабақта жұмыс істеуге қызықпайды, сөздіктер мен арнайы әдебиеттерді оқиды, сұрақтарына әртүрлі тәсілдермен жауап іздейді. Сондықтан мектепте ғылым мен техниканың әртүрлі салаларына қызығушылық танытқандардың барлығын анықтау, алдын ала білуге көмектесу өте маңызды. Олардың жоспарлары мен армандарын жүзеге асыру, мектеп оқушыларын жолға шығаруғылымдағы, өмірдегі ғылым өз қабілеттерін барынша толық ашуға көмектеседі.

Мен мұндай нәтижелерге қалай қол жеткіземін?

Дарынды балалармен жұмыс істеу жүйесі келесі компоненттерді қамтиды:

- Дарынды балаларды анықтауды жүзеге асырады;
- Сабақтарда шығармашылық қабілеттерін дамыту;
- сыныптан тыс жұмыстарда қабілеттерін дамыту (олимпиадалар, байқаулар, зерттеу жұмыстары);

- дарынды балалардың жан-жақты дамуына жағдай жасау.(Сейдахметов,2021)

Ең алдымен дарынды балаларды анықтай білу керек. Олардың бірқатар ерекшеліктері бар: ізденімпаз, жауап табуда табанды, жиі терең сұрақтар қояды, рефлексияға бейім, есте сақтау қабілеті жақсы. Сонымен қатар, мен дарындылық диагностикасын Эйзенк, Беннетт, Амтауэрдің классикалық сынақтары арқылы жүргіземін.

Осындай балаларды анықтай отырып, мектеп оларды ойлауға, қабілеттерін дамыту үшін қолдан келгеннің бәрін жасауға үйретуі керек. Бұл мәселеде бірінші көмекші оқушылардың пәнге деген қызығушылығы болып табылады.

Пәнге деген қызығушылықты қолдау және оқушылардың табиғи бейімділігін дамыту мақсатында мен шығармашылық тапсырмаларды, ойын-сауық тәжірибелерін, материалдар мен тапсырмаларды қолданамын.

Мен дамытушылық тапсырмалар жүйесін-минуттарды әзірледім, мен оларды оқушыларға сабақтың басында қыздыру ретінде ұсынамын. Мен мұндай есептерді шығаруға 1 минуттан артық уақыт бөлмеймін және міндетті түрде есептің орындалу барысын егжей-тегжейлі түсіндіруді талап етемін. Қиындық туындаған жағдайда кеңестер беремін, осы есептерді егжей-тегжейлі талдаймыз. Мысалға: "1 секундта Жер өз осінің айналасында қандай бұрышқа бұрылады?" - 7 сыныпқа арналған; "Сізде торда жұқа сым, қарындаш және дәптер бар. Сымның көлденең қимасының ауданын шамамен қалай анықтауға болады?" - 8-сыныпқа және т.б.

Физика курсының көптеген тақырыптары бойынша мен оқушылардың үй тапсырмасына арналған тапсырмалар жүйесін әзірледім, оның ішінде сапалық, есептік, күрделілік деңгейінің жоғарылауымен тәжірибелік.

Физика сабағының барлық кезеңдерінде мен дифференциацияны қолдануға тырысамын: қабілетті балалар үшін мен күрделірек есептерді ұсынамын: біріктірілген, жетіспейтін немесе артық деректермен. Мысалы, 9-сыныпта "Жердегі және басқа аспан денелеріндегі ауырлық күшінің үдеуі" тақырыбын оқығанда мен келесі мәселені ұсынамын: "Сатурндағы ауырлық күшінің үдеуін тап". Бұл ретте оқушылар планетаның массасы мен радиусын анықтамалықтан табады деп есептеймін, сонымен бірге нәтижені ауырлық күшінің үдеуінің кестелік мәнімен салыстырады.

Физика сабағында мен оқушыларға физиканы білу барлық адамдарға, кез келген жұмыста, мамандықта қажет екенін көрсетуге тырысамын. Ол үшін мен әңгімелерді, нақты мысалдарды, эксперименттерді, сапалық есептерді қолданамын. Мен жүйелі түрде практикалық бағыттағы сабақтарды, соның ішінде политехникалық мазмұндағы есептерді, студенттердің физика заңдарын ғылым мен техниканың әртүрлі салаларында қолдануы туралы есептерді, кәсіпорындарға экскурсия сабақтарын жүргіземін. Бұл сабақтардың негізгі мақсаты: оқушыларды мамандық таңдауға, үлкен өмірге қадам басуға дайындауға көмектесетін ауқымды және қызықты жұмыстарға бағыттау.

Бірнеше жолдар бар:

1)оқуды жеделдету, яғни. аз уақыттағы курс,

2)оқуды байыту.

Мен өз жұмысымның тәжірибесінде "көлденең" және "тік" байытуды қолданамын. "Көлденең" зерттелетін саланың кеңеюін, ал "тік" пән аясындағы жоғары когнитивтік деңгейлерге (кейде жеделдету деп те аталады) жылдамырақ ілгерілеуді білдіреді.

Мұғалімнің өзі пәнге ынтасы болмаса, балалардың пәнге деген қызығушылығын ояту мүмкін емес. Сондықтан мен үздіксіз білім беру курстары, мектеп пен ауданның әдістемелік бірлестіктері, облыстық ғылыми-практикалық конференциялар арқылы үнемі білім алып, білімімді жетілдіріп отырамын.

Мен дарынды балаларды физикадан сыныптан тыс жұмыстарға тартуға көп көңіл бөлемін. Біздің мектепте физика және астрономия апталықтары өткізіледі, онда оқушылар өздерін әртүрлі викториналарда, байқауларда көрсете алады: "КВН", "Ойын-сауық тәжірибелері", "Ақылдылар мен ақылдылар", «Физикалық эстафеталар» және т.б.

Менің жұмысымның тәжірибесінде дарынды оқушылармен жұмыстың ең маңызды түрі олимпиадалар болып табылады. Олар ең қабілетті және дарынды балаларды анықтауға, тұлғаның білімдік қажеттіліктерін қалыптастыруға және дамытуға, оқушыларды жоғары білім алуға, әртүрлі саладағы шығармашылық жұмыстарға, ғылыми-практикалық жұмыстарға дайындауға ықпал етеді. іс-шаралар..

Мен мектеп және аудандық деңгейдегі олимпиадаларға дайындық жұмыстарын оқу жылы бойы жүргіземін. Мен дарынды балалармен сабақтан кейін айналысамын: стандартты емес есептерді шығарамыз, зерттеу жұмыстарын, жобаларды жасаймыз.

Жоғары сынып оқушылары зерттеу жұмыстарына қатысады, олар өз нәтижелерін аудандық және облыстық деңгейде көрсетті.

Жан-жақты тұлғаны дамытуға жағдай жасауды да маңызды деп санаймын..

Мен баланың өз бетімен жұмыс жасауын қамтамасыз етемін, яғни қойылған міндеттерді өз бетінше қоя және шеше алады, өйткені шығармашылық белсенділікті ынталандыру, оны дамыту тек өзін-өзі тәрбиелеудің арқасында мүмкін болады. Мен бұл туралы айта отырып, өз бетінше білім алуға кірісемін **біреудің соңынан ерсен, жол ұмытылмайды, оның бойымен жүріп өткеннің өзі мәңгі ұмытылмайды, "Талант - қабілеттің 1%, тер төгудің 99%".**

Мен дарынды балалармен көп сөйлесемін. Осы психологиялық консультацияларда мен балаға ақыл-ой әрекетін реттеу тәсілдерін үйретемін, танымдық қасиеттерімді анықтауға, олардың әлсіз және күшті жақтарын бағалауға көмектесемін., интеллект жұмысын дамыту жолдарын ашуда және пайдалануда, ақпаратты өңдеу стратегияларын өзгертуде, интеллектуалдық операцияларды ынталандыруда немесе тежеуде, болжауда, жоспарлауда, мен күнделікті режимді реттеймін.

Баланың санасы қалыптасу сатысында, сондықтан мен шығармашылық әлеует босқа кетпей, тек ұлғаятынына көз жеткіземін. Дарынды жастармен жұмыс жасау үшін өз бетімен көп жұмыс жасау керек, яғни үнемі өзін-өзі жетілдіріп отыру керек.

Қорытындылай келе, орыс жазушысының сөздерін келтіргім келеді **Л.Н. Толстой: "Ғылым мүлде қиын да, қиын да емес. Керісінше, оның әрбір адам санасына тән сүйкімділігі бар - дәлдік, толықтық және жүйелілік сүйкімділігі. Егер сіз оқушыны ғылыммен тәрбиелегіңіз келсе, өз ғылымыңызды жақсы көріңіз және оны біліңіз, сонда оқушылар сізді де, ғылымды да жақсы көреді, ал сіз оларды тәрбиелейсіз: бірақ егер сіз оны өзіңіз жақсы көрмесеңіз, онда сіз оны қанша оқытуға мәжбүр етсеңіз де, ғылым тәрбиелік ықпал етпейді".**

Пайдаланылған әдебиеттер

1. А.Қ. Жұмабаев. Дарынды балалармен жұмыс: тәжірибе және болашаққа көзқарас. Алматы: "Білім", 2019.
2. Ә.Қ. Құдайбергенова. Физика пәнінде дарынды балалармен жұмыс істеу әдістері. Астана: "Ғылым", 2023.
3. Н.Ә. Нұрғалиева. Физика пәнінің оқыту әдістемесі. Алматы: "Ана тілі", 2021.
4. Ж.С. Жүнісова. Жобалық және зерттеу әдістері. Алматы: "Өркен", 2022.
5. М.Ә. Әбдірахманов. Дарынды балалармен жұмыс істеудің психологиялық аспектілері. Шымкент: "Мектеп", 2022.
6. С.Ә. Сейдахметов. Білім беру жүйесінде дарынды балалардың үлесі. Алматы: "Әлем", 2021.
7. А.Н. Сұлтанов. Заманауи білім беру технологиялары. Алматы: "Білім ордасы", 2018.
8. Р.С. Әлиева. Дарынды балалармен жұмыс істеу стратегиялары. Қарағанды: "ҚарМУ", 2020.
9. Иванов Б.Н. Мектептегі қазіргі физика: Әдістемелік құрал. – М.: БИНОМ, 2002
10. Физикадағы әдеттен тыс оқу материалдары: есептер, тесттер, практикалық жұмыстар, оқуға және ойлауға арналған кітап / Құраст. Е.М. Браверман. М.: Мектеп баспасы. 2000. 80с. ("Мектептегі физика" журналының кітапханасы. Том. 16)

11. Г.Қ. Салима. Интерактивті құралдар мен цифрлық ресурстар. Тараз: "Ғылым мен білім", 2021.
12. Л.К. Ақынбаева. Дарынды оқушылардың халықаралық деңгейдегі жетістіктері. Ақтөбе: "Ақтөбе университеті", 2022.

АЭРОДИНАМИКА ДВИЖЕНИЯ ЛЕТАТЕЛЬНОГО АППАРАТА В РАЗРЯЖЕННОЙ СРЕДЕ

**Серикбаев Даурен Темирович
Учитель физики,**

Военный институт сил воздушной обороны им. Т.Я.Бегельдинова, г. Актөбе

Аннотация

Цель: определить степень технических потребностей для совершения полета в разряженной среде. В качестве разряженной среде рассмотреть атмосферу земли на больших высотах, а также возможно рассмотрение атмосферы Марса.

Метод: основным методом является параметрическое математическое моделирование, так как является наиболее исчерпывающим методом демонстрации физической возможности совершения полета. Так же применяется метод декомпозиции для разделения сложной задачи моделирования по нескольким направлениям.

Результаты: в результате проведенного исследования была получена параметрическая модель, которая позволяет варьировать значения всех параметров, но не их соразмерное сопряженное изменение, так как это необходимо учитывать за рамками модели в рамках физических и технических процессов.

Область применения: данная работа может быть применена для анализа летательных аппаратов на наличие возможности совершения аэродинамического полета в условиях разряженной среды. При этом могут быть проанализированы уже существующие летательные аппараты или проектируемые для конкретных задач. При этом степень разряженности может быть различной и в некоторых случаях может быть регламентирующим параметром по максимальной высоте полета.

Краткие выводы: Совершение аэродинамического полета в условиях разряженной среды является технически осуществимой задачей, о чем свидетельствует успешный запуск летательного аппарата Ingenuity [1]. Основной задачей является генерирование корректной математической модели.

Ключевые слова: РАЗРЯЖЕННАЯ СРЕДА, ПОЛЕТЫ, ПОЛЕТЫ НА БОЛЬШИХ ВЫСОТАХ, ПОЛЕТЫ НА МАРСЕ, БЕСПИЛОТНЫЕ ЛЕТАТЕЛЬНЫЕ АППАРАТЫ.

Введение

В настоящее время частично или полностью летательные аппараты внедряются в следующие сферы деятельности с различной целевой направленностью. Среди них:

- 1) поиск пропавших;
- 2) патрулирование селопасных районов;
- 3) патрулирование пожароопасных районов;
- 4) связь с труднодоступными регионами;
- 5) перевозка грузов и пассажиров;
- 6) транспортировка в регионы с радиационным заражением;
- 7) обеспечение мобильной и стационарной радиосвязи в местах с отсутствующей комплексной инфраструктурой [2].

Перечисленный перечень применения летательных аппаратов не является исчерпывающим, но приводит к потребности рассмотрения следующих задач:

- 1) техническое и технологическое обеспечение производства соответствующего класса летательных аппаратов;
- 2) регламентация радиосвязи для соответствующего класса летательных аппаратов;
- 3) регламентация по использованию воздушного пространства;
- 4) регламентация по обслуживанию воздушного движения.

В этой статье предлагается рассмотреть работы, в которых уже рассматривался полет в разреженной среде. Также рассмотрим практические реализации таких полетов.

Предшествующий опыт

Одной из первых работ, в которой рассматривается полет в разреженной среде является работа Андрэ Нота «Проектирование самолетов с преобразователями солнечной энергии для длительных полетов» («Design of Solar Powered Airplanes for Continuous Flight») [3]. Основным вектором разработки данного летательного аппарата являлась разработка летательного аппарата для исследования Марса. Стоит упомянуть что атмосфера Марса имеет плотность у поверхности планеты 29 грамм на кубический метр (г/м^3) и ускорение свободного падения 2,67 метров на секунду в квадрате (м/с^2). В противопоставлении с параметрами Земли 1229 г/м^3 — плотность атмосферы у поверхности планеты и 9,81 м/с^2 — ускорение свободного падения. Не смотря на это полет летательного аппарата состоялся на Земле и были произведены успешные испытания. Летательный аппарат совершил беспосадочный полет в течении 12 часов без посадок. Также были разработаны режимы полета и переходные стадии для регулирования энергопотребления летательного аппарата. Аппарат имел массу 2,3 килограмм (кг) при размахе крыла 3 метра (м). Достижения подобного характера справедливо отметить как техническую возможность реализации летательного аппарата для полета в разрежной среде.

Выбор основной концепции

Для проведения дальнейшего исследования необходимо выбрать концепцию для рассмотрения задач в корректном ракурсе и иметь возможность составить математическую модель для выделения и решения задачи по производству полетов в разреженной среде. В работе Курбанова Я. «Разработка проектного облика унифицированного модульного беспилотного летательного аппарата для исследования Марса» рассмотрены два основных отличия Марса от Земли: слабая гравитация и разреженная атмосфера планеты [4]. В соответствии с рассматриваемыми задачами в работе 2 была поставлена задача определения потребной солнечной энергии, а вместе с ней и потребной площади преобразователей солнечной энергии при заданном значении коэффициента полезного действия.

Также известно что на поверхности Марса был совершен аэродинамический полет беспилотным летательным аппаратом Ingenuity.

Используя аналогию синтеза математического выражения запишем ряд формул и произведем логическую связку между ними. Известно что горизонтальный полет характеризуется следующими условиями:

$$Y_a = G \quad (1)$$

где Y_a - аэродинамическая подъемная сила;

G - вес летательного аппарата.

Равенство веса и подъемной силы является одним из основополагающих факторов, составляющих систему уравнений по удовлетворению условий воздухоплавания для летательных аппаратов тяжелее воздуха. Однако кроме веса и подъемной силы активными действующими силами являются тяга летательного аппарата и аэродинамическая сила лобового сопротивления. Запишем условие их равенства:

$$X_a = T \quad (2)$$

где X_a - тяга летательного аппарата;

T - аэродинамическая сила лобового сопротивления.

Вспомним что результирующая аэродинамическая сила составляет векторное произведение двух аэродинамических сил [5]:

$$\overline{Ra} = \overline{Xa} \times \overline{Ya} \quad (3)$$

где Ra - результирующая аэродинамическая сила.

При рассмотрении горизонтального полета, детерминируя любое внешнее воздействие, приведя идеальные условия можно заявить что результирующая аэродинамическая сила является постоянной величиной.

Продолжая рассматривать горизонтальный полет необходимо выделить наиболее важный компонент, который является характеризующим атмосферу Земли. Для начала подробнее опишем аэродинамические силы:

$$Ya = Sw \times Cy \times \frac{p \times V^2}{2} \quad (4)$$

где Sw - площадь крыла летательного аппарата;

Cy - коэффициент аэродинамической подъемной силы крыла;

p - плотность воздуха;

V - воздушная скорость движения летательного аппарата.

$$Xa = Sw \times Cx \times \frac{p \times V^2}{2} \quad (5)$$

где Cx - коэффициент аэродинамической силы лобового сопротивления крыла;

Используя выражения 1 и 2 произведем замены в выражениях 4 и 5:

$$G = Sw \times Cy \times \frac{p \times V^2}{2} \quad (6)$$

$$T = Sw \times Cx \times \frac{p \times V^2}{2} \quad (7)$$

К конструкционным параметрам летательного аппарата относят: вес, площадь крыла, коэффициенты аэродинамической подъемной силы, аэродинамической силы лобового сопротивления, воздушная скорость.

Из выражений 6 и 7 можно сделать следующие выводы:

- 1) единственным внешним параметром является плотность воздуха;
- 2) все конструкционные параметры могут быть детерминированы заранее и приведены к одному значению или к диапазону допустимых значений, в случае изменения значения параметра во время полета.

Таким образом используя выражение 3, а также все произведенные замены можно произвести запись статичной модели с детерминированными переменными для состояния горизонтального полета. Запишем соответствующее выражение:

$$Ra = G \times T = Sw \times C \times \frac{p \times V^2}{2} \quad (8)$$

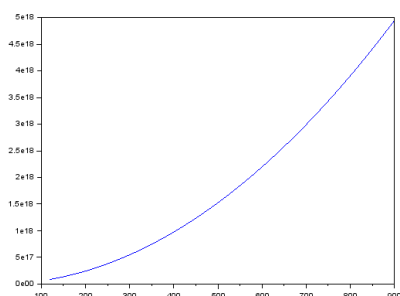
где C - коэффициент результирующей аэродинамической силы.

$$C = Cx \times Cy \quad (9)$$

Таким образом произведя запись статического состояния, заранее предопределив все конструкционные значения в выражении 8 можно приступить к выделению наиболее значимого параметра для полета в разреженной среде. Более того нарушая статичность системы и варьируя значения параметра, которым определяется степень разреженности атмосферы можно произвести некоторые расчеты и построить графики для определения тенденции взаимозависимости и построения не параметрических, а статистических моделей, которые менее точны, но при множественных итерациях являются обобщающими и более практичными. Однако переход от параметрической модели к статистической на прямую связаны с целями производства расчетов. Теперь выведем конечное выражение для определения возможности совершения аэродинамического полета в разреженной среде при заданных конструктивных параметрах и воздушной скорости:

$$p = \frac{2 \times G \times T}{V^2 \times Sw \times C} \quad (10)$$

Ниже приведем график, в котором отразим зависимость степени разряженности атмосферы, в которой летательный аппарат сможет произвести полет при изменяемом значении воздушной скорости. Однако тут не учитывается факт увеличения тяги наряду с увеличением воздушной скорости летательного аппарата, а потому демонстрация будет

оказана только в рамках множества значения скорости. При внесении корректировок и поправок на соразмерное увеличение тяги степень крутизны графика уменьшится. Приведем таблицу с исходными данными. При вычислениях все величины были переведены в СИ.

Таблица 1 — Исходные данные

G (кг)	T (Н)	V (км/ч)	Sw (м ²)	C (безразмерно)
124000	124000000	120-900	120	0.000324

Приведенный ниже график содержит масштабируемые параметры. По горизонтальной оси отложены значения скорости в км/ч, а по вертикальной оси значения плотности среды.

Рисунок 1 — График зависимости плотности среды от воздушной скорости

Заключение

Произведенное исследование позволяет гибко использовать культивированные формулы определения физических величин, характеризующих аэродинамический полет. Так же была составлена параметрическая математическая модель, которая способствует предоставлению возможность варьировать значения физических величин параметров, характеризующих полет. Таким образом можно произвести конечное число множества итераций с разными значениями и выбрать наиболее подходящие значения конструкторных параметров.

Список использованных источников

2. Свободная энциклопедия «Википедия» - «Ingenuity» 2021 год // <https://ru.wikipedia.org/wiki/Ingenuity>;
3. Свободная энциклопедия «Википедия» - «Aquila» 2021 год // https://en.wikipedia.org/wiki/Facebook_Aquila;
4. André NOTH - «Design of Solar Powered Airplanes for Continuous Flight» - 2008 год// http://www.sky-sailor.ethz.ch/docs/Thesis_Noeth_2008.pdf ;
5. Курбанов Я.М. - «Разработка проектного облика унифицированного модульного летательного аппарата для исследования Марса» - 2019 год;
6. Григорьев Н.Г. - «Основы аэродинамики и динамики полета» - г. Москва, Машиностроение 1995 год;

ХИМИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Жолдыбаева Қарлығаш Саматқызы
Ақтөбе облысы, Хромтау ауданы
№6 Хромтау гимназиясының химия пәні мұғалімі

Аннотация

Жеке тұлғаның дамуы мен жетілуіне қолайлы орта болса, мектепте сол ортаның табиғи ресурстарын, байлықтарын, жағдайларын оқытатын химия пәні бар. Химия жаратылыстану ғылымдарының цикліне кіретіндіктен, ол оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Химияның оқу пәні ретіндегі маңыздылығын анықтайтын негізгі компоненті – ғылыми білім. Химияны оқытуда заманауи технологияларды пайдалану – біздің заманымыздың талабы. Бұл мақалада химияны оқытуда жаңа технологияларды енгізудің тиімді әдістері мен маңыздылығы қарастырылады. Сабақтарда АКТ қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға қалай ықпал ететіні атап өтіледі. Сондай-ақ, әртүрлі интернет-ресурстарды пайдалану мұғалімдердің жұмысын қалай жеңілдететіні көрсетіледі. Бұл мұғалімдерге уақытты үнемдеуге және сабақтарды түсінікті әрі қолжетімді өткізуге мүмкіндік беретіні көрсетілген.

Тұлғаның қалыптасуына табиғи және әлеуметтік орта айтарлықтай әсер ететіндігін ескере отырып, берілетін білімді ізгілендіру, әсіресе химияны оқыту аясында көптеген мүмкіндіктер ашатынын атап өтуге болады. Себебі адам, табиғат және қоғам бір-бірімен тығыз байланысты. Тұлғаның дамуы мен жетілуі барысында ең алдымен қоршаған ортаның байлықтары мен табиғи жағдайларын ескеруі қажет, оны оқыту мен түсіндіруде химия пәнінің рөлі зор. Жаратылыстану-ғылыми циклінің маңызды бөлігі бола отырып, химия оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастырады. Химияның оқу пәні ретіндегі негізгі компоненті - пәндік ғылыми білім.

Сапалы білім беру мен жаңа ұрпақты тәрбиелеуді қамтамасыз ету үшін білім беру процесін әлеуметтендіру және барлық жағдайларды жасай отырып, заманауи технологияларды қолдану қажет. Оқытуда жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологияларды игеру - біздің заманымыздың талабы.

XXI ғасыр - қазіргі қоғамның білім беру жүйесін дамытуда маңызды рөл атқаратын ақпараттық технологиялар дәуірі. Білім беруді ақпараттандыру және ғылыми және технологиялық жетістіктер негізінде пәндерді оқыту маңызды міндеттер болып табылады. Ақпараттық технологияларды дамыту жағдайында оқытушының басты мақсаты заманауи, білімді және білікті мамандарды даярлау болып табылады. Қоғамдағы ақпараттандыру процестерінің қарқынды дамуы жаңа технологияларды тиімді қолдана алатын жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыруды талап етеді. Қазіргі білім беру жүйесі білімді берумен ғана емес, сонымен бірге үнемі өзін-өзі тәрбиелеу мен өзін-өзі жетілдіру қажеттілігін тудырумен де ерекшеленеді. Білім беру саласына инновацияларды енгізу педагогтерден олардың тәсілдерін, ұстанымдары мен мүмкіндіктерін өзгертуді талап етеді. [1-3]

Соңғы жылдары жаңа технологиялармен қатар ақпараттық технологиялар химия сабақтарында белсенді түрде қолданылуда. Мектепте химия пәнінің негізгі міндеттері заттардың құрамы мен құрылымын, олардың қасиеттерінің құрылымға тәуелділігін, алдын ала белгілі қасиеттері бар жаңа заттар мен материалдарды жасауды, сондай-ақ химиялық реакциялардың заңдылықтарын және оларды басқару әдістерін зерттеуді қамтиды. Осы аспектілерді меңгеру барысында оқушылар практикалық жұмыс үшін қажетті берік білім алуы керек.

Осы мақсатта сабақтарда белсенді түрде қолданылады:

- мультимедиа (бейне, аудио, теледидар, электронды оқулықтар);
- зертханалық эксперименттер;

- компьютерлік технологиялар (бағдарламалар, интерактивті тақталар);
- анықтамалық материалдар (сөздік, энциклопедия, карталар, дерекқорлар);
- интернет және басқа ресурстар, олар оқу материалын көрнекі түрде ұсынуға және жақсы нәтижелерге қол жеткізуге көмектеседі. Мұндай құралдарды қолдану оқушылардың қызығушылығын арттырады, ақпаратты мұқият қабылдауға және егжей-тегжейлерін нақтылауға мүмкіндік береді.

Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығы көбінесе мұғалімнің оны қалай өткізетініне байланысты. Бүгінгі таңда көптеген интерактивті оқыту әдістері бар және оларды меңгеру, әрбір нақты жағдайда ең тиімдісін таңдау қабілетімен қатар, оларды үйлесімді және шығармашылықпен пайдалану сабақтың сәтті өтуін қамтамасыз етеді. [4,5]

Ақпараттық технологиялардың негіздері химия саласында алынған білім сапасы мен сауаттылық деңгейін арттыруға ықпал етеді. Мысалы, интернет арқылы жоғары сапалы көрнекі материалдарды пайдалануға болады. Уақыт өте келе сабақтарда бейне, аудио, теледидар және компьютерді қолдану оқушылардың көкжиегін айтарлықтай кеңейтеді. Әсіресе, оқулықтың тарауларын қорытындылау кезінде оқушылар қосымша материалды жүйелеп, білімдерін тереңдетіп қана қоймай, логикалық ойлау мен шығармашылық қабілеттерін дамытады, сондай-ақ танымдық белсенділікті арттырады. Бұл кері байланысты орнатуға ықпал етеді. Компьютерді пайдалана отырып оқыту оң нәтижелер береді. Ақпараттық мәдениет тек компьютермен дұрыс жұмыс істеу қабілетін ғана емес, сонымен қатар кез келген ақпарат көздерін тиімді пайдалану қабілетін де қамтиды: анықтамалар, химиялық формулалар, сөздіктер, телебағдарламалар және т.б. Мысалы, тек бір химиялық формуладан көптеген пайдалы ақпарат алуға болады. Химиялық формула заттың химиялық құрамын анықтауға мүмкіндік беретін химиялық тілдің маңызды құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады. [6]

2023 жылдың 1 қыркүйегінен бастап, «№6 Хромтау гимназиясында» химия пәні мұғалімі болып қызмет етіп келемін, университетте алған білімімді қолданып, әр сабағымды нәтижелі өткізуге тырысамын. Сабақ барысында заманауи технологияларды қолдана отырып, химияны қалай оқыту керектігін зерттедім. Менің ойымша, жаңа әдістемелер бойынша сабақ өткізу олардың тиімділігін айтарлықтай арттырады және мұғалімдердің жұмысын жеңілдетеді. Сабақ тақырыбын ашудың бір жолы – *bilimLand* бағдарламасынан бейнені көрсету, бұл материалды жақсы меңгеруге көмектеседі. Содан кейін оқушылар тапсырмаларды орындау арқылы жаңа білімді өз бетінше бекіте алады. Тәжірибе барысында мен сондай-ақ *Kahoot.com* платформасын қолдандым, ол тек пәнге деген қызығушылықты оятып қана қоймай, сонымен қатар кері байланыс бере отырып, өз бетінше жұмыс істеуді үйретеді. Оқыту үшін тағы бір пайдалы құрал ретінде мен *Prezi.com*-ды таптым, ол да оқу процесін тиімді қолдайды. Менің ойымша, сабақтың сәтті өтуі келесі факторларға байланысты:

- Сабақ жоспарын тақырыпқа нақты сәйкестендіру. Дұрыс жасалмаған жоспар сабақтың тиімділігін төмендетуі мүмкін.
- Сабақ түрлерінің, әдістері мен тәсілдерінің тақырыпқа байланысты әртүрлілігі.
- Тақырып бойынша қосымша материалдарды таңдауда шығармашылық көзқарас.
- Оқушылардың сезімдеріне әсер ету үшін дидактикалық және техникалық құралдарды, сондай-ақ электронды оқулықтарды орынды пайдалану.
- Сабақтарда озық тәжірибелер мен жаңа технологияларды қолдану. [7]

Оқытуда инновациялық технологияларды қолданудың ең қолайлы болуы үшін пәннің тарауы мен тақырыбын анықтау үшін зерттеулер мен салыстырулар жүргізу маңызды. Сондай-ақ, оқушылардың бастапқы білім деңгейін бағалап, жаңа технологияларды қолдану арқылы олардың қаншалықты жақсарғанын қадағалау қажет. Өйткені мұғалім оқушылардың білімдері мен дағдыларын тексермесе, уақыт өте келе олар оқуда артта қалып, сабақтардың сәттілігіне теріс әсер етуі мүмкін. Ақпараттық технологиялардың тиімді құралдарының бірі - интерактивті тақта, сондай-ақ

мультимедиялық және онлайн сабақтар. Оқу процесін компьютерлендіру жағдайында интерактивті тақтамен жұмыс істеу әсіресе тиімді. Бүгінгі таңда Қазақстандағы барлық дерлік мектептер интерактивті тақталармен жабдықталған. Мен жұмыс жасайтын аудан мектебінде жаңа ақпараттық жабдық белсенді түрде қолданылады және әр кабинетте интерактивті тақта орнатылған. Бұл сабақтарды жоспарлауға шығармашылықпен қарауға, оларды қызықты әрі тартымды етуге мүмкіндік береді. Мысалға, білім берудегі сандық технологияларының ішіндегі көп қолданыста: Padlet, Mentimeter, Google Form, Plickers, Kahoot, Quizizz, Google Classroom, Learning Apps, Microsoft Teams, Zoom, Skype, т.б. түрлері қолданылады. Оларды белгілі критерийлерге сәйкес: бірлескен іс-әрекет, кері байланыс, цифрлық білім ортасын құру, онлайн сабақ жүргізу секілді топтастыруға болады.

Интерактивті тақтаның көмегімен оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға, олардың интеллектуалдық дамуын ынталандыруға және білім сапасын жақсартуға болады. Қызмет барысында, әр сабақта, соның ішінде химия бойынша зертханалық сабақтарда үнемі қолдандым. Мысалы, бейорганикалық химияны оқыту кезінде біз тек интерактивті тақтаны қолданып қана қоймай, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытып, жаңа ақпараттық технологияларды меңгеріп, оларды тиімді пайдалануды үйрендік. Сабақта интерактивті тақтаның элементтерін қолдану тек тыңдауға ғана емес, арнайы дайындалған тапсырмаларды көруге де мүмкіндік береді, бұл олардың жақсы түсінуіне ықпал етеді. [8]

Сонымен қатар, интерактивті тақта кері байланысты орнатуға көмектеседі: әр тарау немесе жаңа сабақ аяқталғаннан кейін оқушылардың білімін тексеруге, бір уақытта олардың жауаптарын алуға және графиктер арқылы тестілеу нәтижелерін бағалауға болады. Бұл оқушылардың материалды түсіну деңгейін қадағалауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ мұғалім өз уақытын тиімдірек пайдалана алады. Интерактивті тақтаның арқасында мұғалім оқушылардың білім деңгейін жедел анықтап, оларға жауап беруге уақыт беріп, бұрын артта қалған немесе өз ойларын білдіруге құлықсыз болғандардың қатысуын ынталандырады. Оқушылар құпия түрде жауап бере алады, бұл ашық және адал кері байланысты қамтамасыз етеді.

Ақпараттық технологияларды қолданудың тағы бір тәсілі – электронды оқулық. Электронды оқулық дидактикалық әдістер мен заманауи ақпараттық технологияларды қолдануға негізделген жаңашыл жүйе болып табылады. Мұндай оқулықпен оқыту мұғалімнің оқушымен жеке айналысып жатқандай әсер қалдырады. Электронды оқулық тек оқушыға ғана емес, мұғалімге де әдістемелік құрал ретінде пайдалы.

Қазіргі заманғы шындық педагогтардан жаңа ғылыми-зерттеу бағытында өздерінің шығармашылық көзқарастарын дамытуды талап етеді. Компьютерлер мен ақпараттық технологияларды пайдалана отырып жүргізілетін оқыту оқушылардың жаңаша ойлау қабілетін дамытады. Қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында оқушылардың ойлауын қалыптастыруға және компьютерлік оқытуды дамытуға бағытталған педагогикалық технологиялардың тиімділігі жоғары болып табылады. Жаңа ақпараттық технологияларды енгізу мектеп білім беру жүйесіндегі негізгі үрдістердің біріне айналууда. Мультимедиялық технологиялар компьютерлік сыныптарда кеңінен қолданылады, ал педагогтардың қолында оқу материалдары бар көптеген компакт-дискілер бар.

Компьютерлік қолдауды пайдалана отырып, химия сабағын өткізудің көптеген тәсілдері бар. Жаңа материалды ұсыну кезінде презентациялар үшін мониторға шығарылатын интерактивті компьютерлік графиканы пайдалануға мүмкіндік беретін бағдарламалық-аппараттық құралдарды қолдануға болады. Химия бойынша компьютерлік тестілеу оқушылардың интеллектуалдық дамуын арттырады, оларға жақсы нәтижелерге қол жеткізгенге дейін тесттерді қайтадан өтуге мүмкіндік береді. Бұл тесттер химия бойынша ең төменгі талаптарға сәйкес келеді. [9]

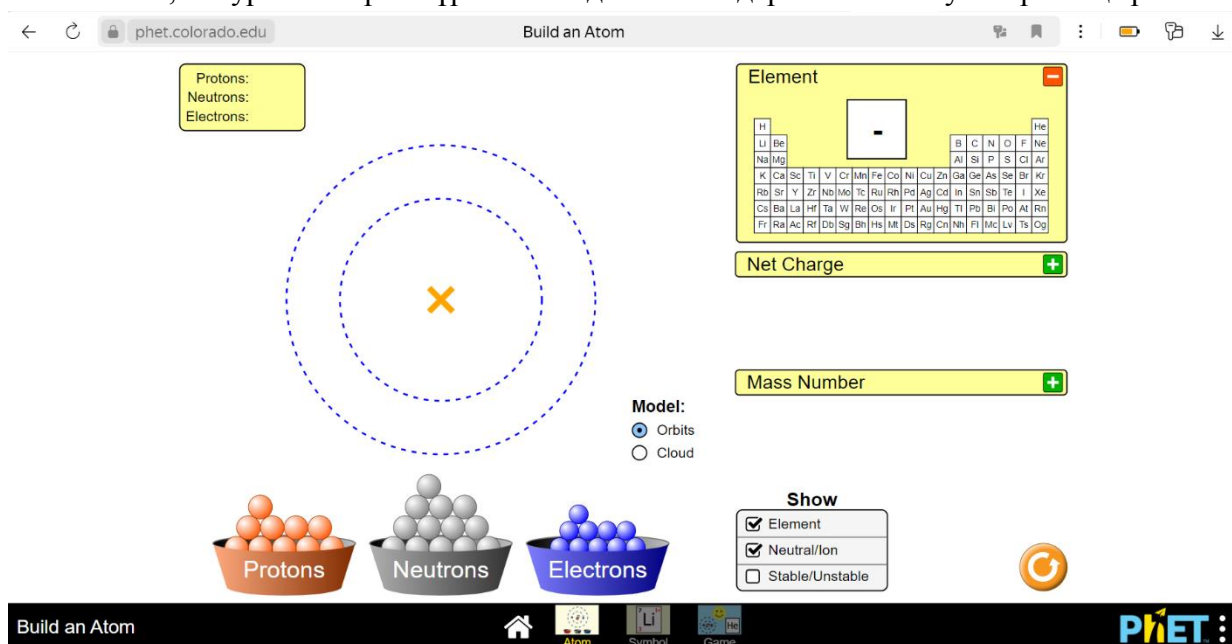
Келесі маңызды аспект – уақытты үнемдеу. Қысқа уақыт ішінде формулалар мен эксперименттерді пайдалана отырып, бағдарламаның көптеген сұрақтарын түсіндіріп,

бекітуге болады. Химия сабақтарын тапсырмаларды шешу дағдыларын дамытуға, орындау жылдамдығына, сондай-ақ заманауи ақпараттық технологияларды қолдана отырып, өз бетінше жұмыс істеуге баса назар аудара отырып өткізуді қолдаймын. Сабақ барысында оқушылар қабілеттеріне, білім деңгейіне және мотивациясына қарай топтарға бөлініп, бұл өз бетінше жұмыс істеуге және ізденуге ықпал етеді, интеллектті дамытады және өз көзқарасын қалыптастырады. Бұл әрбір оқушының мотивациясын арттырады, қателерді уақтылы анықтауға және түзетуге мүмкіндік береді. [10]

Химия пәні бойынша *PhET виртуалды зертханалары* сабақты интерактивті, белсенді, қызықты өткізуге мүмкіндік беретін ресурс. Оқушылардың жалпы және кванттық химия тараулары бойынша 53-ке жуық симуляция мен видео материалдарды қарауға, тапсырма ретінде орындауға және жеке талдау жүргізуге мүмкіндіктері болады.

Сурет -1 PhET виртуалды зертханасының интерфейсі

Мысалы, 1-суретте көріп тұрғанымыздай «Атомдар мен молекулалар» тақырыбын

өткенде, осы интерфейсті пайдалану арқылы оқушыларға тақырыпты толық меңгереді. Білімдерін ойын арқылы қорытындылайды. Жиі қолданатын бұл ресурстың артықшылықтары:

- кез-келген үрдісті модельдеу;
- геймификация элементтері көп;
- қауіпсіз, уақыт үнемділігі. Кемшілігі симуляторлар ағылшын тілінде және әрдайым ғаламтор желісіне қосулы болуы қажет.

Осылайша, компьютерлер мен ақпараттық технологияларды қолдана отырып оқыту оқушыларда ойлаудың жаңа тәсілдерін қалыптастырады, оларды жүйелік байланыстар мен заңдылықтарды іздеуге ынталандырады, бұл сайып келгенде олардың кәсіби әлеуетін қалыптастыруға ықпал етеді. Менің ойымша, қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында оқушылардың ойлауын дамытуға және компьютерлік оқытуға бағытталған педагогикалық технологиялардың тиімділігі жоғары. «Арманы жоқ адам – қанатсыз құс сияқты» болашақ мұғалім және еліміздің патриоттық азаматы ретінде арманымның әрбір азаматтың терең білімі, интеллектуалдық дағдылары және заманауи технологиялары бар болуына және еліміздің дамуына өз үлесін қосуына айналғанын қалаймын. Ол үшін оларды оқытатын педагогтар өз пәнін жетік меңгеріп, теория мен практиканы зерттеп, шығармашылық, қызығушылық танытып, ең бастысы, еңбекқор болуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ә.М.Нұрмағамбетова. Ақпараттық-коммуникативтік технологияны оқу үрдісінде пайдалану.// Педагогикалық альманах, №3-4, 2010.

2. Баранов О.А. Медиаобразование в школе и вузе. – Тверь: Изд-во Твер. гос. ун-та, 2002. – 256.
3. Божков Ю.И. Самодеятельное кинотворчество как педагогическая проблема: дис... канд. пед. наук: 13.00.01. – М., 1983. – 79 б.
4. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
5. М.Ж.Жадрина. Жалпы білім берудегі жаңа үрдістер.// Открытая школа, №5,2004.
6. А.Ғабитқызы. Кәсіби құзыреттілік және жаңа ақпараттық технологиялар.// Қазақстан мектебі, №11,2012.
7. Б.Ибраимова.Ақпараттық технология -нәтижелі білім берудің көзі.// Қазақстан мектебі,№6,2012
8. Медиаобразование сегодня: содержание и менеджмент / под ред. А.В.Федорова. – М.: Изд-во Гос. ун-та управления, 2002. – 755б.
9. Никитин Э.М. Теоретические и организационно-педагогические основы формирования и развития федеральной системы дополнительного педагогического образования: Автореф. Дис. ... докт. Пед. наук. – 1999. –С. 42.
10. Васильева П.Д. Профессионально-методическая подготовка учителя химии в вузе: синергетический подход: монография / П.Д. Васильева. –СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2003. –С. 196.

УЧИТЬ ХИМИЮ ПРОСТО С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ

Утеуова Айгерім Жеңісбекқызы
Актюбинская область, город Хромтау
Учитель химии Хромтауская гимназия №2

Аннотация

Данная статья рассматривает возможности использования социальных сетей в процессе обучения химии. Автор исследует эффективность использования социальных сетей в качестве платформы для обмена знаниями, учебных материалов и обсуждения вопросов с другими учащимися и преподавателями. Она также анализирует преимущества и недостатки данного подхода и предлагают рекомендации для оптимального использования социальных сетей в обучении химии. В итоге, статья подчеркивает, что современные технологии и социальные сети могут значительно облегчить процесс обучения химии и повысить эффективность учебного процесса.

Использование социальных сетей для изучения химии

В современном мире социальные сети стали неотъемлемой частью жизни большинства людей. Они используются не только для общения и развлечения, но и для получения информации и обучения. Данная статья рассмотрит, как социальные сети можно использовать для изучения химии.

Образовательные химические сообщества

-Во многих социальных сетях существуют специализированные сообщества, посвященные химии. Например, в Facebook есть группы «Химия для всех», «Химические эксперименты» и другие. В таких группах участники могут делиться интересными фактами, обсуждать химические концепции, задавать вопросы преподавателям и экспертам. Это отличный способ углубить свои знания и получить ответы на интересующие вопросы.[1]

Химические видео и трансляции

Социальные сети также предоставляют возможность смотреть химические видео и принимать участие в онлайн-трансляциях. Например, на YouTube есть множество

каналов, посвященных химическим экспериментам и объяснению химических концепций. Студенты могут наблюдать за проведением опытов, изучать визуальные модели молекул и реакций

Совместное решение задач

Некоторые учащиеся предпочитают изучать химию в группах. Социальные сети позволяют создавать закрытые группы, где можно обсуждать домашние задания, решать задачи вместе и помогать друг другу. Это способствует лучшему пониманию материала и развитию навыков коммуникации. [2]

Взаимодействие с преподавателями

Социальные сети открывают новые возможности для взаимодействия студентов с преподавателями. Преподаватели могут создавать аккаунты, чтобы отвечать на вопросы учеников в режиме онлайн, делиться дополнительными материалами и проводить виртуальные консультации.

Использование социальных сетей в изучении химии имеет множество преимуществ. Оно позволяет учащимся получать доступ к дополнительным образовательным ресурсам, взаимодействовать с экспертами и одноклассниками, а также делает процесс обучения более интерактивным и увлекательным. Разумное использование социальных сетей может стать ценным дополнением к традиционным методам преподавания химии. [3,4]

Использование социальных сетей в образовании может нести следующие риски:

Отвлечение внимания. Социальные сети являются источником постоянных сообщений и отвлекающих факторов, что может негативно сказаться на способности учащихся концентрироваться на учебных заданиях и снизить их академическую успеваемость. [6]

Кибербуллинг. Социальные сети могут стать платформой для травли и агрессивного поведения среди учащихся, что может привести к психологическим проблемам и негативно повлиять на эмоциональное состояние детей. Важно, чтобы школы и родители принимали меры для предотвращения и борьбы с кибербуллингом. [6]

Проблемы со здоровьем. Чрезмерное использование социальных сетей и длительное время, проведенное за экраном, могут вызвать зрительное напряжение, нарушение сна и другие проблемы со здоровьем. Учащиеся должны быть осведомлены о важности умеренного использования технологий и необходимости регулярных перерывов. [6]

Доступ к нежелательному контенту. Социальные сети могут предоставлять доступ к контенту, который не подходит для образовательных целей, например, к материалам с насилием, ненормативной лексикой или другим нежелательным содержанием. Необходим контроль и фильтрация такого контента. [5]

Общение с незнакомцами. Социальные сети могут предоставлять возможность для общения с незнакомыми людьми, что может привести к опасным или неприятным ситуациям. Важно обучать учащихся правилам безопасного общения в Интернете. [5]

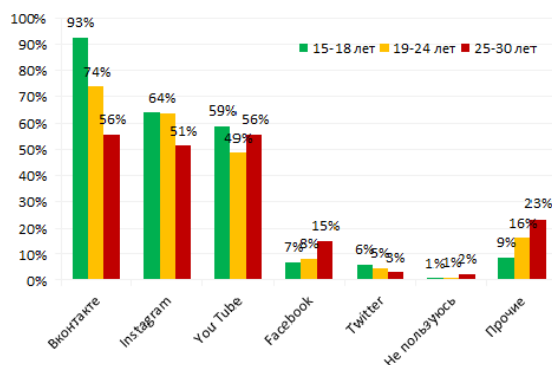
Для минимизации этих рисков необходимо использовать социальные сети в образовании осознанно и сбалансировано, внедрять меры безопасности и обучать учащихся правилам ответственного использования социальных сетей.

Недавно команда BRIF Research Group провела масштабное исследование трендов среди молодежи Казахстана. Был проведен количественный опрос в 7 крупных городах Казахстана (627 респондентов), и большое качественное исследование, включающее в себя 15 фокус групп и более 10 глубинных интервью с ключевыми трендсеттерами и экспертами. Все это дополнялось данными статистики в рамках Desk Research.

Одним из важных трендов, реализующихся в молодежной среде Казахстана, является тотальная диджитализация и рост популярности социальных сетей.

Социальные сети стремительно вошли в жизнь любого молодого казахстанца. По популярности социальные сети — мотив номер один посещения Интернета молодежью Казахстана как с компьютера, так и с мобильного устройства. По статистике молодежь

Казахстана проводит в социальных сетях несколько часов ежедневно. В ближайшем будущем этот показатель вырастет еще больше.

Наиболее популярные соцсети у молодежи Казахстана: Instagram, VK и Youtube (независимо от города). Наиболее популярной среди молодых казахстанцев сетью является сеть Вконтакте (71%). Причем особо популярна она среди младшей возрастной группы (15-18 лет). На втором месте — Instagram (59%). Она также популярна больше у школьников и студентов. Facebook не особо популярен у молодежи Казахстана (10%) (особенно у младшей возрастной группы — 7%).

В среднем молодежь Казахстана подписана и использует две и более сетей. Чуть более активна в соцсетях молодежь Астаны (использует больше соцсетей). Менее активны в социальных сетях молодые шымкентцы.

Активное развитие социальных сетей в будущем будет вызывать снижение интенсивности социализации в реальной жизни казахстанцев. Активные онлайн друзья, как правило, меньше встречаются в реальной жизни, реже выбираются на совместные оффлайн вечеринки, им проще многие моменты обсудить онлайн, чем например позвонить или тем более встретиться. С другой стороны онлайн социализации позволяет молодежи быть всегда в курсе событий, реагировать почти мгновенно на любой информационный повод. [7]

Расскажу о некоторых популярных платформах для изучения химии в социальных сетях:

Facebook:

Группы: "Химия для всех", "Химические эксперименты", "Химический клуб" и другие.

Страницы: "Химия - это круто!", "Занимательная химия" и т.д.

Возможность обсуждать темы, делиться ресурсами, задавать вопросы экспертам.

Instagram:

Аккаунты, публикующие интересные химические факты, демонстрации опытов, визуальные модели молекул: @chemistryworld, @chemicalreactions, @chemistry.is.cool.

Хештеги для поиска контента: #chemistry, #chemistryexperiments, #chemistrylessons.

YouTube:

Каналы, посвященные объяснению химических концепций и проведению экспериментов: Crash Course Chemistry, NileRed, The Spangler Effect.

Возможность смотреть видео-уроки, обучающие видео, записи онлайн-лекций.

TikTok:

Короткие химические видео-ролики, демонстрирующие занимательные реакции и явления: @sciencefeed, @chemistryworld, @asapscience.

Формат TikTok позволяет сделать изучение химии более интерактивным и увлекательным для студентов.

Twitter:

Аккаунты химических сообществ и ученых, где можно обсуждать последние новости, открытия и тенденции в химии: @ACSChemistry, @ChemistryWorld, @ChemistryViews.

Использование хештегов #chemtwitter, #chemcommunity для поиска химического контента.

Эти и другие социальные платформы предоставляют учащим широкие возможности для изучения химии в интерактивном и увлекательном формате. Сочетание социальных сетей с традиционными методами обучения может значительно улучшить понимание и усвоение химических знаний. [8.9.10]

Использованная литература

1. Исследование Национальной академии образования США "The Use of Social Media in Education: Benefits and Risks" (2018)
2. Статья в журнале "Computers & Education" - "Использование социальных сетей в преподавании химии: обзор и перспективы" (2020)
3. Книга "Инновации в преподавании химии: роль социальных медиа" под редакцией Б. Кимберли (2019)
4. Отчет Центра учебных технологий Университета Дьюка "Социальные сети как инструмент обучения" (2017)
5. Образование через социальные сети - Denis на vc.ru
6. 5 реальных примеров того, как бюджетные учреждения используют соцсети | Mediabitch
7. www.brif.kz
8. www.poe.com
9. www.openai.com
10. www.Gemini.com

ХИМИЯ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ СЫНИ ТҰРҒЫДАН БЕЛСЕНДІ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ

Өмірбаева Венера Жеткергенқызы

Ақтөбе қаласы

**№78 жалпы орта білім беретін мектеп-гимназиясының
химия пәні мұғалімі**

Білімді де білікті, салиқалы да парасатты, жан-жақты жетілген жеке тұлғаны тәрбиелеу мемлекеттік маңызды іс. Қазіргі жаңару кезеңінде біздің қоғамымыздың ілгерілеу процесінде адам факторы және оны жанжақты жандандыру, ел өмірінің барлық жақтарын жаңарту бала тәрбиесінің мәнімен оның проблемаларын күрделендіріп отыр. Осыған байланысты білім берудің тиімділігі мен сапасын арттырудың негізгі бағыты барлық тәрбиелік істе әрбір баланы жеке тұлға деп танып біліп, жан-жақты қалыптастыру.

Жеке тұлғаның қалыптасуы - үздіксіз күрделі процесс. Әрбір балаға жеке тұлға ретінде қарап, оның өзіне тән санасы, еркі, өзіндік әрекет жасай алатын қабілеті бар екенін ескеріп, балалар мен жастардың білімге, ғылымға ықыласын арттыру, олардың ақыл-ой қабілетін, жеке бас қасиеттерін дамытып, оны қоғам талабына сай іске асыруға көмектесу қажет. Болашақтың бүгінгіден де нұрлы болуына ықпал етіп адамзат қоғамын алға апаратын күш тек білімде ғана. Қай елдің болмасын өсіп өркендеуі, өркениетті дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, дамыту бағытына байланысты. Қазіргі кезеңде егеменді елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне бағыт алуда. Бұл педагогика тарихы мен оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр, себебі, білім беру жүйесі өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарды, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болды. Мұғалімдердің алдына қойылып отырған басты міндеттерінің бірі – оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және жаңа педагогикалық технологияларды меңгеру. Ұстаз үшін ең

басты мәселе – оқыту әдісін дұрыс таңдау. Жаңа педагогикалық технологиялар оқушының жеке тұлғалық күшін арттырып, шығармашылық ойының дамуында басты рөл атқарады. Жаңа технологияларды меңгеру мұғалімнің зияткерлік, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және де басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. «Өз еңбегін талдай білген адам ғана тәжірибелі ұстаз бола алады» деген В.Сухомлинскийдің сөзін оқытушының талмай ізденген еңбегінің нәтижесінде ғана көрінетіні белгілі. Қазіргі кезде білім мен техниканың даму деңгейі әрбір оқушыға сапалы және терең білім беруіне жағдай жасап отыр. Оқытушы баяндайды, әңгімелейді, түсіндіреді, ал оқушы тыңдайды, қабылдайды, ойлайды т.б, таным әрекеттерін жасайды. «Жүз рет естігеннен, бір рет көрген артық» деген сөздерді ескере отырып, сабақтарымызда мүмкіншілігіне қарай инновациялық технологияны пайдаланып отырсақ оқытушының ұтары мол деп ойлаймын. Тек оларды тиімді, жүйелі түрде қолдану оқытушының шеберлігіне байланысты әр қилы жүзеге асырылуы мүмкін жаңа технологияны пайдаланудың тиімді тұстары:

1. Оқушының пәнге деген жеке қызығушылығын оятады;
2. Танымдық қабілеттілігін қалыптастырады;
3. Әлеуметтік мәдени тәрбие қалыптастырады;
4. Оқушыны шығармашылық жұмысқа баулиды;
5. Оқытушының уақытын үнемдейді
6. Қосымша мәліметтер береді.

Біз ұстаздар қауымы қандай да болмасын жаңалыққа құлақ түре жүретініміз айқын. Жаңа технологияларды сабақта қолданудың тиімділігін қашан да жолға қоярымыз анық. Қазіргі кезде білім беру үрдісінде көптеген технологиялар қолданылады. Соның бірі «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» технологиясын басшылыққа алдым. Бұл бағдарламаның мені қызықтырғаны сол баланың өзі ізденіп, дәлелдеуі. Ол бұрын тыңдаушы болса, енді ізденуші, ойлаушы, өз ойын дәлелдеуші, ал мұғалім осы әрекетке бағыттаушы, ұйымдастырушы. Сын тұрғысынан ойлау – өз алдына сұрақтарға жауап іздеп, жан-жақты пікірлесу, талдау жасап отыру, яғни оқушы санасын сол тақырыпқа байланысты ояту, ой шақыру, ойын жеткізу оны дәлелдей алу. Сонымен қатар қасындағы оқушының пікірін тыңдау, сол пікірлерді салыстыру. Бұл технологияның негізгі ұстанымдар: әлсін-әлсін қайталау, міндетті кезеңдік бақылау, тіректерді пайдалану, келіспеушіліктің болмауы, оқушының жетісіктерінің жариялығы, қателерді түзеуге мүмкіншілік жасау, барлық балалар дарынды, табысқа жетуге жағдай жасау, оқытумен тәрбиенің бірлігі. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту күрделі процес болып келеді. Сыни ойлау ақпарат алудан басталып, қаралатын мәселеге байланысты шешім қабылдаудан аяқталады. Сыни ойлау кез-келген жас аралықтарына тән. Сыни ойлау күрделі үрдіс болғандықтан, оқушыға сыни ойлау ортасын жасау қажет. Мұнда әр оқушының ойы шындалып, өз даму деңгейіне сай жетістіктерге жетуге болады. Сыни тұрғысынан ойлау қалыптасқан ортада оқушы: Нақты мақсат қоюға дағдыланады Өзіне деген сенімі артады Оқу процесіне белсенді қатысады Жолдастарының пікірін сыйлайды. Өзін толғандыратын, проблемалық сұрақтар қоя біледі. Сараптауға, бағалауға дағдыланады Пәнге деген қызығушылығы артады. Сын тұрғысынан ойлау жобасы мынадай үш құрылымнан тұрады.

1. Қызығушылығын ояту
2. Мағынаны тану
3. Ой толғаныс

Бұл технологияда бұрынғы білім мен жаңа ұғым ұштастырылады. Ал соңғы кезеңде оқушы өз шығармашылығынан қабілетін таныта алады. Мұнда оқушыға ойланып толғануға уақыт берілуі керек, ойын айтуға оқушы шығармашылығын қалыптастыратынын атап өту керек. «Қызығушылығын ояту» кезеңінде алдыңғы өткен тақырыпты тексеру мақсатында тест жұмыстарын өткізу арқылы оқушы білім деңгейін қадағалап, жаңа сабақты бастар алдында «Топтастыру» стратегиясы арқылы оқушылармен

бірлесе жұмыс жасауға болады. Сабақтың қай құрылымында болмасын осындай стратегияларды қолданғанда «Мен не ұтам?», және «Оқушы не ұтады? деген сұрақтарды есінен шығармауы керек. «Мағынаны тану» кезеңінде оқушыларды топқа бөлу арқылы сұрақтар дайындап оны «Куббизм» стратегиясы арқылы жүзеге асыруға болады. Сұрақтар үш деңгейде әзірленеді. Дайындаған сұрақтарға оқушылар өз ойларын білдіріп жауап береді. Бұл технологияның келесі бір кезеңі – ой толғаныс. Мұнда «Венн» диаграммасын қолдану арқылы тақырыптардың ұқсастығымен мен айырмашылығын көрсетуге болады. Осы кезеңде пікір-сайыс немесе «5 минуттық эссе» жаздыруға болады. Мұндағы мақсат оқушылардың өзіндік көзқарасын қалыптастыру. Эссе жазғанда сабаққа қабілеті төмен деген оқушылардың 5-6 сөйлемнен тұратын ойын жазса, соның өзі оқушыны сабаққа тарта білгеніміз. Білім беру мазмұнын жаңарту, оқыту әдістерін жетілдіру оқушылар мен мұғалімдердің өзара қарымқатынасын жоғары деңгейде ұйымдастыру секілді міндеттердің қай-қайсысы да әрекетсіз іске аспайды. Оқу адамның саналы өміріндегі басты әрекет. Оқу әрекеті мұғалімнің басшылығы арқылы оқушының сана-сезімін дамытуға бағытталады. «Әрбір бала - болашақ данышпан» деген ойлы қағидаға мән берсек, яғни табиғи таланттарды ашу, жас талапкерлердің жарқырап көрінуі үшін мұғалімге жүктелер міндет аз емес. Ол міндет - оқушылардың шығармашылық қабілетін, танымдық белсенділігін, ой-өрісін дамыту үшін аянбай еңбек ету, оқушының жеке тұлғалық күшін дамыту. Осы идеяларды дамыту үшін оқытудың және тәрбиелеудің жаңа технологияларын қана отырып, жеке тұлғаның дамуына қолайлы жағдай жасау, негізгі құндылық- оқушы және оның жеке тұлғасы. Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік рухани, азаматтық, басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді. Өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруға көмектеседі. Қазіргі кезде Джорж Соростың ашық қоғам институты мен «Сорос Қазақстан» қорының «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» технологиясы кеңінен енгізіліп жүр. Сын тұрғысынан ойлау әдісі оқытуда дамыту технологиясына жатады. Бұл иллюстративті түсіндірмелі, ішнара іздену, пікір сайыс ойын, шығармашылық, өзін өзі дамыта оқыту әдістерінің бірі. Сын тұрғысында ойлау әдісі мұғалім қызметінде ұйымдастыра отырып, оқушылардың жеке, топпен жұмыс жасау негізінде білім алуымен ұштасады. Бұл стратегия оқушының жекелеген мүмкіндіктерін ашуға бағытталған. Бұл әдістің ерекшелігі оқу әдісінде қолданылады. Оқушылардың ауызша, жазбаша тілін, ойлау есте сақтау қабілеттерін, әрбір ақпаратты сонымен бірге өзінің және басқаның шығармашылығына сынай қарауы шығармашылық қабілетін дамытады. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту арқылы:

- Әр оқушы сабаққа толық қатыстырылып, деңгейін анықтай алады;
- Жеке тұлғаның танымдық белсенділігін арттырады;
- Қызығушылығын оятады;
- Сұрақ қойып, өз ойын еркін айтуға;
- Мазмұнын толық түсінуге жағдай туғызады.
- Әр сабақтарымда осы сын тұрғысынан ойлауды дамыта оқыту технологиясының элементтерін сабақтарымда тиімді қолданамын. Оқытудың әр түрлі технологиясын қолдану арқылы жеке тұлғаның қоршаған ортаға, дүниеге өз көзқарасын қалыптастыруға жол ашады. Жеке тұлғаның қиялын дамыту барысында оларды бақылуға, зерттеуге, ойлауға, сөйлеуге, ойын толық жеткізуге үйретемін. Сын тұрғысынан дамыта оқыту технологиясы элементтерін пайдаланған 8 сыныптарда «Оттектің химиялық қасиеттері, Жану» тақырыбында өткізген сабағымнан үзінді келтірмекпін.

Сабақтың тақырыбы: §22 Оттектің химиялық қасиеттері. Жану.

Сабақтың мақсаты:

Білімділік: Оттектің химиялық қасиеттерін түсіндіру. Жану процесінің мағынасы мен мәні жайлы оқушылардың көзқарастарын дамыту.

Дамытушылық: Оқушының өзіндік ізденуін ұйымдастыру және танымдық іс-әрекеттерін жетілдіріп, білімді тиянақтауға үйрету.

Тәрбиелік: Оқушыларды ұйымшылдыққа, ізденімпаздыққа тәрбиелеу.

Сабақтың түрі: аралас сабақ

Сабақтың әдісі: интерактивті оқыту әдісі. СТО

Көрнекілігі: интерактивті тақта, видеофильм, кеспе суреттер, бөлме гүлі, көмір, күкірт, реактивтер.

Сабақтың барысы:

1. Ұйымдастыру кезеңі.
2. Үй тапсырмасын тексеру
3. Жаңа сабақ игеру
4. Жаңа сабақты бекіту.
5. Бағалау
6. Үйге тапсырма.

Ұйымдастыру бөлімі. Оқушыларды тексеріп, сабаққа назарын аудару (психологиялық дайындық).

Үй тапсырмасына шолу.

1. Сұрақ қоюшы топ
2. Ауызша топ
3. Жазбаша топ

Ауызша топ. 1-оқушы. Үйге берілген сабақтың мақсатын хабарлайды. Оттектің физикалық қасиетін сипаттау, өнеркәсіпте және лабораторияда алу жолдарын түсіндіру. 2-оқушы. Оттек – иіссіз, түссіз ауадан сәл ауыр газ. Суда нашар ериді. Өнеркәсіпте оттекті көп мөлшерде сұйық ауаны айдау арқылы алады. Сұйық оттекті арнайы екі қабырғалы термостат – Дьюар ыдысына құйып сақтайды. Газ күйіндегі оттекті көкшіл түске боялған болат болондарда 1-1,5 кПа қысымда сақтайды. Лабораторияда оттекті құрамында оттек мол болатын әрі қыздыру кезінде тез айырылатын күрделі заттардан: калий перманганаты, калий хлораты, су, т.б. алады. Оттекті лабораторияда ауаны, суды ығыстыру әдісі арқылы алады. 3-оқушы. Тірек-сызбанұсқасын сызды

Жаңа сабақты меңгеру. Видеофильм қарап реакция теңдеуін жазу. Электронды оқулықпен жұмыс. Жай заттардың жануы $C + O_2 \rightarrow CO_2$ көмірдің диоксиді $S + O_2 \rightarrow SO_2$ күкірт диоксиді $4P + 5O_2 \rightarrow 2P_2O_5$ Дифосфор пента оксиді $3Fe + 2O_2 \rightarrow Fe_3O_4$ Темір қағы Күрделі заттардың жануы $C_2H_2 + O_2 \rightarrow CO_2 + H_2O$ ацетилен $2C_2H_2 + 5O_2 \rightarrow 4CO_2 + 2H_2O$ Оттекке тән басты қасиет – оның жануды қолдауында.

Жаңа сабақты бекіту. №5 есеп оқулықпен жұмыс. Реакция теңдеуін жазып белгісіз затты анықта. 29 1тапсырма «Кедергілермен көтерілу». Химиялық сатымен көтеріле отырып, оксидтер формуласын құрып, оларды атаңыз. K(I) N(IV) Cu (II) Al(III) P (V) S(VI) №2тапсырма Алтын кілт. « Оксидтер» сейфіне шифирді тап.Оксидтерді тауып, заттарды ата. 1. Na₂O 2. Ba (OH)₂ 7.HNO₃ 10. SiO₂ 3. HCl 4. FeO 8. KOH 11. CuSO₄ 5.CO₂ 6. CaO 9. P₂O₅ 12. CH₄ №3тапсырма «Жұмбақ тізбек» Оксидтерді алу реакция теңдеуін жазып, теңестіріңдер. 1.P→ P₂O₅ 2.Al→Al₂O₃ 3.K→K₂O 4.Na→Na₂O 5.S→SO₂ 6.C→CO₂

Бағалау: Үйге тапсырма беру: 22 №4,6,7 СТО технологиясын қолдана отырып, нәтижесінде сабақта жеткен нәтижелерім:

1. Сабағымда сабақтың жаңа құрылымы пайда болды.

Сабақтың жоспары:

1. Психологиялық дайындық.
2. Ой ашар.
3. Үй тапсырмасын тексеру.
4. Жаңа сабақ.

I. Қызығушылықты ояту. а) Ой қозғау. ә) Өзіндік жұмыс. б) Түртіп алу — + ? v (INSERT)

II. Мағынаны тану сатысы.

1. Топпен жұмыс.
2. Бес жолды өлең.

III. Ой толғаныс сатысы.

1. Венн диаграммасы.

2. Бағалау.

3. Үйге тапсырма. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту сабақтарының негізінде менің сабағымда оқушылар арасында **мынадай нәтежиеге қол жеткізуге болады.**

- бір-бірінің пікірін тыңдау, сыйлауға ынтымақты қарым-қатынастың негізі қаланды;
- өзін жеке дара тұлға ретінде тануға жол ашуға;
- бір-біріне құрметпен қарауға;
- өз ойын ашық, еркін айтуға, пікір алмасуға;
- өзін-өзі, бірін-бірі бағалауға;
- мұғаліммен еркін сөйлесіп, пікір алмастыруға;
- достарының ойын тыңдай отырып, проблеманы шешу жолдарын іздей отырып, қиындықты шешуге көмектесуге;
- белсенді шығармашылық қабілеттері ұштасады.

Мен сабақ беру үрдісінде мынандай негізгі факторларды басшылыққа аламын:

- оқушылардың өз бетінше жұмыс істеу тиімділігін арттыру - жекелей, жұппен, топпен жұмыс жүргізу - ойлау қабілетін дамытатын есептер беру - қабілетіне қарай деңгейлік тапсырмалар беру - оқушылардың теориялық-практикалық сауаттылығын арттыру. Сонымен қатар жекелей жұмыстар, жұптық, топтық, жұмыстар арқылы ойын ашық айта білу, пікір айтуға үйрену, пікір таластыру, ойланп жауап беру, жолдастарының ойын тыңдау, жауаптарын бағалай білу, білім деңгейінің жоғлауына әсерін тигізеді. Бұл технологияның тиімділігі сол, оқушының әсерлену жүйесі қалыптасады. Мен сабақ барысында оқушылардың қабілетіне, білім деңгейіне, ынтасына қарай үш топқа бөліп, өз бетімен еңбектенуге, ізденуге, шығармашылыққа баулып, қорытынды жасауға машықтандырамын, оқушының ақыл-ойын дамытып, өзіндік дүниетанымын қалыптастырамын, сабаққа ынтасы арттырып, тапсырманы орындау барысында жіберілген қателер мен кемшіліктерді уақытында анықтап түзетуге мүмкіндік беремін. Әрбір сабақ тұтас педагогтың процестің функциясын жүзеге асыруға бағытталған: оқыту, дамыту, тәрбиелеу. Соның нәтижесінде сабақ көпжоспарлы, құрылымы әр түрлі болып келуі мүмкін. Сабақ құрылымының ерекше көп тараған түрі болып келуі мүмкін. Сабақ құрылымының ерекше көп тараған түрі барлық дидактикалық міндеттерді шешуге: білімді енгізу, жаңа материалды зерделеу, өткен материалды бекіту, бақылау, оқушылардың білімін бағалау, үйге тапсырма берумен байланысты. Көріп отырғанымыздай, сабақтың құрылымы кездейсоқ болмайды, ол оқыту үрдісінің заңдылықтарын жүзеге асырады, жаңа сабақты меңгерту логикасын ішкі психологиялық құбылыс ретінде, оқушының өзіндік ойлау іс-әрекетінің заңын, жеке таным қабілеті сапасында алып, мұғалім қызметінің түрін және оқушыны педагогтік үрдістің субъектісі ретінде алады. Сабақ элементтері, ішінара бөліктердің өзара біртұтастығында аталған заңдар жүзеге асады, өзектілігі анықталып, оқушылардың жаңа ұғымдық түсініктер қалыптасады, сөйтіп, іс-әрекет тәсілдерін меңгеріп оны тәжірибеде қолдануға төселеді. Педагогикалық жүйеде бұлар оқытудың кезеңдері сияқты, негізгісі, өзгертуге болмайтын, әр сабақта дидактикалық бірліктегі міндеттерді жинақтап, сабақтың дидактикалық құрылымының компоненті сапасында келеді. Міне, осы компоненттер сабаққа қажетті шарттар мен бағдарламалық материалдарды меңгеруге жеткілікті біліктілік пен икем, қабілеттерді және оқушылардың ойлау әрекетінің белсенділігін өздігінен қалыптастыру, олардың өмірге бейімделуге және интеллектуалдық қабілетін дамыту – оқушыларды өмірге бейімделуге және еңбек етуге жаттықтыруға тиісті қадам.

ОҚУШЫНЫҢ ӨЗДІГІНЕН БІЛІМ АЛУЫНА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ТҰРҒЫДАН КӨМЕК БЕРУДІҢ ТИІМДІГІ

Рамазанова Ардақ Сагитовна

Ақтөбе қаласы

Ақтөбе облыстық мамандандырылған

физика-математикалық лицей-интернатының химия пәні мұғалімі

Аннотация. Білім беру жүйесіндегі басты талаптың бірі – оқушының өздігінен білім алуын дұрыс ұйымдастыру. Мақалада басты назарға алатын қағида: бала дүниетанымына психологиялық және шығармашылық тұрғыдан көмек берудің тиімділігін жеке жұмыс тәжірибесі негізінде ұсынып отырмыз. Қазіргі білім беру парадигмасы «білімді адамға» бағытталған білімнен «мәдениет адамына» бағытталған білімге көшуді көздейді.

Кілт сөздер. Білім беру, мұғалім, ұжым, үрдіс.

Оқушының өзіндік жұмыс жасауы – оқу әрекетіндегі нәтижелі жұмысының көрсеткіші. Зерттеушілердің назарын көп аударатын мәселе - оқушының өзіндік жұмысы [1].

Себебі оқу әрекетінің басқа түрлеріне қарағанда өзіндік жұмыс барысында оның ынта-жігері, мақсаткерлігі, өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі бақылау сияқты жеке тұлғалық қасиеттері барынша танылады.

Сондықтан өзіндік жұмыс білім беру үрдісіндегі ең көп талдауды қажет ететін мәселе.

А. А. Миролюбовтың [4] тұжырымдамасы бойынша, оқушының өзіндік жұмысы дегеніміз – мұғалімнің тапсырмасы арқылы, бірақ оның қатысуынсыз сыныпта, сыныптан тыс, жеке және ұжымдық түрде жүзеге асыратын әрекеттерінің алуан түрі болып есептеледі.

Оқушының өзіндік жұмысы, біріншіден, сабақтағы оқу әрекетін сапалы ұйымдастырудың нәтижесі. Егер сабақта оқушының өзіндік білім алу жұмысы дұрыс ұйымдастырылса, ол баланы әрі қарай сабақта алған білімін өздігінен кеңейтуге, тереңдетуге және әрі қарай жалғастыруға ынталандырады [2]. Осыған орай, мұғалім ұйымдастырып, басқарып отыратын оқушының өзіндік білім алу жұмысы, оның оқу пәнін меңгеру бойынша оқу әрекетінің нақты бағдарламасы болады. Мұғалім өзінің оқу іс-әрекеті жоспарын айқын түсініп қана емес, оны оқушының пәнді меңгеруде жаңа міндеттерді шешуге мүмкіндік беретін оқу әрекеті бағдарламасы ретінде қалыптастыру деп түсінуіміз керек.

Екіншіден, оқушының өзіндік жұмысы – үй тапсырмасына, яғни мұғалімнің сыныпта келесі сабаққа дайындалу үшін берген тапсырмасын орындауға қарағанда анағұрлым ауқымды ұғым. Сондықтан, ол белгілі бір пәндік материалды меңгеру үшін мұғалімнен дайын күйде алған немесе өзі дайындаған бағдарлама бойынша жұмыс істеуі болып табылады.

Үшіншіден, өзіндік жұмыс білім алушының өзіндік жеке сипатына ие оқу әрекетінің ерекше түрі. Ол оқу әрекетінің ең жоғары деңгейдегі өзіндік білім алу түрі.

Оқушының өзіндік оқу әрекетінің маңыздылығын Ж.Аймауытов анық түсіндіреді: «Білімге деген ынталанушылық,-деп жазды ол адам бойындағы ойеңбегі күшінің қайнар көзі, сондай көздерді көбірек ашу, бөгетсіз саулатып ағызу, өркендету өнері – мұғалімнің бойына біткен қасиет болуы керек».

Сондықтан әр мұғалім, сабақ беру үрдісінде қызықты мәліметтермен балаларды шабыттандырып, олардың ынта-ықыласын, зейін-зердесін білімді игеруге бағыттау үшін төмендегі шарттарды орындауы керек. Олар: жаңа берілетін білім, білік, дағдыны баланың білегін ақпараттарымен ұштастыру; жаңа тақырыппен таныстыру арқылы сабақтың мазмұнына оқушылардың зейінін аудару; оқушыларды жаңа білімді меңгеруге

бағыттайтын сұрақтар қою арқылы олардың ынтасын ой еңбегіне аудару; қажетсіз мағлұматтарды айтудан сақтану, салыстыру, теңеу, ұқсату сияқты әдіс-тәсілдерді жандандыра қолдану арқылы оқушылардың білімді қабылдауға деген таным- түйсігін арттыру [3] .

Бүгінгі басты талап – үздіксіз білім алу, білім-білікті шыңдау. Ұстаз – үнемі ізденіс үстінде инновациялық технологиялармен қаруланып, заманауи әдіс-тәсілдер арқылы оқушының әрекетін өздігінен білім алуына бағыттаса, оның еңбегі еленіп, оқушының білімге деген әлеуетін қалыптастыратыны сөзсіз.

Сабақта жас ерекшеліктеріне сай оқушылардың жалпы дүниетанымын дамыту, соның ішінде оқуға деген көзқарасы мен ынта-зейінін, сөз саптау дағдыларын, ойлау қабілеттерін қалыптастыруды бірінші кезекке қою керек.

Оқушылардың жеке сұраныстарын басшылыққа ала отырып, дамуы мен өзіндік білім алуға деген мүддесін әр сабақта қолдау арқылы, ойын еркін айтуға, пікірімен санасуға бағыт береміз.

Топпен, жұппен, пән мұғалімімен қарым-қатынас жасау арқылы сол ортаға бейімделе бастайды. Оқушылар толығымен жаңа мәліметтерді өара оқыту, толықтыру, түсіндіру, бағалау арқылы игереді. Оқушылардың қызығушылығын, пәнді игерудегі құлшынысын «Оқу және жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» жобасы технологияларының әдіс-тәсілдерін, жаңартылған білім берудің идеяларын қолдану арқылы жүзеге асыруға болады [5].

Қазіргі таңда тәжірибеде сындарлы оқыту тәсілдерінің дәстүлі білім берудің мазмұнынмен салыстырғанда оқыту кезінде жоғары нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретінін көрсетуде. Жаңаша білім беру мазмұны оқушылардың жаңа білімді алдыңғы білімдермен ұштастыра отырып, игеруін көздейтін тұжырымдарға негізделеді. Яғни, оқушыалған білімді өмірде қолдана алады.

Мұғалім – бақылаушы, оқушының қай бағытта жұмыс жасап жатқанын қадағалап, кей жағдайда ғана өз ықпалын жасайды. Оқушылардың пән бойынша түсіну, жауап беру, анализ және интерпретация, бағалау және салыстыру дағдыларын қалыптастыру мен дамыту көзделеді.

Балалардың ойлау қабілетінің ерекшелігін дұрыс анықтау үшін, жас ерекшелігін ескере отырып, шығармашылық, зияткерлік қабілеттер мен дарындылық арасындағы айырмашылықты түсіну қажет. Оқушыға «Бүгін біз ... туралы ойлаймыз», «Бұл сабақ... туралы», «Не туралы ойладық?» деген сауалдарды ойбағдар ретінде ұсына отырып, біздің сабақ беруіміздің сипатын аша түсіп, балаларымыздың өзіндік ойлауы мен түсінігінің кемелденуіне пайдалы депесептейміз.

Қазіргі кезде біздің Республикамызда білім берудің жаңа жүйесі еніп, оң нәтижеберуі, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге жол ашуда. Бұл педагогика теориясы мен оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр. Білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің жаңа мазмұны пайда болуда:

- білім мазмұны жаңа біліктермен, ақпараттарды қабылдау қабілеттерінің дамуымен, ғылымдағы шығармашылық және нарық жағдайындағы білім беру бағдарламаларының нақтылануымен байланысты;
- ақпараттық дәстүрлі әдістері – ауызша және жазбаша, телефон және радиобайланыс – қазіргі заманғы АКТ-ға ығысып орын беруде;
- баланың жеке басын тәрбиелеуде, оның жан дүниесінің рухани тұлға ретінде қалыптасуына көңіл бөлінуде;
- мектеп, отбасы мен қоршаған әлеуметтік ортаның бала тәрбиесіндегі бірлігінеұмтылыс жасалуда;
- қоғамдық біліммен бара-бар педагогикалық технологияның кеңінен қолданылуына және ғылымның роліне мән берілуде;
- оқыту технологиясын жетілдірудің психологиялық-педагогикалық бағыттағынегізгі ой-тұжырымдары төмендегіше сипатталады;

– алған дағдыларын пайдалана отырып, инновациялық үрдістегі білім беруге көшу арқылы заманға сай білікті, функционалды сауатты тұлға қалыптасуда;

Қазіргі білім беру саласындағы оқу үрдісінде озық технологияларды меңгермейінше сауатты, креативті маман болу мүмкін емес. Сол себепті білімді үздіксіз көтеру арқылы кәсіби білімімізді шыңдап, болашақ ұрпақтың сапалы білім, саналы тәрбие алуына жол ашу барша ұстаздардың мақсаты.

Оқытудың мазмұнында ерекше орын алатын пән - әдебиет. Әдебиет сыныптарда оқылатын барлық пәндермен өзара тығыз байланысты. Әдебиет арқылы оқушының рухани дүниесін кеңейтеді. Әдебиет пәні тек білім беріп қана қоймай, өмірдің ең қымбаттысы, ең асылы – жақсылық пен ізденушіліктің және ізгіліктің ұрығын себеді. Әдебиет сабақтарында оқушы шығармашылығын дамытуға бағытталған [6].

Оқушыны шығармашылық ойлау, қиялдау әрекетіне баулитын, ізденуге үйренетін оқыту әрекеттерін қолданудың зор мүмкіндігі бар. Дамыта оқыту әрекетіне оқушы ізденеді, ойланады, белгілі бір қорытындыға келеді, өзінің ойын, пікірін айтып, әрі дәлелдей алады. Мұғалімнің міндеті: оқушы шығармашылығын түрлі тапсырмаларды олардың әр даму кезеңіндегі жас ерекшелігіне сәйкес абстрактіден қарапайымға қарай реттеп беріп отырады

Шығармашылыққа үйрету жұмысының бірі - өлең жазғызуға баулу. Ол үшін алдымен оқушыларға ұқсас сөзінің мәнін түсіндіріп, өлеңдегі ұйқастарды табуға тапсырма беріледі. Содан кейін ғана алдымен жеке дыбыстар, сосын буындар, одан кейін берілген жол арқылы ұйқас жасау үйретіледі.

Орта буын оқушыларының креативтілігін дамытуда мынадай жұмыс түрлерін пайдаланамыз:

1. Оқушы мектепке алғашқы келген күннен бастап халық ауыз әдебиетінің үлгілерін белсенді енгізу, яғни жұмбақ, мақал-мәтел, жаңылтпаш жаттату. Бұндай тапсырмалар баланың есте сақтау қабілетін дамытып, өз тілін құрметтеуге баулиды.
2. Оқушының сөйлемді байланыстыра сөйлеуін және өз ойын анық жеткізе білуге, сұраққа нақты жауап беруге дағдыландыру.
3. Оқушының сөздік қорын есту қабілеті арқылы молайту. Алдымен белгілі бір тақырып бойынша сурет салғызып, артынан өзі салған суреті бойынша әңгіме, ертегі құрастыруға болады.
4. Жазбаша тілін дамыту кезінде әр түрлі тақырыптар бойынша шығарма, мазмұндама, эссе, әңгіме жаздыру.
5. Баланың шығармашылық қабілеттерін дамытуда жұмбақтар және мақал- мәтелдермен жұмысты жаңаша ұйымдастырудың көп көмегі тиеді.

Жұмбақтар көркем миниатюра, сондықтан оларды шешу кезінде баланың логикалық ойы дамиды. Жұмбақтармен жұмыс оның шешуін тауып қоюмен шектелмей, салыстырып отырған объектілердің (заттар мен құбылыстар) ұқсас белгілерін, айырмашылықтарын ажыратуға ұласуы, одан әрі қарай шешімінің дұрыстығын дәлелдеумен аяқталуы қажет. Бірақ күнделікті іс-тәжірибеде дұрыс жауабы табылған кезде жұмбақпен жұмыс та тәмамдалады.

Оқыту процесінде шығармашылық ойлаудың, қарым-қатынас жасаудың негізгі түрі ұйымдастырылған оқыту формасы.

Оның төрт түрі бар:

1. Жеке дара жұмыс.
2. Екі адамның қарым-қатынас жасау жұмысы.
3. Топпен оқыту.
4. Ұжымдық оқыту.

Қазіргі мектептерде топпен оқыту тәсілі жүргізіледі. Бүгінгі қоғам талабына оқушылардың бойындағы мынадай негізгі қасиеттерінің болуын керек етеді.

Олар:

1. Әдебиеттерді өз бетімен оқу қабілеті;

2. Шығармашылық ойлау қабілеті;
3. Бірлесіп еңбек ету қабілеті;
4. Бірлесіп жақсы игеру қабілеті;
5. Талдау, ақпарат ашу қабілеті.

Осыларды жүзеге асыру үшін ұжымдық оқыту технологиясын қолданған жөн. Олар бірнеше түрде өтілуі мүмкін, оның бірі Ревин әдістемесі. Онда мәтінмен жұмыс істеледі және абзац бойынша оқуға негізделеді. Екі оқушы жұп құрайды. Оларда өздерінің мәтіндері болады. Бірінші серіктес бірінші абзацын оқып беріп, оны талдайды, мазмұндайды, ат қояды. Солай 2-ші серіктесін тыңдап, дәл солай жұмыс істейді және атын дәптерге жазып қояды. Бірінші абзацты болған соң серіктестер тарап, басқа серіктес іздеп, әрі қарай мәтінді талдауға көшеді. Бұл жұмысты аяқтап болған соң ортаға шығып қорытынды жасайды. Жаңа мазмұнға жаңа әдістер жүйесі қажет.

Оқушылардың шығармашылық қабілеттері жайлы теорияларды, тұжырымдамаларды талдап, қайта өңдеп, жаңа жағдайларда пайдалану нәтижесінде төмендегідей қорытынды жасауға болады:

1. Шығармашылық – өмірді, қоршаған дүниені, өзінді тану болғандықтан, ол сабақтан тыс, сыныптан тыс уақыттарға жылжытылмай, әр сабақта өтілетіндей оқу бағдарламаларының, оқулықтардың мазмұнында болуы шарт;
2. Орта мектеп жасына келгенде баланың үлгі-қалыпқа үйреніп, тоқырауын болдырмас үшін, шығармашылық қабілеттерді дамыту ісін ерте қолға алып, әр оқушының қол жеткен нәтижелері мен даму дәрежесіне үнемі «қарайлай» отырып, оған талапты өсіре беру қажет;
3. Оқушылардың оқыту барысында шығармашылық қабілеттерін дамыту арнайы әдістеменің болуын талап етеді. Әр сабақтың дамытушылық мақсаттарын арттырып, мазмұнды шығармашылық тапсырмалармен байытып, оларды тұрақты пайдаланып отыру арқылы бұл мәселеде айтарлықтай нәтижеге қол жеткізуге болады;
4. Сабақтардағы баланың позициясын өзгертіп, оны әр түрлі бірлескен әрекеттің субъектісі жағдайына қоя білу, баланың дербестігі мен еркіндігінің болуы - табыстың бірден-бір кепілі.

XXI ғасыр адамзаты өркениетті өз дамуының жаңа кезеңінде - білім беру прогресінің ең маңызды факторларының біріне саналатын кезеңге келіп жетті. Білім беру мен қоғам, қоғам мен білім беру бір-бірінен ажырамайтын егіз ұғым. Оқу-білім арқасында ғана қоғам үздіксіз дамып өмір сүреді.

Қортындылай келгенде, оқушының шығармашылық қабілетін дамытудың барлық кезеңінде, яғни оқушы оқиға, сюжет, образ, көркемдік шешім таба алмай қиналғанда, мұғалімнің меңзеу әдісі көмекке келуі керек.

Бұл мұғалімнің де шығармашылық қабілетінің сынға түсершағы деген.

Жалпы шығармашылық туынды дүниеге келгенге дейін, ұстаз шәкіртінің өнеге тұтар досы, бапкері болуға тиіс деп есептеп, шәкірт бойындағы шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін шығармашылық өнерімізді кеңінен пайдаланамыз. Осы жұмыстарды орындау барысында дүниетанымы кең, еркін сөйлейтін, шығармашылық қабілеті, логикалық ойлауы дамыған тұлға қалыптасады [7].

Қолданылған әдебиеттер:

1. Аймауытов Ж. Психология. – Алматы: Рауан, 1995. – 210б.
2. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учебник для вузов. Изд. второе, доп., испр. И перераб. – М., Логос, 2003. - 400с.
3. Қоянбаев Р.М., Ыбрайымжанов Қ.Т. Жалпы бастауыш білім беру педагогикасы. Түркістан 2005.
4. Миролубив А. А. Специфика обучения грамматике и фонетике иностранного языка.— М.: МИОО, 2005.
5. Савенков А.И. Психологические основы исследовательского подхода к обучению.

Учебное пособие. – Москва: Ось-89, 2006. - 410с.

6. Тұрғынбаева Б.А. Мұғалімнің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе, Алматы. 2005.

7. Чепель Т.Л. Психологическое просвещение как путь к развитию креативности педагогов и их готовности к инновационной деятельности. Издательский центр «Академия», 2016.

8. Рабинович Ф. М. К проблеме опор при развитии экспрессивных форм речи // ИЯШ.- 1986.-№ 5.

9. Талызина Н. Ф. Теория поэтапного формирования умственных действий и проблемы развития мышления // Советская педагогика.— 1967.— № 1.— С. 28-32.

10. Ian Gordon. Practical Punctuation.— М.: Высшая школа, 1981.— С. 29.

ХИМИЯЛЫҚ СИМВОЛИКА МЕН НОМЕНКЛАТУРАНЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

**Калданова Жаннур Абубакировна
Ақтөбе облысы, Байғанин ауданы, Жарқамыс ауылы
Жарқамыс орта мектебінің химия пәні мұғалімі**

Аннотация

Химияны оқыту – оқу құралдары мен оның мазмұнын, оқыту әдістерінің және оқытуды ұйымдастыру түрлерінің жиынтығынан құралады. Оқытудың аталып өткен компоненттерінің бәріне ортақ және олардың арасындағы өзара байланысты жүзеге асыратын құрал – химиялық тіл. Орта мектептегі химия пәнінің мазмұны химиялық тіл арқылы баяндалады, оны тиімді пайдалану нәтижесінде ғана оқытудың мақсатын оқушыларға толық жеткізуге болады. Мектепте химиядан білім беру бірнеше мақсатта жүзеге асырылады, олардың негізгісі теориялық білім беру, оқушыларда практикалық дағды қалыптастыру, оқушыларды химиялық тілді орынды қолдануға жаттықтыру, яғни химиялық таңба, белгілеулер, заттарды атау, формула құра білу, реакция теңдеулерін жаза білу дағдыларын қалыптастыру. Химия тілі оқушылардың іс-әрекеті, қарым-қатынасының құралы болғандықтан оған үйретудің сапасы жоғары сатыға көтеру әрбір химия пәні мұғалімінің борышы.

Химиялық номенклатура мен символиканы оқытудың педагогикалық және әдістемелік негіздері

Химия тілі химияны оқытудың барлық кезеңдеріне қолданылады және әр түрлі қызмет атқарады. Химияны оқыту үрдісіндегі химиялық тіл функциясы әр алуан. Химия ғылымының тілі осы бағамның мазмұны оқыту мен меңгеруді іске асырады және оқытушы мен оқушының бірлескен әрекетінің объектісі қызметін атқарады. Химия ғылымының тілі – химияны оқыту мен тәрбиелеудің маңызды құралы және оқыту құралдарының басқа түрлерімен тығыз байланысты.

Химиялық символика мен номенклатураны оқушылардың тез меңгеруі үшін тиімді әдістемені таңдап алуы керек.

Әдістеме тиімді болған жағдайда химиялық символика мен номенклатураның әр түрлі функциясын жете пайдалану және символикалық құралдарды кеңінен қолдану күшейеді. Функционалды-қызметтік көзқарас біршама дәрежеде оқытудағы химия тілінің мақсатты бағытталу қызметіне сәйкес келеді. Оны пайдаланудың философиялық, әдіснамалық негізі таңбалар жүйесі ретіндегі символиканың құрылысы мен функциясының өзара байланыстарын диалектикалық түсіну болып табылады. Бұл

байланыс құрылымдық функция химиялық тілді қалыптастырудың базалық процесін қамтуы тиіс.

Оқытуды өз дәрежесінде тиімді ұйымдастыру үшін химиялық тілді меңгерту және оны тақырып мазмұнына сәйкес бір-бірімен байланысты түрде қолдана білуі қажет. Химияны оқытудың даму тарихы пәнінің әдістемесінің де дамуына үлкен ықпал жасады. Әсіресе бұл жағдайды химиялық символикаға байланысты қазіргі таңдағы көзқарастан анық байқаймыз. Тілді өз дәрежесінде меңгергеннен кейін ол маңызды құрал ретінде химиялық ұғымды қалыптастыру міндетін атқарады. Химиядағы тіл мен ұғымның өзара байланысы оқытудың мазмұнын анықтайды.

Химиялық тілді бір-бірімен байланысы тұрғысынан жете меңгермейінше, орта мектепте өтілетін химияның негізін саналы игеру мүмкін емес. Қазіргі мектепте қолданылып жүрген химия оқулықтарында және көпшіліктің талқысына ұсынылған жаңа бағдарламаның жобасында оқушыларға химиялық тіл туралы тиянақты білім мен тәрбие беруге және оны ұдайы жетілдіріп отыруға едәуір көңіл бөлінген.

Химиялық тілдің ерекшелігі оқушыларға жаңа білім беру барысында толық ашылуы тиіс. Ол жаңа материалды түсініп, ол туралы ұғым айту, не меңгерілген білімін әңгімелеу үшін пайдаланылады, зертханалық тәжірибелер жасау, көрнекі құралдарды көрсету кезінде оқушылардың бақылауын зерттеу жұмыстарын ұйымдастыруға және олардың нәтижесін қортындылауға негіз болады.

Химияны оқытуда химиялық символика мен номенклатураның функционалдығын арттыру дамыта оқыту әдістемесін жетілдірудің маңызды бір бағыты болып табылады. Химиялық символика мен номенклатураның функциялары химияны оқытуда біртұтастық үрдісін жүзеге асыра отырып, оқушылардың жан-жақты дамуына және түрлі іс-әрекетінің қалыптасуына көмектеседі. Химиялық символика мен номенклатураны меңгерудің оқушылар шығармашылығын арттыруда олардың дүниетанымдық көзқарасын қалыптастыруда, химиялық білімнің тиянақтылығын нығайтуда, заттар мен құбылыстардың арасындағы байланысты түсінуде маңызы зор.

Химиялық номенклатура мен символиканың мектеп практикасындағы жайы

Қазіргі қазақ орта мектептерінде бітіргелі отырған түлектердің бірыңғай ұлттық тест тапсыруына байланысты, яғни мұнда химия пәнінен берілген есептерге, сұрақтарға толық, ашып жауап бермей тек соңғы нақты жауабын табуға тырысатындығы, осыдан келіп химиялық тілге аса назар аударылмайды. Сол үшін негізгі жұмысымыздың мақсаты химия пәнін алғашқы 8-сыныптан бастап оқитын болғандықтан оларға жалпы химия тілін, яғни химиялық таңба, формула, теңдеу, реакция, есепті шығарудың жолын ұғындыру, түсіндіру, меңгерту болып табылады. Егер оқушының терең теориялық білімі болса, онда ол есепті, жаттығуларды орындай алады. Есепті шығару кезінде ойлау процесі, көбінесе, химиялық символикаға негізделеді.

Есептер мазмұнына қарай бірнеше типтерге бөлінеді. Есептің мазмұны мен шығару әдістері біркелкі болса, оқушылар жалығып кетеді. Сондықтан есептің типін жиі өзгертіп, оқушылардың ынтасын, ойын үздіксіз дамытып отыруы керек. Әр түрлі сұрақтарға жауап беру кезінде де химиялық символиканы кеңінен қолданылады. Жалпы затты сипаттау қосылыстың химиялық формуласын жазудан басталады. Содан соң алу жолдарын көрсететін және химиялық қасиеттерін сипаттайтын реакция теңдеулері жазылады. Бірақ біздің бақылауымызша арнайы орта мектепті бітірушілердің химиялық символиканы пайдалануда елеулі кемшіліктері бар екенін көрсетеді. Олар химиялық символдар, формулалар және теңдеулер арқылы өрнектеліп отырған заттарды, олардың ауысып өзгерулерін нақтылы елестете алмайды. Көптеген оқушылар өздері химиялық қосылыстардың символын және формуласын жазған заттардың іс жүзінде қандай болатынын білмейді. Үстірт қарағанда дұрыс көрінетін, бірақ іс жүзінде жүрмейтін реакция теңдеулерін келтіреді. Айтылған кемшіліктер, көбінесе, химия пәнін өмірмен тығыз байланыстырмай және химиялық эксперимент жүргізбей оқытатын мектептердің оқушыларында кездеседі.

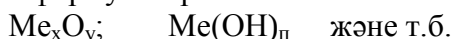
Білетініміздей жаңа бір тарау өткен сайын оның ең соңғы сабақтарында тәжірибе жұмыстарын жасаймыз. Ал оны жасау кезінде де оқушылар қиналады. Себебі қазіргі мектеп қабырғаларында арнайы зертханалық құралдармен жабдықталған кабинеттер жоқ. Құралдармен жабдықталса да реактивтер қоры аз немесе ескірген. Зертханалық жұмыс кезінде тек ауызша немесе көрнекіліктер, сызбалар арқылы оқушыларға түсіндіріліп, реакция теңдеулері жазылады сонымен қатар қазіргі заман талабына сай интерактивті тақта арқылы химия пәніне арналған электронды оқулықтар көмегімен жүргізіледі. Біздің тағы бір бақылауларымызға қарағанда оқушылар химиялық элементтердің шетел тілдерінен келген атауларының бастапқы мағынасын түсінбей өрескел қателіктер жібереді. Сондықтан орта мектепте оқылатын элемент атауларына этимологиялық талдау жасап, шығу төркінін оқушыларға жеткізіп отырған жөн.

Химиялық символика мен номенклатура химияны оқыту барысында алғашқы сабақтардан бастап енгізіледі. Символикалық белгілеулер бұл деңгейде сапалық және сандық жағынан да ашылады. Эксперимент жұмысы кезінде алғашқы сабақтан бастап-ақ химиялық тіл алфавитінің жиынтығы болып табылатын таңбаларды меңгеруге үлкен мән берілді. Ол үшін танымдық ойындар ұйымдастыру, т.б. қолдану, сарамандық, эксперименттік жұмыстар орындату сияқты оқушыларды қызықтыратын жұмыс түрлері басым орын алады.

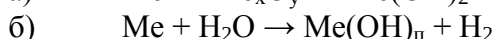
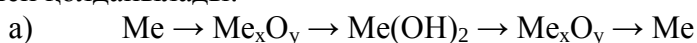
Сабақта ойын элементтерін пайдалану оқушылардың қызығушылығын ғана оятып қоймайды, сондай-ақ мұндай тәсіл олардың талабын ұштап, қиялын дамытып, ой-өрістерін кеңейтуге, іздену қабілеттерін дамытуға үлкен септігін тигізеді.

Экспериментте қолданылған жаттығулар жүйесі барысында оқушылардың өздігінен атқаратын жұмыстарына үлкен көңіл бөлінді. Соның нәтижесінде бүкіл жаттығуларға, есептерге талдаулар жасалынды.

Символика функциясы арқылы жалпы химиялық формулалар құрамы мен реакция сызбанұсқаларын пайдалануға мүмкіндік береді, мысалы, төмендегідей типті құрамдағы жалпы формулалар:

Заттарды классификациялау және генетикалық байланыстың мәнін ашып көрсету бейорганикалық қосылыстардың маңызды қосылыстары туралы білімді қорытындылауға арналған сабақтарда маңызды орын алады. Заттардың химиялық қасиеттерінің мәнін ашатын және дәлелдейтін теңдеулерге және жалпы сызбанұсқаларға үлкен мән берілді. Химиялық тілді әрі қарай зерттеу кезінде төмендегідей типті жалпы сызбанұсқалар кеңінен қолданылады:

Химиялық символика мен номенклатураны меңгеруге байланысты білім мен іскерлікті қалыптастыру өзара тығыз байланыста жүзеге асырылады.

Химиялық элементтерді және олардың қосылыстарын жүйелі оқып үйрену оксидтер тақырыбынан басталады. Әр сабақтың мазмұнына қарай оқушылардың білім қабылдауындағы белсенділігін арттыру ұстанымдарын ескеруге баса назар аударады.

Эксперименттік әдістемелік жүйенің мәнін ашуда жоғарыда аталған барлық кезеңдерге тоқталдық және әр бір оқыту кезеңдеріндегі қолданылған негізгі әдістер мен тәсілдерді анықтадық.

Оқытудың бірінші кезеңінде, химиялық символика мен номенклатураны ұғынуға психологиялық дайындықтарын байқадық, осы салаға оқушылардың танымдық қызығушылықтарын арттыруға көңіл бөлдім.

Танымдық қызығушылық дамуының негізінде ғылыми-тарихи сипаттағы деректердің оқушылар зейінін аударуға тиімді екендігін ескеріп, алғашқы сабақтарда тарихилық ұғымға сәйкес, біршама қызықты кейбір жай заттар мен күрделі қосылыстар туралы атаулардың шығу тарихымен таныстыру жұмыстары жүргізілді. Бұл тақырыпты

мұғалімнің әңгімесі немесе оқушылардың шағын баяндамалары, мәнжазбалары түрінде оқыттық. Келесі сабақта оқушыларға қазақша номенклатураның қалыптасу, даму кезеңдері және осы саладағы еңбектер жайында қысқаша түсініктер беріледі. Оқушыларға осындай біршама тарихи мағлұматтар берілгеннен кейін қазіргі таңдағы номенклатура жөнінде түсіндіру қиынға соқпайды.

Эксперименттік барысында біз сыныптан тыс жұмыстар жүргізуде ғалымдардың еңбектеріне сүйеніп, кейбір жеке тәсілдерін пайдаландық. Номенклатураны оқып үйренудің алғашқы кезеңдерінде біршама әдістемелік қиындықтар туғызады. Номенклатураны толық меңгеруге қажетті білім, оқушыларда жеткіліксіз, сондықтан алғашқы кезеңде негізгі көңілді оқушылардың есте сақтау қабілеттерін жетілдіруге бөлдік. Алғашқы тақырыптарда зат атаулары аз болғандықтан, оқушылар оны есте жақсы сақтайды. Химияны оқып үйренуде зат атауларының маңызын көрсету үшін заттардың көрнекі үлгілері мен зат арасындағы байланысты тудырып, яғни, оқылатын заттарды қысқаша демонстрациялап көрсетіп, аттарын атау, жазғызу сияқты жаттығулар жүргізілді.

Оқушыларды химиялық тілмен таныстыруға арналған алғашқы сабақтарды әсерлі өткізу үшін ұйымдастырылған сабаққа тоқталайық.

Мұғалімнің кіріспе түсінігі:

Өткен ғасырдың барысында ағылшын оқымыстысы Джон Дальтон элементтердің атомдарын кішкене дөңгелектермен белгілеген. Бұл белгілеулер өте қолайсыз болды. Қазір 110 элемент ашылды. Оларды түгелдей белгілеу үшін бір-біріне ұқсамайтын 110 дөңгелек керек болар еді. Бұл 110 әріптен тұратын химиялық тіл жасаумен бірдей. Сондықтан швед оқымыстысы И.Я.Берцелиустің халықаралық химиялық таңба ретінде элементтердің латынша атының бір немесе екі әрпін алу туралы пікірін дүние жүзі оқымыстылары қолдады. Сөйтіп, өткен ғасырдың 60-жылдарынан бастап латын алфавитінің таңбалары химияға түпкілікті енгізілді. Элементтердің таңбаларын оқи да, жаза да білуді жете меңгеруге айрықша көңіл бөлу керек. Ол үшін сабақтың басында, жаттығу жұмысын жүргіземіз. Мұндай жағдайда алдын ала оқушыларға таратылып берілетін карточкалар жасалады.

Элемент аттарының тұсындағы торларға олардың таңбалары жазылуы тиіс. Оқушылар карточканы дәптерінің бетіне қойып отырады да, тиісті торларға элементтердің таңбаларын жазады.

1 карточка	2 карточка
Сутегі	берилий
Литий	калий
мыс	мырыш
алтын	кальций
күміс	цезий
гелий	неон
сынап	қорғасын
никель	фтор
оттегі	азот
натрий	хлор

Оқушылардың жазғаны тексеріледі.

Бұл жұмысты ұқыпты және тез жүргізу үшін жинақ карточка жасау керек. Оның ерекшелігі элементтің аты орнына оның таңбасы жазылады. Карточканың көлемі дәптердің бір парағындай болады. Ол мұғалім үшін өте қажет. Карточкада екі номер бар. Оқушының жазған номерлеріне лайық жинақ карточкадағы номерді дәптерге жазу үстіне қойып, оның жазғанын дұрыс қателігін тез ажыратуға болады. Оны мұғаліммен бірге оқушының өзі де көріп отырады. Бұл мұғалімнің уақытын үнемдеуге мүмкіндік береді және сыныптағы балаларды түгел бақылауға болады. Күнделікті сабақта мұндай жұмыс түрлері жүйелі жүргізіліп отырса, оқушылардың элемент таңбаларына көздері үйреніп, атауларын да естеріне жақсы сақтайды.

Кейбір элементтердің шығу тарихын оқып, оның атының қалай қойылғаны туралы оқушыларды қызықтыратындай әңгіме айтып берудің де маңызы зор.

Дидактикалық карточкалар оқушыларға жаңа білім қалыптастыру және алған білімін жүйелеу мен пысықтауға арналады. Тапсырмалар арқылы бір мезгілде бірнеше оқушы қамтылып, бірталай ұғымды бір-бірімен байланыстырып, тақырып бойынша алған білімін жүйелеп, қорытындылауға мүмкіндік туады. Сонымен бірге оқушылардың ойлау үрдісін, есте сақтау қабілетін арттыра түсуге де себебі тиеді.

«Оттегі. Оксидтер. Жану» деп аталатын тақырыпты оқығанда оқушылар химиялық элементтерді және олардың қосылыстарын жүйелі оқып үйренеді. Бұл тақырып бойынша күрделі заттардың жіктелуі жөнінде алғашқы ұғымды меңгереді:

1. Барлық қосылыстардың формуласы солдан оңға қарай оқылады.
2. Бинарлы қосылыстардың аты «ид» жалғауымен аяқталады.
3. Оксидті атауда бірінші оксид түзуші элемент аталып, оған «оксид» тіркестіріледі, ол оттегінің бар екендігін білдіреді.

Мысалы, MgO - магний оксиді CaO - кальций оксиді SO_3 - күкірт (VI) оксиді

Осы тақырыптан бастап химиялық номенклатура мен символика арасындағы байланыс туралы ұғым беру кеңейтіле түседі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. М.Қ.Оспанова Қ.С. Аухадиева Т.Г. Белоусова 10 кл
2. Н.Нұрахметов Қ.Бекішев Н.Заграничная Мектеп-2006
3. Қ.Бекішев «Химия есептері» 152 б-156б
4. «Химик анықтамалығы» Журналы 2019 ж №2-4
5. Кайгородцева Н.Н. Практикалық химиядан 25 контекстік тапсырма: оқу-әдістемелік құрал / Н.Н.Кайгородцева. - Симферополь: ЖШС Научный Мир баспасы, 2019. - 52б.
6. Қалыптастырушы бағалауға арналған тапсырмалар жинағы Химия 7-сынып Назарбаев Зияткерлік мектептері ДББҰ smk.edu.kz ресми сайтынан. – 66б.
7. «Құпиялылық режимінен шыққан PISA-2018 тест тапсырмаларының жинағы». Нұр-Сұлтан: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі, «Ақпараттық-талдау орталығы» АҚ, 2019, – 51 бет.
8. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға арналған тапсырмалар жинағы. «Қостанай облысы әкімдігінің білім басқармасы» мемлекеттік мекемесі. Редактор: Сәдуақасова З.Н. Құрастырушылар: Нұғыманова Қ.А., Лефранк Н.А., Яковенко Н.И., Сарсенова А.Қ. Оқуға арналған нұсқаулық 2021. – 277б.
9. TIMSS тест тапсырмаларының жинағы: 8 сынып. Ақпараттық-талдау орталығы: Нұр-Сұлтан, 2020 – 132 б.

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ

Конирбаева Жазира Куандыковна

**Магистр педагогических наук, педагог-эксперт, учитель биологии,
Школа-гимназия имени Ш.Бекмухамбетовой, г.Актобе**

Аннотация. В статье рассматриваются методы развития функциональной грамотности на уроках биологии через проведение экспериментальных заданий. Описаны различные эксперименты, направленные на исследование влияния различных факторов на рост растений, процесс фотосинтеза, микрофлору на различных поверхностях и влияние загрязненной воды на живые организмы. Подробно изложены процедуры проведения экспериментов и полученные результаты. Статья подчеркивает важность интеграции теоретических знаний и практических навыков для формирования у учащихся

критического мышления, исследовательских умений и способности применять знания в реальных жизненных ситуациях.

Ключевые слова: функциональная грамотность, уроки биологии, экспериментальные задания, рост растений, фотосинтез, микрофлора, загрязненная вода, критическое мышление, исследовательские навыки, практическая деятельность.

Введение. В современном образовательном процессе одной из ключевых задач является развитие функциональной грамотности учащихся. Функциональная грамотность включает в себя не только знания и умения в различных предметных областях, но и способность применять эти знания в повседневной жизни, решать практические задачи и критически оценивать информацию. В условиях быстро меняющегося мира важно, чтобы учащиеся были готовы к самостоятельному решению проблем, использованию научных методов и инструментов для получения достоверных результатов.

Уроки биологии предоставляют уникальные возможности для развития функциональной грамотности. Биология, как наука о живых организмах и их взаимодействиях с окружающей средой, требует от учащихся понимания сложных процессов и явлений. Практические занятия и эксперименты играют важную роль в формировании умений и навыков, необходимых для применения теоретических знаний на практике. Они способствуют развитию исследовательских навыков, критического мышления и умения работать в команде.

В данной статье рассматриваются методы и подходы к развитию функциональной грамотности на уроках биологии через проведение экспериментальных заданий. Приведенные примеры экспериментов демонстрируют, как практическая деятельность может способствовать более глубокому пониманию биологических процессов и повышению интереса учащихся к предмету. Особое внимание уделяется интеграции теоретических знаний и практических навыков, что является ключевым аспектом современной образовательной парадигмы.

Теоретический аспект. Функциональная грамотность является важной составляющей общего образования, особенно в предметах естественно-научного цикла, таких как биология. Развитие функциональной грамотности предполагает формирование у учащихся умений и навыков, необходимых для успешного применения знаний в реальных жизненных ситуациях. Это включает в себя не только понимание теоретического материала, но и умение критически мыслить, анализировать информацию, проводить эксперименты и делать обоснованные выводы. Важно, чтобы учащиеся могли использовать полученные знания для решения практических задач и осознавали значение научных процессов в повседневной жизни.

В условиях современных образовательных стандартов особое внимание уделяется интеграции теоретических и практических аспектов обучения. Учителя биологии играют ключевую роль в этом процессе, создавая условия для активного участия учащихся в экспериментальной деятельности. Экспериментальные задания помогают учащимся развивать исследовательские навыки, повышать интерес к изучению биологии и понимать значимость научного подхода.

Практический аспект. Для проведения эксперимента по исследованию почвы и её влияния на рост растений мы с учениками подготовили четыре горшка и заполнили их разными типами почвы: песчаной, глинистой, суглинистой и черноземом. Каждый горшок был обозначен соответствующей меткой, чтобы не перепутать виды почвы. В каждый горшок мы посадили по 2-3 семени фасоли на глубину около 2 см и слегка уплотнили почву вокруг семян. Поливали каждый горшок одинаковым количеством воды, по 100 мл ежедневно, и обеспечили горшкам одинаковые условия освещения и температуры.

Через неделю мы начали измерять рост растений. Для этого использовали линейку и записывали высоту растений каждую неделю в течение месяца. В конце эксперимента мы проанализировали полученные данные.

Результаты эксперимента показали, что растения в черноземе росли быстрее всего, их средняя высота к концу месяца составила 20 см. Растения в суглинистой почве выросли до 15 см, в глинистой – до 10 см, а в песчаной – до 8 см. Таким образом, наиболее благоприятной для роста фасоли оказалась черноземная почва, а наименее – песчаная. Это объясняется тем, что чернозем богаче питательными веществами и лучше удерживает влагу по сравнению с песчаной почвой.

Для проведения эксперимента по наблюдению за процессом фотосинтеза я вместе с учениками подготовила необходимые материалы: листья растений, воду, прозрачные и непрозрачные контейнеры, а также лампу.

Мы начали с того, что поместили листья растений в контейнеры с водой. Один контейнер мы оставили на свету, под лампой, а другой поместили в темное место. Через несколько часов мы начали наблюдать за изменениями. В контейнере, который был на свету, мы заметили появление пузырьков кислорода на листьях, в то время как в темном контейнере никаких изменений не происходило.

Я объяснила ученикам, что появление пузырьков кислорода является результатом фотосинтеза. Растения, находясь на свету, поглощают углекислый газ и воду, и в процессе фотосинтеза выделяют кислород. Именно поэтому мы видим пузырьки на листьях в прозрачном контейнере. В темноте фотосинтез не происходит, поэтому там мы не наблюдаем пузырьков кислорода.

Этот эксперимент помог нам понять важность света для процесса фотосинтеза и наглядно продемонстрировал, как растения производят кислород, используя энергию света.

Для проведения эксперимента по изучению микрофлоры на различных поверхностях я вместе с учениками подготовила питательную среду в агаровых чашках Петри, стерильные ватные тампоны и выбрала различные поверхности для взятия проб: ручки дверей, клавиатуры и мобильные телефоны. Сначала мы тщательно вымыли руки и надели перчатки, чтобы не занести посторонние микроорганизмы. Стерильными ватными тампонами мы взяли пробы с выбранных поверхностей. Каждый ученик аккуратно проводил тампоном по поверхности, а затем переносил его содержимое на чашки Петри с питательной средой, слегка проводя тампоном по поверхности агара, чтобы равномерно распределить образцы.

После этого мы поместили чашки Петри в инкубатор, где поддерживалась температура около 37 градусов Цельсия, и оставили их там на несколько дней. Каждый день мы наблюдали за ростом колоний микроорганизмов и записывали изменения. Через три дня в чашках Петри начали появляться колонии различных форм и размеров. Мы заметили, что чашки с пробами, взятыми с ручек дверей, содержали наибольшее количество колоний, а пробы с клавиатур и мобильных телефонов также показали значительное количество микробов, но меньше, чем на ручках дверей.

Мы с учениками обсудили результаты и пришли к выводу, что ручки дверей являются наиболее загрязненными поверхностями, поскольку их трогают множество людей, что способствует накоплению и передаче микроорганизмов. Этот эксперимент помог нам понять важность гигиены и необходимость регулярного мытья рук и очистки часто используемых поверхностей.

Для проведения эксперимента по изучению влияния загрязненной воды на живые организмы я вместе с учениками подготовила два контейнера: один с чистой водой, а другой с водой, загрязненной мылом. Мы использовали дафний, маленьких водных организмов, для наблюдения. В каждый контейнер мы поместили равное количество дафний, внимательно следя за тем, чтобы условия были одинаковыми, кроме чистоты воды.

В течение нескольких дней мы наблюдали за поведением дафний и их состоянием. Уже в первый день мы заметили, что дафнии в чистой воде были активными и плавали по всему контейнеру, в то время как дафнии в загрязненной воде двигались медленнее и

казались менее активными. На второй день некоторые дафнии в загрязненной воде начали показывать признаки стресса: их движения стали еще более замедленными, а некоторые даже погибли. В чистой воде дафнии продолжали вести себя активно.

На третий день состояние дафний в загрязненной воде ухудшилось: большинство из них погибло. В чистой воде дафнии оставались активными и здоровыми. Мы записали все изменения, которые наблюдали каждый день, и обсудили результаты.

Результаты нашего эксперимента показали, что загрязнение воды мылом негативно влияет на живые организмы. Дафнии в загрязненной воде быстро теряли активность и умирали, что подчеркивает важность чистоты водоемов для здоровья водных экосистем. Мы с учениками пришли к выводу, что загрязнение воды даже такими, казалось бы, безобидными веществами, как мыло, может иметь серьезные последствия для живых организмов.

Заключение. Развитие функциональной грамотности на уроках биологии является важным аспектом современного образования. Проведение экспериментальных заданий позволяет учащимся не только усваивать теоретические знания, но и применять их на практике, что способствует более глубокому пониманию изучаемых процессов и явлений. Эксперименты, описанные в данной статье, продемонстрировали, как разные типы почвы влияют на рост растений, важность света для процесса фотосинтеза, разнообразие микрофлоры на различных поверхностях и влияние загрязненной воды на живые организмы.

Результаты этих экспериментов помогли учащимся осознать значимость научного подхода, развить исследовательские навыки и критическое мышление. Регулярное проведение подобных практических занятий способствует формированию у учащихся устойчивого интереса к биологии и уверенности в своих способностях решать реальные жизненные задачи с помощью научных методов. В заключение можно отметить, что интеграция теоретического и практического обучения является ключевым элементом в развитии функциональной грамотности и подготовке учащихся к успешной жизни в современном мире.

Вывод. Развитие функциональной грамотности на уроках биологии посредством экспериментальных заданий доказало свою эффективность. Проведенные эксперименты по исследованию различных факторов, влияющих на рост растений, процесс фотосинтеза, микрофлору на поверхностях и влияние загрязненной воды на живые организмы, продемонстрировали значимость практической деятельности в образовательном процессе. Ученики не только углубили свои знания в области биологии, но и развили критическое мышление, исследовательские навыки и способность применять теоретические знания на практике.

Экспериментальные задания способствуют более глубокому пониманию биологических процессов и явлений, повышению интереса к предмету и осознанию важности научного подхода в решении реальных жизненных задач. Интеграция теоретических знаний с практическими навыками является ключевым элементом в формировании функциональной грамотности учащихся, что необходимо для их успешной адаптации в современном мире. В итоге, регулярное использование экспериментальных методов на уроках биологии позволяет подготовить учащихся к решению комплексных проблем и развить у них уверенность в своих возможностях.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Васильева, М. П. Биология. Учебник для 6 класса / М. П. Васильева. – М.: Просвещение, 2020. – 256 с.
2. Головкин, В. А. Экспериментальные методы в биологии / В. А. Головкин. – СПб.: Лань, 2018. – 320 с.
3. Зиминова, Н. В. Основы экологической биологии / Н. В. Зиминова. – М.: Академия, 2019. – 400 с.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ДАРЫНДЫ ТҮЛҒАНЫ ДАМУДАҒЫ РӨЛІ

Жақсыбай Ардақ Ермекқызы
Ақтөбе облысы, Ойыл ауданы, Ақжар ауылы
Саға мектеп-балабақшасының биология пәні мұғалімі

Мақсұт Қаламқас Абылқызы
Ақтөбе облысы, Ойыл ауданы, Қаратал ауылы
Ш.Берсиев атындағы орта мектебінің биология пәні мұғалімі

Аннотация

Дарынды дамыту – болашақты дамыту. Сондықтан дарынды бала жан-жақты шешім қабылдай алатын, өзі еркін іс-әрекет жасай алатын, алдына мақсат қойып, оны іске асыруда алдына жан салмайтын жан болуы тиіс. Қазіргі ғарыш пен техниканың дамыған заманында дарынды баланы таңқалдыру қиынға соғуда. Дарынын жетілдіремін деп күнделікті ізденісте жүрген баланың ойын қарапайым әдіспен қызықтыру қазір жеткілікті емес. Дәл қазіргі заманда заман ағымына ілессек түрлі ақпараттық технологияның дамуына байланысты ұстаздардың алдында неше түрлі платформалар мен жасанды интеллект құралдары ашылууда. Ұстаздар үшін тек ашып, қарап, меңгеріп соны баланың білімін жетілдіру үшін пайдалану қалды. Бүгінгі осы баяндамада біздің қозғайтын мәселеде осы жасанды интеллекттің дарынды тұлғаны дамытуда рөлі қандай болмақ? Оны артықшылығы мен кемшілігі қандай? сол туралы мәлімет беріледі.

Annotation

Talent development is the development of the future. Therefore, a gifted child should be a soul capable of making difficult decisions, acting freely, setting goals for himself and investing in their realization. In our time of space and technology, it is difficult to surprise a gifted child with something. Now you should not get carried away with a simple way to play a child who strives for perfection in his talent every day. It is precisely in connection with the development of various information technologies in the modern world that various platforms and tools of artificial intelligence are opening up to teachers. Teachers can only discover, see, master and use this to improve the child's knowledge. What will be the role of this artificial intelligence in the development of a gifted personality in the question that we will consider today in this report? What are its advantages and disadvantages? this is reported on the company's website.

Ғылыми-техникалық прогресс бір орында тұрған жоқ. Соңғы технологиялар қиял мен шындық арасын барған сайын бұлдыратуда. Мысалы роботтар ғылыми фантастика болудан қалды. Бүгінде олар көптеген салаларда біздер үшін таптырмас көмекші болып отыр. Ал адамзат осы технологияның дамуының әсерінен күннен күнге түрлі ақпараттар қабылдауда. Бірақ сол ақпараттарды игеру мен пайдалануда жолдас пен досқа мұқтаж болуда. Соның орнын сол адамзаттың өзінің қолымен жасалып шығарылған жасанды интеллект басуда. Жасырын емес ХХІ ғасыр жасанды интеллект ғасыры. Бүгінде әлемде жасанды интеллектінің алғашқы қарлығаштары әр салада қолданыла бастады. Жасанды ақыл-ой технологияларының адамзат өміріне айтарлықтай өзгеріс әкелетіні жайында аз айтылып та жүрген жоқ. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев «Digital Bridge-2023» халықаралық форумында жаңа дәуірдің басталғанын атап айтты. Ел Президенті атап айтқандай, жасанды интеллект бұдан былай ғылыми фантастика емес, өмірдің ақиқатына айналды. Кезінде электр жарығы мен интернетті ойлап табу тіршілігімізді қалай түбегейлі

өзгертсе, жасанды интеллект технологиясының ықпалы да дәл сондай орасан зор. Ол адамзаттың тұрмыс салтын мүлдем басқа арнаға бұрып, жұмыс процестерін автоматтандырады және ауқымды экономикалық құндылық қалыптастыра алады. Кейбір сарапшылардың бағалауынша, жасанды интеллектінің жаһандық экономикаға қосатын елеулі үлесі – дүниежүзілік ЖІӨ-нің төрттен бір бөлігіне пара-пар болмақ. Жаңа технологияның кең қолданысқа ие болуы Қазақстанның қарқынды дамуында маңызды рөл атқармақ.[1] Ал енді біздің бүгінгі баяндамада айтпағымыз не? Бұл осы жасанды интеллекттің дарынды тұлғаның дамуында қандай рөл атқармақшы?

Біздің алдымызда отырған кез-келген оқушы өз алдына дарын. Мүмкін ол білімнен болсын, бірі ән айтудан болсын, бірі спорт жағынан болсын – ол дарын. Ал осы дарынды тұлғаны дамытуда күннен күнге дамып, жетілдіріп келе жатырған жасанды интеллекттің тигізер пайдасы мен келтірер зияны бар ма, сол туралы біраз зерттеулер қарастырып көрейік.

Жасанды интеллекттің білім беру саласында соңғы жарты жылдықта тигізер пайдасы орасан зор дегім келеді. «Жасанды интеллект қазірдің өзінде оқу үрдісіне араласып кетті. Оның дамуы жылдам. Қазір бізге цифрлы сауатсыз болу жеткіліксіз. «Жасанды интеллект сауаты» деген ұғым да жақсы таныс болуы қажет», - деді министр Саясат Нұрбек.[2] Сондықтан біздерде бұл тақырып аясында теория мен практиканы өтпеске амал қалмайды. Жасанды интеллект дәстүрлі оқыту әдісін 180 градусқа өзгертіп, жаңа мүмкіндіктер ашып, дарынды тұлғалардың дамуына жаңа жолдар ашады. Қазір мен сіздерге төмендегі мәтіндерде дарынды тұлға үшін жасанды интеллекттің артықшылықтарын анықтап шығамын:

- Қазіргі таңда жасанды интеллект ең алдымен әрбір оқушының қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне сай жекелеген оқыту бағдарламаларын жасауға мүмкіндік береді.
- Қосымша оқыту материалдары, виртуальды оқу орталары, білім берудегі ойындар мен басқа да ресурстар қолжетімді болады.
- Ерте жастан бастап таланттарды анықтауға және оларды дамытуға көмектесіп, таланттардың дамуын қадағалауға мүмкіндік береді. Мүмкін әртүрлі саладан жаңа таланттарды табуға және олардың дамуына қолдау көрсетуге көмектеседі.
- Дарынды тұлғаларға жаңа мүмкіндіктер ашып, олардың шығармашылығын және инновациялық ойлау қабілетін дамытуға көмек береді.
- Дарынды тұлғалардың бір – бірімен ынтымақта жұмыс істеуіне және жаңа идеяларды бірлесіп дамытуына мүмкіндік береді
- Дарынды тұлғалардың инновациялық білім беру платформаларын құруға мүмкіндік береді
- Дарынды тұлғалардың әлемдік білім деңгейімен бәсекеге қабілетті болуына септігін тигізеді.
- Соңғы уақыттарды жасанды интеллект дарынды тұлғаларға өздерінің мінез – құлық ерекшеліктеріне сай мамандық таңдауға көмек көрсетуде.
- Жастарға заманауи білім алудың оңтайлы шешімдерін ұсынатын болады.

Ең соңынан осы алынған білімдерден аналитикалық қорытынды шығарып өздерінің нәтижелерін бағалау мен талдауға мүмкіндік алады. Енді осы дарынды тұлғаны дамытуда қандай жасанды интеллект түрлерін қолдануға болады? Соңғы 2024 жылғы зерттеулер бойынша [3] жалпы балалар үшін мен төмендегі 5 түрлі жасанды интеллект түрлерін ұсына аламын:

1. Minecraft: введение в искусственный интеллект» от CODDY – я, кәдімгі біздер мен сіздердің балаларымыз ойнап жүрген ойын осы жасанды интеллекттің туындысы. Пайдасы не деп ойласаңыздар балалардың осы ойын барысында құрастырған үйлерін қарап шығыңыздар. Өте керемет етіп құрылса сіз бен біздің балаларымыздың болашақта архитектор, дизайын мамандығын алып шығатынына күмәніңіз болмасын.

2. **«Python для детей» от Skysmart:** - интерактивті ойын түрінде оқушылар Python-да объектіге бағытталған бағдарламалау туралы білім алады және сайттан мәліметтер жинауға арналған қосымша жасайды.
3. **«НейроTeen» от Zerocoder** - оқушылар ойын дизайнының негіздерін меңгеріп, Figma, Tilda және ChatGPT-пен жұмыс істеуді үйренеді, сонымен қатар тесттер, музыка және анимация жасау үшін нейрондық желілерді қалай пайдалану керектігін біледі.
4. **«Создание нейронных сетей на Python» от Foxford** - оқушылар Python кітапханаларымен танысады, чатботтар мен ойындар құруды, нейрондық желілерді үйретуді және олардың көмегімен суреттерді тануды үйренеді.
5. **«Курс по нейросетям для детей» от «Айтигению»** - оқушылар мәтіндік және визуалды нейрондық желілердің не екенін, оларды күнделікті іс – шараларға қалай қолдану керектігін және машиналық оқыту алгоритмдерін жасауды үйретеді.

Әрине, технологияның жетістігі адам игілігіне қызмет ететіні сөзсіз. Алайда жасанды интеллект саласы үздіксіз дамыған сайын, көңілде алаң да жоқ емес. «Адамзат үшін оның қаупі қандай?» деген сауал бүгінде көкейкесті күйінде тұр. Біздер, ұстаздар дарынды тұлғаны дамытамыз, оған барлық мүмкіндікті береміз, барлық жақсылықты ұсынамыз, білім алудың жолын оңайлатамыз. Бірақ, біздер жақсы нәтиже күткенімізбен оның дәл солай боларына кім кепіл?! Сондықтан жасанды интеллекттің дарынды тұлғалар үшін кері жағы да болатынын ескерейік. Мысалы жасанды интеллектке сеніп қалған дарынды тұлғалардың ішінде шығармашылықпен айналысатын оқушылардың саны азайып қалуы мүмкін, нағыз эмоцияның көрінбеуі мүмкін, адам мен адам арасындағы шынайы достық та жоғалып кетуі мүмкін.[4] Сондықтан жасанды интеллекттің заманымызда пайда болғанына кереметтей қуансақ солай өкініп қалуымыз да ғажап емес.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект - бұл дарынды тұлғалардың дамуына жаңа мүмкіндіктер ашатын керемет құралдардың бірі болып қалмақ. Ол оқытуды жекелендіруге, таланттарды ерте анықтауға, жаңа мүмкіндіктер ашуға және дарынды тұлғалардың өзара ынтымақтастығын күшейтуге көмектеседі. Жасанды интеллекттің артықшылықтарын тиімді пайдалану арқылы біз дарынды тұлғалардың толық әлеуетін ашуға және оларды қоғамға қосқан үлесін арттыруға мүмкіндік аламыз.[5] Тек біздің ескеретініміз жасанды интеллект - бұл құрал, оны қалай пайдалануымыз бізге байланысты. Оны этикалық аспектілерін ескеру және оны жауапкершілікпен пайдалану маңызды екенін есімізде ұстап жүрейік.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. <https://aqmeshit-aptalygy.kz/basty-zhangalyqtar/zhasandy-intellekt-adamzat-ueshin-pajdasy-men-zijany-50553/>
2. <https://bilim-all.kz/article/21582>
3. <https://vc.ru/edu/1202428-15-kursov-po-iskusstvennomu-intellektu-dlya-detei>
4. <https://7-su.kz/news/cat-1/17484/>
5. <https://app.magicschool.ai/tools>

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУДІҢ ЖОЛДАРЫ

Абдрахманова Алтынай Николаевна

Ақтөбе қаласы

**№78 жалпы орта білім беретін мектеп-гимназиясының
биология пәні мұғалімі**

Аннотация

Дарынды оқушымен жұмыс істедің негізгі мақсаты - олардың шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру. Ал мақсат - қажет оқу бағдарламасын тереңдетіп, оқыту және оқушының танымдық белсенділігін дамыту арқылы жүзеге асады.

Аннотация

Основная цель работы с талантливыми студентами – сформировать у них готовность к реализации своих способностей в творческой деятельности. А необходимость цели реализуется путем углубления учебной программы, обучения и развития познавательной деятельности ученика.

Abstract

The main goal of working with talented students is to develop their readiness to realize their abilities in creative activities. And the need for a goal is realized by deepening the curriculum, teaching and developing the student's cognitive activity.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында мемлекеттік саясат негізінде ең алғаш рет «Әр баланың қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы жеке адамның дарындылығын таныту» сияқты өзекті мәселелер енгізіліп отырғаны белгілі. Дарынды балаларға білім беруді әр ғылымның бүгінгі дәрежесіне сәйкес жүргізу бір жағынан қоғамға талантты мамандар даярлауда тиімді болса, екінші жағынан қоғамға ерекше дарынды балалардың тек өзінің интеллектуалдық дамуын қамтамасыз етеді. Жас жеткіншектің бойындағы табиғат берген ерекше қабілетті, дарындылықты тани білу, оның одан әрі дамуына бағыт-бағдар бере білу ерекше қиын іс.

Алайда әр баланың жеке қабілетін анықтап, оны сол бағытта жетелеу - ұстаз парызы. Баланы заманына қарай икемдеп, өз заманының озық өнегесін оның санасына сіңіре білу, оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту-бүгінгі күннің басты талабы.

Дарындылық мәселесін зерттеушілердің еңбектері көп болғанымен, дарындылықтың мән-мағынасы жөнінде олар ортақ бір пікірге келе қоймады. Сондықтан да, біз баланың дарындылығы деп, оны өз құрдастарымен салыстырғанда бірдей жағдайда білім игеру деңгейінің шоғырлығымен аса ерекше байқалатын шығармашылық қабілетінің байқалуы деп түсінеміз.

Дарындылыққа педагогикалық энциклопедияда төмендегідей анықтама берілген: «Дарындылық-белгілі бір әрекет саласында ерекше жетістікке жеткізетін адам қабілеті дамуының жоғары деңгейі».

В.Крутецкий өзінің математикалық қабілеттіліктің құрылымын зерттеген еңбегінде: «Егер қабілеттіліктер деген ұғымды жеке психикалық қасиеттер деп түсінсек, онда дарындылық дегенді адамның ерекше қабілетінің жиынтығының бірлігі деуге болады», - деп тұжырымдады.

Дарындылық ұғымымен қатар шығармашылық, талант, данышпандық ұғымдары да бар. Шығармашылық - өзінің жаңашылдығымен, өзгешелігімен ерекшеленетін өнім алуға мүмкіндік жасайтын, жеке тұлға бойындағы қабілеттіліктің, білім мен біліктіліктің болуы. Талант-қабілеттіліктің ең жоғары деңгейі.

Данышпандық - қоғам өмірінде тарихи маңызы бар, шығармашылықпен сипатталатын дарындылықтың жоғары деңгейі.

Дарынды балаларды анықтау - баланың дамуын таңдаумен байланысты ұзақ процесс. Осы айтылғандарды ескере отырып, дарынды балаларды анықтаудың мынадай ұстанымдары тұжырымдалды:

1. Баланың қызығушылығы мен бейімділігіне барынша сәйкес келетін қызмет аясында баланың іс-әрекетіне талдау жүргізу.
2. Дамытушылық ықпал ете отырып, баланың психологиялық кедергілерін жоюға мүмкіндік беретін тренингтік әдістерді пайдалану.
3. Баланың дарындылық белгісін оның психикалық дамуының нақты деңгейінде ғана емес, сондай-ақ оның болашақтағы даму мүмкіндігін де есепке ала отырып бағалау.
4. Жұмыс нәтижесін талдау, бақылау, әңгімелеу, мұғалімдер мен ата-аналардың сипаттамалық бағалары.
5. Түрлі ақпарат алу көздерін пайдаланып, бала қабілеттерін кең көлемде қамтуға мүмкіндік беретін баланың мінез-құлқы мен іс-әрекетін жан-жақты бағалаудың кешенді сипаты. Білім беру жүйесінде жаңаша мазмұн беру арқылы жан-жақты дамыған шығармашыл, рухани ой-өрісі кең жеке тұлғаны тәрбиелеу міндеті тұр.

Дарынды оқушымен жұмыс істедің негізгі мақсаты-олардың шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру. Ал мақсат қажету оқу бағдарламасын тереңдетіп, оқыту және оқушының танымдық белсенділігін дамыту арқылы жүзеге асады.

Дарынды оқушымен жұмыс істетін мұғалімге қойылатын педагогика-психологиялық талаптарды мынадай кезеңдерге бөлуге болады.

1. Мұғалімнің бағыт-бағдарына байланысты талаптар:

- дарынды оқушымен жұмыстың әлеуметтік қажеттілігін сезінуі;
- оқушыны жақсы көруі және қабілеті жоғары оқушылармен жақсы қарым-қатынаста болуы;
- дарынды оқушымен жұмысқа тұрақты қызығу таныту және нәтижелі әдіс-тәсілдерді талмай іздеуі;
- дарынды оқушының ата-анасымен тығыз байланыс орнатуы;
- дарынды оқушымен жұмыс кезінде жоғары нәтижелерге жетуге ұмтылуы;

2. Мұғалімнің біліміне қойылатын талаптар

- өзінің сабақ беретін пәнін мемлекеттік стандарт деңгейінен жоғары деңгейде білуі;
- қызмет нысанын, яғни бірыңғай педагогикалық үрдісті білуі;
- оқушы дарындылығын моделін білуі;
- жеке тұлға теориясын, оны қалыптастырудың әдіс-тәсілін білуі;
- дарынды оқушыны анықтаудың психодиагностикалық әдіс-тәсілін білуі;
- қазіргі заманға сай оқытудың жаңа технологияларын білуі;
- дарынды оқушыны оқыту, тәрбиелеу үрдісінде үлгерімге ғана көңіл бөлмей, оның басқа көрсеткіштерімен байланысына да көңіл бөлуі;

3. Мұғалімнің іскерлігіне қойылатын талаптар:

- дарынды оқушына анықтау әдістерімен жұмыс жасай алуы;
 - дарынды оқушыларды оқытуға арналған тереңдетілген бағдарлама құрастырып, сонымен тұрақты жұмыс жасай білуі;
 - оқушы дарындылығын дамытуға қажетті зерттеу жұмыстарын жүргізе алуы;
 - дарынды оқушыны зерттеуге психодиагностикалық күнделік жүргізуі;
 - оқушылармен қарым-қатынасын психологиялық тұрғыдан сауатты орната білуі;
 - дарынды оқушының ғылыми-ізденіс жұмыстарымен айналысуына жетекшілік етуі;
- Оқушының дарындылығын анықтауда төмендегідей әдіс-тәсілдерді қолданамыз:
- баланың отбасы жағдайын зерттеу;
 - шығармашылық қабілетін анықтау;
 - сауалнамалар, психодиагностикалық тренингтерді өткізу;
 - ата-анасымен әңгімелесу;

- пәндік олимпиадаларға, ғылыми жоба жарыстарына, пікір сайыс ойындарына қатыстыру;

Осы айтылған тұжырымдарды қорыта келе, дарынды балалардың қабылетін дамытудың келесі жолдарын іріктеп алуға болады:

1. Сабақтар, ОҚҒ-ның жұмысы;
2. Пәндік үйірмелер;
3. Тіл мерекесі;
4. Абай оқулары;
5. Олимпиадалар;
6. Интеллектуалдық ойындар, дебат (пікір сайыс) клубы;
7. Ғылыми-практикалық конференция (ізденімпаздық жұмыс, зерттеу жұмысы, рефераттар қорғау, жоба қорғау);
8. Оқушылардың білім деңгейлерін арттыру (мұражайға бару, белгілі адамдармен кездесу);
9. Шеберлер байқауы (ақындар айтысы, шешендер сайысы, би үйірмесі, шебер қолдар үйірмесі);
10. Оқушылардың аудандық, облыстық, республикалық шығармалар, жобалар байқауларына қатысу.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. И.Б.Отческая Одаренность и ее формирование на современном этапе развития школы-Астана: «Дарын», 2006., — 147с
2. Мұқанов М. Қабілеттілік және оны тәрбиелеу – Алматы: 1960 58 б
3. Бурменский Г.В., Слуцкий В.М. Одаренные дети – М.: 2014.
4. Бөлесев Қ. Болашақ мұғалімдердің оқушыларға ұлттық тәрбие беру әдістері. // Ұлт тағылымы, 2004, № 2. 16 б.
5. «Дарын» ақпарат-әдістемелік жинағы, №3, 5. 2004. 24 б.
6. Гильбух. Ю. З. Умственно одаренный ребенок. –Киев, 1993
7. Тұрғынбаева Б. А. Кіші жастағы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту. – Алматы, 1997
8. Блинова В.Л., Блинова Л.Ф. Балалардың дарындылығы: теориясы мен практикасы. Оқу-әдістемелік құрал. - Қазан: ТГМПУ, 2010.
9. Богоявленская Д.Б. Дарындылықтың жұмыс тұжырымдамасы [Мәтін] /Д.Б. Богоявленская. - М.: Жеке кәсіпкер "Баспа шебері", 2010.
10. Ландау Е. Дарындылық батылдықты қажет етеді: Дарынды баланы психологиялық қолдау / Транс. онымен. А.П. Голубева; Ғылыми. ред. орыс. мәтін Н.М. Назарова. [Мәтін] /Е. Ландау – М., 2005.

ДАРЫНДЫЛЫҚТЫ ДАМУ - ӘР ҰСТАЗДЫҢ ПАРЫЗЫ

Иргалиева Гүлмира Жағыпарқызы
Ақтөбе облысы, Алға ауданы, Ақай ауылы
Ақай орта мектебінің биология пәні мұғалімі

Аннотация

Дарынды балалармен жұмыс істеу дарындылықты айқындаудан басталады. Ол үшін алдымен бала бойындағы қабілеттілікті, бейімділікті тани білуіміз қажет. Ғылыми зерттеулерде баланың әр кезіндегі қабілеті, белгілі бір іс-әрекетке бейімділігі жас кезінен белгілі бола бастайтынын дәлелдеген.

Дарынды оқушыларды таба біліп, әрқайсысына жеке тұлға ретінде қарап, олардың өздеріне деген сенімін арттырып, ата-ана, мектеп, оқушы, ұстаз байланысын жоғары ұстап, шығармашылықпен жұмыс істеп оқушының білімге ынтасын арттыру керек. Балаларды оқытуда зерттеу әдісін қолдану қажеттілігі олардың табиғи қызығушылығының жоғарлығымен, қоршаған ортасына деген құштарлығының басымдылығымен түсіндіріледі. Дарынды баланың өз қабілеттерін көпшілік алдында қысылмай көрсетуі үшін, оның бойында көшбасшылық қасиеттерді дамыту қажет.

Жұмысымның мақсаты:

Оқушылар: Ғылыми көзқарасы қалыптасқан, ақыл-ойы ұшқыр, әлемдік білім деңгейіне жеткен, өмірге сенімді көзқараспен қарайтын, өзіндік ой-пікірі жетілген жеке тұлғаны қалыптастыру. Оқушылардың бойындағы ғылыми әдебиеттермен жұмыс жасай алатын қабілетін арттыру.

Мұғалімдер: Мұғалімдер әр сабақты жаңаша тұрғыдан өткізуіне ықпал жасау.

Сабақты жоспарлауда сын тұрғысынан ойлауға үйрету жолын ықпалдастыру.

Міндеттері:

1. Оқу-тәрбие үрдісіне жаңа педагогикалық технологияларды ендіру;
2. Баланың жеке тұлғасын барынша дамыту, білім алудың тәсілдерін барынша игерген ақыл-ой иесін тәрбиелеу;
3. Әлемдік білім кеңістігіне еркін енуіне көздейтін, өмірдегі өзгерістерге икемді жеке тұлғаны қалыптастыру;
4. Сынып оқушыларын шығармашылық арқылы өзін-өзі жетілдіруге және қабілетті болуға тәрбиелеу.

Күтілетін нәтиже:

- Жеке тұлға өз білім дағдыларын қалыптастыра отырып, шынайы өмірге бейімдейді;
- Қабілетті, өз ойларын еркін айта біледі, білімді, түрлі жағдаяттарды шешуге ұмтылады;
- Мұғалімдер өздерінің іс-тәжірибесіне жаңа педагогикалық технологияларды енгізу арқылы оқушылардың білім сапасын арттырады, өз бетінше үйренуге үйретеді.

XXI ғасыр – бәсеке ғасыры, осы бәсеке ғасыры жалқаулықты, керітартпалықты көтермейді. Сондықтан еліміздің білім берудегі ұлттық жүйесі өте қарқынды өзгерістер сатысында тұр. Ол үшін оқушылардың белсенділігін арттыру, ізденпаздыққа үйрету және білімді өз бетінше алуы мен қолдана білетін дарын иесін тәрбиелеу керек және оқушы бойындағы дарындылықты табу үшін ең алдымен психологпен бірігіп, оқушының бір нәрсеге бейімділігін анықтау қажет.

Дарынды балаларды анықтау – жас жеткіншектің бойындағы табиғат берген ерекше қабілетті, дарындылықты тани білу, оның одан әрі дамуына бағыт-бағдар бере білу ерекше қиын іс және ұзақ процесс. Демек, оқушылардың ғылыми зерттеу жұмыстарына қызығушылығын қалыптастыру, шығармашылық қабілетін дамыту, қазіргі техниканы пайдалану мәдениетіне тәрбиелеу – ұстаздардың басты міндеті.

Бұл бағытта жұмыстанудың мынадай жолдары бар:

- баланың қызығушылығы мен бейімділігіне барынша сәйкес келетін жұмыс барысында баланың іс-әрекетіне талдау жүргізу, жан-жақты зерттеу;

- баланың зейінін дамытушылыққа ықпал ете отырып, баланың психологиялық дамуының нақты деңгейінде ғана емес, сондай-ақ оның болашақтағы даму мүмкіндігін де есепке ала отырып бағалау;
- баланың жұмыс нәтижесін мұғалімдер мен ата-аналар біріге отырып талдау, бақылау, әңгімелесу, сипаттамалық бағаларын анықтау;
- баланың отбасы жағдайын зерттеу (мүмкіндік бар ма, кедергі болып тұрған жоқ па);
- интеллектуалдық сайыстарға қатыстыру (ойлау, сөйлеу қабілеттерін байқау);
- үйірмелер жұмысы кезінде зерттеу (өнерге, шеберлікке бейімділігін анықтау);
- шығармалар (логикасын, ойын жеткізуін, ақындығын, жазушылығын анықтау);
- сауалнамалар, психологиялық тренингтерді өткізу (белгісіз қырларын анықтау);
- пәндік олимпиадаларға қатыстыру (білімділігін, бар білімін жинақтап, қолдану қабілетін байқау);
- ғылыми жоба жарыстары (материал жинау, іріктеу, дәлелдеу, жеткізу).

Осындай жұмыстар нәтижесінде баланың дарындылық бағыты анықталады. Ол бағыттар төмендегідей болып бөлінеді:

Дарындылық түрлері	Қабілеті	Қолдану аясы, байқалатын кезі
Академиялық	Түсіну, есте сақтау, оны жеткізу қабілеті жоғары	оқу-білім алуда озаттар
Интеллектуалдық	сыни ойлау, зерттеу, іздену, талдау қабілеті жақсы дамыған	ғылыми жұмыстар, құрастыру, ойлап табу
Шығармашылық	шығармашылық, түрлі өнер салалары, әдебиет, мәдениет	өлең шығару, жазу, сурет салу, ән айту
Әлеуметтік	ұйымдастырушылық (лидерлік) қабілеті дамыған	ойын, шара ұйымдастыру
Спорттық	спорттық көрсеткіштері жоғары	сайыстарға қатысу
Көркемдік	сурет, мүсін, қолөнер, музыка	шеберлік сайыстары, аспапта ойнау

Бүгінгі уақыт талабы мәдени деңгейі мен шығармашылық қабілеті жоғары шәкірт әзірлеу. Сондықтан да шәкірттеріміздің ішкі сырын жасырын ұстайтынын ескерсек, олардың іскерлік дағдыларын және білім құмарлық талап-жігерлерін жетілдіруіміз қажет. Оқушылардың теориялық білімдерін іс жүзінде тиімді қолдану, дағдылар қалыптастыру жұмыстарын үнемі жүргізу, оларды шығармашылыққа баулуға, шәкірт бойындағы талант көзін ашып, тілін байыту, қиялын ұштау мен өз бетінше ізденуге әсерін тигізеді.

Ұстаз алдында отырған оқушыларды ерекше қабілетті, орташа деңгейдегі оқушы, үлгерімі нашар оқушы деп үш топқа бөлуге болады. Бұл қабілеттің әр түрлілігінен туындаған мәселе. Осы тұста "Ерекше қабілетті оқушы деген кім?" деген сұраққа жауап беретін болсақ... Алдымен ол өз ойын еркін жеткізе алатын, талдай білетін, дәлелдеу мен қорғау шеберлігі жоғары дамыған оқушы. Ал ең бастысы – ерекше қабілетті оқушы мұғалімнің көмекшісі. Олардың миы қабылдаған мәліметтерді қорытуға қабілетті. Демек, ерекше қабілеттілік бала бойында тәрбие мен алған біліміне байланысты қалыптасатын қасиет. Дегенмен, балалардың да ынталылығы, іскерлігі қоғам негізінде игерілетінін естен шығармаған жөн.

Дарынды балалардың ерекшеліктері:

- Басқалардан өзгеше әрі шапшаң ойлайды, соның арқасында білімді еркін әрі молынан меңгереді, сөздік қоры мол, есте сақтау қабілеттері жоғары, тым сезімтал;
- Олардың физиологиялық тұрғыдағы ерекшеліктері – дамудағы жеделдік, еркін сөйлеу, жиі-жиі ойға берілуі және қиялының байлығы.

Дарындылық – адамның өз бейімділігі арқылы, шығармашылықпен жұмыс істеу арқылы қалыптасатын қасиет. Көбінесе "дарынды оқушы – бұл жақсы оқитын оқушы"

деген пікір қалыптасқан. Белгілі ағылшын психологі Торранстың зерттеулері бұл пікірдің мұғалімдер арасында жиі кездесетінін анықтайды. Оларға оқуда қиыншылық туғызбайтын, тәртіпті, ұйымшыл, білімді, тұрақты, ұғымтал, өз ойын нақты және түсінікті жеткізе алатын оқушылар көбірек ұнайды. Ал қисынсыз сұрақ қоятын, өз жұмысымен ғана айналысатын, тәуелсіз, көбіне түсінісбеушілік туғызатын, қияли, әр нәрсеге көзқарасы бөлек оқушылар ұнамайды. Торранстың зерттеулері нақ осы қасиеттер оқушының шығармашылық дарындылығын көрсететін және оның нашар оқитын оқушылардың арасында да аз емес екендігін айқындаған. Сондықтан мұғалімдер осы зерттеулердің нәтижесін есте ұстағаны жөн.

Ендеше баланы заманына қарай икемдеп, өз заманының озық өнегесін оның санасына сіңіре білу, оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту – бүгінгі күннің басты талабы екенін әр ұстаз естен шығармағаны жөн.

Үйреншікті дайын әдіс-тәсілдер баланы қызықтырмайды. Сондықтан қайткенде де баланың ойына, сезіміне серпіліс енгізуді мақсат етіп қою керек. Сан алуан әрекет арқылы ақыл-ойды ұштау, жетілдіру, жеке тұлғаның өзіндік идеясын, көзқарасын, сезімділігін, жауапкершілігін біртіндеп дамыту жолдарын іздестіру қажет.

Сабақ – ұстаздың көп ізденуінен, көп еңбектенуінен туатын педагогикалық шығарма. Ал осы "шығарманы" алдында отырған оқушыларға игерту де оңай емес. Ол үшін мұғалімнің біліктілігі, көптеген әдіс-тәсілдері қолдана білуі, айтқанын оқушы жүрегіне жеткізе алатындай шешендігі, шебер ой-өрісі болу керек. Баланың жалпы психикалық дамуын қалыптастыру үшін мұғалім оқушының белсенді іс-әрекеттерін арттыратын шарттары:

- 2) жаңа сабақ материалдарында жаңалықтар көп болу керек;
- 3) жағдаяттық сұрақтар қоя отырып сабақты терең түсіндіру керек;
- 4) оқушылардың эмоциялық көңіл күйіне әсер ету керек.

Дарынды баланың бойынан табылатын асыл қасиеттердің, өмірге құштарлық, биік ізгіліктің бәрінің кілті – мынды жығатын білімде. Жан-жақты дамыған, кез-келген биік жетістіктерге қол жеткізген дарынды шәкірттеріміз өздерінің жоғары дәрежедегі ерекшеліктерін мықты тағылыммен ұштастыратын қоғам қайраткері болмасына кім кепіл?

Дарынды балаларды іздеу, оларды оқыту мен тәрбиелеу қоғам үшін бүгін ауадай қажет, себебі дарынды адам басқаларға қарағанда қоғамға көп пайда әкелетіні анық. Ендеше сол жұмыс нәтижелі болу үшін әрқашан жаңа оқу әдістерін қолданамыз.

Жаңа оқыту әдісі – бұл қандай да болсын істегі, шеберліктегі, өнердегі амалдардың жиынтығы. Ал педагогтардың жаңа оқыту әдісі дегеніміз – бұл педагогтың мақсатқа қол жеткізу жолындағы қолданылатын барлық қисынды ілім-амалдары мен әдіснамалық құралдарының жүйелі жиынтығы. Жаңа оқыту әдісін жүзеге асыруда мұғалім белсенділігі, шығармашылық ізденісі, өз мамандығына деген сүйіспеншілігі, шәкірттердің бағалауы ерекше орын алады.

Осыған орай оқушылардың дарындылығын арттыруда қолданылатын жаңа технологиялардың алатын орны ерекше.

Сын тұрғысынан ойлау арқылы оқушы өз ойын еркін түрде жеткізе алуға дағдыланады. Кез келген даму деңгейіне байланысты мәселелерге сыни көзбен қарауға үйретеді.

Проблемалық оқыту арқылы оқушылар бұрынғы алған білімдерін нәтижелерді қорыту, жаңа білім, іскерліктерімен тұштастыру арқылы тәжірибемен байланыстырады.

Сатылай кешенді талдау арқылы оқушының ойлау, есте сақтау, қиялдау, елестету сияқты танымдық-психологиялық қасиеттері қалыптасады.

Психологтың зерттеу қортындысы бойынша әрбір жаста шығармашылыққа баулуға өзек болардай өзіндік қабілет, бейімділік болады дегенді айтады. Сондықтан баланы сәби кезінен бастап мектеп бітіргенге дейін үзбей, жүйелі түрде шығармашылыққа баулу, ақыл-ойын, икемділігін дамыту қажет.

Оқушыларды шығармашылыққа баулу үшін бір қажеттілік – баланы психологиялық дайындықтан өткізу. Психологиялық дайындық, яғни педагогтың психологиялық әсері шығармашылық кезеңде баланың шабытын оятып, құлшындырып, еліктіріп отырады. Шығармашылық шеберлік үшін оқушыға ұстаздың берер психологиялық әсері:

- "Сенің қолыңнан бәрі келеді", "Сен қабілеттісің", "Жаса", "Үйрен" деп баланың еркін билеп, сенім білдіру;
- Оқушының кішкентай жетістігі болса да жоғары бағалап, мадақтап, көтермелеу, оқушылар басылымында өлең, әңгімелерінің жарық көруіне көмектесу;
- Шығармашылық сәтте оқушыға құптаушылық көзқарас білдіру, сезім күйін байқау, қамқорлық таныту;
- Ақын-жазушылардың, өнер адамдарының шығармашылықтарынан қызықты оқиғаларды әңгіме ету;
- Оқушылар үшін педагог өзін қарапайым жан есебінде таныта білу, оқиға, сюжет, образ жасауда оларға сенім білдіру;
- Оқушылардың қойған сұрақтарына еркін жауап беру, психологиялық екпіндігін қамтамасыз ету.

Әр адамның әрекеттің бір түріне жарамдылығын көрсететін дара ерекшелік болады. Қандай да болсын бір нәрсеге қабілеті жоқ адам болмайды. Егер адамның туысында сол қабілеті танылып, ол тәрбиеленбесе, оның қабілеті дамымайды.

Баланың ерекше қабілетін байқауда күнделікті сабақта, тәрбие жұмысында, үйірме жұмысында оқушыны үзбей бақылап, рейтинг жүйесімен білімін бағалай отырып, бала бойындағы дарындылықты немесе жүйелі білім алуға қабілетті тұлғаны анықтауға болады.

Рейтинг жүйесін әр мұғалім өз пәнінің ерекшеліктеріне қарай бейімдеп жасауға болады. Осы бағытта жұмыс жасауға бел буған мұғалім оқушының қабілетін сабақ кезінен бастап-ақ байқайды, оқушының бойынан бір ерекшелікті байқағаннан-ақ тапсырманы күрделендіре түседі, өз бетінше жұмыс жүргізуге бағыт-бағдар беріп отырады. Оқушы тапсырманы орындағанда өзінің бойындағы барлық қабілетін аша отырып, ойланып жұмысын жалғастырады. Әр мұғалім бала бойындағы дарындылықты ашуды өз сабағынан бастайды.

Таланттылық пен дарындылықты дамыту үшін жаңа ұтымды әдістерді іздеу қажет. Осы әдістердің бірнешеуін атап кетейін:

- "Ми шабуылы";
- "Сократтық сұхбат";
- "Ойлау қызметі";
- "Іскерлік ойын";
- психологиялық тренинг;
- тапсырмаларды шығармашылық тұрғыдан орындау;
- ойын, қиялмен жұмыс;
- ерікті іс-қимыл жағдайын қалыптастыру;
- шығармашылық ізденіс.

Білім беру мазмұнындағы сапалы өзгерістерге сүйенетін дарынды балалармен жұмыс стратегиялары:

- оқытуды дербестендіру – өзіндік тұлғалық-шығармашылық қызметтерін толыққанды ашу, дамытуға жағдай жасау;
- ойлауға баулу – баланың зияткерлік-шығармашылық қабілеттерін мақсатты дамыту бойынша жұмыс;
- әлеуметтік біліктілік – мектептердің жоспарларына енгізілетін арнайы біріктірілген бейіндік курстар. Ұжымдағы тұлғааралық қарым-қатынасты түзету бағыты;
- зерттеушілік оқыту – дайын білімдерінен өзге оны ұйымдасқан шығармашылық түрде негізін құрайтын шығармашылық қабілеттерді дамыту;
- қосымша білім беру, дарынды баланы анықтау, дамыту, қолдау.

Оқытудың цифрлық технологиялары арқылы оқушы жаңашылдыққа ұмтылады, интернеттен қажетті материалдарды, мәліметтерді жинақтайды, көреді, үйренеді.

Жалпы мұғалім дарынды оқушының сабақтағы әрбір әрекетін алдын ала жоспарлау арқылы оның ойлау, болжау, тұжырымдау секілді оқытудың негізгі зерделік көрсеткіштерін де қалыптастыра алады. Сабақтың нәтижесін мейілінше жоғары көрсеткішпен шығу үшін оны бастамас бұрын оқушы қандай мәселеге жете көңіл аудару қажет, нені біліп, нені игеріп шығатыны туралы толық мағлұмат беріледі. Сабаққа осындай дайындықпен қатынасқан оқушы одан көптеген жаңалықты, қызықты құбылысты күтеді. Әрбір жаңа сабақ өткен сабақтың материалымен байланыстырудан басталуы тиіс. Бұл әдіс оқушының назарын бірден сабаққа белсенді түрде араласуға аударады. Мұғалім осыларды ескере отырып, дарынды оқушылардың белсенділігі мен танымдылығын және интеллектілік-шығармашылық бағыттарын жетілдіруге әрекет жасай біледі. Егер оқушы берілген сабақты игере алмаса немесе зейіндік танытпаса, онда оған қосымша жұмыс арқылы көмектесуге болады.

Қосымша жұмыс – дарынды оқушының жеке қабілеттерін, ынта-ықыласын, қызығуын, құнды бағдарын шыңдап жетілдіреді, жеке тұлғалық мінез-құлқын реттейді. Сонымен бірге оқушы еңбегінің жемісін күнделікті бағалап отырудан да көруге болады. Өйткені, еңбегінің жемісін күнделікті бағаланатынын сезінген бала алға ұмтылып, жақсы оқуға ынталанады. Бұның негізгі мәні мұғалімнің оқушыны үлгеру, үлгермеушілігіне байланысты қабылдауының себебіне тәуелді. Мұғалім бойындағы мұндай стратегияларды жою үшін төмендегідей белгілер міндетті түрде орындалуы қажет:

2. Оқушының мүмкіндігін шектемеу;
3. Оқушыны психологиялық тұрғыдан зерттеп білу;
4. Бағалаудың объективтілігі, жариялылығы, оперативтілігі, кезінде атқарылуы;
5. Оқушының сабақтағы қиыншылығын бөлісу;
6. Мұғалім өзінің субъективті ішкі пікірлерін жоя білу.

Бұл белгілер жойылған кезде, бала бойындағы таным әрекеті белгілі бір жүйеге енеді. Оқушының танымдық әрекетінің жоғары деңгейде дамуы шығармашылық әрекетке әкеліп тірейді.

Енді осы бағытта біздің мектепте не істеліп жатыр, қандай дәрежеде екеніне көз жүгіртіп көрелік. Ол үшін өткен оқу жылының көрсеткіштеріне жүгінейік.

Алға ауданы, Ақай орта мектебінде олимпиадаларға қатысым пайызы жылдан жылға өсіп отырды. 2021-2022 оқу жылында – 43,5%, 2022-2023 оқу жылында - 58,3%, 2023-2024 оқу жылында – 83% болды.

Ұлы ойшыл Плутарх кезінде былай депті: "Көптеген табиғи талант дарынсыз ұстаздардың кесірінен жойылып кетеді. Сондықтан әрбір ұстаз бұған жол бермеуі керек". Расында, Ақай орта мектебінің мұғалімдері өз кәсібіне лайықты еңбек етіп, кейінгі ұрпаққа толы тәлім-тәрбие қалдыру болса керек.

Қазір цифрлық құзыреттілікті дамыту уақыты болғандықтан, интернет арқылы талай сайыстар, олимпиадалар өткізіліп жатыр. Соларға оқушыларды қатыстырып отыру керек. Бұның пайдасы болмаса, зияны жоқ екені анық. Көзі ашылмай, ешкім байқамай жүрген "бұлақтардың көздері ашылып кетулері" мүмкін ғой.

Психологтар соңғы жылдары адам бойындағы дарындылықтың екі түрін бөліп көрсетті. Біріншісін "Туа біткен" данышпан деп, ал екіншісінің өкілін "Келе-келе қалыптасқан" данышпан деп атау қабылданған. "Туа біткен" данышпандар – Моцарт, Рафаэль, Пушкин т.б өз туындыларында керемет қабілеттілік танытқан. Бұл топқа біздің халықтың ішінен Шоқан Уәлиханов пен Мұхтар Әуезовты жатқызыпты. Ал "Келе-келе қалыптасқан" данышпандардың ең үлкен қасиеті – қажымайтын жігер, білімге деген құштарлық, өзіне-өзі қоятын талаптың қатаң болуы екен.

Мектеп қабырғасында түрлі балалар оқиды. Ал адам бойындағы дарындылықты нағыз данышпандыққа айналдырудың бір ғана шарты – табиғи талантпен шектеліп қалмай, табандылықпен еңбектену. Демек, табиғи таланттарды ашу, жас талапкердің

жарқырап көрінуі үшін ұстазға жүктелер міндет не? Ол міндет – оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту үшін жан аянбай еңбек ету. Осы жағдайға жетектелген оқушы әрқашан да ұстаз сенімін ақтайды.

Баяндамамды дарын, қабілет туралы айтылған қанатты сөздермен аяқтағым келеді:

Шығыс ғұламаларының бірі Жүсіп Баласағұнның "Құтты білік" поэмасының мазмұнының тұнып тұрған өнеге, тәрбие толғаныстары екенін, оны шығармадан көптеп табуға болады.

Анадан да шарана білімсіз болып туады,

Білім оқып үйреніп, дана жолын қуады.

Адам естен басқаны білімнен алады,

Білім, оқу-тоқуды еңбегімен табады, – десе ұлы ақын Абай өмірдің мәні байлық пен мансапта емес, мәдениет пен әдептілікте, білім мен ғылымда екенін түсіндіре келіп, "Тегінде адам баласы бір-бірінен ақыл, ғылым, ар, мінез деген нәрселермен озады. Онан басқа нәрселермен оздым ғой демектің бәрі де – ақымақтық" деп адамның ең негізгі артықшылғы тәрбиесі мен білімінде екенін айтады.

Абайдың жетінші кара сөзінде дарынды балаға берген алтын ережесінде: "Жас бала анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады. Біріншісі – "ішсем, жесем, ұйықтасам" деп тұрады, екіншісі – "көрсем, білсем, үйренсем" деп, көзі көрген, құлағы естігеннің бәрін сұрап, тыныштық көрмейді" деген екен.

Оқушының өзіне деген сенімін арттырып және "іс-әрекетін демеп, қабілетін дамытып, оның ары қарай дамуына бағыт-бағдар бере білу - ерекше қиын іс. Алайда әр баланың жеке қабілетін танып, оны сол бағытта жетелеу – ұстаз парызы. Бұл бағытта атқарылатын жұмыстар өте көп.

Өйткені ХХІ ғасыр – білімділер ғасыры. Сол себептен де білім сапасын арттыру, оқушылардың дарындылығын айқындап, біліміне, ойлау қабілетіне сай деңгейлеп оқыту, ғылыми ізденіс қабілеттерін қалыптастыруымыз керек. Ендеше бізге ой-өрісі жоғары дамыған, зерделі ұрпақ тәрбиелеу керек екенін естен шығармауымыз керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

2. Дайрабаева Е. "Мектепте шығарма жаздыру методикасының кейбір мәселелері" Алматы, 1973;
3. Ерматов С, Әбішева Т. "Пәнге қызығудың қалыптасу динамикасы" Қазақстан мектебі журналы №2, 2007 ж;
4. Иманбекова Б, Әбдіреймова К, Мазаржанова Қ. "Оқытудың негізгі формасы – сабақ" Алматы, 2003ж;
5. Қазақстан мектебі "Дарынды бала ұғымы" №12, 2006 ж;
6. Матюшкин А.М., Сиск Д.А. "Одаренные и талантливые дети" вопросы психологии. №4, 1988 г;
7. Нарыкбаева Л.М. "Научно-практическое основы подготовки будущего учителя к работе с одаренными детьми" Алматы, 2001 г;
8. Иванова Е.А. "Психологические особенности одаренных детей и их психологопедагогическое сопровождение" Москва, 2006 г;
9. Леднева С.А. "Детская одаренность глазами педагогов". Начальная школа – №7, 2003 г;
10. Лейтес Н.С. "Возрастная одаренность школьников" учебник Пособие для студентов высший педагогический заведений М: издательский центр "Академия";
11. Уласева С.А. "Одаренные дети" Москва, 2008 г.

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫ - ҰЛТ БОЛАШАҒЫ

Әлімжанова Ақжанат Темірханқызы

Ақтөбе қаласы

№78 жалпы орта білім беретін мектеп-гимназиясының биология пәні мұғалімі

Аннотация

Дарындылық – даналық кілті екенін біз естен шығарып жатамыз. Дарындылықты тек оқушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамытуға жекелей жақындап келу ұстанымында қарастырамыз. Сондықтан дарынды оқушының теориялық үлгісінің жоқтығын және осы сәтте дарындылықтың нақты анықтамасының болмауын айта кету керек.

Дарындылық – бұл адамның белгілі іс-әрекет аумағында ерекше табыстарға жетуге көмектесетін, қабілет дамуының жоғары деңгейі.

Аннотация

Мы помним, что талант – это ключ к мудрости. Одаренность рассматриваем только в позиции индивидуального подхода к развитию интеллектуальных и творческих способностей учащихся. Поэтому следует отметить отсутствие теоретической модели одаренного ученика и отсутствие четкого определения одаренности в данный момент. Одаренность - это высокий уровень развития способностей, помогающий человеку добиваться особых успехов в определенной сфере деятельности.

Abstract

We remember that talent is the key to wisdom. We consider giftedness only in the position of an individual approach to the development of intellectual and creative abilities of students. Therefore, it should be noted that there is no theoretical model of a gifted student and there is no clear definition of giftedness at the moment. Giftedness is a high level of development of abilities that helps a person achieve special success in a certain field of activity.

Дарынды бала – оқушы бойында бұл қасиеттердің бірде-бірі, әсіресе, дүниетанымдық көзқарасы қалыптасып үлгермейді. Сондықтан оқушының дарындылық қасиеті барынша орныксыз қасиет. Оның басқа түрге енуі немесе сөніп қалуы көзқарастың өзгеруіне байланысты кез келген сәтте орын алуы мүмкін. Белгілі ағылшын психологы Элис Пол Торренстің зерттеулері бұл пікірдің мұғалімдер арасында да жиі кездесетінін анықтады. Оларға оқуда қиыншылық туғызбайтын, тәртіпті, ұйымшыл, білімді, тұрақты, ұғымтал, өз ойын нақты және түсінікті жеткізе алатын оқушылар көбірек ұнайды. Ал қисынсыз сұрақтар қоятын, өз жұмысымен ғана айналысатын, тәуелсіз, көбіне, түсініспеушілік туғызатын, қияли, әр нәрсеге көзқарасы бөлек оқушылар ұнамайды. Осы зерттеу нәтижесінде оқушының жеке дарындылығы және ондай оқушының нашар оқитын оқушылар арасында да кездесетіні айқындалған. Сондықтан мұғалімдер осы зерттеудің нәтижесін есте ұстағандары жөн.

Дарынды оқушымен жұмыс жүйесінде мұғалім маңызды орын алады. Ұрпағымыз білімді, парасатты, бүкіл ғаламдық мәдени құндылықтарға ие болуы – біздің әртүрлі озық жаңа әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы әр оқушымен мазмұнды да мәнді жүргізген жұмыстарымызға байланысты. Дарынды оқушымен жұмыстың негізгі мақсаты – олардың шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру. Ал мақсатқа жету оқу бағдарламасын тереңдетіп оқыту, шығармашылықпен жұмыс жасауға жетелеу және оқушының танымдық белсенділігін дамыту арқылы жүзеге асады.

Дарынды оқушының бойында қандай қасиеттер болуы керек: ол оқушы өзі іздене алатын, тақырыпқа толықтай зерттеу жасау, талдау, қорытынды нәтижесі мен жеткен жетістіктерін нақтылай алуы керек.

Тек жақсы оқитын оқушыны дарынды оқушы деп ойламауымыз керек. Оның сабақ үлгерімі төмен болса да талпыныс жоғары, өлең шығара алуы немесе қолөнер шебері,

мәнерлеп оқу, ән айту тағы сол сияқты баланың бойында осындай қасиеттер болса болғаны. Егер мұғалім осындай қасиеттің бір ұшқынын байқап әрі қарай талпындырып, қанаттандырса ол оқушының дарыны мен қабілеті ашылады.

Дарынды балалармен жұмыстың мақсаты инновациялық озық тәжірибесін тарату, дарынды балаларды анықтаудың, оқытудың және дамытудың жаңа әлеуметтік және психологиялық-педагогикалық технологияларын енгізу, педагогтардың дарынды балалармен жұмысқа кәсіптік жеке дайындығын арттыру.

Дарынды балаларды бөлектеп оқыту — XX ғасырдың 50-60 жылдарынан бастап Еуропа елдерінде айқын қоғамдық сипат алып, бірыңғай саралап білім беру принципі арқылы жүзеге асырылды. Дарынды балаларды іріктеу және бөлектеп оқыту, о баста интеллектуалдық, ақыл-ой жағынан ерекше дарынды балаларды ғана өз алдына оқыту бағытында жүргізіліп, кейін ол жаппай балаларды өз қабілетіне қарай топтап білім беру принципіне ауысты.

Дарынды балаларға білім беруді, әр ғылымның бүгінгі даму дәрежесіне сәйкес жүргізу, бір жағынан, қоғамға талантты мамандар даярлауда тиімді болса, екінші жағынан, ерекше дарынды балалардың өзіндік интеллектуалдық дамуын қанағаттандыруды қамтамасыз етеді.

Бүгінгі таңда, дарынды балалардың қабілеттерін жоғарғы деңгейде қанағаттандыратындай білім беру, көптеген өркениетті елдерде саралап оқыту принципінің негізінде одан әрі дамытылуда. Ол Франция, Америка, Германия, Англия, Жапония т.б. елдердің білім беру жүйесінде қазір жоғарғы деңгейде жүргізілуде.

Қай мемлекеттің де негізгі тірегі – білімді де білікті, іскер де белсенді адамдар. Сондықтан қоғам талабына сай ол қоғамды көркейтетін, дамытатын жастар тәрбиелеу ең маңызды мәселе екені даусыз. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңында мемлекеттік саясат негізінде ең алғаш рет «Әр баланың жеке қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы, жеке адамның дарындылығын дамыту» сияқты өзекті мәселелер енгізіліп отырғаны белгілі.

Дарынды балаларға білім беруді әр ғылымның бүгінгі даму дәрежесіне сәйкес жүргізу бір жағынан қоғамға талантты мамандар даярлауда тиімді болса, екінші жағынан ерекше дарынды балалардың тек өзінің интеллектуалдық дамуын қанағаттандыруды қамтамасыз етеді.

Жас өркеннің бойындағы табиғат берер ерекше қабілетті, дарындылықты тани білу, оның ары қарай дамуына бағыт-бағдар бере білу ерекше қиын іс. Алайда әр баланың жеке қабілетін анықтап, оны сол бағытта жетелеу – ұстаз парызы.

Баланы заманына қарай икемдеп, өз заманының озық өнегесін оның санасына сіңіре білу, оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту -бүгінгі күннің басты талабы.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. И.Б.Отческая Одаренность и ее формирование на современном этапе развития школы- Астана: «Дарын», 2006., — 147с
2. Мұқанов М. Қабілеттілік және оны тәрбиелеу – Алматы: 1960 58 б
3. Бурменский Г.В., Слуцкий В.М. Одаренные дети – М.: 2014.
4. Бөлеев Қ. Болашақ мұғалімдердің оқушыларға ұлттық тәрбие беру әдістері. // Ұлт тағылымы, 2004, № 2. 16 б.
5. «Дарын» ақпарат-әдістемелік жинағы, №3, 5. 2004. 24 б.
6. Гильбух. Ю. З. Умственно одаренный ребенок. –Киев, 1993
7. Тұрғынбаева Б. А. Кіші жастағы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту. – Алматы, 1997
8. Блинова В.Л., Блинова Л.Ф. Балалардың дарындылығы: теориясы мен практикасы. Оқу-әдістемелік құрал. - Қазан: ТГМПУ, 2010.
9. Богоявленская Д.Б. Дарындылықтың жұмыс тұжырымдамасы [Мәтін] /Д.Б. Богоявленская. - М.: Жеке кәсіпкер "Баспа шебері", 2010.

10. Ландау Е. Дарындылық батылдықты қажет етеді: Дарынды баланы психологиялық қолдау / Транс. онымен. А.П. Голубева; Ғылыми. ред. орыс. мәтін Н.М. Назарова. [Мәтін] /Е. Ландау – М., 2005.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН МАҚСАТҚА БАҒЫТТАЛҒАН ЖҰМЫСТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Мустаков Баглан Абдрахманович

Ақтөбе қаласы

**А.Байтұрсынұлы атындағы лингвистикалық
мектеп-гимназиясының информатика пәні мұғалімі**

Аннотация: Нәтижеге бағдарланған білім берудің негізі оқушының дара тұлғалық, дарындылық қабілеттерін дамытумен анықталады. Бүгінгі таңда білім беруде оқушыға тек қана білім, білік дағдыларын ғана қалыптастырып қоймай, алған білімін өмірлік қажеттілігіне жарата алып, оны шығармашылықпен іске асыру жолдарын игеруді үйрету, оқуға деген танымдық қызығушылық қабілетін арттырып, өз білімін әрқашан кеңейту қажеттілігін сезінуге жетелеу көзделеді. Бүгінгі білім беру үрдісінде мұғалім өзінің теориялық білімі арқылы оқушы бойына өзін қоршаған ортаға деген көзқарасын қалыптастырады. Мақсатқа жету оқу бағдарламасын тереңдетіп оқыту және оқушының танымдық белсенділігін дамыту арқылы жүзеге асады. Пәндерді оқытудың инновациялық тәсілдерін енгізу педагогтер мен білім алушыларға арналған электрондық платформалар арқылы жүзеге асырылады, бұл бүкіл оқу процесін цифрландыруға алып келеді

«Елді түзетуді бала оқыту ісін түзетуден бастау керек» - деп ұлы ұстаз Ахмет Байтұрсынұлы айтқандай, қазіргі таңда бәсекеге қабілетті кезде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру деңгейіне жетуге ат салысуда. Қазіргі мемлекет алдындағы басты міндет – білім беру жүйесін жаңарту болып отыр. Ұлы ойшыл Әл-Фараби «Ұстаз тарапынан барынша ынталық пен табандылық қажет. Өйткені бұлар, жұрт айтқандай, тамшысымен тас тесетін бейне бір су тәрізді». Қазіргі таңда білім саласындағы түбегейлі өзгерістер ұстаздан үлкен жауапкершілік, өз ісіне деген шеберлікті талап етеді. Жаңашылдыққа сын көзбен қарайтын, өздігінен білім алатын, жан-жақты ізденетін, заман талабына сай ақпараттық технологияны еркін меңгеретін, алдағы өмір жолын өзі ізденіп, болжай алатын тұлғаны тәрбиелеу бүгінгі таңда ұлы ұстаздардың қолында.

Шынайы дарын - біреудің ғана маңдайына жазылатын тәңірдің сыйы. Бұл қасиет - адамның өз бейімділігі арқылы, шығармашылықпен жұмыс істеу арқылы қалыптасады. Осыған орай, «бұлақ көрсең, көзің аш», - дегендей дарынды баланы танып, оны жан-жақты ашу, талантты немесе қабілетті үнемі айқындай отырып, талантты және дарынды, қабілетті балаларды іздеу, оларды оқыту мен тәрбиелеу қоғам үшін бүгінгі күні өте қажет, себебі дарынды және талантты, қабілетті адам қоғамға көбірек пайда әкеледі. Әрбір талантты адам еңбекке бейім, ол шығармашылық тапқырлықпен еңбек етеді. Біздің мақсатымыз жан-жақты білімді, іскер, өздік ойлау жүйесі дамыған, адамгершілігі жоғары, қабілетті тұлға қалыптастыру, балалармен жүргізілетін жұмысты дұрыс ұйымдастыру болып табылады. Мұғалімдер балаларға білім беруде барынша жоғары жетістіктерге қол жеткізу үшін қолайлы орта жасауға тырысады. Дарынды және талантты балаларға қатысты бұл едәуір күрделі деп ойлаймын. Себебі, дарынды және талантты балаларға тапсырмалар дайындаған кезде көп ойлануды, талқылауды және мұқият жоспарлауды талап етеді. «Ісмер ағаштан қандайда бір затты қырнап-мінеп жасап шығудан бұрын оны

балтамен шауып, жоңғылап алады; ұста темірді шындаудан бұрын оны жұмсартады...»- демекші бүгінгі таңда ұстаздар дарынды баланы дамыту үшін ісмердей балтамен шауып, ұстадай жұмсартуды мақсат етуіміз керек. Бірақ осылайша мұғалімнің оқушыға өзінің тәлімдерін үйретуден бұрын алдымен оның бойында білім алуға деген талпынысты оятып алуға қажет.

Жас өркеннің бойындағы табиғат берер ерекше қабілетті, дарындылықты тани білу, оның ары қарай дамуына бағыт-бағдар бере білу ерекше қиын да қызықты іс. Алайда, әр баланың жеке қабілетін анықтап, оны сол бағытта жетелеу – ұстаз парызы. Баланы заман талабына қарай көрегендікпен икемдеп, өз заманының озық өнегесін санасына сіңіре білу, оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту – бүгінгі күннің басты талабы.

Баланың бойындағы табиғат берген ерекше қабілетті, дарындылықты тани білу, оның әрі қарай дамуына бағыт-бағдар беру қажеттілігін әр мұғалім осыдан-ақ түсінуі керек.

Дарынды балаларды анықтау әдістемесі 4 кезеңде өтеді:

- **I кезең** - сабақ аясында өтеді. Бұл жерде мұғалімдер өз пәндеріне деген қызығушылықты оятуға тырысады.

- **II кезең** - бұл жұмыстың сабақтан тыс формалары, онда баланың өзін толық көрсетуге, өзінің талантын ашуға мүмкіндігі бар.

- **III кезең** – педагог-психолог жүргізетін психологиялық-педагогикалық тестілеу.

- **IV кезең** - шығармашылық қабілеттері мен пәндерге қызығушылық танытқан оқушылар мен жұмыс. Бұл кезеңнің жұмыс формалары жобалау және зерттеу қызметі, әртүрлі деңгейдегі конкурстарға, олимпиадаларға қатысу болып табылады.

Балалар өздері бір ғана пәнге ғана емес, бірнеше пәннен немесе басқа да салада өзін көрсете алуы мүмкін. Сонымен қатар, олар бір салада дарынды болса басқа салаларда қиындықтар туындауы мүмкін. Олар дамудың бір кезеңінде өте қабілетті болса, келесі кезеңдерде қабілеттерін танытпауы да мүмкін.

Дарындылықты дамытудағы басты мақсат - еліміздің зияткерлік қорын құру үшін азаматтың ең талантты тұлғаның дарыны мен қабілетін жоғары деңгейге көтеру.

Дарынды балаларды дамытудағы міндеттер: оқушыларымыздың ақыл ой қабілетін жетілдіру, шығармашылық жеке дарындылығын дамыту, тәрбиелеуде жан-жақты дамуын, еңбекке шығармашылық қатынасын, өмірлік, азаматтық белсенділігін қалыптастыру, жоғары адамгершілік сапалары мен рухани құндылықтарының дамуына ықпал ету.

Мектептің мақсаты жан-жақты білімді, іскер, өздік ойлау жүйесі дамыған, адамгершілігі жоғары қабілетті тұлға қалыптастыру, балалармен жүйелі жұмыс ұйымдастыру. Дарынды және талантты балаларды оқыту, тәрбиелеуді ұйымдастыру үшін педагогикалық психологиялық жағдайларды жақсарту керек. Сонымен қатар дарынды және талантты бала деп баланың, ата-ананың, мектептің үздіксіз еңбегінің жемісін айтуға болады. Баланың дарындылығын белгілі бір жастан дамиды деп айта алмаймын. Мектепте дарынды және талантты оқушылар жұмыс жоспарына сәйкес ұйымдастырылған іс шаралар кезінде байқалады. Дарынды, талантты балаларды анықтау үшін мынадай талаптар қойылады, анықтау бағдарламасын жасау, жаңа педагогикалық технологияны қолдану, оқушыға берілген тапсырманы дұрыс сапалы орындағанын қадағалау, іс-шараларға белсенді қатыстыру, ата-аналарымен қарым-қатынаста болу керек. Барлық мұғалімдер балаларға білім беруде барынша жоғары жетістіктерге қол жеткізу үшін қолайлы орта жасауға тырысады. Дарынды және талантты балаларға қатысты бұл едәуір күрделі мәселе ойлауды, талқылауды және мұқият жоспарлауды талап етеді. Орта мектептің оқушысы бір нақты пән бойынша айрықша дарындылық көрсетіп, басқа пәндер бойынша көзге түспеуі мүмкін. Арнайы пәндер бойынша бірқатар көрнекті қабілеттері аса кең болуы мүмкін. Сондай-ақ сенімді қарым-қатынас орната білу қасиеттері. Білім алушыларға әртүрлі электрондық платформаларды пайдалану. Дарынды балаларды анықтағанда және олармен жұмыс істегенде сол бала жанындағы

ортаның педагогикалық, психологиялық, әлеуметтік жағдайына баса назар аударуымыз керек. Балаға әсер ететін орталар: ата-анасы, мұғалім, мектеп, жұртшылық жолдастары.

Дарынды балалармен жұмыс істеу нәтижелері оқушының білімді өз еркімен, өзі игере алатын дәрежеге жетуі. Дарынды және талантты балалармен жұмысты мынадай кезеңдерге бөлуге болады. Бала бойындағы қабілеттіліктерді бақылау, жалпы дарындылықты анықтау, дамыту аса шеберлікті қажет етеді. Бақылауда асығыстық жасауға болмайды.

- **есте сақтау және білім:** олардың есте сақтау қабілеттері өте жоғары, олар ақпаратты біліп қана қоймай, оны пайдалана алады;
- **өз білімін жетілдіру:** олар білім беру үрдісінің қалай жүретінін басқалардан гөрі жақсы біліп, өздерінің оқуын реттей алады;
- **ойлау қабілетінің жылдамдығы:** олар жоспарлауға көп уақыт жұмсауы мүмкін, бірақ жоспардың жүзеге асуына тез жетеді;
- **мәселені шешу:** олар ақпаратты толықтырады;
- **ікемділік:** басқаларға қарағанда олардың ойлау қабілеттері жақсы ұйымдастырылған, оқуда және проблемаларды шешудегі шешімдерді тауып, қабылдай алады;
- **күрделілікке деген сүйіспеншілік:** қызығушылығын арттыру үшін олар күрделі ойын мен тапсырмаларға ұмтылады;
- **ерте символдық белсенділік:** олар ерте жасынан сөйлей, оқи және жаза бастайды. Өзінің білім алуында осы қасиеттерді пайдаланатын балалар қатарластарының тапсырмаларынан өзгеше тапсырмаларды қажет етеді. Бұл «ынталандыратын» немесе «күрделі» тапсырмалардың болуын көздейді.

Баланың дарындылығын қалай анықтауға болады?

Менің ойымша, балалардың бойындағы дарындылықты сыныптан тыс іс-шараларда, сабақ кезінде анықталады деп ойлаймын.

Оқушы бір нақты пән бойынша айрықша дарындылық көрсетіп, басқа пәндер бойынша көзге түспеуі мүмкін. Анықталмаған балалармен мектеп психологі түрлі тренингтер өткізеді, тиісті сауалнама сұрақтарын беріп, анықтамасын айқындайды.

Дарынды балалармен жұмыс жоспарын былайша ұйымдастыруға болады:

- дарынды балаларды анықтау;
- дарынды балаларды шығармашылық өзіндік қабілеттерін жетілдіруге көмектесу;
- дарынды оқушылардың танымдық іс-әрекеттерінің дамуына бақылау жүргізу;
- дарынды балаларды марапаттау;
- дарынды балалардың ата-аналарымен жұмыс;
- мұғалімдермен жұмыс істеу;
- дарындылықты дамытуда қолайлы жағдай жасау мақсатында мектептің басқа социумдарымен өзара байланысу.

Дарынды баламен жүргізілетін жұмыстар:

- Дарынды баланы іздеп табу және іріктеу;
- Тереңдетілген бағдарлама бойынша (жеке, топтық, жұптық) оқыту;
- Дарынды балалармен жүйелі түрде қосымша сабақтар өткізу;
- Проблемалық оқыту әдістерін пайдалана отырып оқыту. Ізденіс жұмыстарын (реферат, баяндама, кроссвордтар, ребус, шығарма жазу, өлең шығару, т.б.) өз бетінше ізденіп оқуды ұйымдастыру, дамыту. Шаталовтың әдіс-тәсілін пайдалана отырып оқыту;
- Мектепішілік, қалалық, облыстық пәндік олимпиадаларға, конкурс-сайыстарға, ғылыми-практикалық конференцияларға қатыстыру;
- Жаңа педагогикалық технологиялар элементтерін пайдалана оқыту.

Дарынды балалармен жұмыс жүргізудің мақсаты:

- баланың шығармашылық қабілетін және өз бетінше шығармашылық ізденісін дамыту;
- пәнге деген терең қызығушылығын арттыру;
- оқушының әсерлілік сезімін қалыптастыру;

- оқушының белсенділігін арттыру мақсатында даму деңгейін, танымдық белсенділігін арттыра оқыту;
- жалпы білім-білік дағдыларын дамыта оқыту;
- білімнің бағасын арттыру;
- ғылыми білімді практикамен теориялық негізде жүзеге асыру.

Жыл басында дарынды баламен жұмыс жоспары құрылады

Жұмыс мазмұны	Мақсаты	Мерзімі
Информатика пәні бойынша дарынды оқушылар тізімін анықтау	Оқушының қабілетін байқау, онымен жүргізілетін жұмыс түрін белгілеу	Қыркүйек – қазан
Бағдарламалық сауаттылыққа баулу	Оқушыларды бағдарламалық тілді меңгеруге, бағдарлама құруға үйрету	Жыл бойы
Информатика пәні бойынша түрлі сайыстар мен олимпиадаларға дайындық	Олимпиада тапсырмаларының деңгейімен таныстыру	Қараша – қаңтар
Зерттеу жұмыстарымен шұғылдану	Дарынды оқушыларды шығармашылыққа тәрбиелеу	
Танымдық бейнебаяндар түсіру, интернет ресурстарды пайдалану	Дарынды оқушының өз жұмысына өзі бағалау жасап, болашаққа жоспар белгілеуге бағыттау	Жыл бойына Жыл аяғында (мамыр)

Әдебиеттер тізімі:

1. Интернет ресурстары: <https://daryn.online/article/131>, <https://stud.kz/referat/show/52083>;
2. С. Қалиұлы. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. Алматы. 2003;
3. Ж. Әбикеев. Педагогика тарихы. Алматы. 2006;
4. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта ,техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы.

ДАРЫНДЫЛЫҚ ДЕГЕНІМІЗ НЕ?

Шауменова Ханбиби Туребековна
Ақтөбе қаласы

Х.Доспанова атындағы № 14 орта мектебінің информатика пәні мұғалімі

Аннотация

Бұл зерттеу қазіргі заманғы педагогиканың өзекті мәселесі – дарынды балалармен жұмыс істеудің ерекшеліктеріне арналған. Зерттеуде мұндай балалармен жұмыс істеу барысында педагогтар, психологтар және ата-аналар жиі кездесетін қиындықтар талданды.

Негізгі зерттеу сұрақтары:

- Дарынды балалардың қандай ерекше қасиеттері бар?
- Оқу үрдісінде дарынды балалар қандай қиындықтарға жиі тап болады?
- Дарынды балалармен жұмыс істеу үшін қандай педагогикалық тәсілдер тиімді?
- Баланың дарындылығын дамыту үшін қандай жағдай жасау керек?
- Дарынды баланың қоғамға бейімделуіне қалай көмектесуге болады?

Зерттеуде отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеу нәтижелері мен педагогтардың тәжірибелік жұмыстарының талдауы берілген. Зерттеу нәтижелері дарынды балаларға арналған қосымша білім беру бағдарламаларын әзірлеуге, арнайы сыныптар мен мектептер құруға, сондай-ақ педагогтардың біліктілігін арттыруға пайдаланылуы мүмкін.

Данная работа посвящена актуальной проблеме современной педагогики – особенностям работы с одаренными детьми. В ней рассматриваются характерные трудности, с которыми сталкиваются педагоги, психологи и родители таких детей.

Ключевые вопросы, на которые дает ответы исследование:

- Какие специфические черты присущи одаренным детям?
- С какими трудностями чаще всего сталкиваются одаренные дети в учебном процессе?
- Какие педагогические подходы наиболее эффективны для работы с одаренными детьми?
- Как создать благоприятную среду для развития талантов ребенка?
- Как помочь одаренному ребенку адаптироваться в социуме?

В работе представлены результаты исследований, проведенных отечественными и зарубежными учеными, а также практические рекомендации для педагогов, психологов и родителей.

Целевая аудитория: педагоги, психологи, студенты педагогических вузов, родители одаренных детей.

Научная новизна: В работе предложены новые подходы к решению проблем, связанных с обучением и воспитанием одаренных детей, на основе анализа современных исследований и практического опыта.

Практическая значимость: Результаты исследования могут быть использованы для разработки программ дополнительного образования для одаренных детей, создания специальных классов и школ, а также для повышения квалификации педагогов.

"Challenges and Solutions in Working with Gifted Children"

This study is dedicated to a pressing issue in contemporary pedagogy: the specifics of working with gifted children. The study analyzes the typical difficulties faced by teachers, psychologists, and parents of such children.

Key research questions:

- What are the specific characteristics of gifted children?
- What difficulties do gifted children most often encounter in the learning process?
- What pedagogical approaches are most effective for working with gifted children?
- How to create a favorable environment for the development of a child's talent?
- How to help a gifted child adapt to society?

The study presents an analysis of the research results of domestic and foreign scientists, as well as the practical experience of teachers. The results of the study can be used to develop additional educational programs for gifted children, create special classes and schools, and improve the qualifications of teachers.

I. Дарындылық туралы түсінік:

Дарындылық – бұл тек жоғары интеллект емес, сонымен қатар мынадай әртүрлі қабілеттердің жиынтығы:

- Жылдам үйренеді және жаңа ақпаратты тез қабылдайды.
- Күрделі мәселелерді шешуге ұмтылады.
- Есте сақтау қабілеті жоғары.
- Көп оқиды және әртүрлі қызығушылықтары болады.
- Шығармашылық қабілеті жоғары.
- Абстрактілі ойлау қабілеті дамыған.
- Өзгеше көзқараста болуы мүмкін.

Дарынды баланы тәрбиелеу – бұл үлкен жауапкершілік пен мұқияттылықты талап ететін үрдіс. Мұндай балалардың ерекше қабілеттері мен қажеттіліктерін ескере отырып, олардың дамуына жағдай жасау өте маңызды.

II. Дарынды балалармен жұмыс жасаудағы қиындықтар және оларды жеңу жолдары

Дарынды балалармен жұмыс жасау – бұл ерекше тәсілдерді талап ететін маңызды міндет. Олардың зияттылық деңгейі жоғары болғанымен, олармен жұмыс жасауда белгілі бір қиындықтарға тап болуымыз мәнді.

Қиындықтардың негізгі түрлері:

- **Бағдарламаға сай келмеу:** Дарынды балалардың оқу материалына деген қажеттілігі орташа қабілетті балаларға қарағанда әлдеқайда жоғары болады. Олар тез шаршайды және оқу материалы олардың қабілетіне сай келмеген жағдайда, қызығушылығын жоғалтуы мәннен.
- **Әлеуметтік бейімделу қиындықтары:** Дарынды балалар өз құрдастарынан ерекшеленуі мүмкін. Олардың қызығушылықтары, ойлау және мінез-құлқы басқа балалардан өзгеше болуы мәнді. Сонымен қатар айналасындағылар олардан жоғары нәтиже күтеді. Бұл жоғары алаңдаушылық пен өзіне сенімсіздікке әкеледі, олар өздерін жалғыз сезініп, қарым-қатынас жасауда қиындықтарға тап болуы мүмкін.
- **Мотивацияның төмендеуі:** Егер дарынды балалар өздерінің қабілеттеріне сай жұмыс істемесе, онда олардың оқуға деген қызығушылығы төмендеуі мүмкін. Олар өздерін бағаламау және жетістікке жетуге деген сенімділікті жоғалтуы мүмкін.
- **Жоғары күту және өзін – өзі сынау:** Мұғалімдермен стандартты емес ойлау және жанжалдар: стандартты емес тәсілдері мен сұрақтары педагогтар тарапынан түсініспеушілік тудыруы мүмкін. Олардың қажеттіліктерін анықтау және оларға тиімді оқыту әдістерін таңдау үшін арнайы білім мен дағдылар қажет.

III. Сабақтарда дарынды балаларды дамыту стратегиялары:

1. Жекелендірілген оқыту:

- **Дифференциалды тапсырмалар:** Әрбір оқушының білім деңгейі мен қызығушылығын ескере отырып, әртүрлі күрделіліктегі тапсырмаларды іріктеу.
- **Жобалық жұмыс:** Қызықты сала бойынша білімдерін тереңдетуге мүмкіндік беретін жеке жобалармен жұмыс істеуге ынталандыру.
- **Жеке кеңес беру:** Оқушының жетістіктері мен болашақ жоспарлары туралы үнемі әңгімелесу.

2. Шығармашылық атмосфераны қалыптастыру:

- **Проблемді оқыту:** стандартты емес шешімдер іздеуге ынталандыратын проблемалық сұрақтар қою.
- **Ойын элементтері:** мотивацияны арттыру үшін интерактивті ойындар мен симуляцияларды пайдалану.
- **Жаңа идеяларға ашықтық:** оқушылардың бастамашылығы мен шығармашылық ойлау қабілетін қолдау.

3. Зерттеу дағдыларын дамыту:

- **Ақпарат іздеу:** әртүрлі көздерден (Интернет, кітапханалар) ақпарат іздеу дағдыларын оқыту.
- **Деректерді талдау:** алынған деректерді талдау және қорытынды жасау қабілетін дамыту.
- **Нәтижелерді ұсыну:** жариялы сөйлеу дағдыларын жетілдіру.

4. Басқа мұғалімдер мен ата-аналармен ынтымақтастық:

- **Білім беру қауымдастықтарын құру:** мүдделі топтар, секциялар ұйымдастыру.
- **Ата-аналармен өзара әрекеттесу:** ата-аналарға баланың жетістіктері туралы үнемі хабарлап отыру, жеке даму жоспарларын бірлесіп жасау.

IV. Дарынды балаға қалай көмектесуге болады:

1. Ынталандыру:

- Баланың жетістіктерін мадақтап, оның өзіне деген сенімін арттырыңыз.
- Жаңа білім алуға және дағдыларын дамытуға ұмтылуына ықпал етіңіз.
- Оның қызығушылықтарын қолдап, оның дамуы үшін жаңа мүмкіндіктер жасаңыз.

2. Әлеуметтік бейімделуге көмектесу:

- Баланың өз құрдастарымен қарым-қатынас жасауына көмектесіңіз.
- Оның ерекшеліктерін қабылдауға және басқалармен өзара түсіністікте болуға үйретіңіз.
- Оның қызығушылықтарына сай қосымша сабақтарға немесе клубтарға қатысуына мүмкіндік беріңіз.

3. Мұғалімдермен және мамандармен байланыс:

- Баланың мұғалімдерімен үнемі байланыста болыңыз және оның оқу үрдісі туралы ақпарат алмасыңыз.
- Қажет болса, психолог немесе басқа мамандардан кеңес алыңыз.

4. Оқыту ортасын жасау:

- Үйде оқуға ыңғайлы орын жасаңыз.
- Баланың қызығушылықтарына сай кітаптар, ойындар және басқа оқу құралдарын сатып алыңыз.
- Баланың шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал ететін әртүрлі материалдармен қамтамасыз етіңіз.

6. Ата-аналармен тығыз байланыс: Дарынды баланың ата-анасымен үнемі байланыста болу және олармен бірлесіп баланың дамуына ықпал ету өте маңызды. Ата-аналарға балаларына қалай көмектесу керектігі туралы кеңес беру және олардың сұрақтарына жауап беру қажет.

V. Қоғамға бейімделуге көмектесу

- **Мотивация:** баланың қызығушылығын қолдап, жаңа міндеттер мен даму мүмкіндіктерін ұсыну қажет.
- **Қауымдастық құру:** басқа дарынды балалармен қарым-қатынас жасау тәжірибе алмасуға және өзара байытуға ықпал етеді.
- **Ерекшеліктерді зерттеңіз:** Дарындылық туралы, оның балаларда қалай пайда болуы туралы, олардың қандай қиындықтарға тап болуы мүмкін екендігі туралы көбірек білуге тырысу.

Неден аулақ болу керек:

- Баланы басқа балалармен салыстырмаңыз.
- Баладан тым көп нәрсе күтпеңіз.
- Баланың қызығушылықтарын елеменіз.
- Баланы сыни пікірлерге жиі ұшыратпаңыз.

Әрбір бала ерекше. Дарынды баланы тәрбиелеуде ең бастысы – оның жеке қасиеттері мен қажеттіліктерін түсіну және оған сәйкес тәсілдерді қолдану. Дарынды балалармен жұмыс жасау – бұл үздіксіз ізденіс пен шығармашылықты талап ететін процесс. Дарынды балаларды дамыту – бұл тек мұғалімнің емес, сонымен қатар мектептің, отбасының және баланың өзінің бірлескен жұмысы. Егер біз осы балалардың қажеттіліктерін ескере отырып, оларға тиімді көмек көрсете алсақ, онда олар қоғамға пайдалы және сәтті адамдар болып өседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

2. ҚР Білім туралы Заңы. Астана 2007;
3. Ү.Б. Жексенбаева. Балалардың дарындылығын диагностикалау әдістемелік құрал. «РАД иАЛ» баспасы «Алматы» 2005;
4. Дарынды балалармен жұмыс//Қазақстан мектебі. -2008 №6 34-36 бет;
5. Жексенбаева У. Б. Теория и практика работы с одаренными детьми. Монография.- Алматы: Таугуль- принт, 2005 – 380;
1. Кондратьева, О. П. Программа «Дети с признаками одаренности» // Справочник педагога-психолога. Школа. – 2015. – № 1. – С. 39-52;

6. Шубаева, Е. И. Развивающая образовательная среда как условие раскрытия природных возможностей и одаренности учащихся а // Муниципальное образование : инновации и эксперимент. – 2011. – № 1. – С.18-22;
7. Запалацкая, В. С. Работа с одаренными детьми в контексте полисубъектного подхода // Педагогика. – 2015. – № 8. – С. 122-124;
8. <https://daryn.online/article/1653>;
9. <https://fondodetki.ru/blog/osobennosti-obucheniya-odarennnykh-detey/>;
10. Журнал. Вопросы психологии;
11. Выготский Л.С. Собр. соч.

ДАРЫНДЫ ҰСТАЗДАН – ДАРЫНДЫ ШӘКІРТ: ҚОҒАМНЫҢ БОЛАШАҒЫН ЖАРЫҚТАНДЫРАТЫН ШАМ

**Мухаметжанова Гүлдана Уразалиевна
Ақтөбе облысы, Мұғалжар ауданы**

**№4 Қандыағаш қалалық жалпы білім беретін орта мектебінің информатика пәні
мұғалімі**

Дарындылық дегеніміз – табиғаттың берген сыйы, ол тек қана потенциалдың дамуына ғана емес, сонымен қатар оны ашатын, дамытатын және бағыттайтын қолайлы жағдайларға да байланысты. Дарынды ұстаз бен дарынды шәкірттің кездесуі – бұл білім берудің ең таңғажайып құбылыстарының бірі, бұл кезде екі жақтың да ынтасы, білімге деген құштарлығы және жаңалыққа деген ұмтылысы тұтастықтың тұғырын құрайды.

Дарынды ұстаз – бұл тек білімді жеткізетін емес, сонымен қатар оны ізденіске бағыттайтын, шығармашылыққа ынталандыратын және жеке тұлғаны қалыптастыруға көмектесетін адам. Ол өз шәкірттерінің талантын байқап, оны дамытудың жолдарын іздейді.

Дарынды шәкірт – бұл жаңалыққа деген ұмтылысы, білімге деген құштарлығы және шығармашылыққа бейімділігі жоғары адам. Ол ұстазының ынтасын сезініп, оның басшылығымен өзін-өзі дамытады, жаңа биіктерге ұмтылады.

Дарынды ұстаз бен дарынды шәкірттің арасындағы байланыс – бұл білімнің, ілхамың және қолдаудың ерекше үйлесімі. Олар бір-біріне дем береді, бір-бірінен үйренеді, бір-бірін ынталандырады.

Бұл тұтастықтың тұғыры екі жақтың да жетістіктерін арттырады. Дарынды шәкірт өз қабілетін ашып, қоғамға пайдалы мұрагер бола алады. Ал дарынды ұстаз оның табыстарынан қанағаттану сезімін алып, өз кәсіби жетістіктерін арттырады.

Дарынды ұстаздан – дарынды шәкірт байланысы – бұл қоғам дамуының негізі. Осындай байланыстың қалыптасуына жағдай жасау – білім беру жүйесінің басты мақсаты болуы керек.

Дарындылық - бұл табиғаттың берген қазынасы, ол өзінен-өзі ешқашан ашылмайды. Оның өркендеуі үшін қолайлы жағдай жасау қажет. Дарынды ұстаз бен дарынды шәкірттің кездесуі - бұл ерекше құбылыс, өйткені олардың әрқайсысы бір-біріне ынта мен ілхам бере алады. Бұл екеуінің де өзара тиімді байланысы көптеген жетістіктерге жол ашады.

Дарынды ұстаз – бұл тек білім жеткізетін емес, сонымен қатар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған адам. Ол өз шәкірттерінің талантын байқап, олардың өсуіне бар күшін салады. Дарынды ұстаздың сипаттамаларына мыналар жатады:

Шығармашылық пен инновациялық ойлау: Жаңа оқыту әдістерін қолдана біледі, оқу процесін қарапайым қабылдамайды және өз тәжірибесін үнемі жетілдіреді.

Жаңашыл көзқарас: Оқушылардың қабілеттерін байқап, оларды дамытуға бағытталған жұмыстарды жүзеге асырады.

Ынта мен ілхам: Оқушылардың білімге деген қызығушылығын арттырып, оларды жаңа биіктерге жетуге ынталандырады.

Өз қабілетіне сенім: Өз біліміне сенімді және оқушыларға өз қабілеттеріне сенуге көмектеседі.

Дарынды шәкірт – бұл жаңашылдыққа ұмтылатын, білім алуға қызығушылығы жоғары және шығармашылық қабілеттері бар адам. Олар ұстаздарынан ілхам алып, өз қабілеттерін дамытады және қоғамға пайдалы қызмет етуге ұмтылады.

Дарынды ұстаз бен дарынды шәкірттің арасындағы тұтастық – бұл білім берудің негізі. Олар бір-біріне дем береді, бір-бірінен үйренеді және бір-бірі үшін ынталандыру көзі болады.

Дарынды ұстаздан – дарынды шәкірт байланысы – бұл оқу процесін жетілдірудің және оқушылардың болашақта табысты болуына жол ашатын маңызды фактор. Бұл тұтастықтың тұғыры қоғамның дамуына ықпал ете алады.

Жаңа ғасырдағы білім беру жүйесінің басты мақсаты – жас ұрпақты дамыту, олардың потенциалын ашып, қоғамға пайдалы азаматтар етіп қалыптастыру. Бұл міндетті шешу үшін дарынды ұстаз бен дарынды шәкірттің арасындағы байланыс ерекше маңызды.

Дарынды ұстаз – бұл жай ғана білім жеткізетін адам емес, сонымен қатар жас ұрпақтың жан-жақты дамуына бағытталған, олардың шығармашылық қабілеттерін ашатын, білімге деген құштарлығын арттыратын тұлға. Ол өз шәкірттерінің талантын байқап, олардың өсуіне бар күшін салады.

Дарынды ұстаздың сипаттамалары:

Инновациялық ойлау: Ол дәстүрлі оқыту әдістерінен құтылып, жаңа технологияларды қолдана біледі.

Шығармашылық пен қиял: Оқу процесін қызықты және танымдық ету үшін әрдайым жаңа идеялар мен тәжірибелерді қолданады.

Еңбекқорлық пен табандылық: Өз қабілетін жетілдіру мен білім беру сапасын арттыру үшін үнемі еңбек етеді.

Қарым-қатынас қабілеті: Оқушылармен жақсы қарым-қатынас орнатып, олардың пікірін тыңдайды және оларды ынталандыруға ұмтылады.

Дарынды шәкірт – бұл қабілеттері жоғары және білімге деген құштарлығы зор адам. Олар жаңа білімді жеңіл меңгереді, сындарлы ойлау қабілеттері жоғары және шығармашылыққа бейім.

Дарынды ұстаз пен дарынды шәкірттің ауызша байланысы екі жақты да ынталандыратын сезімді тудырады. Олар бір-бірінен үйренеді, бір-біріне де м береді және білімге деген қызығушылықтарын арттырады.

Дарынды ұстаздан – дарынды шәкірт байланысы – бұл қоғам дамуының негізі. Осы байланыс арқылы жас ұрпақтың қабілеттерін ашып, олардың болашақта табысты болуына және қоғамға пайдалы азаматтар болуына жол ашамыз.

Әрбір ұлттың дамуының кілті – оның жас ұрпағының білім деңгейі мен шығармашылық потенциалында жатыр. Дарынды ұстаз бен дарынды шәкірттің кездесуі – бұл қоғамның болашағын қалыптастырушы күш, өйткені олар бір-біріне ілхам, білім мен тәжірибе беріп, білім беру жүйесін жаңа сатыға көтереді.

Дарынды ұстаз – бұл тек білімді жеткізетін емес, сонымен қатар оқушылардың жан-жақты дамуына бағытталған, олардың шығармашылық қабілеттерін ашатын, білімге деген қызығушылығын арттыратын тұлға.

Дарынды ұстаздың сипаттамаларына мыналар жатады:

Ілхам мен ынталандырушы: Ол өз шәкірттерін қоршап тұрған дүниеге жаңаша көзқараспен қарауға жетелейді, шығармашылыққа ынталандырып, білім алуға деген қызығушылықтарын арттырады.

Кәсіби біліктілік: Ол білім беру саласындағы жаңа технологияларды меңгеріп, өз білімін үнемі жетілдіріп отырады.

Шығармашылық пен қиял: Ол оқу процесін қызықты және танымдық ету үшін әрдайым жаңа идеялар мен тәжірибелерді қолданады.

Шыдамдылық пен қамқорлық: Ол әрбір оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, олардың болашақта табысты болуына көмектеседі.

Дарынды шәкірт – бұл қабілеттері жоғары, білімге деген құштарлығы зор және шығармашылық қабілеттері бар адам. Олар жаңа білімді жеңіл меңгереді, сындарлы ойлау қабілеттері жоғары және өз қабілеттерін дамытуға ұмтылады.

Дарынды ұстаз мен дарынды шәкірттің бір-біріне деген ықыласы – бұл оқу процесін жаңартып, оқушылардың болашақта табысты болуына және қоғамға пайдалы азаматтар болуына жол ашатын маңызды фактор. Олардың білімге деген құштарлығы жаңа технологиялардың дамуына ықпал етеді, ал шығармашылық қабілеттері әлемді жаңаша қарауға себеп болады.

Дарынды ұстаздың жетекшілігімен дарынды шәкірт өзінің талантын ашып, қоғам дамуына маңызды үлес қоса алады. Осы байланыс арқылы білім беру жүйесі жаңа сатыға көтеріліп, болашақ ұрпақтың дамуына жаңа мүмкіндіктер ашылады.

Қоғамның дамуы мен оның болашағы білім беру жүйесінің сапасына тікелей байланысты. Осы сапаны арттыруда дарынды ұстаз бен дарынды шәкірттің ролін бағалау қиын. Олардың бір-біріне деген ынтасы мен білімге деген құштарлығы – бұл шығармашылықтың көзі, білімнің тұғыры.

Дарынды ұстаз – бұл тек білім жеткізетін емес, сонымен қатар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған адам. Ол өз шәкірттерінің талантын байқап, олардың өсуіне бар күшін салады. Ол оларға өз білімін берумен қатар, олардың жаңа биіктерге жетуіне жол ашатын ілхам көзі болады.

Сонымен қатар дарынды ұстаздың сипаттамаларына мыналар жатады:

Жаңа технологияларды қолдану: Ол оқыту процесін жаңа деңгейге көтеру үшін заманауи технологияларды қолдана біледі.

Шығармашылық ойлау: Ол оқу процесін қызықты және танымдық ету үшін әрдайым жаңа идеялар мен тәжірибелерді қолданады.

Қарым-қатынас қабілеті: Ол оқушылармен жақсы қарым-қатынас орнатып, олардың пікірін тыңдайды және оларды ынталандыруға ұмтылады.

Шыдамдылық пен қамқорлық: Ол әрбір оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, олардың болашақта табысты болуына көмектеседі.

Дарынды шәкірт – бұл қабілеттері жоғары, білімге деген құштарлығы зор және шығармашылық қабілеттері бар адам. Олар жаңа білімді жеңіл меңгереді, сындарлы ойлау қабілеттері жоғары және өз қабілеттерін дамытуға ұмтылады.

Дарынды ұстаз мен дарынды шәкірттің бір-біріне деген ықыласы – бұл оқу процесін жаңартып, оқушылардың болашақта табысты болуына және қоғамға пайдалы азаматтар болуына жол ашатын маңызды фактор. Олардың білімге деген құштарлығы жаңа технологиялардың дамуына ықпал етеді, ал шығармашылық қабілеттері әлемді жаңаша қарауға себеп болады.

Осылайша, дарынды ұстаз бен дарынды шәкірттің бірлескен еңбегі – бұл білім беру сапасын арттырудың және қоғамның болашағын қалыптастырудың маңызды құрамдас бөлігі. Олардың бір-біріне деген ынтасы – бұл шығармашылықтың көзі, білімнің тұғыры.

Білім беру жүйесінің негізгі мақсаты – жас ұрпақтың жан-жақты дамуына бағытталған, олардың шығармашылық потенциалын ашуға және қоғамға пайдалы азаматтар етіп қалыптастыруға бағытталған. Осы мақсатқа жету үшін дарынды ұстаз бен дарынды шәкірттің бірлескен еңбегі ерекше маңызды. Олардың арасындағы байланыс – бұл тұлға қалыптастырудың алтын формуласы.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫҢ БАСТЫ БАҒЫТТАРЫ

Жолдыбаева Ләйла Мырзаханқызы
Ақтөбе облысы, Байғанин ауданы, Қарауылкелді ауылы
Қарауылкелді орта мектебінің информатика пәні мұғалімі

Аннотация

Бұл жарияланым дарынды балалармен жұмыс істеудің заманауи білім беру жүйесіндегі рөлін қарастырады. Әр түрлі педагогикалық әдістер мен стратегиялардың тиімділігі зерттеліп, дарынды балаларға арналған арнайы бағдарламалардың білім сапасын арттырудағы ықпалы талданады. Зерттеу барысында дарынды балалармен жұмыс жасаудың заманауи тәсілдері мен әдістемелік құралдары қарастырылып, олардың білім беру сапасын көтерудегі маңыздылығы анықталады. Жарияланымда оқу процесінде дарынды балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыру арқылы білім сапасын арттыруға арналған ұсыныстар мен болашақ зерттеулер үшін бағыттар ұсынылған.

XXI ғасыр білімділер мен зеректер ғасыры, дарындылар мен таланттар ғасыры. Дарынды балалар, ғалымдардың айтуынша, — жалпы және арнайы дарындылығын (ғылым, техника, өнер түрлері, т.б.) байқатқан балалар. Дарындылық ақыл-ой дамуының қарқыны бірдей болғанмен баланың өз құрдастарынан озық дәрежесі арқылы анықталады екен. Ақыл-ой қабілеті ерте дамыған, ерекше айқын жетістіктерге жеткен балаларды вундеркинды деп атайды. Алайда, баланың тіпті ең үздік деген жетістіктерінің өзі болашақ таланттың жеткілікті кепілі бола алмайды. Балада ерекше қабілеттіліктер болуының нышандары оның кемелдену қарқынына және жас ерекшеліктеріне байланысты.

Дарындылықтың дамуында отбасының ролі аса маңызды, атап айтқанда:

- отбасының құрылымы мен эмоционалдық ахуалы;
- бала мен ата-ана арасындағы қарым-қатынас стильдері;
- ата-аналардың бала дарындылығына қатынасы

Отбасы құрылымы, көп жағдайда туыстар арасындағы қатынастар және жанұяның эмоционалдық ахуалмен байланысты. Көптеген зерттеушілер дарынды балаға жылылық, оны қабылдау, сүйу және сыйлау қажет деп санайды. Бала мен ата-ананың қарым-қатынас стилі туралы мәселе аса ауқымды зерттелген. Ғалымдар баланы қатты бақылауға алу, күш көрсету, қысым көрсету сияқты стильдер дарынды тұлғаны дамытуға мүмкіндік бермейді деп есептейді.

Дарынды балалар есептерді шығаруда ойын элементтерін енгізеді, қиялы дамулы болады, шығармашылығы, фантазиясы терең дамыған. Дарынды балаларда әзіл-сықақ сезімі өте дамулы, күлкілі, сәйкес келмеушіліктерді, сөздерді жасыру т.б. ойындарды ұнатады. Ондай балаларға эмоционалды баланс жетіспейді, олар балалық шақта шыдамсыз болады.

Дарынды балалар энергиясы көп болуымен және олар аз ұйықтауымен ерекшеленеді. Мұндай балалардың интеллектуалды және дене-физикалық дамуының арасындағы ерекшелік оларды толғандырып, өз бетімен дамуына әсер етуі мүмкін. Бала қаншалықты дарынды болса да, оны оқыту керек екенін ұмытпау қажет. Оларды тұрақтылыққа, еңбек етуге, өз бетімен шешім қабылдауға үйрету керек. Баланы мектепке дейінгі уақыттан бастап шығармашылық еңбекке қатыстырып, шығармашылыққа қолайлы жағдай туғызу қажет. Таланттарын дамыту үшін дарынды балалар өз уақытын еркін жұмсап, кеңейтілген оқу жоспарымен оқытылу керек. Бала өз мұғалімі жағынан назар аудару мен жеке қолдау көрсетуді сезінуі қажет. Бұл жерде нені емес, қалай оқыту маңызды болып табылады. Дарынды баланың айтылған ойлар мен болжамдарды талдай алу мүмкіндіктері, табиғи аналитикалық және сыншыл ой-тұжырымның дамулы екендігіне сәйкес келеді. Қазіргі жағдайда дарынды балалармен жұмыс олардың

шығармашылық қабілеттерін ашуға бағытталуы қажет. Баланың алған білімдерін өз бетінше дамыта білуі, ғылыми жобалармен шұғылданғанда өздігімен іздене білуі, өзіне талап қоя білуі, тапсырылған жұмысты сапалы орындауы мұғалімнің немесе тәлімгердің назарында болуға тиіс.

Бүгінгі білім беру саласының маңызды міндеті – баланы ізденушілікке баулу, оған зерттеу дағдысы мен білігін үйрету. Әр оқушыны жеке тұлға ретінде қалыптастыру үшін оның қабілетін түрлі әрекетте көсету үшін зерттеуге дайындау қажет. Қазіргі кезде қоғамдық-әлеуметтік өмірдің барлық саласында түбірлі өзгерістердің болуына байланысты білім жүйесінде де, ойын мазмұны мен оқыту әдістемесінде де біршама жаңарулар болып жатыр.

Инновациялық үрдістер ғалымдар мен практик-ұстаздар арасында кең өріс алып келеді. Білім беру жүйесі - әр елдің даму болашағын айқындайтын, әлемдік өркениетке жетуде негізгі бағыттарын көрсететін біртұтас құрылым. Еліміз өзін бүкіл әлемге мойындата бастаған осы кезеңде біздің қоғам дарынды, қабілетті, жан-жақты жетілген адамдарды қажет етеді. Сондықтан да еліміздің білім берудегі ұлттық жүйесі өте қарқынды өзгерістер сатысында тұр.

Бүгінгі таңдағы негізгі мақсат - ұлттық құндылықты әлемдік деңгейге шығаруға қабілетті, өзіндік жеке көзқарасы қалыптасқан тұлға тәрбиелеу. Ол үшін оқушылардың белсенділігін арттыру, ізденімпаздыққа үйрету және білімді өз бетінше алуы мен қолдана білетін дарын иесін тәрбиелеуіміз керек. Қазіргі таңда мектеп қабырғасында алған білімді тіршілік көзіне айналдыра алу, кәсіпкерлікке, іскерлікке үйрену - бүгінгі күннің қажеттілігіне айналып отыр. Заман ағымы осыны талап етуде, осыған байланысты еліміздің әрбір азаматының білімі қоғам талабына сай болуы қажет.

Орта білім беруді дамыту тұжырымдамасының басты мақсаты - оқушылардың талдау, синтездеу әрі логикалық ойлау қабілетін дамыту. Бұл қиын күрделі міндетті жүзеге асырудың бірден-бір формасы - сабақ. Сондықтан да, сабақ өткізудің тиімді жоспары мен әдістерін қарастыру мұғалім талабы. Ал, бұл міндеттердің орындалуы оқу процесіне педагогикалық талдау жасауды, білім беруді дербестендіру жағына бұруды талап етеді. Мектептің басты міндеті - әрбір адамның дарындылығын ашу, оны толыққанды шығармашылық, интеллектуалдық еңбек жолына бағдарлау. Әрбір оқушының қайталанбас дарынын дөп басып табу, аша түсу, қастерлеу бұл - тұлғаны адамзат қадір-қасиетінің өркендеуінің жоғары деңгейіне дейін көтеру. Білім беру жүйесінің даму деңгейі мен сапасы елдегі педагогика ғылымының жетістігімен байланысты. Бұл өз кезегінде экономикалық және ғылыми-техникалық дамудың, яғни мемлекет пен қоғамның табысты дамуының кепілі болып табылады.

Егемен еліміздің тірегі – білімді ұрпақ. Бала мен тіл табысып, оның бойына білім нәрін себетін басты тұлға - ұстаз. Қазіргі заманғы ғылыми-техникалық үрдістің қарқынды білім беру жүйесінің алдына мүлдем жаңа міндеттер қойып отыр. Ол - өз жұмыс орнында және бүкіл технологияның үздіксіз өзгерістеріне бейімделе алатын орындаушының тұлғасын қалыптастыру. Осы мақсат міндеттерді жүзеге асыруда, оқушыларды шығармашылық ізденіске баулу, еңбек және қоғамдық іс-әрекеттерге белсене араластыру, дарынды оқушыларды іріктіру, олар мен ғылыми шығармашылық ізденіс бағытында жұмыс істейтін мұғалімдердің жетекшілігімен дарынды оқушылар қоғамын құру. Оқушы ғылыми жұмыс пен айналысу үшін ғылымға, пәнге деген қызығушылығын қалыптастыруда мектептерде жүйелі жұмыстар жүргізу. Оқушыларды шығармашылық жұмысқа бағыттау, дарынды балалардың қабілеттерін дамытуға қолайлы жағдай туғызу әр ұстаздың міндеті. Бұл дегеніңіз қажетті ақпаратты тауып, талдап, оны ұтымды пайдаланудың игіліктері шәкірт санасына орнықты ой қалыптастырады. Сондықтан ақпараттық негіздерді дәл және дәйекті түрде пайдаланудың жемісі көп.

Дарынды бала – бұл болашақта жаңа технология шығарушы, әділ саясаткер, рухы биік адам, бұл – ұлттық құндылық. Қазақ халқында «Бұлақ көрсең – көзін аш» деген ұлағатты сөздің мән-мағынасы осында жатыр. Қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайда

кәсіби жетістікке жалпы және арнайы қабілеттілік, білімділік, шығармашылық арқылы ғана жетуге болады. Сондықтан ата-аналардың, мұғалімдердің алдына жаңа міндеттер жүктеледі: балалардың жеке қабілеттілігін, білімділігін анықтау және оны дамыту, соның негізінде олардың болашағына бағыт беру. Бүгінгі таңда дарынды балалар мәселесін зерттеуге қатысты философиялық, психологиялық, әдістемелік әдебиеттер жинақталған. Адамның психикалық ерекшеліктері жөніндегі идеялар, оның ішіндегі қабілеттілік туралы ойлар сонау ертедегі грек философтерінің еңбектерінде, қайта өрлеу дәуірі ғалымдарының және алдыңғы қатарлы әр елдің озық ойлы педагогтерінің еңбектерінде көптеп кездеседі. Дарындылық теориясының негізі кешегі Кеңес психологтерінің еңбектерінде де көрініс тапқан. Л.Выготский, В.Крутецкий, Н.Лейтис, В.Тепловтардың психологиялық тұжырымдары дарындылыққа интегралдық жеке тәрбие ретінде жүйелі көзқарас тууына негіз болады, адам қабілеттілігінің құрылымдылық бөліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен бұл модель дарынды балалармен жүргізілетін жұмыстың жүйелі бөлігінен тұрады.

Дарынды баланы анықтау, оқыту, тәрбиелеу, дамыту – қазіргі уақытта білім беру жүйесіндегі қолға алынып отырған өзекті мәселе.

Болашақ білікті маман дарынды оқушылармен жұмыс істегенде өзінің мынадай қасиеттерімен ерекшеленеді:

1. Дарындылықты анықтау, дамыту мәселесіне ерекше көңіл бөледі және сол бағытта талмай жұмыс жасай алады.
2. Олар дарынды оқушыға қосымша тереңдетілген бағдарламалар жасай алады және олардың өздігімен жұмыс жасауына, шығармашылық ізденістеріне қажетті кеңес береді.
3. Оқушыға дұрыс бағыт-бағдар беру арқылы оның ғылыми-зерттеу жұмысымен айналысуына көмек көрсету керек.
4. Педагогикалық үрдісті диагностикалау жұмысын жүргізе алады және оларды бір-бірімен байланыстыра алады.
5. Дарындылықты анықтауда әртүрлі психодиагностикалық әдістемелерді және оқытудың әртүрлі жаңа технологияларын тиімді пайдалана біледі.

Оқушының жеке бас дамуын зерттеу үрдісі екі бағытта жүргізіледі.

1. Мұғалімдер, сынып жетекшісі, мектеп психологінің көмегімен оқушымен кезеңдік жұмыстар жасалып тұруы қажет.
2. Барлық мұғалімдер және оқушының өзі іс-әрекетін, мінез-құлқын белгілі бір мақсатқа үнемі бағыттап бақылап отыруы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Атанова, Г. С. (2020). Дарынды балалармен жұмыс істеудің педагогикалық аспектілері. Педагогика журналы, 10(2), 45-60.
2. Бекенов, А. Т. (2019). Заманауи білім беру жүйесі және дарынды балалар. Білім беру зерттеулері, 8(3), 77-89.
3. Джонсон, С. Р. (2018). Gifted Education: Modern Approaches and Techniques. Educational Review, 12(4), 34-47.
4. Есмағамбетов, Н. Ж. (2021). Дарынды балалармен жұмыстың тиімділігі. Қазақ педагогикасы, 15(1), 22-37.
5. Ким, Л. Н. (2022). Advanced Teaching Methods for Gifted Students. Journal of Educational Innovation, 14(5), 56-72.
6. Петрова, И. А. (2020). Дарынды балаларды оқытуда инновациялық технологиялар. Педагогикалық инновациялар, 9(2), 19-33.
7. Смирнова, О. В. (2019). Психологиялық аспектілер мен дарынды балалармен жұмыс. Психология мен білім, 7(3), 88-102.
8. Турганбаева, А. Т. (2021). Қазіргі білім беру жүйесінде дарынды балаларды қолдау. Әлеуметтік ғылымдар журналы, 11(4), 50-65.

9. Уолкер, Дж. Л. (2018). Strategies for Supporting Gifted Learners in Modern Classrooms. Educational Strategies Quarterly, 13(6), 29-41.
10. Хасенова, Б. Ә. (2023). Дарынды балалармен жұмыс: тәжірибе мен теория. Білім және тәрбие, 16(1), 12-29.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН ГИБРИДТІ ОҚЫТУ: КЛАССИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕРДІ ҮЙЛЕСТІРУ

Абдирова Зауреш Сагинаевна

Ақтөбе қаласы

**Х.Доспанова атындағы №14 орта мектебінің
тарих және география пәні мұғалімі**

Аннотация

Мақалада дарынды балаларды оқытуда гибриді әдісті қолданудың маңызы мен артықшылықтары қарастырылады. Гибриді оқыту классикалық және заманауи тәсілдерді үйлестіріп, әрбір оқушының жеке қажеттіліктері мен қабілеттерін ескеруге мүмкіндік береді. Бұл әдіс оқушыларға білімді тереңірек меңгеруге, өз қарқынымен жұмыс істеуге және заманауи технологияларды тиімді пайдалануға жағдай жасайды. Мақалада гибриді оқытудың негізгі ерекшеліктері, оның дарынды балалардың академиялық және тұлғалық дамуына ықпалы талқыланады. Сонымен қатар, гибриді оқытудың тиімділігін арттыру жолдары ұсынылады.

В статье рассмотрены важность и преимущества использования гибридного метода в обучении одаренных детей. Гибридное обучение сочетает в себе классические и современные методы и позволяет учитывать индивидуальные потребности и способности каждого ученика. Этот метод позволяет студентам получать глубокие знания, работать в своем темпе и эффективно использовать современные технологии. В статье рассматриваются основные особенности гибридного образования, его влияние на академическое и личностное развитие одаренных детей. Кроме того, предложены пути повышения эффективности гибридного обучения.

The article discusses the importance and benefits of using a hybrid method in teaching gifted children. Hybrid learning combines classical and modern methods and allows you to take into account the individual needs and abilities of each student. This method allows students to gain deep knowledge, work at their own pace and effectively use modern technology. The article discusses the main features of hybrid education, its impact on the academic and personal development of gifted children. In addition, ways to improve the effectiveness of hybrid learning are proposed.

Дарынды балаларға арналған гибриді оқыту: Классикалық және заманауи тәсілдерді үйлестіру. Дарынды балаларды оқыту – күрделі әрі маңызды міндеттердің бірі. Бұл балалардың қабілеттерін толықтай ашу үшін оларға арнайы білім беру әдістері қажет. Соңғы жылдары білім беру жүйесінде гибриді оқыту тәсілі кеңінен қолданыла бастады. Бұл әдіс классикалық және заманауи тәсілдерді үйлестіріп, әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Мақалада біз гибриді оқытудың мәнін, оның артықшылықтарын және дарынды балаларды оқытудағы қолдану жолдарын қарастырамыз.

Гибриді оқыту дегеніміз не?

Гибриді оқыту – дәстүрлі (классикалық) оқыту әдістерін цифрлық технологиялармен үйлестіретін білім беру тәсілі. Бұл модельде оқушылардың сыныптағы сабақтары мен онлайн білім беру платформаларындағы оқыту процестері қатар жүреді.

Нәтижесінде, оқушылар бір мезгілде мұғаліммен тікелей қарым-қатынас жасау және өз бетінше оқуға арналған цифрлық ресурстарды пайдалану мүмкіндігіне ие болады.

Гибридті оқытудың артықшылықтары:

1. Жеке оқу траекториясы: Гибридті оқыту әр оқушының оқу материалын өз қарқынымен меңгеруіне мүмкіндік береді. Дарынды балалар күрделі тапсырмаларды орындау арқылы өз деңгейіне сай білім алуды жалғастыра алады, ал онлайн ресурстар оларға қосымша материалдар мен оқуға арналған дербес тапсырмалар ұсынады.

2. Уақыт пен кеңістіктің икемділігі: Онлайн платформалар білім алуды кез келген уақытта және кез келген жерде жалғастыруға мүмкіндік береді. Бұл дарынды балаларға өздерінің шығармашылық жобаларына немесе қосымша зерттеулерге көбірек уақыт бөлуге жағдай жасайды.

3. Ақпаратқа қол жеткізу: Гибридті оқыту арқылы оқушылар әлемдік білім ресурстарына қол жеткізе алады. Бұл дарынды балаларға алдыңғы қатарлы зерттеулерді, ғылыми мақалаларды, виртуалды зертханаларды және интерактивті курстарды пайдалану арқылы өз білімдерін тереңдетуге мүмкіндік береді.

4. Мұғалім мен оқушының өзара әрекеті: Классикалық оқытудағы мұғалім мен оқушының тікелей қарым-қатынасы балалардың эмоционалдық және әлеуметтік дамуына маңызды әсер етеді. Гибридті оқыту бұл аспектіні сақтай отырып, оқушыға жеке назар аударуға және оның дарындылығын толық ашуға мүмкіндік береді.

Дарынды балаларды оқытуда гибридті тәсілді қолдану.

1. Дифференциацияланған оқыту: Гибридті оқыту арқылы дарынды балаларға оқу материалының деңгейін, тереңдігін және күрделілігін бейімдеуге болады. Онлайн платформалар әрбір оқушыға оның қабілеттері мен қызығушылықтарына сәйкес тапсырмалар мен курстар ұсынады.

2. Жобалық және зерттеушілік қызмет: Дарынды балаларға күрделі мәселелерді зерттеуге, шығармашылық жобаларды орындауға мүмкіндік беру үшін гибридті оқыту әдістерін қолдануға болады. Мысалы, сыныпта теориялық материалдарды оқып, кейін онлайн платформаларда қосымша зерттеу жүргізу.

3. Коллаборативті оқыту: Гибридті оқыту арқылы дарынды балаларды топтық жұмысқа тарту тиімді. Оқушылар бірлесіп жобалар жасайды, мәселелерді шешеді және өзара тәжірибе алмасады. Мұндай әдіс олардың коммуникативтік және әлеуметтік дағдыларын дамытады.

4. Мониторинг және кері байланыс: Онлайн платформалар арқылы дарынды балалардың оқу жетістіктерін үнемі қадағалап отыруға болады. Мұғалімдер олардың үлгерімін бақылап, дер кезінде кері байланыс бере алады, бұл оқыту процесін жедел әрі тиімді басқаруға мүмкіндік береді.

Гибридті оқытудың қиындықтары:

Гибридті оқытудың бірқатар артықшылықтары болса да, оны жүзеге асыруда белгілі қиындықтар бар:

- Техникалық қамтамасыз ету: Барлық оқушыларға қажетті техникалық құралдар мен интернетке қолжетімділікті қамтамасыз ету маңызды.

- Мұғалімдердің дайындық деңгейі: Мұғалімдерге гибридті оқытудың әдіс-тәсілдерін меңгеру үшін арнайы дайындықтан өту қажет.

- Оқушылардың өзіндік ұйымдасуы: Дарынды балалардың өз бетімен оқуға дайын болуы және оқу тәртібін сақтауы да маңызды.

Қорытынды

Гибридті оқыту дарынды балаларды оқытудағы классикалық және заманауи тәсілдерді үйлестіруге мүмкіндік береді. Бұл әдіс балалардың жеке қабілеттерін ескеріп, олардың академиялық және тұлғалық өсуін қолдайды. Дарынды балалардың қажеттіліктеріне бейімделген гибридті оқыту әдісі болашақта білім беру саласында кеңінен қолданылатын тиімді құрал болмақ. Осылайша, заманауи технологияларды дәстүрлі әдістермен үйлестіру арқылы біз дарынды балалардың әлеуетін толық ашуға

және олардың жан-жақты дамуына қолдау көрсетуге мүмкіндік аламыз. Дарынды балаларға арналған гибриді оқыту тәсілдері қазіргі заманғы білім беру жүйесінде маңызды рөл атқарады. Классикалық және заманауи тәсілдерді үйлестіру арқылы оқыту процесін тиімді әрі тартымды етуге болады. Мұндай тәсілдер оқушылардың жеке қажеттіліктерін ескеруге, олардың шығармашылық және аналитикалық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Классикалық тәсілдер оқушыларға терең білім беруге және пәннің негіздерін түсінуге бағытталған. Бұл тәсілдерден алған білімдер оқушылардың аналитикалық ойлауын, логикасын және дәлелдеме жасау қабілетін дамытуға көмектеседі. Дегенмен, заманауи тәсілдер, мысалы, сандық технологиялар мен интерактивті оқыту әдістері, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, оларды белсенді әрі өз бетінше білім алуға ынталандырады. Гибриді оқыту осы екі тәсілді біріктіреді, соның нәтижесінде оқыту процесі жан-жақты әрі толыққанды болады. Бұл тәсіл дарынды балалардың қабілеттерін барынша ашуға, олардың қызығушылықтарын оятып, дамуына жаңа мүмкіндіктер беруге жағдай жасайды. Мысалы, пәндік мазмұнды онлайн ресурстармен байыту, жеке жобалар мен зерттеулерге көңіл бөлу сияқты тәсілдер оқушылардың оқу үрдісіне деген көзқарасын өзгертеді. Қорытындылай келе, гибриді оқыту дарынды балаларды оқытуда өте тиімді болып табылады. Классикалық және заманауи тәсілдерді үйлестіру арқылы оқушылардың білім алу сапасы артады, олардың шығармашылық және аналитикалық қабілеттері дамиды. Осылайша, білім беру процесі әр оқушының қажеттіліктеріне бейімделіп, олардың болашағын жарқын етуге ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Э.Брунселл, және М.Хорейси, (2013).
<https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=3792101>
Гибриді Сынып: Оқытуды Жақсарту Үшін Технологияны қолдану. Білім журналы, 193 (1), 1-10;
2. Кавана, С. (2019). Аралас Оқыту: 21 Ғасырдағы Серпінді Инновация. Жоғары Оқу орындарындағы Білім Беру Технологиясының халықаралық Журналы, 16 (1), 10.
<https://ohiostate.pressbooks.pub/flippeddesign/back-matter/works-cited/>;
3. Грэм, С. R. (2013). Аралас Оқыту Жүйелері: Анықтамасы, Қазіргі Тенденциялары және Болашақ Бағыттары. М. Г.Мурда (Ред.), Қашықтықтан Білім беру анықтамалығы (3-ші басылым., 333-350 беттер). Маршрут.
4. М.Б.Хорн, және Х.Стейкер, (2015). <https://www.christenseninstitute.org/book/blended/>;
5. Аралас: Мектептерді Жақсарту үшін Серпінді Инновацияларды Қолдану. Джосси-Басс <https://www.blendedlearning.org/resources/blended-using-disruptive-innovation-to-improve-schools/>;
6. Джонсон, Л., Адамс Беккер, С., Эстрада, В., Және Фриман, А. (2014). Nmc Horizon Есебі: 2014 Жылғы Жоғары Білім Басылымы. Жаңа Медиа Консорциум;
7. Култау, К.С., Маниотес, Л. К. Және Каспарі, А. К. (2015). Жетекші Сұрау Дизайны: Сіздің Мектебіңіздегі Сұрауға Арналған Негіз. Кітапханалар Шектеусіз;
8. Маккарти, Джей Және О ' Кифф, Колумбия Округі (2020). Дарынды оқушылар;
9. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. (2021). Дарынды балаларға арналған инновациялық оқыту бағдарламалары: Гибриді тәсілдер. Астана: ҚР БҒМ;
10. Шахарова, Г. (2023). Гибриді оқытуды ұйымдастыру: Дарынды балаларды дамытудағы тиімділік. Қостанай: «Эрудит» баспасы;
11. Тұрсынова, А. (2021). Гибриді оқытудың педагогикалық негіздері: Классикалық және инновациялық әдістердің үйлесімі. Павлодар: «Ғылым» баспасы.

РАЗВИТИЕ ПОТЕНЦИАЛА ОДАРЕННЫХ УЧЕНИКОВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ. ЯРКИЕ ИСКРЫ В КЛАССЕ: ИСТОРИИ УСПЕХА ОДАРЕННЫХ ДЕТЕЙ

Шарипова Динара Сейлханович
Магистр педагогических наук, учитель географии
Общеобразовательная школа им. М. Горького
Костанайской области, Карабалыкского района, п.Карабалык

Аннотация

Статья "Развитие потенциала одаренных учеников на уроках географии. Яркие искры в классе: истории успеха одаренных детей" посвящена вопросам работы с одаренными детьми в школьном географическом образовании. Авторы рассматривают особенности одаренных учеников, их познавательные интересы и индивидуальные особенности, а также анализируют различные методы и технологии, применяемые педагогами для раскрытия потенциала таких школьников. В статье особое внимание уделяется использованию проектной и исследовательской деятельности, кейс-технологий, интерактивных средств обучения. Авторы отмечают, что данные подходы позволяют развить у одаренных учеников аналитические, творческие и коммуникативные навыки. Кроме того, в работе представлен опыт организации внеурочной деятельности для одаренных детей, включающей участие в олимпиадах, научно-практических конференциях и тематических экскурсиях. В статье подчеркивается, что целенаправленная работа с одаренными детьми на уроках географии не только помогает им достигать высоких результатов, но и вдохновляет на дальнейшее самосовершенствование, способствуя формированию интеллектуальной элиты общества.

Работа с одаренными детьми - одно из ключевых направлений современного школьного образования. Эти учащиеся, обладающие выдающимися способностями в определенных областях, нуждаются в особом подходе, позволяющем раскрыть их потенциал в полной мере. Учителя географии активно используют разнообразные методы и приемы, чтобы вовлечь одаренных школьников в увлекательный процесс изучения окружающего мира.

Одаренные дети, как правило, отличаются высокой познавательной активностью, любознательностью и стремлением к нестандартным решениям [1, 2]. На занятиях по географии такие ученики проявляют глубокий интерес к изучению природных, социально-экономических и политических процессов, происходящих в различных регионах. Они способны быстро усваивать новый материал, устанавливать причинно-следственные связи, выдвигать оригинальные гипотезы [3,4]. Важно отметить, что каждый одаренный ребенок имеет свои индивидуальные особенности, которые необходимо учитывать в процессе обучения. Одни ученики предпочитают работать самостоятельно, другие лучше раскрывают свой потенциал в групповой деятельности. Некоторые склонны к пространственному мышлению и легко воспринимают картографическую информацию, тогда как другие больше ориентированы на анализ социально-экономических данных [5, 6]. Поэтому педагогам важно применять разнообразные методы и подходы, чтобы максимально поддержать и развить способности каждого одаренного школьника. В казахстанских школах большое внимание уделяется работе с одаренными детьми. Так, в рамках Государственной программы "Серпін" одаренные школьники из сельской местности могут на конкурсной основе получить образование в ведущих школах городов, таких как Астана, Алматы, Шымкент [15]. Это позволяет им раскрыть свой потенциал и реализовать себя на высоком уровне. Одним из ключевых направлений работы с одаренными детьми является использование проектной и исследовательской деятельности [7, 8]. Такие формы работы позволяют раскрыть творческий потенциал учащихся, развить их аналитические и коммуникативные навыки. Учителя географии могут предложить

одаренным ученикам разработать проекты, связанные с изучением природных ресурсов, региональным развитием, экологическими проблемами и другими актуальными темами. Важную роль играют также кейс-технологии и ситуационные задачи [9, 10]. Решая реальные проблемные ситуации, одаренные школьники учатся нестандартно мыслить, аргументировать свою позицию, принимать обоснованные решения. Подобные методы особенно эффективны при изучении социально-экономической географии, позволяя ученикам применить теоретические знания на практике. В казахстанских школах получил распространение опыт организации научно-практических конференций для одаренных детей, на которых школьники выступают с докладами и защищают свои исследовательские проекты [16]. Такие мероприятия не только раскрывают интеллектуальный потенциал одаренных учащихся, но и развивают их навыки публичных выступлений. Для стимулирования познавательной активности одаренных детей педагоги используют различные интерактивные технологии [11, 12]. Применение мультимедийных презентаций, виртуальных экскурсий, обучающих игр делает процесс обучения более увлекательным и повышает вовлеченность одаренных учащихся. Кроме того, такие средства позволяют дифференцировать задания с учетом индивидуальных особенностей каждого ученика. В ряде казахстанских школ практикуется использование веб-квестов на уроках географии, предлагающих одаренным школьникам самостоятельно исследовать различные географические объекты и процессы с помощью интернет-ресурсов [17]. Это способствует развитию их познавательной активности и исследовательских навыков. Работа с одаренными учениками на уроках географии требует от педагогов творческого подхода, глубокого знания предмета и индивидуального подхода к каждому ребенку. Применение проектно-исследовательских методов, кейс-технологий, интерактивных средств обучения, а также организация разнообразной внеурочной деятельности позволяют максимально раскрыть потенциал одаренных школьников, развить их интеллектуальные, творческие и коммуникативные способности. Такая целенаправленная работа не только помогает одаренным ученикам достигать высоких результатов, но и вдохновляет их на дальнейшее самосовершенствование, что в итоге способствует формированию будущей интеллектуальной элиты общества.

Каждый ребенок - уникальная личность, наделенная особыми талантами и способностями. Одаренные школьники, чьи успехи в определенных областях ярко выделяются среди сверстников, требуют особого внимания и поддержки педагогов. На уроках географии такие ученики не просто демонстрируют высокие результаты, но и зажигают искру любознательности и стремления к новым знаниям в других учениках. Рассмотрим несколько вдохновляющих историй, доказывающих, что одаренные дети способны добиться выдающихся успехов в изучении окружающего мира. Еще в начальной школе Салават поражал своих учителей глубокими познаниями в географии. На уроках он всегда был готов ответить на самые сложные вопросы, удивлял оригинальными трактовками географических процессов и явлений. Его интерес к предмету вышел далеко за рамки школьной программы - Салават с упоением читал научно-популярную литературу, смотрел документальные фильмы и виртуальные экскурсии. В 7 и 9 классе Салават принял участие в географической олимпиаде и занимал первые места на районном, областном и республиканском этапе. Успех вдохновил его на дальнейшие исследования - мальчик увлекся изучением географических информационных систем и создал свой собственный 3D-атлас родного региона. Сейчас Салават с успехом закончил Университет картографии в Уфе. С самого детства Седа отличалась неумным любопытством к окружающему миру. Природные явления, географические открытия, экологические проблемы-все это вызывало у нее живейший интерес. Учитель географии поощряла ее стремление к познанию, предлагая девочке участвовать в исследовательских проектах. В 9 классе Седа организовала школьный экологический клуб, объединив вокруг себя неравнодушных ребят. Они провели подробное исследование загрязнения местных водоемов и разработали комплекс мер по их очистке и сохранению. Презентация этого

проекта на городской конференции вызвала настоящий ажиотаж - жюри высоко оценило не только научную глубину работы, но и практическую значимость предложенных решений. После этого успеха Седу пригласили выступить на конференции в городе Уральск. Сейчас девушка продолжает свою деятельность, мечтая в будущем стать экологом, чтобы посвятить себя сохранению окружающей среды. Ее яркий пример вдохновляет других школьников заниматься наукой и творить добрые дела. Эти яркие истории - лишь малая часть многочисленных примеров успеха одаренных детей в изучении географии. Благодаря неиссякаемой любознательности, целеустремленности и таланту, такие ученики не только демонстрируют высокие результаты, но и зажигают огонь познания в сердцах своих сверстников. Поддержка и наставничество педагогов позволяют одаренным школьникам реализовать свой потенциал, совершая впечатляющие научные открытия, разрабатывая инновационные проекты. Их достижения доказывают, что при поддержке и правильном подходе каждый ребенок способен реализовать свои уникальные способности и стать настоящим географическим первооткрывателем.

Список литературы:

1. Савенков, А.И. Одаренные дети в детском саду и школе: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. - М.: Академия, 2000. - 232 с.
2. Матюшкин, А.М. Концепция творческой одаренности // Вопросы психологии. - 1989. - № 6. - С. 29-33.
3. Лейтес, Н.С. Возрастная одаренность и индивидуальные различия. - М.: Издательство Московского психолого-социального института, 2003. - 464 с.
4. Тихомирова, Т.Н. Особенности познавательной сферы одаренных детей // Начальная школа. - 2006. - № 11. - С. 72-75.
5. Ильин, Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. - СПб.: Питер, 2009. - 434 с.
6. Холодная, М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. - СПб.: Питер, 2002. - 272 с.
7. Савенков, А.И. Детская одаренность и проектное обучение // Народное образование. - 2016. - № 5. - С. 167-175.
8. Богоявленская, Д.Б., Шадриков, В.Д. Рабочая концепция одаренности. - М.: ИЦ «Академия», 2003. - 95 с.
9. Мирошниченко, И.В. Использование кейс-метода в работе с одаренными детьми // Директор школы. - 2013. - № 3. - С. 61-66.
10. Коршунова, О.В. Технология решения ситуационных задач как средство развития одаренности школьников // Народное образование. - 2015. - № 7. - С. 146-152.
11. Дубровина, И.В. Психология: учебник для студ. сред. пед. учеб. заведений. - М.: Академия, 2006. - 464 с.
12. Никитина, Е.А. Информационные технологии в работе с одаренными детьми // Народное образование. - 2014. - № 4. - С. 180-184.
13. Матюшкин, А.М. Загадки одаренности: Проблемы практической диагностики. - М.: Школа-Пресс, 1993. - 128 с.
14. Цукерман, Г.А., Венгер, А.Л. Развитие учебной самостоятельности. - М.: ОИРО, 2010. - 432 с.
15. Государственная программа "Серпін". [Электронный ресурс]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/highereducation/activities/16686?lang=ru> (дата обращения: 01.09.2022).
16. Олимпиады и конференции для одаренных детей в Казахстане. [Электронный ресурс]. URL: <https://bilimainasy.kz/olimpiady-i-konferencii-dlya-odarenyh-detej-v-kazahstane/> (дата обращения: 01.09.2022).
17. Использование веб-квестов на уроках географии в Казахстане. [Электронный ресурс]. URL: <https://geography.kz/interaktivnye-metody/veb-kvesty-na-urokah-geografii/> (дата

РАБОТА С ОДАРЁННЫМИ ДЕТЬМИ ПО ГЕОГРАФИИ НА УРОКАХ И ВО ВНЕУРОЧНОЕ ВРЕМЯ

Мырзаханова Лаура Аuesхановга
Жамбылская область, Шуский район, село Толе би
Учитель географии Опорной средней школы(РО) имени М.Макатаева

Аннотация: в статье обозначены основные понятия и психологические особенности одаренных детей. Автором раскрыты понятия «систематическая работа», «поддержка одаренных детей».

Психологические особенности одаренных детей наряду со спецификой социального заказа в отношении этой группы учащихся обуславливают определенные акценты в понимании основных целей обучения и воспитания, которые определяются как формирование знаний, умений и навыков в определенных предметных областях, а также создание условий для познавательного и личностного развития учащихся с учетом их дарования. В зависимости от особенностей обучающихся и разных систем обучения та или иная цель может выступать в качестве основополагающей. Применительно к одаренным детям необходимо обратить особое внимание на следующие моменты.

Одаренные дети должны усвоить знания во всех предметных областях, составляющих общее среднее образование. В то же время психологические особенности одаренных детей, а также социальные ожидания в отношении этой группы учащихся позволяют выделить и специфическую составляющую в отношении традиционной цели обучения, связанной с усвоением определенного объема знаний в рамках школьных предметов. Этой специфической составляющей является высокий (или повышенный) уровень и широта общеобразовательной - подготовки, обуславливающие развитие целостного миропонимания и высокого уровня компетентности в различных областях знания в соответствии с индивидуальными потребностями и возможностями учащихся. Несмотря на более высокие способности в отдельных предметных общеобразовательных областях или в других областях, не включенных в содержание общего среднего образования, для многих одаренных детей усвоение такого разнообразия знаний может быть нелегким делом.

Для всех детей главнейшей целью обучения и воспитания является обеспечение условий для раскрытия и развития всех способностей и дарований с целью их последующей реализации в профессиональной деятельности. Но применительно к одаренным детям эта цель особенно значима. Следует подчеркнуть, что именно на этих детей общество в первую очередь возлагает надежду на решение актуальных проблем современной цивилизации. Таким образом, поддержать и развить индивидуальность ребенка, не растерять, не затормозить рост его способностей — это особо важная задача обучения одаренных детей.

Развитие интеллектуальных способностей людей происходит на протяжении всей жизни. Однако наиболее интенсивен данный процесс в школьные годы, когда и выявляется «качественно-своеобразное сочетание способностей, от которого зависит возможность достижения большего или меньшего успеха в выполнении той или иной деятельности», что мы понимаем как **одаренность**. От того, насколько эффективны будут педагоги учреждений общего среднего образования в вопросах выявления, развития и поддержки одаренного учащегося, будут зависеть его дальнейшие самореализация и успешность.

Как отыскать одаренного ребенка

Известно, что одаренные дети обладают рядом психологических особенностей: ненасыщаемой познавательной потребностью, высокой умственной активностью, особой эмоциональной чувствительностью и независимостью. Все это требует организации специального образовательного пространства, направленного на эффективное развитие личностного потенциала учащихся.

Богатый опыт работы с одаренными детьми показывает, что прежде всего таких детей необходимо **отыскать** среди множества учеников.

Каковы же их признаки?

Они более восприимчивы к новой информации, не боятся трудностей, готовы много работать в интересующей их отрасли знаний, умеют находить нетривиальные способы решения поставленных перед ними задач. Процесс выявления одаренных детей основан не только на таких объективных данных, как уровень успеваемости, развития памяти и логического мышления, но и на опыте педагога, его интуиции, знании не только своего предмета, но и психологии.

Зачем одаренным детям индивидуальный подход

Следующий этап — разработка личностно ориентированного подхода к обучению одаренных школьников. Талантливые дети всегда хотят чего-то нового, более сложного, иначе они потеряют интерес к предмету. Более того, к ним обязательно нужно применять индивидуальный подход. Поэтому система их обучения должна отличаться от системы обучения других детей.

Они работают с научной, статистической и энциклопедической литературой, решают интересные задачи, выполняют эксперименты, посещают спецкурсы, занимаются исследовательской работой.

Такая деятельность должна быть систематичной, особенно на первых порах, когда необходимо заложить базу, фундамент знаний. Дальнейшее развитие подростка во многом зависит от его самостоятельной работы: ведь если в какой-то момент он не захочет самостоятельно решать задачи с изюминкой, искать и находить дополнительную информацию по предмету, усилия наставника будут напрасны.

Содержание учебного материала должно настраивать учащихся на непрерывное обучение. А главное, в работе по развитию одаренности нужен постепенный переход к обучению не столько фактам, сколько идеям и методам, развивающим мышление, побуждающим к самостоятельной работе, ориентирующим на дальнейшее самосовершенствование и самообразование, постепенное проявление той цели, для достижения которой они прилагают столько духовных, интеллектуальных и физических усилий.

Полезность ранней профилизации

Если говорить о формах работы с одаренными обучающимися, то нужно сказать, что основной формой организации учебного процесса остается урок. Методы и приемы в рамках отдельного урока должны отличаться значительным разнообразием и направленностью на дифференциацию и индивидуализацию работы.

Важную роль в развитии предметных компетенций учащихся играет профильное образование.

География, это уникальный школьный предмет, в котором интегрированы знания из области физики и химии, литературы и истории, математики и биологии.

«Без географии – вы нигде!» стараюсь, чтобы этим девизом проникся каждый мой ученик.

Повысить интерес к предмету география, активизировать деятельность учащихся на уроках – это является главной моей целью

Основой работы с одарёнными учащимися является совершенствование таких факторов, как развитие внутреннего деятельностного потенциала, способности быть

творцом, уметь ставить цель и искать способы её достижения, т.е. по максимуму использовать свои собственные силы и способности, стремясь выйти за их пределы.

При выборе форм и методов обучения на уроке обязательно учитываю возрастные и психологические особенности учащихся, динамику мышления и делаю акцент на процессе усиления самостоятельности учащихся по овладению новыми знаниями.

На своих уроках создаю психологопедагогические условия для активной познавательной деятельности учащихся, развиваю их мышление, самостоятельность, умение отстаивать свою точку зрения. Только так можно добиться желаемого результата.

На своих уроках создаю максимально благоприятные условия для интеллектуального, морально-физического развития одаренных детей. На каждом уроке стимулирую их творческую деятельность. Учитываю личностные и возрастные особенности одаренных детей.

В 7 классе, работая с одаренными детьми, разрабатываю задания на применение знаний и умений в новых ситуациях, что требует от учащихся сложной мыслительной деятельности.

Хорошие результаты также дают самостоятельные работы:

- На приведение сравнений по отличию и сходству с обязательным выявлением причин общего и отличного;
- На проведение анализа с последующими выводами;
- На раскрытие причинно – следственных связей:
 - а) выявление причин и следствий;
 - б) установление единичных и общих связей;
 - в) выявление закономерностей размещения географических объектов и явлений;
 - г) группировке связей по их генезису;
- На формирование приемов обобщений с последующими выводами;
- На формирование приемов классификации;
- Выдвижение гипотез и их защита;
- Создание презентации к изучаемой теме по плану
- Составление текста с географическими ошибками.

В 8-9 классах чаще использую технологию проблемного обучения, которая предполагает создание проблемных ситуаций и активную самостоятельную деятельность учащихся по их разрешению, в результате чего и происходит творческое овладение учащимися профессиональными знаниями, умениями и навыками, развитие их мыслительных способностей.

Использую разные методические приемы создания проблемных ситуаций: подведение школьников к противоречию и предложение им самим найти способ его разрешения, изложение различных точек зрения на один и тот же вопрос, рассмотрение явления с различных позиций, решение проблемных задач.

В старших классах применяю лекционно-зачетную форму обучения, особенно при изучении тем, которые включают в себя несколько занятий. Использование этой формы обучения способствует повышению интереса учащихся к предмету, формированию навыков самостоятельной познавательной деятельности, умений работать с текстом учебника, дополнительными источниками информации, с картами различного содержания, воспитывает у учащихся самостоятельность, творческий подход к добыванию знаний.

На всех этапах изучения географии в целях развития интереса к предмету, большое внимание уделяю использованию творческих заданий.

Работа с одаренными детьми во внеурочное время по географии.

Система подготовки участников олимпиад:

- базовая школьная подготовка по предмету;
- подготовка, полученная в рамках дополнительного образования (кружки, факультативы, курсы по выбору);

- самоподготовка (чтение научной и научно-популярной литературы, самостоятельное решение задач, поиск информации в Интернете и т.д.);
- целенаправленная подготовка к участию в определенном этапе олимпиады по предмету

Формы подготовки школьников к олимпиадам

Самостоятельная работа

Индивидуальные занятия и консультации

Практические занятия, факультативы

Использование ИКТ уроков

- групповые занятия с сильными учащимися;
- занятия исследовательской деятельностью;
- конкурсы;
- участие в олимпиадах;

Основные критерии успешного результата:

1. Полное прохождение программного материала.
2. Последующее углубление материала. Происходит в любых формах и по любым источникам. Главное – объём знаний, которыми будет владеть обучающийся.
3. Организации самостоятельной работы учащихся, организации само и взаимоконтроля.
4. Решение тренинговых задач. Решение материалов олимпиад разного уровня сложности.

Формирование умений учащихся по обработке и интерпретации информации. Работа с терминами, определение понятий, выявление этимологии термина, соотнесение термина с понятием. Закрепление изученного материала, составление письменных ответов на вопросы для выработки краткого и развернутого ответа

Сравнительно-аналитическая работа с информацией

Заполнение простых и комбинированных таблиц для развития умения отбора необходимой информации. Работа с иллюстрациями, рисунками, схемами, диаграммами, картами для систематизации информации по заданным признакам, выделение главной мысли

Критерий эффективности:

1. Высокий уровень познавательного интереса к предмету;
 2. Снижение неуспевающих по предмету;
 3. Увеличение количества обучающихся выбирающих географию как экзамен с успешной сдачей его;
 4. Учащиеся становятся призерами олимпиад и конкурсов различного уровня:
- Наметкулов Ралан 2 место в областном конкурсе исследовательских работ «Зерде» и 2 место в республиканском интеллектуальном марафоне АКБОТА

Подводя итоги работы с одаренными детьми, хочу остановиться на положительных и отрицательных моментах в данном направлении.

Сильные стороны:

1. Выявление и поддержка одаренных и талантливых детей
2. Вовлечение обучающихся во внеурочную деятельность, участие в конкурсах различного уровня
3. Систематизация урочной и внеурочной деятельности учащихся.
4. У учащихся развивается абстрактное мышление, учащиеся стремятся к самосовершенствованию, происходит личностный рост, а также рост в развитии.
5. Проводятся индивидуальные консультации, внутришкольные олимпиады, конференции, участие в онлайн олимпиадах, участие в интеллектуальных Марафонах. Участие в олимпиадах и исследовательских проектах на городском и республиканском и международном уровне.

Слабые стороны:

Насыщенность урочной и внеурочной деятельности, потенциально возможные перегрузки учащихся, в сочетании с не сформированным здоровым отдыхом вне школы может вызывать усталость у некоторых учащихся;

Низкое качество интернета, вовремя онлайн олимпиад у некоторых ребят возникали сложности, так как, у них зависала программа или вовсе выкидывало с сети и им приходилось по несколько раз начинать с начала в результате было потеряно время.

* *Теплов, Б. М. Способности и одаренность // Психология индивидуальных различий. Тексты. — М.: Издательство МГУ, 1982. — С. 136.*

Литература:

1. Сборник нормативных документов. География / сост. Э. Д. Днепров, А. Г. Аркадьев. – М.: Дрофа, 2007. – 100, [1] с.
2. Ситникова М.И. Творческая самореализация субъектов образовательного пространства: моногр. / М. И. Ситникова. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2006. – 320 с.
3. Хуторской А.В. Развитие одаренности школьников: Методика продуктивного обучения: Пособие для учителя/ А. В. Хуторской. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 320с.
4. <http://www.it-n.ru/communities-> периодическая печать:
5. Афанасьева Т. Нестандартные дети/ Т. Афанасьева// Воспитание школьников 2001. - №8. - С.4-10
6. Бабаева Ю.Д. Одаренность детей и подростков в области новых информационных технологий / Ю. Д. Бабаева // Одаренный ребенок. -2002. - С. 4-23

РАБОТА С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ

Алимова Альмира Муратбековна

Жамбылская область, Шуский район, село Толе би

Учитель географии Опорной средней школы(РО) имени М.Макатаева

Аннотация

Данная статья предназначена для учителей всех уровней преподавания. Статья позволит многим учителям ориентироваться в большом потоке информации по работе с одарёнными детьми.

Психологические особенности одаренных детей наряду со спецификой социального заказа в отношении этой группы учащихся обуславливают определенные акценты в понимании основных целей обучения и воспитания, которые определяются как формирование знаний, умений и навыков в определенных предметных областях, а также создание условий для познавательного и личностного развития учащихся с учетом их дарования. В зависимости от особенностей обучающихся и разных систем обучения та или иная цель может выступать в качестве основополагающей. Применительно к одаренным детям необходимо обратить особое внимание на следующие моменты.

Одаренные дети должны усвоить знания во всех предметных областях, составляющих общее среднее образование. В то же время психологические особенности одаренных детей, а также социальные ожидания в отношении этой группы учащихся позволяют выделить и специфическую составляющую в отношении традиционной цели обучения, связанной с усвоением определенного объема знаний в рамках школьных предметов. Этой специфической составляющей является высокий (или повышенный) уровень и широта общеобразовательной - подготовки, обуславливающие развитие целостного миропонимания и высокого уровня компетентности в различных областях знания в соответствии с индивидуальными потребностями и возможностями учащихся. Несмотря на более высокие способности в отдельных предметных общеобразовательных областях или в других областях, не включенных в содержание общего среднего образования, для многих одаренных детей усвоение такого разнообразия знаний может быть нелегким делом.

Для всех детей главной целью обучения и воспитания является обеспечение условий для раскрытия и развития всех способностей и дарований с целью их последующей реализации в профессиональной деятельности. Но применительно к одаренным детям эта цель особенно значима. Следует подчеркнуть, что именно на этих детей общество в первую очередь возлагает надежду на решение актуальных проблем современной цивилизации. Таким образом, поддержать и развить индивидуальность ребенка, не растерять, не затормозить рост его способностей — это особо важная задача обучения одаренных детей. «Одаренность – есть проявление творческого потенциала человека»–А. М. Матюшкин

Одарённость, высокий уровень развития способностей человека, позволяющий ему достигать особых успехов в той или иной сфере деятельности. Различают общую и специальную одаренность. Так, общая умственная одаренность проявляется в овладении всеми видами деятельности, для успешного осуществления которых необходимы определённые умственные качества. Специальная одаренность связана с различными видами деятельности, в которых она более всего раскрывается (одаренность математическая, техническая, музыкальная, изобразительная, поэтическая и др). Основными признаками высокой одаренности являются: раннее проявление способностей, быстрый темп усвоения знаний, формирование умений и навыков в какой-либо деятельности, склонность и интерес к ней, элементы оригинальности, творчества в деятельности.

Одаренные дети - дети, обнаруживающие ту или иную специальную или общую одаренность. Так как одаренность ребенка, как и отдельные его способности, не бывает дана от природы в готовом виде, а в большой степени зависит и от окружающей среды, от характера его деятельности, необходимо проводить целенаправленную работу по выявлению и развитию различных видов детской одаренности по следующим направлениям:

4. Вовлечение детей в деятельность по интересам;
2. Организация олимпиад, соревнований, конкурсов;
3. Междисциплинарный подход, интеграция программ в процессе обучения;
4. Самостоятельное углубленное изучение выбранной проблемы;
5. Развитие умений самостоятельно работать;
6. Развитие абстрактного мышления и высших умственных процессов;
7. Обучение творческим методам работы;
8. Обучение пониманию самих себя, сходства и различия с другими, признание своих способностей;
9. Поощрение высоких, нестандартных и содержащих новые идеи результатов.

В преподавательской работе учителя географии особое значение имеет работа с одаренными детьми и детьми, которые проявляют интерес к географическим знаниям. Основным направлением работы с учащимися является воспитание социально активной личности, способной к продолжению самообразования, ориентирующейся в обширном потоке информации. Для развития личностных компетентностей учащихся необходимо решить несколько задач:

1. Выявление одаренных детей, обладающих высокой мотивацией к обучению.
2. Индивидуальная работа с учащимися, проявляющими повышенный интерес к изучению предмета.

Требования к уровню подготовки выпускников направлены «на реализацию деятельностного практико-ориентированного и личностно-ориентированного подходов, освоение учащимися способов интеллектуальной и практической деятельности, овладение знаниями и умениями, востребованными в повседневной жизни, позволяющими ориентироваться в окружающем мире, значимыми для сохранения окружающей среды и собственного здоровья». [1]

Работа с одаренными детьми осуществляется в урочное и внеурочное время.

При обучении географии используется разновидность основного метода традиционного обучения (объяснительно-иллюстративного) – это информационная технология, которая предполагает репродуктивный характер мыслительной и практической деятельности учащихся.

Так как в современных условиях процесс обучения должен быть ориентирован на поиск путей творческой самореализации личности, то актуальной является технология личностно ориентированного обучения.

В ее основу положены идеи раскрытия возможности максимального развития каждого ученика. Технология личностно ориентированного обучения предполагает, что любое новое знание опирается на субъективный опыт каждого ученика, на его интересы, склонности, индивидуально значимые ценности. Ученик как носитель субъективного личностно-значимого для него опыта должен иметь возможность максимально использовать его, а не просто безоговорочно принимать все, что сообщает учитель. Педагог в ходе занятия выслушивает любое высказывание учеников, обсуждаются все детские версии в равноправном диалоге. Каждый ребенок должен быть услышан. В результате коллективного обсуждения учитель согласовывает опыт ученика с научным содержанием задаваемых знаний. Поощряется стремление находить свой способ деятельности, анализировать способы работы других учащихся и выделять наиболее рациональные из них. Организуется самостоятельная работа класса в группах, парах, индивидуально, которая корректируется по ходу занятия. С учащимися обсуждается то, что им понравилось, что не понравилось и почему.

Также очень эффективны и уроки критического мышления. Технология критического мышления по своему характеру личностно-ориентированная, гуманистическая, сочетающая индивидуальную и групповую работу. Критическое мышление – это способность подойти к вопросу с новыми идеями и возможностями. Его целью является не усвоение определенного набора информации, а освоение способов мышления и процедур поисковой деятельности обучающимися.

Развивает творческое мышление, интеллектуальные способности учащихся, готовит их к предметным олимпиадам и технология проблемного обучения. Через решение проблем изучаемого предмета школьники ориентируются на углубление излагаемого материала. Технология проблемного обучения предполагает создание проблемной ситуации. Учащиеся формулируют проблему, анализируют условия, выдвигают гипотезы, определяют план решения, проверяют гипотезы, анализируют результаты. Учитель оказывает помощь ученикам в анализе условий и выборе плана решения, организует обобщение результатов и разбор индивидуальных ошибок, помогает найти способы самоконтроля.

Технология проектного обучения заключается в самостоятельном освоении школьником учебного материала в процессе выполнения проектов. Эта технология ориентирована на творческую самореализацию личности учащегося в познавательной деятельности.

Исследовательский проект включает в себя доказательство актуальности темы; определение проблемы и объекта исследования; определение задач; обобщение результатов; выводы; оформление результатов, выявление новых проблем. Это результат длительной и кропотливой работы с учащимися, имеющими склонность к аналитической деятельности, как, например, исследовательская работа «Водный проект», «Влияние погоды на самочувствие учащихся и учителей школы», которые достойно были предоставлены в рамках районной научно-практической конференции «Мой след в науке». Информационные проекты включают сбор информации и ознакомление с ней заинтересованных лиц, анализ и обобщение фактов. Так итогом данной работы явились проекты «Режим двигательной активности для разных возрастных групп», выполненный учащимися 8 класса на основании материалов длительного наблюдения за различными возрастными группами учащихся школы, и проект «Автотранспорт и его влияние на

экологию», исходным материалом для которого стали наблюдения за влиянием автотранспорта на экологию поселка совхоза «Мамадышский» в течение последних пяти лет.

В процессе проектного обучения учащиеся приобретают опыт разрешения реальных проблем в будущей самостоятельной жизни, формируют системное мышление и системное видение мира.

В процессе проектирования у обучающихся формируются умения отстаивать собственное мнение, высказывать суждения и умозаключения, учитывать и принимать мнение других. Однако это довольно высокая ступень, требующая определённой подготовленности. Предварительной же формой деятельности, которая более соответствует среднему и младшему школьному звену, является привитие устойчивого интереса к учебному предмету через использование игровых технологий.

Игра является естественной средой общения для детей. Это попытка детей организовать свой опыт. Это испытанное средство коммуникации. В ходе игры ученик проявляет себя, появляется возможность открытых и полноценных взаимоотношений. Игра ценна личной самореализацией, проживанием ролей. Происходит изменение собственного смысла, принятие нового.

В игре активизируются функции личности. В ней участник четко ставит себе цель, отбирает целенаправленно материал, при этом он ответственен не только за свое поведение, на нем висит груз ответственности за успех всей группы. В игре происходит рефлексия, самоорганизация, ученик принимает решение, за которое он в ответе, игра предполагает творческое начало. Именно игра позволяет учителю увидеть заинтересованного ребёнка и стимулировать его развитие, в дальнейшем помогая максимально проявиться его возможностям.

В методической копилке учителя географии хорошо зарекомендовали себя такие игры, как «Путешествие капельки» (6 кл.), «Что? Где? Когда?» (7 кл.), уроки-путешествия («Путешествие в Австралию» - 7 кл., «Путешествуем по карте» - 6 кл.) и др. Эффективно использование игровых элементов и на различных этапах урока: при проверке и закреплении материала, при проведении самостоятельных работ.

Невозможно переоценить в современную эпоху роль различных источников информации, включая энциклопедии, справочники, интернет-ресурсы. Ведь задача школы не в том, чтобы дать максимальный объём знаний, а научить самостоятельно добывать их и использовать в конкретной ситуации.

Работа с одарёнными учащимися требует индивидуальных занятий с целью выработки умений и навыков работы с дополнительной литературой разных видов, оформления исследовательских работ, отработки методики их защиты. Так, начиная с 6-7 кл. такие учащиеся осознанно работают на уроке, выступая в роли учителя, научного оппонента, консультанта в группе, ведут рубрику «За границами учебника».

Это способствует не только усвоению определенной системы знаний, но и развитию личности школьника, его познавательных способностей.

Итак, наиболее адекватная форма воспитания одаренных детей – обращаться с ними как с таковыми и в то же время усиливать в них стремление к дальнейшему развитию, самоопределению, закреплению индивидуальных склонностей и проявлений. Важно, чтобы развитие и воспитание оживляло и поддерживало чувство самостоятельности, смелость в отступлении от общепринятого шаблона, поиск нового способа решения.

Литература:

1. Сборник нормативных документов. География / сост. Э. Д. Днепров, А. Г. Аркадьев. – М.: Дрофа, 2007. – 100, [1] с.
2. Ситникова М.И. Творческая самореализация субъектов образовательного пространства: моногр. / М. И. Ситникова. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2006. – 320 с.

3. Хуторской А.В. Развитие одаренности школьников: Методика продуктивного обучения: Пособие для учителя/ А. В. Хуторской. – М.:ВЛАДОС, 2000. – 320с.
4. <http://www.it-n.ru/communities-> периодическая печать:
5. Афанасьева Т. Нестандартные дети/ Т. Афанасьева// Воспитание школьников 2001. - №8. - С.4-10

ГЕОГРАФИЯ САБАҚТАРЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ МЕН ТӘСІЛДЕРІН ҚОЛДАНУ - ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ БАСТЫ БАҒЫТ

Саулеева Эльмира Дойырбаевна

Ақтөбе қаласы

«Кемел Білім» мектеп-интернатының география пәні мұғалімі

Abstract

This article presents effective methods for developing students geographical knowledge. The teacher shared his experience that the methods and techniques used have a positive effect on the effectiveness of the lesson

География ғылымы - ежелгі тарихы бар ғылымдардың бірі. География ғылым ретінде адамзатты қоршаған табиғи ортаның жай күйін зерттеумен айналысады. Қазіргі география тек қана табиғатты және табиғи үдерістерді зерттеп қоймай, адамның табиғатқа деген көзқарасын, оны қорғау мен тиімді пайдалану жолдарын да қарастырады. Сондықтан жаңартылған білім мазмұнына сай жазылған оқулықтардың негізгі мазмұны осы мақсаттарды шешуге бағытталған. Мектеп бағдарламасында географияны оқытудың әдістері мен тәсілдері үнемі жетіліп, толықтырылып отырады. Ұзақ жылдардағы тәжірибеме сүйене отырып географиялық білімді үздіксіз беруде сарапталған, тиімді және қызықты әдістер мен тәсілдерді оңтайландырып жинақтап бөлісуді жөн санадым.

География пәніндегі жаңартылған білім бағдарламасы пәннің негізгі ерекшеліктеріне байланысты берілген. Егер бұрын география жаңа жерлерді, елдерді, оларды зерттеуге қатысты мәліметтерді оқытса, қазір адамдардың қоршаған ортаны тиімді пайдалануы, экожүйенің тұтастығы, адам әрекетінің қоршаған ортаға тигізетін кері әсерін азайту, пайдалы қазбаларды сақтау жолдарын табу, табиғатта болып жатырған процестерді, әлемдегі саяси, демографиялық, экономикалық өзгерістерді зерттеуге бағытталған.

Жалпы пән мұғалімі өз пәнінен орындалатын тапсырмалар мен жұмыстарды дұрыс топтастырып, саралай білгенде оқу мақсаты орындалады. Оқушының пәнге қызығушылығы мен сүйіспеншілігін арттыру үшін мұғалім үнемі ізденісте болуы керек. Ұлт ұстазы А.Байтұрсыновтың «Мектептің жаны - мұғалім. Мұғалім қандай болса, мектеп сондай болмақшы. Яғни, мұғалім білімді болса, ол мектептен балалар көбірек білім алып шықпақшы. Солай болған соң, ең әуелі мектепке керегі – білімді, педагогика, методикадан хабардар, жақсы оқыта білетін мұғалім.» деген пікірі қазірде өз өзектілігін жойған жоқ.

Қазіргі білім беру жүйесінің негізгі ерекшелігіне сәйкес оқушыда сыни ойлау мен сыни көзқарас қалыптастыру үшін тапсырмалар мен талдау сұрақтары өзара байланыса отырып негізгі түйінді сыни көзқараспен шешуге бағытталады. Географиялық ойлау мен дағдыны қалыптастыруда тапсырмаларды орындауда әр мұғалімнің өзіндік іс-тәжірибесі қалыптасады. Мұғалім жұмыс барысында тиімді әдістер мен тәсілдерді саралап, жүйелей алады. Осындай тапсырмаларды сабақ барысында қолдана отырып, жақсы нәтижеге жетуге болады.

Мысалы: 8-сыныпта 8.4.1. Әлеуметтік география бөлімінің, Халық географиясы бөлімшесінің тақырыптарын оқыту барысында оқушының өзіндік пікірін қалыптастыру үшін салыстырмалы тапсырмалар беремін. «Демографиялық жағдай», «Демографиялық

көрсеткіштер» ұғымдарын оқушыға жеткізу барысында бірнеше бағыттағы тапсырмалар беріледі. Нақты математикалық жолдармен есептелетін (туу, өлу коэффициенті, миграциялық сальдо, механикалық өсімнің мәні т.б.) тапсырмалар қосымша ақпарат көздерінен беріледі және картамен жұмыс жасалады. Тапсырмаларды орындау барысында ақпараттар арқылы Қазақстан Республикасы мысалында салыстырмалы сипаттама беріледі және толықтырылып отырады.

География сабағында оқушылардың оқу жетістіктерін «Блум таксономиясы» бойынша ұйымдастыру оқушылардың дайын ақпаратты қабылдауынан гөрі, ондағы қойылған мәселені зерттеуіне, талдауына және салыстыруына, ой толғауына және бағалауына көмектесетінін айта кеткен жөн.

«Блум таксономиясының» мақсаты - оқытудың неғұрлым тұтас нысанын құру. Берілетін тапсырма «Блум таксономиясы» бойынша сол ойлау деңгейінен асып кетпеуі шарт. Оқу мақсаты қолдану деңгейінде болса, одан жоғарғы талдау, жинақтау, бағалау бойынша тапсырмалар берілмейді. Бағалау критерийі де оқу мақсатымен тығыз байланысты. **Бағалау критерийі дегеніміз** — білім алушылардың оқу жетістік деңгейлері өлшенетін белгі, өлшем, негіздеме. Одан кейін тапсырма құрастырамыз. Бағалау критерийінен дескрипторлар беріледі, яғни критерийді қадам бойынша ашамыз. Дескриптор – оқушының жұмысты қаншалықты жақсы орындағанын бағалайтын тұжырым. Тапсырманы әр оқушы дескрипторларға қарай отырып, өз деңгейінде орындайтын болады. Тапсырманы орындаған соң оқушылар оның сапасы туралы өз ойларын ортаға салып, жағымды жақтарына тоқталады және оны жақсарту туралы ұсыныстар жасайды. Кері байланыс жауап берген оқушыларға пайдалы болып, оларды ынталандыруы және қанаттандыруы керек. География пәні көбіне ауызша жауаптары талап ететін болғандықтан жұптық, топтық, жеке жұмыстар арқылы табиғат құбылыстары мен заңдылықтарын сабақ барысында зерделеуге, зерттеуге жұмысын жүргізуге, болжамдар жасауға, өз пікірін дәлелдеуге, гипотеза ұсынуына, тіпті өзіндік кішігірім жаңалық ашуына мүмкіндіктер береді.

География ғылымы - өте қызықты да күрделі ғылым. Жаңартылған білім мазмұнын география пәнінде жүзеге асыру - мұғалімнен үлкен шеберлікті, оған қоса ғылым мен техника жаңалықтарын, яғни жаңа педагогикалық технологияларды әр сабағында тиімді қолдануды талап етеді. География пәні басқа пәндермен салыстырғанда, картамен жұмысты талап етеді, және қазіргі оқулықтағы тапсырмалар ГАЗ арқылы оқушылардың деректерді жинауы, оларды сараптау, салыстыру, маңыздылығын бағалау, басқа пәндермен байланыстыру оқушы үшін ерекше қызық. Оқушылар оқулықпен жұмыс істеу барысында географиялық әдебиеттер мен карталар, сызбалар, суреттер, ғаламтор ақпараттарын пайдалану арқылы бір-бірімен білім алмасып, бір-бірінің өз бетімен оқуының ілгерлеуіне ықпал етеді.

Барлық оқушыларға берілген біліммен бірге, дарынды оқушылармен жұмыс жасау барысында негізгі тапсырмаларға қосымша, бірнеше бағыттарды қамтитын тапсырмалар беру арқылы оқушының бірінші пәнге қызығушылығын арттыру керек. Пәнге құштарлығы бар оқушынымен ары қарай күрделі және тиімді әдістермен орындалатын тапсырмалар беру арқылы пәндік олимпиадаға дайындауға болады. Осы орайда күнделікті мектеп бағдарламасында қолданылмайтын, бірақ өте маңызды географияның өзіндік ерекшелігі болып табылатын - математикалық-географиялық есептерді оқушыға беру арқылы көптеген тапсырмаларды орындатуға болады. Атап айтқанда: тығыздықты есептеу, орташа температураны табу, қысым мен температураны биіктік өлшемдеріне байланысты қатынасын табу, миграцияның оң немесе теріс сальдосы, күн радиациясының мөлшері, булануға қатысты есептеулер т.б.

Қазіргі география пәнінің бағдарламасында оқушының ой-өрісін дамыту мен өзіндік пікір қалыптастыруға бағытталған ұғымдарға түсініктер көп беріледі. 10 және 11 сыныптың бағдарламасы саяси, экономикалық және әлеуметтік көзқарастар мен пікірлер

калыптастыруға әсер етеді. Сонымен бірге өзіндік шешім шығаруға, өз ойы мен тұжырым жасауға мүмкіндік береді.

География ғылымының басты мақсаттарының бірі-оқушыға экологиялық білім беру мен экологиялық мәдениетті қалыптастыру. Сондықтан бағдарламаларда геоэкологиялық бөлім қарастырылған. 8-10 сыныптардағы геоэкология бөлімінде оқушыларда экологиялық ойлауды қалыптастыру бойынша өз педагогикалық тәжірибемде әртүрлі әдістер мен нысандарды белсенді қолданып жүрмін. Соның бірі мектеп ғимаратымызда қоқыс қалдықтарын сараптауға арналған жәшіктерді қаламыздағы белгілі бір компания арқылы орнатып отырмыз. Жәшіктер 2 бөліктен тұрады. Қағаз қалдықтары мен пластиктерге арналған және мектеп ғимаратының барлық бұрыштарына, жатақхана мен оқу ісі орынбасарлары, бухгалтерия кабинеттеріне осындай қоқыс жәшіктері орналасқан. Мектеп-интернатымыздың жұмыс жасап жатқан төрт жылы ішінде оқушылар да, ата-аналар мен ұстаздарымызда қоқысты сұрыптауға толық үйренді. Тек сабақта ғана теориялық түсінікті айтып қоймай, осындай жұмыстардың ішінде оқушы өзі жүруі керек деп есептеймін.

Сонымен бірге экологиялық акцияларға, экологиялық шығармалар, экологиялық бағыттағы жобалар мен зерттеулерге қатысу, бейнероликтер мен презентациялар оқу іс-әрекетінің көрсетілген нысандары мен әдістері оқушылардың жеке тандауын ескере отырып, оқу уақытында да, сабақтан тыс уақытта да шығармашылық құзыреттіліктерін дамытуға бағытталады.

10-сыныптың Әлемдік геосаяси кеңістікті талдау, Мемлекеттік шекаралардың функциялары, Дүниежүзілік аумақтарды кешенді аудандастырудың ерекшеліктері т.б тақырыптарында оқушының өз бетімен талдау жасауы және өзіндік көзқарас, пікір білдіру тапсырмалары көптеп қарастырылғын. Бұл өз кезегінде жоғарыдағы айтылғандай оқушының сыни ойлауын дамытуға әсер етеді. Өз тәжірибеме сүйене отырып байқағаным және оқушының жас ерекшелігін ескерсек, осы оныншы сыныпта «Геоэкономика» бөлімінің тапсырмалары мен ұғымдары оқушылар үшін қатты қиындық әкелмейді, яғни тапсырмаларды барлық оқушы орындай алады, өзіндік пікір мен ойын барлық оқушы өз деңгейінде бере алады. Ал «Геосаясат» бөліміне келгенде мұғалімнің шеберлігі аса қажет болады. Себебі геосаяси ұғымдар өте күрделі, саяси географияға негізделген ұғымдар мен саясатты басқару теорияларына сипаттама береді. Бұл тақырыптар оқушылар үшін қызықсыз, түсініксіз және күрделі болып кетеді. Сол кезде мұғалім шеберлікпен оқушыны жалықтырмайтын, қызықты тапсырмалар мен мысалдар беру арқылы сабаққа ынталандыра алады. Мысалы: геосаяси экспансия ұғымын оқушының өз бетімен талдауына мүмкіндік беру арқылы талдау жасауға болады немесе еркін экономикалық аймақтар мен Қазақстан мемлекетінің шекарасын қорғау ұғымдарында оқушының өз бетімен жасалатын, өзіндік пікір айтуға көбірек көңіл бөліп, соған лайықталған тапсырмалар дайындалу керек. Сол кезде пікірлер алмасу мен өз көзқарасын қалыптастыру тәсілі нәтиже береді.

Жалпы қай пәннен болса да мұғалім мамандығын таңдаған адамның өзі өз пәні мен мамандығын сүйіп жұмыс жасауы керек деп есептеймін. Сол мамандығына деген сүйіспеншілікпен жасалған жұмыстар міндетті түрде нәтижелі болады және оқушыда өз ұстазының пәнге деген көзқарасын сезеді, білетін болады. Сапалы сабақта осы

сүйіспеншіліктен шығады. Сапалы сабақтардың нәтижесі- өз көзқарасы бар, сыни ойы қалыптасқан білімді оқушы. Білімді оқушы-ұлттың, мемлекеттің болашағы. Сондықтан әр ұстаз өз мамандығының, оқушының алдындағы жауапкершілігін басты назарда ұстауы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. С.Әбілмәжінова, К.Каймулдинова География 8 сынып Алматы «Мектеп» 2018 жыл
2. С.Әбілмәжінова, А.Бикетова География 8сынып Әдістемелік құрал, Алматы «Мектеп» 2018 жыл
3. Л.Н.Полулях География практикалық жұмыс 1-2 бөлім, 10 сынып, Алматы 2021 жыл
4. Л.Н.Полулях География оқушының жеке жұмыс істеуіне арналған тапсырмалары бар дәптер 1-2 бөлім, 8 сынып, Алматы 2008 жыл
5. «География және геоэкология мәселелері» ғылыми мерзімді журналы 2007 жылдан бастап басылымға шығады, №1 қаңтар-наурыз 2023 жыл
6. Р.А.Каратабанов, А.А.Саипов География Казахстана. Учебник 9 класса. Алматыкітап 2023
7. К.Сахова, Ж.Тенькебаева, А.Садвакасов, А.Кенжебаев Оқулық 9 класс NIS-Programme Алматы 2019

ГЕОГРАФИЯ САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЭЛЕМЕНТТЕРІН ЕНГІЗУ

Унгарбаев Мейрамбек Аскарович

Ақтөбе қаласы

№69 жалпы білім беретін орта мектебі

Кіріспе. Бәріне мәлім болғандай, қуатты ChatGPT платформасы іске қосылғаннан бері, көптеген пікірталас тудыруда. Әдеттегідей пікірлер екі топқа бөлінеді. Көпшілікті құрайтын бірінші топ мүшелері ChatGPT-тің келеңсіз жақтарын әсірелеуге тырысса, заманауи ойлы жаңа буын қызметкерлері ChatGPT-тің (чатбот) жағымсыз жақтарын жоққа шығармай, оны әр салада ұтымды пайдаланады, әсіресе білім беру саласында жаңа мүмкіндіктер бере алады деп есептейді. География жаратылыстану ғылымдары аясындағы пәндердің ішінде кешенді салалардың бірі. География пәні әлемде болып жатқан соңғы технологиялық жаңалықтардан қалыс қалмай, тұрақты түрде технологиялық өзгеріп отыратын ғылымдардың бірі. Осы баяндамада география сабақтарында жасанды интеллект элементтерін қалай енгізу жолдарын зерделейміз.

Мақсаты. География сабақтарында жасанды интеллект элементтерін енгізу арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру.

Қазіргі білім мен қазіргі қоғам ақпараттық заманда өмір сүруде. Жасанды интеллект – әдетте адам санасымен байланысты мүмкіндіктері бар компьютерлік жүйелерді құрумен айналысатын информатиканың ерекше саласы: тілді түсіну, оқыту, талқылау, есептерді шешу, аудару және осыған ұқсас мүмкіндіктер. Технологиялық мүмкіндіктерді білім беру қажеттіліктерімен байланыстыра отырып, біз Chat GPT мұғалімнің және оқушының мүмкіндіктерін кеңейту және олардың білім беру тәжірибесі мен ресурстарын кеңейту үшін бай әлеуеті бар инновациялық, оқушыға бағытталған тұжырымдамаға айналдырамыз. ChatGPT бұл чат-бот өте тамаша деңгейде ақпарат бертетін онлайн платформа, мектеп мұғалімдері мен оқушылардың сабақ барысында жұмысын айтарлықтай жеңілдетеді алады. Атап айтқанда, мұғалімдер мен оқушылар ChatGPT-ті өз жұмыстарында келесі жолдармен көмекші құрал ретінде пайдалана алады.

- Сабак жоспары мен тақырыптық слайдтар әзірлеу үшін ChatGPT пайдалану;
- ChatGPT құралы арқылы тақырып бойынша сұрақтар құру;
- ChatGPT көмегімен оқушылардың қызығушылығын тудыратын басқатырғыштарды, симуляциялық ойындарды және оқытудың озық әдістерін жасау;
- ChatGPT құралы арқылы өздік жұмыс тақырыптарын, аралық және қорытынды бақылау сұрақтарын құру;
- Шетел тілі мұғалімдері ChatGPT көмегімен сәйкес тақырыпқа қатысты сөздік қорын жасай алады, оқушылардың айтылу дағдыларын қалыптастыратын грамматикалық жаттығулар мен тапсырмаларды жасай алады;

Ғалымдардың зерттеулері бойынша 2060 жылға қарай жасанды интеллект адамның барлық дерлік міндеттерін дербес орындай алады деп үміттенеді. Мысалы, Оксфорд университетінің ғалымдары Google компаниясының «DeepMind» жасанды интеллект бөлімімен бірлесе отырып, жүйені адамдарға қарағанда еріндерді жақсы оқуға үйретті. Қарау, қатысу және жазу ерін қимылдары ұқсас сөздер арасындағы айырмашылықтарды анықтайды және 50% дыбыссыз сөйлеуді талдай алатын жасанды интеллект жасап шықты.

ChatGPT-тің тағы бір артықшылығы – ол контекстті пайдаланушылар қашан ұсынғанын, контекстке соңғы рет қашан қол жеткізгенін және соңғы жауаптың қалыптасқанын қадағалап отырады. Бұл мүмкіндік сізге chatGPT – ті жақсырақ түсінуге, жеке қажеттіліктер туралы білуге және мақсаттарыңыз бен қиындықтарыңызды толық көрсетуге келесідей мүмкіндік береді.

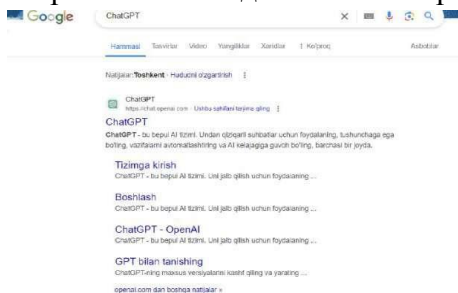
- сыйымдылық;
- chatGPT-ті нақты уақытта пайдалану;
- оқушыларға жеке көмек көрсететін жүйе

ChatGPT – ті жасанды интеллектімен жұмыс жасау алгоритмі

1-қадам. Интернетке қосылған компьютерден кез келген браузер арқылы кіру және іздеу бөліміне ChatGPT сөзін енгізу

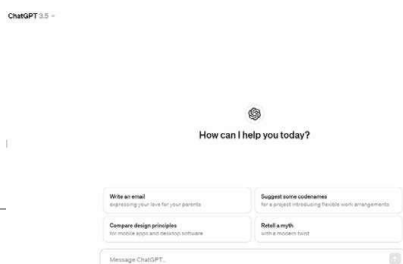

2-қадам. «Enter» батырмасы басылады. Компьютер мониториянда келесі бет

ашылады.

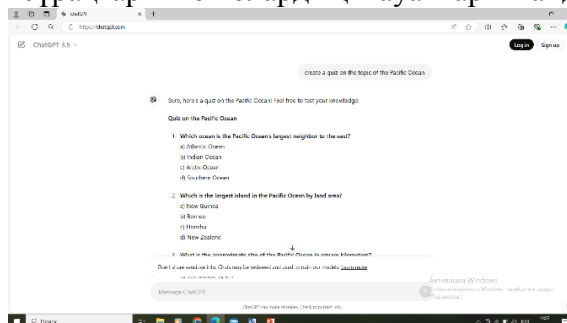
3-қадам. Беттің жоғарғы жағындағы <https://chat.openai.com/> сайтына өтіңіз. Компьютер мониториянда келесі бет ашылады

4-қадам. Беттің төменгі жағында Message ChatGPT деген жерге өзіңіз қалаған тапсырманы жазасыз. Мысалы, «Дүниежүзінің физикалық - географиясы» пәні аясында «Танық мұхиты» тақырыбына ақпарат. Ол үшін Message ChatGPT-ке ағылшын тілінде мынадай тапсырма береміз: «Тынық мұхиты» тақырыбына ақпаратты әзірлеу. Көріп отырғаныңыздай, компьютер экранында дайын дәріс мәтіні пайда болады.

5-қадам. Енді біз «Дүниежүзінің физикалық - географиясы» пәні аясында «Тынық мұхиты» тақырыбына тест сұрақтарын дайындаймыз. Беттің төменгі жағындағы «Message ChatGPT» деген жерде біз ағылшын тілінде келесі тапсырманы береміз: «Тынық мұхиты» тестін әзірлеу. Экранда тест сұрақтары мен олардың жауаптары пайда болады

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорытындылай келе, білім беру жүйесінде оқушылардың дамуы үшін нақты әлемдегі эксперименттік, тәжірибелік және жобалық оқыту мүмкіндіктері біріктірілуі мүмкін екенін атап өткен жөн. Бұл академиялық мекемелерге және сыртқы ұйымдарға, кәсіпорындарға, коммерциялық емес ұйымдарға және мемлекеттік органдарға оқушыларға олимпиада, ғылыми жоба жұмыстары барысында өте қажетті платформ. Мұндай тәжірибе оқушыларға әртүрлі көзқарастар мен тұлғалық даму құзыреттерін береді, осылайша оқушылар барған сайын күрделі ақпарат әлеміне дайындайды. Біз үлкен өзгерістердің қарсаңында тұрмыз деп айтуға болады. Мұның айқын мысалы ретінде ChatGPT және жасанды интеллекттің генеративті құралдарының дамуын алуға болады. Осындай құралдардың көбеюі технологияның біздің өмірімізге қаншалықты жан-жақты және ауқымды әсер ететінін көрсетеді. Алдағы уақытта білім саласын жасанды интеллектсіз елестету мүмкін емес.

Қолданылған әдебиеттер

1. Gupta, Lalit. (2023). Chat GPT. Indian Journal of Clinical Anaesthesia. 10. 220-21.10.18231/j.ijca.2023.047.
2. The Future of AI in Education: Ethical, Legal, and Social Issues" edited by Danilo Persi Paoli and Benedict du Boulay (2022).
3. Artificial Intelligence and the End of Work: The Human Advantage" by Nigel M. de S. Cameron (2022).

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Бектұрғанова Бағдагүл Оразбайқызы

Ақтөбе облысы, Байғанин ауданы

Қаражар орта мектебінің география пәнінің мұғалімі

Қазіргі әлемде болып жатқан өзгерістер: экономикалық және саяси интеграция, бұқаралық коммуникация құралдарын дамыту, білім беру және әлеуметтік салалардың өзара іс-қимылы, іскерлік байланыстар орнату, елдер мен континенттер бойынша еркін қозғалыс, жоғары мобильдік әр мемлекеттің адамдарының өмірінің орталық аспектілеріне айналды. Осыған байланысты білім берудің мақсаттары мен мазмұны, оқытудың жаңа құралдары мен технологиялары өзгеруде.

XXI ғасырдың жан-жақты, ақылды, талантты адамдарын қалыптастыруда білім беру проблемасы туындауынан және оның оқыту жүйесін заманауи талаптарға сәйкес үйлестіру міндеті тұр.

География күрделі әрі қызықты ғылым. Осы ғылымға қызықтыру арқылы географияның күрделі құбылыстары мен заңдылықтарын ұғындырып, саналы білім беру мұғалімнің үлкен шеберлігін, оған қоса ғылым мен техника жаңалықтарын және жаңа педагогикалық технологияларды пайдалануды талап етеді.

Отанымыздың табиғаты, оның алуан түрлі байлығы қазіргі, әлеуметтік экономикалық жағынан жан-жақты географиялық білім беріп, республикамыздың ерекшелігін айтып жеткізу, оқушылардың рухани деңгейін көтеруге, олардың география пәніне қызығуын арттыруға байланысты қосымша материалдарды өздігінен іздестіріп пайдалана білуінің маңызы зор.

Мектепте география пәнінен білім беру деңгейін көтеруде де өз өлкесін тереңдете оқыту ерекше орын алады, географияның маңызы педагогикалық мәселе, яғни оқушылар өмірмен байланыстыра оқуды үйренеді. Өлкетану материалдары бойынша географияның оқыту дидактика ережелерін кең қамтуға мүмкіндік береді. География пәнінде әр өлкені тереңдетіп оқытуда жер-су аттарының шешіледі ролі ерекше. Ғылыми негіздеріне сүйене отырып, оқушылар ата-бабаларымыздың жер-суы атау ерекшелігінің, сол өлкенің табиғи ерекшелігін оқып танысады. Жалпы, географиялық атаулар адам баласы үшін қызмет етеді. Олар экономикалық мәдени әлеуметтік талаптарын қанағаттандырып отырады.

Географиялық ұғымдарды нақты түсіндіруге көмектеседі. Сабақта география атауларды өткенде оқушыларға ол атаулардың қалай пайда болғанын, дамығанын және ішкі мазмұнын түсіндірудің маңызы зор. Өз өлкесінің географиялық атауларын жете меңгеру оқушылардың туған еліне, туған жеріне деген дүниетанымдық көзқарасын қалыптастыруға көмектеседі. Қазіргі кезеңдегі жас ұрпақ тәрбиесі, білім беру үрдісі ең күрделі мәселе. Себебі, ғылым мен техниканың ең жоғарғы сатысының жетістіктерін пайдалануға мүмкіндігі бар.

XXI ғасыр шәкірті өзінің бар болмысымен адамзат проблемасын шешуге ат салысатын ұрпақ болуы тиіс. Осыған сәйкес сабаққа қойылатын қазіргі талаптар да мұғалімнен зор шеберлікті қажет етеді, мұғалім сабақ үрдісінде оқушы ізденісіне жол ашып, түрткі болатындай әдіс-тәсілдерді қажет оқушылардың ойлау қабілетін дамыту жүргізілетін сабақтың негізгі ерекшелігі болып табылады. География пәнінің басқа пәндерден ерекшелігі - бұл оқушылардың өздігінен ізденіп алған білімін толықтыруға қолайлы.

Оқушылардың география сабағында қызығушылығын арттыру үшін келесі әдіс-тәсілдерді қолдануға болады:

Практикалық жұмыстар: Оқушыларға географиялық объектілерді зерттеу, картографиялық жұмыстар орындау, жергілікті жерді зерттеу сияқты практикалық тапсырмалар беру арқылы оларға пәннің маңыздылығын көрсетуге болады.

Интерактивті технологиялар: Интерактивті тақталар, виртуалды саяхаттар, сандық карталар және басқа да технологиялық құралдарды қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады.

Жобалар мен зерттеулер: Оқушыларға өз бетімен жобаларды құруға, зерттеулер жүргізуге мүмкіндік беру олардың өзіндік білім алуына ықпал етеді. Мысалы, климаттық өзгерістердің әсерін зерттеу немесе туризмді дамытудың мүмкіндіктерін талдау сияқты жобалар.

Сыныптан тыс іс-шаралар: Географиялық қызметкерлермен кездесулер, экскурсиялар, географиялық олимпиадалар және конкурстар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады.

Оқу материалдарын көркемдеу: Оқушыларға географиялық карталар, сызбалар, фотосуреттер, видео материалдар көрсету арқылы олардың зейінін аударуға болады.

Сұрақ-жауап сессиялары: Оқушыларға географиялық сұрақтар қою арқылы олардың білімін тексеру және жаңа тақырыптарды талқылауға мүмкіндік береді.

Оқушылардың өзіндік жұмысы: Оқушыларға өз бетімен материалдарды зерттеуге, құжаттарды талдауға және есептер шығаруға мүмкіндік беру олардың білімін тереңдетуге көмектеседі.

Сыныптағы өзара қарым-қатынас: Оқушылар арасындағы өзара қарым-қатынасты нығайту, топтық жұмыстарға ықпал ету арқылы олардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға болады.

Оқушылардың қызығушылығын арттыратын тақырыптарды таңдау: Оқушыларға қызықтыратын тақырыптарды таңдау, мысалы, табиғи апаттар, ғарыш зерттеулері, экологиялық мәселелер сияқты тақырыптарды қарастыру.

Оқушылардың қызығушылығын бақылау және кері байланыс: Оқушылардың қызығушылығын бақылау, олардың пікірлерін сұрау және кері байланыс беру арқылы олардың қызығушылығын арттыруға көмектеседі.

Осы әдіс-тәсілдерді тиімді қолдана отырып, география сабағында оқушылардың қызығушылығын арттыруға болады.

Заманауи технологиялар география пәнін оқытудың сапасы мен тиімділігін арттыруға үлкен үлес қосады. Интерактивті тақталар, ГИС, виртуалды нағыз тәжірибелер және онлайн-ресурстар оқушылардың географиялық білімін тереңдетуге және практикалық дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Осы технологияларды тиімді пайдалану арқылы география пәнін оқыту әдістемесін жаңартуға және оқушылардың ғылыми дүниетанымын кеңейтуге болады.

География пәні мұғалімдері оқушыға отан сүйгіштікке тәрбиемен қатар туған еліміздің ерекше табиғат жағдайлары мен елдің байлығын мақтан ете алатын сапалы білім бере алуы қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. М. В. Кларин. Технология обучения; идеал и реальность. Рига эксперимент, 1999, 180 б.
2. «География және табиғат» ғылым педагогикалық журналы. №3, 2012ж. 12б.
3. Бухвалов В.А. Развитие учащихся в процессе творчества и сотворчества.-М: Центр «Педагогический поиск», 2000-144б.

ОДАРЕННОСТЬ, ТАЛАНТ, ГЕНИАЛЬНОСТЬ

Шульга Татьяна Юрьевна
Учитель географии
Школа-детский сад села Новорыбинка
Акмолинская область, Аккольский район

Одаренность - это совокупность ряда способностей, обуславливающая особенно успешную деятельность человека в определенной области. Это определение позволяет установить взаимосвязь между понятиями «одаренность» и «способности».

Способности - индивидуально-психологические особенности личности, являющиеся условием успешного выполнения продуктивной деятельности. Способность обнаруживается в процессе овладения деятельностью, насколько индивид быстро и основательно, легко и прочно осваивает способы ее организации и осуществления.

Непременная отличительная черта одаренного ребенка заключается в оригинальности мышления, выражающаяся в непохожести, нестандартности решения. Успешность усвоения учебного материала и способность к творчеству — наиболее известные признаки одаренности. В интеллектуальном и нравственном отношениях, такие дети превосходят своих одноклассников, чего нельзя сказать об уровне физического и эмоционального развития — оно находится в пределах возрастной нормы. Умственная активность, так ярко характеризующая любого одаренного ребенка, имеет непосредственное отношение к развитию способностей. Способности развиваются, вырастают из задатков при условии, что деятельность, которой занимается ребенок, должна быть связана с положительными эмоциями, приносить радость и удовольствие.

По форме проявления одаренности можно говорить о:

- Явная одаренность обнаруживает себя в деятельности ребенка достаточно ярко и отчетливо (как бы «сама по себе»). Достижения ребенка столь очевидны, что его одаренность не вызывает сомнения.
- Скрытая одаренность проявляется в атипичной, замаскированной форме, она не замечается окружающими. В результате возрастает опасность ошибочных заключений об отсутствии одаренности такого ребенка.

Можно дифференцировать:

Решающими показателями здесь выступают темп психического развития ребенка, а также те возрастные этапы, на которых одаренность проявляется в явном виде. Необходимо учитывать, что ускоренное психическое развитие и соответственно раннее обнаружение дарований далеко не всегда связаны с высокими достижениями в более старшем возрасте. В свою очередь, отсутствие ярких проявлений одаренности в детском возрасте не означает отрицательного вывода относительно перспектив дальнейшего психического развития личности. Существует определенная зависимость между возрастом, в котором проявляется одаренность, и областью деятельности.

Одаренность обычно проявляется в разносторонних способностях и граничит с талантом.

Талант - высокий уровень способностей человека к определенной деятельности. Это сочетание способностей, которые дают человеку возможность успешно, самостоятельно и оригинально выполнить определенную сложную трудовую деятельность, это способности к определенной деятельности, проявляющиеся как творчество.

Талант - это высокий уровень развития, прежде всего специальных способностей. Это совокупность таких способностей, которые дают возможность получить продукт деятельности, который отличается новизной, высоким уровнем совершенства и общественной значимости.

О наличии таланта следует делать вывод по результатам деятельности человека, которые должны выделяться принципиальной новизной, оригинальностью подхода.

Гениальность - высочайший уровень одаренности личности, воплощается в творчестве, которое имеет историческое значение для жизни общества. Гений, образно говоря, создает новую эпоху в своей области знаний. Для гения характерны творческая продуктивность, овладение культурным наследием прошлого и вместе с тем решительное преодоление старых норм и традиций.

Не стоит смешивать понятия «одаренность», «талант», «гениальность». Одаренность понимается как комплекс задатков, способностей, интереса, мотивации к определенной (специфическая одаренность) или разноплановой (общая одаренность) деятельности. Талант же понимается как творческая одаренность, а гениальность – высшая ступень развития одаренности. Гениальный человек создает уникальные творения, которые признаются цивилизацией, в связи с этим, появление гения среди человечества является очень редким явлением.

БАЛАНЫҢ ЗЕРТТЕУ ПОЗИЦИЯСЫ – ДАРЫНДЫЛЫҚТЫ ДАМУ ФАКТОРЫ

Батыргалиева Айгулим Габитовна

Ақтөбе қаласы

**Дарынды жасөспірімдерге арналған Ақтөбе облыстық мамандандырылған
«Білім-инновация» лицей-интернатының тарих пәні мұғалімі, магистр**

Қазіргі таңдағы әлемдік ғылым мен білім беру саласындағы жетістіктерге негізделген жаңа жүйе еліміздің білім беру саласына терең енгізіліп отыр. Себебі, бүгінгі қоғамға қабілетті адамдар қажет. Бұл ең алдымен қоғамның ерекше шығармашылық тұлғаға деген қажеттілігінен туындайды. Сол себепті де дарындылық мәселесі қазір өзекті мәселеге айналып отыр. Бұл өзгерістер өз кезегінде болашақ интеллектуалды ұлтты қалыптастырудың кепілі болмақ. Дарынды балаларға білім беруді ғылымның бүгінгі даму дәрежесіне сәйкес жүргізу ерекше дарынды балалардың интеллектуалдық дамуын қанағаттандыруды қамтамасыз етеді. Әр баланың туа біткен икемдігі болады. Олар қолайлы жағдайларда қабілеттерге айналады. Ештеңеге қабілеті жоқ балалар болмайды. Баланы ізденушілікке баулу, оған зерттеу дағдысы мен білігін игерту, бүгінгі білім беру саласының маңызды міндеті болып саналады.

Білім берушінің алдындағы басты назар аударатын негізгі міндеттердің бірі – дарынды балаларды анықтап, оларға адамгершілік, көшбасшылық қасиеттерді дарытумен қатар шығармашылыққа үйрете отырып, терең біліммен қаруландыру. Себебі, интеллектуалдар шығармашылыққа жақын сараптай алатын, байланысын сезе алатын өте жақсы дамыған оқушылар өз қатарларынан өзгешелініп тұрады. Олар өздерін қызықтыратын сұраққа үнемі жауап іздеп, білім құмарлықтарымен және өзіндік ізденімпаздықтарымен көзге түседі. Дарындылық - ол жоғары потенциалдығы бар шығармашыл тұлға; өзінің алдына ғылыми-техникалық мәселелерді қойып және оны өздігінен шеше білетін адам.

Дарынды оқушымен жұмыс жүйесінде мұғалім маңызды орын алады. Балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту күрделі және көп қырлы процесс. Ең алдымен мұғалімнің шығармашылық әлеуетін дамыту арқылы, оның шығармашылық қызметінің тәжірибесін жетілдіру арқылы жүзеге асырылады. Оқушының болашақтағы мамандығына байланысты кәсіби тағдыры да жақсы мұғалімге байланысты болмақ. Баланың бойында күш қуаты жеткілікті, шын дарынды екеніне сендіру – ұстаз бойындағы құдіретті күш, өйткені сенім үлкен жеңіске жетелейді. Бұл өз тәжірибемде бірнеше мәрте дәлелденген жағдай. Яғни, өзінің дарындылығына сенімі толық орныққанда ғана оқушы жетістікке

жеткен болатын. Оқушыларды шығармашылыққа баулу үшін тағы бір қажеттілік бұл баланы психологиялық дайындықтан өткізу. Психологиялық дайындық, яғни педагогтың психологиялық әсері шығармашылық кезеңде баланың шабытын оятып құлшындырып отырады. Шығармашылық шеберлік үшін, зерттеушілік қызмет үшін оқушыға ұстаздың берер психологиялық әсері бұл біреумен салыстыру емес, керісінше: «Сенің қолыңнан бәрі келеді», «Сен қабілеттісің», «Сен зерттеу қызметін орындай аласың», «Үйрене аласың, біліміңді қорғай аласың!» деп баланың еркін билеп, сенім білдіру және де оқушының кішкентай жетістігі болса да жоғары бағалап, мадақтап, көтермелеу, көмектесе отырып шығармашылық сәтте оқушыға құптаушылық көзқарас білдіру маңызды. Оқушылар үшін педагог өзін қарапайым жан есебінде таныта білу, оқиға, сюжет, образ жасауда оларға бағыт көрсету арқылы оқушылардың қойған сұрақтарына шын пейілмен жауап беру ұстазға міндет деп білемін.

Әр адамдарға бере алатын ең жақсы нәрсе, сонымен бірге оларды өздеріңізге тартудың тағы бір жолы оған жоғары баға беру. Бұл жақсы нәтижеге әкеледі. Джек Визельдің айтуы бойынша «Өз күшімен миллионер болған жүз адамды зерттеу барысында, олардың жалғыз ортақ қасиетін анықтады. Іскер кісілердің барлығы басқа адамдардың тек жақсы қасиетін көре алатындығы». Ал, Конфуций: «Адамгершілігі барлар, басқаларға тірек болады, осыны өздері де қалайды, басқаларға жетістікке жетуге көмектеседі, өзі де сол жетістікке жетуді қалайды» - деген екен.

«Бізге туғаннан берілген дарын өңделмеген алмазға ұқсайды. “Сібір кенінен” алынған мөлдір, қатты тас тәріздес (бірақ алмаз қаншалықты тамаша болса да, маржан тас екеуінің айырмашылығы жер мен көктің айырмашылығындай) маржан тас деп ерен еңбекті қажет ететін тегістелген алмазды айтамыз” - деп А.Владимиров айтқандай алдымызға келген оқушының бойындағы дарындылығын шыңдау ұстазға ерен еңбекті жүктеп отыр. Өйткені білім беру жүйесін жаңғырту жағдайында білім беру ұйымы мен мұғалім үшін жаңа идеяларсыз, көзқарастарсыз, заманауи технологияларсыз, оқушылар мен педагогтардың бірлескен жұмысынсыз сапалы білім беру мүмкін емес. Педагогикалық процесте балалардың дарынын ашуда оқушы мен мұғалімнің ынтымақтастығы шешуші рөл атқарады.

Интеллектуалдық және шығармашылық қабілеті жоғары балалардың өз бетімен білім алу мүмкіндігі болуы тиіс. Себебі, шығармашылық іс-әрекет оқушылардың жеке қасиеттерін, өз бетінше ізденуін, ойлауын дамытуға ықпал етеді.

Дарындылық пен шығармашылықты дамытудың түрлі жолдарының ішінде баланың өзіндік зерттеу тәжірибесі әлдеқайда тиімді болып табылады. Зерттеушілік, ізденушілік – бала табиғатына тән құбылыс. Белсенділікке оның жеке дамуына, өзіндік көзқарасының қалыптасуына игі ықпал етеді. Зерттеу қызметі баланың тез өсіп келе жатқан ақпарат ағынын игеру, ондағы бағдарлау және материалды жүйелеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Балалық шақтағы жоғары шығармашылық әлеуеттің ең жарқын және маңызды көрінісі әр түрлі формада болуы мүмкін және шығармашылық даму процесінде жоғары сатыға көтеріліп, өзгеретін баланың зерттеу белсенділігі болып саналады.

Оқушылар қоршаған ортамен таныса отырып, өзіндік зерттеу әрекетінің көмегімен жаңа білімді дайын күйінде емес өзі ашады.

Барлық балалар үшін білім мен тәрбиенің басты мақсаты - олардың кейіннен кәсіби қызметке енуі үшін барлық қабілеттер мен таланттардың ашылуы мен дамуына жағдай жасау. Сонымен, баланың даралығын қолдау және дамыту, жоғалтпау, оның қабілетінің өсуін бәсеңдетпеу - дарынды балаларды оқытудың ерекше маңызды міндеті. Шығармашылық зерттеушілік ізденіс адам үшін екі түрлі көзқараспен маңызды: бір жағынан - жаңа өнімге қол жеткізуінде, екінші жағынан – ізденіс процесінің мәнділігінде. Сондықтан, қазіргі мектептің тәжірибесінде білім алудың белсенді формаларымен таныстыруға бағытталған білім беру технологиясы ретінде оқушылардың ғылыми-зерттеу қызметі кеңінен таралуда.

Бүгінгі білім беру саласының маңызды міндетінің бірі баланы ізденушілікке баулу, оған зерттеу дағдысы мен білігін игерту. Зерттеушілік, ізденушілік бала табиғатына тән құбылыс. Онсыз баланың потенциалдық қабілетін ашу, дамыту мүмкін емес. Оқытудың зерттеу әдісі жаңа білімді дамыту процесін ұйымдастыруды қамтиды. Зерттеу шын мәнінде белгісіз, жаңа білімді іздеу процесі, танымдық іс-әрекеттің бір түрі. Қазіргі таңдағы әлемдік ғылым мен білім беру саласындағы жетістіктерге негізделген жаңа жүйе еліміздің білім беру саласына терең енгізіліп отыр. Дарындылық - белгілі бір әрекет саласында ерекше жетістікке жеткізетін адам қабілеті дамуының жоғары деңгейі. Жалпы ол балаға табиғаттан дарыған, сондықтан небір зерттеушілікке ол бала күнінен құмар болады және ол белгісізге қатысты сұрақтар мен проблемаларды өз бетінше қоюда көрінеді. Жасөспірім кезінде ол проблемалар мен танымдық міндеті дербес тұжырымдау кезеңіне өтеді, бұл адамның белгілі бір білім саласына немесе іс-әрекетіне тұрақты жеке мүдделердің көрінісінде көрінеді. Үнемі солай қандай да бір мәселені шешу үшін даму бағытында болады. Кез келген баланы дамытуға қолайлы орта ұйымдастыру үшін алдымен бастапқы негізді біліп алған жөн. Яғни оқушының негізгі мотивациясының деңгейі мен логикалық ой-өрісін бағамдау қажет. Бұл туралы Эйр де айтып кеткен болатын. Выготский бойынша «Жақын арадағы даму аймағы» теориясы негізінде балалардың өзекті қабілеттерінің деңгейлерін бағалаудың тиімді екендігін баса айтады. Эйр тым күрделі жұмыс балаларға қиын орындалатын және олардың ынтасын жоятын жұмыс болып көрінетіндігін дәлелдеген (2001). Шынымен де мұндай тапсырмалар оқушылардың өздеріне деген сенімсіздігін арттырып, пәнге қызығушылығын кемітеді. Зерттеу белсенділігін жүзеге асыру балаға әлемнің еріксіз ашылуын, белгісізді белгілі, шығармашылық бейнеге айналдыруды қамтамасыз етеді.

Қазіргі педагогикада зерттеуді жүзеге асырудың үш деңгейі ерекшеленеді:

1. Мұғалім проблеманы қояды және оны шешудің стратегиясы мен тактикасын белгілейді, ал шешімнің өзін білім алушы өзі табуы керек;
2. Мұғалім мәселені шешеді, бірақ оқушы оны шешудің әдісін өзі іздейді (бұл деңгейде ұжымдық іздеуге рұқсат етіледі).
3. (Жоғары деңгей). Мәселені қою, оның зерттеу әдістерін іздеу және шешімді әзірлеу білім алушылардың өз бетінше жүзеге асырылады.

Тарих сабағындағы оқушылардың зерттеу жұмысы екі бағыт бойынша ұйымдастыру қажет етеді:

- 1) Сабақ шеңберіндегі оқу-зерттеу қызметі: проблемалық сабақтар, практикалық және зертханалық сабақтар, сабақ шеңберіндегі жобалар, тарихи зертханалар, конференция сабақтары т.б.
- 2) Сабақтан тыс оқу-зерттеу қызметі: сабақ шеңберіндегі қызметтің қисынды жалғасы, қызығушылықтары бойынша жобалық жұмыс, оқу-зерттеу жұмыстары, зияткерлік марафондар, олимпиадалар мен конференциялар. Сондай-ақ, сабақтан тыс қызмет әр түрлі нысандарды қамтиды: жеке шығармашылық (ғылыми) жұмыстар, ұжымдық оқу-ғылыми зерттеу (шығармашылық жұмыстар) ғылыми жұмыстар мұғалім-оқушы, мектеп конференциялары т.б.

Дарынды оқушылармен жеке жұмыс жүргізіледі (көбінесе сабақтан тыс, себебі ғылыми жетекшілік қажет). Сондай-ақ, таңдау бойынша курстар, факультативтер, үйірмелер де зерттеу жұмысының үлкен мүмкіндіктерін ашады. Және де мектеп, аудан облыс мұражайындағы іздеу-зерттеу мен өлкетану жұмыстары балардың зерттеулері үшін ерекше қызықты болып табылады. Зерттеуші зерттеу жолдарын анықтағанда, алдымен өзекті тақырыпты таңдау, мақсатын, жаңашылдығын анықтау, жобаға қатысты мәлімет жинау, күнделік жүргізу арқылы оқушыға шығармашылық мүмкіндік беру керек. Жоба бойынша материал жинақтап, жазып оған жоспар құру оны алдын ала қорғауды өткізе отырып, жобаны жан-жақты дамыту ғылыми жетекшімен бірлесіп жасалатын жұмыс болып саналады.

Осы тұрғыда өзім жұмыс жасайтын лицейдің білім сапасын арттыруда, зияткерлік олимпиадалар мен ғылыми жобаларға дайындаудағы жүйемен бөлісетін болсам, оқушылардың олимпиадаға дайындығын, ғылыми-зерттеу жұмысын орындауын қадағалау жүйесіне күн сайын оқушының дайындыққа келуі, олимпиадаға дайындық сабақтарына қатысуы, оқушы дайындыққа келмеген жағдайда себебін білу сол жетекші ұстаздарға міндеттелген. Осы олимпиадаға дайындықты жүргізу барысында аптасына бір немесе екі аптада бір олимпиада оқушыларын сергіту мақсатымен іс-шаралар ұйымдастыру маңызды болып табылады, оқушының аптада бір рет өз сыныбының іс шарасына қатысуы, бұл жерде оқушы олимпиадада активити үшін емес, шынайы білім үшін дайындалуы керек екенін ескертіп, мұғалім оны соған дағдыландыру қажет. Сабақтан тыс уақытта өз бетінше алып жатқан білімді бекіту үшін зерттелген оқулықтар, қосымша материалдар нәтижесінде эссе, кемінде екі аптада бір олимпиада оқушыларына емтихан жасау, емтиханды жасалған апта ішінде тексеріп оқушыларға нәтижелерін ұсыну, нәтижеге қарап оқушылардың рейтингін шығару, емтиханды оқушылармен бірге талдау, оқушыларды жарыс атмосферасына еңгізу мүмкіндігін жасау сақталған. Осы жүйе негізінде жүргізілген жұмыс нәтижесінде оқушыларым жалпы білім беретін пәндер бойынша бірнеше мәрте соңғы бесжылдықта да облыстық, республикалық зияткерлік олимпиададан алтын, күміс, қола медаль алып жеңіс тұғырынан көрінсе, 2022 жылы республикалық ғылыми жобалар конкурсында зерттеу жұмысын жүргізген оқушым жеңімпаз атанып І орынды, 2020 жылы халықаралық ғылыми жобалар конкурсында да тарих пәнінен зерттеу жұмысын орындағандар жүлделі бірінші орынды иеленген болатын. Бұл үлкен қажырлы еңбек пен жүйелі бірлескен жұмыс нәтижесі еді. Оқу-зерттеу жұмысында оқушыларға мотивация беру-негізгі мәселенің бірі, себебі оны білімге қызығушылығын, ынтасын ояту, еңбекқорлықпен жұмыстандыру, мақсат қою оған жетуге талпындыру маңызды. Оқушылардың ғылыми-шығармашылық жұмыстарын ұйымдастыру процесі қазіргі білім беру ұйымы мен мұғалім үшін өте маңызды да өзекті. Себебі, шығармашылық іс-әрекет оқушылардың жеке қасиеттерін, өз бетінше ізденуін, ойлауын дамытуға ықпал етеді.

Дарындылық пен шығармашылықты дамытудың түрлі жолдарының ішінде баланың өзіндік зерттеу тәжірибесі әлдеқайда тиімді болып табылады. Зерттеушілік, ізденушілік – бала табиғатына тән құбылыс. Белсенділікке оның жеке дамуына, өзіндік көзқарасының қалыптасуына игі ықпал етеді. Оқушылар қоршаған ортамен таныса отырып, өзіндік зерттеу әрекетінің көмегімен жаңа білімді дайын күйінде емес өзі ашады. Шығармашылық зерттеушілік ізденіс адам үшін екі түрлі көзқараспен маңызды: бір жағынан жаңа өнімге қол жеткізуінде, екінші жағынан ізденіс процесінің мәнділігінде. Сондықтан, қазіргі мектептің тәжірибесінде білім алудың белсенді формаларымен таныстыруға бағытталған білім беру технологиясы ретінде оқушылардың ғылыми-зерттеу қызметі кеңінен таралуда. Оқушы үнемі мұғалім назарында, бақылауында болуы қажет. Қателіктерді, толықтыруларды бірігіп жасаса оқушы мұғалім тарапынан өзіне деген үмітті жақсы сезініп, оны ақтауға тырысады. Және де ата-ана, мұғалім және баланың арасындағы ынтымақтастық зерттеу жұмысының нәтиже беруіне әкеледі. Дарынды балаларды іздеу, оларды оқыту мен тәрбиелеу қоғам үшін бүгінгі күні өте қажет, себебі дарынды адам басқаға қарағанда қоғамға көп пайда әкеледі. Жаңа технологиялардың дамуы жағдайында стандартты емес ойлау қабілеті бар, жаңа міндеттер шеше алатын адамдарға сұраныс артты. Әрбір дарынды адам, еңбекке бейім, ол шығармашылық тапқырлықпен жігерлі еңбек етеді. Яғни, дарынды баланың бойынан табылатын асыл қасиеттердің, өмірге құштарлық, биік ізгіліктің бәрінің кілті — мыңды жығатын білімде. Зерттеу-дарынды балаларды оқытудың негізі. Дарынды балаларды оқытуда зерттеу әдісін қолдану қажеттілігі олардың табиғи қызығушылығын, қоршаған ортасына деген құштарлығының басымдылығымен түсіндіріледі. Яғни, білімді дайын күйінде емес, өзіндік зерттеу әрекетінің көмегімен ашады. Қорыта келгенде, Питер Клайннің сөзімен айтсақ, «Балаға өз бетімен зерттеуге мүмкіндік туғызған сайын одан әрі жақсы оқи түседі». Осылайша,

ғылыми-зерттеу қызметі мотивацияның жоғарылауына және сәйкесінше білім беру сапасының жақсаруына әкеледі.

Қолданған әдебиеттер:

1. Леонтович А.В. Дүниетанымды қалыптастыру тәсілі ретінде зерттеу қызметі. // Халықтық білім, № 10, 2005.
2. Білім беру жүйесіндегі жаңа педагогикалық және ақпараттық технологиялар / ред. Е. С. Полат-М.: 2004
3. Пахомова Н. Ю. Жобалық оқыту-бұл не? // Әдіскер, №1, 2004. - Б. 42.
4. Оқушылардың зерттеу қызметін дамыту. Әдістемелік жинақ. — М.: халықтық білім, 2001. — 272 б.
5. Кушко А. В. Научно-практические семинары в системе методической работы школы по теме «Организация научно-исследовательской деятельности учащихся» [Текст] // Практика административной работы в школе. — М: Сентябрь — 2002. № 1.
6. Холодная М.А. Эволюция интеллектуальной одаренности от детства к взрослости: эффект инверсии развития/ М.А.Холодная // Психологический журнал, -2011.-- №5.-С.69-78
7. Вахтеров В.П. Избранные педагогические сочинения.-М. Педагогика, 1987
8. Шумакова Н.Б. Обучение и развитие одаренных детей.-М.: Издательский дом РАО,
9. Пустоселова О.В. Исследовательская позиция в обучении как источник и результат творческого развития ребенка. Образовательный альманах №1 2017
10. Фельдштейн Д.И. Психология становления личности.-М.: Международная пед. Академия, 1994.

**РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ И ПРАВОВОЙ ГРАМОТНОСТИ
В РАБОТЕ С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ НА УРОКАХ ИСТОРИИ И ПРАВА**

Бурбаева Гульнура Саламатовна
Учитель истории и географии,
Средняя общеобразовательная школа-гимназия №9, г. Актобе

Аннотация. Статья "Развитие критического мышления и правовой грамотности в работе с одаренными детьми на уроках истории и права" анализирует влияние специально организованного учебного процесса на формирование критического мышления и правовой грамотности у одаренных детей. Автор исследует основные подходы к работе с одаренными детьми, оценивает их вклад в повышение качества образования и предлагает практические рекомендации по организации учебного процесса для таких детей. Статья будет полезна педагогам, психологам, родителям одаренных детей, а также всем, кто интересуется проблемами современного образования и развития человеческого потенциала.

Современное образование сталкивается с необходимостью не просто передачи знаний, но и формирования у учеников критического мышления, творческих способностей, умения анализировать информацию и решать проблемы. Особую роль в этом процессе играет работа с одаренными детьми, обладающими особым потенциалом. Одаренные дети отличаются от своих сверстников не только высоким интеллектом, но и способностью к аналитическому мышлению и критическому мышлению. Развитие критического мышления и правовой грамотности является важной задачей образовательной системы, особенно в области истории и права.

Критическое мышление и правовая грамотность являются необходимыми составляющими успешного обучения. Но для правильного понимания информации необходимо растолковать **основные понятия**:

Критическое мышление - это способность анализировать информацию, оценивать ее достоверность, формулировать собственное мнение, выдвигать аргументы и делать обоснованные выводы. В современном мире, насыщенном информацией, эта способность стала особенно важной.

Иначе говоря, это научиться хорошо мыслить. Это мышление, соответствующее высоким стандартам мышления. Я могу хорошо думать о чем угодно самыми разными способами. Я могу сделать вывод, что один результат более точен, чем другой. Я могу видеть последствия более четко, чем я видел их раньше. Я могу сосредоточиться на наиболее важных аспектах проблемы. Я могу понять, что достаточно много думаю о чем-то. Стандарты - это попытка критического мышления заложить основу качественного компонента. Как и компоненты, стандарты представляют собой набор концепций. Когда я думаю о чем-то правильно и ясно, я думаю об этом хорошо. Научиться логически мыслить означает овладеть как компонентами, так и такими стандартами, как точность, ясность, важность и компетентность. Такие концепции являются стандартами критического мышления [1].

Критическое мышление необходимо для того, чтобы человек стал социализированным, находил подходящие решения проблем, с которыми он сталкивается; избегал заблуждений при принятии решений в отношении ситуаций, с которыми он сталкивается в жизни; и чтобы он мог мыслить свободно, автономно и независимо.

Правовая грамотность - это понимание основ правовых норм, умение защищать свои права и интересы, а также способность к гражданской позиции и активному участию в жизни общества.

Правовая культура - это общий уровень знаний и объективное отношение общества к праву; совокупность правовых знаний в виде норм, убеждений и установок, формирующихся в процессе жизнедеятельности. Она проявляется в работе, общении и поведении субъектов взаимодействия. Она формируется под воздействием системы культурно-правового воспитания и переподготовки [2]. Система воспитания правовой культуры определяется научными представлениями о структуре правосознания. Ее исходным элементом является правовая грамотность: общее знакомство с правовыми основами государства, видами права и нормами, регулирующими отношения людей на основе закона [3].

Какова же роль истории и права в формировании критического мышления и правовой грамотности?

История - это не просто совокупность фактов, а сложная система взаимосвязанных событий, явлений и процессов. Изучение истории развивает у учеников способность анализировать исторические события, устанавливать причинно-следственные связи, сравнивать разные точки зрения и делать обоснованные выводы. Право - это система норм, регулирующих отношения в обществе. Изучение права помогает ученикам понять смысл правовых норм, освоить способы защиты своих прав и интересов, а также развить правовую культуру.

Существует определенная специфика работы с одаренными детьми на уроках истории и права.

Одаренные дети часто обладают высоким уровнем интеллектуального развития, способностью к абстрактному мышлению, самостоятельной работе и творчеству. Их особенности необходимо учитывать при организации учебного процесса:

Таблица 1

Особенности одаренных детей в организации учебного процесса [4]

Индивидуализация обучения	Одаренные дети нуждаются в индивидуальном подходе и специально разработанных образовательных программах,

	которые учитывают их индивидуальные особенности и потенциал
Проблемное обучение	Для развития критического мышления следует использовать проблемные ситуации, задания на анализ и синтез информации, а также упражнения на формулирование собственного мнения
Проектная деятельность	Проектная работа позволяет одаренным детям глубоко погрузиться в тему, проявить творческие способности, развить навыки исследования, презентации и командной работы
Участие в конкурсах и олимпиадах	Конкурсы и олимпиады могут стать мощным стимулом для развития творческих способностей и увеличения мотивации к обучению

Необходимо разработать практические рекомендации для одаренных детей.

Таблица 2

Практические рекомендации для организации учебного процесса одаренных детей[5]

Использовать исторические источники	Проводить дискуссии и дебаты	Создавать проекты с правовой тематикой	Использовать методы ролевой игры
Анализ исторических документов, картин, картографических материалов развивает у учеников критическое мышление и способность к историческому анализу	Дискуссии по историческим и правовым темам развивают у учеников способность аргументировать свою позицию, учитывать разные точки зрения и строить диалог	Например, проект о правах человека, проекты о защите окружающей среды, проекты о гражданском обществе и т.д.	Ролевые игры позволяют ученикам погрузиться в правовую ситуацию, понять смысл правовых норм, отработать навыки защиты своих прав и интересов

Одной из основных задач при работе с одаренными детьми является стимулирование их аналитического мышления. Также важным аспектом является формирование правовой грамотности у детей. Уроки истории и права могут быть использованы для знакомства с основными правовыми нормами, принципами права и правовой системой государства. Для одаренных детей можно проводить анализ юридических документов, дискуссии на правовые темы.

Для развития критического мышления и правовой грамотности у одаренных детей на уроках истории и права можно использовать следующие методики [6]:

1. Обсуждение актуальных правовых проблем и исторических событий с помощью дебатов, ролевых игр и обсуждений в малых группах. Это поможет детям развить аналитические и аргументационные навыки.
2. Изучение исторических законов и правовых норм, а также их влияние на современное общество. Это поможет детям понять важность соблюдения законов и правил.
3. Проведение кейс-стади, чтобы дети могли анализировать конкретные ситуации и принимать обоснованные правовые решения.
4. Организация визуальных презентаций и проектов на темы истории и права, чтобы развить у детей навыки презентации и аргументации своих идей.
5. Самостоятельное изучение правовых документов и исторических источников, а также их критический анализ.
6. Проведение ролевых игр, где дети могут примерять на себя роль юриста, историка или политолога, чтобы лучше понять и оценить свои собственные знания и умения.

Правовая грамотность учеников в школе играет важную роль в их повседневной жизни и формировании гражданской ответственности. Важно, чтобы ученики были осведомлены о своих правах и обязанностях, понимали основные нормы законодательства и правила поведения в обществе.

Для повышения правовой грамотности учеников в школе можно проводить различные мероприятия и меры, такие как[7]:

1. Организация правовых бесед и лекций, на которых обсуждаются основные правила поведения и ответственности перед законом.
2. Проведение тематических уроков на уроках обществознания и права, где ученики могут изучить основные нормы законодательства.
3. Осуществление профилактической работы по предотвращению правонарушений и формированию уважительного отношения к закону.
4. Проведение дискуссий и игровых мероприятий, направленных на развитие навыков правильного анализа ситуаций и принятия обоснованных решений на основе знания законодательства[8].
5. Создание школьных проектов, направленных на повышение осведомленности учеников о правах и обязанностях граждан[9].

Все эти методики помогут одаренным детям не только углубить свои знания в области истории и права, но и развить критическое мышление и правовую грамотность, что будет полезно им в будущем. Развитие правовой грамотности учеников поможет им стать более ответственными гражданами, способными соблюдать законы и правила общества, а также умеющими защищать свои права и интересы[10].

Развитие критического мышления и правовой грамотности - важные компоненты современного образования.

Работа с одаренными детьми в истории и праве может стать мощным инструментом для формирования у них этих важных компетенций. Использование индивидуального подхода, проблемного обучения, проектной деятельности и других современных методов позволяет одаренным детям проявить свой потенциал, глубоко погрузиться в тему, развить творческие способности и подготовиться к успешной жизни в современном мире.

Список использованной литературы:

1. Nosich, G. M. (2018). Disiplinlerarası Eleştirel Düşünme Rehberi. Ankara: Anı Yayıncılık;
2. Ashirova, Z., Sydykova, Z., Yerkekul, Z., Kuanyshbayeva, Z., & Uristenbekova, G., (2021). Problems of education of legal culture of students. Cypriot Journal of Educational Science. 16(6), 3124-3132;
3. Mimoso, M. J., Anjos, M. do R., & Miranda, C. (2018). Legal clinics, a challenge for the teaching of law. New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences, 5(3), 101–108;
4. Кузнецова Н.В. Образование одаренных детей: проблемы и перспективы. // Современное образование. - 2019. - № 1;
7. Кудрявцева Т.В. Развитие творческого потенциала одаренных детей. // Педагогический журнал. - 2019. - № 5;
8. Ерофеев И.В. Индивидуализация обучения одаренных детей в школе. // Педагогика. - 2020. - № 10;
9. Панов В.И. Одаренные дети: психология и педагогика. - М.: Просвещение, 2019;
10. Выготский Л.С. Педагогическая психология. - М.: Академия, 2020;
11. Исаев Е.И. Психология одаренности. - М.: Педагогический университет "Первое сентября", 2017;
12. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. - М.: Педагогика, 2019.

ТАРИХ ПӘНІНЕН ДАРЫНДЫ БАЛАМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДА «ОҚУ МЕН ЖАЗУ АРҚЫЛЫ СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУДЫ ДАМУЫТҰ ӘДІСТЕРІНІҢ ТИІМДІЛІГІ

Давулбаева Жанмира Мухамбеткалиевна

Ақтөбе облысы, Мұғалжар ауданы

**№ 4 Қандыағаш қалалық жалпы білім беретін орта мектебінің
тарих пәні мұғалімі**

Қытайдың ұлы данышпаны Конфуций: «Бір жылдығыңды ойласаң - күріш ек, көп жылдығыңды ойласаң ағаш ек, болашағыңды ойласаң бала оқыт» деген екен. Бұдан оның терең философиясында елдің болашағы бала, бала елдің тірегі, баланы қалай оқытсаң, қалай тәрбиелесең елдің өміршендігі сонда екендігін айтқысы келгенін түсінеміз. Ал, оларға тәлім-тәрбие беретін шәкірттің ойын, мінезін түзеп, тағылымды танымын, тәлімді-өнегесін бойына дарытатын тұлға - ұстаз.

Қай қоғамда да істің тетігін маман шешеді деген қағида негізінде шындық бар, яғни білім сапасының көтерудің бір тетігі ұстазға байланысты. Әрбір мемлекеттің өсіп-өркендеуінің, бәсекеге қабілетті болуының ең басты ошағы - ұстаз берген білім. Сондықтан да дамудың ең биік көкжиегінен көрінгісі келетін кез-келген мемлекет, ең алдымен, білім беру саласын дұрыс жолға қойып, сапасын көтеруді мақсат етеді.

Өзен қайтсе ұлғаяды? Өзіне келіп құйылған бұлақтардың бәрін қабылдай берсе, білімділікте солай, құр оқып қана қоймай, шәкірт бойына білім нәрін сіңіре білсек ғана, оқушылардың оқулықтан тыс алатын ақпарат көздерін ескере отырып, білетін нәрсені қолдануға жағдай жасау, баланың біліміне сүйену арқылы өзіне деген сенімін қалыптастырумыз керек.

Иә, әр оқушының ішкі жан дүниесі ашылмаған сыр сандық. Оны аша білу үлкен зерделікті қажет етеді. Жас ұрпақтың дарыны мен талантын ашу шығармашылық қабілетін жетілдіру, олардың өзіне деген сенімін нығайту, өмірде өз жолын таңдауына, еліне, жеріне деген сүйіспеншілігін арттыру, өмірдің қандай қиын қыстауы болмасын өз орнын табуына түрткі болу біздің міндетіміз.

Қазіргі заманда елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алып келеді. Бұл педагогика теориясы мен тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр. Білім беру парадигмасы өзгереді, білім берудің жаңа мазмұны пайда болды. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту туралы 2012 жылдың 27 қаңтардағы мемлекет басшысының «Әлеуметтік экономикалық жаңғырту - Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына жолдаған жолдауына сәйкес, үкіметке «оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөнінде ұлттық іс-қимыл жоспарын бекіту» туралы тапсырма берілген.

Сол тапсырма негізінде «Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары» қабылданды. Ұлттық жоспардың мақсаты - Қазақстан Республикасындағы мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту үшін жағдай жасау болып белгіленген.

Біздің бүгінгі білім беру жүйесі негізгі бағыты оқушылардың білімі мен іскерлік дағдысын кеңейту, олардың мәдениеттілігін арттыру, қабілеттерін, шығармашылық мүмкіндіктерін, жеке даралығын, гуманистік құндылық жүйелерін қалыптастыруды мақсатты түрде дамыту болып табылатын әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағытталған.

Білім беру саласындағы әлемдік білім кеңістігіне ұмтылуға байланысты жасалынып жатқан талпыныстар мектеп оқушыларының дербестігін, ізденімпаздығын, белсенділігі мен шығармашылық мүмкіндіктерін дамытуды талап етеді. Сондықтан

оқушылардың мектепте оқып жүрген кезінде олардың ойлау белсенділігін дамытып, білімі мен біліктіліктерін өмірдің жаңа жағдайында пайдалана білуге қажеттігі туындайды. Бұл міндеттердің жүзеге асуы оқушылардың шығармашылық іс-әрекеттерінің оңтайлы ұйымдастыруға тікелей байланысты.

Осыған байланысты, білім беру жүйесінің алғашқы міндеттерінің бірі болып ұлттық және жалпы адами құндылықтар негізінде, ғылым мен тәжірибе жетістігі негізінде тұлғаның дамуы мен кәсіби қалыптасуына жағдай жасау арқылы ой-өрісті кеңейту, бала тұлғасын әлеуметтік өміріне бейімдеу, қоғам мен еңбек нарығының ауыспалы қажеттіліктеріне жылдам бейімделуіне себеп болатын функционалдық сауаттылықты қалыптастыру.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға өмірдің түрлі саласында кездесетін шынайы және өзекті мәселелерді шешуге, тәжірибелік-бағытталған, бейімделген тапсырмалар мүмкіндік береді. Мұндай тапсырмалардың мазмұны күнделікті өмірге қажетті ақпараттан тұрып, жеке адам үшін де, қоғам үшін де, өзекті болып отыр.

Баланы мектеп қабырғасынан бастап шығармашылық ойлауға, қалыптан тыс шешімдер қабылдауға, практикалық әрекеттерге дайын болуға үйрету керек. Оған дайын болуға қазіргі уақытта оқу үрдісіне жаңа технологияларды қолданудың мәні зор делініп жүр.

Жалпы педагогикада баланы оқыту мен тәрбиелеудің мақсаты – жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру болып табылғандықтан, бұл жерде жаңа технология бойынша әдістемелік жүйенің басты компоненті- оқыту мақсаты болып табылады. Бірақ, бұл мақсат өздігінен дамуға ұмтылған жеке тұлғаны қалыптастыру, сондықтан оның өзіндік танымдық іс-әрекеті белгілі бір дәрежеде белсенділенуі қажет. Жаңа мақсат жеке тұлғаны қалыптастыру үшін оқытудың әдістерін өзгертуін талап етеді.

Қазіргі таңда жалпы білім беретін жақтары ашылып жатқанымен, оқушылардың жеке басының қабілеттілік жақтарына терең үңіле бермейміз. Сондықтан, бала бойындағы дарындылықты одан әрі қарай ұмтылдырып дамыту мектептің алдындағы басты мәселе. «Дарынды бала дегеніміз -айрықша жетістіктерімен ерекшеленетін және іс-әрекет барысында жетістіктерге ұмтылатын баланы айтады».

Солардың бірі - Қазақстанда 1997 жылдан бастап етек жая бастаған «Сыни ойлауды оқу мен жазу арқылы дамыту» жобасы. Оқушылардың ойлау, қабылдау қабілетін аңғаруға топтық жұмыс өте тиімді, яғни сабақты деңгейлеп оқыту арқылы іске асыру және оқушыға тиянақты білім беру, оның сабаққа деген қызығушылығын арттыру, ізденгіштік, байқампаздығын дамыту.

Тарих пәнінде дарынды балалармен жұмыс жасауда, дарынды оқушылардың білім деңгейін сын тұрғысынан ойлау технологиясын қолдану арқылы оқушылардың бойындағы білімін толықтырып отыратын және одан әрі дамытуға тиімді технологиялардың бірі. Дарынды балалардың ойлау қасиеті басқа оқушыларға қарағанда ерекшелініп отырылады. Күнбе-күнгі сабақта дарынды балаларды жалықтырып жібермес үшін оларға берілетін тапсырмалар басқа оқушыларға қарағанда күрделірек болады. Дарынды баланың бойындағы дарындылықты дамыту, толықтыру оларға бағыт беру дарынды баланың құмарлығын, қызығушылығын жойып алмай, үнемі алға жылжуына жол сілтеу мұғалімнің міндеті. Оқушының бойындағы дарындылық негізі анықталған соң белгілі бір талап және бағыт-бағдар бойынша жұмыс жүргіземін.

Барлық басқа пәндер сияқты тарих пәнін мектепте оқытудың алдында қойған мақсаты бір екені анық. Оқушы өзі білетін тарихи ұғымдарды ойша қорыта біліп, бір қарағанда көрінбейтін түсініксіз жағдайларды қарапайым бөліктерге жіктей отырып, жалпы ережеден дербес жағдайға және керісінше дербес жағдайдан жалпы заңдылыққа көше білсе, өзіне қажет сұрақ туралы біртұтас қорытындыға келе алатын деңгейге жетсе, пәнді оқыту өзінің мақсатына жетті деп айтуға болады. Оқушының терең білімді болуының басты шарттарының бірі мұғаліммен оқушыға берілетін білімнің көлемі жеткілікті, толық әрі нақты болуы керек және де білім оқушының ішкі жан дүниесінде

калыптасып керек кезде белгілі бір интуициялық күш ретінде қажетке жарау керек. Сонымен қатар өзіне тән тарихи тіл бар. Сол тілді әрқашан өмірмен байланыстыра оқытса, баланың өмірде тарихи сауаттылығы артады, ал сабақта өмірде байқаған құбылыстарды тарихи терминдер мен символдарды қолданып өз ойын айта алады дегім келеді. Мен осы жетістіктерге «Сыни ойлауды дамыту» бағдарламасы арқылы жетуге болатынын айтып кеткім келеді.

Сын тұрғысынан ойлау - сынау емес, шындалған, бірін-бірі толықтыратын ойлау деп білемін. Сабақтың қызығушылықты ояту кезеңі оқушылардың бұрынғы білетіні мен жаңа білімін ұштастыруынан тұрады. Бұл ойды қозғау, ояту мен ми қыртысына тітіркендіргіш арқылы әсер ету кезінде жүзеге асады. Бұл үйрену үрдісі. Осы кезеңнің екінші мақсаты - үйренушінің белсенділігін, ынта-жігерін арттыру. Оқушы өз білетінін еске түсіреді, қағазға жазады. Жұбымен, тобымен талқылайды. Оқушы ойын осылайша шыңдауға мүмкіндік туады. Сабақтың екінші кезеңінде оқу жаңа ақпаратпен танысады, тақырып бойынша жұмыс істейді, тапсырмалар орындайды. Оқушының өз бетімен жұмыс жасап, белсенділік танытуына жағдай жасалады.

Сабақтың үшінші кезеңі - толғаныс сатысы. Оқушылар ос кезеңде үйренгенін саралап, салмақтап ой елегінен өткізеді. Толғануды тиімді етіп лайықтаған «Бес жолды өлең», «Венн диаграммасы», «Автор орындығы», «Эссе», «Семантикалық карта» стратегияларының лайықтысын тыңдаймын. Осы тұста әр оқушы өз шығармашылығын көрсете алады. Бір сабақтың үстінде бірнеше стратегияларды қолдану шарт емес. Басты мақсат - тақырыпты толық ашып, меңгерту.

Сабақ соңында оқушылармен жүргізілетін «Не үйрендік? Қандай сұрағың бар? Сенің пікірің?» сұрақтары төңірегінде ой қозғау, оқушылардың пікірін білу келесі сабағыма бағыт-бағдар сілтеп отырады.

Дарынды бала - ертеңгі біздің елімізді дамытатын болашағымыз. Осы үрдістен бәсекеге сай дамыған елдердің қатарына ену ұстаздар қауымынан зор міндеттер жүктейді.

Ой түйінінде айтарым: А.Барбюс «Мектеп – жеткіншек ұрпақтың ойын қалыптастыратын шеберхана, егер болашақты қолдан шығарып алғың келмесе, оны қолда берік ұстау керек»-деген екен, олай болса егемен еліміздің ұрпағын білім нәрімен сусындататын саналы тәрбие, сапалы білім беретін жеке тұлға, мәдениеті мен кәсіби шеберлігі шындалған мұғалім мен мектеп –ғасыр көшін бастаушы болып табылады.

Пайданылған әдебиеттер:

2. «ҚР Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы: «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан»;
3. Е.Ақитбаев «Жеке тұлғаның шығармашылық дарындылығын дамыту жолдары», 2006 ж;
4. Қ.Жүнісханов «Бәсекелестікке қабілетті тұлға тәрбиелеу», 2010 ж;
5. «Оқыту – тәрбиелеу технологиясы» журналы, 2013 жыл № 3,5, 2014 ж. № 5,10;
6. Б.Тұрғанбаев «Шығармашылық қабілеттерді дамыту» Алматы, 2009 ж;
7. Р.Қ.Қарсыбаева «Сын тұрғысынан оқу мен жазуды дамыту технологиясының ерекшелігі» «45 –Минут» № 1, 2009 ж;
6. «ҚР білім беру жүйесін 2015 жылға дейін дамыту» Тұжырымдамасы;
2. Қ.Сарбасова «Инновациялық педагогикалық технологиялар», 2006 ;
8. К.Мереди, Д.Ситл, Ч.Темпл, С.Уолтер «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» әдістемелік құрал;
9. С.Мирсентова «Оқыту ізденіс ретінде және ізденіс оқыту ретінде» Қарағанды, 2011 ж.

ДАРЫНДЫ БІЛІМ АЛУШЫҒА ТАРИХИ БІЛІМДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ САТЫЛАРЫ

Бакбергенова Гульнур Темирхановна
Ақтөбе облысы, Хромтау ауданы, Хромтау қаласы
№6 Хромтау гимназиясының тарих пәні мұғалімі,
тарих білім магистрі

Тарихи білім берудің мазмұнының басты элементі – білім. Себебі тарихи білім – дүниетанымды қалыптастырудың басты құралы. Тарих пәнін оқи отырып, білім алушы әртүрлі даму кезеңдеріндегі қоғам қайраткерлерімен, заттармен, оқиғалармен, деректермен танысады. Қоғамдық-тарихи процесс кеңістік пен уақыт аралығында жүзеге асатын болғандықтан, уақыт бойынша фактілерді анықтау – хронология білімін, ал кеңістік арқылы анықтау – тарихи география білімін талап етеді.

Тарихи білімді білім алушы бойына қалыптастыру өте маңызды. Тарихи білім мынадай құрамдас бөлімдерден тұрады: тарихи фактілер, тарихи даталар мен хронологиялар; тарихи фактілердің кеңістікпен, уақытпен байланыстылығы; тарихи түсініктер; тарихи ұғымдар; тарихи заңдылықтар[1].

Тарихты тану процесі, тарихи түсінікті қалыптастыру фактіні игеруден басталады. Фактінің ерекшелігі ол қайталанбайды, айтылмайды, бақыланбайды.

Тарихи факт 2 түрлі болады.

Олар:

1. **Жеке оқиғаларды бейнелейтін фактілер.** Бұл бір кездерде белгілі жағдайда, қатаң түрде шектеулі адамдар тобы шектеулі уақыт пен кеңістікте болған оқиға. Мысалы, **Күштеп ұжымдастыру** - 1927 жылы партияның XV съезінде елді коллективтендіруге бағыт алуға шешім қабылданды. Бұл науқан 1929 жылы Сталиннің «Правда» газетінде жарияланған «Ұлы бетбұрыс» деген мақаласынан кейін аса қарқынмен жүргізілді.

2. **Тарихи құбылыстар, бұл белгілі тарихи кезеңге тән белгілерді сипаттайды.** Мысалы, зайырлы білім мен ағарту жүйесі, мектеп, медресе. Бұл фактілер XX ғасырдың басындағы қазақ қоғамына тән белгілер. XX ғасырдың 20-30 жылдары бірқатар өзгерістерге қол жетті: замануи білім беру жүйесіне көшкен мектептердің саны көбейді; жалпы орта білім мен мемлекеттік оқу орындарында кәсіби білімді жалпыға бірдей оқытуға көшті; халық ағарту комиссариатының білім беру жүйелері бекітілді; жаңадан ЖОО орындары ашылды; мұражай, кітапхана ісінің, баспасөз ағартушылығы қызметі жүйеленді; зайырлы білім мен ағарту жүйесіне негізделіп оқулықтар шықты; зайырлы білім мен ағарту жүйесін зерттеудің теориялық-методологиялық негіздері қалыптасты.

Белгілі Ресей әдіскері Донской тарихи фактілердің 3 тобын былайша көрсеткен:

1. оқиға – жеке, қайталанбайтын факт;
2. құбылыс – бірнеше рет қайталанатын, аналогиялық факт
3. процесс - себептері мен нәтижелерінің уақытына сай өзара байланысты фактілердің тізбегі.

Фактілерді іріктеудегі негізгі критерийлер:

1. маңызды, түсінікті болуы;
2. нақты және бейнелілігі;
3. эмоциональды ықпалының жоғарылығы;
4. оқушылардың жас ерекшелігінің ескерілуі.

Тарихи фактілердің мазмұнын оқушы көру және есту сезімдері арқылы қабылдайды [2].

Тарихи факті білім алушыға нақты есте қалуы үшін Мағжан Жұмабаев атамyzдың «Педагогика» еңбегіндегі, әсерлену әдісі дұрыс деп ойлаймын.

Нерв системасы алып келген әсерді жанның ұғуы, аңдауы **әсерлену** деп аталады. Жан ең алдымен білімді осы әсерлену арқылы алады[3].

Бұл әсерлену ұғымына мысал ретінде қазақ тарихындағы ашаршылық тақырыбын алатын болсақ, тарихи деректердегі суреттерді білім алушыға көрсету арқылы әсерлендіруге болады.

Суреттер архив құжаттарынан алынды

Суретпен қоса білім алушыларға ашаршылық тақырыбындағы видеокөрсетілім де көрсетуге болады. Себебі білім алушы, көру, есту арқылы әсер алады. Сонымен қатар Ұлы Отан соғысы тақырыбына да сол кездегі деректі фильмнен үзінді қосуға болады.

Тарихи фактіні нақты қабылдау үшін білім алушы көріп немесе естіп сезінуі дұрыс.

Тарихи білімді қалыптастырудың келесі сатысына деректермен жұмысты жатқызамыз. Себебі, дерексіз тарих, тарих емес. Деректердің де тобы өте көп. Ғылымда тарихи деректің түсінігі сан алуан. Әр заманда, әртүрлі елдің тарихшылары тарихи дерек туралы әр түрлі пікірде болды. Қалай болғанда да өткен заман туралы қандай да болсын, мәлімет беретін ақпарат көздерін тарихи дерек санатына қосқан дұрыс деп есептеймін. Біріншіден, ұзын-сонар адамзат тарихында халықтың рухани және материалдық мәдениет саласында ұрпақтан-ұрпаққа мұраға қалдырған жәдігерлер оның өткенінен шынайы ақпарат береді. Екіншіден, бұл ақпарат мұқият тексеріліп, объективтілігі мен шынайлығы анықталуы қажет. Үшіншіден, табылған, тексерілген, анықталған ақпарат тек зерттеу процесінде пайдаланған жағдайда тарихи дерек ретінде танылады.

Тарихи дерек дегеніміз – зерттеу процесіне енгізілген адамзат қоғамының тарихынан қандай да болсын мәлімет беретін ақпарат көзі.

Деректер пайда болу тегіне, сыртқы ерекшеліктеріне байланысты бірнеше топқа бөлінеді.

1. Заттай деректер - археологиялық ескерткіштерден бастап қазіргі машиналар мен техникаға дейін;

қалыптастыратынымызды білуіміз керек. Тарихи түсініктер үш түрлі объектілер туралы қалыптасуы тиіс.

а) қоғамның өткендегі барлық тарихын, фактілерді қамтитын: материалдық өмір-тұрмыс (еңбек құралдары, адамдар кәсібі, шаруашылықтың түрлі салалары т.б.), әлеуметтік-саяси өмір (әртүрлі таптардың өкілдері: құл, феодал, капиталист, жұмысшы, мемлекеттік құрылыс т.б.), тарихи қайраткерлер, соғыс тарихының оқиғалары (қару-жарақ, шайқас алаңын әскерлердің орналасуы), тарихи-мәдени өмір (халық тұрмысы, өнер т.б.) т.б. туралы түсініктер.

ә) тарихи уақыт туралы (тарихи оқиғаның белгілі бір уақытта болуы, оқиғалардың реті, ұзақтығы) түсінік қалыптастыру қоғамның пәрменді дамуын түсінуге мүмкіндік береді.

б) тарихи кеңістік туралы (тарихи оқиғаны сол әрекет -қимыл болған жермен байланыстыру, тарихи оқиғаны локализациялау - жергіліктендіру...) тарихи-географиялық ортаның оқиғаның, қоғамның, мемлекеттің т.б. дамуына қалай әсер ететіні туралы түсінік қалыптастырады.

в) тарихи қозғалыс.

Сөйтіп тарихты оқыту барысында үш түрлі түсінік қалыптастырылады екен

Тарихи ұғымдарды қалыптастыру. Кез-келген пәнді, ғылымды білу, меңгеру деген, оның ұғымдар жүйесін меңгеру деген сөз. Мектеп қабырғасында оқушылар тарих пәнін жеті жыл оқығанда оларда 300-дей ұғым қалыптасады. Әрине олар тек тарих пәнінің ұғымдары емес. Тарихи білімді меңгеруде ұғымдарды қалыптастыру маңызды орын алады.

Оқыту барысында тарихи түсінік те, ұғым да қатар қалыптаса береді. Бірақ айырмашылығы мынада. Тарихи түсінік әр оқушы да түрліше қалыптасуы мүмкін, ал ұғым бәрінде бірдей қалыптасады немесе қалыптасуы тиіс.

Тарихи материалдың мазмұнына қарай ұғымдар сұрыпталады, оның да ұстанымдарын жақсы білу керек. Өйткені оқулықтарда кездесетін бірқатар ұғымдар басқа пәндермен байланысты. Мысалы, экономикамен: инвестиция, нарықтық экономика, дағдарыс сияқтылар, әлеуметтік құбылыс, мемлекет, қоғамның саяси жағдайы, әлеуметтік-саяси мәселемен байланысты ұғымдарға жатады, тарихи-мәдени рухани және материалдық мәдениет ал дін, ғылыми коммунизм, утопиялық социализм т.б. идеологиямен байланысты. [6].

Сөйтіп, оқушыларда тарихи білімді толық әрі берік қалыптастыру үшін тарихты оқыту үрдісінің негізгі сатыларын тарихи түсініктерді, ұғымдарды, заңдылықтарды тиісті дәрежеде оқыту қажет екенін түсінуіміз керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сембаев А.И. (1962) История развития советской школы в Казахстане. Алма-Ата: Казучпедгиз - 344 с;
2. Қазақ ССР тарихы (көне заманнан бүгінге дейін) (1982) Бес томдық. III том. Алматы: Қазақ ССР-нің «Ғылым» баспасы 560 б;
3. Жұмабаев М. Педагогика. 1922 жыл;
4. Атабаев Қ. Деректану. Алматы «Қазақ тарихы» 2007 жыл;
5. Смайылова М., Қаратаева С. (1995) Қазақ кашаннан хат таныған? / / Қазақ тарихы. 1995. № 3. 37-38 б;
6. Қайырханова Ф.К. (2010) Шоқан Уалиханов қазақ халқының дәстүрлі мәдениеті туралы.

ТАРИХ САБАҚТАРЫНДА ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ФОРМАЛАРЫ

Жасар Ерген Қалықбергенұлы
Ақтөбе облысы, Байғанин ауданы
Т.Жармағамбетов атындағы орта мектебінің тарих пәні мұғалімі

Аннотация

Адамды танып-білу, оның бойындағы ерекше қабілетті көре білу - мұғалім үшін аса қажет қасиет. Ол үшін ерінбей еңбектеніп, баланың ерекше қабілетін байқауда күнделікті сабақта, тәрбие жұмысында, үйірме жұмысында оқушыны үзбей бақылап, рейтинг жүйесімен білімін бағалай отырып, бала бойындағы дарындылықты немесе жүйелі білім алуға қабілетті тұлғаны анықтауға болады. Мақалада тарих сабақтарында дарынды балалармен жұмыс жасауда үлкен нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін әр түрлі формалар мен әдістер ұсынылған.

Бүгінгі таңда Қазақстан үшін дарынды балаларды анықтау, дамыту және қолдау міндеті өте маңызды. Олардың қабілеттері мен таланттарын ашу және жүзеге асыру дарынды бала үшін жеке тұлға ретінде ғана емес, жалпы қоғам үшін де маңызды. Дарынды, дарынды балалар мен жастар – кез-келген елдің әлеуеті.

Дарынды балаларды іріктеу және қарқынды оқыту туралы ұсынысты алғаш рет Конфуций екі жарым мың жылдан астам уақыт бұрын айтқан. Бұл идея ежелгі Қытайда жүзеге асырылды, онда ерекше дарынды балаларды таңдау үшін логикалық ойлау, шығармашылық қиял, есте сақтау, әдемі жазу, поэзия мен роман жазу қабілеті үшін әртүрлі сынақтар (тесттер) қолданылды. Дарынды балалармен жұмыс істеу «дарындылықтың» табиғатын терең түсінуді талап етеді.

Психолог Б. М. Теплов «дарындылық» ұғымын кез-келген іс-әрекетте сәттілікті жеке қабілетпен емес, жеке тұлғаны сипаттайтын олардың ерекше үйлесімімен қамтамасыз ету деп түсіндіреді.

Дарындылықты мұндай түсіну оқытуға, тәрбиелеуге, дамытуға біртұтас көзқарасты қажет етеді, өйткені адамның ақыл-ойы дарынды емес, оның жеке басы дарынды.

Дарындылықтың дамуы тек оқыту мен тәрбиелеу жүйесінде ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаны анықтайтын өзіндік заңдылықтары, ішкі логикасы бар екенін ескеру қажет. Дарынды адамға өзінің танымдық қажеттілігі беріледі (психикалық немесе кез-келген шығармашылық әрекеттен ләззат алудың айқын сезімімен сипатталады). Сондықтан дарындылармен жұмыс істеудің қажетті шарттары:

- даралықты сақтау;
- өзінің танымдық қажеттілігін қолдау;
- «дарындылардың» психологиялық ерекшеліктерін білу.

Жас дарындарды іздеудегі негізгі тәсіл тек балаларға ғана емес, ата-аналарға да, педагогтарға да бағытталған іс-шаралар кешенін (медициналық-психологиялық, педагогикалық) мойындау керек. Балаларды іріктеудің әртүрлі әдістерін пайдалану және одан әрі олардың жетістіктерін үздіксіз бақылау маңызды. Дарынды балаларды анықтаудың бірінші кезеңінде ата-аналар мен педагогтардан баланың қандай да бір қызметіндегі жоғары жетістіктері туралы мәліметтер ескеріледі. Сондай-ақ топтық тестілеу, әлеуметтік сауалнама парақтарының нәтижелері пайдаланылуы мүмкін. Бұл терең жеке зерттеулер үшін балалар шеңберін көрсетуге мүмкіндік береді.

Екінші кезеңді диагностикалық ретінде белгілеуге болады. Бұл кезеңде психолог пен психотерапевт баланың жүйке-психикалық мәртебесін жеке бағалау жүргізіледі. Бірінші кезеңнің нәтижелеріне байланысты бала ықтимал мүмкіндіктердің қандай да бір нұсқасының артықшылығына байланысты психологиялық тестілер жиынтығымен тексеріледі. Зияткерлік саланың дамуына қолайлы жағдайда бала ойлаудың өткірлігімен, білім алушылығымен ерекшеленеді және оңай үйренеді, практикалық тапқырлықты

анықтайды. Бұл жағдайларда ең алдымен дарынды балалардың негізгі когнитивтік және сөйлеу параметрлерін анықтауға бағытталған әдістемелер қолданылады (мысалы, Векслер әдістемесі, Стайфорине және т. б. интеллект шкаласы).

Академиялық жетістіктер саласында дарынды балаларда тіл мен әдебиетке, математикаға немесе жаратылыстануға жеке бейімділігі неғұрлым дамыған болуы мүмкін. Сондықтан психологтың міндеті жалпы зияткерлік даму деңгейін анықтау ғана емес, сонымен қатар ойлаудың қолайлы жағын бағалау (Стенфордтық жетістіктер тесті).

Шығармашылық және өнімді ойлау қабілеті бар балалар тәуелсіздігімен, мінез-құлқының беймәлім болмысымен, өзіндік идеяларды шығаруға, стандартты емес шешім табуға, өнертапқыштық қабілеттілігімен ерекшеленеді. Оларды анықтау ең алдымен олардың шығармашылық бейімділігін (Торренс тесті) және жеке мінездемелерін (Аизенка, Личко, Люшер тесті және т.б.) бағалауды қарастырады.

Қарым-қатынас пен көшбасшылық қажеттілігі басым балалар бастамашылығымен, жоғары ұйымдастырушылық қабілеттерімен ерекшеленеді, оларды әдетте ойындар мен сабақтардағы басты рөлдерге оңай таңдайды, олар өздерін құрдастары мен ересектердің арасында сенімді сезінеді. Бұл жағдайда сізге жеке әдістемелер мен социометрия көмектеседі.

Егер балада көркемдік қабілеттер басым болса, ол ерте жастан бастап сурет салуға немесе музыкаға бейімділік танытады, психологиялық тестілеу мұнда эмоциялық тұрақтылық дәрежесін және нейротизм деңгейін бағалауға бағытталуы тиіс, өйткені бұл балалар әдетте жоғары осал және педагогтар тарапынан жеке психологиялық көзқарасты және дәрігер-маманның психотерапевтік түзетуін талап етеді.

Қозғалыс саласындағы дарындылық психомоторлық реакциялардың жоғары дәрежесімен, ептілігімен, қозғалыс дағдыларының дамуымен (жүгіру, өрмелеу, секіру), дене күшінің дамуымен көрінеді. Бұл салада дарындылық диагностикасы көру-моторлы координациясын анықтау әдістемелерімен, тахикоскопиямен жүргізіледі.

Көптеген балалар қандай да бір салада емес, бірнеше салада жоғары дарындылық танытады. Педагогтер мен психологтардың міндеті осыны анықтап қана қоймай, оларды жетілдіру, дамыту.

Дарынды балалармен жұмыс жасаудың үшінші кезеңінде негізгі рөл педагогтарға беріледі, олардың міндеті - олардың қабілеттерін қалыптастыру және тереңдету. Бұл талаптар педагогикалық әдістер мен әдістердің кең спектрінің көмегімен (авторлық бағдарламалар, жеке сабақтар - кеңестер және т.б., сондай-ақ лицей, гимназиялар, колледждерде жан-жақты бағдарламалар) іске асырылады.

Дарынды балалар өз құрдастарынан әлеуметтік бейімделудің бастапқы деңгейлерінен әлдеқайда жылдам өтеді (ересектердің оң бағасын алуға бағытталған мойынсұну және үлгілі мінез-құлық); жасөспірімдер жасында олар жиі балалар конформизмінің фазасынан өтіп, стандартты ережелерге, топтық нормаларға және авторитарлық көшбасшыларға топтық бағдарға қарсылық көрсетеді.

Табысты жұмыс істеу үшін мен белгілі бір жүйені ұстанамын, оның бірінші кезеңі-дарынды және дарынды балаларды анықтау. Мен әдетте сабақтың әртүрлі формаларын, интеграцияланған сабақтарды қолданамын, жұмыстың әртүрлі формаларын қолданамын: рөлдік тренингтер, «миға шабуыл», интеллектуалды марафондар. Мен оқушыларды бақылау әдісін қолданамын. Менің пәндерімді бейіндік пән ретінде таңдаған білім алушылардың шығармашылығын одан әрі дамыту мен үшін де маңызды. Бұл оларға болашақ мамандықты саналы түрде таңдауға көмектеседі. Сондықтан, балалармен жұмыс істей бастағанда, мен балалардың өз пәніне деген тұрақты қызығушылығын оятуға тырысамын. Мен ең қызықты жұмыс әдістерімен бөлісемін:

- Сабақ-семинарлар. Олар үшін балалар тәуелсіз хабарламалармен сөйлеуді, пікірталас жүргізуді, өз пікірлерін қорғауды үйренеді;
- Жаңа білімді өз бетінше игеру және танымдық тапсырмаларды орындау сабағы;

- Сабақ-практикум (құжаттармен, Фото мұрағаттармен, плакаттармен, газет мақалаларымен жұмыс);
- Рөлдік ойын элементтері бар сабақ-диалог (Тарихи кейіпкерлермен, миф кейіпкерлерімен сұхбат);
- Сабақ-конференция;
- Сабақтар үлкен қызығушылық тудырады, онда ойын түріндегі әдістер - кроссвордтар, жұмбақтар, викториналар.

Тарих сабақтарында сабақ - пікірталас (дөңгелек үстел), сот сабақтары, «миға шабуыл», эссе жазу сияқты сабақ түрлерін қолданған жөн. Мұнда оқушылар белгілі бір мәселе бойынша өздерінің азаматтық ұстанымдарын білдіреді. Жұмыстың топтық формалары, әр түрлі шығармашылық тапсырмалар, оқушыларды тәуелсіз танымдық іс-әрекетке тартудың әртүрлі формалары кеңінен қолданылуы керек.

Дарынды балаларды анықтаудың келесі кезеңі және сонымен бірге олармен жұмыс істеу әдісі сыныптан тыс жұмыстар болып табылады, бұл ынталы балалар үшін іс-әрекеттің кең өрісін береді. Сыныптан тыс жұмыстың түрлері оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған, өз сезімдерін эмоционалды түрде білдіруге, сұлулықты көруге, бейнелеу қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді, сонымен қатар үйлесімді балалар ұжымын қалыптастыруға ықпал етеді. Мұндай сыныптан тыс жұмыстардың мысалдары: «рыцарьлар турнирлері», «тарих дөңгелегі», «жұлдызды сағат», «ақылды және ақылды» ойындары, орта деңгейдегі сыныптарда жарыспен өтетін КВН, сонымен қатар қазіргі заманғы білім беру цифрлық ресурстарын белсенді қолданады.

Ең жарқын зерттеу және жобалау қызметі сабақтан тыс салада көрінеді. Зерттеу қызметі дегеніміз - оқушылардың шығармашылық, зерттеу мәселелерін алдын-ала белгісіз шешіммен шешуге байланысты және ғылыми зерттеуге тән негізгі кезеңдердің болуын ұсынатын білім беру жұмысын ұйымдастыру формасы. Оқушылардың ғылыми-зерттеу жұмысы әлемді белсенді тануға және кәсіби дағдыларды игеруге әкеледі. Оқушыларда зерттеу компонентін дамыту оларды ғылыми таным әдіснамасын меңгерудегі алғашқы қадам болып табылады. Зерттеумен айналысатын оқушылар өздерінің зерттеу әдістерін әзірлейді, бастапқы дереккөздердің деректерін салыстырады, зерттеулерін шығармашылықпен талдайды және қорытынды жасайды. Оқушыларды жобаларды құруға белсенді қосу оларға адам қызметінің тәсілдерін игеруге мүмкіндік береді. Жоба бойынша жұмыс барысында оқушы нақты жағдайларды «өмір сүреді», нақты процестерді түсінеді. Мысалы, Қазақстан тарихы сабағында «Қазақ хандығының билеушілері» жобасын құру барысында оқушылар қазақ мемлекетінің екі билеушісі туралы барлық ақпаратты жинап, дерек көздерімен жұмыс істей отырып, билеушілердің Қазақ хандығының қалыптасуы мен нығаюына қосқан үлесін бағалайды. Тарих бойынша шығармашылық жобалар көбінесе жазбаша жұмыс түрінде орындалады, оған компьютерлік презентация қоса беріледі. Оқушы ғылыми жобамен жұмыс жасай отырып, тек сабақта ғана емес, сабақтан тыс уақытта да зерттеу жұмыстарымен айналысады. Менің оқушыларым жасаған жобалардың бірі - Ұлы Отан соғысына қатысқан жерлесімізге арналған жоба, ол жоғалып кетті және оның қалдықтары біздің заманымызда табылды. Балалар жиналған материалды жинау, талдау бойынша үлкен зерттеу жұмыстарын жүргізді және бұл жобаны сәтті аяқтай алды.

Дарынды балаларды қолдау аясында мен оқушыларымның түрлі деңгейдегі фестивальдар мен байқауларға, оқушылардың шығармашылық жұмыстарының көрмелеріне және әрине пәндік олимпиадаларға қатысуына тырысамын. Менің ойымша, пәндік олимпиада - бұл баланың пәнге деген қызығушылығының тереңдігін анықтаудың, белгілі бір пәндік саланы зерттеудің ерекше қабілеттерін анықтаудың бір әдісі. Олимпиадаларға дайындық жүйесін құра отырып, мен келесі міндеттерді анықтадым:

- балалардың тарихқа деген қызығушылығын ояту;
- олимпиадалық деңгейдегі тапсырмалармен жұмыс істеу дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру үшін жағдай жасау;

- тарих саласындағы ақпараттық кеңістікті кеңейту.

Дарынды балалармен жұмыс мұғалімнен ойлау, шығармашылық икемділікті талап етеді, мектеп бағдарламасы аясында өзін еркін сезінуге мүмкіндік береді, бірлескен шығармашылық қызметті қамтиды. Мұғалім өзінің эмоционалды көңіл-күйі іс-әрекетке түрткі болатындай етіп өзін-өзі қызықтыруы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Аксенова Э. А. Инновационные подходы к обучению одаренных детей за рубежом// Интернет-журнал Эйдос. – 2007;
2. Одаренный ребенок: особенности в обучении: пособие для учителя /Н.Б. Шумякова, Н. И. Авдеева, Л. Е. Журавлева и др.; под ред. Н.Б. Шумяковой – М.; Просвещение, 2006;
3. Амосова И.В. Работа с одаренными детьми: готовимся к олимпиаде по истории// Преподавание истории в школе. 2007. №9. С.51;
4. Баранов П.А., Воронцов А.В. Подготовка учащихся к Всероссийской олимпиаде по обществознанию: из опыта петербургской школы// Преподавание истории и обществознания в школе. 2008. №1. С.40;
5. Киселева Н.В. Формы работы с одаренными детьми на уроках истории и обществознания.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН САПАСЫН АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Карабаева Сандугаш Букеевна

Ақтөбе қаласы

№5 жалпы білім беретін орта мектебінің тарих пәні мұғалімі

АННОТАЦИЯ

Ұлт зиялысы, ұлт зияткерлігі деген сөздер айтылғанда, көз алдымызға бірден Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов бастаған Алаштың ардақтылары тізіліп тұра қалады. Ұлтқа қызмет етудің үлгісін көрсетіп кеткен, өмірін ұлтына арнаған азаматтар. Олардан арғыны қозғамай, бері зымыраған уақытпен жылжығанда да талай-талай қазақтың сөзін сөйлеген, намысын ту ғып ұстаған зиялы қауым толқыны бірінен кейін бірі қалыптасып келеді.

Дегенмен, ХХІ ғасырдың жөні бөлек. ХХІ ғасыр – жаһандану дәуірі. Алып, алпауыт мемлекеттердің жұмырына жұтылып кетпей, қазақ халқы мемлекеттігін де, ұлттық құндылығын да сақтап келешек замандарға жетуі тиіс. Бұл – алыс арман, әрі жарқын болашақ. «Өткен күннен алыс жоқ, келер күннен жақын жоқ», - деген Құнанбай қажы сөзін ескерсек, келелі келешек, ел болашағы болар бала бүгін біздің алдымызда отыр. Осы орайда ұстазға жүктелер міндет жүгі ауыр. Ұстаз – ұлт зиялысын қалыптастырушы, ұлттың зияткерлік әлеуетін дамытушы. Бұл әрі мемлекетіміздің білім беру саласындағы басты міндеттерінің бірі.

Кіріспе

Дарынды балаларды анықтау, дамыту және қолдау мәселесі бүгінгі күні өте өзекті болып табылады. Қабілеттер мен таланттарды ашу және жүзеге асыру жеке дарынды балалар үшін ғана емес, сонымен бірге олар жалпы қоғам үшін де маңызды. Дарынды балалар – бұл елдің қазіргі заманғы экономикалық және әлеуметтік мәселелерді тиімді дамытуға және сындарлы шешуге мүмкіндік беретін әлеуеті. Бұл тұрғыда дарынды балалармен жұмыс өте қажет.

Қазіргі уақытта екі көзқарас бар: "Барлық балалар дарынды" және "Дарынды балалар өте сирек кездеседі". Олардың бірінің жақтаушылары қолайлы жағдайда кез келген дені сау бала дарынды баланың деңгейіне дейін дами алады деп есептейді. Сонымен қатар,

дарындылық ерекше құбылыс болып табылады және бұл жағдайда дарынды балаларды іздеуге баса назар аударылады.

Қандай балалар дарынды деп саналады?

Дарындылық - бұл басқалармен салыстырғанда бір немесе бірнеше іс-әрекетте жоғары және жоғары нәтижелерге қол жеткізу қабілетін анықтайтын, өмір бойы дамып отыратын жүйелі, ақыл-ой қасиеті.

Дарынды балалар - бұл білім беру жүйесі бойынша сол жастағы басқа балалардан интеллектуалдық дамуы жағынан жоғары балалар ретінде анықталған балалар.

Дарынды деп жіктелген балалар бастауыш мектепке барады. Олар интеллектуалдық, шығармашылық және көрінетін қабілеттері бойынша көпшіліктен асып түседі, олардың белсенді және қанықпаған танымдық қажеттіліктері басым, олар ақыл-ой еңбегінің қуанышын сезінеді. Олар өз ойларын тұжырымдай білуімен және білімдерін іс жүзінде қолдана білуімен ерекшеленеді. Олар қоршаған әлемді өткір қабылдауымен, бір уақытта бірнеше іс-әрекетке зейін қоя білуімен, қабылдаудың жоғары шегімен және зейіннің ұзақ шоғырлануымен сипатталады.

Осыған сүйене отырып, дарынды балаларды анықтау және олардың дарындылығын дамыту оқытудың бастапқы кезеңдерінде басталуы керек.

Дарынды балалармен жұмыс - жұмыстағы басым бағыттардың бірі. Мектептерде дарынды балалармен жұмыс жүйесі құрылуы керек, ол сабақтан тыс және сабақтан тыс жұмыстардан тұрады.

Дарынды балаларды анықтау және жүйелі жұмысты ұйымдастыру - ресейлік білім беру жүйесін модернизациялау жағдайындағы заманауи мектеп пен білім беру тәжірибесінің басты міндеттерінің бірі. Сондықтан дарынды балаларды бастауыш сыныптарда байқау, психологиялық ерекшеліктерін, тілін, есте сақтау қабілетін, логикалық ойлауын, ата-аналарымен қарым-қатынасын және т.б. негізінде анықтау қажет.

Бастауыш мектеп жасы – білімді сіңіру, жинақтау және меңгеру кезеңі, яғни дарынды білім беруді қолдау және дамыту қоғамның ең маңызды міндеті болып табылады. Бастауыш сынып мұғалімдерінің негізгі міндеті - әрбір тұлғаның дамуына үлес қосу. Сондықтан балалардың қабілеттілік деңгейін және олардың әртүрлілігін анықтау маңызды болғанымен, олардың дамуын дұрыс жүзеге асыра білу де маңызды.

Дарынды балаларда зерттеушілік-ізденушілік іс-әрекетке деген қажеттілік айқын көрінеді. Бұл оқушылардың шығармашылық оқу үдерісіне енуіне және білімге, жаңалықтарға, белсенді ақыл-ой еңбегіне және өзін-өзі тануға деген ұмтылысын дамытуға мүмкіндік беретін шарттардың бірі. Білім беру үдерісінде дарынды баланың дамуы оның ішкі белсенділік әлеуетін дамыту, яғни өз өмірінің авторы, жасаушысы және белсенді жасаушысы болу, мақсат қою және оған жетудің жолдарын табу, таңдау еркіндігіне ие болу қабілетін дамыту болып табылады, және олар үшін жауапкершілік, өз қабілеттерін барынша пайдалану даму ретінде қарастырылуы керек.

Сондықтан мұғалімнің жұмысының әдістері мен формалары қойылған міндеттерді шешуге ықпал етуі керек. Балалардың бұл санаты үшін келесі жұмыс әдістері қажет:

- сыныптық-сыныптық (жұптық, шағын топтық жұмыс), көп деңгейлі тапсырмалар, шығармашылық тапсырмалар;
- туындаған мәселе бойынша кеңес беру;
- талқылау;
- ойындар.

Өте маңызды:

- пәндік олимпиадалар;
- зияткерлік марафондар;
- түрлі байқаулар мен викториналар;
- сөздік ойындар мен ойын-сауықтар;
- әр түрлі тақырыптағы жобалар;
- жеке шығармашылық тапсырмалар.

Дарынды балалармен жұмыс жүйесі келесі компоненттерден тұрады:

- дарынды балаларды анықтау;
- сабақтарда шығармашылық қабілеттерін дамыту;
- сыныптан тыс жұмыстарда қабілеттерін дамыту (олимпиадалар, байқаулар, жеке жұмыстар);
- дарынды балалардың жан-жақты дамуына жағдай жасау.
- дарынды балалардың ата-аналарымен жұмыс.

Дарынды оқушылармен жұмысты олардың дарындылығын диагностикалаудан бастауға болады. Ол үшін оқушыларды сабақта және сыныптан тыс жұмыстар кезінде бақылау қажет. Бұл оқушылардың бейімділігін, қабілетін, қызығушылығын ашуға мүмкіндік береді. Дарынды оқушылармен жұмыстың маңызды аспектісі уақтылы диагностикалау және іріктеу ғана емес, сонымен қатар олардың одан әрі дамуын қамтамасыз ету болып табылады. Мұндай оқушыларды оқытудың табыстылығы көп жағдайда оқытудың қалай құрастырылғанына байланысты. Оларды ынталандыру үшін келесі әдістер қолданылады:

- Оқушының рейтингі.
- Сыныптағы құрметті орындар;
- Өзін-өзі анықтау бойынша сынып сағаты;
- Портфолионы әзірлеу және одан кейінгі презентация.

Бұл кезеңде сыныптық және сыныптан тыс жұмыстар ұйымдастырылады, бұл балаларға әр түрлі қызмет салаларында өз мүмкіндіктерін жүзеге асыруға және оқушылардың шығармашылық және танымдық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Бүкіл оқу-тәрбие процесі және оны психологиялық қамтамасыз ету баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып құрылады және оның қабілеттерін қолдауға, дамытуға және әлеуетін жүзеге асыруға негіз қалайды.

Дарынды балалардың психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, сабақта танымдық қиындықтар туғызу өте маңызды. Бұл әдіс оқушылардың белсенді өзіндік іс-әрекетін ұйымдастыруға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде шығармашылықпен білім, білік, дағдыларды игеруге, ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Дарынды балалармен бірлескен жұмыстың бір түрі - оқушылардың жеке басының дамуы мен даралануына, сондай-ақ жаңа білім алуға деген ынтасын қалыптастыруға ықпал ететін зерттеушілік іс-әрекет.

Жұмыстың әртүрлі әдістерін қолдану – бақылау, эксперимент, зерттеу, ғылыми әдебиеттермен жұмыс - оқытуды саралауға және тұлғалық көзқарасты барынша арттыруға көмектеседі. Пікірталастарға, топтық пікірталастарға, шығармашылық мәнерлілікке, өзін-өзі тексеруге және әртүрлі контекстегі топтық тестілеуге көп көңіл бөлінеді. Зерттеу сабақтары күрделі мәселелер мен зерттеу мәселелерін шешуге мүмкіндік береді, ал "жұмбақты білуге" деген құштарлық баланы "зерттеушіге" айналдырады. Мұндай тапсырмаларды ойдағыдай орындау "интеллектуалды" ләззат, жағымды эмоцияны қалыптастырады.

Дидактикалық ойындарды қолдану зейін мен есте сақтау, сондай-ақ тапқырлық, тапқырлық, ұшқырлық сияқты психикалық процестердің озбырлығын дамытуға мүмкіндік береді. Шығармашылық тапсырмалар, ойын-сауық эксперименттері, математикадан, қоршаған әлемнен, орыс тілінен және оқудан алынған материалдар мен есептер пәнге деген қызығушылықты сақтау және оқушылардың табиғи қабілеттерін дамыту үшін қолданылады. Конкурстар, викториналар, интеллектуалды ойындар, жарыстар, миға шабуыл сессиялары, логикалық ізденістерге арналған тапсырмалар және стандартты емес тапсырмалар әркім өз қабілетін көрсете алатындай етіп қолданылады.

Дарынды балалар – бақытты ғасыр кепілі. Дарындылық – белгілі бір әрекет саласында ерекше жетістікке жеткізетін адам қабілеті дамуының жоғары деңгейі. Дарындылықты анықтауыдың дайын үлгісі, әдіс-тәсілдері жоқ. Дарындылық, жеке қабілеттілікті дамыту, интеллектуалдық, шығармашылық мәселесіне педагогтер,

психологтер, әдіскерлердің көптеген еңбектері арналған. Қабілеттілік пен дарындылық мәселесі – Орта Азия мен Қазақстан ойшылдарын да толғандыратын мәселе. Мысалы, Әл-Фараби «Бақытқа жету трактаты» еңбегінде этикалық мәселелер мен қатар адам қабілеттілігіне білім беруде түрлі озық әдіс-тәсілдерді қолдану жолдарына көңіл бөледі. Абай «жетінші қара сөзінде» баланың ақыл ойы, қабілеттілігі туралы пікір айтады. Баланың білсем екен, үйренсем деген талабын ұштайтын, жеке ерекшелік қасиет, қабілеттерін ескере отырып оларды біліммен, іскерлік, дағдымен қаруландыратын, танымдық ой-өрісін және шығармашылық әлеуетін дамытатын мұғалім-ұстаздың ерекше мақсатты қызметінің қажеттілігі жоғары. Дарын дегеніміз - белгілі бір жағдайдағы ең үздік мүмкіндік, қабілеттіліктің жоғары сатысы. Әдетте дарын белгілі ортада байқалады. Сондықтан қай уақытта да дарынды тұлғаны дамыту өзекті мәселе болып келеді. Бұл тақырыпты зерттеудегі өзекті мәселе: шығармашыл, даралық қасиеті бар тұлғаны дамыту. Тума және жүре қалыптасатын дарындардың қабілетін ашу. Лидерлік, тұлғалық, даралық қабілеті бар оқушылардың шығармашылық әлеуеттерінің кең ашылуына жағдай жасау. «Бұлақтың көзін дер кезінде ашу». Дарынды оқушылармен жұмысты жүйелі ұйымдастыруды жолға қою мақсатынды негіздемелер жасау.

Балалар ерте кезден бастап белгілі бір іс-әрекетке қабілеттілік байқатады (сурет салады, билейді, ән айтады, мүсін салады, өлең оқиды т.б.). Бірақ, бұл қабілеттілікті қалыптастырып, жүйелі дамытып отырмаса, ол қасиет жас өскен сайын бірте-бірте жойыла бастайды, жас жеткіншек болашақ кәсіби өміріне бағыт-бағдар бере алмайды. М. Дулатов қазақ арасында көбіне көзге түспей, түссе де еленбей жүрген ғылым-білімге, өнерге зерек, дарынды балаларды оқытып тәрбиелеудің мәні жайында сөз ете келіп, дарындылықтың кейбір психологиялық астарына үңіледі. «Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез деген қасиеттерімен озады» деп Абай атамыз «он сегізінші қара сөзінде» атап кетсе, М. Дулатов: «Туысында қанша зеректік болса да – ғылымсыз, тәрбиесіз кемеліне жетпейді» деп атап кеткен. Осы білім мен ғылымды, тәрбиені беретін асыл жандардың бірі – мұғалім. «Бала жүрегі – кішкентай күй-сандық. Сол сандықтың кілтін тапсаң ғана ашылады. Мұғалімнің қолында әр кезде сол кілт тұру керек» - деп, М. Шаханов ағамыз айтқандай әр баланың жүрегіне жол табушы, шәкірт бойындағы дарынды ашушы ұстаз болып табылады. Осыған байланысты мектепте, сабақ үстінде мұғалім әрдайым дарынды балалармен жұмыс істеп отыру керек.

Дарынды балалармен жүргізілетін жұмыс түрлері:

- Теориялық материалды толық игеруі;
- Алынған білімді әр сабақ сайын дамыту;
- Өз ойларын баяндағанда ғылыми терминологияны пайдалану;
- Пәнді игеруде негізгі проблеманы бөліп алуы және өз алдына шеше алуы;
- Өзіне-өзі талап қоя білуге дағдыландыру;
- Тапсырылған жұмысты сапалы орындауға үйрету;
- Оқушының тарау бойынша өз бетімен тест құра білуі;
- Тақырып бойынша модель құруға үйрету;
- Алынған білімдерді әр сабақ сайын дамыту;
- Өз ойларын баяндағанда ғылыми терминологияны пайдалану;
- Өзіне-өзі талап қоя білуі;
- Тапсырылған жұмысты сапалы орындауы.

Дарынды оқушылармен жұмыс төмендегідей жоспар негізінде жүзеге асырылады.

1. Дарынды оқушыларды анықтау, балалардың шығармашылық дамуын зерттеу, бақылау.
2. Дарынды оқушылардың бейім саласына қарай дамуына, шығармашылығының өрістеуіне жағдай жасау.
3. Саяси-қоғамдық, гуманитарлақ және жаратылыстану, интеллектуалдық, жаңашылдық-идеялық, өнерпаздық және тағы басқа бағыттарға бағдарлау.
4. Эксперимент жасап, тәжірибемен кіріктіру.
5. Оқушының даралық, тұлғалық, лидерлік қабілеттерін арттыру.

Мектептерде дарынды оқушылармен жұмыс практикалық тұрғы негізінде төрт бағытта ұйымдастырылады. Олар:

10. интеллектуалдық;
11. спорттық;
12. өзін-өзі басқарушылық, ұйымдастырушылық;
13. көркемөнерпаздық.

Белгілі психолог Н.С. Лейтес дарынды балалармен жұмыс жасайтын мұғалімдерге төмендегідей талаптар қойған:

- кең пейілді, нақты болу;
- интеллектуалды дамуының жоғары болуы;
- іскерлігі мен қызықтыратын тақырып ауқымы кең болуы;
- белсенді, тынымсыз мінез-құлық икемі;
- әзілдесе білуі;
- өзін-өзі жетілдіру барысында көзқарасын өзгертуге әзір болуы;
- өзінің дүниетанымдық көзқарасы болуы.

Жоғарыда айтылғандардың барлығы дарынды балалармен жұмыс істеу әдістері мен тәсілдерінің қысқаша сипаттамасы ғана. Дарынды балалармен жұмыс жасау күрделі, бірақ тек оқушылар үшін ғана емес, мұғалімдер мен ата-аналар үшін де дамытушылық идеяларға бай екені сөзсіз. Дарындылықты дамыту бойынша сауатты ұйымдастырылған және жүйелі түрде жүргізілетін жұмыс оқушылардың интеллектуалдық өзін-өзі жетілдіруге және өзін-өзі дамытуға деген ұмтылысын арттырады, олардың шығармашылық және жобалық-зерттеушілік қабілеттерін дамытады.

Дарынды балалармен жүргізілетін іс-шаралар дербестікті, жалпы қабылданған нормалардан ауытқуға және жаңа шешімдер іздеуге батылдықты арттыру және қолдау үшін маңызды. Мұғалім өз оқушыларының бойында ерекше қабілеттерді неғұрлым тезірек анықтап, олардың оқуына жағдай жасай білсе, соғұрлым бұл балалар болашақта өз Отанының мақтанышы мен даңқын шығарады деген үміт артады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Андреев В.И. Шығармашыл тұлғаны тәрбиелеу мен өзін-өзі тәрбиелеудің диалектикасы. Шығармашылық педагогикасының негіздері. – Қазан, 2007;
2. Қазіргі Ресейдегі дарынды балалармен жұмыс тәжірибесі. Бүкілресейлік ғылыми-практикалық конференция материалдарының жинағы / Ғылыми. ред. Н.Ю. Синягина, Н.В. Зайцева. – М.: Арманов-центр, 2010.

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫ АНЫҚТАУ ЖӘНЕ ҚОЛДАУ

Мамырова Галия Шариевна

Ақтөбе қаласы

**Қ.Сәтбаев атындағы орта мектеп-лицейінің тарих пәні мұғалімі,
педагог-зерттеуші**

Әлем бойынша көптеген елдер қазіргі уақытта жоғары сапалы білім беру жүйесі барысында үздіксіз ізденіс үстінде тәжірибе алмасып жұмыстануда. Өйткені қазіргі заманда елдің бәсекеге қабілеттілігі оның азаматтарының парасаттылығы білімділігімен анықталады, сондықтан білім беру жүйесі болашақтың талабына сәйкес дамуы тиіс. Оқушыларды заманауи әдіс-тәсілдермен оқытып, ой-өрісі кең, саналы, еркін азамат етіп тәрбиелеу қажеттілігі де осы себептен туындап отыр.

Мектепте жұмыс атқаратын әрбір мұғалімнің алдына қазіргі таңда қойылатын талап өте үлкен болып отыр. Мұғалім өзінің инновациялық іс-әрекетін қалыптастырып, оны меңгеріп, сол жаңа педагогикалық технологияларды меңгерген, өз практикасында

қолданған әрбір мұғалім өз сабағын нәтижелі даму жағынан көре алады да оны өз шәкірттеріне бере де алады.

Мұғалім ақпараттанушы емес, оқушының жеке тұлғалық және интеллектуалды дамуын жобалаушы, Әлемдік деңгейге сай жаңарған әдістемемен оқытуды меңгеру үшін мұғаліммен жоғары құзырлықты ұйымдастырушылықты қабілеттілікті, оқушыларды қазіргі қоғамның түбегейлі өзгерістеріне лайық бейімдеу, олардың зерттеушілік дағдыларын дамыту бағыты талап етіледі. Оқушы өзінің мектеп қабырғасында алған білімін өмірінде қажетке асыра білуі керек. Сол үшін де ұстаздарға үлкен жауапкершілік міндеттеліп отыр. Көп оқушының ішінен талантты, дарынды оқушыларды іріктеп тани білу және оның бойына қажетті дағдыларды біліммен ұштастырып дарыта білу үшін мұғалімдер тынымсыз еңбектену керек.

Біздің әр оқушыға қоятын талабымыз:

- қоршаған ортаны сезе білу, құбылыс себептерін іздене білу;
- ақыл парасатты игеріп, ойлау, сезім қабілеттерін арттыру;
- алдына мақсат қоя білу және жетуге ұмтылу;
- өзін-өзі талдауды, өзін-өзі бағалай білуді меңгеру;
- басқа адамдармен қарым-қатынас жасай білу, осы заманға сай технологияларды пайдалана білу;
- қоршаған ортада өз орнынды, жеке рөлінді анықтай білу;

Демек, оқушылардың ғылыми зерттеу жұмыстарына қызығуын қалыптастыру, шығармашылық қабілетін дамыту, қазіргі техниканы тиімді пайдалану мәдениетіне тәрбиелеу – мектептің басты бағыттарының бірі. Бұл салада атқарылатын жұмыстарда жетерлік және сол оқушылардың ішінен дарындысын көздеп тауып талабын шыңдап жұмыстана білу. Баланың шығармашылықтағы басқа да қабілетін, қызығушылық талантын ашу, оны алға қарай дамыту үшін ең бастысы жағдайлар жасау қажет. Оқушының дарындылығының дамуы, қабілетінің ашылуы көбінесе мұғалімнің кәсіби біліктілігіне, және оның тұлғалық қасиеті мен көрегенділігіне байланысты екені айдан анық. Көбінесе “дарынды оқушы – бұл жақсы оқитын оқушы” деген пікір қалыптасқан. Белгілі ағылшын психологі П.Торранстың зерттеулері бұл пікірдің мұғалімдер арасында жиі кездесетінін анықтады. Оларға оқуда қиыншылық туғызбайтын, тәртіпті, ұйымшыл, білімді, тұрақты, ұғымтал, өз ойын нақты және түсінікті жеткізе алатын оқушылар көбірек ұнайды. Ал қисынсыз сұрақ қоятын, өз жұмысымен ғана айналысатын, тәуелсіз, көбіне түсініспеушілік туғызатын, қияли, әр нәрсеге көзқарасы бөлек оқушылар ұнамайды. П.Торранстың зерттеулері нақ осы қасиеттер оқушының шығармашылық дарындылығын көрсететін және оның нашар оқитын оқушылардың арасында да аз емес екендігін айқындаған. Сондықтан мұғалімдер осы зерттеулердің нәтижесін есте ұстағаны жөн.

Дарынды оқушымен жұмыстың негізгі мақсаты - олардың шығармашылық жұмыста өзінің қабілетін іске асыруға дайындығын қалыптастыру. Ал мақсатқа жету оқу бағдарламасын тереңдетіп оқыту және оқушының танымдық белсенділігін дамыту арқылы жүзеге асады. Дарынды оқушымен жұмыс жүйесіндегі мұғалім маңызды орын алады. Оқушының болашақтағы мамандығына байланысты, яғни кәсіби тағдыры тек қана жақсы мұғалімге байланысты. Бұл контексте болашақ мұғалімді жаңашыл педагогтердің инновациялық тәжірибесін шығармашылық ынтамен меңгеру және пайдалану арқылы даярлаудың келешегі зор деп ойлаймыз. Жаңашыл педагогтер оқушының жеке тұлғалық абройын барынша құрметтеуге, оның шығармашылық қабілеттері мен бейімділіктерін, өздігімен ойлау қабілетін дамытуға, жағымды эмоциональдық педагогикалық үрдісті қалыптастырып дамытуымен сипатталады.

Олардың тәжірибесі мына ережелерге негізделеді:

- оқытуды мұғалім мен оқушының өзара шығармашылық қарым-қатынасы ретінде қабылдау.

- Күрделі мақсат идеясы (оқушының алдына барынша күрделі мақсат қойылып, оны орындай алатындығына сенімін нығайту);
- Өзіндік талдау (оқушылардың жұмыс нәтижелерін жеке және ұжымдық талдау);
- Ерікті таңдау (мұғалімнің оқу материалының жақсы меңгерілуі мақсатында сабақ уақытын өз бетінше пайдалануы);
- Оқушылардың өзін-өзі шығармашылық басқаруы;
- Тәрбиеге жеке тұлға тұрғысынан қарау;
- Ата-аналармен ынтымақтастық құру;

Сонымен, педагогтердің инновациялық тәжірибесі тұлғаның талантын дамытуда ізгілік және шығармашылық көзқарасқа негізделген әдістер мен жүйесін құрайды.

Мұғалімнің біліміне қойылатын талаптар:

- өзінің сабақ беретін пәнін мемлекеттік стандарт деңгейінен жоғары деңгейде білу;
- оқушы дарындылығының моделін білу;
- қазіргі заманға сай оқытудың жаңа технологияларын білу;
- дарынды оқушыны оқыту, тәрбиелеу үрдісінде үлгірімге ғана көңіл бөлмей оның басқа да көрсеткіштерімен байланысына да көңіл бөлу;
- дарынды оқушылардың ерекшелігін ескере отырып, оларға шығармашылықпен жұмыс жасайтын тапсырмалар дайындай білуі.

Мұғалімнің іскерлігіне қойлатын талаптар:

- дарынды оқушыны анықтау әдістерімен жұмыс жасай алуы;
- дарынды оқушыларды (жекелей және топпен) оқытуға арналған бағдарлама құрастырып, сонымен тұрақты жұмыс істей білуі;
- оқушы дарындылығын дамытуға қажетті зерттеу жұмыстарын жүргізе алуы;
- дарынды оқушыны оқытудың нәтижесін нақты бағалай білуі;
- дарынды оқушының ғылыми-ізденіс жұмыстарымен айналысуына жетекшілік етуі;
- дарынды оқушыны олимпиадалар мен сайыстарға дайындауда жетістікке жете алатындай деңгейде жұмыс жасауы.

Сондай-ақ дарынды оқушылармен нәтижелі жұмыс жасайтын мұғалімнің кәсіби “бейнесі” мынадай қасиеттерден тұрады: жоғары кәсіби біліктілік, даралық қасиет, білімпаздық, ойлап табуға және ғылыми зертеу жұмысына қабілеттілік, кәсіби қызметін өздігінен жетілдіруге ұмтылушылық. Дарынды оқушымен жұмыс мұғалімнің өзіне, қызметіне және кәсіби біліктілігіне жаңа, жоғары талаптар қояды. Тіпті оның кәсіби жетілуіне өзгеше емтихан болып табылады.

Ұлы ойшыл Плутарх кезінде былай депті: “...Көптеген табиғи талант дарынсыз ұстаздардың кесірінен жойылып кетеді. Олар дарынның табиғи құбылысына терең бойлай алмай, тұлпарды есекке айналдырып құртып тынады”. Міне, ұстаз осындай келеңсіздікке жол бермеуі керек.

Оқушылардың шығармашылық қабілетін арттырып, ынталандыру үшін сабақтарды мынадай жолдармен өткізуге болады:

- Сабақта кең көлемде көрнекі құралдарды пайдалану;
- Сабақты түрлендіріп өткізу;
- Сабақта оқушылар өздері жасаған суреттер, схемаларды пайдалану;
- Техникалық құралдарды тиімді қолдану;
- Сабаққа қатысты бейнетаспаларды, фильмдерді т.б. көрсету.

«Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, білім, ар, мінез деген қасиеттерімен озады» деген Абай атамыз. Ұлы ақын сөзі еш уақытта өз мәнін жойған емес. Озық ойлы білімдар адамдар заманның дамуына өз үлесін қосады. Ойлау, іздену-табиғаттың адамзатқа берген тамаша сыйы. Бұл қабілет барлық адам бойынан табылары да сөзсіз. Қабілет іс-әрекеттің белгілі бір түрін ойдағыдай нәтижелі етіп орындауда көрінетін адамның жеке қасиеті. Дегенмен табиғат оны бәріне бірдей етіп бөлмей, біреуге көптеу, біреуге аздау, ал үшіншілеріне мүлдем жарытпай тарататыны да анық. Қазірге дейін ғылым мен тәжірибеде дарындылық туралы екі түрлі көзқарас бар. Біреулері кез-келген

бала дарынды, тек уақытында нақты қабілетін анықтап, дамыту керек десе, ал қарсы көзқарастағылар дарындылық өте сирек құбылыс, жалпы адамдардың өте аз тобына ғана тән дейді. Дарынды, жас талапты жастар - бүгінгі егеменді еліміздің жарқын болашағы. Сонымен, дарынды дегеніміз - адамзат баласының басқаларға қарағанда ерекше ойлау, талдау, еске сақтау қабілеті бар шығармашылық пен табысты жұмыс істейтін еңбекқор адамдарда /оқушыларда/ кездесетін қасиетті айтамыз.

Дарындылықты анықтаудың мынадай параметрлері бар:

- Оқушының танымдық /білім/ іс-эрекетінің басқа оқушылардан озық дамуы
- Психологиялық жоғары дамуы
- Ойлау қабілетінің озық болуы
- Айналадағы құбылыстарды не басқа процесстерді етене жақын түсінуі
- Туа бітті шығармашылық қабілеттің болуы

Дарындылықтың түрлері:

- Интеллектуалды
- Академиялы
- Шығармашылық
- Көсемдік /лидер/
- Көркем орындаушылық

Дарындылықты анықтау критерийлері:

- Теориялық материалды толық игеруі
- Материалды игеруде табандылық көрсетуі/тастап кетпеуі/
- Алынған білімді әр сабақ сайын дамыту
- Өз ойларын баяндағанда ғылыми терминологияны пайдалану
- Пәнді игеруде негізгі проблеманы бөліп алуы және өз алдына шеше алуы
- Өзіне-өзі талап қоя білуі
- Тапсырылған жұмысты сапалы орындауы

Дарынды балалармен жүргізілетін жұмыс түрлері:

- Оқушының тарау бойынша өз бетімен тесттер, сөздіктер т.б. құра білуге дағдыландыру;
- Тақырып бойынша модель құруға үйрету;
- Алынған білімдерді әр сабақ сайын дамыту;
- Өз ойларын баяндағанда ғылыми терминологияны пайдалануды қалыптастыру;
- Пәнді игеруде негізгі проблеманы бөліп алуы және өз алдына шеше алуы қалыптастыру;
- Өзіне – өзі талап қоя білуге дағдыландыру;
- Тапсырылған жұмысты сапалы орындауды оқушы бойына қалыптастыру.

Дарынды балалармен жұмыс жүргізудің мақсаттары мен міндеттері:

- Дарынды оқушының ақыл-ойының, эмоционалдық және әлеуметтік дамуы мен ерекшеліктерінің өзіндік ашылу деңгейі мен өлшемін ескеру;
- Жан-жақты ақпараттандыру;
- Коммуникативті бейімдеу;
- Білімнің бағасын арттыру;
- Пәні бойынша білім-білік дағдыларын тереңдету, өз ойын еркін деткізуге үйрету, өзіндік білім алуға жетелеу;
- Дарынды оқушыны жан-жақты дамыту, ізденістік жолға ынталандыру;
- Дарынды оқушының шығармашылық бағытының ашылуына, дамуына, қоршаған ортаға өзін-өзі жарнамалауына көмек көрсету.

Қорыта келгенде, О.Бальзактың “ұдай еңбек ету- өнердің де, өмірдің де заңы” дегеніндей, оқушылардың шығармашылық қабілеті мен белсенділігі мен дарындылығын арттыруда мұғалімге үнемі ізденуге, тұрақты еңбек етуді міндеттейді. Оқушының дарындылығын арттыру мақсатында оқытушының ана-анамен тығыз байланыста болуы маңызды. Ата-ана бала өмірінде ең басты рөл ойнағандықтан, оның бағыт-бағдар беріп қолдауы әрбір бала үшін ерекше. Мұғалім баланың белгілі бір саладан қабілетін немесе

талантын байқаған болса, оның ата-анасымен ақылдасып, кеңес беруі жөн. Ал ата ана баланың қабілеттерін шыңдау, дамыту мақсатында әртүрлі курстарға, үйірмелерге немесе спорт алаңына бергені абзал. Мұғалімнің басты мақсаты оқушыларды ынталандыру, бағыт-бағдар беріп, шығармашылық қабілеттерін арттыру. Әр оқушы жеке индивид, біреуінде математикалық тапсырманы жылдам шығару қабілеті болса, екіншісінде сурет салу қабілеті болады, енді біреуі спорт саласына қабілетті болады. Сондықтан әр мұғалім оқушылардың қызығушылықтарымен бөлісіп, оларды ескере отырып, одан әрі дамуына үлесін қосу. Бір сөзбен айтқанда, мұғалім үшін әрбір оқушыны жеке тұлға ретінде көру басты қағида болып табылады.

Әрине, артқарылған істер аз емес. Дегенмен, әлі де болса бізді ойландыратын, толғандыратын істер жетерлік. Атап айтқанда, олар – білім сапасын арттыру, оқушылардың біліміне, ойлау қабілетіне сай деңгейлеп оқыту, ғылыми-ізденіс қабілеттерін қалыптастыру, т.с.с. Өйткені, ХХІ ғасыр - білімділер ғасыры. Ендеше бізге ой өрісі жоғары дамыған, зерделі, жан-жақты парасатты ұрпақ керек екенін бір сәтте естен шығармағанымыз жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер:

2. Жексенбаева У. Б Балалардың дарындылығын диагностикалау. – Баспа: РАДиАЛ, 2005.
3. Тұрғынбаева Б. Шығармашылық қабілеттерін дамыту.//Қазақстан мектебі. – №4. – 2005.
4. Есімбекова Б.О. Тәрбие туралы ойлар. —Алматы 2013ж -78б.
5. Мәмет, С. Дарын мен қарым. [Мәтін] : дарындылықты бағалайтын "Дарын" республикалық орталығы туралы / С. Мәмет // Егемен Қазақстан. - 2017. - 14 желтоқсан (№ 241).- 8 б.
6. Тұрғынбаева Б. А. Дамыта оқыту технологиялары. – Алматы, 2000.
7. Мұсаева С.А., Бегалиев Т.Б. Жас ерекшелік педагогикасы: Оқулық. - Астана: Фолиант, 2006. - 472 б.
8. Зимняя И.А. Педагогикалық психология. Оқулық.Алматы-2005.-123б.
9. Е. М. Харланова // Одаренный ребенок. -2013. № 6 (ноябрь).С.112-120
10. Елубаев А.О. Дарынды оқушыларды тану ерекшелігі. – Дарын, 2009. №5, 112-116б.
11. Акменбетов Қ.Ж. Дарындылықтың теориялық негіздері .// Педагогика мәселелері, 2009.

ТАРИХ ПӘНІНЕН ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ АНЫҚТАУ ЖӘНЕ ДАМУ

Туржанова Майра Куантаевна

Ақтөбе қаласы

№56 жалпы білім беретін орта мектебінің тарих пәні мұғалімі

Аннотация

Бұл мақалада тарих пәнінен дарынды балаларды анықтау және дамыту мәселелері қарастырылады. Дарынды балаларды ерте кезеңнен анықтау олардың қабілеттерін барынша ашуға мүмкіндік береді, бұл білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Мақалада дарынды балаларды анықтаудың әртүрлі әдістері, дарынды балаларды дамыту жолдары туралы сөз етілген.

Тарих пәнінен дарынды балаларды анықтау және дамыту – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі. Дарынды балаларды ерте кезеңнен анықтап, оларға арнайы қолдау көрсету, олардың қабілеттерін барынша ашуға мүмкіндік береді.

Дарынды балаларды анықтау үшін бірнеше әдіс-тәсілдер қолданылады. Олардың ішінде ең тиімділері:

1. Психологиялық тесттер. IQ тесттері, креативтілік тесттері және басқа да когнитивтік қабілеттерді анықтауға арналған тесттер.
2. Мұғалімнің бақылауы. Мұғалімдер дарынды балаларды олардың сабақтардағы белсенділігі мен қызығушылықтары арқылы анықтай алады. Дарынды балалар көбінесе төмендегі сипаттамалармен ерекшеленеді:
 - Жоғары белсенділік. Мұндай оқушылар сабақта үнемі қол көтеріп, сұрақтарға жауап беруге, өз пікірін білдіруге талпынады.
 - Ерекше қызығушылық. Олар пәндерге ерекше қызығушылық танытып, әртүрлі тақырыптарда қосымша ақпарат іздейді және өз бетімен оқиды.
 - Тапқырлық пен шығармашылық. Дарынды балалар өз идеяларын ерекше және шығармашылық түрде жеткізе алады, мәселелерді стандартты емес жолдармен шешеді.
 - Терең түсінік. Олардың оқу материалын тез әрі терең түсіну қабілеті бар. Олар күрделі ұғымдарды оңай меңгереді және оларды қолдана алады.
 - Өз бетінше оқу. Дарынды оқушылар көп жағдайда мұғалімнің көмегінсіз-ақ оқу материалдарын меңгеріп, жаңа нәрселерді үйренуге ұмтылады.
 - Жоғары мотивация. Олардың ішкі мотивациясы жоғары, яғни оқуға деген ынтасы және талабы басым.

Дарынды балаларды анықтау – бұл оқыту мен тәрбие үдерісіндегі маңызды кезеңдердің бірі. Дарынды балаларды анықтау әдістері. *Сабақтағы бақылау.* Мұғалімдер оқушылардың сабақтағы белсенділігі мен қызығушылығын қадағалап, оларды үнемі бақылап отыруы керек. *Жеке әңгімелесу.* Оқушылармен жеке сөйлесіп, олардың қызығушылықтары мен қабілеттері туралы көбірек ақпарат алу. *Жұмыстарын талдау.* Оқушылардың жазбаша және ауызша жұмыстарын талдау арқылы олардың ойлау деңгейі мен шығармашылық қабілеттерін анықтау. Балалардың шығармашылық жұмыстары, жобалары мен шығармалары арқылы олардың дарындылығы анықталуы мүмкін. *Ата-аналармен әңгімелесу.* Ата-аналардан балалардың үйдегі мінез-құлқы мен қызығушылықтары туралы ақпарат алу. Ата-аналар балаларының үйдегі мінез-құлқын, қызығушылықтары мен хоббилерін мұғалімдермен бөліседі. *Қосымша тапсырмалар беру.* Дарынды балаларды анықтау үшін оларға күрделі және шығармашылық тапсырмалар беру керек. Дарынды балаларды дер кезінде танып, оларды қолдау үшін күрделі және шығармашылық тапсырмалар беру өте тиімді әдіс болып табылады. Күрделі тапсырмалар балалардың аналитикалық ойлау қабілетін, логикалық ойлау деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Математикалық есептер, ғылым мен техниканың түрлі салаларына қатысты сұрақтар олардың интеллектуалды деңгейін бағалауға көмектеседі. Шығармашылық тапсырмалар балалардың қиялын, креативтілігін және инновациялық ойлау қабілетін дамытуға бағытталған. Әдеби шығарма жазу, сурет салу, музыка композицияларын жасау сияқты тапсырмалар арқылы балалардың шығармашылық әлеуеті анықталады. Күрделі проблемаларды шешуге арналған тапсырмалар балалардың қиындықтарды еңсере алу қабілетін, тапқырлығын және шыдамдылығын тексереді. Шахмат ойыны, ғылыми эксперименттер жасау сияқты тапсырмалар олардың сындарлы ойлау қабілетін дамытады. Балалардың әр түрлі салалардағы қабілеттерін анықтау үшін күрделі және шығармашылық тапсырмалар тиімді құрал болып табылады. Мысалы, спорттық жарыстар, дебаттар, өнертапқыштық тапсырмалар арқылы балалардың көпқырлы дарындылығын байқауға болады.

Күрделі және шығармашылық тапсырмалардың мысалдары: математикалық ребустар мен логикалық есептерді шешу; ғылыми эксперименттерді жоспарлау және өткізу; жергілікті экологиялық мәселелерді зерттеп, оларды шешу жолдарын ұсыну; әңгіме, өлең немесе эссе жазу; белгілі бір тақырыпқа сурет салу немесе мүсін жасау; музыкалық шығарма жазу немесе спектакль қою; робот жасау немесе техникалық модельдерді құрастыру; бағдарламалау тілдерін үйрену және қолдану. Дарынды балаларды анықтау үшін күрделі және шығармашылық тапсырмалар беру олардың қабілеттерін жан-жақты бағалауға мүмкіндік береді. Бұл әдіс балалардың интеллектуалды,

шығармашылық және проблемаларды шешу қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Мұндай тапсырмалар арқылы мұғалімдер мен ата-аналар балалардың дарындылығын ерте кезеңде анықтап, оларды қолдау және дамыту үшін тиімді бағдарламаларды ұйымдастыра алады.

Мұғалімдердің дарынды балаларды анықтау қабілеті олардың педагогикалық тәжірибесі мен байқағыштығына байланысты. Оларды қолдау және дамыту үшін арнайы бағдарламалар мен жеке оқу жоспарлары жасалуы тиіс. Мұндай тәсіл дарынды оқушылардың мүмкіндіктерін толық ашуға көмектеседі.

Дарынды балаларды дамыту үшін арнайы бағдарламалар мен әдістемелер қажет. Негізгі әдістемелерге тоқталайын. Сараланған оқыту – оқушылардың қабілеттеріне қарай жеке оқу жоспарларын құрастыру. Сараланған оқыту – бұл әр түрлі қабілет деңгейіндегі оқушылардың қажеттіліктерін ескере отырып, олардың білім алу үдерісін тиімді ұйымдастыруға бағытталған оқыту әдісі. Бұл тәсіл білім беру үдерісін жеке қажеттіліктер мен қабілеттерге бейімдеуге мүмкіндік береді, осылайша әрбір оқушы өз деңгейіне сәйкес білім алады және дамиды.

Сараланған оқытудың артықшылықтары:

- Жеке қажеттіліктерді ескеру. Оқушылардың әрқайсысының оқу стилі, қабілеті мен қызығушылықтары әртүрлі. Сараланған оқыту осы ерекшеліктерді ескеріп, әр оқушыға жеке көзқараспен қарауға мүмкіндік береді.
- Оқыту мотивациясын арттыру. Оқушылардың өз деңгейінде және қызығушылықтарымен байланысты білім алуы олардың оқуға деген ынтасын арттырады.
- Оқушылардың әлеуетін толық ашу. Жеке оқу жоспарлары оқушылардың өз мүмкіндіктерін толық ашуға көмектеседі, оларды шығармашылықпен және сыни тұрғыдан ойлауға ынталандырады.
- Жеке оқу жоспарларын құрастыру кезеңдері:
 - оқушылардың деңгейін анықтау. диагностикалық тесттер мен бағалау жұмыстарын өткізу арқылы оқушылардың білім деңгейін анықтау.
 - оқушылардың оқу стилдері мен қажеттіліктерін білу үшін сауалнамалар мен сұхбаттар жүргізу;
 - мақсаттарды белгілеу, әр оқушы үшін жеке оқу мақсаттары мен міндеттерін анықтау, қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді мақсаттарды қою;
 - жеке оқу жоспарларын құрастыру, әр оқушы үшін оқу жоспарын жасау, оның ішінде жеке тапсырмалар, жобалар және бағалау критерийлерін енгізу, оқу жоспарының икемді болуын қамтамасыз ету, қажет болған жағдайда оны түзету;
 - оқыту әдістерін таңдау, оқушылардың қажеттіліктеріне сәйкес әр түрлі оқыту әдістерін пайдалану, мысалы, жобалық оқыту, топтық жұмыс, өзіндік зерттеулер;
 - технологияларды, соның ішінде цифрлық құралдар мен платформаларды қолдану;
 - қадағалау және кері байланыс, оқушылардың оқу жетістіктерін үнемі бақылап отыру және олардың оқу жоспарына сәйкес жетістіктерін бағалау, оқушыларға үнемі кері байланыс беру және қажет болған жағдайда оқу жоспарын түзету.

Сараланған оқыту математика сабағында: оқушыларды қабілеттеріне қарай топтарға бөліп, әр топқа жеке деңгейдегі тапсырмалар беруге болады; математикалық ойындар мен қосымшалар арқылы оқушылардың қызығушылығын арттыру өте маңызды. Тіл сабақтарында: жеке оқу, оқушылардың деңгейіне сәйкес келетін мәтіндерді оқыту, пікірсайыстар мен рөлдік ойындар, оқушылардың сөйлеу дағдыларын дамыту үшін топтық пікірсайыстар ұйымдастыру тиімді. Жаратылыстану пәндерінде: жобалық оқыту, яғни оқушылардың қызығушылықтары мен қабілеттеріне сәйкес жобалар беру, зертханалық жұмыстар – оқушылардың деңгейіне сәйкес келетін зертханалық тәжірибелер жүргізуге болады.

Сараланған оқыту оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеріп, олардың білім алу үдерісін тиімді ұйымдастыруға бағытталған. Жеке оқу жоспарларын құрастыру арқылы мұғалімдер әр оқушының қажеттіліктерін қанағаттандырып, олардың оқуға деген

қызығушылығын арттырады. Бұл әдіс білім беру үдерісін сапалы және тиімді етудің маңызды құралы болып табылады.

Шығармашылық жобалар. Балалардың қызығушылықтарын ескеріп, оларды әртүрлі жобаларға қатыстыру да балалардың қабілеттерін анықтауға мүмкіндік береді. Дарынды балалардың қызығушылықтарын ескере отырып, оларды әртүрлі жобаларға қатыстыру – олардың шығармашылық әлеуетін ашуға және дамуына ықпал ететін маңызды әдіс. Бұл үдерісте балалардың қызығушылық салаларын анықтап, олардың қабілеттерін қолдайтын және жетілдіретін жобаларды таңдау қажет. Мысалы, ғылыми зерттеулерге қызығатын оқушыларды мектептің ғылыми клубтарына немесе халықаралық ғылыми байқауларға қатыстыру, өнерге бейім балаларды көркемсурет, музыка немесе театр студияларына тарту арқылы олардың таланттарын дамытуға болады. Сонымен қатар, дарынды балаларға арналған арнайы бағдарламалар мен тренингтер ұйымдастыру арқылы оларды қоғамға пайдалы, белсенді және шығармашылық тұлға ретінде қалыптастыруға мүмкіндік жасау керек.

Дарынды балаларды түрлі пәндер бойынша олимпиадаларға, ғылыми жобалар конкурстарына қатыстыру қажет. Дарынды балаларды түрлі пәндер бойынша олимпиадаларға және ғылыми жобалар конкурстарына қатыстыру олардың интеллектуалдық және шығармашылық әлеуетін дамытуға ықпал етеді. Бұл шаралар балаларға білімдерін тереңдетуге, зерттеу дағдыларын жетілдіруге және сыни ойлау қабілеттерін нығайтуға мүмкіндік береді. Олимпиадалар мен конкурстар балалардың өздерін сынап, жаңа білім мен тәжірибе алуға ынталандырады. Сонымен қатар, оларды басқа дарынды балалармен және беделді мамандармен таныстырып, өзара байланыс орнатуға көмектеседі. Жеңістер мен жетістіктер балалардың өзін-өзі бағалауын арттырып, болашақта ғылыми және кәсіби жетістіктерге жетуге деген сенімдерін нығайтады. Дарынды балалардың осындай іс-шараларға қатысуы олардың жан-жақты дамуына, көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыруға және елдің ғылыми-техникалық әлеуетін арттыруға септігін тигізеді. Осылайша, олимпиадалар мен ғылыми жобалар конкурстары дарынды балалардың қабілеттерін ашуға және оларды болашақта табысты тұлға ретінде қалыптастыруға зор үлес қосады.

Қосымша сабақтар мен үйірмелер. Арнайы курстар мен үйірмелер арқылы балалардың білімін тереңдеткеннің де оқушыларға ықпалы зор. Арнайы курстар мен үйірмелер арқылы балалардың білімін тереңдету білім беру процесінде маңызды рөл атқарады. Бұл бағдарламалар оқушылардың қызығушылығын оятып, олардың білімдерін кеңейтуге және тереңдетуге мүмкіндік береді. Әртүрлі пәндер бойынша ұсынылатын курстар мен үйірмелер, мысалы, математика, ғылым, өнер немесе тілдер, балалардың танымдық қабілеттерін дамытып, олардың шығармашылық және сыни ойлау дағдыларын нығайтады. Сонымен қатар, арнайы курстар балаларға өздерінің күшті жақтарын анықтауға көмектеседі. Үйірмелердегі топтық жұмыс әлеуметтік дағдыларды жетілдіруге, өзара сыйластық пен ынтымақтастыққа баулуға ықпал етеді. Мұндай бағдарламалар ата-аналардың қолдауымен жүзеге асырылғанда, оқушылардың оқу процесіне деген ынтасы мен қызығушылығы артып, олар мектепте алған білімдерін нақты өмірде қолдана білуге машықтанады.

Менторлық жүйе. Дарынды балаларға менторлар тағайындап, олардың дамуын қадағалау және қолдау көрсету тіпті жақсы. Дарынды балаларға менторлар тағайындап, олардың дамуын қадағалау мен қолдау көрсету білім беру жүйесіндегі маңызды аспектілердің бірі болып табылады. Менторлар балалардың ерекше қабілеттері мен қызығушылықтарын ескере отырып, жеке оқу жоспарларын құруға көмектеседі, олардың шығармашылық әлеуетін ашуға ықпал етеді және бағыт-бағдар береді. Менторлар балалармен тұрақты түрде кездесіп, олардың жетістіктерін бағалап, кездескен қиындықтарды шешуге көмектеседі. Сонымен қатар, олар дарынды балалардың өздері таңдаған бағыттарда тәжірибе жинақтауға, мақсат қоюға және жетістіктерге жетуге

мотивация береді. Менторлардың қолдауы арқасында, дарынды балалардың академиялық және жеке дамуы барынша тиімді және нәтижелі болады.

Дарынды балаларды анықтап, дамыту – білім беру жүйесінің маңызды бөлігі. Ерте кезеңде олардың қабілеттерін анықтап, арнайы қолдау көрсету, олардың болашақта үлкен жетістіктерге жетуіне мүмкіндік береді. Сондықтан бұл мәселе мұғалімдер, ата-аналар және білім беру ұйымдары тарапынан ерекше назар аударуды талап етеді. Дарынды балаларға ерекше назар аударып, олардың қабілеттерін дамыту – қоғамның болашақтағы дамуының маңызды факторы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Құрманова Ж. «Дарынды балаларды дамыту: теория мен практика». Алматы: Қазақ университеті баспасы, 2019;
2. Сабыржанова Н. «Дарынды балалармен жұмыс істейтін мұғалімдерге арналған әдістемелік нұсқаулық». Астана: Елордалық баспа, 2020;
3. Туребаева А. «Дарынды оқушыларды оқытуда жаңа әдістер мен технологиялар». Шымкент: Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті баспасы, 2021;
4. Иманбаева Г. «Қазақстанда дарынды балалармен жұмыс істеудің тәжірибесі». Алматы: Қазақстандық педагогикалық академия баспасы, 2018;
5. Нұғыманова, С. «Дарынды балалардың білім алу ерекшеліктері мен психологиялық қажеттіліктері». Павлодар: Павлодар мемлекеттік университеті баспасы, 2019;
6. Әбдіразақова М. «Дарынды балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту әдістемесі». Қарағанды: Қарағанды мемлекеттік университеті баспасы, 2020;
7. Досжанова, Б. «Оқушылардың дарындылығын дамытуда қолданылатын инновациялық әдістер». Тараз: Жамбыл облыстық баспа, 2019;
8. Мұратова, З. «Қазақ мектебіндегі дарынды балалармен жұмыс істеудің психологиялық аспектілері». Алматы: «Әлем» баспасы, 2021;
9. Сейтжанов, А. «Дарынды балаларды қолдау және дамыту стратегиялары». Ақтау: Ақтау мемлекеттік педагогикалық университеті баспасы, 2018;
10. Шарипова, Қ. «Дарынды балаларды оқыту мен тәрбиелеудің тиімді жолдары». Астана: «Білім» баспасы, 2022.

ПОНИМАНИЕ ПОТРЕБНОСТЕЙ ОДАРЕННЫХ УЧАЩИХСЯ

Байкелова Бибигуль Елькеевна

Преподаватель истории

Алматинский колледж Академии логистики и транспорта, г.Алматы

Аннотация

Автор обсуждает, как современные технологии, такие как искусственный интеллект и гаджеты, способствуют раннему развитию детей и вызывают необходимость в эффективной идентификации одаренных учеников среди высокоразвивающихся пользователей технологий. Основной акцент сделан на выявлении одаренности, которую автор описывает как комплексный феномен, включающий интеллектуальные, креативные и личностные способности. Статья также предлагает конкретные шаги для работы с одаренными учащимися, включая анализ их потребностей, разработку индивидуальных образовательных планов и подбор методов обучения. Упомянуты примеры эффективных педагогических подходов, таких как использование ролевых игр, исторических дебатов и мультимедийных ресурсов. Отдельное внимание уделяется важности наставничества и мотивации в процессе обучения. Таким образом, статья предоставляет полезные рекомендации для учителей, стремящихся создать условия для

успешного развития одаренных учеников, подчеркнув значимость индивидуального подхода и инновационных методов в обучении.

Одаренные учащиеся в системе средне-специального образования имеют особые потребности, которые требуют адаптации традиционных методов обучения. На уроках истории такие учащиеся проявляют высокий интерес к материалу, быстро осваивают информацию и обладают способностью к глубокому анализу. Задача учителя — создать условия, способствующие максимальному раскрытию потенциала этих студентов. В данной статье рассмотрены подходы и методы, которые помогут повысить эффективность работы с одаренными студентами на уроках истории.

Актуальность роста количества одаренных детей растет, прежде всего, это связано с высокими технологиями искусственного интеллекта, которые применяют дети на ранних этапах развития. Всевозможные гаджеты, участие в социальных сетях приводят к раннему развитию детей, и встает вопрос, как первоначально определить и выявить, среди большой массы отличников пользователей искусственного интеллекта, одаренных детей. Первоочередной задачей ставлю объяснения теории одаренности детей, чтобы в дальнейшем не вводить заблуждение коллег, а особенно учителей, недавно начавший свой педагогический путь.

Что есть одаренность? каковы критерии выявления одаренности ученика или студента. Сама по себе «одаренность», это многогранный феномен, где в основе лежит высокий уровень интеллектуальных, прежде всего, креативных и других способностей, которые превосходят средние показатели и проявляются в определенной области деятельности. Это понятие охватывает как врожденные, так и развиваемые способности, которые позволяют человеку достигать выдающихся результатов в определенной сфере. Такие учащиеся быстро осваивают новый материал, демонстрируют способность к абстрактному мышлению. Имеет место такой фактор одаренности как одаренные личности часто проявляют глубокий интерес и увлеченность определенной деятельностью, что способствует их выдающимся достижениям в этой области. Они могут быть нацелены на достижение высоких результатов и иметь сильное стремление к самосовершенствованию.

Сама по себе идея дифференциации людей (выделение выдающихся личностей и маргиналов) отмечалась в качестве атрибута гуманистической философии в эпоху Возрождения. При обследовании одаренных детей согласно книге «Психология диагностики одаренности» А.А. Лосева, А.М. Матюшкина, А.С. Волкова, актуальным является изучение следующих перемен: интеллект, креативность, социальная компетентность, психомоторные способности, некогнитивные личностные характеристики, характеристика школьного и семейного окружения и достижения. Все казалось бы сложно, но готовые тесты в интернет ресурсах могут решить задачу определения одаренности в считанные минуты.

Итак, после определения среди ваших учащихся «одаренного», то есть учащегося глубоко интересующегося историей а также проявляет высокий интерес к предмету и его результаты по умению анализировать исторические события превосходят других обучающихся. Здесь вам помогут дополнительно специальные тесты и оценки, а также через наблюдение за проявлениями способностей в учебной и вне учебной деятельности. Важно учитывать не только результаты тестирования, но и индивидуальные особенности.

Следующий шаг в процессе обучения — это разработка и внедрение индивидуализированного образовательного плана. Этот план должен учитывать уникальные потребности и особенности одаренного студента, чтобы максимально раскрыть его потенциал и обеспечить наилучшие условия для учебного роста. Ниже приведены ключевые шаги, которые следует предпринять учителю:

- анализ потребностей и интересов учащегося;
- разработка индивидуального образовательного плана;

- подбор методов и подходов обучения;
- регулярная оценка и коррекция учебного процесса.

Учитель может использовать любые методы обучения для развития и улучшения мышления одаренного ученика. К примеру в книге

Тамберга Ю.Г. «Развитие творческого мышления ребенка» говорится о методе проб и ошибок, есть задачи которые иначе как перебором вариантов не решить. В целом он рассмотрел 15 видов мышления и описал более 400 различных задач, которые с успехом можно использовать на уроках. В целом, какую бы методику не выбрал преподаватель, является верным для развития индивидуальных способностей учащегося. В своей книге Тамберг дает своеобразную формулу обычного мышления: перебор вариантов + здравый смысл + напряжение мышления. Соответственно выбирая метод работы с одаренным учеником необходимо использовать методики и способы, помогающие «прорваться» в подкорку и извлечь оттуда сильное решение.

Говоря о современных концепциях творчества и одаренности рассмотрим основные принципы обучения одаренных детей, такие как индивидуализации образовательного процесса, просто необходимо для каждого разрабатывать индивидуальный образовательный план, который будет учитывать способности и конечно уровень подготовки, а также интерес учащегося. Кстати именно такой план может оказаться камнем преткновения на пути к работе с таким учащимся. Помимо плана, учитель адаптирует учебные задания, которые должны быть построены таким образом, чтобы стимулировать развитие интеллектуальных и творческих способностей учащегося. Важно поощрять инициативу и независимость, одаренные учащиеся должны иметь возможность выбирать темы для изучения. Внедрение образовательных платформ и приложений, а также мультимедийные ресурсы, помогут вам как учителю позволить лучше усвоить материал и развить их способности. Ключевую роль в любой методике по работе с одаренными учащимися является наставничество и мотивация, которая поддерживает атмосферу развития уверенности в себе и преодоление возможных трудностей. На уроках истории прежде всего как педагог использую креативность как основной принцип направления на развитие творческого мышления и инновационного подхода, что на сегодняшний день встречается учащимися положительно. Каким образом, можно проявить и реализовать креативные идеи на уроках истории, в первую очередь ставим вопросы, задачи по актуализации опорных знаний, которые в итоге приведут к поиску нестандартного решения. Поощряем творческую идею и подход, ставим правило «нет» в двух случаях, когда переходят на личность или мешает окружающим, в таком случае создаются условия для генерации и реализации оригинальных идей. В рамках урока – это ролевая игра к примеру:

«Советник хана» - студенты играют роли исторических личностей, предоставляющих советы хану во время ключевого исторического события. В частности, здесь удобно взять тему «образование Казахского ханства» Это помогает им лучше понять мотивацию и стратегию поведения ханов при создании государства.

В числе активного метода обучения для одаренных – это исторические дебаты: организация дебатов по спорным вопросам истории, что позволяет учащимся представить разные точки зрения и развивать аргументативные навыки. Применяйте интерактивные и мультимедийные технологии для создания динамичного образовательного процесса, к примеру исторический блог, используя такие платформы как WordPress, Google Sites, здесь могут добавить изображения, видео и ссылки. Удобно использовать при изучении исторических личностей. Таких вариантов много, самое главное не забывать учителю о системе наставничества, сопровождать и давать ученику самостоятельно искать решения и приходить к успешному результату через призму своих способностей тем, самым тонко проводя работу над развитием его сверхспособностей.

В целом проблема одаренности – это проблема личности и зачастую они могут иметь репутацию «непослушных», «странных» среди сверстников. В обучении есть общая

цель – это развитие личности, но и у ученика есть своя собственная и к сожалению зачастую они расходятся в частности в желаниях и методах обучаться или быть обученными. Противоречия должен преодолевать, учитель помогая всеми своими профессиональными коммуникативными навыками реализоваться ученику. Зачастую для достижения результатов необходимо персонализировать метод обучения на уроке, где конечно вложена вся система обучения от гибкости задания до обучения на высоком уровне трудности. Не забываем, что учитель для ученика ГИС на пути к совершенствованию личности, оттачивания мастерства индивидуальности и выбора будущего.

Инсайд

Главный инсайд, который могут применять другие учителя, заключается в необходимости адаптации методов обучения к интересам и способностям одаренных студентов. Использование активных методов, современных технологий и индивидуализированных заданий помогает создать образовательную среду, в которой одаренные учащиеся могут максимально раскрыть свой потенциал и глубже понять изучаемый материал.

Использованная литература:

1. Философские основы теории одаренности Богоявленская Д.Б.
2. Тамберг Ю.Г. Развитие творческого мышления ребенка, 2002г.
3. "Основные современные концепции творчества и одаренности" под редакцией профессора Д.Б. Богоявленской
4. "Психологическая диагностика одаренности" - читать интересную книгу автора (А.А. Лосева А.М. Матюшкин А.С. Волков)
5. «Психологическая диагностика одаренности», Лосева А. А.
6. Концептуальные подходы к работе с одаренными детьми, В. К. Омарова
7. Персонализация обучения и воспитания интеллектуально одаренных учащихся, А. В. Литвинова.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДА КЕЙС ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Алматова Роза Қалдымұратқызы

Ақтөбе қаласы

**М.Құсайынов атындағы Ақтөбе облыстық дарынды балаларға арналған
мамандандырылған лицей-интернаттың тарих, құқық пәні мұғалімі, педагог-
зерттеуші**

Оқыту мен тәрбиелеудегі құндылыққа бағытталған тәсіл жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды, адамның өмірі мен денсаулығын, жеке тұлғаның еркін дамуының басымдықтарын, патриотизмді, еңбекқорлықты, адам құқықтары мен бостандықтарын құрметтеуге тәрбиелеуді көздейді. Сабақта оқушының жеке басын қалыптастыру процесі нақты өмірмен байланысты материалға негізделуі керек, тек осы жағдайда ғана оқыту мәнді және тиімді болады.

2023-2024жж арналған әдістемелік нұсқау хаттан

Мақсаты: Кейс технологиясын құқық негіздері пәнінде қолданудың тиімділігін бағалау

Міндеттері:

- Өмірлік жағдайларда құқықтық білімді қолдануға дағдыландыру;
- Оқушы бойында зерттеушілік қабілетін қалыптастыру;
- Адамдардың заңды, заңға қайшы іс әрекеттеріне көзқарасын білдіру;
- Терминдерді және ұғымдарды орынды қолдану;
- Құқықтық сауатты тұлға тәрбиелеу.

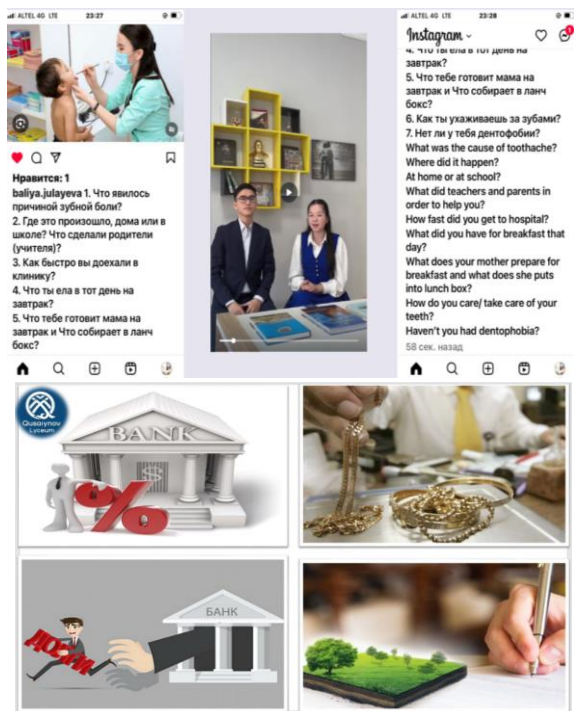
Білім беру жүйесі үнемі реформаланады, бәсекенің басы – білім. Сондықтан бұл факт мектептер мен жоғары оқу орындарына сыни тұрғыдан ойлайтын, әлеуметтік белсенді, табанды, мақсатқа ұмтылатын азамат тәрбиелеу жауапкершілігін жүктейді. Білім беру жүйесін жаңғырту –адами капиталдың сапалы өсуінің басты бағыты. Әлемнің барлық елдерінің экономикасын зерделеуді негізге ала отырып, мамандар экономикалық өсудің 64%-ына адам капиталы септігін тигізетінін есептеп шығарған (Т.Шульц, Г.Беккер «Адам капиталы», NY, 1975).

Адам капиталы дегеніміз шеберлік пен дағдылар, кәсіптік білім мен тәжірибе, ол адамға инвестициялар салу жолымен артады. Постиндустриялық, сапалы қызмет көрсету заманында біліктілігі жоғары азаматтар ғана қызметтің барлық түрлерінде жоғары тиімділікке қол жеткізуге қабілетті болады. Бұл мақсатқа қол жеткізуде өмірмен байланысты проблемалық оқытудың маңызы айтарлықтай, ол оқушының ізденімпаздығын қалыптастыру, ой-таласын жасау, ситуациялық мәселені шештіру, іскерліктерін дамытуға көмектеседі. Кейс технологиясы шығармашылықтың дамуына ықпал етеді, ол танымдық іс-әрекетке құрылады және оқушылардың интеллектісін дамытуға, коммуникативті қарым-қатынасты дамытуға ықпал етеді. Бұл үлкен әлеуеті бар оқыту, проблемалық оқыту бұл процестің өзінде белгілі бір мәселе туындаған жерде ғана болуы мүмкін өмірлік маңызды мәселелерді зерттеу, оның ішінде белгілі жаңалықтар ашу, әр түрлі түсіндірулер мен шешімдерге келуге мүмкіндік береді. Оқушылар ақпаратты өңдейді, сақтайды, жаңа ақпараттарға тап болады. Негізгі қиындықтар әр пәнге қатысты нақты әдістеменің жоқтығы, оқыту материалдарын дайындау, конструктивті диалог құру, өмірлік және модельденген жағдаяттарды таңдау. Іс жүзінде мүмкін болатын оқиғаларды білім алушыларға талдау ұсынылады, оқушылар стратегияны жоспарлайды, талқылайды, шешім ұсынады, ұсынылған жағдайдан шығудың жолын табады, мұғалім оқушының қабілетін таниды.

Кейсті шешу жолы:

1. Жалпылау (қандай мән-жай орын алды)
- 2.Ағымдағы тақырыпқа байланысты казустық тұжырымдама (қандай құқықтар бұзылып тұр)
- 3.Қатысушылар
- 4.Теоретикалық база
- 5.Мәселенің шешу жолдары
- 6.Шешім

Міндеткерлік түрлері, әрқайсысына тән ерекшелікті көрсетіңіз

КЕЙС: Қартаю немесе жас бойынша дискриминация бұл жас және егде жастағы азаматтардың жеке басына немесе адамдар тобына қысым жасау. 1969 жылы «эйджизм» ұғымын АҚШ Ұлттық қартаю институтының директоры Роберт Батлер енгізді. 57

елде жүргізілген World Values Survey сауалнамасына сәйкес, респонденттердің 60% - ы егде жастағы адамдар қоғамда тиісті құрметке ие емес деп санайды. Сонымен қатар, сауалнама көрсеткендей, қоғамдағы егде жастағы адамдардың үлесі неғұрлым жоғары болса, егде жастағы адамдарға деген теріс көзқарас соғұрлым жоғары болады. Бұл егде жастағы азаматтардың әлсіздігі мен артта қалуына байланысты стереотиптер туралы, олар жұмыс таба алмайды. Алайда, мақалада көрсетілгендей, жастар да осындай қиындықтарға тап болады. Жасы мен қартаюы бойынша кемсітушілік мәселесі Қазақстан үшін қаншалықты өзекті? Порталға сәйкес Ranking.kz. Қазақстан ресми түрде қартайған ел болып саналады. Елімізде қарт азаматтардың үлесі 11% - ға жетті. Халықаралық стандарттар бойынша қартайған елдер халықтың 7% - ы қарт ұрпаққа жататын елдер болып табылады. Басқа елдермен жағдай қалай? Ресейде, Росстаттың мәліметтері бойынша, ел тұрғындарының 16,0% - ы 65 жастан асқан-бұл Қазақстанға қарағанда 9% - ға көп, бірақ елдер арасындағы халық санының үлкен айырмашылығын ескере отырып, таң қалудың қажеті жоқ. Өзбекстанда бұл көрсеткіш 5%, Қырғызстанда - 4.9%, Тәжікстанда – 3%, Түрікменстанда – 5% құрайды. Алыс шет елдер туралы айтатын болсақ, АҚШ – та бұл пайыз 17%, ал Канада мен Ұлыбританияда сәйкесінше 18.6% және 18% құрайды. Жапония әлі күнге дейін әлемдегі ең қартайған ел болып қала береді-бұл көрсеткіш жалпы халықтың 28.7% құрайды. Әлеуметтанушы Татьяна Резвушкина эйджизмді Қазақстанға да әсер еткен кемсітушіліктің ең көп таралған түрлерінің бірі деп атайды. Қазақстандық эйджизмнің тамыры қоғамның күшті иерархиясымен байланысты, мұнда қабілет емес, жас адамды бағалаудың басты белгісі болып табылады. Қазақстанда жастар да, қарт азаматтар да эйджизммен бетпе-бет келеді. Бұл стереотиптерде көрінеді: жастарға не үшін аз жалақы тағайындалатынын білу және түсіну жетіспейді, өйткені оларды жақын туыстары қамтамасыз етеді деп саналады. Егде жастағы адамдарға қатысты стереотиптерге келетін болсақ, бұл ұтқырлықтың төмендігі, денсаулыққа қатысты мәселелер және басқа да жас ерекшеліктері. ДДҰ-ның әртүрлі зерттеулері әлемдегі егде жастағы адамдардың саны экспоненциалды түрде өсіп келе жатқанын көрсетеді: 2050

жылға қарай әлемде олар екі есе көп болады. Егер мұндай адамдар эйджизмге ұшыраса және олар кәсіби мансабын жалғастыра алмаса, жастарға жүктеме тек артады.

*Мақсат: Эйджизмнің Қазақстан экономикасы мен дамуына әсерін бағалау
(Қазақстан заңнамасына эйджизм туралы енгізу, эйджизмді тоқтату шаралары, шетелдік тәжірибені талдау, төмендегі ұғымдармен қаншалықты сәйкес)*

«Қарты бар үйдің қазынасы бар»,

«Үлкенге құрмет, кішіге ізет»

«Ағасы бардың, жағасы бар»

КЕЙС: Ежелгі Грецияда отбасына көп көңіл бөлінді. Отбасы грек қоғамының негізі болды, ал балалы болу міндет болды. Балалы бола отырып, азамат қоғам және отбасы алдындағы міндетін атқарды. Олар ұрпақ

жалғастырды және міндеттерді өз мойнына алды – ата-бабаларына құрбандық шалды, қайтыс болғандарға құрмет көрсетті және дәстүрлерді сақтады. Мысалы, Афинада бойдақтар үйленгендерге қарағанда құрметке ие болмады. Спартада бойдақ өмір жеке және азаматтық ар-намыстың жоғалуына әкелді.

Грек қала-мемлекеттерінде отбасылық қатынастар мен тұрмыста айтарлықтай үлкен айырмашылықтар болды, бірақ бүкіл Греция үшін ортақ бір құбылыс болды – бірнекегілік және патриархат. Әкесі балаларға шексіз билік жүргізді. Мүмкін, ол оларды өлтіруге және бостандықтан айыруға ғана құқылы емес шығар. Өз үйіндегі әйелдер үй шаруашылығына қамқорлық жасады, құлдарды бақылап, күндерінің жұмысын қадағалады. Сонымен қатар, олар үй шаруашылығын басқарудың барлық ұсақ-түйектері мен онымен байланысты шығындар туралы ойлануы керек еді. Жалғыз некені гректер дұрыс өмір салты деп санады. Олар үшін көп әйел алу варварлық әдет болды және асыл грек үшін лайықсыз болды. Егер бойдақ үйленгісі келмесе, оны жаза күтуі мүмкін. Мысалы, Спартада үйленбеген ер адамдарға қарсы ерекше жаза қолданылды – некесіздік үшін үлкен айыппұл.

Некеге дайындық. Егер қызын үйлендіретін уақыт болса, онда әкесі оған бірнеше үміткердің ішінен күйеуін таңдады. Ол олардың барлығын бір уақытта үйіне шақырды, әдепті бақылай отырып, қонақжай болды. Дене күші мен төзімділікті тексеру үшін қалыңдықтың әкесі түрлі спорттық ойындар мен жарыстар өткізді. Күйеу жігіттер үй иесіне бай сыйлықтармен және қалыңдықтың өзіне бірдей қымбат сыйлықтармен келді. Олар сонымен бірге тамақ пен шараптың үлкен қорын алып жүрді. Таңдау жасалған кезде болашақ күйеу баласы қайын атасына бай сыйлықтар сыйлады. Әкесі жас жұбайларға махр тағайындады. Ежелгі Грециядағы туыстық некеге кедергі болған жоқ. Керісінше, неке кейде тіпті бір әкенің балалары арасында болатын. Заң тек ортақ анасы бар адамдарға үйленуге тыйым салды. Некеге тұрар алдында міндетті түрде ресми неке қию болды. Күйеу жігітке уәде қалыңдықтың өзі емес, әкесі берген. Егер қыз жетім болса, онда ағасы немесе басқа жақын туысы уәде берді. Баланың келуі отбасы үшін салтанатты оқиға болды. Бала дүниеге келгенде, үйдің есіктері зәйтүн бұтақтарымен безендірілген, егер қыз болса жүннен жасалған жіптермен безендірілген. Бала суға шомылды, оған зәйтүн майы немесе шарап қосылды. Содан кейін ол бесікке салынған жөргектерге оралған. Босанғаннан кейінгі бесінші немесе жетінші күні отбасылық мереке ұйымдастырылды. Кейде әкесі баланы мойындаудан бас тартуы мүмкін. Содан кейін нәресте үйден лақтырылды, бұл ол үшін өлімге әкелді. Көшеде біреу баланы алып, тәрбиелейді деп үміттену керек еді. Ежелгі Грецияда балаларды өлтіру сирек емес еді. Мысалы, Спартада баланың тағдырын ақсақалдар кеңесі анықтады. Бала туылғаннан кейін бірден ақсақалдарға көрсетілді, олар оның дені сау және мықты екенін шешті. Егер бала әлсіз болса, онда ол бірден өлді. Гректер дені сау балалардан, әсіресе қыздардан жиі құтылды, оның себептері өте түсінікті: қыздар шекараны күзетпеді, құндылықты білдірмеді.

Ежелгі Грециядағы неке әртүрлі әлеуметтік, экономикалық және саяси факторларға негізделген. Оның өзіндік ерекшеліктері болды және неке туралы қазіргі идеялардан өзгеше болды. Ежелгі Грецияда неке екі адамның жеке одағы ғана емес, екі отбасының одағы болып саналды. Бұл қоғам үшін өте маңызды болды, өйткені тұқымның жалғасуы және мұрагерліктің берілуі оған байланысты болды. Ежелгі Грецияда некені әдетте ата-аналар немесе басқа үлкен отбасы мүшелері ұйымдастырды. Олар отбасының әлеуметтік мәртебесін, байлығын және асыл тұқымын ескере отырып, балаларына дұрыс серіктес таңдады. Ежелгі Грецияда некеде әйел бағынышты рөл атқарды. Ол күйеуінің қамқорлығында болды және үй шаруасы мен бала тәрбиесіне қамқорлық жасауы керек еді. Оның саяси қатысуға және қоғамдық белсенділікке құқығы болмады. Ер адам, керісінше, отбасының басшысы болды және көбірек еркіндік пен құқықтарға ие болды. Ол шешім қабылдады, отбасылық істерді басқарды және отбасын қоғамда ұсынды. Ежелгі Грецияда неке әдетте моногамдық болды. Бойдақтыққа салық төлеу керек болды.

Ежелгі Грекияның отбасылық құқықтық қатынастары қалай қалыптасқан?

Ежелгі Грекияда отбасылық қатынастар қандай құндылықтарға негізделген?

Қандай құқықбұзушылықтар орын алған? Заң не дейді?

Қазақ отбасы және неке қатынастарымен сәйкес тұстары бар ма?

КЕЙС: Қазақ «Он үште – отау иесі» деп тегін айтпаған. Он үш – алғашқы мүшел жас. Бабаларымыз бұл жасқа келгенді азамат болдыға балап, бір шаңырақтың жүгін арқалатқан. Осы жаста бабаларымыз әмеңгер

атанған. Ал біз мұны санамызға сыйдыра алмаймыз. Неге? Өйткені әсіре балажандық, бала душар болуы мүмкін ықтимал қауіп-қатерлерден туындаған бойымыздағы секемшіл сезім, тағы басқа жағдаяттар санамызды буып, әріден ойлауға, бабалардың әлгіндей ұғымының мәнісін түсінуге мүмкіндік бермейді.

Баламыз көзімізден таса болса, мазасыздық меңдеп, әлдебір қара ниетті ұрлап кетіп бара жатқандай шала бүлінеміз (бұған түсіністікпен қарауға болар), перзентің аулаға шықса, бір нәрсеге ұрынып қалардай қалтырап-дірілдеп шектен тыс күйгелектенеміз. Сөйтеміз де күйбеңдеп жанынан шықпай, жалпақтап, сылап-сипап, байғұс баланы «бөлеп» тастаймыз. Мұндай ата-ана «Он үште – отау иесі» деген ұғымды санасына қайдан сыйдырсын?

Тәрбие ісінде бабалар өлшемінен қол ұзу масыл ұрпақты көбейтпей ме ?

Ұрпағымызды ерте есейту, оң-солын ерте таныту өз қолымызда емес пе? Бір мезгіл өз бетінше әрекет етуіне мүмкіндік берсек ше? Неге қазір перзенттерімізге сенім артпай, шамадан тыс өбектейміз?

- Себеп қандай ?
- Қоғамда құқығымыз толыққанды қорғалатынына сенімсізбіз бе?
- Тәуке «Жеті жарғысы»
- Бала құқығы туралы Конвенция
- Бала құқығын қорғау туралы Заң
- Ж.Артықбаев «Қазақ қоғамы: дәстүрлер мен жаңарулар»
- Қазіргі бала тәрбиесіне қатысты өз ұсыныстарың қандай?

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Синкин К., Кейс метод преподавания права. А., 2021г
2. Алямкин С.Н., Применение кейс-метода в преподавании правовых дисциплин. Мир науки и образования, 2017г
3. З.Ю.Юлдашев., Ш.И.Бобхужаев., Оқытудағы жаңа әдістер: оқытудағы кейс әдісінің ерекшеліктері, практикалық қолданылымы., Т., 2006ж

ТАРИХИ МОДЕЛЬДЕУ ЖӘНЕ МОДЕЛЬДЕУ: ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫҢ ТАРИХИ ОҚИҒАЛАРДЫ ТЕРЕҢ ЗЕРТТЕУ ҮШІН ОЙЫН ЖӘНЕ МОДЕЛЬДЕУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ

Садуакасова Лира Уликпановна
Ақтөбе облысы, Алға ауданы
Тамды орта мектебінің тарих, құқық пәні мұғалімі

Аннотация

Баяндамада дарынды балалардың тарихи оқиғаларды терең зерттеу үшін білім беру практикасындағы ойындар мен модельдеу пайдалану идеялары қарастырылады. Зерттелетін материалға қызығушылықты арттырып қана қоймай, сыни ойлауды, аналитикалық қабілеттерді және шығармашылық қиялды дамытуға мүмкіндік беретін инновациялық тәсіл ретінде тарихи модельдеуге назар аударылады. Зерттеу білім беру бағдарламаларында ойындарды және модельдеуді сәтті қолдану мысалдарын қамтиды, сондай-ақ олардың тарихи процестерді терең түсінуді қалыптастыруға әсерін талдау. Дербес ойлауды дамытуға және тарихи шешімдер қабылдаған жағдайда салмақты шешімдер қабылдау қабілетіне ықпал ететін ойын модельдерін әзірлеу және енгізу әдістеріне ерекше назар аударылады. Дарынды балалармен жұмыс істейтін мұғалімдерге бағытталған баяндама оқытудағы ойын әдістерінің тиімділігін көрсетуге арналған.

Кілт сөздер: Тарих, ойын, модельдеу, әдістер, Аі модель, тәсіл, оқыту, технология, нәтиже.

Тарихи оқиғаларды терең түсіну және зерттеу қабілеті дарынды балалардың интеллектуалдық дамуын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Тарихты оқытуда ойын және модельдеу әдістерін пайдалану балалардың сыни ойлау, шығармашылық қабілеттерін дамытып, өткен кезеңдердегі оқиғаларды өмірлік тәжірибе ретінде қабылдауына ықпал етеді. Бұл баяндамада тарихты модельдеу және ойын әдістерін қолдану арқылы дарынды балалардың тарихи оқиғаларды терең зерттеуіне қалай ықпал етуге болатыны қарастырылады [1].

Тарихты модельдеу дегеніміз – белгілі бір тарихи оқиғаларды, жағдайларды, кезеңдерді немесе тұлғаларды виртуалды немесе физикалық түрде қайта жасау процесі. Бұл әдіс балаларға тарихи контексті жақсы түсінуге, оқиғалардың себеп-салдарын талдауға және олардың шынайы өмірге әсерін анықтауға мүмкіндік береді. Модельдеу тарихи оқиғаларды көрнекі және интерактивті түрде таныстыруға көмектеседі, бұл дарынды балалардың өз зерттеулерін жүргізуге және тарихи ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді [2].

Ойын әдістері – білім беру процесінде ерекше орын алатын тиімді әдістердің бірі. Олар балалардың зейінін шоғырландыруға, материалды игеруге қызығушылығын арттыруға, шығармашылық қабілеттерін дамытуға көмектеседі. Тарихи ойындар балаларға тарихи оқиғаларды өздері қатысушы ретінде сезінуге мүмкіндік береді, бұл оқыту процесін өмірлік тәжірибеге айналдырады [3].

Тарихи ойындар келесі артықшылықтарды қамтамасыз етеді:

- Тарихи фактілерді бекіту: Ойын барысында балалар тарихи оқиғаларды, тұлғаларды және кезеңдерді есте сақтайды [4].

- Тарихи ойлауды дамыту: Ойындар балаларға тарихи оқиғалардың себеп-салдарын талдауға, сол кезеңдегі жағдайды түсінуге мүмкіндік береді.

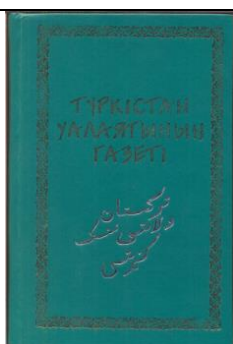
- Шығармашылық қабілеттерін дамыту: Ойындар балаларға шығармашылық шешімдер қабылдауға және тарихи контекстте өз рөлдерін ойластыруға мүмкіндік береді.

Озық педагогикалық тәжірибемде дарынды оқушылармен осы идеялармен терең жұмыс жасап жақсы нәтижелерге қол жеткізудемін. Нәтижелер төмендегідей.

Сабақтың тақырыбы: Түркістан уәлаяты» газеті.

Бинго стилі ойыны арқылы модельдеу.
Түркістан уәлаяты» газеті Bingo Game
Bingo Board
1-модельдеу
eduaide.ai/

Б	И	Н	Г	О
Тар	М	Тіл	С	Білім
Ақпарат	Экономика	Журналист	Қоғ	Білім
Ғылым	Тегін	Ақпарат	Әд	Технолог
Дәстүр	Саясат	Тарих	М	С
Редакция	Сая	Сауалнама	Білім	Адамзат

«Түркістан уәлаяты» газетінің мұқабасы

Басылымның аудармашысы, әдеби қызметкері Хасен Жанышев, Заманек Шайхы Әлібеков, Жүсіп Қазыбеков деген тұлғалар болған.

Сілтемедегі мақаланы оқи отырып, газет қандай мәселелерді қозғанын талдаңдар.

Талдау нәтижесі:

Қоңырау парағын тексеру сұрақтары

1.	Түркістан уәлаяты» газеті қай жылы құрылды?
2.	Газетте қандай негізгі тақырыптар қарастырылды?
3.	«Түркістан уәлаяты» газетінің редакторы кім болды?
4.	Газеттің жалпы мақсаты мен міндеттері қандай?
5.	Қандай әдеби жанрлар қолданылған?
6.	Газетте мақалалардан қандай тарихи оқиғалар туралы ақпарат алынады?
7.	«Түркістан уәлаяты» газетінің қоғамдағы рөлі қандай?
8.	Газетте қандай әлеуметтік зерттеулер жүргізілді?
9.	Тіл саясаты туралы газетте қандай мәселелер көтерілді?
10.	Газеттің алғашқы нұсқалары қандай тақырыптарды қамтыды?

1. Түркістан уәлаяты» газеті қай жылы құрылды?

- 1906 ж.

2. Газетте қандай негізгі тақырыптар қарастырылды?

- Тарих, мәдениет, тіл, саясат, білім, ақпарат, экономика, журналистика, қоғам, ғылым, әдебиет, технология, дәстүр.

3. «Түркістан уәлаяты» газетінің редакторы кім болды?

- Мұхамеджан Тынышбаев.

4. Газеттің жалпы мақсаты мен міндеттері қандай?

- Қоғамдық пікірді қалыптастыру, халықты сауықтыру, ұлттық азықтандыру.

5. Қандай әдеби жанрлар қолданылған?

- Мақалалар, очерктер, зерттеулер, әдеби шығармалар.

6. Газетте мақалалардан қандай тарихи оқиғалар туралы ақпарат алынады?

- Орталық Азиядағы саяси өзгерістер, отаршылдыққа қарсы қозғалыстар.

7. «Түркістан уәлаяты» газетінің қоғамдағы рөлі қандай?

- Халықтың ақпараттануын қамтамасыз ету, мәдени және саяси сана-сезімін дамыту.

8. Газетте қандай әлеуметтік зерттеулер жүргізілді?

- Әлеуметтік-экономикалық жағдай, білім деңгейі, халықтың мәдениеті.

9. Тіл саясаты туралы газетте қандай мәселелер көтерілді?

- Тілдің білімі, ұлттық тіл мәселелері, білім беру жүйесіндегі тіл саясаты.

10. Газеттің алғашқы нұсқалары қандай тақырыптарды қамтыды?

- Жергілікті жаңалықтар, халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайы, мәдениет мәселелері.

Дарынды балалардың тарихи оқиғаларды терең зерттеуіне көмектесу үшін модельдеу және ойын әдістерін біріктіру қажет. Мысалы, тарихи оқиғаларды рөлдік ойындарға айналдыру арқылы балаларға сол кезеңнің қатысушылары ретінде шешімдер қабылдауға мүмкіндік беру. Бұл оларға тарихи контекстті жақсы түсінуге және оқиғалардың салдарын көруге мүмкіндік береді [5-6].

Қауіпті стиль ойыны арқылы модельдеу.

Jeopardy Game Board: Қазақ газетінің Редакторлары

2-модельдеу

Санаттар	А.Байтұрсынұлы	М.Дулатұлы	Қазақ Газеті	Тарихи Маңызы
\$200	Сұрақ	Сұрақ	1-сұрақ	Сұрақ
\$400	Сұрақ	Сұрақ	Сұрақ	2-сұрақ
\$600	3-сұрақ	3-сұрақ	3-сұрақ	3-сұрақ
\$800	Сұрақ	4-сұрақ	4-сұрақ	4-сұрақ
\$1000	5-сұрақ	5-сұрақ	5-сұрақ	5-сұрақ

Сұрақтар

А.Байтұрсынұлы

Бейнеақпаратқа сілтеме

- \$200 : А.Байтұрсынұлының туған жылы мен жері қандай?
- \$400 : Ол қандай оқу орындарында білім алды?

- \$600 : А.Байтұрсынұлының «Әліппе» кітабының маңызы неде?
- \$800 : А.Байтұрсынұлы қазақ тілін дамытудағы рөлі туралы айтып беріңіз.
- \$1000 : А.Байтұрсынұлының саяси көзқарастары қандай болды?

М.Дулатұлы

- \$200 : М.Дулатұлының әдеби шығармашылығының негізгі тақырыптары қандай?
- \$400 : Ол қай жылдары «Қазақ» газетін редакциялады?
- \$600 : М.Дулатұлының «Оян, қазақ!» өлеңінің мазмұны мен маңызы неде?
- \$800 : М.Дулатұлының қоғамдық қызметі туралы не білесің?
- \$1000 : М.Дулатұлының қазақ әдебиетіне қосқан үлесі қандай?

Қазақ Газеті

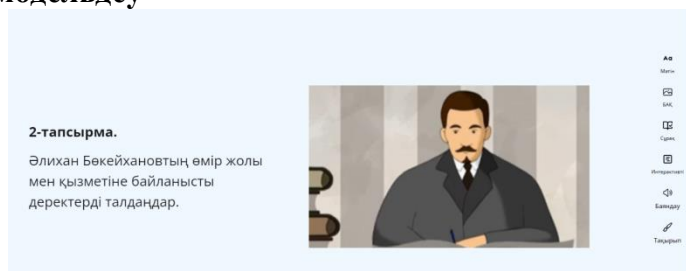
- \$200 : «Қазақ» газетінің алғашқы саны қашан шықты?
- \$400 : Газеттің негізгі мақсаты қандай болды?
- \$600 : Газет арқылы қандай қоғамдық мәселелер көтерілді?
- \$800 : «Қазақ» газетінің редакторларының рөлі қандай?
- \$1000 : Газеттің жабуы неде?

Тарихи Маңызы

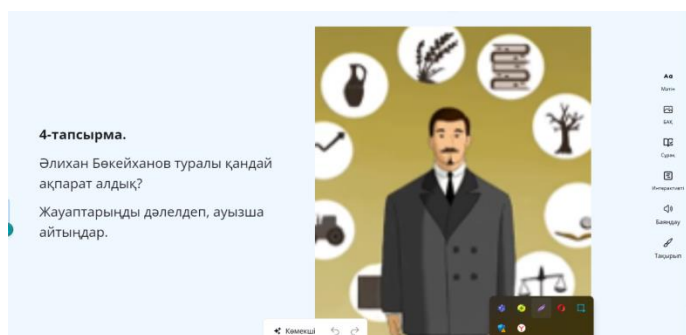
- \$200 : А.Байтұрсынұлы мен М.Дулатұлының туындыларының тарихындағы орны қандай?
- \$400 : Қазақ мәдениетіндегі «Қазақ» газетінің әсері қандай болды?
- \$600 : Бұл екі тұлғаның Қазақстан тарихындағы рөлі қалай сипатталады?
- \$800 : Халықтың саяси және әлеуметтік көзқарастарына олардың әсері неде?
- \$1000 : А.Байтұрсынұлы мен М.Дулатұлының мұрасы бүгінгі күнде қалай бағаланады?

Тарихи модельдеуді пайдаланудың тағы бір тәсілі – виртуалды әлемдер құру, онда балалар тарихи оқиғаларды зерттеп, оларды өз бетінше талдай алады [7-8].

mindsmith.ai модельдеу

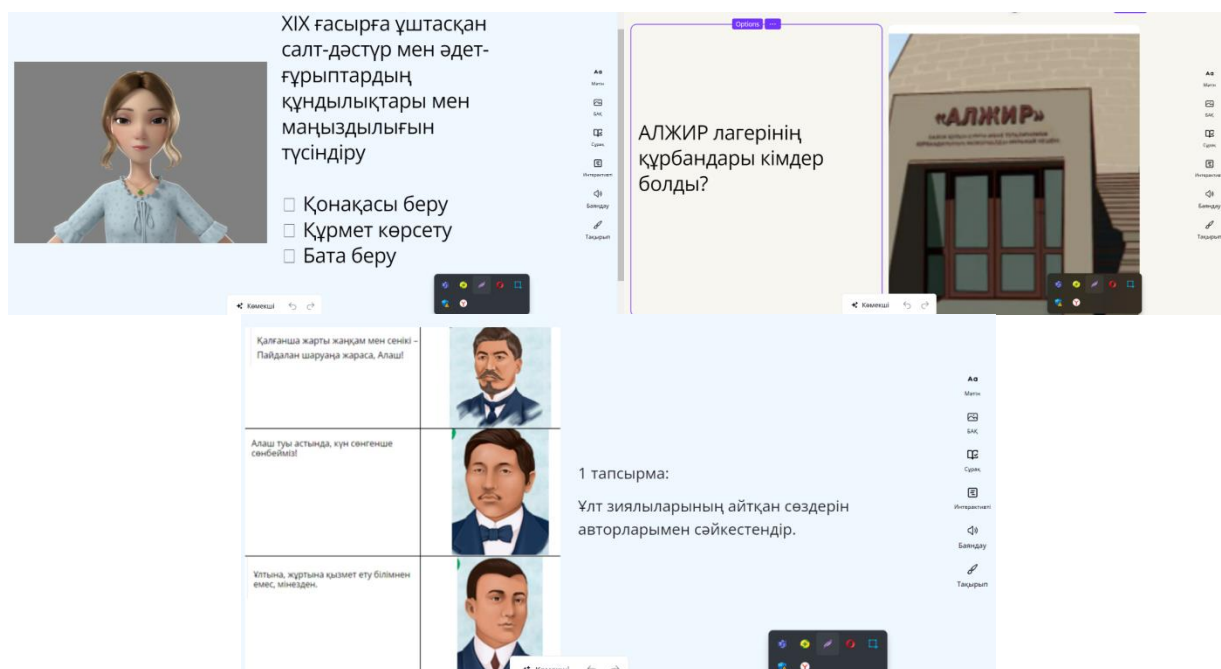
Бұл әдіс оқыту процесін қызықты және интерактивті етеді, сонымен қатар балаларға өз зерттеулерін жүргізуге мүмкіндік береді [9-10].

Тарихи оқиғаларды терең зерттеуге арналған ойын және модельдеу әдістерін қолдану дарынды балалардың тарихи білімдерін кеңейтуге, сыни ойлау

және шығармашылық қабілеттерін дамытуға үлкен ықпал етеді. Бұл әдістер балалардың тарихи оқиғаларды тек оқып қана қоймай,

оларды сезініп, өмірлік тәжірибе ретінде қабылдауына мүмкіндік береді. **Сонымен қатар, олар балалардың тарихи ойлауының дамуына, өткеннің оқиғаларын қазіргі және болашақта қолдануға ықпал етеді.**

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Антонов, В. П. (2017). Білім беру қызметіндегі Тарихи модельдеу: Теория және практика. Мәскеу: Ағарту.
2. Голубева, Н. А. (2018). Тарихты оқытудағы ойын технологиясы: практикалық нұсқаулық. Санкт-Петербург: Питер.
3. Дюпюй, Т. Н. (2019). Тарихи модельдеу әдістері және оларды мектеп білімінде қолдану. Киев: Виша мектебі.
4. Зайцев, А. В. (2020). Оқушылардың тарихи санасын қалыптастырудағы модельдеу мен ойын әдістерінің рөлі. Педагогика және психология, 12 (4), 45-53.
5. Қарасев, В. И. (2021). Мектептегі тарихты оқытудың интерактивті әдістері. Оқыту әдістемесінің мәселелері, 5(3), 33-40.
6. Смирнова, Е. П. (2019). Тарихи дидактика және ойын технологиялары: Теориялық негіздер және практикалық қолдану. Новосибирск: Ғылым.
7. Петухов, И. А. (2016). Тарихты оқытудағы ойын модельдеу технологиялары: оқу құралы. Мәскеу: Академия.

8. Рябцева, О. Н. (2020). Оқу әдісі ретінде тарихи ойын: тәжірибе және перспективалар. Қазан: Қазан федералды университеті.
9. Савельев, М. В. (2017). Мектепте тарихи модельдеуді қолдану әдістемесі. Практикалық педагогика, 14 (6), 22-28.
10. Сергеев, В. П. (2019). Тарихты зерттеудегі виртуалды әлемдер: мұғалімдерге арналған практикалық ұсыныстар. Мәскеу: Ағарту.
11. Сидоров, К. А. (2021). Мектептегі тарих курсындағы тарихи процестерді модельдеу. Мектептегі тарих, 8 (2), 14-20.
12. Соколова, Е. Г. (2018). Оқушылардың тарихи санасын қалыптастырудағы ойын технологияларының рөлі. Педагогикалық шеберлік, 7 (1), 49-54.
13. Тарасов, Д. В. (2020). Жоғары сынып оқушыларының тарихын оқытуда ойын және модельдеу әдістерін қолдану. Тарихты оқыту әдістемесінің мәселелері, 9(4), 39-44.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ ӘДІСІ

Берсугурова Бакыт Сулейменовна

Атырау қаласы

**№1 Атырау облыстық «Білім-Инновация» лицей-интернатының
тарих және география пәнінің мұғалімі**

Кіріспе

Тақырыптың өзектілігі: Қазіргі таңда жасанды интеллекті сабақта пайдалану қарқынды жүзеге асуда. Жалпы жасанды интеллектті қолдану 60 жылдардан бастау алады. Жасанды интеллект білім беру саласында бірнеше онжылдықтар бойы дамып келе жатса да, оның нақты қолданысы соңғы жылдары айтарлықтай қарқын алды деуге болады.

Мақсаты: Жасанды интеллект технологиялары дарынды балаларға жеке бағдарланған, бейімделген оқыту бағдарламаларын ұсына алады және балалардың қабілеттерін дамытып, оқыту процесін тиімдірек етеді. Сондықтан осы баяндаманың мақсаты педагогтер арасында қолдану аясын кеңейту.

Зерттеу сұрақтары: Жасанды интеллекттің бейімделген оқыту, автоматтандырылған бағалау жүйелері, оқушылардың үлгерімін қадағалау, виртуалды кеңес беру, оқу процесін оңтайландыру сияқты көптеген қолдану салалары бар. ЖИ технологиялары қарқынды дамып, деректерді талдау, болжам жасау, бейімделген және интерактивті оқыту құралдарына негізделген жаңа шешімдер көптеп ұсынылуда

II Негізгі бөлім

Жасанды интеллект – компьютерлер мен басқа құрылғылардың адамға тән ойлау қабілеттерін имитациялайтын технологиялар жиынтығы. Жасанды интеллектті технологияларының білім беру жүйесінде қолданылуын бірнеше негізгі кезеңдерге бөлуге болады:

Ерте кезең жасанды интеллекттің алғашқы қолданылуы когнитивті ғылымдар мен тілдерді үйренуге бағытталған зерттеулерде байқалды. Бұл кезеңде білім беру саласында бағдарламалау және есептеу техникасы арқылы қарапайым оқыту бағдарламалары жасала бастады. 1970-1980 жылдары оқытуда алғаш рет зияткерлік оқыту жүйелері пайда болды. Бұл жүйелер студенттердің білім деңгейін бағалап, оларды бейімделген оқыту әдістемелерімен оқытуды ұсынды

Дамыған кезеңде, 1990 жылдары интернеттің дамуы жасанды интеллектке негізделген қашықтықтан оқыту жүйелерінің пайда болуына ықпал етті. Онлайн курстар, интерактивті оқыту жүйелері кеңінен қолданыла бастады. 2000 жылдары жасанды интеллекттің білім беру жүйесінде қолданылу аясы кеңейе түсті. Мысалы, оқу

нәтижелерін бағалау, зияткерлік оқыту платформалары, виртуалды мұғалімдер, және басқа да жасанды интеллект құралдары енгізілді.

Қазіргі кезеңде, 2010 жылдардан бастап жасанды интеллекттің мүмкіндіктері айтарлықтай жетілді және ол білім беру жүйесіне толыққанды енді. Сонымен қатар, пандемия кезінде онлайн оқытуға көшу жасанды интеллект технологияларын пайдаланудың қажеттілігін арттырды.

Жасанды интеллект дарынды балаларды оқытуда ерекше маңызды рөл атқарады. Дарынды балалардың оқыту қажеттіліктері басқа оқушылардан өзгеше болуы мүмкін, сондықтан жасанды интеллект осы қажеттіліктерді тиімді түрде қанағаттандыруға көмектесетін көптеген мүмкіндіктер ұсынады. Төменде жасанды интеллекттің дарынды балаларды оқытудағы маңызын сипаттайтын негізгі аспектілер келтірілген:

- **Жеке оқыту траекториясын қалыптастыру**

Бейімделген оқыту: Жасанды интеллект дарынды балалардың қабілеттеріне қарай оқыту процесін даралауға мүмкіндік береді. Әрбір оқушының білім деңгейін, қабілетін және оқу қарқынын ескере отырып, жасанды интеллект әртүрлі мазмұндар мен тапсырмаларды ұсына алады.

Тапсырмаларды күрделендіру: Жасанды интеллект дарынды балаларға арналған тапсырмаларды автоматты түрде күрделендіріп, олардың қабілеттерін шыңдауға көмектеседі. Бұл балалардың зияткерлік даму деңгейін жоғары деңгейде ұстап тұруға мүмкіндік береді.

- Оқушылардың қабілеттерін бағалау және талдау

Жиынтық бағалау: ЖИ-дің деректерді талдау қабілеті дарынды балалардың прогресін дәл бағалауға мүмкіндік береді. Бұл жүйе оқушылардың оқу жетістіктерін бақылап, олардың қай салада ерекше қабілетке ие екенін анықтайды.

Қабілеттерді анықтау: Жасанды интеллект дарынды балалардың ерекше қабілеттерін ерте кезеңде анықтауға мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың талантын дамыту үшін арнайы бағдарламалар құруға жағдай жасайды.

- Оқу мазмұнын таңдау

Қызығушылықтарға негізделген мазмұн: Жасанды интеллект дарынды балалардың қызығушылықтарын ескере отырып, оларға қызықты және ынталандыратын оқу материалдарын ұсына алады. Бұл олардың оқуға деген ынтасын арттыруға және өз бетінше оқуға қызығушылығын оятуға көмектеседі.

Кеңейтілген оқу бағдарламалары: Жасанды интеллект оқушылардың деңгейіне сәйкес кеңейтілген оқу бағдарламаларын ұсынады. Мысалы, белгілі бір саладағы тереңдетілген білім мен дағдыларды меңгеруге арналған қосымша материалдар мен курстарды ұсына алады.

- Проблемаларды шешу және шығармашылық қабілеттерді дамыту

Күрделі тапсырмалар: Жасанды интеллект дарынды балаларға жоғары деңгейдегі күрделі тапсырмаларды ұсына отырып, олардың сыни ойлау және проблемаларды шешу қабілеттерін дамытады. Мұндай тапсырмалар балалардың шығармашылық әлеуетін ашуға мүмкіндік береді.

Шығармашылық тапсырмалар: Жасанды интеллект негізіндегі бағдарламалар шығармашылықты дамыту үшін қолдануға болатын тапсырмалар мен құралдарды ұсынады. Бұл дарынды балалардың жаңа идеяларды жасау және оларды жүзеге асыру қабілеттерін арттыруға көмектеседі.

- Кері байланыс және қолдау

Жедел кері байланыс: Жасанды интеллект жүйелері оқушыларға тапсырмаларды орындағаннан кейін жедел кері байланыс беріп, қателіктерді түзетуге мүмкіндік жасайды. Бұл оқушылардың өз білімдерін жақсартуға және алдағы оқу процестерінде дұрыс бағыт алуға мүмкіндік береді.

Оқушыны қолдау: Жасанды интеллект дарынды балаларды психологиялық және эмоционалдық қолдау үшін де маңызды. Жасанды интеллект қолданатын бағдарламалар

арқылы балалар өздерін қолдау мен түсінуге ие бола алады, бұл олардың сенімділігін арттырады.

- Кәсіби бағдар беру

Мамандықтарды болжау: Жасанды интеллект оқушылардың қызығушылықтары мен қабілеттерін талдау арқылы болашақта олар үшін қолайлы кәсіби бағыттарды анықтай алады. Бұл дарынды балалардың өздерінің мүмкіндіктеріне сәйкес келетін бағытта дамуына жол ашады.

Мамандықтарға арналған бағдарламалар: Жасанды интеллект дарынды балаларды кәсіби мамандықтармен таныстыру үшін арнайы курстар мен бағдарламаларды ұсынады. Бұл балаларға болашақ мамандықты таңдау процесін жеңілдетеді.

Жасанды интеллекттің білім беру жүйесінде көптеген артықшылықтары болғанымен, оның қолданылуы бірқатар ықтимал кемшіліктер мен проблемаларды да туындатуы мүмкін. Мысалы:

Жасанды интеллект қазіргі уақытта мұғалімдердің эмоциялық интеллектін, жеке қарым-қатынасын және оқушыларға деген эмпатиясын толыққанды алмастыра алмайды. Мұғалімдер оқушылардың эмоционалдық жағдайын түсініп, оларды қолдап, бағыттап алады, ал жасанды интеллект мұндай күрделі адамгершілік функцияларды орындай алмайды.

Оқытудың адамдық аспектілері: Оқытудың белгілі бір аспектілері, мысалы, оқушыларға мотивация беру, олардың әлеуетін ашу, өмірлік құндылықтарды сіңіру сияқты жағдайлар тек мұғалімдердің қатысуымен жүзеге асады.

Егер жүйе істен шықса, бұл оқыту процесін қиындатып, оқушылардың оқуын уақытша тоқтатып тастауы мүмкін және мұғалімдерді технологияға тым тәуелді етуі мүмкін, бұл оқытудағы адамдық шығармашылық пен икемділікті төмендетуі мүмкін.

Жасанды интеллект жүйелері оқушылар туралы үлкен көлемдегі деректерді жинайды және талдайды. Бұл деректердің дұрыс қорғалмауы жеке құпиялылықтың бұзылуына әкелуі мүмкін. Жасанды интеллект технологиялары қымбат болғандықтан, олар барлық білім беру мекемелері үшін қолжетімді болмауы мүмкін. Бұл технологияларға тек бай мектептер мен оқушылар қол жеткізе алады, бұл білім беру жүйесіндегі теңсіздікті күшейтеді. Сонымен қатар кедей отбасылардың балалары немесе шалғайдағы мектептерде оқитын оқушылар жасанды интеллект технологияларын қолдану мүмкіндігінен айырылады. Бұл жағдай олардың білім алу мүмкіндіктерін шектейді.

Жасанды интеллекттің білім беру жүйесіндегі ықтимал кемшіліктері оны пайдалануда мұқият болуды талап етеді. ЖИ технологияларын тиімді және этикалық тұрғыдан қолдану үшін білім беру мекемелері осы проблемаларды ескеріп, шешімдерді алдын ала қарастыруы қажет. Жасанды интеллектті дұрыс пайдалану, адам факторы мен технологияның үйлесімділігін қамтамасыз ету арқылы ғана білім беру жүйесінің сапасын арттыруға болады.

Қорытынды

Жасанды интеллект технологияларын қолдана отырып, дарынды балалармен тиімді жұмыс жүргізу үшін келесі ұсыныстарды ескеру қажет:

Жасанды интеллект негізіндегі платформаларды пайдалану арқылы әрбір дарынды оқушы үшін жеке оқу траекториясын құру қажет. Бұл оқушының қабілеті мен қызығушылығына сәйкес оқу бағдарламасын икемдеуге мүмкіндік береді. Оқушылардың оқу барысын талдау үшін деректерді жинақтайтын және сараптайтын жасанды интеллект құралдарын енгізу маңызды.

Жасанды интеллектті күрделі тапсырмалар мен жобаларды орындау барысында қолдану қажет. Мұндай тапсырмалар дарынды балалардың шығармашылық және сыни ойлау дағдыларын дамытуға көмектеседі. Оқушыларға өз жобаларын әзірлеуге және өз бетінше шешімдер қабылдауға мүмкіндік беретін жасанды интеллект құралдарын қолдану.

Жасанды интеллект технологияларын мектеп бағдарламасына интеграциялау. Жасанды интеллектті мектеп бағдарламасына интеграциялау арқылы оқушылардың цифрлық сауаттылығын арттыру қажет. Бұл оларға болашақта жасанды интеллект құралдарымен тиімді жұмыс істеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллекттің көмегімен әртүрлі пәндер бойынша бейімделген оқу материалдарын әзірлеуге болады. **Ең аса көңіл бөлетін нәрсе жасанды интеллектті қолдану барысында этикалық және психологиялық аспектілерді ескеру қажет.** Жасанды интеллект технологияларын енгізу барысында оқушылардың жеке мәліметтерін қорғауға және этикалық нормаларды сақтауға ерекше көңіл бөлу маңызды болып табылады. Дарынды балаларды оқытуда жасанды интеллекттің психологиялық әсерін ескеру және оқушылардың эмоционалдық жағдайын тұрақты түрде бақылап отыру қажет.

Сөз соңында жасанды интеллект технологияларын қолданудың тиімділігін анықтау үшін үнемі тұрақты түрде зерттеулер мен тәжірибелер жүргізіп отыру қажет және балаларды оқытудағы әсерін бағалау үшін ұзақ мерзімді мониторинг жүйесін енгізу керек деп есептеймін.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Әбілдаева Ш. Жасанды интеллект: теориясы мен практикасы. — Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2023
2. Тұрсынбаева Г. Цифрлық технологиялар және жасанды интеллект. — Алматы: Қазақ баспа үйі, 2021.
3. Бекішев Қ., Қасымов Л. Жасанды интеллект және оның білім беру саласындағы қолданылуы. — Алматы: Қазақ университеті, 2022.
4. Сидоров А. Искусственный интеллект. Просто о сложном. — Санкт-Петербург: Питер, 2019.
5. Ильясов А., Мұратов Е. Цифрлық әлемдегі жасанды интеллект. — Нұр-Сұлтан: Астана кітап, 2021.
6. Петров В. Искусственный интеллект в образовании. — Москва: Высшая школа экономики, 2021.
7. Каменев А. Искусственный интеллект и одаренные дети. — Новосибирск: Наука, 2020.
8. Шумский С. Искусственный интеллект: от теории к практике. — Москва: Эксмо, 2020.
9. Михайлов С. Новейшие технологии в образовании: искусственный интеллект. — Москва: Просвещение, 2022.
10. Брайнин И. Искусственный интеллект. — Москва: Альпина Паблишер, 2021.

ТАРИХ САБАҒЫНДАҒЫ ТИІМДІ КЕРІ БАЙЛАНЫС

Карашинова Алмагуль Серикбаевна

Қостанай қаласы

**Дарынды балаларға арналған Білім–Инновация лицей-интернатының
тарих пәнінің мұғалімі**

Аннотация

Бұл мақалада сабақтағы тиімді кері байланыс мәселесі қарастырылған. Оқыту мен оқу үдерісінде мұғалімдердің біліктілігін, оқушылардың оқуын жақсартуда кері байланысты қолдану өзекті. Автор өз тәжірибесінен мысал келтіре отырып, оқушылардың ынтасын және сенімін арттыруда, өнімді қарым-қатынас орнатуда, рефлексиялық ойлауды жүзеге асыруда кері байланыстың маңыздылығын атап көрсетеді.

Мектеп мұғалімдері бір-бірімен кері байланыс туралы ой бөліскенде жиі қойылатын сұрақтар: сіз кері байланысты не үшін бересіз, кері байланысты сабақтың қай кезеңінде берген тиімді, тиімдісі қайсы: жеке/жалпы кері байланыс? Оқушыға берілген кері байланыстан мұғалімнің оқыту ниеті байқалады. «Оқыту мен оқу үдерісінде кері байланыс мұғалімдердің біліктілігін және оқушылардың оқуын жақсартуға ықпал ететін құрал болып табылады [1].

2013 жылы Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттырудың бірінші деңгейлі курсының аясында оқу үшін бағалаудың құрамдас бөлігі болып табылатын кері байланыстың маңызы туралы білімімді толықтырдым. Курс барысында қарастырылған теориялардың ішінде Пол Блэк пен Дилан Уильямның «Қара жәшік ішіндегі жұмыс» атты мақаласы болды. Мақалада авторлар қалыптастырушы бағалауды жақсарту оқушылардың үлгерімін арттыратынын көрсеткен. Олар оқушының өзін-өзі бағалауын дамытуда сұрақтың тиімді қойылуы, оқушымен бірге критерийлерді талдау, сыныптасын және өзін-өзі бағалдау, кері байланысты қамтамасыз етудің маңыздылығына тоқталған [2].

Сабақ барысында оқушылардың берген жауабына байланысты «керемет», «орынды жауап», «сіздерге түсінікті ме?» деген кері байланысты өзім де қолданамын. Ал, тиімді кері байланыс беруде мадақтаумен, ынталандырумен шектелмей, әр оқушының оқуына қатысты кері байланыс берілуі тиіс. Сабақ үрдісінде мұғалім оқушылардан да кері байланыс алып, «осындай кедергіні қалай жеңуге болады, кері байланысты қалай ұсынса тиімді болады?» деген сұрақтардың көмегімен «оқушы үнін» естігені жөн. Сонда ғана кері байланыс беруде әр білім алушы өзінің қажеттілігін сезінеді.

Кері байланысты кейде сабақтың соңғы кезеңіндегі рефлексиямен шатастырып қолдану кездеседі. Педагогикалық шеберлік орталығының 2012 жылғы глоссарийінде былай анықтама берілген: «Кері байланыс – белгілі бір әрекетті немесе оқиғаны түсіну, игеру, онымен келісіп, келіспейтіндігін көрсететін белгілі бір әрекет немесе оқиға туралы пікір, баға беру, жауапты реакция». Джон Дьюи рефлексиялық ойлауды былай сипаттайды: «Қандай да болмасын бір пікірді не білімнің ықтимал көрінісін олардың негіздерін ескере отырып белсенді түрде, толассыз және мұқият қарастыру, осының салдарынан туындаған қорытындыларды талдау» (Дж.Дьюи, 1997). *«Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығының аға менеджері, филология ғылымдарының кандидаты, доцент* Асхат Әлімовтің пікірінше, рефлексияның қадамдары мынандай болуы ықтимал:

- 1) Аялдама жасау (тоқтау);
- 2) Артқа қарау: түсіну, талдау, бағалау;
- 3) Өзгерістер енгізу;
- 4) Болашақты жоспарлау [3].

Рефлексияда адам әрекеттерін бір мезетке тоқтатып, жан-жағына байыппен қарап, өзіне мынандай сұрақтар қояды: «Мен не істеп жатырмын? Осы әрекеттерімнің мақсаты қандай? Мен қалай әрекеттенудемін? Бұл маған не береді? Мен мұны қалай қолданамын? Маған мұны қалайша өзгертуге болады? Енді не істеймін?». Үздіксіз сипат алатын осы секілді сұрақтарға оқушының жауап іздеуін мұғалім дағдыландырады, бағыттайды. Егер білім алушы сабақта рефлексия жасай алмаса, берілген оқу әрекеттерін ғана орындап, бірақ олардың өзінің дамуындағы маңызын түсінбейтіндігін байқатады. Басқаша сөзбен айтқанда, рефлексия жасай алмайтын оқушы өзінің өзгерістерін де байқамайды. Рефлексияда оқушы өзінің қадамдарын талдап, түсінуге тырысады, яғни өзінің әрекеттерін зерделеу барысында нәтижесін нақтылайды, қалай жақсарту болатындығы туралы ойланады. Сабақ барысында оқушы кері байланысты қолдану арқылы бір-біріне қолдау көрсетіп, сөздік қорын молайтып, жаңа идея тудырып, өзін реттеуі керек.

Біз күнделікті тәжірибемізде кері байланыстың мына түрлерін қолданамыз:

- жеке: мұғалім - оқушы

- *жұптық*: оқушы - оқушы
- *топтық*: топтағы оқушылар арасында
- *жеке*: оқушы - мұғалім

Тарих сабағында оқушылармен бірге мен де өз әрекеттерімді зерделеймін. Әр сабақтан соң «өткізген сабағым маған ұнады ма, алға қойған оқу мақсатына жеттім бе, тапсырмаларым оқушыларды қызықтырды ма, сәтсіз тұсым болды ма, келесі сабағымды сәтті өткізуім үшін қандай әдісті қолдансам болады?» деген секілді рефлексиялық ойлауды қолданамын. Бұдан шығатын қорытынды: мен өзімнің сабағымдағы әрекеттерімді саралау арқылы келесі сабақта оқушылармен не жасалуы керектігін түсінемін.

Кері байланыс оқушыны ойландырып, дұрыс шешім қабылдауға жетелейді. Мысалы, 7-сыныпта «Біртұтас халық жасағының ұйымдастырылуы» («Қазақстан тарихы» оқулығы, 8 (7)-сынып, 16-бет) тақырыбын өту барысында жоңғар басқыншыларына қарсы күресте даңқы шыққан батырлардың есімдерін атап, ерлігін дәріптейміз. *«Қарама-қайшы тұжырымдарды ұсыну»* әдісін қолданып, оқушыларға мынадай тапсырма беріп, кері байланыс алуға болады: қаламгер, этнограф, тарихшы, ғалым Зейнолла Сәнік «Қабанбай батырдың азан шақырып қойған есімі – Ерасыл» десе, тарихшы, жазушы, қазақтың ауыз әдебиетін зерттеушісі, ғалым Мұхтар Мағауин «Қабанбай батырдың азан шақырып қойған есімі - Ізбасар» деген дерек келтіреді. «Сіз осы дерекке қатысты нені түсіндіңіз? Нені білдіңіз? Немен келісесіз және немен келіспейсіз?» деген сұрақтарды оқушыға қойып, жеке көзқарасын білуге болады. Оқушылар жағымды пікір айтумен қатар сыныптастарын қызықтыруға тырысады. «Сіз бұл мәселеге тіпті де мен ойламаған жақтан қарадыңыз! Шындығында да бұл өте тиімді ұсыныс екен!» т.б. қолдау сөздері арқылы кері байланыс беремін.

Кері байланыс оқу мен оқытудың қалай жүріп жатқандығын, оның сапасын анықтауға мүмкіндік береді [4]. Оның мазмұны оқиғаға және іс-әрекетке қатысты болғандықтан, сол оқиғада және жұмыстың мазмұнын мұқият зерделеу арқылы дерек жинау маңызды. Мысалы, 8 (7)-сыныптың «Қазақстан тарихы» оқулығының 70-бетінде Бульджер Чарльздің Сырым батыр туралы дерегі берілген. Оқушылар құжаттың үзіндісін оқып, құжат бойынша қойылған екі сұраққа жазбаша жауап берді. Осы жазбаға байланысты сыныпқа мынадай тапсырма бердім: сыныптасыңыздың орындаған тапсырмасын оқып, оның жазбасындағы нақты деректі/фактіні теріп жазыңыз. Бір оқушының жұмысын екі бала кезектесіп оқиды, оқу барысында бөлек паракқа деректі жазады, жазып болған соң жазбасын көрсетпейді. Осы жазбаны екінші бала оқиды, ол да жеке паракқа жазба түсіреді. Екі адам бір оқушының жазбасын оқып болған соң жұптасады. Өздерінің паракқа түсірілген жазбасын салыстырады. Сөйтіп қай жазбада нақты дерек жазылғаны анықталады. Кері байланыстың осындай жазбаша түрінде үш баланың еңбегі сараланады. Бұл тапсырманы орындау барысында мен мынадай қорытындыға келдім: жазбалардың әртүрлі болуы жұмысты мұқият оқу дағдысының аздығын көрсетті, жазбалар түсіріп отырған кезде жұмысқа қатысты нақты дерек жинау қиын болды, оқушылар жұмыста жазылмаған ойды тіркеген.

«Факт, тұжырым, болжалды ой» деген әдісті 8 (7)-сыныптың «Қазақстан тарихы» оқулығының 159-бетінде «XIX ғасырдағы мәдениеттің дамуы» тақырыбына қолдандым. Қазақ халқының қонақжайлылық қасиеті туралы мынадай тапсырма бердім: https://www.youtube.com/watch?v=AV_twd9dmyY сілтемесі бойынша оқушылар видеоны көріп, дәптерге жазба түсіреді. Содан соң жұптасып, жазбаға талдау жасап, бағалау жүргізеді. Кері байланыстың бұл әдісі арқылы факт, тұжырым, болжалды ой анықталып, тарихи білімді тереңдетуге мүмкіндік берді. Тапсырманы орындауда оқушылардың әрқайсысы өз ойын, түсінігін келтіреді, өзге оқушыны үйретпейді, тек ұсыныс жасайды. Сабақ барысында оқушыға өз әрекетін өзі бағалауына, сыншы достың пікірін ескеруге,

өзге оқушылармен арада сенім орната білуіне жағдай жасаймын. Себебі әр оқушы өзінің пікірі дұрыс не бұрыс болсын, оны мұғалімнің ескеретінін сезінуі керек.

Сабақ барысында оқушыларға кері байланыстың мақсатын түсіндіруге көңіл бөлемін. «Оқушылар, бүгін жаңа әдіс арқылы тапсырма орындадық. Ол *«екі жақты күнделік»* деп аталады. Мен осы әдіс туралы сіздердің пікірлеріңізді білгім келеді. Бұл әдіс сіздің оқып үйренуіңізге қаншалықты көмектесті немесе кедергі келтірді ме?». Оқушының кері байланысынан алынған деректерге талдау жасауда олардың есімін атау міндетті емес. Мысалы, «сіздердің ойларыңызша сабақта бейнежазба көріп оны талқыласақ, тақырыпты түсіну жеңіл болатынын айтыпсыздар, ендеше бүгінгі сабақта осы жұмыс түрін жасаймыз» деп сабақты жалғастыруға болады.

«Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» акционерлік қоғамының Қостанай облысы бойынша Кәсіби даму институты» филиалының ұйымдастыруымен 24.03.2022 жылы өткізілген «Педагогикалық шеберліктің көктемгі мектебі» шеңберінде «Тиімді кері байланыс беру дағдысының әдістері» тақырыбында облыстық семинарда өзімнің іс-тәжірибеммен бөлісіп, оқыту үдерісінде ең ықпалды қару – кері байланыс екенін түсіндірдім. Әріптестерім тарих пәнінде ауызша кері байланыстың пайдалы екенін, ең тиімді кері байланыс оқушыдан мұғалімге берілетінін айтты. «Кей кездері кері байланыс неге қабылданбайды?» деген сауалға әріптестердің басым көпшілігі «оқушылар критерийлерді түсінбейді, сондықтан критерийлерге сәйкес жұмысты жақсартуға байланысты ұсыныс бере алмайды» деп жауап берді.

Жаңа Зеландиядағы Вайкато университетінің профессоры Рассел Бишоптың ғылыми жұмысында оқушылардан, мектеп әкімшілігінен, мұғалімдерден оқушының үлгеріміне ең басты әсер ететін не екендігі сұралады. Олардың жауабы төмендегідей:

Мұғалімдердің жауабы	Баланың ұстанымы мен бейімділігі
	Отбасындағы ахуалдың балаға әсері
	Мектепте жұмыс істеу үшін жасалған жағдай
	Оқымайтын оқушылар
Өзгелердің жауабы	Оқушылар мен мұғалімдер арасындағы қарым-қатынас

Демек, оқушылармен дұрыс қарым-қатынас құра білу мұғалім үшін де, оқушы үшін де, өзге адамдар үшін де маңызды. Себебі қарым-қатынас кезінде олар бір-бірімен түсінісіп қана қоймайды, ақпарат алмасады, дамиды.

Білім сапасын арттыруда кері байланыстың маңызы бар. Оқушы тапсырманы орындаған уақытта уақытылы кері байланыс алмаса, ол өзінің қалай және қайда қимылдауы керек екенін түсінбейді. Кері байланыс алу және ұсыну барысында электронды портал тиімді қолданылып, оқу үдерісінде мектеп пен ата-ананың арасындағы байланысты белсенді етеді. Баласының үлгерімін қадағалап, мұғалімнің жазған кері байланысын оқып, ата-ана Kundelik.kz немесе өзге де электронды журнал арқылы хабар алмасады.

«Кері байланыс жақсы орнатылған ортада адамдар өз араларында пікір алмасу үшін ашық болып келеді» [5]. Мұғалімнің оқушыға берген кері байланысына қарап, оның оқытуға деген ниеті байқалады. Оқыту мен оқу үдерісінде кері байланысты тиімді кіріктіре отырып, оқушылардың оқуын жақсартуға, сенімін арттыруға, өнімді қарым-қатынас орнатуға қол жеткізуге болады. Себебі кері байланыс мақсатқа жетудегі және жұмысты жақсартудағы әрекет болып табылады.

Мен тарихи оқиғаларды түсіндіру және оқушыларға тапсырма орындату барысында әртүрлі мақсаттарға бағытталған ауызша кері байланыс түрлерін қолданамын. Әсіресе растау, зерделеуді жалғастыру мақсатында «жауабыңыз дұрыс, сіз енді әрі қарай ... жасап көріңіз» деп тапсырмасын толықтыруды ұсынамын. Білім алуды жүйелеу кезінде «өткен тақырыпты еске түсірейік» деп оқушыға материалға шағын шолу жасатамын. Ойлануға ынталандыру үшін «бүгінгі тақырып бойынша ойланып көрейікші, біз нені ұмыт

қалдырдық?» немесе «сіз оқиға бойынша не қоса аласыз?» деген секілді жетелеуші сауалдарды қоямын. Мысалы, 7-сыныптың «XVIII ғасырдағы қазақтардың материалдық мәдениеті» тақырыбына байланысты өлкетану мұражайына оқушыларды апарып, экскурсия жасаттым.

Соңында мынандай тапсырмаларды оқушыларымның назарына ұсындым:

- а) ойланыңыз: қазақтың ұлттық қолданбалы өнерінің бірегейлігі неде?
- ә) дәлелдеңіз: XXI ғасырда тұрмыстық заттарды үй иелері неге өздері жасамайды?
- б) сіздің көзқарас: сіз қысы-жазы киіз үйде тұра алар ма едіңіз?
- в) есіңізге түсіріңіз: мұражайдан қыз балаға арналған қандай зергерлік бұйымдарды көрдіңіз?
- г) зерделеңіз: бүгінгі күні үй тұрмысында қандай ағаш бұйымдар қолданылады? Бұл тапсырмаларды оқушыларым тез, жарыса орындады. Тапсырмаға кері байланысты мен ғана емес, өзге оқушылар да берді. Олардың бірі түзету енгізсе, екіншісі дұрыс жауапқа қайта бағыттады, үшіншісі біздің байқамаған жәдігерімізді айтып, назарымызды аударды.

«Қолайлы оқу үшін адамдарға кері байланыс пен мадақтау қажет, сондықтан кері байланыс жүргізілуі тиіс. Ашық сауалдар, оқыту міндеттерімен алмасу сияқты әдістер оқушылардың өз біліміне белсенді қатысу қабілетіне әсер етеді. Оқушылар жппен де, өз беттерімен де өз білім деңгейлерін бағалауға және оған жеткенін түсінуге мүмкіндіктері бар» [6].

Қорытындылай келе, кері байланыс арқылы білім алушының жауапты реакциясын қалыптастырып, оқу үрдісін ынталандырып, өз бетімен еңбектенуге қалыптастыруымыз керек.

Пайдаланған әдебиеттер:

- 1. Т.Қ.Айдосова «Тиімді кері байланыс беру дағдысының әдістері», Астана, 2016, 4-бет.
- 2. «Тәжірибедегі рефлексия» жалпы білім беретін мектептердегі педагогика кадрларының кәсіби даму бағдарламасы. Мұғалімге арналған нұсқаулық, Астана, 2016, 53-бет.
- 3. А.Әлімов «Кері байланыс (рефлексия) туралы», «Qazbilim» ақпараттық агенттігі, 23.11.2015 ж. <https://kazbilim.kz/?p=3793>
- 4. Т.Юлдашева «Кері байланыс кемелдендіреді», «Егемен Қазақстан» газеті, 2017 ж.
- 5. Ф.У.Жунусова, Т.К.Нөгербаев «Көшбасшылықты дамыту құралдары: ынталандыру және кері байланыс», Астана, 2016, 22-бет.
- 6. Ж. Кошкимбаева «Кері байланыс: рефлексия – тиімді тәсіл», «Білімді ел» газеті, 2020 ж.

ОҚУШЫНЫҢ ДАРЫНДЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ - ҰСТАЗ ПАРЫЗЫ

**Кәлменова Мерейгүл Жолшорақызы
Ақтөбе қаласы**

№78 жалпы орта білім беретін мектеп-гимназиясының тарих пәні мұғалімі

Талант - ең алдымен арнайы қабілеттердің жоғары деңгейде дамуы; өзінің сонылығымен, жоғары дәрежеде дамуы қоғамдық мәнмен ерекшеленетін өнім алуға мүмкіндік беретін қабілеттер жиынтығы болса, дарындылық өзіндік ерекшелік, қабілеттер үйлесімі. Дарындылық - қабілеттің жоғары деңгейімен, талант музыка, өнер, спорт сияқты салалардағы жоғары деңгеймен байланыстырылады.

Педагогикалық энциклопедияда: «Дарындылық дегеніміз – адамдардың қабілеттерін жете жақсы дамуының жоғары сатысы», - деп атап көрсетіледі. Осы қабілеттілік арқылы адамдар көптеген жақсы жетістіктерге жете алады.

Дарындылық – сапалы қабілеттердің өзіндік бірлесуі: оның арқасында іс-әрекет жақсарады. Тұлғаның дамуының өз орны бар екендігін біле отырып, дарынды балалардың тек өткенге емес, болашаққа да қызығушылығымен, іс-әрекеттердің жаңа тәсілдерін көбейтуге қабілеттерімен ерекшеленетіндігін атап өту қажет. Сонымен бірге жан-жақты дамудың мақсаттарына да жауап береді.

Шығармашылық қабілет – бұл бүкіл тіршіліктің көзі. Адам баласының сөйлей бастаған кезінен бастап бүгінгі күнге дейінгі жеткен жетістіктері – шығармашылықтың нәтижесі болып табылады.

Қандай да болсын бір нәрсеге қабілеті жоқ адам болмайды. Ол біреуде күшті, біреуде шамалы болып келуі мүмкін. Ал оқушы бойындағы осындай қабілетті анықтау әр мұғалім бойындағы шеберлікті қажет етеді.

Дарынды балаларды анықтағанда және олармен жеке жұмыс жүргізгенде сол бала жанындағы ортаның педагогикалық, психологиялық, әлеуметтік жағдайына назар аударып, сыныптағы атмосферасы мен дамытушылық жігері жағымды танылуы тиіс.

Өз пәніндегі сабақ үрдісінде талантты, дарынды оқушыны анықтау жолын іздеудегі мақсатым – оқушыларға сапалы да тиянақты білім берудің негізі – өз пәнімді жан-жақты игерту, оқушы санасына жеткізе білу, шығармашылық ойлауын қалыптастыру, тиімді оқытудың әлеуметтік, эмоционалдық тәсілдерін жүзеге асыра білу.

Сабақ үрдісінде осындай дарынды, талантты оқушыларды анықтау үшін әуелі жоспар құрып алдым:

- Дарынды баланы іздеп табу және іріктеу;
- Дарынды балалармен жүйелі түрде қосымша сабақтар өткізу;
- Проблемалық оқыту әдістерін пайдалана отырып оқыту;
- Ізденіс жұмыстарын өз беттерінше ізденіп оқуды ұйымдастыру, дамыту;
- Мектепішілік және аудандық, облыстық, республикалық конкурстар мен сайыстарға қатыстыру;
- Жаңаша әдістермен оқыту;

Тарих сабағында жоспар бойынша жұмыс жүргізу негізінде үй тапсырмасын «Еркін микрофон», «Бір сөзбен» әдістері арқылы оқушылар ойын жинақтатамын. Осы кезде оқушы бойындағы шапшаңдық пен артистік қабілет, айтылған жауапқа байланысты сұрақ түрлерін жүйелі құрастыра білу дағдылары қалыптасады. «Кезбе тілші» әдісінде интервью алу барысында оқушы өзін сұрақтар тізбесін қоюшы ғана болып қоймай, артистік қабілетін де ашуға мүмкіндік алады. Оқушы дауыс ырғағын құбылта білуі мен бет жүзі мимикасымен де өзін көрсете алады.

Мектеп құрылымында болып жатқан өзгерістер, білім беру мақсаттарының алмасуы, оның дамытушылық сипаттарының бекітімді, жаңа форматты оқытуға көшу сияқты мәселелері мұғалімдерден шығармашылықты, жұмыстың жоғары сапасын және кәсібилікті талап етеді.

«Халықты халықпен, адамды адаммен теңестіретін - білім» деп М. Әуезов атап көрсеткеніндей, егемен елдің келешегі кемел білім мен ұлағатты тәрбиеге байланысты.

Баланың бойындағы табиғат берген ерекше қабілетті, дарындылықты тани білу, оның әрі қарай дамуына бағыт-бағдар беру қажеттілігін әр мұғалім осыдан-ақ түсінуі керек. Ол үшін дарынды оқушымен жұмыстың әлеуметтік қажеттілігін сезінуі, нәтижелі әдіс-тәсілдерді талмай ізденуі, жоғары нәтижелерге жетуге ұмтылуы, ата-анасымен тығыз байланыс орнатуы, оқушымен жиі қарым-қатынаста болуы сияқты талаптарды орындайды.

Ж. Руссо баланың өз бетінше білім-танымдық, шығармашылық әрекет идеясына үлкен мән берді. Руссо дидактикасында оқыту үрдісінде ең бірінші орынға танымдық қабілеттілікті, белсенділік пен өзбеттілік ұстанымдарның маңыздылығына көңіл бөлді. Міржақып Дулатов қазақ арасында көбіне көзге түспей, түссе де еленбей жүрген ғылым-білімге, өнерге зерек, дарынды балаларды оқытып тәрбиелеудің мәні жайында сөз ете келіп, дарындылықтың кейбір психологиялық астарына үңіледі. Ол «Туысында қанша

зеректік болса да – ғылымсыз, тәрбиесіз кемеліне жетпейді. Кімде-кім өзінің табиғатында не нәрсеге шеберлік барын сезіп, өз жолына түссе ғана, көзге айнытпай сала білсе, жақсы жазушы да адамның ішкі сырын, мінезін, әдетін бұлжытпай көрсете біледі, оқығанда көріп тұрғандай боласың...» деп түйіндейді.

Дарынды балаларды анықтау үшін бастауыш сыныптан бастап зерттеу жұмыстары жүйелі жүруі керек. Мектеп табалдырығын алғаш аттаған оқушылардың оқуға деген құштарлығы қазіргі таңда өте жоғары. Оған ата-анасының мән бере жасаған дайындығы, үлкендердің қуанышты көзқарасы, мектептің беделі, жаңа киімдер мен әдемі оқулықтар баланың қызығуын арттырып, білім алуға жетелейтіні сөзсіз.

Осы орайда бастауыш сынып мұғалімдері шеберлігімен, жаңа әдіс-тәсілді сабақтарымен, ұшқыр ойлы ойындарымен оқушы зейінін жаулап алып, білуге деген құштарлықтарын шыңдай түсуі қажет. Бірінші сынып оқушыларының барлығы дерлік мектепалды даярлықтан өтіп келгендіктен, оқу қиынға соға қоймайды. Әріптерді тез танып, әдемі жазып кетеді. Білікті ұстаз оқушының жас ерекшелігіне сай оқу жүгін анықтап, шығармашылық жұмыстармен толықтырып отырады. Ізденіспен жасалған әр сабақта оқушы мұғалім әрекетіне ілесіп, нәтижелі жетістікке жетіп отыратынын байқамай да қалады. Мұғалімнің атқарған еңбегінің жемісі осында. Қазіргі заманға сай оқытудың жаңа технологияларын оқып-үйреніп, күнделікті сабақтарда шығармашылықпен пайдаланып отырса, нәтижесін берері сөзсіз. Білім сапасы мен деңгейін анықтап, салыстырмалы мониторингтер жасап отыру оқушы қабілетін зерттеуге көп көмегін тигізеді.

Оқушының өз бетімен жұмыс істеу дағдысы – жүйелі жұмыстардың қорытындысы, жеке тұлғаның қалыптасуының бастауы. Ал оқушының шығармашылық қабілеттерін арттыра отырып, оқу материалдарын өздері игере алуға мүмкіндік туғызудың шешуші факторы – оқытудың жаңа әдістемелік жүйелерін құру болып табылады.

Жас өркеннің бойындағы табиғат берер ерекше қабілетті, дарындылықты тани білу, оның ары қарай дамуына бағыт-бағдар бере білу ерекше қиын да қызықты іс. Алайда, әр баланың жеке қабілетін анықтап, оны сол бағытта жетелеу – ұстаз парызы. Баланы заман талабына қарай көрегендікпен икемдеп, өз заманының озық өнегесін санасына сіңіре білу, оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту – бүгінгі күннің басты талабы.

Әдебиеттер тізімі:

1. Битуова Т.Р. Қазақстандағы дарындылық мәселесі бойынша инновациялық-педагогикалық қызмет.-Астана-2005
2. С. Қалиұлы. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. Алматы. 2003.
3. «Бастауыш мектеп». №5. 2009 жыл. «Дарындылықты дамытудағы мұғалімнің рөлі». Авторы: М.Жантурина
4. «Сынып жетекшінің шығармашылық үлгісі мен оқушы жастар ұйымының өзін-өзі басқару міндеттері». Алматы. 2009ж.
5. «Оқушылардың дарындылығы мен шығармашылық қабілеттерін арттыру жолдары» Г.С.Жағырапова.2006ж.
6. Ж. Әбикеев. Педагогика тарихы. Алматы. 2006.
7. Жексенбаева Б.Ү «Балалардың бойындағы дарындылықты диагностикалау».Алматы,2005
8. Мұғалімге арналған нұсқаулық. «НЗМ» ДББҰ,2012ж.
9. Елбасы Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан. Астана. Ана тілі, 2007. 28 ақпан.

ТАРИХТЫ ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ШЕБЕРЛІК

Курмансейтова Гулжамал Молдағалиевна

Ақтөбе облысы, Темір ауданы

Кеңқияқ жалпы орта білім беретін мектебінің тарих пәнінің мұғалімі

*"Ең әуелі мектепке керегі - білімді, әдістемеден хабары мол,
ізгілікті оқыта білетін мұғалім"*

А.Байтұрсынұлы.

Аннотация

Қазақстан Республикасы өз тәуелсіздігін алғаннан бастап, еліміздің түпкі тарихы кең ауқымды түрде зерттеле бастады. Қазіргі таңда қазақ тарихының хан батырлары, ақын жыраулары тарих сахнасында таныла бастады. Міне, өз тарихымызды дәріптеуге, мақтанышпен айтуға құқылы болдық, өз құқығымызды алып, ана тілімізде сөйлеп, оқушыларымыздың білімін сан-алуан әдіс-тәсілдермен меңгертуге, педагогикалық шеберлікті ұштастыра білуге мұғалімнің өз деңгейін жетілдіруге арналған оқулықтар жетерлік. Тәлім-тәрбие беруде ең білгір, ең сауатты, талантты, өте жауапкершіл педагог-мамандардың қажеттілігін мойындап отыр, өйткені адам тағдыры - мектептік кезеңде басталады.

XXI ғасыр жаңа технологиялар мен жаңа білім беру ғасыры болғандықтан, ғылыми-техникалық прогрестің шапшаң дамып, тез қарқынды жаңа білім беру салаларының мазмұны жаңарып, әдіс тәсілдердің күннен күнге дамуы әрбір ұстаздың өзін жетілдіріп, жауапкершілігін түсініп, ізденуін қажет ететін заман ғасыры.

Қазіргі таңда, оқушыларды оқытудың ең бастысы өз пәніне қызықтыра білуде.

Педагогикалық технологияларды игеріп, өз сабағында тиімді қолдана білу әрбір ұстаздың борышы.

Жаңа технология - жаңа іс-әрекетті, жаңа әдістерді талап етеді. Сондықтан өз сабағымда тиімді әдістерді қолдана отырып оқушылардың өздігінен ізденуге, деңгейлік саралау технологиясы, оқытудың компьютерлік технологиясы, дамыта оқыту, сын тұрғысынан ойлау, модульдік оқыту, тірек белгілер арқылы оқыту, жас ерекшелігіне және дербес ерекшеліктеріне қарай тапсырмалар беру, сабақ мақсат - міндетіне қарай тиімді қолдануды талап етеді.

Өз сабағымда берілген мәтін бойынша оқу, сұрақтарға жауап беру, хронологиялық даталарды есте сақтау, термин сөздердің мағынасын түсіндіру, бақылау тапсырмаларын орындау арқылы бірнеше оқушының білімін, деңгейін бағалау, өткен тақырыптар бойынша қайталау, бір-біріне сұрақ қою арқылы бағалаймын.

Бұл әдіс оқушының тақырыпты жақсы есте сақтауына, өз ойын дәлелдей алуына, өз білімін, бір-бірінің білімін тексеруіне өте тиімді.

Тарих сабағында зерттеу сұрақтарынан тұратындықтан, әдістердің тиімдісін пайдаланамын. Оқушыларға ресурсты бере отырып, зерттеу сұрағына назар аударту керек. Әр оқушы өз ойымен, пікірімен бөліседі. Жұптық жұмыс, топтық жұмыс арқылы талқылайды. Сыныптағы барлық оқушы қатысады, белсенділігі артады.

Оқу, сұрақты зерттеу сабақтары үшін тиімді. Тиімділігі сол оқушы өздігінен сұраққа жауап іздейді, өзінің ойымен, пікірімен бөліседі және сөйлеу дағдысы дамиды. Соңында қорытынды жасалады, барлық сынып оқушылары қатысады. Осындай білімді оқушыны қалыптастыру үшін оқытып отырған мұғалімнің өзі жан-жақты дамыған, өзін-өзі үнемі жетілдіріліп отыруы қажет. Болашаққа жарамды адамды тамаша жетілген азамат тәрбиелеу қажет - тек сонда ғана тәрбиелеуші өз ортасында өмір сүретін ұрпақтың лайықты мүшесі бола алады, - деп Л.Н.Толстой нақты болашақ ұрпақтарын қалай тәрбиелеу керектігін айтып кеткен болатын.

А.С. Макаренко "Тәрбиелеуші сіздің жан дүниенізбен ақыл-ойыңызды сізді көру, тыңдау арқылы қабылдайды" деген.

Ахмет Байтұрсынұлы "Мектептің жаны - мұғалім. Мұғалім қандай болса мектеп сондай болмақшы. Яғни, мұғалім білімді болса, ол мектептен балалар көбірек білім алып шықпақшы. Солай болған соң ең әуелі мектепке керегі - білімді, педагогика, методикадан хабардар жақсы оқыта білетін мұғалім",-деп мұғалімнің сауатты болуын талап еткен. Педагогтің шеберлігі, педагогикалық мәдениет, актерлік шеберлік қажет.

Шебер педагог білімді, тәжірибесі мол, жан-жақты бола отырып, оқушыларды жеке тұлға етіп қалыптастыру мақсатында білім мен тәрбиені ұштастыра алуы қажет. Әр оқушының дарындылығын айқындау, олардың дамуына қолайлы жағдайлар жасау, мектеп, жанұя, мұғалімнің рөлін анықтау, оқушылар мен мұғалімдер ұжымын қалыптастыру - техникалық шеберлікті жетілдіруге негізделеді және ата-анамен жақсы қарым-қатынаста болу, педагогикалық мәдениетті сақтай білуді талап етеді. Адам қажырлы еңбегімен табиғатты өзгертсе, мұғалім жалпы жасампаз еңбегімен жаңа адамды қалыптастырып, дамытып, жетілдіріп, өмірге дайындайды. Оқушыларын тек білімімен қаруландырып қана қоймай, назарын, білгендерін жадында сақтауға, қабілетін, ойлауын, тіл шеберлігін ұштауға, дүниеге деген құштарлығын, өмірге деген көзқарасын дұрыс қалыптастырып, ықыласын, сенімін, төзімділігін, іскерлігін, ізденімпаздығын тағы басқадай танымдық қасиеттерін жетілдіріп, адамгершілігі мол азамат етіп тәрбиелеуді өзінің өмірлік мақсаты, ізгілік мұраты деп санайды.

Қорыта айтқанда, тарихты оқытудың ерекшелігі сол - өз маманын, өз пәнін жанындай жақсы көріп, тарихына терең зерттеу шеберлігімен, педагогикалық шеберлігімен ұштастыра білетін, сауатты, жан-жақты өзін дамытып отыратын ұстаз ғана әдіс тәсілдерін жетілдіріп, оқушы санасына жеткізе білетін, дана ұстаз, шебер ұстаз болуы тиіс.

Орыс ғалымы В.Г.Белинский: "Тәрбиешілік мәртебесі қаншалықты маңызды, ұлы, әрі қастерлі десеңізші; оның қолында адам өмірінің тұтас тағдыры тұр" - деп айтқанындай, шебер педагог көзі қаракты, көкірегі ояу, ізденімпаз болуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. М.М.Жанпейісова. " Модельдік оқыту технологиясы".
2. Құрманалина. Ш. Х., Мұқанова Б.Ж., Педагогика.Оқу туралы.Астана - 2007.
3. Жусупова Ж.А. " Педагогикалық шеберлік" Алматы, 2011.

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСЫНА БАУЛУ ЖОЛДАРЫ

Машенова Алмагуль Алимовна

Абай облысы, Семей қаласы, Көкентау ауылы

Знаменка жалпы орта білім беретін мектебінің тарих пәні мұғалімі

Кілтті сөздер: білім, дарындылық, шығармашылық, зерттеу, ғылыми жоба, архитектуралық ескерткіштер, қорымдар, жаңалық.

Аңдатпа: Мақалада оқушылардың бойындағы дарындылықты дамытудағы ғылыми зерттеу жұмыстарын ұйымдастыра отырып, баланы шығармашылыққа жетелеудің маңызды сипаттамасы - зерттеудің жолдары мен нәтижелері баяндалады.

Аннотация: В статье описаны пути и результаты исследования, важная характеристика приведения ребенка к творчеству, при организации научно - исследовательской работы по развитию одаренности учащихся.

Еліміздің тәуелсіз дамуы, қоғамда болып жатқан құбылыстар білім беру мазмұнына елеулі өзгерістер әкелді. Білім беру саласындағы күрделі міндеттердің бірі – қабілеті жоғары, дарынды оқушыларды анықтап, оларға қолдау жасау арқылы Қазақстан Республикасының интеллектуалды потенциалын қалыптастыруға үлес қосу. Бұл – қоғам мүддесінен туындап отырған әлеуметтік сұраныс. Осыған орай, қоғамның жаңа талап - тілектері мен әлеуметтік сұранысын қамтамасыз ету мақсатында шығармашылық тұрғыда ойлаушы, тәуелсіз жеке адамды дербес шешім қабылдауға бейім ұрпақты тәрбиелеу – бүгінгі күнде аса маңызды мәселе. [1]

Білім беру жүйесінің қайта жаңартылуы баланың шығармашылық дарындылығын тануға және болжам жасауға жаңа көзқарас талап етуде. Дарынды баланы тану - нақтылы бір баланың дамуын талдаумен байланысты ұзақ үрдіс. Дарынды баланы тәрбие беру мен оқыту барысында біртіндеп, сатылап анықтау қажет. Дарындылықтың табиғаты шексіз. Осы дарындылық пен шығармашылықты дамытудың түрлі жолдарының ішінде баланың өзіндік зерттеу тәжірибесі ең тиімді болып есептеледі. Зерттеушілік, ізденушілік - бала табиғатына тән қасиет.

Абайдың жетінші қара сөзінде: "Жас бала анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады. Біріншісі - ішсем, жесем, ұйықтасам деп тұрады. Екіншісі - көрсем, білсем, деп, ер жетіңкірегенде ит үрсе де, мал шуласа да, "ол неге үйтеді?", "бұл неге бүйтеді"? деп көзі көрген, құлағы естігеннің бәрін сұрап, тыныштық көрмейді", - деген ой-тұжырымы тура осы бала бойындағы дарындылық туралы десек болады.

Оқыту мен тәрбиелеу процесінде оқушының шығармашылық қабілеттерін дамыту қажеттілігі қоғам талабынан туындайды. Қазіргі кезде мамандық атаулының барлығы бейімділікті, ептілікті, шапшандықты ерекше ой-қызметін, мол шығармашылық мүмкіндікті қажет етеді. Сол сияқты өзін қоршаған түрлі жағдайларға тез икемделіп қана қоймай, оларды керекті бағытына бұра білу қабілеттілігіне де ие болады. Шығармашылық тәртібінің маңызды сипаттамасы - зерттеу. Зерттеу - дарынды балалардың оқытудың негізі. Зерттеусіз баланың потенциалды қабілетін ашу, дамыту мүмкін емес.

Ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру мен дамыту - дарынды оқушы шығармашылығын қалыптастырудың нақты жолдарының бірі. Мұғалімнің басты қызметі - оқушылармен ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізу арқылы олардың өзін-өзі дамыту, шығармашылық, ізденімпаздық қасиеттерін қалыптастыру болып табылады.

Баланың білуге құштарлығын қолдау және дамыту білім берудегі маңызды мәселелердің бірі десек, ал оның шешу жолдары-оқушылардың зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру. Кез-келген зерттеуде проблеманы анықтау, бақылау жүргізу, мәтіндермен жұмыс жасау арқылы ақпараттар жинақтау, оны саралау, талдау және тұжырым жасау әрекеттері кіріктіріледі. Сол себептен зерттеу біліктері мен дағдыларын меңгерген қабілетті оқушының келешекте әр түрлі әлеуметтік-саяси жағдаяттарда икемділікпен бейімделетіндігіне, өз көзқарасын өңдей алатындығына көз жеткізуге болады.[2,б.18]

Оқушының өз бетінше зерттеу жүргізуі оның жеке талабын қанағаттандырумен көкейінде жүрген сұрақтарға жауап табуға үлкен ықпал етеді. Одан басқа, өз бетінше зерттеу жүргізу интеллектуалдық және шығармашылық қабілеті мен ойлау, зерттеу білігінің дамуына мүмкіндік туғызады. Оқушы өз бетінше зерттеу жүргізу арқылы қоршаған ортасын тани алады, жаңа білімді дайын күйінде емес, өзі үшін жаңа білім ашады.

Мұғалім мен оқушы бірлесе отырып, ғылыми жұмыстың көкейкестілігін, шығармашылық аясын айқындайды, осы міндеттер бойынша оқушылармен қосымша ізденуге жағдай жасай алады.

Осы жұмыс барысында ғылыми жұмысты жүргізудің төмендегідей теориялық принциптері пайдаланылады:

1. Ғылыми жұмысты ұйымдастыруда белгілі бір тақырып бойынша қосымша мағлұматтар беру.

2. Ғылыми бағыт бойынша зерттеу материалдарының тізбесін жасау және сұрыптау.
3. Жұмыстың өміршендігіне мән беріп, ортамен байланысына көңіл бөлу.
4. Зерттеу кезеңдері бойынша қолданатын әдіс-тәсілдерді анықтау.
5. Оқушының жұмыс барысындағы жеке қолтаңбасы, жаңалық қыры, шығармаларын талдай білуі ескеріледі.
6. Жұмыстың соңында қорытындылар мен пайдаланылған әдебиеттердің тізіміне көңіл бөлінеді.

Байқағанымыздай, оқушылардың ғылыми жоба жазу кезінде мынадай қателер жиі кездеседі:

- ғылыми жобаның тақырыбын таңдауда дұрыс таңдап ала алмауы;
- жұмыстың құрылымын білмеу;
- ғылыми жұмыстың логикасын толық түсінбеу;
- кіріспе бөліміне дұрыс көңіл бөлмеу;
- алдымен практикалық бөлігін жазып, жұмыстың теориясын соңынан жазамын деп ойлау;
- жұмыстың тек қана теориялық материалдардан тұруы немесе практикалық бөлігінің болмауы;
- ғылыми әдебиеттермен жұмыс жасаудағы қателіктер;
- зерттеудің әдіс- тәсілдерін дұрыс меңгермеу;
- жобаның жазылу тілінде қателер (ғылыми стильмен жазылмауы, ұғымға ауыр тиетін құрмалас сөйлемдерді, күрделі фразалық тұтастықтарды жиі қолдануы, орфографиялық, пунктуациялық қателердің болуы)

Оқушыларды ғылыми жоба жарыстарына дайындауда төмендегі мәселелерге ерекше көңіл бөлу керек:

- Тақырыптың ғылыми құндылығы;
- Таңдаған тақырыпты ашудағы оқушы еңбегінің сипаты, қосқан жеке үлесі;
- Шешендік сөз саптауы, сөйлеу мәнері, ойын ұтымды, жағымды жеткізе алуы, өзін ұстауы, аудиторияны тартуы;
- Көрнекілігі мен ұсынылған материалдың сапалылығы;
- Жұмыстың көркем безендірілуі.

Еліміздің тарихын жас ұрпақтың зердесіне құйып, оларды тарихтың тағылымымен, әсіресе, туған жерінде, ауылында орын алған оқиғалармен, атақты жерлестерінің өмірі мен қызметімен таныстыру - тарих пәні мұғалімдерінің негізгі міндеті мен парызы екендігін ескере отырып, көп жылдар бойы «Тарих сабағын жергілікті жер материалдарымен байланыстыра оқыту», «Ғылыми-зерттеу жұмыстары арқылы қабілетті оқушыларды табысты оқуға қол жеткізуге бағыттау» тақырыбында жұмыс жүргізіп келемін.

Әрдайым мектебіміздегі дарынды оқушыларды шағын зерттеу жұмыстарына тартуды мақсат тұтамын. Жұмыстарды жүргізу барысында оқушыларды өз бетімен көп ізденуге, шығармашылық қабілеттерін арттыруға, зерттеуді үйретуге тырысамын.

«Рухани жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асыру мақсатында мектепте «Туған жерге тағзым» атты жоба жұмыс жасайды. Жобаның мақсаты - оқушыларға патриоттық тәрбие беру, өлкетану білімдерін толықтыру. Жоба мектеп мұражайын дамытуға негізделіп, оқушылардың туған өлкені зерттеулерінен бастау алады. Жоба 3 бағыт бойынша жүйелі жүргізіледі. Мұндағы мақсат - шағын ізденіс жұмыстарын жүргізу арқылы туған жеріне, мектебіне деген сүйіспеншілігін арттыру ғана емес, дарынды оқушылардың қабілеттерін шыңдап, болашақ зерттеушілерді қалыптастыру.

Кез-келген тақырып бойынша ең алдымен сол тақырыптың тарихына көп көңіл бөлуді қадағалаймын. Себебі, шығу тарихын зерттеп алмай кез келген дүниенің сырын түсіну мүмкін емес. Осыдан кейін тақырып бойынша жан-жақта зерттеулер жүргіземіз, барлық қыр-сырын ұғынуға тырысамыз, ғалымдардың осы тақырып төңірінде жүргізген зерттеулерін талдаймыз. Сонымен қоса тақырыпқа сай қызықты деректер жинақтаймыз.

Осы жұмыстарды жүргізіп болған соң өз тарапымыздан қандай жұмыс жасау керектігін (сауалнама, сұхбат, тәжірибе) айқындап алып, нәтижесі бойынша талдау жасап, қорытынды шығарамыз. Осы жұмыстардың барлығын орындау кезінде дарынды, «зерттеуші» оқушылардың ата-аналарымен тығыз байланыс жасаймын. Бұл да өте қажет, себебі ата-ананың қолдауы баланы «қанаттандырады».

Ізденуші оқушылар өз тақырыбының ерекшеліктерін, өзектілігін, маңыздылығын сезіне отырып түрлі әдіс-тәсілдер арқылы өзін қанағаттандыратын нәтижеге жетіп отырады.

Өз іс-тәжірибемде, дарынды оқушыны жобалық іс-әрекетке ынталандыруда мынадай негізгі факторларды басшылыққа аламын:

- нақты тарихи деректерге сүйене отырып, өлке тарихын зерттеу;
- оқушылардың өз бетінше жұмыс істеу белсенділігін арттыру.

Жоба әдісін қолдану барысында оқушылардың танымдық белсенділігі артып, өздерінің туған өлкесі туралы көп білуге ұмтылады. Мысалы, Семей полигонының Знаменка ауылының (Қазіргі Көкентау ауылы) тұрғындарына тигізген зардабы жайлы зерттелген ғылыми жобада ядролық сынақ полигонын жабуға атсалысқан ауылымыздың құрметті азаматы Тұяқбаев Жаныс Тұяқбайұлы туралы зерттеу жасалды.

Жаныс атамыз ядролық сынаққа қарсы Германияның Бонн қаласында өткен дүниежүзілік конгресте атом полигонының зардабын ашына айтқандығы, Жапония елімен болған «Семипалатинск-Хиросима» телекөпірінде сынақтың әсерінен түрлі дерттің көбейгенін, бірақ үкімет тарапынан әлі де ешқандай көмек жасалмай отырғанын батыл түрде көтергендігі анықталды.

Қазақстан Компартиясы Семей облыстың комитетінің бірінші хатшысы Кешірім Бозтаевпен бірге 1990 жылы КСРО Министрлер Кеңесінің төрағасы Николай Рыжковтың қабылдауында болып, алғаш рет Семей атом полигонының зардаптары туралы сөйлегендігі зерттелді.

Зерттеу барысында Жаныс атамыз өзінің бар күш-жігерін, білім тәжірибесін Семей полигонын жабу жолындағы күреске арнаған қоғамдық қайраткер ретінде АҚШ-тан келген бейбітшілік жолындағы күрескерлер Калифорния штатынан Джим Лерагер мен Колорадо штатынан Дейл Маллекпен бірге бейбітшілік трубкасын тартқан адам, «Невада-Семей» қозғалысының белсенді мүшесі екендігі анықталды.

Дарынды оқушының уәжін арттыруда археологиялық жазғы мектептің ұйымдастырылып, археологиялық қазындылар жүргізіліп жатқан біздің өңірдегі Көкентау таулы сілеміндегі және Үштөбе қорымдарын зерттеуге тікелей өздерінің қатысуы да үлкен әсер етті.

Осы жұмыстарды жүйелеп қорытындылау мақсатында 11-сынып оқушысы Файзуллаев Ернат «Біздің өңірдегі археологиялық ескерткіштер» тақырыбында зерттеу жұмыстарын жүргізіп, 2020 жылы оқушылардың ғылыми жарыстарының республикалық кезеңінде II орынды жеңіп алды.

Осылайша, дарынды оқушы «өзін-өзі дамыту» уәждемесінен «жетістік» уәждемесіне жетіп, «өзін-өзі кәсіби-өмірлік анықтау» уәждемесі: болашақ мамандығын таңдап, жоғары оқу орнына түсті. Осындай жағдайлар дарынды оқушының оқуға деген уәждемесінің жоғарлауына себеп болады деп сенемін.

Зерттеу жұмысын жүргізу дарынды оқушының төмендегідей іс-әрекеттерді жасауға мүмкіндік береді:

- интеллектуалдық дамуының өсу деңгейін арттырады;
- ғылыми еңбектермен жұмыс жасау әдістерін меңгереді;
- өз ойын ашық айтып, қорытынды жасауға үйретеді;
- өмірге бейімделген интеллектуалды жеке тұлға қалыптасады.

Демек, оқушы өз бетінше жұмыс жасауды үйреніп, зерттеушілік, шығармашылық қабілеттерін дамыта түседі.

Бүгінгі мұғалім, жаңа заман қойып отырған талаптарға, керемет қарқынмен өзгеріп жатқан заман ағымына ілесетін, мұғалімге тән барлық мүмкіндіктерді игерген ұстаз. Ол тек өзінің кәсіби шеберлігі жоғары адам ғана емес, рухани дамыған, шығармашыл, мәдениетті, оқушының жан дүниесін түсінетін, олардың биік жетістіктерге жетуіне көмектесетін қолдаушысы, көмекшісі досы болуы керек. Жүсіпбек Аймауытов айтқандай - баланың ақылы, сезімі, қайраты мұғалімнің жігерлі ықпалы арқасында жетіледі.

Қорыта айтқанда, мұғалімдер дарынды оқушылардың оқуға деген уәждемесін көтеру мақсатында әр түрлі жаңа инновациялық әдіс-тәсілдерді қолданса, оқушылардың білімге деген талпынысы артып, танымдық қабілеті дамитыны сөзсіз. Жаңа ғасырға қадам басқан жас жеткіншектердің қазіргі өмірге бейімділігі болуы керек.

Ол өмірдің әр тетігіне үңіліп, тығырықтан шығар жолға даяр болуы қажет. Дарынды да, қабілетті оқушыларды ғылымға баулып, ғылым арқылы егемендігімізді нығайтуға үлес қосайық құрметті әріптестер!

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының "Білім туралы" Заңы.- Алматы, 2001
2. Айтқалиева Г.М. Дарынды оқушылардың зерттеушілік, жобалаушылық дағдыларын дамыту // Білім кілті, Алматы, 2006 жыл, 46 бет.
3. Битуова Т.Р. Қазақстандағы дарындылық мәселесі бойынша инновациялық-педагогикалық қызмет.- Астана, 2005, 178 б.
4. Бітібаева Қ. Оқушыларды ғылыми-зерттеу жұмысына баулу жолдары.- Семей, "Үш биік" баспасы ЖШС, 145б.
5. Жексенбаева Ү.Б. Оқушылардың ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру.- "Педагогикалық кеңес журналы", 2011, №4, 6-8б.
6. Жұмабаева Ә.Е. Дарындылықты дамыту әдістемесі, 2013 жыл, 13-19 бет.
7. Ерпенова А.Б. Дарынды баланы анықтау әдістемесі.- Мектеп директорының орынбасары, 2009 ж. №3, 9-10 бет.
8. Савенков А.И. Психологические основы исследовательского подхода обучению. Учебное пособие. М. "Ось-89", 2006, 46 бет.
9. Тұрғанбаева.Б.А., Шабденов.Б.Ш. Шығармашылық баспалдақтары.- Алматы, 2013 жыл, 96 бет.
10. Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы// «Мәңгілік ел» патриоттық актісін түсіндіру. Әдістемелік құрал.- Астана. 2016.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ДАМУДАҒЫ ЗЕРТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Мунайтбасова Назира Минайдаровна

Ақтөбе қаласы

Қ.Сәтбаев атындағы орта мектеп-лицейінің тарих пәні мұғалімі

«Мұғалім өз ісіне жан-тәнімен берілген артист, суретші болуы тиіс» - деп А.П.Чехов айтқан сөзін тірек етіп, баланы заман талабына қарай көрегендікпен икемдеп, өз заманының озық өнегесін санасына сіңіріп, оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамытып, өркениет көшіне жол бастайтын ұстазы.

Тәуелсіз мемлекетіміздің өркениетке жету жолындағы талабына тұғыр боларлықтай ұрпақ оқыту және баланың жеке қабілетін анықтап, оны сол бағытта жетелеу – ұстаз парызы. Әрбір адам өзі шыққан биігімен мақтанады. Мен ұстаз болғандықтан озық ойлы шәкірттерімді мақтан тұтамын. Алайда, оқушыны білімге қызықтырып, өз әлеміне баурап алу үшін ұстазға дариядай терең білім, биік парасаттылық, талмас еңбекқорлық, таза ниет керек. Осы орайда, мен алдыма келген әрбір шәкіртімнің ұлттық рухта сусындаған,

білімді, дарынды азамат етіп тәрбиелеуді басты мақсат етіп отырамын. Шәкірт - өміріміздің жалғасы, халық мұрагері.

Бүгінгі тарихи білім берудегі басты мақсаты: Жоғары технологиялы, бәсекеге қабілетті әлемде өмірге дайын, азаматтық ұстанымы бар, өз көзқарасын дәлелдеп, қорғай алатын әлемнің белсенді азаматы болып тәрбиеленуіне ықпал ету мүмкіндігін қамтамасыз ету. Дарынды балалармен жұмыс заманауи білім факторы аясында оқушының зерттеулік дағдыларын қалыптастыру жолдары - жалпы білім беретін негізгі мектептерде тарих пәнін оқытуда қосымша білім берудің тәрбиелік, тарихи – білімділік, сондай-ақ оқушылардың таным қызметін дамытушылық негізінде маңызы зор.

Зерттеушілік дағдыларын қалыптастырудың міндеттері:

- тәжірибелік міндеттерді шешу үшін негізгі және жобаларды басқару дағдыларын қалыптастыру;
- негізгі құзыреттіліктерді қалыптастыру негізінде оқушылардың жеке тұлғалық біліктіліктерін дамыту;
- әр түрлі жобалар туралы түсінігі болу, жобаны жоспарлау, мақсатты анықтай білу дағдыларын қалыптастыру.
- оқушыны ізденушілікке баулу, оған зерттеу дағдысы мен білігін игерту;
- қоршаған ортаны танып білуге құштарлықтарын арттыру;
- оқушы қоршаған ортамен таныса отырып, өзіндік зерттеу әрекетінің көмегімен жаңа білімді дайын күйінде емес, өзі ашуға ұмтылтуға үйрету;
- оқушының таңдаған бағыты бойынша өзінің даму деңгейіне шығуына жағдай жасау;
- әдебиеттерді талдай білуге, анықтамалармен жұмыс істеуге үйрету;
- білім, білік, дағдыларын жан-жақты қолдана білуге мүмкіндік туғызу.

Білім беру мазмұнының заманауи факторлары ретінде оқушының зерттеулік дағдыларын қалыптастыру жолдарының тиімділігі оқушылардың сын тұрғысынан ойлау және зерттеушілік дағдыларын дамыту мақсатында құндылығы жоғары. Зерттеу жұмысы - оқушылар үшін ғаламдық өзекті мәселелерді жергілікті, ұлттық және жаһандық тұрғыдан талдау және талқылау мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Мәдениет, саясат, экономика, ғылым және технологиялар, қоршаған орта мен әдеп салаларының түрлі мәселелері қарастырылады.

Дарындылық пен шығармашылықты дамытудың түрлі жолдарының ішінде баланың өзіндік зерттеу тәжірибесі әлдеқайда тиімді болып табылады. Зерттеушілік, ізденушілік – бала табиғатына тән құбылыс. Белсенділікке оның жеке дамуына, өзіндік көзқарасының қалыптасуына игі ықпал етеді.

Педагогикалық процесте балалардың дарынын ашуда оқушы мен мұғалімнің ынтымақтастығы шешуші рөл атқарады.

Зерттеу білігі мен дағдысы ғылыммен ғана айналысатын адамдарға ғана емес, сондай-ақ әр адамның түрлі саладағы қызметіне қажет. Баланы ізденушілікке баулу, оған зерттеу дағдысы мен білігін игерту бүгінгі білім беру саласының маңызды міндеті болып саналады.

Зерттеу жұмыстарын жүргізу тізбекті алты бөлімнен тұрады:

- 1) зерттеуді жоспарлау;
- 2) дереккөздермен жұмыс;
- 3) эксперимент өткізу;
- 4) мәліметтерді өңдеп талдау;
- 5) нәтижелерді ұсыну;
- 6) жобаны басқару.

Аталған бөлімдер бағдарламаның ішінде сыныптар бойынша оқытудың мақсаттарынан тұратын тақырыптарға бөлінген, мақсаттарды жүзе асырудан келесі нәтижелер күтіледі: дағды немесе ептілік, білу немесе түсіну. Әр тақырыпта ұйымдастырылған оқытудың бұл мақсаттары мұғалімге өз жұмысын жоспарлауға және

білім алушының жетістіктерін бағалауға, сондай-ақ оқытудың келесі кезеңдері туралы оларды ақпараттандыруға мүмкіндік береді.

Тарих пәнін оқыту кезінде дұрыс ұйымдастырылған жобаны зерттеу жұмыстары оқушы бойында ізденімпаздық, зерттеушілік, шығармашылық, дамытушылық, өзін дамытуға бағытталған дағдыларды қалыптастыра келе, түсіндіру-иллюстративтік; репродуктивтік; бағдарланған оқыту; диалогтық; жобалық және ақпараттық әдістер қолданылады.

Пәнаралық тәсілдеме. Бұл тәсілдемені қолдану дүниенің материалдық бейнесіне, білім тұтастығына бірыңғай көзқарастардың жүйесін қалыптастыруды және осы білімді жаңа оқиғаларға аудару және тәжірибеде қолдану мүмкіндігін қамтамасыз етеді.

Қызметтік тәсілдеме. Оқу мұғалім мен оқушының білімді меңгерудегі және оқу мәселелерін шешудегі ынтымақтастығын білдіреді, мұнда жеке тұлға, оның мақсаттары мен дәлелдері, қажеттіліктері басты назарда болады, ал мұғалімнің функциясы оқыту үдерісін басқару қызметінде байқалады. Бұл тәсілдеме ұғыну, мақсатты тұжырымдау, қызметті жоспарлау, оны ұйымдастыру, нәтижелерді бағалау және өздігінен талдау (ой жүгірту) арқылы оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді.

Интерактивтік тәсілдемеде мұғалім мен оқушының арасындағы, оқушылардың арасындағы тиімді кері байланыс, «әріптес-әріптес» қағидаты бойынша ашық сөйлесу, мұғалімнің оқушы реакциясын бақылауы және оқыту тиімділігін көтеру үшін білім ортасын оңтайландыру көзделеді.

Зерттеушілік жұмыстар - оқушылардың өз бетінше зерттеу тақырыбын таңдау мүмкіндігі арқылы көрініс табады.

Құзыреттілікке негізделген тәсілдеме. Ақпаратты, коммуникацияларды, соның ішінде шет тілін де пайдалану негізінде кәсіби міндеттерді шешу қабілетінде көрініс табатын кең ауқымды дағдыларды, қоғамдағы әлеуметтік жүріс-тұрыс негіздерін қалыптастыруға бағытталған. «Әлемтану» факультатив бағдарламасын меңгеру кезінде біліктілікті қалыптастыру нақты салалардағы ептілікпен және біліммен үйлесімде қызметтік сипатқа ие.

Этикалық тәсілдеме. Барлық жобалар академиялық адалдық принциптеріне сәйкес орындалуы тиіс. Басқа тұлғалардың қатысуымен жүргізілетін жобаларда келісілген этикалық принциптер сақталуы тиіс. Мысалы, мәліметтердің жасырындылығы, зерттеулер жүргізу үшін келісім алу.

Зерттеу жұмысын ұйымдастырушы мұғалімдердің қызметі:

- тапсырмалар мен қызмет түрлерін мұқият іріктеуді;
- мәселелерді үлгілеуді;
- пәннің міндеттерін шешу стратегияларын әзірлеуге септігін тигізуді;
- зерттеу тәсілдемесіне және оқушылардың зерттеулеріне негізделген белсенді оқытуды көтермелеуді;
- оқушылардың логикалық және сыни ойлау дағдыларын дамытуды;
- өздігінен оқу дағдыларын дамыту үшін жағдай жасауды;
- басқарушылық, коммуникативтік және кәсіпкерлік құзыреттіліктерді дамытуды қамтиды.

Білім беру процесінде пәнді тереңінен оқытуда дидактикалық материалдарды дайындау мен қолдану кезінде әдістемелік тәсілдерді тұрақты дамыту мен жетілдіруді жобалайды. Заманауи дидактика ұстанымы негізінде оқушылардың танымдық дағдысын дамыту, білімін өздігінен құрастыра алу, ақпараттар кеңістігіне бағдарлана алу білігі, сын тұрғысынан және шығармашылық ойлауды дамыту болып табылады.

Қазіргі кезеңдегі білім беру ісінің негізгі нысаны – жас ұрпақтың біліктілігін қалыптастырып қана қоймай, олардың бойында ақпаратты өздері іздеп табатын және талдай алатын, сондай-ақ ұтымды пайдалана білетін, жылдам өзгеріп жатқан бүгінгі дүниеде лайықты өмір сүріп, қызмет жасауға қабілетті тұлғалық қасиеттерді қалыптастыру болып отыр. Сондықтан зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру оқу процесінде

білім алушылар әлемнің жылдам өзгермелі жағдайында, яғни қызмет саласының жаңа түрлері мен беймәлім жағдайлар туындап жататын барлық нақты жағдаяттар барысында ұтымды шешімдер қабылдау дағдыларын меңгертеді. Оқушылар зерттеу тақырыптарын таңдауды және мақсатқа қол жеткізу жолдарын іздеуді, жоспар құруды, ғылыми болжамдарды ұсынуды, түрлі мәліметтерді жинақтау мен іріктеуді, нәтижелерді іс жүзінде қолдануды үйренеді.

Зерттеу жұмыстарын пайдалана отырып, сабақ беру мен оқытудың негізгі іс-тәжірибелері мынадай құндылықтарға негізделген:

- Өзіне және айналадағы адамдарға құрмет: әлеуметтік бейімдеушілікті және салауатты өмір салтын ұстануды білдіреді. Өз мәдениеті мен тіліне құрмет сияқты, басқа да мәдениеттер мен тілдерге, құқықтарға, адамгершілік пен пікірлердің әртүрлілігіне құрметті қамтиды;
- Ынтымақтастық: өзіне жағымды қатынастарды дамытуды, ынтымақтастық дағдыларын қалыптастыруды және сындарлы көзқарасты дамытуды, өзара қарым-қатынастар құрған кезде сыни ойлай білуді қамтиды;
- Жауапты азаматтық позиция: өзіне патриоттықты қамтиды. Жауапты азаматтар адал, сындарлы әрі белсенді, олар тұтастық, сыни идеялар мен қоғамды дамыту, ұлт пен қоршаған ортаны қорғау үшін пікір алуандығын әкеледі;
- Академиялық әділдік: академиялық әділдік, шығармашылық ұрлыққа және ақпаратты оның шыққан көзін көрсетпей көшіруге төзбеушілік қағидаттарын сақтаудан тұратын басқа адамдардың идеялары мен ойларын құрметтеу;
- Өмір бойы оқу: білуге құштарлық, шығармашылық және оқылатын материалға сыни қарау арқылы оқуға құштарлыққа баулу, ақылын, денесін, қарым-қатынас пен мінезді ұдайы дамыту. Өзіне оқушылардың өз бетімен оқуына ықпал ететін икемділік мен дағдыларды дамытуды қамтиды;
- Ашықтық: қытудан күтілетін нәтижелер мен бағалау рәсімдері сияқты ақпаратқа еркін қолжетімділікті қамтамасыз етуді қамтиды. Бір-бірімен зерттеу жұмысының деңгейіне қарай сұхбат, сауалнама жүргізу.

Жоғарыда келтірілген зерттеу жұмысының құндылықтар оқушыларға болашақта өз білімін табысты дамытуға, еңбек нарығында бәсекелесуге және социумда өзара әрекет етуге, өзінің мақсаты мен қоғамның мақсатына жету үшін білімін пайдалануға ықпал ететін функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған.

Өз жұмысын қорғау – қазіргі өмірде маңызды дағдыларды игеруге мүмкіндік туғызады. Қорғау барысында оқушы табылған ақпараттарды баяндауға, проблемаға басқаша қарауға, өзінің көзқарасын дәлелдеуге, басқаны сендіруге жаттығады. Балалардың дарындылығын дамытудағы зертеу жұмысының мәні, ең алдымен, зерттеушілік ізденістің жаратылыстан бөлінбейтін құбылыс екендігімен түсіндіріледі. Білуге деген құштарлық, бақылауға тырысушылық, тәжірибеден өткізуге дайын тұру, әлем туралы жаңа мәлімет жинауға талпынушылық қасиеттер балаға тән дәстүрлі мінез болып саналады.

Ақтөбе қаласы Қаныш Сәтбаев атындағы орта мектеп-лицейі – зейінді шәкірттер ордасы десем артық айтпаған болар едім. Өйткені, мектебіміздің абыройын асқақтатып жүрген шәкірттеріміз өте көп. Шәкірттеріміздің ішінде ұшқыр ойы, үкілі үміттерінен көп нәрсені күтуге болатын тарих пәнінің жеңімпаздарын атап өткім келеді. Қазақстан Республикасының ҚҒА-ның 44-ші Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференциясының жүлдегерлері Айзуллаев Ернұр, Жазитова Жанерке, Құттығұл Дильназ, "Өрлеу" Республикалық ҒӨО ұйымдастыруымен "Әлкей Хақанұлы Марғұлан" атына ұйымдастырылған Республикалық олимпиада жеңімпазы Құрамысов Саят, Халықаралық Педагогика және Инновациялық Технологиялар Ғылым Академиясы ұйымдастыруымен Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті күніне орай "Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру" бағдарламасын жүзеге асыру мақсатында өткізілген ІІ Республикалық ҒТК-ға жеңімпаздары Маханов Саламат пен Айзуллаев Ернұр,

«Назарбаев Зияткерлік мектебі» ұйымдастыруымен өткізілген облыстық шығармашылық жоба мен зерттеулер жұмысы байқауы жеңімпазы Құттығұл Дильназ, Халықаралық Педагогика және Инновациялық Технологиялар Ғылым Академиясы ұйымдастыруымен өткен ғылыми жобалар байқауы жеңімпазы Мабетова Жансая, Республикалық «Зерде» шығармашылық жобалар байқауының жеңімпаздары Құрамысов Саят пен Шәкірбай Тахмина, Қазақстан Республикасының Кіші Ғылым Академиясының 23-ші Облыстық ғылыми-тәжірибелік конференциясы мен 45-ші Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференциясы жүлдегерлері Қайыржан Мерей, Жазитова Жанерке, Құттығұл Дильназ секілді шәкірттерімен мақтанамын.

Табиғаттың ең бір үлкен сыйы - ұстаздың шәкірт жүрегінен мәңгі ойып орын алып қалуы. Егер шәкірт жүрегінде мәңгі қалсаң, онда сол бала жүрегінің кілтін дұрыс тапқаның. Ондай құпия кілтті табу үшін асқан қабілеттілік, байқағыштық, елестету, әдептілік өте қажет. Оқушы ісіне құрметпен қарай білсең ғана шәкірт құрметтісіне айналасың!

Ұлы данышпан Әл-Фараби: «Ұстаздар - құдды жұрт айтатын, тамшысымен тас тесетін су сияқты» - деген екен. Осы сөз ұстаздық жолдың, ұстаздың міндетінің жүгі ауыр екенін анық айтып тұрғандай.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1.С. Қалиұлы. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. Алматы. 2003
- 2.Н.М. Воронкова. Инновациялық үлгідегі мектептерде дарынды балалармен жұмыс // Шығармашылық педагогика, 2017
3. Ж. Әбикеев. Педагогика тарихы. Алматы. 2006
- 4.Б.А. Тұрғынбаева. Мұғалімнің шығармашылық әлеуметін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе.Алматы. 2005
- 5.Арын С.М., Жексенбаева У.Б. Дарынды балалар мен дарынды жастарды анықтау, оқыту және қолдау жүйесі.Дарын, 2019
- 6.Байкенова Г.К. Дарынды оқушылармен жұмыс тәжірибесінен. Шығармашылық педагогика, 2018
7. Савенков А.И. Бұқаралық мектептегі дарынды бала. – М.: Білім, 2018
8. Ильин Е.П. Қабілеттері мен дарындылығы. – М.: Орталық, 2018.
- 9.Жадрина М.Ж. Дифференциация дарынды балалардың вариативті білім беру дайындығын жүзеге асырудың шарты ретінде. Дарын, 2018.
10. Н. Мыңжан. Қазақтың көне тарихы. Алматы, 1992

ТАРИХ САБАҒЫНДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

Нуркадырова Гулдана Жаугаштиевна

Ақтөбе қаласы

**Б.Момышұлы атындағы №62 жалпы білім беретін орта мектебінің
тарих пәні мұғалімі**

Жаңашылдық – қазіргі заманның ажырамас бөлігіне айналды. Ақпараттар ағыны күнделікті өмірге сағат санап толастамай, түрлі тың мәлімет, технология қосуда. Әлемдегі озық технологиялы елдердің көшінен қалмауы үшін елімізде көптеген іс-шаралар қолға алынуда. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Ғылым және технологиялар жөніндегі Ұлттық кеңестің отырысында: «Бізге өскелең ұрпақтың жаңа цифрлық технологияны еркін меңгергені керек. Сол үшін орта мектептер мен жоғары оқу орындарындағы білім бағдарламаларын қайта қарау қажет. Әсіресе, жасанды интеллектінің мүмкіндіктерін үйренуге баса мән берілуге тиіс. Жалпы, Үкімет жасанды

интеллект саласын жан-жақты дамытуға барынша назар аударуы керек. Бұл жұмыста Ұлттық кеңес мүшелерінің әлеуетін пайдаланған абзал. Кеңес құрамындағы жұмыс тобына ұсынылған сарапшылар тізімін бекітуді тапсырамын. Олар жасанды интеллект индустриясындағы өзекті мәселелерді шешуге белсене қатысуға тиіс» деді.

Орта білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды қолдана отырып оқыту ісін дамыту қажет. Бұл – заман талабы. Педагогтер заман көшінен, уақыт талабынан қалмай, жаңалықты меңгеруі керек. Кәсіби біліктілігін арттырып, сабағының сапалы болуына мән беру, білім сапасын арттыру, оқушының бойында «жұмсақ» дағдыларды қалыптастыру, дамыту – қазіргі заман мұғалімінен талап етілер міндеттердің бірі.

Цифрлық технологиялар тарих сабағында оқыту әдістерін жаңартып, білім беру процесін тиімді етеді. Цифрлық технологияларды тарих пәні сабағында қолданудың негізгі бағыттары:

- Интерактивті тақталар мен мультимедиялық материалдар;
- Виртуалды экскурсиялар мен 3D модельдер;
- Онлайн платформалар мен ресурстар;
- Геймификация және интерактивті ойындар;
- Цифрлық архивтер мен тарихи деректер базалары.

Интерактивті тақталар мен мультимедиялық материалдар тарих сабағында визуалды және динамикалық контент ұсынады. Интерактивті тақта арқылы тарихи оқиғаларды көрсету үшін мультимедиялық презентациялар мен видеоларды пайдаланамын. Бұл әдіс оқушыларға тарихи оқиғаларды нақты әрі қызықты түрде көрсетуге мүмкіндік береді. Оқушылар Қазақстандағы маңызды орындарды виртуалды түрде аралап, Жібек жолы – сауда жолының тарихи маңызын түсінеді. Музейде сақталған артефактілер мен экспонаттарды көру арқылы оқушылардың білімдері тереңдейді. «Бәйтерек» монументін виртуалды түрде зерттеп, оның символикалық мағынасын және Қазақстанның тәуелсіздігіне қосқан үлесін түсінеді. Бұл экскурсия оқушыларға Қазақстанның қазіргі заман тарихы туралы мәліметтер береді. Түркістандағы Қожа Ахмет Яссауи кесенесіне виртуалды экскурсия жасап, оның сәулеттік ерекшеліктері мен тарихи маңызын түсінеді. Бұл экскурсия оқушыларға орта ғасырлардағы Қазақстанның діни және мәдени өмірін зерттеуге көмектеседі.

Сонымен бірге, виртуалды экскурсиялар мен 3D модельдер оқушыларға тарихи орындарды зерттеу мүмкіндігін береді. Мысалы, Жібек жолы мен Ұлы Қытай қорғаны сияқты тарихи ескерткіштерді 3D модельдер арқылы көрсету оқушылардың қызығушылығын оятады. Сабақта 3D модельдер тарихи орындарды және артефактілерді үшөлшемді форматта көрсетеді, бұл оқушыларға оларды жан-жақты зерттеуге мүмкіндік береді. Оқушылар Алтын адамның киімдері мен әшекейлерін, Есік қорғанын 3D форматта зерттеп, ежелгі Сақ мәдениетінің байлығын түсінеді. Бұл модель оқушыларға археология және мәдениет тарихы туралы терең түсінік береді. Түркістан қаласының тарихи кезеңдерін үшөлшемді форматта көріп, Қазақ хандығының тарихы мен мәдениетін түсінеді. Бұл модель оқушыларға Қазақ хандығының құрылуы және дамуы туралы мәліметтерді нақты түрде ұсынады. Виртуалды экскурсиялар мен 3D модельдер Қазақстан тарихы сабағында оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, олардың білімін тереңдетуге көмектеседі. Бұл технологияларды қолдану оқушыларға тарихи орындар мен артефактілерді көрнекі және интерактивті түрде зерттеуге мүмкіндік береді. Виртуалды экскурсиялар мен 3D модельдер тарих сабағын қызықты және тиімді етеді, сонымен қатар оқушылардың зерттеу және талдау дағдыларын дамытады. Қазақстан тарихы сабағында бұл әдістерді қолдану мұғалімдерге оқу процесін жақсартып, оқушылардың білім сапасын арттыруға ықпал етеді.

Онлайн платформалар мен ресурстар тарихи білімді кеңейтуге және оқыту процесін жеңілдетуге көмектеседі. Мұғалімдер оқушыларға цифрлық қосымша материалдар мен тапсырмалар ұсынады, ал оқушылар осы ресурстарды пайдаланып, өздігінен білім алады. Геймификация мен интерактивті ойындар оқу процесін қызықты әрі тартымды етеді.

Тәжірибемде Mentimeter, Kahoot және Quizizz сияқты платформаларды жиі қолданамын. Оқушылар тарихи тақырыптар бойынша интерактивті викториналар мен ойындар ойнайды, бұл олардың білімін тексеруге және нығайтуға мүмкіндік береді. Мысалы, Mentimeter қосымшасын қолдану әдістеріне тоқталайын. **Сабақта оқушылардың білімін тексеру, сұрақ-жауап сессиялары, талқылаулар мен пікірталастар, сауалнамалар мен пікірлер жинау, тарихи деректер мен фактілерді визуализациялау мақсатында бұл қосымшаны тиімді пайдаланамын.** Тарихи деректер мен фактілерді визуализациялау үшін графиктер, диаграммалар және «сөз бұлттарын» жасау жұмыстарына балалар қызыға қатысады. Мысалы, Қазақ хандығының даму кезеңдерін көрсететін уақыт шкаласын жасау. Оқушылар осы визуализациялар арқылы тарихи оқиғалардың байланысын жақсы түсінеді. Бұл әдістер оқушылардың сабаққа деген ынтасын көтеріп, олардың логикалық және сыни ойлау дағдыларын дамытады. Мұғалімдер оқушыларға интерактивті карталарды зерттеуді ұсына алады. Мысалы, Google Earth немесе National Geographic Maps платформалары арқылы оқушылар Қазақ хандығы туралы немесе Ұлы Жібек жолының бағыттары туралы интерактивті карталарды зерттейді. Google Earth – бұл географиялық деректерді визуализациялауға және зерттеуге арналған қуатты құрал, ол тарих сабағында қолдануға өте тиімді. Оқушыларға тарихи орындар мен оқиғаларды нақты географиялық контексте көрсету арқылы олардың қызығушылығын арттырып, оқыту процесін интерактивті және қызықты етуге болады. Тарихи оқиғаларды визуализациялау арқылы оқушыларға оқиғалардың географиялық контекстін түсіндіруде тиімді болып табылады. Мысалы, 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілісінің өткен жерлерін көрсету арқылы оқушылар осы оқиғалардың қай жерде болғанын және олардың маңызын түсінеді.

Цифрлық архивтер мен тарихи деректер базалары тарихи құжаттар мен деректерді зерттеуге көмектеседі. Қазақстан Республикасының цифрлық архивтері мен тарихи деректер базаларын қолдануға болады. Оқушыларға тарихи құжаттар мен мұрағат материалдарын зерттеуді ұсынса, бұл олардың зерттеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Цифрлық архивтер мен тарихи деректер базаларын қолдану әдістері ретінде **құжаттарды зерттеу және талдау, тарихи карталарды пайдалану, фотосуреттер мен бейнематериалдар, тарихи тұлғалардың өмірбаяндарын зерттеу, тарихи оқиғалар мен құбылыстарды талдау ұсынылады.**

Цифрлық технологиялардың білім беру процесіне оң әсері мол, оларды тиімді қолдану мұғалім шеберлігіне, жауапкершілігіне байланысты, өйткені болашақ – цифрлық құзыретті маманның қолында.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты.
<https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-gylym-zhane-tehnologiyalar-zhonindegi-ulttyk-kenestin-otyrysynda-soylegen-sozi-123450>
2. Ғабдраманова А. Цифрлық білім беру: теориялық негіздер мен практикалық қолдану, 2021.

ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ САБАҒЫНДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ТИІМДІ ҚОЛДАНУ

Раушанова Руслана

Ақтөбе қаласы

Б.Момышұлы атындағы №62 жалпы білім беретін орта мектебінің
тарих пәні мұғалімі

Цифрлық технологиялар арқылы оқыту қазіргі білім беру жүйесінде маңызды орын алады. Жаңа технологиялар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, оқу процесінде білім алушылардың жаңа материалды жақсы меңгеруіне мүмкіндік береді.

Білім беру процесінде цифрлық технологияларды қолданудың тиімділігі, біріншіден, қолжетімділігі және жаңашылдығында. Оқушылар кез келген уақытта және кез келген жерде оқу материалдарына қол жеткізе алады. Интернет арқылы тарихи деректерді іздеу, виртуалды экскурсиялар жасау мүмкіндігі артады. Екіншіден, интерактивтілігінде. Интерактивті тақталар, электронды оқулықтар және білім беру платформалары арқылы сабақтар өткізудің ұтары көп. Оқушылар бейнеконференциялар, онлайн тестілер, ойындар арқылы белсенді қатысып, материалды тереңірек түсінеді. Үшіншіден, көрнекілігінде. Видеолар, анимациялар, 3D модельдер арқылы күрделі тарихи процестерді көрнекі түрде көрсетуге болады. Бұл, әсіресе, соғыстар, архитектуралық ескерткіштер және тарихи тұлғалардың өмірбаяндарын түсіндіруде тиімді.

Цифрлық технологиялар **оқытудың сапасын арттырады. Тартымды контент, яғни** визуалды және интерактивті контент оқушылардың оқу материалдарын жақсы түсінуіне және есте сақтауына көмектеседі. Симуляторлар мен тәжірибелік тапсырмалар оқушыларға теориялық білімді практикалық жағынан көрсетуге мүмкіндік береді. **Оқушылардың мотивациясын арттырады.** Сабақтағы геймификация элементтері (мысалы, ұпайлар, медальдар) оқушыларды сабаққа белсенді қатысуға ынталандырады. Цифрлық құралдар оқушыларға өздерінің жеке деңгейіне сәйкес тапсырмаларды орындауға мүмкіндік береді, бұл олардың өзіндік жетістіктерін сезінуге көмектеседі. **Тиімді оқу материалдарын әзірлеу, яғни мультимедиа мазмұны:** видео, анимация, интерактивті жаттығулар оқу материалдарын қызықты және түсінікті етеді. Цифрлық ресурстар оқу материалдарын жылдам жаңартуға және түзетуге мүмкіндік береді, бұл олардың өзектілігін қамтамасыз етеді. Цифрлық технологиялар **білім беру процестерін оңтайландырады. Әкімшілік тапсырмаларды жеңілдетеді.** Электрондық журналдар мен басқару жүйелері мұғалімдердің әкімшілік міндеттерін жеңілдетеді. **Білім беру процесінің икемділігін арттырады.** Цифрлық технологиялар оқу процесін әртүрлі форматта өткізуге мүмкіндік береді (онлайн сабақтар, гибриді модельдер).

Қазақстан тарихы пәнінде цифрлық технологияларды, жасанды интеллектіні қолдану оқыту процесін заманауи және тиімді етеді. Жасанды интеллект арқылы оқу материалдарын дербестендіріп, оқушылардың қызығушылығын арттыруға, оқу нәтижелерін жақсартуға және мұғалімдердің уақытын үнемдеуге болады. Осы технологияларды білім беру процесіне тиімді енгізу арқылы Қазақстан тарихын оқыту сапасын арттыруға болады.

Мәселен, 5-сыныпта Томирисің ерлігін жасанды интеллект арқылы оқытудың әдістері:

1. Виртуалды шындық (VR) және толықтырылған шындық (AR): Томирисің өмірі мен ерліктерін көрсету үшін VR технологиясын қолдану. Мысалы, VR арқылы Томирисің сақтар мен массагеттерді басқарған кезеңдерін визуализациялап, тарихи оқиғаларды интерактивті түрде көрсету. Оқушылар Томирисің маңызды шайқастарға қатысуын немесе оның әскери стратегияларын көзбен көру мүмкіндігіне ие болады. **Толықтырылған шындық (AR):** AR технологиясы арқылы оқушыларға Томирисің тарихы мен оның шайқастары туралы қосымша ақпараттар ұсыну. Мысалы, тарихи жерлерге AR

элементтерін қосу арқылы Томирисінің ерліктері мен оның басқарған әскерлерінің қозғалысын көрсету, жасанды интеллект көмегімен Томирисінің басқарған жерлеріне виртуалды экскурсия жасау. Оқушылар VR көзілдіріктері арқылы Томирисінің өмірін, оның әскери жетістіктерін және тарихи кезеңдерді көре алады.

2. Интерактивті білім беру қосымшалар: жасанды интеллект негізіндегі чат-боттар. Томирисінің өмірі мен ерліктері туралы сұрақтарға жауап беретін чат-боттар жасау. Чат-боттар оқушыларға батырдың тарихы мен шайқастары туралы нақты әрі толық ақпарат ұсынады.

Оқу ойындары: Томирисінің ерліктері мен тарихи кезеңдерін көрсету үшін арнайы оқыту ойындарын жасау. Ойындар арқылы оқушылар батырдың әскери стратегияларын, оның тарихи кезеңін және мәдениетін зерттей алады. Томирисінің ерліктерін көрсету үшін арнайы оқу қосымшасын жасау – менің жоспарымда. Оқушылар қосымшаны пайдаланып, батырдың шайқастарын және оның тарихи кезеңіндегі оқиғаларды интерактивті түрде зерттей алады.

3. Мультимедиялық контент: анимация және бейне контент. Жасанды интеллекті қолдану арқылы Томирисінің ерліктерін анимация арқылы көрсету. Мысалы, Томирисінің белгілі бір шайқасқа қатысуын немесе оның ұлы әскери стратегияларын анимациялық түрде көрсету. Интерактивті оқулықтар. Электронды оқулықтар мен мультимедиялық контент арқылы Томирисінің өмірі мен ерліктерін сипаттау. Оқулықтарға интерактивті элементтер қосу, мысалы, тарихи карталар мен шайқастардың визуализациясы. Жасанды интеллекті негізінде Томирисінің өмірі мен шайқастарын көрсету үшін қысқа анимациялық фильмдер жасаудың әсері зор. Бұл фильмдер батырдың тарихи маңызын көрсетіп, оқушылардың қызығушылығын арттыруға көмектеседі.

4. Деректер талдау және ақпараттық құралдар: жасанды интеллект негізіндегі деректер талдау. Томирисінің өмірі мен ерліктеріне қатысты тарихи деректерді талдау үшін жасанды интеллект құралдарын пайдалану. Жасанды интеллект тарихи деректерді зерттеп, Томирисінің өмірі мен ерліктеріне қатысты жаңа байланыстарды анықтауға көмектеседі. Автоматтандырылған жазбаша жұмыстар. Жасанды интеллекті пайдаланып, Томирисінің ерліктерін сипаттайтын шығармаларды немесе эсселерді автоматты түрде өңдеу және бағалау мүмкіндігі бар.

Жаңа технологияларды тиімді қолдану арқылы Digital ұстаз, яғни білім беру саласында сандық технологияларды тиімді қолданатын мұғалім деңгейіне жету – мақсатым. Межелеген міндетім заманауи ақпараттық-коммуникациялық құралдар мен ресурстарды пайдалана отырып, оқушылардың білім алу процесін жетілдіру, білім беру технологияларын интеграциялау, цифрлық құзыреттілікті дамыту және оқыту әдістемелерін жаңарту болып табылады. **Digital ұстаздың білім беру процесіндегі жаңашыл тұлға ретіндегі маңызы, біріншіден, білім беру процесін жақсарту.** Сандық технологияларды пайдалану арқылы оқу материалдарын көрнекі және интерактивті етіп жасау, оқушылардың қызығушылығын арттыру. Екіншіден, **оқушыларды цифрлық дағдыларға үйрету.** Оқушыларға ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тиімді қолдануды үйрету, цифрлық сауаттылықты арттыру. Үшіншіден, **білім беруді дербестендіру,** оқушылардың жеке қажеттіліктеріне сәйкес оқу материалдарын ұсыну және оқу процесін басқару. Төртіншіден, **кәсіби даму.** Өз білімім мен дағдыларымды үздіксіз жетілдіру, жаңа технологияларды игеру және білім беру әдістемелерін жаңарту.

«Digital Bridge-2023» халықаралық форумына қатысқан Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаевтың айтуынша, қазір жасанды интеллект өте қарқынды дамып жатыр. Соның арқасында инклюзивті және тұрақты дамуға арналған тың мүмкіндіктер пайда болуда. Бұл салада жаһандық бәсеке өте жоғары. Қазақстан осы үрдістен тыс қалмауы керек. Бұл – заман талабы. Сондықтан біз қазір озық технологияны дамытуға айрықша назар аударып отырмыз.[1] Білім беру саласындағы басты тұлға – педагогтердің цифрлық технологияларды меңгеруі шәкірттерінің ізденісіне, заман талабына сай маман болуына, кемел келешегіне жол ашады.

Әдебиеттер тізімі:

1. <https://dknews.kz/> Тоқаев Қазақстанда цифрлық технологияларды дамытудың негізгі міндеттері мен басымдықтарын атап өтті, 2023
2. М. Тазабеков. Цифрлық білім беру: технологиялар мен тәжірибелер, 2020
3. Қ. Базарбаев. Цифрлық білім берудің заманауи әдістері, 2019

ТАРИХИ МӘДЕНИЕТ - ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕНГЕРУ ТҰҒЫРЫ

Султангажиева Мейрамкуль Байгенжиновна
Алматы облысы, Қарасай ауданы, Үштерек ауылы
Үштерек орта мектебінің тарих пәні мұғалімі

Аннотация:

Бұл мақалада орыс тілді сыныптарда қазақ тілінде қарым-қатынас жасау дағдыларына жаттықтыруды ұйымдастыру мұғалімнен көптеген дайындықты қажет ететіндігі айтылады.

Сабақ үстіндегі қарым-қатынас оқушы мен оқушы, мұғалім мен оқушы араларында жүреді. Оқушы өзінің ой-сезімін тіл арқылы жеткізуге тырысады. Бұл оның толық тұлға мәртебесін иелену үшін де өзекті. «Адамның толық адам аталуы тіл арқасында»- деп Мағжан Жұмабаев айтқандай, тіл арқылы оқушы өзінің қарым –қатынастық қажеттіліктерін өтей алады.

Шәкірттердің қазақ тілі арқылы өзара қарым-қатынасқа түсуін олардың мемлекеттік тілге деген құрметінің көрсеткіші десе де болады. Білім беру саласындағы прогрессивті өзгерістер жаңа педагогикалық жаңалықтармен тікелей байланысты, сол жаңалықты қажетті деңгейде басқару мен ұйымдастыру ісі жолға қойылмаса іске асырылуы екіталай. Жаңаша оқыту технологиясы оқытушы тарапынан үлкен ізденімпаздықты, ұйымдастырушылықты, талап етеді. Орыс мектептерінде қазақ тілі сабақтарында компьютер бағдарламалары арқылы лексиканы үйрене алады, екеуара және дара сөйлеуге үйрету, жазуға үйрету, грамматикалық құбылыстарды игеруге бейімдейді. Мультимедиялық бағдарламаны қолдану әдісінің көп артықшылықтары бар. Ол әртүрлі сөйлеу түрлерін жаттықтыруға және оларды әр түрлі түрде үйлестіруге, тілдік құбылыстарды білуге, лингвистикалық қабілеттерін қалыптастыруға, тілдік және сөйлеу әрекеттерін машықтандыруға, сонымен қатар білім алушылардың жеке өзіндік жұмыс жүргізілуіне мүмкіндік алады. Оқушылардың барлығына ортақ қызығушылық туғызатын ең өзекті мәселені талқылайды. Қазақ тілінің ұйымдастырушы миссиясын оқушы осы мектеп қабырғасында бойына сіңіреді. Қазақ тілі арқылы балаларда бірлік, татулық, сыйластық, адамгершілік құндылықтары қалыптасады. Оқушының жан дүниесінің, ақыл-ойының, мінез-құлқының даму заңдылықтарын тілден бөліп қарай алмаймыз. Сөйлеу немесе сөз – баланың оқу әрекетінің аса маңызды басты құралы. Сөйлеу тілі оқушы үшін өмірлік қажеттілігі зор қызмет атқарады яғни қарым-қатынас мәдениетіне баулиды. Бұл орайда қазақ тілінің рухани-адамгершілік қуаттылығын мұғалімнің пайдалану шеберлігі үлкен рөл атқарады. Сондықтан да мұғалім қарым-қатынас мәдениетінің кейбір қағидаларын қазақ тілін оқушыларға меңгерту үдерісінде есте ұстауы шарт. Олар:

- Сабақта оқушымен нашар көңіл-күйде тілдесуден сақтану. Мұнда міндетті түрде көтеріңкі көңіл-күй мен тұрақтылық берік орын алуы керек. Қарым-қатынас көңілсіз болса, оқушылардың қазақ тілін үйренуге деген ықыласы күрт төмендейді.
- Қарым-қатынас кезінде мұғалімнің бала әлеміне еніп, бала тілінде сөйлеуі шарт.

- Оқушының үнемі өз бетінше тілдік еркін қатынас құруына оң жағдаяттар ұйымдастыру – тиімді.

Бұл шарттар сабақтағы қарым-қатынас мәдениеті тіл үйренудің тұғыры деген тұжырым жасауға негіз береді. Қарым-қатынас мәдениеті тілдесу белсенділігінің артуына қолайлы жағдай туғызады.

Бала ағзасы мен психикасы - біртұтас. Оқушы тәнімен де, жанымен де өзіне айналадағылардың жақсы қарым-қатынасын қажетсінеді. Сондықтан қазақ тілі сабағы оқушының өз айналасын жақсы көру қажеттілігін қанағаттандыратын орта болуы тиіс. Сыныптағы қарым-қатынасты мұғалімнің дұрыс ұйымдастыруы - шығармашылық жұмыс, ол өте күрделі әрі құбылмалы. Ол - үнемі баланың өзіне деген басқалардың оң көзқарасын сезінуін туындататын әрекет. В.А.Сухомлинский «фрухани қажеттіліктерді сезіну қабілет тәрбиесіндегі қуатты күш» деп түсіндіреді. Сөз жоқ, бұл тіл үйренуде де сондай маңызға ие.

Оқу әрекетіндегі тең субъектілер болып саналатын мұғалім мен оқушылар арасында дербестік, өзара сенім мен құрмет орнату - сабақтың алғышарты. Бұлар тұлға дамыту жолымен тіл үйрету мүддесіне бағытталады, ол арқылы тіл үйренуге деген ықылас артады.

Мұғалім, әрине, осы сабақ үстіндегі субъект-субъект қарым-қатынас мәдениетінің қыр-сырларын жете біліп, жүзеге асыруға тырысады. Дей тұрғанмен де іс жүзінде қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруға кедергі болатын жайлар да кездесіп жатады. Оларды индифферентті, авторитарлы, агрессивтік (А.Е.Личко бойынша) деп қарастыруға болады:

Сабақта оқушыға, оның сезімі, көңіл-күйіне немқұрайлылық деңгейдегі қарым – қатынас (индифферентті);

Сабақта мұғалімнің үнемі беделмен ықтыру қарым-қатынасы (авторитарлы);

Шамадан тыс қысым көрсету, үстемдік қарым-қатынасы (агрессивтік) Мұғалімнің оқушыларға қарым-қатынасында бұл келеңсіздіктерді мүмкіндігінше болдырмау керек. Сабақты әр бала үшін шаттық деңгейден түсірмей жүргізу дұрыс болмақ. Ал оны қазақ тілінің рухани-адамгершіліктік қуатын орынды қолдана білу арқылы жүзеге асыру көзделеді.

Тіл - мәдениеттің бастау көзі. Қарым-қатынас мәдениеті әдеп сақтауға негізделеді. Әдеп – адамдар арасындағы қарым-қатынаста сыпайы болу, бір – бірін құрмет тұту, оқыс қылықтардан аулақ болу деген сөз. Осы аталған әдептілік белгілеріне негізделген тілдік қатынас – тілді сапалы меңгеруге көмектеседі. Қазіргі кезде жастарды қабілетті, өз бетінше ойлай білетін, шығармашылықпен айналысатын жастарды тәрбиелеу кандай да оқу мекемелерінің басты мақсаты. Ақпараттық технология орыс мектептеріндегі қазақ тілін игеруге қосымша мүмкіндік береді. Тіл мәселесін жетілдіру көп ретте мектепте атқарылатын жұмыс деңгейіне байланысты. Өйткені, өскелең ұрпақтың балғын санасына бай тіліміздің нәрін сіңіріп, көкірегіне ұялатуға әр пән мұғалімі ауқымды істер атқаруы тиіс. Орыс мектептерінде қазақ тілін, мемлекеттік тілді оқыту жүйесі қарапайым және бастапқы, негізгі, орта және ортадан жоғары деңгей бойынша базалық және пәндік құзыреттерді жүзеге асыра отырып, қазақ тілін, қатысымдық тұрғыдан меңгерту, сөйлесім әрекетінің түрлеріне сай оқушыны тілдік білім негізінде әдеби тілде сөйлеуге, сауатты жазуға үйрету арқылы дара тұлғаның тілдік қабілетін дамыту, бір-бірімен сабақтас, жүйелі тақырыптарды коммуникативтік тұрғыдан ұсына отырып, оқушыларға қазақша тілдік қатынастарды игерту мақсатын көздейді.

Сабақтағы қарым-қатынас мәдениеті – бұл тұлға дамыту қажеттіліктері негізінде туындайтын, әр оқушының және мұғалімнің білім, тәрбие деңгейі мен тәртіптілік мәдениетін көрсететін педагогикалық мәдениеттің бір бөлігі. Балалардың тіл үйренуін осы негізде жүргізілуін С.Л. Рубинштейн қарастырып: «Әр адамның жан дүниесі мен жүрегі өзгелерге деген қарым – қатынасынан құралады, олармен тілдесіп,

пікір алысуынан тұрады»- деген тұжырымға келген. Баланың жеке тұлғалық қалыптасу үдерісіндегі ойлауы мен сөйлеуі қарым-қатынас барысында вербалды формада жүзеге асатынын А.Н. Леонтьев те айтқан.

Бүгінгі таңдағы жетекші оқыту технологиясы болып табылатын топтық оқу үрдісі сабақта қарым-қатынас мәдениетін оң психологиялық ахуалда орнатуды талап етеді. Өзара құрметке құрылған қарым-қатынас негізіндегі топтық жұмыс арқылы оқушылардың қазақ тілін үйренуі шығармашылық деңгейде жүреді. Топтық оқуда оқу табиғи-элеуметтік сипат алады, оған қатысушылар бір-бірімен әңгімелеседі және осы әңгімелесу арқылы қазақ тілін жеңіл үйренеді, одан әрі меңгере түседі. Топтық жұмыста сыни ойлау технологиясы қолданылады. Мұнда тыңдалым, оқылым, сөйлесім, жазылым және тілдесім оқу әрекеттері кешенді түрде жүзеге асады. Нәтижесінде оқушылар қазақ тілінде өз ойларын ашық айта білуге, пікір білдіруге, пікір таластыруға, жолдастарының ойын тыңдау мәдениетіне, жауаптарын бағалай білуге, сөйтіп тіл үйренуде сапа мен белсенділікке қол жеткізетін болады. Бұл айтылғандардың бәрі сабаққа қатысушылардың оң қарым-қатынасына, өзара сыйластықтарына, ұйымшылдықтарына негізделеді. Сабақ үстіндегі қарым – қатынастың тиімділігі және заманауи білім беру жүйесінде мұғалімнің шығармашылық жағдайда жұмыс жасап, нәтижелерге жетуі үшін педагогикалық әрекетті талдап, әр әрекеттің мәнін түсінудің маңызы зор екендігі айтылды.

Қорыта келе «Адам мақсатына өзін – өзі жетілдіру арқылы жетеді» деп Әбунасыр Әл-Фараби айтқандай тіл дамыту жұмыстары саналы меңгеріп, байланыстыра сөйлеуде ғана емес, болашақ ұрпақтың ізденімпаздық әрі шығармашылық қабілеттерін дамытуда беретін әсері мол. Кез келген технологиямен жұмыс істеп, қандай оқыту әдісін пайдалану мұғалімнің өз еркінде. Маңыздысы – жас ұрпақты жан-жақты оқыту. Тілді жақсы білу - толеранттылық мәдениетін қалыптастыруға негіз болатын маңызды фактор. Қазақ тілінің мәртебесі өсіп, оның әрекет ету аясы кеңейді. Бұған ең басты себеп - қазақ тілінде білім беру кеңістігінің ұлғайып, сапалы білім берілуі деп білемін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Нағымжанова Қ.М.Инновациялы- креативті технологиялар.- Өскемен, 2005 жыл
2. Беспалева А. Топтық жұмыс арқылы оқушылардың шығармашылықтарын арттыру. Қазақ тілі мен әдебиеті орыс мектептерінде.№11.2015 жыл
3. Қабдықайырұлы Қ. Оқытудың педагогикалық жаңа технологиясы . Оқу құралы. 2007, т.б.

ТАРИХТЫ ИНКЛЮЗИВТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Төрмұратова Нұрсәуле Хусейінқызы

Ақтөбе қаласы

**Ұ.Құлымбетов атындағы №64 жалпы білім беретін орта мектебінің
тарих пәні мұғалімі**

Соңғы он жылдықтарда инклюзивті білім беру бүкіл әлемдегі білім беру реформаларының басты тақырыптарының біріне айналды. Инклюзия білім беру ортасын құруды көздейді, мұнда әр оқушы өзінің ерекшеліктеріне қарамастан білім алуға және дамуға тең мүмкіндіктерге ие. Тарихты оқыту контекстінде бұл оқу бағдарламаларын, әдістері мен тәсілдерін оқушылардың әртүрлілігін ескеретін және олардың оқу процесіне қатысуына ықпал ететін етіп бейімдеу қажеттілігін білдіреді.

Тарихты оқытудағы инклюзивті білім беруді түсіну. Тарихты оқытудағы инклюзивті білім оқушылардың алуан түрлілігін және олардың қажеттіліктерін мойындауды қамтиды. Инклюзия – бұл сыныпта ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың (ОР) болуы

ғана емес, сонымен қатар барлық оқушыларды оқу процесіне белсенді қосу екенін түсіну маңызды. Бұл мұғалімдерден барлық оқушылар, соның ішінде физикалық, когнитивті, әлеуметтік немесе эмоционалды ерекшеліктері бар Студенттер талқылауға, тарихи оқиғаларды талдауға және сыни ойлауды дамытуға қатыса алатын жағдайлар жасауды талап етеді.

Тарихты инклюзивті оқыту әдістері.

1. **Сараланған тәсіл.** Мұғалімдер оқушылардың әртүрлі дайындық деңгейлерін және олардың жеке ерекшеліктерін ескеретін оқу тапсырмаларын әзірлеуі керек. Мысалы, мәтіндер, бейнематериалдар немесе интерактивті презентациялар сияқты ақпарат берудің әртүрлі формаларын қолдану әртүрлі оқу стильдері бар студенттердің қажеттіліктерін қанағаттандыруға көмектеседі. Сондай-ақ, эссе, ауызша баяндама немесе шығармашылық жоба болсын, тапсырманы орындау форматын таңдау мүмкіндігін беру маңызды.

2. **Технологияны қолдану.** Заманауи технологиялар инклюзивті оқыту мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейте алады. Дауыстық көмекшілер, тұжырымдамалық карта жасау бағдарламалары немесе бейімделген оқыту платформалары сияқты арнайы бағдарламалар мен қосымшалар ОР бар студенттерге оқу материалын басқалармен тең дәрежеде игеруге көмектеседі. Мысалы, бейнелер үшін субтитрлерді пайдалану есту қабілеті нашар оқушылар үшін пайдалы болуы мүмкін, ал бейімделген мәтіндік редакторлар дислексиясы бар оқушылар үшін пайдалы болуы мүмкін.

3. **Оқытудың интерактивті әдістері.** Оқушыны рөлдік ойындар, модельдеу және тарихи қайта құру арқылы тарихты белсенді зерттеуге тарту материалды тереңірек түсінуге ықпал етеді және сыни ойлауды ынталандырады. Бұл сонымен қатар әртүрлі қабілеттері бар студенттерге қарым-қатынас пен ынтымақтастық дағдыларын жетілдіре отырып, пікірталастар мен ынтымақтастыққа қатысуға мүмкіндік береді.

4. **Мәдени құзыреттілік және көпмәдениетті білім.** Тарихты инклюзивті оқыту сыныптағы Мәдениеттер мен этникалық топтардың әртүрлілігін ескеруі керек. Мұғалімдер мәдени сәйкестілік мәселелеріне сезімтал болуы керек және оқу жоспарына әртүрлі перспективалар мен оқиғаларды көрсететін материалдарды енгізуге тырысуы керек. Бұл сыныпта құрметті және төзімді атмосфераны құруға ықпал етеді және оқушыларға басқа мәдениеттерді түсіну мен құрметтеуді дамытуға көмектеседі.

5. **Эмпатия мен әлеуметтік жауапкершілікті дамытуды қолдау.** Тарихты инклюзивті оқытудың маңызды міндеті - оқушыларды эмпатия мен әлеуметтік жауапкершілікке тәрбиелеу. Тарихи оқиғалар мен процестерді әртүрлі әлеуметтік топтар тұрғысынан талқылау студенттерге белгілі-бір құбылыстардың себептері мен салдарын жақсы түсінуге, сондай-ақ әлеуметтік әділеттілік пен теңдіктің маңыздылығын түсінуге көмектеседі.

Инклюзивті тәсілді жүзеге асырудағы кедергілер. Инклюзивті білім берудің айқын артықшылықтарына қарамастан, оны жүзеге асыру жолында белгілі бір кедергілер бар. Негізгі сын-қатерлердің бірі - білікті мамандарды, арнайы оқу материалдары мен технологияларды қоса алғанда, ресурстардың жетіспеушілігі. Сондай-ақ мұғалімдер мен оқушылардың ықтимал стереотиптері мен біржақты көзқарастарын ескеру маңызды, бұл инклюзивті білім беру ортасын құруды қиындатуы мүмкін.

Тарихты инклюзивті оқыту мұғалімдерден икемділікті, ашықтықты және өз әдістерін барлық оқушылардың қажеттіліктеріне бейімдеуге дайын болуды талап етеді. Әрбір оқушының жеке ерекшеліктеріне қарамастан сапалы білім алуға құқығы бар екенін есте ұстаған жөн. Инклюзивті білім беру ортасын құру арқылы ғана шынайы теңдікке қол жеткізуге және әрбір оқушының табысты дамуын қамтамасыз етуге болады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Smith J. Inclusive History Education: Approaches and Strategies. // Educational Review, 2021.
2. Brown A. Technologies in Inclusive Education. // Journal of Educational Technology, 2020.

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫ - ЖАРҚЫН БОЛАШАҚ КЕПІЛІ

Кайсарова Гулдаурен Тураркызы
Ақтөбе қаласы
№10 жалпы білім беретін орта мектебінің
директордың әдістеме ісі жөніндегі орынбасары

«Балаларды жүрегімен сүю керек және оларды осылай сүю үшін олардан осы махаббатты қалай көрсету керек екенін үйрену керек. Әр мектеп күні, әр сабақты педагог балаларға сыйлық ретінде ұғынуы керек.»

Ш. А. Амонашвили

«Өлеңге әркімнің-ақ бар таласы», - деп Абай атамыз айтпақшы әрбір адамның бойында өнердің, таланттың, икемділіктің бары анық. Ешбір адам талантсыз емес, ешбір адам қабілетсіз емес, әрқайсысының бір нәрсеге икемі бар. Сол сияқты алдымызда отырған оқушылардың да икемділіктерін анықтауымыз қажет. Алдымен, шығармашылық қабілетті ояту маңызды іс-әрекет.

Шығармашылық қабілет-адамзат өнерінің асыл жемісі десек те болады. Себебі, осы қабілетті ояту арқылы адамзат түрлі шедеврлерді дүниеге әкелді. Мейлі ол гуманитарлық болсын немесе жаратылыстану бағыты болса да. Мысалы, бір оқушы математикадан есепті жақсы шығарады, бірақ, қазақ тілінен қиналуы мүмкін. Демек, оның сынып жетекшісі пән мұғалімімен өзара сұхбат жүргізіп, оқушының әрі қарай сол математикалық қабілетін ескеріп, сол пәннен дарынды оқушы деңгейіне жеткізуге жұмыстануы тиіс. Әуелі оқушы дарынын ашпақ үшін де, мұғалімнің өзі сауатты, оқушыға нәтижелі бағыт-бағдар беретіндей тәжірбиелі болуы тиіс.

Күні кешегі өткен «DIGITAL KAZAKSTAN» жаңа замандағы білім беру» тамыз конференциясы жаңа форматта тиімді тұстарымен ерекшеленді. Дарынды оқушылармен қатар, үлгерімі төмен оқушылармен жұмысты баса назар аударту мәселелері қарастырылуда. Білім саласында өзекті мәселелер өте көп, оның шешімі сол проблемалармен тиімді, жоспарлы жұмыс жүргізу ғана. Алдымен, күнделікті өткізілетін қарапайым сабақтар мұғалімнің өзінің көңілінен шығуы тиіс, сонан соң барып қана оқушы жүрегіне жол табады. Сіздің сабағыңыз өз көңіліңізден шықпай, сіз сабаққа немқұрайлы қарайтын, оқушының да сабаққа ынтасы, оқуға деген құлқы болмайтыны белгілі. Мен неліктен тақырыптың өзекті мәселесін қарапайым сабақтан бастадым, себебі, күнделікті сабақ оқушының дарындылыққа деген дағдысын ашатын бірден-бір басты құрал. Осы қарапайым сабақта, қарапайым оқушының дарындылыққа деген бет бұрысына бағыт-бағдар береміз.

Мектеп өмірінде оқушы жетістігінің санын арттыру, білім алушыларды ғылыми бағытқа жетелеу бойынша әдіскер ретінде әдістемелік көмектің маңызы зор. Әдіскер мақсаты – әдістемелік көмек сұрап келген ұстаздың өтінішін қанағаттандыру, сұрақтарына бірге жауап іздеу, бұлда ұстаздарға деген сенімділік пен тығырықтан шығудың бір жолы болып табылады. енді сол ұстаз өзінде қандай кәсіп дағдыларды арттыру тиіс.

Білім әлемінде дарынды бала ұғымы қалай, қайдан пайда болды деген сұраққа жауап іздеп көрелік. 1972 жылы АҚШ мемлекеттік білім беру бөлімінің ресми баяндамасында конгреске қазіргі уақытқа дейін американдық мамандар пайдаланатын келесі анықтама ұсынылды.

Дарынды және талантты оқушылар жоғары жетістіктерге ие кәсіби даярланған адамдар болып табылады. Мұндай балалар өз потенциалын іске асыруға және қоғамның дамуына үлес қосуға мүмкіндік алу үшін дәстүрлі мектепте оқыту шеңберінен шығатын сараланған оқу бағдарламаларын және/немесе көмекті талап етеді. Жоғары жетістіктерге

бейім балалар оларды бірден көрсете алмайды, бірақ келесі салалардың кез келген оларға потенциал болуы мүмкін (бір немесе үйлесімде):

- жалпы зияткерлік қабілеттер;
- нақты академиялық қабілеттер;
- шығармашылық, немесе өнімді, ойлау;
- көшбасшылық қабілеттер;
- көркем және орындаушылық өнер;
- психомоторлық қабілеттер.

Кейінгі жылдардағы тереңдетілген зерттеулер дарындылықтың танылған түрлері сараланып қарастырыла бастауына алып келді. Бұл зияткерлік және шығармашылық дарындылықтың жаңа тұжырымдамаларының пайда болуынан пайда болды. Тануды алғандардың бірі - Ховард Гарднер интеллектінің көптеген түрлерінің теориясы.

Бұл теорияға сәйкес бір интеллект жоқ: кем дегенде жеті түрі бар. Олардың әрқайсысы басқалардан тәуелсіз және өз ережелері бойынша жеке жүйе ретінде жұмыс істейді. Әркім өзінің шығу тегіне байланысты ерекше мәртебеге ие. Мысалы, адамзаттың эволюциялық дамуында музыкалық интеллект басқаларға қарағанда ежелгі.

Интеллекттің жеті түрі

Интеллекттің жеті түріне мыналар жатады.

Лингвистикалық интеллект - ақпаратты (ақын, жазушы, редактор, журналист) жасау, іздеу немесе беру үшін тілді пайдалану қабілеті.

Музыкалық интеллект - орындау, музыка шығару немесе одан рахат алу қабілеті (музыкалық орындаушы, композитор).

Логикалық-математикалық интеллект — санаттарды, өзара қарым-қатынасты және құрылымдарды нысандармен немесе символдармен, белгілермен айла-шарғы жасау арқылы зерттеу және реттелген түрде эксперимент жасау қабілеті (математик, ғалым).

Кеңістіктік интеллект - объектіні ұсыну, қабылдау және оларды ақылға айла-шарғы жасау, көру немесе кеңістіктік композицияларды қабылдау және жасау қабілеті (сәулетші, инженер, хирург).

Дене кинестезиялық интеллект - спортта, орындаушылық өнерде, қол еңбектерінде (биші, спортшы, механик) қозғалыс дағдыларын қалыптастыру және пайдалану қабілеті.

Жеке интеллект екі жақты бар, олар жеке қарастырылуы мүмкін — бұл интралистикалық және интралистикалық интеллект. Интраличностный интеллект-бұл өз сезімдерін басқару, ажырату, талдау және бұл ақпаратты өз қызметінде (мысалы, жазушы) пайдалану қабілеті.

Интерлициялық интеллект-басқа адамдардың қажеттіліктері мен ниеттерін байқап, түсіну, олардың көңіл-күйін басқару, әр түрлі жағдайларда мінез-құлықты (саяси көшбасшы, педагог, психотерапевт) болжай білу қабілеті.

Ақыл-ойдың әрбір түрі Х. Гарднер пайдаланылатын ақыл-ой операцияларын, жоғары дарындылардың пайда болу жағдайларын, басқа мәдениеттерде пайда болу жағдайларын, эволюциялық дамудың ықтимал жолдарын ескере отырып талдады. Тұқым қуалаушылық факторларға байланысты немесе оқыту ерекшеліктерінің әсерінен кейбір адамдарда ақыл-ойдың белгілі бір түрлері басқалардан күшті дамиды, ал олардың барлығы жеке тұлғаны толық жүзеге асыру үшін қажет.

Гарднер бойынша белгілі дарындылық түрлері мен интеллект түрлерін салыстыру олардың дерлік сәйкес келетінін көрсетеді. Толық сәйкестік психомоторлық дарындылық пен кинестезиялық интеллект арасындағы байқалады. Бұл дарындылық түрі жақсы белгілі, ерекше зерттеледі (спорт психологиясы). Осы қабілеттерді дамытатын оқу орындарының тұтас желісі бар — спорт мектептері мен үйірмелер, балет студиялары мен мектептері және т.б. психомоторлық дарындылық барлық жерде мойындалды, оның ерекше мәртебесі терең пікірталастар мен айыптауларды тудырмайды.

Көркем дарындылық

Бұл дарындылық арнайы мектептерде, үйірмелерде, студияларда қолдау табады және дамиды. Ол музыка, кескіндеме, мүсін, актерлік қабілеттер саласындағы көркем шығармашылық пен орындаушылық шеберлік саласындағы жоғары жетістіктерді білдіреді. Маңызды проблемалардың бірі-жалпы білім беретін мектепте осы қабілеттердің танылуы және құрметтелуі. Бұл балалар көп уақыт, жаттығуларға күш жұмсайды, өз саласында шеберлікке қол жеткізеді. Олардың табысты оқуы үшін мүмкіндіктері аз, олар жиі мектеп пәндері бойынша жеке бағдарламаларды, мұғалімдер мен құрдастары тарапынан түсінуді қажет етеді. Көркем және музыкалық дарындылық осы кітаптың тиісті тарауларында егжей-тегжейлі сипатталған.

Жалпы зияткерлік және академиялық дарындылық

Жалпы зияткерлік дарындылық бұрын қарастырылды. Ең бастысы, бұл түрдің дарындылығы бар балалар негізгі ұғымдарды тез меңгереді, ақпаратты оңай есте сақтайды және сақтайды. Ақпаратты өңдеудің жоғары дамыған қабілеті оларға білімнің көптеген салаларында табысқа жетуге мүмкіндік береді.

Бірнеше өзге сипатқа академиялық дарындылық ие, ол жеке оқу пәндерін оқытудың табыстылығында көрінеді және жеке, сайлау болып табылады.

Бұл балалар математикада немесе шет тілінде, физикада немесе биологияда жеңілдігі, тереңдігі, жылдам жылжуы бойынша жоғары нәтижелерді көрсете алады және кейде олар оңай емес қабылдайтын басқа пәндер бойынша маңызды емес үлгерімі болуы мүмкін. Салыстырмалы түрде тар облыстың ұмтылыстарының айқын таңдалуы мектепте және отбасында өз проблемаларын жасайды. Ата-аналар мен мұғалімдер баланың барлық пәндер бойынша бірдей жақсы оқымайтынына, оның дарындылығын танудан бас тартып, арнайы дарындылықты қолдау мен дамытуға мүмкіндік таба алмайтынына көңілі толмайды.

Академиялық дарындылық үлгісі ретінде кеңінен танымал математикалық дарындылықты атауға болады.

Математикалық қабілеттер құрылымы

Психолог В. А. Крутецкий дарынды балаларды жан-жақты зерттеп, математикалық қабілеттердің құрылымын анықтады. Оған келесі компоненттер кірді.

1. Математикалық ақпаратты алу. Математикалық материалды формальды қабылдау, есептің формальды құрылымын алу қабілеті.

2. Математикалық ақпаратты өңдеу. Оған мыналар кіреді: а) сандық және кеңістіктік қатынастар, сандық және таңбалы символика саласындағы логикалық ойлау қабілеті; математикалық символдармен ойлау қабілеті; б) математикалық объектілерді, қарым-қатынастар мен іс-әрекеттерді жылдам және кең жалпылау қабілеті; в) математикалық ойлау процесін және тиісті іс-әрекеттер жүйесін ұю қабілеті; бүктелген құрылымдармен ойлау қабілеті; г) математикалық іс-әрекеттегі ойлау процестерінің икемділігі.; д) анықтыққа, қарапайымдылыққа, үнемділікке және шешімдердің ұтымдылығына ұмтылу; с) ойлау процесінің бағыттылығын тез және еркін қайта құру қабілеті, ойдың тура кері жүрісіне ауысу (математикалық пайымдауда ойлау процесінің қайтымдылығы).

3. Математикалық ақпаратты сақтау. Математикалық жады — математикалық қарым-қатынасқа жалпыланған жады, типтік сипаттамалар, пайымдаулар мен дәлелдер сұлбалары, есептерді шешу әдістері және оларға жақындау принциптері.

4. Жалпы синтетикалық компонент. Ақылдың математикалық бағыты.

Шығармашылық дарындылық

Шығармашылық (немесе шығармашылық, өнімді, ойлау) сияқты дарындылық түрі ерекше болды. Шығармашылық дарындылық, оның диагностикасы мен дамуы осы кітапта ішінара сипатталған. Мұнда кейбір сәттерге тоқтау қажет. Ең алдымен, осы дарындылықтың осы түрін бөлу қажеттілігі туралы даулар әлі де жалғасуда. Келіспеушіліктердің мәні мынада. Бір мамандар шығармашылық, креативтілік шығармашылық компоненттен бөлек ұсынылуы мүмкін емес дарындылықтың барлық түрлерінің ажырамас элементі болып табылады деп санайды. Мәселен, А. М. Матюшкин

дарындылықтың бір ғана түрі бар — шығармашылық: егер шығармашылық болмаса, дарындылық туралы мағынасыз сөйлеуді талап етеді. Басқа зерттеушілер жеке, дербес түрдегі шығармашылық дарындылықтың заңды болуын қорғайды. Дарындылық жаңа идеяларды ұсыну, ойлап табу немесе тамаша орындау, қазірдің өзінде жасалған нәрселерді пайдалану қабілеттілігінен туындайды.

Сонымен қатар, зерттеулер көрсеткендей, шығармашылық бағыттағы балалардың бірнеше мінез-құлықтық сипаттамалары бар, олар оларды ерекшелейді және өкінішке орай!

- мұғалімдер мен қоршаған адамдарға жағымды эмоциялар тудырады;
- шарттар мен беделге назар аудармау; пікірдегі үлкен тәуелсіздік; әзіл-сықақ сезімі;
- жұмысты "тиісті" ұйымдастыру тәртібіне назар аудармау;
- жарқын темперамент.

Шығармашылық дарындылықты жеке түр ретінде бөлу мақсаттылығы стандартты оқу бағдарламалары мен оқу процесі оның көрінісі мен дамуына мүмкіндік беруімен анықталады.

Тумысынан дарынды балалардың бар, бірақ 99 % дарын болғанымен әрі қарай 1% жұмыс арқылы, еңбек арқылы талантты жетілдіруге міндеттіміз. Оқу процесінде нақты іс-әрекеттерді ұйымдастыру, мақсатты және жүйелі жұмыс қажет. Қоғамның зияткерлік әлеуеті көбінесе *дарынды* балаларды анықтау және олармен жұмыс істеу арқылы анықталады. Қазіргі қоғам мектеп алдына тәуелсіз, өзін-өзі оқытуға қабілетті, жауапты, коммуникативті дағдылары бар азаматтарды даярлау міндетін қояды. Мектептің басты **міндеті** үнемі өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылысты үйрету, дамыту.

Дарынды балалардың өзге балалардан ерекшеліктері қандай?

- көбінесе олардың дамуының дәйекті кезеңдері арқылы қадам жасайды ;
- олардың ерте сөйлеу мен дерексіз ойлауға негізделген *тамаша жады* бар;
- олардың үлкен сөздік қоры бар, сөздіктер мен **энциклопедияларды** оқығанды ұнатады, жаңа сөздер мен ұғымдарды ойлап табады;
- бірден **бірнеше** нәрсені жасауға қабілетті, мысалы, айналасында болып жатқан екі немесе одан да көп оқиғаларды бақылау;
- олар өте қызығушылық танытады, қоршаған әлемді белсенді түрде зерттейді және өз зерттеулерінің шектеулеріне жол бермейді;
- ерте жаста олар себеп-салдарлық байланыстарды қадағалай алады, дұрыс қорытынды жасай алады, сондай-ақ болып жатқан оқиғалардың балама модельдері мен жүйелерін құра алады;
- ұзақ уақыт бойы өз назарын бір нәрсеге аудара алады, егер олар қызығушылық танытса, олар өз ісіне енеді.
- Мектепте дарынды балаларды анықтау бала бірінші сыныпқа түскенге дейін олардың **психологиялық** ерекшеліктерін, сөйлеу, есте сақтау, логикалық ойлау, мектепке дейінгі дайындық сыныбында оқу және ата-аналарына сауалнама жүргізу негізінде басталады.

Дарынды балаларды анықтауды 4 түрлі кезеңге бөлеміз және оның арнайы әдістемесі бар.

- **I кезең** - сабақ аясында өтеді. Бұл жерде мұғалімдер өз пәндеріне деген қызығушылықты оятуға тырысады.
- **II кезең** - бұл жұмыстың сабақтан тыс формалары, онда баланың өзін толық көрсетуге, өзінің талантын ашуға мүмкіндігі бар.
- **III кезең** - Педагог психолог жүргізетін психологиялық-педагогикалық тестілеу.
- **IV кезең** - шығармашылық қабілеттері мен пәндерге қызығушылық танытқан оқушылар мен жұмыс. Бұл кезеңнің жұмыс формалары жобалау және зерттеу қызметі, әртүрлі деңгейдегі конкурстарға, олимпиадаларға қатысу болып табылады.

Дарынды балалардың өзге оқушылар секілді де оң және теріс жақтары бар екені ұмытылмауы тиіс. Ия, ол ерекше қабілеттері арқылы басқа оқушылардан ерекшеленсе де

дарынды оқушылардың кемшін тұстары да жетерлік. Енді сөзімізге дәлел бірнеше факторларды қарастырайық.

Алғашқысы ол оқушы барлығын өзін білемін, басқаларды тыңдау қажет емес деген эгоцентризм, егер оқу бағдарламасы қызықсыз болса, **мектепті** ұнатпау, мектептен мектепке ауысуды проблеманы шешудің жолы деп біледі. Құрдастарымен салыстырғанда физикалық дамудың артта қалуы, өйткені дарынды бала интеллектуалды әрекеттерді жақсы көреді. Демек, ұжымдық спорттық ойындарға қатыса алмау. Диалог мәдениетінің болмауы және сұхбаттасушының ой-пікірін аяқтауға деген ұмтылыс, өйткені бұл мәселенің мәнін алғашқы сөздерден түсінеді. Дарынды баланың бойындағы осы сүйкімді емес қасиеттердің барлығы, оның ізгіліктерінің жалғасы, құрдастарының араздығын тудыруы және оларды өздерінен алшақтатуы мүмкін. Жасыратыны жоқ, қарапайым мектепте болған кезде дарынды оқушы мұғалімдерді жиі **тігіркендіреді**, өйткені ол бәрін біледі немесе мұғалімнің назарын тек өзіне аударады. Нәтижесінде дарынды оқушы сыныптың қалған бөлігінен оқшауланады.

Дарынды оқушылармен жұмыс жасайтын ұстаз әрбір дарынды оқушыға жеке мониторинг жүргізуі тиіс, оның ерекшеліктерін, нені ұнатады, нені ұнатпайды, оған қандай тақырыптар қызық, бастысы ол мониторинг оқушының зергіп кетпеуіне, бірсарындылықтан шығуына ықпал жасайды. Сонымен қатар, тек білім дағдысын көтеруге ғана емес, оның қабілеттерін дамытуға баса назар аудару керек. Сабақ уақытымен қатар, сабақтан тыс уақытта да оның өзгеше оқушылардан даралануына, саралау жүргізілуі қажет. Дарынды балалармен сабаққа дайындалу кезінде дарынды баланың ауыр психикалық жүктемесінің қажеттілігін есте сақтаңыз. Ойлаудың дербестігі, мұғалімге, содан кейін өзіне қойылатын сұрақтар - сабақтың сәттілігінің міндетті құрамдас бөліктері. Оқыту әдістемесіне баса мән беріңіз. Себебі, дарынды балалар түбегейлі басқа дайындықты қажет етеді. Оқушыны ынталандырыңыз, мадақтаңыз, баллды жоғары қоюдан қорықпаңыз, бірақ оған төмен балл қоюды емес. Сабақта тәжірибе жасаудан қорықпағаныңыз дұрыс. Мейлі ол күлкілі бола берсін, есесіне бала сізден қорыққаннан емес, тапсырмаларды құрметпен орындайтын болады. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін, қиялын, қиялын дамытатын қосымша тапсырмалар жиынтығын дайындауыңызға, түрінде бағдарламаларыңызға қосымшалар жасау қажет. Оның кез-келген идеясын құрметтеңіз және талқылаңыз. Маған сеніңіз, бұл балаға кейде сізге түсініксіз болып көрінетін нәрсені түсінуге және жасауға рұқсат етіледі. Кейде тіпті оқушыға тапсырма беріп, оның қателесуіне де мүмкіндік бермей жататын уақыттарымыз болады, ал оқушы қателігі бізге не алып келеді, ол қателескен іс-әрекетінен сабақ алып, іс-әрекетті екінші қайталамайтын болады және оны дағдыға айналдыра алады. Балаларға өздерін еркін ұстауға және сұрақтар қоюға мүмкіндік беріңіз. Егер бала бір нәрсеге қызығушылық танытса, онда ол ойлайды, ал егер ол ойласа, мұғалім бір нәрсеге қол жеткізді. Оқуды бітіргеннен кейінде оқушы бір нәрсеге қол жеткізе алады немесе жай ғана жақсы адам бола алады, сондықтан мұғалім өз міндеттерін орындады деп нық сеніммен айта аламыз. Жасаған іс-әрекетіміздің жүйелі болуы үшін, жақсы нәтижесін алу үшін ата-аналармен үнемі байланыста болу керек, өзара түсіністік, мұғалімге деген сенім қажет.

Сондықтан дарынды бала бастауыш сыныптан таныла бастайтынын үнемі есте ұстауымыз керек. “Бұлақ көрсең – көзін аш”, -деп дана халқымыз айтқандай баланың бойындағы дарындылықты дамыту, толықтыру оларға бағыт беру. Дарынды баланың бойындағы дарындылықты дамыту, толықтыру оларға бағыт беру дарынды баланың бойындағы құмарлығын, қызығушылығын жойып алмай, үнемі алға жылжуына жол сілтеу мұғалімнің міндеті.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Психология негіздері. Сәбет Бап-Баба
2. Язык тело движений. Алан Пиз
3. Психология почерка / И. И. Гольдберг
4. Әлеуметтік психология. Әбеуова И.Ә.

5. Педагогикалық психология. И.А.Зимняя
6. Көрнекті психология. С.Б. Бабаев, А.А. Жумадилдаев
7. Психологиялық зерттеу әдістемелері. О.Н.Ерниязов
8. Психология пәнінің әдіснамалық негіздері
9. Педагог мамандығына кіріспе
10. Психотерапия негіздері
11. Педагогика
12. Педагогика. Әбиев Ж.Ә, Бабаев С.Б, Құдиярова А.М
13. Психология. Қ. Жарықбаев, О.Саңғылбаев

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫСТЫҢ ЗАМАНАУИ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Кушкарбаева Алтын Оразаевна
Ақтөбе қаласы, А.Байтұрсынұлы атындағы лингвистикалық
мектеп-гимназиясының тарих пәні мұғалімі
Бишенова Айжан Аульбаевна
Ақтөбе қаласы, №8 орта мектебінің тарих пәні мұғалімі

Аннотация

Баяндама дарындылыққа, анықтамасына, оқушы дарындылығы мен олармен жұмыс жасауда кездесетін қиындықтарға арналған. Мектепте дарынды оқушыларды диагностикалау және олармен жұмыс жасаудың критерийлері келтірілген.

«Елді түзетуді бала оқыту ісін түзетуден бастау керек» - деп ұлы ұстаз Ахмет Байтұрсынұлы айтқандай, қазіргі таңда бәсекеге қабілетті кезде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру деңгейіне жетуге ат салысуда. Қазіргі мемлекет алдындағы басты міндет – білім беру жүйесін жаңарту болып отыр. Қазіргі таңда елбасымыздың әр жолдауындағы басты мақсат білімге деген құлшыныс. Әр кезде, кез-келген қоғамда болсын жеке тұлғаның қалыптасуы ұстаздан басталады. Ұлы ойшыл Әл-Фараби «Ұстаз тарапынан барынша ынталық пен табандылық қажет. Өйткені бұлар, жұрт айтқандай, тамшысымен тас тесетін бейне бір су тәрізді». Қазіргі таңда білім саласындағы түбегейлі өзгерістер ұстаздан үлкен жауапкершілік, өз ісіне деген шеберлікті талап етеді. Жаңашылдыққа сын көзбен қарайтын, өздігінен білім алатын, жан жақты ізденетін, заман талабына сай ақпараттық технологияны еркін меңгеретін, алдағы өмір жолын өзі ізденіп, болжай алатын тұлғаны тәрбиелеу бүгінгі таңда ұлы ұстаздардың қолында.

Алдымызда отырған әр оқушы - жеке тұлға. Сол әр оқушының өзіндік жеке ерекшелігін, қабілетін айыра біліп, оны ары қарай дамыту ұзақ та үздіксіз жұмысты қажет етеді

Оқушылардың дарындылық қабілеттерін анықтау мен дамыту кезеңдері.

1. Диагностикалық кезең:

- Мектеп психологтарының жүргізген зерттеу жұмыстары
- Сынып жетекшілерінің жүргізген зерттеулері. Алынған сауалнама, сараптау, зерттеу.

2. Оқушылардың қызығушылығы мен бағыттарын, бейімдерін анықтап, реттеу кезеңі:

- Сынып жетекшілер мен пән мұғалімдері бағыт бере отырып оқушыларды топтарға бөледі.
- Оқушылардың қызығушылығы мен бейімдері бойынша сұраныстарын бақылау.

Қазіргі қоғам дамуының ең маңызды факторы – білім мен ғылым. Қазіргі білім беру жүйесінің негізінде салынатын ойдың ең өзектісі тұлғаға бағытталауы. Мектепте бала дарындылығын анықтап, дамуына мүмкіндік беретін орта құру. Оқушылар мен ата-

аналардың ұстаздардың ынтымақтастығы нәтижесінде ізденіс пен зерттеу үшін кешенді бағдарламаны жүзеге асыру.

Дарынды оқушылармен жұмыс істейтін пән мұғалімдері мен сынып жетекшілердің міндеттері:

- Мұғалімдер оқушылармен бірлесе жұмыс істеу барысында оқушыны тек ақпаратпен қамтамасыз етпей, оны сапатау, өз ойын жазу, өзінің ізденуі арқылы зерттелетін тақырыптың жаңалығын ашуға көмектеседі және тәжірибесін толықтыра алады;
- Оқушылар бірлесе жұмыс істеу барысында өзінің де зерттеу тақырыбы бойынша идеяларын негізу мүмкіндігін алады;
- Дарынды балалармен сабақтарды ұйымдастыру, жүргізу;
- Дарынды балалармен жұмыс істеуге арналған бағдарламаларды жасау, жетілдіру;
- Дарынды оқушыларды олимпиадаларға, байқауларға, мектепшілік, аудандық, қалалық, республикалық деңгейдегі білім сайыстарына қатысу;

Дарынды балаларды дамытуда мектеп пен отбасының байланысын жүзеге асыру:

- дарынды балалардың тұлғалық пен жастық ерекшеліктерін зерттеу;
 - отбасылық қатынастары мен эмоциялық еріктік қасиеттерін білу;
 - «Отбасылық сауаттылық клубы» жұмысының бағдарламасын жүзеге асыру;
 - Ата-аналармен тығыз байланыс орнату.
- «Дарынды оқушылармен жұмыс» бағдарламасының жүзеге асуы мектептің материалдық-техникалық базасына тығыз байланысты.
- мектеп кітапхана қорындағы кітаптарды пайдалану мүмкіндігін толық қамтамасыз ету;
 - мектептегі компьютер сыныптары мен интернет жүйесін пайдалану;
 - интерактивті тақта, электрондық оқулықтарды толығымен пайдалану;
 - мамандырылған пән бөлмелерін жабдықтау.

Дарынды мектеп түлегінің моделі:

- тұлғалық, бағдарлы тәсілдер негізінде өзін-өзі саналы, кәсіби анықтайтын, құзіреттілігі;
- әлеуметтену процесін оқытумен кіріктіруге құзіретті;
- демократиялық қоғам жайында еңбек нарығында бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге құзіретті;
- Республикалық білім беру жүйесін әлемдік білім кеңестігінде интеграциялау, шетелде білім алуға құзіретті;
- өзінің алған білімін туған елін көркейтуге, экономикасын дамытуға құзіретті.

Дарынды оқушының негізгі қасиеттері:

- ойлаудың өзбеттілігі, яғни жаңа міндеттерді алға тарту және ешкімнің көмегенсіз оларды шешу жолдарын табу;
- бастамшылдық, яғни өзінің тапсырмаларды тұрақты түрде іздеуге талпыну және оларды шешудің тәсілдерін табу;
- ақыл тереңдігі, яғни заттар мен құбылыстармен жан-жақты қарау;
- ой жүйріктігі, яғни тапсырмалар шешу жылдамдығы;
- өзгешелік, яғни жалпы қабылданған идеялардан өзіндік ой қорытындыларын жасай білуі;
- талпыну, яғни қойылған тапсырмалар мен мәселелерді шешудің ең тиімді жолын табу қажеттілігі;
- сыншылдық, яғни зеттер мен құбылыстарға объективтік баға беру, қалыптасқан болжамдар мен шешімдерге күмән келтіру.

Дарынды балалардың белгілері:

- көпшілікпен салыстырғанда өте жоғары білімді ерекше, оқуға құштар, шығармашылық мүмкіндігі мен көзге түсуі байқалады;
- өте басым боп келетін белсенді де саналы талап көрінеді;
- білімді терең игергеннен, ой еңбегінен қуаныш сезінеді.

Дарындылықтың шығу тегінен бөлек оның диагностикасы болуы қажет. Мектептегі ұстаздарға оқушылардың әлеуетті мүмкіндігін танып білуіне көмектесетін әлеуметтік

педагогтың және директордың ТЖ бойынша орынбасарының ролі осыған байланысты арта түседі.

Оқушылар келесі бағытта танылып айқындалады:

- шығармашылық ойлау қабілеті;
- өзін-өзі бағалау деңгейі;
- төзімділік;
- әрекеттің тәуірлеу түрлері;
- сезімталдық күші;
- Сіз көшбасшысыз ба?
- Сізге не ұнайды (қызығушылық картасы)?
- Тапсырма беру диагностикасы және тұлғаның бейімділігі;
- Дарынды балалардың тәртібі туралы мінездемесі;

Дарынды балалармен жұмыс жасау үшін мұғалімдерге қажетті сапалар.

Мұғалім міндетті:

- жақсы тілектес және сезгіш болуға;
- дарынды балалардың психологиялық ерекшеліктерін жете білуге, олардың талабы мен қызығушылығын сезуге;
- зияткерлік дамудың жоғары деңгейінде болуға;
- қызығушылық пен икемділіктің кең көлемін игеруге;
- дарынды балаларды оқытумен байланысты әртүрлі міндеттерді орындауға дайын болуға;
- пысық және белсенді мінезді болып келуге;
- әзіл-оспақты сезіне білуге (мысқылдан аулақ болуы керек);
- икемділік танытуға, өз көзқарастарын қайта қарауға және үнемі өзі қол жеткізуге дайын болуға;
- шығармашылық жеке дүниетанымы болуға;
- дені сау және өмірде тұрақты болуға;
- дарынды балалармен жұмыс жасауда жоғары оқу орнынан кейінгі арнайы дайындығы болуға және алдағы уақытта арнайы білімді игеруге дайын болуға.

Төменде дарынды баланың дамуына қатысты кейбір маңыздырақ икемділіктер мен жасай алу шаралары келтірілген:

Танымдық қабілеттер мен машықтар

- ақпараттың кең көлемін игеру.
- бай сөздік қор.
- игерілгенді жаңа материалға көшіру.
- себеп-салдарлық байланысты құру.
- құпия тәуелділік пен байланыстарды құрықтау.
- шешім шығара білу.
- ақпаратты шоғырлай және жинақтай білу.
- күрделі мәселелерді шешуге қатысу.
- ақпаратты ұйымдастыру.
- күрделі ойларды аулай білу.
- астарлы айырмашылықтарды аңғара білу.
- қарсылыққа сезімталдық.
- ақпаратты іздеудің альтернативті жолдарын қолдану.
- жағдайды талдау.
- процестің өзін де, нәтижесін де бағалай білу.
- кейін неге апарып тірелетінін көре білу.
- талқылай білу.
- болжам жасау.
- ойды тәжірибеде қолдану.
- қайта жасауға икемділік.

- ойлаудағы сыншылдық.
- жоғары білімқұмарлық.

Шығармашылық қабілеттер

- тәуекелшілдік қабілет.
- бағытынан тайған ойлау қабілеті.
- ойлау мен әрекетте икемділік.
- ойлау жылдамдығы.
- өзіндік идеяларын айта білу және жаңа бір нәрсені ойлап табу қабілеті.
- бай қиял.
- әркелкі нәрселерді қабылдау.
- жоғары эстетикалық құндылықтар
- дамыған сезгіштік.

Эмоционалды ортаның ерекшеліктері

- шынайы Мен-концепциясы.
- өзгеге сыйластық.
- адамдарға эмпатикалық қатынас.
- өзге адамдардың ерекшеліктеріне төзе білу.
- өзін-өзі талдауға икемділік.
- сынға шыдамды қатынас.
- нәрселер мен ойлармен бөлісуге дайын болу.
- тапсырманы орындауда табанды болу.
- ойлау мен тәртіпте тәуелсіздік.
- мадақтауды күткенде шыдамсыздықтың болмауы.
- жарысқойлық.
- әзілқойлық сезімі.
- құлықты мәселелерді талдауда сезгіштік.
- өз күші мен қабілетіне сенімділік.

Дарынды балалармен жұмыс істеушілерге, ұстаздарға ұсыныс.

Тәжірибенің көрсеткеніндей, ұстаздың жоғары дарынды баламен өзара әрекет жасауының әсерлірек әдістері – оның материалмен өзіндік жұмыс жүргізуіне бағытталған қосымша сабақтар.

Пән мұғаліміне жұмыста керек болады:

- Баланың өз бетінше білім алу жағдайын, икемділігін (гуманитарлық, математикалық, жаратылыстану-ғылымилық, музыкалық және т.б.), психикалық ерекшеліктерін ескере отырып сабақ жоспарын құрастыру.
- Әлдеқайда күрделі және шатасқан сұрақтар бойынша кеңес беру тақырыбын анықтау.
- Баланың пән бойынша белгілі уақыт аралық (тесттер, сұрақтар және т.б.) есеп формасын таңдау.

Балаға жеткізу керек:

- тақырып атауы.
- тақырыпты игеру жоспары.
- негізгі сұрақтар
- ол меңгеруге тиісті анықтамалар мен терминдер.
- тәжірибелік жұмыстар.
- керекті әдебиеттер тізімі
- бақылау формасы.
- өзін-өзі тексеруге тапсырмалар.

Жұмыс нәтижесін талдау үшін кестені толтыру:

- пән;
- кеңес берілген күн мен уақыт;
- басты қаралған сұрақтар;
- бағдарлама бойынша тақырыппен жұмыс уақыты;

- негізгі жұмсалған уақыт;
- бағдарламада көрсетілген қосымша сұрақтар;
- анықталмаған сұрақтар;
- уақытынан кешігу себептері.

Күтілетін нәтижелер

- Рухани зияткерлік және шығармашылық дарыны бар балалар санының артуы.
- Біздің мектеп жастарының әлеуметтік құндылық өлшемін «білім» категориясы секілді мағынада көтеруге өзгерту.
- Дарынды балалармен жұмыс істеуде заманауи әдістермен қаруланған педагог санының өсуі.
- Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін ашуға арналған іс-шаралар ауқымын кеңейту.
- Оқушылардың жобалық-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру.
- Дарынды балалармен жұмыс жасайтын педагогтардың біліктілігін арттыру
- Дарынды балалармен жұмыс істеу жүйесін жасау
- Дарынды балалармен жұмыс істеу үшін оқытудың жаңа технологияларын жоспарлау мен жіктеу.
- Дарынды балалармен жұмыс жасаудың әртүрлі қырынан проблемалар шығару.

Қорыта келе, шын мәнінде мұғалімдер қауымы үшін дарындылық сәттілік, ал кей кезде мәселе болуы да анық.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1.Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей М., 2002
- 2.Богоявленская Д.Б. Проблемы одаренности в свете реализации национальных проектов в области образования М., 2000
- 3.Гильбух Ю.З. Умственно одаренный ребенок Киев, 1993
- 4.Кулемизина А.В. Детская одаренность: психолого-педагогическое исследование Томск, 1999
- 5.Қабілет туралы түсінік//Психология Қ.Жарықбаев Алматы, 1982
6. Мукатова Э.О. Дарынды балалармен жұмыс <https://bilimainasy.kz>
7. Жексенбаева Ү.Б. «Балалардың дарындылығын диагностикалау» Алматы:2005
- 8.Дарын. Ақпараттық-әдістемелік жинақтары Астана, 2003-2008
- 9.Одаренный ребенок Ғылыми-практикалық журнал Москва, 2008
10. Белов Е.С. Одаренность малыша: раскрыть, понять, поддержать Москва, 1998.

ТАРИХ САБАҒЫНДА ЗАМАНАУИ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ТИІМДІ ҚОЛДАНУ

Бакешова Жанна

**Ақтөбе облысы, Темір ауданы, Сарыкөл ауылдық округі
Шұбарши жалпы орта білім беретін мектебінің тарих пәнінің мұғалімі**

Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық саласы технологияларын меңгермейінше сауатты жан-жақты маман болуы мүмкін емес. Инновациялық технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани азаматтық және де басқа көптеген адами қабілетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.

Қазіргі білім жүйесінің ерекшелігі - тек біліммен қаруланып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып, үздіксіз өз бетінше өрлеуіне қажеттілік тудыру. Елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, оның мазмұнының түбегейлі өзгеруі, оның дүниежүзілік білім кеңістігіне енуі бүкіл оқу әдістемелік жүйеге, мұғалімдер алдына жаңа талаптар мен міндеттер қойып отыр. Бұдан шығатыны, ХХІ ғасырдың алғашқы

жылдарының бірі - «Білім - бүкіл өміріңе» қағидасынан «Білім - бүкіл өмір бойына» қағидасына өте алатын білім жүйесінің ұйымдық құрылымдарын іздеу болып табылады. Қазіргі білім беру ісінің шарттарының бірі болып оқушының өзіне керекті мәліметті өзі іздеп табуына үйретіп, олардың өз оқу бағыттарын өзінің таңдай білуі деп есептеледі. Білім саласына еніп отырған жаңа технологиялардың ерекшелігі – өсіп келе жатқан жеке тұлғаны жан-жақты дамыту. Инновациялық білімді дамыту, жаңа идеялар мен жаңалықтарды өмірге әкелу. Бұрынғы оқушы тек қана тыңдаушы, орындаушы болып келсе, ал қазіргі заманның оқушысы өздігінен білім іздейтін жеке тұлға екендігіне үлкен мән береміз. Өйткені, оқытудың әр түрлі технологиялары зерттелініп, жаңашыл педагогтардың іс-тәжірибесі зерттеліп мектеп өміріне енуде. Орта білім беру жүйесінде әлемдік жоғары деңгейге қол жеткізген анағұрлым танымал білім беру әдістемелері арасында өздігінен білім алуға негізделген тәсіл кең тараған. Бұл теория оқушылардың ойлауын дамыту, олардың бұрынғы алған білімдері мен жаңа немесе сыныптағы түрлі дерек көздерінен, мұғалімнен, оқулықтан және достарынан алған білімдерімен өзара әрекеттесуі жағдайында жүзеге асады деген тұжырымға негізделеді. Осыған орай оқу-тәрбие процесін ұйымдастыруда оқытудың жаңа технологияларын жетік меңгеріп қана жетуге болады.

Оқыту барысында жаңа технологиялық әдістерді пайдалану шәкірттердің ойлана білу қабілеттерін дамытады, олардың білім сапасын жақсартады, ой өрісін кеңейтеді, есте сақтау қабілеттерін өсіреді. Оқыту мен дамыту әдістерінің екеуі де жеке тұлғаның қалыптасуына үлкен ықпал ететін маңызды айғақтар болып саналады. Мектепте оқытуды ұйымдастыратын бірден-бір нұсқа сабақ болса, сабақтың нәтижелі болуына ықпал ететін нұсқа сол сабақты өткізудің әртүрлі әдіс-тәсілдері, яғни жаңашыл сабақ. Қазіргі кезде шығармашылықпен жұмыс істейтін мұғалімдердің тынымсыз ізденуі нәтижесінде оқу-тәрбие жұмысының тиімділігін арттырудың жаңа технологиялары өмірге келді. Біздің міндетіміз - оқушыға оны бойында жасырынып жатқан мүмкіндіктерін ашып көрсету. Тарих — мектептегі оқу пәні ретінде жалпы негізгі білім беретін барлық гуманитарлық және қоғамтанушылық курстардың негізін құрайды. Тарих ұлттық өзіндік сана-сезімді және адамгершілік этикалық нормаларды қалыптастыра отырып, оқытудың дүниетанымдық негізін қалыптастырады. Тарихқа деген қызығушылығын арттыру үшін сапалы білім берудің тиімді жолдарын таңдау, тарихи және мәдени мұралармен таныстыру, қосымша элементтерді пайдалану мен тарихи деректерді оқып білім алып шығармашылықпен айналысуына жағдай жасау сияқты жаңа педагогикалық технологиялармен инновациялық бағыттарды, әдістер мен тәсілдерді енгізу. Заманауи әдіс-тәсілдер сабақ барысында шәкірттердің сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін жетілдіруге, дамытуға арналған оқыту технологиясы оларға еркін ойлауға, байқалған, баяндалған мазмұнынан тәуелсіз пайымдамалар жасауға мүмкіндік береді, шығармашылық белсенділігі жоғарылайды, ұжымдық ойласу, ұжымдық тұжырымдар жасауға белсене атсалысады, ұжымдық қорытындыда өз үлесі бар екенін сезіп, қуаттана марқаяды, келесі мәселелер түйінін шешуге еркін араласады, өз ойын жасқанбай айтуға үйренеді. Тақырыптың негізгі өзегін, бағытын, мән-мағынасын түсінеді, тіл байлығын жетілдіреді, өз ойын қысқа, мазмұнды, мағыналы, дәлелді баяндауға дағдыланады, пәнге қызығушылығы артады, ғылым негіздерін игеру әдістерін меңгереді, сөйтіп өзін келесе мәселені талдауға дайындайды. Оқушы бұрын тек тыңдаушы болса, енді ізденуші, ойланушы, өз ойын дәлелдеуші болады, ал мұғалім осы әрекетке бағыттауда, оқуды ұйымдастыруда жетекші рөл атқарады. Тақырыпты мұғалім түсіндіріп оқып бермейді.

Ұлы данышпан Әбу Насыр әл-Фараби «Әрекетіміз дұрыс болу үшін біздің соған баратын жолымыз қандай болу керек екенін анықтап алуға тиіспіз»-деп атап көрсеткендей, оқушы жүрегінен жол табам деген **ұстаз мына қағидаттарды естен шығармауы тиіс:**

- Оқыту мазмұны мен әдіс икемділігінің маңыздылығы қағидаты;
- Оқушылардың жас ерекшеліктері мен деңгейіне сай оқу мазмұны мен әдісін таңдау;

- Жаңа ақпараттық технологияларды қолданудың мақсаттылық қағидаты;
- Оқытуға жеке дара қарау яғни ғаламтор материалдарын тиімді пайдалана білу;
- Оқушының жаңа тың материалдарды тауып, сұрыптауына мүмкіндік тудыру;
- Электронды оқулықтарды тиімді пайдалану;
- Білім алушының білім мазмұнын таңдау еркіндігі қағидаты.

Тәжірибеде оқытудың көптеген түрлері қолданылуда. Мұғалімдер барлық пайдалы оқыту түрлерінен бас тартпай, жақсыларын жаңа жүйеге бағыттап тәжірибеге енгізеді. Топтық оқыту, өзін-өзі оқыту — оқушы белгілі бір өздік жұмысты (оқылатын объектімен, оқулық, приборлармен жұмыс істейді зерттеу жұмысы) орындап, оның нәтижелері туралы жазбаша есеп береді.

Өзара оқыту (жұптық оқыту) — оқушылар тұрақты жұпта немесе құрамы өзгеретін жұпта жұмыс істейді де, қандай да бір мәселені бір-біріне түсіндіріп, өз тақырыптарын қорғап, жолдасының жұмысының нәтижесін бағалайды. Заманауи оқытуда оқушы өз бетінше білім алуды ұйымдастырады, сын тұрғысынан нақты мақсатты шешім қабылдауға үйренеді, оқушылар кез-келген сұраққа өмірден мысал келтіре отырып салыстырып жауап береді.

Тарих сабағын оқыта отырып, жаңа инновациялық технологияларды тиімді пайдаланып, өзіндік жұмыс және тарихи диктант, тірек сызбалар, кластерлер, хронологиялық таблицалар, пікірталас сынақ осы тәрізді әдіс-тәсілдерді білім сапасын арттыру мақсатында түрлендіре отырып қолданған тиімді. Бұл жұмыстар оқушылармен тығыз байланыста болуға, оқушы бойындағы табиғи мүмкіндіктерді ашуға, оқушының танымдық іс-әрекеттерін қалыптастыруға, оқушы тарапынан белсенділік танытып, дербестік көрсетуіне, өзіне деген сенімділігін қалыптастыруға көмектеседі. Оқушылардың алған білімдерін кеңейтіп, логикалық ойлау жүйесін дамытып, тиянақты білім алуына жол ашады. Сабақта оқушының жеткен жетістігін баса көрсетіп, оның пәнге деген қызығушылығын арттырып, оқушыларды өз бетімен ізденіп жұмыс істеуге баулу, шығармашылық қабілеттерін шыңдайды. Бірақ шамадан тыс тапсырмалар беруден сақтану керек, ең басты оқиғалар мен фактілерді ғана білуі керектігін ескеріп, нақты тапсырмалар берген жөн. Сондай-ақ, күнделікті сабақта оқушылардың білімін бағалауға да тигізер көмегі көп.

Сабақта жаңа технология әдіс-тәсілдерін қолданудың мынадай тиімді жақтары бар:

- Оқушының оқуға деген ынтасы артады;
- Әр оқушының жеке қабілеті айқындалады;
- Үлгерімі нашар оқушыға көңіл бөліп, оларға көмектесу мүмкіндігі туады;
- Жақсы оқитын оқушының тереңірек білім алуына жағдай туады;
- Әр оқушы өздігінен жұмыс істеуге дағдыланады;
- Оқушы өз білімін бағалай білуіне бағыттауға мүмкіндік береді.

Білім беру үдерісінде цифрлық ресурстарды қолданудың негізгі әдістері:

Біріншіден, жаңа материалды түсіндіргенде немесе жаңа сабақты бекіткенде қолдану әдісі. Бұл жағдайда анимациялық, бейне үзінділер, дыбыстық файлдар, графикалық кескіндерді көрсету сияқты цифрлық ресурстарды пайдаланған дұрыс.

Екіншіден, оқушының өзіндік оқу іс-әрекетін ұйымдастырғанда. Бұл жағдайда оқу комплексінің барлық материалдары пайдалы болуы мүмкін.

Үшіншіден, цифрлық ресурстарды әртүрлі бақылауларды (кіріс, ағымдық, кесінді, қорытынды) ұйымдастырғанда. Мұнда бақылау-диагностикасы оқушылардың компьютерлік тестіленуі.

Төртіншіден, мультимедиялық құралдарды пайдалану арқылы цифрлық ресурстарды нақты бір пән не бағыт бойынша топтастыруға мүмкіндік беретін әдіс.

Бесіншіден, цифрлық ресурстарды тарихи картамен жұмыс, тарихи нысандарға виртуалды саяхат жасау кезінде тиімді пайдалану. Мұндай цифрлық ресурстардың

артықшылығы қашықтан тарихи нысандарды, мұражайларды оқушыларға таныстыруға, виртуалды саяхат жасауға мүмкіндік береді.

Алтыншыдан, интерактивті цифрлық ресурстарды жаттықтырушы ретінде қолдануға болады.

Жетіншіден, оқушыларға мұғалімнің қатысуынсыз өздеріне ығайлы уақытта, өз темпінде теориялық материалдармен танысуға, тестік тапсырмаларды орындауға мүмкіндік беретін қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру әдісін айтуға болады.

Қорыта келгенде, цифрлық құралдар мұғалімге қосымша материалдарды ұсынады, яғни сабақ мазмұнын ақпараттық коммуникациялық технологиялардың жаңа мультимедиялық мүмкіндіктерімен толықтыруға, оқушылардың назарын аса маңызды оқу тақырыптарына аударуға, қажет болған жағдайда оқушылардың назарын зерделенген көріністердің ерекшеліктеріне шоғырландыруға, оны көрнекі түрде көрсетуге, сабақтың мазмұнын қоғамда болып жатқан өзгерістермен, өмірлік тәжірибелермен, оқушылардың пәнге деген қызығушылықтарымен және т. б. құбылыстармен байланыстыруын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Заман ағымына сай цифрлы оқыту құралдарын, технологияларды, жасанды интеллект құралдарын, мобильдік оқытуды меңгеріп, ел болашағын өркендетер талабы таудай, қабілеті мол, жан жақты, өз бетімен жұмыс жасай алатын ізденімпаз оқушыларды тәрбиелеуде қажырлы еңбек пен күш қуатымызды аямайық.

Қорыта айтқанда, оқушыларды шығармашылыққа, өз бетімен іс-әрекет етуге бағытталған тапсырмалар саны көбейгенде ғана, өз пікірін айта алатын, оны дәлелдей білетін, өмірге деген өзіндік көзқарасы қалыптасқан, үнемі ізденіс үстінде болатын, қоғам дамуына үлес қоса алатын, жан-жақты жетілген жас ұрпақ өкілдерін дайындай аламыз. Демек, жаңа технологиялық әдіс-тәсілдерді пайдалану білім сапасын арттырудың бірден – бір жолы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қ.Сарбасова Инновациялық педагогикалық технологиялар. 2006 ж
С.Әлкен. Жаңа технологиялар арқылы шығармашылыққа баулу.
2. Р. Қ. Қарсыбаева. Сын тұрғысынан оқу мен жазуды дамыту технологиясының ерекшелігі.
3. Мұғалімге арналған нұсқаулық 3 деңгей, 2 басылым, 2014 — жыл

БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДАҒЫ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС, ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ

Тайман Жанар Тугайбаевна

Ақтөбе қаласы

№36 қазақ орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі

Аннотация

Бұл мақалада заманауи білім берудің түрлерімен, оның оқыту жүйесінде алатын орнын, дәстүрлі оқыту жүйесінен айырмашылығымен таныса аласыздар. Қазіргі таңда заман ағымының өзгерісіне сай шығып жатқан жаңа білім беру технологияларының түрлеріне де түсінік берілген.

Кілт сөздер: заманауи білім беру әдістері, дарынды баламен жұмыс, сараланған оқыту жүйесі, мобильді оқыту жүйесі, жасанды интеллект

Қазіргі әлемде болып жатқан қарқынды өзгерістер білім беру саласында да өзінің ықпалын тигізді. Бұл өзгерістер мұғалімдерге, педагог қауымға кәсіби тұрғыда дамып, оқыту жүйесін қайта қарауға мүмкіндік берді. Ұстаздар әлемдік көштен қалмас үшін

біліктіліктерін көтеріп, жасанды интеллект бағдарламаларын оқу процесіне енгізіп, оқушыларды саралап оқытуға көшті. Мұндай оқыту жүйесі оқушылардың пәнге деген қызығушылықтарын арттырып, идеяларын тұжырымдауға, сынап көруге мүмкіндік берді. Осы орайда саралап оқыту жөнінде айтқан Скот Уилстің сөзін келтіргіміз келіп тұр: «Саралау қолданылатын сыныпта барлық оқушы өздерінің әртүрлі оқитынын түсінеді және бір-бірінің оқу үдерісіне қосқан үлесін бағалауды үйренеді. Сыныпта бір мезгілде барлық оқушыны бірдей оқытқан жағдайда үштен бірі оны біледі, үштен бірі түсінеді, үштен бірі ешқашан түсіне алмайды екен. Сондықтан сыныптағы балалардың үштен екісі уақытты босқа жоғалтады»[1]. Бұдан саралап оқытудың білім беру үрдісінде маңызы зор екенін байқауымызға болады. Шынында да, қарап тұрсақ барлық оқушыға деңгейлерін ескермей бірдей тапсырмалар беретін болсақ, онда білім алушылардың ақыл-ойын тежейді екенбіз. Сондықтан әр балаға тапсырманы саралап, деңгейіне сай беруіміз қажет. Саралап оқыту арқылы оқушылардың бойында өздерінің қабілеттеріне деген сенімділігін арттырамыз, өздерін бағалауға мүмкіндік береміз, сыныпта жағымды ахуал орнатамыз. Саралап оқытудың ерекшеліктерін Кэрол Энн Томлинсон ұсынған кестеден көре аламыз.

1-кесте [1]

Сараланбаған оқыту	Сараланған оқыту
Бағалау сабақтың соңында жүреді	Бағалау сабақтың өң бойында жүреді
Бағалау критерийі барлық оқушыға бірдей жасалады	Оқушылардың ерекше ойлау қабілеттері бағаланады
Мұғалім тәртіпті өзі бақылайды	Мұғалім оқушылардың өз бетінше білім алуына мүмкіндік жасайды
Оқулықтағы мәтінмен шектеледі	Ақпарат көздері әртүрлі болады
Біркелкі деңгейдегі тапсырмалар беріледі	Тапсырма оқушылардың таңдауына сай беріледі
Тапсырманы орындауға барлығына бірдей бірдей уақыт беріледі	Оқушыға жұмыс жасау үшін қанша уақыт қажет болса сонша уақыт беріледі
Мұғалім жұмыс жасаудың үлгісі мен алгоритмін көрсетеді	Мұғалім тапсырманы орындауда оқушыларға дұрыс шешімін табуға көмектеседі
Бағалау мұғалімнің бақылауы мен пікіріне негізделген	Бағалау жетістік критерийіне сай жүргізіледі

Осы кестеде берілген мәліметтерді қорытындылайтын болсақ, саралап оқытуда әр оқушы жеке тұлға ретінде қабылданып, бағаланады, ал мұндай оқытудың нәтижесінде мықты көшбасшы, дарынды балаларды тәрбиелейті-німізге күмәнім жоқ. Сол себепті де қазіргі жаңартылған жүйеде саралап оқытуды сабақтарымызда қолданғанымыз жөн.

Келесі бір заманауи білім берудің түрі – мобильді оқыту. Мобильді оқыту дегеніміз – ұялы телефон, планшет, ноутбук секілді құрылғылардың көмегімен жүзеге асатын білім берудің бір түрі [2]. Бұл құрылғылар өміріміздің бір бөлшегіне айналғаны жасырын емес. Тап солай білім беру саласында да қабілетті, ұтқыр оқушыларды тәрбиелеп шығаруға септігін тигізіп келеді. Қазіргі кезде жас ұрпаққа осындай мобильді құрылғылармен білім алған ұнайды әрі ол дәстүрлі білім беру негіздеріне қарағанда тиімдірек екенін заман ағысы дәлелдеп отыр. Себебі оқушылар күнделікті өмірде мобильді құрылғыларды қолдануға әдеттенгеннен кейін оларға оқу материалдарын құрылғылардан оқып, тапсырмаларды орындаған қызықты болады. Ал қызығып орындаған, оқыған білімнен әрдайым нәтиже болатыны анық. Осы мобильді оқытудың басқа технологиялардан артықшылығын Юнеско зерттеушілері айқындап берген болатын. Соларға көз жүгіртіп кетсек:

- **Мобильдігі.** Мобильді құрылғылар онлайн білім алуға мүмкіндік береді, яғни ондағы білім уақытқа, орынға тәуелді емес. Белгілі себептерге байланысты сабаққа қатыса алмай қалған оқушы бұлттық серверде сақталған білімді ашып, тапсырманы орындай береді.

Үйден шықпастан, нақты уақытта білім беру шараларына, мысалы конференцияларға, сөз сөйлеуге, вебинарларға және т.с.с. белсенді қатыса алады.

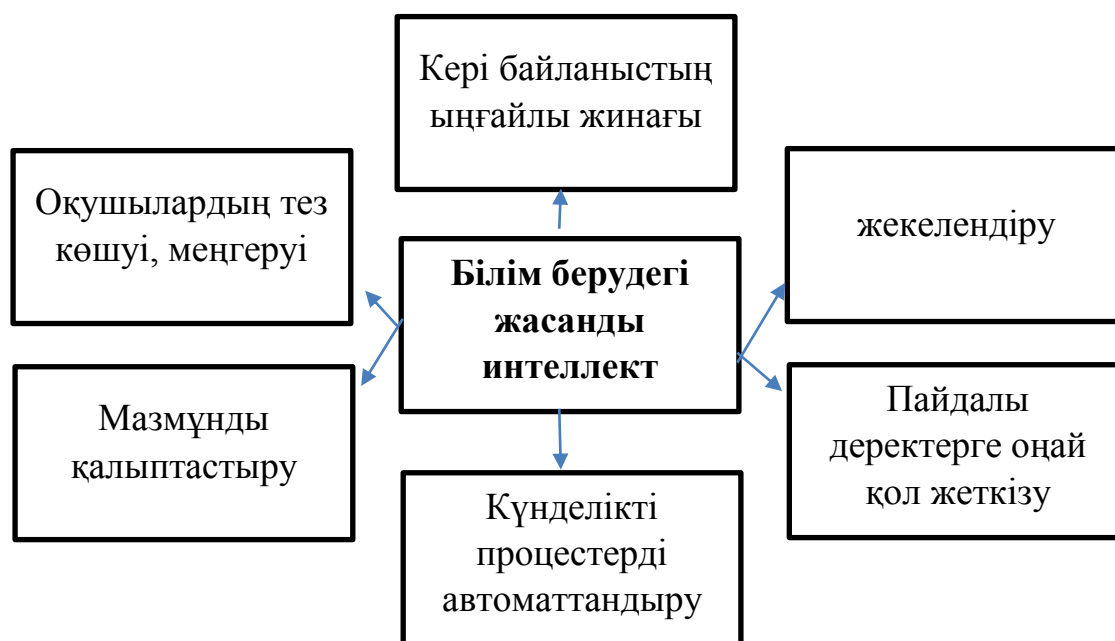
- **Дербестігі.** Мобильді оқыту арқылы мұғалім оқушыларға түрлі деңгейдегі тапсырмаларды дайындай алады. Себебі мобильді құрылғыларда бағдарламалар өте көп. Солардың бірі: iLear Pick a student – бір немесе бірнеше пән бойынша сұрақтар құрастырып беретін бағдарлама; Groovy Grader – тест нәтижелерін тез шығаратын бағдарлама; Digital Books Solution, iBook – интерактивті кітаптар құратын бағдарламалар [3].

- **Коммуникативтілігі.** Мобильді оқыту кезінде оқушылар мен мұғалім арасында жақсы қарым-қатынас құрылады, сапалы кері байланыс жасалады .

Міне, мұндай оқыту жүйелері заманның сұранысына орай туып отыр. Ал мұғалім әрқашанда қоғамның өзгерісіне, талаптарына жауап бере алатын тұлға дайындауы қажет. Ол үшін мұғалім әрдайым әлемдегі өзгерістерді зерттеп, оқушылардың қызығушылықтарын ескеріп, сабақтарын заманауи әдіс-тәсілдермен құруы тиіс. Заманауи әдіс-тәсілдер дегеніміз – мұғалім өз пәнін оқытып қана қоймай, оқушылардың функционалдық қабілеттерін арттырып, өмірге нық қадам баса алатын, меңгерген білімдерін өмірмен ұштастыра алуға әсер ететін оқытудың құралдары. Мұндай заманауи білім беру әдістеріне сұраныс әлемде болып жатқан өзгерістің ай сайын емес, күн сайын болуында болып отыр. Қазіргі цифрланған ХХІ ғасырда виртуалды құрылғылар, роботтар, жасанды интеллект белең алып келе жатқаны баршамызға аян. Бұрын жасанды интеллект біз үшін ашылмайтын сыры бар құпия болса, бүгінгі таңда ол білім беру саласына дендеп еніп жатыр. Осы орайда жасанды интеллект ұғымына түсінік беріп өтейік. Жасанды интеллект дегеніміз – адамдардың интеллектуалдық ойлауы арқылы шешілетін мәселелерді шешіп беретін құрылғы [4]. Жасанды интеллект адамдарға көп күшті қажет ететін, жалықтыратын әртүрлі процестерді автоматтандырып береді. Мысалы, қазіргі таңда жасанды интеллекттің көмегімен күнделікті сабақ жоспарын, оқушыларға арналған түрлі тапсырмалар құрастыруға болады. Жасанды интеллект адамзат қауымын осындай қабілеттері арқылы қызықтырып тұрғаны айдай анық.

Қазіргі таңда жасанды интеллекттің білім беру саласында маңызы зор болып отыр. Оның мүмкіндіктерін төмендегі сызбадан бақылай аласыздар.

1-сызба

Сонымен қатар жасанды интеллект оқушылардың сыни көзқарасын дамытып, олардың шығармашылық қабілетін, өмірге деген бейімділігін арттырады, ықпал етеді. Ал ондай оқушылар еліміздің ертеңгі болашағын, инновациялық қоғамын, экономикасын

құруға септігін тигізеді. Ендігі кезекте жасанды интеллекттің кейбір бағдарламаларына тоқталып өтейік. Мысалы, TechAI бағдарламасы [5]. Бұл бағдарлама мұғалімдердің өмірін біраз жеңілдетеді. Себебі TechAI бағдарламасы бос орынды толтыр, әртүрлі деңгейдегі сұрақтар (төмен, жоғары дәрежелі), БЖБ, ТЖБ тапсырмаларын, «Блум таксономиясы» бойынша құрылған сынақтарды тез құрастырып береді. Мұғалім осы бағдарлама арқылы кез келген мәтінді бір тетіктің көмегімен викториналық сұрақтарға айналдырып, ол тапсырмаларды өзінше өңдеп, толықтырып, өзгертуге мүмкіндік алады.

2-сызба

Мұғалімнің жұмысын жеңілдететін жасанды интеллект құралдары		
Lessonplans.ai – сабақ жоспарын құрады.	Class.x.org –сабақ жоспарын жасайды	Studyplannr.com-оқу материалдарын дайындайды
Schoolai.com – мұғалімге қажетті 20-дан астам құралы бар әмбебап сервис	Lessonup.com – интерактивті сабақ құрастырады	Mindsmith.ai – оқу мазмұнын жасауға арналған
Tome.app – презентация жасауға көмектеседі	Powermodeai.com - презентация жасауға көмектеседі	Gamma.app - презентация жасауға көмектеседі

Қорыта келе, жасанды интеллект білім беру саласында оң өзгерістерге бастайтын жүйе деп білемін. Мұғалім жасанды интеллект арқылы тапсырмаларын құрып, оқушыларды қызықтырса әрі өз жұмысын жеңілдетсе, дарынды балалармен қосымша жұмыс жасауға мүмкіндік алатыны сөзсіз. Дарынды бала дегеніміз – өз құрдастарынан ақыл-ой, таным-түсінігі жағынан біршама озатын оқушы[7]. Дарындылық әр балада әртүрлі көрініс табуы мүмкін. Мысалы, кейбір балалар кластастарынан ақыл-ой, интеллектуалдық тұрғыда ерекшеленсе, кейбірі биге, әнге, спортқа, сахнаға бейім болып келеді. Мұғалімнің міндеті - осы дарынды оқушылардың қабілеттерін ашып, шындай түсу. Мұғалім дарынды балалармен жұмыс жасағанда келесі қадамдарды ескеруі керек.

- Дарынды баланың шығармашылық ахуалын анықтап, тұлғалық-бағдарлық дамуына ықпал ету;
- Оқушылардың зияткерлік қабілеттерін дамыту;
- Өзіндік көзқарасын білдіруге мүмкіндік беру;
- Күрделі мәселелерді шешуге, жауапкершілікті сезінуге жағдай жасау;
- Идеялар қорын жинақтауға көмектесу;
- Зерттеуге икемділігін арттыру;
- Басқаларды мұқият тыңдауға, олардың ойын ескеруге үйрету;
- Пәнді тереңірек меңгеру үшін бағдар беру [8].

Жоғарыда келтірілген дарынды балалармен жұмыс түрлерін мұғалім қолданса, онда жақсы жетістікке жететіні анық. Дарынды баламен жұмыс жасау білім беру үрдісінде маңызды. Себебі дарынды балаға қарап, оқушылар бой түзейді. Дарынды балалар - білімнің сапасын арттырушы тұлғалар [9]. Олар жаңа идея тудырушылар, олимпиада, зерттеу жұмыстарының белсенді қатысушылары. Сондықтан еліміздің болашағы үшін дарынды балаларды дамытудың барлық әдіс-тәсілдерін қолданып, жарқын тұлғаларды шығаруымыз қажет.

Сөзімді қорыта келе, мұғалім жеміс ағашы секілді болуы керек. Жеміс ағашы жеміс беріп тұрған кезеңде ғана өзінің жандылығын сақтайды. Соған қарап адамдар оған бара

береді. Ал жеміс бермеген жағдайда оны шауып, отынға тастайды. Міне, мұғалім де жеміс ағашы секілді әр маусым сайын жеміс беруі керек. Ал оның жеміс беруіне әсер ететін факторлар: сабақты жоғарыда келтіріп кеткен заманауи білім беру технологияларымен өткізу, оқушылардың дарынын ашу, пәнге деген қызығушылықтарын арттыру [10]. Ағаш өзінің жемісі арқылы танылып, бағаланса, мұғалім де тап солай шәкірттері арқылы бағаланады. Сондықтан жемістеріміздің сапалы әрі көп болуына еңбек етейік!

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. В.К.Дильманов, Ж.Т.Райымқұлова, «Сыныпта саралап оқытуды ұйымдастырудың ерекшеліктері», Астана,
2. Закарьянова А.Б. «Мобильді технологиялар білім беру үдерісінде» ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары, 2016 ж., Орал, 232-238 б.
3. Доскажанов Ч.Т., Даненова Г.Т., Коккоз М.М. «Роль мобильных приложений в системе образования», Международный журнал экспериментального образования №2, 2018 ж., 17-22 б.
4. Тапалова Ә., Жасанды интеллект және цифрландыру, «Сыр бойы» газеті, 2023 ж.
5. Хайруллақызы С., «Жасанды интеллект білім беру сапасын арттыра ма?», «Ақмешіт апталығы» газеті, 2024 ж.
6. Мұсақызы Ф., «Жасанды интеллект білім беру саласына айтарлықтай өзгеріс әкеледі», «Forbes Kazakhstan» журналы, 2023 ж.
7. Мукатова Э., «Дарынды балалармен жұмыстың заманауи ерекшеліктері», «Білім айнасы» газеті, 2017 ж.
8. Сәдуақасов Қ.К., Байсарина Н.Б. «Дарынды балалармен жұмыс жүргізудің ерекшеліктері», «С.М.Джакуповтың Қазақстандағы психологиялық ғылымды дамытуы» атты ғылыми-практикалық мақалалар жинағы, 2016 ж.
9. С.А.Омарқұлова Дарынды баламен жүргізілетін жұмыстардың әдістері мен түрлерін жетілдіру //Мектептегі технология №5, 2018 ж.
10. Ибрагимов Қ., Теңлібаева Ж., Зинелова Ж., «Идеал ағартушы», «Дәуір» баспасы», 2024 ж.

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРУ МЕКТЕПТЕРІНДЕ ТАРИХ ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР

Муратбаева Жанат Жалгасбаевна
Ақтөбе қаласы

№78 жалпы орта білім беретін мектеп-гимназиясының тарих пәні мұғалімі

Әрбір тәуелсіз, дамыған ел өз мемлекетінің, халқының тарихын оқытып үйретуге ерекше мән береді. Өйткені, кез келген мемлекеттің азаматы өз елінің, мемлекетінің, сол мемлекетті мекендеп отырған халықтардың, оның өзінде де алдымен сол елге аты берілген халықтың тарихын білуге міндетті. Ал, Тәуелсіздік жолын жаңа ғана бастаған Қазақстанға жаңа қоғамды құрушы, сонда өмір сүруші жастарды оқытып, тәрбиелеу аса маңызды міндет болып тұр. Ал еліміздің тарихын жаппай оқытып үйрететін бірден-бір оқу орны – жалпы білім беретін мектеп. Тарих пәні небір тамаша тарихи фактілерді, оқиғаларды, құбылыстарды, жеке тарихи қайраткерлердің халық үшін жасаған қызметін, ерен ерлігін баяндайды, ал осылардың бәрі жас ұрпақтың сезіміне әсер етеді, адамгершілігі жоғары, саналы азамат қалыптасуына үлес қосады. Тарих – ғылым, білім ретінде қоғамда да, адам өмірінде де ерекше маңызды орын алады. Қоғам мүшелерін қажетті дәрежеде тарихи біліммен қаруландырмай, оларда тарихи сананы қалыптастырмай ешбір мемлекет тарихи дамудың жоғарғы сатысына жете алмайды.

Тарих пәні — бұл оқушыларға өткендегі оқиғалар, процесстер және адамдар туралы білім беруге арналған маңызды пән. Жалпы білім беру мектептерінде тарих пәнін оқытудың маңыздылығы келесідей факторларға байланысты:

Тарих пәні оқушыларға өткендегі оқиғалар мен процесстерді түсіндіру арқылы олардың жаратылыстануын дамытады. Бұл олардың логикалық ойлау қабілетін, талдау және синтез жасау дағдыларын қалыптастырады.

Тарих пәні оқушыларға өз халқының, ұлтының тарихын түсіндіру арқылы олардың өзін-өзі тануына көмектеседі. Бұл олардың өз ұлтына деген сүйіспеншілігін арттырады және өз мүдделерін қорғауға ықпал етеді.

Тарих пәні оқушыларға қоғамдық дамудың заңдылықтарын түсіндіру арқылы олардың қоғамдық саналылығын арттырады. Бұл олардың қоғамдық өмірдегі рөлін дұрыс түсінуіне және қоғамдық мәселелерді шешуге ықпал етеді.

Тарих пәні оқушыларға тарихтың маңыздылығын түсіндіру арқылы олардың тарихи санасын қалыптастырады. Бұл олардың өткендегі оқиғаларға деген құрметін арттырады және олардың өзінің өміріндегі міндеттерін дұрыс түсінуіне көмектеседі.

Тарихты оқытудың алдында тұрған білімділік - тәрбиелік міндеттердің ойдағыдай шешілуі үшін оқушылардың тарих пәні курсының мазмұнын қалай меңгеріп отырғандықтарын білудің маңызы зор. Тарихты оқыту процесінде оқытушы мектеп оқушыларына білім беру, оларды тәрбиелеу және дамыту жөніндегі бір-бірімен тығыз байланысты міндеттерді шешеді. Оқушылар негізгі тарихи фактілерді меңгеріп қана қоймай, сонымен қатар оларды ой елегінен өткізе отырып, теориялық білімдерді, яғни курстың идеялары мен ұғымдарын игеруі, тарихи процестің кейбір заңдылықтарын біліп алуы керек. Білімнің терең меңгерілуі оқушылардың ойлауын дамытуды: фактілерді талдай және қорытындылай білуді, оқиғалар мен құбылыстарды салыстырып, саралай білуді, оларды өз бетімен бағалай білуді көздейді. Соған қоса тарих

- нұсқаулары, қосымша тарихи әдебиеттер мен карталар және көрнекі,
- құралдармен өз бетімен жұмыс істеу шеберлігі мен дағдысын игеруі,
- оқушылардың ауызша және жазба тілін дамыту қарастырылады.

Тарих пәнін оқытудың тиімді әдіс-тәсілдері:

- **Интерактивті оқыту.** Интерактивті тақталар, виртуалды саяхаттар, сандық ресурстар және басқа да технологиялық құралдарды қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады.
- **Жобалар мен зерттеулер.** Оқушыларға өз бетімен жобаларды құруға, зерттеулер жүргізуге мүмкіндік беру олардың өзіндік білім алуына ықпал етеді. Мысалы, тарихтық мәселелерді зерттеу немесе тарихтық оқиғаларды талдау сияқты жобалар.
- **Сыныптан тыс іс-шаралар:** Тарихтық қызметкерлермен кездесулер, экскурсиялар, тарихтық олимпиадалар және конкурстар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады.
- **Оқу материалдарын көркемдеу.** Оқушыларға тарихтық карталар, сызбалар, фотосуреттер, видео материалдар көрсету арқылы олардың зейінін аударуға болады.
- **Сұрақ-жауап сессиялары.** Оқушыларға тарихтық сұрақтар қою арқылы олардың білімін тексеру және жаңа тақырыптарды талқылауға мүмкіндік береді.
- **Оқушылардың өзіндік жұмысы.** Оқушыларға өз бетімен материалдарды зерттеуге, құжаттарды талдауға және есептер шығаруға мүмкіндік беру олардың білімін тереңдетуге көмектеседі.
- **Сыныптағы өзара қарым-қатынас.** Оқушылар арасындағы өзара қарым-қатынасты нығайту, топтық жұмыстарға ықпал ету арқылы олардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға болады.

Мектеп оқушыларына тарихи танымдарды насихаттау, отансүйгіштік тәрбие беруде «Ел-елдің бәрі жақсы, өз елің бәрінен жақсы» екенін, құлыны тайдай, қыздары айдай көрінетін жер қадірін, ел қадірін сездіру тарих білімдерін меңгертумен тығыз байланысты. Бала тәрбиесі қай заманда, қай қоғам процесінде болсын үздіксіз ізденуде ізгі мұрат екені

баршаға аян. Ұрпақ тәрбиесі келешек қоғам қамын ойлаумен бала бойында үнемі үйретілетінізеттілік, қайырымдылық, әдептілік, елін-жерін сүюшілік асыл қасиеттерден бастау алатыны белгілі. Елдік қасиеттер аспаннан түспейді, жоқтан жаралмайды. Өзі туған топырақпен, ана сүтімен ұйыған елжандылық, арнасында өскен ортасы мен азаматы ретінде қалыптастырған қоғамы дарытар терең де, текті дүниетаным негізінде ғана бітеді. Республика Президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстанның болашағы – қоғамның идеялық бірлігінде» деген еңбегінде: «Біздің тағы бір аса маңызды идеологиялық міндетіміз – Қазақстандық отансүйгіштікке тәрбиелеу» - деп маңызды міндеттердің бірі ретінде алға тартуының сырын содан іздеген жөн. Қазақ халқы «Отан» деген ұғымды бала бойына ерте бастан сіңіруге тырысқан. Мұны ең алдымен туған жер, атамекен, ел, жұрт деген ұғымдармен барынша кеңінен байланыстырған. Сондықтан да болар, соншама кен, далада өмір сүрсе де, ата-бабаларымыз үшін «Атамекен, туған жер» ұғымы - әрдайым қастерлі де қасиетті ұғым. Бұл қасиеттер ұрпақ бойына оқумен, біліммен, үйренумен, талпынумен бітеді.

Жоғарыда айтып өткеніміздей ұрпағын өз халқының патриоты етіп тәрбиелеу - қай халықтың болса да тәрбиелеу жүйесінің негізгі талаптарының бірі. Ал біздің халқымызда бұл талап әрдайым жоғары болған.

Әр халықтың көне заманнан бері келе жатқан өзіне тән әлеуметтік және мәдени мұрасы бар, әрі тәрбиедегі байлығы өз алдына. Қай кезеңде болмасын халқымыздан небір ойшыл, дана ғалымдардың, ұлы адамдардың шыққанына оқушылардың көздерін жеткізе отырып, отаншыл, адамгершілігі жоғары, жан-жақты дамыған Қазақстан азаматын тәрбиелеуде тарих пәні үлес қосады. Әрбір Қазақстан азаматы отаншыл болмайынша, Қазақстан өркендемейді. Тарихын сақтар мен ғұндардан, әдебиетін Тоныкөк, Күлтегіннен, Қазақ хандығы құрылғаннан бергі жыраулардан, музыкасын күй, терме, толғаулардан бастап айтып, оқып, естіп келе жатқан баланың рухани кіндік тұтқасы берік болып өседі. Отбасында жеті атасын, мектепте туған жер, ел тарихын оқып ержеткен баланың көкірегінде халқына деген мақтаныш сезім орнайды. Себебі, балаға арғы атаң батыр, би, шешен болған деп үйретеді, осының өзі патриотизмнің нағыз бастауы.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. С.Әлкен. Жаңа технологиялар арқылы шығармашылыққа баулу. «Қазақстан тарихы» №1 2006 ж.
2. С.Мирсентова. Оқыту ізденіс ретінде және ізденіс оқыту ретінде. Қарағанды 2011 ж.
- 3.«Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін 2015 жылға дейін дамыту» Тұжырымдамасы.
4. Инновациялық педагогикалық технологиялар. Қ.Сарбасова. (2006 ж)
5. Мұғалімге арналған нұсқаулық 1 деңгей, 2 басылым, 2014 ж

**ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУДАҒЫ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ
МӘСЕЛЕЛЕРІ
(МАХАМБЕТ ӨТЕМІСҰЛЫ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ДРАМА ТЕАТРЫНЫҢ
ТАРИХЫ НЕГІЗІНДЕ)**

**Булеева Ақмарал Исаевна
Атырау қаласы
№3 Білім-инновация лицейінің тарих пәні мұғалімі**

Аңдатпа / Аннотация / Annotation

Дарынды жастарға патриоттық тәрбие беру және оның қазіргі жағдайда гуманитарлық пәндерді оқыту әдіс тәсілдеріне сүйене отырып зерттеудің қажеттілігін арттыру өте маңызды. Оқыту мен тәрбиелеудегі құндылыққа бағытталған тәсіл жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды, патриотизмді құрметтеуге тәрбиелеуді көздейді. Бұл қазіргі таңда көп мәселелерді қайта қарауды, тәрбие, өнеге көрсету қажет болып отырған кезеңде театр өнері арқылы патриоттық тәрбие беру мәселелеріне көңіл бөлуді қажет етуде аса маңызды.

Очень важно повысить потребность в патриотическом воспитании молодежи и подрастающего поколения в изучении ее на основе методов преподавания гуманитарных дисциплин в современных условиях. Ценностно-ориентированный подход в обучении и воспитании предполагает уважение к общечеловеческим и национальным ценностям, патриотизму. Это особенно важно в тот период, когда необходимо пересмотреть многие вопросы, обратить внимание на вопросы патриотического воспитания через театральное искусство.

It is very important to increase the need for patriotic education of young people and their study on the basis of methods of teaching humanities in modern conditions. A value-oriented approach in education and upbringing involves fostering respect for universal and national values, patriotism. This is especially important at a time when it is necessary to reconsider many issues, to pay attention to the issues of patriotic education through theatrical art.

Тірексөздер: / Ключевые слова: / Keywords:

Патриотизм, дарынды, рухани құндылықтар, театр өнері, репертуарлар, ұлттық тәрбие.

Патриотизм, талантливая молодежь, духовные ценности, театральное искусство, репертуар, национальное воспитание.

Patriotism, talented youth, spiritual values, theatrical art, repertoire, national education.

Еліміздің тәуелсіздігін қалыптастырып, халықаралық деңгейде егемендікке жетуі қазақ халқының және елімізде тұратын басқа да көп ұлтты халықтардың ұлттық дүниетанымының өсуіне, отансүйгіштік сана сезімінің жетілуіне жағдай жасады.

Бұл үрдіс өз кезегінде келешек ұрпақты, дарынды жастарды патриоттық рухта тәрбиелеудің қажеттілігін қамтамасыз ететін Қазақстан Республикасының білім беру бағдарламасында көрсетілген

Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарында білім алушыларға халқымыздың тарихы мен мәдениетін, өлкетану ерекшеліктерін назарға алу, жастарды патриоттыққа тәрбиелеудің және оның қазіргі жағдайда гуманитарлық пәндерді оқыту әдіс тәсілдеріне сүйене отырып зерттеудің қажеттілігін арттыру өте маңызды. Оқыту мен тәрбиелеудегі құндылыққа бағытталған тәсіл жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды, адамның өмірі мен денсаулығын, жеке тұлғаның еркін дамуының басымдықтарын, патриотизмді, еңбекқорлықты, адам құқықтары мен бостандықтарын құрметтеуге тәрбиелеуді көздейді [1,106]. Бұл қазіргі таңда көптеген мәселелерді қайта қарауды, тәрбие, өнеге көрсету қажет болып отырған кезеңде патриоттық тәрбие беру мәселелеріне көңіл бөлуді қажет етуде аса маңызды.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» атты мақаласында «Әрбір халық өзінің арғы-бергі тарихын өзі жазуға тиіс. Бөтен идеологияның жетегімен жүруге болмайды. Ұлттық мүдде, патриоттық тәрбие тұрғысынан жазылған тарих ұрпақ санасын оятып, ұлттың жадын жаңғыруға мүмкіндік береді», - деген болатын[2]. Тарихымызға, тәрбиемізге, ұлттық мүддемізге, дарынды балалармен жұмыс жүргізуге көңіл бөлу-бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып отыр.

Қазақ халқының құдіреттілігі, иманды адамгершілігі, жан дүниесінің кеңдігі, патриоттығы көзінен, жүрегінен, табиғатынан көрінетін халық. Осы керемет қасиетті әлемге таныту үшін театр өнерінің маңызы зор деп есептейміз.

Театр өнері - рухани құндылықтарды елеп-ескеріп, бүгінгі және болашақ дарынды ұрпақ тәрбиесінің үлесіне жарату және рухани құндылықтардың қорына өлшеусіз пайда қосатын мұраларды зерделеуді зерттеуге көмектеседі.

Қоғамның қазіргі кезеңдегі талабына сай екендігі алдағы уақытта да әрбір адамды Отанын сүйуге, туған жерін қадірлеуге, ата-бабалардың озық салт-дәстүрлерінің озық үлгілерін, құндылығын құрмет тұтуға, халықаралық қауымдастықта еліміздің ұлттық құндылықтарын насихаттауға талмай еңбек етуді қажет санайды.

Гректің атақты философы Аристотель өз заманының театрын сөз қылғанда: «Театр елдің ең терең, ең асыл сезіміне әсер етсін, театр тыңдаушы мен көрушінің денесін мұздатып, жүрегі еліккендей болсын. Көңілді ыстық сезім, ұлы толқын қалпына жеткізсін», - деген[3,106]. Бұл арқылы ұлы ойшыл патриоттық сананың, отаншылдық сезімнің, эстетикалық құндылықтардың маңызын бағалайды.

Жаңарып жатқан қазіргі қоғамның жаңа әлеуметтік даму жағдайында патриоттық тәрбие беру мәселелері жаңа сипатқа ие болуда.

Патриотизм - жеке тұлғаның, әрі білім алушылардың табиғат-адам-қоғам жүйесіндегі құнды сапалық қасиеті

Философиялық сөздікте «патриотизм (грекше *patris* -отан) - адамгершілік және саяси принцип, әлеуметтік сезім, оның мазмұны – Отанға сүйіспеншілік, оған адалдық, оның өткені мен қазіргісіне деген мақтаныш, Отан мүддесін қорғауға құлшыныс. Патриотизм - адамның мыңдаған жылдар бойы бекіген ең терең сезімдерінің бірі. Туған жерге, тілге, салт дәстүрлерге адал болып, олардан қол үзбеу түрінде патриотизмнің тарихи элементтері көне заманда-ақ қалыптаса бастаған», - деп тұжырымдайды[4,806].

Өзгөрмелі әлеуметтік кеңістікте, әсіресе театр сахнасында патриоттық тәрбиені жүзеге асыру - қазіргі мәдениеттің жоғары жалпы адамзаттың құндылықтарға бағыт беретін ортақ әлеуметтік жүйесін қалыптастыру, ұлттық тәрбиеге мән беру дегенді білдіреді.

Қазіргі уақытта ата-бабаларымыздың ұрпақтарына қалдырған асыл мұраларын, әділетсіздікке қарсы күресі, еліміз, жерін сүйген батыр бабаларды сыртқы жауға мейірімсіз болуға баулығанын, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасқан патриоттық көріністерін көреміз.

Театр - алып күш. Ол адам тұлғасының рухани жан дүниесін қалыптастырады, көңіл көтерушілік рөл атқарған жағдайда да, ол көрермендерін тәрбиелейді.

Патриотизм - адам тұлғасының, оның рухани жан дүниесінің, тіршілік әрекеттерінің барлық жақтарымен байланысты қасиеттерінің бірі. Сондай-ақ театр сахнасы арқылы өнердің адамға жан-жақты әсер ете алатын қасиеті болғандықтан, ол оған патриоттық сана, сезім және әрекетті қалыптастыруға қабілетті.

Театр өнері патриотизм идеясын ерекше айқындылықпен, жарқындылықпен білдіруге шебер.

Адамдардың, өсіп келе жатқан жас ұрпақтың сезіміне әсер ететін нәрсенің бәрі туған табиғат көріністері, халық әндері мен күйлері, тарихи және қазіргі заман қойылымдары, өлке тарихы театр өнерінде орнын табады, жоғары әсемділікпен жандануы, патриоттық сезімдердің бастауына негіз болады.

Театр өнерінің табиғаты әсер беретін, өнер ордасы арқылы патриоттық тәрбие берудің өзіндік ерекшеліктерін атап өту қажет. Театр қоғамдық сананың бір түрі бола

тұра, шынайы өмірді көрсете отырып, адамның ішкі жан дүниесіне эмоционалдық тұрғыда әсер етуге мүмкіндігі бар. Бұл жағдай театрдың тәрбиелік рөлін анықтау үшін өте маңызды, себебі патриоттық сезім ғана емес, патриоттық санасын тәрбиелеуге үлес қосады.

Осыған дәлел ретінде бұдан 80 жыл бұрын іргесі қаланған Атырау облыстық драма театрының еліміздің мәдени ағартушылық саласына көп жылдан бері еңбек сіңіріп келе жатқандығы, театр ұжымының қазіргі тұрғындарға, жұртшылыққа патриоттық тәрбие беру жұмысына айрықша көңіл бөлудегі орнын айта кету қажет. Патриоттық сезім адам санасының әрекетімен рухтандырылады және өзінің мақсаттылығымен ерекшеленеді. Міне, бұл мақсатты бағыттағы біздің Атырау облысы драма театрының жұмысы зор, баршылық.

1938 жылдың наурыз айында, ел өңірінің мұнайшылар мәдениет үйінде тұңғыш рет облысаралық қазақ драма театры құрылған болатын [5,126].

Өнер ордасының құрылуына басты себеп болған Гурьевте актерлер даярлайтын «театр студиясын» бітірген бір топ жас студент артистерге Петропавлскінің артистері келіп қосылды. Бұл жаңа құрылған коллективке Ембінің мұнайшылары, Ақ жайық пен Каспий балықшыларынан және малшылар арасынан тамаша талантты жастар да келіп қосылды[5,126]. Облысымызда қазақтың драмалық театрының алғашқы негізі осылай қалыптасты. Бұл ел жұртшылығының өнерге деген, туған өлке құндылықтарын жария етуге деген ұмтылысы болды.

Облысымызда қазақтың драмалық театрының алғашқы негізі осылай қалыптасқан болатын.

Тарихқа көз жүгіртсек, театр коллективі 1938 жылдың 9 мамырында қала жұртшылығына бірінші рет М.Әуезовтың «Түнгі сарын» пьесасымен театр сахнасын ашты [5,126]. Міне, облысымыздағы қазақ театры өлке тұрғындарына, осымен қатар Батыс Қазақстан, Ақтөбе облысының көрермендеріне тарихи және қазіргі өмірімізден алынған орыс, қазақ жазушылары мен туысқан республикалардың және Батыс Еуропа классиктерінің шығармаларын меңгере отырып, басты мақсат көрермендерге ой салу, еліне құрмет көрсету, патриоттық құндылықты дәріптеуге көңіл бөліп отыр.

Әлем өзгереді, шығармаларға деген көзқарас та басқа арнаға ауысуы мүмкін. Алайда театр құндылықтарын уақыт өткен сайын жаңалап отырсақ, адамның да, жаңа дарынды ұрпақтың да рухани байлығы таусылмайды. Сондықтан да шығармаларға жаңа көзқараспен, кейіпкерлердің тағдыры арқылы қарау - сахна арқылы көрермендерге, оның ішінде театр есігін жаңа көрген болашақ ұрпақтың ойына әсер етудің бір қыры.

Сонымен сахна арқылы көрерменге, дарынды жастарға жол табудың қилы бағыттарын игеру - патриотизмге әкелер басты мұраттардың бірі дегім келеді.

Тарихи қалыптасу және осы дәуірдегі театрдың репертуарларын талдап қарасақ, онда театр ұжымының мол творчестволық, тәрбиелік мүмкіндігінің бар екенін көреміз. Әрине, өнер ұжымы болғаннан кейін, басты жаңалықтар, өндіріске енгізілген, көрермен назарына ұсынылатын, ой салатын, дарынды ұрпақты тәрбиелеуге мүмкіндік беретін, патриоттық тәрбие ұсынатын бірнеше қойылымдар болады. Мысалы, театр сахнасында қойылған көптеген шығармаларды атасақ жеткілікті. Театр репертуарларын талдап қарасақ, онда коллективтің мол творчестволық мүмкіндігінің бар екендігін аңғарамыз. Театр сахнасында қойылған М.Әуезовтың «Түнгі сарыны», «Шекарада», «Ақ қайың», «Айман Шолпаны», «Қобыландысы» және «Абай» романы бойынша жазылған «Абай пьесасы, Ғабит Мүсіреповтың «Аманкелдісі», «Қозы Көрпеш Баян Сұлуы», С.Мұқановтың «Күрескендерінде» және «Ботакөз» романы бойынша жазылған «Ботакөз» пьесасы, Мусатай Ақынжановтың «Ыбырай Алтынсарины» және «Исатай-Махамбеті», Ә.Әбішевтың «Отан үшін», «Достық махаббаты», «Күншілдігі», «Кім менің әкем» пьесасы, дүние жүзінің классигі Николай Васильевич Гогольдің «Ревизоры», «Үйленуі», Шекспирдің «Асауға тұсауы», Мольердің «Скапеннің айласы», Гольдинидің «Екі мырзаға бір қызметшісі», Совет классиктері Треневтің «Любовь Яроваясы», Б. Лавреновтың «Күйреуі», совет драматургтері Лионовтың «Шапқыншылығы», К.Симоновтың «Орыс

мәселесі», Штейннің «Жеке адам ісі», туысқан республика драматургтерінен Мұхтаровтың «Семья намысы», Б.Рахмановтың «Жүрек сырлары», Тохайовтың «Күйеулері», туысқан украин халқының классигі Тарас Григорьевич Шевченконың «Назар стодолиясы» т.б көптеген шығармаларды атамасақ та жеткілікті[6,136].

Бұл қойылымдарды жұртшылыққа ұнамды етіп көрсетіп беру театр ұжымының беделін көтерді.

Театрды осы құнды спектакльдер халықпен сонымен қатар, театрға келетін жас буын өкілдерімен жақындастырып, өнер шаңырағын шын мәнісінде мәдени, тәрбие ошағына, патриоттық тәрбие ұсынатын алтын қазынаға айналдырды.

Театрдағы көркем өнердің жарқын тұлғалары, шыншыл шығармалары болашақ қоғам орнатып жатқан халық өмірін көрсетуге тиіс. Театр халыққа қызмет етеді. Сондықтан да олар қашанда халықтың ой тілегімен де санасуға тиіс, дарынды ұрпақты қалыптастырып, олардың шығармашылықойын қалыптастыруы маңызды.

Халықтың шабытты жасампаз еңбегін, сол ел жүзеге асырып отырған ұлы өзгерістерін, өздерінің спектакльдері арқылы сахнада суреттеуге, жаңа қаһарманды, халықтан шыққан адамды, халықтың мүддесін көздейтін адамды, арман мен шындық арасындағы арақашықтық дегенді білмейтін азат еңбек адамын, бар өміріне өзінің бүкіл ақыл ойын, әсем мұраттарын қызмет етуге арнаған тұлғаны белгілеуі тиіс.

Өнер шаңырағы - театр коллективі осылай болса қазақ халқының театр өнерін дамытуда ұжымның да кезекті орны бар.

Ұлы Отан соғысы кезінде де өлке театрының актерлерінің көпшілігі ел қорғауға кеткен болатын, бірақ театрда қалған актрисалар бұрынғадан да зор қызмет жасап, ешбір демалыс алмай, соғыс біткенге дейін қажымай, талмай қызмет жасап жылына 400-ге жуық концерт, спектакльдер беріп 600 мыңға жақын көрушілерді қамтып жүрді.Барлық қиыншылықтарға төзіп, Отан соғысы кезінде халық басына түскен ауырмалақ пен қиыншылықты сезіп,өздеріактрисалар тіпті кей кездерде колхоз бен колхоз арасында киімдерін арқалап жаяу барып, концерттер беруге мәжбүр болып халықтың искусствоға деген ынтымағын, Отанға деген патриоттығын арттыра түсті.[7,15 б].

Осы жерден өнер қайраткерлерінің барлық қиыншылықтарға төзіп, Отанға деген сүйіспеншілігін, халықтың өнерге деген ынтымақтастығын арттыра түскендігін көреміз.

Әлемдегі ең үлкен бақыт халықтың алғысына бөленіп, мейірімінен нәр алу болса, театр шеберлері образдарды сахнада шебер бейнелеп халқымыздың ықыласына бөленіп, қызмет жасап, күннен-күнге халыққа жағылады, қазіргі мәдени өміріне сай игілікті образ жасау үшін шұғылданады.

Театр мәдениет тәрбие орны. Ол ең биік адамгершілік, отаншылдық қасиеттерді уағыздайды[8,2406]. Көрермендерді жалынды күрескер болуға, шыншылдыққа, адалдыққа баулу үшін актерлердің моральдық правосы болуы тиіс. Халық арасында мәдениет, тәрбие дәнін шашушы екенін ұмытпауы керек.

Қазірде заман адамдарының өмір сүру деңгейіне орай адам, ата-ана,туған жер, Отанға деген сүйіспеншілік, патриотизм деген ұғымдарға біздің жүрегіміз баяу селт етеді. Мұның бәрі ойланарлық жайлар. Сахнаның мақсаты - ұлттық сипатымызды көрсетіп қана қоймай, әр жанның жанына ізгілік, елшілдік нұрын себуге жәрдемдесу болып табылады.

«Тобырды ел қылатын - театр» деген сөзге сүйенсек, әлем елдерінен қазақ ретінде орнымызды ойып тұрып алуымыздың басты тетіктерінің бірі де - театр, спектакль[9].

Бүгінгі күні көрермендер ұлттық құндылықтарға,патриоттық тәрбиеге зәру болып отырғанда, қай замандағы қазақтың отанға құрмет көрсетуге бағытталған көркем туындылар театр сахнасында көрініп, үлкен қызығушылықпен, зор ниетпен дарынды, болашағы бар ұрпаққа ұсынылғаны - үлкен жауапкершілік.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1.«2023-2024 оқу жылында Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарындағы оқу-тәрбие процесінің ерекшеліктері туралы» әдістемелік нұсқау хат. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2023. – 104 б,10б.
2. Қасым-ЖомартТоқаев «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» Егемен Қазақстан 05 Қаңтар, 2021 [gov.kz>memleket/entities/mfa-ulaanbaatar/press/...](http://gov.kz/memleket/entities/mfa-ulaanbaatar/press/...) (қаралу уақыты: 03.03.2024)
- 3.Әуезов.ММақалалар,зерттеулер[Электрондықресурс]--URL: [http://kzworld.nis.edu.kz>book/m_aueзов_maqalalar_...](http://kzworld.nis.edu.kz/book/m_aueзов_maqalalar_...) (қаралу уақыты: 03.03.2024)
4. Философиялық сөздік. Р.Н.Нұрғалиев,Ғ.Ғ.Ақмамбетов және т.б.- Алматы: Қазақ энциклопедиясы 1996, 80 б.
- 5.Атырау облыстық мемлекеттік архиві. 1134- қор, 12-іс, 12 б.
6. Атырау облыстық мемлекеттік архиві. 1134- қор, 12-іс, 13 б.
7. Атырау облыстық мемлекеттік архиві. 1134- қор, 12-іс,15 б.
8. Атырау облыстық мемлекеттік архиві. 1134- қор, 21-іс, 240 б.
- 9.Театр өнері өміршеңдігін жоймайды. [Электрондықресурс]--URL: [qazaqadebieti.kz>30037/teatr-neri-mirshe-digin-...](http://qazaqadebieti.kz/30037/teatr-neri-mirshe-digin-...) (қаралу уақыты: 03.03.2024)

ПІКІРСАЙЫС ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДАРЫНДЫЛЫҒЫН ДАМУ

**Наурызова Гулзира Избаскановна
Ақтөбе қаласы**

№78 жалпы орта білім беретін мектеп-гимназиясының тарих пәні мұғалімі

Әлемдік тәжірибеде жастардың пікірсайыс қозғалысы ерекше әлеуметтік құбылыс болып саналады. Негізінен, пікірсайыс – саясат, бизнес, әлеуметтік қызмет, білім беру, психология және тағы басқа салаларда қолданылады. Атап айтсақ, оқушылардың бойында коммуникативтік құзыреттілікті дамытуға мүмкіндік беретін, сыни ойлау дағдыларын қалыптастырып, ақпаратты дұрыс талдауға, командамен бірлесіп жұмыс істеуге, сұрақ қойып, оларға нақты жауап беруге үйрететін білім беру жүйесі – пікірсайыс.

Пікірсайыс зияткерлік ойын емес, ол – сыни ойлау дағдыларын қалыптастырып, ақпаратты дұрыс талдауға, командамен бірлесіп жұмыс істеуге, сұрақ қойып, оларға нақты жауап беруге үйрететін білім беру технологиясы. Пікірсайыс технологиясын тек қоғамдық қозғалыс ретінде емес, тарих сабақтарында оқыту технологиясы ретінде пайдалану білім беруде жоғарғы жетістіктерге жетуге мүмкіндік береді.

Пікірсайыс технологиясының мақсаты – оқушыларды жан жағына сын көзбен қарап, орын алып жатқан құбылыстарға өзіндік баға беруге, айналасындағы адамдармен, еркін қарым қатынас орнатып, жалпы қоғам өміріне белсенді араласуға тарту.

Пікірсайыс – арнайы құрылымы, ережесі бар ресми сөз таласы. Бұл технология тарих пәні үшін өте тиімді және білім берудегі сапаға сүйенетін тәсілдердің бірі.

Пікірсайыс технологиясын тарих сабақтарында пайдалану білім алушылардың тарихи оқиғаларға өзіндік көзқарастарын қалыптастырып, сабаққа қызығушылықтарын арттырады. Сабақта оқушылар өтілетін тақырыпқа байланысты дайындап келген қосымша деректерін дәлел ретінде, аргумент ретінде пайдаланады.

Тарих сабақтарында пікірсайыс технологиясын жүйелі түрде қолдану, төмендегідей нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді:

- оқушылардың өз бетімен ізденуі, ақпаратпен жұмыс жасай білуі, сараптай алуы;
- оқушыларда ой жүйелігі қалыптасады;
- өзгенің пікірін қабылдауды үйренеді, сыйлай алады;
- өзге оқушылардың пікірін тыңдап, саралай алады;
- оқушылардың сөздік қоры дамиды, байи түседі;

- оқушылар өз ойларын еркін жеткізе алады, пікірін дәлелдеп, қорғай алады;
- оқушылардың белсенділігі мен қызығушылығы артады;
- оқушылардың бәсекелестігін тәрбиелейді;
- оқушылардың білімге құштарлығы артып, білім сапасының өсуіне септігін тигізеді.

Бүгінде пікірсайыс жаңашыл педагогикалық технология ретінде оқыту мен тәрбиелеудің түрлері мен әдістері, оқыту моделі сипатында ғылыми зерттеулер мен әдістемелік құралдарда қаралып жүр. Сондықтан пікірсайыс оқыту мен тәрбиелеу әдісі ретінде анағұрлым кең дидактикалық санатқа, яғни, педагогикалық технологияға жатады. Пікірсайыста тақырыпты оқушыларға алдын-ала хабарлап білдіру, білдірмеу тақырыптың ауқымдылығына, көлеміне байланысты. Егер тақырып ауқымды болса, мұғалім оны алдын ала хабарлап, пайдаланатын әдебиеттерді, қосымша материалдардың тізімін, бетіне дейін көрсетіп береді. Сонымен бірге, қандай мәселеге баса назар аудару керектігін де айтып, жөн сілтейді.

Мұндай тәжірибе жастарға күнделікті ақпарат ағынын сыни қабылдауға да көмектеседі. Балалар бір-бірімен қарым-қатынас жасай отырып, өздерінің әлеуметтік байланыстары мен бір-біріне деген сенімін нығайтады.

Пікірсайыстарда жетістіктерге жету үшін көзқарас, мықты мінез, өз ұстанымын дәлелді түрде қорғай білуге жетелейтін ұмтылыс маңызды. Ол үшін көп кітап оқып, танымдық бағдарламаларды қарап, қарым-қатынас орната білу, аргументация дағдыларын дамыту бойынша үнемі жұмыс істеу керек.

Пікірсайыс – жетістікке жетудің бірден бір құралы. Ойды жүйелеп, өткір сөйлеп қана қоймай, тыңдап, талдап, эмоцияны ақылға билету, мәселенің мәнін ашып, әр тарапты түсіну мүмкіндігін де береді. Сонымен қатар ол – тәртіп пен тәрбие. Бұл ойында пікір таластыра, сөз жарыстыра отырып, тәртіп сақтауды үйренесіз. Дебатқа қадам басқан күннен бастап сөйлеу әдебіңіз сыпайылық түріндегі «Сіз» сөзіне ауысып, айналаңыздағы адамдарға «ханым, мырза» деп құрмет көрсетуге дағдыланасыз. Ойында қарсылас болсаңыз, өмірде дос болуға ұмтылдыратын тәрбиелілік пен ізгіліктің бастауына ұмтылдырады. Ойын барысында ойыңызды тура жеткізуге, нақтылыққа, жүйелілікке, айтылған қарсы пікірге қарамастан өз ойыңыздың дұрыстығын дәлелдеуге үйренесіз. Бойыңызда білімділік, батылдылық секілді қасиеттер мен көпшілік алдында әдепті сөйлеу дағдысы қалыптасады.

Пікірсайыс технологиясы арқылы оқушылардың алған білімдері нығайып, оқушылар өз ойларын тиянақты жете айта біліп, өздерін сабырлы әрі тәртіпті ұстауды ескеріп, қарсыластарын тыңдай білуді үйренеді. Оқушылардың толық ойлау, тапқырлық, іздемпаздық, әр істеген ісіне жауапты қарау қасиеттері қалыптасып, шығармашылыққа, пәнге қызығушылығы артады.

Пікірсайыс технологиясын, көбінесе, 7-8 сынып оқушыларына жиі қолданамын. Бір ғана мысал, «Қазақстандағы капиталистік қатынастардың дамуы» тақырыбында оқушыларға қазақ даласына енген шетелдік капиталдың зардаптары мен жағымды өзгерістерін саралап, өз позициясын қорғау ұсынылды. Оқушылар оқулықпен және қосымша деректерді пайдалана отырып, АПФ форматында «Шетелдік капиталдың енуінің Қазақстанға әсері» тақырыбында ойнап, лидерлері ойын алаңын құрып, қалған топтағы оқушылар екінші спикер міндетін атқарып, қарсылық келтіре отырып, аргументтерін айқындап, кейстерін құрды, бірінші топ - үкімет, екінші топ - оппозиция, үшінші топ - төрешілер қызметін атқарды. Оқушылар тақырыпты жан жақты талдап, ақпараттармен жұмыс жасай отырып, мәселеге екі жақты көзқараспен қарай білуді үйренеді.

Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні тарих сабақтарында пікірсайыс технологиясын қолданудың тиімділігі – оқушының қызығуын, білім құмарлығын таныту, әр сабақта оқушыларды ойлануға, өздігінен ізденіс жасауға баулып, ойын ауызша, жазбаша жинақтап баяндай білуге, мәдениетті сөйлеуге үйрету арқылы ұлттық әдет-ғұрыпты бойына сіңіруге дағдыландырамыз, оқушылардың өз бетінше ізденпаздық, шығармашылық қабілеттерін оятамыз, оқушылардың рухани дүниесін байыта отырып,

жан-жақты дамыған, өз еркімен, өз бетінше өмірге бейімделе алатын білімді, білікті, жоғары, мәдениетті, еркін, интеллектуалды жеке тұлғаны қалыптастыруға үлес қоса аламыз.

БОЛАШАҚ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШЕБЕРЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Көбенов Иса Қанатұлы

Ақтөбе қаласы

**Ақтөбе облыстық мамандандырылған физика-математикалық
лицей-интернатының дене шынықтыру пәні мұғалімі**

Аннотация. Мақалада «Дене шынықтыру және спорт» маманын дайындаудағы жүйелі-бүтін тәсіл, оның функционалды, бүтінді және қызметті салалары баяндалған. Ол, бір жағынан, теориялық түйсінумен, спортшылардың, оқушылардың бүтін жүйені негіздеуімен және жүзеге асырылуымен, екінші жағынан, педагогикалық қызмет нанымдылығы мен түрлендіруші жүйелі әдістерін қолданумен жүзеге асады. Сонымен қатар спорттық бағыттағы маманды кәсіби дайындау педагогикалық қызметтің гуманистік бағыттылығына негізделген және бапкерді дайындау үдерісінде субъект-субъективті қарым-қатынас қалыптасуын оның жеке басының толық айқындалуына жағдай жасалуын, тұлғалықты, өзіндік жүзеге асуда дамытуды талап етеді.

Кілт сөздер. Бапкер, спорттық педагог, тұлға, технология, үдеріс, кәсіби

Зерттеушілердің кәсіби қызмет сапасын арттыруға және педагогикалық кадрларды даярлауға деген тұрақты қызығушылығы заңды. Өскелең ұрпақты тәрбиелеудің тиімділігін анықтайтын факторлар жиынтығының ішінде оның әлеуметтік-кәсіби функцияларын ескере отырып, маңызды рөл ұрпақтардың рухани байланысын нығайтатын және қоғамдық прогрестің субъектісі болып табылатын мұғалімге тиесілі.

Қоғам мен мектеп практикасының қажеттіліктерін тек әлеуметтік белсенді, жан-жақты дамыған және кәсіби дайындалған мұғалім оқыту мен тәрбиелеу міндеттерін шешуге жаңашыл, шығармашылық көзқараспен қанағаттандыра алады. Яғни, мұғалімдерді даярлау олардың жұмысына қажетті инноватор, экспериментатор, психолог, мұғалім және тәрбиешінің қасиеттерін қалыптастыруға бағытталуы керек [1].

Дене тәрбиесінің мақсаты-жеке тұлғаның дене дайындығын қалыптасуы мен дамуы тұрғысынан адамның физикалық және рухани күштерін, қабілеттерін жан-жақты дамыту.

Қазіргі заманғы дене шынықтыру - педагогикалық білім берудің даму тенденциялары оның гуманитарлық бағытының күшеюін дәлелдейді, бұл дене шынықтыру мұғалімінің кәсіби дайындық жүйесіндегі жалпы педагогикалық компоненттің рөлін арттыруға әкеледі [2].

Дене шынықтыру мұғалімінің кәсіби қызметі - екі жақтан тұратын тұтас феномен: дене еңбегі және шешілетін міндеттердің бірлігіне байланысты өзара тығыз байланысты ақыл-ой еңбегі.

XX ғасырдың 90-шы жылдарының басынан бастап зерттеушілердің назары адамның рухани және дене күштерінің үйлесімді дамуына қатысты дене мәдениетінің әлеуетті мүмкіндіктерін қарауға аударылды. Сонымен бірге, жоғары білім беру мекемесіне оқу-тәрбие процесін дәстүрлі ұйымдастырудың ерекшеліктері, студенттердің жалпы педагогикалық мәдениетін қалыптастыруды, тұлғаның кәсіби педагогикалық қасиеттерін дамытуды қиындатады. Сондықтан педагог қызметкерлерді даярлау және біліктілігін арттыру жүйесін дамыту мен жетілдірудің теориялық және әдістемелік негіздері осы саланың басым бағыттарына әділ жатады.

Дене шынықтыру және спорт саласындағы ғылыми зерттеулерде (М. Виленский, В. Столяров және т.б.) жоғары дене шынықтыру-педагогикалық білім беру проблемаларын мұқият талдап, оның мынадай кемшіліктерін анықтады:

1) негізінен дене функцияларын және жеке тұлғаны дамытуға бағдарланудың жоқтығына назар аудару.

2) жаттығу сабақтарымен және спорттық практикамен ұқсастығы бойынша оқу сабақтарын құру.

3) мұғалімнің жеке тұлғасында өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі тәрбиелеу қабілеттерін тәрбиелеуге және ұмтылуға шаралар көзделмеген.

4) педагогикалық білім саласы оқыту мен тәрбиелеумен шектеледі; педагогика практикалық тәжірибені жүйелейтін теория емес, тек практикалық қызмет саласы ретінде қарастырылады.

Яғни, соңғы уақытқа дейін дене шынықтыру мұғалімі жұмысының негізгі мақсаты оқушылардың жан-жақты денесін жетілдіру міндеттері болып саналды, сондықтан болашақ мұғалімдерді даярлау жүйесінде утилитарлық, технократиялық тәсіл басым болды.

Мұғалімнің тапсырмалары тек оқушылардың дене бітімін жетілдіруді жүзеге асырудағы кәсіби міндеттермен шектелді.

Дене шынықтыру мұғалімдерін ең алдымен кәсіби білімді, іскерлік пен дағдыны қалыптастыруды мақсат еткен жоғары білім беру мекемесіне даярлау тиіст.

Дене шынықтыру ерекшеліктері Жоғары оқу орнында болашақ дене шынықтыру мұғалімін дайындаудың өзіндік ерекшеліктерінде сөзсіз көрінеді. «Педагогика» және «психологиямен» бірге дене шынықтыру бейініндегі дене шынықтыру мұғалімінің жалпы кәсіптік даярлығының негізін студенттерде дене шынықтыру саласындағы кәсіби қызметтің тиімділігін анықтайтын іргелі білім мен практикалық дағдылар жүйесін қалыптастыруға арналған «дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі» курсы құрайды [3].

Біздің зерттеуімізде дене шынықтыру мұғалімінің психологиялық - педагогикалық дайындығына басты назар аударылғанын атап өтеміз. Оның өте маңыздылығы дене тәрбиесі теориясы мен әдістемесінің жалпы педагогикамен органикалық байланысын анықтайды.

Болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің педагогикалық шеберлігін қалыптастыру қажеттілігі келесі негізгі факторларды анықтайды:

1) мұғалімнің шығармашылық әлеуеті оның кәсіби ойлауының қалыптасу деңгейіне байланысты.

2) оқу пәндері мазмұнының теориялық деңгейін арттыру білім берудің жалпы мақсаттары мен болашақ мұғалімдердің қолданбалы міндеттерді шешудің нақты мүмкіндіктері арасындағы қайшылықтардың шиеленісуіне әкелді.

3) білім беру жүйесінде елеулі өзгерістер болды: әртараптандыру, мектеп практикасын жаңа білім беру технологияларымен, оқыту нысандарымен байыту, оқу-әдістемелік базаны өз бетінше таңдау мүмкіндігі. Бірақ жас мұғалімдерде тәуелсіздік және жоғары білім беру мекемесінде алған теориялық білімдерін шығармашылықпен қолдана алмау байқалады.

Мұғалім өз пәнін терең білетін және дамыған кәсіби-педагогикалық дағдылары бар шығармашылық тұлға болуы керек. Мұғалімнің шеберлігі оның өзін-өзі көрсетуімен тікелей байланысты, онда түйсігі, шабыты, таланты үлкен рөл атқарады. Шеберліктің өсуінің маңызды шарты-үздіксіз жетілдіруге негізделген шығармашылық қызмет. Шеберліктің қалыптасуында мұғалімнің ең жақын ортасы шешуші мәнге ие: ұжымның микроклиматы, ол өмір сүретін идеялар, оның дәстүрлері.

Болашақ мұғалімнің қалыптасуының шешуші факторы-жоғары білім беру мекемесі студенттің әлеуметтік белсенділігі мен әлеуметтік жетілуін қамтамасыз ету.

Білім беруді қайта бағдарлауға байланысты жеке тұлғаны қалыптастырудың авторитарлық тәсілдерін алып тастау керек, оның орнына мұғалімнің кәсіби дамуының бастауы болып табылатын өзін-өзі дамыту үшін жағдай жасау керек [4].

Педагогикалық шеберліктің жоғары деңгейіне жету мұғалімнің үнемі дамуға, мамандықта өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылысты талап етеді.

Б. Шиянның зерттеу нәтижелері - қазіргі заманғы дене шынықтыру мұғалімі қатаң реттелген репродуктивті қызметке бағытталғанын көрсетеді. Бұл дене шынықтыру мұғалімдерін жоғары білім беру мекемесіне даярлау практикасына байланысты, мұнда студенттер оның біртұтас құрылымын емес, кәсіби қызметтің әр түрлі компоненттерін игереді [8].

Бүгінгі күнге дейін мұғалімнің шығармашылық тұлғасын Әлеуметтік және кәсіби қалыптастырудың тұтас, мінсіз технологиясы жоқ. Сондықтан, Е.Вильчковскийдің [2, б.24] және басқа ғалымдардың зерттеулерінің нәтижелері бойынша дене шынықтыру мұғалімдерінің едәуір бөлігі оқушылардың моторикасын жетілдірудің заманауи әдістемесін білмейді және олардың физикалық дамуын жаттығу техникасын игерумен байланыстырмайды. Дене тәрбиесінің формалары мен әдістерінің шектеулі арсеналы, мұғалімдердің соңғы технологияларды қолдана алмауы және қаламауы аландаушылық тудырады.

Дене шынықтыру мамандарының кәсіби-педагогикалық шеберлігінің қалыптасуын талдай отырып, авторлар қажетті деңгей кәсіби педагогикалық қызмет барысында қалыптасатынын және 7-8 жылдық педагогикалық практикадан кейін қажетті деңгейге жететінін көрсетеді [5].

Дене шынықтыру және спорт мамандарының кәсіби-педагогикалық шеберлігін қалыптастыру теориясы мен әдістемесінің жеткіліксіз дамуының салдары жас дене шынықтыру мұғалімдерінің, жаттықтырушылардың едәуір бөлігі педагогикалық шеберліктің құрамдас бөліктерінің маңыздылығын түсінбейді, оларды практикалық педагогикалық жұмыста негізінен дербес игереді. Сонымен бірге, қоғамдық өзгерістер дене шынықтыру және спорт мамандарын даярлауды жетілдіру қажеттілігін айқындайды, мұғалімдердің жеке басына, олардың шеберлігіне, студенттердің бейімділігін, дарындылығын ашуға жоғары талаптар қояды, дене шынықтыру мұғалімдерін кәсіби даярлаудың теориялық әдіснамалық негіздерін қайта қарауды талап етеді.

Дене шынықтыру мұғалімдерін даярлаудың дәстүрлі мазмұны, формалары мен әдістері, өкінішке орай, қазіргі заманның талаптарына толық сәйкес келмейді, мұғалімнің Ұлттық дене шынықтыру жүйесін құруға және тиімді жұмыс жасауын қамтамасыз етуге қабілетті белсенді тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етпейді.

Н.С.Москаленконың пікірінше, дене шынықтыру мұғалімінің кәсіби шеберлігінің деңгейі оның педагогикалық жүйені талдау және оның жекелеген компоненттерін өзгерту қажеттілігін анықтау қабілетімен дәлелденеді [6]. Оның бағалауы бойынша, жалпы алғанда, дене шынықтыру мұғалімдерінің дайындығы мен ниеті инновациялық технологияларды енгізу деңгейі өте жоғары. Бұл ретте тәжірибелі педагогтар мектептегі дене шынықтыру-сауықтыру жұмысын жақсарту үшін, неғұрлым өзекті екенін нақты айқындайды: нәтижелерді бақылау және бағалау белгілі бір өзгерістерді қажет етеді; оқу жоспарлары, оқыту және тәрбиелеу әдістері, кадрлық әлеует неғұрлым елеулі жаңартуларды талап етеді; оқу бағдарламалары, оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру, материалдық-техникалық қамтамасыз ету және оқушылардың дене бітімін жетілдіру мотивациясы [7].

Мұғалімнің шеберлігі тұтастай алғанда күрделі сипатқа ие, ол өз қызметінің түпкі мақсатын және оқу және сабақтан тыс жұмыс процесінде шешу жолдарын, өзара байланысты стратегиялық, тактикалық және жедел міндеттерді түсінуді көздейтін бірқатар логикалық өзара байланысты педагогикалық міндеттерді шешу қажеттілігіне байланысты. Оларды шешу тәсілі оқу іс-әрекетінің барлық негізгі компоненттерін көрсетуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ажиппо О. Ю. Подготовка будущих учителей физической культуры к профессиональной деятельности в общеобразовательных учебных заведениях (теоретический и методический аспекты). Харьков: Цифровая типография № 1, 2012. 423 с.
2. Вильчковский Е. С., Курок О. И. Теория и методика физического воспитания детей дошкольного возраста. Сумы «Университетская книга», 2014. 438 с.
3. Джуринский П. Б. Теоретические и методические основы подготовки будущих учителей физической культуры к здоровьесберегающей профессиональной деятельности: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. 13.00.04 / Югоукр. нац. пед. ун-т им. К. Д. Ушинского. Одесса, 2013. 43 с.
4. Елеусізова С. Қарым-қатынас психологиясы. Алматы, 1995.
5. Крущевич Т., Зайцева М. Инновационные процессы в сфере подготовки и переподготовки кадров по физической культуре. Теория и методика физического воспитания и спорта. 2005. № 4. С. 41-44.
6. Москаленко Н. С. Профессионально-педагогическая подготовка будущего учителя на основе инновационных технологий: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 «теория и методика профессионального образования» / Ин-т педагогики АПН Украины. Киев, 2013. 440 с.
7. Сущенко А. В. Информационно-коммуникационные технологии и средства обучения в профессиональной подготовке будущих специалистов физического воспитания и спорта. Вестник Запорожского нац. ун-ту. Серия: физическое воспитание и спорт: [сб. наук. пр.]. Запорожье, 2020. № 1 (7). С. 78-81
8. Шиян Б. Б. Теоретическая подготовка будущих учителей физической культуры как один из компонентов профессионального становления. Молодой ученый 2019. № 3.1 (43.1). С. 316 – 319.

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС

Имашева Нуржамал Таласбаева

Ақтөбе қаласы

№53 жалпы білім беретін орта мектеп дене шынықтыру пән мұғалімі

*«Адамды бір нәрсеге үйретіп қажеті жоқ, бар болғаны оған өзіне керекті
жаңалықты ашуға көмек беру қажет»*

Г. Галилей

Ел Президенті өз жолдауында «Біздің жас мемлекетіміз өсіп-жетіліп, кемелденді, біздің балаларымыз бен немерелеріміз онымен бірге ер жетеді. Олар өз ұрпағының өрісі биік, денсаулығы мықты өкілдері болады», - деп атап көрсетілгендей, өз ұрпағының жауапты да, жігерлі болып, өрісі биік жеткіншекті тәрбиелеуде мұғалімнің жаңаша ойлау түрін педагогикалық ғылыми тұрғыда ұйымдастырғанда ғана қол жетеді. Бұл міндетке дарынды балаларды таңдау және олардың бойындағы ерекше қасиетті бағалап, өмірден өз орындарын табуға көмектесу де қосылады.

Мектепте оқу-тәрбие жұмысындағы әдіс-тәсілдің қай-қайсысы болсын, негізінде оқушылардың сана-сезімін, ақыл-ойын дамытуды мақсат ететін болғандықтан, олардың да дара ерекшеліктерін біліп, санасып отыру қажет. Бұл ұстаз-парызы.

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС

Міндеттері:

- Баланың жеке тұлғалық ерекшеліктерін дамыту, оны қоғамда өмір сүруге психологиялық тұрғыдан дайындау;
- Балалардың кәсіби және жеке даралық қабілетін анықтай алуына психологиялық – педагогикалық көмек көрсету

Негізгі принциптері: Баламен жеке сыйластық және сенімді қарым-қатынас орнату.

Болжап отырған нәтиже: Оқу бағдарламасына сай білімді терең меңгерген, жеке шығармашылық қабілеті дамыған, ұлттық сана сезімі жетілген және ішкі жан дүниесін тануға, өзін өзгелермен салыстыра алатын, іс-әрекетке талдау жасай алатын, жоспарлау мүмкіндігі қалаптасқан тұлға.

Дарындылық анықтамасы:

- Іс-әрекеттің сәтті орындалуын қамтамасыз ететін қабілеттік істің өзара сәйкестік сапалығын айтады;
- Іс-әрекеттің жағдайдағы ерекшелігі, кеңінен қамтылған адам мүмкіндігі;
- Ақылдың потенциалы немесе интеллект. Оқуға, білімге жалпы танымдық мүмкіндіктер және қабілеті;
- Баланың табиғаты арқылы дамыған қабілет туралы;
- Таланттылық және адамгершілігінің жоғары жетістіктерге жеткізетін іс-шаралар.

Дарынды баланың сипаттамасы:

- Интеллектуалды сферасы;
- Білімділік өрісі;
- Ойлау қабілеті ерекшесі тұрақты, қызығуы мол, кейде бір іспен айналысса тоқтай аламайды, өз ойын ерте жеткізеді.

Өз бетінше жалпы дамыту жаттығуларымен, спортпен шұғылдануын бағыт беру.

7.АКТ технологиялар элементтерін пайдалану арқылы жақсы спортшылардың сайыстарын көрсету.

8.Деңгейлік дамыту жаттығулар дайындау

9.Сынамалар және басқа да тапсырмалар арқылы жаттығулар беріп сол спортқа қабілетін көтеру.

10.Тапсырма нәтижесі бойынша спорттық жүктемені көтеріп отыру.

11.Спортпен қатар теориялық білімдерін көтеру. Басқа пәндерді де жетік игеріп толық білім алуына жағдай жасау

6 Жоспарға байланысты

7.2 Қажеттілігіне қарай

8.2 Қажеттілігіне қарай

9.2 Қажеттілігіне қарай

10.2 Жыл бойы

6.3 Жалпы дамыту жаттығуларын жоспарлау

7.3 Интернет желісін пайдалану

8.3 Берілген жаттығуларды қайталау.

9.3 Тест тапсырмалары

10.3 Тапсырмалар

11.3 Жанжақты өзіндік бағалау, салыстыра білу, нәтижеге жету.

11.2 Сабак сайын

- Г. Галилей Ел Президенті өз жолдауында «Біздің жас мемлекетіміз өсіп-жетіліп, кемелденді, біздің балаларымыз бен немерелеріміз онымен бірге ер жетеді. Олар өз ұрпағының өрісі биік, денсаулығы мықты өкілдері болады», деп атап көрсетілгендей, өз ұрпағының жауапты да, жігерлі болып, өрісі биік жеткіншекті тәрбиелеуде мұғалімнің жанаша ойлау түрін педагогикалық ғылыми тұрғыда ұйымдастырғанда ғана қол жетеді. Бұл міндетке дарынды балаларды таңдау және олардың бойындағы ерекше қасиетті бағалап, өмірден өз орындарын табуға көмектесу де қосылады.

- Дарындылық – даналық кілті екенін біз естен шығарып жатамыз. Дарындылықты тек оқушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамытуға жекелей жақындап

келу ұстанымында қарастырамыз. Сондықтан дарынды оқушының теориялық үлгісінің жоқтығын және осы сәтте дарындылықтың нақты анықтамасының болмауын айта кету керек. Соған сәйкес, С.В.Кузнецова төмендегідей анықтама береді: оқушы дарындылығы – осы білімді кез-келген жағдайға қолдана алатын, білімнің кеңдігі, жас ерекшелігіне сәйкес жоғары белсенділігі, психикалық процестерінің дамуының жоғары деңгейлігі, дұрыс ой-түйіндерге сүйене отырып, жұмысты жемісті орындауды қамтамасыз ететін психикалық қасиеттерінің жиынтығы.

- Белгілі психолог Н.Ожегов өз еңбегінде дарындылық «табиғаттан» берілетін ерекше қабілет деп атаған. Педагогикалық энциклопедияда бұған келесі түсінік беріледі: Дарындылық – бұл адамның белгілі іс-әрекет аумағында ерекше табыстарға жетуге көмектесетін, қабілет дамуының жоғары деңгейі. «Дарындылық» пен «қабілет» түсінігі өте жақын. Дарын дегеніміз адам бойында негізінен ана сүтімен, ана тегімен даритын құбылыс екенін өмір тәжірибелері дәлелдеп отыр.

- Ғылымда қоғам, орта, мектепте тәрбие нәтижесінде дарынды анықтауға, оны дамытуға мүмкіндік бар. Осыны дер кезінде анықтап, оны одан әрі дамыта білу қажет. Жалпы адам баласы табиғатында қабілетсіз бала болмайды. Біреулердің қабілеті жоғары, екінші біреулердің қабілеті орташа, төмен болады. Өз қабілетіне сай маман иелері өмірде көздеген мақсаттарына қол жеткізе алады. Сонымен дарын деген не? Дарынды балалар қандай? Дарынды балалар әр түрлі, бір-біріне ұқсамайды. Дарынды баланы байқамау мүмкін емес, көпшіліктің ортасында ол өзінің іс-әрекетімен, бейімділігімен, қабілеттілігімен бірден көзге түседі. Дарынды бала – оқушы бойында бұл қасиеттердің бірде-бірі, әсіресе, дүниетанымдық көзқарасы қалыптасып үлгермейді. Сондықтан оқушының дарындылық қасиеті барынша орныксыз қасиет. Оның басқа түрге енуі немесе сөніп қалуы көзқарастың өзгеруіне байланысты кез келген сәтте орын алуы мүмкін. Белгілі ағылшын психологы Элис Пол Торренстің зерттеулері бұл пікірдің мұғалімдер арасында да жиі кездесетінін анықтады. Оларға оқуда қиыншылық туғызбайтын, тәртіпті, ұйымшыл, білімді, тұрақты, ұғымтал, өз ойын нақты және түсінікті жеткізе алатын оқушылар көбірек ұнайды. Ал қисынсыз сұрақтар қоятын, өз жұмысымен ғана айналысатын, тәуелсіз, көбіне, түсініспеушілік туғызатын, қияли, әр нәрсеге көзқарасы бөлек оқушылар ұнамайды. Осы зерттеу нәтижесінде оқушының жеке дарындылығы және ондай оқушының нашар оқитын оқушылар арасында да кездесетіні айқындалған. Сондықтан мұғалімдер осы зерттеудің нәтижесін есте ұстағандары жөн.

Дарынды балаларды қалай тануға болады? Белгілі зерттеуші Н.С.Лейтес қабілетті балалардың төмендегідей үш категориясын анықтап берді:

- Ой-өріс қабілеті ерте жастан байқалған оқушылар;
- Өздерінің ой-өріс қабілетімен ерте жастан көзге түсуімен қатар, олар белсенділік пен оқу кезіндегі қарқындылық қасиеттерімен ерекшеленеді. Кейбіреулерінің ақыл-ойы табанды түрде дамып, өз қатарластарын басып озады. Олардың ақыл-ойының кеменгерлігі сонша, оларды байқамау мүмкін емес.

Дарынды балалардың белгілері:

- көпшілікпен салыстырғанда өте жоғары білімді ерекше, оқуға құштар, шығармашылық мүмкіндігі мен көзге түсуі байқалады;
- өте басым боп келетін белсенді де саналы талап көрінеді;
- білімді терең игергеннен, ой еңбегінен қуаныш сезінеді.

Дарынды оқушымен жұмыс жүйесіндегі мұғалім маңызды орын алады. Мұғалім оқушыны дамыту үшін баланың дамуы педагогикалық тұрғыдан дұрыс басқара білуі керек. Дарынды баланы тандай келе дарындылардың өзге оқушылардан ерекшелігін бірден байқауға болады. Бұл оқушыларды таңдау барысында мына ерекшеліктерге баса назар аудару қажет:

1. Дарынды бала өзгеше ойлайды және шапшаң ойлайды. Яғни, көп көлемде білімді меңгереді және оларды ұмытпайды. Түсінік танымы өте жоғары.

2. Дарынды оқушының ішкі сезімі жағынан өзекшелігі: сезімтал, толыққанды. Ал ықылас қойған нәрсесін әр жерде негізгі мәселе етіп қояды.
3. Дарынды оқушының физикалық тұрғыдан ерекшелігі: дамудағы шапшаңдылық, жиі-жиі ойға берілу, қиял күшінің басымдылығы.
4. Әлеуметтік тұрғыдан ерекшелігі: адамгершілік сезімдерінің ерте дамып, жоғары моральдық қасиеттерге ие болуы, достық сезімінің басым түсуі.
5. Дарынды оқушыларды тәрбиелеудің бір түрі – сыныптан тыс жұмыстар.
6. Дарынды балалардың білімдерін тереңдету барысында істелінетін жұмыстардың бірі – үйірме.

Дарынды балаларды тәрбиелеуде тапқырлықпен, шығармашылықпен жігерлі түрде еңбек етуге мүмкіндік жасау – бүгінгі өмір талабы. Жалпы қабілеттілікті дамыту үшін көп жағдайлар керек:

- Туа біткен қасиетін дамыту;
- Отбасының жағдайы, ата-анасының қолдауы;
- Оқушы мен ұстаз арасындағы қарым-қатынас;
- Ұстаз біліктілігі;
- Мектептегі оқыту мен тәрбиелеу деңгейі.

Міне, осы айтылғандар ұштасқан кезде ғана қабілетті, дарынды, талантты оқушылар жетіле түседі, күш – қуатын толық жұмсап, тынымсыз еңбек етеді. Ең бастысы, табиғаттың адамзатқа берген тамаша сыйын әрі қарай дамытып, ерекше қабілетті оқушыны дарынға айналдыра білуіміз қажет.

Қорыта келе айтарымыз, бала ағзасын қалыпты өсіру үшін мектепке дейінгі ұйымда баланың дене тәрбиесін ұйымдастыруға нұсқаушылар ерекше мән беруі керек.

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДАҒЫ ДАРЫНДЫ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ЖҰМЫСТАРДЫҢ ӘДІСТЕРІ МЕН ТҮРЛЕРІ

**Болатов Нүртілек Тұрғалиұлы
Атырау облысы, Атырау қаласы
Әл-Фараби атындағы BINOM SCHOOL мектеп-лицейінің
дене шынықтыру пәні мұғалімі**

Аннотация

Бала бойындағы дарындылық, ғылымилық қабілетін ашу, жақсы танымдық қасиеттерін зерттеу, айқындау – ең басты мәселе. Ал оқытудың түпкілікті нәтижесі – өз ойын дәлелдей алатын, жан-жақты білімді, білімін жүзеге асыра алатын, қалыптасқан өзіндік азаматтық көзқарасы бар іскер, ақылды, адамгершілігі мол тұлғаны тәрбиелеп қалыптастыру.

Оқушының дарындылығын анықтап, дамыту мақсатында әр пән мұғалімінің алдында төмендегідей мақсаттар мен міндеттер болуы орынды.

Менің ұстанымым: Егер мұғалім өн бойына, өз ісіне шәкіртіне деген сүйіспеншілікті жинақтаса ол - нағыз ұстаз.

Қазіргі кезеңде адам баласының денсаулығын сақтау өзекті мәселелердің бірі болып келеді. Өзгеріске енген экология, қоршаған орта адам баласының денсаулығына кері әсерін тигізеді. Сондықтан әр адамды мектеп кезеңінен бастап салауатты өмір салтын сақтауға үйретуіміз керек. Оқушының барлық салауатты өмір салтын сақтау негізін білу өте қажет, себебі ол тек қана мықты денсаулық үшін жауап бермейді, сонымен қатар белсенділік пен ми қабілеттерінің дамуына жауапты. Ол үшін дұрыс тамақтану, күн

тәртібін сақтау, дене шынықтыру жаттығуларын орындау және жағымсыз әдеттердің болмауы керек. Мектеп оқушыларының денсаулығына белсенді қозғалыстың жеткіліксіздігі, гигиеналық талаптардың сақталмауы, компьютер мен теледидар кері әсерін тигізеді. [1]

Дене шынықтыру сабақтары мен қатар сабақтан тыс іс-шаралар, спорттық сауықтыру жұмыстары бірталай міндеттерді атқарады. Осы міндеттердің тиімді шешімі болып сабақ жоспарының, мектеп спорттық жұмысының жоспарының дұрыс құрылуы мен ұйымдастырылуы саналады. Тек сонда ғана дене шынықтыру сабақтары мен спорт арқылы оқушының денсаулығын нығайту, дене шынықтыру құндылықтарын қалыптастыру үшін сабақ пен сабақтан тыс үрдістердің тығыз байланыста болу, оқушының жеке қабілеттерін, денсаулығын, қызығушылығын арттыру, спорттық секциялар, үйірмелер жүйесін дамыту міндеттері шешіледі. Ал оқушылардың пәнге қызығушылықтарын арттыру үшін, сабақ барысында тақырыпқа байланысты спорт түрлерінің шығу тарихын, спорт түрлері дамыған елдерді спорттың әр саласындағы белгілі спортшылар өмірін алуға болады. [2]

Оқушының жан-жақты, ой-өрісі, тұлғасы жоғары деңгейде дамуында дене тәрбиесінің алар орны орасан зор. Ал оны мектеп кезінен бастап дұрыс жолға қойса, нәтижесі жемісті болады. Әр спорттың түрі оқушылардың қызығушылығын, дене бітімін ғана дамытып қоймайды, сонымен қатар олардың ой-өрістері дамиды. Мысалы, шахмат, тоғызқұмалақ ойындары есте сақтау және математикалық қабілеттерді дамытады. «Көңілді мәре» сайысы оқушылардың ой-қабілетін, жылдамдық ерекшелігін, тез шешім қабылдауына және топтық әрекет жасауына бейімдейді..

Жалпы білім беретін мектептерде спорттық іс-шараларды ұйымдастыру жүйесі бірнеше бағыттардан тұрады:

1. Дене шынықтыру сабақтары
2. Мектептегі спорт секциялары
3. Сабақтан тыс спорттық іс-шаралар
4. Сайыс, жарыстарға қатысу. [3]

Сабақтан тыс әр түрлі спорттық іс-шараларға қатыстыру арқылы оқушылардың белсенділігін арттыру — дене шынықтыру пәнінің мұғалімінің басты мақсаттарының бірі болып есептеледі. Оқушылардың бос уақыттарын тиімді өткізу мақсатында волейбол, баскетбол, футбол, теннис үйірмелері өткізіледі. Салауатты өмір салтын насихаттау мақсатында мектепте жылына 4 рет денсаулық күндері өткізіліп тұрады.

Оқу жылының басы қыркүйек айында Республикалық «Денсаулық фестивалі» кезінде гимнастикалық жаттығулар жасалынып, жеңіл атлетикалық жүгіріс, веложүгіріс, спорт ойындары өткізіліп, жеңімпаздар мақтау қағаздарымен марапатталады.

Денсаулық фестиваліне ұстаздар, білім алушылар түгел қатысып, белсенділік танытады. [4]

Ойын технологиясын қолданғанда күтілетін нәтиже – *дене тәрбиесі* пәніне деген қызығушылықтарының артуы. Оқушы шығармашылығы, өзін-өзі басқаруы, құрметі, эстетикалық талғамы да артып келеді. *Мысалы*, дене шынықтыру сабағында *сергіту сәтін* алатын болсақ, өз тәжірибемде 2 сынып оқушылары арасында өткізген «Эстафеталық жарыстар» атты сабағымда, алдымен оқушыларға ой толғау жасау мақсатында, қазақтың ұлттық ойын түрлеріне тоқталдым, ұлттық ойындар туралы өз түсініктерін сұрай отырып, сабақ барысы кезінде орындатуды жоспарладым. Міне, осы арқылы оқушылар сабақтың жарыс түрінде *топтық ойын* әдісінде болатына көз жеткізеді. Ойлау қабілетін дамыту тұрғысында «Көңілді мәре» сайысы оқушылардың *ой-қабілетін, жылдамдық ерекшелігін*, тез шешім қабылдауына және *топтық әрекет жасауына* пәндерді байланыстыра отыра кіріктірілген сабақ көрермендердің көңілінен шықты, сабақта биология, химия, математика, сурет, алғашқы әскери дайындық пен дене шынықтыру пәндерінен құралған ойындар пайдаланылды. Сабақты қызықты өткізу үшін *мультимедиялық проектор* арқылы қазақтың ұлттық ойындарының тарихын таныстырып өтіп, жасырылған сұрақтарды табуға

машықтандыру, әр топқа белгіленген ұпай сандарына қарай бағалап отырдым. Кейін сабақ барысын: «Кім шапшаң?» бөлімі деп алып, бұл бөлімінде оқушылар белгіленген жерге дейін *эстафеталық таяқшамен* жүгіріп барып, белгілі жеріне жеткен кезде, тақтаға жазылып берілген есептерді шапшаң орындап шығып кейін қайтып келу талабы қойылды. *Оқушылардың бұл бөлімде* сабаққа деген қызығушылығының артуымен бірге машықтанады, *логикалық ойлау қабілеттері артады, қимыл-қозғалыс әрекеті дамиды.* Тәңертеңгілік бой жазу және сергіту жаттығулары мен бірге мектебімізде ұлттық өнеріміз «Қара жорға» биін жаңғырту үстіндеміз, биді сергіту, тәңертеңгі бой жазу жаттығуларының орнына да пайдалануға болатынына көз жеткіздік. Сондай-ақ «Спорт әлеміне саяхат» тақырыбында мультимедиялық проектор арқылы *3-сынып оқушылары* арасында зияткерлік ойын сабағын өткізіп оқушылардың спортқа деген қызығушылығын арттырдық. Бұл сабақта *Қазақстан спортының* алғашқы шыққан, атақты да данықты чемпиондарынан бастап қазіргі таңдағы олимпиада чемпиондары туралы викторина сайысы оқушылардың көңілінен шығып, оқушыларымыз өз елінің патриоты екендерін сабақ барысында дәлелдеп, мүдірместен жауап беруге тырысты. Сондай-ақ қатарынан үшінші жыл мемлекеттік тілдегі мектептердің арасында *ұлттық ойын және спорттық ойын* түрлерінен жарыстар ұйымдастырып жеңіпаздарды анықтап оқушылардың кішкене кезінен бастап спортқа деген қызығушылығын арттыру мақсатында тынымды еңбектер атқару үстіндеміз. [5]

Сондай-ақ мен сабақ беретін бастауыш сынып оқушылары арасында ұлттық ойын және спорттық ойын түрлерінен жарыстар ұйымдастырып, оқушылардың кішкене кезінен бастап спортқа деген қызығушылығын арттыру басты мақсатым. Мектеп-лицейде «Арқан тарту», «Қол күрес», «Асық ату» ойын түрлерінен жарыстар ұйымдастырып, ұлттық ойын өнерімізді өзге ұлт өкілдеріне насихаттау басты міндетіміз.

Ойын баламен мәңгілік өмір сүреді. Баланың өмірін қозғалыссыз елестете алмайсың. Сондықтан ұлттық ойындар балалардың қозғалу белсенділігінің дамуы, олардың денсаулығының күшеюі үшін қолайлы жағдай жасайды, сондықтан, ойын – баланың өмірінің нәрі деп білеміз.

Қазақ халқының ұлы ойшылы Абай Құнанбаев:

«Ойын ойнап, ән салмай, өсер бала бола ма?» деп айтқандай баланың өмірінде ойын ерекше орын алады. Жас баланың өмірді тануы, еңбекке қатынасы, психологиялық ерекшеліктері осы ойын үстінде қалыптасады.

Халық арасында «Денсаулық – зор байлық» деп тегін айтылмаған. Бұл арқылы халық даналығы тіршіліктің негізгі көзі осы денсаулық екенін тағы ескертеді. Адамның денсаулығы жас кезінде бастап қалыптасуы керек. Демек, кезінде ойындарды көп ойнап, жүгіріп, таза ауада жүру жас организмнің дұрыс та сергек өсуінің көзі. Онымен бірге бүлдіршіндер ойын ойнаған кезде көпшіл, Отанның болашақ азаматы болуға, халқына адал қызмет етуге бағыт алады. [6]

Ұлттық мұраның бай қазынасының бірі - халықтың ұлттық ойындары көп салалы, көп қырлы құбылыс. Ол тек ойындық сала емес, мәні жағынан да мектепке дейінгі тәрбиеленушілерінің рухани өрісі кең өсіп – жетілуіне, эстетикалық мәдениетін қалыптастыруға тәрбиелейтін негізгі құралдардың бірі.

Ұлттық ойындар – ата-бабамыздың бізге жеткен, өткені мен бүгінгі байланыстыратын баға жетпес байлығымыз, асыл қазынамыз. Сондықтан оны күнделікті оқу – тәрбие үрдісінде пайдаланудың заманға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы зор екендігі сөзсіз. [7]

Осы орайда BINOM мектеп-лицейінің базасында салауатты өмір салтын насихаттау мақсатында жаңашыл әдістегі бағдарламалардың желісінде «Sport vibe» атты спорттық, ұлттық ойындар сайысы сынып аралық топтық сайыс түрінде өткіздім.

Мектеп-лицейде өткізілетін спорттық іс-шаралар дарынды талантты балаларды анықтауға да көп көмегін береді десем де болады. Әрбір мектептің дене шынықтыру пәнінің мұғалімі өз сыныптарындағы оқушылардың қай спорт түріне бейім екенін

анықтап спорт секцияларына бағыттай алады. Спорт секцияларына қатысып спортпен әуестенген оқушыларымыз бірнеше рет мектебіміздің намысын аймақтық және облыстық жарыстарда қорғаған. Соның бірі мектеп волейбол командасы аймақтық ойындарда үнемі жүлделі орындарға ие болып келеді. [8]

Мектеп ұстаздары мен оқушылардың бірлескен жұмыс нәтижесінде мектеп оқушылары аймақтық жеңіл атлетика эстафетасында жыл ішінде 2 жүлделі орынға ие болып келді.

Дұрыс бағыт алған оқушылар оқу орындарына дене шынықтыру факультеттеріне оқуға тусуге мүмкіндіктері бар. Сонымен қатар қабілетті оқушының жоғары жетістіктерге көтеріле беруі үшін жарыстарды жиі өткізе беру керек. Бұл оқушының қабілеттерін дамытып қана қоймайды, сонымен қатар денсаулықты күшейтіп, жағымсыз қылықтардан аулақ болуға көп көмегін тигізеді. [9]

Мектебімізде беделді адамдарды еске алу, қадірлеу, мықты спортшыларды анықтау, салауатты өмір салтын, спорт түрін насихаттау мақсатында дәстүрлі іс-шаралар өткізіледі. Волейболдан дәстүрлі мектеп директоры болған Д.Скандаровты еске алу аймақтық жарысы жыл сайын өткізіліп тұрады. Екі жыл қатарынан аулымыздың тұрғыны соғыс ардагері Р.Бекмағанбетовке арналған футболдан жарыс өткізу дәстүрі қалыптасты. Мектеп оқушылары, ауыл тұрғындары арасындағы жеңіл атлетикадан эстафета жыл сайын өткізіліп тұрады. Бұл іс-шаралардың тәрбиелік мәні де өте зор. [10]

Әрбір оқушы денсаулыққа негізделген біліммен қамтамасыз етілуі керек, тек сонда ғана салауатты өмір салты дамиды. Терең біліммен қаруланған білім алушы өз денсаулығының қадірін түсініп, салауатты өмір салтын қалыптастырады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕ ТІЗІМІ

1. ҚР дене шынықтыру және спорт дамыту мемлекеттік бағдарламасы;
2. Волков Л. В. Физические способности детей, Киев-1981 г.;
3. «Мектептегі дене шынықтыру» журналдары, Алматы-2014 ж.
4. Е. Уақбаев. Қазақстанда дене тәрбиесі жүйесінің дамуы. – Алматы: Санат, 2000ж.
5. «Мектептегі дене шынықтыру» журналы, № 2, 201
6. Влияние физической культуры на здоровье младших школьников [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://videouroki.net/razrabotki/material-dlya-uchiteley-nachalnykh-klassov-vliyanie-fizicheskoy-kultury-na-zdorove-mladshikh-shkolnikov.html> (дата обращения 22.01.2020)
7. Гафурова Д.А. ВЛИЯНИЕ СПОРТИВНЫХ ЗАНЯТИЙ НА СОСТОЯНИЕ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА // Научное сообщество студентов: МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: сб. ст. по мат. XLI междунар. студ. науч.-практ. конф. № 6(41). URL: [https://sibac.info/archive/meghdis/6\(41\).pdf](https://sibac.info/archive/meghdis/6(41).pdf) (дата обращения: 22.01.2020)
8. Двигательная активность в начальной школе [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://65-school.ru/vneklassnaya-rabota/dvigatel'naya-aktivnost-v-nachalnoj-shkole.html> (дата обращения 22.01.2020)-3
9. Пралиев С.Ж. «Ұлттық тәрбие және жаһандану», Егемен Қазақстан, 25 желтоқсан 2009 .
10. Елубаев А.О. Дарынды оқушыларды тану ерекшелігі – Дарын, 2009. №5, 112-116б

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНДА ЖЫЛДАМДЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ

Кулов Мурат Ахметович,
Егінбай Бейсембай Жақсылықұлы
Ақтөбе қаласы
Қ.Сәтбаев атындағы орта мектеп-лицейінің
дене шынықтыру пәні мұғалімдері

Аннотация: 5,6,7,8,9,10,11-сынып оқушыларының дене шынықтыру дайындығын анықтау, жылдамдық қабілеттерін дамытуға бағытталған түзету жұмыстарын жүргізу, үй тапсырмасы жүйесін құрудың жалпы стратегиясын белгілеу, жылдамдық қабілеттерін дамытуға бағытталған сабақтарға қажетті жаттығуларды енгізу, дене шынықтыру деңгейін жоғарылататын жүктемені анықтау, қозғалыс ойындарын, жылдамдық қабілеттерін дамытуға бағытталған мәселелер қарастырылады.

Кілт сөздер: қимыл-қозғалыс, реакция, физикалық қасиет, жасөспірім, жылдамдық.

Бірінші және, мүмкін, басты міндет - балалардың мектепте оқып жүрген кезінде меңгеретін қимыл-қозғалыс дағдыларын меңгерумен ұштастыра отырып, жылдамдық қабілеттерін (реакция жылдамдығы, қозғалыс жиілігі, дара қозғалыс жылдамдығы, тұтас қозғалыс жылдамдығы) жан-жақты дамыту қажеттілігі. Сондықтан мен үшін мұғалім ретінде орта мектеп жасын жіберіп алмау маңызды.

Екінші міндет - балаларды, жасөспірімдерді және жасөспірімдерді спорт түрлеріне мамандандыруда жылдамдықты жоғары және тіпті максималды дамыту қажеттілігінен туындайды, мұнда жауап беру жылдамдығы немесе әрекет ету жылдамдығы үлкен рөл атқарады (спринттік қашықтыққа жүгіру, спорттық ойындар, жекпе-жек, шанамен сырғанау, бобслей және т.б.)

Бұл мақала тақырыбы қазіргі әлемде жоғары өзектілікке ие. Жасөспірім балалардың көпшілігі спортта мақсат қоймайды, физикалық қасиеттерін дамытпайды, соның салдарынан кейіннен бүкіл тірек-қимыл аппараты зардап шегеді. Жақсы дене шынықтыру дайындығы оқушылардың оқу іс-әрекетінің барлық түрлерінде жоғары тиімділіктің негізі болып табылады. Жалпы дене шынықтыру дайындығының деңгейін арттыру шаршаудың дамуын бәсеңдетеді және мектеп оқушыларының жұмысын өнімді етеді. Мектеп жасының бір қызығы, дәл осы уақыт қимыл-қозғалыс қасиеттерін дамытуға ең қолайлы. Дегенмен, мектептегі білім берудің әртүрлі кезеңдерінде бұл қасиеттерді дамытудың өзіндік ерекшеліктері бар. Мектеп оқушыларында жылдамдықтың дамуы күш сияқты айқын көрінбейді және ертерек аяқталады. Қозғалыс қасиеттері дербес ұғымдар ретінде ажыратылғанымен, олардың өздігінен емес, белгілі бір іс-әрекетте көрінетінін есте ұстаған жөн (Ломейко В.Ф., 1980). [5]

Ең маңызды физикалық қасиеттердің бірі жылдамдық – адамның берілген шарттар үшін ең аз уақыт аралығында қимыл-қозғалыс әрекеттерін орындау қабілеті. Бұл тұжырымдама адамның белгілі бір нақты жағдайларда белгілі бір тітіркендіргішке жоғары қозғалыс жылдамдығымен лезде әрекет ету қабілетін анықтайды, бұл елеулі сыртқы қарсылық болмаған кезде, бұлшықеттердің жұмысын күрделі үйлестіру кезінде орындалады. берілген шарттар үшін ең аз уақыт аралығы және үлкен энергия шығынын қажет етпейді. Және дәл осы физикалық сапаны дамыту ең қиын.

Жаттығу іс-әрекетінде жылдамдықтың жоғарылауына жылдамдық қабілеттерінің өзіне әсер ету арқылы ғана емес, сонымен қатар қозғалыс техникасын жетілдіру, жылдамдық-күш, күш қабілеттерін, жылдамдыққа төзімділікті және т.б. тәрбиелеу арқылы қол жеткізіледі. жылдамдықтың белгілі бір қасиеттерінің көрінісі тәуелді болатын факторларды жақсарту арқылы. Мектеп оқушыларының бойында жылдамдықты дамытуға деген көзқарасым дәл осыған негізделген.

Мектеп оқушыларында жылдамдықты дамытудың практикалық ерекшеліктеріне тоқтала кетсем, жоғарыда айтылғандай: дене белсенділігінің әртүрлі түрлерінде жылдамдықтың көрінуінің элементарлық формалары әртүрлі комбинацияларда және басқа физикалық қасиеттермен және техникалық әрекеттермен бірге әрекет етеді. Бұл жағдайда жылдамдықтың жан-жақты көрінісі орын алады. Оларға біртұтас қозғалыс әрекеттерін орындау жылдамдығы, максималды жылдамдықты мүмкіндігінше тез алу мүмкіндігі және оны ұзақ уақыт бойы ұстап тұру мүмкіндігі жатады. Дене шынықтыру жаттығулары үшін адамның орындау жылдамдығының маңызы зор тұтас қозғалыс әрекеттері жүгіру, жүзу, шаңғымен сырғанау, веложарыс, ескек есу және т.б., оның көрінуінің қарапайым формалары емес. Дегенмен, бұл жылдамдық адамның жылдамдығын тек жанама түрде сипаттайды, өйткені ол жылдамдықтың даму деңгейімен ғана емес, сонымен қатар басқа факторлармен, атап айтқанда, іс-әрекетті меңгеру техникасымен, үйлестіру қабілеттері, мотивация, ерік-жігер қасиеттері және т.б. [2]

Мектеп жасындағы балаларда жылдамдықты дамытудың негізгі құралдарының бірі болып табылады жүгіру сипатындағы ең қарапайым жылдамдық жаттығуларын қолдану. **Сондай-ақ,**

- мектеп оқушыларының бойында жылдамдықты дамытудың тиімді құралдары ашық және спорттық ойындар;
- жылдам қимылдарды орындау қабілетін дамытатын жаттығулар;
- қысқа қашықтыққа жүгіру;
- эстафеталар;
- секіру;
- гимнастикалық және акробатикалық жаттығулар.

Әдістерге мыналар жатады: қозғалыстың максималды жылдамдығын орнату арқылы әрекеттерді қайталау әдістері; арнайы жасалған жағдайларда берілген бағдарлама бойынша жылдамдықтар мен үдеулерді өзгерте отырып, ауыспалы (ауыспалы) жаттығу әдістері.

Жылдамдыққа бағытталған ойын тапсырмаларын тәжірибеде қолдану, атап айтқанда жүгіру және секіру элементтері бар эстафеталар, ашық ойындар, сондай-ақ жылдамдыққа бағытталған дене шынықтыру жаттығуларының кешендері мынаны көрсетеді.

Оқушылардың жылдамдық көрсеткіштері айтарлықтай жақсарады, сонымен қатар оқушылар оқу үдерісіне белсене араласады және мұғалімнің тапсырмаларын үлкен ықыласпен орындайды. Мен жұмыстың негізгі әдістерін айналмалы, ойындық және бәсекелік түрде қолданамын.

Жылдамдық қасиеттерін дамытуға арналған жаттығулар жүйесі.

Қозғалыс сапасы ретінде жылдамдықты дамыту құралдары жылдамдық жаттығулары болып табылады. **Оларды үш негізгі топқа бөлуге болады.**

Бірінші, дене шынықтыру сабақтарында ең көп қолданылатын жаттығулар жылдамдық қабілеттерінің барлық негізгі компоненттеріне кешенді әсер ету. Бұл ең алдымен спорттық және ашық ойындар, эстафеталар, кедергілер жолдары, жекпе-жек өнері.

Екінші топ, оған жылдамдық қабілеттерінің жекелеген компоненттеріне бағытталған жылдамдық жаттығулары кіреді.

Үшінші топ, жаттығулар арқылы қалыптасатын ең ауқымды:

- а) жылдамдыққа және барлық басқа қабілеттерге (жылдамдық пен күш, жылдамдық пен үйлестіру, жылдамдық пен төзімділік) байланысты әсерлер,
- б) жылдамдық қабілеттеріне және қимыл-қозғалыс әрекеттерін жақсартуға (жүгіру, жүзу, спорттық ойындар және т.б.) байланысты әсерлер.

Жылдамдықты дамытуға арналған жаттығулар

1. 20-30 м жылдамдықпен жүгіру.
2. Төмен старттан 30, 40, 60 м кесінділердің шекті және шекті жылдамдығымен жүгіру.

3. Мүмкіндігі шектеулі немесе азайтылған эстафета; міндет – серіктестен қашу немесе оны қуып жету.
4. 20, 30, 50 м қашықтықта күші әртүрлі серіктестермен команда бойынша төменнен бастап уақытқа жүгіру.
5. Бірғақты тыныс алумен ұштастыра отырып, максималды қозғалыс жиілігімен гимнастикалық қабырғаға тірелген қолмен орнында жүгіру. Жаттығулардың ұзақтығы 5, 10, 15 секунд.
6. Жылдам жүгірумен эстафеталар.
7. Жамбасты жоғары көтеріп жүгіру. 10-15 секунд орындау.
8. Түзу сызықпен жылдамдықпен жүгіру (10-20 м). Жылдамдықтың максимумға дейін жоғарылауымен үдеу.
9. Серіктестің қарсылығын жеңе отырып, төменнен бастап жүгіру.
10. Жоғары старттан 10-30 м жүгіру. Старттан кейінгі қадамдардың жоғары жиілігіне байланысты жылдам үдеуге қол жеткізу. [4]

Реакция мен қозғалыс жылдамдығын дамытуға арналған жаттығулар

1. Заттарды қолмен алып, команда бойынша жартылай еңкеюден жоғары секіру. Командалар арасындағы интервалдар "Назар аударыңыз!" және "Наурыз!" 1-ден 5-7 секундқа дейін. "Марш!" командасының көлемі де өзгеруде.
2. Дұрыс тыныс алумен ұштастыра отырып, максималды жылдамдықпен қолмен жүгіру қимылдары. Жүгіру ұзақтығы 5, 10, 15, 20 секунд.
3. Дұрыс тыныс алумен ұштастыра отырып, қозғалыстың максималды жиілігімен кедергіге қарсы қолмен орнында жүгіру. Жаттығулардың ұзақтығы 5, 10, 15, 20 секунд.
4. Шалқасынан жатып, үлкен амплитудасы бар аяқпен жүгіру қимылдары.
5. Секіру кезінде серіктес лақтырған допты ұстап алып, жерге қонбай тұрып кері лақтыру.
6. Допты жоғары лақтырып, 360 градусқа бұрылып, оны ұстаңыз.
7. Жоғары секіруде қолды алға және артқа шапалақтау, аяқты аяққа екі рет тигізу.
8. Ойын кезінде (футбол, волейбол) мұғалімнің арнайы нұсқауы бойынша еңкейіп отыру жағдайын тез қабылдаңыз.
9. Бастапқы сигнал бойынша орындау (жоғары, төмен).
10. Қозғалыс ойындары, жылдамдық қабілеттерін дамытуға арналған эстафеталар

"Үшінші артық". 10-12 адам ойнайды.

Дайындық. Сайттың ортасында диаметрі 8-10 м шеңбер сызылады. Ойыншылар жұппен (бір-бірінің басының артқы жағында) шеңбер бойымен 1-2 м қашықтықта орналасады. Жаттықтырушы екі жүргізушіні тағайындайды: қашып бара жатқан және қуып жететін.

Ойынның сипаттамасы. Дыбыстық сигнал бойынша қашқан адам қуып жетушіден "кетуге" тырысады, содан кейін күтпеген жерден жұптардың бірінің алдына шығады. Артта тұрған адам тез қашып кетеді. Артқы ойыншы қуып жетсе, ойынды қызықтырақ өткізуге болады.

Ережелер. Ойыншылардың басқа ойыншылардың қолдарын (немесе басқа дене мүшелерін) ұстауға құқығы жоқ. Артта тұрған адам қашып бара жатқан адам жұптың алдында тұрғанға дейін бастай алмайды. Қашқан адам шеңбер бойымен жүгіре алмайды, әйтпесе ол қуып жетеді.

Нұсқа. Жұптасып тұрғандар аяқтарын кең жайып қояды, ал қашып бара жатқан адам олардың арасына кіріп кетуі керек.

Мақсаты. Ойын жүгірудің моторикасын, реакция жылдамдығын және жүгіру жылдамдығын, ептілігін арттыруға ықпал етеді.

"Қарсыластың допының артында". 6-10 адам ойнайды.

Дайындық. Ойыншылар 3-5-тен екі командаға бөлінеді адам.

Ойынның сипаттамасы. Сигнал бойынша бірінші ойыншылар соққымен көтеріледі аналар допты мүмкіндігінше "алаңға" және өздеріне жібереді қарсыластың допына асығыңыз. Оны меңгергеннен кейін олар жүгіреді кері қайтарылады. Айды

бірінші болып алған ойыншыонда 1 ұпай, екіншісі — 0 ұпай алады. Осыдан кейін, белгілі болғандайбөлінген сигналға - соққыны басқа жұп ойыншылар жасайды және т.б. Көп ұпай жинаған команда жеңіске жетеді.

Ережелер. Соққыдан кейін өзіңе қайта тиісуге болмайды доп, қарсыласқа кедергі жасау. [1]

«Жылы-жылы» ойыны

Жылдамдық қабілеттерін дамыта отырып, мен балаларға қол жетімді тестілерді қолдана отырып, оқушылардың дене дайындығының жеке деңгейін бағалаймын. Тестілеу нәтижелері маған бағдарламалық материалдың қаншалықты тиімді пайдаланылып жатқанын көруге және жасөспірімнің нашар немесе жеткіліксіз дамыған жылдамдық қабілеттеріне мақсатты түрде әсер етуге мүмкіндік береді. Мен негізгі тестілеуді жылына 2 рет өткіземін (қыркүйектің екінші жартысы мен мамырдың ортасы).

Оқушылардың шапшаңдық қимыл реакциясысының, жекелеген қозғалыстардың жылдамдығымен, әлденеше рет қайталанатын қозғалыстардың жиілігімен анықталады. Реакциялар қарапайым және күрделі болып бөлінеді. Қарапайым реакция алдын ала белгілі қозғалысқа, сонымен бірге алдын ала белгілі, бірақ тосыннан пайда болатын сигналға орай әрекет етуден көрініс табады мысалы, балалар үшін жүгіріп өту ойынындағы «Жүгірі!» деген сигнал. Күрделі реакция – бұл қозғалыстағы объектіге реакция және таңдау реакциясы. Мектеп жасына дейінгі балалар үшін қозғалыстағы зат реакциясын сезудің қарапайым формасы қолайлы мысалы, доп ойнау, бір – біріне доп лақтыру, тордан асырып лақтыру, т.с.с. болады. Шапшаңдық балаларды негізгі қозғалыстарға үйрету процесінде дамиды. Е.Н.Вавилованың деректеріне қарағанда, шапшаңдық қабілетін дамыту үшін тез және жай жүгіру жаттығуын қысқа аралыққа ең жоғары қарқынмен жүгіруден неғұрлым байыпты қарқынға көшумен алмастыруды пайдалану керек. Әр түрлі қарқынмен жаттығуларды орындау балалардың ұсынылған қарқынға сәйкес сан алуан бұлшық ет күшін жұмсай білуін дамытуға көмектеседі. Сабақтарда және ойнау әрекетінде күрделенген стартты жағдайдағы отырып, жүрелей отырып, бір тізерлеп тұрып және т.б. жүгіру қолданылады. Шапшаңдықтың дамуына қозғалысы көп ойындар да көмектеседі. Бұл ойындарда бала сигнал бойынша жылдамдық тапсырмасын орындай отырып, қимыл – өзғалыс сипатын, жағдайдың өзгеруіне байланысты оның шапшаңдығын өз бетімен өзгерте алады мысалы, жетекшінің қағып алу, қуып жету және т.б. кезіндегі әрекеті.

Баланың дұрыс қимыл реакциясы қозғалыстағы заттың қағып алынатын бағыты мен жылдамдығын, аралық пен оның жақындау уақытын ескере отырып, тез барлай білумен анықталады. Бұл жүйке процестерінің ширақтығын белгілі дәрежеде дамытуды талап етеді және көз өлшемі бағалауына көмектеседі. Мұның бәрі өзгеріп отыратын жағдайда баланың дұрыс бағдар ұстауына мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Вербицкий Г.И. Жасөспірімдерде физикалық қасиеттерді дамытудың ең жақсы уақыты қашан. Мектептегі ФК, No3, 1973. 4-5 бастап.
2. Гендельман А.Б., Смирнов К.М. Мектеп жасындағы балалардың дене тәрбиесі. М.Фис, 1960. 110-115 аралығында.
3. Гирис В.М. Садовский Ф.Н. Дене шынықтырудың кейбір тестілерінің көрсеткіштерінің сенімділігі туралы. Жасөспірімдер спорты мәселелері бойынша бүкілодақтық конференция материалдары М., 1969, ГУЦЛИФК. 14-16 аралығында.
4. Кузнецова З.Н. Оқушылардың қимыл-қозғалыс қасиеттерін дамыту. М, Ағарту, 1983. 4-48, 131-158 беттер.
5. Солникова Г.Н. Мектеп оқушыларының дене дамуы. М., Ағарту, 1968. 86-125 бб.
6. Лях В.И. 1-11 сынып оқушыларына арналған дене шынықтырудың кешенді бағдарламасы, М. 2008.

СЕКІРУ ӘДІСТЕРІН ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНУ

Отарбаев Жігер Галимжанұлы,

Тажмуканов Нурбол Айбекулы

Ақтөбе қаласы

Қ.Сәтбаев атындағы орта мектеп-лицейінің

дене шынықтыру пәні мұғалімдері

Секірудің - көптеген түрлері бар. Солардың ішіндегі ең қарапайымы - бір орында ұзындыққа секіру. Секірудің бұл түрі кезінде дененің оң жақ және сол жақ жартылары тепе- тең қозғалады. Аяқ алдын-ала бүгіледі, осы кезде бұлшық еттер жиырылып осы төменгі жақтың барлық бөліктері жазылады, соның нәтижесінде дене әуеге көтеріле лақтырылады, сөйтіп ытқы алған бұрышына сәйкес өзінің ауырлық орталығымен доға сызық (парабола) бойымен ұшады. Физикалық дене үшін де, жануарлар организмі үшін де дененің ауырлық орталығы ұшатын деңгейі мен ауырлық орталық ытқы алатын бұрышы бірдей болады. Бұл байланыстылық мынада, егер ауырлық орталық тірек бетінен оған 90^0 бұрыш жасай ытқитын болса, онда дене есеппен жоғары көтеріле де, қайтадан сол өз орнына түседі. Егер серпу 45^0 -қа келсе басқа жағдайлар бірдей болғанымен ұшу қашықтығы ең көп болады. Егер, бұл бұрыш 45^0 -тан үлкен, бірақ 90^0 -тан кіші болса, ұшу төменде, түсу қашықтығы да алыс болмайды. Бірақ, іс жүзінде бірқатар қосымша жағдайлардың ырқ ұшу қашықтығын алыстатуға мүмкіндік бар. Мысалы, қашықтыққа жүріп барып секіретін болса 45^0 -тан аз бұрыш жасай секіргеннің өзінде барынша алысқа ұшып түсуге болады. Бұлай болатын себебі - екпінімен секіргенде ытқы бағыты ғана емес, сонымен бірге дененің екпін алар алдындағы әрекет қимылында үлкен маңызы соққан жел мен арттан қуалай соққан жел де әсер етуі мүмкін. Секірдің қандай түрі болмасын солардың біреуін орындаған кезде негізгі әсер ететін күштер - жерден күш ала тіреніп жылжып кету күші мен дененің өзінің ауырлық күші болып саналады. Ауырлық орталықтың қалықтау жолын осы екі күштің шамасы мен бағытына байланысты тең әрекет ететін қалықтау жолы деп есептеуге болады. Бүкіл секірісті негізгі төрт кезеңге бөлуге болады. Олар: дайындық кезеңі, ытқы кезеңі, ауада қалықтау және жерге түсу кезеңі деп аталады. Дайындық кезеңі - тізені бүгуден және осымен бірге мезгілде ауырлық орталық тігінің алға, тірек ауданының шетіне қарай аусуынан басталады. Ытқы кезеңі - немесе ырғу кезеңі аяқ буындарының бірден тез жазылуынан тұрады. Буындардың осындай шапшаң жазылуы нәтижесінде тіреніп жылжуы дененің ауырлық орталығына беріледі, сөйтіп осының ізінше қалықтау кезеңі басталады. Ытқы сәті өте - мәте жауапты сәт болып табылады, өйткені бүкіл дене бұлшық еттерінің; солардың ішінде аяқ бұлшық еттерінің барынша жиырылуын талап етеді. Табандағы барлық бұлшық еттер жиырылып, балтырдың артқы және сыртқы бетіндегі бұлшық еттер, санның төрт басты бұлшық еттердің бастары ұршық буынының артындағы бұлшық еттер күшті жиырылады. Қалықтау - кезде дененің ауырлық күшінің доға сызық (траекториясы) алдын - ала (тықу кезеңінде) берілгендіктен оның тек сырттан әсер ететін күш арқылы ғана (мысалы, қарсы алдынан соққан неме жолай соққан желдердің күшімен ғана) өзгертуге болады. Секірудің әдетегі жағдайлары кезінде сыртқы күштер денеге айтарлықтай әсер етпейді. Бірақ бұлшық еттердің қозғалыстары арқылы дененің қалпын оның өз ауырлық орталығының қалықтау деңгейін өзгертуге болады. Дененің көлденең немесе бүгілу қалыптарын келтіруге мүмкіндік бар. Дененің қалпын осылай өзгерту арқылы дәл осы траекторияда қалықтау биіктігі мен қашықтығы белгілі дәрежеде арттыруға немесе азайтуға болады. Таяқшадан асып секірген уақытта дененің бұғу арқылы дененің таяқшадан үстімен өтсе де оның ауырлық орталығын таяқшаның астынан өткізуге болады дейтін пікір бар. Теориялық тұрғыдан бүкіл дененің қозғалысы мен оның ауырлық орталығының қозғалысы арасындай мұндай ара қатынасты мүмкіндеуге болады. Секірген кезде қолдарды қозғалтудың белгілі маңызы бар. Егер түрегеп тұрып қолды шапшаң әрі күшті

сермейтін болса, онда бүкіл дененің қозғалысын орын ауыстырып байқауға болады. Қолдарын жұлқып сермеу арқылы спортшы дене өз қалпын қозғалыстарға келтіреді. Сөйтіп солжақ қолдың салмағы дененің салмағынан көп болмағанымен бүкіл дененің, массалық екпінімен жеңеді. Сол себептен секірудің ытқу кезеңінде сермеуі дененің жалпы ауырлық орталығының траекториясы біраз әсер етеді. Қалықтау кезеңінде бүкіл дене өз қалпын ештеп өзгертеді. Егер ұзындыққа секірудің ытқу сәті кезінде ауырлық орталығының тік сызығы тірек ауданының алдынан өтетін болса, жерге түсу сәтінде ол оның арт жағынан өтеді. Секіру жерге түсу кезеңімен - аяқталады. Жерге түсу кезінде аяқтың бұлшық еттері дене жерге түскенде алатын соққыны жеңілдету жұмыстарын атқарды. Жерге түсу кезінде кезінде аяқ тиетін жер немесе алаң ауырлық орталығының қалықтау доғасының жалғасына орналасса ғана тепе - теңдік сақтауға болады. Басқаша айтқанда, бұл жалғас жерге түсу алаңының ішімен өтуге тиіс. Әдетте ұзындыққа секіруге кезде жерге алдымен өкше тиеді, соның салдарынан аяқ басының солқылдақтық қасиеті толық пайдаланылады. Жерге аяқтың ұшымен түсу аяқ басын қатты бүгуді талап ететіндіктен іс жүзінде оны орындау мүмкін емес. Ытқу сәтінде қолдың жоғары қарай сілтенуі демді ішке қарай алуға ықпал етеді, қалықтау кезінде тыныс біраз тоқталып қалатыны байқалады, ал жерге түсу кезеңі демді іштен шығаруға ықпал етеді. Дененің айналма қозғалыстардың тәнтанулық сипатамасы - біз жоғарыда айтқандай дененің үдемелі қозғалысынан басқа айналма қозғалыстары да болады. Мұндай қозғалыстар кезінде бүкіл дене өзінің жекелеген нүктелерімен кейбір біліктердің маңында сызып шығады. Айналмалы қозғалыстар көбінесе гимнастикада, коньки мәнерлеп тебуда, суға секіруде және тағы басқа спорт түрлерінде кездеседі.

Жүгірудің мақсаты - қозғалысты бақылауға ала отырып, жоғарғы жылдамдыққа жеткізу. Мықты спортшыларда жүгіру адымдарының саны 38 - 39 м. ұзындықта 18 - 24-ге жетеді, әйелдерде 32 - 42 м. ұзындықта 16 - 22-ге жетеді. Спортшылардың арнайы жүгіру дайындығының дәрежесін, көбінесе, жүгіру кезіндегі неғұрлым көп жүгіру адымдары анықтайды. Арнайы жүгіру дайындығының деңгейіне ұзындық пен жүгіру жылдамдығының байланыстылығы жатады. Екпінмен жүгіріп, ұзындыққа секіруді төрт бөлікке бөлуге болады: екпін алу, серпілу, ұшу және түсу. Жүгіру дәлдігі стандартты ұзындықпен жүгірудің барлық бөліктерінде жүгіру адымдарының қарқынын 3,1% азайтуға байланысты (С.Монастырев, 1987). Екпін алу. Жүгірудің алғашқы жағдайы маңызды рөл атқарады, ол секірушінің жағдайымен іс-қимылының тұрақтылығымен сипатталады. Жүгірудің алғашқы нұсқасы бірнеше түрлі (орыннан жүгіріп келіп, т.б.). Орыннан екпін алғанда - бір аяғы алда және жеңіл жүгіру арқылы қозғалыс жасау неғұрлым көп қолданылады. Жүгірудің орта тұсында бірте-бірте тіктеліп, (75-80°) қолмен аяқтың амплитудасы арта түседі. Жүгірудің соңында дене тік қалыпқа көшіріледі. Соңғы адымға дейін жүгірудің дұрыс техникасын сақтау, итерілу кезінде серпілу сезімін және қозғалғанда өзіне өзі бақылау жасай білу аса маңызды. Тәжірибелі секірушілер жүгірудің соңғы 3 адымында қозғалыс қарқынын арттыра түседі. Бүгінгі таңда жүгірудің төрт нұсқасы қолданылады: жүгіруді бірте-бірте арттыру: тез, жедел, бастау, орта тұста сенімді жүгіру және жүгірудің соңында жылдамдықты арттыра түсу: тез, белсенді басталу, содан кейін орта тұста жылдамдықты үдемелеп арттыру, қозғалу амплитудасын арттыру және жүгірудің соңында жылдам жүгіріп өту. Екпін алудың бастапқы кезін орындағанда, ең маңыздысы, ол белгіленген аяқты бақылау белгісіне қою маңызды. Бір есте сақтайтын нәрсе, егерде екпін алу адымы тақ болған жағдайда бақылау белгісіне серпілетін аяқ қойылады және қозғалысты сермелетін аяқ бастайды. Екпін алудың бастапқы сәтінен бастап жылдамдықты алу басталады. Секірушінің жүгіру әдісі, қысқа қашықтыққа тік жолмен жүгіруге ұқсас келеді. Қол және аяқ қозғалысы ауқымды дененің еңкею бұрышы 80 градусқа жетеді, екпін алудың соңына қарай дене түзеледі.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Дене тәрбиесі. Әдістемелік құрал Г.Маковецкая, Т.Васильченко, О.Меркель. Алматы кітап 2009ж.
2. Қ.Р. үздіксіз білім беру жүйесінде “Салауатты, денсаулықты сақтау бағдарламасы бойынша салауатты өмір салтын қалыптастыру” тұжырымдамасы. – Валеология, дене тәрбиесі, 2003. №1.
3. Брусиловский М.В. Қазақстандағы дене тәрбиесі және спорт очерктері». Алматы, «Кітап», 2001.

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕРІ

Ақмұрзин Нұрсұлтан Кенжетайұлы

Ақтөбе қаласы

№69 жалпы білім беретін орта мектебінің дене шынықтыру пәні мұғалімі

Аннотация

Дене шынықтыру пәні – денсаулықты сақтау мен физикалық дамуды қамтамасыз ететін маңызды элементтердің бірі. Қазіргі заманда, қоғамның динамикалық дамуы мен технологиялардың үнемі өзгеріп отыруы дене шынықтыруды оқыту тәсілдеріне жаңаша көзқарас қажет етеді. Бұл мақала дене шынықтыру пәнін оқытудың заманауи тәсілдерін қарастырады, оның ішінде инновациялық әдістер мен техникаларды қолдануды, студенттердің мотивациясын арттыруды және жаңа технологиялардың рөлін талдайды.

Кілт сөздер: Интеграция, Вертуалды шындық, Геймификация, Мотивация

Аннотация

Дисциплина физического воспитания является одним из важных элементов, обеспечивающих здоровье и физическое развитие. В современное время динамичное развитие общества и постоянно меняющиеся технологии требуют нового подхода к обучению физическому воспитанию. В данной статье рассматриваются современные подходы к обучению физическому воспитанию, в том числе использование инновационных методов и приемов, мотивация учащихся, а также роль новых технологий.

Ключевые слова: Интеграция, Виртуальная реальность, Геймификация, Мотивация.

Annotation

The discipline of physical education is one of the important elements that ensures health and physical development. In modern times, the dynamic development of society and constantly changing technologies require a new approach to teaching physical education. This article examines modern approaches to teaching physical education, including the use of innovative methods and techniques, student motivation, and the role of new technologies.

Keywords: Integration, Virtual Reality, Gamification, Motivation.

Мақсаты – дене шынықтыру пәні бойынша оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға арналған әдіс-тәсілдерді жинақтау

1. Технологиялардың интеграциясы

Заманауи технологиялардың дене шынықтыру сабақтарында қолданылуы оқу процесін тиімдірек әрі қызықтырақ етеді. Мысалы: Жетілдірілген фитнес-трекерлер мен смартфон қосымшалары арқылы оқушылардың дене белсенділігін бақылауға болады. Бұл құралдар жүрек соғу жиілігін, калория шығынын және басқа да физиологиялық көрсеткіштерді бақылауға мүмкіндік береді. Вертуалды шындық (VR) технологиялары спорттық жаттығуларды симуляциялауға, техниканы дұрыс үйренуге көмектеседі. VR

көмегімен спорттық жағдайлар мен техникаларға виртуалды түрде тренировка жасауға болады.

2. Жеке көзқарас және адаптивті тәсілдер

Әр оқушының дене дайындығы, денсаулығы мен мотивациясы әртүрлі болғандықтан, жеке көзқарасты дамыту маңызды. Жеке жаттығу бағдарламалары оқушылардың физикалық жағдайына және мақсаттарына сәйкес әзірленеді. Бұл әдіс жеке тұлғаға арналған тиімділікті арттырады.

Адаптивті тәсілдер денсаулығы шектеулі немесе физикалық мүмкіндіктері әртүрлі оқушылар үшін қолайлы болып келеді. Әр оқушының жеке қажеттіліктеріне жауап беретін арнайы бағдарламалар мен жаттығулар ұсынылады.

3. Мотивация және қызығушылықты арттыру

Оқушылардың мотивациясын арттыру үшін әр түрлі әдістер қолданылады: Геймификация элементтері сабақтарға ойындық элементтер қосу арқылы қызығушылықты арттырады. Мысалы, физикалық жаттығулар мен спорттық ойындарды ойын форматында өткізу. Қызықты жарыстар мен челленджер оқушыларды ынталандыру үшін ұйымдастырылады. Бұл топтық немесе жеке түрде болуы мүмкін, мысалы, фитнес-челленджер, спорттық турнирлер.

4. Интерактивті әдістер мен жаттығу түрлері

Қазіргі заманғы дене шынықтыру сабақтарында интерактивті әдістер мен жаттығулар жиі қолданылады: Командалық жаттығулар мен ойындар оқушылардың бірлескен жұмысын дамытады және әлеуметтік дағдыларын жетілдіреді. Бұл әдістер командалық рухты қалыптастыруға көмектеседі.

Функционалды тренинг мен кроссфит сияқты заманауи жаттығу әдістері дененің барлық бұлшықет топтарын кешенді түрде дамытуға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Дене шынықтыру пәнін оқытудың заманауи тәсілдері физикалық белсенділікті арттырумен қатар оқушылардың жеке қажеттіліктеріне сәйкес келетін тиімді әдістерді ұсынады. Технологиялардың, жеке көзқарастың және мотивациялық әдістердің интеграциясы оқу процесін жақсартып, студенттердің денсаулығы мен физикалық дамуын қолдайды. Бұл өзгерістер дене шынықтыру пәнінің маңыздылығын арттырып, оны заманауи талаптарға сай етуге мүмкіндік береді.

ТҮРЛІ-ТҮСТІ ӘЛЕМ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАР КӨЗІМЕН. БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ. ТИІМДІЛІК

Каскирбаева Жулдиз Мырзаливна

Ақтөбе қаласы

**№31 қазақ орта мектебінің бейнелеу өнері,
көркем еңбек пәндерінің мұғалімі, педагог-зерттеуші**

Аннотация

*"Children should live in a world of beauty,
fairy tales, music, fantasy and creativity "*
Sukhomlinsky V.A

How often, when we say the phrase "Children draw", we do not think about what they draw, how they see and perceive this world, in what colors they reproduce what they have seen.

Our world is very diverse - from bright greenery in spring and summer to dull colors of autumn and winter, and we must try to convey to children all this palette of our world in which they will live.

Modern education focuses on the development of an integral personality, in harmony with the surrounding world, living with a sense of modernity, flexibly orienting itself in new

conditions and striving to maximize the realization of its capabilities in society. Artistic and aesthetic education should contribute to the formation of national identity, respect for the historical and cultural heritage of the Turkic peoples, and their country of Kazakhstan, Turkmenistan, Kyrgyzstan, etc., the whole world as a whole.

In this regard, the following tasks are set for students in fine arts lessons: to promote the holistic attitude of students, the perception of spiritual and aesthetic values, fine arts, poetry and prose, music, in rituals, in their native nature. Contribute to the formation of an emotional-value vision of the world around, the development of observation, historical memory, special thinking skills, determined by the comprehension of art as a special type of artistic creation.

Excursions to local history museums, art galleries, help to instill in students a living love for the Motherland through the creative heritage of their people, give the knowledge without which it is impossible to preserve cultural monuments.

The role of the teacher is not only to give certain skills and abilities, but the main thing is to help the child see the world, experience beauty with him, instill in him confidence in his abilities and ignite the fire of creativity.

Our task is to help them to live comfortably and comfortably in this world that surrounds us all our lives.

*"Балалар сұлулық әлемінде өмір сүруі керек,
ертегілер, музыка, қиял және шығармашылық"*

В.А. Сухомлинский

"Балалар сурет салады" деген тіркесті қаншалықты жиі айтсақ, біз олардың не салатыны, бұл әлемді қалай көретіні және қабылдайтыны, көргендерін қандай түстермен қайталайтыны туралы ойламаймыз.

Біздің әлем өте алуан түрлі – көктем мен жазда жарқын жасылдан бастап, күз бен қыстың күңгірт түстеріне дейін, біз балаларға өмір сүретін әлемнің барлық палитрасын жеткізуге тырысуымыз керек.

Қазіргі білім беру қоршаған әлеммен үйлесімді, қазіргі заман сезімімен өмір сүретін, жаңа жағдайларға икемді бағдарланған және қоғамда өз мүмкіндіктерін барынша іске асыруға ұмтылатын біртұтас тұлғаның дамуына басымдық береді. Көркемдік-эстетикалық білім ұлттық сана-сезімді қалыптастыруға, түркі халықтарының және өз елінің Қазақстан, Түркіменстан, Қырғызстан және т.б. тарихи және мәдени мұрасын құрметтеуге, бүкіл әлемнің қалыптасуына ықпал етуі тиіс.

Осыған байланысты бейнелеу өнері сабақтарында оқушылардың алдына мынадай міндеттер қойылады: оқушылардың тұтас дүниетанымын, рухани-эстетикалық құндылықтарды, бейнелеу өнерін, поэзия мен прозаны, музыканы, салт-дәстүрлерді, туған табиғатты қабылдауға жәрдемдесу. Қоршаған әлемнің эмоционалды-құндылық көзқарасын қалыптастыруға, байқағыштықты, тарихи есте сақтауды, өнерді көркемдік шығармашылықтың ерекше түрі ретінде түсінумен анықталатын ерекше ойлау дағдыларын дамытуға ықпал ету.

Өлкетану мұражайларына, сурет галереяларына экскурсиялар оқушылардың өз халқының шығармашылық мұрасы арқылы Отанға деген сүйіспеншілігін оятуға көмектеседі, онсыз мәдениет ескерткіштерін сақтау мүмкін емес білім береді.

Мұғалімнің рөлі белгілі бір дағдылар мен дағдыларды беру ғана емес, ең бастысы – балаға әлемді көруге көмектесу, онымен бірге сұлулықты сезіну, оған өз қабілеттеріне деген сенімділікті ояту және шығармашылық қуанышының нұрын жағу.

Біздің міндетіміз - оларға өмір бойы бізді қоршап тұрған осы әлемде жайлы және жайлы өмір сүруге көмектесу.

«Сурет салуды таудың бұлағынан, қойдың құлағынан, анамның киізінен, ешкінің мүйізінен үйрендім»-деген екен қазақтың әйгілі кескіндемешісі, график–суретші, қазақ бейнелеу өнерінің негізін салушылардың бірі Әбілхан Қастеев.

Осы орайда бейнелеу өнерімен айналысу – жас жеткіншектердің рухани дамуына өте қажетті факторлардың бірі және бірегейі деп білуіміз керек. Себебі, бұл өнер бағыты оқушылардың эстетикалық қызығушылығын дамытуға көмектесетіні анық. Шығармашылықпен ойлау, қиялдау, көркемөнер қабілетін, қоршаған ортаны сезіну, эстетикалық қарым қатынасын жетілдіреді [1,3 б.]. Бейнелеу өнері жас ұрпақтың дамуына өте зор мүмкіндік туғызады. Бұл орайда айтар болсақ сурет салудың орны ерекше. Сурет салу бейнелердің, заттардың формасын талдауға және оны ұқыпты бақылауға үйретеді, дүниетанымның өсуіне жәрдемдеседі. Бейнелеу өнері адамның көру жадысын, кеңістікті ойлауын дамытып, образды елестету қабілетін арттыруда зор үлесі бар. Өйткені ол нақты есептеуге, табиғат әсемдігін тануға үйретеді, ойлау мен сезу икемділігін арттырады [2, 23-24 бб.]. Сонымен қатар, қазіргі кезде білім беру саласы заман талабына сай білім мазмұнын ұйымдастыруды, қарым-қатынасын және құрылымын түбегейлі өзгертуді, жаңартуды талап етуде. Қалыптасқан дәстүрлі оқыту әдістері жаңа оқыту технологияларын ендірумен алмасуда. Осы орайда жаңартылған білім беру бағытында түрлі педагогикалық жүйелермен оқыту технологияларын салыстырмалы түрде сынақтан өткізу, зерттеу, талдау, іс-тәжірибеде қолдану жүргізілуде [1,3 б.].

«Технология және өнер» білім беру саласындағы бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім деңгейлерінің мазмұны: Қазақстанның және әлем халықтарының көркем және мәдени мұрасын зерделеу; өнер мен дизайнның көркемдік әдістері арқылы шығармашылық идеяларды, технологиялық дағдыларды дамыту; қоршаған дүниенің бейнесін тұтас қабылдауды, өскелең ұрпақтың жалпы мәдениетін дамытуға, білім алушылардың эстетикалық, рухани-адамгершілік және эмоционалдық саласын дамытуға бағытталған эстетикалық, еңбек тәрбиесі.

Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» заңында ең басты мақсат ретінде «ұлттық және жалпы адамзат құндылықтарының, ғылым мен практика жетістіктерінің негізінде жеке адамның қалыптасуы, дамуы және кәсіби дамуы» алға қойылған. Өсіп келе жатырған ұрпақтаң ұлттық сана-сезімін қалыптастыру арқылы мемлекеттік біртұтастықты қорғауға бағытталған білім берудің өзіндік ұлттық үлгісін құрудың қажеттілігі туындады.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрілігінің қазіргі даму бағыты жалпы білім беретін мектептерде жас жеткіншектерді нарықтық заман талаптары мен мәдениеттің даму деңгейіне сай дайындауды қажет етеді. Жалпы білім беретін орта мектептерде барлық оқу пәндерін оқыту, жеке пәндердің өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып, еліміздің болашақ азаматтарын дайындау мен тәрбиелеу мақсатын қояды. Сондықтан бейнелеу өнері, технология пәндері жас ұрпақтарды іс – әрекетке және іс – әрекет технологиясын түсінуге бағытталуы тиіс [2,23-24 бб.].

Ақпараттық технологиялар дамыған заманда жаңартылған білім беру жүйесі оңтайлы шешімдердің бірі. Бірақ жалпы жаһандану процесінен қалып қоймайық деп жүріп, өзіміздің ұлттық құндылықтарымыздан айырылып қалмауымыз керек. Керісінше, ата-бабамыздан қалған мұраны дамытуымыз және өркендетуіміз басты парызымыз. Ол үшін өнер бағытында жұмыс жасауды басты бағдарға алуымыз қажет. Қазақ елінің қазақ ауыз әдебиетінде «Көркемсөз» өте жақсы дамыған. Көркемсөз деп аты өзі айтып тұрғандай көркемдеу және суреттеу деген мағыналарды білдіреді. Оқушылардың тіл байлығының өсуіне, сөздік қорының ұлғайуына бейнелеу өнері пәні зор үлес қосатыны анық. Осы тұста бейнелеу өнері пәнінің қазақ тілі және әдебиеті пәндерімен пәнаралық байланыста екенін жақсы аңғарамыз.

Бейнелеу өнері тарих пәнімен де тығыз байланыста екенін көруге болады. Себебі атақты суретшілер мен мүсіншілер өнер туындылары арқылы өздері өмір сүрген дәуірден, ғасырдан тарихи оқиғалар туралы сыр шерткізетіндей. Нақты тарихи дереккөздерді де суреттер мен мүсіндерден табуға болатынын білеміз.

Қазіргі таңда жеке тұлғаны қалыптастыру эстетика пәндері мұғалімдерінің алдарына қоятын мақсаттар мен міндеттеріне өте жауапкершілікпен қарауды талап етеді. Оқушыларға білім, білік және кәсіптік бағдар беру барысында мұғалім әр оқушының

алдында оның келешегіне шын мәнінде жауапты екендігін сезіну қажет. Осы үлкен міндетті атқару үшін пән мұғалімінің өзі білімді, мәдениетті, жаңашыл болуы қажет деп ойлаймын. Бұл жаңашылдықтың берері мол. «Меніңше, білім беру аясындағы бейнелеу өнерінің басты құндылығы оның адамның тәжірибесін байытып, өмірге деген көзқарасын қалыптастыруға қосатын үлесінде. «Көркем еңбек» пәні адам санасының білімнің басқа салалары қамтымайтын қырларына қатысты: визуалды нысанды эстетикалық қабылдау».

Бастауыш мектепте бейнелеу өнерін оқыту барысындағы мәселелердің бірі - оқушылардың эстетикалық талғамын дамыту, сол арқылы олардың бойында адамгершілік, мейірбандық, имандылық қасиеттерін қалыптастыру. Әр баланың көркемдік ойлау қабілетін дамыта отырып, шығармашылық, қиал сезімін дамыту. Ал, осы мәселелер мектеп қабырғасында әлі де болса өз мәнінде шешілмей келеді. Соның салдарынан оқушылардың сабаққа ынтасының төмендеуі, енжарлық етек алуда. Мектеп мұғалімдері бастауыш сыныптарда эстетикалық тәрбиені кітап оқу, ән тыңдау, бейнелеу өнері мен театр, кино т.б. өнер түрлері арқылы көркем өнерге тарту, тағы басқа да жолдармен жүргізуге болатынын біліп қана қоймай, оны қалай жүзеге асыру тәсілдерін жан-жақты меңгеріп, жетілдіруі тиіс. Мұғалім эстетикалық тәрбиені балаларға өнер түрлерін меңгерту. Оқушы өзін қоршаған ортадан әсемдікті сезінуі, оны бағалай білуге талпынуы бүкіл жан дүниесіне, сезіміне әсер етеді. Дегенмен, баланың көркем өнерге деген қабілетінің дамуы, оның шығармашылықпен ұштасуы, бала кезінен тәрбиенің сол түрлерімен айналыстыруға және жеке-дара ерекшеліктерін ескеріп, тәрбиені белгілі мақсатқа бағыттап жүргізуге байланысты. Оқушылардың көркем білімге талпынуын арттырып, қиялын шарықтатып, бойын сергітіп, әдемілік әлеміне ынтасын арттыруда бастауыш мектепте оқытылатын бейнелеу өнері пәні зор роль атқарады.

Дарынды балалармен жұмыс дегенде, бірден алғашқы 2001 жылы бітірткен оқушыларым ойыма оралды. Өйткені осы түлектеріме сіңірген еңбегім жоғары көрініс тапты. Әрине, осы 30 жылдай педагогикалық өтілімде алдымнан талай оқушы өтті. Олардың әрқайсысы бір бөлек әлем. Әрбірін зерттей, зерделей келе бойындағы өнерге деген қабілеттерін, шығармашылықтарын табуға тырыстым. Ең бастысы, «Адамның адамгершілігі жақсы ұстаздан болады» деген ақынымыз Абай айтқандай, олардың бойына адамгершілік қасиетін дарытуға күш салдым. Шәкірт жетістігі - ұстаздың ерен еңбегінің нәтижесі, мұғалім мерейі. Бастысы - өз пәніңе деген білім шырағын жаға білу керек. Әрбір ұстаздың жетістігі - шәкірттің табысқа жетуі. Егер әрбір мұғалім өз білгенін алдындағы шәкіртіне үйретіп, сол берген білімі оқушының болашақ өміріне ықпалын тигізсе, міне, тәлімгердің жетістігі сол болады. Менің де педагогикалық жылдарымның жұлдызды жылнамасын жасаған шәкірттерім-бір мақтаныш. Дүниеде біреу үшін шын қуанатын жандар болса, солардың бірі де бірегейі, ол-мұғалім. Мұғалімдер ғана әр шәкіртінің жеткен жетістігіне бар дүниесімен қуанып, талабын ұштауға жанын салып және өмірдегі орынына да алаңдап отырады. Ал менің пәнімнің бір ерекшелігі өміршеңдігі. Осы бағытта өмірлік таңдау жасағандар да баршылық.

Мұғалім: С.Кустубаева, А.Оспанова көркем еңбек пәні. Н.Жаулина дизайн кафедрасының оқытушысы.

Жеке кәсіпкерлер: А.Наурызбаева дизайн-интерьер, А.Ақбалина дизайн-архитектор, М.Карпекова дизайн-стилист.

Институт: А.Ахметов, А.Тілеулина, А.Ақбалин 2 курс студенттері болса,

Колледж: Е.Сарина, А.Рамазанұлы 2 курс студенттері.

Биылғы мектеп бітіруші түлектер: А.Мирамғалиева, А.Имангазина болашақ дизайнер.

Мектептегі дарынды оқушылар: Д.Жолаушыбай 10 класс, И.Мухит 9 класс, Қ.Мырзалы 7 класс, М.Мырзалы 2 класс.

«Ісіңізге, еңбегіңізге, оқуыңызға нағыз адамгершілікпен кіріссеңіз, сөз жоқ, жеңіске жетесіз» деген екен ғалым Қаныш Сәтбаев. Өйткені ең алдымен өз кәсібіңе, өз пәніңе деген зор сүйіспеншілік болғаны абзал. Осынау сүйіспеншілік оқушы бойындағы білімге,

пәнге деген алғашқы құштарлығын түртіп оятады. Ал осы шәкірт бойында оянған білім құштарлығы тұтанған шырақ секілді. Шырақ дейтінім менің жолымды мектеп қабырғасына келіп жалғастырған шәкірттерім – менің де шығармашылығымның бір шырағы дер едім... Бейнелеу өнері түрлі түсті әлем. Осы әлемді дарынды балалар ғана бейнелі ете алады. Жалпы адамзат әлемі, қоршаған ғаламат әдеміліктен жасай беретіні белгілі, олай болса бұл пәннің тиімділігі де өміршендігінде.

Өзім де жәй мұғалім болып қалмай, заманмен бірге қадам басуға ұмтылдым, Сенека сөзімен айтсам, «үйрете жүріп үйрендім», «Өмір бойы оқу»принципін ұстанған жандардың бірімін. Бұл жиынға қатысуым да бір оқуым, бір дамуыма ізденіс... Сонда менің шәкірттерімнің қатары әлі де толығы беретініне сенімім мол...

ӘДЕБИЕТТЕР:

- 1.Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі ҮІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы «2024-2025 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінде білім беру процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы» ӘДІСТЕМЕЛІК НҰСҚАУ ХАТ.
- 2.Жаңаша оқыту жолында// Республикалық ғылыми –әдістемелік журнал. -№5(6). -2016ж.
- 3.Мұғалімдердің біліктілігін арттыру бағдарламасы, екінші басылым, Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015 жыл.
- 4.Қошқарбеков Н.Қ. Бейнелеу өнері сабақтарының жаңа технологиялық мазмұны. Әдістемелік құрал.–Алматы, 2010 ж.
5. Байжігітов Б., Ибраева М. Эстетикалық оқу тәрбие жүйесі мәселелері. - Қазақстан мектебі. 1993 ж. №6.
- 6.Әлібеков Ш. Жалпы білім беретін орта мектеп, эстетика пәні бағдарламасы. - Қазақстан мектебі. 1992ж. №7,
- 7.Аманжолов С. Эстетикалық тәрбие және халықтық бейнелеу өнері. –Қазақстан мектебі. 1990ж. №12.
- 8.Балкенов Ж. Сурет салуға үйрету. –Алматы, мектеп, 1987ж.

КӨРКЕМ ЕҢБЕК - БЕЛСЕНДІ ҮЙРЕТУ МЕН ОҚЫТУ ҚҰРАЛЫН ДАМУ МҮМКІНДІКТЕРІ

**Шарапқанова Сәуле Әбдіманапқызы,
Бультенова Гульнара Кожабергеновна
Ақтөбе қаласы**

№22 орта мектебінің көркем еңбек пәні мұғалімдері

Сапалы білім беру – оқыту мен тәрбиелеудің үздіксіз үдерісі. Қазіргі кезде білім берудегі мақсат жан-жақты білімді, өмір сүруге бейім өзіндік ой-талғамы бар, адамгершілігі жоғары, қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру.

Қазір бүкіл әлемде интерактивті қатынас жасауға оны жүзеге асыратын техникалық мүмкіндіктерді дамытып отыра алатын ақпараттық қоғамға көштік. Бүгінгі күні инновациялық әдістермен ақпараттық технологияларды қолдану арқылы оқушының ойлау қабілетін арттырып, ізденушілігін дамытып, қызығушылығын тудыру, белсенділігін арттыру ең негізгі мақсат болып айқындалады.

«Дұрыс әрекет - мақсатқа жеткізер жолды дұрыс таңдаудан басталады»- деген екен Әбу Насыр Әл - Фараби.

Мектепке өзгерісті неден бастау керек?- дегенде ең алдымен ғалымның осы сөзі есіме түсті. Ендеше, өзгерту үшін, ең алдымен, тиісті бағдарламалар арқылы жоспар құру керек деп ойлаймын.

Жаңартылған білім бойынша кез-келген мұғалім оқу мен оқытудың әдіс-тәсілдерін тиімді пайдалана ала білуі қажет және сабақта қолдана білу керек.

Оқыту мен оқудағы жаңа әдіс-тәсілдер ретінде «Диалог арқылы оқыту», «Қалай оқу керектігін үйрету» деп қарастырамыз. Диалог негізінде оқыту мен оқу оқушылардың өзара сұқбаттасуы және мұғаліммен оқушы арасындағы диалогтің шәкірттердің өзіндік ой-пікірін жүйелеу мен дамытуына көмектесетін амал.

Жаңа әдіс-тәсілдерді тиімді пайдалана білу - оқушы шығармашылығы мен дүниетанымын кеңейтудің негізі. Осы технологияларды қолдана отырып, шығармашылық іс-әрекет талаптарын орындау мақсатында, оқушылардың қызығушылықтарын арттыру мақсатында бағдарламадағы мәтіндерге сәйкес деңгейлік, шығармашылық тапсырмаларды алып, практика жүзінде қолданып, мынадай **тұжырымдар жасадым:**

- оқушының шығармашылық дербестігін дамыту арқылы оның жеке тұлғасын қалыптастыруға болады;
- қызығушылық іс-әрекет түрлері төменнен жоғары қарай, кезекті түрде, белгілі бір ретпен, жүйемен жүргізілуі нәтижесінде шығармашылығы дамиды;
- қызығушылық іс-әрекетті дұрыс ұйымдастыру біліктері мен ізденімпаздықтың қалыптасуы оқушыларды шығармашылыққа баулиды;
- оқушыларды танымдық тапсырмаларды орындау мүмкіндіктеріне қарай топтарға бөлініп, сәйкес жұмыс түрлерін таңдап, жүйелі жұмыс жүргізудің маңызы зор;
- қызығушылық іс-әрекетте дәстүрлі емес әдіс-амалдар пайдалану интеллектуалдық қабілеттерін дамытып, оқу-танымдық және ғылыми ізденістер жасауға талаптандырады.

Тәжірибе көрсеткендей күнделікті сабағыма қарағанда жаңа -әдіс тәсілдерді пайдалана өткен сабағымдағы оқушының белсенді іс-әрекетін, қызығушылығын байқадым. Қазіргі таңда ғылыми негізде және жаңа зерттеушілік бағытта құрастырылған электронды оқулықтарды тиімді пайдалану оқушының пәнге қызығушылығына жол ашады. «Робин раунд» әдісі бойынша сыныптағы оқушылар бір-бірін қайталамай сабақ мазмұнына сай пікірін айтып сабақты қорытындылай алады. «Ыстық орындық», «Сұрақтарды ұстап ал», «Ассоциация» «Джигсо» әдістері, яғни диалогтік оқыту барысында оқушылар келісілген нәтижеге жету үшін күш-жігерін жұмсайтын және Мерсер сипаттағандай білімді бірлесіп алуда немесе «пікір алмасу» барысында тең құқылы серіктестер болып табылады. Сондықтан бір-бірін оқыту оқушылардың өз пікірін еркін айтуына мүмкіндік туғызары анық.

Ақпаратты технологияларды пайдалану арқылы мектептегі сабақтарды жаңаша ұйымдастыру, мұғалімнің рөлі мен қызметінің артуына жағдай жасау, теориялық, ғылыми – педагогикалық және психологиялық зерттеулерге сүйене отырып, оқушылардың құзыреттілігін қалыптастыру, ақпараттық технологиялар мен инновациялық оқыту әдістері арқылы оқушыларды ізгілікке, елжандылыққа, саналыққа, адамгершілікке, имандылыққа, еңбексүйгіштікке тәрбиелеу. Инновациялық әдістерді баланың білім деңгейіне және жас ерекшелігіне қарай оқу үрдісінде пайдалану негізгі міндет болып табылады. Пәнге деген танымдылық қызығушылығын тудырады. Оқушылардың көзқарасын кеңейтеді. Сабақ үстінде көрнекілікті қолдану мүмкіндігі өседі. Сабақ үстінде оқушының да мұғалімнің де еңбек өнімінің жоғарлауы болады. Ақпараттық және педагогикалық технологиялар негізінде мұғалімнің рөлін түбегейлі өзгертуге мүмкіндік туды, мұғалім тек қана білімді алып жүруші ғана емес, сонымен қатар оқушының өзіндік шығармашылық жұмысының жетекшісі және бағыт берушісі болып анықталды. Осыған орай сабақ беру үрдісінде қазіргі күннің, яғни инновациялық әдістерді оқытудың интерактивті оқыту моделі болып табылады. «Ұстазы жақсының, ұстамы жақсы» — деген бүгінгі тәуелсіз мемлекетіміздің ертеңі біз тәрбиелеп отырған жас ұрпақтың меңгерген біліміне, алған тәжірибесіне байланысты екеніне еш күмәнім жоқ. Оқушылардың танымдық көзқарасын байыту ақыл-ой қабілетін жетілдіру, өзіндік ойлау және өмірлік ұстанымын қалыптастыру мұғалімнің шеберлігіне, шығармашылық

қабілетіне байланысты. Сыни тұрғыдан ойлау стратегиясын сабақ үдерісінде қолдану арқылы төмендегідей нәтижеге қол жеткізуге болады.

Көркем еңбек пәні арқылы әлемді эстетикалық және рухани түрде меңгеруге және тұлғаның өз ойын білдірудің бір тәсілі болып табылады. «Көркем еңбек» пәні оқушылардың шығармашылық қабілеттерін, кеңістік-образдық ойлауын, рухани-адамгершілік құндылықтарын, қоршаған ортаны эстетикалық, эмоционалдық түрде қабылдауларын қалыптастыруға бағытталған. Түрлі өнер салалары бойынша көркем білімдер мен дағдыларды қалыптастыру, әлемнің біртұтас бейнесін қалыптастыруға, оқушылардың көркемдік қабілеттерін, кеңістікті және көру арқылы қабылдауларын, елесті, есте сақтау, зейін мен қиялды дамытуға негіз болып табылады. Көркем және басқа түрлі материалдар, құралдары мен тәсілдерін қолдану оқушылардың сенсорикасын, қолдың моторикасын және көзбен нақты мөлшерлеуін дамытады.

Көркем еңбек – бұл көзбен көретін нысандарға қатысты, яғни «визуалды қарым-қатынас тілі» түсінігін дамытатын бастапқы көру әдісі. Оқушыларға мұның не екені, әртүрлі көркемдік үдерістер арқылы көру элементтерін дамыта отырып, оны қалай қолдануға болатыны туралы мәліметтер берілуі тиіс. Саутвиктің (2009) пікірі бойынша, «біз қазір түйсініп қабылдау туралы сөз етіп отырған жоқпыз: біз көру арқылы көркемдік тұрғыдан қабылдауды үйретуге тырысудамыз».

Әр пәннің оқу бағдарламаларында үш тілде білім беруді жүзеге асыру қарастырылған, онда үш тілді меңгертіп қана қоймай, сол сияқты оқушылардың сыныптан тыс жұмыстарын да үш (қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде) тілде ұйымдастыру қарастырылған. Көп тілді оқу ортасын құрудағы әр пән қосқан үлесі үш тілде білім беру саясатын жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Тіл үйретудің негізі болып табылатын коммуникативтік тәсілдеме әрбір оқу пәнінің түрлі оқу жағдаяттарында білім және білікпен алмасу, тілдік және сөйлеу нормалары жүйесін дұрыс қолдану сияқты әдіс-тәсілдері арқылы оқушылардың сөйлеу әрекеттерін дамытудың жетекші қағидаты ретінде қарастырылады.

Пән мазмұнын меңгеру және оқу мақсаттарына қол жеткізу үдерісінде оқушылардың ақпараттық-коммуникациялық технологияларды, атап айтсақ: қажетті ақпаратты іздеу, өңдеу, алу, құру және көрсету, ақпараттар және идеялармен алмасу үшін бірлесіп әрекет ету, жабдықтар мен қосымшаларды кең ауқымда қолдану арқылы өз жұмысын бағалау және жетілдіру сияқты қолдану дағдыларын дамыту үшін алғышарттар/жағдайлар жасау керек.

Көркем еңбек пәніне оқушылардың уәжін арттыру үшін не істеу қажет?

Жаңартылған бағдарлама негізінде оқушылардың жалпы білімге деген ынтасын арттыру тек негізгі пәндер арқылы ғана емес, сонымен бірге музыка және бейнелеу өнері сияқты пәндер негізінде де жүзеге асырылуы керек екенін көріп отырмыз.

Мектеп оқушыларының көркем еңбек арқылы танымдық іс-әрекеттерін арттырудың маңызы жоғары болып табылады. Олардың кеңістіктегі заттарды көре алуы мен ойлауын дамыту бүкіл дүниетанымын қалыптастыруға ықпал жасай алуы керек. Оқушыларға білім мен тәрбие беруде бейнелеу өнерінің оқуға қызығушылықтарын арттырудағы рөлі ерекше екенін байқауға болады. Олардың оқуға деген қызығушылықтары артып қана қоймай, алған білімдерін іс-әрекетте, рухани өмірде, қоғамдық қатынастарда қолдана алады деп ойлаймын. Сол себепті де осы көркем еңбек сабағында іске асқан іс-әрекеттердің бәрі дерлік тұлғаның барлық қажетті сапаларын қалыптастыруға көмектеседі.

«Көркем еңбек» пәнінің маңызы: «Меніңше, білім беру аясындағы бейнелеу өнерінің басты құндылығы оның адамның тәжірибесін байытып, өмірге деген көзқарасын қалыптастыруға қосатын үлесінде. «Көркем еңбек» пәні адам санасының білімнің басқа салалары қамтымайтын қырларына қатысты: визуалды нысанды эстетикалық қабылдау».

«Көркем еңбек» пәні бағдарламасы:

- өнер түрлерін кіріктіру арқылы пәндік білімдерін, дағдылары мен түсінігін дамытуға;
- ұлттық және әлемдік көркем мәдениеттегі өнерінің шығармаларымен таныстыру арқылы адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруға;
- көркем-шығармашылық пен кеңістік ойлау, адамгершілік-эстетикалық сезімдерін визуалды және тактильді өнер тілдері арқылы қоршаған әлемге өз көзқарасын білдіру қажеттігін қалыптастыруға;
- еңбекті жоспарлау және ұйымдастыру дағдыларының дамуы мен алғашқы технологиялық білімдердің қалыптасуына;
- сенсориканың, қолдың моторикасының, байқағыштықтың, елестетудің, қиял мен шығармашылықтың дамуына;
- оқушылардың визуалдық және эстетикалық қабылдаудың дамуы, көркем жұмыстарды сын тұрғысынан түсінуі үшін өнер жанрлары, стильдері туралы білімдерін қолдану;
- танымдық, коммуникативтік, ұйымдастырушылық және адамгершілік сипаттағы түрлі міндеттерді дербес шешу тәжірибесінің қалыптастыруға;
- өзінің көркем жұмысын орындау үшін, ақпараттың әртүрімен жұмыс жасай алу (табу, іріктеу, жинақтау) біліктілігін дамытуға;
- бірлескен шығармашылық жұмысты орындау барысында ұжыммен және топпен жұмыс істеу дағдыларын меңгеруге бағытталған.

Бағдарлама бойынша оқу арқылы оқушылар келесілерге қол жеткізеді:

- ұлттық және әлемдік мәдениетінің көркем өнер шығармаларын, ондағы берілген идеялар мен құндылықтарды зерттеу және талдау;
- өз жұмысын ұйымдастыра білу: мақсатын анықтау, жұмыс кезеңдерін айқындау, қажетті құралдарды табу, өз жұмысының нәтижесін бақылау және бағалай алу;
- көлемді және жазықтықтағы көркем жұмыстарды шығармашылық тұрғысынан жасау үшін алынған білім мен дағдыларды қолданады;
- зерттеу, эксперимент жүргізу барысында әртүрлі ресурс түрлерін, оның ішінде АКТ құралдарын қолдана білу;
- шығармашылық өнімді жасау үшін материалдар мен құралдарды дербес және сенімді қолдану, материал қасиеті мен жұмыс нәтижесінің ерекшелігі арасындағы байланысты түсіну;
- алған тәжірибесінің негізінде өнердегі түрлі техникалар мен тәсілдерді дербес қолдану;
- өз идеясы мен жұмысына қатысты түсініктеме беру және конструктивті ұсыныс қабылдау;
- әртүрлі жағдаяттарда тиімді және бірегей шешім таба білу.

Шығармашылық процесс шексіз. Идеяларды зерттеу және дамыту, құру және орындау, қайта қарастыру, талдау және бағалау шығармашылық процестің кез келген кезеңінде жүзеге асады. Оқушылар практикалық жұмыс арқылы идеяларды зерттей алады. Идеялар оларды жасау мен орындау кезеңінде дамиды.

Тұтас бөлімде, жеке сабақтар кезінде де тұрақты іске асып отыратын, жалғасатын процесс, әсіресе, шолу, талдау және бағалау болып табылады. Жекелеген оқушылардың ойлары мен пікірлерін талқылау барысында жазылып алуы мүмкін. Мұғалім, қажет жағдайда, барлық орындалған жұмыстарға, сондай-ақ ресми/бейресми көрме түрінде барлық жұмыстарға шолу жасау және таныстыру үшін оқушыларға қосымша уақыт бөледі.

Осындай жас ұрпаққа жан-жақты білім беруді жүзеге асыруда жаңартылған бағдарлама негізінде пәндік білімімізді арттыру өте қажетті және көп жаңалық әкеледі деп ойлаймын. Бұл курстан оқушыларға білім беруде қарапайымдылық пен пәнаралық байланыстың тығыз болуы керектігі, берілген білім оқушының білімге деген уәжін арттыру мақсатында белсенді оқу болу керектігі туралы білімді толықтырады. Соның ішінде көркем еңбектің жас ұрпақтың қалыптасуына, тәрбиесі мен білімін жетілдіруде әсері мол. Көркем еңбек пәнінде **Кембридж бағдарламасы бойынша** барлық жеті

модульді қолдану ерекшелігі бар. Оның ішінде белсенді оқыту мен формативті бағалау оқушылардың сабаққа деген уәжін арттырудың негізі екенін байқауға болады. Сабақ барысында қарапайымнан күрделіге қарай ауысу мен тақырыптардың жеңілден басталып, кең көлемде берілетіні туралы көп айтылды

Қорыта айтқанда, аталмыш бағдарламаның мәні баланың функционалды сауаттылығын қалыптастыру. Оқушы өзінің мектеп қабырғасында алған білімін өмірінде қажетке асырып, пайдаға асыра білуі керек. Сол үшін де бұл бағдарламаның негізі — «Өмірмен байланыс» ұғымына құрылған.

Ұсынылатын әдебиеттер тізімі:

1. Оқушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау жүйесінің әдіснамасы: Оқу-әдістемелік құралы / О.И.Можаева, А.С. Шилибекова, Д.Б. Зиеденова – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2017. - 38 б.(https://akb.nis.edu.kz/wp-content/uploads/2021/02/metodologiya-sko_kaz.pdf)
2. Қазақстан республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттырудың деңгейлі бағдарламасының негізінде әзірленген педагог кадрларды даярлайтын жоғары оқу орындарының бітіруші курс студенттеріне қосымша кәсіби білім беру бағдарламасы. Студентке арналған нұсқаулық. Бірінші басылым. «Назарбаев зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2015.
3. Адамқұлов Н.М. Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі. Академиялық сурет салу үрдісінің теориялық - әдістемелік нұсқаулар. -Алматы, Эверо, 2020. -132 б.(<http://library.atu.kz/files/85989.pdf>)
4. Ералин Қ.,Займоғұлы Ө.,Ералина Г. Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі. Оқу әдістемелік құрал. Түркістан. Тұран., 2011. -231 б.(<https://stud.kz/referat/show/79861>)
5. Галимжанова А.С. и др. История искусств Казахстана. А. 2006. (<https://nabr.kz/questions?category=20>)
6. Маргулан А.Х.. Казахское народное прикладное искусство. – Алма-Ата: Өнер. – Т . I. 1986, – 256 с.(https://library.tou.edu.kz/fulltext/buuk/MargulanA.H_Kasahskoe_narodnoe_prikladnoe_iskusstvo_T1.pdf)
7. Төлебиев Ә.Т., Әлмұхамбетов Б.А. Өнер тарихы. Астана, 2009.(<https://nabr.kz/questions?category=20>)
8. Плотникова Е.Н. Методические рекомендации для подготовки к практическим занятиям по дисциплине «Методика преподавания предмета «Технологии» : методическое пособие для студ. высш. учебн. заведений/Е. Н. Плотникова. – Евпатория : ПрАт «Евпаторийская городская типография», 2019. – 138 с.(<https://cfuv.ru/wp-content/uploads/>)
9. Сокольников, Н. М. История изобразительного искусства : учебник и практикум для среднего профессионального образования / Н. М. Сокольников. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Издательство Юрайт, 2023. – 405 с. – (Профессиональное образование). (<https://urait.ru/book/istoriya-izobrazitel'nogo-iskusstva-519776>)
10. ШЖМ жағдайында қосымша білім беруді ұйымдастыру бойынша әдістемелік ұсынымдар. Әдістемелік ұсынымдар – Нұр-Сұлтан: БІ. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2020. – 276 б.

КӨРКЕМ ЕҢБЕК ПӘНІНДЕ ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУ

Жакупова Нургуль Абилхановна
Ақтөбе облысы, Әйтеке би ауданы, Т.Жүргенов селосы
М.Жұмабаев атындағы жалпы орта білім беретін мектебінің
көркем еңбек пәні мұғалімі

Мектеп жұмысы мен оқушы жетістіктерін өрістетудегі негізгі тұлға – мұғалім.

Озық ойлы білімдар адамдар заманның дамуына өз үлесін қосады. Ойлау, іздену - табиғаттың адамзатқа берген тамаша сыйы. Бұл қабілет барлық адам бойынан табылары да сөзсіз. Қабілет іс-әрекеттің белгілі бір түрін ойдағыдай нәтижелі етіп орындауда көрінетін адамның жеке қасиеті. Дегенмен табиғат оны бәріне бірдей етіп бөлмей, біреуге көптеу, біреуге аздау, ал үшіншілеріне мүлдем жарытпай тарататыны да анық. Қазірге дейін ғылым мен тәжірибеде дарындылық туралы екі түрлі көзқарас бар. Біреулері кез-келген бала дарынды, тек уақытында нақты қабілетін анықтап, дамыту керек десе, ал қарсы көзқарастағылар дарындылық өте сирек құбылыс, жалпы адамдардың өте аз тобына ғана тән дейді

Бүгінгі таңда Қазақстанда білім берудің деңгейі мен сапасына жаңа талаптар қойылып отыр. Қазақстан Республикасында соңғы жылдары білім беру саласындағы жүргізіліп жатқан реформалар еліміздегі білім беру сапасының әлемдік деңгейге сәйкес келуін қамтамасыз ету, сол арқылы әлемдік сұранысқа жауап бере алатын мамандарды даярлау және бәсекеге қабілетті білім беру болып табылады. Білім сапасын көтеру мақсатында түрлі жаңалықтарды мектеп өміріне енгізіп жүрміз. Жаңа заманның білімді ұрпақтарын тәрбиелеп оқытуда түрлі қиындықтар кездеседі. Соның жолдарын іздеуде көптеген іс-тәжірибелер жасаудамыз.

Сапалы білім беру – оқыту мен тәрбиелеудің үздіксіз үдерісі. Қазіргі кезде білім берудегі мақсат жан-жақты білімді, өмір сүруге бейім өзіндік ой-талғамы бар, адамгершілігі жоғары, қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру.

Қазір бүкіл әлемде интерактивті қатынас жасауға оны жүзеге асыратын техникалық мүмкіндіктерді дамытып отыра алатын ақпараттық қоғамға көштік. Бүгінгі күні инновациялық әдістермен ақпараттық технологияларды қолдану арқылы оқушының ойлау қабілетін арттырып, ізденушілігін дамытып, қызығушылығын тудыру, белсенділігін арттыру ең негізгі мақсат болып айқындалады.

II. 1 Көркем еңбек сабағында оқушылармен жұптық және топтық жұмыс жасау дағдысын қалыптастыру

Бүгінгі таңда білім беру парадигмасы «білікті адамға» бағытталған білімнен «мәдениет адамына» бағытталған білімге көшуді көздейді. Бұл білім беру жаңаша ұйымдастыру - оның философиялық, психологиялық, педагогикалық негіздерін, теориясы мен тәжірибесін тереңірек қайта қарауды қажет етеді. Сондықтан бүгінгі күні еліміздің білім жүйесінде оқыту үдерісін тың идеяларға негізделген жаңа мазмұнын қамтамасыз ету міндеті тұр. Ақпараттық және педагогикалық технологиялар негізінде оқытушының рөлін түбегейлі өзгертуге мүмкіндік туды, оқытушы тек қана білімді алып жүруші ғана емес, сонымен қатар оқушының өзіндік шығармашылық жұмысының жетекшісі және бағыт берушісі болып анықталды. Оқушының өз бетімен жұмыс жүргізуі - шығармашылық қабілетті дамытудың басты жолы. Бұл ізденіс, ойлау әрекетімен тікелей байланысты. Ол үшін балаға берілетін білім сабақтастықты қажет етеді. Мысалы, мәтін тақырыбына орай айналадағы естілген дыбысты, адамдардың, жануарлардың сыртқы пішініне әр түрлі сөздер арқылы қатысты сипаттама мәтін құрату, көркем мәтіннен сөздерді табу, оқушының тілін дамыту ғана емес, шығармашылықпен жұмыс жүргізуге де

әсер етеді, яғни оқушы ізденеді, талаптанады, ойланады. Сонымен қатар қайталау сабағында ән-музыка, бейнелеу түрлерін көбірек пайдалану, оқушыға ұсынылған жаттығуда мәтін құрауға жиі көңіл бөлу де шығармашылық қабілетті арттырады. Жаттығулардың бір қатары оқушының танымдық белсенділігін дамытып, шығармашылық әрекетін қалыптастыруға негізделеді. Оқушы тақырыпты меңгергеннен кейін жаттығу арқылы ойын жүйелеп, жұмыс жүргізуде, тапсырманы орындауда ойлау қабілетін жетілдіре түседі. Ойлау мен сөйлеу қабілеті бір-бірімен тығыз байланысты. Оқушының ойын жүйелеуде әртүрлі әдіс-амалдар қолданылады:

- жаңа материалды меңгеру;
- оқушыға бағыт беруғ яғни түрткі сұр\рақ, реплика беру;
- оқушының өзін көбірек сөйлету;
- тақырыпты бекіту;
- игерілген білімді тиянақтау;
- көрнекіліктердің әсерлігін тиімді пайдалану;

Оқушының өз бетімен ізденісіне деген қарым-қатынастық машықтар жүзеге асырылып, олар оқушылардың шығармашылық қабілетін жетілдіре түседі, яғни мәтін тақырыбын түсіну, ашу, ондағы негізгі ойды бөліп алу; шығармадағы негізгі кейіпкер, оқиға, құбылыс туралы өз пікірін тұжырымдау; өз ойын дұрыс жазу, айту оқушының байланыстырып сөйлеуін қалыптастырып, жетілдіруге, сөз қорын молайтуға, өзіндік көзқарасын орнықтыруға септігін тигізеді.

Оқыту мен оқудағы жаңа әдіс-тәсілдер ретінде «Диалог арқылы оқыту», «Қалай оқу керектігін үйрету» деп қарастырамыз. Диалог негізінде оқыту мен оқу оқушылардың өзара сұқбаттасуы және мұғаліммен оқушы арасындағы диалогтің шәкірттердің өзіндік ой-пікірін жүйелеу мен дамытуна көмектесетін амал.

Сонымен, дарынды дегеніміз-адамзат баласының басқаларға қарағанда ерекше ойлау, талдау, еске сақтау қабілеті бар шығармашылық пен табысты жұмыс істейтін еңбекқор адамдарда /оқушыларда/кездесетін қасиетті айтамыз.

Дарындылықты анықтаудың мынадай параметрлері бар.

- Оқушының танымдық /білім/ іс-әрекетінің басқа оқушылардан озық дамуы
- Психологиялық жоғары дамуы
- Дені сау, жан-жақты толық дамуы
- Ойлау қабілетінің озық болуы
- Айналадағы құбылыстарды не басқа процесстерді етеңе жақын түсінуі
- Туа бітті шығармашылық қабілеттінің болуы.

Дарындылықтың түрлері

- Интеллектуалды
- Академиялық
- Шығармашылық
- Көсемдік /лидер/
- Көркем орындаушылық

Дарындылықты анықтау критерийлері

- Теориялық материалды толық игеруі
- Материалды игеруде табандылық көрсетуі/бастап кетпеуі/
- Алынған білімді әр сабақ сайын дамыту
- Өз ойларын баяндағанда ғылыми терминологияны пайдалану
- Пәнді игеруде негізгі проблеманы бөліп алуы және өз алдына шеше алуы
- Өзіне-өзі талап қоя білуі
- Тапсырылған жұмысты сапалы орындауы

Дарынды балалармен жүргізілетін жұмыс түрлері

- Оқушының тарау бойынша өз бетімен тест құра білдіруі
- Тақырып бойынша модель құруға үйрету

- Алынған білімдерді әр сабақ сайын дамыту.
- Өз ойларын баяндағанда ғылыми терминологияны пайдалану
- Пәнді игеруде негізгі проблеманы бөліп алуы және өз алдына шеше алуы
- Өзіне – өзі талап қоя білуі
- Тапсырылған жұмысты сапалы орындалуы.

Ақпаратты технологияларды пайдалану арқылы мектептегі сабақтарды жаңаша ұйымдастыру, мұғалімнің рөлі мен қызметінің артуына жағдай жасау, теориялық, ғылыми – педагогикалық және психологиялық зерттеулерге сүйене отырып, оқушылардың құзыреттілігін қалыптастыру, ақпараттық технологиялар мен инновациялық оқыту әдістері арқылы оқушыларды ізгілікке, елжандылыққа, саналыққа, адамгершілікке, имандылыққа, еңбексүйгіштікке тәрбиелеу. Инновациялық әдістерді баланың білім деңгейіне және жас ерекшелігіне қарай оқу үрдісінде пайдалану негізгі міндет болып табылады. 1.оқушылармен материалды игеру үрдісін психологиялық түрде жеңілдетеді. Пәнге деген танымдылық қызығушылығын тудырады. Оқушылардың көзқарасын кеңейтеді. Сабақ үстінде көрнекілікті қолдану мүмкіндігі өседі. Сабақ үстінде оқушының да мұғалімнің де еңбек өнімінің жоғарлауы болады. Қорыта келгенде Бүгінгі күні республикамызда білім беру жүйесінің түбегейлі өзгеріске ұшырауы анықталғаны баршамызға аян. Оның негізгі факторы жаһандану үрдісіндегі білім беру саласында жаңа модельдердің дүниеге келуі, білім беру үрдісінің ақпараттандырылуы болып табылады. Прогрессивті концепциялардың пайда болуы, білім беру үрдісінде алға кеткен мемлекеттердің тәжірибесімен танысу және соның нәтижесінде ұлттық білім беру моделін құрастыру бүгінгі күні өте өзекті мәселе болып табылады, өйткені нарықтық экономикаға негізделген мемлекетіміздің келешегіне мамандар қажеттігінен туындайды. Ақпараттық және педагогикалық технологиялар негізінде мұғалімнің рөлін түбегейлі өзгертуге мүмкіндік туды, мұғалім тек қана білімді алып жүруші ғана емес, сонымен қатар оқушының өзіндік шығармашылық жұмысының жетекшісі және бағыт берушісі болып анықталды. Осыған орай сабақ беру үрдісінде қазіргі күннің, яғни инновациялық әдістерді оқытудың интерактивті оқыту моделі болып табылады. «Ұстазы жақсының ұстамы жақсы» — деген бүгінгі тәуелсіз мемлекетіміздің ертеңі біз тәрбиелеп отырған жас ұрпақтың меңгерген біліміне, алған тәжірибесіне байланысты екеніне еш күмәнім жоқ. Оқушылардың танымдық көзқарасын байыту ақыл-ой қабілетін жетілдіру, өзіндік ойлау және өмірлік ұстанымын қалыптастыру мұғалімнің шеберлігіне, шығармашылық қабілетіне байланысты. Сыни тұрғыдан ойлау стратегиясын сабақ үдерісінде қолдану арқылы төмендегідей нәтижеге қол жеткізуге болады.

Қазіргі таңда ғылыми негізде және жаңа зерттеушілік бағытта құрастырылған электронды оқулықтарды тиімді пайдалану оқушының пәнге қызығушылығына жол ашады. «Робин раунд» әдісі бойынша сыныптағы оқушылар бір-бірін қайталамай сабақ мазмұнына сай пікірін айтып сабақты қорытындылай алады. « Ыстық орындық», «Сұрақтарды ұстап ал», «Ассоциация», «Джигсо» әдістері, яғни диалогтік оқыту барысында оқушылар келісілген нәтижеге жету үшін күш жігерін жұмсайтын және Мерсер сипаттағандай «білімді бірлесіп алуда немесе «пікір алмасу» барысында тең құқылы серіктестер болып табылады ».[1.37] Сондықтан бір-бірін оқыту оқушылардың өз пікірін еркін айтуына мүмкіндік туғызары анық.

Сабақта жаңа технологияларды, техникалық құралдарды жан- жақты қолдану, сабаққа керекті материалды ақпараттық кеңістіктен іздеу, мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп, оның уақытын үнемдейді, жаңа ақпарат түрі көбейіп, оқушылардың қызығушылығын оятуға мүмкіндік береді. Электрондық оқулықтарды сабақта пайдалану кезінде оқушылар бұрын алған білімдерін кеңейтіп, өз бетімен шығармашылық тапсырмалар орындайды. Бүгінгі күні ақпараттар ағымы өте көп. Ақпараттық ортада жұмыс жасау үшін кез келген педагог өз ойын жүйелі түрде жеткізе алатындай, коммуникативті және ақпараттық мәдениеті дамыған, интерактивтік тақтаны пайдалана алатын, Онлайн режимінде жұмыс жасау әдістерін меңгерген мұғалім болу тиіс. Мен өз

тәжірибемде ғаламтордан тақырыптық бейнекөріністер алып оған талдау жасау жұмыстарына үлкен мән беремін. Осы арқылы оқушылардың тарихи түсініктері бір жерде ғана тоқталып қалмайды.

Мысалы: 5 сыныпта «Ою-өрнек жасалу жолдары» тақырыбында сабақ өткізгенімде алдымен сыныпты түстер бойынша 3 топқа бөлдім. Әр топқа қазақ халқының ұлттық киімдері, баспанасы, зергерлік бұйымдарымен мен әдет-ғұрып, салт-дәстүрін оқытып үйрету мақсатында оқушыларға сұрақ қоя отырып қазақ халқының баспанасы, ұлттық киімдер, зергерлік бұйымдары барлығы дерлік ою-өрнекпен әшекейленеді деген мәтіндер бойынша топтық тапсырмалар бердім. Оқушылар сабақ барысында өз пікірлерін еркін жеткізе білуге, бір-бірін тыңдай білу мен пікірлерімен санаса білуге дағдыланды. АКТ- ны пайдалана отырып алған мәліметтерін үш тілде баяндай алды. Қазіргі таңда АКТ-ны тиімді пайдалану оқушыларымызды мына қадамдарға бағыттайды.

1. Оқушы танымын кеңейтеді
2. Оқушыны ғаламтормен тиімді жұмыс жасай білуге бағыттайды .
3. Оқушының өзіне сенімін нығайтады және жұмыс жасай білу дағдысын қалыптастырады.

Ақпаратты технологияларды пайдалану арқылы мектептегі сабақтарды жаңаша ұйымдастыру, мұғалімнің рөлі мен қызметінің артуына жағдай жасау, теориялық, ғылыми-педагогикалық және психологиялық зерттеулерге сүйене отырып, оқушылардың құзыреттілігін қалыптастыру, ақпараттық технологиялар мен инновациялық оқыту әдістері арқылы оқушыларды ізгілікке, елжандылыққа, саналыққа, адамгершілікке, имандылыққа, еңбексүйгіштікке тәрбиелеу. Инновациялық әдістерді баланың білім деңгейіне және жас ерекшелігіне қарай оқу үрдісінде пайдалану негізгі міндет болып табылады. Оқушылармен материалды игеру үрдісін психологиялық түрде жеңілдетеді. Пәнге деген танымдылық қызығушылығын тудырады. Оқушылардың көзқарасын кеңейтеді. Сабақ үстінде көрнекілікті қолдану мүмкіндігі өседі. Сабақ үстінде оқушының да мұғалімнің де еңбек өнімінің жоғарлауы болады. Қорыта келгенде Бүгінгі күні республикамызда білім беру жүйесінің түбегейлі өзгеріске ұшырауы анықталғаны баршамызға аян. Оның негізгі факторы жаһандану үрдісіндегі білім беру саласында жаңа модельдердің дүниеге келуі, білім беру үрдісінің ақпараттандырылуы болып табылады. Прогрессивті концепциялардың пайда болуы, білім беру үрдісінде алға кеткен мемлекеттердің тәжірибесімен танысу және соның нәтижесінде ұлттық білім беру моделін құрастыру бүгінгі күні өте өзекті мәселе болып табылады, өйткені нарықтық экономикаға негізделген мемлекетіміздің келешегіне мамандар қажеттігінен туындайды.

Ұлы ойшыл Уильям Уорд «Жай мұғалім – хабарлайды. Жақсы мұғалім - түсіндіреді. Керемет мұғалім – көрсетеді. Ұлы мұғалім – шабыттандырады» деген екен. Сондықтан ХХІ ғасыр мұғалімі жан - жақты болуы заңды деп ойлаймын. Оқыта отырып тәрбиелеу - қазіргі заман мұғалімінен талап етілетін басты мәселе. Сондықтан атақты педагог К.Д.Ушинскийдің «Оқыту - тәрбиелеудің қуатты органы,бұл органды пайдалана білмеген тәрбиеші шәкірттерге әсер етудің ең басты және қажетті құралынан айрылады » деген сөзін үнемі жадымызда сақтасақ деймін.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1.Мұғалімге арналған нұсқаулық (үшінші деңгей) 2022 ж.
2. «Технология мектепте» әдістемелік журнал 2014 ж.
3. « Оқытудағы интербелсенді әдіс-тәсілдер» Астана 2023 ж
4. К.Дайрабаев, А.Дайрабаева Педагогика негіздері.
5. Көркем еңбек қыздарға арналған оқулық, Алимсаева И.А. 2018 ж.

ШЫҒАРМАШЫЛ ТҮЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ КӨРКЕМ ЕҢБЕК ПӘНІНІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Төрежан Бекзат Бекетқызы

Ақтөбе қаласы

№78 жалпы орта білім беретін мектеп-гимназиясының
көркем еңбек пәні мұғалімі

*«Ақыл-ой қабілеттерін оятатын құдіреттің
ынталандыру – қолдың дана еңбегі...
еңбек тұлғаның үйлесімді дамуының негізіне
айналады»*

В.А.Сухомлинский

Халықаралық білім беру кеңістігінде болып жатқан үдерістер педагогикалық процестің түбегейлі өзгеруіне ықпал етті. Бұл өзгерістер білім беру мазмұны, оқытудың әдістері мен оқушылардың ішкі әлеуетін дамытудың жаңа мүмкіндіктерін ашуда. Білім парадигмасының инновациялық тенденциялары әртүрлі факторлардың әсерінен толығуда. Соның бір бағыты - көркем еңбек пәні негізінде эстетика дағдысын қалыптастыру.

Эстетика – қоршаған дүниенің, өнердің сұлулығын баланың көру және сұлулыққа талпыну қабілетін дамыту мақсатымен оның жеке басына ықпал етуге бағытталған, жүйелі үрдіс.

Эстетикалық тәрбиенің мақсаты – баланың бойына эстетикалық құндылықтарды сіңіруді қажетсіну, оған деген қызығушылығын, эстетикалық талғамын дамыту, эстетикалық іскерлік пен дағдысын қалыптастыру. Баланың сезіміне әсер ету – шексіз жұмыс және тәрбие жұмысының күрделі саласы болып табылады. Эстетика деген ұғым күрделі, себебі оның мазмұны ішкі табиғаттың шексіздік гармониясын бейнелейді. Ол эстетикалық дағды, эстетикалық мәдениет, эстетикалық сезім, эстетикалық талғам деген терминдармен ұласады. Айналадағы әсемдікті түсіну арқылы адамдардың бойында рухани құндылық қалыптасады. Мектеп пәндерінің мазмұны оқушылардың эстетикалық талғамын қалыптастыруға бағытталады.

Мектеп бағдарламасындағы негізгі пәндердің бірі — көркем еңбек пәні. Жаңа білім беру мазмұны бойынша бұл кіріктірілген пән. Бейнелеу өнері мен технологияның мазмұндық кешенін құрайды.

«Көркем еңбек» пәні тұлғаның өзін қоршаған орта туралы білімдерін қалыптастыруға, еңбек әрекетінің маңыздылығын түсінуге септігін тигізеді, оқушыны еңбек сүйгіштікке, адамдар мен олардың еңбегінің нәтижесіне құрметпен қарауға тәрбиелеуге көмектеседі. «Көркем еңбек» сабағында мұғалім шеберлігіне сай түрлі материалдармен жұмыс істеу оқушылардың технологиялық ойлауын, көркем эстетикалық талғамын, шығармашылық, фантазиясымен қол моторикасын дамытуға көзбен нақты мөлшерлеу қабілетін жетілдіруге көмектеседі.

Көркем еңбек - бұл ұзақ тарихы және халықтық мәдениеттің ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүрлері бар әмбебап интеграцияланған қызмет. Бізге белгілі барлық көркемдік техникалар мен технологиялар ежелгі әрекеттерге немесе операцияларға негізделген: тоқу, байлау, бояу, тігу, кесу, бұрау, бұйралау және т.б. және көптеген дәстүрлі өнер бұйымдары (зімбір нан мен багельдер, себеттермен кілемшелер, тостағандар мен құмыралар, сырғалар мен брошкалар) ежелгі уақытта ойлап табылып, халықтық сәндік - қолданбалы өнерде бейнеленген.

Көркем еңбек - бұл функционалды және эстетикалық қасиеттерді (пайда мен сұлулықтың бірлігі) үйлесімді түрде үйлестіретін белгілі бір өнімді жасауға бағытталған трансформациялық, шығармашылық, әлеуметтік негізделген қызмет. Өнер еңбегі мектеп

жасына дейінгі балалардың сәтті дамуы үшін қол жетімді. Сонымен қатар, көркем еңбек - бұл жаңа нәрсе жасалатын шынайы шығармашылық деңгейінде тәжірибе мен өзін - өзі жүзеге асыруға, өзін - өзі дамытуға, өзін - өзі тануға байланысты өте еркін әрекет.

Көркем еңбек - бұл өнімді және сонымен бірге құрал - саймандар, онда бала құралдарды (қайшы, пышақ, степлер, ине, тоқу ілгегі және т.б.) игереді, әртүрлі материалдардың (қағаз, мата, қамыр, фольга, жапырақтар және т. б.) қасиеттерін зерттейді және нақты нәтиже алу мақсатында оларды мәдени тәсілдермен түрлендіреді.

Көркем жұмыстың қолданбалы нәтижесі - қолдан жасалған ойыншықтар мен кітаптар, кәдесыйлар мен сыйлықтар, ойын және өмір сүру кеңістігін ұйымдастыруға арналған түрлі заттар. Бірақ ең маңызды нәтиже - бұл болашақта қандай мамандықты таңдайтынына және тағдырдың қалауымен қай мәдениетке интеграцияланатынына қарамастан, адамға кез - келген қызметте сәтті болуға мүмкіндік беретін әмбебап қабілеттер негізінде халықтық мәдениетті дамыту тәжірибесі.

Мектептегі көркем жұмыстың мазмұны - бұл әр түрлі өнер түрлерінде бейнеленген, бүкіл адамзаттың рухани тәжірибесі, адамның өмірі мен оның өмірінің мәні мәселелерін эстетикалық тұрғыдан ашады.

Көркем еңбек сабақтарының мақсаты - балаларға эстетикалық және тұрмыстық мәдениетті бағытталған және дәйекті тәрбиелеу, жеке өсуге ықпал ету және қоршаған әлемге эмоционалды және құндылық қатынасын қалыптастыру. Негізгі идея - балалардың көркемдік белсенділігі оның барлық деңгейлерінде – қабылдау, орындау, шығармашылық – баланың жалпыадамзаттық мәдениетке енуі ретінде ұйымдастырылған. Бұл мақсат бірқатар іргелі теориялық қағидаларды ашады

Еңбек тәрбиесі үшін өте маңызды көркем еңбек сабағы, онда оқушылар еңбек дағдыларына үйренеді, техникалық білімді игереді. Сабақ барысында оқушылар жалпы және техникалық білімге сүйенеді. Білім еңбек сабақтарының ғылыми негізі болады, ал еңбек сабақтары мен тәрбие барысында оқушылар алған өмір тәжірибесіне теориялық білім жүйесі арқылы түсінеді. Еңбек сабақтарының процесін жетілдіру оқушылардың еңбекке зерттеу және шығармашылық қатынасын қалыптастырады.

Қазіргі кезде білім берудегі мақсат жан-жақты білімді, өмір сүруге бейім өзіндік ой-талғамы бар, адамгершілігі жоғары, қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру. Білім беру саласындағы әр пәннің қандай орта болмасын өзінің өмірге деген көзқарасы, айтар ойы, нақты жеке тұлғаны қалыптастыруда өзіндік үлес қосары анық.

Көркем еңбек сабағы арқылы оқушыны іскерлікке, ұқыптылыққа, әдемілікті сезініп қабылдауға үйретеміз. Оқушы алған теориялық білімін іс-жүзінде қолдана отырып, оны өмірімен, өзінің іс-әрекетімен байланыстыра білгенде білгенде ғана өзіне де пайдасын тигізе алады. Сабақта іске асырылатын көркемдік іс-әрекеттің түрлерін «Көркем еңбек» пәнінің мұғалімі анықтайды. Сонымен бірге міндетті түрде көркемдік іс-әрекеттің үш түрі жүзеге асырылады: конструктивті, бейнелеу, сәндік. Көркем еңбек пәнін өткізуде көптеген жаңа технологияларды пайдаланып, оқушының жаңа материалды толық игеруіне баса назар аударамыз. Бұл жаңа технологияларды негізгі үш топқа бөліп қарастыруымызға болады:

Ойындық технология- мәнді өмір жағдаяттарын үлгілеу және оның шешімін іздестіруге құрылады. Жетекші әдісі – ойын. Оны ұйымдастыру түрлері: іскерлік, рөлдік, оқиғалық және білімдік ойындар.

Коммуникативтік технология – мүмкін болған барлық ақпараттарды қатыстыра отырып, оқу үрдісі оқушының өзара белсенді әрекетіне, қатынасына құрылады. Жетекші әдісі – қарым – қатынас. Оны ұйымдастыру түрлері: өзара, жұптық, топтық т.б.

Зерттеу технологиясы – проблемалық ізденіске, жаңалықтар ашуға құрылады. Жетекші әдісі – проблемалық оқыту әдісі. Осылармен бірге саралап, жеке дара, жеделдетіп оқыту, өзара оқыту, деңгейлеп оқыту, оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлау т.б. технологиялар көп қолданыс табуда. Бұл технологиялардың бәріне ортақ, негізгі мақсаты – жеке тұлғаны дамыту, оқуға шығармашылық ендіру, мұғалім мен оқушы арасындағы ынтымақтастық, өзара әрекеттестік сипатындағы жаңа әлеуметтік қатынастың пайда болуы

т.б. Оқыту технологияларын оқу мазмұны мен оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктеріне орай таңдап, тәжірибеде сынап қараудың маңызы зор. Оқытуда оқушының еңбек біліктері мен шығармашылық қабілетін дамыту үшін жаңа ақпараттық технологияны пайдалануға да мүмкіндіктер көбеюде. Еңбек ету үрдісін даралауда оқушыны жеке тұлға ретінде қабылдау, яғни оқушының өзіндік танымдық іс-әрекетін қалыптастыруға бағыттау, білім беруде жеке оқытуды дамыту көзделуі қажет.

Модульдік оқыту технологиясы. Тігін бұйымдарын молельдеу. Модульдік оқыту технологиясы-балаларға жеңілдік жасап, оқушы мен мұғалім қарым-қатынасына теңдік жағдай жасап, оқушыларды қатты қыспай, еркін сөйлеп қызықтырушы көрнекілікпен баланы баулап, алып кету. Әр пән мұғалімі жаңа технологияларды меңгеріп, пәнаралық байланыс, кірістіру сабақтарын кеңінен қолдану қажет. Себебі оқушы алған теориялық білімін іс жүзінде қолдана отырып, оны өмірімен, өзінің іс-әрекетімен байланыстыра білгенде ғана өзіне де, қоғамға да пайдасын тигізе алады. Жас өспірімдерді еңбекке тәрбиелеудің жалпы міндеттері бірнеше жеке міндеттерді орындау арқылы іске асырылады. Олар білім алушыларды еңбекке практикалық тұрғыдан даярлау. Білім алушылардың ынтасын және қабілетін дамыту еңбек тәрбиесіндегі жеке міндеттердің бірі. Еңбек тәрбиесі барлық тәрбиенің қайнар көзі. Көркем еңбек сабағында тиімді жүргізілетін жұмыстарды іріктеп, әдіс-тәсілдерді дұрыс қолдана білу оқушылардың ынтасының, қабілетінің, шығармашылық ой өрісінің дамуына мүмкіншілік жасайды.

«Көркем еңбек» сабағы балалардың шығармашылық жігерін ашуға көмектеседі. Шеберлік деңгейінің өсуіне, әр жұмысты соңына дейін жеткізудегі шыдамдылық төзімділік сияқты қасиеттерін қалыптастырады. Оқушы бала орасан зор еңбегінің жетістігін көргеннен кейін сол затты қайта жасауға оны үйренуге талпынады.

Көркем еңбек пәні оқушының бойында еңбекқорлық, ұлтжандылық, рухани-адамгершілік, іскерлік, шыдамдылық, ізденімпаздылық т.б. қасиеттерді қалыптастырады.

Еңбек әрекеті арқылы қоғамға қажетті қолөнер бұйымдарының сан алуан түрлерін өз қолдарымен дайындап, оны өмір қажеттілігіне қолдануға мүмкіндік береді, ол біріншіден жеке тұлғаның шығармашылық идеясын, эстетикалық дағдысын дамытады, екіншіден жеке кәсіпкерлікті дамытуға ықпал жасайды.

Көркем еңбек пәні қолдың моторикасын жақсартады. Сонымен қатар психологиялық процестері, атап айтсақ, түйсік, қиял, елестету т.б. дамиды. Оқушы белгілі бір заттың бейнесін салу үшін, ойша өзі образ жасайды, соны қағаз бетіне түсіреді.

Жаңартылған білім беру негізінде көркем еңбек пәнін оқытудың ерекшеліктері, біріншіден, екі пәннің кіріктіріліп оқытылуымен сипатталады, Интеграциялық пәнді оқушыларға оқыту екі ғылыми ұғымның түсініктерін қалыптастырады. Екіншіден, бұл пәннің жаңа бағытқа, жаңа парадигмаға, жаңа әдістерге құрылуымен байланысты болмақ.

«Көркем еңбек» пәндерінің балаға берер білімі өте көп және күрделі пән ретінде қарауымыз керек. Еңбекке немқұрайлы қарау нағыз білімсіздік. Қазіргі таңда мұғалім ретінде байқайтынымыз, балалардың сабаққа ықыласы төмен. Сонда балада білім болмаса, бір кәсіптік бағытқа бағдар берілмесе, ондай бала ертең қоғамда орнын қалай табады. Бұл үлкен ойландыратын жағдай. Еңбексіз өскен бала, ескексіз жүзген қайық деп, дана бабаларымыз бекер айтпаса керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мұғалімдерге арналған нұсқаулық, екінші басылым, ПШО, 2015 ж.
2. Мұғалімдердің біліктілігін арттыру бағдарламасы, екінші басылым
3. Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015 жыл.
4. «Жаңартылған білімге – жаңаша көзқарас» Әліпбаева А.Қ.

ДАРЫНДЫ, ТАЛАНТТЫ БАЛАЛАР – ҰЛТ БОЛАШАҒЫ

Сафина Лиза Куантаевна

Ақтөбе қаласы

№53 жалпы білім беретін орта мектебінің музыка пәні мұғалімі

Аннотация

Нәтижеге бағдарланған білім берудің негізі оқушының дара тұлғалық, дарындылық қабілеттерін дамытумен анықталады. Бүгінгі таңда білім беруде оқушыға тек қана білім, білік дағдыларын ғана қалыптастырып қоймай, алған білімін өмірлік қажеттілігіне жарата алып, оны шығармашылықпен іске асыру жолдарын игеруді үйрету, оқуға деген танымдық қызығушылық қабілетін арттырып, өз білімін әрқашан кеңейту қажеттілігін сезінуге жетелеу көзделеді. Бүгінгі білім беру үрдісінде мұғалім өзінің теориялық білімі арқылы оқушы бойына өзін қоршаған ортаға деген көзқарасын қалыптастырады. Мақсатқа жету оқу бағдарламасын тереңдетіп оқыту және оқушының танымдық белсенділігін дамыту арқылы жүзеге асыру.

«Халықтың кемеліне келіп өркендеп өсуі үшін ең алдымен азаттық пен білім қажет».

Шоқан Уәлиханов

Адамдардың кішкентай кезінен бастап, белгілі бір жетістікке жетуді армандауы қалыпты жағдай. Алдына қойған мақсатына қол жеткізу барысында адамдар өзінің бойындағы туа біткен және жүре қалыптасқан қабілеттерін пайдаланады. Адамдардың бойындағы ерекше қабілеті, оны басқаларға қарағанда оқшауландырып тұрады. Бұл қабілет сырын ашу әлі күнге дейін жұмбақ секілді. Мұнымыз не - сирек кездесетін жеке-дара қасиет пе немесе әлеуметтік шындық па? Дарындылық дегеніміз не? Дарынды балаларды қалай анықтау керек және олармен қалай жұмыс жасау керек?-деген сияқты сұрақтар қазіргі ұстаздар ұжымын қатты толғандыратын мәселелердің бірі болып отыр. Осы сұрақтарға жауап табу мақсатында педагогикалық энциклопедияға жүгінсек, онда мынадай анықтама берілген: «Дарындылық - іс-әрекеттің белгілі бір саласында ерекше бір жетістікке жетуге жағдай жасайтын, адамның қабілетті дамуының жоғарғы дәрежесі».

Дарынды балалар қандай?-деген сұраққа жауап іздейтін болсақ, олар әр түрлі, бір-біріне ұқсамайды. Дарынды баланы байқамау мүмкін емес, көпшіліктің арасында ол өзінің іс-әрекетімен, бейімділігімен, қабілеттілігімен бірден көзге түседі.

Дарынды баланы қалай тануға болады? Белгілі зерттеуші Н. С. Лейтес қабілетті балалардың 3 категориясын анықтап берген болатын.

- 1.Музыка өнеріндегі ерекшеліктер бойында туа бітуі.
- 2.Музыкалық есту қаблеті, дауысы, өзін ұстауы жұмыс алдында дамуы.
- 3.Бойындағы дарынмен бірге білімді болуы.

Дарынды деп айтуға болатындар:

- Өнерге бейімділігі орташадан жоғары;
- Музыкалық есту қаблеті жоғары, музыканы тыңдай, талдай білетін;
- Өз деңгейінде әр түрлі сайыстарда нәтижеге жеткен (Өн, аспапта ойнау, биден, т.б);
- Сонымен бірге басқа да пәндерден үздік оқитын(Алғыс алған, тәртіпті т.б).

Дарындылықтың тағы да басқа түрлері:

- Практикалық тәрбиелік дарындылығы;
- Өзін-өзі танудағы ерекшеліктері;
- Көркемдік-эстетикалық дарындылығы(өзін ұстауы, киінуі т.б);
- Жаңа заман бағыттарын қабылдаудағы дарындылығы;
- Ішкі жан тазалығындағы ұстамдылық дарындылығы.

Дарынды оқушылармен жұмыс тәсілдері

1. Структуралық тәсіл:

Жұмысты жоспарлау бағыттары.

А) Схема құру

Б) Жұмысты жоспарлау

В) Жұмысқа қажетті материалдарды іздеу және жинақтау.

2. Топтық тәсіл:

Әр класта өнерге жақын дарынды оқушыларды жинап бірге өткізу. Және бала санына қарай жас мөлшерімен бөлінеді.

А) Кіші топ (бастауыш сыныптар)

Б) жоғары сыныптар (5-11)

Дарынды оқушылар, басқа балаларға қарағанда өте сезімтал келеді. Олар өте сенгіш, сондықтан олардың көңілін қалдырып алмау үшін мсақ балған жөн., Олар өзінің бойындағы әншілік, күйшілік қасиеттерді тыңдаушы тезірек көрсе екен деп ойлайды. Көп оқып білуге жалығатындары да болуы мүмкін. Бастауыш сыныптардан ақ кейбір балалар ары қарай оқудан көрі, өзінің қызығушылығын ғана тудыратын бағыттармен жүргісі келетіні рас. Сондықтан кіші топтан бастап баланың қандай өнерге бейім екенін дәл анықтаған жөн. Біз оқушының жақсы оқуына ғана қарап бағалап жататын кездеріміз болады. Ал «жаман» оқушы деген баланың кейін дарынды болып шығып жататын кездері жиі кездеседі. Сондықтан мектептегі дарынды оқушыларды анықтау өте күрделі процесс. Ол бір ғана музыка маманынң жұмысы емес, бүкіл коллектив жұмыла іздейтін жұмыс.

Дарынды баланың ерекшеліктері.

1. Басқа құрбыларына қарағанда белгілі бір өнерге ерекше бейімділігі, және оған деген аса қызығушылығы.

2. Сол өнерге талпына жүріп нәтижелерге жетуге құштар болуы.

3. Сол өнерден ерекше ләззат алады.

Дарынды оқушыларға тән белгілер.

Шыншылдық қасиеттері өте ерте дамыған. Өзіндік өзімшілдік қасиеті бірге жүретін.

Қоғамдық кемшіліктерді ұнатпайды, және тез қабылдайды. Маңайындағыларға өте катал талап қояды.

Өзіл қалжыңға өте жақын келеді. Талантты жандар құрбыларының бойындағы кемшіліктерді тез көреді.

Дарынды оқушылар кез келген проблемаларды өздері тез шешіп бергісі келеді. Олар үшін мұндай қылықтар тиімді.

Дарынды балалар үшін қорқыныш белгілі бір мөлшерде үйреншікті. Себебі олар үнемі жеңсем деген ойда тұрады.

Дарынды оқушыларды дамытудағы негізгі бағыттар

Танымдық деңгейін қалыптастыруда:

- Үлкен деңгейде ақпараттық жаңалықтар алуы.
- Сөздік қорының мол болуы.
- Жаңа материалды толық қабылдауы мен түсінуі.
- Маңайындағы балалармен дұрысқарым қатынаста болуы.
- Баланың жасырын қарым қатынастары белгілі болуы.
- Өз бетінше тұжырым жасай білуі.
- Үйірме жұмысындағы проблемаларды бірге шеше білуі.
- Қажет жағдайда ұйымдастыра білуі.
- Мұғалім ескертпелеріне түсінікпен қарауы.
- Айтылған кемшіліктерден қорытынды шығаруы.
- Өз өнерінің болашағын болжай білуі.

2.Шығармашылық бағыттары:

- Шұғыл шешім шығаруы.
- Ойдан шығармашылықтар жасай білуі.
- Басқа рольдерден құрай алуы.

- Тез, шапшаң ойлай білуі.

3. Қарым-қатынас түр-сипаттық белгілері:

- Басқаларды силай алуы.
- Жеңілген жағдайда қабылдай алуы.
- Сахна мәдениетін толық түсінуі.
- Шығармашылық жұмысқа деген шыдамдылығы.
- Өзіне қойылған сындарға шыдай алуы.
- Өзгелермен өз ойымен бөлісе алуы.
- Тапсырманы орындауға деген құлшынысы.
- Өз өнері үшін күресе білуі.
- Өзіне деген сенімділігі.

Дарынды оқушылармен жұмыстың стратегиясы

- Дарынды оқушылармен жұмыстың нәтижесі, оның қалай сапалы құрылғанына байланысты.
- Әсіресе бірінші этап - яғни алғашқы 1-4 жылдарда. Алғашқы жылдары қатысушы оқушылар көп болады. Кейін нақтылы дарындылары анықталып іріктеліп қалады.
- Бұл жердегі ең қиыны жасырын, момын білінбей жүрген балаларды анықтау.

Бейімділіктің сапалық негіздері.

- Дарынды оқушыларды анықтап алған соң, олармен жұмысты дұрыс жүргізе білу керек.
- Мұғалім қандай болу керек:
- Өз ісінің білгірі;
- Оқушыға үйретілетін істің маманы;
- Кәсіпқой сауатты;
- Жан-жақты білімді;
- Жаңа заман технологияларына жетік;
- Психолог, бала жанын түсінетін;
- Адам бойындағы қасиеттерді жетік білетін.

Дарынды оқушымен жұмыс бағдарламасының

Мақсаты:

Дарынды оқушыларды анықтап, оларға қажетті жағдай жасау. Олардың дамуына қосымша үйірмелер арқылы сабақтар беру.

Міндеті:

- Оқушылардың жас шамасына қарай қызығушылықтарын туғызу;
- Дарынды оқушылардың өзіндік бейімділіктерін дұрыс қабылдауына көмектесу;
- Оқушылардың шығармашылық бағыттарын анықтап, көмек беру;
- Ата-аналармен бірлесіп, дарынды оқушының бағытына қолдау көрсету;
- Әр түрлі мектеп ішілік конкурстар өткізіп дарынды оқушының дамуына жағдай тудыру;
- Өз дарынын түсініп, келешекте қолдана білуіне үлкен жол ашу;

2023-2024 оқу жылындағы музыка пәні бойынша дарынды оқушыларымен жұмыстың жоспары

№	Сабақтың тақырыбы	Сағат саны	Мерзімі
1	А.Маханбетова «Ана тілім»	1	Қыркүйек
2	А.Маханбетова «Ана тілім»	1	
3	Б.Бейсенова «Ұстазым»	1	Қазан
4	Б.Бейсенова «Ұстазым»	1	
5	А.Маханбетова «Болашағы елімнің»	1	Қараша
6	А.Маханбетова «Болашағы елімнің»	1	Желтоқсан
7	Б.Бейсенова «Жаңа жыл»	1	
8	Б.Тәжібаев «Туған жер»	1	Қаңтар
9	Б.Тәжібаев «Туған жер»	1	
10	Б.Бейсенова «Анажаным»	1	Ақпан

11	Б.Бейсенова «Анажаным»	1	
12	Б.Бейсенова «Ай дидарлы анашым»	1	Наурыз
13	С.Елманов «Наурыз тойы»	1	
14	С.Елманов «Наурыз тойы»	1	Сәуір
15	Н.Тілендиев «Саржайлау»	1	
16	Н.Тілендиев «Саржайлау»	1	Мамыр
17	И.Нүсіпбаев «Дос болайық бәріміз»	1	

Күтілетін нәтиже:

- Дарынды оқушыларды анықтап, оларға қажетті жағдай жасалады
 - Олардың дамуына қосымша үйірмелер арқылы сабақтар жоспар арқылы өтіледі.
- Ұлтымыздың алтын кені болатын дарынды балаларды тәрбиелеудің негізгі орталығы - білім ордасы. Дарынды оқушыларды іріктеу оңай жұмыс емес. Табиғи дарынды, талантты балалардың қасиеттерін біліп, оның дамуына қамқорлық жасайтын: ата-ана, ұстаз. Дарынды баланың бойынан табылатын асыл қасиеттердің, өмірге құштарлықтың, биік ізгіліктің, бәрінің кілті – мыңды жығатын білімде. Ендеше, осындай білімді, дарынды шәкірттерді тәрбиелеп жүре берейік. Дарындылық - адам бойындағы қабілеттіліктің жоғары деңгейде дамуы, іс-әрекет барысында ерекше жетістікке жетуі.

Дарынды балалармен жұмыс жасау кезінде өзге оқушыларды ұмытып кетпеуім қажет, ерекше қабілетті балаларды сатылап таланттыға дейін өсіруіміз керек деген пікірдемін. Барлық айтылғандарды қорыта келе: «Әрбір бала бір жұлдыз, жарқырауына жәрдем ет», әр бала – болашақ данышпан, әр бала – зерттелмеген құпия, сондықтан таланттыларды анықтауда аянбай еңбек етейік.

Пайдаланған әдебиеттер:

7. Әл-Фараби. Әлеуметтік-этикалық трактаттар. – Алматы: Санат, 1995. – 481 б.
2. Ушинский К. Д. Собр. Соч. Т 6. – М., 1949- 319 с.
3. Ы. Алтынсарин Шығармалары – А: Жазушы, 1986 – 560 б. Источник: <https://www.tarbie.kz/25526>
4. Педагогикалық энциклопедия М: 1964 Т. 1 с 384.
5. Елеупаева Қазіргі мектептерде оқушылардың шығармашылық дарындылығын дамытудың педагогикалық шарттары. Источник: <https://www.tarbie.kz/25526>
6. Музыка оқулықтары «Алматыкітап» баспасы

СЫР Өңіріндегі ЖЫРАУЛЫҚ ТЕРМЕ МАҚАМ ЕРЕКШЕЛІГІ

Жиеналиева Жәнісгүл Бозғұлқызы
Ақтөбе қаласы
№18 орта мектебінің музыка пән мұғалімі

«Сыр – Алаштың анасы. Тарихқа жүгінсек бұл жерде қазақтың үш астанасы болған: Жент, Сығанақ, Қызылорда. Сыр өңірі Қорқыт бабаның, Жанқожа мен Бұхарбай сынды батырлардың, Мұстафа Шоқайдың, Сыр сүлейлері Кердері мен ғұлама Тұрмағамбеттің, ақын Әбділда мен Нартайдың, Әбдіжәміл мен Қалтайдың және көптеген аруақты, дарынды перзенттердің туған өлкесі. Сонан да Қызылорда күллі қазақ үшін қасиетті ортақ жер».

Н.Ә.Назарбаев

Мен бала күнімнен әкемнің домбырада ойнаған, ән-күй дыбысымен бірге өстім. Таңменен әкемнің тартқан домбырасының үніне, бал денем балбырап, «Үніңнен айналайын ак домбыра!» - деп ұйқыдан оянататынын. Сонда әкем тоқтатпай тарта берсе екен деп тілеп жататынын. Жиеналиев Бозғұл (1912 – 2006 жж.) әкемнің өмір сүрген

жылдары. Ұлы Отан соғысының ардагері, әрбір айтқан сөздері салмақты от ауызды, шешен тілді, ел сыйлайтын ауыл «Ақсақалдар» ұйымының төрағасы болып қызмет жасаған. Мықты күйші және жыршы болатын, отырған жерінде салмақты қағыспен күй шығара беретін. Алпамыс жырларын жатқа айтып отыратын. Өкінішке орай бұрынғы ленталарға жазған күйлерін сақтай алмадым. Бірақ тартқан күйлерінің әрбір үні, дыбысы әлі күнге дейін құлағымда және жүрегімде мәңгі сақтаймын. Анам Жиеналиева Гүлзейнеп Хисматулинқызы марқұм жатқан жерің жәнәтта болсын! Анамда татарша, қазақша әндерді нақшына келтіріп орындайтын керемет қоныр дауысты әнші болатын. Ақ маман, әр кез жас күнінде, жақсыны тіле, тілегін орындалады дейтін. Осындай әкем мен анамның берген тәлім-тәрбиесімен өнерімен өсіп өндім. Осылай музыка өнеріне әуес болдым. Тоғыз жасымнан бастап қолыма домбыра алып әкемнің тартқан әндерін тыңдап және пластинкадан ән, жыр, термелерді тыңдап, әуенін тыңғырлатып домбыраға салып ойнайтынмын.

1981 жылы Арал қаласында апамның тойына әкем ертып барған, сол тойда Әбілхан Маханұлы жыршы, термеші, ақынмен кездестім. Ол жылы мен үшінші сыныпта оқитынмын. Әкем осы қызым өнерге жақын, домбырамен ән термелер айтатын еді деп, «Аралым айдын шалқарым» термеңді жазып берші, жаттап алсын деп, ақын өз қолымен жазып, өзі айтып көрсетіп, аманат еткен. Сол термені әлі күнге дейін айтып жүрмін. Апта сайынғы кештерде, думандарда, ауылдық клубта домбыра, баян, эстрадамен әндер орындап жүрдім. Алтыншы класта оқып жүргенімде, ұстазым адамның бір арманы болады. Жеңіскүл сен нені армандайсың дегенде, мен ағай осы мектепке музыкадан беретін мұғалім болып келемін дейтінмін. Ия, мен арманыма жеттім. Қазір мен музыка пәнінің мұғалімімін. Осы анамның ақ сүтімен, әкемнің үйретуімен бойыма сіңірген қасиетімді, кейінгі ұрпаққа үйретсем деп тапжылмай еңбек етемін.

Мен келдім жеңіс күні бұл өмірге
Алланың қалауымен жарық күнге.
Әкемнің тартқан күйімен әнін тыңдап,
Жеткізді осы күнге бағып мені.
Мен өстім жыраулардың әнін тыңдап,
Өсиет, нақыл терме, жырын жаттап.
Үйренген өнерімді арманым жоқ,
Кейінгі ұрпақтарға жалғастырсам.

Жақсы мұғалімге тән қасиеттердің ең негізгісі – мұғалімнің балаларға деген сүйіспеншілік сезімінің болуы. Сол себепті ұстаз, ең алдымен, шәкіртінің жан-жақты тәлім-тәрбие алуына, олардың ішкі қасиетін анықтауға, дарынын шыңдауға сол арқылы өздері көздеген тәрбие бұлағынан сусындауға жағдай жасауға тиіс. Музыка сабақтарымен қатар оқушыларға сабақтан тыс дәстүрлі ән күй, терме өнеріне баулып жүрмін. Дәстүрлі өнер арқылы оқушыларды адалдыққа, адамгершілігі мол өнерлі, өнегелі ұрпақтарды шығаруға болады. Өзім Сыр өңірінде дүнге келген соң осы елдің ақын жыршыларының жыр терме айтудағы мақамдарын зерттеп, зерделеп келемін.

Ғасырлар бойы қалыптасып келген қазақ мәдениетінің көне ошақтарының бірі – Сыр елі. «Сыр елі – жыр елі» атаған бұл өлкенің мәдениеті де еркеше. Бүгінгі қазақ мәдениетінің тереңнен бастау алатын жыраулық дәстүрді жеткізген бірнеше тарихи-географиялық аймақ болса, солардың бірі – Сыр елі. Көне түркі дәуірінде Алтайды мекендеген оғыз тайпаларының алғаш Жетісу, одан соң Сырдың төменгі ағысын мекендеп, X-XI ғасырларда Каспий жағына қарай қоныс аударғаны мәлім. Осылардың арасынан IX-X ғасырларда оғыз тайпаларының мекені болған Сыр өлкесін айрықша атауға болады.

Сыр өңірі – белгілі бір дәстүрдің ғана жеке дамыған жері емес, тоғыз жолдың торабы, сан түрлі тарихи оқиғалар мен көзқарастар бір мүддеге тоғысқан топырақ. Сол себепті өңірде өмір сүрген жырау, жыршы, ақын, күйші, әнші, сал-серілер шығармашылығы әлем әдебиетінде сирек кездесетін құбылыс ретінде өзіндік сипаты

басым өнер түрі есебінде айрықша назар аударады. Сыр елінде өмір сүріп аты үш жүзге мәлім болған ақын-жырауларымыз ұрпақ тәрбиесіне, инабаттылық пен ой-өрісінің дамуына, эстетикалық талғам биігінен көрінуін басты назарда ұстаған. Бұл жырлар ұлтымыздың болашағына үлгі-өнеге ретінде жол салған. Атадан балаға мұра болып келе жатқан жыраулық өмір арқылы жақсылық, ізгілік туын жоғары көтеріп, жастарды адамгершілікке, гуманизмге, еңбек етуге үндейтін толғау термелер де игі қасиеттерді көңілге тоқып, зердеге сіңіруге баулыған. Мұндағы жыраулық өнерге тән негізгі ерекшелік – дыбысты таңдайға салып дірілдетіп шығару. Бұл дәстүр ел арасында маңырама аталып кеткен. Сыр елінің тарихи-мәдени мұрасы сөз болғанда, ең алдымен Қорқыт, В.Каллаур, В.Бартольд, Ә.Қоңыратбаев, Ә.Марғұлан т.б есімдері мен еңбектерін назарға аламыз. Себебі айтушылық өнер туралы алғаш пікір сабақтаған ғалымдар – осылар. Сол негізде жыраулық өнер- синкреттік өнер, поэзия мен музыканың ажырамас бірлігіне негізделген құбылыс дейміз дейді, — Т.Қоңыратбаев. [1, 46-б] Олай болса, «жыраулық поэзия», «жыраулық өнер», «жыршылық өнер» деген ұғымдарды анықтауды қажет етеді деп айтып кетеді. Мұның үшеуі де музыкалық-эпикалық дәстүрге қатысты ұғымдар. Анығырақ айтсам дейді, жыраулар мұрасы музыкалық мақамнан бөлек таза поэзия (толғау, арнау) түрінде өмір сүрмеген. Ол бергі жердегі құбылыс дейді Т.Қоңыратбаев [1, 28-б]

Жыраулық поэзия мен жыршылық өнерді бір ұғымның түрлі стадиялық кезеңдеріне тән атау деп түсінуге де болмайды. Бұл поэзия мен музыканың жіктеліп, жеке-жеке өнер салалары ретінде қалыптасқанын байқататын белгілер. Сондықтан музыкалық-эпикалық дәстүр тұсында «жыраулық өнер», «жыршылық өнер» деген тіркестерді қолданған жөн дейді. Олардың стадиялық сипаты да айқын. Әрбір атау, әрбір термин қарастырып отырған табиғатына сәйкес келуі қажет, сонда ғана болмыс-бітімін аша алмақ. Дәстүрдің кез келген көрінісі қоғам дамуының тиісті сатысына сай жетіліп, түрленіп отырады.

Сыр өңірі мақамдары: кіріспе, бастау, негізгі бөлім, қайырымдардан тұрады.

Кіріспе аспаптың құлақ күйін келтіруден басталады. Өйткені, жыршы, не жырау аспабын қолына алғаннан бастап, іштей тебіреністе болады. Осындай сәтте күй тектес мақам, кейде оның орнына мақамның өзін, оның үлкен, не кіші қайырымын түрлендіре ойнап алады. Күй тектес мақам ойнау жыраудың шабыттануына, жігерленуіне, жырға тез кірісуіне көмектеседі.

Бастау – кіріспе біткеннен соң, негізгі бөлімге өтер алдындағы, бұрын «ән шақыру» деп аталып келген, тыңдармандарды өзіне қаратып алу үшін мақамның орта буыннан, кейде кіші сағадан басталатын, «**оу**», «**ей**» одағай сөздерін қосып айтатын бөлімі. Бастау бөлімі де бас буын, орта буын, кіші сағада ойналып, айтылады.

Негізгі бөлімде айтылатын мәтін мен әуен бірнеше тармақтан, кейде бірнеше шумақтан тұрады, ара-арасында кіші қайырымдармен өрнектеліп, жыраудың тынысын бірқалыпқа түсіруіне мүмкіндік береді.

Мақамдардағы қайырымдар екі түрлі болады. Біріншісінде жырды бас, орта буындардан немесе сағадан біраз толғап, тақпақтап айтып, бір нақты ойды тұжырымдап болған соң ғана қайырады. Мұндай қайырымдарды кіші қайырым деп атайды. Кіші қайырымнан соң тыныс алып алған жырау қайта жалғастырып айтып келіп жыр, не бір көлемді эпизод біткен соң үлкен қайырым жасайды.

Кіші қайырымдар елді жалықтырмау, жыраудың өзіне күш түсірмеу, басқа мақамға ауысу үшін қолданылады. Қайырымдарының ерекшеліктеріне қарай да мақамдарды қайырымдары бірдей мақамдар, қайырымдары ерекше, қайталанбайтын мақамдар деп бөлуге болады.

Бірінші топтағы мақамдардың құрылымына қарай, бір қайырым әуенін екі-үш мақамда да қолдана береді.

Екінші топтағы мақамдардың авторлары белгілі болғандықтан және ондай мақамдардың қайырымдары өзіндік әуенін, мазмұнын, сипат-мінезін өзгертпейтіндіктен, өзге мақамдарға телінбейді. [3,10 б]

Өңір мақамдарының құрылымдары бір-біріне ұқсас болғанмен, ешқашан бірқалыпты орындалмайды. Ол орындаушының көңіл-күйіне, мінез-құлқына, айту мәнеріне, мәтіндегі оқиғаға байланысты.

Кей мақамның өзі де неше түрлі мінез бен көңіл-күйді білдіріп тұрады. Мақамдарды мінез ерекшеліктеріне, әуен шумақтарына, мәтін мазмұнына қарай мынадай бес топқа бөлдік:

- 1) желдіртіп, көтеріңкі көңілмен айтылатын мақамдар;
- 2) байсалды, сабырлы, салмақты айтылатын мақамдар;
- 3) екпіндетіп, өршелене төгіп, жылдам айтылатын мақамдар;
- 4) көңілді шалқыта, асқақтата айтылатын мақамдар;
- 5) қайғылы, терең толғаныспен, тебіреніспен айтылатын мақамдар.

Бұл өңірде ойын-сауықтық, көтеріңкі көңіл-күйге құрылған мақамдар аз, терең ой мен үлкен талғампаздықты, бекзадалықты қалайтын, тектілік пен адамгершілікке тәрбиелейтін, кең тынысты, таза, әуезді дауысты қажет ететін мақамдар басым. Мұндай мақамдар қашан да өз ерекшеліктеріне сай, тыңдаушыларын еріксіз баурап алады.

Байтақ жыраулық өнердің тек асқақ рухын ғана еншілеп қалған сөз өнерінің сүлелейлері сұрсана болған түркі мұраттарын жаңғырта жырлады.

Жыраулар мен жыршылардың негізгі айту мақамының өзі ерекше. Сыр өңірі жырауларының айту мақамының өзі қайталана бермейтін ерекше құбылыс.

Сыр өңірінің жыршы-жыраулары әдеби-музыкалық шығармаларды орындау, аспапта ойнау шеберліктеріне және дауыстық мүмкіндіктеріне қарай, мынадай топтарға бөлуге болады:

бірінші топ – дауысы шамалы, бірақ дыбыстық бояуы жағымды, салмақты, аспапты орташа меңгерген орындаушылар;

екінші топ – дауысы зор, желдіртіп тез айтатын, аспапты да өте жақсы меңгерген орындаушылар;

үшінші топ – дауысы зор, мақамның мінезін, сипатын, құрылымын түсінетін, кәсіби сауатты, домбыра ғана емес, басқа да аспаптарды жақсы меңгерген, сөзге бай, тілге шешен, әрі ақын, әрі композитор орындаушылар;

төртінші топ – дауысының кеңдік өлшемі орташа болғанмен әдемі, әуезді иірімдері құлаққа жағымды, аспапты шебер меңгерген, өзінің дауысына көнетін кез-келген мақамды мәнеріне келтіріп айту арқылы тыңдаушысын тез баурап алатын орындаушылар.

Кемелденіп, халық құрметіне ие болған жыраулар да шаршайды, өнер сахнасынан кетуге мәжбүр болады. Сондықтан жыршы-жыраулардың өмірін жас мөлшеріне, орындаушылық шеберлігіне қарай, мынадай төрт кезеңге бөлуге болатынын байқадық:

1-кезең – 7 мен 15 жас аралығындағы бала жырау кезі. Бұл кезеңде оның репертуар аясы аз, дауысы баяу, жасқаншақ, бірақ үйренуге құштар болады.

2-кезең – 15 пен 25 жас аралығындағы оқтай атылып, жырлаған сайын шабыттана түсетін, қызуы басылмайтын жаскелең шағы.

3-кезең – 25-тен 55–60 жас аралығындағы бабына келген, мақамның мінезін, сөздің салмағын түсінген, сол арқылы жыраулық дәстүрді бойына сіңірген, соларды өмірлік құрал етіп, тыңдармандарын үнемі адамгершілікке, ізгілікке тәрбиелеуге тырысатын, өнер биігін бағындырған ақылгөй шағы.

4-кезең – 60 пен 70–75 жас аралығындағы орындаушылық мүмкіндігі бәсең тартып, дауысы отыра бастаған, тыныс мүшелерінің мүмкіндігі азайып, үлкен қайырымдарға шамасы келмейтін кезі. [2, 15-б] Алайда, бұл кезеңде де онша сыр бермейтін, керісінше жігері тасып, өршелене түсетін кейбір дарынды жыраулар да кездесті. Олар үнемі ізденісте болып, өз ортасын тауып, халыққа үнемі қызмет етуге тырысады екен дейді Э. Жаңабергенова өз жұмысында.

Сыр бойының Арал, Қармақшы, Қазалы өңіріндегі құрылымы ұштағанды мақамдардың көбісі өз ауқымына 5-тен 25 тармаққа дейін қамтиды. Арал, Маңғыстау, Қостанай, Торғай өңірлерінде қолданатын мақамдардың құрылымдары басқа

аймақтардағы жыраулық мектептермен салыстырғанда күрделі. Біздің пайымдауымызша, Арал өңірінде сирек болса да, ұштағандық өлшемге сыя бермейтін мақамдар кездеседі. Мұндай мақамдар музыкалық тұрғыдан алғанда бірқалыпты орындала бермейтін, өзгеріске түсіп, сан құбылып, домбыраның он тоғыз пернесін түгел қамтитын, өте күрделі құрылымда болады

Сырдан шыққан жыраулық дәстүрді насихаттаған, халық жүрегінен орын таба білген жыраулар мен жыршылардың ерекше мақамдары, нақыштары халық жүрегінде мәңгі сақталады.

Осы дәстүрлі ән, терме, жыр айтуды шәкірттеріме үйрету үстіндемін. Дәстүрлі ән, терме айтудан бірнеше оқушыларым аудандық, облыстық, республикалық байқаулардан үздік орындар алды және «Үкілі домбыра» ансамбілім әртүрлі байқаулардың жеңімпаздары. Оқушылар арасынан құрылған «Жеңіс» хор ұйымыменде жұмыс жасаймын.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Жырау (Каталог хабаршы) Алматы, 2004ж – 48 б
2. Жаңабергенова Э. Арал өңірінің жыраулық дәстүрі. (Автореферат) Астана, 2010ж 30-қыркүйек 27 б
3. Дәрменов Т. Мырзастан шықты шайырлар. «Тұмар», Қызылорда, 2002ж 156б.

МУЗЫКА САБАҒЫНДА ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДӘСТҮРЛІ ӘНГЕ ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ

Алпысбаева Гулбакыт Жанузаковна

Ақтөбе қаласы

**Б.Момышұлы атындағы №62 жалпы білім беретін
орта мектебінің музыка пәні мұғалімі**

Кіріспе:

Дәстүрлі ән өнері – қазақ халқының рухани мәдениетінің ажырамас бөлігі. Бүгінгі таңда дарынды оқушылардың дәстүрлі әнге деген қызығушылығын арттыру маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Музыка сабағы арқылы оқушыларға ұлттық өнерді сіңіру, олардың эстетикалық талғамын дамыту, шығармашылық әлеуетін ашу – мұғалімнің басты мақсаттарының бірі.

1. Дарынды оқушыларды анықтау және дамыту:

Дарынды оқушыларды анықтау арнайы тесттер, байқаулар және басқа да әдістер арқылы жүзеге асады. Дарынды балалардың музыкалық қабілеттерін дамыту үшін оларға арнаулы тапсырмалар, шығармашылық жобалар ұсыну қажет. Олар өздерінің музыкалық мүмкіндіктерін толық ашу үшін жеке жұмыс формаларына ерекше көңіл бөлуі керек.

2. Дәстүрлі әндерді таңдау және оларға қызығушылықты арттыру:

Дәстүрлі әндерді дұрыс таңдау оқушылардың қызығушылығын оятуда маңызды рөл атқарады. Халық әндері, термелер, жырлар арқылы оқушыларды қазақ халқының мәдени мұрасына жақындатып, олардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыруға болады. Әндерді орындау барысында оқушыларға олардың мазмұны, тарихы, орындалу ерекшеліктері туралы ақпарат беру қажет.

3. Оқыту әдістері мен тәсілдері:

Дарынды оқушыларды оқытуда заманауи және дәстүрлі әдістерді ұштастыра пайдалану қажет. Топтық жұмыс, интербелсенді әдістер, сахнада ән орындау, концерттік қойылымдар ұйымдастыру арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға

болады. Сонымен қатар, жаңа технологияларды (аудио, видео жазбалар) қолдану арқылы дәстүрлі әнге қызығушылықты арттыруға болады.

4. Практикалық жұмыстар:

Музыка сабағында оқушыларды белсенді қатыстыру, дәстүрлі әндерді орындау тәжірибесін арттыру маңызды. Шеберлік сабақтары, жеке және топтық ән айту жаттығулары арқылы оқушылардың музыкалық деңгейін жоғарылату керек.

Дәстүрлі ән мәселесі - жеке өнер адамдарының ғана емес, сол өнердің қанат жайып, тиісті бағалануына негіз бола алатын жалпы халықтық мәселе. Дәстүрлі ән өнері – халықтың рухани азығы, мәдениетіміздің ұлттық ерекшелігін айқын таныта алатын шоқтығы биік бөлігі. Алайда, жаһандық ақпараттық толқынның әсерінен туындап отырған жаңа мәдени сарынның музыка әлемінен ұлттық нақышты ысыра бастағаны ұлт руханиятына немқұрайлы қарамайтын жанды шын ойландырса керек. Міне, осындай толғаныстарға байланысты дәстүр сабақтастығын жалғастырып, дәстүрлі ән өнерінің бүгінгі күндегі насихатталуын қарастыра келе «дәстүрлі ән» өнерінің бүгінгі таңдағы мақсаты мен маңыздылығына байланысты ой қозғауды жөн көрдік.

Дәстүрлі ән өнерін XIX ғасырда шарықтап дами түсуіне негіз болған басы Біржан, Ақандардың заман шындығын паш етіп, рухани өнер арқылы халық санасын оятуға жасаған бірегей қадамдары ретінде бағаласақ, екінші жағынан, аталмыш өнердің бойынан синкреттілігі әлі іргесін сөге қоймаған шын дарындылықтың, дала мәдениетінің, дала тынысының көрінісін көркем сипаттауымен бағалаймыз. Демек, әншілер өз заманының тарихи бетбұрыстарындағы шындықты ән мен көркемдік тіл арқылы өзінше суреттей алды. Сол уақыттағы қай әнші-ақынның тағдырын саралап қарайтын болсақ, міндетті түрде жеке өмірі қоғамдық өмірдің қалтарыстарымен астасып жатады. Мысалы, Біржанның Жанботамен қайшылығы, міні-сыны, Ақанның рухани ізденістері, Ақанның бір басына біткен трагедиялық халі, Мәди, Балуан Шолақтың, Мұсалардың қуғын-сүргіні қайсысын айтсақ та тарихи қалтарыстан алшақ емес еді. Сондықтан, олардың өнерлері халықтың мұңымен ұштасып жатқандықтан бағалы бола білді. Шындыққа жеткен тілі мен ащы зардан туған шабытты үні дәл өз заманының мұң-қайғысын көрсете алды. Сол себепті қазіргі дәстүрлі ән өнерінің негізін қалаған белгілі әнші-ақындардың мектебі өз заманында аса бағалы болды.

Рухани мәселе, руханилық туралы сөз қылғанда ұлттық мүддені алға тарту керектігін ұмытпаған дұрыс. Ұлт деген ұғымның өзі тарихи түрлі формациялардан өтіп, әбден қанға сіңіп, ұлттық құндылықтары тарихи негізде қалыптасқан терең ұғым. Жоғарыда атап өткеніміздей, кешегі Біржан, Ақандардың өнері өз заманында қаншалықты шынайлығымен, заманауилығымен маңызды болса, бүгінгі таңда руханилылығымен маңызды екенін естен шығармаған абзал. Себебі, олардың өнері өз заманының шындығымен қатар ұлттық эстетикалық, ұлттық сұлулықтың идеалын, шынайы биік тұлғасының формасын жасап, ұлттық мәдениеттің рухани мазмұнын тереңдете алды. Олардың өздері өз туындыларының жиынтық кейіпкерлеріне айналып кеткендей. Олардың ішкі рухы, рухани беріктігі, дамуға ұмтылысы, жаңалыққа дайындығы, жігері, жалынды сөзі, сөзіне сай әрекеті ұрпаққа үлгі боларлықтай биік мысалдардың үлгісі. Осы тұрғыдан қарай алсақ, әр ұлттың рухани мәдениетінің мазмұны тереңдей түседі. Өйткені, бұл күшті мәдениетті жасап отырған тарихтың өзі болса, мойындаған халық. Ал халық шындығы, қашан да ақиқатқа жуық екенін кезінде данышпан Шәкәрім Құдайбердіұлының да атап өткенін еске алу бұл тұста орынды болар. Яғни, халық мойындаған ұғымдар сол халықтың руханилылығы болып табылады. Демек, дәстүрлі ән өнерінің бүгінгі таңдағы мақсаты мен міндетін ұлттық эстетикалық танымды паш ету, рухани құндылықтардың ақиқат үлгісі ретінде дәріптеу, қазақ ұлтының ұлттық мұрасы арқылы ұлт тарихымен сабақтастыру, сол арқылы ұлт биігін, рухани өлшемін айқындау мақсатында көрінетіндігін ерекшелеп айтуға болады. Бұндай ұғымды өзімізге белгілі батыстық мәдениетте де нақты ұстанады. Қанша эстрадалық қысқа мазмұнды, алайда өткір сезімді

әуез құлақ тұндырғанымен, олар ұлттық мұраның биігін, классикалық орындаушылардың бағасын арзандатқан емес. Бізге де сол ұстаным үлгі боларлықтай.

Алайда дәстүрлі әннің бойына жинай алған рухани құдіретін, әншілердің жігерін, айтылып жатқан қаншама рухани құндылықтарды дамытып, кейінгі ұрпаққа жеткізу мәселесін қалай іске асыруға болады? Қазіргі заманда да, бұрын да тәрбие мәселесіне келгенде баланы игі істерге баулуды ерте бастан қолға алу керектігі дәлелді қажет ете қоймайтын ұғым болса керек. Дәстүрлі әнге үйрету тәрбиесі де сол ертеден басталса еш ағаттығы бола қоймас еді. Байқап қарасақ, бала дүниеге келісімен табиғатынан баяндылыққа, тыныштыққа, жайлылыққа жаны жақын болып келеді. Даңғыр-дұңғыр, сарт-сұрт кілең құлақ тесетін жоғарғы дыбыстар баланың мазасын кетіреді. Әрине, үйренгенше, ал уақыт өте келе, әр түрлі дыбыстарды қабылдауды үйреніп алады. Алайда, бала табиғатынан бойына ұлттық қасиетті дарыта алған ұлттық әуендерді қабылдауға жуық болып келеді. Ұлттық фольклорлық бесік-жырынан бастап, қоңыр үнді күй мен әуезді ананың аузынан шыққан жайлы, баянды әндер қалай болғанда да, ауыр темір ішекті аспаптардың үніне қарағанда жағымды болып келеді. Бұл жерде айта кету керек, қазақ ұлттық аспаптарының басым көпшілігі табиғи материалдарға құрылған. Оның өзіндік жеке сыры болса керек. Қазақ - әр үннің баяндылығына аса мән берген халық. Олай болса, балаға нәліктен сол қажеттілігін ерте кезден бастап бермеске?.. Сондай сазды халықтық үннің құдіретін қоғамдық жерде де баланың бойына сіңірсе жаман болмас еді ғой. Мысалы, мектепте. Қазақстандағы музыка мектептерінде бұрын-соңды болмаған дәстүрлі ән сыныптарын ашып, оларға кәсіби деңгейде дәріс берсе, балалардың музыкалық дағдысын дамытса, сол арқылы эстетикалық талғамы да артар еді. Көбінде академиялық білімге негізделіп, басымдықты нақты ғылымдарға ғана ден қоятын еліміздің көпшілік мектептеріндегі ұлттық тәрбиенің мазмұнын тереңдету мақсатын да қайта қарастыру да артық болмас. Мысалы, дамыған елдердің қай-қайсысын алсаң да, баланың дамуына тұлғалық қалыптасуына ән мен сахналық, бейнелеу өнерін негізгі орынға қояды. Себебі, абстрактылы ойлау дағдысы дамымай, қиял ұшқырлығы дамымай, шығармашылық нәтижелер болмайды. Өйткені, ән ана сүтіндей баланың бойына ерте сіңсе, онда ол балаға ауа мен су тәрізді күнделікті қажеттілігіне айналады. Ал мұндай қажеттілік, бала бойына туа біткен дарындылық дәнінің ерте көктеп, гүлденіп жеміс беруіне себебін тигізеді. Осындай эстетикалық тәрбиені қалыптастыру мақсатында, дәстүрлі ән арқылы музыкалық тәрбие беру қамын неғұрлым ертерек қарастырудың қажеттілігін айтпасақ та өзінен-өзі түсінікті. Ағылшын елінің белгілі психолог педагогі Говард Гарднер адам бойында бірнеше көпқырлы зияттың болатыны дәлелдеген. Соның бірі - музыкалық зият екенін мойындасақ, ән өнеріне қатысты дарындылықты да арнайы мектеп қабырғасында оқытуға болатынын болжауға болады. Жалпы, Қазақстандағы музыка мектептеріне дәстүрлі әннің білім беру жайы бұрын-соңды ғылыми тұрғыдан жүйеленіп, арнайы зерттеліп оқыту жүйесіне қатысты нақты пайымдаулар жасалған еместігін де атап өтуге болады.

Дәстүрлі әнді оқытуда ерекше қолға алатын тағы бір мәселе - әншілік өнерді, тарих, әдебиет сияқты пәндермен кіріктіру арқылы оқыту. Себебі оқушы тек ән өнерін ғана үйренбей, оның рухани құдіретін түсініп, тарихи маңызын жете білгені дұрыс. Әнді айтудағы ұлттық болмыстың тарихи маңызына жауапкершілікпен қарау керектігін үйреткен де абзал. Сонда шәкірттің әнге деген құрметі ғана артып қоймай, оның нәсихат жасауына, зерттеушілік жұмысына да, сын тұрғысына ойлау қабілетінің артуына да жол ашылар еді. Мектеп қабырғасындағы оқушылардың қызығушылығы да артар еді.

Дәстүрлі әнді дәріптеу мен оқытудың тағы бір мәселесі - дарындылықты дамыту мен іріктеу мәселесі. Шетелдік дамыған елдердің ән колледждерінің іріктеу кезеңдеріне мән беріп шолу жасап көрсеңіз, іріктеуге келген қатысушылардың көпшілігінің ән айту мақамы мен талғамы жоғары екені байқалады, демек, халықтың әнге деген эстетикалық талғамдары бар, қалыптасқан, неге бара жатқандарын түсінеді, әнді айтудың мақсатын түсінетіндігі байқалады. Қазіргі жастардың арасында ән айтуды тек тірліктің көзі ретінде қарайтындары көптеп кездеседі. Халық та тыңдайды. Алайда, халықтың құлағын

тәрбиелеу міндетін ойлап жатқаны шамалы. Демек, тыңдарманның да құлағын тәрбиелеген дұрыс болар. Сондай мәселелердің бірі жасөспірім талантты шәкірттерімізді, дәстүрлі вокалға тәрбиелеу барысында шешуін таппай жатқан «дауыс қою» педагогикасының әлі күнге дейін нақты ғылыми тұрғыдан жүйеленбеуі. Дәстүрлі вокалды орындағанда оның маңызы мен оны қолданудың әдіс-тәсілдерін, дауыс қоюдың техникалық тиімді жолдарын қарастыру мәселелерінің де тиімділігін зерттеп қарастырған дұрыс. Бұл - әрине, қалтарысы мен қиыншылығы аз емес күрделі тақырыптардың бірі. Алайда, қазақ дәстүрлі ән вокалына «дауыс қоюдың» мәселелеріне байланысты ғылыми-теориялық мақалалар, әдіс-тәсілдер, әдістемелік оқу-құралдардың аздығы да назар аударарлық жай. Дәстүрлі вокал турасында ғылыми еңбектерді іздегенде, Ә.Нұғыманованың «Қазақтың әншілік дәстүрі» ғылыми монографиялық жинағы, Б.Тілеуханның «Қазақтың кәсіби вокалды өнерінің кейбір ерекшеліктері», Б.Тілеухан, Р.Несіпбайдың «Исполнительская специфика казахского народно-профессионального искусства пения» сияқты мақалаларды атап айтуға болар еді. Бұл еңбектерді оқи келе, біз дәстүрлі вокал педагогикасының елімізде әлі күнге дейін ғылыми теориялық жағынан бекітілмегенін және толық бір арнайы еңбек болып жарияланбағанын түсінеміз.

Қазір әлемдегі музыкалық білім жоғары деңгейде дамыған елдерде, дұрыс «дауыс қоюдың» техникалық жолдары анықталып, дамыту дұрыс жүйелі жолға қойылған. Мысалы, Еуропалық классикалық вокалда дауыс қою түрлерін зерттеген кеңес кезеңіндегі И.Левидов, Л.В.Дмитриев, Л.К.Некрасов, А.В.Саркисян т.б. еңбектерін атап өтуге болады. Бұл ғалымдардың еңбектерінде опералық вокалды орындауда әншінің дауысын қою техникасы, қалай тыныс алу жолдары, дыбысты шығару амалдары мұқият жазылған. Ал еуропалық вокалдан дәстүрлі вокалымыздың нендей өзгешелігі бар, шынымен-ақ бағалауға тұрарлық ұлттық ерекшелігі қандай деген сұрақтың да жауабы ұлттық ерекшелігімізді айқындай түсетіндей. Мәселен, дәстүрлі әннің ұлттық бояуы айқын, алуан түрлі, иірімдері өте нәзік бола тұра, күрделі болып табылады. Оның күрделілігі мелодиялық тартымдылығынан, өзіндік формасынан ерекшелініп көрінеді. Дәстүрлі вокал кең көмейді қажет етеді, дауыспен қатар әуезді ұйқасқа құрылған көркемдік сөздің бір-бірін толықтыруы өзінше ұлттық эстетикалық нақышты айқындай түседі, олардың бірдей жымдасуы ұлттық нақыш пен ерекшелікті әсерлі жеткізеді. Халқымызда “күміс көмей, жез таңдай” немесе “кеудесі сандуғаштай сайраған, көмейіне бұлбұл ұялаған, асқақ үні аспандағы аққумен үндескен кең тынысты әнші” сияқты тіркестердің негізінде осындай ұлттық дәстүрлі ән ерекшелігі жатса керек. Ойымызды тұжырымдайтын болсақ, кәсіби өнердің негізгі бөлігінің бірі боп саналатын дәстүрлі әншіге «дауыс қою» нақты шарттарының жоқтығы мен дәстүрлі әншілердің өнерін ерте кезден оқытпау, дәстүрлі әнді оқытуға байланысты арнайы қолжетімді әдістемелік құралдардың аздығы аталмыш өнердің ел арасында кеңінен таралып, тыңдарманның талғамының өсуіне кедергі келтіруде. Әрине, бұл мәселелерге байланысты зерттеушілер мүлдем жоқтың қасы дегеннен аулақпыз. Тек түрлі оқыту технологиялардың бір ізге түспей жүйесіз дамып жатқаны, қазақ ән дәстүрінің кең қанаттанып дами түсуі мен дәстүрлі орындаушылар қатарының әлі де көбейе түсуіне кедергі келтіруінде деп білеміз.

Дегенмен, қалай болғанда да әншінің қандай болмағы ұстазға, алған тәрбиесіне байланысты. Дәстүрлі ән – қазақ елінің ұлттық мәдениетінің тарихи қалыптасқан құндылығы, баға жетпес мұрасы. Әннің қанат жайып қалықтауы – орындаушыдан бұрын, тыңдарманның талғамымен өлшенетін құбылыс. Ендігі міндет – тыңдармандардың қатарын көбейту, жас ұрпақтың құлағын дәстүрлі әннің сазына үйрету, жаттықтыру, талғамын тереңдету. Сондықтан, дәстүрлі әнді тыңдауды мектеп жасынан бастап дәріптеп, дәстүрлі әннің мән-мағынасын тарихи әлеуметтік тұрғыдан ғана емес, соның бойынан көрінетін эстетикалық рухани қуатын жеткізе білу дағдысын, әнді талғаммен тыңдау талғамын дамытуды мектеп жасынан бастап қолға алу керек. Әнге деген махаббат, биік талғам терең құндылықтарды қалыптастырады. Ол ұлтқа деген құрметті арттырып,

отансүйгіштікке дәріптейтін аса бағалы өнеріміздің бірі. Себебі әр ән – бір тарих, әрбір ұлттық әуен – ұлт рухының тынысы.

Қорытынды:

Музыка сабағында дарынды оқушылардың дәстүрлі әнге деген қызығушылығын арттыру – ұлттық мәдениетті сақтау және дамыту бағытындағы маңызды қадам. Мұғалімдер оқушылардың шығармашылық қабілеттерін қолдап, дамытуға ерекше көңіл бөлуі керек. Дәстүрлі әндерді насихаттау арқылы біз оқушылардың патриоттық сезімін қалыптастырып, ұлттық өнерді жоғары бағалауға үйретеміз.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Жұбанов А. «Замана бұлбұлдары».-Алматы, 2001
2. Гарднер Г. «Көпқырлы зият құрылымы».-1973
3. Күзеубай А. «Қазақтың дәстүрлі ән өнері».-Жұлдыз №5, 2014
4. Қазақ мәдениеті, «Аруана».-Алматы, 2005

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН САПАСЫН АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Мектепова Жайнагул Ермаковна

Ақтөбе қаласы

№50 орта мектебінің музыка пәні мұғалімі

Аннотация

XXI ғасыр - білімділер мен зеректер ғасыры, дарындылар мен таланттар ғасыры. Дарынды балалар, ғалымдардың айтуынша, — жалпы және арнайы дарындылығын (ғылым, техника, өнер түрлері, т.б.) байқатқан балалар. Дарындылық ақыл-ой дамуының қарқыны бірдей болғанмен баланың өз құрдастарынан озық дәрежесі арқылы анықталады екен. Ақыл-ой қабілеті ерте дамыған, ерекше айқын жетістіктерге жеткен балаларды вундеркиндылер деп атайды. Алайда, баланың тіпті ең үздік деген жетістіктерінің өзі болашақ таланттың жеткілікті кепілі бола алмайды. Балада ерекше қабілеттіліктер болуының нышандары оның кемелдену қарқынына және жас ерекшеліктеріне байланысты.

Дарындылықтың дамуында отбасының ролі аса маңызды, атап айтқанда:

- отбасының құрылымы мен эмоционалдық ахуалы;
- бала мен ата-ана арасындағы қарым-қатынас стильдері;
- ата-аналардың бала дарындылығына қатынасы.

Осы жайларды ескере келе, мен өз жұмысымда дарынды балалардың ерекшеліктері мен қабілеттері, олармен жұмыс жасау жолдары мен әдістері туралы ой бөлістім. Өз тәжірибеммен бөлісе отырып, сабақ барысында, сыныптан тыс шаралар барысында дарынды, талантты балаларды анықтау, олармен жұмыс жүргізу, жетістіктерге жету жолдары туралы маңызды, тиімді шарттарын алға тарттым. Себебі бұл дарынды балалармен жұмыс жасау – заман талабы, қазіргі қарыштап дамып жатқан кезеңде өмірді алға бастап, заман, уақыт көшіне ілесе білудің басты шарты болып отыр.

Қоғам үнемі даму үстінде. Осы қоғамда өмір сүріп жатқан адамдардың даму деңгейі мен тыныс-тіршілігі әр алуан. Бүгінгі күннің өзекті мәселесі - ұлттық құндылықты әлемдік деңгейге шығаруға қабілетті, өзіндік жеке көзқарасы қалыптасқан тұлға тәрбиелеу.

Қазақта «адам ұрпағымен мың жасайды» дейді. Ұрпақ жалғастығы нәтижесінде адамзат өмірінде түрлі өзгерістер болып, өз қажетіне керегін алып, дамудың биік шыңдарына жетуде. Өмірге келген әрбір нәрестенің алғашқы тәрбиесі ата-анадан өрбісе,

бұдан кейінгі тәрбиенің өзегі - ұстаз міндеті. Дұрыс бапталған ағаштың өсе келе жақсы жеміс беретіні секілді, сапалы тәрбие алған ұрпақтан ел болашағын алға апаратын нағыз ұлтжанды патриот пайда болады. Осы жерден біздің мақаламыздың өзектілігі шығады. Яғни, ұстаздың немесе тәрбие берушінің негізгі міндеті - келешек ұрпақ бойындағы ерекше дара қасиетті байқауы. Екінші мақсаты - осы қасиетін дер кезінде аша білуге ықпалы. Баланың белгілі бір іс-әрекетке белсенділігі жас кезінен байқалады. «Дарындылық» термині «дарын» сөзінен шыққан, адамның ерекше қолайлы ішкі алғы шарты дегенді білдіреді. Дарындылық білім беру, тәрбиелеу жұмысының әсерінен ғана емес, балалардың өз күштерін жүзеге асыру кезінде ғана дамиды.

Мұғалім ретінде оқу мен тәрбие саласындағы аса маңызды міндет – талабы таудай дарынды жеке тұлғаны іздеп тауып, оны жетілдіріп шығару. Ал мақсаты – тәрбие мен білім халықтық бола отырып, ұлттық дәстүрді ұстаушы, дені сау, адамгершілігі мол, қабілеті дамыған, жан-жақты, саяси сауатты, өресі биік азаматтарды тәрбиелеу.

Дарынды балаларды оқытуда зерттеу әдісін қолдану қажеттілігі олардың табиғи қызығушылығының жоғарылығымен, қоршаған ортасына деген құштарлығының басымдылығымен түсіндіріледі. Баланың шығармашылық қабілетін ашу, оны алға қарай дамыту үшін, ең бастысы, жан-жақты жағдайлар жасау қажет. Дарындылықтың табиғаты шексіз. Дарындылық дегеніміз не және ол кішкентай нәрестеде қалай байқалады? Әлбетте, дарындылықтың тұқым қуалайтындығы, ұрпақтан ұрпаққа берілетіндігі даусыз. Ғылым бұны дәлелдеп те берді. Дарынды, қабілетті балаларды іздеу, оларды оқыту мен тәрбиелеу қоғам үшін бүгінгі күні өте қажет, себебі дарынды адам, қабілетті адам басқаларға қарағанда көп пайда әкеледі. Әрбір талантты адам еңбекке бейім, ол шығармашылық тапқырлықпен жігерлі еңбек етеді. Сонымен дарынды, қабілетті, талантты бала деп баланың, ата-ананың, мектептің үздіксіз еңбегінің жемісін айтуға болады.

Менің кәсіби бағытым, менің бүгінде қызмет етіп жүрген мамандығым турасына ауыссақ. Халқымыздың рухани көсемі - Ахмет Байтұрсынов: «Мұғалім әдісті көп білуге тырысу керек. Оларды өзіне сүйеніш, қолғабыс нәрсе есебінде қолдануы керек» - дегендей оқу-тәрбие үрдісінде ұйымдастыруда нәтижелі әдістерді көп пайдаланған дұрыс. Әр күн сабақтарымды қызықты етіп өткізу үшін үнемі ізденістемін. Мен музыка пәні мұғалімі болғандықтан, сабақтарымның қолайлы сәтінде ұтымды уақыт тауып, шығармашылық жұмысқа арнаймын. Осы жұмысымның түрлерін атасам:

- 1.Берілген нота жазбаларындағы ән әуендерін қалай аяқтар едің?
- 2.Оқушылар айтысының мазмұнына қарап, әнге қандай тақырып қояр едің?
- 3.Компьютерлік бағдарлама көмегімен әнді түрлендір, орында.
- 4.Жобаны жоспарлау және құрастыру.
- 5.Берілген шығарманың мазмұны бойынша сурет салу.
- 6.Аспаптарға топтастырғыш (классификатор) бойынша сипаттама жаса.
7. Музыкалық аспаптардың ұқсастығы мен айырмашылығын анықта деген сияқты түрлі тапсырмалармен оқушы жанын жаңа сабаққа қызықтыруға тырысамын. Бұл – менің күнделікті жұмыс барысындағы іс-әрекетім. Ұстаз шәкірт бойындағы шығармашылықтың бастау бұлағын ашып, оны суреткердің шығармашылығынан үйренуге жетелеу керек. Әр баланың өз сүйікті композиторын табуына, оның шығармашылық қоржынына үңілуге, стилін, жанрын тануға, тілдік қорын пайдалануға үйрету сабақтан кейін үй тапсырмасында жалғасып жатады. Мұғалім жаңа шығарманы талдау барысында ақылын, көңіл толқынын, шығармашылық қабілетін, қиялын, музыкалық сезімталдық қасиетін, суретшілік, бейнелілік, музыкалық сауатын дамытатындай шығармашылық тапсырма берудің ыңғайлы сәттерін іздестіруі керек. Өзім әр сабағымда шәкірттеріме әсерлі үнмен, асықпай, мәнерлеп сөйлеп, сөзіммен әрбір оқушыға деген қамқорлығымды, аналық сезімімді дана ойымды, ыстық лебізімді сезіндіргім келеді. Сонымен қатар шәкірттің жан дүниесін түсініп, оларды ренжітпей, өздерінің қателігін сездіре білу – бұл шеберлік ұстазға тән қасиет деп санаймын.

Музыка сабағы мектептегі басқа пәндерге қарағанда оқушыларға ерекше әсер етіп, олардың ой өрісінің дамып, шығармашылығының қанаттануына зор ықпал етеді. Музыка сабағы арқылы оқушылар тек қана ән айтып, музыка тындап қана қоймайды, ғылым-білімнің әр саласынан мағлұмат алып, бойларындағы қалаған өнердің немесе мамандықтың негізін қалыптастырады. Музыка сабағында оқушылар еркін ойлап, қиялдап, өз қиялдарының нәтижесін баяндауға немесе суреттеуге дағдыланады. Оқушылардың өнерге деген құштарлығы, еңбекке, іскерлікке деген ынтасы артып отыруы үшін мұғалімнің әр сабақты сапалы да жүйелі ұйымдастыруы қажет. Дұрыс ұйымдастырылған музыка сабағы арқылы оқушылардың бойында адамгершіліктің, жоғары мәдениеттіліктің негізі қаланып, саналы, тәртіпті, ақылды болып өсуі қалыптасады.

Сабақтан тыс уақытта да дарындылық қабілетті ашу мақсатында көптеген жұмыстар қажет. Ол жұмыстарды жүйемен, белгілі бір мақсатқа бағыттап жүргізген дұрыс. Алдымен мұғалім өзіне нақты мақсат қоя білуі керек.

1. Дарынды баланы анықтауда психологпен бірлескен жұмыс жасау.
2. Ата-анасымен педагог ретінде сөйлесе білу.
3. Дарынды балаларға арнайы бағдарламалар жасау.
4. Дарынды балаға шығармашылықпен жұмыс істеу үшін жаңа, тың тапсырмалар беру, орындалуына талап қою.
5. Жаңа технология элементтерін сабақта пайдалану.
6. Тапсырманың орындалу нәтижесін қадағалау.

«Дарынды ұстаздан дарынды шәкірт шығады» демекші, дарынды оқушылардың көп болуы дарынды, шығармашылықпен жұмыс істейтін ұстаздарға байланысты. Осындай жұмыстың нәтижесінде оқушыларым облыстық «Абай оқулары», «Қадыр оқулары», «Бозторғай», «Жұлдыз-ай», республикалық «Таланттар әлемі», «Жұбановтар әлемі», «Бала дауысы», халықаралық «Новая звезда», «Аңыз дала», «Әр бала жұлдыз» байқауларының жеңімпаздары болып келеді. Ұстаздан шәкірт озар дейді біздің қазақ. Бүгінде мен ұшқын берген таланттар жалын болып жанып жүргені мені қуантады.

Қазіргі кезде зерттеу ісі бүгінгі заман адамының өмір сүру тәсіліне енген кәсіби шеберлігін танытуда өзіндік көзқарасына сәйкес қызмет болып табылады. Бүгінгі білім беру саласының маңызды міндеті – баланы ізденушілікке баулу, оған зерттеу дағдысы мен білігін үйрету. Әр оқушыны жеке тұлға ретінде қалыптастыру үшін оның қабілетін түрлі әрекетке көсету үшін зерттеуге дайындау қажет.

Қазіргі таңда мектеп қабырғасында алған білімді тіршілік көзіне айналдыра алу, кәсіпкерлікке, іскерлікке үйрену - бүгінгі күннің қажеттілігіне айналып отыр. Заман ағымы осыны талап етуде, осыған байланысты еліміздің әрбір азаматының химиялық білімі қоғам талабына сай болуы қажет. Орта білім беруді дамыту тұжырымдамасының басты мақсаты - оқушылардың талдау, синтездеу әрі логикалық ойлау қабілетін дамыту. Бұл қиын күрделі міндетті жүзеге асырудың бірден-бір формасы - сабақ. Сондықтан да, сабақ өткізудің тиімді жоспары мен әдістерін қарастыру мұғалім талабы. Ал, бұл міндеттердің орындалуы оқу процесіне педагогикалық талдау жасауды, білім беруді дербестендіру жағына бұруды талап етеді. Орыстың ұлы педагогы В.А.Сухомлинский мектептің басты міндеті - әрбір адамның дарындылығын ашу, оны толыққанды шығармашылық, интеллектуалдық еңбек жолына бағдарлау. Әрбір оқушының қайталанбас дарынып дөп басып табу, аша түсу, кастерлеу бұл - тұлғаны адамзат қадір-қасиетінің өркендеуінің жоғары деңгейіне дейін көтеру деген сөз деп атап көрсетейі. Білім беру жүйесінің даму деңгейі мен сапасы елдегі педагогика ғылымының жетістігімен байланысты. Бұл өз кезегінде экономикалық және ғылыми –техникалық дамудың, яғни мемлекет пен қоғамның табысты дамуының кепілі болып табылады. Егемен еліміздің тірегі – білімді ұрпақ. Бала мен тіл табысып, оның бойына білім нәрін себетін басты тұлға - ұстаз.

Таланттарын дамыту үшін дарынды балалар өз уақытын еркін жұмсап, кеңейтілген оқу жоспарымен оқытылу керек. Бала өз мұғалімі жағынан назар аудару мен жеке қолдау көрсетуді сезінуі қажет. Бұл жерде нені емес, қалай оқыту маңызды болып табылады. Дарынды баланың айтылған ойлар мен болжамдарды талдай алу мүмкіндіктері, табиғи аналитикалық және сыншыл ой-тұжырымның дамулы екендігіне сәйкес келеді. Қазіргі жағдайда дарынды балалармен жұмыс олардың шығармашылық қабілеттерін ашуға бағытталуы қажет. Баланың алған білімдерін өз бетінше дамыта білуі, ғылыми жобалармен шұғылданғанда өздігімен іздене білуі, өзіне талап қоя білуі, тапсырылған жұмысты сапалы орындауы мұғалімнің немесе тәлімгердің назарында болуға тиіс.

Қорытындылай келе, дарынды баланың бойынан табылатын асыл қасиеттердің, өмірге құштарлықтың, биік ізгіліктің бірінші кілті – мыңды жығатын білімде бола отырып, оны дамытуды ұстаздардың дұрыс үйлестіре білуі басты мәселелердің бірі ретінде алға шығады. Сонымен қатар оқушының мектеп қабырғасында алған білімі оған қызмет жасайтындай дәрежеге жеткізуге ұмтылуымыз керек. «Бұлақ көрсең, көзін аш» деген ұлағатты сөзге сүйеніп, бар мүмкіндікті пайдаланып, баланың қабілетін, дарынын ашу және әрбір оқушының өз мүмкіндіктерін, қабілет және икемділігін таныта білуіне жағдай жасау – мұғалімнің басты міндеттерінің бірі.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Н.Назарбаев. Туған елім – тірегім, (Құрастырғандар: М.Қасымбеков. Қ.Әлімқұлов). – Алматы: Рауан, 2001. — 128 б.
2. Оқушылардың ғылыми қоғамдарын ұйымдастыру және республикалық ғылыми жарыстарын өткізуге әдістемелік нұсқаулар. Астана 2007.
3. Елубаев А.О. Дарынды оқушыларды тану ерекшелігі – Дарын, 2009. №5, 112-116б.
4. Бекжанова М.Б. Дарынды балалармен жұмыс – заман талабы
5. // Қазақстан орта мектебі, 2009. №5/6, 18-25б
6. Омарқұлова С.А. Дарынды баламен жүргізілетін жұмыстардың әдістері мен түрлерін жетілдіру // Мектептегі технология, 2009. №5, 3-4б
7. Сәдуақасқызы К. Дарынды балалармен жұмыстың басты бағыты – ғылыми-зерттеу жұмыстары» // Қорқыт Ата атындағы ҚМУ Хабаршысы. - 2011. - №2. - 312 б. 2.
8. Тапаева А.П. Дарынды шәкірттер – ұлт мерейі // Сыр мектебі. - 2014. - №17

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУДА МУЗЫКАНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҒЫН ЖАН-ЖАҚТЫ МЕНГЕРТУ

Хасенова Жанар Туракбаевна,

Айдашева Самал Сагинбаевна

Ақтөбе қаласы

**А.Байтұрсынұлы атындағы лингвистикалық
мектеп-гимназиясының музыка пәні мұғалімдері**

Андатпа

Музыка адам өміріндегі ең маңызды ажырамас бөлігі. Музыка құндылығын меңгерген дарынды бала – елдің рухани және мәдени әлеуетін көтеруге ерекше ықпал етеді. Сондықтан да музыкадан дарынды балалардың тәрбиесі мен дамыту шаралары – музыка пәні мұғалімдерінің негізгі іс-әрекеті. Бұл жұмыста дарынды балаларды анықтау жолдары мен талантты шыңдауға бағытталған әдіс-тәсілдер қарастырылды. Сондай-ақ, дарынды балаларды дамыту мен шыңдау жолындағы өзіндік іс-тәжірибем ұсынылды.

Түйін сөздер: музыка, дарынды бала, әдістер, құндылық, ән, шығармашылық

Дарынды балаларды анықтау мен дамытуды және олардың әлеуетін іске асыруды қамтамасыз ететін жағдайлар жасау қазіргі қоғамның басым бағыттарының бірі болып табылады. Дарынды және талантты балаларды тәрбиелеу мен дамыту қоғамның шығармашылық әлеуетін қалыптастырудың, ғылым мен мәдениетті, өндіріс пен қоғамдық өмірдің барлық салаларын дамытудың ең маңызды шарты. Музыкалық дарындылық құрылымы жеткілікті жоғары интеллектпен және бірқатар жеке тұлғалық қасиеттермен үйлесетін айқын музыкалық қабілеттер жүйесін қамтиды. Балалардың табиғи дарындылығы неғұрлым тез анықталып, оны дамыту бойынша мақсатты жұмыс басталса, дарынды тұлға соғұрлым өзін толық ашып, болашақ өмірлік іс-әрекетінде үлкен жетістікке жете алады[1].

Баланың дарынды тұлғасын дамыту жалпы білім беру жүйесіндегі басты міндеттердің біріне айналды. Оқытудың дәстүрлі әдістерін өзгерту әрбір оқушыны тәрбиелеу мен оқытудың тиімді жолдарын табуды талап етеді. Қазіргі уақытта ғалымдар мен практиктер дарынды балаларды арнайы ұйымдастырылған оқыту және олардың әлеуетін анықтау және дамыту мақсатында мақсатты жұмыс жүргізу қажеттілігін түсіне бастады. Нәтижесінде дарынды балаларды анықтау және дамытумен айналысатын білім беру мекемелері, білім беру және әлеуметтік бағдарламалар, қоғамдық ұйымдар мен қорлар пайда болды. Музыкалық дарынды бала сыныптағы жалпы оқушылар тобынан ерекшеленеді. Мұндай балалар музыканы эмоционалды түрде қабылдайды. Әдетте, олар өздерінің музыкалық қалауларын дамытады. Сыныптағы дарынды балаларды анықтау әдістерінің бірі – бақылау. Дарынды балаға жақындағанда, оның жеке көріністерін бақыламай болмайды. Оның дарындылығын бағалау үшін оған арнайы тән психологиялық қасиеттердің жиынтығын анықтау қажет, яғни жан-жақты бақылаулар арқылы алынған тұтас сипаттама қажет. Бақылаудың артықшылығы - ол табиғи жағдайларда, бақылаушыға көптеген нәзіктіктерді ашуға болатын кезде пайда болуы мүмкін. Табиғи эксперимент бар, мысалы, сабақта немесе үйірмеде зерттеуге қажетті орта ұйымдастырылған, ол балаға толығымен таныс және ол өзінің арнайы бақыланатынын білмеуі мүмкін. Баланың дарындылығының белгілерін дамытуда байқау және зерттеу маңызды[2].

Музыкалық дарынды балалармен жұмыс істегенде мұғалім неге көңіл бөлуі керек?

Ең алдымен сабақта өзара түсіністіктің қолайлы атмосферасын құруға тырысуымыз керек. Сабақта және сыныптан тыс жұмыстарда қарым-қатынас кезінде мұғалім баланы оның барлық көріністерінде шығармашылыққа үнемі ынталандырып отыруы керек. Өзінің табиғаты бойынша балалар шығармашылығы синтетикалық және көбінесе импровизациялық сипатта болады. Бұл балалардың жеке ерекшеліктерін анағұрлым толық және тез анықтауға мүмкіндік береді. Мысалы, ән айту немесе дене шынықтыру минуттарында (бастауыш сыныпта) мен кез келген баланы өз жаттығуын ойлап табуға және оны орындауға бүкіл сыныпты шақыруға шақырамын. Жүйелі оқумен байланысты тұрақты жаттығулар арқылы ғана біз балалардың қабілеттерін қолдаймыз және дамытамыз. Айқын вокалдық орындаушылық қабілеттерін көрсеткен балалар солист болады. Олармен де алдағы уақытта жеке жұмыстар жүргізілуі керек[3].

Дарынды балалар зерттеушілік және ізденіс әрекетінің қажеттілігін айқын көрсетеді – бұл оқушылардың шығармашылық оқу процесіне енуіне мүмкіндік беретін және олардың білімге құштарлығын, жаңалық ашуға деген құштарлығын, белсенді ақыл-ой еңбегі мен өзін-өзі тануға тәрбиелейтін жағдайлардың бірі. Менің оқушыларым барлық байқауларға, сыныптан тыс шараларға қатысады, мультимедиялық презентациялар мен ұжымдық жобалар жасайды. Мысалы, ұжымдағы әр баланың қызығушылықтары мен дарындылық деңгейі ескерілгендіктен, өздерінің музыкалық бейнелерін жасау жобасы балаларды баурап алды. Оқытудың бұл түрі дарынды балаға қатарластарымен оқуын жалғастыра отырып және таныс әлеуметтік қарым-қатынаста бола отырып, сонымен бірге оның дарындылығын дамытуға жол ашады.

Дарынды балалармен жұмыс жасауда педагогикалық қызметтің келесі принциптерін негізге алған жөн:

- тұлғаның дамуы үшін берілетін мүмкіндіктердің барынша көп түрлілігі қағидасы;
- сыныптан тыс жұмыстардың рөлін арттыру принципі;
- оқытуды даралау және саралау принципі;
- мұғалімнің минималды қатысуымен оқушының бірлесіп жұмыс істеуіне жағдай жасау принципі[4];

Дарынды балалармен жұмыс жасауда қазіргі заманғы педагогикалық технологиялардың ең тиімдісі нәтижелі оқыту технологиялары мен құзыреттілікке негізделген әдіс. Дарынды балалармен жұмыс жасаудағы мұғалім іс-әрекеті:

- оқушыларының дарындылығын дамыту. Яғни, егер мұғалімнің іс-әрекеті бүкіл шығармашылық үдеріс үшін қолайлы психологиялық ахуал жасалса нәтижеге оңай қол жеткізеді;
- әрбір дарынды оқушының жеке психологиялық және жас ерекшеліктеріне көңіл бөлу;
- оқушыны концерттік іс-шараларға дайындау;
- оқушылардың өз бетінше шығармашылық жұмысын ұйымдастыру, олардың бойында баланың қабілеті туралы адекватты түсінік қалыптастыру мақсатында ата-аналармен түсіндіру жұмыстарын жүргізу.
- Авторлық туындыларды дайындау, бірлесе жоба ұйымдастыру.

Дарынды балалармен жұмыс жасауда тәрбие жұмысының маңызы зор. Ол өз қабілетінің «тәрбиешісі» болатын осындай тұлғаны қалыптастыруға бағытталуы керек. Мұғалім ән айтып, ойнауға үйретіп қана қоймайды, жақсылық пен жамандықтың негізгі адамгершілік өлшемдерін негізге ала отырып, тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді. Мейірімділік, шынайылық, ашықтық сияқты қасиеттер шеберлікпен ұштасып, өмір бойы адамға серік болады. Таза жаннан таза дауыс туады. Бұл идеяны оқушылардың бойына барлық білім беру жылдарында сіңіру керек. Балаларға тәуелсіздік, шығармашылық белсенділік және бір-бірінің шығармашылық жаңалықтарын бағалауға ұмтылуы керек[5].

Дарынды балалармен жұмыс жасағанда екі шектен аулақ болу керек:

- баланы тұғырға қою, оның ерекше құқықтарын атап көрсету;
- екінші жағынан – «жұлдыздықпен» күресу кезінде қадір-қасиетті көпшілік алдында кемсіту немесе зияткерлік жетістіктерді елемей.

Жас таланттарды анықтауда барлық жерде шығармашылық байқаулар маңызды рөл атқарады. Байқау талантты ашуға және оған өмірге жол ашуға арналған.

Музыкалық ойын сабақтарын өткізу кезінде мен педагогикалық процесті вариативті негізде құрастырамын, балалармен сындарлы қарым-қатынас жасаудың әдістері мен тәсілдерін қолданамын, эмоционалдық қызығушылық, сенім, шынайылық атмосферасын қалыптастырамын.

Мен музыкалық дарынды балаларға ұсынатын музыкалық материал міндетті түрде күрделірек емес, әр түрлі және жан-жақты болуы керек, мен репертуарды балалардың мүмкіндіктері мен бейімділігін ескере отырып таңдаймын. Музыкалық студия жұмысының мазмұны жай жаттаумен, репетициямен шектелмейді. Музыкалық дарынды балалармен жұмыс істегенде мен әрқашан импровизацияға және шығармашылыққа басымдық беремін[6].

Музыкалық талант:

- бала іс-әрекетке үлкен қызығушылық танытады;
- музыканың сипаты мен көңіл-күйіне сезімталдықпен жауап береді;
- музыкалық шығарманы (ән немесе би) орындау кезінде көп күш пен сезім салады;
- музыка тыңдағанды ұнатады;
- концерттер мен спектакльдерге қатысуға ұмтылады;
- өзіндік әуендер шығарады;
- орындауда өзінің көңіл-күйін көрсетуге ұмтылады.

Әр оқушының ішкі жан дүниесіне үңіліп, оның шығармашылық даралығын ашу – қазіргі білім беру технологиялары шешуге көмектесетін бүгінгі ұстаздардың міндеті. Музыкалық білім беру саласында компьютерлік технологияларды қолдану мұғалімге

оқытудың мазмұнын, әдістері мен формаларын сапалы өзгертуге, кейбір жұмыс түрлерін жаңартуға мүмкіндік береді. Бұл технологиялар оқушылардың интеллектуалдық мүмкіндіктерін арттырады. Жаңа ақпараттық технологиялар оқу үдерісін оңтайландырады және әр балаға жеке көзқарас табуға мүмкіндік береді. Оқытуды даралау – оқу үрдісінің тиімділігін арттырудың алғашқы қадамы. Оқытуға жеке тұлға ғана емес, сонымен қатар сараланған тәсілдің жүзеге асырылуы да маңызды. Жеке сабақтың формасы мұғалімнің әрбір баланың жеке және жас ерекшеліктерін ескере отырып, мұқият жан-жақты зерттеп, тәрбиелеуіне қажетті жағдай жасайды. Дарынды оқушының репертуарын қалыптастыру және іріктеу мұғалім-музыкант үшін күрделі әдістемелік жұмыс болып табылады, өйткені ол белгілі бір жұмыстардың реттілігі мен прогрессиясын мұқият ойластыруға мәжбүр етеді. Репертуар таңдауда мұғалім икемділік пен шеберлікті көрсетуі керек[7].

Оқытудың тұрақты нәтижеге қол жеткізу, баланы тәрбиелеу үшін шығармашылық музыкалық орта құру үшін ата-аналармен ынтымақтастықтың да маңызы зор. Концертте немесе байқауда өнер көрсету балалардың өмірінде ерекше орын алады. Дарынды балалармен жұмыс бойынша ашық концерттік қойылымдар да оқыту мақсатында өткізіледі[8]. Дарынды балалармен жұмыс барысында мынадай ұсыныстар келтіреміз:

- Репертуар, сөзсіз, баланың дауысын дамытуға және нығайтуға ықпал ететіндей етіп таңдалуы керек, оның негізінде дұрыс тыныс алу, дыбыс шығару, дикция дағдыларын жаттықтыруға және дауыс аппаратын жаттықтыруға болады;
- Жұмыс істеу үшін бір емес, бірнеше қарама-қарсы шығармаларды, алуан түрлі сипаттағы әндерді (көңілді, байсалды, лирикалық, күлкілі) және тақырыбы бойынша әртүрлі алу керек;
- Жұмысыңызда мектеп сыныбында «айтылмайтын» танымал емес әндерді пайдалану керек;
- Балаларға музыкалық тәрбие берудің тамаша құралы ретінде халық әндері мен халық ауыз әдебиеті шығармаларын пайдалану;
- Репертуарыңызға бірнеше қарапайым классикалық музыкалық шығармаларды қосу;
- Барлық әндер балалардың вокалдық мүмкіндіктеріне, жасына, физиологиялық және музыкалық мүмкіндіктеріне сәйкес болуы керек;
- Әндерді таңдағанда білім беру мақсаттарын, оқушылардың дауыстық мүмкіндіктерін, қызығушылықтарын ескеру;
- Әнді таңдай отырып, орындауға деген құштарлықты тудыратын әдіс-тәсілдерді қолдану;
- балалардың шығармашылық бейімділігін анықтау және дамыту;
- алған білімдері мен дағдыларының көрінуіне және өзін-өзі көрсетуіне жағдай жасау;
- театрларға, концерттерге бару арқылы ой-өрісін кеңейту, заманауи оқу құралдары, заманауи цифрлық технологиялар, медиа өнімдер негізіндегі инновациялық технологияларды пайдалану арқылы репертуарды жаңарту және байыту.

Дарынды балалармен жұмыс барысында шығармашылық тұлғалар тану – баланы шабыттандыра түсетін құрал. Музыка адамды эмоционалды, ой-өрісін байытады және... адамның негізгі қабілеттерін – логикалық ойлау қабілеті мен дамуын, тіл мен сөйлеуді меңгеру қабілетін қалыптастыруға ықпал етеді[9].

Қорыта келе, музыка өзінің құралдары мен формаларының жан-жақтылығымен санаға, сезімге, талғамға, шындыққа эстетикалық көзқарасты қалыптастыруға, жеке тұлғаның шығармашылық қасиеттерін дамытуға орасан зор ықпал ететіні анықталды. Сондықтан балалардың дауыс қабілетін дамыту, ән айту дағдысын қалыптастыру, руханиятты тәрбиелеу, өзін-өзі тану және өзін-өзі дамыту мәселесі өзекті де маңызды. Дауыс қабілеттерінің дамуы балалардың интеллектуалдық және тұлғалық дамуымен, олардың жеке қажеттіліктерімен бірлікте қамтамасыз етіледі. Ән айтатын дауыс – бұл «ойнауы үйрену» керек болатын табиғи «музыкалық аспап». Психологиялық-педагогикалық және әдістемелік әдебиеттерді талдай келе, дарынды балаларды дамытудың оңтайлы жолдарын табу, педагогикалық техникалар мен олармен өзара

әрекеттесу әдістерін іздестіру мәселесі бүгінгі таңда өзекті болып қала береді деген қорытындыға келдім. Музыкалық қабілеті бар балалардың шығармашылық әлеуетін дамыту және жүзеге асыру үшін келесі педагогикалық шарттарды жасау қажет:

- ✓ Музыкалық қабілеті бар балаларды анықтау әдістемесін әзірлеу
- ✓ Музыкалық білім беру процесінде сараланған тәсілді жүзеге асыру;
- ✓ Музыкасы анық балалармен топтық және жеке жұмыстарды ұйымдастыру;
- ✓ Балалардың музыкалық білім беру процесі өтетін пәндік даму ортасын байытуға ықпал ету;
- ✓ Музыкалық қабілеті бар балалардың ата-аналарымен жұмысты ұйымдастыру, оларды балалардың музыкалық дамуы мен тәрбиелеу процесіне белсенді қатысушылар мен серіктестер ретінде тарту.
- ✓ Дарындылықты одан әрі дамыту үшін заманауи цифрлы құралдарды қолдану;

Шығармашылықтың шынайы мақсаты - үйлесімділік заңдылықтары бойынша сұлулықты жасау, ал шығармашылықтың өзі рухани құндылықтарды жүзеге асыру процесі[10]. Шығармашылық процесте ғана адам үйлесімді дамып, айналасында үйлесімділік атмосферасын қалыптастырады. Шығармашылық тұлғаны тамыры жерге тереңдеп, төбесі жерден көтеріліп, көкке созылатын ағашқа теңеуге болады. Мұғалімнің міндеті - балаға үйлесімділік іздеуге көмектесу, «ондағы Моцартты өлтірмеу», жоғары кәсіби, рухани, мәдени, үйлесімді дамыған тұлға тәрбиелеу.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Бүкілкенова, А. Креативті мұғалімдердің әдістемелері. – Алматы: Білім, 2010.
2. Сейтқожин, Ж. Музыкалық әдістемелер. – Алматы: Атамұра, 2012.
3. Таспеннова, Б. Музыкалық әдістемелер мен құралдар. – Алматы: Жазушы, 2009.
4. Айтенова А. С. Креативті мысал тәрбиесі мен тәжірибеліктік және өндірістік оқу материалдары. – Алматы, 2017.
5. Горбунова, Ю.В. Методика преподавания музыки: Учебно-методическое пособие. – М.: Академия, 2006.
6. Тертышник, О.В. Музыкальное творчество в начальной школе: Учебно-методическое пособие. – М.: Просвещение, 2012
7. Гонтаренко Н.Б. Сольное пение: секреты вокального мастерства /Н.Б.Гонтаренко. – Изд. 2-е – Ростов н/Д: Феникс, 2007.
8. Сулейменова, Г. Жумалиева Музыка пінән оқыту әдістемесі (Бастауыш сыныптарға арналған) "Фолиант" баспасы Астана-2012
9. Қыдырбаева М. Мектептегі музыкалық тәрбие әдістемесі . Фолиант баспасы Астана 2010 ж.
10. Энциклопедический словарь юного музыканта Э68/сост. В.В. Медушевский, О.О. Очаковская. – М.: Педагогика, 2007. – 352с., ил.

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖЕКЕ ЖҰМЫС ЖАСАУ ЖОЛДАРЫ

Утебасов Ануарбек Есенжолович

Ақтөбе қаласы

№38 қазақ орта мектебінің музыка пәні мұғалімі

"Әр баланың жан дүниесінде көзге көрінбейтін жиптер бар.

Егер шебер қолмен ұстаса, олар әдемі дыбыс шығарады".

В.А. Сухомлинский

Дарынды балаларды оқыту - көптеген мамандардың бірлескен іс-әрекетін қажет ететін міндет. Көбінесе дарынды балалар өздерінің таланттарын дамытуға қажетті қолдаудан айырылады. Дарынды баланың болашағы, дарынды ересек адамнан айырмашылығы, әлі анықталған жоқ, сондықтан оның жан-жақты дамуына жағдай жасау маңызды.

Балалардың дарындылығын сақтау және дамыту — біздің қоғамның маңызды мәселесі. Мұғалімнің алдында басты міндет – баланың жеке басының дамуына ықпал ету.

Дарынды баламен жеке жұмыс жасау жолдары.

Әрбір адам балалық, жасөспірім және жастық шағынан бастап, өмірде үлкен жетістіктерге жетуді армандайды. Көптеген балалар ерте кезден бастап, әртүрлі іс-әрекет түрлеріне қабілеттілік білдіреді (сурет салады, билейді, музыкалық инструменттерде ойнайды, ән айтады т.б.). Қазіргі кезде балалар алдында, сонымен қатар, ата-аналар, мұғалімдер алдында да жаңа міндет тұр, яғни жеке тұлғаның мүмкіндіктерін зерттеу, дамыту және осының негізінде баланың болашағын анықтау. Әр түрлі іс-әрекеттерге байланысты адам қандай да қызметті орындауы қажет және сол істің тиімді нәтижесін қамтамасыз етуге жәрдем беретін сапаларға ие болуы тиіс.

«Дарындылық» – бұл «дарын» сөзінен шыққан және ол дамудың аса қолайлы, сыртқы алғышарттарын білдіреді.

«Дарындылық» – бұл адамның белгілі іс-әрекет аумағында ерекше табыстарға жетуге көмектесетін, қабілет дамуының жоғары деңгейі.

Дарындылық – бұл бірдей өмір шартында, қатарларымен салыстырғанда үйрену мен оқытуда аса жоғары қабылдаулары мен шығармашылықтың ерекше көрініс беруі.

Дарындылық – бұл тек ақыл-ой дамуының жоғары деңгейі ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаның дамуына бағытталған кейбір ішкі талап-мақсаттар. Дарындылықтың дамуында жанұя өте маңызды жағдай болып келеді, соның ішінде:

- **жанұя құрылымы мен оның эмоционалды климаты;**
- **бала мен ата-ана арасындағы қарым-қатынас стильдері;**
- **ата-аналардың бала дарындылығына қатынасы.**

Дарындылықтың сапалық мінездемесін талдау бойынша түрлерді адамның психикалық мүмкіндіктеріне және олардың қандай да бір іс-әрекетте көрінуіне байланысты бөлуді ұсынады. Дарындылықтың сандық мінездемесін талдау адамның психикалық мүмкіндіктерінің деңгейін сипаттауға мүмкіндік береді. Ғалымдар дарындылық мәселесін зерттей келе, оның жалпы және әдейі немесе арнайы түрін бөліп көрсетеді. Дарындылықтың 2 түрі де іс-әрекеттің әр түрлілігі мен формасында жалпы кезеңдер болуына байланысты. Осылай, жалпы ақыл-ой дарындылығы іс-әрекеттің барлық түрімен қамтамасыз етілгенде ғана орындалады. Олардың табысты орындалуы үшін белгілі ақыл- ой сапасы, «ақыл-ой құндылығы» қажет болады. Арнайы дарындылық, өзі ерекше ашылып көрінетін белгілі іс-әрекет түрлерімен байланысты (музыкалық, сурет салу өнері, ақындық дарындылық және т.б.). Кәсіптік қабілеттерді зерттеумен танымал ғалым Ч.Спирмен ақыл-ой энергиясының жалпы факторы бар екенін көрсетті. Ол фактор түрлі іс-әрекеттің табысты шешілуін анықтайды. Жалпы ақыл-ой дарындылығы ақыл-ой

жетістігі талап етілетін жағдайдың бәрінде болады. Мектептің жалпы білім беру шартындағы оқушылар арасындағы ақыл-ой қатынасы бойынша ерекшеліктер жоспарда бірінші орынға шығады. Ақыл-ой дарындылығы – бұл жалпы және жеке ақыл-ой сапасының сәйкес келуі. Мұғалімдер ақыл-ойға байланысты дарынды балалардың 3 категориясына назар аударуға көмектеседі.

Бірінші категорияда – өмірдің бірдей шартында ақыл-ой дамуының ерекше жоғары деңгейін көрсететін балалар. Олар жиі мектепке дейінгі және төменгі сынып жасындағы балалардың арасында кездеседі.

Екінші категорияда – арнайы, мысалы: математика немесе басқа ғылымның қандай да бір аумағында ақыл-ой қабілеттілігінің белгілері бар балалар. Мұндай оқушылар жасөспірім жаста байқалуы мүмкін.

Үшінші категорияда – оқуда табысты болып үлгермеген, бірақ танымдық белсенділігімен, сирек кездесетін ақыл-ой қорымен қамтамасыз етілген балалар енгізілген. Мұндай ақыл-ой мүмкіндігі бар оқушылар жоғары сыныпқа дейінгі жаста жиі көрінеді.

Мұғалімнің басты міндеті - дарынды балаға өз талантын уақытында көрсетуге және дамытуға көмектесу.

Дарынды балалардың психологиялық ерекшеліктері

Жоғары интеллект, шығармашылық пен қарапайымдылық, мейірімділік, сезімталдық, адамдарға ілтипатпен қарауды сәтті ұштастырған дарынды балалар бар. Дарынды балалардың тағы бір ынтасы бар - жеңіске жету. Бұл жеңістердің бағасы - бұл ұзақ және қиын жұмыс. Мұнда да мұғалімдердің көмегі таптырмас. "Техникалық жетістіктер, егер мұғалімдер оларды қолдана алмаса, ештеңеге тұрарлық емес. Ғажайыптарды компьютерлер емес, мұғалімдер жасайды!" - деп атап өтті Крейг Барретт және мұнымен келіспеу мүмкін емес.

Дарынды баланы оқыту және оның күрделі материалды өз бетінше меңгеру қабілетін дамыту – бұл мұғалімнің өз қамқорлығындағы баламен бірге осы баланың өмірімен бірге жүретін байыпты, шығармашылық тәсіл элементтерін қамтитын жұмысқа деген талғамын ояту үшін жасауы керек алғашқы қадам. Сонымен қатар, дарынды баланы зерттеу пәнімен таныстыра отырып, оны ғылыммен таныстыра отырып, алдына нақты міндет қою керек, атап айтқанда, ғылыми мәселелер мен мәселелер бойынша шешім қабылдауда дербестікті дамыту, сонымен қатар баланың өзінің сапалы жаңа идеяларын ойлап табуы. Бұл ретте ересектердің реакциясы, мұғалімнің баланың жан-жақты дамуына барынша қолайлы жағдай жасай білуі, дарынды балалардың шығармашылық белсенділігін ынталандыруы маңызды рөл атқарады, бұл тәжірибе көрсеткендей, сабақта жасауға болады. Мұғалімнің міндеті - әр оқушыға қолжетімді тілді практикалық меңгеруге жағдай жасау, әр оқушыға өзінің белсенділігі мен шығармашылығын көрсетуге мүмкіндік беретін оқыту әдістерін таңдау.

Қорытындылай келе, мұғалімнің дарынды балалармен жұмысы күрделі және ешқашан тоқтамайтын процесс екенін атап өткім келеді. Ол мұғалімнен тұлғалық өсуді, дарындылар психологиясы және оларды оқыту саласындағы жақсы, үнемі жаңартылып отыратын білімді, сонымен қатар психологтармен, басқа мұғалімдермен, әкімшілікпен және міндетті түрде ата-аналармен тығыз ынтымақтастықты талап етеді. Ол педагогикалық икемділік шеберлігінің ұдайы өсуін, бүгінгі күнге дейін шығармашылық ізденіс пен күш-қуат болып көрінгендіктен бас тарта білуді талап етеді. Сократ бұл туралы өте дәл айтты: Балалар тез жетіледі. Бірақ егер біз бүгін олардың қабілеттері мен таланттарын дамытуға көмектессек, олар өз бетінше және табысты өмір сүре алады. Ал әр бала өзінше дарынды. Дарынды, дарынды балаларды анықтау және тәрбиелеу – өте маңызды мәселе. **Біздің басты міндетіміз** – белгілі бір салада озық дамудың дәнін бойына сіңірген балалардың кез келген жеке ерекшеліктері біздің назарымыздан тыс қалмауы, осы балалармен педагогикалық іс-әрекетімізде жүзеге асып, тәрбиеленуі үшін оқу және сыныптан тыс жұмыстарды құру. Әр оқу жылының соңында интеллектуалды және шығармашылық марафондар өткізе отырып оқушылардың бір жылдағы жетістіктерін

байқау. Мүмкіндігінше біз дарынды балаларды мадақтамалармен және дипломдармен марапаттауға тырысамыз. Марапаттау салтанатты түрде бастауыш сынып оқушыларының жалпы жиынында өтеді, бұл біздің балаларымыз үшін ерекше маңызды. Осылайша, балалар мектепте өздерін жайлы, жалпы оқу-тәрбие үдерісіне қызығушылық танытады деген қорытынды жасауға болады. Біз – мұғалімдерміз, тырысамыз оқушылардың танымдық қызығушылығын дамытуға ықпал ету және мектептегі мотивацияның жоғары деңгейін сақтау.

"Ұстаз, өзіңнен үйренуге болатын оқушыны дайындаңыз".

ЖАҢА ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ МУЗЫКА ӨНЕРІНДЕ ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІ

Өмірова Дана Майданқызы

Ақтөбе қаласы

**№78 жалпы орта білім беретін мектеп-гимназиясының
музыка пәні мұғалімі**

*"Жасанды интеллект – бұл біздің ойымызды кеңейтіп,
болашақты бірге құруға мүмкіндік беретін технология!"*

Жасанды интеллект (ЖИ) – адамның ойлау процесін компьютерлік жүйелермен байланыстыру. **Жасанды интеллект (Artificial intelligence (AI))** – компьютердің немесе роботтың ойлау, түсіну, қорыту немесе өткен тәжірибе негізінде үйрену қабілеті сияқты, адамдарға тән ойлау процестерімен байланысты тапсырмаларды орындау қабілеті.

Жасанды интеллектінің жүйесін қолданатын салалар:

- теоремаларды дәлелдеу;
- ойындар;
- кейіпкерлерді тану;
- шешімдер қабылдау;
- бейімделген бағдарламалау;
- бағдарламалық музыканы шығару;
- деректерді табиғи тілде өңдеу;
- оқыту желілері (нейрожелілер);

Жасанды интеллект (AI) оқу тәжірибесін бірнеше жолмен жақсарту үшін білім берудің әртүрлі аспектілеріне, соның ішінде музыка сабақтарына көбірек біріктірілуде:

Жекелендірілген оқыту: AI жеке қажеттіліктерге бейімделген жекелендірілген сабақ жоспарлары мен жаттығуларды ұсына отырып, студенттің дағды деңгейін және оқу қарқынын бағалай алады. Бұл бейімделу студенттердің артта қалмауын және өзін қатты сезінбеуін қамтамасыз етіп, өз жылдамдығымен алға жылжуға көмектеседі.

Кері байланыс және бағалау: AI оқушылардың өнері туралы жылдам кері байланыс бере алады. Бұл музыкалық жаттығуларда маңызды болып табылатын дыбыс биіктігін, ырғақты және динамиканы бағалауды қамтиды. Бұл дереу кері байланыс оқушыларға қателерді нақты уақыт режимінде түзетуге көмектеседі, бұл жылдам жақсартуға ықпал етеді.

Виртуалды тәжірибе серіктестері: AI-мен жұмыс істейтін құралдар студенттерге виртуалды серіктестермен немесе топтармен жаттығуға мүмкіндік беретін ансамбльдік ойынды немесе сүйемелдеуді имитациялай алады. Бұл олардың уақытты, ырғақты және ансамбльдік дағдыларды, тіпті басқа музыканттармен байланысы болмаған кезде де сезімін арттырады.

Ресурстарға қол жеткізу: AI оқушының үлгерімі мен қызығушылықтарына негізделген ноталар, жазбалар немесе нұсқаулық бейнелері сияқты қосымша

материалдарды ұсына алады. Бұл оқушылардың мұғалім беретінінен тыс оқу ресурстарының кең ауқымына қол жеткізуін қамтамасыз етеді.

Композиция және шығармашылық: AI кіріс критерийлеріне негізделген әуендерді, гармонияларды немесе тіпті бүкіл шығармаларды жасау арқылы музыкалық композицияға көмектесе алады. Бұл оқушылар арасында шығармашылық пен экспериментті шабыттандырады, оларға әртүрлі музыкалық стильдер мен әдістерді зерттеуге көмектеседі.

Зерттеу және талдау: AI құралдары оқу үлгілеріндегі тенденцияларды анықтау немесе оқытудың жаңа әдістемелерін әзірлеу үшін музыкалық деректердің үлкен көлемін талдай алады. Бұл үздіксіз талдау музыкалық білім беру тәжірибесінің эволюциясына ықпал ете алады.

AI көптеген артықшылықтарды ұсынса да, оның шектеулерін мойындау өте маңызды. AI-де адамның эмпатиясы және музыка мұғалімдері бетпе-бет өзара әрекеттесу арқылы қамтамасыз ететін нюанстық түсінік жоқ. Сондықтан AI құралдарын дәстүрлі оқыту әдістерімен біріктіретін теңдестірілген тәсіл көбінесе музыкалық білім беруде ең тиімді болып табылады.

Музыка сабағында AI пайдалану оқуды қызықты әрі қызықты етеді. Бұл бізге креативті болуға және музыкамызбен жаңа нәрселерді көруге көмектеседі. Біз AI-ны пайдаланған кезде, ол біздің музыкамызды тыңдап, оны одан да жақсырақ ету үшін идеяларды бере алады. Сондай-ақ ол бізге ұнайтын әндерді табуға көмектеседі.

Жасанды интеллект (AI) музыканы жасаудың, орындаудың, білім берудің және тұтынудың әртүрлі аспектілерін өзгертеді. Мұнда AI-ның музыка саласындағы кейбір негізгі қолданбалары берілген:

Музыкалық композиция және ұрпақ:

Алгоритмдік композиция: AI алгоритмдері әртүрлі стильдер мен жанрларда түпнұсқа композицияларды жасай алады

Әуен және гармония генерациясы: AI көңіл-күй, қарқын немесе стиль сияқты енгізу критерийлері негізінде әуендер мен гармониялар жасай алады. Бұл мүмкіндік әсіресе шабыт іздейтін композиторлар үшін немесе әртүрлі медиа үшін фондық музыка жасау үшін пайдалы.

Музыкалық орындау:

Виртуалды музыканттар: AI-мен жұмыс істейтін виртуалды музыканттар немесе виртуалды топтар әртүрлі аспаптардың немесе бүкіл ансамбльдердің орындауын модельдей алады. AI-мен жұмыс істейтін қолданбалар мен платформалар мамандарға музыка теориясын, техникасын және орындаушылық дағдыларды үйренуге көмектесу үшін интерактивті жаттығуларды, оқулықтар мен бағалауды ұсынады.

AI технологиясы алға жылжыған сайын, оның музыкадағы рөлі музыканың қалай жасалатынына, орындалатынына және әлемдік деңгейде ләззат алатынына әсер етіп, одан әрі кеңейеді деп күтілуде. Заман талабына сай жаңа заманауи технологиялардың тиімді әдісі жасанды интеллект (AI) тәжірибесін қолдану жаңа үрдіске айналып АКТ технологиясымен жаңаша жұмыстануға мол мүмкіндігін тигізеді.

Сонымен қатар, бүгінгідей жаһандану кезеңінде жасанды интеллект (ЖИ) негізінде жұмыс істейтін технологиялар адамға қызмет етуін жалғастыруда және заманауи таңқаларлық құралдар болып саналады. Бұл қоғамда, әсіресе жастар өмірінде өзіндік жарқылымен құнды болмақ... Олардың дамуы фастфуд мейрамханаларынан бастап, бағдарламалық шоу іс-шараларын қамтамасыз етуді әзірлеуге дейінгі көптеген салада адамды өзіне тәуелді етуде.

Енді ЖИ адамның ғана қабілеті жететін шығармашылық салаға кірігіп, әуен жазуды үйренуде. ChatGPT-тің әмбебап ғажайыптары туралы SlashGear ресурсында жарияланған материалға сілтеме жасаған Aikun.kz музыка әлеміне енген ЖИ-дің мүмкіндігін сараптап айтады.

Google музыка жасау кезінде ЖИ қаншалықты дарындылық қабілетпен, мәтінге әуез жаза алатын жасанды интеллект MusicLM құралын жасады.

Технологиялық компанияның бір топ зерттеушілері мәтінге музыка жаза алатын жасанды интеллект құралы MusicLM-ді ұсынды. Бұрын да басқа компаниялар ЖИ технологиясын музыкалық туындылар жазуға қолданғанымен, жаңа құрал таңғалдыратын озық үлгі болып көзге түсті.

MusicLM – мыңдаған дыбысты мәтіннің мағынасымен салыстыра алатын машиналық оқыту үлгісі және әуендер мәтіндік нұсқаулар тізбегінің көмегімен жасалады.

Қолданушылар оны қысқа саундтрек немесе әртүрлі стильдегі музыканы өздері қалаған ырғақпен, мәдени өрнектермен жасауда пайдалана алады. Жаңа құрылғыға сөзді әуенге қосуды да тапсыруға болады, яғни мүмкіндігі көп озық технология әлем назарын өзіне тез аударды.

Егер тапсырыс берушінің берген мәтіні жеткілікті болмаса, қолданушылар өздері қалаған әуенді басқа да дыбыстар арқылы ЖИ-ге бере алады.

MusicLM өзіне берілген материалдарды қорытып, белгілі параметрлерді жинақтау, сараптау арқылы 15 секундтан 5 минутқа дейінгі әуеннің әртүрлі нұсқасын немесе толық композициясын жасайды. Қолданушы болса әртүрлі бөліктерді қосу арқылы музыканың ырғағы мен екпінін өзіне қажетті түрге келтіріп толық музыкалық шығарма дайындап шығарады.

Жаңа музыкалық ЖИ-дің техникалық құжаттарында MusicLM музыкалық шығарманы ести алатын және оған ұқсас өнім жасай алатын бұрынғы AudioLM құрылғысының негізінде жасалғаны жасырын емес. Алайда жобаға қатысушылар мәтіндік шешімді жүзеге асыру әлдеқайда қиын міндет деп болжайды. Өйткені машинаға адамдардың көңілінен шығатын, күнделікті ұнататын әуендерді таңдауды үйрету әлдеқайда қиын. Сондай-ақ оның машиналық оқыту алгоритміне негізделген жұмыс істеуі үшін мол үлгілер жиынтығы жоқ екен.

Тәжірибе барысында машина әлі де өзіне берілген сипаттарға дәл келетін әндерді шығаруда олқылық бар екенін байқатқан. ЖИ шығарған әуендердің бірнеше нұсқасы тапсырылған мазмұнға сәйкес келе бермейді. Дегенмен дәл қазіргі күйінде ол YouTube арналары үшін тегін тректер жасаудың немесе қолданушыларға жаңаша шабыт беретін тамаша құрал екені даусыз.

Google мүдделі тұлғаларға MusicLM-нің музыкалық сарапшылардың көмегімен дайындаған 5 500 жұп әннің (әуен+ән мәтіні) жинағын ұсынды. Бұл MusicLM моделінің эксперименттік немесе коммерциялық іске асырылуына жеткіліксіз болса да ЖИ-ді шығармашылық салада қолдануға жасалған тамаша қадам деп жоғары бағасын алуда.

Сарапшылар 2023 жылы жасанды интеллект өзінің дәлдігі мен тиімділігін жылдам өсіреді деп сенеді. ChatGPT және Jasper.ai сияқты құралдар әлемдік деңгейде үлкен дүрбелең туғызуда.

ЖИ адам өмірінің маңызды бөлігін жаулап алуға қажет деңгейге қашан жететінін болжау қиын. Бірақ оның даму пәрмені күн өткен сайын күшейіп жатқанын мойындау керек. «Адам, менен қорықпайсың ба?» деген сұрақты қойғанда біздің жауабымыз дайын бола ма екен?

Бұл сұраққа жауапты Aikyn.kz бірнеше материалда жариялады: бірінші материал адамның миымен байланыс орнататын машиналар туралы және екінші материал ЖИ технологиясы бойынша алпауыт компаниялар арасындағы бәсекелестіктің өсуі деп танылған. Демек, «Заманның озығы бар, тозығы бар»-дегендей музыка өнерінің көшінде заманына қарай тың жаңалықтар қосылады, оны қазақы менталитетпен бейімдеп қолдану - жауапты саланың мамандары алдындағы үлкен міндет болмақ.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. <https://kk.wikipedia.org/wiki/>
2. <https://egemen.kz/article/362626-zhasandy-intellekt-bugini-men-ertenhi>

3. <https://www.bilim.expert/kk/post/>
4. https://inbusiness.kz/kz/tv_programs/sandyk-kazastan/zhasandy-intellekt
5. <https://massaget.kz/tehnno/62143/>
6. <https://kaz.arbatmedia.kz/mir/zasandy-intellekt>
7. <https://www.bing.com/images/create>
8. <https://zvukogram.com/speech/kazah/>
9. <https://chat.openai.com/>

ОҚУШЫЛАР ДАРЫНЫН ДАМЫТУДАҒЫ ДОМБЫРАНЫҢ РОЛІ

Баймуханова Гульсим Мешиткалиевна

Ақтөбе қаласы

№34 орта мектебінің музыка пәні мұғалімі

Аннотация

Халықымызда "Өнер - таусылмас азық, жұтамас байлық"-деп өнерді құдіретті күш, ол адамның жан серігі, рухани байлық деп білуге болады деп бағалаған. Сол себептен де оқушылардың өте кішкентай кезінен-ақ, яғни бастауыш сынып оқушыларының өнерге деген құмарлығын сол кезден бастап-ақ дамыту керек. Дәл осы 6-10 дейінгі жастан-ақ балаларда қызығу мен құмарлық пайда болады. Соны сол жастайынан дамытып үйрету қажет.

Қай халық болсын өзінің ұлтының өнері мен дәстүрін аса бір ыждағаттылықпен дамытуға тырысады, оны жаңа дәуір, заман талабына сай етіп ыңғайлануына ат салысады.

Қазақ ұлтының өнер саласындағы қасиеттеп, маңдайға басар мақтанышы – домбыра. Оның қос ішегінен күмбірлей төгілген құдіретті күй талайды тамсандырып, таңдай қақтыраы шүбәсіз. Сондықтан біз оқушыларға домбырада ойнауды үйрету арқылы оның мазмұнына, шығу тарихына, айтайын деген ойына терең бойлап, түсініп ойнауға баулуға тиіспіз.

Ең бастысы, «Әнге әуес, күйге құмар бала – жаны сұлу, өмірге ғашық болып өседі», – деген М. Әуезовтің даналық сөзін әсте естен шығармасақ, эстетикалық тәрбие берудегі музыканың рөліне айрықша назар аударатыны сөзсіз.

Баяндама барысында мектептің бастауыш сынып оқушылығына арналған домбыра аспабын үйретудің сандық тәсіл бойынша домбыраны тез ұғынып меңгеруге және аспапты сауатты игеруіне, шығармашылық қабілеттерінің дамуына бағытталып құрылғандығы үйірме жоспары туралы түсінік берілді. Бұл бағдарлама жас ұрпаққа домбыра аспабын үйренудің алғашқы сатысын игеруге үлкен жол ашады деген сенімдемін.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың айтуынша, құдіретті қос ішектің үнінде ұлы даланың жыры, бабалардың сыры сақталған. Халқымыз қуанышы мен қайғысын, арман-тілегі мен үмітін күй арқылы жеткізгендігін домбыраға тіл бітсе, тебіренбейтін қазақ жоқ екенін, қандастарымыз мекендейтін қай елге барсақ та, домбыраның қоңыр үні күмбірлеп тұратындығын атап өтті

Сондықтан өскелең ұрпаққа осы киелі өнерді лайықты жалғастыруы қажет. Мектепте домбыра үйренуге арналған үйірме сабақтарын ұйымдастыру балаларымыздың ұлттық санасының күшеюіне және олардың көзқарасы мен мәдени танымының кеңеюіне оң ықпал етеді.

«Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, білім, ар, мінез деген қасиеттерімен озады» деген Абай. Ұлы ақын сөзі еш уақытта өз мәнін жойған емес. Озық ойлы білімдар адамдар заманның дамуына өз үлесін қосады.

Дарынды, жас талапты жастар – бүгінгі егеменді еліміздің жарқын болашағы. Қазіргі таңда бізге керегі – шын дарындар, талантты ұл-қыздарымызды, тарланбоз жүйріктерін қолдауға, қорғауға міндеттіміз.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы Заңына» мемлекеттік саясат негізінде әр баланың жеке қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы жеке адамның дарындылығын дамыту сияқты өзекті мәселелер енгізілген.

Мұғалім өзінің теориялық білімі арқылы оқушы бойына өзін қоршаған ортаға деген көзқарасын қалыптастырады. Ғылыми педагогикалық әдебиеттерді талдау, мектеп тәжірибесін зерделеу – дарындылықты дамытуға септігін тигізетін функционалды мүмкіндіктердің бірі болып табылады.

«Дарындылық тұжырымдамалары» атты психологтар дайындаған құжатта «Дарынды бала дегеніміз – айрықша жетістіктермен ерекшеленетін және іс-әрекет барысында сондай жетістіктерге ұмтылатын баланы айтамыз» делінген.

Сонымен, дарынды деп психология ғылымында атап көрсетілгендей, адамның бір іске айрықша қабілеттілігі, өмірдің қандай да бір саласында өзін ерекше қырынан көрсетуін айтамыз.

Жеткіншек ұрпаққа музыкалық-эстетикалық тәрбие беруді дамытуда мектептерде ұйымдастырылатын сабақтан тыс шаралар, үйірмелік музыкалық жұмыстар орасан зор роль атқарады. Сондықтан мектептегі сабақтан тыс жүргізілетін түрлі музыкалық үйірмелік жұмыстарды талапқа сай жүргізу, ұйымдастыру, жаңа заманның оқушысының көркемөнерпаз болып қалыптасуына ықпалын тигізеді.

"Өнер - білім бұлағы" дейді халқымыз. Өнердің қай саласы болса да адамдарға, өскелең ұрпаққа рухани күш-жігер береді, қуаныш, сүйініш, толқу сезімдерін оятады. Өнер - эстетикалық тәрбиелеудің құралдарының бірі оның ішінде музыканың атқарар рөлі ерекше. Өнер — мәдениеттің маңызды саласының бірі. Сондықтан болар, "өнер — мәдениет айнасы" деген қанатты сөздің қалыптасқандығы... Өнердің шынайы мәнінің діңгегі — сұлулық, әсемдік. Сұлулық, әсемдік — адамды ерекше бір жан ләззатына бөлейтін сезім тудыраар қасиет. Соның нәтижесінде, өнер көңіл күйді, сезімді білдіреді, соларға тікелей байланысты. Өнер адамды имандануға, жан дүниесімен біртұтас нұрлануға бастайды. Өнердің басты мақсаты - қандай да бір жетілу, кемелдену үлгісін, мұратын (идеалын) беру әрі соған адамды талпындыру, құштар ету.

Дарындылықты ашудың қажетті шарттары туралы А.Владимиров «Бізге туғаннан берілген дарын өңделмеген алмазға ұқсайды. Жаңа ғана «Сібір кенінен» алынған мөлдір, қатты тас тәріздес (бірақ алмаз қаншалықты тамаша болса да, маржан тас екеуінің айырмашылығы жер мен көктің айырмашылығындай). Маржан тас деп - ерен еңбекті қажет ететін тегістелген алмазды айтамыз» деп жазды. Дарынды балаларға арналған бағдарламалар мен тапсырмалар – нағыз зертхана.

Баланың бойында күш қуаты жеткілікті, шын дарынды екеніне сендіру – ұстаз бойындағы күдіретті күш, өйткені сенім үлкен жеңіске жетелейді. Дарындылық, данышпандық, қабілеттілік дегеніміз не? Оқушы дарындылығын, қабілетін қалай анықтауға болады? Неліктен кейбір адамдардың (Паскаль, Моцарт, Гете, Архимед) қабілеті ерте жасында байқалады? Ал кейбір адамдардың (Ньютон, Дарвин, Менделеев) ересек жасында пайда болады? Осы сұрақты талмай іздеп таба білген ұстаз ғана дарынды оқушымен нәтижелі жұмыс жүргізе алады. Дарынды баланың одан әрі жетіле түсуіне ұстаз тарапынан мейірім мен кішіпейілділік, бала жанын жазбай танушылық қасиет қажет-ақ.

Дарынды баланың психологиялық ерекшеліктерін әрдайым оқу-тәрбие жұмысында басты назарда ұстау керек.

Жалпы, адам психологиясының өте күрделі екені аян. Ал дарынды баланың ой-пікірімізге тиек етіп отырған психологиялық ерекшелігі өте айқын көрінеді, оны оңай түсінуге болады деп үстірт қарауға тағы болмайды. Мұны әрдайым есте ұстау керек. Себебі, өмірде осы сияқты жасөспірімдердің ерекшеліктерін үлкендердің дұрыс түсіне

алмауы жиі ұшырасады. Нәтижесінде, қабілетті шәкірттің дарындылығына тән қасиеттер дер кезінде жетілмей қалуы мүмкін.

Бала бойындағы дарындылық, ғылымилық қабілетін ашу, жақсы танымдық қасиеттерін зерттеу, айқындау – заман талабы. Ал оқытудың түпкілікті нәтижесі – өз ойын дәлелдей алатын, жан-жақты білімді, білімін жүзеге асыра алатын, қалыптасқан өзіндік азаматтық көзқарасы бар іскер, ақылды, адамгершілігі мол тұлғаны тәрбиелеп қалыптастыру. Ол үшін белгілі бір жоба болуы шарт. Яғни, оқушының дарындылығын айқындау, шығармашылық дарындылығын зерттеу, анықтау, белгілі бір бағыт-бағдарлама бойынша жұмыс жүргізу қажет.

Дарынды балаларды оқыту бағдарламасы олардың мүмкіндіктері мен талаптарына және осы деңгейдегі оқушыларды оқыту мақсатына сәйкес келуі керек. Оқыту мазмұнының басты талаптары мыналар:

Оқу пәндерінің сандық және сапалық ерекшеліктері;

- Оқыту мазмұны мен әрбір оқу пәнінің мазмұны және зерттеушілік сипатта болып келуі;
- Әр тарау көлемі мәліметтер қорына байланысты түрлі мөлшерде берілуі.

Бұл тәсіл оқытудың негізгі бағыттарына, яғни білім, білік, дағдыны шығармашылық тұрғыда меңгерулеріне жақсы әсер етеді. Мұндай әдіс оқытудың жаңа бағыттарын шешуде, яғни балалардың қабілеті мен шығармашылық ойлауын кеңейтіп, оны одан әрі дамытуға мүмкіндіктер беретінімен маңызды. Дарындылықты дамытуда оқушыға талап қоя білу қажет. Дұрыс ұйымдастырылған жұмыс оқушының шығармашылығын шындап, жақсы нәтижеге қол жеткізуіне мүмкіндік береді.

Ерекше қабілетті оқушыларды анықтаудың жолдары мынадай:

- Жеке тұлғаны (дарынды) жалпы сынып оқушылары арасынан табу, іздеу.
- Іс жүзінде оны сынып оқушыларының білім деңгейінен күрделірек әртүрлі тапсырмалар беру арқылы білім деңгейін, қабілетін бақылап, сынақтан өткізу.
- Осы жұмыстардың нәтижесінен кейін қабілетті оқушымен белгілі бір бағыт-бағдар бойынша жұмыс жүргізу.

Ол бағдарламаның негізі Қазақстан Республикасының “Білім туралы” заңын жүзеге асыру мақсатында жеке тұлғаның білім алу қажеттілігін, дағдысын қалыптастыруға бағытталуы керек.

Дарынды оқушылармен жүргізілетін жұмыстардың мақсаты:

- Жан-жақты дамыған, білімді, білікті, өнерлі жеке тұлғаны қалыптастыру;
- Оқу-тәрбие жұмысының негізгі өзегі ретінде тұлғалық бағдарлы, гуманды - тұлғалық педагогика идеясы ұстанымдарын қолдану.

Міндеттері:

- Өзін-өзі дамытуға құштар, икемді, ақпараттық, интеллектуалдық ресурстарды қолдануға қабілетті, мәдениетті жеке тұлға қалыптастыру;
- Оқушының жеке тұлғасын дамытуға бағытталған оқу-тәрбие үрдісінде жаңа педагогикалық технологияларды кеңінен қолдану;
- Оқушының өмірін ізгілендіру мен демократияландыру арқылы жеке тұлғасының дамуына қолайлы жағдай туғызу;
- Ауызша, жазбаша тілдік қорларын арттыру. Ұлттық өнерімізді қадір тұтуға дағдыландыру.

Дарынды балаларды бір орталыққа іріктеу, айқындау - белгілі бір баланың дамуына талдау жасау ұзақ процесс. Дарындылықты жеке бір әдіске сүйене отырып, мысалы тест арқылы анықтай қою мүмкін емес. Дарынды балаларды іздеу – арнайы бағдарламалар бойынша кезеңді түрде жүргізілуі қажет.

Әрбір талантты бала еңбекке бейім, шығармашылық тапқырлықпен еңбек етеді. «Дарынды ұстаздан дарынды шәкірт шығады» демекші, дарынды оқушылардың көп болуы шығармашылықпен жұмыс жасайтын ұстаздарға байланысты. Шығармашылықпен жұмыс істейтін ұстаз – теориялық жағынан білімді, әлемдік педагогиканың озық үлгілерін жаңашылдықпен дамытып жүрген үнемі кәсіби шеберлікке ұмтылатын, тәлім-тәрбие

ісінде жалықпайтын, баланы өзіне тарта алатын, шығарамшылық ізденістегі адам. Дарындылықты данышпандылыққа айналдыру үшін қажымай-талмай еңбектену қажет. Әр ұстаз алдында отырған шәкіртінің табиғи дарынын танып, оны одан әрі дамытуға күш жұмсауы керек.

Осы мақсаттар мен міндеттерді орындауды мынандай жұмыс түрлерін қолдандық:

1. Дарынды оқушылардың қызығушылығын анықтау;
2. Дарынды оқушылардың қызығушылығына байланысты оқу жоспарын құру;
3. Дарынды оқушының өзінің жұмысын өзі жоспарлап, шешім қабылдауына ықпал ету;
4. Шығармашылық сипаттағы тапсырмаларды іріктеу;
5. Дарынды оқушылардың білім деңгейі мен олардың өз мүмкіндіктерін пайдалану көрсеткішін арнайы әдістемелер бойынша жүйелі түрде тексеріп отыру;
6. Сабақтан тыс мезгілде жүргізілген шараларға – мектепішілік сахнаға шығып өнер көрсету, шығармашылық байқауларға дайындық жұмыстарын жыл бойы жоспарлы түрде жүргізу.

«Бұлақ көрсең көзін аш» деген ұлағатты сөзге сүйеніп, бар мүмкіндікті пайдаланып, баланың қабілетін ашу – мұғалім міндеті.

Қорыта келгенде, Егеменді еліміздің дүние жүзі елдерімен терезесі тең болуы үшін оның негізгі тұтқасын ұстайтын дүние әлемін шарлайтын біздің дарынды да қабілетті ұландарымыз. Халқымыз «Басында бұлағы бар өзен ұзақ ағады» деп бекер айтпаған.

Өз тәжірибемде 1-4 кластарға арналған «Домбыра пәні» бағдарламасы аптасына 1 сағат өткізіледі. Бағдарламадағы музыкалық шығармалар оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес ойнау қабілеттерін ескеріп, таңдалып алынған.

Бағдарламада қол техникасын дамытатын үлкен, кіші сағада ойнайтын жаттығулар, шағын, жеңіл, халық әндерін үйретумен басталады. Сонымен қатар халық күйлері және халық композиторланың күйлері енгізілген. Бағдарламада күй репертуарлары әр түрлі жанрды қамтиды.

Үйірме барысында оқушыларға домбыраны сандық тәсілмен үйрету негізделген. Артықшылығы домбыраны алғаш ұстағандар сандық жүйені тез ұғынып, үйреніп алуға мүмкіндігі мол. Сандық жүйенің жазылу ерекшелігі қағыс бағыттары таңбаланып, астыңғы, үстіңгі пернелер саны көрсетіледі. Қағыстың үстіне пернелерді қай саусақпен басу керектігін білдіретін белгі қойылады.

«Домбыра пәні» - бағдарламасы арқылы оқушылардың бойына нәзік, әсем дыбыстарды сіңдіре отырып қалыптастырады. Домбыра әуенімен оқушының жүрегіне рух сіңдіре отырып, құлағында әсем әуен қалдырады. Домбыра – ұлттық болмысты бейнелейтін символ, ұлттық музыка өнерінің жаршысы екендігі ұғындырылады.

«Домбыра пәні» - оқушылардың эстетикалық талғамын дамытып, өнерге деген қызығушылығын арттыруға бағытталған, тәрбиелік маңызы зор бағдарлама. Бұл бағдарлама оқушылардың ұлттық аспапта ойнау шеберлігін дамыту мақсатын көздейді.

Халқымызда "Өнер - таусылмас азық, жұтамас байлық"-деп өнерді құдіретті күш, ол адамның жан серігі, рухани байлық деп білуге болады деп бағалаған. Сол себептен де оқушылардың өте кішкентай кезінен-ақ, яғни бастауыш сынып оқушыларының өнерге деген құмарлығын сол кезден бастап-ақ дамыту керек. Дәл осы 6-10 дейінгі жастан-ақ балаларда қызығу мен құмарлық пайда болады. Соны сол жастайынан дамытып үйрету қажет. Әрине, кереметтей өнерді меңгеру, тек еңбек арқылы дамиды. Сол себепті, "Домбыра үйренуге де шыдамдылық керек", "Өнер ұялтпайтын кісіні өзі біледі", "Ерінбеген емер, қажымаған жеңер" деген түйінді сөздің өзі жеткілікті.

Домбыра – ұлтымыздың басты музыкалық аспабы, сан ғасырлық тарихы мен сырлы шежіресін бойына жинаған киелі жәдігері.

Көрнекті ақын Қадыр Мырзалиевтің «Екі ішектің бірін қатты, бірін сәл-сәл кем бұра, Қазақ – нағыз қазақ емес, Нағыз қазақ – домбыра!» деп жырға қосуы тегін емес. Домбыра ежелден келе жатқан аспап, қазақтың дәстүрін, музыкасын, мұңы мен қуанышын, көңіл-күйін жеткізетін сырлы аспабы

Қазақ пен домбыра – бір-бірінен бөле-жаруға болмайтын егіз ұғым. Домбыраны әрбір қазақ шаңырағының төріне іліп қоятын. Бұл бұрыннан келе жатқан ата-бабамыздың салты. Қазір де сол салтты тастамау керек. Жастардың көбі домбыраға құмартып, үйреніп жүр. Домбыра тартқан бала, күмбірлеген күйді түсінген бала ойлы, әдепті, уызына жарып өскен деп білемін.

Ұлтымыздың сан ғасыр бойы жинақтаған рухани қазынасын шашпай-төкпей жеткізіп, дәріптеп жүрген домбырашыларымыз – біздің мақтанышымыз.

Қазақ музыкасының көгіне ғана емес, әлемдік сахнаға жарқ етіп шыққан дара жұлдыз, ұлтымыздың талантты ұлы Димаш Құдайберген концерттерінде әнімен қатар домбыраны ерекше әспеттеп, күй де орындайды. Димаштың әсерімен тіпті шетелдіктер де домбыраға қызығып, үйреніп жатыр.

Иә, қазақты дүр сілкіндірген Димаш домбыраны дүние жүзіне танытты, домбырасын тастамай, әлемді шарлап жүр. Әсіресе, Құрманғазының «Адай» күйін тартқанда тыңдарманын қатты ұйытады.

Қазіргі жаһандану кезінде ұлттық ерекшелігімізді сақтап қалу үшін домбыраны, ән-күйімізді жастардың жан-жүрегіне жеткізуіміз керек. Қазақ небір қиын заманда, жаугершілікте домбырасын тастаған емес, тастамайды да. Бұл киелі аспап халқымызбен бірге жасай береді.

Менің ойымша, домбыра – бұл қазақтың ұлттық аспабы ғана емес, домбыра – ол біздің тарихымыз, рухани байлығымыз, ұлтымыздың жаны. Домбыраның құндылығы ежелден зор, оның қоңыр үні халқымыздың өмірінің көп қырлылығын бүкпесіз жеткізе біледі, сондықтан домбыра біздің мақтанышымыз деп білемін.

Домбыра – көне заманның аңыздарына арқау болған киелі аспап. Қазақ сан ғасырлық шежіресінің куәсі болған қасиетті аспапты бойтұмарына балаған. Қазіргі тілмен айтсақ, бұл – біздің ұлттық брендіміз, – деді Президент. Сондықтан өскелең ұрпақ осы киелі өнерді лайықты жалғастыруы қажет. Мектепте оқушыларды домбыра үйренуге баулу жөніндегі бастаманы қолдаған Қасым-Жомарт Тоқаев, бұл сабақтар балаларымыздың ұлттық санасының күшеюіне және олардың көзқарасы мен мәдени танымының кеңеюіне оң ықпал ететініне сенім білдірді.

Ұлтымыздың рухын көтеретін домбыраға әр шаңырақтың төрінде орын бар себебі домбыра – қазақтың жаны.

Қазіргі таңда домбыраның қадір-қасиетін өскелең ұрпақтың санасына сіңіру – өте маңызды міндет. Қазір жастарымыз домбыраны заманауи музыкамен ұштастырып, жер жүзіне танытуда. Бұл төл тарихымыз бен мәдениетімізге әлем халықтарының қызығушылығын арттырады, Қазақстанның бірегей бет-бейнесін қалыптастырады.

Ұлттық рухта тәрбиелеуде домбыра аспабының маңызы ерекше.

Қорыта келгенде, халқымыз «Басында бұлағы бар өзен ұзақ ағады» деп бекер айтпаған. Егеменді еліміздің дүние жүзі елдерімен терезесі тең болуы үшін оның негізгі тұтқасын ұстайтын дүние әлемін шарлайтын біздің дарынды да қабілетті ұландарымыз болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Б.И.Иманбекова. Тәрбиеге жетекші. Алматы, 2004.
2. М.С.Керімбаева. «Ұлттық мәдениетті қалыптастырудағы мектептің қызметі». Астана, 2008 ж.
3. Балаларға эстетикалық тәрбие берудегі халық дәстүрі. С.А.Ұзақбаева. Алматы, 1990
4. Қоңыратбай Т. «Музыка өнері» Алматы «Өлке» 2009
5. Ұзақбаева С. «Тамыры терең тәрбие» Алматы «Білім» 1995
6. Тастанов Х. Домбыра сабақ беру методикасы. Алматы., 1996.
8. Жайымов А., Бүркітов 7.С., Ысқақов Б. Домбыра үйрену мектебі. Алматы., Өнер, 1992.
9. Сандық тәсілмен домбыра үйрену. Ж.Нәжмеденов.

МУЗЫКА ПӘНІН ОҚЫТУДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Арыстанова Сания Калдабековна

Ақтөбе қаласы

**М.Құсайынов атындағы Ақтөбе облыстық дарынды балаларға
арналған мамандандырылған лицей-интернатының
музыка пәні мұғалімі**

Музыка адам жанының емшісі, ерекше күй кештіретін, көңіл-күй сыйлайтын өзге бір әлем десек қателеспейміз. Себебі, музыка тыңдаған адамның көңілін-күйін лезде көтеріп, өзін сабырға шақыра бастайды.

Ш. Уалиханов "Қазақ даласындағы тәлім-тәрбиенің басты құралы - жыр, айтыс, өлең, терме, күй және т.б. "-деп олардың түрлеріне талдау жасап, адам баласының рухани дамуындағы ролін, дүниетанымдық, тәрбиелік мәнін жоғары бағалады. Музыканың құдіреттілігі сонда, ол кез-келген адамның жан-дүниесін, ішкі сұлулығын, жүрек жылуын сезінуге көмектеседі. Музыка арқылы біз адамның жүрегіндегі жылылықты, мейірімділікті сезіне аламыз. Музыка - осы әлемдегі ең құдіретті, қасиетті ұғым, сол құдірет арқылы бойымызға нәзік, әдемі сезімдерді, жақсы қасиеттерді сіңіре аламыз. Осы орайда Абай атамыздың мына бір айтқандары ойыңа еріксіз оралады «Әннің де естісі бар, есері бар, тыңдаушының құлағын кесері бар» яғни, музыканы да талғаммен, талаппен, үлкен оймен тыңдай білген жөн. Музыканың да сұлулығы, сезімталдығы бар, қуанышты, мұңлы сәттері бар. Есті музыка арқылы білім алушылардың жоғары талғамын қалыптастыруға болады. Қазақта «Тәрбие тал бесіктен» деген сөз бар. Олда бекерден бекер айтылмаса керек. Ал ұлттық құндылығымыз ананың ақ сүтімен, кіндік қанымыз тамған жердің топырағымен, сол ананың әлдіі бесік жырынан бастау алады емеспе. Одан қалды әжемнің ертегісі, ата-анасы құлағына құйған құран сүрелері, ұлттық әуендеріміз, ұлттық ойындарымыз асық ойнау, т.с....

Сәт сайын өзгеріп, өрлей дамыған ақпараттық заманда ұлттық құндылықтарымыздан айырылып қалу қаупі тұрғаны бізге мәлім.

Бүгінгі таңда ұрпаққа әлемдік деңгейде өркениетті негізде білім мен тәрбие беру, ұлттық құндылықтармызды білім алушылар бойына сіңіру – мұғалім алдындағы үлкен міндет. Адамзат тарихында ерте заманнан-ақ құндылықтардың қалыптасуы ойшылдар мен ғұламалардың назарында болған. Ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген еңбекқор, адал, саналы, жасампаз азаматты тәрбиелеу бүгінгі қоғам алдындағы ұстаздар алдындағы күрделі міндеттердің бірі. Олай болса, музыка пәнін оқытуда да ұлттық мұраларымыз, ұлттық ән-би күйлерімізді дәріптеуге, құрметтеуге, қадірлеуге, ұлттық мұраларымызды мақтан ете білуге үйрету арқылы жас ұрпақ бойына ұлттық құндылықтарымызды дарытамыз. Халықта «Балаңды өз тәрбиенмен тәрбиелеме, өз ұлтыңның тәрбиесімен тәрбиеле» деген мақал да бекерге айтылмаса керек.

Музыка пәнінің мұғалімі ретінде жас ұрпаққа тәрбие мен білім беруде қазақ халқының салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын, қарым-қатынас мәдениетін, адамгершілік ізгі қасиеттерді музыка арқылы қалыптастыруды үнемі сабағымда жүзеге асыру жолдарын қарастырып отырамын.

Музыка сабағындағы білім алушыларға үйретілетін әндер мен тыңдалатын әуендердің өзі де білім алушылардың ұлттық құндылықтарды дәріптеуге, ұлттық өнерімізге оң көзқарастырының қалыптасуына әсерін тигізеді және ұлттық мәдениетіміздің қалыптасуына тәрбиелейді. Әр үйретер әнімізді балаға мейіріммен, әдемі,

әсерлі көңіл күймен жеткізе білу әр музыка пәні мұғалімінің тікелей міндеті. Мейіріммен, әсерлі әдемі көңіл күймен жеткізілген әуен арқылы баланың музыка сабағына деген қызығушылығын арттыра түседі және бала мейірім мен қайырымдылық қасиеттерін бойына сіңіріп қызығушылықпен қабылдайды және бала өзінің айналасындағылармен қарым-қатынасқа түскенде де мейірім сыйлап тұрады. Мысалы, ән айту, музыка тыңдау бөлімінде «Еділ мен Жайық» әнін алайықшы. Әдемі әуенді тыңдату арқылы сіз бала бойында өз ұлтын құрметтейтін, мәдени мұрасын, ұлт тарихын дәріптейтін ұлттық құндылықтарға тәрбиелейсіз. Әр ұлттың сипаты бес қағидаға келіп тіреледі. Біріншісі – тілі, екіншісі – діні, үшіншісі - дәстүрі, төртіншісі – тарихы, бесіншісі - атамекені.

Балаға имандылық, ізгілік, білімділік, парасаттылық сыйлайтын ерекше күш музыка өнерінде бар. Өсіп келе жатқан жас ұрпақты толыққанды қазақтың адал азаматы етіп тәрбие беруде музыка сабақтарының ролі ерекше. Міне, сондықтан да пән мұғалімдерінің міндеті шәкірттеріне өнердің сарқылмас қазынасының ең асылдарын ала отырып, ұлттық құндылықтарымызды дәріптей отырып, жасампаздық пен жаңашылдыққа, әділдік пен адалдыққа, бірлік пен ынтымақтастықта болуға тәрбие беру.

Осындай қоғамдық әлеуметтік мәдени өзгерістер, дамулар мектептің оқыту процесіне әсер ететіні сөзсіз. Кез-келген оқыту белгілі мөлшерде адамды дамытады. Оқитын пән қаншалықты жаңа, бағалы болса да, мұғалімнің шеберлігі қандай жоғары болсын, мұғалім білім алушының өз белсенділігін туғыза алмаса, берген білім күткен нәтиже бермейді. Білім алушының адам ретінде қалыптасуы белсенділік арқылы жүзеге асады. Мұндағы білім алушы өзі ізденуші, бір-біріне үйретуші, ал мұғалім бағыт беруші, нұсқаушы.

Қорыта айтқанда музыка сабақтары арқылы білім алушыларды ұжымда бірлесе жұмыс жасай алуға, тыңдаған әуендерін, үйренген әндерін әңгімелеп өз ойларын еркін жеткізуге, өз бетінше білім алуларына мүмкіндіктер туғызу.

ПОЗИТИВТІ ОЙ - ДАРЫНДЫ ТҰЛҒАНЫ ЖЕТІСТІККЕ ЖЕТЕЛЕР ЖОЛ

Жантукенова Кенжегул Картбаевна

Ақтөбе қаласы

**Дарынды жасөспірімдерге арналған Ақтөбе облыстық мамандандырылған
"Білім-инновация" лицей-интернатының педагог-психологі**

Аннотация: Позитивті ойлау — бұл өмірде жақсы бір нәрсе болғанда туындайтын сезім емес, - мұндай сәттерде өзінді оптимист сезіну оңай. Ол қандай жағдай болмасын, өзіндегі үмітті үзбеу және қызығушылықты, байланысты жоғалтып алмау қабілетімен қатар жүреді. Позитивті ойлау — бұл эмоционалды зияттың негізгі бөлігі, себебі тұлға бойындағы эмоцияларды және жағымды жағдайларды басқарумен, сондай-ақ қандай да бір эмоциялардың ұнамды мағыналарын ұғынумен байланысты.

Annotation: Positive thinking is not a feeling that comes when something good happens in life, it's easy to feel optimistic in such moments. It is the ability to not give up hope and not lose interest, no matter what the situation. Positive thinking is a key part of emotional intelligence because EQ is related to managing emotions and positive situations, as well as understanding the positive meanings of certain emotions.

Дарынды тұлға үшін позитивті ойлаудың пайдасы неде?

Позитивті ойлау — сау және бақытты өмірдің негізі. Денсаулық — бұл жанның, ақыл мен дененің үйлесімді жағдайы. Адам өз ойымен, сезімімен, әрекеттерімен өз денсаулығына айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Баланың бойына жақсы денсаулықтың кілті

болатын салауатты өмір салтын қалыптастырудың оң көзқарастары мен әдеттерін дамыту қажет.

Оң ойлар біздің өмірімізде жағымды жағдайларды, сондай-ақ жағымсыз — сырқаттар мен қайғы-қасіретті тудыратыны белгілі. Ойлар мен эмоциялардың бізді басқармауына қалай көз жеткізуге болатындай жағдайды қалай жасауға болады? Бұл үшін сіз көріп, естіп, сезінгеннің бәрі өзіңізді жалғастыруы екенін түсіну маңызды. Бұл сіздің ішкі жан-күйіңіздің көрінісі.

Осының бәрі біздің түпкі түйсігімізде: ойлар жинағы, сезім және эмоциялар — барлығы сыртқы экранға шығарылады. Басқаша айтқанда, сыртқы ішкі көріністі көрсетеді. Біз жан-дүниемізде, біздің сана сезімімізде не бар екенін көріп, тыңдаймыз. Сондықтан, өмірімізде бізді ренжітетін адам немесе сізге жағымсыз жағдай туғызатын адам бар болса, онда бұл адамды кінәлауға асықпай, өзіңізге қарап, жұмыстану қажет болады.

Позитивті ойды қалыптастыруға және дамытуға арналған жаттығулар «Кім жылдам» жаттығуы.

Нұсқаулық. Топқа бөлінген қатысушыларға түрлі-түсті стакандардан құралған тапсырма беріледі. Түрлі-түсті стакандардың біреуі саны және түсі бойынша құрастырылып беті жабулы болады. Сол жабылған стакандардың жанында саны мен түстері бірдей, бірақ шашыраған стакандар қойылады. Топқа бірдей уақытта беті жабылған стаканды ашып, үстел үстіндегі шашыраған стакандарды дәл сондай етіп саны бойынша түстерімен сәйкестендіріп қойып шығу ұсынылады.

Бұл жаттығуда орындауда ең бірінші ойыңызға не келді? (ең бірінші бітіру, тез аяқтау, шапшаңдық, ойдың ұшқырлығы)

Позитивті ойлаудың пайдасы Аудиториямен байланыс.

- Ынталандыру деңгейінің артады
- Өз мақсаттарына жетуге ұмтылады.
- Қарым-қатынастың жақсарады.
- Күйзелісті жағдайларға төзімділіктің артады.
- Қиындықтардан оңай өткереді.
- Өзін-өзі бақылау және дұрыс өзін-өзі бағалауды дамиды.

«Негативтен позитивке...» жаттығуы.

Нұсқаулық: Ортаға ойыншылар жұптасып, қатарласа тұрады. Ортаға бір қатысушы шығарады. Жұптасқан қатысушылардың арасынан өткізеді. Иықтаса жұптасқан қатысушылар ортасынан өткен кезде позитивке толы сөздерді айта бастайды.

- Мысалы: еңбекқорсың, домбыраны жақсы тартасың, тапсырманы уақытында орындайсың, жақсы доссың т.с.с

Ортадан өткеннен кейін қатысушы әсерімен бөліседі.

- Жаттығуды керісінше орындалады.

Жұптасқан қатысушылардың арасынан тағы бір қатысушы өтеді. Иықтаса жұптасқан қатысушылар ортасынан өткен кезде негативке толы сөздерді айта бастайды.

- Мысалы: жалқаусың, көп сөйлейсің, уәдеңде тұрмайсың т.с.с

Кері байланыс:

- Байқағандарыңыздай, сіздің өміріңізді негатив өсіреді ме?
- позитивке толы өмір өсіреді ме?

«5 артықшылық жаттығуы»

Нұсқаулық. 3 топқа жағдаяттық тапсырма беріледі. Сынған, жоғалған, бүлінген заттың 5 артықшылығын позитивті оймен көре білу.

- 1-тапсырма
- Байқаусызда телефонды құлатып алып, экраны сынып қалды
- 2-тапсырма
- Үйдің кілтін жоғалтып алдың?
- 3-тапсырма

- Қонаққа баруға дайындалып жатқанда көйлегіңізге үлкен дақ түскен. Сізде басқа көйлек жоқ. Не істейсіз?

"5+5 АССОЦИАЦИЯЛАР" ЖАТТЫҒУЫ

Мақсаты: Оқушылардың креативті ойлау қабілеттерін дамыту.

Жүргізілу барысы:

1) Кез-келген ұсынылған суретке, затқа ең жақсы сәйкес келетін 5 сын есім жазу.

2) Мүлдем сәйкес келмейтін 5 сын есім жазу

Мысалы: Балмұздақ суреті берілсе оған сәйкес келетін 5 сын есім жазу. Тәтті, тез ериді, әдемі, жұмсақ, салқын. Енді сәйкес келмейтін 5 сын есімге, жылы, ащы, дәмсіз, қатты, т.б.

«Бұл мен...» жаттығуы

Мақсаты: қатысушылардың өздері туралы айтуына, жақынырақ танысуға көмектесу.

Нұсқау: Әрбір қатысушы 5мин ішінде өзін мінездейтін 5 сөз жазып, оны кеудесіне тағып қояды. Біршама уақыт бойы қатысушылар әрі-бері сапырылысып, бір-бірінің мінездемесін оқуға кіріседі.

Барлық жазулар оқылған соң, барлығы дөңгелене отырады. Сосын пікірталас басталады: әрқайсысының қандай ерекше мінезі есте қалды, таңқалдырған нәрсе бар ма?, күлкілі нәрсе ше? т.б айтып шығады.

“Көңілді шеңбер” тренингі

Мақсаты: Топтағы балалардың бір-бірімен жақындай түсуі және жеке тұлға арасында жағымды қарым –қатынасты орнату, есте сақтау қабілетін дамыту.

Уақыты:10-15 минут

Жүргізілуі: Балалар шеңбер жасап отырады да, бір-біріне мұқият қарап алады. Жүргізуші белгі берген кезде балалар көздерін жұмады.

Сол кезде жүргізуші отырған балалардың біреуіне әр түрлі заттар қыстырып қояды (гүл, орамал, көзілірік, бант.

Балалар көздерін ашқанда не өзгерді деп сұрау керек. Ең зейінді балаға сыйлық беріледі.

«Теңізге саяхат» релаксациялық жаттығуы

Мақсаты: денедегі қысымды түсіру.

Бұл медитативтілік техника денедегі қысымды түсіруге бағытталған, музыкамен орындалады.

Жүргізуші. Жайланып отырыңыз, көзіңізді жұмыңыз. Терең демалыңыз, денеңізді бос ұстаңыз, денеңізді ауырлап бара жатқандай және оны теңіз толқынының лебі ұрып жатқандай сезініңіз. Өзіңізді жартастың үстінде тұрмын деп есептеңіз және алысқа көз жіберіңіз. Сіздің алдыңызда көгілдір теңіз, ашық аспан және күн. Теңіз барқалыпты дем алып, асау толқындары жағаға соғылып, қайтадан кейін қайтуда.

Теңіз толқындарының шуын естіп, толқындарға қызыға қарап, жағалаудағы теңіздің тұзды ауасын жұтып тұрсыз. Өз бойыңыздағы асқан ауыртпалықтан бір сәтке болса да арылғандайсыз. Сіздің рухыңыз жайлылық сезіміне толы. Сіз төменге түсіп, аяғыңызды шештіңіз, жалаң аяқ құмның қызуы мен жұмсақтығын сезіне отырып жүрудесіз. Міне сіз судың жанына келдіңіз, толқындар сіздің аяғыңызды жуып жатыр, су жып-жылы әрі жұп-жұмсақ. Сіз қолдарыңызды бос тастап, басыңызды шалқайттыңыз.

Күн сәулесі мен жеңіл самал жел сіздің бетіңізді өбуде, теңіз толқындарының тамшылары сіздің денеңізді баурап алғандай. Ерніңізде теңіздің тұзды суының кермек дәмі және бақыт күлкісі. Сіз өзіңізді кішкентай бала сияқты сезініп, жүгіргіңіз, секіргіңіз, су шашып ойнағыңыз, күлгіңіз келеді. Өзіңізге осы бірнеше минут ішінде не істегіңіз келсе, соны істеуге рұқсат етіңіз.

Сіздің қайтатын уақытыңыз болды. Міне сіз тағы да жардың басында тұрсыз. Сіздің демалыс пен бақыт сыйлаған ғажайып әлемге алғысыңызды айтыңыз. Көздеріңізді асықпай ашыңыз! Қандай сезімде болдыңыз? Не сезіндіңіз?

«Сезімдерді бояу»

Мақсаты: ішкі сезімдерді реттеу.

Нұсқау: Осы жаттығуды екі кезең бойынша өткізген дұрыс. Бастапқыдан қатысушылар А4 парағына абстракты түрде сызықтар мен формалар арқылы өз тәжірибесінен белгілі ең жақын сезімдерді жай қаламмен бейнелеуі керек. Мазасыз және тұйық балалармен жұмыс жасаған кезде А3 форматын, көркемдік көмірді немесе сангинаны қолданған дұрыс. Бейнеленген сезімдердің атауы суреттердің екінші бетіне жазылады. Кейін әр бейнеге сәйкес түсті таңдай отырып суреттерді бояу қажет. Бұл жаттығу көркем түрде теренде жатқан сезімдерді бейнелеуге, яғни іштей серпіліске жетуге көмектеседі. Бұл өздерінің эмоцияларын ұстай алмайтын және агрессия немесе деструкті мінез-құлыққа бейім субъектілер мен жұмыс жасағанда пайдалы. Психологтың міндеті өздерінің сезімдерін шынайы білдіруге және басқаларға қатысты сыйластықпен қарауға түрткі болу. Балаларға сезімдер мен моральді байланыстыра білуді үйрену керек. Біртіндеп өзінің басым сезімдерін зерттеуге және анализдеуге қажет құнды тәжірибе мен батылдық жиналады. Осындай сезімдерді ұғынуға көмектесу арт-терапиялық ойындар мен жаттығулардың психотерапиялық қорын құрайды. Себебі ұғынылған және ұғынылмаған эмоциялардың арасындағы конфликт невроздардың негізі болып табылады.

Сенімділік: сенімділікке жету үшін 8 кеңес

Адамдардың өзіне деген сенімі болмағанда және өз ойын білдіруде қиналғанда сенімділік жиі болмайды. Бақытымызға орай, табысқа жетуге көмектесетін кеңестер бар.

1. Өзіңізге сенімділіктің жоқтығының себебін табыңыз!

Өзіңізге сенімді болмағаныңыз үшін өзіңізді көрсете алмай қиналасыз ба? Жоқ деп айту қиын ба? Бұл мінез -құлықтың неліктен және қайдан пайда болғанын біліңіз. Бұл сіздің балалық шағыңыздан немесе ересек кезіңіздегі тәжірибеңізден туындауы мүмкін, қалай болғанда да, бұл қиындықтың себебін табу оны сәл анық көруге мүмкіндік береді.

2. Сіз кім екеніңізді және не қалайтыныңызды біліңіз!

Өзіңізді дәлелдеу үшін сіз өзіңізді білуіңіз керек. Өзін-өзі бекіту өзін-өзі тануды қажет етеді, өйткені өз ойын білдіру үшін сіз өз сезімдеріңізді, әлсіз жақтарыңызды, күшті жақтарыңыз бен шектеулеріңізді анықтауды білуіңіз керек.

Белгілі бір жағдайға сенбестен бұрын, сіз өзіңізге не қажет екенін білуіңіз керек. Сондықтан сіз оны басқаларға білдіре аласыз.

3. Таза сөйлеп, «мен» сөзін қолданыңыз!

Есту үшін сөйлеу керек! Қақтығыста, кездесуде немесе пікірталаста болсын, өз көзқарасыңызды ашық айтудан қорықпаңыз.

Бірақ сіз қандай хабарды алғыңыз келсе де, оны қатаң, бірақ жұмсақ жеткізсеңіз жақсы түсінікті болады. Сіз өзгеге қарсы емес, өзіңіз үшін сөйлейсіз. Егер жағдай сізге сәйкес келмесе, сіз әңгімеге «сіз» деген айыптаудан гөрі «мен» арқылы кіруіңіз керек: «сіз мені құрметтемейсіз» емес, «мен сыйламаймын».

4. Өзіңіз туралы позитивті сөйлеңіз!

Өзіңіз туралы айтпас бұрын мұқият ойлаңыз: «қандай ақымақ» немесе «менің қабілетім жоқ» дегенді ойламаңыз. Сенімділік сіздің сөйлемдеріңізді позитивті түрде өзгертуді қамтиды. Жаманнан гөрі жақсылықты алыңыз. Сәтсіздіктерден гөрі сіздің жетістіктеріңіз.

5. Жайлылық аймағынан шығып, тәуекелге барыңыз!

Егер сіз өз таңдауыңыз бен жеке басыңызды растауды үйренгіңіз келсе, жайлылық аймағынан шығу арқылы тәуекелге баруға тура келеді. Бұл өзіңіздің шектеулеріңізді

білудің, өз мүмкіндіктеріңізді ашудың және өзіңіздің қабілетті екеніңізді сезінудің тамаша тәсілі. Тәуекелге бару сіздің сәтсіздіктеріңізге перспективада қарауға мүмкіндік береді.

6. Дайын болыңыз!

Кейде сіз өзіңізді сенімді түрде көрсете алмайсыз, себебі сіз жеткілікті дайын емессіз. Бұл жұмыста, немесе келіссөз жүргізуге немесе көпшілік алдында сөйлеуге тура келетін барлық жағдайларда болуы мүмкін. Сіз неғұрлым көп дайындалсаңыз, сіздің тақырыбыңыз бен дәлелдеріңізді білсеңіз, соғұрлым өзіңізді жақсы көрсете аласыз.

7. Позицияңызды бейімдеңіз!

Өзін-өзі бекіту сонымен қатар сіздің дене бітіміңізді, ұстау тәсіліңізді, көзқарасыңызды қамтиды ... Тік тұрып жаттығу, иық көтеру, бас көтеру, әңгімелесушінің көзқарасын қолдау, сенімді емес және күлу, өйткені сіздің көзқарасыңыз сіздің ойлауыңызға әсер етеді.

8. Жоқ деп айтуға батыл болыңыз!

Өзіне сенімді болу үшін, жоқ деп айтуды үйрену керек, бұл көптеген адамдар үшін қиын жаттығу. Жоқ деп айтуды үйрену үшін қажетсіз ақпараттар мен қажетсіз ойларға іштей жоқ деп сенім білдіріңіз. Өзіңізге іштей сенім бәрін жеңуге көмектеседі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Аймауытов Ж.. Психология (оқу құралы). Қызылорда 1979 ж
2. Алдамұратов Ә.Қызықты психология. А, «Қазақ университеті», 1992 ж
3. Әбдірахманов А., Жарықбаев Қ. Психологиялық орысша-қазақша сөздік. Алматы, «Мектеп», 1976 ж
5. Байбекова М.М. Мотивация және белсенді оқыту әдістері-танымдық іс-әрекет арқылы оқытудағы бағалаудың негізі. Вестник университета «Қайнар», 2005, №2/1.
6. Баженов С.В. Мотивация и стимулирование трудовой деятельности // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ». 2018. Том 7, №4. С. 84-85
7. Берг О. Мотивация на «ура» / О.Берг // Кадровый вопрос. — 2019. — №8. С. 64
8. Даниленко П. С. Реформы системы мотивации персонала в ОАО «РЖД» / П.С. Даниленко // М. гос. ун-т. — 2018. № 9 – С. 185-186
9. Жук Г.А. «Психолого-педагогические основы обучения воспитания и здоровья». Штуттгарт, 1989 г.
10. Жутикова Н.В. Учителю о практике психологической помощи. М., 1988
11. Купцов И.И. «Психологическая характеристика интеллектуально-волевых действий школьников в учебной деятельности». Рязань: РГПИ, - 1992
12. «Игры – обучение, тренинг, досуг» Под ред. В.В. Петрушинского. Москва – 1994.

ДАРЫНДЫ ТҰЛҒАНЫҢ МОТИВАЦИЯЛЫҚ СФЕРАСЫ

Истигулова Мейрамгул Кантарбаевна

Ақтөбе қаласы

Ақтөбе облыстық мамандандырылған

физика-математикалық лицей-интернатының педагог-психологі

Аннотация: Мотивация – бұл сыртқы және ішкі қозғаушы күштердің жиынтығы, олар тұлғаны белгілі бір қызметке итермелейді, белгілі бір мақсаттарға жетуде бағыт береді. Психология ғылымында мотивацияны тұлғаны белгілі бір мақсатқа тарту күші немесе қажеттілік деп бағалайды.

Мотивация – тұлғаның психикалық өмірінің қозғаушы негізі, оның мінез-құлқының белсенділігін анықтайтын психологиялық сипаттағы себептердің жиынтығы. Тұлғаның

мотивациясын тану - оның өсу мен даму жолында бойындағы қабілеттері мен дарынын дамытуға мол септігін тигізеді.

Annotation: Motivation is a set of external and internal driving forces that influence a person to certain activities and direct in achieving certain goals. In the science of psychology, motivation is assessed as the force or need to attract a person to a certain goal.

Motivation is the driving basis of a person's mental life, a set of psychological reasons that determine the activity of his behavior.

Мотивация (ағылш. motivation) – "ниет", "түрткі", "кірісу", "жігерлену", "ынталану" сөздерінің мағынасында қолданылатын ұғым. Тұлғаның даму барысында мотивация түрлері бірнеше сипатта көрініс береді:

- **Тұрақты және тұрақсыз мотивация** - адам әрекетіндегі ықпалының сақталу ұзақтығы адамның ішкі ұстанымының берік-әлсіздігіне байланысты.

- **Оң және теріс мотивация** - адам еркін, шабыт беріп, белсенді ететін оң мотивация, ал адамды енжар, үмітсіз, теріс әсер беруші теріс мотивация деп аталады. Ішкі мотивация - сыртқы орта қалай болуына қарамастан мотивациялық талпыныс ішкі ниеттен оянады. Ішкі мотивация келесі құбылыстардан құрылады: армандау, шығармашылық, өзіне сенушілік, тұлғаның өсуі, қарым-қатынас.

- **Сыртқы мотивация** - көбінесе сыртқы орта талаптарынан оянады. Сыртқы мотивацияға жататындар: ақша, мәртебе, абырой, дүние-мүлік, мансап. Сыртқы мотивация ылғи өзгереді, ол табысты бағалайды және сәтсіздіктерге реакция береді.

- **Жекелік және топтық мотивация.** Жекелік: шөлдеуден, тоңудан сақтану, қиындықтан құтылу т.б. үшін қажетті мотивациялар. Топтық: өзі тәуелді топтың (отбасы, әулет, ұлт, мемлекет) тұрақтылығын сақтауға тырысу.

Мектеп оқушылар үшін мотив - жай ғана оқу, үшінші, төртінші сынып оқушылары үшін бағаның рөлі жоғарылайды. Жоғары сыныптарда мотив-болашаққа дайындық болады.

Оқушының мотивациялық кезеңдері:

I-кезең - баланың әрекетінің алғаш бағалануы.

II-кезең - өзара қарым-қатынастар негізінде туындайтын мотивтер.

III-кезең - мамандықпен, өмірлік мақсат - міндеттермен тығыз байланысты болатын мотивтер.

Оқушының оқу мотивтері – мұғалімнен мақтау алу, жазалаудан қорқу, ересектердің талабын орындау, танымдық қызығушылық, ата-ананы оқуда қуанту. Оқушылардың оқуға мотивациясын қалыптастыру – оқуға деген ішкі ұмтылысты: мотив және мақсатты қалыптастыру, саналы сезінуі, өздерінің мотивациялық сферасын одан әрі дамытуы.

Тұлға қабілеттері мен мотивациялық сферасын анықтауға және дамытуға бағытталған «Бақыт бейнесі» жаттығуы

Мақсаты: бақыт туралы түсінігін ашу, нақты мақсатқа бағыттау.

Жүргізілуі: жеке – жеке парақшалар таратылады және түрлі - түсті қарындаштар беріледі.

«Кәне, біз бақыт дегенді қалай түсінеміз, оны қалай суреттеп салар едіңіз?» - ой тастау арқылы сурет салдыру.

Салынған сурет бойынша талдау:

I. Күн, кемпіркосақ, яғни табиғат түрінде бейнелеп салынған суреттер болса, олар көбінесе бақытты сыртқы ортадан табатын жандар. Достарымен, яғни қарым – қатынас жасау арқылы. Бұл бағыттағы адамдар қарым – қатынас жасау бағытындағы мамандықтарға өте икемді.

I – сыртқы мотивация, сыртқы ортамен байланыс басым.

II. Ал, өсімдік, жүрек, адамдар бейнесі, отбасы бейнесі, смайликтер, әшекей бұйымдар бейнелеп салынса, олар бақытты ішкі ортадан табады. Отбасынан,

айналасындағы адамдардың өзі туралы айтқан ойларынан, жалпы өмірдің әр сәтінен. Бұл бағыттағы адамдар эстетикалық, шығармашылық салаға икемді.

II – ішкі мотивация, ішкі сенім, ұстаным, ішкі түйсіну, сезіну басым.

III. Заттар, бұйымдар, елтаңба, ту, ескерткіш, зәулім үйлер, машина бейнелеп салынса, олар бақытты бір үлкен дәрежеге жеткенде сезінетін жандар екен. Бұл бағыттағы адамдар техникалық, экономикалық салаға икемді.

III – оң мотивация, еркін шабыт, жігер, белсенділік, қайсарлық басым.

IV. Ақша, кітап, фотоальбом, кеңсе тауарлары т.б бейнелеп салынса, олар мақсатқа ұмтылған кезде бақытты сезінетін жандар. Бұл бағыттағы адамдар логикалық, ой жүйесі, статистикалық салаға икемді.

IV – оң және теріс мотивация аралас, белсенді, жігерлі кейде жағдайға қарай пассивтілік байқатады.

«Тұлға» жаттығуы

Мақсаты: тұлғалық ерекшеліктерді анықтау.

Нұсқау: төртбұрыштың ішіне өзіңізге ұнайтын жұлдыз, шеңбер, ромб біреуін таңдап суретін бейнелеңіз.

Салынған сурет бойынша талдау:

- Жұлдыз – лидер, оптимист, ұйымдастырушылық, басқарушылық қасиет тән. Өз көздеген мақсатына қол жеткізуге барлық мүмкіншілікті жасайды, танымдық жағынан қозғалу есі жақсы дамыған, қозғалу есі – заттың қозғалысының ұзақ есте сақталуы. Мысалы: өмірде адамдардың жүріс – тұрысының жатталып қалуы.
- Шеңбер – қарым – қатынаста барлығымен тең дәрежеде қарым – қатынас жасайды, конфликтіге түспейді, қарапайым, танымдық жағынан көру есі жақсы дамыған, көру есі – нәрсенің сыртқы түрін есінде ұзақ сақтап қалу. Мысалы: бейтаныс адамның сыртқы бейнесі.
- Ромб – ашық, көпшіл, мінезі өзгермелі, ойы өте еркін, танымдық жағынан есту процесі жақсы дамыған, есту процесі – дыбыстарды есте ұстағыштықты білдіреді. Мысалы: кейбір оқушы сабақты өзі оқығаннан гөрі, мұғалімнің сөйлегенін тыңдағанда, тез жаттап алады.

«Визитка дайындау» жаттығуы

Мақсаты: жетістіктерге ұмтылдыру, сенімділікті қалыптастыру

Нұсқау: барлық қатысушыларға қағаз, фломастер, қарандаш пайдалану арқылы визитка дайындау тапсырылады. Онда келесідей мәліметтер болуы керек:

Өзің туралы естігің келетін 3 сөз:

- Менің қолымнан келеді;
- Жетістіктерім;
- Арман, мақсаттарым;
- Маған ыңғайлы, өзімді жайлы сезінетін жер;
- Менің өмірлік ұстанымым.

Әр қатысушы өзінің дайындаған визиткасымен таныстырады.

Кері байланыс: жаттығудан алған әсерлері мен пікірлері тыңдалады.

«Күн.Адам.Кеме» тренингі

Мақсаты: өз бойындағы тұлғалық қасиеттерін тану, мақсатқа бағыттау, жағымды ахуал қалыптастыру.

Нұсқау: қатысушыларға парақша беріледі, сол парақшаны басына қойып, үш түрлі сурет салады: кеме, адам, күн.

Салған суреттерін қарауға мүмкіндік беріледі. Сурет бойынша қорытынды:

- Кеме анық салынса - өмір жолында саяхаттауға барғанды ұнатады, түрлі идеялардың адамы, не көреді соны тез игереді, жаңалыққа құмар.
- Күн – ішкі жандүниесі сұлу, мейірімді, жан жағына болсын ойлайтын, үнемі біреумен әңгімелесіп немесе кеңесіп жүреді.

- Күн сол жаққа салынса балалық шағы қызықты немесе балалық шағынан естелік айтады, сағынады.
- Күн ортасына салынса - дәл қазіргі сәті, қазіргі өмірі маңызды.
- Күн оң жағына салынса - болашаққа үлкен нәтижемен қадам басып жатқанын білдіреді
- Адам анық болса - ортаның адамы (центр внимание), тек өзіне бағытталған ұтымды жаңалықтарға толы, өзін бар қырынан сынап көреді, жетістікке ұмтылады.

«6 тұлғалық фактор» жаттығуы

Мақсаты: оқушының қызығушылық бағытын, қарым – қатынас деңгейін, жаңа ортаға бейімделуін, мақсат көздеушілігін, ішкі энергиясын, лидерлік қабілетін анықтауды қамтамасыз етеді және де оқушы туралы жалпы мағлұмат алуға мүмкіндік береді.

Нұсқау: Қағазда 6 бөлімнен тұратын тапсырма берілген. Осы берілген тапсырмалардың ішіндегі алдыңғы 5 тапсырмалық бөліміндегі төртбұрыштарға өз ойыңызға келген, кез-келген суретті салыңыз. Ал, соңғы алтыншы бөлімдегі төртбұрышқа пілдің суретін салыңыздар. Орындауға 2 минут уақыт беріледі. Ескеретін жайт, төртбұрыштардың біреулерінде арнайы белгілер бар, оны сурет салған кезде ескеруге де, ескермеуге де болады. Егер тапсырма бөлімінде екі төртбұрыш берілсе, суретті екеуіне де немесе біреуіне салуға болады, оны өз еркіңіз біледі.

Берілетін 6 факторлы тапсырмасы:

“6 тұлғалық фактор”

1		
2		3
4		5
6		

Салынған сурет бойынша анықтама

қорытынды:

1. Қызығушылық бағытын анықтайтын фактор
 - егер сурет үлкен бөлігіне салынса, қызығушылығы адамдарға бағытталған; яғни адамдармен қарым-қатынасты жақсы көреді.
 - Егер кішкентай бөлігіне салынған болса, өзіне бағытталған; яғни өзіне назар аударғанды жақсы көреді.
 - Егер сурет екеуіне де салынған болса, онда адамдарға да, өзіне де бағытталған.
2. Қарым – қатынас деңгейін анықтайтын фактор
 - егер екі сызық қосылатын болса, ашық қатынаста;
 - егер екі сызық қосылмаса, тұйық болғаны;
3. Жаңа ортаға бейімделе алушылықты анықтайтын фактор
 - егер сурет доға түрінде салынса, онда тез бейімделеді;
 - егер, бұрыш, төртбұрыш, түзу сызық түрінде салынса, онда тез бейімделе алмайды;
4. Адамның мақсат көздеушілігін анықтайтын фактор
 - егер нүкте салынған суреттің бір элементі болса, онда мақсат көздей алмайды;
 - егер нүкте сырт қалса, онда мақсат көздейді;
5. Адамның энергиясын анықтауға арналған фактор
 - егер таяқша салынған суретке қатысты болса, энергиясы жоғары;
 - егер таяқша салынған суретке қатысты болмаса, энергиясы төмен;
6. Лидерлік қабілетті анықтайтын фактор
 - егер сурет кіші бөліктің ішіне салынса, лидерлікке ұмтылмайды;
 - егер үлкен бөліктің ішіне салынған болса, лидерлікке ұмтылады;
 - егер екі бөлікке салынса, онда жәй қарапайым қатынасты қалайды;
 - егер салынған суреттерде пілдің бір элементі анық және нақты салынған болса, онда оның авторитарлық немесе диктаторлық қабілеті басым болғаны;

«Өзін-өзі жарнамалау» жаттығуы

Мақсаты: Өзін-өзі тану, тұлғалық мотивке ие болу, психологиялық мінездемесін анықтау және талдау іскерлігін дамыту.

Нұсқау: Ойынға қатысушылар жұмыс берушіге 25-30 минут ішінде өзінің көрсететін қызметін, психологиялық ерекшелігін, икемділігін жетістіктерін көрсетіп хат жазады. Хатына қолын қойып оны жүргізушіге береді. Барлық хат жиналған соң

жүргізуші авторлардың есімін оқымай, тек хаттың мазмұнын ғана оқиды. Хатқа талдау жүргізіліп, хат иесін табу керек. Кері байланыс арқылы жаттығудан алған әсерлері мен пікірлері тыңдалады.

Жоғарыдағыдай жұмыстарды жүйелі ұйымдастыру арқылы заманауи талаптарға сай біліммен қаруланған, өзіндік ойы мен мақсаты айқын, талапшыл, белсенді, бойындағы қабілеттерін шыңдаған, нәтижеге ұмтылатын, сана-сезімі биік дарынды тұлғаны қалыптастыруға қол жеткізуге болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Байбекова М.М. Мотивация және белсенді оқыту әдістері-танымдық іс-әрекет арқылы оқытудағы бағалаудың негізі. Вестник университета «Қайнар», 2005, №2/1.
2. Жарықбаев «Жантану негіздері» Алматы, 2002 жыл.
3. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения. М., 1990
4. Мұқанов М. Ақыл-ой өрісі. Алматы, «Қазақстан» баспасы. 1980.
5. Мұқанов М. Жан жүйесінің сыры. ҚМБ. Алматы, 1964.
6. Рогов Е.И. "Настольная книга практического психолога" М., Владос, 1998
7. Рогов Е.И. "Психология общения" М., Владос, 2004.
8. Рубинштейн С.Л. «Основы общей психологии», Москва, 1989год.
9. «Психология индивидуальных различий : От темперамента - к характеру и типологии личности» Батаршев А.В, М.: Владос 2000
10. Психология. Адамзат ақыл – ойының қазынасы ІУ. том Алматы, 2005ж.

СПОРТШЫНЫ ЖАРЫСҚА ДАЙЫНДАУДА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ САПАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Бердимуратова Лида Баксыиковна

**Есет батыр атындағы олимпиада резервінің облыстық мамандандырылған
мектеп-интернат-колледжінің спорт психологиясы,
педагогика пәнінің оқытушысы**

Мақсаты:

Спортшылардың жарыс алдындағы психологиялық дайындығы нәтижеге әсер етуші негізгі фактор екенін түсіндіру. Психологиялық дайындықтың мақсаты спортқа керекті спортшының психологиялық және тұлғалық сапасын қалыптастыру. Психологиялық дайындықтың үш түрі бар: жалпы дайындық, жарысқа арнайы дайындық, нақты бір қозғалмалы әрекетті орындауға арналған дайындық.

Жалпы психологиялық дайындық спортшының психологиялық функциялары мен біліктерін жетілдіруге бағытталған. Бұл дайындықтың түрі спортшының спорттық тәртіпті орындау есебінде ғана қалыптасады (жаттықтырудың уақытында өтілуі, тамақтану мен демалыстың қысқартылуы), сонымен қатар таңдап алған спорт түріндегі міндетті атрибуты болып саналатын жоғары психологиялық жүктемелерді орындауда.

Арнайы психологиялық дайындық спортшының белгілі бір мерзімге дайын болуына бағытталған (мәреге, жетістікке). Бұл дайындықтың түрі көп тәсілдер мен құралдар арқылы іске асыруға болады. Әр физикалық жаттығу мен әр дайындық түрінде белгілі психикалық мөлшері болады. Мысалы, жеңіл жүгіріс аз психикалық мөлшерлі, биік тауларға шығу- жоғары психикалық мөлшерлі. Сондықтан әр психикалық мөлшер өзінің деңгейіне қарай қиындық бағытына байланысты анықталады.

Техникалық дайындық үш кезеңге бөлінеді:

Дайындық кезеңі - негізгі қозғалыс әрекеттеріне жақсы жағдай тудыруға арналған қимыл қозғалыс.

Негізгі кезең - негізгі мақсатты орындауды шешетін қимыл қозғалыс.

Қорытынды кезеңі - қозғалыстың аяқталу кезі.

Ойынның қай жаттығуының орындалу техникасын алсақ та олар бір-біріне кеңістік, уақыт, кеңістікті-уақыт және қозғалыс тәрізді сипаттамаларда болады. Кеңістік сипаттамасына жататындар: дене мен дене мүшелерінің тұрысы, қалпы, қозғалыс траекториясы. Кеңістіктегі дене тұрысын біз иық және аяқ-жамбас буындарының орналасу тәртібіне қарай білеміз. Ол тік болуы мүмкін - тік тұру, ілініп тұру, тіреліп тұру және сүйену түрінде кездеседі.

Дене мүшелерінің бір-біріне үйлесімді орналасуы дененің қалпы жаттығуларды орындау техникасында үлкен рөл атқарады.

Тәжірибеде ол үш түрлі жағдайларда кездеседі:

- жаттығудың басында. Жаттығудың басында дұрыс алынған негізгі дене қалпы жаттығуларды орындауда ең тиімді жағдай жасауға және белгілі бір анатомиялық, физиологиялық тиімді әсерге жетуге көмектеседі.
- Қозғалыс кезінде. Қозғалыс барысы кезінде керек дене қалпын сақтау спортта көп кездеседі.
- Жаттығуды аяқтағандағы керек дене қалпын сақтау.

Әрбір қозғалыста ең алдымен қозғалып келе жатқан дененің, дене мүшелерінің траекториясын айыра білу қажет. Траектория дегеніміз-кеңістіктегі қозғалыс шамасы және елестеткендегі қозғалған дене ізі.

Волейбол техникасы шабуыл техникасы мен қорғаныс техникасына бөлінеді.

Тактикалық дайындық дегеніміз-жарыс кезіндегі жеңіске жету үшін пайдаланылатын әдіс-амалдарды, айла-тәсілдерді қолдана білу өнері.

Тактикалық дайындық екі кезеңнен тұрады:

- спорттық күресті жүргізу жолдарын өз мүмкіншілігінше, қарсыластарының ерекшеліктеріне, жарыс жағдайларына байланысты жоспарлау;
- осы жоспарды спортшының жарыстағы мүмкіншілігіне байланысты амалдар мен жолдар арқылы іске асыру. Тактикалық дайындықты дұрыс іске асыру үшін төмендегідей міндеттерді орындау керек:
- қазіргі кездегі өзі айналысып жүрген спорт түрінің тактикалық тәсілдер негізін оқу, үйрену, тиімді пайдалана білу;
- мықты спортшылардың тактикалық тәжірибесімен танысу;
- өтетін жарыстардың ережелерін, шарттарын, қарсыластарының мүмкіншіліктерін зерттеу (уақыты, жарыс өткізілетін орын т.б.)
- жарыстың тактикалық жоспарн жасау;
- тактикалық тәсілдерді, оларды орындау жолдарын тәжірибе жүзінде меңгеру;
- қарсыласына психологиялық басымдылық көрсете алу шеберлігін қалыптастыру, оны ыңғайсыз жағдайда жарысуға мәжбүр ету;
- өткен жарысты талдау, тиімді тактикалық әрекеттерді жетілдіру.

Тактикалық дайындық кезінде мынадай әртүрлі жолдар қолданылады: алдын ала жасалған тактикалық жоспарды жаттықтыру сабақтарында, жарыс жағдайына ұқсас жағдайларда қайталау; арнайы кінапиар оқу, әңгіме өткізу; бейнежазумен түсірілген жарыстарды көру, оны жан-жақты талдау

Спортшының психологиялық дайындығының маңызы физикалық тұрғыдағы дайындығынан кем емес. Әсер ету деңгейі жағынан психологиялық әлсіздік физикалық тұрғыдағы мықты дайындықты жойып жіберуі мүмкін.

Жарыс алдында спортшыға әсер етуші негізгі психологиялық кедергілерге мыналар жатады:

1. Алда болатын жарыстағы қарсыласпен кездесуді алдын ала ой сүзгісінен өткізу. Жарыс барысында болуы мүмкін жағдайларды тым көп ойлау.
2. Жеңіліс жағдайында болатын психологиялық қысымнан қорқу.
3. Жарыс алдындағы сәттерге шектен тыс алаңдау.

4. Жеребеден түсетін қарсыласты тым көп ойлау.

Бұл кедергілерге төтеп беру үшін, спортшының психологиялық дайындығы жоғары деңгейде болу керек. Психологиялық тұрғыдағы дайындықты әр спортшы индивидуалды түрде жасау керек. Педагогтың негізгі міндеттерінің бірі осы дайындықты жасаудың маңызын спортшыға түсіндіре білу. Спортшының «ішкі тірегі» болуы маңызды. Алға қойған мақсаттар және өзіндік принциптер психологиялық дайындықты күшейтеді. Спортшы мақсатын, оған жету жолын анық білу керек. Алайда, жарыс алдында психологиялық қысымның болуы заңдылық. Ол спортшының жауапкершілікті сезінуіне, босаңсымауына қажет. Алайда, психологиялық қысым шамадан тыс болмауы керек. Ондай жағдайда ол психологиялық кедергіге айналады. Спортшылардың психологиялық дайындығы көп жағдайда тәжірибемен келетін жетістік. Әлемге әйгілі спортшылардың жарыс алдындағы ойларына құлақ түрсек:

Мен жекпе-жек алдында қорқатынымды мойындаудан қорықпаймын. Бірақ, бұл қарсыластан емес, жеңіліс жайлы ойлардан болатын қорқыныш. Бұл - жауапкершілік.

-Джордж Сент-Пьер

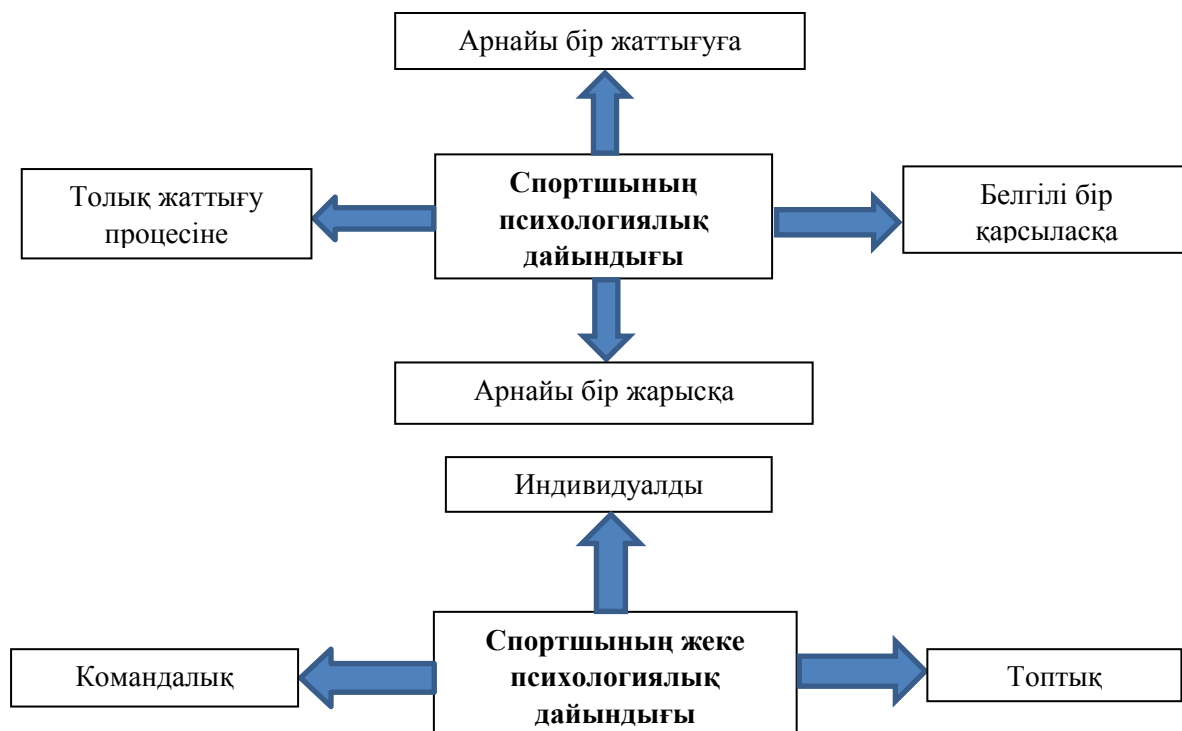
(Аралас жекпе-жектен әлем чемпионы)

Теннис кортына шыққан кезде маған қарсыласымның кім екені маңызды емес, ол туралы ойламаймын. Әрине, мен әр бір қарсыласымды сыйлаймын, бірақ мен тек жеңіске жету жайлы ғана ойлаймын.

-Мария Шарапова

(Олимпиаданың күміс жүлдегері. Танымал теннисші)

Спортшы жарыс алдындағы психологиялық дайындық жүргізу сәтінде «жауапкершілікті сезіну» және «уайымдау» екі ұғым екенін білу керек. Жауапкершілікті сезіну жарыс алдындағы физикалық дайындықты дұрыс көрсету, жеңіске жету жайлы ойлардан туады. Ал уайымды көп жағдайда сенімсіздік, жарыс алдындағы жеткіліксіз дайындық тудырады. Физикалық тұрғыдағы мықты дайындығына психологиялық дайындығы сай келетін спортшы ғана жеңіс тұғырынан көрінбек.

Психологиялық тұрғыда спортшының индивидуалды дайындығы жекелей, әр спортшыда әр түрлі болады. Ал топтық, командалық психологиялық дайындықтарды жүргізу сәтінде бапкердің спортшылармен сөйлесуі үлкен рөл ойнайды.

Қорытынды: Спортшының психологиялық дайындық мәселелері дене шынықтырудағы күрделі ғылыми мәселе болып қала бермек. Психологиялық дайындықты нығайту үшін ойлап табылған жаңа әдіс-тәсілдер тек спортшының ғана емес, тұтас спорттың алға жылжуына себеп болары сөзсіз. Психологиялық дайындық-жеңіске жасайтын алғашқы және негізгі қадам.

Негізгі әдебиет

1. Кофман Л.Г. «Дене шынықтыру мұғалімінің кітапшасы» 1998
2. Виленский М.Я. Савин Р.С. «Дене тәрбиесі студенттерінің кәсіби бағыты» 1989
3. Дене шынықтыру. Загорский Б.И. и др. М. 1984
4. Қосымша әдебиет:
5. Спорттық ойындар. Железняк В.И. М. 2001
6. Қосымша мақалалар.

РАБОТА С ОДАРЕННЫМ РЕБЕНКОМ В СИСТЕМЕ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Демеуова Айнагуль Килбаевна
Учитель начальных классов,
Средняя школа №19, г. Актөбе

Аннотация

В статье дается характеристика одаренного ребенка, что понимается под одаренностью. Также в статье расписываются задатки одаренного ребенка и критерии видов одаренности. Данная статья дает понять и осознать, что необходимо уделять особое внимание одаренному ребенку не только в системе общего образования, но также и в системе дополнительного образования.

«Однажды человеку приснился сон, будто он идет по городу и заходит в торговую лавку. Он долго бродит среди разнообразных экзотических фруктов и овощей. Там есть весьма странные и необычные плоды и ягоды, даже близко не похожие на те, что он ранее видел. Одни привлекают его своими невероятными красками, другие манят ароматом, третьи - изысканными звуками, доносящимися из сердцевин фруктов. И, конечно же, каждый из людей выбирает тот плод, который ему по душе, часто оказывается, что именно это ему и необходимо. Но как только покупатель берет в руки фрукт, тот исчезает, а на ладони остается лишь крохотное семечко.

Немало удивленный, человек решил схитрить и подошел к хозяину лавки.

- Дайте мне, пожалуйста, вон тот фрукт, - сказал он и показал на полку.

Хозяин лавки подал прекраснейший экзотический фрукт, но, едва коснувшись руки, он исчез, а на ладони лежало крохотное семечко. Увидев удивление на лице покупателя, хозяин лавки сказал: - Мы не торгуем плодами, мы торгуем семенами.

XXI век представляет новую ступень в развитии образовательной системы в Республике Казахстан. Ученые и педагогические работники все больше внимания уделяют дифференцированному подходу к организации образовательных условий для различных категорий детей: нормально развивающихся, одаренных, с ограниченными возможностями здоровья и детей-инвалидов. Профессиональный стандарт «Педагог дополнительного образования детей» определяет требования к развитию профессиональных компетенций педагогов в работе с такими детьми. Одаренный ребенок

– это надежда страны на ее динамичное прогрессивное развитие. Поэтому и отношение к этим детям особое и условия для их становления и развития должны быть особыми.

Терминология «одарённый ребенок» включает такие понятия как творческая способность, талант, одарённость, гениальность. Способностями называют индивидуальные особенности личности, помогающие ей успешно заниматься определённой деятельностью. Талантом называют выдающиеся способности, высокую степень одарённости в какой-либо деятельности. Чаще всего талант проявляется в какой-то определённой сфере.

Так же под термином «одарённость» понимается высокий уровень развития способностей, значительно отличающихся от среднего. Одарённый ребенок обычно выделяется яркими достижениями в том или ином виде деятельности, творчества. Одарённых детей отличают повышенная познавательная деятельность, а также готовность по собственной инициативе выходить за пределы требований взрослых. Ребёнок может часами заниматься любимым делом и не испытывать усталости. Его отличают поразительное упорство и трудолюбие.

Выявление одарённых детей должно начинаться уже в дошкольном возрасте на основе наблюдения, изучения психологических особенностей, речи, памяти, логического мышления. Работа с одарёнными и способными детьми, их поиск, выявление и развитие должны стать одним из важнейших аспектов деятельности педагогов.

Одарённость – это системное, развивающееся в течение жизни качество психики, которое определяет возможность достижения человеком более высоких (необычных, незаурядных) результатов в одном или нескольких видах по сравнению с другими людьми. Определяя работу с одаренными детьми необходимо развести главные характерные различия между такими понятиями как «задатки способностей», «способности», «склонность», «одаренность», «талант», «одаренный ребенок», «гениальность».

Задатки способностей – анатомо-физиологические особенности организма (особенности строения головного мозга, органов чувств и движения, свойства нервной системы и т.д.), являющиеся условием более легкого овладения эффективными способами деятельности. Задатки носят общий характер, то есть на их основе нельзя предсказать, какие именно способности могут сформироваться.

Способности – индивидуально-психологические особенности, отличающие одного ребенка (подростка) от другого, от которых зависит возможность успеха в деятельности.

Склонности представляют собой определённые отношения человека к деятельности.

Талант – сочетание способностей, обеспечивающих высокие достижения в определенном виде деятельности, отличающейся принципиальной новизной и оригинальностью подхода.

Гениальность – высшая степень творческих проявлений личности, выражающаяся в творчестве, имеющем выдающееся значение для жизни общества.

Одаренный ребенок - это ребенок, выделяющийся яркими, очевидными, иногда выдающимися достижениями в том или ином виде деятельности. Способности определяются как индивидуальные особенности личности, определяющие успешность выполнения деятельности, несводимой к знаниям, умениям и навыкам, но обуславливающие легкость и быстроту обучения новым способам и приемам деятельности.

Одаренные дети – это особые дети, и задача педагогов – понять их, направить все усилия на то, чтобы передать им свой опыт и знания.

Педагог должен понимать, что эти дети нуждаются в поддержке со стороны взрослых, которые призваны научить их справляться с непомерно завышенными ожиданиями в отношении своих способностей.

Способности ребёнка определяют по следующим критериям: выдающийся интеллект, хорошая обучаемость (схватывает информацию на лету), творческое мышление, незаурядные способности в какой-либо области деятельности.

Одарённые дети:

- имеют более высокие по сравнению с большинством интеллектуальные способности, восприимчивость к учению, творческие возможности и проявления;
- имеют доминирующую активную, ненасыщенную познавательную потребность;
- испытывают радость от добывания знаний, умственного труда.

Среди критериев выделения видов одаренности можно назвать следующие:

- Вид деятельности и обеспечивающие ее сферы психики;
- Степень сформированности;
- Форма проявлений;
- Широта проявлений в различных видах деятельности;
- Особенности возрастного развития.

К основным видам деятельности относятся: практическая, теоретическая (учитывая детский возраст, предпочтительнее говорить о познавательной деятельности), художественно-эстетическая, коммуникативная и духовно-ценностная. Сферы психики представлены интеллектуальной, эмоциональной и мотивационно-волевой.

Соответственно, могут быть выделены следующие виды одаренности:

- В практической деятельности, в частности, можно выделить одаренность в ремеслах, спортивную и организационную;
- В познавательной деятельности – интеллектуальную одаренность различных видов в зависимости от предметного содержания деятельности (одаренность в области естественных и гуманитарных наук, интеллектуальных игр и др.);
- В художественно-эстетической деятельности – хореографическую, сценическую, литературно-поэтическую, изобразительную и музыкальную одаренность;
- В коммуникативной деятельности – лидерскую и аттрактивную одаренность;
- В духовно-ценностной деятельности – одаренность, которая проявляется в создании новых духовных ценностей и служении людям.

Одаренность может состояться только в том случае, если резервы самых разных способностей человека позволят компенсировать недостающие или недостаточно выраженные компоненты, необходимые для успешной реализации деятельности. Условно говоря, «творческая одаренность» - это характеристика не просто высшего уровня выполнения любой деятельности, но ее преобразования и развития.

Необходимо создавать условия для формирования внутренней мотивации деятельности, направленности и системы ценностей, которые создают основу становления духовности личности.

По критерию «степень сформированности одаренности» можно дифференцировать на актуальную одаренность и потенциальную одаренность.

Актуальная одаренность – это психологическая характеристика ребенка с такими наличными (уже достигнутыми) показателями психического развития, которые проявляются в более высоком уровне выполнения деятельности в конкретной предметной области по сравнению с возрастной и социальной нормами. В данном случае речь идет не только об учебной, но и о широком спектре различных видов деятельности.

Потенциальная одаренность – это психологическая характеристика ребенка, который имеет лишь определенные психические возможности (потенциал) для высоких достижений в том или ином виде деятельности, но не может реализовать свои возможности в данный момент времени в силу их функциональной недостаточности.

По критерию «форма проявления» можно говорить о явной одаренности и скрытой одаренности.

Явная одаренность обнаруживает себя в деятельности ребенка достаточно ярко и отчетливо (как бы «сама по себе»), в том числе и при неблагоприятных условиях. Достижения ребенка столь очевидны, что его одаренность не вызывает сомнения.

Скрытая одаренность проявляется в атипичной, замаскированной форме, она не замечается окружающими. В результате возрастает опасность ошибочных заключений об отсутствии одаренности такого ребенка. Его могут отнести к числу «неперспективных» и лишить необходимой помощи и поддержки. Скрытые формы одаренности - это сложные по своей природе психические явления.

По критерию «широта проявлений в различных видах деятельности» можно выделить общую одаренность и специальную одаренность.

Общая одаренность проявляется по отношению к различным видам деятельности и выступает как основа их продуктивности. В качестве психологического ядра общей одаренности выступает результат интеграции умственных способностей, мотивационной сферы и системы ценностей, вокруг которых выстраиваются эмоциональные, волевые и другие качества личности. Важнейшие аспекты общей одаренности - умственная активность и ее саморегуляция.

Специальная одаренность обнаруживает себя в конкретных видах деятельности и обычно определяется в отношении отдельных областей (поэзия, математика, спорт, общение и т. д.). В основе одаренности к разным видам искусства лежит особое, сопряженное отношение человека к явлениям жизни и стремление воплотить ценностное содержание своего жизненного опыта в выразительных художественных образах.

По критерию «особенности возрастного развития» можно дифференцировать раннюю одаренность и позднюю одаренность.

Примером ранней одаренности являются дети, которые получили название «вундеркинды». Вундеркинд (буквально - «чудесный ребенок») – это ребенок, как правило, дошкольного или младшего школьного возраста с чрезвычайными, блестящими успехами в каком-либо определенном виде деятельности - математике, поэзии, музыке, рисовании, танце, пении и т. д.

Поздняя одаренность связана с возрастом, в котором проявляется одаренность. Например, в науке достижения значимых результатов, в виде выдающихся открытий, происходят обычно позднее.

Условно можно выделить следующие категории одарённых детей:

1. Дети с необыкновенно высокими общими интеллектуальными способностями.
2. Дети с признаками специальной умственной одарённости в определённой области наук и конкретными академическими способностями.
3. Дети с высокими творческими (художественными) способностями.
4. Дети с высокими лидерскими (руководящими) способностями.
5. Обучающиеся, не достигающие по каким-либо причинам успехов в учении, но обладающие яркой познавательной активностью, оригинальностью мышления и психологического склада.

Одарённые дети в дополнительном образовании – это особенная тема для обсуждения и дискуссии. Проблема одарённых и талантливых детей постоянно озвучивается во всех средствах массовой информации. Это самая интересная и актуальная тема в современной педагогике и психологии. Ведь не секрет, что научно-технический прогресс Казахстана во многом зависит от интеллектуального потенциала людей.

Одарённые дети в дополнительном образовании – это те дети, которые превосходят своих сверстников по умственным возможностям и которые стремятся получить углубленное образование как можно быстрее, чтобы потом раньше включиться в творческую жизнь. Вообще, детство имеет самостоятельную высочайшую ценность. Главная проблема в отношении одарённых детей – это предвидеть заранее степень их успехов в будущем, чтобы уже теперь определиться с их умственной нагрузкой и определить виды дополнительных занятий, которые соответствуют их способностям.

Одарённые дети в дополнительном образовании имеют возможность свободного выбора образовательной деятельности, специализации программ и времени их освоения. При этом вид их деятельности определяется индивидуальными наклонностями каждого одарённого ребёнка. Одарённые дети в дополнительном образовании ориентированы в своей деятельности на освоении опыта интересующей их работы. Проблема работы с одарёнными детьми актуальна и перспективна для всей системы дополнительного образования, поскольку одарённые дети в дополнительном образовании - это интеллектуальный потенциал и для развития самой системы дополнительного образования.

Одарённость – это способность к выдающимся достижениям людей во всех сферах человеческой деятельности. Дополнительное образование, как составная часть концепции непрерывного образования детей, является естественным партнёром школы, где на первом месте находится личность ребёнка, а не сами образовательные программы. Одарённые дети в дополнительном образовании должны обучаться по специальным программам системы дополнительного образования. В эти программы должны быть включены и разработки по развитию творческого потенциала одарённых детей, по воспитанию в них личностных и лидерских качеств.

Одарённые дети в дополнительном образовании должны обучаться по программам, в которые входят материалы, строящиеся на таких дидактических принципах, как принцип открытости, индивидуальности и принцип исторического реализма. Сама система дополнительного образования при работе с одарёнными детьми основной своей целью ставит развитие творческих способностей в условиях индивидуального подхода в обучении.

Совершенно очевидным становится тот факт, что необходимо выявление явно или потенциально одарённых детей, а также создания для них социально-психологических условий.

Список использованной литературы:

1. Жексенбаева У.Б. Теория и практика работы с одаренными детьми. Монография. – Алматы: Каз.НПУ им. Абая, 2018
2. Леднева С. Диагностика и развитие детской одаренности педагогом // Дошкольное воспитание. - 2007. – № 5
3. Сергеева Н.Г. Одаренные дети: проблемы диагностики // Управление современной школой. Завуч. – 2019. – № 8
4. Бевз И.А. Дидактические условия развития академической одаренности младшего школьника: Автореферат дис. канд. пед. наук. - Караганда, 2008
5. Рафикова В.М. Педагогические условия формирования академической одаренности школьников: Автореферат дис. канд. пед. наук. – Ижевск, 2013
6. Бабиева Н.А. Мыследеятельностный подход к развитию интеллектуальной одаренности детей в условиях дополнительного общего образования: Автореф. дис. канд. пед. наук. – Пятигорск, 2019
7. Мякишева, Н. М. Личностные детерминанты развития интеллектуальной одаренности младших школьников: Дис. канд. психол. наук. - М., 2019
8. Психологический словарь / Под ред. В.П.Зинченко, Б.Г.Мещеряков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Педагогика-Пресс, 1999
9. Мещеряков Б., Зинченко В. Большой психологический словарь. - Олма-пресс. 2014
10. Большая психологическая энциклопедия. – М.: Эксмо, 2021
11. Савенков А.И. Психология детской одаренности. – М.: Генезис, 2018

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ҒЫЛЫМИ ЖОБА ЖАЗУ ТИІМДІЛІГІ

Жаксылыкова Толкын Сейсенгажиевна

Ақтөбе қаласы

Балалар және жасөспірімдер шығармашылық үйінің
қосымша білім беру педагогі

Кіріспе

XXI ғасырдың алғашқы жылдарының негізгі проблемаларының бірі «Білім бүкіл өмір бойына» қағидасын жүзеге асыратын білім жүйесінің ұйымдық құрылымдарына іздеу болып табылады. Дьюидің айтуы бойынша мәселелерге ерекше көңіл аудару оқушылардың табиғи әуесқойлығын оятып, оларды сыни тұрғыдан ойлауға итермелейді, яғни «нақты бір мәселені қарастырып, қиын жағдайдан шығудың жолын өзіндік іздеу арқылы оқушы шын мәнінде ойланады». Осыдан сын тұрғысынан ойлау бағдарламасының бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыруда жаңашылдығы ерекше.

Ғылыми жобалар балалардың шығармашылық және сыни ойлауын дамытуда маңызды рөл атқарады. Дарынды балалармен жұмыс істеу ерекше тәсілді қажет етеді, өйткені олардың ерекше қабілеттері мен мүмкіндіктері бар, оларды дамыту қажет. Ғылыми жобалар – олардың дарындары мен қызығушылықтарын дамытудың негізгі құралдарының бірі. Бұл есепте дарынды балалармен жұмыс істеуге бағытталған ғылыми жобаның негізгі аспектілері мен тиімділігі қарастырылған. Интеллектуалдық қабілеті жоғары, оқуға деген ынтасы жоғары дарынды балалар өз мүмкіндіктерін барынша арттыру үшін ерекше тәсілді қажет етеді. Заманауи технологиялар олардың ғылыми-зерттеу қызметін қолдауға және ынталандыруға бірегей мүмкіндіктер береді. Бұл баяндаманың мақсаты – дарынды балалармен ғылыми жоба жазуда заманауи технологияларды қолданудың тиімділігін қарастыру..

Жобаның мақсаттары мен міндеттері

Ғылыми жобаның негізгі мақсаттарына мыналар жатады:

1. Дарынды балаларды анықтау және қолдау.
2. Интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерін дамыту.
3. Олардың зерттеушілік және сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін қалыптастыру.

Жобаның мақсаттары:

- Потенциалды дарынды балалардың дамуына жағдай жасау.
- Зерттеу қызметін ұйымдастыру.
- Ғылыми жобаларды жүзеге асыру барысында балаларды қолдау және мадақтау.

Әдіс және тәсіл

Жобаның мақсатына жету үшін әртүрлі әдістер мен тәсілдер қолданылады:

- Жеке және топтық сабақтар. Жеке сабақтар әр баланың ерекше қажеттіліктері мен қабілеттерін ескереді, ал топтық сабақтар ынтымақтастық пен қарым-қатынас дағдыларын дамытуға көмектеседі.
- Заманауи технологияларды қолдану. Компьютерлік бағдарламалар мен интернет ресурстарын пайдалану зерттеу және нәтижелерді ұсыну мүмкіндіктерін кеңейтеді.
- Жобалық әдіс. Бұл әдіс балалардың ғылыми-зерттеу іс-әрекетіне белсенді қатысуын ынталандырады, ақпаратты өз бетінше іздеу және оны талдау дағдыларын дамытады.

Нәтижелер мен талдау

Ғылыми жобаның тиімділігі келесі критерийлер бойынша бағаланады:

- Дағдыларын дамыту. Балалардың интеллектуалдық және шығармашылық даму деңгейін арттыру, зерттеушілік дағдыларын дамыту.
- Байқаулар мен конференцияларға қатысу. Конкурстар мен конференцияларда ұсынылған жұмыстардың саны мен сапасы.

- Қатысушылар мен олардың ата-аналарынан кері байланыс. Кері байланыс алу үшін жобаға қатысушылар мен олардың ата-аналарынан сауалнамалар мен сұхбаттар.

Нәтижелерді талдау ғылыми жобаларға қатысу балалардың танымдық және шығармашылық қабілеттерінің айтарлықтай дамуына ықпал ететінін және жалпы ғылыми-зерттеу қызметіне және ғылымға тұрақты қызығушылықты тудыратынын көрсетеді.

Оқу үрдісіндегі заманауи технологиялар

1. Цифрлық құралдар мен ресурстар:

- Онлайн кітапханалар мен дерекқорлар: кең көлемді ғылыми әдебиеттер мен зерттеулерге қолжетімділікті қамтамасыз ету.

- Модельдеу және деректерді талдау бағдарламалық құралы: Зерттеу нәтижелерін визуализациялауға және күрделі есептеулерді орындауға мүмкіндік береді.

2. Интерактивті платформалар мен қолданбалар:

- Виртуалды зертханалар: қауіпсіз және бақыланатын ортада эксперименттер мен зерттеулер жүргізуге мүмкіндік береді.

- Білім беру қолданбалары: теориялық білімді бекіту үшін интерактивті тапсырмалар мен жаттығуларды ұсыныңыз.

Дарынды балалармен технологияны қолданудың пайдасы

1. Білім мен дағдыны тереңдету:

- - Технология дарынды балаларға мектеп бағдарламасынан тыс тақырыптарды игеруге көмектеседі.

- - Ақпаратты өз бетінше іздестіру және зерттеу жүргізу қабілеті сыни ойлау мен талдау дағдыларын дамытады.

2. Шығармашылық пен инновацияны дамыту:

- Технологияны пайдалану шығармашылықты ынталандырады және өзіндік идеяларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

- Мультимедиялық контентпен жұмыс істей білу пәнаралық көзқарасты дамытуға ықпал етеді.

3. Оқытуды жекелеңдіру:

- Технологиялар білім беру үдерісін әр баланың жеке қажеттіліктері мен қызығушылықтарына қарай бейімдеуге мүмкіндік береді.

- Нақты уақыт режимінде кері байланыс және оқу жоспарына түзетулер енгізу мүмкіндігі.

Практикалық мысалдар

1. «Болашақ энергиясы» жобасы:

- Жанартылатын энергия көздерін модельдеу бағдарламаларын пайдалану.

- Арнайы бағдарламаларды пайдалана отырып, энергияның әртүрлі түрлерінің тиімділігін талдау.

2. «Биологиялық экожүйелерді зерттеу» жобасы:

- Биосфералық қорықтарға виртуалды экскурсиялар.

- Үлкен деректерді өңдеу бағдарламалық құралын пайдалану арқылы биоәртүрлілік деректерін талдау.

Дарынды балалармен заманауи технологияларды пайдаланып ғылыми жоба жазу тиімділігі өте жоғары. Бұл тәсілдің артықшылықтарын келесідей сипаттауға болады:

1. Ақпаратқа қолжетімділік: Интернет пен электрондық кітапханалар арқылы оқушылар қажет мәліметтерді оңай әрі жылдам таба алады. Бұл оларға зерттеулерін тереңдетіп, көп мағлұмат жинауға мүмкіндік береді.

2. Креативтілік пен инновацияны арттыру: Заманауи технологиялар арқылы оқушылар өз идеяларын креативті түрде жүзеге асыра алады. Мысалы, анимациялар, презентациялар, және виртуалды модельдер құру арқылы ғылыми жобаларды көрнекі әрі түсінікті етіп жасайды.

4. **Уақыт пен ресурстарды үнемдеу:** Компьютерлік бағдарламалар мен қосымшалар арқылы деректерді талдау, графиктер мен диаграммаларды автоматты түрде құру сияқты жұмыстар жеңілдетіледі. Бұл оқушыларға уақытты үнемдеуге және зерттеу нәтижелерін нақты көрсетуге көмектеседі.

5. **Қатысуды жақсарту:** Онлайн платформа арқылы топтық жобалар жасау оңайырақ. Оқушылар географиялық шектеулерсіз бірге жұмыс істеп, бір-бірімен идея алмасып, бірлескен жұмыстарын үйлестіре алады.

6. **Практикалық дағдыларды дамыту:** Заманауи технологияларды пайдалану арқылы оқушылар компьютерлік сауаттылықтарын арттырады, бұл дағдылар олардың болашақ кәсіби өмірінде маңызды болмақ.

Қорытынды

Заманауи технологиялар дарынды балалармен ғылыми жобаларды жазуға үлкен мүмкіндіктер береді. Олар білімді тереңдетуге, шығармашылық пен инновацияны дамытуға ықпал етеді, сонымен қатар оқу процесін дараландыруға мүмкіндік береді. Дарынды балалардың әлеуметін барынша арттыру үшін білім беру үдерісіне технологияны енгізуді жалғастыру маңызды. Ғылыми жобалар дарынды балалармен жұмыс жасауда, олардың жан-жақты дамуы мен әлеуметтенуіне ықпал ететін тиімді құрал болып табылады. Жобалардың максималды тиімділігіне қол жеткізу үшін балалардың жеке ерекшеліктерін ескеру, заманауи технологиялар мен оқыту әдістерін қолдану, жобаларды жүзеге асыру кезінде тұрақты қолдау мен ынталандыруды қамтамасыз ету. Жалпы, заманауи технологияларды қолдану арқылы дарынды балалар ғылыми жобаларын тиімді және сапалы түрде жүзеге асыра алады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жексембекова В. Қазақстандағы этникалық қарым-
2. Қатынастар: прогресс үшін бірігу // Саясат, 2002.
3. Борисова Б.М. Даралық және кәсіп.- М: Білім, 1991
4. Қысқаша психологиялық сөздік. / ред. А.В. Петровский.
5. Ростов Н/Д: «Феникс» баспасы, 1998
6. Ғалымның биік тұлғасы/Жауапты ред. С.Омарбекұлы.-Алматы: Ғылым,1998
7. Мақала <http://taipakokushy.ucoz.net>
8. Мақала <https://www.keu.kz>
9. «Ғылыми жоба оқушының зерттеушілік қабілеті»
10. https://kk.wikipedia.org/wiki/Ғылыми-зерттеу_жұмыстары.
11. <https://gamma.app/docs>

ДАРЫНДЫ ҰСТАЗДАН ДАРЫНДЫ ШӘКІРТ ҚАЛЫПТАСАДЫ

Кайралапова Жайнагүл Нагиевна

Ақтөбе қаласы

**Қалалық техникалық шығармашылық орталығының
қосымша білім беру педагогі**

1. **XXI ғасыр мұғалімі:** Ол қандай болуы керек? Менде қандай қасиеттер болуы керек?
2. Постер жасау: Қазіргі, тез өзгеріп жатқан 21 ғасырда мұғалім қандай болуы керек?
3. Қазіргі мұғалімнің кәсіби қасиеттері.
4. Қазіргі мұғалімге қойылатын негізгі талаптар.
5. Мұғалім балалардың көзімен

Қалыптастыру:

- белсенді өмірлік ұстаным;

- өз мақсаттарыңызды анықтауда және оларға жету жолдарын жоспарлауда тәуелсіздік;
- өз іс-әрекетіне жауапкершілікпен қарау қабілеті;
- шешімдерді таңдау тәсілдерін білу;
- өз іс-әрекетін және айналасындағы оқиғаларды бағалаудағы сыншылдық.

Қазіргі таңда мұғалімнің құзіреттілігі, оның кәсіби шеберлігі, жеке жұмыс стилі, ұстаз бейнесі, мұғалімнің жанашырлығы, мұғалім оптимист болуы керектігі туралы көп айтылып жүр... Білімге қойылатын талаптар өзгеруде, мұғалімдер де. Олар кімдер – заманауи мұғалімдер? – Олардың көпшілігі өте талантты фанаттар, әлі де болса шығармашылық әнінің «көмейін басып» алатын және барлық қажетті журналдарды дерлік дер кезінде толтыра алатын, уақыт пен кестеге назар аудармай, барлық дәптерді тексеретін эксцентриктер.

Заманауи мұғалім балаларды оқытып қана қоймай, өзі де шәкірттерінен үйренуге қабілетті. Өйткені, ұстаз – ғылым мен шағын тұлғаның арасында тұрған адам. Ол эрудитті және білімді, өз пәнін біледі: тек үлкен білім қоры ғана оған басқаларды үйрету құқығын береді. Бүгінгі ұстаз – өз ісіне, шәкірттеріне адал адам.

Ең бастысы, бақытты ұстаз болу, сонда оқушылар махаббат пен қамқорлықты сезінеді.

Сократ айтқандай: «Әр адамның бойында күн бар, тек жарқырай берсін». Әрқайсымыз басқаларға жылулық пен сүйіспеншіліктің бір бөлігін бере аламыз.

Табысты оқушының мұғалімінің кәсіби қасиеттері:

- Құзыреттілік (пәнді терең білу және әдістемелік дағдылар);
- Өзін-өзі талап ету;
- Сіздің жұмысыңыздың нәтижелеріне қызығушылық;
- Сабақта және сабақтан тыс жұмыстарда сәттілік атмосферасын құру мүмкіндігі;
- Күрделі оқу материалын қолжетімді ету мүмкіндігі;
- Тұрақты өзін-өзі тәрбиелеу мүмкіндігі.

Қалыптастыру:

- белсенді өмірлік ұстаным;
- өз мақсаттарыңызды анықтауда және оларға жету жолдарын жоспарлауда тәуелсіздік;
- өз іс-әрекетіне жауапкершілікпен қарау қабілеті;
- шешімдерді таңдау тәсілдерін білу;
- өз іс-әрекетін және айналасындағы оқиғаларды бағалаудағы сыншылдық.

Мұғалім мамандығы қазіргі әлемдегі ең маңызды мамандықтардың бірі болып табылады. Адамзат өркениетінің болашағы ұстаздың күш-жігеріне байланысты.

Табысты оқушының мұғалімінің кәсіби қасиеттері:

- Құзыреттілік (пәнді терең білу және әдістемелік дағдылар);
- Өзін-өзі талап ету;
- Сіздің жұмысыңыздың нәтижелеріне қызығушылық;
- Сабақта және сабақтан тыс жұмыстарда сәттілік атмосферасын құру мүмкіндігі;
- Күрделі оқу материалын қолжетімді ету мүмкіндігі;
- Тұрақты өзін-өзі тәрбиелеу мүмкіндігі.

Кәсіби сапалар мыналарға бағытталған деп есептейміз :

- баланың жеке басын және ақыл-ой қабілеттерін қалыптастыру және дамыту ;
- өзіңді , өзіңнің кәсіби маман ретінде дамуың, педагогикалық шеберлігіңді жетілдіру және кеңейту ;
- ұйымдастырушылық қабілеті ;
- коммуникациялық дағдылар ;
- белсенділікке мотивация жасау ;
- психологиялық бақылау қабілеті ;
- -оқушылардың отбасыларымен тиімді әрекеттесу ;
- заманауи білім беру технологияларын меңгеру.

Мұғалім балалардың көзімен

«Мұғалім – шексіз ұғым».

Ұстаз – балаларды ғылымға үйрететін адам ғана емес, сонымен бірге үлгі алатын, жан-жақты – адамгершілік, рухани. Өскелең ұрпақты тәрбиелеу – ұстаздардың өз өмірінде таңдаған мұраты, лайықты ұрпақ тәрбиелеу.

Ұстаз – әр сабағымызда бізге өзінің бір бөлшегін беріп, дұрыс жолға салып, болашағымызды құруға көмектесетін тұлға. Адамға, әсіресе балаға дұрыс көзқарас табудан қиын ештеңе жоқ, өйткені әрбір бала жеке және бірегей. Біздің әрқайсымыздың өз кемшіліктеріміз, проблемаларға жеке көзқарастарымыз бар және дұрыс көзқарас табу өте қиын. Жастарға өз тәжірибеңізді жеткізе білу – үлкен талант, бұл әр мұғалімнің қолынан келе бермейді. Мұғалім болып жұмыс істеу бір болу дегенді білдірмейді, өйткені нағыз ұстазда үлкен шыдамдылық болуы керек, ол өзінің табиғилығымен, қарапайымдылығымен, ең бастысы ашықтығымен әдемі болуы керек.

Қазіргі ұстаздың басты қасиеті балаға, өз ісіне деген сүйіспеншілік болуы керек деп ойлаймыз. Бізге жүрегіңіздің жылуын күн сайын, жылдан жылға жомарттықпен беру үшін сізде қандай үлкен жүрек болуы керек. Ал қандай мейірімді, сабырлы, қартаймайтын жан болуы керек. Жақсы мұғалімнің тұлғалық және кәсіби қасиеттерінің тепе-теңдігі болуы керек. Ол оқушылардың қызығушылығын оята білуі, балаларды оқуға ынталандыратын мотивтерді құра білуі керек. Мұғалім шығармашыл тұлға болуы керек, сабақты оқушыларға қызықты болатындай етіп құра білуі керек.

Ұстаздар – ұлы адамдар, өйткені олар бізге өмірдің алғашқы сабағын: мейірімділік, әдептілік, адалдық, батылдық, Отанға деген сүйіспеншілік сабағын береді. Олар бізді одан әрі ересек өмірге дайындайды. Міне, олар өздерінің мұқтаждықтары мен аз жалақыларына қарамастан, жас ұрпаққа білім беріп, олардың қалыптасу жылдарында студенттердің барлық ерсіліктеріне және айырмашылықтарына төтеп береді.

Кәсіби ұстаз – мұнымен тоқтап қалмай, алға ұмтылатын адам. Заманауи әлемде технологиялық прогрестің жылдам өсуі байқалады және студенттер заман ағымына ілесу үшін оларға заманауи, техникалық сауатты «жаңартылған» мұғалім қажет.

Ұстаздық жұмыс – өнер, композитордың немесе суретшінің шығармашылығынан еш кем түспейтін, бірақ үлкен жауапкершілік пен адалдықты талап ететін шығарма. Балаларды өздерінің ғана емес, басқалардың да өмірдегі жетістіктерінен ләззат алуға, ренжітуге, бірақ үмітін үзбеуге үйрету өте қиын. Бұл ұстаз болу өнері, тек мұғалім болып жұмыс істеу емес.

XXI ғасыр мұғалімі тұлға болуы керек, өйткені адамды адам ғана тәрбиелей алады; оның өзі де адамгершілігі жоғары болуы керек, өйткені адамды тек жан мейірімімен ғана бала бойына сіңіруге болады; ол білімді болуы керек, кез келген іске шығармашылықпен қарайтын тұлға болуы керек, өйткені білімге деген құштарлықты тек онымен жанып тұрғандардың ғана тұтануы мүмкін.

Бұл жақсы іргелі дайындығы бар, жалпы педагогикалық-психологиялық мәдениетті меңгерген пән мұғалімі ғана емес, ол қалыптасқан дәстүрлі тәсілдер шеңберінен шыға алатын, инновациялық режимде жұмыс істей білетін, балаларды оқуға шақыратын мұғалім. жаңа ақпаратты өз бетімен іздейді, ой-өрісі мен шығармашылық белсенділігін дамытады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мемлекеттік білім беру стандарты жағдайындағы бастауыш мектептің заманауи педагогикалық технологиялары / О.Б. Даутова, Т.Б.Казачкова, О.Н.Крылова және т.б. – Санкт-Петербург: КАРО, 2014, 3-7 б.
2. Арсланян В.П., Стюхина Г.А. Федералдық мемлекеттік білім беру стандарттары: жеке және мета-пәндік нәтижелерге қол жеткізу, М: ПБ «Бірінші қыркүйек», 2013 ж.

ДОМБЫРА АСПАБЫНДА STEAM ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ

Толеубаева Жанар Жалеловна

Ақтөбе қаласы

Қалалық оқушылар сарайының қосымша білім беру педагогі,
домбыра класының оқытушысы

«Балаларға қосымша білім беруде жасанды интеллект пен цифрлық технологияларды қолдану»

Жасанды интеллектке деген жалпы қызығушылықты түсіндіру қиын емес: бұл технология адамдарға әртүрлі процестерді, әсіресе көп еңбекті қажет ететін және жалықтыратын процестерді автоматтандыруға керемет мүмкіндіктер ашады.

Қазіргі уақытта жасанды интеллект барған сайын кең таралуда және өміріміздің әртүрлі салаларында, соның ішінде білім беруде енгізілуде.

Жасанды интеллект оқытуды дараландыру, күнделікті тапсырмаларды автоматтандыру және деректерді талдауды жақсарту құралы ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Жасанды интеллект бұдан былай ғылыми фантастика емес, өмірдің ақиқатына айналды. Кезінде электр жарығы мен интернетті ойлап табу тіршілігімізді қалай түбегейлі өзгертсе, жасанды интеллекті технологиясының ықпалы да дәл сондай орасан зор. Жасанды интеллект үшін үлкен болашақ күтілуде. Бұл технология қазір ең жылдам дамып келе жатқан және перспективалылардың біріне айналды. Мысалы: ақылды дауыс көмекшілері, сурет салатын, мәтіндер мен музыка жазатын нейрондық желілер.

Жасанды интеллектті домбыра сабағында қалай қолдануға болады?

Домбыра үйренуде бар оқыту қосымшаларын жасау, оқушылардың орындауын бағалап, техниканы жақсарту бойынша кеңес бере алады. Тазарту және қалпына келтіру: Жасанды интеллект ескі домбыра орындау жазбаларының сапасын жақсартуға, шуды жоюға және бастапқы дыбысты қалпына келтіруге пайдаланылады

Музыка жасау.

Шығармалар генерациясы: Жасанды интеллект машиналық оқыту алгоритмдерін қолданып, домбыраның дәстүрлі музыка стилінде жаңа музыкалық шығармалар жасай алады.

Аранжировка және анимация: Жасанды интеллект дәстүрлі әуендерді қазіргі музыкалық жобаларға арналған аранжировка және анимация жасауға көмектесе алады. Жасанды интеллектті сөйлету арқылы сұрақ қою.

Жасанды интеллект қолданатын сайт-d-id.com. Күйдің шығу тарихын, күйшінің өмірбаянын немесе тест сұрақтарын фото бейнені сөйлету арқылы көрсетуге болады.

Домбыра аспабында STEAM технологиясын қолдану арқылы пайдалануға болады (Kine Master, InShot, Logic Pro X, Music Score, Bandlab)

STEAM технологиясы бұл - оқытудың біріктірілген тәсілі. Қазіргі кезде STEAM әлемдік білім берудің басты трендтерінің бірі. Бұл технология шет елдерде жақсы дамыған. Қазіргі заман талабына сай инновациялық жобаларды пайдалана отырып, бәсекеге сай ұрпақ тәрбиелеу әрбір ұстаздың басты міндеті деп санаймын.

STEAM аббревиатурасы қалай жіктеледі:

S-science(ғылым).

T-technology(технология).

E-engineering(инженерия).

A-art(өнер).

M-mathematics(математика).

STEAM - тәжірибе жасауға, модельді жобалауға, музыка мен фильм жасауға, өз идеяларын жүзеге асыруға дайындайды.

Әрбір ұстаз кез-келген технологияны пайдаланғанда оқушы үшін тиімдісін іздейді.

KineMaster, InShot - монтаждау. **Kine Master** - бұл бағдарлама балаларға өте тиімді. Әсіресе үйірме оқушыларына, қашықтан оқыту кезінде және үйден дайындалған уақытта ыңғайлы бағдарлама. Әнді видеоға түсіріп алып, Kine Master бағдарламасына салып, екі қол ойналымын бөлек монтаждап жазуға болады. Қағыстарын InShot бағдарламасымен үстіне жазуға болады.

Logic Pro X - музыка жасау, аранжировка жазу.

Music Score - нота редакторы. Бұл бағдарламамен ғаламтор арқылы нота жазуды үйренуге болады.

Музыка мектебі оқушылары мен кәсіпқой музыканттар үшін өте қолайлы программа. Әртүрлі аспаптарды интерфейстің сол жағынан алуға болады.

Bandlab - қашықта отырып басқа музыканттармен байланыста отырып музыка жасау бағдарламасы. Бұл бағдарламамен Windows, OS X, Android, iOS құрылғылары арқылы жұмыс жасауға болады.

Дәстүрлі сабағымызды осындай жаңа технологиялық бағдарламалармен байланыстыруға болады.

Балаларды іс-әрекетке араластыру арқылы өнерге деген қызығушылығын арттыруға болады. Сөзімді Қытай ойшылы Конфуцидің «Маған жәй айтсаң - ұмытамын, көрсетсең - есімде қалады, өзімді іс-әрекетке қатыстырсаң - үйренемін» деген керемет сөздерімен аяқтағым келеді.

МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПО РАБОТЕ С ОДАРЕННЫМИ И ТАЛАНТЛИВЫМИ ДЕТЬМИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Тулепов Бауржан Бахитжанович

Общеобразовательная средняя школа №65, г.Актобе

Аннотация

Потенциальные способности, ростки одаренности имеются в каждом ребенке. Развитие одаренности школьника, в основном, происходит в образовательном процессе и процессе его саморазвития. Эффективность и результативность развития одаренности многократно возрастают, если в школах ведется целенаправленная, системная работа по выявлению у детей способностей, созданию организационных, психолого-педагогических, условий для их дальнейшего развития. В статье приводится описание опыта работы школ и разработанной на этой основе модели работы образовательной организации по развитию одаренности школьников. Даны рекомендации по совершенствованию различных направлений работы школы в рассматриваемой области деятельности. Рекомендуются педагогам, научным сотрудникам, работающим в области развития детской одаренности.

Одним из важнейших направлений работы педагогического коллектива каждой школы является выявление и развитие наиболее талантливых и одарённых учеников, которые способствует повышению качества образования, помогает использовать полученный опыт и знания в реальной жизни для решения практических задач. Одаренный ребенок - это ребенок, который проявляет свои неординарные способности, превосходящие по уровню интеллектуального развития других детей того же возраста, в выдающихся достижениях в той или иной сфере деятельности. Одарённых детей отличает умение правильно формулировать свои мысли и продемонстрировать свои способности применение знаний на практике. Задача каждой школы заключается в том, что, создав условия для всестороннего развития каждого ученика, необходимо найти и помочь каждому ребёнку развиваться в той области творчества, где он сможет проявить свои способности и умения. Все работы по развитию одарённой личности будут успешными,

если они будут иметь системный характер, объединять усилия всех заинтересованных сторон: образовательные и общественные организаций и семьи талантливых и одарённых учеников. Работа с талантливыми и одарёнными детьми - одно из приоритетных направлений в работе, поэтому в школах должна быть выстроена такая система работы с одарёнными детьми, состоящая как из урочной, так и внеурочной деятельности. Работа с талантливыми и одарёнными детьми включает в себя следующие этапы: выявление одарённых детей; развитие творческих и интеллектуальных способностей на уроках; развитие творческих и интеллектуальных способностей во внеурочной деятельности (конкурсы, олимпиады, исследовательская работа); создание условий для всестороннего развития одарённых детей.

Как уже было сказано, важнейшей формой работы с одарёнными учащимися являются олимпиады. Работа по подготовке к олимпиадам проводится в течение всего учебного года. Для подготовки учащихся к олимпиадам используется правильное планирование работы, индивидуальный подход, корректное выстраивание взаимоотношения с каждым участником олимпиады. При подготовке учащихся к олимпиаде, следует уделять большое внимание и поощрять стремление их к самообучению и развитию, к познанию нового. Самостоятельный творческий поиск является самой эффективной формой подготовки к олимпиаде. Олимпиада развивает у талантливых и одарённых школьников интерес к предмету, знакомит с различными заданиями и вопросами, появляется желание работать с дополнительной литературой, формирует навыки самостоятельной работы, помогает раскрыть творческий потенциал. Участие талантливых и одарённых детей в олимпиадах помогает учителю продемонстрировать значимость изучаемых предметов в школе, позволяет показать родителям перспективы развития их ребенка. На каждом этапе подготовки к олимпиаде ученик должен сделать анализ своей работы, с какими заданиями он справляется хуже, а над чем еще нужно поработать, что ему удалось, что не удалось за день подготовки, чтобы постепенно вносить коррективы в свой индивидуальный план.

Так же важной работой с одарёнными детьми является участие в различных конкурсах, викторинах, интеллектуальных играх, соревнованиях, «мозговые штурмы», «блиц-турниры», использовать логически-поисковые задания, нестандартные задачи, где каждый может проявить свои способности. Это повысить интерес к предмету и выявить одарённых детей и учащихся со способностью к языкам, к высокой познавательной активности и целеустремленности. С этими учащимися проводятся занятия во внеурочное время, они активно участвуют в международной игре-конкурсе «British Bulldog». Здесь помимо знаний, необходимы логическое мышление, смекалка и находчивость. И выполнить сложные задания могут только талантливые и одарённые дети.

Метод мозгового штурма является одним из наиболее популярных методов стимулирования творческой активности талантливых и одарённых детей. Этот метод позволяет найти правильное решение сложных проблем путем использования специальных правил обсуждения. Он широко используется для поиска нетрадиционных решений самых сложных задач.

Авторы Рабочей концепции одарённости утверждают, что применительно к обучению талантливых и одарённых учащихся, безусловно, основными являются методы творческого характера – поисковые, проблемные, исследовательские, проектные – в сочетании с методами самостоятельной, индивидуальной и групповой работы.

Проектирование является одной из новых форм работы с одарёнными детьми в школе. Проектный метод – это такой способ обучения, когда ученик непосредственно включён в активный познавательный процесс, он может самостоятельно сформулировать учебную проблему, занимается подборкой необходимой информации, просчитывает возможные варианты решения проблемы, делает необходимые выводы, анализирует свою деятельность, получая новые знания и приобретая новый учебный жизненный опыт.

Одним из важнейших в организации учебно-воспитательного процесса с талантливыми и одарёнными учащимися является использование информационно-коммуникативных технологий, а в особенности мультимедийных возможностей компьютера, интерактивной доски на всех этапах процесса обучения: при изучении нового материала, закреплении, повторении, контроле. Огромное значение имеет использование ИКТ в учебной практике. Благодаря внедрению информационно-коммуникативных технологий мы получили возможность разнообразить урок, облегчить восприятие материала, сделать его доступным, наглядным и интересным. Учащиеся получили огромные возможности для осуществления своих творческих способностей. Они могут попробовать свои силы в интернет-олимпиадах, конкурсах и викторинах.

Метод, заключающийся в постановке педагогом познавательных и практических задач, требующих самостоятельного творческого решения – это исследовательский метод. Выявление проблем, выработка и постановка гипотез, наблюдения, эксперименты, опыты, а также сделанные на их основе выводы и умозаключения – это основные составляющие метода. Главная цель исследовательского метода – процесс формирования у ребенка способностей самостоятельно, творчески осваивать и перестраивать новые способы деятельности в любой сфере человеческой культуры. Подобная учебная деятельность помогает образованию общенаучного фундамента и выработке исследовательских навыков. Основная идея исследовательского метода заключается в использовании научного подхода к решению той или иной учебной задачи.

Использование музыки и пения на уроках английского языка позволяет включить в активную познавательную деятельность по изучению английского языка дополнительные возможности личности каждого ребёнка, они создают условия для дружной коллективной работы в атмосфере положительных эмоций. Тесная взаимосвязь существует между развитием речевого и музыкального слуха. Поэтому нужно начинать работу с песенных упражнений, проговаривания скороговорок, коротких четверостиший, ведь именно они ориентированы на отработку артикуляторных особенностей гласных и согласных в структуре слов и на стыках слов, на формирование навыков интонационной выразительной речи.

Еще на мой взгляд, последнее, но немаловажное условие в создании условий по выявлению и развитию одаренных детей — это кабинет. Переступая порог кабинета иностранного языка, ученик должен оказаться в другом мире — мире английского языка и культуры, где всё, начиная от традиционных наглядных пособий и кончая мелочами, должно выглядеть непривычно, не так как в любом другом кабинете школы. Ребенок должен понять, что именно в этом кабинете его ждут, верят в его успехи и не упустят его одаренности.

Работа с талантливыми и одаренными детьми доставляет огромное удовольствие, потому что, во-первых, видна отдача, результаты труда, во-вторых, виден личностный рост учащихся, в-третьих, с ними просто приятно общаться как с интересными людьми, можно свободно обмениваться точками зрения, у них можно чему-то поучиться.

В заключение хотелось бы дать несколько полезных советов учителям для работы с одаренными детьми. Естественно, что основное требование к учителям одаренного ребенка – безусловное понимание и уважение к его личности. Главная задача педагога привить ребенку вкус к серьезной творческой работе. Учителю всегда следует помнить, одаренные дети очень самолюбивы, легко ранимы. Поэтому от учителя больше всего требуются качества личностные, душевные, а не только интеллектуальный и методический «багаж». Необходимо чтобы в процессе воспитания и обучения присутствовало сотворчество учителя и ученика.

Список литературы:

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Основы педагогики творчества. – Казань, 2007.

2. Абакумова Е. М. Развитие творческого потенциала воспитанников учреждения дополнительного образования / Е. М. Абакумова // Учитель в школе. – 2008. – № 4. – С. 92 – 95.
3. Азаров Ю. Ускоренное выявление и развитие детских дарований. – М.: Воспитание школьников. 2009. №1.
4. Акимова Е. А. Индивидуальное обучение одаренного ребенка / Е. А. Акимова // Учитель в школе. – 2009. – № 3. – С. 85 – 86.
5. Голованов, В.П. Методика и технология работы педагога дополнительного образования: / В.П. Голованов. – М.: Владос, 2004, – 239 с.
6. Грязева В.Г., Петровский В.А. Одаренные дети: экология творчества. – Москва Челябинск: ИПИ РАО, ЧГИИК, 1993. – 40с.
7. Кутнякова Н.П. Учимся понимать детей.– Ростов н/Д: Феникс, 2008.– 282с.
8. Логинова Р. Н. Творчески одаренные дети: выявление и развитие / Р. Н. Логинова // Учитель в школе. – 2008. – № 3. – С. 81 – 83.
9. Одаренные дети: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1991. – 376с.
10. Савенков А. Творчески одаренные дети: выявление и развитие / А. Савенков // Учитель в школе. – 2008. – № 1. – С. 103 – 106.

Мазмұны:

«ДАРЫНДЫЛЫҚТЫ АРТТЫРУДА ЖАҢАШЫЛ ӘДІСТЕР МЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР» Сеилова Гулимай Мукашевна	3
«РАСКРЫТИЕ И РЕАЛИЗАЦИЯ СПОСОБНОСТЕЙ И ТАЛАНТОВ ОДАРЁННЫХ ДЕТЕЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ» Кенжегалиева Дана Казбековна	5
«ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА ЛИЧНОСТИ» Атыбарова Лаззат Умирзаковна.....	8
«МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ДАЙЫНДЫҚ ПЕН БАСТАУЫШ СЫНЫП АРАСЫНДАҒЫ БІЛІМ МАЗМҰНЫНДАҒЫ САБАҚТАСТЫҚ» секциясы	
«ФОРМИРОВАНИЕ НЕОБХОДИМОГО УРОВНЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ У ОДАРЁННЫХ ДЕТЕЙ» Михайлова Татьяна Васильевна.....	10
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ АЙҚЫНДАУ ЖӘНЕ ДАМУДАҒЫ ЖҰМЫС ІСТЕУДІҢ ЖОЛДАРЫ» Қарағұлова Ләззат Итемгенқызы.....	13
«ТАЛАНТТЫ ЖӘНЕ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУ» Несипбаева Ляззат Аскаровна	17
«ДАРЫНДЫ БАЛА - ЕЛ БОЛАШАҒЫ» Нурпеисова Алуа Қуанғалиқызы.....	20
«БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС» Алиманова Гүлфара Ермекбаевна.....	22
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН САПАСЫН АРТТЫРУ ФАКТОРЫ» Жанесенова Айнура Аманжоловна.....	26
«ДАРЫНДЫ ОҚУШЫ - ҰЛТ БОЛАШАҒЫ» Мералиева Толкын Сериковна.....	32
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫҢ БЕЛСЕНДІЛІГІН ТЕАТР ӨНЕРІ АРҚЫЛЫ ДАМУ» Жақыпова Аршат Арзамасқызы.....	34
«БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС: ТАЛАНТТАРДЫ АШУ ЖӘНЕ ДАМУ» Конарова Гульмира Сагитжановна.....	37
«ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ ТӘЖІРИБЕМЕН» Макуова Нуршат Аманкосовна.....	41
«РАБОТА С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ» Мендигалиева Арайлым Амангельдиевна.....	46
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ПСИХОЛОГИЯ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ: ТӘРБИЕ БАСТАМАЛАР, ҚОЛДАУ» Нижанова Шара Жумақызы.....	50
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ӘДІСТЕРІ» Салыкбаева Кенжегуль Сагадидиновна.....	53
«ФОРМИРОВАНИЕ ОРФОГРАФИЧЕСКОЙ ЗОРКОСТИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ» Мамышева Марьяш Нуртасовна.....	59

«ОДАРЕННЫЕ ДЕТИ - НАЦИОНАЛЬНОЕ ДОСТОЯНИЕ СТРАНЫ» Назаренко Галина Александровна, Журина Анастасия Алексеевна.....	63
«БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ АНЫҚТАУ ЖӘНЕ ДАМУ» Жұбанышева Айнұр Тыныштықызы.....	66
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУ» Кузембаева Мейрамгуль Уналбековна.....	70
«ФОРМИРОВАНИЕ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ» Тургумбаева Ильмира Миргалиевна.....	73
«ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ ПӘНІНДЕГІ ҚОЛДАНЫЛАТЫН ӘДІС-ТӘСІЛДЕР» Аркабаева Анар Амангалиевна.....	76
«ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУДАҒЫ МӘТІНМЕН ЖҰМЫС» Шынқұлова Раушан Алтыбаевна.....	79
«ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ» Туребаева Мұлдир Ергенбаевна.....	81
«ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ САБАҒЫНДАҒЫ МӘТІНДІ ТАЛДАУ АРҚЫЛЫ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ» Нургалиева Асыл Жанибековна.....	84
«ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ» Есеева Тамара Нарымбековна.....	87
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН САПАСЫН АРТТЫРУ» Сейлханова Шынар Амангосовна.....	91
«ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ РАБОТЫ С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ» Марченко Оксана Станиславна.....	95
«БАЛАНЫҢ ЕРЕКШЕ ҚАБІЛЕТІ ҮШІН МАҚТАУ КЕРЕК ПЕ?» Кенжебекова Айгул Арыстановна.....	99
«РАБОТА С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ В МЛАДШИХ КЛАССАХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЕКТА» Юшко Наталья Владимировна.....	104
«БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДАРЫНЫН ҮЙІРМЕ ЖҰМЫСТАРЫ АРҚЫЛЫ ДАМУДАҒЫ ТИІМДІЛІГІ» Джексенбаева Баян Ниятуллаевна.....	107
«ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУЫН ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖАТТЫҒУЛАР АРҚЫЛЫ ДАМУ» Асылбеков Досбол Сембекович.....	111
«БІРЛЕСКЕН ЖҰМЫС АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АЙТЫЛЫМ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ» Аюпова Баян Салихатовна.....	115
«ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫ ТАПСЫРМАЛАРЫН САБАҚТА ТИІМДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ЖОЛДАРЫ» Ғалым Қуанышбек Ибрагимұлы.....	120
«БАЛАЛАР ДАРЫНДЫЛЫҒЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕМЕСІ» Айтжанова Турсынай Жалғасбаевна.....	125
«ЖАҢАРТЫЛҒАН ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ	

ОҚУ БЕЛСЕНДІЛІКТЕРІН АРТТЫРУ» Узакбаева Гулнур Сериковна.....	130
«ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ САБАҒЫНДАҒЫ МӘТІНДІ ТАЛДАУ АРҚЫЛЫ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ» Нургалиева Асыл Жанибековна.....	134
«ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ» Туребаева Мулдир Ергенбаевна ..	137
«ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОДХОДА LESSON STUDY КАК СПОСОБ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАКТИКИ УЧИТЕЛЯ» Алмагамбетова Мария Владимировна..	140
«ОДАРЕННЫЕ ДЕТИ: ОСОБЕННОСТИ И СЛОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ» Жаксымбаева Айжан Рахманбердыевна.....	143
«ИНДИВИДУАЛЬНЫЙ ПОДХОД К ОДАРЕННЫМ ДЕТЯМ» Мухамбетова Алия Мадиевна.....	146
«РАБОТА С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ И КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ» Алгажанова Айнура Маратовна.....	150
«ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ» Ергалиева Айымгул Узакбаевна.....	154
«ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ БЕЛСЕНДІЛІГІН ДАМУДА ЦИФРЛЫ ТЕХНОЛОГИЯНЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ» Займолдина Жанар Газизовна.....	158
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫСТЫҢ ЗАМАНАУИ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ» Кемединова Гулнур Избаскановна.....	161
«ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ» Жумабай Гульмира.....	165
«ЗАМАНАУИ БІЛІМ - БАЛА БОЛАШАҒЫ» Калиева Зауре Сырбаевна	170
«ДАРЫНДЫЛЫҚ - БАЛА БОЙЫНДАҒЫ БИІК ҚАБІЛЕТ» Калиева Данара Мухаметжановна.....	173
«ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАБИҒАТЫ» Кереймаганбетова Асия Нурлыбековна.....	180
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ЖҰМЫС ӘДІСТЕРІ» Хабибуллина Жанна Бахтияровна, Қожабек Мейрамгүл Шаймарданқызы.....	184
«РАБОТА С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ КАК УСЛОВИЕ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ» Сабыралиева Жанар Джолдасбековна.....	186
«БАСТАУЫШ БУЫНДА МАТЕМАТИКА ПӘНІНЕН ДАРЫНДЫ БАЛАНЫ ҚОЛДАУ ЖӘНЕ ДАМУ» Сармантаева Гулбакыт Кенесовна.....	191
«ДАРЫНДЫ БАЛА - ҰЛТ ЕРТЕҢІ» Серікбаева Арайым.....	194
«ОЙЫН-ОҚУШЫНЫҢ ДАРЫНЫН ДАМУ ҚҰРАЛЫ» Шалбаева Айгуль Аймуратовна.....	198
«ДАРЫНДЫ ОҚУШЫНЫҢ ҚАБІЛЕТІН АРТТЫРУ» Абдуллина Айнура Килишбековна.....	202
«ЕББҚ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДА ТИІМДІ ӘДІС ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ» Баешова Гүлжанат Асқарқызы, Қоспанова Үмітай Қыдырқелдіқызы.....	206
«ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ОБРАЗОВАНИИ: ПЕРСПЕКТИВЫ И ВЫЗОВЫ	

СОВРЕМЕННОГО ПРЕПОДАВАНИЯ» Айтжанова Асем Куандыковна.....	209
«МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА ЗАМАН ТАЛАБЫНА САЙ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ» Убишева Айжан Султановна.....	213
«МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР: ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ТИІМДІ НӘТИЖЕЛЕР» Бисебаева Асел Каржауовна.....	216
«БАЛАБАҚШАДАҒЫ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ» Тантаева Жанна Болатовна.....	225
«ОЙЫН - БАЛАНЫ ДАМУЫ ҚҰРАЛЫ» Ризабекқызы Гүлмейрім.....	228
«МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫ ПЕДОГОГТЕРДІҢ ОЙЫН ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУЫ» Сариева Шынар Нурлановна.....	231
«БАЛАБАҚШАДА ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ» Қойшығұлова Жайдары Берденқызы.....	234
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ» Ташранова Алия Мухамбеткалиевна, Юлдашова Галия Хабидуллаевна.....	237
«СӨЙЛЕУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ МАМАНДАРДЫҢ БІРЛЕСКЕН ЖҰМЫСЫ АРҚЫЛЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ» Пшембаева Динара Рафаэльевна	241
«ДАРЫНДЫЛЫҚ — ІС-ӘРЕКЕТТІҢ БЕЛГІЛІ БІР САЛАСЫНДА ЕРЕКШЕ БІР ЖЕТІСТІКKE ЖЕТУГЕ ЖАҒДАЙ ЖАСАЙТЫН, АДАМНЫҢ ҚАБІЛЕТТІ ДАМУЫНЫҢ ЖОҒАРҒЫ ДӘРЕЖЕСІ» Балғужиева Гульгуль Базарқызы.....	248
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ» Жулаева Лаззат Бақдаулетовна.....	250
«МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫСЫ» Искалиева Бибигуль Койшибаевна.....	252
"ТІЛ БІЛІМІНІҢ ЖАҢА ПАРАДИГМАЛАРЫ: ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК ІЗДЕНІСТЕР" секциясы	
«ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ІЗДЕНІС ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ» Кулымов Кайсар Жазыкбаевич.....	255
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР: ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ» Шекіртова Бағдат Қабдығалиқызы.....	259
«АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ДАРЫНДЫ ТҮЛҒА ҚАЛЫПТАСТАРАТЫН ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР» Әбдірахманова Эленора Бұллақызы..	262
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН САПАСЫН АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ» Акимова Венера Капланбековна.....	266
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДА ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ» Кульжанова Шарапат Мухамбет-Рашидовна.....	270
«ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ ПӘНІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ДАРЫНДЫ	

ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫСТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДАҒЫ АРТЫҚШЫЛЫҚТАР МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ» Амантай Арай Абзалқызы.....	277
«ДАРЫНДЫ ОҚУШЫ - ҰЛТ БОЛАШАҒЫ» Муханбедиярова Дина Базарбаевна.....	281
«ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚҚА БАҒЫТТАЛҒАН БІЛІМ БЕРУДІҢ ОҚУШЫ ДАРЫН ҚАБІЛЕТІН ДАМУДАҒЫ ӨЗЕКТІЛІГІ» Жанабаева Кунслу Куандыковна.....	283
«ҒЫЛЫМИ ЖОБА ЖАЗУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ» Баймбетова Изаура Тынбаевна.....	286
«ДАРЫНДЫ ТҮЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ ПӘНІНДЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН ӘДІС-ТӘСІЛДЕР» Тажгарина Айгуль Нурмуханқызы.....	289
«ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА ҚАБІЛЕТТІ, ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ ЖОЛДАРЫ» Тажимуратова Сауле Нурмағанбетовна.....	293
«ЭССЕ - ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ АЛАҢЫ» Молдабаева Гулназ Молдабаевна.....	296
«МӘШҮР ЖҮСПІТІҢ МЫСАЛ-ӨЛЕҢДЕРІНДЕГІ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ТҮЙІН» Шамғонова Ақсамал Айбекқызы, Акибаева Жаркын Ахметжановна.....	301
«ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДАРЫНДЫЛЫҒЫН ДАМУДА ҒЫЛЫМИ-ЖОБА ЖҰМЫСЫНЫҢ РОЛІ» Шырдабаева Лаззат Есентурлиевна.....	305
«КӨРКЕМ МӘТІНДІ ОҚЫТУ ЖӘНЕ ТИІМДІ ТАЛДАУ ЖОЛДАРЫ» Сугурбаева Акмарал Сагинбаевна.....	308
«ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫҢ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ТИІМДІЛІГІ» Байдовлетова Балымай Саулебаевна.....	309
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ САПАСЫН АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ» Әбілдаева Әлия Жаппарқұлқызы.....	312
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ» Атраубаев Куаныш Аккабайұлы.....	315
«ДАРЫНДЫ БАЛАНЫ ОҚЫТУ ДАҒДЫЛАРЫ» Байтакова Гулнур Кеншиликовна.....	319
«РАБОТА С ОДАРЁННЫМИ ДЕТЬМИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ» Алдабергенова Эльмира Амангельдиевна.....	321
«ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАР ҮШІН САРАЛАУДЫҢ МАҢЫЗЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚОЛДАУДЫҢ ЖОЛДАРЫ» Балтурина Айсулу Каныбекқызы.....	325
«ҚАЗАҚ ТІЛІ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП, ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТІЛДЕРІН ДАМУ» Ажибаева Альбина Мухтаровна, Мусина Гүлнұр Ерболатқызы.....	329
«ОРЫС КЛАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС: ТЕОРИЯ МЕН ПРАКТИКА» Мустафина Жанна Амантурлиевна.....	331
«ОДАРЕННЫЕ ДЕТИ, ИХ ВЫЯВЛЕНИЕ, ОБУЧЕНИЕ И РАЗВИТИЕ» Қоразова Ғазиза Ерболатқызы.....	335

«ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ УЧАЩИХСЯ С ВЫСОКИМ УРОВНЕМ РАЗВИТИЯ МОТИВАЦИИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ» Садыкова Нуржамал Ануарбековна.....	338
«ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ - КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ИНДИВИДУАЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ» Тумышева Жанна Битимбаевна.....	343
«РАБОТА С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ» Сундетова Маншук Максотовна.....	346
«РАБОТА С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ И КАЧЕСТВА СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ: МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ» Ерманова Индира Турганбаевна.....	349
«ПРОЦЕСС РАЗВИТИЯ ОДАРЕННЫХ УЧЕНИКОВ В СЕЛЬСКОЙ ШКОЛЕ» Накеш Гульнур Абдуллаевна.....	352
«ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ОДАРЕННЫХ ДЕТЕЙ» Уайсова Акмарал Султанбековна.....	356
«СИСТЕМА РАБОТЫ С ОДАРЁННЫМИ ДЕТЬМИ, КАК РЕЗУЛЬТАТ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ» Бердибаева Айнура Мырзабаевна.....	363
«АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮЙЕСІ» секциясы	
«ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПЛАТФОРМЫ АІ ДЛЯ РАБОТЫ С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ» Улукпанова Жанат Махсатовна.....	365
«АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНІНДЕ ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУДІҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН САПАСЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ» Жошиева Самал Кулжангожаевна...	366
«USING MEDIA AND TECHNOLOGY IN TEACHING ENGLISH FOR GIFTED STUDENTS» Есмаганбетова Айслу Амангельдиевна.....	369
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ АЙҚЫНДАУДЫҢ ТҮРЛІ ӘДІСТЕРІ МЕН МҰҒАЛІМ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ЫҚПАЛЫ» Жаналиева Кенжегул Махшатовна.....	373
«TEACHING ENGLISH ACTIVITIES FOR THE GIFTED AND TALENTED STUDENTS» Сапаргалиева Арайлым Жайлаубаевна.....	375
«ДАРЫНДЫ ОҚУШЫ ДАЙЫНДАУДАҒЫ ҚАҒИДАЛАР» Жусупова Гульмира Жакешевна.....	381
«AUTODIDACT AS ONE OF THE MODELS IN ORGANIZING THE EDUCATIONAL PROCESS» Калиева Фариза Калеловна.....	384
«ЭФФЕКТИВНЫЕ СТРАТЕГИИ РАБОТЫ С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ В ШКОЛЕ» Матвейс Алена Викторовна.....	386
«SMART CHILDREN – A SUCCESSFUL FUTURE» Трайзе Диана Витальевна.....	390
«РАБОТА С ОДАРЁННЫМИ ДЕТЬМИ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ И КАЧЕСТВА СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ» Тустикбаева Гульден Исагалиевна.....	395

«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ» Нұрланқызы Зарина.....	399
«РАБОТА С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ НА УРОКЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА» Калкаманова Гулжан Маратқызы.....	403
«THE MOST COMMON TRENDING TECHNOLOGIES AND METHODS AND THEIR EXAMPLES IN THE ENGLISH LESSON» Жарылғасын Нұргүл Жұмабайқызы.....	406
«РОЛЬ НАСТАВНИЧЕСТВА В РАЗВИТИИ ОДАРЕННЫХ ДЕТЕЙ: МОДЕЛИ И ПРИМЕРЫ» Аяпбергенова Динара Жеткеншековна.....	411
«РАБОТА С ОДАРЁННЫМИ ДЕТЬМИ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ УЧАЩИХСЯ К УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ» Левицкая Мария Николаевна.....	415
«ТАЛАНТТЫ ЖӘНЕ ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС» Хайрлина Назгуль Сibaғалиевна.....	421
«ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ МОТИВАЦИИ И ПОВЫШЕНИЯ ИНТЕРЕСА УЧАЩИХСЯ К ПРЕДМЕТУ» Исмагулова Динара Нуралиевна.....	423
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН САПАСЫН АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ» Чукберова Әсемхан Темірханқызы.....	426
«ДАРЫНДЫ БАЛАНЫҢ ТҮРЛЕРІ, БЕЛГІЛЕРІ, ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ» Бимбетова Қолғанат Жеңіскызы.....	432
«АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ЖӘНЕ СЫНЫПТАН ТЫС ІС-ШАРАЛАРДА ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС» Ерғалиева Айбану Өмірбайқызы.....	437
«THE USE OF TECHNIQUES AND NEW TECHNOLOGY IN ENGLISH LESSONS, IN THE FRAMEWORK OF THE UPDATED PROGRAM OF SECONDARY EDUCATION» Жангазина Акмарал Айсаулевна.....	440
«МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПО РАБОТЕ С ОДАРЕННЫМИ И ТАЛАНТЛИВЫМИ ДЕТЬМИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ» Тулупов Бауржан Бахитжанович.....	443
«ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАМКАХ РАЗВИТИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ ОБУЧАЮЩИХСЯ НА УРОКАХ» Лекерова Назгуль Сериковна.....	446
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫҢ БАСТЫ БАҒЫТТАРЫ» Салакбаева Асель Канатовна.....	450
«ҚАЗІРГІ МЕКТЕПТЕГІ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАР» Таганова Гульфайруз Сейтжановна.....	453
«АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА САЛҒАСТЫРМАЛЫ ӘДІСТІҢ ТИІМДІЛІГІ» Көпжан Серік Смағұлұлы.....	455
«АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ӘДІСТЕРІ МЕН ФОРМАЛАРЫ» Ешбаева Эльмира Жолмырзаевна.....	462

"ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕРІН ОҚЫТУДАҒЫ ЗАМАНАУИ ҮРДІСТЕР: ПРАКТИКА ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯЛАР" секциясы	
«ДАРЫНДЫНЫ ДАМУ – ҰСТАЗ МІНДЕТІ» Тилешева Зульфия Ермекбаевна.....	465
«МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРМЕН ӨЗІНДІК ЖҰМЫСТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ» Дайынова Айзат Омарқызы	470
«ДАРЫНДЫ БАЛА -ҰЛТ БОЛАШАҒЫ» Қойшыбекова Маржан Өмірбекқызы.....	475
«МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ» Майлық Мейрлан Қалдыбайұлы.....	479
«ФУНКЦИЯНЫҢ МӘНДЕР ОБЛЫСЫН ТАБУДЫҢ ҚОЛАЙЛЫ ТӘСІЛІН МЕҢГЕРТУ АРҚЫЛЫ ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАР ҚАТАРЫН АРТТЫРУ» Курмансейтова Гульшат Молдағалиевна.....	484
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ» Тәжмағанбетова Арайлым Жазитқызы.....	486
«МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ» Аманжол Сандугаш Айтызы.....	490
«ДАРЫНДЫЛЫҚТЫ ДАМУ ӨР ҰСТАЗДЫҢ МІНДЕТІ» Бикирова Лаззат Беккожиевна.....	492
«МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ» Егізбай Ақбота Жұманазарқызы.....	495
«ПРАКТИЧЕСКИЕ СОВЕТЫ ДЛЯ ПЕДАГОГОВ, РАБОТАЮЩИХ С ОДАРЁННЫМИ ДЕТЬМИ, ПО ПОВЫШЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОСТИ И КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ» Примкулова Гульзат Пасепбаевна.....	498
«ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ДАРЫНДЫ БАЛАЛАР: ЖЕКЕ ТҮЛҒАЛЫҚ ЖӘНЕ АКАДЕМИЯЛЫҚ ӨСУГЕ ҮҚПАЛ ЕТУДЕ ҚАБІЛЕТТІ ОҚУШЫЛАРДЫ АНЫҚТАУДЫҢ ЖОЛДАРЫ» Есіркепова Айымгул Тыныштыққызы.....	502
«АТОМ ЖӘНЕ АТОМ ЯДРОСЫ» БӨЛІМІН ОҚЫТУДА КЕЗДЕСЕТІН МӘСЕЛЕЛЕРДІ ЖИНАҚТАП ШЕШУДЕ САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ» Жулбекова Зарина Беркиновна.....	505
«ДАРЫНДЫ ТАЛАНТТЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ҚОЛДАУ - ЖАРҚЫН БОЛАШАҚҚА ЖЕТУДІҢ АЛҒАШҚЫ ШАРТТАРЫ» Мазина Анаргүл Жалғасбаевна.....	511
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАР ЖЕҢІСІ – БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІ ТҮЛҒА ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ ЖЕМІСІ» Азова Манчук.....	514
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ» Бегалина Айша Берікқызы.....	518
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕРІН БЕРУДЕ ҚОЛДАНУДЫ	

ИНТЕГРАЦИЯЛАУ» Абишева Жансая Сарсеновна.....	522
«ФИЗИКА САБАҒЫНДАҒЫ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ТӘЖІРИБЕСІНЕН» Мамбеткереева Асем Нуралыевна, Қыдырбаева Ақзира Қыдырбайқызы.....	526
«АЭРОДИНАМИКА ДВИЖЕНИЯ ЛЕТАТЕЛЬНОГО АППАРАТА В РАЗРЯЖЕННОЙ СРЕДЕ» Серикбаев Даурен Темирович.....	531
«ХИМИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ӘДІСТЕМЕСІ» Жолдыбаева Карлығаш Саматқызы.....	535
«УЧИТЬ ХИМИЮ ПРОСТО С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ» Утеуова Айгерім Жеңісбекқызы.....	539
«ХИМИЯ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ СЫНИ ТҮРҒЫДАН БЕЛСЕНДІ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ» Өмірбаева Венера Жеткергенқызы.....	542
«ОҚУШЫНЫҢ ӨЗДІГІНЕН БІЛІМ АЛУЫНА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ТҮРҒЫДАН КӨМЕК БЕРУДІҢ ТИІМДІГІ» Рамазанова Ардақ Сагитовна.....	547
«ХИМИЯЛЫҚ СИМВОЛИКА МЕН НОМЕНКЛАТУРАНЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ» Калданова Жаннур Абубакировна.....	551
«ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ГРАМОТНОСТЬ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ» Конирбаева Жазира Куандыковна.....	555
«ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ДАРЫНДЫ ТҰЛҒАНЫ ДАМУДАҒЫ РӨЛІ» Жақсыбай Ардақ Ермекқызы, Мақсұт Қаламқас Абылқызы.....	559
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУДІҢ ЖОЛДАРЫ» Абдрахманова Алтынай Николаевна.....	562
«ДАРЫНДЫЛЫҚТЫ ДАМУ» - ӘР ҰСТАЗДЫҢ ПАРЫЗЫ» Иргалиева Гүлмира Жағыпарқызы.....	565
«ДАРЫНДЫ ОҚУШЫ - ҰЛТ БОЛАШАҒЫ» Әлімжанова Ақжанат Темірханқызы.....	571
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН МАҚСАТҚА БАҒЫТТАЛҒАН ЖҰМЫСТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ» Мустаков Баглан Абдрахманович.....	573
«ДАРЫНДЫЛЫҚ ДЕГЕНІМІЗ НЕ?» Шауменова Ханбиби Турребековна.....	576
«ДАРЫНДЫ ҰСТАЗДАН - ДАРЫНДЫ ШӘКІРТ» Мухамеджанова Гульдана Уразалиевна	580
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫҢ БАСТЫ БАҒЫТТАРЫ» Жолдыбаева Ләйла Мырзаханқызы.....	583
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН ГИБРИДТІ ОҚЫТУ: КЛАССИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕРДІ ҮЙЛЕСТІРУ» Абдирова Зауреш Сагинаевна.....	586
«РАЗВИТИЕ ПОТЕНЦИАЛА ОДАРЕННЫХ УЧЕНИКОВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ. ЯРКИЕ ИСКРЫ В КЛАССЕ: ИСТОРИИ УСПЕХА ОДАРЕННЫХ ДЕТЕЙ» Шарипова Динара Сейлхановна.....	589
«РАБОТА С ОДАРЁННЫМИ ДЕТЬМИ ПО ГЕОГРАФИИ НА УРОКАХ И ВО	

ВНЕУРОЧНОЕ ВРЕМЯ» Мырзаханова Лаура Ауесхановна.....	592
«РАБОТА С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ» Алимова Альмира Муратбековна.....	596
«ГЕОГРАФИЯ САБАҚТАРЫНДА ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ МЕН ТӘСІЛДЕРІН ҚОЛДАНУ - ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДЕГІ БАСТЫ БАҒЫТ» Саулеева Эльмира Дойырбаевна.....	600
«ГЕОГРАФИЯ САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЭЛЕМЕНТТЕРІН ЕНГІЗУ» Унгарбаев Мейрамбек Аскарович.....	603
«ОҚУШЫЛАРДЫҢ ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ» Бектұрғанова Бағдагүл Оразбайқызы.....	606
«ОДАРЕННОСТЬ, ТАЛАНТ, ГЕНИАЛЬНОСТЬ» Шульга Татьяна Юрьевна.....	608
"ТАРИХ ЖӘНЕ КҰҚЫҚ ҒЫЛЫМДАР САБАҚТАСТЫҒЫ ЖАҒАНДАНУ ТАЛАПТАРЫ АЯСЫНДА" секциясы	
«БАЛАНЫҢ ЗЕРТТЕУ ПОЗИЦИЯСЫ – ДАРЫНДЫЛЫҚТЫ ДАМУ ФАКТОРЫ» Батыргалиева Айгулим Габитовна.....	609
«РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ И ПРАВОВОЙ ГРАМОТНОСТИ В РАБОТЕ С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ НА УРОКАХ ИСТОРИИ И ПРАВА» Бурбаева Гульнура Саламатовна.....	613
«ТАРИХ САБАҒЫНДА ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС» Давулбаева Жанмира Мухамбеткалиевна.....	617
«ДАРЫНДЫ БІЛІМ АЛУШЫҒА ТАРИХИ БІЛІМДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ САТЫЛАРЫ» Бакбергенова Гульнур Темирхановна.....	620
«ТАРИХ САБАҚТАРЫНДА ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ФОРМАЛАРЫ» Жасар Ерген Қалықбергенұлы.....	624
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН САПАСЫН АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ» Карабаева Сандугаш Букеевна.....	627
«ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫ АНЫҚТАУ ЖӘНЕ ҚОЛДАУ» Мамырова Галия Шариевна...	631
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ АНЫҚТАУ ЖӘНЕ ДАМУ» Туржанова Майра Куантаевна...	635
«ПОНИМАНИЕ ПОТРЕБНОСТЕЙ ОДАРЕННЫХ УЧАЩИХСЯ» Байкелова Бибигуль Елькеевна.....	639
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДА КЕЙС ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ» Алматова Роза Қалдымұратқызы.....	642
«ТАРИХИ МОДЕЛЬДЕУ ЖӘНЕ МОДЕЛЬДЕУ: ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫҢ ТАРИХИ ОҚИҒАЛАРДЫ ТЕРЕҢ ЗЕРТТЕУ ҮШІН ОЙЫН ЖӘНЕ МОДЕЛЬДЕУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ» Садуақасова Лира Улыкпановна.....	647
«ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ ӘДІСІ» Берсугурова Бакыт Сулейменовна.....	652
«ТАРИХ САБАҒЫНДАҒЫ ТИІМДІ КЕРІ БАЙЛАНЫС»	

Карашинова Алмагуль Серикбаевна.....	655
«ОҚУШЫНЫҢ ДАРЫНДЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ - ҰСТАЗ ПАРЫЗЫ»	
Кәлменова Мерейгүл Жолшорақызы.....	659
«ТАРИХТЫ ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ШЕБЕРЛІК» Курмансейтова Гулжамал Молдағалиевна.....	662
«ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ҒЫЛЫМИ - ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСЫНА БАУЛУ ЖОЛДАРЫ» Машенова Алмагуль Алимовна.....	663
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ДАМУДАҒЫ ЗЕРТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ» Мунайтбасова Назира Минайдаровна.....	667
«ТАРИХ САБАҒЫНДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ» Нуркадырова Гулдана Жаугаштиевна.....	671
«ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ САБАҒЫНДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ТИІМДІ ҚОЛДАНУ» Раушанова Руслана.....	674
«ТАРИХИ МӘДЕНИЕТ - ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕНГЕРУ ТҰҒЫРЫ»	
Султангажиева Мейрамкуль Байгенжиновна.....	676
«ТАРИХТЫ ИНКЛЮЗИВТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ»	
Төремұратова Нұрсәуле Хусейінқызы.....	678
«ДАРЫНДЫ ОҚУШЫ - ЖАРҚЫН БОЛАШАҚ КЕПІЛІ»	
Кайсарова Гулдаурен Турарқызы.....	680
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫСТЫҢ ЗАМАНАУИ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ»	
Кушкарбаева Алтын Оразаевна, Бишенова Айжан Аульбаевна.....	685
«ТАРИХ САБАҒЫНДА ЗАМАНАУИ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ТИІМДІ ҚОЛДАНУ»	
Бакешова Жанна.....	689
«БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДАҒЫ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС, ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ» Тайман Жанар Тугайбаевна.....	692
«ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРУ МЕКТЕПТЕРІНДЕ ТАРИХ ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР» Муратбаева Жанат Жалғасбаевна....	696
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУДАҒЫ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ» Булеева Ақмарал Исаевна.....	699
«ПІКІРСАЙЫС ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДАРЫНДЫЛЫҒЫН ДАМУ» Наурызова Гулзира Избаскановна.....	703
"ФИЗИКАЛЫҚ, ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ, МӘДЕНИЕТТІК ӨНЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ӘДІСТЕМЕЛІК ҚОЛДАУ КӨРСЕТУ" секциясы	
«БОЛАШАҚ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШЕБЕРЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ» Көбенев Иса Қанатұлы.....	705
«ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС» Имашева Нуржамал Таласбаевна.....	708
«ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН	

ЖҰМЫСТАРДЫҢ ӘДІСТЕРІ МЕН ТҮРЛЕРІ» Болатов Нұртілек Тұрғалиұлы.....	711
«ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНДА ЖЫЛДАМДЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ» Кулов Мурат Ахметович, Егінбай Бейсембай Жақсылықұлы.....	715
«СЕКІРУ ӘДІСТЕРІН ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ҚОЛДАНУ» Отарбаев Жігер Галимжанұлы, Тажмуканов Нурбол Айбекулы.....	719
«ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕРІ» Ақмұрзин Нұрсұлтан Кенжетайұлы.....	721
«ТҮРЛІ ТҮСТІ ӘЛЕМ БАЛАЛАРДЫҢ КӨЗІМЕН» ОҚУШЫЛАРДЫ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ АРҚЫЛЫ ТӘРБИЕЛЕУ» Каскирбаева Жулдиз Мырзалиевна.....	722
«КӨРКЕМ ЕҢБЕК-БЕЛСЕНДІ ҮЙРЕТУ МЕН ОҚЫТУ ҚҰРАЛЫН ДАМУ МҮМКІНДІКТЕРІ» Бультенова Гульнара Кожабегеновна, Шарапқанова Сәуле Әбдіманапқызы.....	726
«КӨРКЕМ ЕҢБЕК ПӘНІНДЕ ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ӘДІС – ТӘСІЛДЕРІН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУ» Жакупова Нургуль Абилхановна.....	731
«ШЫҒАРМАШЫЛ ТҮЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ КӨРКЕМ ЕҢБЕК ПӘНІНІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ» Төрежан Бекзат Бекетқызы.....	735
«ДАРЫНДЫ, ТАЛАНТТЫ БАЛАЛАР – ҰЛТ БОЛАШАҒЫ» Сафина Лиза Куантаевна.....	738
«СЫР ӨңІРІНДЕГІ ЖЫРАУЛЫҚ ТЕРМЕ МАҚАМ ЕРЕКШІЛІГІ» Жиеналиева Жеңісгүл Бозғұлқызы.....	741
«МУЗЫКА САБАҒЫНДА ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДӘСТҮРЛІ ӘНГЕ ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ» Алпысбаева Гулбакыт Жанузаковна.....	745
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН САПАСЫН АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ» Мектепова Жайнагул Ермековна.....	749
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУДА МУЗЫКАНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҒЫН ЖАН-ЖАҚТЫ МЕҢГЕРТУ» Хасенова Жанар Туракбаевна, Айдашева Самал Сагинбаевна.....	752
«ДАРЫНДЫ БАЛАМЕН ЖЕКЕ ЖҰМЫС ЖАСАУ ЖОЛДАРЫ» Утебасов Ануарбек Есенжолович.....	757
«ЖАҢА ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ МУЗЫКА ӨНЕРІНДЕ ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІ» Өмірова Дана Майданқызы.....	759
«ОҚУШЫЛАР ДАРЫНЫН ДАМУДАҒЫ ДОМБЫРАНЫҢ РОЛІ» Баймуханова Гульсим Мешиткалиевна.....	762
«МУЗЫКА ПӘНІН ОҚЫТУДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ» Арыстанова Сания Калдабековна.....	767
«ПОЗИТИВТІ ОЙ - ДАРЫНДЫ ТҮЛҒАНЫ ЖЕТІСТІККЕ ЖЕТЕЛЕР ЖОЛ» Жантукенова Кенжегул Картбаевна.....	768
«ДАРЫНДЫ ТҮЛҒАНЫҢ МОТИВАЦИЯЛЫҚ СФЕРАСЫ»	

Истигулова Мейрамгул Кантарбаевна.....	772
«СПОРТ МЕКТЕБІНДЕ ОҚУШЫЛАРҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ КӨРСЕТУ» Бердимуратова Лида Баксыыковна.....	776
«РАБОТА С ОДАРЕННЫМ РЕБЕНКОМ В СИСТЕМЕ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ» Демеуова Айнагуль Килбаевна.....	779
«ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРМЕН ҒЫЛЫМИ ЖОБА ЖАЗУ ТИІМДІЛІГІ» Жаксылыкова Толкын Сейсенгажиевна.....	784
«ДАРЫНДЫ ҰСТАЗДАН ДАРЫНДЫ ШӘКІРТ ҚАЛЫПТАСАДЫ» Кайралапова Жайнагул Нагиевна.....	786
«ДОМБЫРА АСПАБЫНДА STEAM ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ» Толеубаева Жанар Жалеловна.....	789

Aqtöbe Daryn

«Ақтөбе-Дарын» өңірлік ғылыми-тәжірибелік қосымша білім беру орталығы

Гришин көшесі, 1

8 (7132) 53-30-58

aktobe.daryn.kz